# BEATI IN APOCALIPSIN

## LIBRI DUODECIM

The Catholic
Theological Union
LIBRARY
Chicago, Ill.

Fr. Theodoric Kennel, O.P.

# PAPERS AND MONOGRAPHS
## OF THE
# AMERICAN ACADEMY
# IN ROME

WITHDRAWN

VOLUME VII

EX LIBRIS PROVINCIAE
PRO STUDIO THEOL.
S.S. CORDIS JESU.

AMERICAN ACADEMY IN ROME
1930
PRINTED IN ITALY

Printed for the American Academy in Rome
by
Sindacato Italiano Arti Grafiche
Roma - Lungotevere Marzio, 1 - Roma

Pierpont Morgan Library, MS 644, f. 185 r.

# BEATI IN APOCALIPSIN

LIBRI DUODECIM

EDITED BY

HENRY A. SANDERS

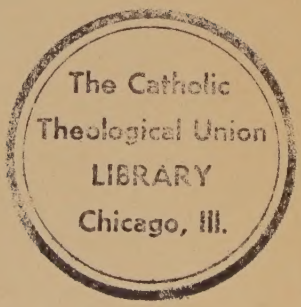


228
S215B

AMERICAN ACADEMY IN ROME
1930
PRINTED IN ITALY

228.6
B36/b

TO THE MEMORY OF

FRANCIS WILLEY KELSEY,

MY TEACHER, COLLEAGUE, FRIEND,

THIS VOLUME IS DEDICATED

# PREFACE

In the completion of a work of this size it is natural that certain apologies should be necessary, and likewise that thanks should be given to many. Should I fail to mention all to whom I am indebted, I trust that the fault will be ascribed to lack of memory and not to intention, for the length of time that has elapsed since the work was begun and the comparatively recent decision to publish this text edition may be offered in explanation of this and of other shortcomings.

My first acquaintance with Beatus came through the Rev. E. S. Buchanan, when his study of the Old Latin Biblical text in the Beatus manuscript of the Pierpont Morgan Library, No. 429, was offered to the University of Michigan Studies for publication. As chairman of the committee I recommended the rejection of the work, on the ground that a study of the Biblical text used by Beatus should be based on more and older manuscripts. When in Europe in 1915-1916 I studied four such manuscripts and made a tentative text of Beatus with a view to establishing the Bible text. Later I learned that Abbot H. L. Ramsay had been working on an edition of Beatus for many years, and I then abandoned further study of this author. However, in 1922-1923, urged by Professor Kelsey, I collated other Beatus manuscripts and examined rather cursorily all the known manuscripts of this author. One of the manuscripts collated, Madrid, Bibl. Nac. Hh58, had not been previously known; it proved of the utmost value in determining the different editions made by Beatus. In 1927 Abbot Ramsay wrote, that he had no hope of finishing his edition and urged me to take up the task. Thereupon complete photographs of three of the manuscripts of Beatus were obtained, and, upon my transfer to the American Academy in Rome in the fall of 1928, active work on the edition was commenced.

In addition to the published works on Beatus, which will be mentioned in the Introduction, I am indebted to the Late Abbot Ramsay, and to Professors E. A. Lowe and C. U. Clark for helpful suggestions, and to the late Cardinal Gasquet and Monsignore Ratti, now His Holiness Pius the Eleventh, for letters, which opened to me libraries and churches in Spain. Special thanks are due to the Biblioteca Casanatense in Rome for the loan during most of this year of the only copy of the Florez edition of Beatus in Italy. All libraries and churches possessing Beatus manuscripts have been most helpful, among which I would mention specially the Pierpont Morgan Library of New York, Staatbibliotek in Berlin, British Museum, Biblioteque Nationale (Paris), Biblioteca Nacional (Madrid), Biblioteca Nazionale (Turin), Provincial Library (Valladolid), Escurial Library, and the cathedrals of Gerona, Osma, and Seo d'Urgel. I trust I may not seem unappreciative of the uniform kindness and courtesy of Spanish scholars, when I single out for special mention Professors Ramón Menéndez Pidal and Gómez Morena. My travels and studies in Spain have left many pleasant memories, which I hope to renew at some future time.

HENRY A. SANDERS.

*American Academy in Rome, Dec. 8, 1929.*

# TABLE OF CONTENTS


| | | |
|---|---|---|
| Preface | Pag. | VII |
| Table of Contents | » | IX |
| Introduction | » | XI |
| List of Manuscripts used | » | XXIV |
| Abbreviations used | » | XXIV |
| Praefatio Beati in Apocalipsin | » | 1 |
| Liber Primus | » | 44 |
| Prologus Libri II | » | 102 |
| Liber Secundus Septem Ecclesiarum | » | 159 |
| Liber Tertius | » | 264 |
| Liber Quartus | » | 333 |
| Liber Quintus | » | 407 |
| Liber Sextus | » | 456 |
| Liber Septimus | » | 514 |
| Liber Octavus | » | 531 |
| Liber Nonus | » | 555 |
| Liber Decimus | » | 576 |
| Liber Undecimus | » | 591 |
| Liber Duodecimus | » | 614 |
| Index Locorum | » | 646 |


# LIST OF PLATES


| | |
|---|---|
| I Manuscript 644 of the Pierpont Morgan Library | Frontispiece |
| II Manuscript Hh58, Biblioteca Nacional, Madrid | opp. p. XIV |
| III-IV Manuscripts Lat. 8878, and Nouv. acq. Lat. 1366 Bibl. Nat. Paris, showing Laterculum of Book VI | between pp. 500-501 |

# INTRODUCTION

Beatus of Liebana was a monk of northern Spain in the last half of the eighth century. Little is known of his life and that little mostly from a Martyrology of Astorga, printed in Migne, Patr. Lat. XCVI, 890 ff. The statements in the life have been criticised and supplemented by several scholars, notably, K. Müller, Mappae Mundi, 1, 117-148, Stuttgart, 1895; H. L. Ramsay, Rev. d. Biblioteq., 1902, 74 ff.; Rev. d'Hist. et d' Litt. Relig. VII (1902) 417 ff.; A. Blazquez, Los Manuscritos de S. Beato, Revista de los Archivos, Madrid, 1906.

We may assume that Beatus was already known for his scholarship, when he became the teacher and adviser of Queen Adosinda, wife of King Silo of Leon, 774-783. At about this time arose the heresy of the « Adoptionists », headed by Elipandus of Toledo and Felix of Urgel. Knowledge of it came to Beatus through Adosinda, who had been forced to retire to a nunnery after the defeat and death of King Silo. Under the usurper Maurogato in 785 Beatus with his pupil Etherius, Bishop of Osma, wrote Ad Elipandum Epistulae II, combatting the heresy (Migne, XCVI, 894-1030). The controversy was bitter on both sides and extended beyond the bounds of Spain. Beatus was supported by the decrees of several Councils and finally Elipandus yielded. The death of Beatus is placed in the year 798. The Commentary on the Apocalypse is mentioned as a work of his old age; yet, as we shall see below in the discussion of the manuscripts, he was busied with it in 776 and later, the final edition coming in 786. It was, therefore, the earlier of his two works, and influence of it on the Ad Elipandum has been noted by K. Müller.

In the later manuscripts the Commentary on the Apocalypse is ascribed either to Apringius, Rhabanus Maurus, Alcazar, Amandus, or others. In the oldest manuscripts it is always anonymous.

The authorship by Beatus was established by Ambrosius de Morales, Mabillon, and others. Mabillon expressed great interest in the work and hoped that it would soon be published. This wish did not bear fruit until 1770, when H. Florez brought out an edition of the entire commentary in Madrid with the title « Sancti Beati, Presbyteri Hispani Liebanensis, in Apocalypsin, ac plurimas utriusque foederis paginas Commentaria, ex veteribus, nonnullisque desideratis Patribus, mille retro annis collecta, nunc primum edita. opera et studio R. P. Doct. Henrici Florez, etc. Matriti MDCCLXX, apud Joachim Ibarra, Catholicae Majestatis Typographum.

Fate still continued to pursue the unlucky author, for the first edition almost entirely perished, we do not know for what cause. It seems not to have been read outside of Spain until about 1870. Less than a dozen copies are known today. None have come to light for years.

In the manuscripts the work of Beatus has been more fortunate, though many are known to have perished. Twenty four still remain, all of which have been seen by me, and those of value have been studied carefully. The list of manuscripts with date, location, and letter by which they are designated in this edition follows.

First Class;

Y: New York, Pierpont Morgan Library, 644, early tenth century (dated, but date of doubtful interpretation), 302 leaves (last seven from another manuscript) 14.87 by 11 inches (38 by 28 cm.), few leaves or miniatures lacking; known as Ashburnham MS. See Plate I, Frontispiece.

S: London, Brit. Mus., Lat. 11695, dated 1109, but as the completion of the manuscript extended into the lifetime of the third abbot, it was certainly begun in the eleventh century; also on fol. 277v there is another colophon dating the completion of the manuscript in 1091; neither colophon seems in the hand of any scribe of the manuscript; without the colophons I should date it late in the eleventh century; 280 leaves, 14.87 by 9.75 inches (38 by 24.8 cm.); the Silos MS.

V: Vallodolid, Bibl. Provinc., dated 970, A. D., 230 leaves,

13.75 by 9.62 inches (35 by 24.5 cm.), few leaves and miniatures missing; the Valcavado MS.

U: Seo d'Urgel, Cathedral, late tenth century, Liber Generationis and Beatus on 205 leaves, followed by De Adfinitatibus and Expositio in Danielem; 14.12 by 9.8 inches (36 by 25 cm.); some leaves and miniatures lost.

M: Madrid, Bibl. Nac., B. 31, dated 1047, 313 leaves, 14 by 11 inches (35.6 by 28 cm.), complete; from the Cathedral of Leon.

Second Class;

A: Madrid, Archivo Historico, S4V6, dated 968-970, 165 leaves, several fragmentary, 14 by 10 inches (35.6 by 25.5 cm.); much lost including most of the miniatures; the Tabara MS.

B: New York, Pierpont Morgan Library, 429, dated 1220, 182 leaves, very large, few lacunae; known as Burgensis MS.

G: Gerona, Cathedral, dated 975, 276 leaves, 15.75 by 10.5 inches (40 by 26.8 cm.), few leaves or miniatures lost; partly collated in 1916, finished in 1923, one short section omitted.

T: Turin, Bib. Naz., cod. Lat. 93, twelfth century, 214 leaves, 14.75 by 11 inches (37.5 by 28 cm.), damaged by water and fire but legible and complete except for a few miniatures.

C: Paris, Bibl. Nat., nouv. acq. Lat. 2290, late twelfth century, 167 leaves, 17.1 by 11.8 inches (43.5 by 30 cm.), fragmentary at beginning and end, not many miniatures lost. Beatus only.

R: Manchester, John Rylands Library, Lat. 8, late twelfth century, 248 leaves (last one a modern copy), 17.87 by 12.4 inches (45.5 by 31.5 cm.), apparently complete manuscript, but only Preface and Book I collated; the Altamira MS.

D: Madrid, Mus. Arch. Nac., late twelfth century, 127 leaves, 17 by 12 inches (43.2 by 30.5 cm.), once contained the complete corpus, very fragmentary; 20 other leaves with miniatures in the Collection of Martin le Rois at Paris, published with facsimiles by J. J. Marquet de Vasselot and referred to southern France.

I: Madrid, Private Library of the King, 2 B 3, 191 leaves, late twelfth century, no miniatures; only a few pages examined.

Third Class;

N: Madrid, Bibl. Nac., Hh58, early tenth century, Beatus only, 143 leaves (two from eleventh century hand), 13.5 by 9.5 inches (34.5 by 24 cm.), unevenly trimmed and many leaves fragmentary; few miniatures left. See Plate II.

P: Paris, Bibl. Nat., Lat. 8878, eleventh century (before 1072), 292 leaves, 14.5 by 11.4 inches (37 by 29 cm.), documents at end, few miniatures lost; the San Sever MS. See Plate IV, opp. p. 501.

H: Madrid, Real Academia de la Historia, 33, early eleventh century, 282 leaves (229 to 282 about fifty years later), 14 by 9.5 inches (35.5 by 24 cm.), some miniatures lost and many in late eleventh century style (some places left vacant, where miniatures should appear); the San Millan MS.

E: Escurial, Cod. II & 5, late eleventh century, 151 leaves, Beatus only, fragmentary, many miniatures lost.

O: Burgo di Osma, Cathedral, dated 1086, 169 leaves (4 blank), 14.2 by 10 inches (36 by 25.5 cm.), Beatus only, few miniatures lost.

F: Berlin, Staatsbibl. Theol. Lat. 561, late twelfth century, 98 leaves, 12 by 7.5 inches (30.5 by 19 cm.), Beatus only, preface and end missing, miniatures small pen drawings.

Q: Paris, Bibl. Nat., Lat. nouv. acq. 1366, late twelfth century, 157 leaves, 13.7 by 9 inches (34.9 by 23 cm.), Beatus only, some leaves and miniatures lost. See Plate III, opp. p. 500.

L: Lisbon, Torre da Tombo, dated 1189, leaves not counted, 13 by 9.5 inches (33 by 24.2 cm.), Beatus only, apparently complete, miniatures small and in pale colors, numerous; not collated.

Rome, Bibl. Corsiniana, 369, late twelfth century, 171 leaves, 6.7 by 3.75 inches (17 by 9.5 cm.), Beatus only, preface and end lost, miniatures small; not collated.

Rome, Vatican, Lat. 7621, dated 1552, 255 leaves, Beatus only, preface and end missing, no miniatures; not collated.

Escurial, Cod. I f 7, fifteenth century, 150 leaves, 14 by 9.5 inches (35.5 by 24.2 cm.), Beatus only, preface and end missing, no miniatures; not collated.

Few of the earlier manuscripts contain Beatus only. Except

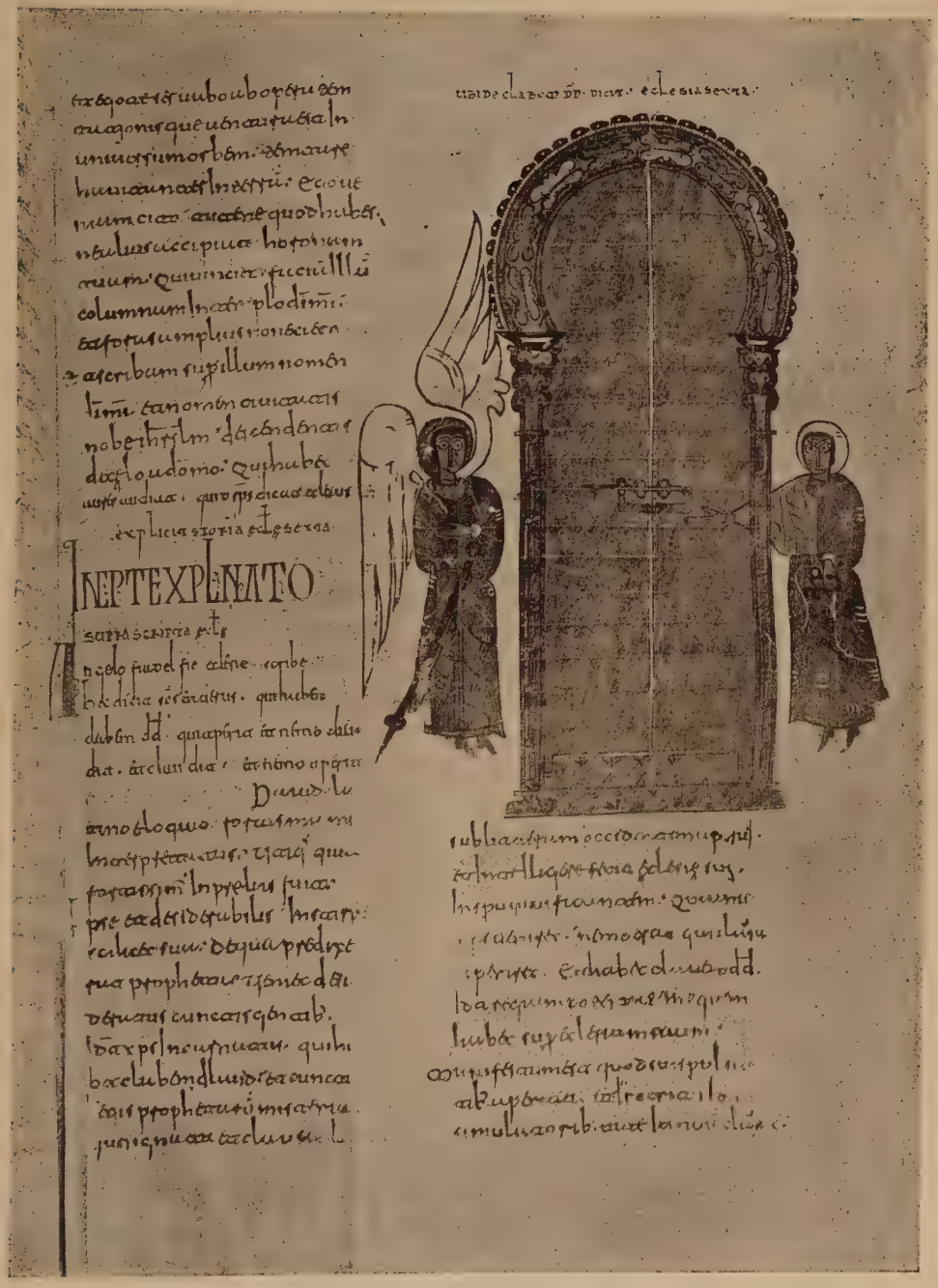

Madrid, Bibl. Nac. H. h. 5. 8, f. 43 r.

where otherwise noted this work is preceded by a number of pages of genealogies and followed by two or three pages De Adfinitatibus and by the Commentary of Jerome on Daniel. These parts are usually more fragmentary than the Beatus. All the manuscripts were profusely illustrated except those noted above.

There is space for only the briefest explanation of the classification of manuscripts just given. The third class does not contain the chapter De Antichristo, mostly borrowed from Augustine, de civ. Dei, 20, 19. The first class has this chapter inserted as chapter 7 of Book VI according to my numbering. The second class adds the chapter both in Book VI and at the end of the Prologue to Book II.

The third class of manuscripts gives the earlier editions of Beatus' work. Of the first edition finished in 776 only two manuscripts survive, N and P. Throughout they show a separate recension from the other manuscripts of the third class. Both have the date of the present era, i. e. the time of writing, as 776, see IV, 5, 16. Also the two alone agree in the long addition at VI, 6, 1. This looks like an intentional omission by Beatus in later editions. The addition does not fit any too well with the context, and the whole passage was much worked over. In the Preface to Book I, P is quite different from all other manuscripts. N fails for Preface and most of Book I. In P both chapters 2 and 3 are replaced by different brief prologues, and sections 2 and 3 of chapter 4 become an entire page of summary with brief commentary on Apocalypse, 1,11 to 3,14. This is of the same type as the rest of the chapter, which summarizes and comments on Apocalypse 4.1 to the end. There can be little doubt that this part was lost or damaged in the copy of the first edition, which Beatus retained, and that he could not again find the source from which he had taken it, when he commenced to revise his manuscript for the next edition. Chapters 2 and 3 were lost or damaged at the same time. Chapter 4,1 is identical in P and in the manuscripts of the later editions, and may not be original in the N-P tradition. In fact it covers Apocalypse 1,1 to 1,10 with a single verse, as the later editions cover Apocalypse 1,11 to 3,14 with two verses. On the other hand Praef.

1 is probably original in the P tradition, for it agrees with its group in the most important variant, the omission of Ticonio, Ireneo, in 1,5. The following text with variants furnishes many examples of the close affiliation of N and P. P is not a copy of N but probably from the same parent manuscript, which had suffered the loss of a leaf between VI, 5,4 and T. XIV, 4 after N was copied. Some readings of the C R D type appear in P, and many more are found in $P^2$. N is plainly a much closer copy of the parent manuscript, yet even here there occur rarely readings that look like inserts from the H E F Q branch of the family. The few cases where N goes with the third edition against its nearest relatives are best considered errors in my collation, which was made on a text based on M A T H.

The remaining manuscripts of the third class all show a rather extensive revision on the N P type. Probably no representative of the group shows a pure text in all places. H is the oldest and best, but its text seems to have been corrected somewhat from a manuscript related to M. In IV, 5,16 it gives the date of the present era as 784. As this is repeated or derived from four distinct datings, there can be no doubt of its accuracy. It is also noteworthy, that one of these dates remained unchanged in the third or 786 edition. Of the remaining manuscripts of the third class, F and its younger relatives omit all of the dates, E has a lacuna, and O and L were not collated. These two manuscripts should be examined in this passage. The date 785 in Q is perhaps due to a comparison of manuscripts of the two later editions.

On the basis of the present evidence it seems probable that Beatus finished his second edition in 784. As the death of King Silo and the retirement of Beatus to a monastery occurred in 783, there is a natural reason why he should have renewed his study of the Apocalypse at this time. We may even go a step farther and surmise, that his neglect of the work from 776 to 783 was due to his presence at court and the duties of his position there.

Manuscripts E, O, and F show increasing stages of correction on this type. For that reason O was not collated in full. The parent of these manuscripts lacked the preface to Book I. O supplied

it from a manuscript of the M type. The others omit it. Q, though showing late corrections in places, is closely related to the parent of this group. It often goes with O F or N P O F against H E. The latter two have a common ancestor, though both show decided variations from the type. The remaining manuscripts of the group were examined only enough to determine that they were related to the general type E O F. All except L lack the preface to Book I.

The first class of manuscripts gives the third, or 786, edition of Beatus in quite uncorrupted form, though the individual manuscripts at times show signs of the influence of other types of text. Y and S are probably from the same parent. The Santo Domingo de Silos fragment, published by Whitehead in Speculum, IV, 102, is also closely related. Y is the oldest and best, S the latest. If all are from the same parent, either it must have suffered some correction, or the scribes of the two later manuscripts drew some readings from a first edition manuscript. V and U also show relationship, and agreements, though less marked, are observed between Y and V. M seems closer to Y, yet it shows some second edition readings of the H type. S and U sometimes agree against the text common to their family, but these readings are usually supported by second edition manuscripts. The influence of the second edition is found elsewhere in the two manuscripts, where they do not agree. A second fragment at Santo Domingo de Silos, consisting of three leaves, has not been accessible to me.

Good passages in which to compare all of the manuscripts of this final edition are the Preface, 1, 9, which contains the dedication to Etherius, the passage having the date of the present era, IV, 5, 16, and the additions, II, 2, 83-90 and VI, 7. That comparison of manuscripts of the different editions caused most of the text corruptions is clearly seen in these last two passages, where class II manuscripts agree most closely with class I and with each other.

The reason for this third edition is suggested by the history of the time. In 785 Etherius had collaborated with Beatus in writing the Epistulae ad Elipandum. In the course of the composition the Commentary on the Apocalypse had been drawn upon

for material. Nothing is more natural than that Bishop Etherius should have asked for a copy of the great work at that time. That would account for the insertion of a dedication neglected, or at least not present, in the two earlier editions, and may well have caused the rather thorough revision which Beatus made at that time. Plain errors in this edition may be traced to the scribe, or scribes, who made the copy for the Bishop. There are rather many of these, especially omissions. Probably Hieronymus' Commentary on Daniel and the Genealogies were added at this time. Only two manuscripts (PH) of the earlier editions contain the additions.

The second class of manuscripts shows a distinct recension of the third edition with some contaminations from the second. A and G are the oldest and best manuscripts. The second hand in both shows more advanced stages in this contamination and correction, and suggests the origin of the recension. There is no indication that it came in the life time of Beatus. In both manuscripts the second hand corrections are generally away from a Y-S-M or from a V-U type of text. T is closely related to G, but shows even more influence of the second edition. The later manuscripts of the group have conflated texts. C, R, D were so alike, that only C was collated in full.

The manuscripts used by Florez in his edition are designated on p. 38 ff. of his introduction, as: first, the Burgensis, identified by its colophon as B in my list; second, a manuscript of Saint Andreas de Arroyo, which is C; and third, the Aemilianensis, now designated as H. A second Aemilianensis is quoted on page 34 of the introduction for the era date 776. It seems likely that this is our manuscript N, though it is not clear how it came to go to the Biblioteca Nacional, when the rest of the manuscripts from San Millan de la Cogolla went to the Real Academia de la Historia. I believe that the manuscripts B, C, and H, and the use of the sources of Beatus, together with the editor's own ingenuity, will account for all of the readings of Florez. He had access to none of the good manuscripts of the final edition of Beatus. To have produced a readable edition under such conditions was a distinct achievement.

The sources of Beatus should receive more attention. Preliminary studies were made by Florez, Müller, Ramsay and others; but the subject took on a new aspect with the publication of Apringius, Commentary on the Apocalypse, by Ferotin, Paris, 1900. There is neither space nor time for extended source studies here. A hasty survey of the earlier portion of the two authors indicates that Apringius made literal excerpts from the source, that Beatus copied in full. Beatus made some additions to this commentary from other sources. This is illustrated by Apringius' omission of all the passages in Book II and following, which Beatus took from Gregory. It also makes certain that the work published by Ferotin was really the original Apringius who made use of the chief source of Beatus. This is not an unnecessary observation, for the two works are most similar in the earlier books, and some of the Beatus manuscripts bear the name of Apringius. It is even possible that the group of Beatus manuscripts, E, O, F, Corsin. etc., was somewhat influenced by an Apringius manuscript. The allusions to "persecutions now taking place in Africa", Beatus, II, 6, 80; IV, 1, 41; V, 8, 5; V, 10, 38; VII, 1, 2; 7, some of which are found also in Apringius, suggest Tyconius (1) as the author, and both language and Bible text point to North Africa. The first and second editions do not seem to have named Tyconius or Irenaeus among the sources, enumerated in Praef. 1,5. It may be that a Tyconius manuscript with the name of Apringius inserted in the title was used at first by Beatus, who discovered his error, when he made his final revision. If a real Apringius manuscript came into his hands, that would have shown the false title of the larger work. Apringius could still have been kept in the list of his sources. Doubtless the name of Irenaeus was also inserted, because Beatus had learned, that Irenaeus was the author of some of the statements, copied from later authors. I doubt if he was used directly. Several extracts from Isidore are found in the Prologue of the second book, and from Victorinus in Book

(1) Cf. Hausleiter, Zeitsch. kirch. Wiss. u. kirch. Leben, 7 (1886), pp. 239 ff.; T. Hahn, Tyconius-Studien, Stud. z. Gesch. d. Theol. u. d. Kirche, vol. 6, 2.7.

III. I have alluded above to passages from Augustine and Gregory. In the preface to Book I Beatus assigns chapter 2 to Hieronymus, doubtless falsely; cf. D. J. Chapman, Notes on the Early History of the Vulgate Gospels, Oxford, 1908, p. 256, where he attributes this prologue to Priscillian (1). Chapter 3 is from Hieronymus' edition of Victorinus, cf. Hausleiter's edition. A special study of the sources of Beatus has been undertaken by one of my pupils.

In the following text of the Commentary by Beatus, the third edition has been followed in so far as I felt that it was the work and intent of Beatus. This means that the first class of manuscripts has been given preference, but I have recognized that the common parent of this group was copied by a scribe, or scribes, and not corrected by Beatus himself. There are manifest cases of omission by *homoioteleuton*, as well as other scribal errors, which are common to all the group. In all such cases I have tried to find the text that Beatus preferred. If the first and second editions agreed, the task was easy. Too often it was apparent, that Beatus had copied corrupt texts without attempting correction. Even such errors have been reproduced in this edition, for it has been deemed less important to make Beatus readable, than to furnish material for the reconstruction of his sources.

Early in my work I arbitrarily divided the text into chapters and sections, so as to make collation and publication more easy and accurate. The reconstruction of the text has sometimes made the punctuation inconsistent with these sections. The long passages of Apocalypse text standing at the head of each chapter have been kept outside of the chapters, and variants are cited by the chapter and verse of the Apocalypse, preceded by the letter T. The chapter numbers stand in the margin to the left of the text, while in the right margin are given the references for the quotations from the Bible, as well as the few other sources that have been found.

Between the text and the manuscript variants appear on the

(1) I owe this reference to H. Quentin of the Commission for the Revision of the Vulgate.

first page the capital letters designating the manuscripts used at the beginning. On succeeding pages in a similar position I have noted, where each manuscript begins, fails, or is too damaged to be read entire. Where the break comes at or near the beginning of a section, only the section number is given; elsewhere either the first or last word is also given.

In the preface to Book I, I have given all of the variants of all of the manuscripts studied. Thereafter individual variants of the later manuscripts, B, T, C, R, E, F, Q, and corrections by later hands in P, have been omitted, unless they help to explain other variants, or to interprete the text. B, which seems a direct copy of A, is in general cited only for the *lacunae* of A. Words occurring more than once in a given section are numbered by a figure placed as an exponent, if cited for a variant; yet the order of variants within a section is to be relied upon in cases of inconsistency. Figures similarly placed indicate the second and third hands of manuscripts. In recording long omissions in any manuscript the first and last words only are given; the section numbers are not added unless the omission extends beyond two sections.

Rarely an asterisk has been placed in the text, where it is particularly unintelligible or ungrammatical. In general the questionable passages are made clear by the text variants cited below. Particularly the later manuscripts correct both grammar and spelling. The first edition manuscripts seem in general to stand nearest to the sources copied. In the later editions corrections were sometimes attempted without reference to the source.

The spelling to be adopted has presented special difficulties. In some matters no consistency was found in any manuscript. Similar cases have been listed by C. U. Clark, Collectanea Hispanica, pp. 100 ff. In most cases I have tried to follow the oldest manuscripts, Y and N, especially where supported by any of the more carefully written manuscripts S, V, M, H, or P. This has brought considerable inconsistency, which I think should be traced to Beatus himself. Thus the manuscripts incline to dissimilation rather than assimilation, *inmolatus* for *immolatus*, etc. I have followed the oldest manuscripts in such cases; so also in the case of

words occurring rarely. In some other cases it seemed wiser to correct the spelling; thus *e* and *ae* interchange erratically, but in case endings the correct form is always printed. So in the case of interchanges of *b* and *v*, *d* and *t*, *qu* and *c*, *i* and *y*, double consonants for single, and vice versa, I have corrected without citing variants, or, in the case of words regularly mispelled, have followed the older manuscripts. So in the following list of words the first form given is the one placed in the text, unless in some passage the manuscript evidence against it is very strong. Forms in parentheses are rare.

adprehensa adpreensa adprensa
aedificium edificium
aeternus eternus
amicitia amihitia
anhelat anelat
Apocalipsis (Apocalypsis)
Babilon Babylon
caecus cecus
caelum celum (coelum)
caenum cenum (coenum)
caritas karitas
cena caena (coena)
chorus corus quorus
chorda corda
circilliones circumcelliones
coepi cepi
corona chorona (horona)
cotidie quotidie cottidie quottidie
demon daemon
ecclesia eclesia aeglesia eglesia (especially MS Y)
eremus heremus
Ethiopius aetiopius eziopius aeziopius
Eufrates euphrates
extimo estimo aestimo
fialae phialae
foedat fedat faedat
girum cirum
Hebraice ebraice ebrayce hebrayce
heresis eresis
hi hii
hodie odie
hypocrita ipocrita ippocrita ypocrita
iacintus iacinctus (not hyacinthus)
iaspis yaspis
Iesse gesse
incoho incoo inquoo
intellego intelligo
iris yris
Ierusalem iherusalem
iisdem hisdem isdem (eisdem)
maiestas magestas
martyres martires
mihi mici michi
mystice mistice
nihil nicil nichil

oricalcum auricalcum orichalcum
ostium hostium osteum
pena paena (poena)
penitentia paenitentia (poenitentia)
peniteri paeniteri penitere
post tergum postergum
praelium prelium (proelium)
presbyter presbiter
prodest prode est
schisma scisma
simbolum symbolum
sinagoga synagoga
Sion syon
Syna sina (sinaa)
sulfur sulphur sulphor sulfor
supprestitiosus superstitiosus
thronus tronus
tipus typus
vae ve
Zacharias zaccarias zacarias zaccharias

There are also many similar misspellings, that occur so rarely that they seldom appear in the critical apparatus, being found in but a single manuscript in any particular case.

In the grammar also there is a good deal of confusion though mostly between the accusative and ablative cases, or between the perfect and future tenses. In cases where these variations appear in several manuscripts, I have tried to print the text as Beatus wrote it, even if obviously wrong, but I have given the variants below. One of my pupils has undertaken a study of the language of Beatus, but the work has not progressed to a point, where use can be made of it for the reconstruction of the text.

Even in cases where the source of Beatus could be compared, and especially in the Biblical citations, I have tried to give the text of Beatus, even if corrupt. In the case of citations from the Bible this was all the more necessary, as the source was an Old Latin Version, which has mostly disappeared. In the later manuscripts the text of the Apocalypse is often corrected to agree with the Vulgate. Such corrections are not noted in the critical apparatus.

I have tried to preserve a regular order in citing the MSS in the variants, giving first those of the third edition, followed by those of its later recension, while the MSS of the first edition, followed by those of the second edition, are named last.

Variants have not been given for the chapter headings, but a consistent form based on the older manuscripts has been sought. *Explicit*, *incipit*, and similar expressions have been omitted.

## MANUSCRIPTS USED

| | | |
|---|---|---|
| Third Edition | Y S V U M | |
| Later Recension of Third Edition | A B G T C R | (after Praefatio cited where A fails) |
| First Edition | N P | |
| Second Edition | H E F Q O | |

## ABBREVIATIONS USED IN MARGINAL CITATIONS

Act. Actus Apostolorum
Anon. Aug. Pseudo - Augustinus in Apoc.
Cant. Canticum Canticorum
Col. ad Colosenses
I, II Cor. ad Corinthios
Dan. Daniel
Deut. Deuteronomium
Ecl. (Eccles.) Ecclesiasticus
Eph. ad Ephesios
Ex. Exodus
Ez. Ezechiel
Gal. ad Galatas
Gen. Genesis
Greg. Gregory
Hab. Habacuc
Hag. Aggaeus
Heb. (Hebr.) ad Hebraeos
Hier. Hieronymus
Hos. Osee
Is. Isaias
Isid. Isidorus
Jac. Jacobus
Jer. (Jerem.) Jeremias
Jo. Secundum Johannem
I, II, III, Jo. Epistulae Johannis
Jon. Jonas
Jos. Josue
Jud. Liber Judicum
Lev. Leviticus
Luc. Secundum Lucam
Mc. Secundum Marcum
Mic. Michaeas
Mt. Secundum Mattheum
Num. Numeri
I, II Paral. Paralipomenon
I, II Pet. Epistulae Petri
Phil. ad Philippenses
Primas. Primasius
Prov. Proverbiorum Liber
Ps. Psalmi
1, 2, 3, 4 Reg. Libri Regum
Rom. ad Romanos
Sap. Sapientia
Sir. Sirach
I, II Thes. ad Thessalonicenses
Thren. Threni
I, II Tim. ad Timotheum
Tit. ad Titum
Victorin. Victorinus
Zach. Zacharias
Zeph. Sophonias

Citations from the Apocalypse are indicated by chapter and verse numbers only.

# P R A E F A T I O

1. 1 In nomine Domini nostri Iesu Christi incipit liber Revelationis Iohannis. 2 Quaedam quae diversis temporibus in Veteris Testamenti libris praenuntiata sunt de nativitate Domini et salvatoris nostri secundum deitatem, vel de corporatione eius, de passione quoque et morte, sive de resurrectione, regno atque iudicio, pro viribus scientiae et ex innumerabilibus libris et sanctorum patrum nobilissimorum sententiali brevitate notata pauca proferenda putavi, 3 ut prophetarum auctoritas fidei gratiam firmet et infidelium inperitiam probet; 4 quae quamvis omnibus nota sint, qui per amplitudinem scripturarum percurrunt, facilius tamen ad memoriam redeunt, dum brevi sermone leguntur. 5 quae tamen non a me, sed a sanctis patribus, quae explanata reperii, in hoc libello indita sunt et firmata his auctoribus, id est, Iheronimo, Agustino, Ambrosio, Fulgentio, Gregorio, Ticonio, Irenaeo, Apringio, et

---

YSVUM BGTCR PHQO

---

1. 1 Iohannis: domini nostri iesu christi, YMGU revelationis Iohannis: apocalipsin, S; qui vocatur apocalipsin iohannis apostoli, T; + apostoli, QCL; *om tit*, O; *in* V *et* MSS *recentioribus tituli varii*
2 quaedam: ea, C veteris: veteri, O sunt: + de corporatione et, $G^2T$ de$^1$: *om* O corporatione: corporationem, MO morte: *pr* de, GTP regno: *pr* de, CR et ex: *om* et, $B^2GCQ$; *om* ex, YSV$B^1$RP; *om* U sententiali: sentiali, YVUBG$^1$; *pr* sententia, Q
3 ut..... probet, *om* CR gratiam: gratia, M firmet: infirmet, GT
4 omnibus: hominibus, G
5 sed: + quae, VUMTCHQOL $a^2$: ad, G sanctis patribus: sanctorum patrum, YSBGR quae$^2$: *om* MHQOL id: hoc, L; *pr* sanctis, P Agustino: augustino, BCRPQ Ticonio, Irenaeo: *om* M$^1$PHQLO Apringio: ambrigio, M(T)RQO; vel ambrigio apringio, L

1. Isidoro, 6 ut quae in aliis legens non intellexisti, in hoc quamvis plebeio sermone in aliquibus derivatum, tamen plena fide atque devotione expositum recognoscis. 7 omnium tamen librorum theca hunc librum credas esse claviculam; et si alicubi offendi delinquenti indulgeat caritas, quae omnia superat. 8 haec sunt parva ex multis quae probabilium virorum novimus percepisse doctrinis, quorumque eloquia proinde quibusdam in locis a nobis interiecta esse noscuntur, ut sermo noster paternis sententiis firmaretur. 9 haec ergo, sancte pater Etheri, te petente ob aedificationem studii fratrum tibi dicavi, ut quem consortem perfruor religionis coheredem faciam et mei laboris.

2. 1 Prologus beati Iheronimi in libro Apocalipsin Iohannis apostoli. Iohannes apostolus et evangelista a Christo electus atque dilectus, in tanto amore dilectionis superior habitus, ut in cena super pectus eius recumberet, et ad crucem stanti soli matrem propriam commendasset; 2 ut, quem nubere volentem ab amplexu virginitatis absciderat, ipsi ad custodiendam virginem tradidisset; 3 hic itaque cum propter verbum Dei et testimonium Iesu Christi exsilio in Patmos insula sortiretur, illic ab eodem Apocalipsin

---

1. 6 quae: quem, G intellexisti: intellegisti, M in hoc: *om* MTHL plena: plana, CR devotione: operatione, L expositum recognoscis: exposità recognosces, P
7 theca: tega, MO; thecam, P esse: + et, $T^2P$ et: quod, $PG^2T$ alicubi: aliquibus, $G^2TQ$; in aliquibus, P; alicui, H; + lectorem, $G^2TPQ$ delinquenti indulgeat: *om* $G^2T$; *om* delinquenti, P omnia: *om* C superat: + ignoranti veniam tribuat, $G^2TPQ$; + et si quid aliud sapit, hoc quoque deus illi (*om* $G^2T$) revelabit, $G^2TPQ$ + delinquenti indulgeat karitas, quae omnia superat, $G^2T$
8 quorumque: *om* que, P quibusdam: quibus, S interiecta: interlecta, MBCR; intergecta, $G^2HL$
9 Etheri: *om* MPHQOL te petente: repetente, GBR studii fratrum: studui fratrem, GR quem consortem: quo consorte, TCRP
2. 1 beati..... apostoli: totius libri, BGCR beati Iheronimi: *om* P; *om* beati, Q Iohannis apostoli: *om* T; + et evangelistae, P evangelista: + filius zebedei frater iacobi virgo electus a domino atque inter ceteros magis dilectus, $G^2T$ a: + domino, Q dilectionis: + est, $M^2$
2 ab: ad, YM amplexu: amplexum, $VMQ^1$ absciderat: adsciverat, MH custodiendam: custodiendum, YSQ
3 hic: hinc, MO Dei: *om* $U^1$ exsilio: exsilium, BTCR $in^1$: *om* MH Apocalipsin:

2. praeostensa describitur, ut sicut in principio canonis de libro Geneseos incorruptibile principium praenotatur, ita etiam incorruptibilis finis per virginem in Apocalipsin redderetur dicentis: ego sum alfa et ω, initium et finis. 4 hic est Iohannes, qui sciens sibi supervenisse diem egressionis de corpore, convocatis in Epheso discipulis descendit in defossum sepulturae suae locum, oratione conpleta reddidit spiritum, tam a dolore mortis factus extraneus, quam a corruptione carnis noscitur alienus, 5 cuius tamen scripturae dispositio vel libri ordinatio ideo a nobis per singula non exponitur, ut nescientibus inquirendi desiderium conlocetur.

---

*Pro cap* 2 *et* 3 *leg in* P: iohannes apostolus et evangelista filius zebedei frater iacobi virgo electus a domino atque inter ceteros magis dilectus, qui etiam supra pectus magistri recumbens evangelii sui fluenta de ipso sacro dominici pectoris fonte potavit et quasi unum de paradisi fluminibus verbi dei gratiam in toto orbe terrarum diffudit; quique in loco christi christo iubente successit, dum suscipiens matrem magistri discipulus etiam ipse pro christo quodam modo alter derelictus est filius. hic dum evangelium christi in asia praedicaret, a domitiano caesare in pathmos insula metallo religatur, ubi etiam positus apocalipsin scripsit. interfecto autem a senatu domitiano exsilio resolutus redit ephesum ibique (+ ad, *man* 2) hereticorum refutandas versutias efflagitatus ab asiae episcopis evangelium novissimum edidit; cuius quidem inter alias virtutes magnitudo signorum haec fuit: mutavit in aurum silvestres frondium virgas, littore aquae (aqua, *eras*) saxa in gemmas. item gemmarum fragmina in propriam reformavit naturam; viduam quoque ad preces populi suscitavit et redivivum iuvenis corpus revocando animam reparat; bibens letiferum haustum non solum evasit periculum sed eodem prostratos poculo in vitae reparavit statum. hic autem anno XCVII$^{mo}$ post passionem domini salvatoris sub traiano principe longo iam vetustatis senio fessus, cum diem transgressionis (*superscr* migrationis) suae imminere sibi sentiret, iussisse fertur effodere sibi sepulcrum atque inde vale dicens fratribus facta oratione vivens tumulo introiit, unde accidit ut quidam eum vivere asserunt, nec mortuum in sepulcro sed dormientem iacere contendant; maximo pro eo quod illic terra sensim ab imo scatturiens ad superficiem sepulcri conscendat et quasi flatu quiescentis deorsum ad superiora pulvis ebulliat. quievit autem apud ephesum VI kalendas ianuarias.

Incipit prologus totius libri.

Iohannes primus scribere septem iubetur ecclesiis. ibi duodena milia servorum

2. apocalipsis, BCR canonis: canonos, G Geneseos: geneseo, YSMG$^1$ incorruptibilis: incorruptibiles, UG$^1$ dicentis: dicens, VO alfa: a, UQ finis: + alpha, Y
4 de: e, M; et, O descendit: descendisse, M$^1$O oratione: + que, T; *pr* et, C reddidit: reddit, H; reddetur, G$^2$ *a*$^2$: ad, S$^1$GR
5 tamen: tam, YSVMGROH a: *om* MHO

3. 1 Item domini Iheronimi in explanatione Apocalipsin. Diversos marina discrimina transvadantes inveniunt casus, si turbo ventorum fuerit vehementior, formido est. 2 si erga iacentis elementi moderatior crispaverit aura, pertremescunt insidias. 3 ita mihi in hoc videtur, quem misisti, volumine, quae in Apocalipsin explanationem videtur continere Victorini, et est periculosum et obtrectatorum latrantibus patens de egregii viri opusculis indicare; 4 nam et anterior Papias Gerapolites episcopus et Nepos in Egypti partibus, epistolae de mille annorum, ita ut Victorinus, senserunt, et quia me litteris obtestatus est, nolui differe. 5 sed ne spernerem deprecantem, maiorum statim libros revolvi et quid in eorum commentariis de mille annorum repperi, Victorini opusculis sociavi.

---

dei signantur in frontibus. ibi septem angeli tuba canunt. sequenti grandine et igne cum sanguine in terram; ibi quoque tertia pars terrae comburitur et tertia pars maris sanguine inficitur. astra quoque ipsa rutilantia tertiam fulgoris partem amittunt; ibi de fumo putei locustae producuntur, demoniorum accipientes potestatem ledendi eos, qui non sunt agni cruce signati. praeterea comedit evangelista librum testamenti oris praedicatione suavissimum et operis difficultate amarum, metiturque caeleste templum, describitque verba viginti quattuor seniorum et arcam testamenti; mulierem quoque amictam sole, pugnamque michaelis cum dracone ruinamque draconis conspicit. praeterea antichristi figuram, habentem capita regni septem et cornua potestatis et numerum nominis, narrat, inter haec et canticum testamenti novum, speculaturque angelos gestantes pateras. cernit similiter interitum bestiae; videt beatitudinem eorum qui corporis sui vestimenta servaverint. exsequitur denique interitum meretricis babilonis, id est, mundi finem conspicit et miratur nuptias agni; tamquam presentem videt adventum iudicii, videt interitum antichristi, videt et punitionem sempiternam diaboli; ultimo memorat resurrectionem mortuorum caelique novitatem et terrae ornatum desertionemque iherusalem, flumen etiam babtismi mundum, lignum quoque vitae dominum iesum christum.

explicit prologus totius libri.

3. 1 Apocalipsin: + iohannis apostoli, Q diversos: diversi, Q; *pr* diversi, MH; diversi diversa, O discrimina: pericula, M(O, dispericula) transvadantes: + diversos, H turbo: + ut, $M^1T^1$ fuerit vehementior: vehemens fuerit, M
2 elementi: + planiciem, C moderatior: moderatio, MO
3 quem: que, $MT^1$; quo, $T^2$; quod, C quae: qui, GCHQ; quid, T Apocalipsin: *om* Y; apocalipsis, B explanationem: explanatione, M indicare: indagare, Q
4 ut: et, S
5 ne spernerem: nec spernere, MQO; ne sperneret, C et: ut, $G^2$ quid: qui, VU; quod, $G^1TR$ eorum: horum, $G^2THQ$ repperi: repperii. MC opusculis: opusculi, G

3. 6 ablata inde quae secundum litteram senserit, a principio libri usque ad crucis signum, quae ab imperitis erant vitiata, correximus, et dehinc usque ad finem voluminis addita esse cognosce. 7 iam tuum est discernere et quid placeat roborare, si vita nobis comes fuerit, et Dominus sanitatem dederit tibi, nostrum in hoc volumine potissime sudabit ingenium, Anatoli carissime.

4. 1 Item interpretatio libri huius.

Iohannes quodam vaticinio ex merito nomen accepit. interpretatur enim Latino eloquio Domino gratia. 2 postquam enim Apocalipsin, id est, Revelationem Domini scribere septem iubetur ecclesiis, aspicit filium hominis sedentem in trono, id est, Christum in ecclesia, et viginti quattuor seniores, quod sunt duodecim prophetae et duodecim apostoli. 3 septem ecclesiae, septem candelabra aurea et septem stellas una ecclesia est, quae per septiformem gratiam Christo copulata sociatur.

---

*Pro cap* 4, 2-3 *leg in* P: qui etiam plus omnibus apostolis dilectus ipse pro christo quodam modo alter derelictus est filius, ductus ad tronum in spiritu revelationem iesu christi videre et cognoscere meruit, et ut ecclesiae palam faceret audivit. sic inquit angelus ad eum: omnia *quae vides, scribe et mitte septem ecclesiis.* septem namque ec- I, 11
clesiae septem gratiae sunt, quae per septiformem spiritum per septem classes una ecclesia esse dinoscitur. *et conversus vidit septem candelabra aurea,* id est, septem ec- 12
clesias, *et in medio septem candelabrorum aureorum similem filio hominis,* id est, christum, 13
*vestitum,* inquit, *tunica talari,* id est, ecclesiam suam; *et succinctum ad mammillas.* duae mammae duae sunt testamenta, lex et evangelium; *zona aurea,* chorus sanctorum. *caput autem eius et capilli erant albi sicut lana alba*; in capite albo eternitatem demonstrat. 14

3. 6 ablata: ablatis, T inde: deinde, MO quae[1]: qui, O litteram: littera, SVH; litteras, M senserit; senserim, MO libri: libris, MTH; *om* G[2] quae[2]: quem, GR et dehinc: hinc, MO; + hinc, B
7 quid: quod, CR nobis: *om* C; *tr post* comes, R et dominus sanitatem dederit: *om* U[1]MBG[1]CR tibi: *om* B sudabit: desudabit, GT
4. 1 item: *om* YVHQ item interpretatio: incipit explanatio BTCR libri huius: *om* CR quodam: quoddam, MRQO vaticinio ex merito: ex merito vaticinium, Q Latino: *pr* in, QO
2 septem iubetur: *tr* Y quod: qui, H[2]Q prophetae..... apostoli: *tr* R
3 septem[1]: *pr* atque, G[2] ecclesiae: ecclesiis, BGR septem[2]: *pr* et, C stellas: stellae, CPHQ per: *om* MTHQ Christo: christi, BGC copulata sociatur: copulatur, M

**4.** 4 *Post haec vidit osteum apertum in caelo.* osteum apertum 4.1
Christum dicit natum et passum; caelum vero ecclesia est. *post haec* 4.2
*vidit sedem positam in caelo,* id est, sacerdotes in ecclesia, per quos
cotidie Christus sedet et iudicat. 5 et super hanc sedem *qui sedebat* 4.3
*similis erat aspectui lapidis iaspidis et sardino,* id est, duo iudicia,
unum per aquam, alterum per ignem. 6 *post haec vidit quattuor* 4.6
*animalia* procidentia ante tronum, id est, quattuor evangelistas;
et habebant similitudines, primus hominis, id est, rationalis, se-

---

capilli sancti intelleguntur; lana propter oves ad dexteram. *Oculi eius ut flamma ignis;*
oculi praecepta sunt duum testamentorum. *et pedes eius ignitos similes oricalco.* pedes 15
ecclesia est, per duo testamenta igne tribulationis probata. *et vox eius ut vox aquarum*
*multarum*; aquae populi sunt et praedicatores. *et habebat in dextera sua stellas septem.* 16
dextera christus filius dei est, tenens septem ecclesias. *et de ore eius gladius ex utraque*
*parte acutus procedebat*; iste gladius ex utraque parte acutus lex est et evangelium. *et*
*facies eius sicut sol lucet in virtute sua*; in facie cognitio est divinitatis. *et cum vidissem* 17
*eum, cecidi ante pedes eius tamquam mortuus*; omnes enim qui deum cognoverit, magis
eum cognoscit; tunc vidit factorem suum et in penitentiam tamquam ante pedes cadet.
*et posuit super me dexteram suam dicens: noli timere. ego sum primus et novissimus, et* 18
*fui mortuus et ecce sum vivens in saecula saeculorum, amen.* Exp. liber primus. inc. liber
secundus.

hae septem ecclesiae per septiformi spiritu dictae sunt, quae est una ecclesia.
hunc tipum ab spiritu sancto per esayam praedicantem legimus de septem mulieribus,
quae apprehenderunt hominem unum, id est, septem ecclesiae unum hominem chri-
stum. *prima ecclesia* ad eos loquitur, qui laborant in saeculo et operantur de frugalitate 2, 1
laborum suorum et patientes sunt; et quosdam homines, cum videant in ecclesia di-
spensatores et pestiferos, ne dispensatio fiat, portant, admonet eos de amore in quibus
fides eorum deest, ut agant penitentiam. *secunda* ad eos qui inter persecutores habitant 8
et perseverant esse fideles. *tertia* ad eos qui supra textum misericordiae illicita faciunt 12
et aliis facere ostendunt. *quarta* ad eos qui sunt in ecclesia fideles. *quinta* ad eos qui 18 3, 1
neglegentes nomine tantum christiani sunt. *sexta* ad eos qui humiliter instructi in 7
fide perseverant. *septima* ad eos qui student scripturis et laborant cognoscere secreta 14
praedicationis et dei opus facere nolunt, id est, misericordiam et amorem, omnibus
penitentiam et iudicium annuntiant. Exp. liber II, inc. liber III.

**4.** 4 vidit[1]: + iohannes, $G^2T$; vidi, $BG^1CR$ apertum[2]: *om* $SVUBG^1CRP$ dicit: *om* $G^2$
vidit[2]: vidi, $BG^1CR$
5 sardino: sardini, $U^2G^2TQ$ aquam: aqua, SV; + et, Q alterum: alium, U ignem:
igne, V
6 vidit: vidi, $BG^1CR$ habebant: + singuli diversas, PQ; habent, MO rationalis:

**4.** cundus leonis, id est, fortis ad pugnandum, tertius vituli, id est, immolatus in sacrificio, quartus aquilae volantis, id est, toto mentis ardore semper debet esse in contemplatione.

**7** Haec quattuor animalia unum sunt, quod est ecclesia. post haec *vidit in dexteram sedentis librum signatum sigillis septem,* in 5.1
quo bellum, fames, mors, clamor interfectorum, finis quoque mundi notatur et saeculi, **8** id est, equos quattuor; primum album, quod est ecclesia, et sessorem eius Christum; secundum roseum, id est populum adversantem ecclesiae et sessorem suum diabolum sanguinolentum; tertium nigrum, id est, famem spiritualem intra ecclesiam et sessorem eius pseudoprophetam; quartum pallidum et sessorem suum mortem, cui data est potestas interficere gladio, fame, morte, et bestias terrae, in quo etiam et hereses in ecclesia deprehenduntur; **9** quintum *animas interfectorum propter verbum* 6.9
*Dei;* sextum *sol niger tamquam cilicium et luna in sanguine et stellae* 6.12
*cadentes,* id est, per solem incredulis obscurabitur splendor doctrinae, **10** per lunam, quae tota facta est sanguinea, hoc est ecclesia sanctorum, in fine ostenditur pro Christo sanguinem fundere. **11** stellarum casus fideles perturbari in sexto sigillo concludit, in quo novissimo certamine antichristi *quasi ficus vento agitata amittit* 6.13

---

et, § 12, C *deficit*

---

**4.** rationis, P tertius: tertium, $G^2$ quartus: quartum, $G^2$ volantis: volanti, R toto..... esse: elevatus, P
**7** haec..... ecclesia: *om* $T^1$ vidit: vidi, BGCR dexteram: dextera, $G^2$ fames: famis, $SURP^1QO$ mors: + et, B finis: in fine, BCR saeculi: + et ipsos sigillos enumerando dicamus, $PH^2Q$
**8** equos: + in, G; *tr post* quattuor, P quod: qui, $T^2$ eius$^1$: *om* SBTGRH; suum, Q ecclesiae: ecclesia, YSV sessorem suum diabolum: sessore suo diabolo, $SVU^1GT^1PHO$ intra: in, MO sessorem eius pseudoprophetam: sessore suo pseudopropheta, $YSVUGT^1P^1H$ pseudo-..... suum: *om* $BG^1CR$ sessorem suum mortem: sessore suo morte, $SVG^2P^1HOQ$ gladio: gladium, VU fame: + et, CR; + in, P bestias: bestiis, $T^2$ in quo: quod, MO; quod in, $P^2$
**9** cilicium: cilicii, B in sanguine: *om* $G^1$ stellae: stellas, $U^1MTGHO$ obscurabitur: obscurabatur, $P^1$
**10** lunam: luna, SVB quae: qui, SVMO tota facta est: *om* $G^1T^1$; facta est tota, $T^2$ ecclesia: ecclesiam, M Christo: christum, $U^1$ sanguinem: sanguine, VMO
**11** sigillo: sigilli, O grossos: + suos, UMOQ id est; + sanctos, $H^2$ excutientur:

4. *grossos*, id est, qui videntur sancti excutientur ab ecclesia. **12** *et caelum recessit ut liber involutus*, id est, sanctos qui eo tempore nullam virtutem ostendunt nisi ad sanguinem fundendum. 6.14

**13** *Et omnis mons et insulae de locis suis motae sunt, et reges terrae et magistratus et tribuni et fortes et omnis servus et liber absconderunt se in speluncas et in petras montium, et dicunt petris et montibus cadere super nos et abscondite nos a facie sedentis super thronum et ab ira agni, quoniam venit dies magnus irae eorum; et quis poterit stare?* 6.16 6.17 **14** hoc totum tempore antichristi factum erit. nam reges terrae et tribuni et fortes, quos dicit, sancti intelleguntur, qui eo tempore antichristum convincunt. **15** abscondere se petunt in speluncas et in petras montium, id est, auxilium prophetarum, apostolorum, et martyrum impetrabunt.

**16** *Post haec vidit quattuor angelos stantes in quattuor angulos terrae, tenentes quattuor ventos*, quod sunt quattuor partes mundi. 7.1 **17** nam angeli et venti unum sunt. sed bipertiti sunt, id est, boni et mali; id est, ecclesia et regna mundi, quia mundus ecclesiam odit et in ecclesia falsi fratres reperiuntur. **18** et dictum est ipsis ventis, *ne flarent in terram neque in mare neque in nullam arborem.* 7.1 **19** hoc totum homines dicit ne flent, id est, ne spiritum suum tradant et sui similes efficiantur, ne sinister populus dextrum laedat.

---

4. excutiuntur, GCRQ; + sancti, B; *pr* et, C
**12** sanctos: sancti, RQ nullam: nulla, U virtutem: virtute, O
**13** et insulae..... sunt: *om* $H^1$ insulae: insula, VTRPQ motae: mota, Q; moti, R tribuni et fortes: *tr* Q liber: + et, H petras: petris, P dicunt: dicent, $P^2$ cadere: cadite, $Y^5U^2RP^2Q$; cadete, $SU^1P^1$ super: supra, $MBG^2TPHQ$ irae eorum: *om* $BG^1R$ poterit: potest, SVUBR
**14** antichristi: antichristum, O tribuni: tribunos, $Y^1SMGPHO$ antichristum: antichristi, MO
**15** petras: petris, P impetrabunt: impetrarunt, $G^1$
**16** vidit: vidi, $R^2$ angulos: angulis, $U^2$ quod: qui, $U^2TRP^1H^2Q$
**17** nam: + et, Q sed: et, HO bipertiti: pertiti, $Y^1$; hi partiti, R quia: + rex, O ecclesiam: ecclesia, SGO
**18** terram: terra, MGQO neque in mare: *om* BGR nullam: ullam, MBTRPHQ
**19** homines: hominis, S; hominibus, $U^3$ flent: flarent, $M^1$; fleant, R; fluant, O sui similes: *tr* MQO

**4.** **20** post haec vidit duodena milia servorum Dei, id est, ecclesiam in duodenario numero constitutam, qui signantur in frontibus, id est, in cognitione operis. **21** septimum sigillum in hoc signo complet librum septem sigillis signatum. **22** *factum est silentium* 8.1
*in caelo quasi semi-hora*, id est, servi Dei, qui ab omni saeculari actione vacant et in contemplatione hic incipiunt vitam aeternam degustare. **23** post haec vidit *septem angelos, qui acceperunt septem* 8.2
*tubas*, id est, septem ecclesiae perfectam praedicationem, sicut propheta ait: *ut tuba exalta vocem tuam*. **24** *primus angelus tuba* Is. 58.1
*cecinit et facta est grando et ignis mixtus in sanguine*, id est, facta 8.7
est ira Dei, quae haberet in se multorum mortem, ut sancti quasi aurum in fornace probentur. **25** *et secundus angelus tuba cecinit,* 8.8
*et velut mons magnus ignis ardens missus est in mare*, id est, diabolus missus est in populos. **26** *et tertius angelus tuba cecinit, et cecidit* 8.10
*de caelo stella magna ardens velut facula*, id est, de ecclesia cecidisse homines dicit, qui ab hominibus sancti et magni videbantur et per praedicationem suam et vitam alios ad mortem trahunt. **27** *et* 8.12
*quartus angelus tuba cecinit, et percussa est tertia pars solis et tertia pars lunae et tertia pars stellarum, ut obscuraretur et pareret tertia pars diei et tertia pars noctis*, id est, separant se sancti ab iniquis.

---

**4.** **20** servorum: seniorum, P ecclesiam: ecclesia, YSVGQO constitutam: constituta, $G^2Q$ signantur: signatur, O $in^2$: *om* P cognitione: cognitioni, V
**21** in hoc: in quo, P; *pr* dicit, $P^2$ signo: sigillum, V; signum, MO signatum: signatorum, Q
**22** semi-hora: + una, MO qui ab omni: quia boni, VU; quia omni, $P^1$; qui omni, $P^2$ vacant et in contemplatione: *om* VU vacant: vagant, O hic: *om* $M^1O$; *pr* perseverant, $P^2$
**23** ecclesiae: ecclesias, V; ecclesiarum, $P^2$; + accipientes, R perfectam: profectam, B; perfecta, O sicut: ut, $G^2T$ ut tuba: umilia, O
**24** in se: in sorte, $G^2T$ mortem: morte, G
**25** id est..... populos: *om* $G^1$ populos: populo, MO
**26** stella magna: stellam magnam, V facula: faculam, M ecclesia: ecclesiam, $M^1$ homines: iohannes, $H^1$ dicit: *tr ante* cecidisse, MPHQO hominibus: omnibus, P trahunt: trahebant, $P^2$
**27** ut: *pr* ita, $T^2$ ut obscuraretur: *om* $BG^1R$ et pareret: *om* $T^1$; et periit, R tertia pars$^4$: et tertia, O; + eorum et non luceret tertia pars, T sancti: sanctis, $Y^1S$

**4.** **28** *post haec vidit et audivit unam aquilam volantem in medio caelo* 8.13
*dicentem voce magna : vae vae vae habitantibus terram de reliquis vocibus tubae trium angelorum, qui tuba canituri sunt.* **29** aquila et caelum ecclesia est. quod dicit discurrentem, id est, plagas novissimi temporis magna voce praedicat.

**30** *Et quintus angelus tuba cecinit et vidit stellam de caelo cecidisse in terram et data est ei clavis putei abyssi, et aperuit puteum* 9.1
*abyssi*, id est, populus recessit ab ecclesia cum suo pseudo-propheta. **31** puteum aperuit, quia cor suum per verba manifestavit. abyssus dicitur, quia occultus latebat. **32** *et ascendit fumus de puteo quasi* 9.2
*fumus magnae fornacis et obscuratus est sol et aer de fumo putei.* **33** sol ecclesia est; fumus verba sunt malorum hominum. fumus enim ignem praeiit. ita ipsi obscurant ecclesiam et verbis eam convincunt et quibusdam faciunt caecitatem. **34** *et ex fumo putei exierunt* 9.3
*locustae*, id est, multitudines demonum, qui in corda ipsorum quasi in puteo ingenti ligati tenebantur, et cum ipsis hominibus, quos possident, contra ecclesiam insurgent. **35** *et data est eis potestas* 9.3
*sicut habent potestatem scorpii terrae.* scorpio enim ore palpat et cauda percutit; ita isti faciunt. **36** *et similitudo locustarum similes* 9.7
*equorum paratorum ad bellum. super capita eorum coronas similes*

---

**4.** **28** caelo: caeli, R voce magna: vocem magnam, YSV vae$^{3}$ : *om* B terram: *pr* super, MQO reliquis: relictis, R; relinquis, O
**29** discurrentem: discurrente, MO magna voce: magnas, G$^{2}$T
**30** stellam: *tr post* caelo, MO terram: terra, YSVUMRO ei: *om* P et aperuit puteum abyssi: *om* YSVUBG$^{1}$,$^{3}$RO suo pseudo-propheta: suis pseudo-prophetis, Q: *om* suo, P
**31** quia: qui, Q verba: verbum, R manifestavit: *tr ante* per, MQO
**33** sol..... hominum: *om* YSVUMBG$^{1}$,$^{3}$RO fumus enim: sicut enim fumus, PQ; *om* enim, H ignem: *om* VB; igne, O praeiit: praesit, T$^{1}$; praeit, Q ita: + enim, MO eam: *om* Q
**34** et$^{1}$: *om* S exierunt: *om* MT multitudines: multitudo, SVUTRP demonum: hominum, YSVUMBG$^{1}$RQO qui in..... possident: *om* YSVUBG$^{1}$,$^{3}$RO in$^{2}$: *om* Q ingenti: *om* PQ ligati: *om* H tenebantur: tenebant, H ipsis hominibus: ipsos homines, P possident: possidet, H insurgent: insurget, R; insurgentium, O
**35** eis: ei, V scorpio: scorpii, MGTPHO; scorpius, Q faciunt: *om* PQ; + in aliquibus quasi ore blandiuntur et ex adverso feriunt, G$^{2}$TPQ
**36** similes: similitudo, Q

**4.** *auro*, id est, sub nomine Christianitatis ut equi soluti currentes ad malum. **37** *et facies eorum sicut facies hominum*, id est, quasi 9.7
rationales. *et habebant capillos sicut capillos mulierum*, id est, fluxi 9.8
et effeminati. **38** *habebant dentes sicut leonum*, id est, ad devorandum fortes. *et habebant caudas similes scorpiis et aculeos in caudis* 9.10
*earum*, ut ostenderet in tale equo populum adversarium ecclesiae, et in uno corpore multa membra signaret. **39** in caput principes terrae, in cauda falsos sacerdotes, qui regali amicitia fulti ecclesiam premunt et populo securitatem promittunt. **40** *et habent super* 9.11
*se regem angelum abyssi*, id est, diabolum vel regem saeculi. abyssus enim populus est. *nomen habet Hebraice Abadaon, Graece Apollion,* 9.11
*Latine perdens. vae unum abiit, ecce veniunt adhuc duo, vae postea.* **41** ecce signavimus puteos, homines esse ignorantes et locustas, demonia sive multitudinem hominum, accipientes potestatem laedendi, qui non sunt agni cruore signati. **42** *et sextus angelus tuba* 9.13
*cecinit.* hic incipit novissima praedicatio. *et audivi unum ex quattuor* 9.14
*cornibus angelum arae aureae, quae est in conspectu Dei, dicentem sexto angelo, qui habes tubam solve quattuor angelos ligatos in flumine magno Eufrate.* **43** unum ex quattuor cornibus populum de circumcisione dicit, qui in toto mundo solus Deum cognoscebat.

§ 42 *incipit* A

**4.** **37** id est: *om* S rationales: + noscuntur, $G^1TPH^2$; + cognoscuntur, Q
**38** habebant: *pr* et, PQ devorandum: deforandum, YS scorpiis: scorpii, THQO aculeos: aculeis, U ut: hoc dixit, $P^2$ tale equo: tales equos, $G^1PHQ$; tali equo, $U^3T^2B^2R$ adversarium: adversantem, Q multa: multum, O signaret: signare, B
**39** caput: capite, $T^2$; capita equorum, PQ terrae: + id est in capitibus equorum, T cauda: caudas, P fulti: *om* $SVUMBG^1,^3RH^1O$ ecclesiam: ecclesia, G populo: populis, $TP^2$; populos, $GP^1$ promittunt: premittunt, S
**40** habent: habentes, Q; habebant, O super se: superesse, M abyssus..... est: *om* $BG^1R$ abyssus: + enim, BGRHQO nomen: + enim, T Abadaon: abaddon, T perdens: + vel exterminans, $G^2TQO$ abiit: + et, VR adhuc: *om* Q; *tr post* $vae^2$, O postea: post haec, Q
**41** locustas: lucustas, V multitudinem: multitudo, SO qui: quasi, B agni cruore signati: *om* Q
**42** hic: *om* QO incipit: incipiunt, O audivi: audivit, $G^2P$ Dei: *pr* domini, R habes: habens, MT; habet, QO; habebat, P angelos: angelis, $M^1$ Eufrate: eufratem, Q
**43** circumcisione$^1$: circumcisionem, $VU^1O$ qui: que, $H^1QO$ Deum: deo, V quae:

**4.** ara aurea ecclesia est, quae ex circumcisione venit. **44** solve quattuor angelos quod dicit, id est, ab oriente in occidente, a septentrione et meridiano, per quattuor partes mundi universalis fiat ecclesia et cognoscat nomen Domini. **45** hic angelus, cui tuba solvi praecipitur, totius ecclesiae praedicatio intellegitur. Eufrates autem flumen est Babilonis. Babilon omnis mundus intellegitur. **46** *et* 9.17
*post haec vidit equos in visione et sedentes super eos habebant loricas igneas iacintinas et sulfureas et capita sicut leonum.* non tales quales supradiximus sed similes. dum similes dixit, unam rem dissimiliter describit. **47** *de ore eorum exiit ignis et fumus et sulfur.* in fumo 9.17
iacintum dixit, id est, verba ipsorum hominum. **48** *ab his tribus* 9.18
*plagis, igne, fumo, et sulfure, quod exit ex ore eorum, occisa est tertia pars hominum. potestas equorum in ore et in caudis eorum,* id est, 9.19
principes mundi et sacerdotes, *et in his nocent,* quia sine ipsis nocere non possunt.

**49** *Et vidit alium angelum fortem descendentem de caelo nube* 10.1
*amictum et iris super caput eius.* Dominus est indutus ecclesia; iris super caput perseverantia ecclesiae; nubes, praedicatores qui miraculis pluunt. **50** *et facies eius sicut sol, et pedes eius sicut columnae*

---

**4.** qui, $U^1$ ex: *pr* est, R circumcisione$^2$: circumsione, $M^1A$ venit: *om* $ABG^1R$
**44** quod: quo, Q in: *om* T; et, $P^2Q$ a: *pr* et, Q septentrione: septentrionem, V partes mundi: *tr* GT; patres mundi, M fiat: fluat, O cognoscat: cognoscant, Q
**45** hic: his, R praecipitur; praecipit, $G^2$ Babilon: + autem, SQO mundus: + iste, $G^2T^2$
**46** vidit: vidi, ABRQO eos: equos, Q loricas: *om* O iacintinas: iacinctinas, $MG^1T$ sulfureas: sulforeas, VGO; fulgureas, M non: *pr* id est, $P^2$ similes: dissimiles, ABGR dissimiliter: dissimilem, R describit: discripsit, V; scribit, THO; scripsit, Q
**47** exiit: exit, YSAR fumo: fumum, U iacintum: iacinctino, Q
**48** ab his tribus: potestas, Q sulfure: sulfore, YSA; sulfur, O exit: exiit, MT ex ore: *om* A eorum$^1$: *om* VP hominum: + et, $T^2$ eorum$^2$: earum, V quia: qui, S
**49** vidit: vidi, $G^1RQ$ alium angelum: *tr* B eius: + id est, R Dominus..... caput: *om* $G^1T^1$ indutus: inductus, MGTHQ caput$^2$: + eius, QO; + eius reverantia, H qui: *pr* sunt, GT pluunt: fluunt, QO
**50** eius$^2$: *om* $H^1$ cognoscere: cognosceret, O

**4.** *ignis.* in facie cognitio Christi, in pedes passio novissimae persecutionis. *et habebat in manu sua librum apertum,* id est, per legem 10.2
et evangelium cognoscere Christum. **51** *et posuit pedem suum dextrum super mare et sinistrum super terram.* dexterum in mari, id est, fortia membra in maioribus periculis, minora membra in conpetentibus, **52** *et clamavit voce magna sicut leo fremit,* id est, 10.3
praecepit fortiter praedicare. **53** *et quum clamasset, locuta sunt septem tonitrua voces suas; et quae locuta sunt septem tonitrua eram scripturus. et audivi vocem de caelo dicentem: signa quae locuta sunt* 10.4
*septem tonitrua, et ne ea scripseris.* **54** haec in prima parte libri dixit, in ultima vero praecipitur, *ne signaveris,* id est, quod in primordio ecclesia plenissime non cognovit, finis cotidie ostendit. **55** *et angelum quem vidit stantem super mare et super terram sustulit* 10.5
*manum suam in caelo, et iuravit per viventem in saecula saeculorum,* 10.6
*quia tempus iam non erit; sed in diebus vocis septimi angeli, quum* 10.7
*coeperit tuba canere.* **56** iam non esse tempus nisi purgationis, id est, resurrectionem futuram pacis, in quo firmata erit ecclesia sicut apostolus ait: **57** *novissima tuba,* et in ea *consumatum erit* I Cor. 15.52
*mysterium Dei sicut evangelizavit per servos suos. et vocem audivi* 10.8
*de caelo loquentem mecum et dicentem: vade accipe librum qui est in manu angeli et comede illum et erit tibi in ore dulcis sicut mel, et in*

---

§ 51-54 *corruptus* A § 55-57 *deficit* A

---

**4.** **51** dextrum: *om* M super mare et sinistrum: *om* $U^1$ $et^2$: *om* T sinistrum: sinixtrum, YVMT in mari: in mare, MGTH fortia: fortii, Q periculis: + sinistrum super terram, id est, H
**52** clamavit: clamabat, BO fremit: fremens, P; fremuit, O praecepit: *om* BR
**53** eram: erat, $G^2T$ audivi: audivit, T $et^4$: *om* UMBGRP ne ea: *tr* Q
**54** haec: et, O $in^1$: *om* $M^1$ dixit: dicit, O ultima: ultimam, O cognovit: + quod, R finis: fines, O
**55** angelum: angelus, GTP vidit: videt, $G^1R$ mare: marem, V caelo: caelum, $VUQ^2O$
**56** esse: erit, Q resurrectionem: resurrectionis, Q; + ne, $G^2$ futuram: futurae, O firmata erit: firmaverit, S
**57** sicut: *om* $B^2$ evangelizavit: evangelizabat, $O^1$ audivi: audivit, $G^2T$ mecum: secum, $G^2T$ vade: + et, Q manu: manum, V illum: illud, Q $et^6$: *om* Q ventre: ventrem, V amarus: amarum, $Q^2$

4. *ventre amarus sicut fel.* 58 hic liber lex est et evangelium. sed cum eum coeperis legere, dulcis est in ore, sed amaritudinem senties, quum praedicare et operare coeperis, quod intellexeris. 59 *et* 10.10
*cum factus esset in ore meo dulcis et in ventre amarus, dixit mihi: oportet te iterum praedicare.* 60 cum hoc dicit aperte intellegitur, in primordio ecclesia prophetiam apertam habuit, quum tanta martyria collegit. et postquam fides omnem mundum perlustravit, prophetia os clausit. et quod dicit *oportet te iterum praedicare*, ostendit in fine saeculi, quod est adventus antichristi, prophetia os aperire. 61 in ore dulcescere et in ventre amaricare, quum coeperit praedicare et operare.

62 *Et data est mihi arundo similis virgae et dixit mihi angelus:* 11.1
*surge et metire templum Dei et altare et eos qui adorant in illo.* 63 non ille sedebundus audiebat ut diceret ei, surge, sed hoc peccatori dictum est: surge ad penitentiam. 64 templum metire est patrem confiteri omnipotentem et Iesum Christum filium eius, qui natus est de spiritu sancto et Maria virgine. 65 hunc per prophetas praedicatum, hunc esse manum Dei et verbum patris et conditorem orbis. 66 haec est arundo et mensura fidei. sed nemo adorat aram sanctam, nisi qui hanc fidem recte crediderit. 67 ipsi soli adorant, quia non omnes qui videntur adorare. et dicit mihi: *atrium quod* 11.2
*est foras templum exclude foras.* 68 templum servos Dei dicit,

*post* § 61 *deficit* A § 65 *incipit* A

4. 58 hic: *om* S eum: *om* T eum coeperis: *tr* B amaritudinem: amaritudine, O senties: sentiens, R quod: et, Q; + quod, G
59 factus: factum, SR dixit: dicit, SVUARHQO oportet..... praedicare: *om* $H^1$
60 hoc dicit: *tr* $U^2$; *pr* in, $H^1$ aperte: + et, S intellegitur: + quod, T; + quia, QO prophetiam: prophetia, YSVUGO apertam: aperta, SVUGO prophetia$^1$: prophetiam, B fine: finem, VO saeculi: *om* U adventus: adventum, Q antichristi: christi, S prophetia$^2$: prophetiam, R
61 ore: os, B praedicare et operare: *tr* Q operare: operari, $BT^2H^2Q$
63 ei surge: exurge, O sed: + eum, Q
64 metire: metiri, BRQ de spiritu sancto: *om* $P^2$
65 per: *om* $YMBG^1T^1RPHO$ manum: agnum, $P^2$
66 mensura: mensuram, G crediderit: crediderint, VU; praedicaverit, Q
67 quia: sed, Q dicit: dixit, HO
68 servos: servi, V sed templum..... videntur: *om* V

**4.** atrium vero Christianos malos dicit, quia atrium ad templum pertinere videtur, sed templum non est. **69** et Christiani mali ad sanctos pertinere videntur, sed sancti non sunt. proinde excludentur foras, quia tempore antichristi civitatem sanctam, id est, ecclesiam ipsi calcabunt. **70** *et dabo duobus testibus meis et prophetabunt dies mille ducentos nonaginta amicti ciliciis.* **71** hi duo testes lex est et evangelium. amicti ciliciis quia penitentiam praedicant. verum in finem de Elia et qui cum eo venturus est dicit: *dabo duobus testibus meis et prophetabunt dies mille ducentos nonaginta,* quod sunt anni tres et menses sex, quod erit illorum praedicatio et regnum antichristi alterum tantum. 11.3

**72** *Hi sunt duae olivae et duo candelabra.* haec secundum litteram de Elia diximus. sed nunc spiritualiter de duo testamenta, quod est lex et evangelium, dicamus. **73** *hi sunt duae olivae et duo candelabra.* iste candelabrus, qui per Moysen septem ramorum scribitur, ecclesia est septiformis spiritu plena; **74** et duas olivas, id est, lex et evangelium. infundere oleum candelabro, id est, ecclesiae. haec est ecclesia cum oleo suo indeficiente, quod eam facit in lumen orbis ardere. **75** *et si quis eos vult laedere, ignis exit de ore eorum et devorat inimicos eorum,* id est, si quis legem et evangelium audire noluerit, divino igne cremabitur. **76** haec est ignis, id est, verbum praedicationis, quem *Iesus venit mittere in terram* corporis nostri 11.4 Num. 8.2 11.5 Luc. 12.49

---

**4.** **69** sed: et, O ipsi: *om* R; ipsum, P
**70** dies: diebus, $U^2M$ ducentos: ducentis, $U^2$
**71** quia: + per, V praedicant: praedicunt, M finem: fine, RQO Elia: eliam, S nonaginta: LX, Y quod: *om* $G^2TPHQO$; + tantum, $P^2$ alterum: aliud, YSVUMABR
**72** Elia: eliam, $SV^1U$; elias, $M^1A^1$ diximus: + et qui cum eo venerit, $PH^2Q$ spiritualiter: spetialiter, P duo testamenta: duobus testamentis, $U^2B^2TRHQ$
**73** iste candelabrus: istud candelabrum, $U^2TR$; iste candelabra, Q qui: que, Q; quod, BR ramorum: ramarum, V scribitur: scribuntur, Q est: *om* P septiformis: septiformi, $V^2P^2$ spiritu: spiritus, ABRQ
**74** duas olivas: due olibe, $U^2Q$ candelabro: candelabrum, Q ecclesiae haec est: *om* $P^2$ cum: + lumine, id est, cum, Q eam: eum, Q lumen: lumine, O orbis ardere: obardere, P
**75** exit: exiit, $YSVU^1A^2GHQ$; exiet, O inimicos: inimicis, A si quis: illi qui, $H^2$ audire noluerit: non vult audire, $P^2$ igne: igni, VM
**76** haec: hic, $T^2H$; id, A terram: terra, SVMBG ardere desiderat: *tr* PQ

**4.** et in omnibus ardere desiderat. **77** *hi duo habent potestatem claudere caelum, ne imbrem pluant,* id est, ligandi et solvendi. *et habent potestatem aquas vertere in sanguine.* aqua scriptura est. tunc caelum clauditur, quando verba praedicationis in corde durissimo non tenentur, et per prava opera hoc ipsud inutile fit in eis, quod Christianum videtur. **78** *et vincet eos et occidet eos.* hoc antichristus cum suis ministris spiritualiter in ecclesia facit. *vincet eos,* qui opera mala faciunt. *occidet eos,* qui Christum praedicant et a malis non recedunt, quia qui legem et evangelium non observat, tamquam antichristus Eliam et Enoc occidet. **79** *et corpus eorum proicietur in platea civitatis.* duorum dixit unum corpus, quia lex et evangelium unum sunt, et ecclesiae unum corpus ostendunt. 11.6 11.7

**80** Quod autem dixit *proicientur in platea civitatis,* plato Graece latitudo dicitur, quia lata via et spatiosa sectando corpora testamentorum, id est, legis et evangelii proiciuntur a se in medio civitatis, quod est ecclesia, sicut scriptum est: **81** *odisti disciplinam et proiecisti sermones meos post te. et vident ex populis et tribus et linguis et gentibus corpus eorum tribus diebus et dimidium,* id est, trecentos quinquaginta, quod sunt anni tres et menses sex. **82** hoc spiritualiter est intellegendum; a passione Domini usque ad tempus antichristi anni dicuntur tres et menses sex, pro uno anno centum Psal. 49.17 11.9

---

**4.** **77** imbrem: imbre, O pluant: pluat, $M^2PQO$ solvendi: + potestatem, Q et$^2$: *om* Q sanguine: sanguinem, YUTRQ aqua: aquas, $YSMA^1GH^1$ tenentur: tenetur, SVUMAGTO; tentur, P ipsud: ipsum, $V^2A^2RQ$ Christianum videtur: christiani videntur, $U^2PQ$

**78** eos$^2$: *om* Q suis: suos, $UH^1O$ ministris: ministros, $Y^1SUM^1H^1O$ qui$^2$: + opera bona faciunt et, Q a: *om* $VU^1$ non: *om* $VU^1M^1ARO$ Eliam: elia, S Enoc: noc, G occidet: occidit, Q

**79** corpus: corpora, O proicietur: proicitur, G

**80** proicientur: proicietur, RQ plato: platus, $O^1$; platos, $O^2$; + enim, O lata: latam, RQ via: viam, YRQ spatiosa: spatiosam, YRQ proiciuntur: proiciunt, $V^2PHO$; proicient, Q

**81** disciplinam: disciplina mea, M proiecisti: progecisti, H meos: *om* VU vident: videbunt, QO ex populis et: populi, O tribus: tribu, $H^1$; tribubus, $H^2Q$ gentibus: + et, T trecentos quinquaginta: ducentos nonaginta, O

**82** est intellegendum: *tr* Q Domini: christi, QO pro uno..... menses: *om* $YSVUMABG^1R$ tres$^2$: tribus, $H^2$ annos$^2$: annis, $H^2$

4. annos et pro tres, trecentos et pro quinquaginta annos, sex menses. **83** miscet enim tempus nunc praesens, nunc futurum, sicut Dominus in evangelio: *veniet*, inquit, *ora ut omnis qui vos occiderit, putet* Jo. 16.2 *se obsequium praestare Deo.* **84** numquam enim separat praesens tempus a novissimo, quo revelabitur antichristus, quia quod tunc visibiliter fit, nunc invisibiliter in ecclesia geritur. **85** *et corpora* 11.9 *eorum non permittunt poni in monumentis*, id est, votum eorum dixit, qui Christum sequuntur, non permittunt eos quiete penitentiam agere, sicuti scriptum est: **86** *vae vobis scribae et pharisaei, caeci* Mt. 23.13 *hypocritae, qui clauditis regnum caelorum*, id est, ecclesiam, *nec vos intratis nec alios permittitis intrare. et habitantes terram gaudentes* 11.10 *super eos et epulantur et munera invicem mittunt*, id est, quando affliguntur iusti, tunc gaudent et exultant iniusti. **87** etiam visus ipse gravat iniustos, sicut de Christo dicebant: *gravis est nobis ad* Sap. 2.15 *videndum*, et non solum gravat sed et tabescere facit, sicut scriptum est: *peccator videt et irascetur ; dentes suos stridet et tabescet.* Ps. 111.10 **88** gaudebunt ergo quum iam nihil habuerint, quod impatienter ferunt disturbatis occisisque iustis et eorum hereditate possessa, quia dicent: *hi duo prophetae cruciaverunt habitantes terram.* **89** ac si 11.10 dicant: hi qui per legem et evangelium vivebant et nos vivere cogebant, tunc gaudeamus, cum eos a persecutione dispersos et exterminatos videmus. **90** *et post tres dies et dimidium spiritus vitae a Deo* 11.11 *intravit in illos et steterunt super pedes suos et timor magnus cecidit*

§ 85-86 *deficit* A

4. **83** evangelio: evangelium, VU¹; + ait, U² vos occiderit: *tr* O
**84** quo: quod, GO antichristus: antichristi, V fit: fiet, Q in ecclesia: *tr ante* nunc, O
**85** votum: *pr* secundum, Q quiete: *om* Q sicuti: sicut, SQ
**86** clauditis: claudistis, UM ecclesiam: ecclesia, VO permittitis intrare: *tr* O epulantur: epulabuntur, GP²HQO gaudent: gaudebunt, P² iniusti: iusti, G¹
**87** gravat: aggravat, R Christo: christus, V dicebant: dicebat, O dentes suos: dentibus suis, V²HQO; dentibus, P stridet: + frendet, QO tabescet: tabescit, Q
**88** ergo: enim, Q habuerint: abuerunt, G¹H¹ ferunt: ferant, SVURQ; efferant, P disturbatis: de turbatis, R iustis: istis, M
**89** dicant: dicunt, MA

**4.** *super videntes eos. et audivi vocem magnam de caelo : ascende huc. et ascenderunt in caelum in nube.* **91** istos tres dies et dimidium iam supra spiritualiter diximus a primo adventu usque ad secundum adventum. **92** quod autem dixit, *steterunt super pedes suos*, hoc ad resurrectionem futuram pertinet. quod autem dixit, *timor magnus cecidit super videntes eos*, communiter dixit. et mutata vice tristantur sine fine, qui gaudebant temporaliter, et gaudebunt sine fine, qui temporaliter tristabantur. **93** quod autem dixit: *ascende huc, et ascenderunt in caelum in nube*, hoc est quod apostolus dixit: *rapiemur in nubibus obviam Christo*. ante adventum autem Domini nulli hoc posse contingere, ut aliquis homo praeter Christum in caelum ascendat in corpore. **94** scriptum est enim: *initium Christus ; deinde qui sunt veri discipuli Christi, in adventu eius* rapientur in nubibus et occurrunt obviam ei. **95** unde excluditur omnis suspicio quorundam, qui putant hos duos testes duos viros esse et ante adventum Domini caelum in nubibus ascendere. **96** si pro Elia et qui cum eo venturus est diceretur, hoc quod supra exposuimus, quomodo poterunt habitantes terram de duorum nece gaudere, si in una civitate morientur ? aut quando poterant munera mittere, si tres dies sunt, qui, antequam gaudeant de morte,

11.12

I Thes. 4.16

I Cor. 15.23

§ 92-93 *deficit* A

**4.** **90** audivi: audivit, $G^2T$ magnam: *tr post* caelo, Q ascende: ascendit, $Y^2$ ascenderunt: ascendi, R caelum: caelo, AGTR
**91** a: ad, UMH adventu: adventum, $H^1$ secundum: secundo, O
**92** dixit$^1$: *om* $H^1$ ad: in, Q autem$^2$: vero, PHQO communiter dixit: *om* $BG^1R$ et$^1$: ut, H mutata: + est, $Y^1SB$ tristantur: tristentur, Q; tristetur, P; tristabuntur, R gaudebant: gaudent, $P^1$; gaudet, $P^2$ fine: fide, $B^1$ temporaliter$^2$: *om* MTH tristabantur: tristantur, $P^2$
**93** ascenderunt: ascendi, R rapiemur: rapimur, UMGTHO homo: immo, P ascendat: ascenderet, O
**94** est: + est, R Christi: christo, $Y^1$SVUMATBG adventu: adventum, YSVMTRO occurrunt: occurrent, RH ei: eo, $Y^1$; christo, Q; *om* PH
**95** qui putant: *om* $Y^1$ caelum: *pr* in, O
**96** et$^1$: *om* G poterunt: poterant, B; potuerunt, PO habitantes terram: *tr* O terram: terra, YSMABGT si: nisi, $G^2$ una: unam, O civitate: civitatem, VUO poterant: poterunt, $RP^1$ sunt: sint, VPH qui: quia, QO

**4.** contristabuntur de resurrectione? **97** aut quales epulae poterunt esse, si triduano cadavera humana mixta fetore fuissent? quod manifestum est, quia hos duos pro lege et evangelio dicit, et tres dies et dimidium a primo adventu Domini usque ad secundum adventum eius.

**98** *Et timor magnus cecidit super videntes eos*; de hominibus vivis dixit, quia et iusti, quos dies iudicii vivos invenerit, pertimescent in resurrectione dormientium. *et viderunt eos inimici eorum.* hic separavit iustos ab his quos in commune dixerat timuisse. **99** *et in illa hora factus est terrae motus magnus*, id est, persecutio in adventu Domini. in illa hora, quod dicit, omne tempus significat, ut *qui in tecto est non descendat tollere quicquam de domo sua*, id est, qui per evangelium vivit, non praesumat revestire hominem veterem et quod semel adrenuntiaverat habere non desideret. **100** *et decima pars civitatis cecidit et occisa sunt in terrae motu septem milia*, id est, in persecutione antichristi dicitur cecidisse septem milia. et decem milia perfectus numerus intellegitur. **101** duo sunt aedificia in ecclesia, unum supra petram, quod est Christus, alterum super arenam, quod est hereses. hoc dicitur corruisse in per-

11.11 11.12 11.13 Mt. 24.17 11.13

§ 100 *deficit* A

**4.** **97** epulae: epulas, O poterunt: potuerunt, SMABT humana: inhumana, P; inhumata, $G^2$ mixta: mixto, M quod: quo, H quia hos: qui alios, MH duos: dies, Q evangelio: evangelii, Q; evangelium, O adventu: adventum, VUO secundum: secundo, O
**98** hominibus: omnibus, O vivis: viventibus, $Y^2$; vibentes, V quia: qui, $U^1$ viderunt: videbunt, RQ; vicerunt, O timuisse: *om* PQ
**99** factus: factum, S persecutio: + magna, P adventu: adventum, UO quod: quo, Q omne: omnem, G quicquam: quidquam, Y; aliquid, PHQO sua: suo, SMTPO revestire: revestiri, PHO; reverti, Q adrenuntiaverat: abrenuntiaberat, YPQ
**100** occisa: occise, O septem: + vero, Q id est: *om* O dicitur: dicuntur, R id est..... cecidisse: *om* P milia$^2$: + septem milia, H
**101** sunt: + enim, Q; + haec, O in ecclesia: ecclesiae, P supra: super, Q petram: petra, YSVUGO arenam: harena, SVUMGO quod: quia, $P^2$ est$^2$: sunt, YSUMPHO hereses: heresis, R

**4.** secutione et ceteri timuerunt et dederunt claritatem Deo caeli. **102** isti sunt supra petram, quia quando iniustos terrae motu morientes viderint ipsi iusti timentes, confessione animarum suarum sollicitantur et in observatione praeceptorum plus accenduntur et iugiter Deum clarificant, sicut scriptum est; *videns impium puniri* Prov. 15.5 *astutior fit.* **103** finita recapitulatione quam praetermisso septimo angelo dixerat, repetit ordinem dicens: *vae secundum abiit.* primum 11.14 enim vae per locustarum proelio dicitur abisse et alterum venire in equos, quos in visione viderat. **104** non dixit ibi vae secundum abiit, ne statim tertium describeret, quia in locustas et in equos duobus modis vae recapitulatum est. nunc finita ipsa recapitulatione dicit vae secundum abiit. vae ergo secundum abiit equorum est, quod sequitur tertium vae, et septimus angelus, in quo finis describitur. **105** hic videtur duos fines fecisse in sequentes, unum recapitulationis et alterum ordinis. dixit enim finem in resurrectione tertium, id est, legis et evangelii, quem hic supra exposuimus, quos praeter ordinem subiecerat et inducit alterum, quem pugnae equorum debebat dicens: **106** *vae secundum abiit, ecce vae tertium* 11.14-18 *venit cito. et septimus angelus tuba cecinit et factae sunt voces magnae in caelo dicentes: factum est regnum mundi Dei nostri et Christi eius et regnabit in saecula saeculorum.* **107** *et viginti quattuor se-*

---

**4.** **102** petram: petra, SVMGO iniustos: iniusti, B motu: moti, Y; motum, B morientes: *om* BG¹R viderint: viderunt, G¹ confessione: confessionem, QO; confusione, B accenduntur: ascenduntur, YM²BGR et iugiter Deum clarificant: *om* O videns: + iustum, O

**103** per: pro, RQ proelio: praelium, P venire: venisse, R quos in..... equos; *om* YSVUMBG¹R

**104** describeret: discerneret, P ipsa: *om* O vae²: ut, G ergo secundum: *tr* T; + quod, R

**105** videtur: videbitur, Q duos: duas, QO recapitulationis: recapitulationes, G et¹: *om* Q alterum¹: alter, VU ordinis: ordines, G tertium: testium, BR quem hic: quae hinc, P¹ (hic, P²) quos: quod, O subiecerat: subiacerat, V alterum²: *om* M

**106** abiit: + et, PQ vae tertium: *tr* Q venit cito: *tr* O dicentes: dicens, R est: *om* H¹ mundi: huius, T; + huius, BGR; *pr* huius, QO Dei: domini, QO et⁵: *om* Q

**4.** *niores ceciderunt in facies suas et adoraverunt Deum dicentes: gratias tibi agimus Domine Deus omnipotens, qui es et qui venis, quoniam accepisti virtutem tuam magnam et regnasti. et gentes iratae sunt et venit ira tua et tempus quo de mortuis iudicetur.* **108** initium dixit et finem. regnasti et gentes iratae sunt. primus adventus est. *venit ira tua, quo de mortuis iudicetur.* secundum, *et dare mercedem* 11.18
*servis tuis prophetis et timentibus nomen tuum et corrumpere corrumpentes terram.* **109** ecce vae tertium venit in voce septimi angeli, in quo est novissimum certamen et Domini manifestus adventus. non est qui laudet Dominum et gratias agat creatori praeter ecclesiam, quia cum recte vivit et recte credit, tunc a malis omnibus vae patitur. unde intellegimus bonorum remunerationem non esse sine malorum vae. sicut ipsa ecclesia dixit: **110** *venit ira tua et* 11.18
*tempus quo de mortuis iudicetur, et dare mercedem servis tuis et corrumpere corrumpentes terram.* hoc est vae novissimum quem aquila dixerat, *vae vae vae habitantibus terram de reliquis vocibus tubae trium angelorum, qui tuba canituri sunt.* **111** in hac vae facit finem, sed recapitulat a nativitate Domini eadem altera clarius dicturus.

**112** *Et apertum est templum Dei in caelo et visa est arca testa-* 11.19
*menti eius. in templo eius,* id est, in ecclesia manifestatus est Christus et aperta est prophetia in ecclesia. **113** *et facta sunt fulgura et tonitrua et terrae motus et grando magna.* haec omnia virtutes sunt coruscationis et praedicationis et bellorum ecclesiae. sicut supra

---

**4.** **107** in: super, P Deum: *om* $H^1$; dominum, G venis: venisti, $U^2H^2Q^1O$ quo: quod, VBGRQO
**108** initium..... iudicetur: *om* $G^1$ quo: quod, $G^2$RQO secundum: secundus, VUBPQO et$^3$: ut, S; est, BT tuis: suis, O tuum: suum, O
**109** est$^1$: erit, P creatori: creator, V ecclesiam: ecclesia, SVUMGTO cum: quicumque, O credit: credidit, ST a: *om* U omnibus: hominibus, VR dixit: dicit, O
**110** quo: qui, T; quod, PQO quem: quod, RQ terram: *pr* super, Q
**111** hac: hoc, TR facit: fecit, GTRP recapitulat a: recapitula, G nativitate: nativitati, V; nativitatem, O dicturus: dicatur, B
**112** in ecclesia$^1$: *om* PHQO prophetia: prophezia, Y
**113** et$^1$: *om* Q magna: nimis, Q; magnus, R coruscationis et: *om* O et

**4.** in septem angelorum tubis exposuimus ab adventu Domini usque in finem, ut quid per singulas tubas quemadmodum per partes factae sunt recognoscas; **114** ita et nunc, ut templum Dei in caelo apertum est, et pugnae secutae, dicens: *et vidi*, inquit, *bestiam ascendentem de abysso*. post multas plagas saeculo infixas ascendisse bestiam dicit de abysso. **115** haec proprie de antichristo dicit, quia ex quo Christus natus est semper in malis hominibus fuit; qui Christum crucifixerunt abyssum ipsius fuerunt; qui ecclesiam persequuntur, abyssus antichristi sunt. **116** abyssus enim homines sunt in tenebris ambulantes, quia sicut Christus habuit mediatores suos patriarchas et prophetas, qui eum significaverunt et postquam venit ipsi eum cognoverunt, qui et significaverunt, et inde suscitata est ecclesia et Christus caput totius ecclesiae in uno corpore regnat cum sua membra; **117** ita et antichristus habet mediatores suos, reges malos et sacerdotes, quorum membra sibi per opera recognoscet, et omnium malorum rex est et caput.

**5.** **1** *Et signum magnum visum est in caelo*, id est, in ecclesia Deum 12.1
hominem fieri. *mulier amicta sole et luna sub pedibus eius et in capite eius corona stellarum duodecim*; **2** antiqua ecclesia est patrum et prophetarum et apostolorum, quae gemitus et tormenta desiderii sui habuit, usque quo Christum secundum carnem promissum et ipsa sua gente videret corpus sumpsisse. **3** sole autem amicta spes est resurrectionis. luna vero pericula sanctorum, quae in tene-

---

**4.** bellorum; in bello, $G^2P^2$ tubis: turbis, V quid: qui, SVU factae: facta, U sunt: sint, H

**114** et[1]: *om* $U^1$ est: sit, VUPHQ secutae: + sunt, U

**115** abyssum: abyssus, PHQ ipsius: ipsi, O ecclesiam: ecclesia, S

**116** homines: hominis, V et[3]: eum, O significaverunt[2]: signaberunt, M suscitata: + sumpta, Q Christus[2]: christi, V caput: *tr post* ecclesiae, O cum: in, $Q^1$ sua membra: suis membris, $ATRP^2H^2Q^2O$

**117** mediatores: meditatores, V recognoscet: recognoscit, R et[2]: *om* $P^1$; qui, $P^2$

**5.** **1** signum: visum, P hominem: hominis, V fieri: + in ecclesia, O corona: choronam, O

**2** patrum: patriarcarum, H et apostolorum: *om* O et[4]: ex, SVGTRPQO gente: gentes, O

**3** sole: sol, G est: et, VU quae: quem, $GH^1$

**5.** bris istius saeculi patiuntur, quod deficere numquam potest. **4** nam quemadmodum minuitur, ita et augetur. ita et sancti habent in tenebris lucem sicut luna. corona autem stellarum duodecim chorum patrum significat, ex quibus erat Christus carnem sumpturus. et in Christo duodecim tribus Israel, quod est ecclesia. **5** *et mulier* 12.2
*in utero habet et clamabat parturiens cruciabunda parere.* hanc mulierem ecclesiam dicimus quae Christo in utero habet. quae ecclesia cum grande gemitu parturit, quae Christum imitare cupit. **6** *et* 12.3
*visum est aliud signum in caelo; ecce draco roseus magnus.* caelum ecclesia est; draco diabolus simulat se Christum adoraturum per suos ministros in ecclesia ut sicut Herodes intestinus hostis, quem adorare simulabat, occidere quaerebat; ita diabolus natum mulieris ecclesiae per malos Christianos simulando sanctitatem Christum in pectore nostro conatur occidere. **7** *habens capita septem et cornua* 12.3
*decem.* sed quod sunt capita, hoc sunt et cornua. in septem capita omnes reges et in decem cornua omnia regna dicit. utrumque enim perfectus numerus est. **8** *et cauda eius trahit tertiam partem stella-* 12.4
*rum caeli et misit eas in terra.* cauda huius draconis prophetae et sacerdotes iniqui sunt, sicut in locustas diximus, qui stellas caeli adherentes sibi, id est, sanctos, qui videntur intra ecclesiam, deiciunt in terra, quia omnes sancti caelum sunt et peccatores terra

---

§ 8 *incipit* A

---

**5.** patiuntur: patitur, $P^1$ quod: quem, $H^1$; quo, G
**4** minuitur: minuimur, V luna: lunam, TRO corona: coronam, U autem: *om* $Y^1$ chorum: quorum, YSVUMBG; eorum, R; + autem, TP patrum: patrem, V erat: *om* S Christo: christum, V
**5** clamabat: clamat, $H^2$ Christo: christum, $URP^1QO$ quae$^1$: quia, $P^2HQO$; qui, $P^1$ grande: grandem, U; grandi, TR gemitu: gemitum, VU parturit: parit, HQO imitare: emitare, $Y^1MG$; emitari, V; imitari R
**6** aliud: alium, $P^1Q$ caelo: + et, O diabolus: diabolum, O; + est, T ut: et, O simulabat: simulat, SM quaerebat: volebat, P ita: et, VMBGRO; + que, $P^2$ ecclesiae: ecclesia, S
**7** quod: quos, $Y^1$; quot, U; qui, R; quo, $Y^2VG$ hoc: hii, R cornua: cornu, R est: dicit, AB; dicitur, R; + dicit, T
**8** cauda$^1$: caudae, T terra$^1$: terram, YRP huius: eius, QO iniqui: iniquit, Q in$^2$: *om* ABR qui$^1$: que, Q adherentes: cadentes, $U^2$ sanctos: sancti, HO ecclesiam: ecclesia, VUMA; + falsi, $G^2TP$ deiciunt: deiciuntur, O terra$^2$: terram, YRH; terrae, $P^1$ caelum: caeli, QO mulieris: mulierum, O

5. dicuntur. ipsi sunt sub pedibus mulieris. **9** *et genuit mulier filium masculum*, id est, ecclesia Christum; deinde corpus eius, quod sunt sancti, quem cotidie cum gemitu parturit. unum filium dixit, quia Christus, qui caput est cum ecclesia, quae eius est membra, unus est. **10** masculum dixit, id est, victorem adversus diabolum, qui feminam vicerat. nam et femina, quae diabolum vicerit, masculus nuncupatur. et masculus quem diabolus vicerit, feminam superare diabolus dicitur. **11** *et mulier fugit in eremum*, id est, in desertum, 12.6
quod sunt homines mali, qui praedicationem non recipiunt, qui sunt scorpiones et viperae, de quibus Dominus servis suis ait: *dedi vobis potestatem calcandi super serpentes et scorpiones.* Luc. 10.19

**12** *Et factum est proelium in caelo Michael et angeli eius pugnabant cum dracone et draco pugnavit et angeli eius.* Michaelem Chri- 12.7
stum dicit; caelum ecclesia et angelos eius sanctos homines. et nemo est qui habet angelos nisi Dominus noster Iesus Christus. **13** absit enim ut credamus diabolum cum angelis suis in caelo ausum esse pugnare, qui in terris unum hominem Iob a Domino expetivit ut laederet. potestatem namque pugnandi cum semine mulieris non cum filio Dei aut angelis eius accepit. **14** *et non valuerunt* 12.8
*neque locus eorum inventus est amplius in caelo*, id est, in hominibus sanctis dixit, qui credentes semel Christo expulsum diabolum amplius non recipiunt. **15** *et quum vidisset draco, qui exclusus est* 12.13
*in terra, persecutus est mulierem quae peperit masculum.* quanto

---

5. **9** filium: + suum, O quem: quos, RQ dixit: dicit, O qui: *om* P cum: *om* M ecclesia, quae eius est membra: ecclesiae membris, $P^2HQO$; ecclesiae membra, $P^1$ membra: membrum, R unus: unum, MPH $est^4$: + corpus, $TPH^2$
**10** masculum: masculi, G; *pr* corpus, $G^2$ dixit: dicit, O vicerat: vicerit, P quae: qui, $P^1O$ $feminam^2$: femina, G superare diabolus: *tr* Q
**11** fugit: fuit, S; fugiit, O praedicationem: praedicatione, Q
**12** caelo: caelum, VU $et^5$: + et, A pugnavit: pugnabat, PQ Christum: christus, $SMAGT^1H$ caelum: + vero, TP ecclesia: ecclesiam, VRQ $et^7$: *om* HQO habet: habeat: $U^2P$ noster: *om* SVMTPHQO
**13** caelo: caelum, MR potestatem: potestate, V aut: + cum, QO eius: *om* S
**14** amplius: *om* Q hominibus: omnibus, $P^1QO$ dixit: dicit, O; + ipsi dicuntur caelum, $G^2TP$ qui: quia, $G^2TP$ credentes: credentibus, O Christo: *pr* in, $G^2TP$ amplius non recipiunt: *om* P
**15** qui: + et, U terra: terram, V

**5.** enim diabolus deicitur, tanto magis persequitur. **16** *et misit serpens ex ore suo post mulierem aquam velut flumen ut eam flumine auferret*, id est, populum qui persequitur, ecclesiam significat. **17** *et vidi ascendentem bestiam de mari.* supra dixerat de abysso, nunc dicit de mari. mare et abyssus et bestia unum est, id est, homines mali qui nascuntur de homines malos, sicut viperae nascuntur de viperas. in hoc bestia multa demonstrat membra, aliquando diabolum, aliquando sacerdotes malos, aliquando populum malum, aliquando religiosos falsos. **18** *habentem cornua decem et capita septem et super cornua decem diademata et super capita eius nomen blasphemiae.* in cornua potestatem dicimus, vel superbiam, in capita principes mundi, in diademata nomen Christianitatis; in nomen blasphemiae principes suos laudant et timent et quasi deos obaudiunt et Deum qui fecit omnia cognoscere nolunt et sine dubio in antichristi membris repperiuntur. **19** *et vidi aliam bestiam ascendentem de terra.* aliam dixit de officio sed una est, quia ista secunda voluntatem prioris bestiae facit. falsum prophetam et sacerdotem dicit. *et habebat dua cornua similia agno*, id est, legem et evangelium praedicabat sicut agnus et simulabat speciem iusti hominis. **20** *et loquebatur quasi draco. et ignem descendere de caelo faciunt in conspectu hominum*; sicut et hodie magi per angelos refugas signa faciunt in oculis hominum, ita et sacerdotes mali adstante populo baptizant, sacerdotes ordinant sive reconciliant. haec ignem

12.15 13.1 13.1 13.11 13.11 13.13

---

**5. 16** aquam: aqua, VU flumine: *pr* a, B populum: populus, M; + incitat diabolus, $G^2$TPQ qui persequitur ecclesiam: *om* $G^2$H persequitur: persequatur, P; *tr post* ecclesiam, O significat: *tr ante* qui, O; cum per se nihil facere potuerit, $G^2$TPQ **17** et vidi..... mari: *om* V dicit: *om* Q est[1]: sunt, M qui: *om* YSVUMAB$G^1$R de[1]: ex, R homines malos: hominibus malis, $U^2BT^2RQ$; malos, P; malis, $P^2$ viperas: viperis, $U^3BR$; vipera, Q hoc: hac, RPQO aliquando diabolum: *tr post* malos, M religiosos: reliosos, V
**18** cornua[2]: + eius, $G^2$TPHQO superbiam: supervia, HO membris: membra, ABGTR
**19** dixit: *tr post* officio, V una: unam, V quia: quae, P ista: *om* PQ secunda: secundum, P prioris: priores, V; *om*, P dua: duo, $Y^2BRQ$
**20** ignem: igne, G descendere de caelo: *tr* VPHQO faciunt: facit, P; + quasi, Q refugas: refuga, BR signa: signas, YSVMG adstante: adstantem, S; *pr* qui, P haec: hi, P

**5.** faciunt descendere de caelo. **21** ignis spiritus sanctus est, caelum ecclesia; et seducunt eos, non qui in caelo habitant, sed qui in terra. et faciunt se ipsos simulacrum bestiae prioris et per ipsos in ecclesia regnat antichristus.

**22** *Et vidi et ecce agnus stans in montem Sion et cum eo centum* 14.1
*quadraginta quattuor milia habentia nomen eius et nomen patris eius scriptum in frontibus eorum.* agnus Christus est, Sion speculatio contemplationis est. centum quadraginta quattuor milia omnis omnino ecclesia est. hi sequuntur agnum, *hi cantant canticum* 14.3
*novum,* id est, praedicant Christum natum et passum et per baptismum et penitentiam remissionem omnium peccatorum. **23** *et* 14.6
*vidi alium angelum volantem per medium caelum et alium angelum sequentem illum,* id est, Eliam et qui cum eo venturus est, qui anticipat praedicatione sua regnum antichristi. haec secundum litteram diximus. mystice autem angelum in caelo volantem et alium sequentem legem et evangelium dicit; in caelo, id est, in ecclesia praedicatione discurrentem. **24** *et angelus secundus secutus* 14.8
*est dicens: cecidit, cecidit Babilon illa magna.* Babilonem civitatem diaboli dicit, id est, populum ipsius. nam sicut civitas Dei ecclesia est, ita e contrario civitas diaboli Ierusalem est, et Babilon in omni mundo et ista Ierusalem est quae occidit prophetas, et illa Ierusalem caelestis Dei est, ubi nostra conversatio est. **25** illa libera est, quae est mater omnium nostrorum. ista servit cum filiis. nostra vero ecclesia in hoc mundo non dicitur Ierusalem, id est, visio

---

**5.** **21** sanctus: *om* HO ecclesia[1]: + est, Q seducunt: seducant, T qui[1]: quia, U; qui non, HQ qui[2]: *om* HQO prioris: priorioris, AG per: qui, H; + in, T regnat: regnant, G antichristus: *om* A[1]

**22** et vidi..... peccatorum: *om* YSVUMABG[1]R montem: monte, PO habentia: habentes, G[2]TO omnis: *om* T ecclesia: *om* O et[7]: *om* G[2] penitentiam: + et, O

**23** alium: altum, Y anticipat: anticipiat, V; anticipabit, R sua: suam, O caelo[1]: caelum, M ecclesia praedicatione: ecclesiae praedicationem, VUQO

**24** cecidit[2]: *om* BR[1] Babilonem: babilon, BGRQ populum: populi, P e: et, M; *om* T in omni mundo: omnis mundus, Q ista: ita, R quae: qui, O illa: illam, V

**25** quae: qui, V filiis: + suis, QO nostra: nam, H vero: vera, O quia:

**5.** pacis, quia in pugna est; sed ecclesia nostra Sion dicitur, id est, speculatio contemplationis, quia terrena calcat et medullitus ad caelestia anhelat et per aenigmata contemplat, quem paulo post facie ad faciem videre desiderat. **26** quod autem dicit *cecidit Babilon magna*, hoc damnatis ad iudicium pertinet; quasi factum dicit quod facturum est. quod duobus vicibus repetit, *cecidit cecidit*, primum videmus per heresem et scismate et discessionis opera ab ecclesia cecidisse, et ipsos in diem iudicii dupliciter damnatos esse. **27** *et* 14.9 *angelus tertius secutus est dicens: si quis adorat bestiam et simulacrum eius et acceperit notam in fronte sua, et ipse bibet ex vino irae Dei, et cruciabitur igne et sulfure in conspectu Dei in saecula saeculoram.* **28** bestiam supra diximus diabolum et populum eius esse. in fronte cognitio diaboli, in dextera vero nomen quasi Christianitatis, sed notam in dextera aut in fronte accipiunt, quum eius quae cognoverunt faciunt.

**29** *Et vidi et ecce nubem albam et super nubem similem filium* 14.14 *hominis*, id est, Christum et ecclesiam describit in claritate sua persecutionum flammas albescentem. *habens in capite suo coronam auream.* ipsi sunt seniores cum coronis aureis. **30** *et in manu sua habebat falcem acutam*, id est, in opere suo potestatem maledictionis.

---

**5.** quae, Q ad: *om* U aenigmata: enigmate, SGT contemplat: contemplatus, BTRPQ videre: *om* V

**26** cecidit[1]: + cecidit, P Babilon: + illa, QO quasi: *pr* et, Q facturum: futurum, YSVPHQO cecidit[2]: cecit, V videmus: quidem, O heresem: hereses, HQO scismate: scismata, PQO et[3]: *om* H discessionis: discessionibus, S; discessiones, Q et[3]: in, B; + in, A damnatos: damnatus, V

**27** angelus tertius: *tr* Q angelus: angelum, G adorat: adoraverit, Y[3]QO et[3]: *om* O ex vino: vinum, O igne: ignem, V sulfure: sulfore, G saeculorum: *om* O

**28** cognitio: + est, Q nomen quasi: quasi quasi nomen, O sed: et, P notam: nota, O in dextera[2]: dexteram, G fronte[2]: frontem, V eius[2]: ea, RP; + opera, SHQO quae: + eius esse, R; quem, O cognoverunt: cognoverant, SUMTQ; cognoverint, PO

**29** similem: *om* P filium: filio, BQ Christum et: christo, HQO; *om* et, P describit: descripsit, R claritate sua: claritatem suam, V persecutionum: persecutionem, BG; persecutionis, R flammas: flamma, R albescentem: albescente, T; abentem, PHQO coronis: coroneis, AG

**30** in manu sua: *tr post* habebat, O acutam: acutum, MH hac: hoc, B; + nunc, B[2]

5. propter quod omnis fur et periurus ex hac usque ad mortem penas luet. fur et periurus hypocritae sunt, de quos Dominus ait: **31** *qui non intrat per ianuam,* quod est Christus, *fur est et latro. et angelus exiit de templo clamans voce magna sedenti super nubem: mitte falcem tuam et mete, quia matura facta est messis terrae. et alius angelus exiit de templo, ipse et habens falcem acutam dicens: mitte falcem tuam et vindemia botros vineae terrae, et mitte in torcular irae furoris Domini.* **32** falcis messoria et vindemiatoria unum est et uno tempore fiunt. calcatio autem torcularis et sectio messis retributio est peccatoris. ut qui modo non excutiuntur per penitentiam a paleis, ut grana fiant, et non torquuntur per torcular tribulationis, ut triticum et vinum intra ecclesia fiant, torquuntur sine fine extra ecclesia in gehenna. **33** *et vidi aliud signum in caelo magnum et mirabile angelos septem habentes plagas septem novissimas, quia in ipsis consummata est indignatio Dei.* **34** dicit de septem et repetit de septem. hoc spiritualiter intellegendum est, quia in septem plagas perfectionis ira intellegitur, sicut per septem ecclesias septenaria gratia declaratur. in has septem plagas iram Domini dicit, quia semper ira Dei perfecte percutit populum contumacem. **35** *et vidi sicut mare vitreum et stantes super eum habentes citharas et fialas.*

Jo. 10.1 14.16-19 15.1 15.2

*post* § 34 *deficit* A

5. quos: quo, VP$^1$; quibus, BTRH$^2$Q
**31** fur: *pr* et, R angelus: *pr* alius, Q exiit: exit, R et mete ..... mitte falcem tuam: *om* YSVUMABG$^1$R de templo: *om* HQO ipse: *om* G$^2$TP; *tr post* et$^5$, QO et$^5$: *om* G$^2$P botros: butros, G
**32** unum: *pr* et, T et$^2$: ut, AR uno tempore: unum tempus, Q peccatoris: peccatorum, T; *tr ante* est$^2$, R ut$^1$: quia, T$^2$ penitentiam: penitentia, SMG torquuntur$^1$: contorquuntur, HO; torquentur, TP; torquetur, B intra: ita ut, P ecclesia$^1$: ecclesiam, RPHO torquuntur$^2$: torquantur, B; torquebuntur, P ecclesia$^2$: ecclesiam, TRPHQO gehenna: gehennam, Q
**33** aliud: alium, SVUMO in caelo: *om* P habentes plagas septem: *om* U$^1$ septem novissimas: *tr* Q
**34** ira: *om* H$^1$; *tr post* intellegitur, Q per: *om* MH$^1$ septenaria: septenarii, HQO; septenarias, G has: hac, MAH iram: ira, MA
**35** vitreum: vitrum, U$^1$ stantes: stantem, P eum: illud, B habentes: ha-

**5.** in mare baptismum, quia aqua maris amara est. per aquam baptismum, per amaritudinem penitentia intellegitur. per vitrum vero fragilem, quia baptismum cito frangitur, sed per penitentiam in fornace tribulationis restauratur. **36** citharas quas dicit corda laudantium Deum, id est, qui carnem suam crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis huius saeculi et mortificaverunt membra sua, quae sunt super terram. **37** *post haec vidi et apertum est templum tabernaculi testimonii in caelo et exierunt septem angeli, qui habent septem plagas de templo.* templum, tabernaculum, et caelum unum est, id est, ecclesia. quod autem dicit apertum, manifestatio est sive bona sive mala in ecclesia. **38** septem angeli habentes plagas septem ecclesiae sunt, quae in septiformem gratiam unam ecclesiam faciunt. et habet datam potestatem a Domino ligandi et solvendi et unusquisque sive bonum facit sive malum, non potest in ecclesia occultari. **39** *et unus ex quattuor animalibus dedit septem angelis septem fialas aureas plenas ira Dei viventis.* istae sunt fialae, quas cum odoribus ferunt seniores et animalia, quae sunt ecclesia, quae et septem angeli et quod sunt odoramenta, hoc est, ira Dei. **40** orationes enim sanctorum, qui est ignis exiens ex ore testium, hoc totum ira sunt mundo. unum ex animalibus dedit ecclesiae fialas, id est, evangelium praedicationis, ut si quis audierit salva- 15.5 15.7

**5.** bentem, P fialas: + aureas, T aqua: aquas, M aquam: aqua, UO amaritudinem: amaritudine, SVUG penitentia: paenitentiam, YO vitrum: vitreum, $B^2GQ$ fragilem: fragile, B baptismum$^3$: baptissimum, U per$^4$: *om* V penitentiam: penitentia, O

**36** quas: quod, P Deum: domini, R saeculi: *om* $G^1$ mortificaverunt: mortificaberint, $Y^1UM$ membra sua: *tr post* terram, Q

**37** tabernaculi testimonii: *om* $U^1$ tabernaculi: tabernaculum, G habent: habebant, O tabernaculum: tabernaculi, T est$^2$: sunt, M ecclesia$^1$: *pr* in, BG apertum: + est, O

**38** septiformem: septiformi, O gratiam: gratiae, Q; gratia, O ecclesiam: ecclesia, Q et$^2$: adque, $Y^2VU$ facit: faciat, YSVQO ecclesia: ecclesiam, Q

**39** unus: unum, R aureas: *om* O ira$^1$: ire, MR ecclesia: ecclesiae, Q quod: quae, RO

**40** orationes: orationis, SVUBRO; oratio, P qui$^1$: quod, $T^2$; quae, P ex ore: *tr post* sunt, H ira: irae, $MTRP^2QO$ sunt: est, TR unum: unus, P dedit: *om* $U^1$ fialas: filias, YSMBTRPQ ut: quod, P in: *om* PQO

5. bitur, et qui non audierit, in ira Dei percutietur. **41** evangelium autem voluntas Dei est. omnis qui Christum sequitur voluntatem patris facit. **42** *et nemo poterat intrare templum quousque finiantur* 15.8
*septem plagae*, id est, nemo ex hypocritis poterit intrare ecclesiam, quia erit pressura magna, qualis numquam fuit. et non liberaretur omnis caro, nisi Deus propter electos breviasset illos dies.

**43** *Et audivi vocem de caelo magnam dicentem septem angelis: ite effundite fialas irae Dei in terra.* data potestas est ecclesiae, ut ira perfundat terram de qua exiit. omnes istae plagae spirituales sunt. **44** nam ipso tempore inlaesus erit omnis populus impius ab omni plaga corporis quasi qui acceperit totam malefaciendi potestatem. neque flagellatur in corpore, qua, si flagellaretur, aliquando corriperetur, sed usque in finem in adimpletione peccatorum suorum perdurat. **45** *et primus angelus effudit fialam suam in terram;* 16.2-4
*et secundus angelus effudit fialam suam in mare; et tertius angelus effudit fialam suam in flumine et fontes aquarum; et quartus angelus effudit fialam suam super solem; et quintus angelus effudit fialam suam* 16.8-10
*super thronum bestiae; et sextus angelus effudit fialam suam super* 16.12
*flumen magnum Eufratem.* **46** terra autem, mare, flumina, fontes aquarum, sol, thronus bestiae, fluvius Eufrates, aer, super quae

§ 45 *incipit* A

---

5. percutietur: excutietur, BR; percutitur, O
**42** poterat: poterit, P finiantur: finiatur, UMHQ ex: *om* M poterit: poterat, G ecclesiam: ecclesia, YSVUMT; *pr* in, TQ fuit: *om* RO caro: + et, S illos dies: *tr* Q
**43** magnam: magna, G septem: *om* $G^1$ irae: ira, M terra: terram, P potestas est: *tr* R ira: iram, RP terram: terra, YSVUGO; *pr* in, RP plagae: *tr post* sunt, R
**44** acceperit: accepit, UMPQ totam: tota, V neque: namque, H qua si: quia si, $U^2PQO$ aliquando: + si, R adimpletione: adimpletionem, PQ sed..... perdurat: *om* O suorum: *om* $U^1$
**45** terram: terra, SVUGR flumine: flumina, PQ fontes: *pr* in, O suam[4]: *om* G suam[6]: *om* MG; + suam, V flumen: flumine, $VT^2$ Eufratem: eufrate, YSVUMA; + et septimus angelus effudit fialam suam super aerem, $G^2TRPQO$
**46** aer: ager, V; + haec sunt, P quae: quem, RHQ effuderunt: fuderunt, ABGTR

**5.** angeli effuderunt fialas suas, terra est, id est, homines; quod probare facile est. omnibus enim angelis in terram fundere mandatum est. **47** omnes autem plagae istae spirituales intellegendae sunt. plaga est enim insanabilis et ira magna accipere potestatem peccandi maxime in sanctos nec corripi. adhuc maior ira Dei et terrorum fomenta subministrari, ut unusquisque sanctus, quicquid facit, sibi iustitiam putet, ut semper sibi placeat, et putat se Deo sacrificare et fratribus ministrare. haec est plaga irae Dei, quae maxime in servos Dei crassatur, qui voluntates proprias sequuntur. **48** *et* 16.13
*vidi ex ore draconis et ex ore bestiae et ex ore pseudo-prophetae spiritus tres immundos quasi ranae.* draconem iam supra diximus diabolum esse. et bestia, id est, corpus diaboli, quod sunt homines mali et pseudo-prophetae, id est, praepositi corporis diaboli, quod sunt sacerdotes et praedicatores mali, unum spiritum habent quasi ranae. ranas demones sunt. **49** ranae enim in lacunas et collectiones aquarum nutrire solent, et haec aqua immunda est; et nihil aliud prodest animal ipse, nisi quod sonum vocis improbis et importunis clamoribus reddet. per se tamen animal inmundum est et aqua, ubi nutritur, sordidissima. **50** quid est aliud nisi pseudoprophetae, id est, sacerdotes et praedicatores sordidissimi, qui quantum per se sordidi sunt, sicut ranae; etiam et ipsa aqua scripturarum inflata modulatione, velut ranarum sonis et cantibus, huic

**5.** suas: *om* VURPHQO est[1]: *om* P quod: quos, ABGT probare: probari, P est[3]: potest, P enim angelis: *tr* B terram: terra, SH
**47** autem: enim, P spirituales: spirituale, S est enim: *tr* P corripi: corripiat, ABGR et[2]: est, R subministrari: subministrat, G[1]: + sibi iusticiam, GT facit: facere, R sibi iustitiam: veritatem, GT putet: putat, P semper sibi: *tr* B placeat: placet, U[1] putat: putet, B fratribus: fructibus, Q haec: hoc, P crassatur: crassantur, G
**48** ex[2]: *om* P[1] iam: iram, H bestia: bestiam, RPO pseudo-prophetae[2]: pseudopropheta, P id est: *om* U[1]P corporis: corpus, Q; corpora, R[2] quod: qui, GT mali: + qui, P unum spiritum: unam spem, MA ranas: ranae, PQ; ranes, R
**49** ranae: rana, H nutrire: nutriri, T[2]RPHQO solent: solet, H[2] et nihil..... inmundum est: *om* ABG[1]R nihil: *pr* ad, T[2]PO ipse: ipsa, HQO; ipsum, TP reddet: reddit, PQ ubi: *om* GT
**50** sunt: sint, Y ipsa aqua: ipsam aquam, TP velut: *pr* et, P inferent: inferunt, BTRP

5. mundo deceptionis fabulas inferent. **51** sic sunt intra ecclesiam sub nomine religionis ut ecclesiam premant. et in hoc pseudopropheta quattuor membra sunt, id est, hereticus, quod unusquisque id sibi eligat et faciat arbitrio suo, quod melius illi esse videtur, et si ab aliquo catholico corripitur, vindicat quod fecerit et hoc sibi sanctum praedicat. **52** iste foras ecclesia est. alius est schismaticus. schisma ab scissura animorum vocata. eadem enim religione, eodem cultu, eodem ritu credit ut ceteri sancti; sed solo congregationis delectatur discidio, id est, cum ceteros sanctos, qui ecclesia sunt, unum non habent consilium, quia plus se sanctum putat esse quam ceteros in ecclesia. et quia plus vigilat, plus laborat, plus ieiunat quam ceteri, ita plus se sanctum aestimat, ut omnia inmunda se dicat sanctificare. **53** alius est supprestitiosus. supprestitio dicta eo quod sit superflua aut super instituta religionis observatio. et ista non vivit aequaliter ut ceteri fratres sed quasi amore martyrum semetipsos perimunt, ut violenter de hac vita discedentes martyres nominentur. **54** hi Graeco vocabulo cotopitas dicuntur, quos nos Latine circilliones dicimus, eo quod agrestes sint. **55** circumeunt provincias, quia non sinunt se uno in loco cum fratribus uno esse consilio, et unam vitam habere communem,

---

*post* § 54 *deficit* A

---

5. **51** ecclesiam$^{1}$: ecclesia, YSVMAG pseudo-propheta: pseudo-prophete, GR id$^{2}$: id est, VU; *om* O eligat et faciat: elegit et facit, P quod$^{2}$: quo, M illi: *om* SO; ille, V et hoc..... praedicat: *om* P et$^{4}$: *om* V

**52** foras: foris, ABGTR ecclesia: ecclesiam, HQ eadem: eodem, Y$^{1}$SVUAO religione: religionem, VMO credit: credidit, VU ceteri: ceteros, S delectatur: delectationisque, G; delectantur, O ceteros sanctos: ceteris sanctis, M$^{2}$T$^{2}$RPH$^{2}$Q; ceteri sancti, B ecclesia$^{2}$: *pr* in RQ habent: habet, YVUP quia$^{1}$: qui, P putat: putet, AGH; *tr ante* plus, P; *tr post* esse, Q esse: *om* P ceteros$^{2}$: ceteri, PHO quam: cum, B dicat sanctificare: *tr* R

**53** dicta: + est, Q religionis: relionis, G aequaliter: *om* HO sed: et, HO amore: amorem, V; more, TO perimunt: perimit, P discedentes: + et, R; discedens, P martyres nominentur: martyr nominetur, P

**54** hi: *pr* de circilliones, S$^{2}$M cotopitas: cotopitae, T; cotopita, P; cotopites, R dicuntur quos: dicitur quem, P circilliones: circumcilliones, H; circumcillionem, P agrestes: agreste, S; agrestis, P sint: sit, P

**55** sinunt: sinit, P cum fratribus: *om* O cor unum: corde uno, R vivant:

**5.** ut anima una et cor unum vivant apostolico modo, sed ut diximus diversas terras circuire et sanctorum sepulcra praevidere, quasi pro salute animae suae; sed nihil ei proderit, quia hoc sine consilio commune fratrum facit. **56** quartus est hypocrita. hypocrita dictus Graeco sermone quod Latine simulator dicitur, qui, dum intus malus sit, bonum se palam ostendit. hypo enim falsum dicitur; crisin iudicium interpretatur. **57** nomen autem hypo tractum est ab specie eorum, qui in expectaculis contecta facie incedunt, distinguentes vultum caeruleo, id est, nigro minioque colore et ceteris pigmentis, habentes simulacra oris lintea gipsata, et vario colore distincta, aliquando et colla et manus certe perunguentes, ut ad personae colorem pervenirent et populum, dum in ludis agerent, fallerent; **58** modo in specie viri, modo in feminae, modo tonsi, modo criniti, modo senili, modo virginali ceteraque specie, aetate, sexuque species argumenti translata est. et de hoc accepit hypocrita nomen, de his qui in falso vultu incedunt, et simulant quod non sunt. **59** ita hoc genus monachorum intus sunt mali sed foris boni se ostendunt. nam hypocritae dici non possunt, ex quo foras exierint, quum se manifestaverint, sed iam heretici dicuntur. **60** haec quattuor genera proprie dicuntur pseudo-prophetae. et dictus pseudo-propheta eo quod a se surgit, sive in episcopatu, sive in presbyterio, sive in diaconatu, sive in religionis

---

**5.** vivat, PQ diximus: + semper vult, P; dicimus, O praevidere: pervidere, H salute: salutem, YSG proderit: proderunt, GT consilio commune: *tr* PHQO commune: communem, SV; communi, RPQ
**56** dictus: dicitur, R falsum: falso, P crisin iudicium interpretatur: *om* $M^1$
**57** hypo: ippocritarum, $T^2HO$; ypocrite, P ab: a, R expectaculis: spectaculis, PO; expectaculum, G contecta: contexta, VT; contectam, U vultum: multum, $Y^1R$; vultu, HQO ceteris: ceteri, SMAR certe: *om* S; certa, HQ; cera, P; creta, O colorem: colore, YSVGO ludis: ludi, O
**58** ceteraque: cetereque, U aetate: etatis, O accepit: accipit: P qui: *pr* scilicet, R $in^5$: *om* VPHQ vultu incedunt: *tr* O
**59** foris: foras, HQO boni: bonos, $U^1M^2BTRP^1$ exierint: exierunt, G manifestaverint: manifestaverunt, H
**60** haec: hii, V; ex, P a: ad, G episcopatu: episcopatum, VUO presbyterio: presbiterium, VUO; presvitero, G diaconatu: daconum, O religionis: relionis, G

5. ostensione, sive in penitentiae cultu, suo arbitrio vivunt, et quod faciunt sanctum sibi dicunt, et non per auctoritatem scripturarum, sed verbis mendaciis defendunt. **61** quare? quia non a catholica ecclesia eliguntur, isti sunt fures et latrones, qui non per osteum in ecclesia intrare volunt, quod est Christus. hi sunt membra draconis et bestiae et pseudo-prophetae, de quorum ore tres spiritus inmundos quasi ranae vidit exire. unum spiritum vidit sed pro numero partium unius corporis membra demonstravit. **62** draco, id est, diabolus, bestia, id est, corpus diaboli, quod est populus malus, et pseudo-prophetae, id est, praepositi corporis diaboli unum spiritum habent, quasi ranae quia unum verbum omnes adfirmant.

**63** *Et septimus angelus effudit fialam suam in aere, et exiit vox* 16.17
*magna de templo a throno dicens: factum est*, id est, finitum est. templum vero et thronum ecclesiam dicimus, quum vero dicit, finitum est, septem plagas dixit finire, sed recapitulat ab eadem persecutione. **64** *et facta sunt fulgura et voces et tonitrua et terrae* 16.18
*motus, qualis non est factus ex quo homines facti sunt super terram tantus terrae motus et tam magnus*, id est, pressura qualis non fuit. **65** *et facta est civitas illa magna in tres partes.* civitas magna omnis 16.19
omnino populus est, quisquis est sub caelo, qui fiet in tres partes, quum ecclesia divisa fuerit, ut sit gentilitas una pars et abominatio vastationis altera et ecclesia, quae exiit de medio ipsius, tertia.

*terrae motus* § 64 *incipit* A

5. penitentiae: penitentia, G et non..... sed; *om* O non per: pro, T auctoritatem: auctoritate, T mendaciis: mendacibus, H
**61** non: *om* P a: *om* Q eliguntur: eriguntur, H qui: quia, Q osteum: hostium, R ecclesia: ecclesiam, TPHQ draconis: draconum, O et$^3$: *om* HQO ranae: ranas, H$^2$ sed: et, P membra: *om* PHQ
**62** bestia: bestie, H$^1$ diaboli: + qui, P quia: qui, G$^1$
**63** aere: aerem, TP dicimus: diximus, PQO dixit: dicit, YSMH ab: ad, VO eadem: eodem, SMG; eandem, O
**64** facta sunt: factum est, O et tonitrua: *om* G est: fuit, R homines: omnes, H pressura: pressurae, U
**65** magna$^1$: *om* ABR ecclesia$^1$: *pr* et, HO fuerit: fuerint, G; + in tres partes, O ut sit gentilitas: *om* O una: *om* V et$^3$: *om* H; *pr* est, P

**5.** **66** *et civitates gentium ceciderunt et Babilon illa magna in mentem* 16.19
*Deo venit dare ei poculum vini irae suae, et omnis insula fugiit et montes non sunt inventi.* civitates gentium gentes sunt non baptizatae. Babilon abominatio est vastationis, quod est Latine generale malum. sive in paganos, sive in Christianos, sive in servos Dei, quicquid malum agitur Babilon dicitur. **67** Babilon enim confusio, id est, conmixtio interpretatur. et quicquid malum est, a Christo et ab ecclesia separatur. tunc autem Babilon cadit aut iram Dei bibit, quum potestatem accipit adversus ecclesiam, praecipue novissimo tempore. propterea ipsum dicit cecidisse pro terrore et metu et contumelia quem facit ecclesiae, quia ut diximus, pagani et Christiani mixti sunt cum ecclesia. **68** non enim separatas civitates habent Christiani, ut ipsae specialiter ceciderint. aut si in diem iudicii putandum est, cur postea Babilon in mentem Deo venit? sed has civitates bonae et malae in omnes discribuntur. et quod dicit civitates gentium ceciderunt, id est, spem suam, quem in hoc mundo habebant, perdiderunt. insulae vero et montes, qui fugierunt, et non sunt inventi, ecclesia est, **69** quum omnes iniurias subportat et malum pro malo non reddet. et quum convicia sustinet et ad verba blasphemantium non respondet, fugere et non esse inventa dicitur. **70** *et grando magna quasi talentum quum descendunt de* 16.21
*caelo supra omnes.* hanc grandinem dixit iram Dei, quem populo

---

**5.** **66** mentem: mente, HQO fugiit: fugit, BPQ civitates: civitas, O baptizatae: baptizatas, HO vastationis: vastitationis, SVMBRO est Latine: *tr* Q; *om* est, O quicquid: quidquid, Y

**67** Babilon[1]: babil, Y[1]BGRP[1]; babel, P[2] conmixtio: divisio, G[2]TPHQO autem: enim, O aut: *om* T ipsum: ipsam, SVUTRPQ pro terrore: propter rore, U quem: quam, BR; qui, Q; quae, O ecclesiae: ecclesia, ABGRPQ quia..... ecclesia: *om* ABG[1]R sunt: sicut, UABGRO

**68** specialiter: speciali, G diem: die, Q mentem: mente, QO has: hec, Q; he, R omnes: homines, SM[2]HQO; omnis, V discribuntur: describuntur, YUBTRP quem: quam, BQ; quae, O insulae: insula, P[1] fugierunt: fugerunt, PQ; fuerunt, T; fuigerunt, V

**69** quum[1]: cum quum, V malo: malum, V reddet: reddit, TR ad: a, VU[2]; *om* U[1] fugere: fugire, SVUMGHP[1]

**70** quum: quae, PHO descendunt: descendit, TR supra: super, M iram: ira, O quem: quam, T[2]RQ omnes: homines, PHO ex: et, P

**5.** Deus comminatur. *et blasphemaverunt omnes Deum ex plaga grandinis, quoniam magna est plaga eius nimis.* **71** haec plaga, quam diximus, hodie intra ecclesiam est. et quum unusquisque praecepta Domini non facit, spiritualiter a grandine devastatur. grando enim quicquid tenerum invenerit devastat. ita ira Dei quicquid tenerum, id est, molle et dissolutum vel tepidum invenerit, tunc devastat, quum totis viribus laborantem non videt.

**72** *Et venit unus ex septem angelis habentibus fialas et locutus* 17.1-2
*est mecum dicens: veni ostendam tibi damnationem meretricis magnae sedentis super aquas multas, cum qua fornicati sunt reges terrae et inebriati sunt, qui habitant terram, de vino fornicationis eius.* **73** unum ex septem angelis, quem dicit, ecclesia est. fialam vero evangelium est. mulierem meretricem, quem dicit, corruptelam et operam malam dicit sedere super aquas multas, id est, super populos. aquae enim populi sunt, sive Christiani sint mali, sive pagani, sive heretici. **74** ipsa est illa bestia, quem supra diximus. reges terrae, quos dicit, principes mundi sunt, quod dicit inebriatos, id est, opera eorum et iussio mala, qui in terra fit per ipsos. **75** *et pertulit* 17.3
*me in eremum in spiritu, et vidi mulierem sedentem super bestiam.* eremum dicit desertum, id est, ubi praedicatio evangelica nec facitur nec recipitur. deserti dicuntur quia a Deo deseruntur. bestiae vero et aquae multae unum est, id est, populus malignus, qui corpus

*post* § 73 *deficit* A

**5. 71** quam: qua, SVUHO; que, GP ecclesiam: ecclesia, YSVUA$^{1}$GQO quum$^{1}$: dum, ABGT praecepta: praeceptum, Q a: *om* PQ et$^{2}$: *om* VU totis: totius, H
**72** meretricis: mulieris, Q fornicati: fornicate, A sunt: + omnes, O habitant: inhabitant, O terram: terra, H
**73** unum: unus, TO quem$^{1}$: *om* U; quae, O fialam: fiala, THQO quem$^{2}$: quam, A$^{2}$RQ corruptelam: corruptela, QO operam: opera, UTHQO malam: mala, TQO aquae: aquem, V sint: *om* O
**74** est illa bestia: bestia illa est, VU; est illa beata, MH est$^{1}$: + enim, P quem: quam, RQ; quae, O quos: quod, V sunt: aut, HO; + et, Q quod: quos, BGTRO qui: quae, RQO in terra fit: intrant, P
**75** pertulit: perduxit, O ubi: *om* M facitur: fugitur, YU$^{1}$; fit, R; agitur, P deserti... deseruntur: *om* P deserti: *om* U$^{1}$ quia: qui, G bestiae: bestia, Y$^{3}$VUPHQO est$^{2}$: sunt, MO Christo: christus, SM ecclesiae: ecclesia, M

5. est diaboli et est adversarius agno, id est, Christo et ecclesiae. **76** *et vidi mulierem sedentem super bestiam coccineam*, id est peccatricem et cruentam sanguine martyrum et omnium sanctorum. *habentem capita septem et cornua decem*. capita septem omnes reges dicit et cornua decem omnia regna, quia septem et decem perfectus numerus est. **77** *et mulier erat adornata auro, lapide pretioso, et margaritis; et habebat in manu sua calicem aureum plenum abominationum et inmunditiarum fornicationum eius.* **78** quod autem dixit *erat ornata et calicem aureum plenum inmunditia*, hypocrisis est, quia foris quidem apparent hominibus quasi iusti, intus enim pleni sunt omni inmunditia. haec mulier cum bestia et reges terrae visi sunt in caelo, id est, in ecclesia. hi sunt qui *cum agno pugnabunt*, id est, usque in finem saeculi ecclesiae adversabuntur. **79** *et agnus vincet eos, quia Dominus dominorum et rex regum est, et qui cum eo vocati et electi et fideles*, id est, ecclesiam dixit vocatos et electos et fideles, quia non omnes vocati electi sunt, sed *multi vocati, pauci vero electi*; multi fideles sed non electi. **80** et dictum est mihi: *veni ostendam tibi mulierem agni. et ostendit mihi civitatem descendentem de caelo*. agnus Christus est; mulier agni ecclesia est. semper descendit de caelo, quia semper de ecclesia nascitur ecclesia, id est, de sanctis sancti imitando sanctos, sicut e contrario de malos mali imitando malos.

17.3 17.4 17.14 Mt. 10.16 21.9

§ 77-78 *deficit* V § 79-80 *corruptus* V

5. **76** sedentem: *om* Q bestiam: + id est, Y¹; bestia, U et³: *om* GT quia: qua, V numerus est: *tr* P
**77** auro: + et, RQO aureum: *om* O abominationum: abominationes, GT
**78** autem: *om* S dixit: dixerat, PHQO erat: *om* PHO ornata: ornatam, P plenum: + ab, R hypocrisis est: ippocritae sunt, R iusti: isti, MT enim: autem, YSTRHQO omni: *om* R reges: *om* U¹ hi: hiis, H ecclesiae: ecclesia, U
**79** est¹: *om* Q; *tr ante* et², O id est..... fideles: *om* BGTRP vocati²: + et, H sed²: quia, HO
**80** dictum est: dicit, PHQ; dixit, O mulierem: mulem, H mihi: *om* PH descendentem: *om* HQ agnus..... de caelo: *om* V de²: *om* M¹ de ecclesia..... imitando malos: in penitentia humiliatur, PHQO sanctis: sancto, Y; sanctos, SM¹G e contrario: et contrario, B; *om* e, G de malos: de malis, R

5. 81 *Postea vidi alium angelum descendentem de caelo, habentem* 18.1
*potestatem magnam, et terra inluminata est a claritate eius, et clamavit in fortitudine dicens: cecidit, cecidit Babilon illa magna, et facta est habitaculum demoniorum.* iste angelus Christus est. quod autem clamavit fortiter, praedicatio evangelii est. 82 quod vero dicit, *cecidit Babilon magna et facta est habitaculum demoniorum,* 18.2
plenius ostendit Babilonem in duas esse partes divisam, id est, paganos et malos Christianos, qui utrique a Deo separantur. uni negant per fidem, alii per operam. propterea admonet ecclesiam dicens: *exite de ea populus meus, ne communicetis peccatis eius, et* 18.4
*plagis eius ne laedamini.* hoc ecclesiae dicit. 83 *et tulit unus angelus* 18.21
*lapidem molarem grandem et misit in mare, dicens: sic impetu deicietur Babilon magna civitas et non videbitur amplius.* iucunditatem dicit transire impiorum et ultra non inveniri.

84 *Postea audivi vocem magnam populi multi in caelo dicentem* 19.1
*alleluia.* haec semper dicit ecclesia. quum discessio facta fuerit et quum apertius vindicata, tunc vere a Babilonia separabitur; non enim in hoc mundo, nisi quum utrique de corpore exeunt, et vadunt impii in profundum inferni, quem angelus lapidem molarem in profundum maris nominavit, iusti vero in vitam aeternam. 85 *et vidi caelum apertum et ecce equus albus et sessor eius* 19.11

§ 82 *deficit* V, *incipit* A

5. **81** postea: post haec, HQO descendentem: descendente, V; descentem, G fortitudine: fortitudinem, U clamavit: *om* $P^1$ praedicatio: predicationis, G evangelii: *om* P
**82** vero: ergo, P cecidit: *om* $P^1$ Babilon: balon, G; + illa, VMT$P^2$Q magna: + civitas, R plenius: plenus, H divisam: divisa, O malos Christianos: *tr* ABGTR utrique: utrisque, $P^1$ alii: alteri, PHQ operam: opera, TRPO ne$^1$: nec, UB plagis: plagiis, G eius: eorum, O ecclesiae: ecclesia, YSMBGO
**83** grandem: grande, O impetu: impetum, UO; *pr* in, P deicietur: deicitur, G videbitur: videtur, G
**84** dicentem: dicentis, R haec: hoc, $P^2$; + est, $P^1$; + est quod, $P^2$ dicit: praedicat, GT discessio: dissessio, P vindicata: vindicta, U tunc vere: quia cum, PHQO vere: vero, M separabitur: separatur, GTPHQ enim: *om* PHQO quem: quando, $P^2$ molarem: *om* HO profundum: profundunt, Q nominavit..... aeternam: *om* P

**5.** *vocatur fidelis et verus.* iste equus ecclesia est et sessor eius Christus. hic est equus quem primo signo viderat inter roseum et nigrum et pallidum. **86** *et vidi angelum stantem in sole,* id est, praedicationem in ecclesia. *et clamavit voce magna dicens omnibus avibus, quae volant in medio caeli, dicens: venite, congregamini ad cenam magnam Dei, ut manducetis carnes regum et tribunorum et fortium, liberorum et servorum, pusillorum et magnorum.* hos omnes spiritualiter comedit ecclesia, dum comeditur. has discessiones et epulas spiritualiter paratas habet ecclesia. **87** aves volantes ecclesiam dicit, et quos comedere diximus, inimici ecclesiae sunt, quos semper spiritualiter devorat. *et vidi bestiam et reges terrae et exercitus eorum congregatos facere bellum cum sedente super equum et cum exercitu eius.* bestia diabolus est et omnis populus, qui contra ecclesiam et Christum pugnant. **88** *et capta est bestia et cum eo pseudo-propheta, qui fecerat signum in conspectu bestiae,* ut adorarent simulacrum eius. *viventes missi sunt ipsi duo in stagnum ignis ardentis et sulfuris.* **89** bestia capta quod dicit, in finem adventus sui Dominus diabolum comprehendet, et cum eo pseudo-prophetam, id est, diabolum et populum malignum et praepositos. unum corpus divisit in partes. nam hi duo viventes populus est et praepositi, quos Dominus vivos invenerit. hos dicit viventes mittere in stagnum ignis ardentis. **90** *reliqui vero occisi sunt gladio sedentis super* 19.17 19.19 19.20 19.21 19.21

*post* § 90 *deficit* A

**5.** **85** eius: *om* O signo: signum, U et[8]: *om* PHQ et[7]; *om* U[1]
**86** sole: solem, H; caelo, O voce: vocem, U dicens[1]: *om* H omnibus..... dicens: *om* ABG[1]R caeli: caelo, HQO Dei: domini, Q fortium: + et, O comeditur: comedit, R has discessiones: hanc discessionem, PHQO discessiones: dissessiones, S
**87** quos[1]: *om* O spiritualiter: spirituales, BP sedente: sedentes, BP; sedentem, U; sedenti, HQO; sedentibus, R et cum: *om* U[1] exercitu: exercitum, O omnis populus: omnes populi, Q et Christum: *om* SVMG[1]Q
**88** eo: ea, MHQ; *om* ABGTR pseudo-propheta: pseudo-prophetae, Q qui: que, Y fecerat: fecerant, U signum: signa, UPHQ adorarent: adorent, Q eius[Y] + et, P sulfuris: sulforis, Y[1]SUMAH
**89** bestia capta: bestiam captam, TP eo: ea, Q pseudo-prophetam: pseudo-prophetas, Q; pseudo-propheta, O populum: populo, G partes: partibus, O nam..... invenerit; *om* G[1] invenerit: inveniet, G[2]TP

5. *equum, exeunte de ore eius. et omnes aves saturatae sunt de carnibus eorum*, id est, quos in suo adventu Christus mortuos invenerit, pro ipsos dicit reliquos. sedentem super equum Christum dicit super ecclesiam. gladium ex ore eius verbum est praedicationis. omnes aves, quas dicit, sancti sunt, quod est ecclesia. **91** quod vero saturari dicit de carnibus eorum, id est, omni tempore comedet ecclesia carnes inimicorum suorum. saginabitur autem in resurrectione de eorum carnali opere vindicata. post adventum autem Domini et bestiae damnationem quis occidetur gladio, a manifestis avibus comedendus, quum corpora tunc resurgant, ut homines integri iudicentur? hic facit finem et recapitulat ab origine.

**92** *Et vidi alium angelum descendentem de caelo, habentem clavem* 20.1-2
*abyssi et catenam magnam in manu sua, et tenuit draconem, id est, diabolum, et ligavit eum in abyssum annis mille. exclusit et signavit super eum, ne seducat amplius homines usque dum finiantur mille anni.* angelum quem dixit, Christum dicit primo adventu; clavem abyssi populi sui potestatem; catenam quam dicit, potestatem quam dedit Deus populo suo. **93** quod vero dicit, *ligavit eum mille annis in* 20.2
*abyssum*, abyssus populus est exclusus de cordibus credentium. quod dixit mille annos, a primo adventu Domini usque ad secundum adventum dicit, ut eos qui crediturí sunt non noceat, quantum cupit. **94** *post haec oportet eum solvi modico tempore*, id est, in 20.3
fine saeculi, quando in antichristo ingressus erit ille princeps dia-

§ 93-94 *deficit* V *post* § 99 *deficit* A

5. **90** in: *om* P pro: per, $P^2$ ipsos: ipsis, $A^2T^2RHQ$ sedentem: sedente, S ecclesiam: ecclesia, UH gladium: gladius, Q est²: *om* $U^1AGTR$ quas: quos, $P^1H$ sancti: *om* $H^1$
**91** saturari: saturati, R comedet: comedent, $M^1$; comedere, GT saginabitur: signabitur, P autem¹: *om* Q vindicata: vindicta, UG autem Domini: *tr* R comedendus: comedendis, G corpora: + autem, R resurgant: resurgunt, M facit: + facit, A
**92** catenam: catena, UQ magnam: magna, Q sua: eius, R abyssum: abisso, GR exclusit: et clusit, $Y^2SP^1H$ eum²: *om* H Christum: christi, O adventu: adventum, UGHQ Deus: dominus, Q; dei, V
**93** est: *om* GT cordibus: corde, Q a: ad, $UMT^1HO$ adventum dicit: dicit eius adventum, Q eos: eis, Q noceat: noceant, B
**94** oportet: oporteat, M solvi: absolvi, Q fine: finem, YUGTPQ erit: *om* R

**5.** bolus et sui ministri in homines malos, tunc talem potestatem habebit, qualem numquam habuit, nec etiam antequam Christus veniret. **95** *et vidi thronos et sedentes super eos et iudicium datum* 20.4
*est eis.* thronos duodecim tribus Israel dicit, quod est ecclesia, quae sedet in Christo; a primo adventu Domini, de quo diabolus ligatus est, iam sedet et iudicat, quia sicut scriptum est iam *sancti* I Cor. 6.2
*mundum iudicant*; sed ipsi hoc faciunt, qui perfecte mundum derelinquunt et Christum tota mente sequuntur. **96** hoc de vivis sanctis dicit. dicit et de sepultis sanctis. *et vidi animas occisorum* 20.4
*propter verbum Dei et testimonium Iesu.* ambobus enim perhibet ecclesia testimonium, id est, verbo et carni, qui est unus Christus filius Dei. **97** *beatus et sanctus, qui habet partem in resurrectione* 20.6
*prima. in eis secunda mors non habebit potestatem,* id est, qui in hoc saeculo venerit ad penitentiam, in futuro non mittetur in gehenna. *sed erunt sacerdotes Christi et regnabunt cum eo mille annis,* id est, 20.6
in perpetuum. mille enim perfectus numerus est. **98** *et quum* 20.7
*finiti fuerint mille anni, solvetur Satanas de custodia sua,* id est, solvetur in nihilum, simulque deficiat et vadat in perditionem aeternam. nam non sic solvitur ut liberetur, sed *seducet gentes, quae sunt* 20.8
*super quattuor angulos terrae, quod est Gog et Magog.* **99** seducere disperdere est, et secum in perditionem trahere. omnes impios quos in quattuor angulos terrae seduxit, in una secum perditione collectos aeternis facit mancipari suppliciis. *et congregabit eos in* 20.8
*proelium.* quorum est numerus, sicut arena maris, id est, multitudo

---

**5.** ille..... ministri: *om* G¹ ministri: ministeri, M nec..... veniret: *om* P etiam: *om* HO veniret: nasceretur, HQO
**95** et²: *om* O est²: *om* H¹ iam: *pr* quae, P sedet²: sedent, BGTR iudicat: iudicant, BGTR quia: *om* Q
**96** dicit¹: dixit, BTR et¹: *om* HO Christus: *om* HQO
**97** venerit: venerint, P penitentiam: penitentia, YSVUH mittetur: mittentur, P gehenna: gehennam, VURPH Christi: *pr* deo et, O enim: *om* BG¹R
**98** solvetur: *om* H deficiat: deficiet, P; *pr* ut, T² vadat: vadet, P perditionem: perdictione, GO solvitur: solvetur, T²P gentes: + multas, G²T
**99** et¹: ut, V perditionem: perdictione, GO una: unam, BTR perditione: in perditionem, GR facit: faciet, GP mancipari: mancipare, O congregabit: collectos, O proelium: praelio, G quorum: + non, VMBGTPQ arena: arenae, S

**5.** peccatorum elevati in superbia, sed terrena eos opera deprimit. **100** *circumeunt castra sanctorum*, id est, communes volunt sanctis existere. sed iam prophetatum est de ipsis; *convertantur ad vesperum et fame patiantur ut canes et circumibunt civitatem.* 20.9 Ps. 58.7

**101** *Et descendit ignis de caelo et devoravit eos, et diabolus, qui seducebat eos, missus est in stagnum ignis et sulforis, ubi est bestia et pseudo-propheta; et cruciabuntur die ac nocte in saecula saeculorum.* haec est illa solutio quam supra diximus, ut seductor cum seductis intereat. **102** *et vidi thronum magnum et candidum et sedentem super eum.* in throno iudicii figura est, quando Christus in diem iudicii per semetipsum omnem mundum iudicabit. candidum quod dicit, quia unumquemque per iustitiam iudicabit. **103** *a cuius conspectu fugit terra et caelum*, quia non poterunt tantae potestatis iudicium sustinere caelum et terra. nullus enim locus in loco est apud eum, sed quasi nihilum et inane reputatae sunt ei. sic ostensa forma iudicii iudicantis qualitate disposita, iudicium ipsud agitari iam dicit. **104** *vidi mortuos magnos et pusillos stantes in conspectu throni et libri aperti sunt*, id est, universorum opera declarantur. *et alius liber apertus est, qui est vitae.* liber vitae Christus est. tunc ostenditur universae creaturae suae. **105** *et iudicati sunt mortui, ex his quae scripta sunt in libris secundum opera ipsorum*, id est, per legem et evangelium iudicati sunt, secundum quod ex eis fecerunt, aut non fecerunt. *et dedit mare mortuos suos*, id est, 20.9-10 20.11 20.11 20.12 20.12 20.13

§ 100 *incipit* A *post* § 102 *deficit* Q

**5.** elevati: + sunt, GT; elevata, P superbia: superbiam, T deprimit: deprimunt, G
**100** circumeunt: circueunt, YG; circeueunt, M convertantur: convertentur, P fame: famen, BGTPQO patiantur: patiuntur, UM; pacientur, P circumibunt: circuibunt, YSMG
**101** descendit: descendet, P ignis: *om* U¹ sulforis: sulfuris, P est²: + et, Q cruciabuntur; cruciabunt, P
**102** diem: die, Q candidum..... iudicabit: *om* G
**103** a: ad, P; ante, O conspectu: conspectum, GP fugit: fugiet, P; fuit, O terra et caelum: *tr* O potestatis: potestates, VU terra²: terram, SO eum: illum, G inane: inanes, O reputatae: reputata, H ipsud: ipsum, A²GT²P
**104** declarantur: declaratur, O ostenditur: ostendetur, T²H
**105** eis: his, U¹ aut non fecerunt: *om* MABGT¹R

**5.** quos vivos invenerit in isto saeculo. *et mors et infernus dederunt mortuos suos.* ipsae sunt gentes sepultae. **106** *et qui non est inventus* 20.15
*in libro vitae scriptus,* id est, qui non est iudicatus a Domino vivus,
*missus est in stagnum ignis, haec est mors secunda. et vidi caelum novum* 21.1
*et terram novam. primum enim caelum et terra abiit et mare iam non est. et civitatem sanctam Ierusalem novam vidi descendentem de caelo a Deo conpositam, sicut sponsam ornatam viro suo.* **107** caelum novum et terram novam dicit, sanctos sine corruptione. Ierusalem caelestis multitudo sanctorum est, quae cum Domino dicitur esse ventura, coniungenda Domino suo in aeternum mansura cum eo.
**108** *et audivi vocem de throno dicentem: ecce tabernaculum Dei cum* 21.3
*hominibus et habitabit cum ipsis et ipsi populus eius erunt, et ipse Deus*
*cum eis erit eorum Dominus. et absterget Deus omnem lacrimam ab* 21.4
*oculis eorum, et mors ultra non erit, neque luctus neque dolor. quae prima fuerant abierunt.*

---

*post* § 106 *deficit* A est § 107 *incipit* C

---

**5.** invenerit: invenerunt, $H^1$; invenerint, $H^2$
**106** in libro..... iudicatus: *om* $G^1$ est$^3$: erit, S est$^5$: *om* $V^1$ terram: terra, V novam: *om* HO vidi$^2$: vidit, YVMH descendentem: ascendentem, VUBGTRH conpositam: conposition, MA; conposita, HO sponsam: sponsa, H ornatam: ornata, O; + a, VO
**107** quae: qui, V suo: + erit, P aeternum: + et, P
**108** ipsis: eis, T populus: populi, $T^2P$ Deus$^1$: *om* $V^1$ eis: ei, H Deus$^2$: + eorum, HO; *om* C; dominus, PO omnem: *om* BG eorum: sanctorum, GT quae: quia, $T^2$ fuerant: fuerunt, GRO

# LIBER PRIMUS

1. 1 Incipit tractatus de Apocalipsin Iohannis in explanatione sua a multis doctoribus et probatissimis viris illustribus, diverso quidem stilo sed non diversa fide interpretatus, ubi de Christo et ecclesia et de antichristo et eius signis plenissime recognoscas. 2 Praefatio. Biformem divinae legis storiam duplici sacramenti mysterio disserendam non nostrae humanitatis fragilitas aliter poterit enarrare, nisi ab ipso auctore suae legis Domino Iesu Christo modum dicendi et sermonem sumat eloquii, 3 unde Apocalipsin sancti Iohannis expositurus habitatorem eius invoco sanctum spiritum, ut qui illi secretorum suorum arcana revelavit nobis interioris intellectus ianuam pandat, ut possimus quae scripta sunt inculpabiliter disserere et veraciter Deo magistrante depromere. initium itaque libri de quo agitur ita describitur.

---

§ 1 *incipit* A, *sed deficit* § 3 - T 1,3 § 2 *incipit* F

*post* § 3 *non collatus* O

---

1. 1 Apocalipsin: apocalipsi, TCR probatissimis: pro beatissimis, $M^1TH^1P$ diverso: *pr* de, P; de diversos, $AB^1G$; de diversis, $B^2CR$ stilo: stilos, $AB^1G$; stilis, $B^2CR$ sed: et, AC; + quidem, P diversa fide interpretatus: diversati de interpretatos, $AB^1$; diversatis de interpretatis; $B^2CR$ $et^2$: *om* VU $et^3$: *om* YMBGRPO signis: signibus, $YS^1VUM$ recognoscas: cognoscas, PHO; *om* BCR
2 praefatio: *om* BCR disserendam: disserendum, U ab: sub, H Domino: + nostro, $VUP^1$ eloquii: eloquiis, VMTRH
3 ianuam: ianum, V possimus: possumus, $GT^1$ magistrante: ministrante, S quo: qua, H describitur: discribitur, YSV; describatur, CR; describit, P

## STORIA

**T. 1.** 1 Apocalypsis Iesu Christi, quam dedit illi Deus palam facere servis suis quae oportet fieri cito; et signavit mittens per angelum suum servo suo Iohanni; 2 qui testimonium perhibuit verbo Dei, et testimonium Iesu Christi, quaecumque vidit. 3 beatus qui legit et qui audit verba prophetiae, et servat quae in ea scripta sunt; tempus enim prope est. 4 Iohannes septem ecclesiis quae sunt in Asia, gratia vobis et pax a Deo qui est et qui erat et qui venturus est, et a septem spiritibus qui in conspectu throni eius sunt; 5 et ab Iesu Christo, qui est testis fidelis, primogenitus mortuorum et princeps regum terrae; qui dilexit nos et lavit nos a peccatis nostris in sanguine suo, 6 et fecit nostrum regnum, sacerdotes Deo et Patri suo; ipsi gloria in saecula saeculorum. amen.

## EXPLANATIO

**2.** 1 *Apocalipsis Iesu Christi, quam dedit illi Deus palam facere servis suis quae oportet fieri cito.* 2 ab eo igitur quod Apocalipsis, id est revelatio, dicitur secretorum, latere sensum manifestat abscondita. 3 quod nisi ipso revelante quis sentiat, intelligere non valebit; 4 et quid ait: *Apocalipsis Iesu Christi, quam dedit illi Deus,*

---

§ 4 *incipit* Q

---

**T. 1.** 1 signavit: significavit, CRP
2 Iesu: *om* $G^1CR$ Christi: *om* GCRP
3 audit: audiunt, P prophetiae: + huius, $B^1TCRPF$ servat: + ea, $SBGTCRP^2F$
4 Deo: domino, P qui est et: *om* U $a^2$: *om* VUG
5 $et^1$: *pr* et ab eius, G ab: a, CRF
6 amen: *om* VU

**2.** 1 quam: quem, $YSMGH^1$ suis: *om* $G^1$ quae oportet fieri cito: *om* H
2 ab eo: habeo, YS dicitur: *tr ante* id est, VU abscondita: absconditum, T
3 quod: quae, $P^2$
4 quam: quem, $YVHA^1P$ dixit: dicit, YMHFQ disseruerit: disserit, P

2. hoc est, Iohanni apostolo beatissimo palam facere servis suis, ut quae dixit, disserat, et quae disseruerit, manifestet. 5 *quae oportet fieri cito*, significans et rationem temporum et sensum et intellectum veloci mobilitate completum.

6 *Et signavit mittens per angelum suum servo suo Iohanni*, id est, non cogitatione concepta res erat, non aliquibus falsiloquiis scripturarum carminibus, sed per angelum, id est, per veritatis suae nuntium servo suo probatissimo scilicet viro et sanctissimo apostolorum omnium Iohanni directa est. 7 *qui testimonium perhibuit verbo Dei*, videlicet qui praedicavit filium Dei et asseruit deitatem, et testimonium reddidit de Domino Iesu Christo, quaecumque viderat in illo et audierat ex illo, et unde in epistula sua loquitur dicens: 8 *quod vidimus et audivimus et manus nostrae tractaverunt* I Jo. 1.1
*de verbo vitae, et vita adfuit et manifestamus vobis.* 9 *beatus qui* 1.3
*legit et qui audit verba prophetiae, et servat quae in ea scripta sunt.* 10 intellegi vult, quod lectio non faciat custodiam mandatorum, nec auditus consummati operis perfectionem exhibeat, sed solum sit perfectio quae legeris et audieris ut opere facere coneris. 11 *tempus enim prope est.* perficientibus ea non longum tempus remu- 1.3
nerationis facit sed vicinum dicit esse divini muneris donum. 12 deinde orditur dictorum suorum initium, et dicit: *Iohannes septem* 1.4
*ecclesiis quae sunt in Asia.* num quidnam tantus et talis vir uni tantum

---

2. 5 significans: significat, P rationem: ratione, H sensum: sensuum, ACF et$^3$: *om* GCPHFQ intellectum: intellectu, H completum: complendum, SMAGCRPHFQ
6 signavit: significavit, YM$^2$AG$^2$CPH erat: est, AGCRPHQ falsiloquiis: falsiquis, MG$^2$TP; *om* AG$^1$CRHF per veritatis: puritatis, ACR per: *om* VU veritatis: veritati, M
7 deitatem: veritatem, CR reddidit: reddit, VTQ et unde..... dicens: *om* G$^1$ unde: *om* U$^1$
8 vita: ita, VT manifestamus: manifestavimus, CRF
9 audit: audivit, V; audiunt, HP; audierit, CF servat: servant, H$^1$P; + ea, AP$^2$F
10 faciat: facit, GF custodiam: custodia, SGQ consummati: consummatio, AGCP$^1$ perfectionem: perfectione, U sit: *om* U quae legeris: quod egeris, P ut: et, YSCRQ
11 ea: enim, H dicit: dicet, V
12 orditur: orditor, S dictorum: doctorum, V et$^1$: *om* UAH quidnam: quid non, CQ num..... uni: *om* P divinae: divini, GH ad: a, V; *om* AGCR

**2.** provinciae et non omnibus gentibus divinae mysterium pandere revelationis incaluit, ut ad tam parvum numerum ecclesiarum unius provinciae sua destinaret scripta? **13** *ab ortu enim solis usque ad occasum laudabile est nomen Domini, et in omni loco sacrificatur et offertur nomini eius oblatio munda.* **14** et quid sibi Asianus populus esse videtur, ut solus suscipere revelationem apostolicam mereatur? **15** sed est in numero mysterium, est in vocabulo provinciae sacramentum. **16** primum enim numeri huius discutienda res nobis est, quia et senarius et septenarius numerus mystice semper conscriptus reperitur in lege. **17** *sex enim diebus fecit Deus caelum et terram et in septimo requievit ab operibus suis;* et in eo inquit rursus, introibunt in requiem meam. **18** hebdomades haec igitur praesentis saeculi signat statum, ut non tantum videatur apostolus vel septem ecclesiis vel illo, cui tunc intererat mundo disserere sed universis saeculis usque ad consummationem futuris haec scripta transmittere; **19** unde et numerum sacratissime designavit et Asiam nominavit, quae Latine interpretatur elevata sive gradiens, significans scilicet caelestem patriam, quam ecclesiam catholicam dicimus, elevatam a Domino, et semper ad superna gradientem, quae spiritualibus proficiens studiis indesinenter caelestia concupiscat.

Mal. 1.11

Ex. 20.11

**20** *Gratia vobis et pax a Deo qui est, et qui erat, et qui venturus est.* ut enim nomen suum scriptura titulo declaravit, ubi ait: *Iohan-* 1.4

---

*post* § 13 *deficit* A § 20 *corruptus* A

---

**2.** **13** in: *om* H nomini: nomen, G
**14** quid: qui, H Asianus: asius, H videtur: videatur, MGTH ut: *om* BG¹R revelationem: revelationis, VU¹
**15** est in: vel, G vocabulo: vocabulum, V¹
**17** fecit Deus: *tr* P terram: terra, V et²: *om* G introibunt: introibit, S
**18** hebdomades: ebdomada, TRP praesentis: praesenti, S signat: signant, CR ecclesiis: ecclesias, H¹ illo: illi, VBT saeculis: ecclesiis, G transmittere: transmisit, G
**19** designavit: designat, V significans: significat, BGCR scilicet: scilicens, G; *om* P superna: supernam, BG¹R spiritualibus: spiritualis, SM proficiens: perficiens, YVUGH
**20** est²: + omnipotens, PQ ut: ibi, CR scriptura: scripturae, G²TCP titulo:

2. *nes, septem ecclesiis quae sunt in Asia*, ita in verborum similitudine sese Iohannem manifestissime comprobavit dicendo, *qui est, et qui erat, et qui venturus est.* 21 in Deo enim semper esse est, unde et ad Moysen dicitur: *ego sum qui sum*, et ipse apostolus in evangelio dicit: *in principio erat verbum et verbum erat apud Deum et Deus erat verbum. hoc erat in principio apud Deum*; 22 significans omne verbum excessisse principium, quia erat in principio, nec habere principium, quia erat apud Deum, nec finem recipere, quia Deus erat verbum; manere semper, quia, hoc erat in principio apud Deum. 23 eundemque hic venturum significat, unde numquam recessit. hic namque ait: *caelum et terram ego impleo*, hinc est, quod sapientia illius dicit: *girum caeli circuivi sola*; hinc de eius spiritu scriptum est: 24 *spiritus Domini replevit orbem terrarum.* hinc est quod Dominus iterum dicit: *caelum mihi sedes est. terra autem scabellum pedum meorum.* rursumque de eo scriptum est: *caelum metitur palmo et terram pugillo concludit.* 25 sedi quippe cui praesidet interior et superior manet. caelum palmo metiens et terram pugillo concludens ostenditur quod ipse sit circumquaque cunctis rebus quas creavit exterior. 26 id namque quod interius concluditur a concludente exterius continetur. per sedem ergo cui praesidet esse interius supraque; per pugillum quo continet exterius

Ex. 3.14
Jo. 1.1
Jerem. 23.24
Sir. 24.8
Sap. 1.7
Is. 66.1
Is. 40.12

§ 26 *incipit* A

2. titulum, V similitudine: similitudinem, YSVMAGCRPHQ sese: se, $M^2BG^1CQ$; *om* $G^2R$; essè, $M^1PF$
21 in Deo: ideo UBGRPH et$^1$: *om* PQ dicit: dicitur, G Deus erat; deserat, T
22 omne: omni, V quia$^1$: qui, $BGCP^2Q$ quia$^2$: qui, $VG^2PQ$ nec finem..... Deum: *om* $BG^1CR$
23 hic$^1$: huc, T significat: significabat, P hic$^2$: hinc, YSBC et: *om* V hinc$^1$: hac, $P^1$; hic, $P^2$ dicit: dixit, YSVUMT circuivi: circui, BT hinc de: inde de, GCRF; inde, BH
24 sedes: sedis, SVUGH$^1$ rursumque: rursum, P terram: terra, VM; *pr* omnem, BGCRPHQF
25 sedi: sedisque, S; sed hii, GR et$^2$: *om* GR terram: terra, V cunctis: cinctis, VUMTH rebus: regionibus, CR
26 namque: namquam, $H^2$ concludente: concludentem, Y continetur: continet, $G^2$ per$^2$: *om* S quo: quod, S; quae, VU continet: continetur, G

2. subterque signatur. 27 quia enim ipse manet intra omnia, ipse extra omnia, ipse super omnia, ipse infra omnia et superior est per potentiam et inferior per sustentationem, et exterior per magnitudinem, et interior per subtilitatem; sursum regens, deorsum continens, extra circumdans, interius penetrans. 28 nec alia parte superior, alia inferior, aut alia parte exterior, atque ex alia manet interior; sed unus idem idemque totus ubique praesidendo sustinens, sustinendo praesidens, circumdando penetrans, penetrando circumdans; 29 unde superius praesidens, inde inferius sustinens, et unde exterius ambiens, inde interius replens, sine inquietudine superius regens, sine labore inferius sustinens, interius sine extenuatione penetrans, exterius sine extensione circumdans. 30 est itaque inferior, superior sine loco; est amplius sine latitudine, et subtilis sine extenuatione. ubi igitur dicitur venire, qui, dum per molem corporis nusquam est, per incircumscriptam substantiam, qua cum patre est, ubique est, et his omnibus cum patre et spiritu sancto nusquam deest? 31 sed venire eius est, in quo formam servi adsumpsit, et semetipsum exinanivit. exinanire eius est ab invisibilitatis suae divinitate visibilem se hominem demonstrare. bene ergo dicit: *qui est, et qui erat, et qui venturus est*, quia permanet 1.4
et erat, quia cum patre omnia fecit, non de virgine initium sumpsit, venturus utique ad iudicandum.

32 *Et a septem spiritibus qui in conspectu throni eius sunt.* ecce 1.4

---

## § 27 *deficit* C

2. 27 ipse[4]: *om* $Y^1SM$ per[2]: in, AGR et[3]: *om* AGRPHQF magnitudinem: magnitudine, GRH per[3]: *om* AGRH subtilitatem: subtilitate, G; sublimitatem, S
28 aut: *om* P idem[1]: *om* MAGRF ubique: ubi, $Y^1VUM^1T$ circumdando..... praesidens: *om* $AG^1R$
29 et unde..... replens: *bis script* V extensione: extenuatione, YS
30 inferior: inferius, UMTCPH est amplius sine latitudine: *om* P nusquam[1]: numquam, GR qua..... sancto: *om* AGRPHQF qua: quam, V his omnibus: haec omnia, YSVUM nusquam[2]: numquam, $A^2G$; usquam, $A^1H$
31 est[1]: *om* $U^1$ servi: *om* AGR, exananivit: exinabit, V divinitate: divinitatem, $YVUA^1G$ visibilem se: *tr* AGRPHQF hominem: *om* SAGRPHQF; *pr* se, V quia[1]: *pr* et, GF quia[2]: qui, MATC sumpsit: sit, V
32 a: *om* V



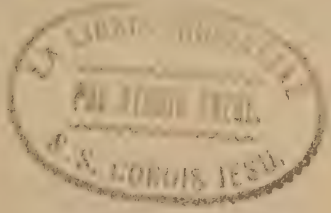

2. hoc est illud septenarium sacramentum, quod ubique praescribitur. hic septem spiritus inducuntur, qui est unus atque idem spiritus, sanctus scilicet spiritus; unus in nomine est, sed in virtutibus septiformis, invisibilis et incorporeus, cuius speciem deprehendere impossibile est; 33 cuius septenariae virtutis numerum Esayas magnificus manifestat dicens: *spiritus sapientiae et intellectus*, ut per intellectum et sapientiam rerum omnium edoceret esse factorem. 34 *spiritus consilii et fortitudinis*, qui et excogitaret et faceret. *spiritus scientiae et pietatis*, qui scientiae suae adinventione creata pie moderaretur et misericorditer semper intenderet. *spiritus timoris Domini*, cuius dono timor Domini creaturis rationabilibus praestaretur. 35 haec est ipsa venerandi spiritus sancta proprietas, quae laudem potius ineffabilem continet, non naturae signat speciem. Is. 11.2

*Et ab Iesu Christo, qui est testis fidelis primogenitus mortuorum et princeps regum terrae.* 36 quoniam superius meminerat illud verbum, quod ante adsumptionem carnis erat apud patrem in gloria, necessario adsumptae humanitatem carnis adnectit dicens: *et ab Iesu Christo, qui est testis fidelis;* 37 scilicet testimonium suis divinis rebus per susceptum hominem, reddens, et passione sua ac sanguine interveniens pro peccatis nostris, et mundans nos ab omni iniquitate. 38 sic fidele testimonium pro nostra fragilitate et inbecillitate Deo deferet patri, *apud quem non est commutatio nec vicissitudinis obumbratio; primogenitus mortuorum*, quia primus 1.5 1.5 Jac. 1.17 1.5

§ 35 *incipit* E

2. est[1]: *om* V[1] spiritus[1]: spiritibus, YSVUM scilicet: licet, H sed: et, ARFQ septiformis: + est, V
33 esse factorem: *om* G[1]; spiritus scientiae, G[2]
34 et[2]: *om* M qui[2]: quia, AGQ suae: sive, SV[2]APQ; sibi, GRH rationabilibus: rationalibus, YVTF; rationabilis, U[1]
35 est[1]: *om* S venerandi: veneranda, VTF spiritus: spiritu, V sancta: sancti, TEFQ quae: quem, S non: *om* H naturae: natura, YSM ab: a, RHFQ
36 quoniam: quam, SUAGTRPEF adsumptionem: adsumptione, YSVUMH gloria: ecclesia, TE adsumptae humanitatem: adsumpta humanitate, P
37 per: *om* STE passione: *pr* a, E[2]Q ac: a, VU
38 deferet: defert, AG[2]TRP[1]HEFQ; deferat, G[1]; deferens, P[2] commutatio: transmutatio, AGRHFQ primogenitus mortuorum: *om* AGRPHEFQ primus: primitus, V; primum, AGR

**2.** resurrexit a mortuis, dum eum mors tenere non potuit. **39** unde et apostolus dicit: *primitiae Christus*, deinde hi qui sunt Christi in praesentia eius, id est, deinde nos qui Christiani sumus per baptismum nuncupati, in secundo eius adventu revivescentes a morte consurgimus. **40** et ideo primogenitus dicitur et primitiae mortuorum, quia primus ipse devictis inferis repedavit ad caelos. hic est *princeps regum terrae*, quia rex regum est, Dominus dominorum. **41** *qui dilexit nos.* non enim nos diligendo Deum vicissitudinem dilectionis excipimus, sed ipse prior dilexit nos, ut pro nostra humilitate homo fieret et servi formam acciperet, cui in terra similis nullus est, quia omnis homo tantummodo homo est; ipse autem Deus et homo. **42** nullus homo ei similis est, quia, etsi adoptivus quisque filius ad percipiendam divinitatem profecit, nequaquam tamen ut Deus naturaliter esse coepit. **43** qui bene etiam servus dictus est, quia formam servi suscipere dedignatus non est. nec maiestati iniuriam intulit adsumpta humilitas carnis, quia et ut servanda susciperet, nec tamen habita permutaret, nec divina humanitate minuit, nec humana divinitate consumpsit, quia ei sic per Paulum dicitur: **44** *qui, cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo. sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens.* non rapuit, quia habuit. ei semetipsum exinanisse est ab invisibilitatis suae magnitudine se hominem visibilem de-

I Cor. 15.20

1.5

Phil. 2.6

---

§ 40-43 *deficit* A § 41-42 *deficit* Y

---

**2.** **39** Christus: + est, H hi: *om* SAG¹R qui sunt: quis, YT in¹: *om* P id est: *om* S deinde: + in, AHQ; unde, AG¹H baptismum: baptissimum, U secundo: saeculo, SVUMTFQ

**40** ipse: esse, V repedavit: reppedibit, V est² + et, SVUR

**41** Deum: deo, S; *om* U¹ servi formam: *tr* VU acciperet: accipiet, V nullus: non, BGR homo est: *tr* U¹

**42** ei: *om* BGR adoptivus: adoptius, V profecit: proficit, G nequaquam: numquam, V

**43** dedignatus: dignatus, VH non: *om* H et: *om* VUP servanda: servandam, YVU; serbandi, S nec²: neque, P ei: et, B; + et, R

**44** qui: quia, YSV rapinam: rapina, U² se: *om* H sed: *om* M¹T quia: quod, ST; qui, P; + non, G ei: et, VQ exinanisse: exinanire, PF magnitudine: magnitudinem, YVGH forma: formam, ARE

**2.** monstrasse, ut servi forma tegeret hoc, quod incircumscripte omnia ex divinitate ante penetraret. **45** *et lavit nos a peccatis nostris in* 1.5
*sanguine suo.* affectum dilectionis ipsius et caritatis ostendit, quia in quo causa mortis non accesserat, nec natura erat conditione mortalis, pro nobis mori se voluit, et sic inquit: *lavit nos a peccatis nostris in sanguine suo.* **46** *et fecit nostrum regnum sacerdotes Deo* 1.6
*et patri suo.* et quia pro nobis passus est et resurrexit a mortuis, nostrum regnum ipse construxit, ut mereremur sacerdotes Dei patris existere. nostrum enim regnum facit, dum patitur et resurgit. **47** *ipsi gloria in saecula saeculorum.* laudem aeternam et in- 1.6
temporalitatis gloriam creatori omnium defert Deo.

## STORIA

**T. 1.** **7** Ecce veniet in nubibus, et videbit eum omnis oculus, et qui eum pupugerunt; et plagent se omnis tribus terrae; etiam; amen. **8** ego sum α et ω, principium et finis, dicit Dominus, qui est, et qui erat, et qui venturus est omnipotens. **9** ego Iohannes frater vester, et particeps in tribulatione et regno et patentia Iesu, fui in insula, quae appellatur Pathmos propter verbum Dei, et testimonium Iesu. **10** fui in spiritu in dominica die, et audivi post me vocem magnam tamquam tuba dicentem mihi: **11** quod vides, scribe in libro; et mitte septem ecclesiis, Epheso, Zmirnae, Pergamo, Thiatirae, Sardis, Filadelfiae, et Laudociae.

§ 45-46 *deficit* Y § 45-47 *deficit* A

**2.** **45** quo: qua, U accesserat: accesserit, BR in$^{3}$: *om* VMGP$^{1}$H
**46** sacerdotes: sacerdotis, V resurrexit: surrexit, V ipse: in se, V mereremur: meremur, Y$^{1}$UE$^{1}$; misereremur, V Dei: + et, G facit: fecit, GH
**47** saeculorum: + amen, RQ defert: deferet, U; refert, P; deferre, BGREQ
**T. 1.** **7** omnis: omnes, UM$^{1}$A$^{1}$PHF$^{2}$ pupugerunt: pupungerunt, Y$^{1}$SVGE tribus: *om* YS
**8** α : alfa, ARPHEF et$^{2}$: *om* G
**9** particeps: patiens, V regno: regnum, U in$^{2}$: *om* V Iesu$^{2}$: + christi, E$^{2}$Q
**10** vocem: voce, SVGH magnam: magna, GH tuba: tubam, AGRPFQ; tubae, T
**11** in libro: *om* M Zmirnae: izmirnae, AGHE Pergamo: pergamum, UQ Laudociae: laodociae, MATHQ

## EXPLANATIO

**3.** 1 *Ecce veniet in nubibus, et videbit eum omnis oculus, et qui eum* 1.7
*pupugerunt.* qui primo in suscepto homine venit occultus, post paululum in maiestate et gloria veniet ad iudicandum manifestus, praedicta morte ipsius, et effectu mortis purgationeque peccatorum resurrectione eius. atque omnium per eum venturam reparationem, reddita gloria et laude exhibita patri Deo omnipotenti, 2 secundum eius demonstrat adventum, quod in eodem stigmate, in eodem corpore quo passus est, mortuus est et resurrexit, sed in divina veniet potestate, non sicut prius in humana humilitate, qui pro testimonio veri hominis, quem adsumpsit, videndum se persecutoribus praebebit. 3 sicut Zacarias dixit: *videbunt in quem transfixerunt; et plangent se super eum quasi super unigenitum.* ita et hi *plangent se,* ait, *super eum omnis tribus terrae; etiam; amen.* 4 quod 1.7
est fideliter, vere, ut unam manifestet Dei et suscepti hominis esse personam, et exposita humanitatis eius substantia, divinae substantiae enuntiat claritatem, atque ipsius Domini loquitur verbis dicens: *ego sum* α *et* ω, *principium et finis, dicit Dominus Deus,* 1.8
*qui est, et qui erat, et qui venturus est omnipotens.*

Zach. 12.10

5 Licet maiores nostri bene atque utiliter de hac re ita tractave-

§ 1-13 *deficit* A

**3.** 1 pupugerunt: pupungerunt, $Y^1SV^1UMGE$ paululum: paulum, GR veniet: + et, V effectu: effecta, YS; effectum, VUGRHE; affectu, P purgationeque: purgationemque, $YSVU^1MGRH$ resurrectione: resurrectionem, YSVUMGRH venturam: ventura, $U^2TF$; ventorum, $G^1$ reparationem: reparatione, $U^2TP^1FQ$ gloria: gloriam, V patri: patre, $H^2$ omnipotenti: omnipotente, $H^2$
2 demonstrat: demonstrant, TPE stigmate: scemate, BGRPHEQ quo: quod, V qui: ut, $P^1$ praebebit: prebuit, V; praebeat, $BGRPHE^1F$
3 videbunt: viderunt, Y transfixerunt: conpuncxerunt, (BR)HEFQ; confixerunt, P hi: hic, TE $se^2$: et, YSTRE; *om* BG eum: *om* P omnis: omnes, PHQ
4 fideliter: + sive, YTP ut: et, GP manifestet: manifeste, PHF esse: se, S $et^2$: *om* MBGTP substantia: suscepta, BGR α: alfa, RPHEF Deus: *om* SPQ
5 maiores: maioris, V hac re: re ista, BGRPHEFQ ita: *om* BRPEFQ tractaverint: tractaverunt, $VBGRE^1F$ disserendum: differendum, MBTRH perstera$^1$: per statera,

3. rint, disserendum, quod perstera, id est columba, in cuius specie sanctus legitur spiritus apparuisse, dum baptizaretur a Iohanne Dominus in Iordane; quae perstera per Graecum computum octingentos reddidit, quod est ω, et ad α, alfa, revertitur, quod unum significat. atque ita divinitatem sancti spiritus in trinitatis unitatem commendat. 6 sic faveat ipse spiritus sanctus, ut et nos aliquid maioribus nostris mereamur adiungere. quid sit autem quod elementa haec ex alfabeto, id est, α et ω, veritas ipsa commemorat, prudenter debemus advertere. 7 nam figura ipsa litterae, id est α, tam in Graecis litteris quam in Latinis tribus ducitur virgulis pari aequalitate porrectis, unde non sine causa divinitatis unitatem dixerunt esse maiores. ω tribus aequalitatis in Graeco virgulis subiacentibus, ex parte porrectis, scribitur. 8 in Latino autem o quadam circuli rotunditate concluditur. nam et in hac conclusione continens omnia et protegens divinitas declaratur. 9 porro quod ad elementorum ac litterarum pertinet rationem, elementa haec scientiae sunt initia, et quaedam ars stultos ad sapientiam ducens. 10 ergo α initium sapientiae ipsamque sapientiam, Christum Dei filium, manifestat ω, quod est complementum. 11 Graece α et ω et apud nos o medietas quaedam habetur; significat et initium sapientiae et complementum et mediatorem ipsum esse Dominum Iesum

*post* § 7 *deficit* Y

3. VU²G; per stateram, BR; per istera, P² columba: columbam, RHQ baptizaretur: baptizetur, P¹ perstera²: per statera, BGR; per istera, P computum: compotum, YUMGRH; competum, V¹ octingentos: octuagentos, V reddidit: reddit, TPF ω: *om* B²G ad: *om* RPQ α: *om* BGRH² ita: *om* BG¹REF unitatem: unitate, RHFQ; *om* G¹E¹
6 sanctus: *om* G et¹: *om* H elementa: helenita, T ex: et, S α et ω: *tr* GR
7 id est: *om* BG¹R α: ω, P ducitur: dicitur, VUE virgulis: ribulis, BG¹RHF maiores: + nostri, BGR aequalitatis: aequalibus, YT ex: et, U porrectis: subrectis, BGRPHEFQ
8 in²: *om* S divinitas: divinitatis, M¹
9 ac: hanc, SVUM litterarum: litteram, M rationem: ratione, SVUM
10 α: + et ω, G²Q; alfa, PE; *pr* alfa, H; alfa et ω, BR ipsamque: ipsumque, VGH sapientiam: sapientiae, U Dei filium: *tr* S ω: hoc, P quod..... ω: *om* BQ¹ complementum: + finem omnium, BTQ¹
11 et¹: *om* G o: + quod vel ut, BT quaedam: quodam, SUE¹Q mediatorem: medietatem, BGRPHEFQ esse: *om* G hominum: omnium, H

3. Christum, mediatorem Dei et hominum. 12 quod adiecit principium et finis, non tantum priora elementa litterarum, id est α et ω, narravit, sed magnitudinis suae docuit potestatem, quia ipse est omnium principium, et in illo omnium exitus constat. 13 quia et per ipsum et in ipso finienda sunt. et quae iam finita sunt, reparanda esse creduntur; ut, sicut initium, principium dedit, ita ipsi consummationi nostrae finem impendat, ut habeat et ipse finis exitum et ipsa consummatio consummationem, ut sit in omnibus ipsi semper esse quod est: 14 sicut praesens loquitur scriptura, cum dicit: *Dominus Deus, qui est, et qui erat, et qui venturus est omnipotens.* 1.8
hoc in principio revelationis suae sanctus Iohannes scribit. 15 nunc aliud orditur initium, ut ad ipsum revelationis ordinem venire contendat. referens quam ob causam, quo modo, ubi, quo tempore, quo die, universa quae locutus est, a Domino fuerint demonstrata; 16 quidve ei dixerit qualemque conspexerit Dominum; multiplici quidem intellectu sed brevibus verbis asseruit haec; sic initium sanctae revelationis scribit ut eos quibus loquebatur appellet dicens:

17 *Ego Iohannes frater vester, et particeps in tribulatione, et regno* 1.9
*et patientia Iesu, fui in insula, quae vocatur Pathmos propter verbum Dei et testimonium Iesu.* 18 sicut revelatores ecclesiastici docuerunt Claudii Caesaris tempore, quando fames illa invaluit, quae ab Agabo propheta in Actibus Apostolorum annis decem venire Act. 11.28

---

§ 14 *incipit* C

---

3. 12 elementa: elementum, TRQ sed: + et, BGRPHF
13 et¹: + ipse est, G²; *om* E¹F in ipso: quae, BGRHEFQ; *om* P et quae..... sunt: *om* G¹ initium: initio, T; initiis, GPFQ; in initiis, BRHE consummationi: consummationis, SQ² et²: *om* P ipse: ipsi, V exitum: exitus, G ipsa: ipse, SM sit: sicut, P ipsi²: *pr* est, P
14 cum dicit: dicens, SUT; dicit, VMP Dominus: domine, SUTRPH omnipotens: *om* SM scribit: scripsit, VUMQ
15 referens: + que, TEQ; revelens, CR fuerint: fuerunt, T
16 qualemque: qualem, CE conspexerit: conspexerint, S intellectu: intellectum, VUA¹G haec: ac, T; *om* F scribit: scripsit, M eos: eis, SVU appellet: appelleret, V
17 regno: regnum, VU in²: *om* VU¹ vocatur: appellatur, AGCRPHEFQ
18 tempore: temporis, G fames: famis, SVURHE quae: quia, SVA; qui, UG¹;

3. nuntiata est, ea tempestate idem Caesar solita vanitate compulsus persecutionem indicit ecclesiis. 19 quo in tempore etiam Domini nostri Iesu Christi apostolum Iohannem exilio mancipari, quem deputatum in Pathmos insula etiam praesens comprobat scriptura. 20 nam ut passionis, quae eo tempore gerebantur, prophetiam disponeret, participem se in tribulatione commemorat, et retributionem tribulationis regnum adiecit, et pro suscipiendo regno patientiam addidit, quam propter Iesum gesserat, profecisse. 21 deinde locum, quo translatus fuerat, manifestat, dum dicit: *fui in insula,* 1.9
*quae appellatur Pathmos.* propter quam causam fuerit damnatione multatus edisserit: *propter verbum Dei et testimonium Iesu,* significans se, propter praedicationem evangelii et fidelê testimonium, quod de Domini nostri deitate populis praedicabat, tantis fuisse exiliis, tribulationibus, deputatum; 22 in qua insula dum degeret dixit: *fui in spiritu in dominica die.* latum se esse in spiritu loquitur, 1.10
id est, in secretis Dei elevatum, ut quae dicenda sunt videat; et in altitudinem caelorum non se corpore dicit ingressum, sed spiritu intromissum, memor illius verbi: 23 *nemo ascendit in caelum,* Eph. 4.9
*nisi qui descendit de caelo,* filius hominis, qui est in caelo. nam et sanctus Paulus apostolus dicit raptum se. sed quo modo? ait: *sive* II Cor. 12.2
*in corpore sive extra corpus nescio, Deus scit.* tamen se in extasim

§ 21-29 *corruptus* A

3. qua, $G^2H$ propheta: + qui, GCR nuntiata: nuptiata, V tempestate: tempestatem, U idem..... vanitate: *om* V
19 nostri: *om* CR scriptura: scripturam, V
20 passionis: passiones, ACRHEFQ; *pr* et, ACR quae: quem, ST; quo, Q gerebantur: gerebatur, T prophetiam: prophetia, PF disponeret: disposuisse et, CR retributionem: retributione, P regnum: + que, ST regno: + et, V addidit: abdidit, MTCPF; addit, V Iesum: iesu, MEQ profecisse: prophetiae, $TP^1$; profecisset, BCR; provicisset, G; *om* F
21 locum: loci, GHQ quo: quod, $VG^1$ in: *om* V damnatione: damnationem, CR multatus: mulctatus, VBGTCRQ tantis: *om* P exiliis: exilii, BT; + et, CHEQ; + ex, GR
22 latum: tultum, $SVMAGH^1Q$; totum, E; translatum, P; ductum, CR altitudinem: altitudine, UMGCRPE; latitudine, HF sed: + in, SVU
23 ascendit: ascendet, BR qui descendit de caelo: qui de caelo descendit, $G^2P$; *om* $AG^1BCR$ filius..... caelo: *om* $U^1$ apostolus: *om* SUMF raptum: + esse, T corpus: corpore, $SMBGP^1H^1E$ tamen: tam, T spiritus: spiritu, SUMCP; spiritum, V

3. spiritus raptum fuisse describit. 24 sed hic quia dominica dies dicitur, quando in spiritu fuisse se dicit, omni se communis actionis occupatione purgatum fuisse commemorat, quia in dominica die apostolus divinis tantum rebus et sacris poterat officiis inhaerere, quia in ipso die resurrectionem Domini cognoverat esse. 25 quem etiam et in prima creatione mundi primum diem didicerat praedicare. in ipso quoque ianuis clausis ad discipulos ingressum, cum putabant se spiritum videre, cum audissent a Domino: *palpate et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet*, adiecit: 26 *accipite spiritum sanctum*. in eo die acceperunt sancti apostoli spiritum, per quem peccata dimitterentur, et filios Dei facerent, et spiritum adoptionis credentibus largirentur. 27 die autem quinquagesimo, quod est ipsa dies, eis amplius datum est, in quo baptizarentur spiritu sancto et induerentur virtute, per quam Christi evangelium cunctis gentibus praedicarent. 28 et profectus apostolicus est, ut, qui primum remittendorum peccatorum gratiam acceperunt, postea acciperent et operationes virtutum, et, quod magis necessarium erat, diversitatem linguarum, universarumque gentium adnuntiaturi Christum nullo egerent interprete. 29 ego autem audacter et tota libertate pronuntio; ex eo tempore quo apostoli Domino crediderunt semper eos habuisse spiritum sanctum. nec poterant

Luc. 24.39
Act. 1.8

---

3. describit: discribit, V; descripsit, G
24 dominica: demestica, V dicitur: inducitur, ABGCRPHEFQ se dicit: *om* BGCR; *om* se, HEF omni: omnis, UGEQ communis actionis: communicationis, S occupatione: occupationem, T et: *om* $U^1$
25 quem: quam, V; que, U didicerat: didicerant, M; dicerat, $B^1G^1$ discipulos: discipulis, SVUM ingressum: ingresso, B; ingressus, $P^2$ videre: + qui, $GT^2P^1$
26 sancti: *om* $F^1Q$ per: *om* $U^2$ quem: quo, $SVUGH^1E^1$; quod, $H^2$ dimitterentur: dimitterent, PF
27 quinquagesimo: quinquagesima, BTPFQ quod: quae, TPQ dies: + dominica, BCRPHEFQ datum: datus, CR $in^1$: *om* GCREF; et, B spiritu: *pr* in, $BGT^2CRHEF$ virtute: virtutem, $VUGCRP^1HE$ quam: qua, SV Christi evangelium: *om* G
28 gratiam: gratia, $GH^1E$ acceperunt: acceperant, $SBG^2CRPHEF$ operationes: operationem, BCRF diversitatem: diversitatum, SVM universarumque gentium: ut universis gentibus, T nullo: nullum, V
29 audacter: audaciter, $SVMCH^1E$ pronuntio: + et, ABGE; + quod, C quo: quod, G Domino: domini, G crediderunt: crediderint, GR signa facere: significare,

3. signa facere absque spiritus sancti gratia. sed quia spiritus totus erat in Domino, necdum totus in apostolis morabatur. 30 postquam autem eis sancti spiritus gratia infunditur, iudicum tribunalia et regum purpuras non timebant. tunc libere loquuntur ad principes Iudaeorum; *obedire magis Deo oportere quam hominibus;* Act. 5.29 mortuos suscitant, inter flagella laetantur, fundunt sanguinem, et suis suppliciis coronantur.

31 Pentecosten enim dies hic cepit exordium, quando Dei vox in Syna monte desuper intonantis audita est. in Novo Testamento Pentecosten coepit, quando spiritum sanctum apostolis dedit. in ipso enim die data est lex Moysi. manna enim de caelo in eremo datur in ipso die. 32 proinde dominicus nuncupatur, et a terrenis operibus vel mundi inlecebris abstinentes ob hoc tantum divinis cultibus inservire oportet, dantes scilicet diei huius reverentiam propter spem resurrectionis nostrae, quam habemus in illa. 33 nam sicut Dominus noster Iesus Christus tertia die resurrexit a mortuis, ita nos resurrecturos in novissimo saeculo in hoc die dominico speramus. unde etiam in eo die stantes oramus, quod est signum futurae resurrectionis. 34 hoc agit universalis ecclesia, quae in istius saeculi peregrinatione mortalitatis inventa est, expectans in fine mundi, quod in Domini nostri Iesu Christi corpore praemonstratum est, qui est primogenitus a mortuis. 35 sabbatum autem datum est priori populo initio corporaliter celebrandum, ut figura esset, et inde requies interpretatur, quia ante adventum redemptoris

---

3. ABGCRPHE spiritus: spiritu, V necdum: nondum, T apostolis: spiritualis, V, 30 iudicum: iudicium, V; iuditia, P oportere: oportet, CR suscitant: suscitando, P et$^2$: ex, UGTCR
31 Pentecosten$^1$: pentecostes, MATCH dies: dici, CR hic: hinc, ATCP$^1$E$^2$Q hic cepit: incipit, P$^2$E$^1$F Syna: sinaa, SVMG$^1$H$^1$E Pentecosten$^2$: pentecostes, TF
32 nuncupatur: nuncupatus sit, CR ob: in, P inservire: servire, AGCRPHEFQ; *pr* nos, P huius: huic, TCRF
33 sicut: sic, VMTRQ dominico: dominica, TPHQ
34 agit: ayt, VHE universalis: universa, AGCRFQ fine: finem, VUQ in$^3$: *om* SVUMT$^1$Q corpore: *om* P praemonstratum: permonstratum, SMAGHEQ est$^3$: *om* P a: *om* U
35 datum est: *om* VUM populo: populi, VTPH; + in, T$^2$CP$^2$ celebrandum: celebratum, M quia: qui, VUCRE$^1$ Christi: *pr* nostri, BGCREFQ; *tr ante* redemptoris,

**3.** Christi requies erat mortuorum, sed resurrectio nullorum erat; et non immerito, ut Dominus, in quo olim requieverat ab opere faciendo, in eo etiam requiesceret in sepulcro. **36** dies tamen dominicus non Iudaeis sed Christianis per Domini resurrectionem declaratus est. ipse est feriatus, ipse dies primus, qui post septimum reperitur octavus. **37** in eo die apostolus caelestia penetrabat, in qua Dominum cognoverat facere tanta. in eo die per Moysen legem dedit, in qua resurrexit. centum viginti annos vixit Moyses, Deut. 34.7 et eadem causa super centum viginti animas descendit spiritus in Pentecosten. **38** concordat haec festivitas evangelii cum festivitate legis. hoc fine et Moyses legislator, quod oportebat esse signatum et caelatum usque ad adventum passionis eius, velavit faciem suam et sic est populo locutus, ostendens velata esse verba praedicationis Domini nostri Iesu Christi. **39** Iohannes ergo die dominica vacans ad tribunal in spiritu rapitur, ut quod per legis litteram fuerat signatum, ipse qui signaverat, qui agnus dicitur, quasi occisus resignaret, et quod per Moysen velaverat, per Christum revelaret et Iohanni revelata ostenderet. **40** quam ob rem illud dicitur velatio et istud revelatio. modo ergo facies Moysi aperitur et revelatur, scilicet proinde apocalipsis revelatio dicitur.

---

*post* esset, § 35, *deficit* A

---

**3.** P sed: et, BGRHF et non: *om* BG; *om* non, CR inmerito: emerito, G; merito, BR
**36** resurrectionem: resurrectione, V; resurrectionis, G declaratus: declaratum, G; declarata, P feriatus: ferialis, P ipse$^2$: ipsa, P; + est, SF primus: prima, P qui: que, P septimum: septimam, P octavus: octava, P
**37** in eo..... tanta: *om* P$^1$: *tr post* resurrexit, Q penetrabat: penetravit, CR facere tanta: *tr* CR eo: ea, P die$^2$: *om* U$^1$ annos: annis, P eadem: *pr* in, BGCR causa: causam, BG spiritus: + sanctus, CF Pentecosten: pentecosten, H
**38** evangelii: evangelium, BGCR cum: *om* BGC festivitate: festivitatis, BGH; festivitati, CR; festivitatibus, E fine: finem, U et$^1$: *om* T quod: quem, CR locutus: locutius, V; *om* R
**39** dominica: dominico, VUBCREFQ vacans: vocans, VQ ad: a, V rapitur: rapiens, G litteram: littera, SVUM qui$^2$: quia, VGT resignaret: reseraret, H et quod..... ostenderet: *om* P
**40** quam: qua, VTCRP aperitur: aperietur, B

3. 41 hi sunt scriptores sacrorum librorum divina inspiratione loquentes atque ob eruditionem nostram praecepta caelestia dispensantes. auctor autem earundem scripturarum spiritus sanctus esse creditur. ipse enim scripsit, qui per prophetas suos scribenda dictavit.

## STORIA

T. 1. 10 Et audivi post me vocem magnam sicut tuba dicentem mihi: 11 quae vides scribe in libro; et mitte septem ecclesiis, Epheso, Zmirnae, Pergamo, Thiatirae, Sardis, Filadelfiae, et Laudociae. 12 et conversus vidi septem candelabra aurea; 13 et in medio candelabrorum aureorum similem filio hominis, vestitum podere, et praecinctum ad mamillas zona aurea; 14 caput autem eius et capilli erant albi tamquam lana alba, aut tamquam nix, et oculi eius velut flamma ignis, 15 et pedes eius similes oricalco Libani, sicut in camino ardenti, et vox eius sicut vox aquarum multarum; 16 et habebat in dextera sua stellas septem; et de ore eius gladius ex utraque parte acutus exiebat; et facies eius sicut sol lucet in virtute sua. 17 et cum vidissem illum, cecidi ante pedes eius tamquam mortuus. et posuit dexteram suam super me, dicens: noli timere; ego sum primus et novissimus; 18 et vivus et fui mortuus, et ecce sum vivens in saecula saeculorum, et habeo claves

---

3. 41 librorum: *om* $G^1$ eruditionem: erudictionem, SV; observationem, $G^2$ nostram: nostra, U sanctus: *om* $U^1$; *tr post* esse, R esse: *om* P suos: suas, G dictavit: dictaverat, UGTH

T. 1. 10 tuba: tubae, TH; tubam, BGPF
11 quae: quod, S Zmirnae: izmirnae, GH Pergamo: pergamum, SUMQ Laudociae: laodociae, $U^2BTP^2Q$
13 medio: + septem, $G^2$ filio: filii, GCR; filium, Q
14 albi: candidi, V lana alba aut tamquam: *om* $M^1G^1Q$
15 camino: + igni, VTH ardenti: ardentis, BGHEQ
16 et facies..... sua: *om* H eius$^2$: *om* $U^1C$ lucet: lucens, $P^2$
17 dexteram suam: dextera sua, H suam: *om* VM et$^3$: + ego, BGCREQ
18 et vivus: *om* P et habeo..... inferorum: *om* $M^1$ et$^5$: *om* UP inferorum: infernorum, $U^1MB^2GT^2$

**T. 1.** mortis et inferorum. **19** scribe ergo quae vidisti, et quae sunt, et quae oportet fieri post haec. **20** mysterium septem stellarum, quas vidisti in dextera mea; septem stellae septem angeli sunt septem ecclesiarum; et candelabra septem septem ecclesiae sunt.

## EXPLANATIO

**4.** **1** *Et audivi post me vocem magnam tamquam tuba dicentem mihi:* 1.10
*quod vides scribe in libro.* scriptum est de praedicatoribus evangelii. *clama! ne cesses; quasi tuba exalta vocem tuam,* et de hoc quod Is. 58.1
ait post me, propheta dicit: **2** *audient verbum post tergum monentis.* Is. 30.21
omnis humanitas, quamvis sanctitatis altitudine subrigatur, divinis sanctionibus comparata, divinis vocibus adaequata, nequaquam parilitatem praesentiae aut vultus praestet intuitu; **3** sed quadam fragilitate naturae depressa carnalitas, quasi post tergum Dei, sermonibus admonetur. ergo quod post me ait, humilitatem suae humanitatis adsignat. **4** *vocem magnam tamquam tubam*; divina 1.10
eloquia maiori quodam sapientiae sono, maiori sanctimonia atque amplioribus resonantia intellectibus docet. **5** *quod vides, scribe* 1.10
*in libro*; et intellegitur, quia dum divinum auditur eloquium, dum imperia perpetrantur, non tantum panduntur oculi, sed et aures aperiuntur, ut abscondita videant, intellecta praespiciant, et quae

§ 1 *incipiunt* Y et A *post* § 1 *deficit* C

**T. 1.** **20** mea: + et septem candelabra aurea, BCRPEFQ et: *om* H
**4.** **1** vocem: voce, V magnam: magna, G tuba: tubae, UT; tubam, SAC me$^2$: *om* P dicit: dixit, P
**2** post tergum: postergum, YSVMA$^1$P$^1$E altitudine: altitudinem, YSVUAGR subrigatur: suberigatur, S; subrogatur, A vocibus: *om* U$^1$; cocibus, P$^1$; coctibus, P$^2$ praestet: praestat, TPHEFQ intuitu: intuitum, T; intuita, Q; intuitus, P
**3** quadam: quia dum, H post tergum: postergum, YSMA$^1$P$^1$
**4** tubam: tubae, T; tuba, VUEQ quodam: quoque, H sono: sino, V
**5** et$^1$: haec, HEFQ et$^2$: *om* VU$^1$MH$^1$ aperiuntur: + et, PQ videant: videat, HFQ; + et, G$^2$ praespiciant: perspiciat, HFQ; percipiant, P et quae viderint: atque, P

**4.** viderint, ut in libris exarent, admonentur; **6** de quo libro per prophetam loquitur Dominus dicens: *dabo leges meas in visceribus eorum, et in corda eorum superscribam eas, et ero eis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum.* **7** *non docebit ultra vir proximum suum, et vir fratrem suum, dicens: cognoscite Dominum. omnes enim cognoscent me a minimo eorum usque ad maximum, quia propitiabor iniquitati eorum, et peccatis eorum non ero memor amplius.* **8** hic est liber, in quo scribere apostolus quae viderat admonetur, audientium cordibus inculcare, vel in sua docetur sentire memoria. **9** de quo libro beatissimus magister gentium dicit: *epistula nostra vos estis, scripta in cordibus vestris, quae cognoscitur et legitur ab omnibus;* et quod scripserit Iohannes et quod dirigat, admonetur. Jer. 31.33-4 II Cor. 3.2

**10** *Mitte, ait, septem ecclesiis,* quum unam ecclesiam in totius mundi aetate, id est, ab illo, quod dictum est, tempore usque ad consummationem saeculi esse iam diximus. **11** nam quod specialiter ipsarum ecclesiarum nomina disserit, quid in se intellegentiam habeat? *Ephesum,* ait, *et Smirnam et Pergamum et Thiatiram et Sardis et Filadelfiam et Laudociam.* **12** numquid in eisdem tan- 1.11 1.11

§ 9-12 *corruptus* A

**4.** viderint: viderit, HEFQ; *pr* et quid, H ut²: an, S; et, H exarent: exaret, PHEFQ admonentur: admonetur, GPHEFQ

**6** per: *om* S loquitur: loquentur, P¹ Dominus: *om* M; *tr ante* loquitur, F dicens: + post dies illos ait dominus, G²PHEFQ corda: cordibus, TRP²; corde, Y Deum: deo, H ipsi: ipse, H

**7** proximum suum: *tr* G fratrem suum: *om* suum, P¹; fratri suo, P² eorum¹: *om* AGRF peccatis: peccati, UTP; peccatum, Q; peccatorum, F ero memor: memorabor, HE²FQ

**8** viderat: videret, AGR inculcare: incalcare, M

**9** libro: libet, Y¹; liber, SVG gentium: + Paulus, HEQ vestris: nostris, B ab: in, B et quod: quo, VTP²F

**10** ait: agit, V; *om* Q quum: quam, P²Q; qua, P¹ unam ecclesiam: una ecclesia, V aetate: aetatem, VGRE quod: quo, YSTPFQ consummationem: consummatione, V diximus: dixerimus, T

**11** ecclesiarum: *om* P disserit: dixerit, FQ quid: quod, G; + esse, P in: *om* M intellegentiam: intellegentiae, TRPF habeat: + videamus, MPHEFQ; habent, G et¹: *om* GRQ Smirnam: zmirnam, Y¹SVR; zmirnae, M et²: *om* G Thiatiram: thiatirae, MVBGR Laudociam: laudiciam, U; laodociam, MT; laodiciam, BPQ

**4.** tummodo urbibus perfectio Christianae religionis obtenta est, et non *per universam terram exiit sonus eorum, et in fines orbis terrae* Ps. 18.5 *verba illorum*? sed est forte in nominibus mysterium, quod discutientes in quantum Deus dederit disseramus. **13** Ephesus enim dicit voluntas sive consilium meum. cognosci voluit omnem fidei nostrae statum et ecclesiae catholicae dignitatem, non humanis meritis adscribendum, sed voluntate Dei et divinae dispensationis esse propositi. **14** Izmirnam autem dicit canticum eorum. et quid est aliud canticum perfectorum, nisi doctrina caelestis et praedicatio evangelii et Christianae profectus religionis vel ecclesiae catholicae canora confessio? **15** Pergamum sonat dividens cornua eorum, sive aerium potestatum importunitates, sive tumores hereticorum, inflationesque docet potentum ab ecclesiae congregatione separari semper et dividi. **16** cornua enim aut potestas aut tumor est. et Thiatira, quod est inluminata, significat sanctam ecclesiam post hereticorum expulsionem, post potentium tumores, post aerias potestates, post temptamenta calcata, lumen meruisse iustitiae. **17** Sardis est principium pulcritudinis, scilicet ut ecclesia, percepto sole iustitiae, lustrata lumine veritatis, initium habeat pulcritudinis, Dominum Iesum Christum, quo eruente semper perpetua florescat

§ 15-17 *corruptus* A

**4.** **12** religionis: relionis, G illorum: eorum, BF discutientes: discutiens, S dederit: dederat, $Y^1$; *om* $A^1G^1$
**13** Ephesus: ephesum, RE enim: *om* $Y^1U^1VF$; vero, R dicit: dicitur, MTRF omnem: omne, $G^1TE$; omnium, $G^2$ et$^1$: *om* GTHE voluntate: voluntatis, VT; voluntati, $A^2B^2P^2F$; voluntatem, $P^1HE$ dispensationis: dispensatione, HEQ propositi: praepositi, YS; propositum, P; praepositam, AB; praepositis, G; proponenda, Q
**14** Izmirnam: zmirnam, UBRP; zmirna, MTFQ autem: *om* $H^1$ dicit: dicitur, T quid: qui, M et$^2$: *om* S profectus: profectio, P confessio: confessionis, U
**15** Pergamum: pergamus, GTE; + quod, T dividens: dividendi, SUBREFQ; dividendo, Y cornua: corona, V aerium: aeriarum, VTPQ importunitates: importunitas, T potentum: potentium, EFQ; penitentiam, BGR
**16** cornua: cornu, T tumor: timor, P Thiatira: thiatiram, PHEQ; thiatirae, M hereticorum: he/etico, $P^1$ post$^2$: *om* SUBGT$^1$P$^1$EQ post$^4$: *om* VMGH
**17** percepto: perceptio, YTPF; praecepto, VGM lustrata: lustrato, U veritatis: veritis, V habeat: habent, G eruente: erente, $Y^2E$; beruentes, V; erentem, M perpetua: perpetuo, $M^1$TPHEFQ florescat: florescit, HEFQ; florescet, ABGR$P^1$

**4.** in lumine. **18** Filadelfia, quod interpretatur salvans haerentem Domino, post percepto sole iustitiae, post inluminationem sanctam, post sanctae pulcritudinis decorem, pro merito adhaerens ecclesia Domino inviolabili se devotionis observatione custodit. **19** Laudocia, quod est tribus amabilis Domini, vel, ut quidam volunt, nativitas expectatur; sed utrumque sonat, ut quae pulcritudine fidei solem iustitiae meruit, et adhaerere sibi Dominum per fidem agnovit, sit et ipsa amabilis Domini tribus, quae a Domino diligatur, a Domino custodiatur, a Domino dirigatur, et expectet nativitatem suam, aut regenerationem baptismi, aut gloriam resurrectionis, cum humilitate et patientia sustineat. **20** his gradibus ecclesiae divisa sunt nomina. nec incassum praefatorum urbium sunt conscripta vocabula. nam, qui omni mundo loquebatur, cur tantum septem ecclesiis referatur scribere? **21** hoc est quod intellegere eum, cum quo loquebatur, Dominus voluit in caelesti sacramento mysterium; his septem electis nominibus totius mundi ecclesiam contineri, ut mysticum numerum et totius ecclesiae patefaciat dignitatem.

*Et conversus sum, ut viderem vocem, quae loquebatur mecum;* 1.12
**22** humana fragilitas, divinis eruditionibus roborata, convertit faciem suam. et non ait, ut viderem faciem eius, qui loquebatur mecum, sed ut viderem vocem, id est, ut mysterium intellegerem

---

**4. 18** Filadelfia: filadelfiae, MAGR quod: quae, UTHF Domino: dominum, G percepto: perceptum, ATPFQ; precepto, VMGH sole: solem, ATPFQ decorem: decore, YSVGH Domino: domini, AGR devotionis: devotione, YSUMAGR custodit: custodiat, YTQ

**19** Laudocia: laodocia, TP; laodicia, $P^2Q$; laudociam, H quod est: *om* $YSMG^1R$ amabilis: laudabilis, P Domini$^1$: domino, $Y^1$ volunt: velut, G nativitas: nativitatem, T expectatur: expectans, $VTP^2F$ quae$^1$: *om* T sibi: *om* U Domini$^2$: domino, $Y^1S$ quae$^2$: *om* $T^1$ a Domino custodiatur, a Domino dirigatur: *om* YT aut$^1$:..... baptismi: *om* $G^1$

**20** nomina: praemia, V; omnia, PH praefatorum: praefatarum, $VTRP^2EQ$; praefacturum, $P^1$; perfectorum, G qui: quae, $P^1$

**21** hoc: hos, U quo: *om* $P^1HE$ caelesti: caelestis, V sacramento: sacramenti, V his: hi, $A^2R$; *om* EF ecclesiam: ecclesia, VU ut$^1$: + et, SVARPHEF; + e, G et$^2$: + ut, $U^1$ quae: qui, H

**22** ut$^2$: *om* $U^1T$ intellegerem: *om* V ideo: id, H sacramentorum: sacramenta,

**4.** vocis. ideo enim sacramentorum mysteria conspiciuntur, non facies contemplatur. **23** *et conversus vidi septem candelabra aurea.* cum- 1.12
que sacramentum vocis intellexissem post ipsam primam conversionis faciem, aurea septem candelabra conspexi. candelabra enim tribus innitens bracchiis universantem corpus adtollit, quod corpus superpositam lucernam sustinet lucis. **24** *et fundamentum aliud* I Cor. 3.11
*nemo potest ponere,* dicit apostolus, *praeter id quod positum est, quod* Eph. 4.16
*est Christus Iesus, ex quo totum corpus conpactum et conglutinatum per omnem iuncturam subministrationis augmentum corporis facit in aedificationem sui in caritate secundum operationem et mensuram uniuscuiusque membri.* **25** haec est enim illa virga de qua dicitur: *exiet virga de radice Iesse.* super hanc virgam lucerna componatur, Is. 11.1
id est, catholicae lumen ecclesiae praeparatur, ut lucis illius veritate percepta lucem producat ipsam perpetuam, et unius fidei manifestatione conpacta sit lumine divinae maiestatis accensa. **26** nam quod ait septem, ut septiformem spiritus sancti gratiam capiat, quae in ista mundi hebdomada persistat. quod vero dicit aurea, vel robur fidei significat, sanguine Christi Iesu coloratum, vel fidem in ecclesia martyrum, qui rubicundo sanguine intincti sunt.

**27** *Et in medio septem candelabrorum aureorum similem filio ho-* 1.13
*minis vestitum podere.* similem dicit post mortem devictam, cum ascendisset in caelis, adunato et isto corpore cum spiritu gloriae

§ 27-29 *deficit* A

**4.** PE[1] contemplatur: contemplantur, A[1]G
**23** vocis: vocem, HEQ; *om* T conversionis: conversionem, UTE[2]; conversationis, Y[1]SARE[2]F faciem: faciei, TE candelabra[3]: candelabrum, UTAPE[2] universantem: universum, UTQ; universitatem, AGR
**24** Christus Iesus: *tr* GT facit: + in, P caritate: caritatem, VU et[3]: *om* U membri: membris, V
**25** lucerna: lucernam, H componatur: componitur, UAGTP[2]E[2]; componetur, P[1]HE[1]Q ipsam: ipsa, SMTP[1]Q perpetuam: perpetua, P[1] fidei: fidem, G[1] manifestatione: manifestationem, YSVUMAG conpacta: conpuncta, P divinae: *om* P
**26** ut: aut, EQ gratiam capiat: *tr* PHEFQ capiat: capit, GP[2]; accipiat, Q persistat: persistit, ATRP sanguine: sanguinem, A[2] coloratum: coloratu, SEQ fidem: fidei, AGR in[2]: *om* STQ ecclesia: ecclesiam, P
**27** caelis: caelos, TE; caelum, B isto: *pr* in, GE[1] spiritu: spiritum, VUMGRH

**4.** suae, quem accepit a patre potestatem, quasi Filium hominis ambulantem inter medio candelabrorum aureorum, sicut in Salamone dicit: **28** *inter semitas iustorum ambulabo.* cuius antiquitas est immortalitas, maiestatis origo. ipsa septem candelabra aurea septem ecclesiae sunt, quae in eius membris coniunctae unum corpus faciunt. **29** nam habitum Filii hominis, id est, podere quem dixit, ecclesiam, quam indutus est, descripsit. sive autem Filius hominis, sive septem candelabra aurea, sive septem stellas, hoc totum una ecclesia est, quae septem membris unum corpus facit, ut sicut unus homo septem membrorum officiis constare cognoscitur; **30** id est, oculos, aures, nares, os, tactus, manus, et pedes, septem diximus diversa officia, sed unum corpus. sed propter allegorizandum dividit genus in species, ita ut etiam in aliquibus genus aperte expressum sit. **31** in aliquibus speciebus enim propter nimiam minutiem et eloquii divini altitudinem liquido genus ostendere non possumus, quod facilius videri quam dici potest; dividit autem genus in partes hoc modo, ut arca Noae, ita et ecclesia. Prov. 8.20

**32** Arca enim in inferioribus ampla fuit, in superioribus congusta; quia et illi, qui intra ecclesiam ampla via et spatiosa sectantur, non homines sed bestiae nuncupantur, quae animalia im-

§ 30-32 *corruptus* A

**4.** quem: cum, TQ; quam, $P^1$HEF; quia, $P^2$ accepit: recepit, PHEF filium: filius, T ambulantem: ambulans, T inter: in, $Y^2$VTHE medio: medium, $U^2P^2$FQ dicit: dicitur, GQ Salamone: salomone, YSE

**28** inter..... ambulabo: *om* $G^1$

**29** quam: qua, $M^2$T sive$^5$: sivi, V stellas: stellae, $U^2$TPQ quae: + per, $Y^2$VUT membris: membra, T ut: *om* T; et, B; quia, P membrorum officiis: membris, PHEQ

**30** id est: nam, T nares: *om* $HE^1$ tactus: cor, $PH^2$EFQ corpus: + ita et Christus cum omne sua ecclesia, S allegorizandum: allegoridandum, T

**31** in$^1$: *om* P speciebus: *om* MT enim: etiam, V minutiem: minutiam, $YP^2$; subtilitatem, T; minutionem, U eloquii: eloquium, V ostendere: ostenderet, G et$^2$: *om* EFQ

**32** congusta: angusta, MBRF; coangustata, TP; vero angusta, Q ampla: amplam, $Y^1RP^2$EFQ via: viam, $Y^1U^1RP^2$EFQ; itinera, T spatiosa: spatiosam, $Y^1RP^2$EFQ immunda: *om* $BG^1R$ ducuntur: dicuntur, YVARPE

**4.** munda bina et bina ducuntur. **33** homines tamen et aves in superioribus commorantur; homines dicit ratione capaces. aves hoc loco, qui in contemplatione fidei stant, intelleguntur. **34** et sicut octo animae, quae infra arcam sunt, et bestiae et aves in una arca salvari creduntur, ita in ecclesia, ut illud propheticum: *et tu homo* Is. 5.3
*Iuda, et qui habitatis in Ierusalem, et iudices inter se et vineam*, cum Ierusalem et homo et vinea unum sit, quod est ecclesia. **35** sic enim conclusit dicens *vinea Domini Sabaoth, domus est Israel*; et Is. 5.7
in domo magna, quae est ecclesia, vasa aurea et argentea, cum eadem vasa sint domus Dei. et iterum: *exite de medio eius qui fertis* Is. 52.11
*vasa Domini*, cum, qui ferunt, ipsi sunt vasa. **36** quod autem vasa Domini sacrificiis vel sacramentis mysticis deputata rex quondam Babilonius de Ierusalem abstulisse, pariterque cum captivis abduxisse, et suis usibus deputasse * miserante autem Deo post solutam captivitatem vasa illa ablata sunt, non confracta, sed divinorum cultui mancipata. **37** rex Babilonius diabolus est, qui infelicem populum Iudaeorum captivitate vinctum de Ierusalem, id est, de ecclesia in Babiloniam, est confusione hereticae pravitatis, abduxit. **38** sed et partem vasorum, id est, sacramentorum ipsa sacramenta sunt, quae in ecclesia geruntur, quem rex Babilo-

---

§ 33-35 *deficit* A § 36-37 *corruptus* A

---

**4.** **33** in superioribus..... aves: *om* V ratione: rationem, F; rationis, VT; ratio, $U^1$ loco: + ipsi, P
**34** sicut: sic, TR; *om* PHEFQ salvari: salvare, S $in^2$: *om* EQ habitatis: inhabitatis, V $in^3$: *om* B iudices: iudicent, $M^2$; iudicate, R se: esse, G; me, R; te, $P^2$ vineam: vinea, $BTP^1H$ cum: + et, V est: *om* T
**35** sic... dicens: *om* V vinea: + enim, $SG^2PH$ Sabaoth: sabath, U ferunt: ferant, BTRP
**36** abstulisse: abstulisset, P abduxisse: adduxisse, EF; abduxisset, P deputasse: deputasset, PQ solutam: solitam, H; salutam, T sunt: sint, T confracta: + sunt, ABGR sed: *om* $G^1$
**37** Iudaeorum: curarum, PHEQ captivitate: captivitatem, $VMA^1GE$ $de^2$: *om* HQ in: *om* EF Babiloniam: babilonia, $YSVRE^1$; + id, $A^2TPHEQ$ $est^3$: ex, R; *om* F confusione: confusionem, $UA^2TPQ$ hereticae: heretici, V pravitatis: parvitatis, V
**38** id est: *om* T $quae^1$: qui, MAG quem: quae, $A^2TPQ$; quam, R asportavit: adsportabat, $G^1$

**4.** nius cum captivis asportavit. **39** sic et hodie in ecclesia heretici sacerdotes nostra vasa in Babilonia, id est, in confusione deportant, in primo nomen ipsud, quo se Christianos utique dicunt. asportant legem, evangelium, apostolum, psalterium, baptismum, amen, et alleluia, simbolum, et orationem dominicam, **40** cum autem respectu Domini ignorantiae confusione relicta populus ad Ierusalem, id est, visionem pacis, quae est ecclesia Dei vivi, duce Domino, redire festinat, haec vasa, id est, sacramenta secum deferens non inmutat sed reportat, utique integra, nec confringet, quasi in melius renovanda, sed ea templo restituet, usibusque divinis adcommodat, ita ut ea secum, non perdita sed etiam apud impios reservata, fuisse plebs restituta congaudeat. **41** nec delemus evangelium, nec oblitteramus apostolum. amen quoque et alleluia non commutamus; baptisma non iteramus. et ut supradictum est in aliquibus speciebus genus apertum est, in aliquibus clausum, ut David ait: *quis habitabit in tabernaculo Dei?* **42** spiritus respondet: *innocens manibus* Ps. 14
*et mundo corde*, cum aliud tabernaculum non sit Dei in terris quam innocentes manibus et mundo corde. ita et nunc in septem candelabra describet ecclesiam in Filio hominis. **43** *vestitum, inquit,* 1.13
*podere*, id est, talari tunica, id est, sacerdotali. podere enim vestis est sacerdotalis, id est, caro Christi, quae corrupta non est ad mortem, et habet per passionem sacerdotium apertissime denotatum.

---

**4. 39** Babilonia: babiloniam, UA$^2$TP confusione: confusionem, UA$^2$TRP deportant: portant, P ipsud: ipsum, A$^2$TRPHE$^2$Q; + christi, HFQ quo: quod, MGR Christianos: christianus, V

**40** respectu: ad respectum, P ignorantiae: ignorantia et, EFQ confusione: confusionem, SVUA$^1$G visionem: vionem, V; *pr* ad, PQ ecclesia: ecclesiae, V nec: non, U; ne, Q confringet: confringit, TPQ renovanda: renovandam, YSVUMA$^1$GR ea: eam, GH restituet: restituit, MTP$^2$EFQ accommodat: accommodet, G perdita: perditam, GHE impios: impius, V reservata: reservatam, V

**41** baptisma: baptismum, EFQ et$^2$: sed, EF ut$^1$: *om* V

**42** respondet: respondit, AGRP non: *om* V$^1$ sit: *om* S innocentes: innocens, HEQ describet: describit, Y$^2$MTRP$^2$ ecclesiam: ecclesia, HQ in Filio hominis: *om* V

**43** podere$^1$: fodere, Y; phodere, SUMA talari: altari, V tunica: *tr ante* talari, PEFQ id est$^2$: *om* T; + veste, SMG$^2$PHEFQ podere$^2$: poderis, T denotatum: denotandum, V

**4.** quia ipse est, ut ait apostolus, *princeps pastorum*, de quo doctor gentium dicit: **44** *talis enim debebat, ut nobis esset pontifex, sanctus, innocens, inpollutus, segregatus a peccatoribus, et excelsior caelorum factus*; sicut per Zachariam dicitur: *Iesus sacerdos magnus, filius Iosedec, indutus erat vestibus sordidis.* **45** istius Iesu magni sacerdotis fuit filius Sirac et nepos Iesu, qui in Salomone scribitur. in sacerdotio autem, ut dictum est, tota ecclesia est, quia non est natura humana super terram, cuius naturam Christus non suscepisset. I Pet. 5.4 Heb. 7.26 Zach. 3.1-3 Sir. 50.29

**46** *Et praecinctum ad mamillas zona aurea.* mammae huius, duo praecepta legis et evangelii, sancta doctrina est, sicut in Cantico legimus de ecclesia, quae ex gentibus futura erat, quod testamenta necdum haberet. *soror*, inquit, *nostra pusilla et ubera non sunt ei.* **47** matri vero ecclesiarum sic dicit: *duo ubera tua, sicut duo hinnuli gemelli, qui pascuntur inter lilia.* duo hinnuli gemelli, Iudaicus populus est et gentilis. **48** duo vero ubera, lex et evangelium; in lege denuntiatum est, in evangelio demonstratum. sive benedictionibus uberum Mariae, quae vere benedictae erant, quia idem sancta virgo Domino potum lactis inmulsit, unde illa mulier in evangelio ait: **49** *beatus venter qui te portavit, et ubera quae suxisti.* sicut in Genesi dicitur: *benedictionibus uberum et vulvae*, etiam hic vulva eiusdem matris virginalis benedicitur, quae nobis Christum Dominum edidit, de qua per Ieremiam dicitur: *priusquam te formarem* 1.13 Cant. 8.8 Cant. 4.5 Luc. 11.27 Gen. 49.25 Jer. 1.5

---

**4.** **44** debebat: debeat, VU²M¹; decebat, TE² sanctus: *om* M segregatus: *om* H¹; segregatis, A¹ caelorum: caelo, TP¹H; caelis, P²Q vestibus: vestis, M; *pr* a, YM

**45** Iesu¹: iesus, YSVGP magni: magnus, V Iesu²: iesus, VMAH Salomone: salone, V terram: terra, SVUH; *pr* natura, V

**46** mamillas: mamillam, G huius: domini, PHEFQ sancta: *pr* et est, P quod: + est, G

**47** ecclesiarum: ecclesiae, TP duo: deo, V gemelli¹: *om* G qui..... lilia: *om* P qui..... gemelli: *om* V duo hinnuli²: *om* P¹ gemelli²: *om* PH est: *tr post* gentilis, G; *om* R

**48** evangelio: evangelium, VUGTRQ benedictae: benedicta, TRP idem: eadem, Y²STP ait: *pr* domino, Y²; + dominus, V

**49** Genesi: genesis, YSMAGHE qua: quo, PQ

**4.** *in utero, novi te, et antequam exires de vulva, sanctificavi te.* **50** et iterum in Salomone: *ubera tua similia botris;* quia, sicut suprascriptum est, duo ubera duo testamenta, et duos hinnulos duos populos, quod est ecclesia. potest autem in hac specie genus videri, et in testamentis ecclesiam intellegi, et testamenta ex eo quod deficiunt, comparationem accipiunt. **51** non enim testamenta pascuntur, sed ecclesia per testamenta nutritur, aut testamenta sanguinem fundunt, et non populi, qui ad vitem botrui expressi sanguinem fundunt, quia sicut acini in botrum, ita in Christi corpore populi adunantur. **52** diversae autem huius tropi species frequenter in scripturis deprehenduntur, ut factor ex eo quod facit nomen accipiat. sic e contrario diabolus et ministri eius, mors et infernus, dicti sunt, eo quod multis causa mortis et inferni sint, sicut scriptum est: *ubi est mors aculeus tuus?* **53** nam et ipse diabolus, qui dictus est mors, habet mortem, stagnum ignis, quod est mors secunda. sic in hoc libro legimus evangelium aeternum, cum, qui per evangelium vivunt, sint aeterni. **54** fructus enim praeceptorum aeternus est, non praecepta; non enim *qui te angariaverit unum miliarium, vade cum illo alia duo* aeternum erit, sed qui fatigaverit, ipse erit aeternus; sicut caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt. **55** pro operibus enim carnem credimus regnare, quae non carnaliter vivit. dicitur et hic de vasculo, quod continet, per id quod continetur, ut *calix tuus inebrians, quam praeclarum est!* **56** calix enim neminem inebriat, sed quod in calice continetur.

Cant. 7.7

I Cor. 15.55

Mt. 5.41

Ps. 22.5

§ 50-52 *corruptus* A § 56-57 *corruptus* A

**4.** **50** botris: botrus, VUMABGHE$^{1}$Q; botro, R sicut: *om* ST suprascriptum: scriptum, G; supradictum, RHE testamenta: testamentis, SVT duos$^{1}$: duo, FQ hinnulos: inuli, FQ autem: + et, PEQ quod: quo, H deficiunt: efficiunt, PF
**51** nutritur: nutriuntur, G et non..... fundunt: *om* TRPHEFQ botrui: botrus, U; botri, Y$^{2}$RP$^{2}$ botrum: botro, VT Christi: christo, P$^{1}$
**52** e: *om* V; et, G sint: sunt, VHE$^{1}$ est$^{1}$: *om* GQ
**53** est: *om* MAGTHQ libro: librum, V cum: ut, P
**54** miliarium: miliarum, V vade: unde, VUT fatigaverit: + se, P aeternus: aeternum, U$^{2}$ et: *om* VU$^{1}$M$^{1}$ possunt: possent, Y$^{1}$SUMAGR
**55** credimus: + et, V per: quam, P praeclarum: praeclarus, BTRPE$^{2}$FQ

**4.** et *mundus nos odit* pro eos dicit, qui in mundo sunt; *et dies mali sunt*, cum dies mali esse non possint, sed homines sunt mali, qui in diebus sunt. **57** in mamillis ergo testamenta intellegimus, id est, ecclesiam, quae per testamenta vivet. sic Dominus in evangelio semen, nunc praecepta, nunc homines manifestat. *venit*, inquit, *inimicus et rapit quod in corde seminatum est*, id est, praeceptorum verba. **58** in sequenti vero similitudine dixit Dominus: *semen bonum, hi sunt filii regni*; hic non praeceptum verbi sed ipsos homines, qui fiunt per semen praecepti. **59** quod vero dicit *praecinctum ad mamillas*, praecinctio ista passionis indicium est, de qua Dominus loquitur Petro: *cum senueris, alius te praecinget et ducet quo tu non vis*. **60** zona aurea virtus eius est sempiterna sanguine dominicae passionis adsparsa. zonae huius varietas, virtutum diversitas et numerosorum mirabilium est una potentia. **61** zona aurea chorus est sanctorum, ut aurum igne probatum; zona, quod dicitur, accinctus pectori, conflata conscientia, et purus spiritualis sensus, ita traditus est ecclesiis, eo quod hinc inde legem et evangelium, Iudaicum et gentilem populum, in unum constringit.

Jo. 15.19 — Mt. 13.19 — Mt. 13.38 — 1.13 — Jo. 21.18

**62** *Caput autem eius et capilli erant albi tamquam lana alba aut tamquam nix*. in capite candor ostenditur. caput autem Christi Deus est. ipse est candor propter nitorem puritatis ingenitae, propter simplicem lucem unigeniti, propter simplicem sancti fulgoris spiritus et iustitiae immaculatum decus. **63** caput ecclesiae Christus est. in capillis albis multitudinem albatorum dicit. lanae

1.14

---

**4.** **56** nos: vos, YMAGRH eos: eis, UBTRP$^{2}$E$^{2}$Q in$^{2}$: *om* S possint: possunt, YUMBGRF
**57** ecclesiam: ecclesia, SU; *pr* in, S per: *om* V$^{1}$T$^{1}$ testamenta$^{2}$: testamentis, YSV$^{2}$MBHE vivet: vivit, BTRP$^{2}$Q evangelio: evangelium, V manifestat: manifestet, THQ
**58** similitudine: similitudinem, VQ
**59** tu: *om* V
**60** aurea: aura, T adsparsa: aspersa, UATRP$^{2}$EFQ huius: cuius, PQ numerosorum: numerus horum, AP
**61** zona$^{1}$: + vero, H$^{2}$ est$^{1}$: *om* PHEFQ pectori: pectore, TP; pectoris, F; peccatori, V conscientia: conscentia, V est$^{2}$: *om* RF hinc: hunc, T constringit: constringat, T
**62** Deus: + eius, M propter$^{3}$: *om* U simplicem: simplex, A$^{2}$T fulgoris: fulgórem, R
**63** est$^{1}$: *om* PHE lanae: lana, P simulavit: similavit, MTAG nivem: nivi, T

4. propter oves simulavit, nivem propter innumerabilem turbam candidatorum de caelo datorum. **64** candor non sine causa nuncupatur, quod lanae albae et nivibus comparatur propter indulgentiam, quam peccatoribus indesinenter inpendit, sicut scriptum est: *si fuerint peccata vestra ut coccinum, quasi nix dealbabuntur; et si fuerint rubra quasi vermiculus, velut lana munda erunt.* **65** ipsi enim sunt Ierusalem, quae cotidie de caelo descendit, id est, de populo sancto nascuntur, de sanctos imitando sanctos, sicut bestia de abysso, quod est populus malus ex populo malo. **66** *et oculi eius sicut flamma ignis.* oculos Domini dicit, propter ineffabilem praescientiam iudicantis. propter inevitabile lumen oculorum flamma ignis non inmerito nuncupatur; **67** scriptum est enim quod *Deus noster ignis consumens est*, id est, aliquiddum iudicans et interiora perscrutans, oculi ecclesiae aliquando praecepta scripturarum Dei sunt, aliquando vero spiritus sanctus. **68** in oculis praeceptum Domini intellegimus, eo quod lumen est ignorantibus, sicut scriptum est: *lucerna pedibus meis verbum tuum*, et iterum: *praeceptum Domini lucidum inluminans oculos.* **69** quod autem ipsa praecepta sint ignis, in propheta de Ioseph, qui corpus Domini praefigurabatur, dictum est: *eloquium Domini ignivit eum.* quod autem ait, ut flamma ignis, eo quod incredulis in diem iudicii ipsa praecepta incendium erunt. **70** recte ergo praecepta Dei oculi ut flamma ignis sunt, quae credentibus lumen ministrant, incredulis ignem praeparant. spiritum vero sanctum oculos intellegimus, quae per

Is. 1.18

1.14

Hebr. 12.29 Deut. 4.24

Ps. 118.105; 18.9

Ps. 104.19

---

4. **64** quod: qui, ST nivibus: nivi, FQ; nivis, HE comparatur: comparantur, $GP^2$ sicut scriptum est: *om* $G^1$
**65** sancto: *om* $G^1$ de sanctos: de sanctis, $Y^2U^2P^2EFQ$; sancti, ATR; sanctos, $SG^1M^2$ imitando sanctos: *om* $G^1$ quod: quo, M ex: de, GR
**66** sicut: velut, UVHEFQ; ut, A ineffabilem: ineffabile, V praescientiam: praescientia, V inevitabile: inevitabilem, YSVUMH nuncupatur: nuncupantur, $A^2GQ$
**67** Deus: dominus, Q; + dominus, $G^2$ aliquiddum: *om* T; aliquando, R perscrutans: praescrutans, YSMHQ oculi: oculos, PHQ
**68** oculis: oculos, PHEQ eo: et, M
**69** quod autem: quae nam, P sint: sunt, HE propheta: prophetia, $E^2F$ de: *om* P praefigurabatur: praefigurabat, YT; praefigurabitur, $M^1$ eloquium..... eum: *om* $G^1$ eum: *om* $S^1$ incredulis: incredibilis, V diem: die, STPHE
**70** incredulis: incredibilis, V quae$^2$: quia, VRPFQ interpretamur: interpretamus,

**4.** ipsum legem et evangelium interpretamur, sicut scriptum est: *palfebra eius interrogat filios hominum.* **71** palpebris apertis videmus, Ps. 10.5
clausis vero in tenebris sumus. cum vero aliquid de scripturis obscurum intellegimus, quasi in tenebris palfebras aperimus, quod vero minime intellegimus, quasi in tenebris palpebras Domini clausas habemus. et nisi spiritus sanctus intus sit, qui doceat, doctoris lingua in vacuum laborat. **72** et ipse *spiritus sanctus postulat* Rom. 8.26
*pro nobis gemitibus inenarrabilibus*, ut ait apostolus, eo quod nos gemere facit, ut semper petamus.

*Et pedes eius similes oricalco Libani, sicut in camino ardenti.* 1.15
**73** pedes Domini dicimus humanam substantiam, quam pro nostra adsumpsit salute, unde et misericors dicitur et miserator. sicut enim oricalco in fornace rutilans, nullis extrinsecus scatebris, nullis rubiginibus occupatur; ita sincerissima et perfectissima adsumpti hominis caro, a deitate suscepta, in deitate manens, absque humanae vitio naturae, absque parentis culpa persistit. **74** hi pedes pacem adnuntiant et praedicant salutem, pacem angelis et hominibus, pacem Iudaici populi et gentilis. *ipse est qui fecit utraque unum,* Eph. 2.14
ut sit omnia in omnibus, salus mundi, et rex omnis creaturae. pedes vero ecclesiae ignitos novissimi temporis nimietate pressurarum

---

§ 70 *post* sanctum, Y, *post* interpretamur E *deficit*

§ 72-73 *corruptus* A

---

**4.** VUMGRHEQ palfebra: palpebra, R; palpebrae, TPFQ; palpebris, G interrogat: interrogant, TPFQ
**71** palpebris[1]: palfebris, MH palfebras: palpebris, SMGTP; palpebras, R quod: cum, TF intellegimus: *om* TF quasi: velut, TF Domini: *om* TP; dei, MG doceat: quod, V
**72** spiritus sanctus: *tr* V facit: faciat, P similes: similis, V ardenti: ardentis, PQ
**73** humanam: humana, SH substantiam: substantia, S salute: salutem, S[1]MG oricalco: oricalcum, BTRP[2] sincerissima: sincerissimam, VUGH perfectissima: perfectissimam, VUG suscepta in deitate: *om* BG manens: mans, V humanae: *om* P; *tr post* vitio, F parentis: parentes, ABGR persistit: perstitit, MTRH; persistat, P[1]FQ
**74** hominibus: omnibus, V Iudaici: iudaico, A[2]TPQ; iudaicum, G populi: populo, A[2]TPQ gentilis: gentili, ATPQ utraque: utrumque, U[1]P[1] omnis: omni, VGRHF creaturae: creatura, GH nimietate: nimietatem, TP pressurarum: pres-

**4.** dicit ignitam. **75** pedes enim novissima pars est corporis, sicut lapis de monte praecisus ad pedes percussit corpus regnorum mundi. oricalco enim illam rationem simulavit, quod ex aere fiat, et igne multo et medicamine perducat ad aureum colorem. quod vero oricalco Libani similavit, non sine ratione est. **76** Libanus enim mons est in Iudaea, et significat per Libanum candorem baptismi. Iudaea vero confessio dicitur; Christiani et confessores ecclesia nuncupantur. exinde ostenditur, quod in Iudaea, id est, inter fratres Christi corpus ignitur, praecipue novissimum in pedes, id est, in mundi finem; **77** istum enim caminum in domo Dei esse, et illic fideles probari, ubi et Dominus crucifixus est, et pro nobis probatus. in Zacariam aperte idem Dominus loquitur, qui de plebe sua suarum similes passionum exigit. **78** dum partem argenti, numerum id est pretium suae mortis, accepit, et in fornace, id est, in domo sua, id est, sua gente ad probationem veri praecepit igniri, sicut legimus: *et dicam*, inquit, *ad illos; si bonum est in conspectu vestro date, statuentes mercedem meam, aut si non, discedite.* **79** *et statuerunt mercedem meam triginta argenteos, et dixit ad me: proice illos in conflatorium et inspice si probatum est, quem ad modum probatus sum pro eis, et accepi triginta argenteos et deposui illos in domum Domini in conflatorium.* **80** et iterum: *ego recipiam vos in medium Ierusalem, sicut recipitur argentum et aurum, eramentum et ferrum, stagnum et plumbum, in medio camino ad insufflandum illud ignem, ut confletur, ita recipiam in ira mea, et congregabo et*

Zach. 11.12-3

Ezec. 22.19-22

§ 76-78 *corruptus* A

**4.** surum, G ignitam: ignita, VU; ignitu, M; ignitum, RQ
**75** est[1]: et, V simulavit: similabit, SVT; + eo, P perducat: perdurat, M; + que, T
**76** candorem: candore, G Christiani et: *tr* VBGTF ecclesia: ecclesiae, MTF nuncupantur: patur, H Christi corpus: *tr* U[1]
**77** probari: probare, G Zacariam: zacaria, GTP[2]HQ; zacariae, P[1] idem: eadem, G[2] sua: *om* U exigit: exiit, RP
**78** partem: parem, TF; patrem, S; parte, P pretium: *om* M domo: domu, S id est[2]: *om* VT[1] sua[2]: *om* V sua gente: suam gentem, P ad: et, V inquit: *om* A illos: alios, SMR aut si..... meam: *om* VR
**79** conflatorium[1]: conflatorio, VU in[3]: ad, HFQ
**80** medium: medio, MTP aurum: argentum, M ad: *om* SMAGR ignem: igne, TP; *pr* in, PF et[5]: *om* G

**4.** *conflabo vos, et insufflabo insufflationem igni irae meae et conflabimini in medio eius.* **81** in hoc libro nihil aliud invenies, nisi bella et incendia, tribulationes magnas et pressuras intra ecclesiam, quae Deus Christum suum revelare ecclesiae suae dignatus est, cavendo fugiendoque facinoris mysterio, id est, *spirituali nequitia in caelestibus*, hoc est intra ecclesiam, magis ut imminente tribulationis discessione sciret populus Dei, qui tanta et talia per tot annos sustineat, etiamsi minus intellexerit, spiritu tamen Dei gubernante per singulos dies mala vitaverit et aequanimiter et patienter pressuras supportaverit, tamquam aurum in fornace probatus erit. Eph. 6.12

**82** *Et vox eius sicut vox aquarum multarum.* in voce ecclesiam 1.15
ostendit. aquae hoc loco duobus modis intelleguntur, id est, populi et doctrina caelestis. populi vero sunt sicut in hoc libro legimus: *aquae*, inquit, *quas vidisti, super quas meretrix illa sedet*, cum qua 17.15
fornicati sunt reges terrae, *sunt populi et nationes.* **83** hic vero aquae vox Domini nuncupantur, sancti Domini intelleguntur, praedicatores fidei et doctores gentium, quod doctrinae Christi magnitudine et vocis elegantia ac praeceptorum sancta dulcedine scripturarum, resonantium aquarum multitudini comparantur. **84** de quibus aquis scriptum est: *a multitudine sonitus aquarum, vocem dederunt nubes.* ergo hanc aquam sanctos doctores et sacerdotes intra ecclesiam et divina imperia et sacra sanctione legis et evan- Ps. 76.18

---

**4.** et insufflabo: *om* P insufflationem: insufflatione, TQ igni: ignis, FQ conflabimini: conflamini, SVUA$^1$R

**81** pressuras: pressura, SVU$^2$MA$^1$GH ecclesiam: ecclesia, SVUH Deus: + per, VURPFQ fugiendoque: fugiendumque, U; *pr* id est, V ecclesiam: ecclesia, VUMH imminente: minente, V; imminentem, M discessione: dissessione, P; discessionem, M qui tanta: quanta, PHFQ talia: qualia, PHFQ sustineat: sustinuerat, U$^2$TF; sustinuit, G sustineat..... minus: *om* U$^1$ pressuras: pressura, SVUA$^1$G; pressuram, MA$^2$

**82** voce: voces, P ecclesiam: ecclesias, P aquae: atque, GP hoc: + in, TPF intelleguntur: intellegitur, U$^1$ sunt: + aquae, P aquae$^2$: aquas, H quas$^2$: aquas, VUA meretrix illa: *tr* G; *om* illa, R terrae: + quod, SVUR

**83** aquae: + quae, PQ fidei et doctores: *om* G quod: qui, VTPFQ elegantia: elegantiae, P$^1$ sancta: sanctam, G

**84** sonitus: sonus, H ecclesiam: ecclesia, H sacra: sacram, MA$^2$TRP sanctione: sanctionem, MA$^2$RP

4. gelii accipimus. **85** hi sunt nubes qui hanc doctrinam caelestem terrae sitienti, id est, populo ignaro infundunt, de quibus sapientissimus ille dicit: *si repletae fuerint nubes, aquam super terram effundent,* id est, si divina doctores verba susceperint, populis profecto dispensant. **86** *et habebant in dextera manu sua stellas septem.* dexteram manum Dei filium dicimus. dextera enim alio modo illius multitudo sanctorum, de qua scriptum est: *iustorum animae in manu Dei sunt.* **87** quod vero septem stellas nominat, significat sine dubio ab exordio mundi et hanc hebdomadam septem dierum, per quod mundus iste deducitur, sancti, qui a prima origine mundi usque ad mortis consummationem, *qui fuerunt, et qui sunt, et qui adhuc futuri esse* creduntur, in Dei et in Domini nostri dextera persistere. **88** haec est spiritualis ecclesia, cui astanti ad dexteram dicit: *venite benedicti patris mei, percipite regnum, quod vobis paratum est ab origine mundi.* septem autem stellas omnes omnino sanctos accipimus. hi sunt septem ecclesiae, quae in septiformi gratiae spiritus iuncta una ecclesia nominatur.

Ecl. 11.3 — 1.16 — Sap. 3.1 — Mt. 25.34

**89** *Et ex ore eius gladius ex utraque parte acutus procedens.* si de capite procedet iste gladius utique et de corpore, per gladium bis acutum de ore eius emicantem ostenditur ipsum esse, qui nunc evangelii bona, et primus per Moysen legis notitiam, universo orbi protulit. **90** de quo gladio apostolus dicit: *gladium spiritus,*

1.16 — Eph. 6.17

---

*post* nunc, § 89, *deficit* A  § 90 *incipit* E

---

4. **85** sitienti: scienti, U  dicit: dixit, M  repletae: repleti, V  effundent: infundunt, URP; infundent, STHQ
**86** manu[1]: *om* H[1]  dexteram: dextera, VUH  manum: manuum, U; manu, H  alio modo: *om* PHFQ  de qua: + modo, MAGR  manu[2]: manum, U
**87** quod[1]: quo, H  septem stellas: *tr* A  mundi[1]: *pr* huius, G[2]HFQ  hebdomadam: hebdomada, SVH; ebdomadas, U  quod[2]: quam, TPHFQ; quos, A[2]  sancti: et sanctos, A[2]TP  mortis: *om* FQ  consummationem: consummatione, SVUGH  creduntur: credantur, SUMAG  et in: + et in, V; *om* in, HF
**88** spiritualis: apostolica, P  astanti: *om* AR  in: *om* V  septiformi: septiforme, VMA[1]G[1]P; septiformis, RQ  gratiae: gratia, A[2]GTR  spiritus: spiritu, PFQ
**89** et[1]: *om* H  procedet: procedit, A[2]TP[2]Q  gladium: gladius, G  eius: ipsius, TPHFQ  primus: primum, RQ; + et, V

**4.** *quod est verbum Dei,* et alibi: *vivus est Dei sermo et efficax, penetrabilior omni gladio ancipiti, et pertingens usque ad divisionem animae ac spiritus, compagum quoque et medullarum, hoc est, discretor cogitationum et intentionum cordis.* Hebr. 4.12

**91** Gladius ergo Dei verba legis eius et imperia et eruditio creditur esse divina. sed quia ex eodem verbo omne genus humanum tam novi quam veteris testamenti vindicaturus est, ideo bis acutus dicitur, et hinc inde acuitur, ut fideles armet, interficiat infideles. **92** gladius enim militem armat; gladius hostem interficit; gladius desertorem punit. et ut ostenderet apostolis, quia iudicium adnuntiabat, ait: *non veni pacem mittere, sed gladium.* **93** et postquam consummaverat parabolas, ait ad illos: *intellexistis haec omnia? et dixerunt, ita;* et adiecit: *propterea omnis scriba doctus in regno Dei, similis est patri familias proferenti de thesauro suo nova et vetera;* nova evangelica verba, vetera legis et prophetarum; et haec de ore suo processisse. **94** et Petro ait: *vade ad mare, et mitte hamum et primum piscem, quam ascenderit, aperto ore eius invenies stateram,* id est, duos denarios, *dabis pro me et te.* et David similiter per spiritum ait: *semel loquutus est Deus, duo haec audivi,* quia semel decrevit ab initio Dominus, quousque ad finem futurum est. **95** denique cum iudex sit ipse a patre constitutus volens ostendere, quoniam verbo praedicationis iudicabuntur omnes, ait: *putatis quia ego vos iudicabo? sed verbum quod vobis loquutus sum, illud vos*

Mt. 10.34

Mt. 13.51

Mt. 17.26

Ps. 61.12

Jo. 12.47-8

---

§ 92 *incipit* A

---

**4.** **90** Dei: de, V efficax: + et, UREQ hoc: haec, VMA; hic, R; et, PFQ
**91** gladius: gladium, SVMRHE verba: vera, P omne: omnem, SME¹; hominem, V veteris: veteri, SVUMG hinc inde: *tr* P armet: + et, PEQ
**92** ut: *om* V apostolis: apostolus, P adnuntiabat: adnuntiat, MH; adnuntiabit, A¹R pacem: pace, G; *tr post* mittere, PF mittere: + in terram, FQ
**93** haec: *om* VMA¹GP¹ in: de, UMAR patri: patris, UG evangelica: evangelia, SVUMA¹G; evangelii, R
**94** ad: a, G quam: qui, TRPEFQ ascenderit: + tolles et, STP; + tolles, EF denarios: + quem, P; + quos, F David: id, P quousque: quosusque, U futurum: futurus, T
**95** constitutus: constitus, V

**4.** *iudicabit.* **96** gladius ex ore eius semen est verbi, sicut Iob ait: *seram et alius comedat, et progenies mea eradicetur.* more sacri eloquii serere dicimus, verba vitae praedicare. **97** et propheta ait: *beati, qui seminatis super omnes aquas.* sanctos quippe ecclesiae praedicatores super omnes aquas seminare conspexit, qui cunctis late populis vitae verba quasi caelestis panis grana tradiderunt. **98** comedere autem est bonis operibus satiari, ut Dominus ait: *meus cibus est, ut faciam voluntatem eius, qui misit me.* si ergo ea quae protulit facere praetermisit, ait: *seram et alius comedat*; ac si aperte dicat: quod os meum loquitur, non ego sed alter operetur. **99** praedicator quippe qui a suis vocibus moribus discrepat, ieiunus erit, quod alius manducat, quia suo semine ipse non pascitur, quando a verbis vitae rectitudinem per pravam actionem vacatur. et quia plerumque discipuli incassum bona audiunt, cum ex magistri vita operum exempla destruuntur, recte subiungitur: *et progenies mea eradicetur.* **100** doctoris enim progenies eradicatur, quando hi qui per verbum nascuntur, per exemplum necantur, quia lingua vigilans gignit, vitae neglegentia occidit. neque enim torpenti nobis est mente transeundum, quod apud Salomonem mulier, quem filium vigilans lactare consueverat, dormiens interemit, quia nimirum magistri vigilantes quidem scientia sed vita dormientes auditores suos, quos per vigilias praedicationis nutriunt, dum quod dicunt

Job. 31.8
Is. 32.20
Jo. 4.34
Job. 31.8
3 Reg. 3.19

---

**4.** **96** Iob ait: per Iob dicitur, PHEFQ

**97** omnes: *om* EF vitae verba: *tr* U grana..... bonis: *om* V

**98** meus cibus..... ait: *om* AG$^{1}$R voluntatem: opus, M si: sic, V ea: et, V protulit: pertulit, MG$^{2}$H; retulit, P comedat: comedet, P alter: aliter, M operetur: operatur, A$^{2}$P

**99** moribus: *pr* ac, MAGT$^{2}$HQ; + que, P erit: serit, PHQ a: *om* P verbis: verbi, GTRPQ rectitudinem: rectitudine, A$^{2}$TRPHE; rectitudinis, FQ per: *om* GTP$^{2}$Q; et, P$^{1}$ pravam: prava, MGTPHQ actionem: actione, GTPHQ vacatur: vacuatur, TQ; vagatur, A$^{2}$GPEF vita: + per, EF destruuntur: dextruuntur, SVUM GTE

**100** hi: is, EFQ; id, P qui: *om* G; quod, P nascuntur: nascitur, PHEFQ necantur: necatur, PHEFQ; negatur, G$^{2}$ quia: + quos, G$^{2}$PHEFQ neglegentia: neglegentiae, SVUMA$^{1}$ occidit: occidat, G quem filium: *tr* TPHEFQ quem: que, V$^{2}$R vigilans: *tr ante* quem, AGR; *tr ante* filium, M auditores: auctores, S per vigilias: pervigilans, G somnum: sonum, TRHE

4. facere neglegunt, per somnum torporis occidunt. **101** unde plerumque dum ipsi reprehensibiliter vivunt et habere discipulos vitae laudabiles nequeunt, alienos sibi adtrahere conantur, quatinus, dum bonos se habere sequaces ostendunt, apud iudicium homi num excusent, quae male agunt et quasi per subditorum vitam mortiferam tegant neglegentiam; **102** inde illic mulier filium, quia extinxit proprium, quaesivit alienum, sed tamen veram matrem Salomonis gladius invenit, quia videlicet, cuius fructus vivat, cuius intereat, extremo examine ira districti iudicis examinat; **103** ubi et illud sollerter intuendum, quod vivens filius prius dividi praecipitur, ut soli postmodum matri reddatur, quia in hac vita quasi partiri conceditur vita discipuli, dum ex illa nonnumquam alter apud Deum meritum, alter vero apud homines laudem habere permittitur. **104** sed falsa mater eum, quem non genuit, occidi non metuit, quia arrogantes magistri et caritatis ignari, si plenissimum nomen laudis ex alienis discipulis consequi nequeunt, eorum vita crudeliter insequuntur. **105** invidiae enim face succensi nolunt alios vivere, quos se conspiciunt non posse possidere; unde illic perversa mulier clamat, *nec meus sit, nec istius.* **106** ut enim diximus, quod sibi obsequi non vident ad gloriam temporalem, eos aliis invident vivere per veritatem. vera autem mater satagit, ut eius filius saltim apud extraneam sit et vivat; quia concedunt veraces magistri, ut ex eorum discipulis alii quidem magistri laudem habeant, si tamen integritatem vitae idem discipuli non amittant.

---

4. **101** vivunt: ambiunt, MGP laudabiles: laudabilis, VUMAGR sibi: sive, U quatinus: quatenus, SVP$^1$HEF iudicium: iudicio, SVUA$^1$GHE$^1$; iudicia, Q excusent: excusant, P vitam: vita, SVUH mortiferam: mortifera, PHE tegant: necant, PF; negant, E$^1$ neglegentiam: neglegentia, SVUGPHE
**102** illic: illa, TF quia: quem, TP; qua, U; qui, A$^2$ matrem: mater, G vivat: + vel, SG$^2$PEF
**103** illud: + est, SM$^2$G$^2$PHF intuendum: intuendam, G prius: primus, H Deum: dominum, P
**104** arrogantes: arroganter, G vita: vitam, A$^2$TRPEFQ
**105** face: facie, MA$^1$G; faciem, V$^1$U quos: quod, HEQ istius: tuus, P
**106** quod: quos, TPHE$^2$F saltim: saltem, A$^2$Q extraneam: extranea, U; extraneum, T habeant: habent, V$^1$ integritatem: integritem, AT

4. **107** per quem pietatis viscera haec eadem vera mater agnoscitur, quia omne magisterium in examinatione caritatis adprobatur. **108** et sola tantum recipere meruit, quem quasi totum cessit, quia fideles praepositi pro eo, quod ex bonis discipulis suis non solum aliis laudem non invident, sed utilitatem eis etiam profectus exorant, ipsi et integros et viventes filios recipiunt, quando in extremo examine ex eorum vita perfectae retributionis gaudia consequuntur; **109** haec paucis per excessum diximus, ut auditorum progenies per doctorum neglegentiam qualiter extinguitur monstraremus; quia quisquis iuxta hoc quod loquitur non vivit, quos verbo genuit ab stabilitate rectitudinis opere evellit. **110** sed sicut gladio Salomonis dividente propriae matris gemitu iste verus repertus est partus, ita et spiritu Iesu Christi docente plerumque hi, qui a matre seducti et capti sunt errore hereticorum, nonnumquam merentur pro semetipsis gementem recognoscere ecclesiam matrem; **111** unde satis convenienterque apparet hanc mulierem hereticorum vel synagogae figurasse impietatem, qui et suos nequiter nutriendo interimunt et alienos quousque perdant inliciendo persuadunt.

**112** *Et facies eius sicut sol lucet in virtute sua.* mirus ordo mem- 1.16
brorum, post pedes scribitur facies; hic facies illius soli comparatur. indignum est enim et satis humile putare Christum descrip-

---

4. **107** quem: quae, $A^2$TPFQ examinatione: examine, TPHEFQ
**108** quem: quae, TQ quasi: + si, SVUMG cessit: concessit, $G^2$P$HE^2$FQ suis: + gaudent, P aliis: aliorum, P exorant: exorat, M; exornant, EF
**109** paucis: pauca, SAGT diximus: + verbis, P progenies: progenie, A; progeniem, P vivit: vivet, G quos: quod, P quos..... genuit: *om* H ab: a, AGTRP stabilitate: stabilitatem, SUM$A^1$G evellit: vellit, VUMAR
**110** gemitu: gemitum, P iste: inde, P verus: versus, M partus: *om* FQ Christi: christo, P matre: matri, SUTP capti: captivi, PHFQ gementem: gementes, P
**111** apparet: appareret, V hanc: *pr* in, P qui: quae, SAPHEF et$^1$: + si, G nequiter: nequitur, MTH interimunt: interimit, P quousque: quosque, EQ perdant: perdat, P inliciendo: inlicendo, V persuadunt: persuadent, $V^2ATP^2$; persuadit, $P^1$
**112** lucet: lucens, $A^2$T facies hic..... comparantur: *om* $G^1$ et$^2$: *om* P humile: humilem, PHE descriptum: discriptum, SV comparatam: comparata, HF;

**4.** tum discoloribus membris aut claritatem eius soli comparatam. **113** nam si de iustis dicit: *fulgebunt sicut sol*; quam periculosum est dicere, quod pari claritate fulgeant iusti cum Domino, cum ipse sit suorum claritas, et pro operum meritis unusquisque ab alio plus fulgeat, sicut scriptum est; *stella ab stella differt in claritate.* **114** de sua autem claritate Dominus, in quantum scire possumus, dixit: *sicut fulgur exiit ab oriente et apparet usque in occidentem, ita erit adventus Filii hominis.* tamen quod dicit *facies eius sicut sol*, apparitio illius fuit, quod locutus est hominibus facie contra faciem. **115** solis autem gloria non potest comparari gloriae Domini, sed propter ortum solis et occasum et rursum ortum, quod natus sit et passus et resurrexit, ideo dedit similitudinem scriptura, faciem eius gloriam solis. **116** ostendit enim post pedes ignitos sicut solis faciem lucere; id est, post novissimi certaminis flammas in diem iudicii manifestari ecclesiae claritatem, sicut Dominus collectis de regno eius zizaniis, manipulis peccatorum ad comburendum, tunc, inquit, iusti fulgebunt sicut sol in regno patris sui. **117** sicut enim solis claritas, quae non ex se rutilat, sed composita Deo magistrante persistit, ubique radium sui splendoris inmittit, ita facies Domini non ex aliquo accipiens sed virtutis suae potestate perlucida nihil habet absconditum, nihil obscurum.

Mt. 13.43

I Cor. 15.41

Mt. 24.27

1.16

§ 113 *incipit* C

**4.** comparatur, $E^1$; comparare, Q
**113** iustis: iustus, $H^1$ claritate: claritatem, SUG fulgeant: fulgeat, VE operum: opere, HEFQ ab$^2$: a, CR differt: defert, V; difert, P
**114** claritate: claritatem, U possumus: possimus, $SU^2AG$ exiit: exit, TPHE apparet: paret, HEF erit: + et, P eius: + lucet, P sicut$^2$: *om* $A^1$ contra: ad, CQ faciem: facie, H
**115** propter: *om* $U^1$ rursum: rursus, P natus: natum, G similitudinem: + suam, G scriptura: scripturarum, G faciem: faciei, TP gloriam: gloria, UQ; gloriae, TPF; gloriosam, V
**116** novissimi: nobilissimi, AR; novissimis, E diem: die, PF manifestari: manifestare, VG collectis: lectis, $HE^1$; eiectis, F; separatis; Q zizaniis: + id est, TR manipulis: manipulos, PHE; + mittet, P patris: patri, V
**117** persistit: persistens, T; + et, PF ubique..... inmittit: *om* M virtutis suae potestate: virtute sue potestatis, CR

5. 1 *Et cum vidissem eum, cecidi ad pedes eius tamquam mortuus.* 1.17
superius meminit conversum se, non ut speciem cerneret, sed ut vocem videret; hic introinspectam omnem virtutem deitatis et in quodam mentis excessu perductus cecidi, inquit, ad pedes eius quasi mortuus. 2 fragilitatis suae et humilitatis et subiectionis pavore perterritus corruit, non in aliquam declinans partem, sed ipsi se Domino humiliter fideliterque committens. Iohannes, qui ista vidit, totius ecclesiae figuram portavit; et non solum Iohannes sed et prophetae et apostoli et omnes sancti, qui ecclesia nuncupantur, tamquam mortui humiliantur ante Dominum nostrum Iesum Christum. 3 duobus modis cadere dicitur, in faciem et retro. omnis enim, qui Deum videt, in faciem cadet, et ubi cadat, videt. qui vero retro cadet, procul dubio, ubi cadat, non videt. Iohannes, qui ecclesiae figuram portabat, in faciem dicitur cecidisse. 4 et de antichristo, qui malorum hominum membra portat, dictum est, *ut cadat ascensor eius retro.* Iacob ergo patriarcha, cum benediceret filios suos, ait: *Dan iudicabit populum suum, sicut alia tribus.* Gen. 49.16
*fiat Dan coluber in via, cerastes in semita, mordens ungulas equi, ut cadat ascensor eius retro.* 5 dicunt antichristum per haec verba Iacob, qui per spiritum futura praevidebat, de tribu Dan esse futurum. alii de Iuda, a quo traditus est Christus, haec scripta pronuntiant; et equitem atque equum Dominum cum carne suscepta designare volunt. 6 retrorsum autem cadere, ut in terra revertatur, unde sumptus est. et quia die tertia resurrexit, ideo per

---

5. 1 ut²: *om* VPQ videret: audiret, PEQ introinspectam: introinspecta, VTPEF; introinspectum, SACR omnem: omni, TRPHEFQ; hominem, V virtutem: virtute. TPHEFQ excessu: excessum, UAT quasi: tamquam, CF
2 aliquam: aliqua, P partem: parte, P et⁴: *om* G ecclesia: ecclesiae, SVUMAGCRQ nuncupantur: nucupantur, M
3 faciem¹: facie, VMAGCRHFQ cadet¹: cadit, A²TCRP qui²..... videt: *om* CH¹ vero: enim, P cadet²: cadit, MA²TCP²H ecclesiae: ecclesiam, SVUMA¹G portabat: portat, PHEFQ dicitur cecidisse: *tr* CR
4 antichristo: antichristi, SG hominum: omnium, PH alia: aliae, TP²
5 futura: futuram, V scripta: scriptura, G²P
6 cadere: + dicunt, P terra: terram, A²TR die tertia: *tr* AGCR infernum:

**5.** David ait: *non derelinques animam meam in infernum.* haec quidam ita disponunt. **7** alii vero hanc prophetiam ad antichristum transferunt et de tribu Dan venire antichristum ferunt, pro eo quod in hoc loco Dan et coluber et cerastes asseritur et mordens; unde et non sine causa, dum Israeliticus populus terras in castrorum partitione susciperet, primus Dan ad aquilonem castrametatus est; re vera illum significans, qui in corde suo dixerat: *sedebo in monte testamenti, in latebris aquilonis, similis ero altissimo.* **8** quando ergo corda doctorum pravorum tenet, montem testamenti diabolus praesidet, cum etiam in latebris aquilonis sedet, quia mentes hominum frigidas possidet. qui non solum coluber sed etiam cerastes vocatur. **9** cerata enim Graece cornua dicuntur, serpensque hic cornutus esse perhibetur, per quam digne adventus antichristi asseritur, quia contra vitam fidelium cum morsu pestiferae praedicationis armabitur etiam cornibus potestatis. **10** quis autem nesciat semitam angustiorem esse quam viam? fit ergo coluber in via, quia in praesentis vitae latitudinem eos ambulare provocat, quibus quasi parcendo blanditur. sed in via mordet, quia eos, quibus libertatem tribuit, erroris sui veneno consumit. **11** fit iterum cerastes in semita, quia quos fideles servos Dei in arta et angusta via reperit et sese a praeceptis caelestibus anhelantes et angusta itinera gradientes conspicit, non solum nequitia callidae persuasionis

Ps. 15.10

Is. 14.13

---

**5.** inferno, $A^2$TCP disponunt: exponunt, TPHEFQ

**7** hanc: *om* $U^1$ de: *om* VTH ferunt: *om* VU et$^3$: *om* $P^1$HEQ partitione: partitionem, VUT primus: primum, CR aquilonem: aquilone, PH monte: montem, U latebris: lateribus, SVRP altissimo: + de quo et per profetam dicitur: a dan auditus est fremitus equorum eius, H (*Jer.* 8. 16)

**8** montem: monte, SP; monti, UT cum: qui, SAGCRPHEFQ cum..... possidet: *om* V cum..... sedet: *om* $U^1$ latebris: lateribus, PF

**9** cerata: ceraste, $U^1T^1G^2P$; certa, $VE^1$; cerasta, F quam: quae, T; quem, $A^2$ quia: qui, V vitam: vita, $SVUMA^1GH$ morsu: morsum, VU etiam: *om* $V^1$

**10** nesciat: nescit, P provocat: *om* $SMAG^1CR$ sui: suum, $P^1$ veneno: venenum, $P^1$

**11** fit: sit, T semita: via, V et$^1$: + in, SVURE via: *tr post* reperit, P reperit: reppererit, SATH et sese a: et in, $AGTP^2$; et se a, $CRP^1$; et sese ad, UQ; esse se a, V anhelantes: anhelanti, VU; anhelanter, CR gradientes: gradentes, V; gradienter, G nequitia: nequitiae, SVUMCR persuasionis: persuasiones, V terrore:

5. impellit, sed etiam terrore potestatis premit, et in persecutionem, tristitiam post beneficia simulata dulcedinis, exercet cornua potestatis. 12 quo in loco equus hunc mundum significat, qui per elationem suam incursum labentium temporum spumat. et quia antichristus extrema mundi apprehendere conatur, cerastes iste equi ungulas mordere perhibetur. 13 ungula quippe equi mordere est extrema saeculi feriendo contingere, ut cadat ascensor eius retro. ascensor equi est quisquis extollitur in dignatibus mundi, qui retro cadere dicitur et non in faciem sicut Moyses, Daniel, Paulus, et iste Iohannes, de quo dicimus, cecidisse memorantur. 14 in faciem enim cadere est in hac vita unumquemque suas culpas agnoscere, easque penitendo deflere. retro vero quod non videtur cadere, est ex hac vita repente absque penitentia per subitaneam mortem decidere, et ad quae supplicia vel poena ducatur, ignorare; 15 et quia Iudaei erroris sui laqueis capti pro Christo antichristum expectant, bene Iacob eodem loco repente in electorum voce conversus est dicens: *salutare tuum expectabo Domine*; id est, sicut infideles antichristum, sed eum qui in redemptione nostra venturus est, verum credo fideliter Christum. 16 unde ergo perfecti viri magna se discretionis subtilitate conspiciunt, ne ad deteriora unquam vel in cogitatione vel in opere cadant, quantum cotidie proficiant incessanter pensant. inde ergo Iohannes, qui ecclesiam praefiguravit, humiliter Domino se committens, unde et Dominus devotione piissima miseretur.

Gen. 49.18

---

5. terrorem, U et[4]: *om* CR persecutionem: persecutionum, UTP[2]E; persecutionis, AGCR post: + haec, G[2]PHFQ simulata: simulatae, A[1]GTPHEFQ exercet: excet, BV
12 quo: qui, M incursum: incursu, TCP quia: qui, A mordere: *om* V
13 ungula: ungulas, VTCPE feriendo: ferienda, G ascensor: ascessor, U dignatibus: dignitatibus, SVRQ dicimus: dicitur, M; *om* F
14 faciem: facie, PEF hac: hanc, M quod: quo, TCR; quae, AG quod non videtur; *om* CR penitentia; paenitentiae, SVUMG subitaneam: subitanea, SVUA[1]GH mortem: morte, SVUA[1]GH quae: qua, SVUA[1]GH poena: poenas, A[2]TP[2]; penam, CRE[2]
15 voce: vocem, A[2]T redemptione nostra: redemptionem nostram, FQ
16 ergo: vergo, V; ego, U vel in opere: *om* PHEFQ opere: operatione, G cadant: cadunt, SVUMGP[1]; + et, ATQ proficiant: proficiunt, PE incessanter: incensanter, S Domino se: *tr* E; *pr* se, S miseretur: miseratus, PHEFQ dexteram: dextera, SE manum: *om* V

**5.** *Posuit, ait, dexteram manum suam super me dicens, noli timere.* 1.17
**17** qualis autem consolatio videri potest ei, qui velut mortuus iacet, si audierit, *noli timere*? hoc nulli alii dicere potest, nisi qui semet-ipsum cotidie in penitentiam mactat, et Domini vestigia sequendo crucem dominicam portat. **18** hic et fidem remunerat et fidelem, non incredulitate sed admiratione perterritum conroborat. timere ergo prohibens, qui ita dilexerat, ut ad contemplationem virtutis illius verteretur, et intuitum fidei suae ad amorem Christi converteret, consolatur humilem et dicit: **19** *ego sum primus et ego novissimus* 1.17
*et vivus et fui mortuus, et ecce sum vivens in saecula saeculorum.* si caritatis meae igniculum percepisti, *caritas numquam cadit.* expulso I Cor. 13.8
nunc timore consurge, quem admiratus es, recognosce; *primus ego sum*, scilicet ante omne initium, ante omnem creaturam. **20** priusquam terra fieret, ego sum, ipse principium et novissimus, et in me finis omnium constat, quia per me universa in fine reparanda sunt. *et vivus et fui mortuus, et ecce sum vivens*, id est, absque 1.17
defectione perdurans, qui mortem pro vestra salute suscepi. **21** *et* 1.17
*ecce sum vivens in saecula saeculorum.* et ecce nunc sum in divina aeternitate persistens. *et habeo claves mortis et inferni*; id est, habes 1.18
in me claves mortis, tu qui es velut mortuus, quia una clavis est vitae ac mortis, et quos male vivendo deponit ad inferos, bene vivendo per penitentiam relevat ad caelos. et qui *noli timere* dicit, utique vitae et mortis potestatem habet. **22** pro mortuo enim, id est, pro peccato baptizatur ecclesia per lavacrum et penitentiam, ut apostolus ait: *quid facient, qui pro mortuis baptizantur* et Christo I Cor. 15.29

---

**5.** **17** potest$^1$: postest, V dicere: dici, UT penitentiam: paenitentiae, S; penitentia, THEF vestigia: vestigiam, AQ
**18** incredulitate: incredulitatem, P admiratione: admirationem, V; admiseratione, S illius: ipsius, VTCPHEQ intuitum: intultum, P
**19** vivus: vivens, MACR meae: me, HQ percepisti: praecepisti, A$^1$ expulso: expulsit, H$^2$ quem: quam, P es: *om* P omnem: omne, SA$^2$TCRPE$^2$
**20** terra: terram, G quia: qua, H me$^2$: + constat, G fine: finem, U et vivus: *om* EFQ
**21** et$^2$: id est, FQ divina: diurna, G tu: *om* P
**22** penitentiam: penitentia, VH ut: *om* U$^1$ apostolus ait: *tr* CR quid: quod, V facient: faciunt, G mortuis: mortuos, G$^1$

**5.** consurrexerint? et iterum: *si consurrexistis cum Christo, quae sursum sunt, quaerite.* **23** istis ergo, qui cum Christo per penitentiam resurgunt, dedit claves regni caelorum, sicut ipse ait: *quorum remiseritis peccata, remittentur eis et quorum retinueritis, retenta erunt.* **24** haec est clavis inferorum; haec est etiam regni caelorum; quoniam, qui habet potestatem dimissis peccatis revocandi ab inferis, ad regna caelorum imponit, quos reduxerit, et ad inferos deponit quos retinendo peccata de caelo deiecerit. **25** et ita fit, ut una atque eadem sit clavis vitae ac mortis. et qui *ecce sum vivens* dixit, ait: *habeo claves mortis et inferni,* ut concludam, quando voluerim, et cum voluerim, rursus aperiam; et quae morte conclusa sunt, in apertam lucem conversam resurrectionem perducam. **26** de quas claves Esaias propheta nos docet dicens: *dabo claves domus David super humeros eius et aperiet et non erit, qui claudat, et claudet, et non erit qui aperiat.* clavis enim et ipse Dominus Iesus Christus est, qui et vitae ianuam patefecit, et mortis disrupit ingressum. **27** *scribe ergo quae vidisti, et quae sunt, et quae oportet fieri post haec.* ecce manifestavit non se tantum loqui de praesentibus sed de praeteritis commemorare. et futuros eum monet appetere, et in fine temporum nascituros pariter appellare.

Colos. 3.1 — Jo. 20.23 — 1.18 — Is. 22.22 — 1.19

**28** Deinde etiam visionem quam demonstrat edisserit. *sacramentum septem stellarum quas vidisti in dextera mea, et septem candelabra aurea.* septem stellae, septem angeli, septem ecclesiae sunt; 1.20

---

**5.** **23** remiseritis: dimiseritis, PH remittentur: dimittentur, TPHEFQ; remittuntur, AGCR **24** clavis: claves, SE haec$^{2}$..... caelorum: *om* P regni: regna, V ab: ad, V imponit: ponit, V quos..... deponit: *om* V **25** fit: sit, UTQ sit: *om* VU; sicut, A$^{1}$G claves: clavis, VM cum: dum, ACR rursus: rursum, PF conclusa: clausa, S apertam: aperta, H conversam: conversa, TPF resurrectionem: resurrectione, TPF **26** de quas..... dicens: *om* U$^{1}$ quas: quibus, U$^{1}$ATCRE$^{2}$Q; qua, PF claves: clavibus, U$^{1}$ATCRE$^{2}$Q; clave, PF et aperiet..... claudat: *om* U$^{1}$H claudat: claudit, V non$^{2}$: nemo, VU enim et: etenim, TF; etenim et, SUR; enim ista, Q; enim, P patefecit: patefacit, V ingressum: ingressu, H **27** ecce: *pr* et, GR sed: + et, SCPEFQ fine: finem, VUMQ nascituros: nascitur, V **28** edisserit: disserit, G$^{2}$ septem: *om* G$^{1}$ quas: quam, SVUME$^{1}$; quod, CRP$^{2}$ aurea: *om* ACR angeli: + sunt septem ecclesiarum et candelabra septem, PHEFQ ecclesiae: ecclesiis, V

**5.** hoc est quod paulo superius nominavimus stellas in dextera Dei sitas, animas esse sanctorum, vel omnem congregationem ipsorum pariter beatorum, qui fuerunt, et qui futuri sunt usque ad consummationem mundi. **29** similiter etiam septem candelabra unam et veram ecclesiam in hebdomada mundi istius constituta, quem diximus trinitatis fide roboratam, et caelestis mysterii sacramenta firmata. **30** de angelis vero quaestio vertitur, si plene non disseratur; stellas dixit angelos esse ecclesiarum et candelabra ecclesias. quae, etiam ecclesiasticis viris bene notum est, non septem sed una ecclesia septiformis est, id est perfecta, sicut scriptum est: *una es columba mea, una es perfecta mea.* **31** quod si una est, angeli quoque non erunt septem. quod si septem sunt, istae solae, quas specialiter nominavit, angelos habent, ceterae vero ecclesiae non habent? **32** quaerendum praeterea est quid sibi velint isti angeli, quod unusquisque nostrum angelus habeat officium deputatum, ut in evangelio veritas protestatur: *angeli eorum semper vident faciem patris mei, qui in caelis est.* **33** si ab omni incursu protegendis servandisque nobis isti angeli distributi adiunctique sunt, cur apostolum Petrum proprius angelus eruere non potuit, et alter ad liberandum eum missus est? dicit enim: *in veritate scio, quia misit Dominus angelum suum et eruit me de manu Herodis.* **34** et non solum missus est angelus sed revertit, sicut scriptum est: *utique*

Cant. 6.8

Mt. 18.10

Act. 12.11

Act. 12.10

*post* § 28 *deficit* F

**5.** quod: *om* A; quae, P animas: anime, MCR esse sanctorum: *tr* M congregationem: congregatione, SA
**29** constituta: constitutam, $A^2$TCRPE quem: quam, $A^2$TCR$P^2$ fide: fidem, U sacramenta: sacramento, $A^2$TCRPHEQ firmata: firmatam, $A^2$TCRPQ
**30** angelis: angelos, SVU$A^2P^1HE^1$ vertitur: + timet, T ecclesias: ecclesiis, V quae: quod, CR$P^2$ etiam: + sicut, VTR $est^1$: + quia, P una ecclesia: unam ecclesiam, G perfecta: perfectam, VU $es^1$: est, P $es^2$: est, P; *om* TH
**31** istae: *om* $G^1$ solae: sol, $M^2$; sola, P quas: qua, VUM$A^1$R$P^1$ $habent^1$: habet, P ceterae..... habent: *om* $G^1$
**32** praeterea: praetereat, G quid: *pr* et, S; qui, G; quod, $P^1$E unusquisque: uniuscuiusque, SU$G^2$CRE nostrum: *om* $A^1$ angelus: angeli, TCR in: *om* ATF evangelio: evangelium, G mei: nostri, $A^2$
**33** ab omni: boni, V incursu: cursu, SM$G^1$ACR isti: istis, G sunt: erunt, G Petrum: patrum, UMAGTRH eruere: eripere, CR eruit: eripuit, CRP
**34** $sed^1$: + et, HEQ revertit: revertitur, TCR$P^1$E; reversus, $P^2$ $est^1$: *om* H uti-

5. *processerunt unum vicum et discessit ab eo angelus*; sed dicit aliquis: angelus uniuscuiusque, qui deputatus est, mittitur ad liberandum. dicat ergo: et quia si omnes apostoli essent in carcere, duodecim angeli mitterentur, nec alius alienum sed proprius liberaret. 35 minus enim valet unus angelus Domini Assyriorum castra percutere et liberare universam Ierusalem? aut Iob angelo sancto et non ipsi diabolo commendatus est, ne aliquid amplius quam iussum erat pateretur? 36 si autem non protegendis liberandisque nobis, sed forte docendis aut instruendis dati sunt, quid spiritus sanctus, de quo dicit Dominus: quum venerit *ille, omnes vos docebit*; quid etiam hic dicemus: minimos Dominus laudabit angelos minimorum? id est, minores homines minores angelos habent? an quo modo? cuius merito dixit videre angelos Deum? proprio, an hominum qui custodes dati dicuntur? 37 si enim merito suo vident angeli Deum, non est quod in hoc in laude minimorum Dominus protulerit. sin vero merito nostro angeli nostri vident Deum, ergo antequam hominibus adiungerentur, non videbant? 38 an merita exerunt hominum tales angelos accipere, qui semper Deum vidissent et viderent? taceo, quod impares merito sint iusti; potest non quidem sine contradicentis periculo dici, quod angelum unusquisque pro modo suae fidei ac devotionis acceperit; et quanto quis magnus fuerit, tanto angelum videndo Deum digniorem ac priorem habebit. 39 quanto vero minus quis fuerit in devotione,

Jo. 14.26

---

5. que: utrique, SVUE unum vicum: *tr* CR ab eo angelus: *tr* CQ qui: quod, V mittitur: mittatur, T liberaret: liberet, G
35 et[1]: ut, CR liberare: liberet, UMAGCR universam: universa, H; *om*, V
36 forte: forti, V docendis: docendi, SMG[2]PHQ; dicendi, VUACR instruendis: instruendi, SMG[2]PHQ; struendi, VUG[1]CR dati: date, V quid: quod, VE[1] quo: quod, VU quum..... Dominus: *om* T ille: ipse, P omnes: *om* P laudabit: laudant, T angelos[1]: angeli, V minores homines: *om* T an[1]: a, V an[2]: hanc, G[2]P[1] qui: quibus, TP[2]
37 merito: emerito, H in hoc: hic, T; hoc, SP in[2]: *om* EQ minimorum: minorum, RE sin vero: si numero, P adiungerentur: iungerentur, SP
38 merita: merito, VU exerunt: exierunt, GP[1]; haec erunt, Q viderent: viderunt, P merito: meriti, H sint iusti: sunt isti, CR non: + in, H dici: dicit, M suae: *om* S devotionis: devotioni, A quanto: quando, H angelum: angelo, P[1] ac: *om* P[1]; et, P[2] priorem: ampliorem, P
39 minus: minor, VTCP meritum: merito, SVUMAGP[1]HE[1] quid: qui, G cre-

**5.** tanto minorem angelum secundum suae devotionis meritum promeretur. quid faciunt, si creverit sanctitas, aut * fidei detrimentumque iustorum minuerit? ipsi permanent, an secundum fidem hominum incrementa detrimentaque mutantur? **40** si enim angeli non mutantur, homo ad trigesimum vel ad centesimum fructum crescendo in sanctitate conscendens angelum suum aut secum ducit, aut profectus in primo gradu relinquit? **41** quod si haec puerilia aut vulgaria est dicere, nec in divinis scripturis fieri, aut a nobis sentiri licitum est; quaerendum nobis est, quo laudis genere minimos extulit dicens: *videte ne contemnatis unum de pusillis istis, quia angeli eorum semper vident faciem patris mei, qui in caelis est.* Mt. 18.10 **42** potuit enim sublimius minora laudare, sicut alio loco laudavit dicens: *quandiu fecistis uni ex minimis istis fratribus meis, mihi fecistis.* Mt. 25.40 non enim melius aut sublimius aut maioris laudis est hominis habere angelum custodem, qui semper Deum videat, quam Christum fratrem, quem semper secum habet custodem etiam et coheredem, cum et fratrem eum Christus dignatus est habere. **43** isto modo habet unusquisque angelum. numquid et vocem angeli sui homo, aut angelus hominis sui, cui delegatus est, habet vocem, ut audita Petri voce diceretur, non est Petrus, sed angelus eius est? non potest fieri ut talis suspicio in nos credatur esse. **44** sed

§ 43 *incipit* F

**5.** verit: creaverit, VGTCEQ fidei detrimentumque iustorum: si quodam detrimento iusticia, T fidei: fides, HQ minuerit: munerat, P permanent: permant, V hominum: homini, V incrementa detrimentaque: incremento detrimentoque, T mutantur: mutatur, V

**40** ad: a, VU$^2$: *om* U$^1$ centesimum: tricesimum, H fructum: *tr ante* vel, S sanctitate: sanctitatem, T angelum: angeli, A ducit: dicit, H; didicit, G$^2$ gradu: gradus, G

**41** aut: et, MCPH est$^1$: sunt, TCP sentiri: sentire, VTE nobis est: *tr* G quo: quod, MGE

**42** sublimius: sublimus, V uni: *om* S fratribus meis: *om* A$^1$ habet: habeat, UT fratrem: fratre, H Christus: christum, G; + habere non est, G$^2$P est habere: *om* P

**43** isto: iste est, G et: vel, THQ homo: *om* UMAGP$^1$HEFQ hominis: homini, G delegatus: diligatus, VUA$^1$HE Petri voce: *tr* EQ eius: *om* H est$^3$: *om* S potest: poterit, M in nos credatur: innocere detur, P nos: nobis, TCR

**5.** quod mihi videtur angelus hominis anima eius est, id est, homo interior, qui semper Deum puro corde contemplatur per fidem; sicut Dominus dicit: *non me videbitis donec dicatis, benedictus, qui venit in nomine Domini*, id est, donec credatis et crucem meam levetis et me sequatis; et ad Philippum ait: *qui me videt, videt et patrem.* **45** cum ergo dicit angelum hominis, ipsum hominem significat; si ecclesias et angelos earum esse intellegas, non solum mysterii, sed et consuetudinis unam rem dividere in multas causas, ut dicimus homines ecclesiae, cum ipsi homines sint ecclesia; ipsi sunt angeli; ipsi sunt stellas; ipsi sunt candelabra. **46** hoc totum una ecclesia est, sed propter sacramento mysteriorum dividuntur per singula. hinc Dominus ait: *tristis est anima mea usque ad mortem.* ergo alter videtur, qui dicit, et altera anima de qua dicit, cum ipsa anima dicat: *tristis est anima mea*, et non dicat tristis sum. **47** si ergo consuetudo est dicendi, et ita unionem partitur, multo magis mysterium sacramenti et obscurandae rei gratiam, ut, quod dicis per mysterium, id est, occultum, allegorice hoc intellegas. allegoria est significantia cuiuscumque rei, ut aliud sonet in verbis, aliud intellegas in mysteriis, id est, in secretis et spiritualibus; sicut per Esaiam dicitur: **48** *ecce facio nova et nunc orietur, utique cognoscetis ea. ponam in deserto viam, et in invio flumina. glorificabunt me bestiae agri, dracones et structiones, sirenae et filiae passerum. quia dedi in deserto aquas et flumina in invio, ut darem potum populo*

Luc. 13.35 — Jo. 14.9 — Mt. 26.38 — Is. 43.19

---

**5.** **44** videtur: *om* T est[1]: *om* RP[1] sequatis: sequamimi, A[2]TCRPFQ qui me: cum, V

**45** si: sic, ACRHQ esse intellegas: *tr* AG; intellegas unum esse, CR solum: + est, P mysterii: ministerii, CR sed: *om* P consuetudinis: consuetudine, G dividere: divides, TP dicimus: dicamus, VTRPEQ ecclesia: ecclesiae, SVMAGCR ipsi: *om* ACR stellas: stellae, A[1]TCRPE[2]FQ candelabra: + aurea, G[2]PEQ

**46** una: unum, P[1] ecclesia est: *tr* MTPH sacramento: sacramenti, TEQ; sacramentum, VUCRP[2]F mysteriorum: mysterium, T; ministeriorum, CR hinc: hic, MH dicit[2]: dicitur, PQ

**47** si: sic, VUM et[1]: ut, P gratiam: gratia, TCPHEF per: *om* G[1] cuiuscumque: cuiusque, P sicut..... dicitur: *om* U[1]

**48** cognoscetis: cognoscitis, V glorificabunt: glorificabit, U structiones: strutiones, AGTPF passerum: pessarum, V deserto: desertum, P potum: *om* AGCRF

**5.** *meo, electo meo.* **49** quid est enim desertum, ubi Deus viam facit, aut quid locus aridus, ubi flumina facere promiserat, nisi gentes in quibus per Christum via vitae patefacta est, et indeficiens aqua salutis effluxit? **50** quae sunt etiam bestiae, quae benedicent et glorificant Deum? quae sunt sirenae et filiae passerum? quod genus electorum potandum, nisi unum atque idem, quem supernominavimus, qui Christum sequuntur perfecta fide et opera iustitiae, ut, sicut hoc per mysterium tractas et unum esse intellegis, sic angelum et ecclesiam unum esse credas, sicut corpus et animam unum hominem dicis? **51** quod apud Graecos in hoc nulla quaestio esse videtur. apud nos enim dubium est utrum genitivus sit angelus ecclesiae an dativus. apud illos autem manifestum est, quoniam non angelo huius ecclesiae dixit, sed angelo huic ecclesiae, id est episcopo civitatis, ut non tam angelum et ecclesiam videretur dixisse, quam quid sit angelus exponere voluisse, dicens: **52** to anglo te en epheso ecclesiae grapson, quod est Latine, *angelo,* 2.1
id est, *ecclesiae, quae est Ephesis, scribe.* quod apud nos quoque in plurali numero potest discerni; ut puta, angelis, ecclesiis quae sunt

§ 51 *incipit* Y

**5.** **49** est enim: *tr* ACR Deus: + flumina, G promiserat: promiserit, AT; premiserat, UM gentes: gens, CR via: viam, A[1]; viae, A[2]CR patefacta est: patefactae sunt, AGCR aqua: aquas, UEQ
**50** sunt[1]: erunt, U etiam: tiam, U quae[2]: qui, SVUMR benedicent: benedicunt, CFRQ quod: que, GR potandum: putandum, PEF unum: unus, STCQ quem: que, GE; quos, C supranominavimus, SVAGHEF sequuntur: sequitur, TRPQ perfecta fide: perfectam fidem, UEF; per rectam fidem, CRPHQ opera: opere, T; operam, HQ iustitiae: *om* UTRP tractas: tractans, G et[5]: *om* G ecclesiam: ecclesia, H credas: *om* G animam: anima, SVUMA[1]G
**51** quod..... videtur: *om* V quaestio: quod est, G esse videtur: *tr* P angelus: angelo, MT dativus: ducibus, CR id est episcopo civitatis: *om* PHEFQ non tam: et, YVUMAGTCR; *om* S angelum: angelo, AGT ecclesiam: ecclesiae, T; *om* G quam: tamquam, YT quid: qui, GP exponere: expone, H voluisse: voluisset, YMTRP
**52** *lege,* τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν Ἐφέσῳ ἐκκλησίας γράψον anglo: angelo, SPF quae: quod, V Ephesis: ephesi, PHEQ plurali: pluralium, G[2] numero: numerum, U discerni: decerni, P angelis: angelus, S

**5.** in Asiis, scribe. **53** sic etiam in Psalmo dicit pro uno pluraliter: *in sole posuit tabernaculum suum in eis.* quid sit in sole, exposuit dicens in eis; cum sol et tabernaculum in eis unum sit. nam et illud facit nobis quaestionem, quod et in initio libri non septem angelis sed septem ecclesiis dixerit. **54** sic enim dicit: *Iohannes septem ecclesiis, quae sunt in Asia.* et Dominus dixit ei: *scribe in libro, quae vidisti, et mitte septem ecclesiis.* postea tamen angelis iubet scribi, ut ostenderet unum esse angelos et ecclesias. angelus enim Latine nuntius dicitur, ecclesia convocatio, propter quod omnes ad se vocet ad penitentiam. **55** denique angelos iubet agere penitentiam? non, sed homines. ista autem septem candelabra unum candelabrum est septiforme. hinc Dominus in evangelio ait: *non accendunt lucernam et ponunt eam sub modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus, qui in domo sunt.* **56** in modio lucra temporalia dixit; in lucerna autem lux praedicationis accipitur; candelabrum vero homines nuncupavit. **57** lucernam ergo sub modio ponere est propter temporalem lucrum gratiam praedicationis abscondere, quod nemo utique servorum Dei facit, quia, ut diximus, candelabrum quilibet homo est, cui lucerna superponitur, dum eidem cura praedicationis antefertur.

Ps. 18.6 — 1.4 — 1.11 — Mt. 5.15

---

*post* vidisti, § 54, *incipit* N

---

**5.** Asiis: asia, TFQ in Asiis scribe: *om* H

**53** pro uno pluraliter: *tr* G suum: *om* AP¹HQ in eis¹: *om* P¹ quid: quod, VE; qui, U exposuit: exposui, V in eis²: *om* P et tabernaculum: e taveralum, H et³: *om* VTPHEFQ; est, S initio: initium, V sed: *om* U¹M; + et, G²

**54** et¹: *om* VAGTCR ei: *om* HQ scribi: scribe, AF; scribere, CR et³: *om* G ecclesias: ecclesia, HE; ecclesiam, FQ Latine: grece, P¹ ecclesia: ecclesiae, YVUMRH se: *om* U¹

**55** homines: ecclesias, NPHEFQ ista: isti, YSVMR hinc: hic, GR; haec enim, P lucernam: lucerna, AT luceat: lucet, V; luceant, G omnibus: hominibus, PH qui: que, A¹G

**56** modio: medio, V lucra: lucerna, GTQ temporalia: *tr ante* lucra, U dixit: dicit, HEFQ; sunt, NP

**57** lucernam: lucerna, SVUMAGTEQ sub: su, U temporalem: temporale, A²TCRPF quilibet: quislibet, PF cura: curam, E²F

**5.** **58** Haec est proprie angelus et candelabra, id est, adnuntiatio praedicationis et homo qui adnuntiatur. alio enim loco legimus unum esse robur, unde septem exierunt, sicut Dominus Moysi facere praecepit et ponere *in tabernaculo, ut semper arderet.* candelabrum autem illud septem ramorum erat. **59** spiritus sancti gerebat imaginem, qui septiformi gratia inlustrat ecclesiam omnem in unitatem fidei consistentem. sive hunc candelabrum Christum intellegimus, portantem septem ecclesias, in quibus septiformis spiritus sancti splendor refulget, huic candelabro fiunt *emunctoria,* quae in Esaya *forcipes* nuncupantur. **60** haec sunt duo testamenta, quibus peccata purgantur. Candelabrum autem extra velum testimonii, quod oppansum est, ardere praecipitur, quia sine ullo veteris testamenti velamine spiritus sancti iam veritas fulget. oleum vero quod de arboribus olivarum sumendum Dominus praecepit, eandem gratiam spiritus sancti ostendit. **61** habent enim in se pacem et misericordiam per salvatoris adventum, unde in cordibus nostris accenditur. denique in singulis omnes convenit, quia non dicit, quid spiritus dicat ecclesiae, sed ecclesiis.

Ex. 27.20

Ex. 25.38

Is. 6.6

**62** Non enim Ephesiorum ecclesia sola erat, ut si eam non paeniteret *de loco suo* moveret *candelabrum,* aut Zmirnae soli promittit, *nihil timeas ex eis quae passurus es,* aut Pergamo, *thronus*

2.5

2.10

---

*a* facere, § 58, *ad* denique, § 61, *deficit* N

---

**5.** **58** haec: hoc, GTEF et$^1$: atque, EQ candelabra: candelabrum, ATEQ qui: cui, ACPEQ adnuntiatur: adnuntiantur, A$^2$ unde: de, NPH; de quo, F illud: + quod, Y$^2$ erat: erant, H$^1$; *om* H$^2$

**59** omnem: hominem, H$^1$ unitatem: unitate, TPEFQ hunc: hoc, A$^2$TCRPF Christum: *om* G portantem: portantes, G septiformis: septiformi, SPEF; septem formis, V splendor: splendore, HE$^1$FQ fiunt: fuit, V Esaya: esayas, U

**60** oppansum: expansum, CRHF; appensum, G fulget: fulgit, YSVA$^1$G arboribus: arborum, G; arbore, P Dominus praecepit; *tr* P eandem: eadem, G gratiam: gratia, S

**61** se: *om* U$^1$ singulis: singulas, N omnes: omnibus, TC; hominibus, Q quid: quod, VAG spiritus: + sanctus, VUMAGC dicat: dixit, AGH$^1$ ecclesiae: ecclesiis, VU

**62** Ephesiorum: ephesorum, M$^2$AGF eam: *om* SM$^2$ moveret: movere, CR Zmirnae: izmirnae, N quae: *om* UGTNPH es$^1$: *om* U Pergamo: pergamum, MP

**5.** *es Satanae*, sed tantum cum illa et non ubique thronus est Satanae, **63** ut si Pergamum non paenituisset, *oris gladio* esset purgandum, 2.16
aut Thiatirae adulteriis comminatur et solum hortatur, *tenere quod* 2.25
*habet donec veniat*, aut Sardis tantum dicit, *si non vigilaveris, veniam* 3.3
*ad te sicut fur et nescis qua hora veniam*, aut soli Filadelfiae *dedit* 3.8
*osteum apertum*, et soli promittit tutelam a *temptatione*, *quae ventura* 3.10
*est temptare totum orbem terrarum*, aut *ex ore* suo solos *Laudociae* 3.16
*tepidos evomere* comminatur. **64** non utique in his tantum locis fuit tunc Christi ecclesia, sed in septenario numero omnis plenitudo consistit; et ut divini mysterii consuetudo est, in specie genus convenit; id est, per similitudinem omnem causam comprehendit. nam et apostolus Paulus ad septem ecclesiis scripsit, non hisdem, quibus Iohannes. **65** angelum ergo ecclesiam dicit in quo duas partes ostendit, dum unam laudat, alteram increpat. in consequentibus manifestatur per easdem ecclesias, non eundem increpare, quem laudat, sicut Dominus in evangelio omnem praepositorum corpus unum servum dixit. **66** praepositi vero Latine speculatores dicuntur, nam Graece episcopi nominantur. episcopus autem vocabulum inde ductum, quod ille qui super efficitur, superintendat curam scilicet subditorum gerens. **67** scopin enim Graece, Latine intendere dicitur, id est, speculare, videre, intellegere, quid fuit de praeteritis, quid erit de futuris, quid debeat ordinare de praesentibus. nam iste speculator praepositus est in ecclesia dictus,

---

**5.** sed: ut, SGTRN est: sit, VTNPEF
**63** ut: vel, TN esset: esse, SVMAGRHEF purgandum: pugnandum, EFQ adulteriis: adulteris, TNPHEFQ solum: solam, SFQ sicut: tamquam, $Y^1$VUF osteum: ostium, AGTCRN$^2$PFQ a: ad, P temptatione: temptationem, VP totum: *om* S aut: ut, N solos: solus, SMG$^2$H$^1$E; soli, FQ laudociae: laodociae, VTRQ
**64** tantum: tatum, H fuit: fui, AC tunc: inistantum, G; *om* F ut: *om* GP est$^1$: *om* U id est: *om* U$^1$ et$^2$: *om* G$^1$ ad: *om* EQ ecclesiis: ecclesias, $Y^2$ATCRNP scripsit: scribit, P$^2$HEF; scribet, P$^1$ hisdem: eisdem, GTCRNHF
**65** laudat: + et, STCNH$^1$EQ manifestatur: *pr* enim, SNPHQ eundem: eadem, H$^1$ omnem: omne, UTNPH$^2$E$^2$FQ; omnium, CR corpus: *om* AG$^1$CR servum: corpus, G$^2$NPH$^2$
**66** episcopus: episcopi, $Y^2$TCNP ductum: dictum, AG quod: *om* V$^1$
**67** enim: *om* U$^1$ speculare: speculari, CR erit: egerit, V quid$^3$: quod, V ordinare: ordinari, T praepositus: propositus, N$^1$ dictus: dicitur, UF prospi-

**5.** eo quod discernat atque prospiciat singulorum populorum infra se positorum mores et vitam. **68** hunc servum Dominus in evangelio redarguit, cum dicit: *si dixerit malus ille servus in corde suo, moram facit venire Dominus meus, et subito venit Dominus hora qua ignorat; tunc dividet eum, et partem eius ponet cum hypocritis.* non quod per partes eum disecet, sed dividere dicitur, id est, a sanctis segregare. **69** proinde ergo omni ecclesiae unum corpus dixit; et ecclesiae caput Christus est, et membra omnis omnino populus, et oculus ecclesiae episcopus est. proinde speculator dicitur. et manus ecclesiae presbiter est, id est, senior, qui etiam cum episcopo in honore paene coniunctus consors mysteriorum corporis Christi et sanguinis est. **70** manus dicitur, quia per ipsos episcopi per omnes ecclesias, quod est omnis populus, operam sanctitatis exercent. pes ecclesiae diaconus est. pes dictus est, quia utrique sacerdotes per ipsos ministerium sanctitatis discurrunt. **71** quos abscidere praeceptum est, si scandalum ecclesiae operantur, sicut veritas in evangelio protestatur: *si oculus, manus, pes, scandalizant te, evelle, abscide, et proice abs te.* quem veniens Dominus ipse dividet et non totum servum sed partem eius cum hypocritis ponet. **72** partem dixit, qui per ipsos baptizati fiunt, etiam intra ecclesiam recta operare videntur. incipiens ergo a principio libri usque in finem bella intestina, id est, pugna intra ecclesiam, et septiformis ecclesiae membra, in praesentibus diversa opera, et quae oportet fieri post

Luc. 12.45

Mt. 5.29; 18.8

---

*post* pes, § 70, *deficit* N

---

**5.** ciat: praespiciat, TNHE vitam: vitas, P
**68** evangelio: evangelium, G ille: *om* H venire: *tr post* meus, P et[1]: *om* M[1] venit: venerit, TN tunc: *om* S dividet: videt, A[1]GCRNH disecet: desecet, YAGCREQ
**69** omni ecclesiae: omnem ecclesiam, N[2]HEFQ dixit: *om* G[2]N[1]P et ecclesiae..... est: *om* G[1] populus: + est, M proinde: unde, G[1] mysteriorum: ministeriorum, VU[1]GF
**70** est[1]: *om* UQ exercent: exercunt, H[1] utrique: utique, CRF
**71** operantur: operatur, VU sicut..... protestatur: *om* M pes: pedes, AG scandalizant: scandalizat, TRPE ipse: ipsi, V totum: tantum, Y
**72** dixit: + quoniam, T; + quia, FQ fiunt: sunt, CQ recta: rectam, VG operare: operari, MTCRP[2]FQ pugna: pugnam, ATCRH opera: opere, T

5. haec demonstrare futura. **73** non dixit, scribe quae sunt aut quae fuerunt, sed quae oportet post haec fieri. ostendit usque in messis maturitatem zizania crescere, et laboratoribus praecipit bestias et aves abigere. in his ergo septem ecclesiis, quod est una ecclesia, haec quae diximus potest fieri. **74** sed et pro qualitate fidei et electionis ad septem scribitur. aut ad eos scripsit, qui et laborant in saeculo, et operantur de fragilitate laborum suorum, et patientes sunt. et cum videant homines isti, quos diximus, aliquos in ecclesiam largos et dispensatores, sed tamen pestiferos, ne disperatio fiat, portant eos in quantum valent. **75** admonet tamen eos in Ephesi prima ecclesia de caritate et amore, ut illi qui plus patientes sunt, eos in quibus fides deest, amando et castigando corripiant, ut agant penitentiam. **76** aut ad eos qui locis crudelibus inhabitant inter persecutores et malos, per Zmirnam ecclesiam admonet, ut supportent et perseverent esse fideles. ipsis dicit: *nihil* 2.10
*timeas ex eis, quae passurus es.* **77** aut ad eos qui sub praetextum misericordiae inlicita peccata in ecclesia faciunt, et aliis facienda ostendunt; ipsis per Pergamum ecclesiam dicit: *thronus es Satanae.* 2.12
**78** aut ad eos qui sunt in ecclesia leves, pro ipsis dicit per Thiatiram ecclesiam, *habeo adversus te multa, quia permittis mulierem* 2.20
*Zezabel, quae seducit servos meos fornicare.* **79** aut ad eos qui neglegentes sunt in ecclesia, et non vigilant pro salute animarum

---

5. demonstrare: demonstravit, TQ
**73** post haec fieri: *tr* T crescere: cresceret, G laboratoribus: laborantibus, HEFQ praecipit: praecepit, CRPEFQ una: unam, $U^1$ potest: possunt, TCRF
**74** $et^1$: *om* PF pro: per, YTCRHQ qualitate: qualitatem, $YVU^1A^1GCR$ electionis: lectionis, V scribitur: scribit, $P^2Q$; scribet, $P^1$ saeculo: *pr* hoc, U fragilitate: frugalitate, SPHF ecclesiam: ecclesia, VUCQ sed: *om* H disperatio: desperatio, $A^2$; dispensatio, P
**75** $in^2$: *om* $G^1$ $et^2$: *om* G castigando: *om* G
**76** Zmirnam: zmirnae, T; izmirnam, H ipsis dicit: *tr* G
**77** ad: *om* $V^1$ sub praetextum: super textum, CR; sub praetextu, $A^2$TCRFQ aliis: alios, P per: *om* $GHE^1$ Pergamum: pergami, YTEFQ
**78** Thiatiram: thiatirae, T ecclesiam: ecclesia, U adversus: adversum, VU mul ta: *om* $Y^1$; + pauca, $Y^1G$; *tr ante* habeo, G quae: qui, P seducit: seducet, YSVMG fornicare: fornicari, $TCRP^2$
**79** salute: salutem, YVG nomine: nomen, U ecclesiam: ecclesia, YSME

**5.** suarum et sunt tepidi et pigri, et nomine tantum Christiani sunt; pro ipsis dicit per Sardis ecclesiam, *si non vigilaveris, veniam ad* 3.3
*te sicut fur, et nescis, qua hora veniam.* **80** aut ad eos qui humiliter instructi, id est, rustici sunt, in scripturis nihil sentiunt, et simplices sunt, et fidem fortiter tenent; ipsis per Filadelfiam ecclesiam Dominus tutelam promittit temptationum, quae ventura est. **81** aut ad eos qui student in scripturis, et laborant cognoscere arcana, id est, occulta scripturarum, et Dei opus facere nolunt, id est, misericordiam et amorem; omnibus his penitentiam adnuntiat, omnibus iudicium futurum adnuntiat.

**82** Et in prima quidem epistula ait: *scio laborem tuum et opera* 2.2
*et patientiam tuam*, id est, scio te laborare et operari. video te patientem esse, ne putes me longe morari a te, *et quia non potes portare* 2.2
*malos, et qui se dicunt apostolos esse; et invenisti eos mendaces, et patientiam habes propter nomen meum.* haec universa ad laudem non mediocrem, sed tales viros et talem classem talesque electiones homines oportet omnimodo admoneri, ne istis sibi bonis concessis fraudentur. **83** *pauca* dixit *se habere adversus illos. et caritatem* 2.4
*tuam, inquit, pristinam reliquisti. memento unde cecideris.* qui cadit de alto cadit. ideo dixit unde, quoniam omnimodo usque ad finem, amoris opera exercenda sunt, quod est principale mandatum. denique nisi opera cum amore fiant, minatus est movere candelabrum de loco suo, id est, spargere plebem. *sic habes et tu tenentes doctri-* 2.15
*nam Nicolaytarum.* **84** odire se autem opera Nicolaytarum dicit, quae et ipse oderat; hoc ad laudem expectat. Nicolaytarum autem

---

**5.** **80** instructi: structi, PH et$^1$: sed, PHEFQ fidem fortiter: *tr* VU Filadelfiam: filadelfiae, T promittit: *om* P$^1$ temptationum: temptationis, UTP est$^2$: sunt, G **81** adnuntiat$^1$: *om* AG$^1$TCR; adnuntiant, H$^1$P$^1$ omnibus$^2$..... futurum: *om* AG$^1$CR **82** operari: operare, A$^1$H$^1$E$^1$ te patientem: *tr* EF patientem esse: *tr* H; patientiam tuam, ACR ne: *pr* sed, CR a: ad, VQ et$^5$: *om* YM$^2$A$^1$TG$^1$CRH$^1$E; + non sunt, SM$^2$H$^3$FQ; sed, A$^2$ laudem: laude, U talesque: talisque, YT electiones: electionis, YTGCRF omnimodo: omnimode, U admoneri: admonere, P **83** tuam: *tr post* inquit, P reliquisti: relinquisti, H cecideris: excideris, P cadit$^1$: cadet, YVMAG cadit$^2$: cadet, M principale: principalem, VU fiant: fient, MAGTCH suo: *om* S **84** odire..... Nicolaytarum$^1$: *om* AG$^1$R et$^1$: *om* G expectat: spectat, A$^1$ e-

5. opera erant illo tempore victi hominis et pestiferi sub nomine Nicolay ministri. fecerant sibi heresem, ut delibatum, id est, immolaticium exorcidiarentur et manducari possint, et quicumque fornicatus esset, octava die pacem acciperet. 85 ideo conlaudat illos ad quos scripsit, quibus talibus et tam magnis viris promisit lignum, quod est in paradiso Dei sui; haec est Ephesi ecclesia. sequens epistula sequentem conversationem alterius classis et consuetudinis deiecit. 86 denique ait: *scio tribulationem tuam et paupertatem,* 2.9
*sed dives es.* scit enim apud se Dominus talibus divitiae esse reconditae, et detractionem de Iudaeis quos negant esse Iudaeos, id est, confessores de sinagoga Satanae, quoniam ab antichristo colliguntur et diaboli congregatio fiunt, quibus ait: *esto fidelis usque* 2.10
*ad mortem et qui vicerit, non laedetur a morte secunda,* id est, non castigabitur in inferno; haec est Zmirna ecclesia. 87 tertia classis sanctorum ostendit esse viros, qui fortes sunt in fide, et non expavescunt persecutionem, sed quia illi sunt, qui proni sunt ad inlicitas permixtiones, ait: *pugnabo cum illis gladio oris mei.* quid 2.16
praeceperim dicam, et quid feceritis imputabo. 88 *nam Balaam* 2.14
*doctrinam, qui docebat Balaac mittere scandalum ante oculos filiorum* Num. 24 25

---

*post* alterius, § 85, *incipit* N *post* Satanae, § 86, *deficit* Y

---

5. rant: + in, S victi: invicti, SM$^3$HEF; iniusti, Q hominis: homines, SVURP; omnes, G pestiferi: pestiferis, U fecerant: fecerunt, UCRPE; + autem, T immolaticium: immolaticius, G exorcidiarentur: exorcizarentur, CRQ; exorcizaretur, TP$^1$ manducari: manducare, A$^2$TCPH$^2$Q possint: possent, A$^2$TP$^2$FQ acciperet: acciperent, M

85 conlaudat: conlaudet, A$^1$ scripsit: scribit, PHEF haec: hoc, V sequens: sequenti, M classis: classas, N$^1$

86 paupertatem: + tuam, AGR sed dives: ves, A$^1$G$^1$; quia dives, A$^2$CR scit: sit, H$^1$ divitiae: divitias, A$^2$TCRP$^2$FQ reconditae: reconditas, A$^2$TCRP$^2$FQ Iudaeis: iudeos, YVUM$^1$A$^1$G quos: quas, NP$^1$E de: qui sunt, TCF ab: *om* P$^1$; cum, P$^2$ castigabitur: gustabitur, NP inferno: infernum, VU haec..... ecclesia: *om* V Zmirna: zmirnae, VT; izmirna, NE; smirnam, U

87 expavescunt: pavescunt, TNE mei: + nam, G$^2$NPH$^2$Q quid: qui, N praeceperim: praeceperit, P

88 doctrinam: doctrina, PQ qui: quod, V; quo, G delibatam: delibatum, G

**5.** *Israel*, esse delibatam et fornicari olim notum est. ille enim hoc consilium dedit regi Moabitarum ut scandalizaret populum. sic inquit, vos habetis talem doctrinam et sub praetextu misericordiae alios vitiatis.

*Qui vicerit*, inquit, *dabo illi de manna absconsum, et dabo illi* 2.17
*calculum album.* **89** manna absconsum immortalitas est. gemma alba adoptio in filio Dei. novum nomen in calculo scriptum, Christianum est. haec est Pergami ecclesia. quarta classis nobilitatem fidelium operantium cotidie et maiora facientium opera significat. sed et ibi esse quoque faciles homines ad inlicitas paces dandas et novas prophetias adtendendas ostendit et arguit; et pie monet ceteros, quibus non placet hoc, qui cognoscunt nequitiam adversam, quibus malis et doloris inducere quaerit in capita fidelium pericula; **90** et ad eos ait: *non mitto super vos aliud pondus*, id 2.25
est, non dedi observationes et onera et novas prophetias et inlicitas, quas non convenit ecclesia; quod est aliud pondus, ut, *quod habetis*, 2.25
*teneatis*, id est, quod scriptum et rectum est, opere perficiatis, donec venio, dixit: **91** *et qui vicerit, dabo illi potestatem super gentes*, 2.26
id est, iudicem illum constituam inter ceteros sanctos. *et dabo* 2.28
*illi stellam matutinam*, id est, primam resurrectionem, scilicet repromissae, quod est praesenti saeculo in penitentia; auferam ab eo noctis ignorantiam. stella matutina Christus est. dabo illi, ait, stellam matutinam, quae noctem fugat et lucem adnuntiat, id est,

---

**5.** est: esse, ATCHF Moabitarum: moabitidarum, CR ut: et, NP scandalizaret: scandalizaverunt, NPH$^2$; scandalizaverint, H$^1$E inquit: *om* A$^1$ praetextu: praetextum, SVUN$^1$PEQ inquit$^2$: *om* A$^1$ dabo illi: diaboli, VU manna: magna, V absconsum: absconso, TE$^2$; abscondita, A$^1$; abscondito, A$^2$; absconditum, Q album: albam, VU

**89** immortalitas: immortalis, U filio: filios, TN novum nomen: *tr* HEF calculo: calculum, TCNP quoque: quosque, AT faciles: facies, GQ inlicitas paces: inlicita pacis, V ostendit..... pie: *om* A$^1$ cognoscunt: agnoscunt, S malis: mali, CR et$^6$: *om* N doloris: doloribus, A$^1$GTNP$^2$HFQ capita: capite, NPEF fidelium: fideli, N$^1$P

**90** aliud$^1$: aliquit, M convenit: + tolerare, T ecclesia: ecclesiae, SUMTCRHE quod$^5$: *om* G$^1$ scriptum: + est, G$^2$

**91** illi: *om* SQ primam: prima, V scilicet: sanctis, TP$^2$F repromissae: promissam, TNF penitentia: penitentiam, AGCRQ; + et, MTP$^2$HQ ait: agit, U; *om* EFQ noctem: nocte, VU aeterni diei: aeterne Dei, VF; eterna diei, G

5. aeterni diei initium. **92** quinta classis est collectio vel conversatio sanctorum. declarat homines neglegentes et aliud quam quod oportet in saeculo agentes operationes, nomine tantummodo Christianos. et ideo hortatur illos, si quo modo reversi a neglegentia possint salvi esse. *esto vigilans*, inquit, *et confirma cetera, quae moritura* 3.2 *erant. non enim invenio opera tua plena coram Deo.* **93** non enim satis est arborem vivere et fructum non habere. sic nec satis est Christianum dici et Christum confiteri, et Christum in opere non habere, id est, eius praecepta non facere. **94** sexta classis est conversatio electionis optimae, et consuetudo sanctorum. declarat homines, scilicet, qui humiles in saeculo et rusticani in scripturis et fidem immobiliter tenent, nec omnino ulli casu vel periculo timefacti retrahuntur a fide. **95** et ideo ait ad illos: *ecce dedi in* 3.8 *te ostium apertum.* et ait: *quoniam servasti verbum patientiae meae* *in tam parvis viribus, et ego te servabo ab hora temptationis.* ut 3.10 sciant ab huius modi [gloria] gloriam suam, ne quidem in temptationem eos Dominus tradi permittit.

**96** *Qui vicerit*, inquit, *faciam illum columnam in templo Dei* 3.12 *mei.* columna decor est aedificii, id est, qui perseveraverit, tantam nobilitatem in ecclesia consequitur. haec est quoque collectio septem ecclesiis; declarat homines locupletes, credentes, in dignita-

---

5. **92** est$^1$: *om* EQ conversatio: congregatio, PF homines: hominem, M aliud: alias, A$^2$T quod: quas, T$^2$; *om* T$^1$CP in: + hoc, VU Christianos: christiano, V hortatur: ortur, V a: ab hac, STQ; *om* R$^1$ quae: quem, G erant: erat, M plena: *om* U$^1$Q$^1$ Deo: domino, CR
**93** vivere: in vere, T dici: *om*, SMA$^1$G$^1$CR; duci, N$^1$ et$^3$: *om* H id..... facere: *om* V praecepta: opera, NP
**94** sexta: sed, V conversatio electionis: conversationis, U optimae: optima, A$^1$Q; + et, STFQ et$^1$: *om* U et$^2$: *om* STFQ tenent: tenet, V ulli: ullo, TCRNPEFQ timefacti: tremefacti, TQ; + tumefacti, CR
**95** in$^1$: *om* U ab$^1$: ad, NP hora: horam, P sciant: sciam, T ab$^2$: *om* MNPEF [gloria]: *om* MSS in temptationem: interpretationem, THF; in temptatione, V eos: meae, V
**96** tantam: tantum, S ecclesia: ecclesiam, VU est$^3$: *om* CRNPHEF septem: septima, N$^1$P; septimae, N$^2$FQ ecclesiis: ecclesiarum, T; ecclesia, N$^1$P$^1$; ecclesiae, N$^2$HEFQ in dignitatibus: indignantibus, UGTCRPFQ conlocatos: conlatos,

**5.** tibus conlocatos, sed credentes ut locupletes, apud quos in cubiculo de scripturis quidem tractantur. **97** foris autem an sit de ecclesia, tamen fideles animae intelleguntur, scilicet iactantes et dicentes se omnia scripturarum secreta cognoscere et credere, praedicti fiducialiter facere, opere autem vagantes, et ideo ait ad illos: *neque* 3.15 *frigidos neque ferventes esse*, id est, neque incredulos neque fideles, quia cum fidelibus et infidelibus ad omnes enim omnia sunt. **98** et quoniam, qui nec frigidus nec calidus, sed tepidus est, nausiam facit, ad illos ait: *vomam te de ore meo.* nausia quantum odibilis 3.16 sit, neminem latet, sic et huius modi homines, cum a sanctis in diem iudicii fuerunt proiecti. **99** sed quia in hoc mundo tempus est penitentiae, ait: *consilium do tibi, ut emas a me aurum igne pro-* 3.18 *batum*; id est, si quo modo poteris pro nomine Domini pati tribulationes et passiones; *et collirio*, inquit, *inunge oculos tuos*, id 3.18 est, ut quod libenter cognoscis per scripturam, o dives, huius et opus facere coneris; etsi, quoniam huiusmodi homines de magno peccato ad magnam redeunt penitentiam, non sibi solum utiles sed multis prodesse possunt; non mediocrem mercedem eis promisit, id est, sedere in solio iudicii sui.

---

**5.** $A^1G^1$; collatis, CR credentes: entes, S ut: vel, VTCNQ tractantur: tractatur, TPF
**97** an: hanc, VMAGH sit: sint, $SM^2NPHEF$ et dicentes: *om* $G^1$ cognoscere: agnoscere, NP praedicti: promittentes se, TQ; proditi, F; praedicta, $A^2CP$ opere: opera, $G^2NE$ vagantes: vacantes, VNPHEQ ad: *om* GTCEQ id est: ideo, U; id $NP^1$ infidelibus: *pr* cum, $G^2NPHEQ$
**98** $et^1$: *om* V qui: *om* $AG^1CR$; quia, P $nec^1$: neque, CR $nec^2$: neque, SAC illos: illum, VTQ nausia: nausiam, VMN odibilis: odibile, H sit: est, VUMAGCR neminem: nemo, V sic et: scilicet, H; *om* et, $U^1$ diem: die, $A^2TQ$ fuerunt: fuerint, VMAGCNHEFQ
**99** quia: qui, $H^1$; *om* C; quid, $H^2$ nomine: nomen, $SVMA^1GN^1PH^1E^1$ collirio: collirium, $SVUMA^1G$ inunge: inungue, $NH^1E$ ut: *om* VUMP cognoscis: agnoscis, P huius et opus..... huiusmodi: *om* $U^1$ etsi: ut si, H; ut quia si, $T^2$ quoniam: quando, $U^1A^2TC$; qui, P magnam: magnum, $N^1$ sibi solum: *tr* CRFQ multis: multos, $SUMA^1G$ prodesse: prode esse, H

# PROLOGUS LIBRI II

1. 1 De ecclesia et sinagoga quid proprie dicantur et quis in qua habitator esse dinoscitur, plenissime lector agnoscas.
2 Ecclesia Graecum est, quod in Latinum vertitur convocatio, propter quod omnes ad se vocet. catholica, id est universalis, aitu to ea taon*, id est secundum totum. non enim sicut conventicula hereticorum in aliquibus regionum partibus coartatur, sed per totum terrarum orbem dilatata diffunditur. 3 quod etiam apostolus adprobat ad Romanos dicens: *gratias ago Deo meo pro omnibus* Rom. 1.8
*vobis, quia fides vestra adnuntiatur in universo mundo.* hinc et universitas ab uno cognominata est, propter quod in unitatem colligitur. unde Dominus in evangelio ait: *qui mecum non colligit, spar-* Mt. 12.30
*git.* 4 cur autem, ecclesia cum una sit, a Iohanne septem scribuntur, nisi ut una catholica septiformi plena spiritu designetur? sicut et de Domino novimus dixisse Salomonem: *sapientia aedifi-* Prov. 9.1

---

*post* § 2 *non collatus* R

---

1. 1 Prologus: prologi, MAH quid: qui, G; cuius, CR sinagoga..... dinoscitur: *corruptus* P dicantur: dicuntur, V; dicatur, M habitator: habitatur, H; habitor, SAGN lector agnoscas: *om* ACR agnoscas: agnoscit, GNP; agnoscat, EQ
2 Latinum: latino, P convocatio: conlocatio, V vocet: vocat, $P^1$ catholica: catholicae, SVM aitu..... taon *: λιτυ το ελ τλον (*sed litteris Latinis*), YAN in$^2$: *om* NP coartatur: coartatus, $U^1$; quoartantur, H totum$^2$: toto, $SUA^1GNP^1$ terrarum: terrae, UARPF orbem: orbe, $SVUA^1GN$
3 adnuntiatur: adnuntietur, VU hinc: huic, VMAQ unitatem: unitate, VTEQ unde: + et, U qui..... spargit: *om* V
4 septiformi: septiforme, V; septiformis, EQ designetur: designatur, V de:

**1.** *cavit sibi domum et excidit columnas septem*; quae tamen septem una esse non dubitatur dicente apostolo: *ecclesia Dei vivi, quae est columna et firmamentum veritatis.* **5** incohavit autem ecclesia a loco, ubi venit de caelo spiritus sanctus et implevit uno loco sedentes. pro peregrinatione autem praesentis saeculi ecclesia Sion dicitur, eo quod ab huius peregrinationis longitudine posita promissionem rerum caelestium speculetur. **6** et idcirco Sion, id est speculatio, nomen accepit; pro futura vero pace Ierusalem vocatur. nam Ierusalem pacis visio interpretatur. ibi enim absorta, id est devorata, omni adversitate pacem, quae est Christus, praesenti possidebit obtutum. **7** continet autem ecclesia hos: Christum, angelos, patriarchas, prophetas, apostolos, martyres, clericos, monachos, fideles, et religiosos. et haec ecclesia caelum nominatur, in quo sol, luna, et stellas, quos supradiximus, virtutum suarum luminibus radiant. **8** nam Christus est a chrismate appellatus, hoc est unctus. praeceptum enim fuerat Iudaeis, ut sacrum conficerent unguentum, quo perungui possint hi, qui vocabantur ad sacerdotium vel ad regnum. et sicut nunc regibus indumentum purpurae insigne est regiae dignitatis, sic illis unctio sacri unguenti nomen ac potestatem regiam conferebat. **9** et inde christi dicti a chrismate, quod est unctio, nam crisma Graece, Latine unctio nominatur. quae etiam Domino nomen adcommodavit facta spiritualis, quia sancto spiritu unctus est a Deo patre, ut ait in apo-

I Tim. 3.15

---

**1.** *om* VG et²: *om* P excidit: scidit, P non: *om* G dubitatur: dubitantur, VU dicente: dicentem, V quae²: qui, V
**5** incohavit: inquoabiit, N loco: *pr* in, MQ praesentis: praesentes, V Sion: non, P longitudine: longitudinem, UG; + de, G² posita: positam, U
**6** futura: futurae, SU¹A¹M¹G; futuro, V pace: pacem, SE; *pr* patriae, NPHEFQ vocatur: vocabatur, N nam: + et, NP omni: omnia, SVUMAGCN adversitate: adversitatem, N; diversitate, SVUMAGC pacem: pace, VUMAGQ; pacis, C obtutum: obtutu, TPQ
**7** religiosos: religosos, V haec: *om* UNPF caelum: caeli, UA et³: *om* V¹ stellas: stellae, MA²TCN²HF quos: quas, A²TC; quod, NPF
**8** appellatus: appellatur, SUGEQ hoc: id, HEQ unguentum: ungentum, M quo: quod, SUHF perungui: perúngi, CFQ possint: possent, A²TP² dignitatis: dignitatem, G sacri: sacris, N conferebat: conferebant, G
**9** facta: factam, V

1. stolorum Actibus: *collecti sunt enim in hac civitate adversus sanctum* Act. 4.27
*filium tuum, quem unxisti* non utique oleo visibili, sed gratiae dono, quod visibili significatur unguento. 10 non est ergo salvatoris proprium nomen Christus, sed commune nuncupatio potestatis. dum enim dicitur Christus commune dignitatis nomen est; dum Iesus Christus, vocabulum salvatoris. Christi autem nomen nusquam alibi omnino nec in aliqua gente fuit, nisi tantum in illo regno, ubi Christus prophetabatur, et unde venturus erat. 11 nam ipse Dei patris unigenitus filius, dum esset aequalis patri, propter salutem nostram formam servi accepit, ut terrenis viam salutis ad caelum aperiret. Deus est et homo, quia verbum et caro, unde et bis genitus dicitur, sive quia pater eum genuit sine matre in aeternitate, sive quia mater sine patre in tempore. 12 unigenitus autem vocatur secundum divinitatis excellentiam, quia sine fratribus; primogenitus, secundum susceptionem hominis in qua per adoptionem gratiae fratres habere dignatus est, quibus esset primogenitus. 13 Messias Hebraice dicitur, Graece Christus, Latine unctus. Iesus Hebraice dicitur, Graece soter, Latine salvator interpretatur, quia ipse salvum faciet populum suum. sicut enim Christus significat regem, ita Iesus significat salvatorem. non itaque nos salvos facit, quicumque rex sed rex salvator noster.

14 Angeli Graece vocantur, Hebraice dicuntur malaoth, Latine vero nuntii interpretantur ab eo, quod Domini voluntatem populis nuntiant. angelorum autem vocabula officii nomen est, non naturae. semper enim spiritus sunt, sed quum mittuntur, vo-

---

1. hac: *om* NP sanctum: *om* G dono: donum, V quod: quo, P significatur: significabatur, S unguento: ungento, SME
10 est ergo: *tr* V sed..... Christus[2]: *om* V nusquam: numquam, P nec: *om* NP
11 aequalis: aequali, V formam: forma, V pater: patre, SVU[2]MGN mater: matre, MHG patre: pater, G
12 divinitatis: *om* N excellentiam: excellentia, SVMA[1]GN gratiae: gratis, V
13 Christus[1]..... Graece: *om* V Christus[2]: christi, V nos: *om* MF noster: *om* A[1]Q[1]
14 dicuntur: dicitur, E: vocantur, N nuntii: nuptii, V voluntatem: voluntate, N nuntiant: nuptiant, V: adnuntiant, GN autem: *om* P officii: officium, S mittuntur: mittantur, N vocantur angeli: *tr* NPQ

**1.** cantur angeli. **15** quibus ideo pictorum licentia pennas faciunt, ut celerem eorum in cuncta discursum significent. sicut et iuxta fabulas poetarum venti pennas habere dicuntur, propter velocitatem scilicet; unde scriptura sancta dicit: *qui ambulat super pennas ventorum.* Ps. 103.3 **16** novem autem esse ordines angelorum sacrae scripturae testantur, id est, angeli, archangeli, throni, dominationes, virtutes, principatus, potestates, cherubin, et seraphin, quorum officiorum vocabula, cur ita distincta sunt, interpretando exequamur. angeli vocantur propter quod de caelis ad adnuntiandum hominibus mittuntur. angelus enim Graece, Latine nuntius dicitur. **17** archangeli Graeca lingua summi nuntii interpretantur. qui enim parva vel minima adnuntiant angeli sunt; qui vero maiora, archangeli nuncupantur. archangeli dicti eo quod primatum teneant inter angelos. arcos enim Graece, Latine principes interpretantur. sunt enim duces et principes, sub quorum ordine unicuique angelorum officia deputata sunt. **18** sicut enim in terra sunt duces et principes, tribuni et centuriones, qui hominibus praelati sunt, ita archangeli angelis praesunt. Zacarias propheta testatur dicens: *ecce angelus, qui loquebatur in me, egrediebatur; et alius angelus egrediebatur in occursum eius, et dixit ad eum: curre, loquere ad puerum istum dicens: absque muro habitabitur Ierusalem.* Zach. 2.3 **19** si enim in ipsis officiis angelorum nequaquam potestates maiores minores mitterent, nullo modo hoc, quod diceret homini, angelus ab angelo cognovisset. quidam autem archangelorum privatis nominibus appellantur, ut per vocabula ipsa in opere, quid valeant, designentur.

---

**1.** **15** pennas$^{1\,2\,3}$: pinnas, SVUA$^{1}$GN significent: significant, V et: *om* U$^{1}$ velocitatem: + nimiam, T unde: + et, NPEFQ sancta: sacra, GCNPE
**16** esse: *om* P$^{1}$ angelorum: + et, NP throni: *om* AG$^{1}$ distincta: distincti, SVUA$^{1}$NPEF interpretando: interpretandum, V exequamur: exequemur, NPEF; exequantur, G ad: *om* U$^{1}$E nuntius: nuptius, V
**17** interpretantur$^{1}$: *om* N$^{1}$ nuncupantur: nucupantur, V dicti: dicte. V primatum: principatum, P principes interpretantur: princeps interpretatur, TCN$^{2}$EFQ sunt$^{2}$: sicut, G$^{2}$ unicuique: unaquaeque. T
**18** et principes: *om* U$^{1}$ angelis: angeli, N et alius angelus egrediebatur: *om* A$^{1}$H$^{2}$ ad$^{1}$: *om* U$^{1}$ muro: murum, V
**19** officiis: officii, VU nominibus: hominibus, V quid: quod, V

1. 20 Gabriel Hebraice in linguam nostram vertitur fortitudo Dei. ubi enim potentia divina vel fortitudo manifestabitur, Gabriel mittitur, unde eo tempore, quo erat Dominus nasciturus et triumphaturus de mundo, Gabriel venit ad Mariam, ut illum adnuntiaret, 21 qui ad debellandas aerias potestates humilis venire dignatus est. Michael interpretatur, qui sicut Deus. quando enim aliquid in mundo mirae virtutis fit, hic archangelus mittitur. ex ipso opere nomen est eius, quia nemo valet facere, quod facere potest Deus.

22 Rafael interpretatur curatio vel medicina Dei. ubicumque enim curandi et medendi opus necessarium est, hic archangelus a Deo mittitur, et inde medicina Dei vocatur; unde et ad Tobiam idem archangelus missus oculis eius curationem adhibuit et caecitate detersa visum restituit. nominis enim interpretationem et archangeli officium designatur.

23 Uriel interpretatur ignis Dei, sicut legimus apparuisse ignem in rubo. legimus etiam ignem missum desuper et implesse quod praeceptum est. throni autem et dominationes et principatus et potestates et virtutes, quibus universam caelestem societatem apostolus complectitur, ordines angelorum et dignitates intelleguntur. 24 et pro hac ipsa distributione officiorum, alii throni, alii dominationes, alii principatus, alii potestates dicuntur pro certis dignitatibus, quibus invicem distinguntur. virtutes angelicas quaedam mysteria perhibentur, per quos signa et miracula in mundo fiunt,

---

1. 20 Gabriel: + enim, G linguam nostram: lingua nostra, PQ manifestabitur: manifestatur, TCN$^1$EFQ eo: eodem, VUT quo: quod, GN et triumphaturus: *om* H Mariam: maria, N illum: eum, V; illud, U$^1$
21 ad: a, G Michael: michaelem, G qui: quis, TCNPEQ sicut: ut, NPHE mittitur: + et, PFQ est eius: *tr* TE; *om* est, V$^1$
22 hic: *om* NPE et..... vocatur: *om* M ad: a, V oculis: oculi, SVUMG$^1$ caecitate: caecitatem, SVU$^1$G detersa: decessa, MAGTH interpretationem: interpretatione, A$^2$NPHEQ; interpretatio, CF archangeli: angeli, NPHEFQ designatur: designat, T; designantur, E
23 in rubo: de caelo, M potestates: potestes, A$^1$
24 distributione: distributiones, VMG distinguntur: distinguuntur, S; distringuntur, N angelicas: angelica, MAGTCE mysteria: ministeria, T$^2$CQ perhibentur: probentur, SVUM; proibentur, G quos: quo, U; quas, C; qua, Q

**1.** propter quod et virtutes dicuntur. **25** potestates sunt, quibus virtutes adversae subiectae sunt, et inde potestatum nomine nuncupantur, quia maligni spiritus eorum potestate coercentur, ne tantum mundo noceant, quantum cupiunt. **26** principatus sunt hi, qui angelorum agminibus praesunt, qui pro eo quod subditos angelos ad explendum mysterium divinum disponunt, principatus vocabulum acceperunt. nam alii sunt qui administrant, alii qui adsistunt, sicut per Danielum dicitur: *milia milium ministrabant ei,* Dan.7.10 *et decies milies centena milia adsistebant illi.*

**27** Dominationes sunt hi qui etiam virtutibus et principatibus praeminent, qui pro eo quod ceteris angelorum agminibus dominantur, dominationes vocantur. throni sunt agmina angelorum, qui Latino eloquio sedes dicuntur, et vocati throni, quia illis conditor praesidet et per eos iudicia sua disponet. **28** cerubin autem et ipsi sublimes caelorum potestates et angelica ministeria perhibentur, qui ex Hebraeo in linguam nostram interpretantur scientiae multitudo. sunt enim sublimiora agmina angelorum, quod pro eo quod vicinius positi divina scientia ceteris amplius pleni sunt, **29** cerubin, id est plenitudo scientiae, appellantur. ipsa sunt illa duo animalia super propitiatorium arcae, ficta ex metallo propter significandam angelorum praesentiam, in quorum medio ostenditur Deus. **30** serafin quoque similiter multitudo est angelorum, qui ex Hebraeo in Latinum ardentes vel incendentes interpretantur; qui idcirco ardentes vocantur, quia inter eos et Deum nulli angeli consistunt. et ideo quanto vicinius coram eo consistunt, tanto magis

---

**1.** **25** quibus: qui, $U^1$ nomine: nomen, $NP^1$ coercentur: quoarcentur, NP tantum mundo: tantummodo, $VNPE^1$
**26** mysterium: ministerium, THEFQ Danielum: danielem, GTCP ministrabant: ministrabunt, $NP^1$ centena milia: *om* G illi: ei, NPEF
**27** virtutibus: + potestatibus, P principa ibus: principatus, G dominationes vocantur: dominantur, M qui: + in, G Latino: latine, N disponet: disponit, TC
**28** cerubin: ceruphin, V ministeria: misteria, $U^1$ linguam nostram: lingua nostra, P multitudo: magnitudo, NEF quod: qui, $MA^2FQ$ vicinius: vicinus, N
**29** scientiae: scientia, SVUN illa duo: *tr* AGTHF significandam: significandum, P praesentiam: praesentia, N medio: medium, V
**30** est: *om* S angelorum: singulorum, H qui: quid, M Deum: dominum, NP

1. claritate divini luminis inflammantur. unde et ipsi velant faciem et pedes sedentis in throno Dei; et idcirco cetera angelorum turba videre Dei essentiam plene non valent, quoniam cerubin eum teget. 31 haec igitur vocabula agminum angelorum ita sunt specialia ordinum singulorum, ut tamen sint ex parte communia omnium. nam dum throni sedes Dei in quorundam angelorum ordine specialiter designentur, tamen per psalmistam, *qui sedet super cerubin*, dicitur. Ps. 79.2 32 sed ideo isti ordines angelorum privatis nominibus appellantur, quia hoc ipsud officium in proprio ordine plenius acceperunt. et quum sint omnibus communia, proprie tamen haec nomina suis ordinibus deputantur. 33 unicuique enim, sicut praedictum est, propria sunt officia iniuncta quae promeruisse eos in mundo constat exordium. quia angeli et locis et hominibus praesunt, per prophetam testatur angelus dicens: *princeps regni* Dan. 10.13 Persarum restitit mihi. unde apparet nullum esse locum, cui angeli non praesint. 34 praesunt enim et auspiciis operum omnium; id est ordo vel distinctio angelorum, qui post lapsum malorum in caelesti vigore steterunt. nam postquam apostatae angeli ceciderunt, hi perseverantia aeternae beatitudinis solidati sunt; unde et post caeli creationem in principio repetitur: *fiat firmamentum;* Gen. 1.1 *et vocatum est firmamentum caelum.* nimirum ostendens qui post ruinam angelorum malorum hi, qui remanserunt, firmitatem ae-

---

1. quanto: quantum, V claritate: claritatem, EF cetera: ceterae, P turba: agmina, TG; turbae, P cerubin: cherubim, T eum: eam, UPEF teget: tegunt, TCP$^2$F$^2$

31 singulorum: angelorum, MAGCHF communia: communium, VMAG$^1$HQ psalmistam: psalmista, TCQ sedet: sedes, TCNPEQ cerubin: ceruphin, V

32 privatis: privatus, N$^1$ ipsud: ipsum, U$^2$A$^2$TCQ; ipsu, P nomina: omnia, AGCH

33 sunt: *om* S iniuncta: iniunctu, MAH quae: quo, MAH mundo: mundi, CNPEFQ exordium: exordio, TNEF quia: qui, P locis et hominibus: *tr* U testatur: testantur, H$^1$ restitit: restituit, N angeli: *om* MAH praesint: praesunt, V

34 auspiciis: auspicis, P id: hic, PHEF; *om* T distinctio: distinctium, V; distinctiones, T malorum: maiorum, YSUGFQ in$^1$: *om* V fiat: *om* M et vocatum est firmamentum: *om* N$^1$P caelum: caeli, AGHEQ qui$^1$: quid, SU; quod, TNPHEF

1. ternae perseverantiae consecuti sunt. 35 nullo iam lapsu aversi, nulla superbia cadentes, sed firmiter in Dei amore et contemplatione manentes, nihil aliud dulce habent, nisi eum a quo creati sunt. quod autem duo serafin in Esaya leguntur, figuraliter veteris et novi testamenti significationem ostendunt. 36 quod vero *faciem et pedes Dei operiunt*, quia praeterita ante mundum et futura post mundum scire non possumus, sed media tantum eorum testimonio contemplamur. singuli senas alas habent, quia de fabrica tantum mundi, quae in sex diebus facta sunt, in praesenti saecula novimus. quod clamant ter sanctus alter ad alterum, trinitatis in una divinitate demonstrant mysterium. Is. 6.2

2. 1 Patriarcharum nomina ut sciamus quid in suo vocabulo resonant? nam plerique eorum ex causis propriis nomen acceperunt. patriarchae interpretantur patrum principes, ex quibus Christus secundum carnem originem ducit. Abram primum vocatus est pater videns populum, propter Israel scilicet tantum; postea appellatus Abraham addita una littera, quod transfertur pater multarum gentium, quod erat adhuc per fidem futurum. 2 gentium autem non habetur in nomine, sed subaudiatur iuxta illud: *et erit nomen tuum Abraham, quia patrem multarum gentium posui te.* 3 Isaac ex risu nomen accepit. riserat enim pater, quando ei promissus est, admirans in gaudio. risit et mater, quando per tres illos viros promissus est dubitans in gaudio. ex hac ergo causa nomen accepit. ergo Abraham Deum patrem significavit, qui est auctor et origo Gen.17.5

---

1. **35** lapsu: lapso, SMA; lapsi, P significationem: significatione, V
**36** Dei: domini, P operiunt: operunt, G; operint, $A^1$ futura: futurum, MAGTH testimonio: testimonium, $SVUP^1$ sunt: est, TC praesenti: praesente, V saecula: saeculo, SUTPFQ divinitate: deitate, $SVUGE^5$ demonstrant: demonstrat, NE

2. **1** nomina: nomen, MAGHEF sciamus: sciant, MATHF nam: an, P nomen: nomina, SVCNPEQ; *om* G ducit: duxit, MATHF primum: primus, EF vocatus: vocatum, $SVUA^1G$ Abraham: *pr* est, H addita: addidit, AGH; addidit a, SVUM una: unam, A littera: litteram, A per: *om* M; pro, P fidem: fide, P futurum: futuram, MAHF; futurus, P
**2** nomine: nomen, NP subaudiatur: subauditur, TNPEF; auditur, Q et: *om* SVMTEF patrem: pater, GN; patre, E
**3** risu: risum, $U^1N$ ei: et, AGC est$^1$: *om* $U^1$ et$^1$: *om* $N^1$ accepit: + haec, N;

2. hominum. Isaac Christum significavit, qui nobis gaudium caeleste fecit. 4 Iacob supplantor interpretatur, sive quod in ortu plantam nascentis fratris adprehenderit, sive quod postea fratrem arte deceperit. iste praefiguravit ecclesiam, ex quo sunt nati duodecim patriarchae, quae est ecclesia in duodenario numero constituta, unde et duodecim tribus Israel ducuntur. 5 Israel vir videns Deum. tunc enim hoc nomen Iacob Israel accepit, quando tota nocte luctatus vicit in certamine angelum et oriente Lucifero benedictus est. et inde propter visionem Dei appellatus est, sicut et ipse ait: *vidi te Dominum facie ad faciem et salva facta est anima mea.* Gen. 32.30 6 Ruben interpretatur visionis filius. Simeon interpretatur auditio. Iuda confessio dicitur. quando enim peperit eum Lia, laudem Domino retulit dicens: *modo super hoc confitebor Domino;* Gen 29.35 et ob id vocatus est Iuda a confessione; itaque nomen eius est dictum, quod est gratiarum actio. 7 hic est regalis successio, mirabilis prosapia, cui ducatus bellorum et Israel traditur regnum, qui nomen gentis ex suo nomine dedit; praepotens ut leo in regni virtute et clarus in splendore potentiae. cuius quidem imperii posteritas non cessavit, quoadusque Christus quasi *catulus leonis* ex germine eius ascenderet atque spes gentium ex regali procedens utero coruscaret. Gen.49.9 8 et inde dictum est, *vicit leo de tribu Iuda,* unde et Iudaei sortiti 5.5 sunt nomen, quia Iudas confessio dicitur; unde et nos confessoris nomen possidemus, sicut et hypocritis dictum est: *qui se dicunt* 2.9

---

2. + hic, P hominum: omnium, HF significavit$^2$: signabit, V qui..... fecit: *om* P caeleste: caelestem, SU$^1$MGNE$^1$A$^1$

4 ortu: ortum, VQ; orto, G sive: seve, M arte deceperit: *tr* NP arte: artem, SU$^1$GN praefiguravit: perfiguravit, G ecclesia: ecclesiam, SU$^1$ constituta: constita, V ducuntur: dicuntur, VUCNPQ

5 Israel..... Deum: *om* N$^1$P Israel$^2$: *om* NHEFQ est$^2$: + israel, NP te: *om* U$^2$MA$^2$TP$^2$E$^2$FQ Dominum: deum, N faciem: facie, N salva: salvam, VE$^1$

6 Iuda: iudas, NHQ enim: *om* VC; ei, NP peperit eum: *tr* V Domino$^1$: domini, N id: hoc, NPQ a: *om* SVU

7 hic: haec, NP regalis: regal, G virtute: *om* N$^1$P splendore: + regni, SAGN germine: gemine, V

8 confessoris: confessores, VGC

**2.** *Iudaeos esse et non sunt.* **9** Isacar interpretatus est *mercis.* hoc autem ideo quia mandragoris filii Ruben introitum viri, qui Raceli debebatur, ad se emerat Lia. comparavit mandragoras et conceptus est Isacar. unde et dum natus est, dixit Lia: *dedit Deus mercedem meam.* **10** de hoc tribu natus est Iudas Scariothes, qui Dominum vendidit, et de mercede pretii comparavit agrum, de mercede iniquitatis suae. Zabulon interpretatur habitaculum. Neptalim de conversione; Dan interpretatur iudicium. **11** Balla enim dum eum peperisset, dixit Racel domina eius: *iudicavit me Dominus et exaudivit.* dicens, *dedit mihi filium,* causam nominis expressit, ut ab eo, quod iudicasset Dominus, filio ancillae iudicii nomen imponeret. **12** de hoc tribu natus erit antichristus de concubina, quia et in ecclesia, qui eam praefigurant, iam multi antichristi sunt. et de concubina nati, id est, sinagoga, quae est nox ignorantiae, qui sunt servi peccati. **13** Levi sacerdotalis auctor originis cum tribu Iuda permixtione generis iunctus sed in Israel tota divisus carens propriae sortis funiculum, et habitans in universis regnis fratrum. **14** de hoc sunt sacerdotes, quibus non est licitum in terra possidere hereditatem, sed in toto Israel apostolorum contenti esse paupertate. Iudas et Levi, rex et sacerdos, Christus interpretatur, qui fecit nostrum regnum, sacerdotes Deo et patri suo. **15** Gad ab eventu sive procinctu vocatus est. Aser beatus dicitur. Ioseph salvator mundi interpretatur, eo quod orbem terrae ab imminentis

Gen. 30.18

Gen. 30.18

Gen.30.6

---

**2.** **9** mercis: merces, MATCP$^{2}$HQ filii: filius, S Ruben: + in, P qui: quia, SUNHF Raceli: racelis, U$^{2}$ debebatur: ducebatur, P mandragores: mandragoris, U$^{1}$E
**10** hoc: hac, TE$^{2}$ de mercede$^{1}$: mercedem, NP$^{1}$ pretii: *om* S de mercede$^{2}$: mercedem, N
**11** Balla: ballam, U; bella, GE quod: quo, M imponeret: poneret, V
**12** hoc: hac, TFQ erit: est, N quia..... concubina: *om* N$^{1}$P eam: eum, SVTCF praefigurant: perfigurant in, G concubina: convina, G
**13** auctor: autor, U permixtione: permistione, NPE tota: toto, P$^{2}$E divisus: diversis, G carens: carere, N$^{1}$P$^{1}$; caruit, Q funiculum: funiculi, MANF; funiculo, TCP$^{2}$E$^{2}$Q habitans: habitas, G
**14** de hoc: do hec, V; de hac, Q quibus: qui, U$^{1}$ toto: tota, VMAP$^{1}$HEF contenti: contempti, SVNF paupertate: paupertatem, G sacerdos: sacedos, U patri: patris, G suo: *om* M
**15** procinctu: procinctum; UG; procinctus, F

**2.** famis excidio liberavit. Beniamin interpretatur filius dexterae, quod est virtutis. Manasses dicitur oblitus. Ephraim dicitur augmentum. **16** hi sunt et patres patrum, prophetarum, et apostolorum origo. hi sunt et patres nostri de quos Dominus dixit ad Abraham: *in Isaac vocabitur tibi nomen, non in Ismael*, qui de ancilla natus est, quod est sinagoga. Gen. 21.12

**17** Prophetas dicti eo quod longe praevideant, quos gentiles vates appellant; hos nostri prophetas vocant, quasi praefatores, quia porro fantur, id est loquuntur, et de futuris vera praedicunt. qui autem a nobis prophetae in veteri testamento videntes appellabantur, quia videbant ea quae ceteri non videbant, quae in mysterio abscondita erant. **18** multi sunt prophetae, sed tamen duodecim in libris conscribuntur, exceptis quattuor qui maiora volumina condiderunt. Esayas interpretatur salvator, Dominus, et merito; salvatorem enim universarum gentium eiusque sacramenta amplius quam ceteri praedicavit. **19** Iheremias excelsus Domini, pro eo quod dictum est ei: *constitui te super gentes et regna*. Ezeciel fortitudo Dei, Daniel iudicium Dei, quod inter presbyteros iudicavit. Ose salvator aut salvans, Ioel Dominus Deus, sive incipiens Deo. Amos populus avulsus, eo quod populus Israel a Domino avulsus erat. Naum germen sive consolator. **20** Abacuc amplexans, quia * vel ex eo quod amabilis Domini fuit. nullus enim de prophetis tam audaci voce ausus est Deum ad disceptationem iustitiae Jer. 1.10

---

*post* Deus, § 19, *deficit* N

---

**2.** famis: fames, $A^1$ excidio: exidio, $SU^1A^1H^1$ liberavit..... interpretatur: *om* $N^1P$
**16** hi: isti, NP patrum: *om* P et²: *om* SV et apostolorum: *om* G patres²: patris, ATNPEFQ quos: quibus, ATCFQ; quo, MNPHE in²: *om* P
**17** longe: *om* $V^1$ gentiles: gentes, G vates appellant: *tr* G praefatores: praevatores, CN porro fantur: prorogantur, HF; praefantur, C futuris: futuri, $NP^1$ praedicunt: praedicant, VUGTCFQ a: *om* $PE^1FQ$ appellabantur: + quia videbantur, G ea: *om* $U^1$ mysterio: ministerio, EQ
**18** duodecim in libris: *tr* NP universarum: versarum, G praedicavit: praedicat, NPHEF; praedixit, Q
**19** Iheremias: + quam ceteri, G inter: in, P Deo: *pr* a, EQ erat: est, MAPHF consolator: consummatio, MAH
**20** quia: qui, GCEF Dei: domini, TPEQ

2. provocare; cur in rebus humanis et mundi istius tanta rerum versatur iniquitas? Miceas quis hic vel quis iste. Sofonias speculum, vel arcanum Dei. Abdias servus Domini. sicut enim Moyses famulus Domini et apostolus, servus Christi, ita iste legatus ad gentes missus venit. iste fuit dispensator Acab regis. 21 Ionas interpretatur columba, sive dolens; columba pro gemitu, dolens propter ederam quae aruit. ipse est Saruptenae viduae filius, ut Iudaei adfirmant, quem resuscitavit Elias. et tunc dictus est Amathi. Amathi enim ex Hebraeo, Latine veritas, id est filius veritatis. Zacarias memoria Domini, eo quod memoratus est Dominus per eius praedicationem populum reducere ad Ierusalem. Aggeus in Latinum festinus et laetus. Malacias interpretatur angelus Domini. 22 hi sunt duodecim prophetae in duodenario numero ecclesiae constituti. hi prophetaverunt de Christo, quod postea Iesus apostolus dicebat. *alii laboraverunt et vos in labores eorum introistis.* et iterum: *multi reges et prophetae cupierunt videre, quem videtis, et non viderunt.* id est Christum, quem vos videtis in carne et illi non viderunt. quattuor vero prophetae inter duodecim quattuor evangelistas significarunt, qui inter apostolos fuerunt.

3 Reg. 17.10

Luc. 24.25
Jo. 4.38
Luc. 10.24

3. 1 Apostoli Graece, Latini missi interpretantur. nam sicut Graece angeli, Latine nuntii vocantur, ita et Graece apostoli, Latine missi appellantur. ipsos enim misit Christus evangelizare per universum mundum. ita ut quidam Persos Indosque penetrarent docentes et facientes in nomine Christi magna et credibilia miracula, ut adtestantibus signis et prodigiis crederetur illis in his quae dicebant. 2 habent autem plerique ex his causas suorum vocabulo-

---

2. **21** columba: columna, G ederam: ederum, UF; aedram, G Saruptenae: saraptenae, STGP; sareptene, C resuscitavit: suscitavit, M dictus: dictum, SVUA$^{1}$G est Dominus: *om* G praedicationem: praedicatione, SV$^{2}$A$^{1}$MG
**22** numero: *om* ATC apostolus: apostolis, SP$^{2}$EFQ labores: labore, H$^{1}$F quem: quae, SVUGPE; + vos, SM videtis$^{1}$: + in carne, M et$^{4}$: + illi, M prophetae$^{2}$: prophetas, HE$^{1}$F significarunt: significaverunt, SVUTFQ

3. **1** Latini: latine, VF missi: missus, G interpretantur: interpretatur, V Latine$^{1}$: *om* G Graece$^{3}$: *om* PHEFQ appellantur: interpretantur, P ut$^{1}$: *om* U$^{1}$ credibilia: incredibilia, ST$^{2}$PEFQ; credilia, G miracula ut adtestantibus: *om* G his: eis, GH
**2** plerique: plera, MAH his: eis, PEQ causas: causis, MAGTHF vocabulorum:

3. rum. Petrus a petra nomen accepit, hic est a Christo, super quem est fundata ecclesia. non enim a Petro petra, sed a petra Petrus nomen sortitus est, sicut non Christus a Christianis, sed Christiani a Christo vocati sunt. ideoque ait Dominus: *tu es Petrus, et super* Mt.16.18 *hanc petram aedificabo ecclesiam meam.* quia Petrus dixerat: *tu es* Mt.16.16 *Christus, filius Dei vivi.* deinde Dominus respondit: *super hanc* I Cor. *petram,* quam dixisti, *aedificabo ecclesiam meam.* 3 petra enim 10.4 erat Christus, super quod fundamentum etiam ipse aedificatus est Petrus. Cephas dictus, eo quod in capite sit constitutus apostolorum. Cephas Graece caput dicitur. Simon Bar Iona, id est filius columbae; Bar quippe Syra lingua filius dicitur; Iona Hebraice columba, et est ipsum nomen in Petro, Syrum pariter et Hebraeum. 4 Bar Iona alii simpliciter accipiunt, quod Simon Petrus filius sit Iohannis, iuxta illam interrogationem Domini: *Simon Iohannis, ames me?* Jo. 21.15 Iohannes autem Domini gratia dicitur, et pro Iona Iohannem dicunt; et fuisse Petrum trinomium, id est Petrum, Cepham et Simon Bar Iona. 5 Simon Hebraice, Latine audiens dicitur. Saulus Hebraeo sermone temptatio dictus, eo quod primus in temptatione ecclesiae sit versatus; inde nomen habet istud, eo quod persequebatur Christianos. postea mutato nomine de Saulo factus est Paulus, quod interpretatur mirabilis sive electus. 6 Latine autem Paulus a modico dictus, unde et ipse ait: *ego autem sum minimus apostolo-* I Cor. *rum*; quando enim Saulus superius et elatus, quando vero Paulus 15.9 humilis et modicus. Cephas enim et Saulus ideo mutato nomine

---

3. vocabulum, G Petrus: petro, M hic: hoc, VTCPE est fundata: *tr* TC sed a petra: *om* $U^1$ $a^4$: ad, $U^2$ Petrus$^2$: petro, $SVU^1G$; petri, $U^2$ nomen: *om* MAGT; *tr post* est, CP Christianis: christianos, $SVU^1A^1GP^1$ $a^6$: ad, V deinde: proinde, G dixisti: dixi, $H^2$

3 petra..... Petrus: *om* V Christus: *om* P dictus: dicitur, P; + est, C sit: + et, G Bar Iona: bar ionas, $A^1$ id est: *om* P et est: *tr* V; hec est, $H^1$; hoc est, $H^2$ ipsum: ipsut, $P^1E^1$ Hebraeum: ebreo, M

4 simpliciter: similiter, P quod: quos, $SVU^1$ ames: amas, $UM^2GEQ$ dicitur: *om* AHGC Iona$^2$: ionam, MATH trinomium: trinominium, $SA^1H$; trinominum, $A^2G$ Petrum$^2$: *om* M Cepham: cefum, AHE; caepha, P

5 dictus: dicitur, CQ istud. istum, A nomine: nomen, G

6 superius: superbus, TGPE; superbius, F et$^3$: *om* $PHE^1$

3. sunt vocati, ut essent etiam ipso nomine novi, sicut Abraham et Sara. 7 Andreas frater Petri carne et coheres gratiae, quod Latine Gen. 17
dicitur decorus, sive respondens, sermone autem Graeco a viro viribus appellatur. Iohannes ex merito nomen accepit. interpretatur enim in quo est gratia, vel Domini gratia; amplius eum ceteris apostolis dilexit Iesus. 8 Iacobus Zebedi a patre dictus, quem relinquens cum Iohanne, verum patrem et Dominum secuti sunt. Hi sunt filii tonitrui, qui etiam boanerges ex firmitate et magnitudine fidei nominati sunt. hunc Iacobum, fratrem Iohannis, quem Herodes post ascensionem Domini occidit. 9 Iacobus Alfei propter separationem cognominatus alterius Iacobi; sicut iste filius Alfei et ille filius Zebedei, ambo a patre nomen sumpserunt. iste est Iacobus minor, qui in evangelio frater Domini nominatur, quia Maria, uxor Alfei, soror fuit matris Domini, quam Mariam Cleope Iohannes evangelista cognominat. 10 Alfeas autem Hebraeo sermone dicitur, Latine vero millesimus sive doctus. Philippus os lampadarum, vel os manuum. Thomas abyssus, vel gemitus, unde et Graece Didimus appellatur. 11 Bartolomeus Syra lingua filius suspendentis aquas, filius suspendentis me. Mattheus in Hebraeo donatus exprimitur. idem appellatur Levi ex tribu, a quo ortus fuit. in Latino autem ex opere publicani nomen accepit, quia ex publicanis fuit electus et in apostolatum translatus. 12 Simon Cananeus ad distinctionem Simonis Petri de vico Galilaeae Canaan,

---

3. 7 coheres: coheredes, M gratiae: gratia, HEFQ viribus: virilis, TP$^2$; vires, Q est: *om* G vel Domini gratia: Domini A ceteris apostolis: ceteros apostolos, A$^2$C; *pr* quam, ACF
8 Zebedi: zebedei, STCPEFQ Iohanne: iohannem, SVU$^1$ et Dominum: christum, PHEF; *om* Q boanerges: bonarges, PHEFQ hunc: hinc, VF occidit: occisit, SVGP$^1$E$^1$FQ
9 separationem: separatione, MATH sicut: *om* U$^1$ est: *om* M Cleope: cleofe, P Iohannes: iohannis, SVG
10 Alfeas: alfeus, UT lampadarum: lampadum, P manuum: manum, GP$^1$HE$^1$Q gemitus: geminus, SVTCP
11 Bartolomeus: bartolameus, U ex: *om* H a quo ortus: cohortus, H; a qua ortus, A$^2$ Latino: latinum, U electus: electis, V apostolatum: apostolatus, M; apostolatu, HE
12 ad: a, V

3. ubi aquas Dominus mutavit in vinum. ipse est qui in alio evangelista scribitur zelotes. Canaan quippe zelus interpretatur. **13** Iudas Iacobi, qui alibi appellatur Lebbaeus, figuratum nomen habet a corde, quod nos diminutive corculum possumus appellare. ipse in alio evangelista Taddeus scribitur, quem ecclesiastica tradidit storia missum ad civitatem Edissam ad Abgarum regem. **14** Iudas Scariothes vel a vico, in quo ortus fuit, vel ex tribu Isacar, vocabulum sumpsit quodam praesagio futuri in condemnatione sui. Isacar enim interpretatur merces, ut significaretur pretium proditoris, quo vendidit Dominum. **15** Mathias, qui inter apostolos sine cognomine solus habetur, et interpretatur donatus, ut subaudiatur pro Iuda datus. iste enim in loco eius electus est apostolus, quum pro duobus sors mitteretur. **16** Marcus excelsus mandato, utique propter evangelium altissimi quod praedicavit. Lucas ipse consurgens, sive elevans. Barnabas, filius prophetae, vel filius consolationis.

**17** Hi duodecim sunt Christi discipuli, praedicatores fidei, et doctores gentium, qui dum omnes unum sint, singuli tamen eorum ad praedicandum in mundo sortes proprias acceperunt, Petrus Roma, Andreas Acaya, Thomas India, Iacobus Spania, Iohannes Asia, Mattheus Macedonia, Filippus Gallias, Bartolomeus Licaonia, Simon Zelotes Aegyptum, Iacobus frater Domini Ierusalem. **18** Paulo autem cum ceteris apostolis nulla sors propria traditur, quia

---

3. **13** figuratum: figuramentum, G appellare: appellari, VMAGH tradidit: tradit, VUMT storia: istoria, AGTCP$^{2}$EFQ; storiam, P$^{1}$ ad$^{1}$: a, P$^{1}$HE Abgarum: abagarum, UCQ; agarum, P
**14** fuit: est, SVMPQ quodam: quod, P$^{1}$ praesagio: praesaio, SVUA$^{1}$G condemnatione: condemnationem, UEF merces: mercis, SUA$^{1}$GPFQ quo: quod, GP$^{1}$
**15** donatus: apostolus, P ut: *om* U Iuda: iudas, AG apostolus: ab apostolis, STPHEFQ mitteretur: mittitur, G
**16** sive: + ipse, UTCPFQ
**17** duodecim sunt: *tr* ACH mundo: mundum, U Roma: romam, MATCPEFQ Acaya: acaiam, TCPEQ India: indiam, MATCPEQ Spania: spaniam, A$^{2}$Q; yspaniam, CP Asia: asiam, A$^{2}$CPQ Macedonia: macedoniam, A$^{2}$CPQ Licaonia: licaoniam, A$^{2}$CPQ Aegyptum: Aegyptus, G; + mathias iudaeam, SPHEFQ Iacobus..... Ierusalem: *om* U$^{1}$
**18** propria: *om* G$^{1}$ quia: qui, U$^{1}$PE

**3.** in omnibus gentibus magister et praedicator elegitur. nam sicut Petro et reliquis circumcisionis apostolatus est datus, ita Paulo praeputii in gentibus. hic autem septem ecclesiis et tribus evangelizat discipulis. **19** hi sunt duodecim horae diei, quae per Christum solem inluminantur. hi sunt duodecim portae caelestis Ierusalem, per quas ad vitam beatam ingredimur. hi sunt prima apostolica ecclesia, quam credimus firmissime supra Christum petra fundata. **20** hi sunt duodecim throni iudicantes duodecim tribus Israel. haec est ecclesia per universum orbem terrarum dilatata. hic est semen sanctum et electum, regale sacerdotium per universum mundum seminatum. **21** rari fuerunt sed electi. et de hoc parvo grano multa seges surrexit. hanc ecclesiam credimus et tenemus et qui supra evangelizaverit quam isti, non Christianus sed anathema in perpetuum erit, maranata, id est, perditio in adventum Domini. et quo facilius haec seminis grana per agrum huius mundi, quem prophetae laboraverunt et hi metent, subiectae formulae pictura demonstrat.

**4.** **1** Martyres Graeca lingua, Latine testes dicuntur, unde et testimonia Graece martyria nuncupantur. testes autem ideo vocati sunt, qui propter testimonium Christi passiones sustinuerunt, et usque ad mortem pro veritate certaverunt. **2** martyrum primus

---

§ 1 *deficit* A, *incipiunt* Y N

---

**3.** circumcisionis: circumcisionibus, G

**19** portae: prophetae, V caelestis: celtis, $A^1$ quas: quos, PFQ ad: a, V ingredimur: ingreditur, GP ecclesia: *om* MP; *tr ante* apostolica, G quam: quem, SVUGQ firmissime: firmissima, P petra fundata: petram fundatam; $A^2CP^2$; petram et eam fundata, HQ

**20** throni: *om* U est[1]: *om* $VE^1$ ecclesia: ecclesiam, V orbem: orbe, $A^1$ hic: hoc, $TCE^2Q$; haec, $P^2$

**21** rari: parvi, P hoc: hos, $E^1$; his, $E^2FQ$ parvo grano: parva grana, $SVUA^1GC$; parvis granis, $TCE^2FQ$ seges: segetes, GT et qui: *tr* V erit: *om* G maranata: marenata, SVP quo: quod, VG; quae, T haec: hanc, SVUG; huius, TQ subiectae formulae: subiecta formula, PEFQ pictura: picturarum, PHEFQ

**4.** **1** et[1]: *om* UF qui: quia, CNPHEFQ passiones: passione, N; passionem, P pro veritate: *om* V veritate: veritatem, $YU^1G$

**2** martyrum: martir, SPQ primus: *om* $P^1$; prior, $P^2$ qui: quia, VMAGTC; + in, G

**4.** in novo testamento Stephanus fuit, qui Hebraeo sermone interpretatur norma, quod prior in martyrio ad imitationem fidelium. idem autem ex Graeco sermone in Latino vertitur coronatus. **3** et hoc prophetice ut consequerentur in prophetia, quodam* futuri prius in vocabulo resonaret. passus est enim et quod vocabatur accepit. corona dicitur humiliter lapidatus et sublimiter coronatus. duo sunt autem martyrii genera, uno in aperta passione, alterum in occulta animi virtute. **4** nam multi hostis insidias tolerantes, id est diabolo resistentes, et cunctis carnalibus desideriis abrenuntiantes, per hoc quod se omnipotenti Deo in corde mactaverunt, etiam pacis tempore martyres facti sunt. qui etiam si persecutionis tempus existeret, martyres esse potuerunt.

**5** Cleros et clericos hinc appellatos, quia Matthias apostolus sorte electus est, quem primum per apostolos legimus ordinatum. cleros enim Graece, Latine sors vel hereditas dicuntur. propterea ergo dicti clerici, quia de sorte sunt Domini, vel quia Deum partem habent. **6** generaliter autem clerici nuncupantur omnes qui in ecclesia Christi deserviunt. quorum gradus nomina haec sunt: ostiarius, psalmista, lector, exorcista, accolitus, subdiaconus, diaconus, presbyter, et episcopus. ordo episcoporum quadripertitus est; id est in patriarchis, archiepiscopis, metropolitanis, atque episcopis. **7** patriarcha Graeca lingua summus patrum interpretatur, quia primum, id est apostolicum, retinet locum. et ideo quia summo

---

**4.** norma: normam, G quod: quo, N martyrio: martyrium, HE$^{1}$F ex: quod sic, G; *om* P sermone$^{2}$: sermonem, G; + interpretatur, G Latino: latinum, TNPE$^{1}$F
3 prophetice: prophetie, V consequerentur: quod sequeretur, B$^{2}$T; conquerentur, G prophetia: prophetiam, VQ quodam (*vel* quoddam): quadam, HEF et$^{2}$: *om* G vocabatur: vocabitur, VNP$^{1}$ et$^{3}$: sed, NPHEQ coronatus: coronatur, SN sunt: erunt, N autem: enim, MTHQ martyrii: martyria, N; *tr post* genera, P uno: unum, BGTPHE alterum: altera, N in occulta animi: ab occulta anima NP
4 multi: multis, N resistentes: resistes, G Deo: dei, M in corde: *om* G tempore: temporum, G si: *om* U$^{1}$
5 clericos: cleros, H appellatos: appellatus, VU dicuntur: dicitur, TCP$^{2}$Q ergo: ego, V partem: patrem, VNPHFQ
6 in$^{1}$: *om* G gradus: + et, TNPHEFQ ostiarius: *om* M psalmista: *om* C et: *om* U ordo: *pr* hoc, N archiepiscopis: archiepiscopus, GE metropolitanis: metropolitis, PE

**4.** honore fungitur, tali nomine censetur. in omne orbe terrarum tres sedes sunt patriarcharum, id est, Roma, Antiochia, et Alexandria. ipsi et papae dicuntur. **8** archiepiscopus Graeco vocabulo quod summus sit episcoporum. tenet enim vicem apostolicam, et praesidet tam metropolitanis quam episcopis ceteris. singulis enim provinciis praeminent, quorum auctoritati et doctrinae ceteri sacerdotes subiecti sunt; sine quibus nihil reliquos episcopos agere licet; **9** sollicitudo enim totius provinciae ipsis commissa est. omnes autem superius designati ordines uno eodem vocabulo episcopi nominantur. sed inde privato nomine quidam utuntur propter distinctionem potestatum, quam singulariter acceperunt. **10** patriarcha, pater principum. arcos enim princeps dicitur. archiepiscopus episcoporum metropolitanus nominatur. episcopus autem vocabulum inde ductum, quod ille, qui superefficitur, superintendat curam scilicet subditorum gerens. scopin enim Graece quod Latine intendere dicitur, sive et speculatores interpretantur. nam speculator est praepositus in ecclesia, dictus eo quod speculatur atque perspiciat populorum infra se positorum mores et vitam. **11** pontifex princeps sacerdotum est, quasi via sequentium. ipse et summus sacerdos, ipse pontifex maximus nuncupatur. ipse enim efficit sacerdotes et levitas. ipse enim omnes ordines ecclesiasticos disponit. ipse quod unusquisque facere debeat, ostendit. ante adventum autem pontifices et reges erant. **12** nam maiorum haec erat con-

---

**4.** **7** nomine: nomen, M censetur: censentur, S omne: omnem, $U^{1}B$; omni, E orbe: orbem, SVUMB Alexandria: alaxandria, N
**8** archiepiscopus: arceaepiscopus, $YMP^{1}$ summus sit: *tr* NPHEFQ praeminent: preminentem, YSVUMAG; preminet, NP ceteri: ceteris, U reliquos episcopos: reliquis episcopis, HT
**9** eodem: eadem, NP; + que, PF utuntur: utantur, VUTF
**10** principum: principium, GF arcos: arcon, NHEFQ princeps: principes, UGF archiepiscopus: arceepiscopus, YSNE episcopus: episcopi, P ductum: dictum, GF scopin: scorpin, H quod: *om* $N^{2}$ sive..... interpretantur: *om* V et$^{1}$: *om* $SUN^{2}Q$ interpretantur: interpretatur, $VMACH^{1}F$ praepositus: propositus, N speculatur: speculator, $VU^{1}CN$; speculetur, PF perspiciat: praespiciat, YVGF vitam: vita, N
**11** ipse$^{2}$: + enim, U efficit: effecit, V enim$^{2}$: *om* TPHFQ autem: + domini, S; *pr* domini, $G^{1}H^{2}E^{2}$ pontifices: pontifex, GN erant: erat, N
**12** maiorum: malorum, G haec: hoc, H

4. suetudo, ut rex esset etiam sacerdos vel pontifex, unde et Romani imperatores pontifices dicebantur. vates a vi mentis appellatos, cuius significatio multiplex est. nam modo sacerdotem, modo prophetam significat, modo poetam. 13 antestis sacerdos dictus ab eo quod ante altare stat. primus est enim in ordine ecclesiae et supra se nullum habet. sacerdos autem nomen habet compositum ex Graeco et Latino quasi sacrum dans. sicut enim rex a regendo, ita sacerdos ad sanctificandum vocatus est. consecrat enim et sanctificat. 14 presbyter Graece, Latine senior interpretatur, non enim modo pro aetate vel decrepitam senectutem, sed propter honorem et dignitatem, quem acceperunt, presbyteres nominantur. idem autem presbyteres sacerdotes vocantur, quia sacrum dant, sicut episcopi, quia, licet sint sacerdotes, tamen pontificatus apicem non habent, quia nec crismate frontem signant, nec paraclitum spiritum dant, quod solis deberi episcopis lectio Actuum apostolorum demonstrat. unde et apud veteres idem episcopi et presbyteres fuerunt, quia illud nomen dignitatis est.

15 Levitae ex nomine auctoris vocati. de Levi enim tribu Levitae exorti sunt, quibus in templo Dei mystica sacramenti ministeria explebantur. hi Graece diaconus Latine ministri dicuntur, quia sicut in sacerdote conservatio, ita in diacono ministerii di-

---

4. dicebantur: vocabantur, N mentis: mentes, GP$^1$ vates a vi mentis appellatos: *om* V appellatos: appellatur, U$^1$; appellantur, BG modo$^1$: modum, V
13 antestis: antestes, U$^2$; antistes, CP$^2$EQ ab: ad, V in: *om* H habet$^1$: habeat, B nomen: nomine, V ex: *pr* et, V sicut: sic, V a: ad, SVTPH$^1$E$^1$ regendo: regendum, NE$^1$Q ad: a, NF sanctificandum: sanctificando TE$^2$Q; sacrificandum, VF vocatus: vocatum, SVU$^1$
14 pro: propter, H$^2$ aetate: aetatem, H decrepitam senectutem: decrepita senectute, U$^2$TCNPEF quem: quam, TCN$^2$PHEFQ autem: *om* M$^1$Q presbyteres$^1$: presbiteri, UTCE$^3$FQ; + sacerdotes, BG nominantur: vocantur, G presbyteres$^2$: presbiteri, UTCPE$^3$Q quia$^1$: qui, H$^2$E signant: + non (*om* MF) quia soli episcopi dant spiritum sanctum per impositionem manus quia non presbyteri (presbiter MF), S$^2$V$^2$U$^2$MF; + ob hoc ergo omnes debent ab episcopis chrismari (chrisma, S$^2$, chrismare, V$^2$), S$^2$V$^2$U$^2$ Actuum: actum, SU unde: undem, G presbyteres$^3$: presbiteri, CP quia: qui, NP$^1$ est: + hoc aetatis, NPHFQ; + non aetatis, E
15 quibus: qui, U$^1$ sacramenti: sacramenta, G diaconus: diacones, U$^2$BGTQ; diaconi, CH conservatio: consecratio, BGNPEFQ

**4.** spensatio habetur. **16** hypodiaconus Graece, quos nos Latine subdiaconos dicimus, qui ideo sic appellantur, quia subiacent praeceptis et officiis Levitarum. oblationes enim in templo Dei a fidelibus ipsi suscipiunt, et Levitis superponendas altaribus deferunt. lectores a legendo, psalmistae a psalmis canendis vocati. illi enim praedicant populis quid sequantur; isti canent ut exsuscitent ad compositionem animos audientium, licet et quidem lectores ita miseranter pronuntiant, ut quosdam ad luctum lamentationemque compellant. **17** idem etiam et pronuntiationes vocantur, quod porro adnuntiant. tanta enim, tam clara erit eorum vox, ut quamvis longe positorum aures adimpleant. **18** cantor autem vocatus, quia voce modulatur in cantu. huius duo genera dicuntur in arte musica, sicut ea docti homines Latine dicere potuerunt, id est praecinctor et succinctor, scilicet qui vocem praemittit in cantu, succinctor autem qui subsequenter canendo respondet. **19** concentor autem dicitur, quia consonat. qui autem non consonat, nec concinit, nec concentor erit. acoliti Graece, Latine ceroferarii dicuntur ad deportandis cereis, quando legendum est evangelium aut sacrificium offerendum. **20** tunc enim accenduntur luminaria ab eis et deportantur, non ad effugandas tenebras, dum sol eodem tem-

---

**4. 16** hypodiaconus: hypodiacones, TQ quos: quod, BCF subdiaconos: subdiacones, YSU$^{1}$TE qui: *om* YME quia: qui, N ipsi: ipse, V deferunt: + hi apud hebreos natanei vocantur, NPHEFQ a legendo: agendo, N a$^{1}$: ad, S psalmistae: psalmista, VU quid: qui, V; quod, GC sequantur: sequuntur, V canent: canunt, TC exsuscitent: excitent, TNPH$^{2}$F; exitent, H$^{1}$ ad: a, VE compositionem: conpunctionem, HFQ audientium: adversantium, V quidem: quidam, TC; quedam, P

**17** pronuntiationes: pronuntiatores, TC quod: *pr* eo, P enim: + et, VPHQ tam: *pr* et, CNF erit: est, T; *om* P$^{1}$

**18** autem: enim, P vocatus: vocatur, UC voce: vocem, TP in$^{1}$: et, N cantu: cantum, SVU$^{1}$ arte: arce, Y sicut. sisut, H praecinctor: praecentor, TCP$^{2}$E$^{5}$Q succinctor$^{1}$: succentor, Y$^{3}$BTCPE$^{3}$Q; succintor, Y$^{1}$; succenctor, U$^{2}$ scilicet: praecentor, T; *pr* praecentor, CQ succinctor$^{2}$: succentor, TCQ qui$^{1}$: quia, CE subsequenter: subquenter, G canendo: condo, NP$^{1}$; *om* P$^{2}$ respondet: respondunt, N

**19** concinit: connit, Y$^{1}$ erit: est. SNPFQ ceroferarii: cerofarii, SVUCE; cerofo-rarii, MH$^{1}$ deportandis cereis: deportandos cereos, U$^{2}$H$^{2}$CFP$^{2}$; deportandum cereum, NP$^{1}$ aut: ad, N; a, P$^{1}$; ac, P$^{2}$; ut, E

**20** effugandas: effugiendas, YVMBGT

**4.** pore rutilet, sed ad signum laetitiae demonstrandum, ut sub typo luminis corporalis illa lux ostendatur, de qua in evangelio legitur: *erat lux vera, quae inluminat omnem hominem venientem in hunc* Jo. 1.9 *mundum.*

21 Exorcistae ex Graeco, in Latino autem adiurantes sive increpantes vocantur. invocant enim super caticumenos, vel super eos qui habent spiritum immundum, nomen Domini Iesu, adiurantes per eum, ut egrediatur ab eis. 22 ostearii idem et ianitores, qui in veteri testamento electi sunt ad custodiam templi, ut non ingrederetur eum osteum inmundus in omni re. dicti autem ostearii, quod praesint osteis templi. ipsi enim tenentes clavem omnia intus extraque custodiunt atque inter bonos et malos habentes iudicium fideles colligunt, respuunt infideles. 23 monachos Graeca lingua vocatus eo quod sit singularis. monas enim Graece singularitas dicitur. ergo si solitarius interpretatur vocabulum monachi, quid facit in turba, qui solus est? plura sunt autem genera monachorum. cenobitae, quos nos in commune viventes possumus appellare. cenobium enim plurimorum est. 24 anacoritae sunt qui post cenobialem vitam deserta petunt, et soli habitant per deserta. et ab eo quod longe ab hominibus recesserunt tali nomine nuncupantur, sed anacoritae Eliam et Iohannem, cenobitae vero apostolos imitantur. 25 eremitae hi sunt, qui et anacoritae, anacor enim Graece, Latine eremus dicitur. hi ab hominum conspectu remoti

---

**4.** 21 Latino: latinum, TNPHEFQ autem: *om* CQ increpantes: imprecantes, NPHE caticumenos: caticumines, VNPH²EFQ Iesu: iesum, U egrediatur: egrediantur, UM NPH

22 ostearii²: osterii, V; ostiarii, BTGPE²F et²: *om* NH² testamento: testimento, M ingrederetur: ingrediretur, N eum osteum: illud ostium, TP²; *om* osteum, NEFQ ostearii²: ostiarii, BGTPE²F praesint: prosint, V osteis: ostis, B; ostiis, TE²FQ extraque: ex utraque, B colligunt: collegunt, N

23 monachos: monachus, SU²BGTNHEFQ vocatus: vocatur, NQ monas: monachus, SVU; monos, TF si: *om* SVU monachi: monachus, TQ quid: quod, N cenobitae: cenobitarum, SH quos: qui, N; quo, P² possumus: possimus, N

24 vitam: vita, N deserta: desertam H² petunt: petent, V quod: + soli et, M

25 anacoritae: anacoretae, H enim: *om* CNHE Latine: *om* NPHEFQ desertas:

**4.** eremum et desertas solitudines appetentes. nam eremum dicit quasi remotum. **26** abba autem Syrum nomen est. significat in Latinum pater, quod Paulus Romanis scribens exposuit dicens: *in quo clamamus abba pater*. Syrum dixit et Latinum. Rom. 8.15

**5.** **1** De ceteris fidelibus. Christianus, quantum interpretatio ostendit, de unctione deducitur, sive de nomine auctoris et creatoris. a Christo enim Christiani sunt cognominati, sicut a Iuda Iudaei. de magistri quippe nomine cognomen sectatoribus datum est. **2** Christiani autem aliquando a Iudaeis, quia sic hoc proprio nomen Nazaraei vocabantur, pro eo quod Dominus noster atque salvator a vico quodam Galileae Nazaraeus sit appellatus. non se autem glorietur esse Christianum, qui nomen habet et facta non habet. **3** ubi autem nomen secutum fuerit et opere compleverit, certissime Christianus erit. ille est enim veraciter Christianus, qui fide et factis se ostendet Christianum, ambulans sicut et ille ambulavit, a quo et nomen traxit. catholicus universalis sive generalis interpretatur. nam Graece universe catholicon vocant. **4** orthodoxus est recte credens et ut credit vivens. ortho enim Graece, Latine recte dicitur. dox gloriae, hoc est vir rectae gloriae, quo nomine non potest vocari, qui aliter vivit quam credit. neofitus Graece, Latine novellus, et rudis fidelis, vel nuper renatus interpretari potest. **5** caticuminus dictus pro eo quod adhuc doctrinam

---

*post* § 4 *deficit* N

---

**4.** deserta, YVUMATC; desertum, G solitudines: solitudinis, YVUMATC appetentes: appetunt, TC

**26** Romanis: romani, M exposuit dicens: *om* NP

**5.** **1** Christianus: christianis, $SU^2H^2$; *om* P cognominati: nominati, MF magistri: magistro, $N^1$ sectatoribus: secatoris, $N^1$; sectatoris, $N^2P^2$

**2** aliquando a Iudaeis: *tr* YV quia sic: quasi, TNPHEFQ hoc: *om* BGCF nomen: nomine, TCPHE Nazaraei: nazorei, YVUMBG Nazaraeus: nazoreus, YVUMBG sit appellatus: appellatur, M esse: *om* $NPHE^1FQ$ Christianum: christianus, PF

**3** erit..... Christianus: *om* $U^1$ enim: *om* $P^1$ fide: fidem, N se: *om* PF ostendet: ostendit, P $et^4$: *om* P catholicon: catholici, $YU^2MGHE^1F$; catholice, Q vocant: convocant, $YMGHE^1FQ$

**4** et: *om* $VE^1$ credit: credidit, VMF Latine$^1$: *om* NPHEFQ dox gloriae: doxa gloria, TC quo: quod, G nomine: nomen, VMH qui aliter: qualiter, GE

**5** caticuminus$^1$: catecuminus, $BPH^2EFQ$

5. fidei audit, necdum tamen baptismum recepit. nam caticuminus Graece, Latine auditor interpretatur. 6 competens vocatus, quia post instructionem fidei competit gloriam Christi. inde et appetendo competens vocatur. quum aliquis iam paganus ad fidem venit, quum instruitur ut credat, caticuminus dicitur. 7 quum recte crediderit et baptizari se postulat, competens nominatur. quum vero in aqua baptismi tinguitur, fidelis dicitur. quum vero crismatur, a crisma, id est unctione, dicitur Christianus, sed * quoniam post baptismum per episcopos datur spiritus sanctus; quam manus impositionem in Actibus apostolorum apostolos fecisse meminimus. 8 sic enim dicit; *quum audissent autem qui erant* Act. 8.14 *Ierosolimis apostoli, quod Samaria accepit verbum Dei, miserunt ad illos Petrum et Iohannem, qui, cum venissent, oraverunt pro illis ut acciperent spiritum sanctum. nondum enim in nullo eorum descenderat spiritus sanctus. tantum vero baptizati erant in nomine Domini Iesu Christi. tunc imponebant illis manus et accipiebant spiritum sanctum.* 9 spiritum autem sanctum accipere possumus, dare non possumus, sed ut detur Dominum invocamus. hoc autem a quo melius fiat, quem ad modum sanctus papa Innocentius Romanae sedis per omnes ecclesias scripserit, audite. dicit enim, non ab alio sed ab episcopo spiritum sanctum per manus impositionem fieri licere. nam presbyteri, licet sint sacerdotes, pontificatus tamen apicem non habent. 10 hoc autem solis pontificibus deberi ut consignent

---

5. 6 competens$^{1}$: conpotens, VM vocatus: vocatur CPF gloriam: gratiam, YVGE Christi: *om* G$^{1}$ et: ab, HEF; + ab, Q instruitur: servitur, YUM; inservitur, VE caticuminus: catecuminus, H$^{2}$F

7 baptizari: babtizare, V tinguitur: tingitur, CQ crisma: crismate, TP$^{2}$ unctione: unctionem, G quoniam: cum, P quam: quum, SPHFQ manus: manum, P$^{1}$HQ; manuum, TP$^{2}$F impositionem: impositione, TFQ meminimus: meminibus, G

8 dicit: dicitur, TF erant: + in, EFQ illos: eos, CQ qui cum: quicumque, YSVM; quumque, U illis: ipsis, B nondum..... sanctum: *om* Y$^{1}$ nullo: ullo, BCP$^{2}$H$^{2}$ vero: enim, B Domini: + nostri, PE

9 a: in, P Innocentius: innocentium, SVU; *om* G$^{1}$ Romanae: romana, G impositionem: impositione, V; impositionis, M licere: liceret, P sacerdotes: sacerdos, G

5. in frontem vel spiritum sanctum tradant, quod non solum consuetudo ecclesiastica demonstrat, verum et superior illa lectio Actuum apostolorum, quae asserit Petrum et Iohannem esse directos, qui iam baptizatis traderent spiritum sanctum. **11** nam presbyteris seu extra episcopum sive praesente episcopo, quum baptizant, crismate baptizatos unguere licet, sed de ea crisma quae ab episcopo fuerit consecratum; non tamen frontem ex eodem oleo signare, quod solis debetur episcopis, quum tradunt spiritum sanctum.

**12** De religione et fide. dogmam a putando filosofi nominaverunt, id est, hoc puto esse bonum, hoc puto esse verum. religio appellata quod per eam uni Domino religamus animas nostras ad cultum divinum vinculo serviendum; quod verbum compositum est a religendo, id est eligendo, ut ita Latinum videatur religio sicut eligio. **13** tria sunt autem quae in religionis cultu ad colendum Deum hominibus perquiruntur; id est, fides, spes et caritas. in fide quid credendum, in spe quid sperandum, in caritate quid sit amandum. **14** fides est qua veraciter credimus, id est, quod nequaquam videre valemus. nam credere iam non possumus, quod videmus. proprie autem nomen fidei inde est dictum, si omnino fiat quod dictum est aut promissum. et inde fides vocata ab eo, quod fit illud, quod inter utrosque placitum est, quasi inter Deum et hominem, hinc et faedus dicitur. **15** spes vocata quod sit pes progrediendi via, quasi in via est pes. unde et e contrario

---

5. **10** ut: + vel, PEFQ frontem: fronte, YTHEFQ sanctum$^{1}$: *om* P Actuum: actum, U traderent: tradent, MBH sanctum$^{2}$: *om* M$^{1}$
**11** presbyteris: presbiteres, YMBH; presbiteri, P$^{2}$F unguere: ungere, CH$^{2}$FQ ea: eo, TEFQ crisma: crismate, TCH$^{2}$EFQ quae: quod, TH$^{2}$F consecratum: consecratam, B
**12** dogmam: dogma, BTPH$^{2}$Q hoc puto$^{1}$: occupato, M esse$^{1}$: se, U$^{1}$; *om* P Domino: deo, PHEFQ serviendum: serviendi, TPHEFQ verbum: + autem, P religio: relio, G eligio: elegio, YVMQ
**13** cultu: cultum, SVU hominibus: omnibus, PF perquiruntur: perquirentur, G spes: *om* U$^{1}$; *tr ante* fides, BGC et: *om* H quid: qui, M
**14** fides: fidest, M est$^{2}$: *om* P$^{2}$HEFQ quod: *om* MB proprie autem: propriaetatem, P inde: id, U est$^{2}$: *om* P quod: quo, V quasi: quas, SMBP faedus: fides, P; foedus, E
**15** pes$^{1}$: spes, P$^{1}$; per, T progrediendi: pergrediendi, U via: viam, TCU pes$^{2}$:

5. disperatio, quia deest tibi pes, nullaque in via ambulandi facultas, quia dum quisque peccatum amat, futuram gloriam non sperat. **16** caritas Graece, Latine dilectio interpretatur, eo quod duos in se liget. nam dilectio a duobus incipit, quod est amor Dei et proximi. de qua apostolus ait: **17** *plenitudo autem legis est dilectio.* maior autem haec dilectio omnibus virtutibus in ecclesia, quia qui diligit et credit et sperat. qui autem non diligit, quamvis multa bona faciat, sine causa laborat. **18** omnis autem dilectio carnalis non dilectio sed amor magis dici solet. dilectionis autem nomen tantummodo in melioribus rebus, id est in sanctis religiosis viris accipi solet. haec est ecclesiastica doctrina, haec fides intra ecclesia tenenda. Rom. 13.10

6. **1** Sinagoga Graece, Latine congregatio dicitur, quia ecclesiam advocationem dixit, eo quod omnes ad se vocet; sinagogam vero congregationem appellavit, eo quod multitudinem populi in eam congregentur. quod proprium nomen Iudaeorum populus tenuit. **2** ipsorum enim propria sinagoga dici solet, quamvis et ecclesia dicta sit, quum et in Christianos sinagoga nominatur. nostram vero apostoli numquam sinagogam dixerunt sed semper ecclesiam, sive discernendi causam, sive quod inter nos congregationem habemus. unde et sinagoga et convocatio ab una ecclesia nomen accepit. **3** distat aliquid inter advocationem et congregationem, quia advocare dicitur invitare, congregare vero, sicut et pecora congregari solent, quorum et greges proprie dicimus. quantum distat inter pecus

---

*post* solet, § 18, *incipit* A

---

5. spes, MPHE e: *om* GCP$^{2}$FQ; et, P$^{1}$ disperatio: desperatio, TCPEQ quia$^{1}$: *om* PHFQ tibi: ibi, SCE pes$^{3}$: spes, GTC in$^{2}$: vel, M
**16** eo: *om* G liget: eliget, SMP$^{1}$H$^{1}$; illiget, P$^{2}$Q ait: *om* U$^{1}$
**17** maior: + est, PHE$^{2}$ haec: est, TQ; *pr* est, CF qui$^{1}$: *om*, U; quis, P credit: credidit, V diligit$^{2}$: dilexit, V
**18** magis: *om* P rebus: *om* V sanctis: + et, GTCF; + ac, P religiosis viris: *tr* U$^{1}$ haec: et, P ecclesia: ecclesiam, MTCPE$^{2}$Q tenenda: retinenda, M
6. **1** congregatio: convocatio, G ecclesiam: ecclesia, GCPE sinagogam: sinagoga, UPH eo: ea, H multitudinem: multitudines, MA$^{2}$C; multitudo, PHEFQ; multi, T eam: ea, PHEF
**2** enim: autem, V et$^{1}$: *om* GPQ dicta sit: dici solet, AG; dici posset, C sinagoga$^{1}$: sinagogam, YMAH sinagogam: sinagoga, V causam: causa, TCPHE$^{2}$FQ

**6.** et hominem, tantum distat inter sinagogam et ecclesiam. **4** in ecclesia nuncupantur homines, in sinagoga animalia. homines sunt ratione capaces, praeterita recordant, praesentia ordinant, et futura praevident, et quicquid de die in diem faciunt, incessanter pensant, ne ad deteriora umquam vel in opere vel in cogitatione cadant. non dant somnum oculis, sed die et nocte in lege Domini meditant. **5** iste est filius masculus, quem mulier dicitur peperisse, qui non quemlibet sanctorum virorum imitando, sed ipsam veritatem contemplabiliter intuendo, operantem iustitiam * ut ipsam intellegat et sequatur, ad cuius imaginem factus est, veritate. **6** iste etiam accipit potestatem piscium maris et volatilium caeli pecudumque, ferarum quoque et reptilium, quia *spiritualis* quisque effectus sed Deo similis factus secundum apostolum *iudicat omnia*. **7** *ipse autem a nemine iudicatur*, quia non in hoc mundo sed in futuro heres esse creditur. sinagoga vero omnem spem suam in hoc mundo habet. sollicita est pro corpore, non pro anima; continet autem hos, id est, diabolum et antichristum et hereticum, hypocritam, scismaticum, supprestitionem, bestiam, draconem, puteos, locustas, equos et mulierem super bestiam sedentem. **8** diabolus Hebraice dicitur, Latine vero deorsum fluens, quia quietus in caeli culmine stare contempsit, sed superbiae pondere deorsum corruens cecidit. Graece vero diabolus criminator vocatur, quod vel crimina, in qua ipse homines incitat, Deo referat, vel quia electorum inno-

I Cor. 2.15

---

**6.** **3** sinagogam: sinagoga, V
**4** recordant: recordantur, TC; recordatione, G praevident: praeviderit, M; praevideant, G diem: die, HF faciunt: *om* $H^1$ incesanter: incensanter, SVC opere..... cogitatione: *tr* P cogitatione: cogitationem, $YSVU^1A^1G$ cadant: decedant, P meditant: meditantur, TCPQ
**5** filius masculus: *tr* M imitando: imitandum, V operantem: operantur, T; operante, $M^1A^2P^1HF$ ipsam: ipsa. $SVU^1A^1MGE^1$; ipsum, $P^2$ veritate: veritatem, $A^2Q$; *om* C
**6** volatilium: volatilibus, M pecudumque: pecodumque, $MGP^1E^1F$ effectus: effectu, UG sed: et, HEFQ Deo: ideo, MAGCF iudicat: iudicet, $P^1$
**7** nemine: neminem, $P^1$ sed: et, H sinagoga: sinogogam, $A^1G$; sinaga, V hos: eos, P $et^2$: *om* GPHEFQ hypocritam: hypocrita, $SU^1A^1$; ipocritum, EF supprestitionem: superstitionem, $VA^2CFQ$
**8** sed: *om* $H^1$ qua: quae, TCF; quibus, $P^2$ $quia^1$: qui, VUPHF; + qui, Q; +

**6.** centiam criminibus falsis accusat. unde in hoc libro voce angelica dicitur: *proiectus est accusator fratrum nostrorum, quia accusabat* 12.10
*illos in conspectu Dei nostri die ac nocte.* **9** Graece Satanas dicitur, in Latinum vero sonat adversarius sive transgressor. ipse est enim adversarius, qui est veritatis inimicus, et semper sanctorum virtutibus contraire nititur. ipse transgressor, quia praevaricator effectus *in veritate* qua conditus est, *non stetit* idem et temptator, quia temp- Jo. 8.44
tandam iustorum innocentiam postulat, sicut in Iob scribitur. **10** antichristus appellatur, quia contra Christum venturus est. non quo modo quidam simplices intellegunt, antichristum ideo dictum, quod ante Christum venturus sit, id est, post eum veniet Christus. non sic, sed antichristus Graece dicitur, quod est Latine contrarius Christo. **11** anti enim Graece in Latinum contra significat. Christum se enim mentietur, dum venerit et contra eum dimicabitur et adversabitur sacramentis Christi, ut veritatis evangelium solvat, et non recipiat, nisi solum legem Mosaycam et populum ad circumcisionem provocet. nam et templum Ierosolimis reparare et omnes legis veteris ceremonias restaurare temptabit. sed et ille antichristus est, qui negat esse Deum Christum. contrarius enim Christi est. **12** sed et ille antichristus est, qui credit esse Deum Christum, operibus autem dissentit a Christo. Christum credit fide et negat opere. nam sicut duobus modis diximus a Deo recedere, ita duobus modis apostatas homines esse. **13** sicut enim qui fide recedit, apostata est, ita qui opere recedit ab omnipotente Deo, apostata nominatur, etiamsi in ecclesiam fidem rectam tenere videbatur. omnes enim qui exeunt de ecclesia et ab unitate

---

**6.** ad, PH in$^{3}$: *om* G die: diem, A$^{1}$
**9** in Latinum: in latino, VP; latine, MG est$^{1}$: *om* C; *tr post* enim. P veritatis inimicus: *tr* V veritatis: veritas, A$^{1}$G
**10** non quo..... venturus sit: *om* Y venturus: ventus, H veniet: veniat, P
**11** se enim: *tr* Y sacramentis: sacramentas, P veritatis: veritas, A$^{1}$GC recipiat: recipiet, P templum: templo, V legis: leges, SVC ceremonias: *om* AG sed et..... Christi est: *om* Y$^{1}$ Deum: *tr ante* esse, MQ contrarius..... Christum: *om* P
**12** et$^{1}$: *om* G opere: *pr* in, M recedere: credere, SVU
**13** fide: *pr* a, PEFQ recedit$^{1}$: receditur, H omnipotente: omnipotenti, PE ecclesiam: ecclesia, V$^{2}$TCP$^{2}$HEQ videbatur: videatur, TPHEFQ omnes: omnis, U exeunt: *om* G

6. fidei et operis praeciduntur, sine dubitatione antichristi esse credantur.

7. 1 De heresibus Christianorum. hereses Christianorum multae sunt et innumerabiles. quum autem ecclesia septiformis est et in toto mundo diffusa, una esse creditur. heresum vero dogma particulatim in aliquibus regionum partibus coartatur. quidam etiam heretici de ecclesia recesserunt et ex nomine suorum auctorum, qui eas adinvenerunt, nominantur. 2 quidam vero ex causis propriis quas suo arbitrio elegentes instituerunt. nam heresis Graece, Latine electio vocatur, quod scilicet unusquisque id sibi elegat, quod melius ille esse videtur; quas non solum in rusticis et ignaris, sed in sapientibus reperiantur et litteratis. 3 qui perversas doctrinas excogitantes arbitrio suo, quod voluerint, faciunt, quia quisquis ab unitate ecclesiae in consilio segregatur et ad instituendas sive ad suscipiendas quaslibet causas ipse sibi elegerit, hereticus est. et non solum de fide dicimus, sed etiam diversas et macilentas, quae pro nihilo esse extimantur, observationes hereses nuncupantur, quos omnes sanctis sacerdotibus in diem iudicii requirendae erunt. 4 nobis vero nihil ex nostro arbitrio inducere licet, sed nec elegere, quod aliquis de suo arbitrio induxerit, apostolos Dei habemus auctores, quia nec ipsi quicquam ex suo arbitrio quod inducerent elegerunt, sed acceptam a Christo disciplinam fideliter nobis ad-

---

*post* consilio, § 3, *incipit* N

---

6. operis: operes, G; opere, Q credantur: creduntur, YTE

7. 1 ecclesia$^{1}$: *om* V una: *om* MC dogma: dogmam, A$^{1}$G; dogmatibus, T regionum: regionibus, P$^{1}$ coartatur: coartetur, H$^{2}$ et$^{3}$: *om* H$^{1}$ nominantur: nominatur, U

2 heresis: hereses, V; heresi, U vocatur: vocantur, A$^{1}$G quod$^{1,2}$: quo, M elegat: eligat, SVPEFQ ille: *om* Y$^{1}$; illi, TCPEF$^{2}$Q quas: quae, MA$^{2}$TH; quod, C reperiantur: reperiuntur, TPEFQ; reperitur, C

3 voluerint: voluerant, G segregatur: segregantur, V quaslibet: quaelibet, YSVUG N$^{1}$P$^{1}$H$^{1}$E$^{1}$ elegerit: eligit, N$^{2}$P$^{2}$HEQ; elegit, N$^{1}$P$^{1}$F de fide: *om* U$^{1}$ quos: quae, Y$^{2}$TCH$^{2}$; quas, Q omnes: omnibus, Y$^{2}$F; omnia, H$^{2}$ sanctis: *om* Y$^{2}$Q; sancti, SU diem: die, A$^{2}$THF

4 quod$^{1}$: quos, M quicquam: quidquam, N acceptam: acceptum, YAGTH; accepta, SVM

**7.** signaverunt. itaque etiam si *angelus de caelis aliter* adnuntiaverit *anathema* vocabitur. Gal. 1.8

**5** Haec sunt hereses adversus catholicam fidem exortae et ab apostolis et a sanctis patribus vel conciliis praedamnatae. quae, dum in se multis erroribus divisae invicem sibi dissentiant, communi tamen nomine adversus ecclesiam Dei conspirant. sed et quicumque aliter scripturam sanctam intellegit quam sensus spiritus sancti flagitat a quo conscripta est, licet de ecclesia non recesserit, tamen hereticus appellari potest. **6** De secta. secta a sequendo et tenendo nominatur. nam sectas dicimus habitus animorum ac institutam disciplinam vel propositum, quem tenendo sequuntur, longe alia in religionis cultu extimantes quam ceteri.

**7** De scisma. scisma ab scisura animorum vocata. eodem enim cultu, eodem ritu credit ut ceteri religiosi. solo congregationis delectatur discidio ut cum ceteris communi nullo fulciatur consilio. fit autem scisma, quum dicunt homines: nos iusti sumus, nos sanctificamus inmundos et cetera his similia.

**8** De supprestitione. supprestitio dicta eo quod sit superflua aut super instituta religionis observatio.

**9** De hypocrita. hypocrita Graeco sermone, Latine vero simulator dicitur, qui etiam sacrae legis eruditione fulciuntur, doctrinae verba proferunt, omne quod sentiunt testimoniis accingunt, nec tamen per haec vitam audientium, sed proprias laudes quaerunt. quia nec proferre alia noverunt, nisi quod auditorum corda ad

---

**7.** **5** a: *om* VEQ conciliis: consiliis, MACH praedamnatae: praedamnatem, U Dei: *om* H et$^{3}$: *om* NF scripturam: scripturae, N$^{1}$ spiritus: spiritu, V sancti: *om* N$^{1}$P$^{1}$ flagitat: conflagitat, N conscripta: conscriptam, Y$^{1}$U$^{1}$MG; conscriptum, S; scripta, E recesserit: recessit, NP
**6** nominatur: nominata, YVGTCNPEQ; + est, C quem: que, MA$^{2}$P$^{2}$; quod, H$^{2}$ tenendo: tenendam, P alia: aliter, TC extimantes: *om* AGTCH
**7** de scisma: de scismate, TC animorum: animi, P$^{2}$; animo, P$^{1}$ eodem: *om* H delectatur: delectantur, Y$^{1}$SVUA$^{1}$GCP$^{1}$ fulciatur: fulcatur, MAH; fulcantur, U$^{2}$C fit: fiat, N quum: quam, AGTF; quando, C inmundos: invidos, G$^{2}$
**8** supprestitione: supprastitione, G; superstitione, PQ quod: quo, H$^{1}$
**9** sacrae: sacri, V; simulacrae, P$^{1}$; simulatae, P$^{2}$ eruditione: traditione, CP verba: verbis, H$^{2}$ accingunt: attingunt, P per: pro, MAH haec: hac, MA$^{2}$H vitam:

**7.** rependendas laudes excutiant ad lacrimas accendant. **10** mens quippe concupiscentiis exterioribus occupata, igne divini amoris non calet et idcirco ad supernum desiderium inflammare auditores suos non possunt verba, quae frigido corde proferuntur. **11** neque enim res quae in se ipsa non arserit, aliud accendit, unde fit plerumque, ut hypocritarum dicta et audientes non erudiant et eosdem ipsos, qui se proferunt elatos laudibus, deteriores reddant; adtestante enim Paulo: *scientia inflat, caritas aedificat.* **12** quem enim ICor.8.1
ergo caritas aedificando non erigit, scientia inflando pervertit. plerumque hypocritae mira se abstinentia affligunt, omne robur corporis adterunt et quasi carnis vitam funditus in carne viventes extingunt; sicque per abstinentiam morti appropriant et paene cotidie morientes vivant. **13** nam ora pallescunt, corpus debilitant, et quatitur pectus, interrumpentibus suspiriis urguentur, sed inter haec ab ore proximorum sermo admirationis quaeritur. nam qui corpus macerat, sed honoribus anhelat, crucem carni intulit, sed mundo per concupiscentiam vivit. **14** quia et saepe per sanctitatis imaginem locum regiminis indignus adsequitur, quem, nisi aliquid in se virtutis ostenderet, nullum percipere laborem mereretur. sed transit quod delectabiliter obtinet, penaliter quod sequitur, manet. sanctitatis nunc fiducia in ore hominum ponitur, sed quum internus iudex secreta cordis examinat, testes vitae exterius non quaeruntur.

---

**7.** vita, UMAGH rependendas: reppedendas, V; reprehendendas, NEQ excutiant: + non, YSUMPEFQ accendant: accedant, U; accendunt, P
**10** igne: igni, UMAGCEQ divini: divin, V non possunt..... frigido: *om* G
**11** ipsa: ipse, VUM$^2$; *om* M$^1$ aliud: alias, ATNH accendit: accedit, V reddant: reddunt, EFQ
**12** quem enim: cum, NP$^1$HEQ; quem, P$^2$F ergo: *om* Y$^2$U; *tr ante* enim, C abstinentia: abstinentiae, Y$^1$SVU$^1$M omne: omnem, SUM carnis: carni, H carne: carnem, VN$^1$ et$^2$: ut, YSMTNEFQ
**13** quatitur: qualiter, UFQ; quater, V urguentur: urgentur, MAN$^2$P$^2$; urguetur, H; urgetur, CFQ mundo: mundum, V
**14** nullum: nullo, YSVUTGCPQ laborem: labore, A$^2$TCH; honore, MPEFQ; honorem, N; *pr* honore, SVU$^2$ mereretur: merentur, P$^1$ penaliter: *om* G manet: maneret, M ore: honore, V internus: inter nos, MAGTH cordis: corda, G testes: testis, MAH vitae: vita, MAHF quaeruntur: queritur, MAGCP$^2$: quaerantur, T

7. 15 De arrogante. arrogans dictus, id est audax et superbus, eo quod multum rogetur et ille fastidiosus sit.

De elato. elatus dicitur pro eo quod se ipsum super mensuram suam elevet, dum magnus sibi videtur de his quae agit.

16 De disperatis. desperatus vulgo vocatur malus ac perditus nec iam ullius prosperae spei. dicitur autem per similitudinem aegrorum, quia effecti et sine spe deponuntur. consuetudo autem erat apud veteres, ut desperati ante ianuas suas conlocarentur, vel extremum spiritum redderent terrae, vel ut possent a transeuntibus forte curari, qui aliquando simili laboraverunt morbo.

17 De inimico. inimicus est, id est, non amicus, quia amicus animi custos dicitur, inimicus autem adversarius. duae autem res inimicos faciunt, fraus et terror, quod timent fraudis mali, quod passi sunt.

De superbo. superbus dictus, quia super vult videri quam est. qui enim vult supergredi quod est, superbus est.

18 De publicano. publicanus est, qui fiscalia publica exigit, qui per publica negotia saeculi lucra sectatur.

De peccatore. peccator a pelice, id est meretrice, vocatur, quasi pellicator, quod nomen apud antiquos tantum solum flagitiosum significabat; postea transiit hoc vocabulum in appellatione hominum iniquorum.

---

7. 15 arrogante: arrogantiae, S; arrogantia, U dictus: dicitur, NHEQ audax: adax, $A^1G$ elato: elatio, SV; elatione, U suam: *om* $N^1P$ elevet: eluet, G agit: ait, $VUMN^1P^3$

16 disperatis: desperato $A^2GTCP^2F$; disperato, $A^1$ desperatus: disperatus, $SA^1GNP^1E$ ullius: nullius, S prosperae: prosperi, MACH spei: fidei, M; + dei, FQ quia: qui, NPQ effecti: affecti, $SNP^1HE$; afflicti, $P^2Q$ deponuntur: ponuntur, EFQ desperati: desperatos, $MAGP^2H$ $vel^1$: *pr* ut, TCQ laboraverunt: laboraverant, YUFQ

17 quia: qui, $P^1$ amicus$^2$: *om* $N^1$ animi: amicitiae, NPHEQ custos: custus, $SMH^1$ fraus: fraudes, CQ et: + et, N quod: quo, HE dictus: dicitur, P videri: videre, MAH supergredi: super egredi, U

18 publicano: publicando, YMAGPHF fiscalia: fiscala, G exigit: facit, $N^2$; *om* C sectatur: sectantur, $N^1$ a pelice: apostolice, $N^1$ vocatur: vocatus, YTCPF quasi: quia si, G pellicator: peccator, H nomen: nomine, G significabat: significat, G transiit: transit, $VUA^1E^1$ appellatione: appellationem, $YA^2FQ$ hominum: humanum, G

**7.** **19** De fornicatione. fornicatrix est cuius corpus publicum et vulgare est. haec sub arcos murorum prostrabantur, quae loca fornices dicuntur, unde fornicarii nuncupantur.

**20** De praevaricatore. praevaricator malae fidei advocatus, qui vel in accusando loquitur vel in defendendo profutura praetexeat, inutiliter dubieque ponat mercedis gratia, et falsum testificat pro lucra.

**21** De stulto. stultus ipse est fatuus, qui per stuporem non movetur. in iniuriam saevitia et malitia praeferet nec ultus est nec ulla ignominia commovetur dolore.

**22** De dracone. draco serpens est, id est diabolus, sed ex auctore nominis a serpendo nomen accepit. ipse est et leviathan, id est serpens de aquis, quia in huius saeculi mare volubili versatur astutia. leviathan autem interpretatur additamentum eorum. quorum scilicet, nisi hominum, quibus in paradiso semel culpam praevaricationis intulit, et hanc usque ad aeternam mortem cotidie persuadendo adicit vel extendit? **23** dictum est ad serpentem: *male-* Gen.3.14
*dictus eris inter omnia animantia, super pectus tuum et ventrem gradieris.* hic figuraliter significatur cogitatio ac superbia mentis. per ventrem vero carnis luxuria designatur. super pectus autem et ventrem diabolus, id est serpens, ambulat, quia his duabus causis serpit quos decipere quaerit, id est, aut cogitatione superbiae aut luxuria vel ingluvia ventris. *et terram manducabis*, id est, ad te Gen.3.14
pertinebunt quos terrena cupiditate deceperis. **24** quando enim

---

**7.** **19** fornicatione: fornicatore, SEQ vulgare: vulgale, YSUPQ haec: et, P arcos: arcus, TCQ prostrabantur: prostabantur, UAP; prostabatur, TC fornicarii: fornicari, $Y^1U$; fornicarie, CQ nuncupantur: dicuntur, EQ
**20** praevaricatore: praevaricatione, VUGTN qui: *om* H praetexeat: protexeat, SU; praetexta, T; + ut, NPHEFQ pro: propter, ATMH lucra: lucro, $U^2CNP^3$
**21** non: *om* $P^2E^2$ movetur: monetur, $MA^2P^1HQ$; movet, $P^2$ in: *om* $NPHE^1FQ$ saevitia: saevitiam, $TCE^3FQ$ malitia: malitiam, $TE^3FQ$ praeferet: praefert, $A^2CNPEF$
**22** serpendo: serpiendo, $SUA^1GEQ$ nomen: nomine, GC versatur: versantur, G leviathan$^{1\ 2}$: levietan, $YSA^1E^1$ autem: *om* $Y^1$ hanc: hac, $MA^2THFQ$
**23** et ventrem: *tr post* gradieris, NP luxuria: luxu, G et$^2$: *om* VU quia his: quasi, ACCF; quam his, M duabus: duobus, $VMAGTCN^1H$ quos: qui nos, C; *pr* in, E cogitatione: cogitationem, $YA^1G$ aut: *om* H luxuria: luxuriae, $Y^3SVUGTP$; + autem, VUMAG ingluvia: ingluviam, YMAH; ingluviae, UGCPF terram: terrae, $MA^2N^1P^1HEF$

**7.** dictum est diabolo, *terram manducabis*, tunc dictum est homini peccatori, *terra es et in terram ibis*, et datus est in cibum diaboli homo peccator. *inimicitias ponam inter te et mulierem et semen tuum et semen eius.* **25** semen diaboli mala suggestio vel cogitatio peccati est. quando unusquisque male cogitat, tunc diabolus in corde seminat. semen autem mulieris fructus est boni operis. quando unusquisque bonum cogitat, tunc bonum semen seminat et si, quod cogitaverit, opere non compleverit, pravae suggessioni resistit. **26** caput serpentis mulier, id est caro, conteret, si eum mens in ipso initio malae suggessionis excludit. ille insidiatur calcaneum eius, quia mentem quam prima suggessione non decipit, decipere usque in finem quaerit. sic Christum quum eum hominem vidisset, decipere quaesivit et non potuit. **27** tunc ergo caput eius contrivit, quia non per potentiam, quod Deus erat, sed per humilitatem hominis eum conteruit, quod est mors. sicut et David dixerat ex persona patris ad filium: *super aspidem et basiliscum ambulabis et conculcabis leonem et draconem.* **28** aspidem dixit mortem et basiliscum peccatum; draconem diabolum occulte insidiantem; leonem vero antichristum. hos nunc servi Dei sequaces Christi per fidem et opera sub pedibus calcant, sicut veritas in evangelio ait: *ecce dedi vobis potestatem calcandi super serpentes et scorpiones et supra omnem potestatem inimici, et nihil vobis nocebunt.*

Gen.3.19 Gen.3.15 Ps.90.13 Luc. 10.19

**29** De equos. equi domini sunt quos Zacarias vidit missos in mari, id est in praedicationem mundi. hi equi tres sunt; albus,

---

**7.** **24** diabolo: *om* M terram[1]: terra, YVUGF datus: datum, Y[1]SVA[1]GN[1] cibum: cibo, HEFQ diaboli: diabolo, HEFQ
**25** suggestio: suggessio, YSUA[1] male: malum, EF cogitat: cogitant, G diabolus: diabulus, S; diabolo, A[1]G fructus: factus, P si: *om* YVUMAGTCNP quod: quando, AGC opere non compleverit: *om* AGC opere: *pr* malum, ST non: *om* N[2]FQ
**26** mulier: *om* AGTC conteret: continet, YSAT[1]CF calcaneum: calcaneo, MATP[2]HE[2]Q quia: quid, MAH; qui, Q quam: + per, PQ prima: primum, SVAHF; primam, NPQ suggessione: suggestionem, ANPHFQ sic: si, A[1]GF eum: *om* GC quaesivit: quaesit, G
**27** eius: *om* MAGCHF contrivit: conteruit, SUGNP[1] potentiam: potentia, YSVG quod: quo, Y[2]
**28** et[1]: *om* NP basiliscum: + vocavit, NPHEFQ diabolum: + et, EF supra: super, P
**29** equos: equis, Y[2]S[2]U[2]MA[2]TC[2]N[2]P[2]HFQ in[2]: *om* N[1]P[1] praedicationem: praedi-

7. id est candor baptismi; niger, id est squalor penitentiae; tertius rufus, quod est passio martyrii. hi tres unum sunt et sessore suo Christo.

30 De equos malos. et hi equi tres sunt; primus rufus, id est sanguinolentus et homicida. ille rufus, quem supra diximus, suo sanguine est rufus, iste vero alieno. hi sunt homicidae. secundus equus niger, quamvis et ille niger sit, quem superius diximus, sed ille est per penitentiam, iste vero per opera. 31 iste est famis spiritualis in ecclesia, id est praedicatio evangelica quem nemo adnuntiat. tertius equus pallidus est et infernus sequebatur eum. ipse est mors spiritualis in ecclesia. per peccatum enim mors. hi tres equi unum sunt et sessore suo diabolo.

8. 1 De bestia. bestia proprie a devastando nomen accepit, id est devorando. Daniel enim quattuor in visione bestias vidit: *prima quasi leaenae et habebat alas aquilae;* secunda *bestia similis urso;* tertia *bestia quasi pardus; quarta bestia terribilis atque mirabilis et fortis nimis, dentes ferreos habebat magnos, comedens atque comminuens et reliqua pedibus suis conculcans. dissimilis erat ceteris besteis et habebat cornua decem.* 2 haec quattuor bestiae iste mundus est, quae in quattuor partibus dividitur, oriente, occidente, septentrione et meridie. quamvis et quattuor regna intellegantur, id est in leaena Babilonium regnum, in urso Medorum et Persarum, in pardo regnum Macedonum, et in illa dissimile forte regnum

Dan. 7.3 ff.

---

*post* devorando, § 1, *deficit* N *post* § 2 *deficiunt* S A

---

7. catione, MA²GPHFQ baptismi: baptismum, G martyrii: martyrum, VUMAHF
30 equos malos: equis malis, YS²VU²MA²TCN²P²HEQ diximus: dicimus, VMATCHE et³: *om* VUAGTC superius: supra, GEQ ille²: + niger, TNPEFQ iste: isti, V opera: operatione, G
31 famis: fames, MATCHQ quem: quam, MA²TCN²HQ est³: *om* PHQ est⁴: *om* PE equi: *om* P sessore suo: sessorem suum, U² diabolo: diabolum, SVU
8. 1 bestia¹: bestea, Y proprie: propria, MAGHQ a: ad, VUACN¹P²Q devastando: debastandum, UAGTCN²P² devorando: devorandum, AGCP leaenae: leaena, UC; leaenam, T bestia³: *om* AG quasi..... bestia: *om* AGC fortis nimis: fortissima, AC habebat²: + capita septem H
2 septentrione: septentrionem, YSVUMG meridie: meridiem, YSVUM regna: regnam, U¹ intellegantur: intelleguntur, V in²: *om* V et³: atque, PH¹E in³: *om* VU¹ regnum²: *om* UACP in⁴: *om* GP dissimile: dissimilis, SUE; dissimili,

8. Romanorum, dentes ferreos comedens et conculcans, eo quod per ipsum regnum facta est omnia martyria. 3 tamen haec quattuor unus mundus est, sicut et Nabuquodonosor in sua statua visionis quasi unum vidit in figura hominis; sed in quattuor partibus discoloribus membris conspexit, id est, caput aureum, quod est prima pars mundi, pectus et brachia de argento, quod est secunda, tertia ex aere, quod est tertia pars, id est venter et femora, quarta vero pedes ferreos et ex parte fictiles. 4 in hos pedes aperte cognosce finem huius saeculi esse, quia pedes extrema pars corporis est. unde et lapis de monte veniens, id est filius Dei de virgine hanc statuam in pedibus percutere dicitur, id est in finem mundi venire et mundi pacem cum angelis sociare. et ipse rex in universum mundum suae ecclesiae esset; haec est lapis mundum implere. 5 ergo haec quattuor bestiae una bestia est, quae in hoc libro manifestata esse dinoscitur, habens capita septem et cornua decem. decem cornua et septem capita unum est; capita reges dicit omnes; cornua omnia regna dicit, et inter decem cornua unum cornum parvulum nominavit. 6 ergo dicamus quod omnes scriptores ecclesiastici tradiderunt, in finem mundi, quando regnum destruendum est Romanorum, decem reges futuros esse, qui regnum Romanorum inter se dividant et undecim resurrecturum esse parvulum regem, qui tres reges de decem regibus superaturus est, id est, Aegyptiorum

---

8. THFQ; + et, AGCFQ ferreos: + habens magnos, HTEQ(CF) est: sunt, PHEFQ omnia: omnis, SVUTG; omnes, E; omne, C
3 tamen: tum et, VMAH; tum, G et$^1$: *om* B id est$^2$: *om* HEQ venter: ventre, P$^1$; ventrem, P$^2$
4 hos pedes: his pedibus, H$^2$ aperte cognosce: *tr* P huius: istius, VUBGTPHEF saeculi: *om* U pars: *om* V filius Dei: *tr* GTC statuam: staturam, UMH id est$^2$: *om* MBCQ sociare: sociaret, BG suae: sive, MBGTCF esset: praeesset, C; esse, PEFQ haec..... implere: *om* H haec: hoc, BC
5 manifestata: manifesta, V decem$^1$: septem, B septem capita: *tr* YVU reges dicit: *tr* V omnes: *tr ante* reges, UBC cornum: cornu, TCQ
6 scriptores: scriptura, P ecclesiastici: ecclesiastica, P finem: fine, P destruendum: dextruendum, YMHE Romanorum$^2$: romanum, CFQ dividant: dividunt, V resurrecturum: surrecturum, GTCPHF reges$^2$: + et, P; *tr post* decem, V de: *om* SVMP superaturus: superatus, UMH$^1$E$^1$FQ est$^2$: sit, VGTCPH$^2$FQ Aegyptiorum:

8. regem et Africae et Etiopiae, sicut in consequentibus plus manfestius dicemus. 7 quibus tres interfectis etiam septem alii reges ipsi undecimo regi, qui erat cornus parvulus, colla submittent. ipse est homo peccati, filius perditionis, antichristus, ita ut in templo Dei sedeat faciens se quasi Deum. 8 per speciem quidem corporis sui adhuc non venit, sed tamen in hac bestia et in equos malos, quos diximus, regnum tenet. de quo per prophetam dicitur: *posuisti tenebras et facta est nox. in ipsa pertransibunt omnes bestiae silvarum. catuli leonum rugientes ut rapiant, et quaerant a Deo escam sibi;* hinc per Iob dicitur: *ingredietur bestia latibolum suum et in antro suo morabitur.* 9 quis alius nomine bestiae nisi antiquus hostis accipitur, qui deceptionem primi hominis saevus impetit et integritatem vitae illius male suadendo laniavit? contra quem per prophetae vocibus de sancta electorum ecclesia in antiquo statu restaurando, quem in paradiso perdiderat, repromittitur; *et mala bestia non transibit per eam.* 10 sed haec bestia quum post redemptoris adventum, post praedicatorum voces, quasi post tonitruum nubium in finem mundi illum damnatum hominem, qui antichristus vocatur, invaserit, quid aliud quam latibolum suum ingreditur, ut in antro proprio demoretur? 11 vas quippe illud diaboli antrum ac latibolum bestiae est, ut insidians hominibus viam huius vitae carpentibus in illo et per signa lateat et per

Ps. 103.20

Iob. 37.8

Is. 35.9

---

*post* mundi, § 10, *incipit* S

---

8. egiptio, U; *tr post* regem, HEFQ Etiopiae: eziopiae, VMB; etziopiae, H; ezipie, G
7 tres: *om* U¹; tribus, BTCH²FQ regi: rege, P¹ cornus parvulus: cornu parvulum, TCFQ colla: collum, V Dei: *om* BC Deum: deus, P
8 hac bestia: hanc bestiam, TC equos malos: equis malis, H²Q diximus: dicimus, HEQ tenet: tenent, G quo: + tenet, G rugientes: rugient, MQ escam: scam, G hinc: hunc MF; hic, VU bestia: bestiae, G
9 saevus: servus, V impetit: impetiit, TCQ laniavit: laniabitur, B per: *om* THQ prophetae: prophetam, PF ecclesia in: *tr* MH; *om* in, VUF antiquo: + in, U restaurando: restauranda, HEQ repromittitur: repromittit, G; se promittitur, U eam: ea, YVU¹G
10 in finem: *om* V antichristus: antichristum, G quid: quod, V; qui, G ingreditur: ingredietur, P demoretur: demorentur, V
11 antrum: antro, P¹ hominibus: omnibus, P lateat: latebat, BG

**8.** malitiam occidat. **12** qui tamen omnium reproborum corda etiam nunc, priusquam apertus appareat, possidet, eaque per occulta malitia quasi propriam speluncam tenet. atque ad omne quod nocere bonis appetit in eorum se obscuris mentibus abscondit. **13** an Iudaeorum persequentium corda spelunca huius bestiae non fuerunt? in quorum multis consiliis in corde latuit et subito vocibus erupit clamantium: *crucifige, crucifige.* et quia ad laceratione mentis pertingere temptando non potuit in redemptore nostro, ad mortem carnis anhelavit. **14** haec nimirum bestia multa et electorum corda tenuit, sed hanc ab illis moriens agnus praedam excussit, unde et in evangelio dicitur: *nunc princeps huius mundi eicietur foras.* **15** qui miro rectoque iudicio, dum confessionis humilium inluminans Dominus suscepit, superborum oculos deserens clausit. sicut dixit: *posuisti tenebras et facta est nox.* tenebras quippe Dominus ponit, cum peccatis iudicia rependens lumen suae intellegentiae subtrahit. **16** et nox efficitur, quia pravorum mens ignorantiae erroribus caecatur, in qua omnes bestiae silvarum pertranseunt, dum maligni spiritus sub umbra fraudis latentes in reproborum corda pravitates suas explendo percurrunt; in qua et catuli leonum rugient, quia nequissimarum sed tamen eminentium potestatum ministri spiritus importunis temptationibus insurgunt;

Luc. 23.21

Jo. 12.31

Ps. 103.20

---

*post* eorum, § 12, *incipit* A § 14 *incipit* N

---

**8.** malitiam: malitia, SVU¹G occidat: occidatur, B
**12** reproborum: reprobosum, MG apertus: apertius, G occulta malitia: occultam malitiam, TCHEFQ ad: *om* P omne: omnes, H quod: quos, H nocere: noceret, BG
**13** an: in, MACP¹H; ad, G et¹: sed, HEFQ ad¹: *om* YVAGTCFQ redemptore: redemptori, S; redemtorem, VU nostro: nostrum, U ad mortem: a morte, P
**14** et¹: *om* VNPH²Q hanc: hunc, EF praedam: praeda, VU²; *om* H¹EF et²: *om* VU eicietur: eicitur, H¹
**15** confessionis: confessiones, TF oculos: *om* YSVUMAGT; malitiam, C deserens: deserentes, V clausit: + quod deus lumen intellegentiae peccatoribus abscondit, U² est: *om* V rependens: reppetens, G intellegentiae: + suae, NPHEQ
**16** pravorum: parvorum, G latentes: latenter, SC; latenterter, U rugient: rugentes, G importunis: importunibus, G

**8.** **17** qui tamen a Deo escam expetunt, quia sine dubio capere animas non possunt, nisi iusto iudicio praevalere divinitus permittantur. unde et apte subiungitur: *ortus est sol et congregati sunt et in cubilibus suis se conlocaverunt;* quia veritatis lumine per carnem apparente a fidelium mentibus excussi quasi ad cubilia sua reversi sunt, dum sola infidelium corda tenuerunt. **18** quod igitur illic leonum cubile, hoc antrum, id est spelunca, bestiae dicitur, notandum vero magnopere aestimo, quod haec bestia non solum antrum suum ingredi, sed in eo etiam morari dicitur. **19** aliquando namque etiam bonorum mentes ingreditur, inlicita suggerit, temptationibus fatigat, rectitudinem spiritus ad delectationem carnis deflectere conatur; delectationem quoque ad consensum perducere nititur, sed tamen resistente superno adiutorio praevalere prohibetur. **20** intrare ergo in mentes bonorum potest, sed in eis morari non potest, quia cor iusti huius bestiae spelunca non est. quos enim quasi propriam speluncam possidet, eorum mentes sine dubio immorans tenet, quia et prius in eis cogitationes usque ad iniqua desideria, et post iniqua desideria, usque ad nequissima opera perducit. **21** neque enim student reprobi suggestiones eius recta iudicii manu repellere, cuius voluptatibus appetunt subdita dilectione servire. quumque in eorum cordibus pravum, quod oritur, mox per studium dilectionis enutritur, et quum sibi minime resistitur, protinus ex consensu laboratur, statimque consensus ad

Ps.103.22

---

§ 18-19 *deficit* S *a* perducere, § 19, *ad* subdita, § 21, *deficit* A

---

**8.** **17** expetunt: expetuunt, U; petunt, $M^1$ permittantur: permittuntur, $P^1Q$ et$^3$: *om* $U^1$ veritatis: veritas, G carnem: carne, $YSVGN^1$ a: ad, SVUG mentibus: mentes, YSVUM sua: *om* $H^1$
**18** hoc: + hic, NPHEFQ aestimo: extimo, $YVGTCNP^1E^2F$
**19** namque: *om* $P^1$ rectitudinem: rectitudinis, VU ad: a, G delectationem..... nititur: *om* $Y^1$ consensum: conscensum, V superno: superne, V
**20** bonorum: borum, G est: + eu eu quo modo diabolus seducit hominem, U propriam speluncam: propria spelunca, V mentes: mente, $P^1$ et post iniqua desideria: *om* VMG post: propter, T ad: *om* CE perducit: ducit, EFQ
**21** enim: *om* $P^1$ suggestiones: suggessiones, YSE iudicii: iudicia, P pravum: parvum, N sibi: *tr post* minime $U^1$ minime: minimine YMAGT resistitur: restituitur, YMAGC laboratur: roboratur, NHEFQ

8. opus ducitur. 22 opus vero etiam consuetudine gravatur. recte enim in antro suo morari haec bestia dicitur, quae tamdiu cogitationes reproborum tenet, quousque eorum vitam etiam aculeo pravi operis perforet.

23 De puteo. puteus profundum terrae est, ubi sol radios numquam mittit, quia per profunditatem lumen diei accipere non potest. ipse puteus, ipse antrum, ipse spelunca, ipse caverna terrae, hoc totum unum est, quod sunt homines in tenebris istius saeculi ambulantes, ubi sol iustitiae Christus lumen non effundit. quia in profundo, id est terrena lucra sectantes, lumen eis iustitiae absconditur. 24 de ipso puteo hoc supra exposuimus, quod antrum dicit. de hoc puteo exierunt locustae, id est demones, et hic puteus et locustas unum sunt; quia homines mali ascensorum diabolum habent, sicut per prophetam dicitur: *residuum erucae comedit locusta, et residuum locustae comedit brucus, et residuum bruci comedit rubigo.* Joel. 1.4
25 quid per erucam, quae toto corpore terram repit, nisi luxuria designatur, quae cor, quem tenet, ita polluet, ut in superioris munditiae amorem surgere non possit? quid per locustam, quae saltibus volat, nisi inanis gloria exprimitur, quae se vanis

*post* § 25 *deficit* A

8. ducitur: dicitur, PE$^1$
22 consuetudine: consuetudinem, VUG quae: quem, YSV etiam: *om* M pravi: pravis, VUMGPEQ$^1$ operis: opere, YVUMA$^1$GPEQ$^1$; opera, N$^1$ perforet: + nisi edendi ingluvies figuratur quid per rubiginem quem dum tangit incendit nisi ira innuitur, V$^1$
23 profundum: profundo, V terrae: *om* H$^1$ radios: radius, G; + suos, N$^2$H per: *om* SMAGTCNH; pro, V profunditatem: profunditate, SMAHF caverna: cavernae, P terrae$^2$: terrenae, A$^2$ effundit: fundit, N$^1$P profundo: profundum, U id est: + in SM; *pr* morantes, P
24 dicit: dicitur, PQ; + in hoc puteo absconsus iacet diabolus, NPHEFQ hoc: hic, MATN$^2$PHE$^2$Q puteus: puteo, G locustas: locusta, N$^2$; locustae, CPF$^2$ ascensorum: ascensorem, YGNEF comedit$^1$: comedet, N$^1$P locusta..... comedit; *om* G
25 quid$^1$: qui U$^1$; quia, G per$^1$: *om* H$^1$ quae: qui, N terram: *pr* per, TF; terrae, Q repit, rebit, U$^1$ cor: corpus, P quem: quod, N$^2$HEFQ; quidem, AC; *om* TP tenet: continet, E; *om* AGTC polluet: polluit, TCF superioris: superiori, P amorem: amore, YSVUMGC quid$^2$: quod, Y$^1$; qui, U$^1$ quae$^3$: quem, U

8. praesumptionibus exaltat? quid per brucum, cuius paene totum corpus in ventrem colligitur, nisi edendi ingluvies figuratur? quid per rubiginem, quae dum tangit, incendit, nisi ira innuitur?

26 De muliere super bestia. mulier super bestia est corruptela et opera nequitiae et voluptates et fornicatio et inmunditia et avaritiae et zelus, detractio, invidia, vana gloria, superbia, ingluvia ventris. 27 qui de prosperitate mundi laetatur, qui caritatem non habet, qui pauperibus bene non facit, qui servos Dei iniuriis et contumeliis afficit, qui propria non tribuit, sed adhuc aliena rapit, qui ad ecclesiam non occurrit, qui falsum testimonium dicit, qui malum pro malo reddit, qui de morte inimici gratulatur, 28 qui auguria et incantationes et caracteres, quod signum Salomonis rustici dicunt, vel alia huius modi caractera * quo solent scribere et de collo suspendere, et herbas cum incantationes colligere et mulierculas ad telas araneas vel pedes observare, et viris pro semina luna et dies observare, sive animalia domanda, sive pueros ad disciplinam, sive arbores pro opus faciendum, sive animalia ad occidendum, sive de loco in loco mutandum, sive iter ad progrediendum, haec omnia et horum similia a diabolo est inventa et a

---

8. praesumptionibus: persumptionibus, G exaltat: exaltatur, $A^2$ quid$^3$: qui, G brucum: brucam, VUTCPF ventrem: ventre, SMGTCNPHEQ quid$^4$: qui, G quae$^5$: quem, V

26 super: supra, U bestia: bestea, Y et$^3$: *om* NPHEFQ avaritiae: avaritia, GTCNPE et$^6$: *tr post* zelus, NPF superbia: + et, V ingluvia: ingluviae, U; ingluvies, $TCP^2Q$ ventris: + talia vero sectantes sunt filii bestie huius. hii sunt, $P^2$

27 caritatem: caritate, G servos: servus, V afficit: afficitur, $Y^2$ propria: propriam, V occurrit: concurrit, VNHEQ reddit: reddet, $N^1$ de: *om* $N^1$

28 auguria: aguria, SVE et$^1$: vel, P quod: quo, $H^1$ alia: alias, TCQ caractera: caracteres, TCQ quo: quae, S; quos, $TCP^2Q$; quas, $NP^1$; quod, EF de: a, $U^2$ suspendere: + cum simbolo vel oratione dominica vel, $NPH^2$ incantationes: incantationibus, $U^2TCE$; incantatione, $N^2HF$ araneas: areneas, Y et viris..... observare: *om* $N^1P$ viris: viri, $GCN^2HEF$ pro: per, $U^2$; propter, BT semina: semine, $N^2H^2$ luna: lunam, $TN^2H^2F$ sive$^1$: + etiam pro, NP; + ad, BGCF arbores: + vel vineas plantari sive, NP; + ad ponendum sive, BGC opus faciendum: alico opere faciendo, $N^2P^2$ sive animalia ad occidendum: *tr post* mutandum, G; *om* $N^1P$ loco$^2$: locum, $CP^2HF$ mutandum: mutando, $SVUP^2$; conmutandum, HE progrediendum: + sive die secunda feria aliquid observant ne aliquid in eo die de domo eiciant neque ignem neque bucellam, $NPH^3Q$ diabolo: diabulo, S; diabolum, G est: sunt, $U^2M^2ATCN^2P^1HF$

**8.** paganorum hominum * instituta, **29** qui haec, quae supradiximus, observaverit, non est apostolorum filius sed demonum, quorum opera est imitatus. haec est mulier corruptela, quae sedet super bestia, quem supra nominavimus. haec est mulier, quae sedet super aquas, id est super populos, sicut scriptum est: *mulier*, inquit, 17,1; 15 *quam vidisti, qui sedet super aquas multas, populi sunt et nationes.*

**30** Haec doctrina de damnabile officina paganorum remansit. haec non recipit patrum dogma, nec sancta mater ecclesia. solent et aliqui religiosi sub nomine sanctitatis libros inspicere et sermones pro qua causa agitur investigare, et hoc sortes sanctorum dicere. haec et his similia ab hereticis et paganis inventa, quicquid in librorum numero, id est vetero et novo, firmatum non repperitur, **31** cuncta praedamnavit sancta doctrina et foras proiecit sancta mater ecclesia; et cui parum, cui multum de hoc idolatriae poculo dat, aureus est, quod Christiani dicuntur, sed ab istis operibus, quae in synagoga praestrinximus, a Christo et ecclesia dividuntur, quia sicut ecclesia Christum, ita et isti diabolum habent caput. **32** et sicut ecclesia cum Christo unum efficitur membrum, ita et isti cum diabolo unum habent corpus coniunctum et cum ecclesia, catholica unam fidem, unum baptisma, unum Dominum videntur colere Christum. hoc tolerat mater ecclesia, hos in hoc mundo effugere non valet, nisi quum in diem iudicii triturata fuerit area,

---

**8.** paganorum hominum: paganis hominibus, $N^2H^2FQ$; + superstitione, T
**29** supradiximus: + et huius similia, NP est[1]: *om* $M^1$ apostolorum: ecclesiae, NP demonum: diaboli, $N^1P$ est imitatus: *tr* V haec est..... mulier quae: opera effeminata quae est mulier sedens super aquas haec est mulier corruptela quae sedet super bestia id est iniquitatis opera, $NP^2$ est[3]: *om* $VU^1$ bestia: bestiam, YTCHQ quem: quam, TCEFQ est[4]: *om* BGC quae[3]: qui, UE super[2]: *om* NP mulier: mulierem, P quam: qua, G qui[2]: quae, $YSGN^2HFQ$
**30** damnabile: damnabili, TCNPHEFQ recipit: recepit, $VM^1F$ sancta mater ecclesia: sanctam matrem ecclesiam, CFQ nomine: *om* GC qua: quo, NQ; quacumque, $U^2$ causa: + ius, G quicquid: quidquid, YSN librorum: libro, BC numero: numerum, V vetero: veteri, TC
**31** doctrina..... sancta: *om* M parum: + et, S aureus: aureum, CF quae: quem, SV Christo et: christi, BGC; + a christi, T diabolum, diabulum, S
**32** ecclesia: ecclesiam, V Christo: christum, YSV diabolo: diabulo, Y; diabolum, BG baptisma: baptismum, SVUBGF videntur: *om* P hoc[1]: hos, CNPHQ hos: hoc, MEF in[1]: *om* V diem: die, TC triturata: tritura, SP fuerit: fue-

**8.** et excussum fuerit triticum a palea, donec triticum recondatur in horreo, paleas autem comburentur igni inextinguibili.

**9.** 1 Qualiter in unum collecta est ecclesia et synagoga. ecclesia et sinagoga unum nomen est, quia quod nos dicimus ecclesia, hoc Iudaei dicunt sinagoga. sed tamen ab apostolis dirivata sunt haec vocabula. quum sinagogam dicerent congregationem, ecclesiam dixerunt advocationem; et una congregat, alia advocat, eo quod ecclesia omnes ad se vocat, sive bonos sive malos. 2 proinde in scripturis sanctis multis nominibus appellatur. aliquando dicitur fornicaria et meretrix, aliquando dicitur virgo, aliquando dicitur soror, aliquando dicitur sponsa, aliquando dicitur uxor, aliquando dicitur mater, aliquando dicitur filia, aliquando dicitur regina, aliquando dicitur concubina, aliquando adulescentula, aliquando proxima, aliquando amica. 3 quid enim interpretatur fornicaria, nisi quod omnibus subiecta est, omnibus ad se venientibus fidem nulli denegat, omnibus ad se venientibus prostrata iacet? unde et Raab meretrix ecclesiae figura fuit, quae coccum et spartum in fenestra suspendit, ut quum Iesus filius Nave veniret, viso signo cocci Raab et qui in domo eius erant cum ea salvarentur. 4 ita Iesus Christus filius Dei martyres et paenitentes per coccum et spartum, cum venerit mundum istum igne cremare, ecclesiam et qui in ea fronte censentur, salvet. 5 virgo est, quia virginem corpore et spiritu colligit, sicut scriptum est: *adducentur regi virgines.* soror est sicut Ps. 44.15
in Cantico legimus de ecclesia, quae ex gentibus futura erat, quod

---

*post* signo, § 3, *incipit* A

---

**8.** rat, $Y^1$ excussum..... palea: *om* P horreo: horreum, HEFQ paleas: paleae, $TCN^2HQ$; palea, GF comburentur: comburantur, TQ igni: igne, CF

**9.** 1 ecclesia$^2$: ecclesiam, $U^2TCHQ$ sinagoga$^2$: sinagogam, $U^2TCHFQ$ quum: quam, YUMGH sinagogam: sinagoga, $N^1P^1$
2 dicitur virgo: virgo dictus, V dicitur$^8$: *om* S aliquando$^{10}$: + dicitur, GQ aliquando$^{11}$: + dicitur, NQ
3 omnibus$^1$: omnis, G fidem..... venientibus: *om* M et$^1$: *om* U meretrix: meretris, G figura: figure, P fuit..... suspendit: *om* $U^1$ cum ea: *om* NPHEFQ
4 ecclesiam: ecclesia, YSVUEF qui: *pr* omnes, $P^2$ fronte: fore, C censentur: censuntur, SVUMN$^1$; censetur, EF salvet: salvat, $N^2HEF$
5 quod: que, $P^2F$

**9.** testamenta necdum haberet: *soror,* inquit, *nostra adulescentula, et* Cant. 8.8
*ubera non sunt ei.* **6** sponsa dicitur eo quod Christus eam sibi anulo fidei subarravit, sicut ipse in evangelio dicit: *surrexerunt* Mt. 25.7
*omnes virgines et ornaverunt lampades suas et exierunt obviam sponso et sponsae.* **7** uxor dicitur, quia de ea sibi Christus per praedicatores filios generat, sicut scriptum est: *uxor tua sicut vitis abun-* Ps. 127.3
*dans in lateribus domus tuae; filii tui sicut novella olivarum in circuitu mensae tuae.* **8** mater dicitur, quia perfecta est, sicut scriptum est: *una et perfecta, quae facta est genetrici suae;* et cotidie Cant. 6.8
filios lactat per duo ubera testamentorum, sicut dicit: *duo ubera* Cant. 7.3
*tua, sicut duo hinnuli gemelli, qui pascuntur inter lilia.* duos istos hinnulos lactat, id est, duos populos de circumcisione et praeputio venientes. **9** filia dicitur, quia patrem proprium recognoscet, sicut scriptum est: *audi filia et vide et inclina aurem tuam et obliviscere* Ps. 44.11
*populum tuum et domum patris tui,* id est diaboli, *et concupiscet rex decorum tuum, quia ipse est Dominus Deus tuus, et adorare eum.* hucusque per prophetae linguam, quam calamo scribenti velociter comparat, locutus est spiritus sanctus. **10** ipsum regem et bellatorem et Deum sponsumque appellans, et in persona patris inducitur loquentis ad sponsam filii sui, et cohortantis eam, ut veteri gentilitatis et idolatriae errore contempto primum his, quae dicuntur, adtendat et propter ea de alienigena filia nominetur. **11** deinde videat vel ipsa quae dicuntur vel universam condicionem et ex visibilibus intellegens invisibilia, et ex creaturis sentiens crea-

---

**9. 6** sponsa: sponsam, $Y^1U^2M$ Christus: *om* YAGCNQ anulo: *pr* in, SU fidei: *om* MATH surrexerunt: surrexerant, GCEF et$^1$: *om* YSVUG et$^2$: *om* $A^1$ obviam: obiam, YSVANF
**7** quia: qui, $H^1$ per: *om* $TE^1$
**8** quae facta: *om* NP genetrici: genetricis, $SGNP^1EFQ$; genetrice, V istos hinnulos: *tr* EF id est: *om* $H^1$
**9** recognoscet: recognosceret, YU; recognoscit, GTC; recognoscens, NPHEFQ et domum: *om* $U^1$ concupiscet: concupiscit, $A^1NP^1EF$ decorum: decorem, YSGPF adorare: adora, NPEFQ; adorabunt, C scribenti: scribentis, ATH; scribendi, M comparat: comparatur, PF est: es, G
**10** in: *om* $E^1F^1$ eam: ea, SV quae: qui, SVU
**11** vel$^2$: per, P universam: universa, $GN^1$ condicionem: condicione, $N^1$ invisibilia: visibilia, V

**9.** torem, et diligenter inclinet aurem suam, ut quae dicuntur, memoriter teneat. quumque audierit, viderit, et inclinaverit aurem suam, totumque se doctrinae tradiderit et eorum intellegentiae, quae dicuntur, obliviscatur primum templum suum et cum Abraham de Caldea egrediens relinquat terram nativitatis et cogna- Gen. 12
tionis suae. **12** nemo dubitare potest patrem nostrum, antequam adoptaremur a Deo, fuisse diabolum, de quo salvator ait: *vos de* Jo. 8.44
*diabolo patre estis.* quum ergo antiqui patris fueris oblita et talem te exhibueris depositis pristinis sordibus, ut super fratruelem Christum dealbata conscendas, et quam possit diligere filius meus, tunc concupiscit rex decorem tuum.

**13** Quod ecclesia ex gentibus congregata in una sponsa exposimus, unus quisque ad se ipsum referat. anima quae recte credet, quae prioribus vitiis derelinquitur, statim Deo adoptatur in filia. et si per haec adoptata est, inclinet aurem suam, obliviscatur veteris conversationis, et cum apostolo dimittat mortuum patrem, et talem se praebeat, quae ametur a rege. **14** ipse est enim Dominus eius, cui flectere debet genu et deposita superbia iugum humilitatis adsumere. regina est, quia regem habet sponsum, sicut scriptum est: *adstitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato circumamicta* Ps. 44.10
*varietate.* quae *filiae regum* te expectaverunt *in honore tuo*? **15** filiae regum sunt, quae sponsi parantur amplexu, cuius thronus

---

**9.** inclinet: inclinat, SMAH totumque: totamque, YUTCF se: + virtute, SU; + virtutem, V doctrinae: doctrinam, $N^1$ intellegentiae: intellegentia, N templum: populum, GCNPEF terram: terra, G
**12** dubitare potest: dubitat, NPEFQ patrem: patrum, VUMACNPHE antequam: ad quam, V quo: quos, S; qua, U diabolo: diabulo, S patre: patri, V quum: + ait, NPEF patris: patres, SV fueris: fueritis, G exhibueris: exhibueritis, G super: semper, V concupiscit: concupiscet, $MA^2TCHFQ$
**13** ecclesia: ecclesiam, $A^2CN^2P$ gentibus: gentium, $N^1$ congregata: congregatam, $A^2N^2P$ una sponsa: unam sponsam, $A^2$ se: + met, G credet: credit, CPFQ statim: + a: AGTCH filia: filiam, $A^2C$ adoptata: adoptanda, P
**14** est enim: *tr* P eius: deus, V cui: ad quem, P debet: habet, N a: ad, S dextris: dextristis, G vestitu: vestito, VGE varietate: verietate, U quae: + in, G te: *om* $N^1P$
**15** amplexu: amplexui, VCF; amplexus, P

**9.** est in saeculum saeculi. haec sunt quae *myrra et gutta et casia a* Ps. 44.9
*vestimentis tuis, a gradibus eburneis, ex quibus te delectaverunt filiae regum in honore tuo.* per myrram, qui corpora sua mortificant, quia per myrram mortuorum corpora condiuntur. per casiam, quia Christi bonus odor sunt, et sponsus Christus loquitur ad sponsam Cant.
ecclesiam: **16** *myrra et aloe cum omnibus unguentis primis;* et illa 4.14
respondit: *manus meae distillaverunt myrram, digiti mei guttam.* Cant. 5.5
stacten vero flores sunt myrrae et hoc stacten dicitur gutta vel stilla. quod autem sequitur cassia, ipsa est quae ab aliis fistula nuncupatur; **17** vocares * laudes Dei et omnis pituitas, reumata voluptatum suo calore excoquens. quae vero super petram Christi stabili iam radice fundata est, catholica ecclesia, una columba perfecta et proxima, stat a dextris et nihil in se sinistrum habet. **18** stat *in vestibus deauratis,* id est de sermonibus scripturarum ad sensum intellegentiae transiens et cunctis plena virtutibus, *in ve-* Ps. 44.10
*stitu deaurato circumamicta varietate.* est enim regina regnatque cum rege, cuius filias possumus intellegere et in commune credentium animas et proprie virginum choros adorantes sponsum. **19** *filiae Tyri in muneribus,* id est, filias fortissimi aut certe ipsa Ps. 44.13
sit fortissima, quia imitata est fortem, cuius vultum in diversis muneribus deprecabuntur divites plebis. divites dicit sive huius mundi sive sapientes scripturarum. uxorem quoque et concubinam intellegamus de Cantico Salomonis, quae sine sponso suo vel marito esse non potest. **20** proxima autem et amica dicitur,

---

**9.** myrra: *pr* per, NPHEFQ; mirram, $N^2P^2FQ$ gutta: guttam, $P^2FQ$ casia: casiam, $N^2P^2F$ gradibus: domibus, NPHEFQ eburneis: et burneis, M myrram$^1$: mirra, YSVG mortificant: mortificat, $VP^1$ per$^2$: *om* $TP^2$ myrram$^2$: mirra, P casiam: casia, $N^1$ sponsam ecclesiam: sponsa ecclesia, $N^1$

**16** aloe: olee, G myrram: mirra, $YVU^1A^1MGN^1E^1$ guttam: gutta, SVMGN; + hoc est mirra quod et gutta, $SN^2HEQ$ stacten..... myrrae: *om* M et hoc..... gutta: *om* MAGCH stilla: + flores sunt mirrae et hoc stacten dicitur, gutta vel stilla, MH

**17** vocares: vocales, EQ; vocans, T omnis: omnes, YVF voluptatum: voluntatum, $MAGH^1Q$ petram: petra, U; terram. EQ ecclesia: + in, NP sinistrum: sinixtrum, N

**18** cunctis: cuncta, $H^2$ adorantes: adorant, NFQ sponsum: sponse, $N^1$; sponso, $P^1$

**19** deprecabuntur: deprecabantur, S sive: + in, M esse: *om* $YSVUA^1GNP$

**9.** quia semper amicitiae federe, id est fide et opere, et contemplationis arce, quantum plus desiderat, tantum plus proxima est. haec quae multis vocabulis diximus, unum esse non dubitamus. certe dicitur: virgines sequentur eam, ducentur in laetitia, et exaltatione, ingredientur talamum regis. **21** multum esse distantiam animarum in Christo credentium demonstrat Canticum Canticorum, in quo scriptum est: *sexaginta sunt reginae et octaginta concubinae et adu-* Cant. 6.7
*lescentulae, quarum non est numerus. una est columba mea, perfecta mea*, de qua dicitur: *viderunt eam filiae et beatificant eam reginae et concubinae et laudant eam.* **22** quae ergo perfecta est et sancta corpore et spiritu, et columba et proxima meretur vocari, haec est filia, de qua supradictum est: *adstitit regina a dextris tuis in* Ps. 44.10
*vestitu deaurato.* quae autem supergressae sunt, haec dies mundi et futurum regnum suspirant, reginae appellantur. **23** si qua vero circumcisionem quidem habet octavae diei, sed adhuc non venit ad nuptias, haec concubina vocatur. diversa autem multitudo credentium, quae necdum potest sponsi amplexibus copulari nec Deo filios parere, adulescentula dicitur. **24** ego puto de istius modi virginibus, quae sequuntur ecclesiam, et in primo ponuntur gradu, haec esse omnes quae in virginitate corporis et animi perseverant; proximas autem et amicas viduas esse et in matrimonio continentes, quae omnes *cum laetitia et exultatione ducuntur in* Ps. 44.16
*templum et in talamum regis;* in templum quasi sacerdotes Dei, in talamum quasi sponsae regis et sponsi.

---

**9.** **20** quia: qui, $P^1$; que, $P^2$ federe: faedere, S; foedere, $P^2$ et$^3$: + in, NPFQ proxima est: proximat, HEFQ quae: quem, $Y^1$HT; quam, $CN^2$FQ; qua, $N^1$ unum: unam, YSUTC; una, NPHEQ; *tr ante* esse, U dubitamus: dubitatur, NPHEQ eam: ea, $YSVU^1MGN^1P^1$; ad, $A^2$T exaltatione: exultatione, SNPE
**21** multum: multam, $CNP^2$FQ; multa, $P^1$ distantiam, instantiam, P Canticum: cantica, P sexaginta: sexagintae, V octaginta: octuaginta, NPE quarum: quorum, $YSVNP^1$E; *om* C mea$^2$: *om* $U^1$ eam$^1$: ea, V et$^5$: *om* UAGTCHEF
**22** et$^3$: *om* HEQ columba: columbe, V est filia: *tr* G; *om* est, $P^1$ supradictum: scriptum, V vestitu: vestito, GE adstitit . . . . deaurato: *om* V haec$^2$: ex, SNF; sex, $H^2$EQ futurum regnum: futura regna, NPHEFQ
**23** qua: quis, AGTC$P^1$; *om* $P^2$ octavae: octava, PE diei: die, NP haec: et, N
**24** istius: stius, YM esse: + et, NPHEF quae$^2$: qui, SVF in$^2$: *om* $N^1$P animi: animae, $VTN^2$HQ ducuntur: docuntur, V et$^6$: *om* V talamum$^2$: talamo, YVUM

9. 25 Hoc templum in finem istius libri melius explanabimus, si Dominus dederit commeatum. nunc quod coepimus, explanemus hoc, supra quas diximus multa membra sed unum corpus, una vita sanctorum omnium, sed secundum laborem diversa sunt merita premiorum. 26 o ecclesia, filii tui, quos genuisti tibi, vertentur in patres tuos, quum de discipulis feceris eos magistros, et in sacerdotali gradu omnium testimonium collocaveris. *nati sunt tibi* Ps. 44.17
*filii; constitues eos principes super omnem terram*, id est, sacerdotes sanctos per universum mundum. 27 *memores erunt nominis tui* Ps. 44.18
*in omni progenie et generatione*, id est, omnis omnino Christianitas, qui in ecclesia fuerint, confitebuntur et laudabunt Dominum in aeternum et in saeculum saeculi, ut semel arrepta bella non deserat et super hostium strages victor incedens praeparet sibi regnum in his, quos de diaboli eripiens potestate suo copulabit imperio, et dicat: 28 *ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion, montem* Ps. 2.6
*sanctum eius*: nullique dubium veritatem et modestiam et iustitiam Christum appellari, qui dicit: *ego sum via, veritas et vita*, et *discite* Jo. 14.6 Mt. 11.29
*a me, quia mitis sum et humilis. qui factus nobis est a Deo iustitia et* I Cor.
*redemptio et sanctitas.* 29 haec autem universa dicuntur in corpore, 1.30
ut exigantur in membris. victoria Domini servorum triumphus est, magistri eruditio discipulorum profectus. 30 quaeritur autem quo modo *pulcrior sit cunctis filiis hominum*, de quo legimus in Esayam: *vidimus eum, et non habebat speciem neque decorem, sed* Is. 53.2
*erat species eius inhonorata et deficiens a filiis hominum. homo in plaga positus et sciens ferre infirmitatem, quia avertit faciem suam.*

---

**9.** 25 finem: fine, CHFQ si: *om* MAGH hoc: hos, YUGCNPEQ quas: quos, $TN^2H^2EQ$; quo, $H^1$; *om* $N^1PF$; *tr ante* supra, $N^2E$ sed$^1$: et, HEFQ una vita: unam vitam, NPF
26 tibi: qui, MACP gradu: gradum, V sanctos: *om* NP universum: univer, G
27 Dominum: *om* YAGT deserat: deseret, MAGH strages: trages, M incedens: incendens, Y de: *om* $NP^1E^1$ diaboli: diabulo, $A^1$; diabuli, $A^2$; diabolo, G
28 montem sanctum: monte sancto, U veritatem: veritate, $YVU^1A^1MC$; *pr* est, S; veritatis, G via: + et, YSATC qui: quia, M; *pr* et, NPHE; *pr* corde, C; *pr* corde et, FQ nobis est: *tr* VF Deo: *om* V
29 eruditio: erudictio, YSVUMAGHE profectus: perfectus, U
30 Esayam: esaya, TCNPEFQ habebat: habet, $Y^1SVUM$ in$^2$: *om* $N^1P$ sciens: scientes, $A^1G$ infirmitatem: infirmitates, NP quia: qui, PEQ

**9.** 31 ne statim scriptura dissonare videatur, quia ibi ignobilitas corporis propter flagella et sputa commemoratur et alapas et clavos et iniurias patibuli, hic pulcritudo virtutum in sacro et venerando corpore; non quod divinitas Christi hominibus comparata formosior sit, 32 haec enim comparationem non habet, sed absque passionibus crucis universis pulcrior sit virgo de virgine, qui *non ex voluntate viri sed ex Deo natus est.* nisi enim habuisset in vultu quiddam oculisque siderum, numquam eum statim secuti fuissent apostoli, nec, qui ad comprehendendum venerant, corruissent. 33 denique et in praesenti testimonio in quo ait: *homo in plaga positus et sciens ferre infirmitatem,* reddit causas, quare ista perpessus sit, *quia avertit faciem suam,* id est, paululum divinitate subtracta corpus iniuriae dereliquit. 34 quidam hunc versiculum cum superioribus copulavit, ut *speciosus forma prae filiis hominum* non ad Christum, sed ad calamum referatur. 35 *diffusa est gratia in labiis tuis;* intellegere possumus quo sensu dictum sit: *effusa est gloria in labiis tuis,* id est, omnis gratiae multitudo in labiis salvatoris effusa est, quae in brevi tempore totum implevit orbem. *tamquam sponsus processit de talamo suo a summo caelo egressio eius et occursus eius usque ad summum eius.* 36 nam et sancta Maria, quia conceperat eum, in quo *omnis plenitudo divinitatis habitat corporaliter, plena gratia* salutatur, et nota ut omnia, quae dicuntur, intellegentia ad personam eius referas, qui adsumptus ex Maria est, quod per gratiam labiorum in aeternum benedictus esse dicatur.

Jo. 1,13 — Is. 53.3 — Ps. 44.3 — Ps. 18.6 — Col. 2.9 — Luc. 1.28

---

**9.** 31 ne: nec, NEQ scriptura: scripturam, $Y^1$SUG; scripturae, $Y^2$; scripturarum, V quia: qui, YAGHF propter: per, NP alapas: *pr* propter, $CP^2$ patibuli: patiboli, YSG

32 haec..... sit: *om* G comparationem: *tr post* habet, NPHEFQ qui: quia, $N^2$HEFQ est: sit, PH habuisset: + et, SVUM quiddam: quidam, SVU$A^1$GE; quoddam, $P^2$ siderum: sidereum, TCNFQ nec: ne, V$A^1$GHEF; neque, T comprehendendum: + eum, YSVTGC$N^2$ venerant: venerunt, P

33 testimonio: testimonium, V avertit: vertit, $N^1$ paululum: + in, V divinitate: divinitatem, $N^1$ dereliquit: derelinquit, $A^1$

35 intellegere: intellere, A quo: quod, $N^1$P sensu: sensum, YSVU$^1$MGN$^1$P est$^2$: *om* $P^1$ gloria: gratia, YSVUGP quae: qui, P occursus: occursum, YSVUG

36 salutatur: salutatus, N ut: *om* P referas: reffertras, V qui: quia, NHF quod per: *tr* SAGCE

**9.** **37** cui per prophetam dictum est: *sedes tua, Deus, in saeculum saeculi; virga aequitatis, virga regni tui. dilexisti iustitiam, et odisti iniquitatem; propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo laetitiae prae consortibus tuis.* quod nos sedem dicimus, hunc Hebraei thronum appellant. **38** quod bis *Deus Deus,* dicit, *unxit te,* duas personas eius, qui unctus est, Dei et qui unxit, intellege. quod quidem et Mariae angelus nuntiat: *dabit enim ei Dominus Deus thronum David patris sui et regnabit super domum Iacob in saecula et regni eius non erit finis.* **39** ne putemus hoc illi esse contrarium quod apostolus scribens ad Corinthios ait: *filium traditurum regnum et subiciendum ei qui sibi subiecit omnia, ut sit Deus omnia in omnibus;* non enim dixit, tradet patri, ut videretur filium separari, sed tradet Deo, hoc est, habitanti in adsumptione corporis Deo, *ut sit omnia in omnibus.* **40** et Christus, qui ante per paucas virtutes erat in singulis, per omnes in omnibus commoretur. *virga aequitatis, virga regni tui;* virga et sceptrum insigna esse regnantis, sicut propheta ait: *exiet virga de radice Iesse et flos de radice eius ascendet.* **41** hominem qui est adsumptus intellege, cui et deferatur imperium et qui propter dilectam iustitiam et exorsam iniquitatem regnare dicatur. unctus esse *oleo exultationis prae participibus suis,* quasi praemium caritatis et odii in unctionem sumpturus. **42** docemur autem in utramque partem et amoris et odii, in nobis esse semina, cum ipse, qui primitias amasse * nostrorum corporum levavit ad caelos, et iustitiam dilexerit, et oderit iniquitatem. unde et David: *nonne odientes te Domine oderam et super inimicos tuos tabescebam? per-*

Ps. 44.7 — Luc. 1.32 — I Cor. 15.24,28 — Ps. 44.7 — Is. 11.1 — Ps. 44.8 — Ps. 138.21

---

**9.** **37** per: *om* $V^2$ regni: regini, G unxit: uncxit, $Y^2A^1CEFQ$ quod..... nuntiat: *om* $H^1$ hunc: hoc, MATCPHQ; hanc, F
**38** bis: his, G unxit$^{1,2}$: uncxit, $Y^2$SACEFQ duas: as, $N^1P^1$; has, $P^2$ unctus: unctis, $A^1$; cunctis, G ei: *om* SVPEF thronum: sedem, CQ David: dabit, M
**39** ne: nec, STNPEQ illi: illius, $N^2H$ filium: filio, $P^2EQ$ enim: *om* AGC filium$^2$: filius, FQ hoc est..... Deo: *om* C hoc: *om* $U^1$
**40** ante: *om* U per omnes in: propter, $N^1P$ commoretur: commoratur, V insigna: insignia, $MA^2TCHE^2Q$; insigne, $SNP^1$ Iesse: Gesse, VUAGNHQ
**41** propter: per, EF dilectam: dilectum, $N^1P$ exorsam: exossam, $SVA^1TF$ dicatur: dicitur, TGF; *pr* iniquitate, G unctionem: unctione, $A^2$NFQ; iunctione, E
**42** utramque partem: utraque parte, MATCPHFQ levavit: labit, G et$^5$: *om* P David: + dicit, $U^2$ nonne: nomine, G

**9.** *fecto odio oderam illos.* **43** particeps autem apostolos credentesque significat quibus unctionis suae vocabulum tribuit, ut ab uncto vocentur iuncti, id est Christiani. ecce caput iunctum cum membra, quod est Christus et apostolica ecclesia, in quem credimus et quem semper cum omnibus Christianis communiter una voce in simbolo dicimus.

**10.** **1** Credimus in unum Deum patrem omnipotentem et in Iesum Christum filium eius, qui propter nostram salutem incarnatus est de Maria virgine, passus, mortuus et sepultus est et resurrexit tertia die a mortuis vivus, ascendit ad caelos, sedet ad dextram patris et regni eius non erit finis. **2** venturus est ad iudicium, iudicare vivos et mortuos. credimus et in sanctum spiritum ex patre et filio procedentem, et sanctam ecclesiam catholicam et apostolicam, et speramus nos per eam habere remissionem peccatorum per trinitatis unum baptisma. **3** credimus et in hac carne, qua sumus resurrecturos nos in diem iudicii, quum venerit Christus iudicare vivos et mortuos, et reddere iustis praemia, impiis aeternae penae supplicia. **4** haec est fides apostolica, quem in toto mundo tenet ecclesia a sole Christo et a duodecim horarum apostolorum numero inluminata, quia ecclesia pro puritate fidei suae lux et dies est appellata, ut psalmista ait: *hic est dies, quem* Ps.117.24 *fecit Dominus; exultemus et laetemur in eo.*

**5** Sinagoga autem pro ignorantia sui erroris nox et tenebra est nuncupata, sicut scriptum est: *dies diei eructuat verbum et nox* Ps. 18.3

---

**9.** **43** particeps: participes, CNPF significat: significant, N iuncti: uncti, YSGCPEQ id est: david, AGCH membra: membris, UA²TCNP²HQ quem: quam, MA²CHE²

**10.** **1** credimus: *pr* simbolum, MAGTCF de: in, EQ tertia die: *tr* N vivus: vivit, MAH ascendit: descendit, M ad¹: in, NPFQ ad²: a, UQ dextram: dexteram, YSN

**2** et²: *om* VUMAGCFQ sanctum spiritum: *tr* SHE ex: *om* H patre: patrem, S unum: una, P baptisma: baptismum, G

**3** qua: *pr* in, TP iustis: iustos, N¹ penae: poene, N; paene, Y; pace, M

**4** est¹: *om* P quem¹: quam, TCF mundo: *om* M sole: solo, SP a²: ad, UG; ab, A¹P¹: *om* EFQ numero: numerum, V puritate: puritatem, YSVU¹A¹GN¹ hic: hec, U²P est dies: *tr* YAGC quem²: quam, TQ eo: ea, P

**5** pro: per, U² ignorantia: ignorantiam, YSVU nox..... nuncupata: *om* AGTC tenebra: tenebre, PQ nuncupata..... est: *om* U¹ eructuat: eructat, VTC scien-

**10.** *nocti indicat scientiam.* dies diei, id est, apostoli credentes praedicant salvatorem. nox nocti indicat scientiam, id est, Iudas Iudaeis, quem Christus habuit proditorem. **6** ecce in una congregatione diem esse et noctem et hoc quod factum fuit, non sine ratione factum esse credimus. certe et Dominus omnia, quae in evangelio scripta sunt, secundum evangelistam uno anno dicitur esse completum, et, si solum hoc fuit, ut Christus pateretur et alii eum traderent, quid nobis proderat, si scriberetur in evangelio et legeretur in ecclesia, si forma futuri non esset, et exinde exempla et auctoritas in posterum fieret? **7** numquid solum tunc erant Farisei de quibus dicebat discipulis, *quod dicunt vobis facite, quod faciunt, ne faciatis*? Mt. 23.3 numquid solum tunc erat sinagoga, de qua dixerat per prophetam, quae in apostolis erat completum, ubi ait: *dimisi matrem vestram et dedi* Is. 50.1 *ei libellum repudii*? si hoc credendum est, ut tunc fuisset solum, et hodie non est, quid ergo legitur prophetia aut apostolus aut evangelium in ecclesia? **8** aut si solum legere est et non facere, quid ergo dixit in evangelio Dominus: *amen dico vobis, donec tran-* Mt. 5.18 *seat caelum et terra, iota unum aut unus apex non praeteribit a lege, donec omnia fiant.* **9** *qui ergo solverit unum de mandatis istis minimis et docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno caelorum. qui autem fecerit et docuerit, hic magnus vocabitur in regno caelorum. dico autem vobis, quia nisi abundaverit iustitia vestra plus quam scri-*

---

**10.** tiam[1]: scientia, SMN[1] credentes: credentibus, N[2]HEF Iudas: *om* AG Iudaeis: *om* TCF Christus: christum, U[1]G

6 hoc quod: haec quae, YSVUA[1]GP[1]E; hoc que, N ratione: rationem, M credimus: credamus, NPHFQ et[2]: *om* P[2]HEFQ evangelistam: evangelista, Y[1]SVA[1]MGN[1] completum: complesse, TF hoc[2]: haec, YSVUE[2]; *om* E[1] traderent: tradent, V quid: quod, N proderat: prode erat, YSVU[2]A[1]GP[1]E[1] si: ut, Y[2]S; *om* Y[1]VUAP[1] evangelio: evangelium, HE et exinde: haec inde, HQ posterum: + non, NH[1]FQ

7 numquid[1]: non, P discipulis..... dixerat: *om* A[1] numquid[2]: nunc quid, MAGH sinagoga: sinagogam, U quae..... completum: *om* Y[1] quae: quem, U; quod, TQ erat: erant, AQ completum: completam, VA[2]GN si: sed, M hoc: haec, SVUMP[1]F fuisset: fuisse, YSVUMAGC quid: quod, V ergo: ego, V prophetia: per prophetam, YS; per prophetia, VUN; per prophetiam, M; prophetiam, P

8 quid ergo: quod ego, V amen: + amen, EQ terra: terram, U[1]F unus: unum, CNF

9 istis: *om* V[1] et docuerit[1]..... minimus: *om* M

**10.** *barum aut Phariseorum, non intrabitis in regno caelorum?* **10** et quia supra dixerat: *non veni legem solvere sed adimplere*, ecce quae docuit et fecit. et non solum verbis sed exemplis ostendit, dum discipulorum pedes lavit et cetera. **11** et si ille non solvit neque discipulis solvenda mandavit, vides, quia et Farisei aliqua iustitiae opera, licet non mente sed corpore, ostendebant, cum diceret: *nisi plus abundaverit iustitia vestra.* ego puto illorum opera sapientiam litterarum esse; **12** aliud tamen quod sanctum ostendebant, non propter aliud, nisi ut ab hominibus viderentur, cuius decimam manducabant, sicut Dominus ait: *exterminant facies suas ieiunando ut videantur ab hominibus.* Mt. 5.17 Mt. 5.20 Mt. 6.16

**13** Farisei proprio vocabulo divisi dicuntur, eo quod cum Sadduceos inter se contrarii sint. hi sunt scribae. divisi dicuntur Pharisei, eo quod traditionum et observationum, quod illi deuteresis vocant, iustitiam proferunt. unde et divisi vocantur a populo, quasi per iustitiam. Sadducei interpretantur iusti; vindicant enim sibi quod non sunt. **14** ecce possumus nunc in ecclesia per hunc evangelium, quem a Christo habemus traditum, hos Phariseos in ecclesia comprobare. hi sunt sacerdotes, qui desiderant primas cathedras, ut vocentur ab hominibus magistri; qui pro aliud non laborant, sed ut ab hominibus honorentur. et non ut animas lucrentur, sed cupidinem suam expleant. **15** est et synagoga in ecclesia, quod si non esset, nequaquam salvator moneret nos et diceret: *tradent vos in conciliis, et in sinagogis suis flagella-* Mt.10.17

---

**10.** aut: et, YP regno$^{3}$: regnum, TCNPHEFQ
**10** sed$^{2}$: *om* V$^{1}$; + et, H lavit: lăbat, SVU; lavavit, P$^{1}$E; lavabit, N; lababat, M
**11** solvenda: solvendum, NPE aliqua: aliquam, YSVU$^{1}$A$^{1}$G iustitiae: iustitia, U$^{2}$G plus: *om* P sapientiam: sapientia, SMGN
**12** aliud: aut, AGCH ut: aut, U decimam: decimăs, TP$^{2}$ videantur: videant, M
**13** quod$^{1}$: *om* V Sadduceos: sadduceis, U$^{2}$TCEFQ; sadducei, N$^{2}$ sint: sunt, YSVMGC traditionum: + quod illi, G et$^{1}$: *om* N$^{1}$P deuteresis: *lege* δευτέρωσις; deuteres, E$^{1}$; testamento, P$^{1}$ iustitiam: iustitia, SVUMA$^{1}$G proferunt: praeferunt, YSTNE
**14** in$^{1}$: *om* N$^{1}$ hunc: hoc, Y$^{2}$MA$^{2}$TCN$^{2}$P$^{22}$H$^{2}$E$^{2}$; *om* H$^{1}$ quem: quod, ATCN$^{2}$PHE$^{2}$F aliud: alio, U$^{2}$A$^{2}$CF sed ut: nisi, HE honorentur: + et lucra adquirant in saeculo, N$^{3}$HEFQ et: *om* HF lucrentur: lucrent, YSVUNE sed: + ut, SC
**15** et$^{1}$: *om* VAGCNPEF; + enim, Q esset: est, P in$^{3}$: *om* HE

**10.** *bunt vos.* **16** ecce ecclesia in uno loco esse cum sinagoga et inter se in opere divisa; et quia ecclesia pro fide et opere firmabimus diem, et sinagoga pro ignorantia erroris firmamus noctem; **17** sol in die est et opus bonum in manifestationem, sicut scriptum est: *luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et* Mt. 5.16 *glorificent patrem vestrum, qui in caelis est.* **18** quia vero ignorantia tenebra est, in principio operum dictum est: *et tenebrae erant super* Gen. 1.2 *faciem abyssi.* abyssum iam probavimus puteum esse obscurum, id est homines ignorantes. super faciem ergo abyssi tenebrae erant, id est peccati caecitas et ignorantiae obscuritas. **19** *factum est* Gen. 1.5 *vespere et mane dies unus,* vides vespere cum diem iungere sed unus inluminat et unus obscurat. unus praeparat iter et unus quietudinem; aut si iter agitur, visum oculis nullum praebetur. et quid est nox, nisi absentia solis? et quid est dies, nisi praesentia solis? **20** qui dies et nox viginti quattuor horarum dicitur esse, usque dum dies esset, nox spatia sui cursus ab oriente usque ad alium orientalem solem caeli volubilitate concludat. **21** abusive autem dies unus est spatium ab oriente sole usque ad occidentem. ecce unus dicitur, sed per lucem et tenebras dirivatur. recte ergo ecclesia et sinagoga quasi uno loco laborare videntur; et in una fide esse dicuntur, sed in opera manifestantur; quia sicut praesentia solis dies est et absentia solis tenebra, ita Christus suis lumen est,

---

**10.** **16** et inter..... sinagoga: *om* AGTC divisa: divisam, EQ ecclesia$^{2}$: ecclesiam, N$^{2}$PE$^{2}$Q opere$^{2}$: opera, YSUNP sinagoga$^{2}$: sinagogam, N$^{2}$PQ ignorantia: ignorantiae, N$^{1}$ firmamus: firmabimus, NPEFQ
**17** sol: sed, SVE in$^{1}$: *om* AG manifestationem: manifestationum, MA; manifestatione, CNPHEFQ
**18** tenebra est: tenebrae sunt, TF ergo abyssi: *tr* YVU; *om* ergo, E$^{1}$ erant: erunt, YSAGEF
**19** et mane: *om* U$^{1}$; *om* et, CF dies unus: *tr* P vespere: vesperem, YSGP$^{1}$E diem: die, MA$^{2}$TCP$^{2}$EFQ visum: visus, MA$^{2}$TF nullum: nullus, MA$^{2}$TF praebetur: betur, U$^{1}$ absentia: abscentia, A$^{1}$G
**20** qui: quid est, M dicitur esse: *tr* M esset: et, NPEFQ ad: *om* N$^{1}$P$^{1}$ orientalem: orientem, TF concludat: concludit, H$^{1}$; concludet, H$^{2}$
**21** dies unus: *tr* AGCN spatium: + autem, S oriente: orientalium, U ad: in, MAGCN occidentem: occidente, YSVMTN$^{1}$ unus$^{2}$: + dies, CNPH$^{2}$ dirivatur: derivatur, MA$^{2}$CF in$^{2}$: *om* N$^{1}$P est$^{2}$: *om* P absentia: abscentia, A$^{1}$E$^{1}$ tenebra$^{1}$: tenebrae, TPFQ ita Christus..... tenebra: *om* M suis: sui, V

**10.** sicut diabolus suis tenebra, qui est auctor mortis. **22** bene autem appellavit scriptura homines sanctos dies et homines peccatores tenebras. et non solum de peccatis dicimus obscuritatem, sed etiam qui scripturas sanctas non intellegit, et aliter docet quam sunt, et ipse in tenebris est, sicut scriptum est: *tenebrosa aqua in nubibus* Ps. 17.12 *aeris*; quia obscura est scientia in prophetis. **23** hic est dies et nox unus nominatus dies de oriente sole usque ad alium orientem, quia et uno viginti quattuor horarum spatio terminatur. et cui lumen deest quando nox sit, vel dies minime cernitur, **24** ita est ecclesia et sinagoga in unum, quasi videntur laborare, et ab ignorantibus, quid sit lumen ecclesiae, non possunt prospicere, et tam sacerdotes quam ceterus populus communem doctrinam videntur habere. una nos communiter mater ecclesia tolerat, quos benigna pietas patienter ad penitentiam expectat, et per eam et in eam remissionem peccatorum gratuite condonat. **25** et quis stet aut cadat, solus ipse considerat. et sacerdotes nequissimi pro quid aut quare plebibus constituti sint, solus ipse pensat. **26** et quamquam ecclesia zelum habeat, sed tamen semper malitia superat. sed quae iudicare non praevalet, iudicio divino reservat et pavens simul et haesitans una voce cum apostolo clamat: *o altitudo* Rom. *divitiarum sapientiae et scientiae Dei, quam incomprehensibilia sunt* 11.33 *iudicia eius et investigabiles viae eius.* **27** ob hoc ergo una ecclesia nuncupatur. et quid de ea sentiendum sit, quia iste scripulus multos

---

*ab* ipse, § 25, *ad* scribuntur, § 30, *deficit* F

---

**10.** tenebra²: tenebrae, TFQ
**22** autem: ergo, NPHEFQ scientia: scientiam, G
**23** est: *om* U¹TPHEQ nominatus: nominatur, TPHEQ
**24** ita: *om* V est: *om* AGC quasi: quas, YVUG ignorantibus: ignoratibus, N quid: quod, VN possunt: potest, TP²F prospicere: praespicere, YSVUME ceterus: ceteris, VF communem: commune, G mater: *om* AGC et⁵: *om* V eam²: ea, TNP remissionem: + omnium, SV; remissionum, U¹G gratuite: gratuitate, P
**25** quis: qui, GC aut¹: ut, M pro: proprio, AH; propter, T quid: quo, CQ sint: sunt, Y¹VCNPEQ ipse: ipsi, V
**26** ecclesia: ecclesiam, YSVUMQ malitia: malitiam, TCP reservat: serbat, EQ haesitans: dubitans, V²U²ME² voce: + simul, NP et scientiae: *om* V; et intellegentiae, NP; *om* et, U investigabiles: investigabilis, G
**27** ecclesia: *om* M quid: qui, VG scripulus: scripulos, P multos: multus, V

**10.** tittilat, absculta et, ut aliquid tibi de scripturis sanctis colligam, libens adesto, et te totum ad audiendum praepara, et non tantum alte quantum et humiliter tracta. **28** arca Noae tipus ecclesiae fuit, dicente apostolo Petro: *in arca Noae pauci, id est, octo animae* IPet.3.20 *salvae factae sunt per aquam, quod et vos nunc similiter baptisma salvos faciet.* **29** et ut in illa omnium generum animalia, ita et in hac ecclesia universarum et gentium et morum homines sunt, ut ibi pardus et haedi, lupus et agni, ita et hic iusti et peccatores, id est, vasa aurea et argentea cum ligneis et fictilibus morantur. et habuit arca nidos suos; habet ecclesia plurimas mansiones. **30** octo animae hominum in arca servatae sunt; et nos Ecclesiastes iubet *dare partem septem, dare partem octo,* id est, credere utrique Ecl. 11.2 testamento. ideo et quidam Psalmi pro octava scribuntur, et per octenos versus, qui singulis litteris subiecti sunt, in centesimo octavodecimo Psalmo iustus creditur. **31** beatitudines quoque, quas Dominus discipulis in monte pronuntiat, ecclesiam declaravit, octo sunt. et Ezeciel in aedificationem templi octenarium numerum adsumpsit, multaque alia in hunc modum scriptura significata repperies. **32** emittitur itaque de arca corvus et non redit, et postea pacem terrae columba denuntiat. ita et baptismate ecclesiae teterrimo ave expulso, id est, diabolo, pacem terrae nostrae columba sancti spiritus nuntiat. **33** a triginta cubitis incipiens et usque

---

**10.** tittilat: titulat, SVMATH absculta: ausculta, TEQ adesto: adeserto, V; adsto, G
**28** vos: nos, CEQ baptisma: baptismo, SVAGTC
**29** animalia: *om* H; *tr ante* generum, FQ hac: *om* SUNE et[3]: *om* UNPQ morum: maurum, V; morem, $P^1$; mores, Q ibi: ubi, SUM ligneis: lignis, N; ignis, $P^1$ fictilibus: fictelibus, $A^1$ habet: habuit, V
**30** credere: *om* AGC quidam: quidem, UC octenos: octonos, TP versus: versos, $N^1$ subiecti: subiectae, MAGCPH decimo: *om* MAHF
**31** discipulis: + suis, S pronuntiat: *om* MATH; pronuntians, P ecclesiam: ecclesiae AGTC declaravit: designavit, NPEQ; declarat, M Ezeciel: ezeziel, VE; iezechiel, TF aedificationem: edificatione, TNPEFQ octenarium: octonarium, YVTPEQ alia: *pr* et, SVU hunc: hoc, $N^1E^1$ modum: mundum, SVMAGTCHE[2]F
**32** emittitur: et mittitur, $VUA^1GCNP^1Q$ de arca corvus: *tr* NP postea: post, G columba: columbae, SVU denuntiat: nuntiat, SU ita et..... nuntiat: *om* AGTC ecclesiae: gloriae, MAGTCF ave: abet, $Y^2$; habe, S nuntiat: nuntiae, M

**10.** ad unum cubitum paulatim decrescens arca construitur, similiter et ecclesia multis gradibus consistens ad extremum diaconis, presbyteris, episcopisque finitur. 34 periclitata est arca in diluvio, periclitatur ecclesia in mundo. egressus est Noe, vineam plantavit, et bibens de ea inebriatus est. natus quoque in carne Christus ecclesiam plantavit et passus est. 35 nudatum patrem inrisit maior filius et minor texit. et Deum crucifixerunt Iudaei et honoraverunt gentiles. 36 dies me deficiet, si omnia arcae sacramenta cum ecclesia componens edisseram; qui sint inter nos aquilae, qui columbae, qui leones, qui cervi, qui vermiculi, qui serpentes. quod ad praesens negotium pertinet, breviter expediam.

37 Non solum in ecclesia morantur oves nec mundae tantum aves volitant, sed frumentum in agro seritur, et inter nitentia oculta lappaeque tribulique et steriles dominantur avenae. 38 quid faciet agricola? evellet lolium? sed tota pariter messis evertitur. cotidie industria rusticana aves sonitu expellit, imaginibus exterrit; hinc flagello crepitat, hinc formidines tendit. 39 attamen aut veloces capreae aut lascivus onager incurrit; hinc in effossa horrea mures frumenta comportant; hinc frumenti multitudine segetem formica populatur. ita serens habet; nemo securus agrum possidet. 40 dormiente patre familias *inimicus homo zizania superseminavit*, ad quam Mt.13.28

---

**10.** 33 unum: unam, VUCF decrescens: crescens, H construitur: conservitur, YMAH; constituitur, NPEQ ecclesia: ecclesiam, YSUA$^{1}$G
34 periclitata: pereclitata, SHE periclitatur: pereclitatur, HE mundo: + et, G est$^{2}$: *om* NPHEQ vineam: vinea, G ecclesiam: ecclesia, Y$^{1}$S
35 crucifixerunt: crucifixum inriserunt, NPHEFQ
36 me: mihi, TFQ deficiet: deficient, AGF si omnia: somnia, UAGC qui$^{1}$: quid, P inter nos: in thronos, YUMAGTCH qui$^{2}$: quid, VP$^{2}$ qui$^{5}$..... serpentes: *om* V ad praesens: a praesens, P; adprenses, G
37 aves: oves, VMATH frumentum: frumenta, V oculta: culta, YTPHE; cuncta, V lappaeque: lappae, HEFQ
38 evellet: et vellet, YVA$^{1}$G tota pariter: totam partem, N$^{1}$P rusticana: rusticano, AGC exterrit: exterret, MATHFQ hinc$^{1\ 2}$: hic, UA$^{1}$GN$^{2}$F
39 capreae: capre, N$^{2}$EQ; capere, N$^{1}$P; capiet, F onager..... horrea: *om* V hinc$^{2}$: hic, A$^{1}$ frumenti: ferventi, MNEQ magnitudine: magnitudinem, P segetem: segete, MA$^{2}$H formica: formicam, YSM securus: securum, HEF
40 patre: patri, G zizania: zizaniam, CQ quam: quae, MA$^{2}$TH

**10.** eradicandam cum discipuli ire praeponerent, Dominus noster prohibuit, sibi reservans palearum et frumenti separationem. **41** haec sunt vasa irae et vasa misericordiae, quae in domo Dei ab apostolo praedicantur. veniet ergo dies quando thesauro ecclesiae aperto profert Dominus *vasa irae suae.* **42** quibus exeuntibus sancti dicent: Rom.9.22
*ex nobis exierunt, sed non fuerunt ex nobis. si enim fuissent ex nobis,* I Jo.2.19
*permansissent utique nobiscum.* nemo potest Christi victoriam sibi adsumere; nemo ante iudicii diem de hominibus iudicare. **43** si iam mundata est ecclesia, quid Domino reservamus? *est via quae* Prov. 14.12
*videtur esse apud homines recta. novissima autem eius veniunt in profundum inferni.* in hoc errore iudicii quae potest certa esse sententia?

---

**10.** eradicandam: eradicanda, VMA²THE frumenti: frumentum, G
**41** sunt: *om* P¹ ab: *om* AT thesauro: thesauros, P profert: proferet, UMA²TCP²H
**42** dicent: dicerent, G fuerunt: fuerint, VMAGHEF de hominibus: de omnibus, SUHE; *om* M
**43** videtur: videntur, YSM autem: *om* P errore: terrore, Y² quae: *om* P
*hic add caput de antichristo* (lib. VII, c. 7) ABGTCRDI

# LIBER SECUNDUS SEPTEM ECCLESIARUM

Hic liber continet quattuor animalia et quattuor equos, animas interfectorum, quattuor ventos et duodena milia.

## STORIA ECCLESIAE PRIMAE

**T. 2.** 1 Angelo Ephesi ecclesiae scribe: haec dicit, qui tenet septem stellas in dextera sua, qui ambulat in medio septem candelabrorum aureorum. 2 scio opera tua et laborem et patientiam et quia non potes portare malos; et temptasti eos, qui se dicunt apostolos esse, et non sunt, et invenisti eos mendaces; 3 et patientiam habes et sustinuisti propter nomen meum et non defecisti. 4 sed habeo adversum te, quod caritatem tuam plurimam reliquisti. 5 memento unde cecideris, et age paenitentiam, et prima opera fac; sin autem venio tibi, et movebo candelabrum tuum de loco suo, nisi paenitentiam egeris. 6 sed hoc habes, inquit, quia odisti facta

*dehinc collatus est* R *post* T. 2. 6 *deficit* N

**Tit.** equos: + et, TCRNPF interfectorum: interemptorum, ARNQ; + et, TCRNPF equos..... interfectorum: *om* P

**T. 2.** 2 portare: sustinere, V esse: *om* VT
4 quod: quid, $N^1$ plurimam: primam, $UA^2TNH$
5 paenitentiam egeris: *tr* S
6 hoc: haec, CR

**T. 2.** Nicolaitarum, quae et ego odivi, dicit Dominus. 7 qui habet aurem audiendi, audiat, quid spiritus dicat ecclesiis; vincenti, dabo edere de ligno vitae, quod est in paradiso Dei mei.

## EXPLANATIO ECCLESIAE PRIMAE

**1.** 1 *Angelo Ephesi ecclesiae scribe*; sub unius appellatione angeli omnium sanctorum numerum signat. Ephesi autem, quod est voluntas sive consilium meum, catholicam, ut superius memoravimus, narrat ecclesiam, cui ista loqui manifestat. 2 *haec dicit qui tenet septem stellas in dextera sua, qui ambulat in medio septem candelabrorum aureorum*; id est, qui sanctorum animas in manu continet sua, et in medio ecclesiarum suarum miraculis spatiarum virtutibus graditur et potestatis magnitudine conversatur. ad ipsam autem ecclesiam dicit. 3 *scio opera tua et laborem et patientiam.* cognoscere se adserit bonae operationis effectum, et laboris et studii spiritualis curam et patientiam, per quam sustinet temptationem vel superat. et conlaudat puritatem ecclesiae iudicio veritatis, de qua ecclesia etiam Esayas loquitur: 4 *lauda sterilis, quae non paris ; decanta laudem et hinni, quae non pariebas, quoniam multi filii desertae magis quam eius, quae habet virum.* 5 de cuius labore ecclesiae disseritur; *beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur.* 6 cui etiam in praesenti loco Dominus dicit: *et quia non potes sustinere malos*

2.1 2.1 2.2 Is. 54.1 Mt. 5.5 2.2

§ 1 *deficit* A § 6 *incipit* N

**T. 2.** 7 audiendi: *om* HPE¹F

**1.** 1 signat: + sive consilium signat, B ut: + ut, G manifestat: manifestet, SMCRHEFQ
2 qui³: *om* YMBTH sua²: suam, YSVMG suarum: *om* U¹ spatiarum: speciarum, V; et, CR; spatiatur, TF; + suarum, HQ graditur: gauditur, BRHQ; guaditur, MGT et²: + in, CR magnitudine: magnitudinem, YSVMG ecclesiam: ecclesia, SU¹
3 studii: studuii, G spiritualis: apostolis, V ecclesiae: + suae, PHEFQ ecclesia: ecclesiam, YSVM¹G
4 sterilis: sterelis, MGHE paris: pariebas, G¹ et hinni: *om* CR; ymnum, Q multi: multe, P filii: filiae, SP
5 disseritur: deseritur, P¹

1. *homines et temptasti eos, qui se dicunt apostolos esse et non sunt, et invenisti eos mendaces; et patientiam habes et sustinuisti propter nomen* 2.3
*meum et non defecisti.* 7 hoc de hereticis sine dubio dictum accipimus, quia ipsi se doctores adseruerunt veritatis et sunt auctores pravi mendacii. 8 bonos se protestantur, et ipsi deteriores demoniis comprobantur, sed mendacia eorum et perversitatem catholica fides invenit et per tolerantiam multa sibimet inlata ab ipsis mala sustinuit. hoc totum passa est propter nomen Christi nec deficit fides eius. 9 ipsi etiam ecclesiae de hereticis dicitur per prophetam: *omne vas, quod fictum est, contra te non dirigetur; et omnem lin-* Is. 54.17
*guam resistentem tibi iudicio iudicabis.* 10 *temptasti*, inquit, *eos*, non temptantur, nisi qui intus sunt; qui enim foris sunt, sine ullo temptamento foris esse manifesti sunt; 11 nec eos temptare opus est, si intus sint. foris sint, in ecclesia non sunt, quia non ex fructibus sed ex loco cognoscuntur; de quibus Dominus ait: *a fruc-* Mt. 7.16
*tibus eorum cognoscetis eos, quia non potest arbor mala bonos fructus facere.* in fructu operationem, in folia verbum dicit; tales cum reperti fuerint, aperte mali sunt. 12 non sunt isti de ipsis, qui se dicunt apostolos esse et non sunt, quia illi, qui se dicunt apostolos, quasi Domino ministrare videntur, sed tamen in factis sibi et non Domino ministrant. 13 sed nobis sollerter inquirendum Greg. in Ez. 2.10.16
est, qui sunt qui Domino ministrant. neque enim omnes qui le-

---

§ 13 - 56 *omittit* S

---

1. 7 doctores: ductores, VMBGCRH adseruerunt: adserunt, YVTCFQ veritatis: veritatem, CR
8 se: esse, V mendacia: mendacium, GNHEFQ tolerantiam: tolerantia, SVUMGPF mala: malis, V deficit: defecit, NPQ
9 etiam: enim, HF omne: omnem, $U^1$ fictum: factum, $Y^1$
10 intus: iusti, $M^1$; iustus, $M^2$ manifesti: manifeste, $VE^1$
11 temptare: + manifesti, G si: qua, $Y^2S$; qui, $P^2E$; quia, FQ; *om* BGR intus: *om* $N^2P^2$ sint foris sint: *om* CRP; *om* sint foris, BGT sint$^1$: sunt, SVUTN sint$^2$: + et, N; + quia, H quia$^1$: qui, NP de..... ait: *om* $BG^1CR$ fructus: fructos, $SU^2CNPEFQ$; *tr ante* bonos, $U^1CRF$ in fructu: in fructa, VUMT; in fructum, G operationem: operatione, SVGME reperti: repperti, YSE fuerint: fuerunt, BTCE
12 apostolos esse: *tr* CR sunt$^2$: sint, $N^1$ sibi et: sibimet, $N^1P$ Domino: *om* G
13 sed nobis..... ministrant: *om* $Y^1F$ enim: *om* NPF

1. gunt, omnes qui praedicant, omnes qui propria tribuunt, omnes qui per carnis abstinentiam corpus castigant, Domino ministrant. 14 qui enim legendo atque praedicando gloriam propriam quaerunt, largiendo quae habent et corpus in abstinentia macerando laudes recipere ab hominibus appetunt, isti sibi et non Domino ministrant. 15 quod contra per psalmistam Dominus dicit: *ambulans* Ps. 100.6 *in via inmaculata hic mihi ministrabat.* habet enim maculam in via, qui in bono opere, quod agit, terrenae gloriae sibi praemium proponit, qui in hoc mundo recipere mercedem requirit et foedat in conspectu Dei speciem boni operis, maculae pravae intentionis. 16 fortasse etenim qui disciplinae studio intentus fervet, culpas delinquentium resecat, quae tamen ad haec agenda si non ex omnipotentis Dei amore sed zelo proprio ducitur, sibi in his et non Domino ministrat. 17 alius ne asper esse videatur, multa leniter tolerat, quae prave perpetrantur. is itaque quia videri pro Domino districtus non vult, per lenitatis suae studium sibi et non Domino ministrat. 18 restat ergo ut sive in verbi ministerio fatigemur, seu indigentibus nostra largiamus, sive per abstinentiam carnem domemus, seu zelo moveamur, sive per patientiam aliquando leniter prava toleremus, ut nos summo opere debeamus intentionem no-

---

§ 16 *incipit* A

---

1. carnis: carnem, V
14 qui: quia, NPE atque: aut, G largiendo: largigendo, V et$^1$: *om* V$^1$ abstinentia: abstinentiam, MGRPQ hominibus: omnibus, N$^1$P sibi et: sibimed, NP
15 quod: quo, YUMHE$^2$Q; quia, BGCR; qui, P$^1$E$^1$ Dominus dicit: *tr* U$^1$; *om* Dominus, EQ mihi: *om* NP$^1$ ministrabat: ministrabant, G$^2$ habet: habent, VBGRHE; habentem, NP maculam: macula, VG via$^2$: viam, YVM$^1$GN quod$^2$: co, H$^1$ agit: ait, VE terrenae: eternae, GP recipere: *om* H maculae: macula, B$^2$TCRFQ
16 studio: studium, V intentus: intentos, V quae: qui, TN$^2$PHEFQ ad: *om* AGCR Dei: domini, NPH zelo: caelo, V ducitur: dicitur, CRF in: *om* U$^1$ Domino: domini, VUAGR ministrat: ministrant, H$^1$
17 tolerat: toleratur, GTCF per lenitatis: plenitatis, P$^1$ sibi et: sibimed, NP Domino$^2$: domini, VU
18 verbi: verbo, Y$^1$ largiamus: largiamur, ATCRPHFQ zelo: zelum, HEF moveamur: moveamus, HE patientiam: abstinentiam, N$^1$P toleremus: toleramus, V nos: non, VN$^3$E summo opere: summopere, YMAGTPH

**1.** stram discutere, quatenus omne quod facimus, ne in his quae agimus nobis potius quam Domino ministremus. **19** non enim Domino sed sibi ministrabant de quibus Paulus dicebat: *omnes quae sua sunt quaerunt, non quae Iesu Christi.* Phil.2.21 **20** isdem vero Paulus cum electis fratribus non sibi ministrare sed Domino et vivendo et moriendo festinabat dicens: *nemo nostrum sibi vivit, et nemo sibi moritur. sive enim vivimus, Domino vivimus, sive morimur, Domino morimur. sive enim vivimus, sive morimur, Domini sumus.* Rom. 14.7 **21** sibi etenim sancti nec vivunt, sibi nec moriuntur, qui per omne quod agunt ad lucra spiritualia anhelant atque orando, praedicando, sanctis operibus insistendo caelestis patriae cives multiplicare desiderant. **22** sibi minime moriuntur, quia in conspectu omnium Deum de sua morte glorificant, ad quem pervenire etiam moriendo festinant. **23** pensemus itaque in morte sanctorum quantum eorum obprobrium ab infidelibus fuit, sed quanta laus Domini in corda fidelium excrevit, qui, si suam laudem quaererent, profecto pati tanta inproperia in morte timuissent.

**24** Sed *nemo nostrum sibi vivit, nemo sibi moritur,* qui suam gloriam nec vivendo nec moriendo quaesierunt. sed non est laudis, quod dixit: *scio quia non potes portare malos,* sed contestatio infirmitatis; 2.3 in eo vero laus, quod dixit: *non potes et sustinuisti propter nomen meum;* 2.3 **25** laudavit imbecillitatem humanam in tolerandis falsis fratribus de Dei timore. patientiae virtutem per humilitatem caritatis teneret, si secundum Domini praeceptum sciret, a

---

**1.** facimus: fecimus, SVG ministremus: ministeremus, V
**19** ministrabant: ministraverunt, NPHEFQ Paulus: paulo, NP¹
**20** isdem: idem, TRQ cum: + que, UMA¹GCP electis: electus, V nemo: nem, GT¹ Domino vivimus..... sive morimur²: *om* CP enim²: ergo, HFQ
**21** sibi: sive, M¹ etenim: enim, VH moriuntur: moritur, M ad lucra: ut lucram, N¹ caelestis: caelestia, G
**22** in: *om* G¹ omnium: hominum, AGRNPH²
**23** quanta: quantum, G corda: cordibus, TP²FQ fidelium: fidelia, YVUMP¹ qui si: quasi, ACR quaererent: queretur, MT; quaerent, VG¹ inproperia: in propria, G¹
**24** laudis: laudes, V infirmitatis: infirmitates, A¹GR potes: + portare, MGH
**25** humilitatem: humilitatis, V caritatis: *om* V; carnis, P teneret: tenere, CR si: ut, YUAGCRNHEQ Domini: *om* ACR

1. quibus caveret. **26** et patientiam habuit ut ingemescens et tristis omnia quae secundum cathedram Moysi, id est falsos et carnales sacerdotes, qui non pro Deo sed pro saeculi honore cathedrae Moysi adplicantur, et *primos discubitos* et *primas cathedras* in ecclesia Mt. 23.6
tenere delectantur. quos in evangelio veritas Phariseos solet nominare, ab eorum tamen fructibus abstinerent, et quod ab eis audirent, custodirent et facerent. **27** sic apostolus temptare malos et ab eorum opera abstinere mandat dicens: *probate autem quid sit* Eph.5 10
*placitum Deo; et nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum, magis autem redarguite*, id est, non taceatis; *quae enim ab ipsis occulta fiunt, turpe est dicere.* **28** haec mandat apostolus pro falsos apostolos. parti vero angelo sic dicit: *sed habeo adversus te quod cari-* 2.6
*tatem tuam plurimam reliquisti.* **29** omnem peccatorum personam adsumpsit, qui in ecclesia catholica positi variis erroribus obligantur, et causari cum eis ostendit, quod priorum fidei caritatem obliti, multi sunt vitiorum laqueis occupati. **30** absit enim ut eidem parti dicat: *habeo adversus te*, quem laudat, cui dicit, *patientiam* 2.4 2.3
*habes et sustinuisti propter nomen meum, nec defecisti;* **31** unde verum est et convenienter, ut qui patientiam habet nec deficit, dilectionem derelinquere non potest, cum Deus dilectio sit. unde manifestum est in uno corpore duas partes ostendere, unam perseverantem, alteram transgredientem, cui dicit: *memento unde ceci-* 2.5
*deris, et age paenitentiam et prima opera fac.* **32** similiter et Dominus

---

*ab* unde, § 31 *ad* nebula, § 36, *deficit* A *post* § 32 *non collatus* R

---

1. **26** ingemescens: ingemiscens, MA$^1$GTPHQ cathedram..... honore: *om* Y$^1$ cathedram: cathedrae, VUMA$^1$GNP$^1$EQ et carnales..... Moysi: *om* U$^1$ honore: amore, V; honores, M primos: primus, VUTCQ discubitos: discubitus, VTCRPFQ tenere delectantur: *tr* P quod: quo, A$^1$G; que, A$^2$
**27** apostolus: apostolis, U opera: operibus, VTF; opere, A$^2$CRP$^2$ quid: quod, VRP occulta: occulte, N$^3$HEFQ
**28** pro: propter, G$^1$TEQ falsos apostolos: falsis apostolis, U$^2$CRN$^3$P$^2$H$^2$F parti: parte, V angelo: angeli, NPHEQ adversus: adversum, VU plurimam: primam, A$^2$
**29** positi: positus, A$^2$ multi: multis, TCQ sunt: sint, N$^1$
**30** parti: partem, VU adversus: adversum, VU quem: quae, U nec: et non, P
**31** unde: + et, CR convenienter: conveniens, A$^2$TF deficit: defecit, MN$^1$ potest: possit, TN et$^2$: *om* H

1. per prophetam dicit: *reduc me in memoriam, et iudicemur simul.* Is. 43.26
*narra si quid habes ut iustificeris.* 33 dum enim meminisse nos
vult casus, quibus male corruimus, admonet ne denuo corruamus.
et ut purgentur vitia, quae incurrimus, iter quo adveniatur, ostendit,
dum dicit: *age penitentiam;* id est, lacrimis ablue delicta tua. 34 sic 2.5
*peccatrix* illa sub ecclesiae tipo *lacrimis lavit pedes Iesu et capillis* Luc.7.44
*extersit,* et post paenitentiam quid faciat instigat et commonet.
35 *Et prima opera fac:* aut bonitate praecipua aut quae in pri- 2.5
mae conversionis ardore conceperas, ne dicatur, tibi si in aliquo
cecideris, *memor esto unde cecidisti;* 36 ac si aperte dicat; vide 2.5
unde cecidisti, aut quid hodie peccati contraxisti, si opere, si ser-
mone; si gastrimargiae, gulae voracitatem habuisti, si fornicationi
carnis stimulo incitatus es, si cupiditiae, si avaritiae face succensus,
si simulacrum, quod est idolum, in occulto conscientiae tuae con-
locasti, si iracundiae et furoris contra fratrem excitatus, nebula in
corde remansit, si in vana gloria mentem elevasti, si superbiae tu-
morem habuisti. 37 quod si in aliqua te cognoscis cecidisse, incre-
pat tibi et dicit semper: *memento unde cecideris.* qui enim cadit, de 2.5
alto cadit. ideo dixit unde. 38 non est maior ruina, quam qui
a caritate discedet. quia sicut superbia princeps est omnium ma-
lorum, ita caritas principatum tenet omnium bonorum. qui enim
caritatem non habet, quamvis bona videatur facere, nihil in se

---

1. 32 iudicemur: iudicentur, CR
33 meminisse: menissem, $U^1$ ne denuo: unde nunc, $N^1P^1$ incurrimus: incurrunt, P quo: quod, VUC$N^1$E adveniatur: ad eum veniatur, $N^2$HEQ lacrimis: lacrimas, G
34 sic: si, GC capillis: capillos, YVM; capillo, $U^1$ post: *om* $G^1N^1P$ quid: quod: $N^1P$
35 conversionis: conversationis, CNP conceperas: conceperis, M cecidisti: cecideris, MBTHQ
36 cecidisti: cecideris, GNP gastrimargiae: castrimargiae, AGTCPHEFQ; gastrimariae, V gulae: guilae, Y fornicationi: fornicatione, GCHE cupiditiae: cupiditatis, $U^2$TCPFQ $si^8$: *om* YSVMAGTC$N^1P^1$H occulto: occultum, V et: *om* UP furoris: furore, $CP^2$ excitatus: + zelo, BT vana gloria: vanam gloriam, $A^2$TP elevasti: elavasti, V
38 ruina: ruinae, VU a: *om* $Y^1$VUM caritate: caritatem, VU discedet: discedit, $Y^2A^2$TC$P^2$HFQ superbia: superbiae, $Y^1$ enim: *om* AG$^1$C non: *om* $G^1$ videatur: videtur, AGC; *tr ante* bona, CE

1. boni habet. 39 ideo dixit *unde cecideris;* quoniam omnimodo usque ad mortem amoris opera exercenda sunt, quod est principale mandatum, sine qua nemo catholicorum Deum videbit unquam. si vult, et aliquid horum, quae supradiximus, fortiter teneatur, totum subruitur, si caritas minuitur; *quia caritas cooperit multi-* I Pet. 4.8
*tudinem peccatorum.* 40 et quid prodest, si ad exhibendam abstinentiam, ad impendendam misericordiam, ad referendas semper Deo gratias, ad orationem saepe procedas? nihil tibi prodest, si in uno te conspicias, et in aliud oculos claudas. 41 et quid prodest, si contra hostium insidias paene tota civitas caute custoditur, si unum foramen apertum relinquitur, ubi ab hostibus intretur? quid ergo prodest custodia, quae ubique circumponitur, quando inimicis tota civitas per neglegentiam loci unius aperitur? 42 dicatur ergo: *memento unde cecideris,* quia duobus modis in ecclesia 2.5
omnis lex in uno sermone completur, id est in caritate Dei et proximi. 43 qui adhuc malis cogitationibus inritatur, a caritate Dei discedere dicitur; et qui fratrem in aliquo laedit, a caritate proximi alienatur, et in utrasque de alto cadere dicitur. 44 inde dicit, *unde cecideris, et age paenitentiam, et priora opera fac;* ac si 2.5
aperte dicat: de die in diem semper incipe paenitere, ita ut tunc te dicas incipere, quando et finire.

45 *Quod si non feceris, venio tibi cito et movebo candelabrum* 2.5
*tuum de loco suo, nisi paenitentiam egeris.* quid est movere candelabrum, nisi avertere faciem, avertere custodiam? 46 quia sine

---

1. 39 quoniam: quem, YVU$^1$MAGC; quae, U$^2$TQ principale: principalem, A$^1$G qua: quo, CP$^2$ et: ut, GT cooperit: quooperuit, VU multitudinem: multitudine, V
40 prodest$^1$: prode est, A$^1$ semper: *om* U$^1$ saepe: semper, ME prodest$^2$: prode est, Y$^1$UA$^1$GMHE in$^2$: *om* Y$^1$VU aliud: alio, A$^2$TNPFQ
41 quid: qui, P$^1$ prodest: prode est, A$^1$GE custoditur: custodiatur, G$^2$ ubi: unde, VMAGCFQ hostibus: hostis, M intretur: intrentur, YUMA$^1$; interentur, V aperitur: *om* G$^1$; peritur, A$^1$
42 ecclesia: ecclesiam, YUM omnis: *om* N$^1$ in$^3$: *om* H
43 discedere: discere, A$^1$ alienatur: aligenatur, V utrasque: utroque, UTF; utraque, VMHQ; utrisque, PC; utrumque, A$^2$
44 dicit: dicitur, UEFQ priora: prima, UAGNPF diem: die, YVUM semper: *om* U$^1$ ita: it, AT te: *om* A$^1$
45 tibi: *om* N$^2$ cito: *om* YMN$^3$ est: *om* U$^1$ avertere$^2$: auferre, G$^2$NPHEFQ

**1.** intuitu altissimi, sine profectione Dei fides nostra stabilis esse non praevalet; unde et propheta dicit: *dilatasti gressus meos subtus me,* Ps. 17.37 *et non sunt infirmata vestigia mea.* et supra: *posuisti, ut arcum aereum,* Ps. 17.35 *bracchia mea, et dedisti mihi protectionem salutis;* **47** et iterum: *nisi Dominus adiuvisset me, paulo minus in inferno habitaverat anima* Ps. 93.17 *mea.* movet ergo candelabrum fidei nostrae et extinguit lucernam confessionis nostrae, quando avertit faciem suam a nobis, quod ait: *nisi paenitentiam egeris;* **48** quam paenitentiam aget caro, si non 2.5 a conditore suscipiat adminiculum? quis humor potest ex ariditate carnis profluere lacrimarum, nisi Domini miseratione conpunctum cor sancti spiritus inroret adventus? utique candelabrum dicit movere, quem iubet agere paenitentiam. **49** iam supra diximus in priori libro, quod angelus et candelabrum unum est. cuius partem dicit non auferre, sed de loco suo movere, id est, quicquid pars amittit, ut, *qui habet, detur ei et abundet, et qui non habet, hoc* Luc. 8.18 *quod videtur habere, auferatur ei;* et inutilem servum mittite in tenebras exteriores. **50** hunc servum omne praepositorum corpus, id est episcoporum malorum, dicit, ad cuius intuitum omnis sua membra ecclesiae pendet, sicut et alio loco dicit de eodem servo, *quem constituit super familiam suam,* ut det illis scripturam cibum Mt. 24.45 in hoc tempore, quia beatum dicit quem sic invenerit facientem, eo quod super omnia bona sua constituet eum. **51** semper enim in ecclesia in hac admonitione duas partes esse cognosce. pars

---

**1.** **46** profectione: perfectione, U dilatasti: dilata, P supra..... mea: *om* NP salutis: + tuae, GTCHEFQ

**47** adiuvisset$^{1,2}$: adiuvasset, PFQ in inferno: *tr post* habitaverat, UEQ inferno: infernum, V habitaverat: habitaverunt, A$^{1}$ et$^{2}$: *om* NPHEF quod: qui, YMGT; quo, VUA$^{1}$

**48** aget: habet, VG$^{2}$NP a: ad, NP conditore: conditorem, MGN suscipiat: suscipiet, G profluere lacrimarum: *tr* U quem: quemquem, T

**49** auferre: auferam, G; auffrere, H quicquid: quidquid, YAG$^{1}$H; quid, VU qui$^{1}$: quid, A$^{1}$G quod: quo, H auferatur: auferetur, TP mittite: mittit, HEFQ

**50** omne: omnem, A intuitum: intuitu, VMA$^{1}$G sua: suae, TQ pendet: pendent, VGT et: *om* V de: *om* V eodem: eadem, VU$^{1}$ super$^{1}$: supra, NP scripturam: scripturarum, PHEFQ hoc tempore: *tr* U; + dicit, A dicit: ait, A$^{2}$TF super$^{2}$: supra, NP constituet: constituit, MTNPQ; constitui, U; constituat, HE

**51** in$^{1}$: *om* MAG$^{1}$TCP$^{2}$ cognosce: cognoscit, GTC

1. enim licet illic sit, donec dividantur, propriam tamen salutem et omne candelabri lumen amisit; et si gratiae carismatibus honoratus est, sibi mortuus est, et quod in illo vivit, alienum est. **52** ista pars est, quem semper increpat. tamen altera est, quam laudat, quem ecclesiam supra petram dicimus esse fundatam, cui dicit: *sed hoc habes quod odisti facta Nicolaitarum, quae et ego odii.* **53** Ni- 2.6
colaitarum enim interpretatur effusio vel stultitia ecclesiae languentis, quod de hereticis non immerito dixisse sentitur, qui effusi ab hydria veritatis in limum sunt mendacii provoluti. **54** de hac effusione in lege describitur: *effusus es sicut aqua, non crescas.* est Gen.49.4
manifeste et stultitia languentis ecclesiae hereticorum dogma perversum, quia non ad sanitatem adducunt populi cicatricem, sed maximis languoribus plebes afficiunt, stulta de Deo sentientes, et stultis se praeoccupant sententiis, de quibus scriptum est: *sa-* Jer. 8.11
*nabant contritionem populi mei ad ignominiam, dicentes: pax, pax, cum non esset pax.* **55** nam quomodo potest odisse facta Nicolaitarum, qui dilectionem, id est Deum, dereliquit? opera enim Nicolaitarum idolatria est et fornicatio *, qui ab apostolis cum Stephano et ceteris constitutus diaconus est, qui propter pulcritudinem reliquit uxorem, ut qui vellet eam acciperet; versaque est in stuprum talis consuetudo, ut invicem conjungia mutarentur. **56** et in tantum turpia et nefanda excogitavit et praedicavit, ita ut neophytarum heresis, id est, indocti sacerdotes et levitae, ex illa radice

*post* heresis, § 56, *incipit* S

1. dividantur: dividatur, TH²EF omne: omnem, YVMAGH amisit: admisit, UTC si: *om* YVUMAGTCH
**52** quem¹: quam, A²CN³P²FQ quam: quem, VUNP¹E quem²: quam, A²TCP²H²FQ ecclesiam: laudat, M dicimus: didicimus, G et: *om* VN¹P odii: odi, G¹TCNP²FQ
**53** Nicolaitarum: + facta, U² stultitia: stultitiae, M dixisse: dici, NPHEFQ
**54** describitur: scribitur, V es: est, GNH languoribus: langoribus, YANE stulta: stulti, YV sentientes: scientes, G; + se, V stultis: stulti, MA contritionem: contrictionem, YUANE; contrictione, V ignominiam: ignominia, VM
**55** qui²: quia, YVM est qui: *om* U² reliquit: relinquit, YVMAG versaque: versa, U² coniungia: coniugia, A²CPE
**56** et praedicavit: *om* G¹ heresis: hereses, A² indocti: indoctis, VM

1. nascantur; quos apostolus reprobat, et ne tales ad sacrificium accedant, discipulum admonet dicens: *nemini cito manus inposueris,* I Tim. *et neque communicaveris peccatis alienis.* **57** et quid est manus cito 5.22 nemini imponere, nisi ante aetatem maturitatis, ante tempus examinis, ante laboris meritum, ante experientiam disciplinae sacerdotalem honorem tribuere? **58** et quid etiam est communicare peccatis alienis, nisi talem ordinantem episcopum insipientem, qualis et ille est, qui non meruit ordinari. **59** sicut enim boni operis sibi comparat fructum, qui rectum servat in eligendo sacerdote iudicium, ita gravissimo se ipsum afficit damno, qui tales constituit, quales non merentur esse sacerdotes. **60** bene ergo dicit: *odisti facta Nicolaitarum, quae et ego odii.* hic aperte se ami- 2.6 cum Deo negat, qui eius placet inimico. denique ut per secretum se hoc manifestet narrasse mysterium, dicit: *qui habet aurem, audiat,* 2.7 *quid spiritus dicat ecclesiis.* **61** et Dominus in evangelio ait: *verba* Jo. 6.64 *quae loquor vobis, spiritus et vita sunt.* ergo qui apertam fidei habet aurem, qui per credulitatem bonam interioris hominis acutissimum praestat auditum, ipse divini eloquii audire poterit verba, quae sanctus loquitur spiritus.

**62** *Vincenti dabo edere de ligno vitae, quod est in paradiso Dei* 2.7 *mei.* praenuntiato labore ecclesiae, hereticorum perversitate descripta, delinquentes ad paenitentiam cohortatus praemia post laborem vincentibus repromittit, ut lignum vitae, pro quo Adam

---

1. nascantur: nascuntur, UGNPE apostolus: apostolos, $Y^1G$ ne: *om* $U^1$ tales: talibus, $U^2$ accedant: accedunt, MG; accedat, $U^2$ nemini: *om* $AG^1C$ manus: manibus, VMS; *tr post* cito, HEFQ neque: ne, $G^2NP$
**57** aetatem: aetate, V meritum: metum, $G^2NPHEQ$ experientiam: *pr* laboris, YVSMA; experitia, M; experimentum, G
**58** est$^1$: *om* P nisi: *om* $N^1$ ordinantem: ordinare, $U^2GTCP$; *pr* esse, $U^3$; + talis et ille est episcopus qui insipientem ordinat qualis ille quem ordinat, $U^2$
**59** sacerdote: sacerdotem, AGC gravissimo: gravissime, SAGCE se: *om* $H^1$
**60** odii: odi, $TP^2Q$ Deo negat: denegat, U eius: *om* $H^1$ manifestet: manifeste, G aurem: + audiendi, EQ
**61** ait: dicit, N vita: vite, $N^1$ qui$^1$: *om* $N^1P^2$; + ad, NF fidei: *om* $H^1$ habet: *om* YSMAGT interioris: interiori, MCNP hominis: homini, $MA^1GCP$ ipse: ipsi, $A^1G$
**62** ecclesiae: *om* $G^1$ delinquentes: delinquentibus, $A^2$ cohortatus: cohortatur, PF; quoortatos, $SA^1CNHE$ praemia: praemiam, M pro: *om* MTP

**1.** de paradiso expulsus est, ne ab illo quid sumeret, illi introeuntes paradisum libere sumendo accipiunt, sicut ait: *quod est in paradiso Dei mei*; ubi aurae vitam adspirant, ubi praestant secreta virtutem et pomum ligni vitae, aeternitatem inmarcessibilem, subministrent. **63** bene ergo dicitur: *vincenti dabo de ligno vitae, quod est in paradiso Dei mei*. paradisus ecclesia est, quem nemo ingreditur, nisi qui Christum pura mente cognoverit, et eius vestigia ex tota mente, toto corde, tota fortitudine imitaverit, et proximum sicut se ipsum dilexerit. **64** paradisus enim ecclesiae figura est. et primus homo Adam umbra futuri est, et secundus Adam, Christus, sol iustitiae est, qui umbram caecitatis nostrae inluminat. **65** *et primus Adam*, ut ait apostolus, *de terra terrenus est*; secundus Adam *de caelo caelestis est*. modo vero in ecclesia duo Adam sunt, terrenus et caelestis; et qualis est terrenus, tales et terreni, et qualis est caelestis, tales et caelestes, quia Adam bipertitus est vetus et novus. **66** vetus est, cui lignum vitae non datur adtingere, quia noluit deponere veterem hominem, id est carnalem. **67** novus Adam est, qui Christo vincenti mixtus est, et habet lignum vitae, potestatem, quia et semper habuit, et si necdum corpore, spiritu tamen Christo mixtus est. quia si vincentibus lignum vitae promittitur, et ante in Christo multi vicerunt; quia non omnes mortui sunt, sed qui peccaverunt in similitudinem transgressionis Adae. **68** ceteri vero qui in imagine et similitudine Dei permanserunt, aut recordati sunt, vivere dicuntur. vivunt, quia non est Deus mortuorum, sed vivorum.

2.7

I Cor. 15.47

---

**1.** illi: illic, $CN^{1}EF$ paradisum: paradiso, AGC accipiunt: accipiant, $YU^{1}TEQ$; accipient, V aurae: aurem, UAG adspirant: aspirant, SMTPHFQ et: ex, AGC ligni: lignum, UM aeternitatem: aeternitate, V subministrent: subministrat, $MG^{1}TN^{2}HEFQ$; ministrant, $A^{1}C$; ministrat, $G^{2}A^{2}$

**63** quem: quam, $A^{2}P^{2}F$

**64** ecclesiae: ecclesia, P umbram: umbra, VM; umbras, NPFQ

**65** secundus..... est: *om* $AG^{1}C$ terrenus et caelestis: *tr* EQ $et^{3}$: *om* $H^{1}EFQ$ $est^{5}$: *om* $G^{2}NPHEFQ$ et terreni: eterni, V qualis: quales, TF $est^{4}$: *om* TNPHEFQ

**67** Christo: christum, G $lignum^{1}$: ligni, $TCN^{2}PFQ$; ligna, H $quia^{1}$: quam, TCQ; qui, NPHEF $et^{2}$: *om* U spiritu: spiritum, G si: sic, M similitudinem: similitudine, VHNFQ transgressionis..... similitudine: *om* G

**68** imagine: inmaginem, $A^{1}CPEF$ similitudine: similitudinem, $YSMA^{1}G^{2}CPF$; similitudinis, H

**1.** **69** duae itaque partes in Adam et ex Adam ad notitiam futuri praefiguratae sunt; una quae se peccasse confessa est et vivit; altera quae non resipiscit a diaboli laqueis, a quo capta est, cui iter ligni vitalis absconsus est. **70** quae partes statim ut generare coepit, utramque Deo sacrificia offerentem, * sed alteram placentem, alteram displicentem, alteram prostratam et simplicem, sacrificia humiliter offerentem, fratris manu morientem; **71** alteram obtunsam, id est sine sensu, et invidiose offerentem, quia post occisionem fratris extitit contumax. utriusque autem partis successio et progenies in Cain et Abel in scripturis declaratur. **72** sic enim dicit Dominus: *maledictus eris tu in terra, quae aperuit os suum accipere sanguinem fratris tui de manu tua.* terram hominem dicit, quisquis ad Cain parricidia vel odia fratris exercenda perficiendaque susceperit. **73** in Cain et Abel omnem omnino populum cognosce intra ecclesiam constitutum, unum bonum, alterum malum, unum qui facit iniurias, alterum qui patitur. **74** haec est civitas, quam fundavit nomine filii sui. quid est ergo, quod Cain civitatem nomine filii sui construxit, nisi quos noveris impios in hac vita esse fundatos, **75** initium et finem habere terrenum, ubi nihil plus quam quod videtur speratur: sanctos vero hospites esse et peregrinos, unde et Abel tamquam peregrinus in terris, id est populus sanctus, non facit civitatem? **76** superna est enim eorum civitas,

Gen. 4.11

---

**1.** **69** duae: duo, G partes in Adam: *tr* N[1] praefiguratae: praefigurati, V; perfiguratae, G capta: captus, MTP absconsus: absconsum, MA[2]TCPE[2]FQ
**70** quae: quas, YUCNEQ utramque: utraque, AGC; utraeque, N[2] Deo: de eo, V sacrificia: *om* U[2] alteram[1]: altera, YSVA[2]G alteram[2]: altera, YSVAGH alteram[3]: altera, VMGACPE prostratam: prostrata, YVMA[1]GCPH[1]E sacrificia: sacrificium, AG manu: manum, SVU[1]
**71** alteram: altera, SVCF obtunsam: obtunsa, FQ sensu: sensum, VG partis: partes, V in scripturis: *om* CP
**72** terram: terra, SMA[1]GPH[1]EF ad: a, N[2] parricidia: parracidia, YSU[1]NE; parracida, A[1]G
**73** cognosce: cognoscit, HE ecclesiam: ecclesia, YSVM constitutum: constitum, A alterum: alter, M
**74** quid: qui, G quos: quod, VT
**75** plus: *om* M quod: quo, SV speratur: speratus, GTPF peregrinos: + in terris, H[3]E[1]; peregrini, E[1] unde..... terris: *om* NPE[1] terris: terri, H sanctus: *om* AG[1]C

1. quamvis hic pareant cives in quibus peregrinantur, donec regni eius tempus adveniat. Abel vero successioni sic dicit: *exsuscitavit* Gen. 4.25
*mihi Deus semen alterum pro Abel, quem occidit Cain*. hanc successionem dicit ecclesiam. 77 vide ergo quia non Deus totum Adam vetuit a ligno vitae, sed partem. Adam enim vivit in aeternum, quod illi sine gustu ligni evenire non posset. 78 gustavit autem errorem confitendo, quod Dei figura futuri non esset, sed solus Adam, ut quid Dominus post sententiam mortis a ligno vitae separavit addictum, ne gustans viveret; 79 non enim veritus est Dominus, ne contra sententiam suam posset vivere, etiamsi totam vitae arborem comedisset sed hoc in figura factum est, ut nobis in ecclesia veritas pateretur. 80 nam et corpus et sanguis Domini vita est, sicut idem dicit: *qui manducat meam carnem, et bibit meum* Jo. 6.55
*sanguinem, habet vitam aeternam*. 81 numquid omnis qui communicat, habet vitam aeternam? non: quia scriptum est: *qui man-* 1 Cor.
*ducat indigne et bibit corpus et sanguinem Dei, iudicium sibi man-* 11.29
*ducat et bibit*. 82 pars enim quae se probat, et scit quemadmodum manducet, ipsa solum lignum vitae manducat. pars vero quae excaecata est, nec vitae lumen Christum adtendit, licet manducet hunc panem procul dubio lignum vitae absconditum habet, sicut ad Iob dicit Deus: *numquid non tu abscondisti ab iniquis lumen?* Job. 38.15
83 istis ergo Deus terrena sectantibus lucra aut certe facientibus tepida vita celat lignum vitae, id est veram crucem, ne, sicut scriptum est, *oculis videant, et corde intellegant et conversi curentur*. Is. 6.10

---

1. 76 successioni: successionis, YSVUMA²GTC semen: semel, Y² occidit: occisit, YSVU ecclesiam: ecclesia, YSVMA¹G
77 vide: unde, P a ligno: ad lignum, SVU
78 Dei: si, G²NHFQ; fidei, M; *om* P figura: figuram, U; futura, G mortis..... sententiam suam: *om* V vitae: *om* H¹EFQ ne: nec, AC
79 veritus: veritas, UTE²G ne: nec, A²GCF vivere: viveret, A² totam: tota, V; totum, P figura: figuram, N veritas: *om* H¹
80 sanguis: sanguinis, Y²SU²MN bibit: bit, U
81 habet: *tr post* aeternam, NPHEFQ corpus: corporis, M² sanguinem: sanguinis, M² Dei: domini, MHQ sibi: + et, A¹G et bibit..... manducet: *om* P
82 quae: qui, YSUA²G scit: sit, FQ solum: sola, VUMTP²F lignum: ligni, P vitae lumen: vitae id est, P² Deus: dominus, UGTCNFE; *om* Q
83 istis: isti, SVU²AGH² tepida: tepidam, UMTNH²EF vita: vitam, UMTNH²EF vitae: *om* AGTCHF

**1.** 84 contra hos Dei paradisus muro igneo clauditur, sicut in Zacaria dicit ecclesia: *ego eis murus ignis in circuitu, dicit Dominus; in glo-* Zach. 2.5
*riam ero in medio eius.* 85 lignum vitae in ecclesia esse apertius in hoc libro manifestat in ecclesiae discriptionem, et paradisum ecclesiam, et lignum vitae dignam paenitentiam, id est crucem Christi, quem multi portare videntur, sed Dominum non sequuntur. 86 *ex utraque*, inquit, *parte fluminis lignum vitae faciens fructus duo-* 22.2
*decim per singulos menses*; hunc Dominus paradisum et lignum eius vincentibus tribuit. 87 paradisus ecclesia est. lignum vitae Christus crucifixus est. *ex utraque parte fluminis*, vel duo testamenta legis et evangelii intellege, vel undam baptismi. duodecim menses duodecim apostoli sunt. 88 haec vincentibus tribuit, et inimicis crucis suae, quorum Deus venter est et Christus in suis cubiculis alter nescio quis, quia non ille noster crucifixus, sed eum quem in bestia caput velut occisum adorant, id est, quasi Christum crucifixum, quem solo nomine nobiscum communem habent, et factis negant; istis omnino lignum vitae abscondit.

## STORIA ECCLESIAE SECUNDAE

**T. 2.** 8 Angelo Zmirnae ecclesiae scribe: haec dicit primus et novissimus, qui fuit mortuus et vivit; 9 scio tribulationem tuam et paupertatem, sed dives es; et blasphemaris ab his, qui se dicunt

---

**1.** 84 Dei: domini, P; diu, $G^2$ dicit$^1$: + de, HPE ego: + ero, PF ignis in circuitu: *tr* V ignis: igneus, PF gloriam: ecclesiam, AG; ecclesia, C; gloria, EFQ
85 ecclesiae: ecclesia, AG discriptionem: discriptione, TCFQ; discretione, $N^1$PE paradisum: + et, $G^2$NPHEFQ quem: quam, $U^2A^2$TC$N^2PH^2E^2$FQ
86 parte: partem, $A^1G$ fructus: fructos, YSM$A^1N^1H^1E^1$
87 lignum: lignus, $Y^1U^1$; lignu, S; legimus, V crucifixus: *om* $U^1$ parte: partem, $U^1$ evangelii: evangelium, GP intellege: intelligere, PE undam: unda, YSV$G^2$EFQ; una, $A^1G^1$; unum, $A^2$ baptismi: baptismum, $A^2$
88 cubiculis: cubilibus, CHEFQ sed eum: se deum, $A^1$GC; sed deum, $A^2$; est, T quem: qui, M in$^2$: *om* $U^1$ bestia: bestiam, NP velut: vel, $MH^1$ nobiscum: nobis, AGTPF communem: commune, $MH^1$FQ omnino: + hunc, $G^2NPH^1$E; + hoc, FQ abscondit: absconditur, UTN

**T. 2.** 8 Zmirnae: smirnae, MGTF; izmirnae, NHE et$^1$: *om* $G^1$

**T. 2.** Iudaeos esse et non sunt, sed sunt sinagoga Satanae. **10** nihil horum timeas quae passurus es. ecce incipit diabolus mittere quosdam ex vobis in carcerem ut temptemini; et habebitis tribulationem diebus decem. esto fidelis usque ad mortem et dabo tibi coronam vitae. **11** qui habet aures, audiat quid spiritus dicat ecclesiis; qui vicerit, non laedetur a morte secunda.

## EXPLANATIO ECCLESIAE SECUNDAE

**2.** **1** *Angelo Zmirnae ecclesiae scribe;* in Izmirna, quod est canticum eorum, id est, eorum qui pulcre confessi sunt catholicam veritatem, his loquitur sanctus spiritus, dicens: *haec dicit primus et novissimus, qui fuit mortuus et vivit. scio tribulationem tuam et paupertatem, sed dives es.* **2** conlaudat opera ecclesiae suae, quod per multas tribulationes contendat ad regnum. paupertatis elegantiam praefert, quod potenter praesentia contemnit, ut futura mercetur. **3** *sed dives es;* abundans fide et gratiarum ubertate completa ille est scilicet humilis, qui dominicum observat eloquium, qui dicit: *beati pauperes spiritu.* qui spiritu suo pauper est, Dei spiritu dives est. **4** nam qui spiritu suo dives est, flatu quodam elationis inflatus, ut uter est. sciendum vero est, quia graviores culpae sunt, quae superducta specie virtutes imitantur, 2.8 2.9 Mt. 5.3 Greg. in Ez. 1. 5.4

§ 1 *deficit* A

**T. 2.** **10** carcerem: carcere, YSVUMA$^1$CHE

**2.** **1** Zmirnae: smirnae, GTCF; izmirne, NHE Izmirna: izmirne, HE$^1$; smirna, BTCPF; zmirne, Q; zmirna, V est$^1$: *om* BC id est eorum: *om* CH$^1$ veritatem: virtutem, M his: + qui, YSVUBC sanctus spiritus: *tr* GP qui$^2$: *om* G es: est, G$^2$

**2** per: *om* B contendat: tendat, TE paupertatis: paupertas, BC elegantiam: eloquentia, M praesentia: praesentiam, V

**3** dominicum: nicum, M observat: servat, H qui$^2$: quae, YSU$^1$MGN$^1$; quod, U$^2$N$^2$H spiritu: *pr* a, N suo: sancto, P Dei spiritu dives est: *om* NP est$^3$: + nam qui spiritu suo pauper est, Dei spiritu dives est, MT$^1$C

**4** flatu: flatum, U$^1$ ut: *om* G; et, M quia: qui, M superducta: + sunt, G specie: species, Y$^1$SU$^1$MGP

**2.** quam illae quae in parte cognitae animum in confusione deiciunt, atque ad paenitentiam trahunt; **5** istae vero non solum in paenitentiam non humiliant, sed etiam mentem operantis elevant, dum virtutes putantur. ecclesiae parti de istis dicit: *et blasphemaris* 2.9
*ab his, qui se dicunt Iudaeos esse et non sunt, sed sunt sinagoga satanae.* **6** multa contumelia ecclesia ab his saepe sustinet, qui confiteri se asserunt Deum, et non confitentur, sed congregatio ipsorum diabolo auctore colligitur. hic quoque ostenditur non speciali tantum ecclesiae loqui, quia non Zmirnae tantum fuerunt aut sunt Iudaei blasphemantes. **7** ostendit praeterea foris esse istos Iudaeos, id est Christianos malos, sicut supradixit de apostolis falsis. potuit enim Christianos dixisse Iudaeos, quia Iudaeum nomen religiosum est. Iuda enim Hebraice, Latine confessio dicitur.

**8** *Qui se dicunt Iudaeos*, id est, confessores; quod si non Iu- 2.9
daeos adfirmaret, non diceret, *qui se dicunt, et non sunt.* nos enim sumus circumcisio; nos sumus Iudaei, qui Christum habemus leonem de tribu Iuda. **9** non enim qui palam Iudaeus est, id est palam religiosus, nec palam carnis circumcisio, id est, ut ab hominibus videatur quod facit, ut pro laude humana faciat, sed qui in secreto Iudaeus est, id est, solum Christo placeat non hominibus, sicut scriptum est: *omnis gloria filiae regis ab intus.* **10** si autem Ps. 44.14

---

**2.** illae quae: ille qui, UF in parte: in aperte, SNHEF; in apere, VG$^2$ animum: animam, SU confusione: confusionem, VC atque: usque, M
**5** istae: isti, YSUMGC vero: + ad, B paenitentiam: penitentia, YSEF mentem: mentes, VUMBGTCN$^1$P$^2$ operantis: operantium, V; operantes, BC virtutes: virtutum, G$^1$; virtutem, BC parti: partim, CE sed$^2$: *om* U
**6** multa contumelia: multas contumelias, VTH$^2$Q; multam contumeliam, BN$^2$ ecclesia: ecclesiae, SU sustinet: sustinent, G ipsorum: ipsum, G$^1$N$^1$ diabolo: diabulo, S ostenditur: hostenuatur, G$^2$ speciali: specialiter, G Zmirnae: smirnae, MGTCNH$^2$FQ; izmirne, H$^1$E
**7** istos: *om* BC falsis: falsos, G$^1$ Iudaeum: iudei, TN$^2$; iudeus, CP$^2$ nomen: non, P Iuda: iudas, YSTFQ
**8** non Iudaeos: *tr* VU
**9** palam$^1$: pala, YSM religiosus: religiosum, P$^1$ id est$^1$..... circumcisio: *bis scrib* Y palam$^2$: pala, SM palam$^3$: pala, SM carnis circumcisio: *tr* G ut$^1$: *om* SV$^1$U hominibus: omnibus, YGNPQ ut$^2$: *tr ante* quod, HEFQ qui$^2$: + se, G$^2$ Christo: christum, G gloria: + eius, BTQ

**2.** solum diceret, temptasti eos, *qui se dicunt Iudaeos*, et non addidisset *sinagoga satanae*, nullo modo poteramus eos foras asserere, quamvis dixisset blasphemantes. **11** ostendit praeterea foris esse istos Iudaeos, dum non dicit, temptasti eos, *qui se dicunt Iudaeos*, sicut supradixit de apostolis, *qui se dicunt apostolos esse et non sunt*. **12** ita 2.9
et hoc loco potuit Christianos dixisse Iudaeos, qui sunt sinagoga Satanae. haec sinagoga in prologo septem ecclesiarum, si scire vis quid sit, cum ecclesia plenissime recognoscis. **13** nunc vero eam dirivare non vacat, ne, dum discussa replicamus, tardius ad indiscussa veniamus. Dominus enim noster corpori suo exemplum relinquens in medio sinagogae sancti Israel, in medio Ierusalem pertulit Ierusalem, interficientes prophetas. **14** pertulit et sinagogam Satanae, quae est Sodoma et Aegyptus, quae est congregatio sinagogae; sive quod inter nos congregationem in unum habemus, quia sinagoga multorum est, ecclesia vero paucorum, sub uno ecclesiae nomen accepit et a perversis doctoribus una ecclesia nominatur. **15** sed si una est, cur inter nos contendimus? cur illi nos dicunt antichristos et nos illos? sed designavit iste Iohannes in sua epistula antichristos, ubi ait: *quicumque confessus fuerit, quod* I Jo.2.22
*Iesus non est Christus, ipse est antichristus*. **16** iam ergo quaeramus quis neget et non adtendamus ad linguam, sed ad facta. si enim omnes interrogentur, omnes uno ore confitentur Iesum esse Chri-

---

*post* sinagoga, § 14, *incipit* A

---

**2.** **10** diceret: dicet, M dicunt: *om* G¹ addidisset: addisset, U; addisse, G foras: foris, VUTC
**11** esse¹: esset, G istos: iustos, B; *om* C de: ad, G²N¹
**12** et: + in, M; *om* BC dixisse Iudaeos: *tr* HEFQ qui: quae, YSE Satanae haec sinagoga: *om* BC recognoscis: cognosces, HEF
**13** eam: ea, HEQ; eadem, G²NP dirivare: divaricare, G ne: nec, YSV¹UMBGH veniamus: veniam, STC noster: *om* H corpori suo: corporis, U suo: sui, P in²: *om* SV¹UGCNPHQ in medio..... Israel in: *om* B Ierusalem²: *om* CF interficientes: interficientem, TCEFQ; interficiens, P
**14** sinagogam: sinagoga, YUSUBGCNPHEF et²: *om* UN sinagogae: et sinagoga, BC a: *om* YAG¹TCH nominatur: minatur, P
**15** cur: + nos, P antichristos: antichristus, SU ubi: *om* M
**16** ad¹: a, P¹ linguam: linguas, GT; lingua, SU¹MA¹N¹H¹ ad²: *om* Y¹VUAT

2. stum. **17** quiescat paululum lingua; interrogemus, si invenerimus hoc. si ipsa scriptura nobis dixerit, quia negatio non tantum in lingua fit sed factis, certe invenimus multos antichristos, qui ore profitentur Christum et mores dissentiunt a Christo. **18** ubi invenimus hoc in scriptura? Paulum audi apostolum; de talibus cum loqueretur, ait: *confitentur enim nosse se Deum, factis autem* Tit. 1.16
*negant*. invenimus et istos antichristos; quisquis factis negat Christum, antichristus est. **19** non audio quid consonet, sed audio quid vivat. opera loquuntur, et verba requirimus? quis enim malus non bene vult loqui? **20** sed quid dicit de talibus Dominus? hypocritae, *quo modo potestis bona loqui, cum sitis mali*? voces vestras Mt.12.34
ad aures meas affertis, ego cogitationes vestras inspicio, voluntatem malam ibi video, et falsos fructus ostenditis. **21** novi quid inde colligam; non colligo *de tribulis ficus;* non colligo *de spinis uvas.* Mt. 7.16
unaquaeque arbor a fructu cognoscitur. magis mendax est antichristo, qui ore profitetur Iesum esse Christum et factis negat. **22** ideo mendax, quia aliud loquitur, aliud agit. Dominus enim noster corpori suo, id est, ecclesiae exemplum relinquens in medio sinagogae sancti Israel, id est videntis Deum, in medio sanctae Ierusalem pertulit, dicens: *Ierusalem, Ierusalem, quae occidis pro-* Mt.23.37
*phetas et lapidas eos, qui ad te missi sunt.* **23** intellegas de sinagoga Satanae dixisse, quae est Sodoma et Aegyptus, ubi testes eius,

---

2. **17** invenerimus: inveniri, M hoc: hos, $N^2$HEF negatio: negotiatio, G factis: *pr* in, $SV^2$PF; factus, $G^2$; facto, $A^1$C; facta, $A^2$ mores: moribus, $TCH^2$F; per mores, Q dissentiunt: sentiunt, $U^1$
**18** hoc in: *tr* $U^1$; *om* in, $U^2$ Paulum: paululum, $G^1$ enim: autem, SVM nosse se: *tr* $TN^2$Q; *om* se, UM$N^1$PE
**19** quid$^1$: quis, $G^2NP^1$HEFQ
**20** quid: *om* P sitis: scitis, $A^1$G ego: et, $N^1$P inspicio: + et, HQ malam: meam, $Y^1$M ibi: + non, M et: *om* U fructus: fructos, $YSA^2N^1$E ostenditis: ostendistis, V
**21** inde: unde, SMAGNHEFQ de..... colligo$^2$: *om* M non colligo: *bis scr* $Y^1$ fructu: fructo, G; + suo, $N^3$HFQ antichristo: antichristus, NPHEFQ profitetur: profitentur, G
**22** quia: *om* $N^1$; est, P agit: ayt, $V^1N^1$ videntis: videntes, UG pertulit: protulit, $N^3H^2$ quae: quem, M occidis: occidisti, $G^2$P
**23** testes: testis, GTPHE

**2.** id est, qui Deo serviunt, omni die crucifiguntur. Sodoma enim post saturitatem vertitur in cinerem liberato Loth cum filiabus suis. Gen. 18.26

**24** Sed quid est quod a quinquaginta iustis usque in decem, si inveniret Dominus, civitatem esse salvandam? numerum quippe quinquagenarium propter paenitentiae signum posuit, si forte converterentur et salvarentur. **25** quinquagenarius semper ad paenitentiam refertur; unde et David in eodem numero Psalmum scribit paenitentiae. proinde quando aspicit Deus delinquentium vitam nequaquam velle reverti ad penitentiam, quam quinquagenarius numerus praefigurat, confestim ardorem inmoderatae luxuriae conpescit igne gehennae. **26** usque ad decem autem iustos non perisse Sodomam dixit, quia si in quemlibet per decem praeceptorum custodiam Christi nomen inveniatur, iste non periit. **27** denarii enim numeri figura perfectus numerus est et crucem Christi demonstrat. nam et quod quinque sunt civitates, quae imbribus igneis conflatae sunt, quid illud est, nisi quod omnis, qui quinque sensus corporis sui libidinose tractaverint, illi divino incendio concrematuri sunt? **28** ipse autem Loth frater Abraham iustus et hospitalis in Sodomis, qui ex illo incendio, quod erat similitudo divini iudicii, meruit salvus evadere, tipum figurabat corporis Christi, quod in omnibus sanctis et nunc inter iniquos et impios gemit, quorum factis non consentit et a quorum permixtione in

---

**2.** cinerem: cinere, NPHEF

**24** quod: *om* H a: ad, $A^1G$ in: ad, EFQ civitatem: civitas dicitur, TQ; *pr* dixit, $V^2$ salvandam: salvanda, TQ paenitentiae: penitentia, G forte: + si, A converterentur: convertentur, SU

**25** eodem: eorum, EQ velle: vellet, $G^2P$ reverti: referti, V praefigurat: perfigurat, N ardorem: ardore, AG conpescit: conpexit, $MG^1$; conspexit, $G^2P$ igne: ignem, $SU^1MAGH^1EQ$; ignis, $U^2$

**26** quia: qua, MAGCH periit: perit, $GNP^1HEF$; perire, $P^2$

**27** denarii: denari, U quae: qui, P nisi: *om* M omnis: omnes, CQ qui: *om* AGC sensus: sensos, $YSN^1$ sui: suis, U tractaverint..... incendio: *om* AGC illi: illo, NPEQ

**28** Loth: *om* EF; *tr post* frater, Q iustus: + est, NP qui: quia, V ex: de, HEFQ erat: + in, P figurabat: figurabit, GF quod²: + est, $V^3$ permixtione: permixtionem, $YSMA^1GH^1Q$

**2.** saeculi fine liberabitur, illis damnatis supplicio ignis aeterni. **29** uxor vero eius religiosorum genus figuravit, qui per gratiam Dei vocati retro respiciunt, et ad ea, quae dereliquerunt, redire contendunt. **30** de quibus ipse Dominus ait: *nemo ponens manum* Luc.9.62
*suam super aratrum, respiciens retro, aptus est regno Dei*, unde et Gen.
illa mulier prohibetur retro respicere, per quod nobis ostenderet 19.17
non esse redeundum ad veterem vitam, qui per gratiam regenerati ultimum cupiunt evadere iudicium. **31** quod vero idem respiciens remansit, et in sale conversa est, exemplum praestat ad condimentum fidelium, unde alii saliantur. nam nec ipsud tacuit Christus dicens: *mementote uxoris Loth*, scilicet, ut nos tamquam sale con- Luc.
diret, ut non factum neglegeremus, sed prudenter caveremus. 17.32
**32** hoc enim et illam admonuit, cum in statua salis conversa est. illud vero, quod ipse Loth ardentem Sodomam fugiens Segor venit et nequaquam ad montana conscendit. ardentem quippe Sodomam fugere est inlicita carnis incendia vel mundi desideria declinare. **33** altitudo vero est montium speculatio perfectorum, sed quia multi sunt iusti, qui mundi inlecebras fugiunt, sed tamen in actionem positi contemplationis apicem subire non possunt, hoc est, quod exiit Loth de Sodomis, sed tamen ad montana non pervenit, quia damnabilis vita relinquitur, sed adhuc celsitudo speculationis subtiliter non tenetur. **34** inde idem Loth ad angelum dicit: *est* Gen.
*civitas haec iuxta, quam possum fugere, parva et salvabor in ea; num-* 19.20
*quid non modica est, et vivit in ea anima mea;* iuxta igitur dicitur

---

**2.** saeculi: saeculum, G fine: finem, VNPEQ liberabitur: liberatur, M
**30** aratrum: + et, YVTCPQ et: *om* AGC retro respicere: retrospicere, TP; respicere, AG esse: esset, N cupiunt: cupimus, $N^2P^2HEF$
**31** idem: eadem, $VA^2TCP^1F$ et: *om* $N^1P$ sale: salem, $A^2TCN^2Q$; + se, $N^1$ alii: aliis, SV saliantur: saliuntur, $SUAG^1C$; salvabuntur, NP; salventur, HEFQ ipsud: ipsum, $MA^2TCPHEFQ$ mementote: memento, MAG ut nos..... condiret: *om* ATC nos: non, Y prudenter: prudentes, MP
**32** statua: statuam, $UA^2TCQ$ fugere: fugire, $SVMN^1PH^1$
**33** vero: *om* $V^1$ mundi: multi, $P^1$ actionem: actione, $A^2TCNPEFQ$ positi: + sunt, G exiit: + quidem, YSVUC vita: vitae, $YSVUMAN^1P$
**34** inde..... dicit: *om* $G^1$ iuxta$^1$: iusta, VCF quam: *pr* ad, $G^2THEFQ$ fugere: fugire, $Y^1SVMN^1H^1$ parva: prava, V non: *om* P vivit: vivet, VAGTFQ iuxta$^2$: iusta, MGC

2. et tamen ad salutem tuta perhibetur, quia actualis vita nec a mundi curis ex toto discreta est, nec tamen a gaudio salutis aliena. 35 ipse autem Loth quando filiae concubuerunt cum eo, hoc significat, quod tunc ipse Loth futurae legis videbatur gestare personam, quam quidam ex illa lege procreati et sub lege positi male intellegendo quodam modo se inebriant eaque non legitime servando infelicitatis opera pariunt.

36 *Bona est enim lex*, ut ait apostolus, si quis eam legitime custodierit. Aegyptus vero decem plagis percutitur et minime corripitur. haec illa in Aegypto corporaliter gesta sunt, spiritualiter tamen modo geruntur in ecclesia. 37 Aegyptus namque saeculi forma est, sicut et Sodoma, sed illa igne cremata est, ista relicta. de illa tres ab incendio evaserunt, de ista duo terram repromissionis intraverunt, quamquam multi exissent, sed solum duo dicuntur intrare, et hoc est quod veritas in evangelio protestatur: *multi vocati, pauci vero electi*. 38 duo ingrediuntur repromissionis terram et duo accepturi sunt repromissionis caelestia regna, id est dilectio Dei et proximi. tres liberati sunt de incendio in Sodoma et tres liberaturi sunt, cum venerit Christus in gloria iudicare terram, id est spes, fides, et caritas. 39 in Aegypto aquae primum vertuntur in sanguine. aquae Aegyptiae in sanguine sunt versae, id est, erratica et lubrica filosophorum dogmata, quae merito in sanguinem vertuntur, quia in rerum causis carnaliter sentiunt. 40 sed

Rom. 7.12

Num. 14.30

Mt. 20.16

---

2. tuta: tota, P mundi: mundis, G toto: tota, MTP

35 ipse: ipso, G²; in ipso, NPEFQ hoc: hic, V quam: quum, SVU; quia, P² quidam: quidem, VAGTH quodam modo: quod ad modo, U eaque: eamque, GTCNH²Q

36 lex: *tr post* apostolus, NPHEFQ Aegyptus: aegypta, P plagis: plagas, G haec: licet, NPHEF sunt: sint, NPF

37 saeculi: *om* U¹ et¹: *om* G sed: + et, NP ista: illa, M relicta: + est, M duo²: *om* VUMTCH dicuntur: dicitur, G² et²: *om* HEQ veritas: *tr post* evangelio, P

38 repromissionis: promissionis, Y¹NP caelestia regna: *tr* V Dei: domini, A liberaturi: liberandi, VUAT; liberati, SGC in gloria: *om* CF gloria: + sua, SVU; gloriam, HQ caritas: caritatis, MG

39 vertuntur: vertentur, GF sanguine¹: sanguinem, TCQ sanguine²: sanguinem, YA²TCN versae: reversae, M dogmata: dogma, YSVUM

**2.** ubi crux Christi mundo huic lumen veritatis ostendit, huius modi eum correptionibus arguit, ut ex qualitate plagarum. per has decem plagas nunc in ecclesia proprios agnoscas errores. **41** in secunda vero plaga ranae producuntur, quibus indicari figuraliter arbitrantur carmina poetarum, qui inani quadam et inflata modulatione, velut ranarum sonis sectantibus, mundo huic deceptionis fabulas intulerunt. **42** rana est enim loquacissima vanitas. nihil enim aliud animal ipsud utile est, nisi quod sonum vocis improbis et importunis clamoribus reddet. post haec sciniphes producuntur. **43** hoc animal pennis quidem suspenditur per aere volitans, sed ita subtile est et minutum, ut ita oculis visum nisi acute videntes effugiat. **44** corpus autem cum insederit acerbissime pungit aculeo, ita ut, cum voluntate videre quis non velit, statim sentiat volantem. **45** hoc enim animalis genus subtilitati hereticae comparatur, quae subtiliter verborum aculeis animas terebrat, tantaque astutia circumvenit, ut deceptus quisque nec videat nec intellegat, unde decipiatur. **46** quod vero in tertio signo magi cessarunt dicentes: *hic digitus Dei est;* magi illi tipum hereticorum atque animositatem habuerunt. **47** declarat hoc apostolus dicens: *sicuti Iamnes et Mambres restiterunt Moysi, sic et hi resistunt veritati, homines mente corrupti et reprobi circa fidem. et ultra non proficient; dementia eorum* Ex. 8.19 II Tim. 3.8

---

**2.** **40** mundo: mundum, G; modo, P veritatis: veritas, YVU$^{1}$A$^{1}$GN$^{1}$P; vertatis, U$^{2}$ modi: modis, SVA$^{1}$G correptionibus: correptionis, U$^{1}$MTH; corruptionibus, V plagas: personas, NPHQ ecclesia: ecclesiam, S agnoscas: agnoscat, NEQ
**41** secunda: secundam, V sectantibus: et cantibus, G$^{2}$N$^{1}$PHEFQ huic: hic, V
**42** rana: ranae, P loquacissima: loquacissime, NP nihil: *pr* ad, VTCNP ipsud: ipsum, A$^{2}$GTCPFQ improbis: improvidis, YVUMAC reddet: reddit, A$^{2}$GTCP$^{2}$Q sciniphes: cinifes, CQ
**43** pennis: pinnis, YVUGN$^{1}$ per: *om* P aere: aerem, TCPQ; aera, N$^{3}$F; aer, U minutum: minitum, V ita: *om* TCP oculis: oculorum, MT
**44** acerbissime: acerbissimo, NPHEFQ ut: *om* V voluntate: volitantem, A$^{2}$TP$^{2}$FQ quis: qui, VC velit: vellet, YVUM; valet, S; posset, Q volantem: voluntatem, NPH; volitantem, EQ
**45** subtilitati: subtilitatis, YSVUMGNE verborum: servorum, P terebrat: terebat, UM tantaque: tanque, G$^{1}$
**46** Dei: domini, AGC animositatem: animositate, YSVUMA$^{1}$G
**47** hoc apostolus: *tr* U$^{2}$AGC sicuti: sicut, ACPHF corrupti: incorrupti, TC et$^{5}$: set, GNPEFQ proficient: proficiant, YSUMAGN$^{1}$

2. *manifesta erit omnibus hominibus, sicut et illorum fuit.* 48 hi autem qui per ipsam corruptionem mentis inquietissimi fuerunt, in signo tertio defecerunt, fatentes sibi adversum esse spiritum sanctum, qui erat in Moysen. tertio enim loco ponitur spiritus sanctus, qui est spiritus digitus Dei, unde et illi deficientes in tertio signo dixerunt: *digitus Dei est hic.* 49 sicut autem conciliatus et placitus Ex. 8.19
spiritus sanctus requiem praestat mitibus et humilibus corde, ita contrarius et adversarius inmites ac superbos inquietudinem exagitat. quam inquietudinem muscae illae brevissimae significaverunt dicentes: *digitus Dei est hic.* 50 quarto loco Aegyptus muscis percutitur. musca enim nimis importunum et inquietum animal est; in qua quid aliud significat nisi curae desideriorum carnalium? 51 Aegyptus ergo muscis percutitur, quia eorum corda, qui hoc saeculum diligunt, desideriorum suorum inquietudinibus feriuntur. 52 porro septuaginta interpretes cinomiam, id est caninam muscam, posuerunt, per quam canini mores significantur; in quibus grandi mentis et importunae voluptas et libido carnis arguitur. 53 potest quidem hic locus significari etiam per muscam caninam forensem hominum eloquentiam, qua veluti canes alterutro se lacerant. iam vero quinto in loco animalium morte vel pecudum Aegyptus flagellatur. 54 insipientia in hoc arguitur stultitiaque mortalium, quae tamquam inrationabilia pecora cultum et vocabulum Dei

---

2. hominibus: *om* H et⁴: *om* HE
48 Moysen: moyse, TC est: etiam, TC spiritus²: *om* EQ Dei¹: domini, AC unde..... digitus Dei: *om* A¹G¹TCH est hic: dicitur, TH; *om* G²
49 autem: enim, CF conciliatus: reconciliatis, YSVUMAGTE; conciliatis, Q placitus; placitis, YUMAGTE; placitu, V; placatis, SCFQ; placatus, P contrarius et adversarius: contrariis et adversariis, YSVUMAGTP² inmites: inmitibus, A²CF inquietudinem: inquietudine, V
50 importunum: importuna, YSVUMAG significat: significatur, A²T
51 hoc: hunc, SUA¹GCNE¹F; in hunc, VP¹ feriuntur: feruntur, CN¹P¹
52 cinomiam: cinomium, SVUGC caninam muscam: *tr* HEFQ canini: carni, V; canino, N¹ grandi: grandis, ATE; gradi, NP¹H importunae: importuna, EQ voluptas: voluntas, V
53 significari: significare, A²Q forensem: forense, YSVUM; forise, A¹ hominum: hominem, N¹P¹ qua: quae, V in: *om* H pecudum: pecodum, YSMANEF
54 stultitiaque: stultiaque, A¹ quae: qui, MTEFQ Dei: domini, AG

**2.** inposuerunt sculptilibus figuris et animalibus insensatis, **55** non solum hominum et pecudum, sed ligno et lapidibus impressis. Ammonem et Iovem in arietem venerantur et Annube in cane, Apin quoque colentes in tauro. cetera quoque Aegyptus deorum portenta miratur et, in quibus cultum credebant inesse divinum, in his viderunt miseranda supplicia. **56** ulcera post haec, vesicae cum fervuris, sexto in verbere producuntur. in ulceribus arguitur dolosa huius saeculi et purulenta malitia. in vesicis tumentibus inflata superbia, in fervuris ira ac furoris insania. **57** hucusque enim talia per errorum suorum figuras mundo supplicia temperantur. post haec vero verba veniunt de supernis, voces scilicet tonitrua et grando et ignis discurrens. **58** in tonitruis enim increpationes ac divinae correctiones intelleguntur, quia non cum silentio flagellat sed dat voces et doctrinam caelitus mittet, per quam possit culpam suam castigatus agnoscere mundus. **59** dat et grandinem per quam tenera adhuc vastentur nascentia vitiorum. dat et ignem, sciens esse spinas et tribulos, quos debebat ignis ille depasci, de qua dicit Dominus: *ignem veni mittere in terram.* **60** per hunc enim incentiva voluptatis et libidinis consumuntur. quod autem locustarum octavo in loco fit mentio, putatur a quibusdam per hoc genus plagae discidentis humani generis inconstantia confutari.

Luc. 12.49

---

**2.** sculptilibus: scluptilibus, YN; scultilibus, $A^1$
**55** pecudum: pecodum, $YA^1P^1HE$ arietem: ariete, TP Annube: anubem, $N^3PFQ$ miratur: mirantur, YSVUFQ cultum: cultu, $YSVUMA^1G$ credebant: + et, U
**56** vesicae: vesicarum, TC; vesise, MH; vise, G cum: *om* $VTCE^1Q$ fervuris$^1$: fervoris, $GTP^1F$ verbere: ubere, YSVUMA; loco, C producuntur: procunduntur, $V^1$; prodiuntur, P purulenta: prurulenta, $SA^2N^2HQ$; purulentia, G tumentibus: tumoribus, YTE inflata: inflatus, V; elata, $G^2NPEFQ$ fervuris$^2$: fervore, YTP; fervulis, G; fervoris, CF,
**57** suorum: *om* H haec: hoc, $G^2N$ veniunt: audiunt, $G^2NP$ scilicet: + et, HEFQ
**58** in: + hac, P correctiones: correptiones, CE flagellat: flagellant, $A^2$ mittet: mittit, $U^1GTCNP^2Q$; mitte, V; mittunt, $A^2$
**59** grandinem: + et, YTN sciens: + se, SU tribulos: tribolus, V debebat: debat, V; debeat, $TN^3HEQ$ qua: quo, $SUA^2TCP^2Q$ terram: terra, $YSUMA^1C$
**60** voluptatis: voluntatis, $P^1H$ consumuntur: consum(m)atur, $YSVUMA^1GP$; consumantur, C fit: sit, VGTHQ discidentis: dissidentis, $MGTNEF^1Q$

2. 61 alio quoque sensu locustae pro mobilitate levitatis accipiendae sunt, tamquam vagae et salientes animae in saeculi voluptates. 62 nona plaga tenebrae factae sunt, sive ut mentis eorum caecitas arguatur, sive ut intellegant divinae compensationis et providentiae obscurissimas esse rationes. *posuit* enim Deus *tenebras latibulum* Ps. 17.12
*suum*, quas illi audacter et temere praescrutari cupientes et alia ex aliis asserentes in crassas et palpabiles ignorantiae tenebras devoluti sunt. 63 ad ultimum delentur primogenita Aegyptiorum, sive principatus et potestates et mundi rectores tenebrarum, sive auctores et inventores falsarum quae in hoc mundo fuerunt religionum, quas Christi veritas cum suis extinxit et perdelevit auctoribus. 64 porro quod sequitur, *in diis eorum feci iudicium*, illud Hebraei Ex.12.12
extimant, quod in nocte qua egressus est populus, omnia in Aegypto templa destructa sunt. 65 nos tamen dicimus spiritualiter, quod egredientibus nobis ex Aegypto istius saeculi errorum idola corruant et omnis perversorum dogmatum cultura quatiatur.

66 Haec est Aegyptus et Sodoma, quae nunc contra ecclesiam pugnat. illic, decem iustos minime repertos, igne crematur. ista decem plagis afflicta minime corripitur. 67 et ubi in hoc libro Sodomam et Aegyptum inveneris, hanc auctoritatem requiras. et ubi sinagogam nominaveris, hanc Sodomam et Aegyptum esse cognosce. 68 suo namque et corporis sui ore locutus est Dominus

---

2. 61 accipiendae: accipiendi, V voluptates: voluntates, P
62 ut: aut, EF arguatur: arguitur, $P^1$ enim Deus: *tr* $N^1$; *om* Deus, $E^1$ latibulum: latibolum. HE quas: quasi, NEQ audacter: audaciter, G praescrutari: praescripturi, SVUMAGC tenebras: tenebrae, $N^1P^1$
63 ultimum: ultimo, V delentur: deletur, $A^1$ quas: qua, U Christi: christum, G et perdelevit: *om* $N^1P$ perdelevit: delevit, THEQ
64 quod: que, $A^2C$; qui, $A^2$ feci: fecit, STNPHEFQ extimant: exstimant, $A^2$; autumant, HEFQ qua: quia, $A^1$; quam, $A^2$ est: *om* $G^1Q$ destructa: dextructa, YVUMA²GNE
65 tamen: autem, CP quod: quo, U perversorum: perversarum, YSVUMGH
66 ecclesiam: ecclesia, YSVM pugnat: pugnant, VTNPHF illic: illa, $MAGTP^2EF$; illi, $U^2$; illos, $P^1$ iustos: iustis, $A^2TP^2EFQ$ repertos: repertis, $A^2TP^2EFQ$ crematur: cremantur, $UP^1$ plagis: plagas, $HE^1$ afflicta: afflictam, NH
67 libro: librum, V sinagogam: sinagoga, $YSVMA^1G$ et Aegyptum: aegyptumque, EFQ

**2.** per prophetam: *circumdederunt me canes multi. sinagoga malignantium obsedit me.* **69** et iterum: *aperta est terra et deglutivit Datan; et operuit super sinagogam Abiron. exarsit ignis in sinagoga eorum,* quia irritaverunt Moysen et Aaron, sanctum Domini sacerdotem, et sacrificandi licentiam pro suis conatibus expenderunt; **70** per quos itaque significantur hi qui hereses et scismata nunc in ecclesia facere conantur, et multos secum trahendo decipiunt, contemnentes sacerdotes Christi et se a clero eius multorumque societate segregantes; **71** constituere audent ecclesias et aliud altare precemque alteram inlicitis vocibus faciunt, dominicae hostiae veritatem per falsa sacrificia profanantes. **72** hi qui contra Dei ordinationem nituntur, ob temeritatis audaciam terrae compagibus ruptis viventes profundi hiatu merguntur. **73** nec tantum hi, qui duces errorum sunt, sed et illi, qui consentiendo participes eorundem facti sunt, in ignem aeterni supplicii praeparata ultione peribunt. haec sinagoga, quae Moysi contradixerat, nunc ecclesiae contradicit. **74** quae antequam ex parte proderetur, sub unius sinagogae nomine advocata militabat, hanc sinagogam memorat Ieremias in ecclesia dicens: *Domine omnipotens non sedi in concilio inrisorum, sed timebam a facie manus tuae singulariter sedebam;* utique animo, nam numquam de medio eorum recessit, **75** ubi nec alterum templum, in quo singularis sederet, nec alter populus, ut separatus fuisset, monstratur. nam et Nicodemus malorum concilio assertione legis alienus fuit. **76** haec est sinagoga, cui filius Dei dicit in ecclesia: *vos de diabolo patre nati estis et desideria patris vestri vultis facere.*

Ps. 21.17 Ps. 105.17 Jer. 15.17 Jo. 7,50 Jo. 8.44

---

**2.** **69** operuit: aperuit, Y sinagogam: sinagoga, YSVA$^1$GEQ
**70** scismata: scisma, HEFQ ecclesia: saecula, P multorumque: multique, P
**72** compagibus: compaginibus, MACHEQ profundi: profundo, MGTNP$^2$ hiatu: *om* P$^1$
**73** errorum: eorum, H et: *om* EQ consentiendo: conscentiendo, VU aeterni: aeternum, EQ peribunt: pereant, N$^2$P$^3$HE; pereunt, FQ quae: quem, G contradixerat: contradixerant, P$^1$ ecclesiae: ecclesia, V
**74** hanc..... dicens: *om* G$^1$ Ieremias: *tr post* ecclesia, S concilio: consilio, GC facie: + enim, EQ
**75** fuisset: fuisse, HE monstratur: montraretur, N$^2$H malorum: maiorum, P legis: *om* AG$^1$F fuit: *om* U$^1$
**76** haec: nec, AG diabolo: diabulo, S patre: patri, G nati: *om* N$^1$P

**2.** illic est via angusta, illic et lata, illic dextera et sinistra. sed numquid ambae in via Domini congregantur aut miscentur? **77** scriptum est enim in Hose: *iustae sunt viae Domini et iusti ambulabunt in eis, impii autem infirmabuntur in eis.* **78** unde hortatur ecclesiam suam ne *timeat eos qui occidunt corpus et postea nihil habent, quod faciant;* dicit: *nihil horum timeas, quae passurus es;* futuras tribulationes et ingerenda ab impiis mala significat. **79** et confortat fideles suos, ne persecutionum molestiis terreantur. sic dicit quasi uni, quia omnes sancti in hoc mundo, dum vivunt, unum sunt, quia animam unam et cor unum in Christi caritate iunguntur: et est una ecclesia. **80** quia sicut Christus et ecclesia caput cum membris unum sunt, ita homines mali cum diabolo, qui caput horum est, unum corpus est. **81** et cum dicit, *nihil timeas ex eis quae passurus es,* utique toto corpori diaboli, quod in toto mundo intus ac foris obsidet ecclesiam, significat etiam quid pati valeat, aut quid inimicis possit ingerere. **82** *ecce missurus est diabolus quosdam ex vobis in carcerem, ut temptemini, et habebitis tribulationem diebus decem.*

Hos. 14.10 — Luc,12.4 — 2.10 — 2.10 — 2.10

**83** Nec illud quidem temere puto esse dicendum sive credendum, quod nonnullis visum est vel videtur, non amplius ecclesiam esse passuram persecutiones ad tempus antichristi, quam quod iam passa est, id est decem; undecima eademque novissima sit sub antichristo. **84** primam quidem computant a Nerone, quae facta

---

§§ 83 - 90 *omittunt* NPHEFQ

---

**2.** illic et: *tr* M illic dextera et sinistra: *om* $N^1P$ dextera: dextra, A sinistra: sinixtra, Y
**77** Hose: hosaee, Y; osee, CQ; osae, S et: *om* PE infirmabuntur: infirmabantur, A
**78** quod: quid, VU faciant: faciunt, MT dicit: dicens, VGTCFQ nihil²: nicihil, V et²: *om* $N^1P^1F$
**79** et¹: *om* $AG^1C$ quasi: qua, M animam unam: anima una, $A^2GTFQ$ iunguntur: iungunt, P
**80** membris: membra, $YSVMA^1H^1Q$ homines: et omnes, P diabolo: diabulo, S horum: aurum, V; eorum, NPHEFQ corpus est: *tr* $U^1$
**81** eis: his, NPE toto: tot, P quid¹: qui, $YMA^1C$ ingerere: integerere, $A^1C$
**82** missurus: missus, V quosdam: *om* NPEQ carcerem: carcere, P
**83** nonnullis: nullis, M ad: *pr* usque, SVM

**2.** est; secundam a Domitiano, tertiam a Traiano, quartam ab Antonino, quintam a Severo, sextam a Maximiano, septimam a Decio, octavam ab Aureliano, nonam a Valeriano, decimam a Diocletiano et Maximiano; **85** per hos decem reges passa est ecclesia; ab ascensione Christi usque ad concilium Nicenum per annos ducentos quinquaginta, **86** strages factae sunt martyrum, sicut per hunc Apocalipsin Iohannis Dominus dicit: *habebitis tribulationem diebus* 2.10 *decem*, pro decem regibus. **87** stabat diabolus in specie humana mutatus; contra Christianos dicebat: quid colitis Iesum crucifixum hominem Iudaeum, nullius momenti hominem? incitabat principes mundi ut mortem inferrent qui in Christo credidissent. **88** postquam vero praedicatum est toto orbe evangelium, ipsi reges, quorum legibus vastabantur ecclesiae, in omnibus salubriter subderentur martyribus, quos de terra crudeliter auferre conati sunt, et falsos deos inciperent persequi, quorum causa cultores Dei veri fuerant antea persecuti, templa deorum dextrui et basilicas in nomine martyrum fabricari; **89** videns ista diabolus aptavit se in vestem religionis sub nomine Christianitatis et de Christo pugnat contra Christum; hereticos in ecclesia movit, et nunc ipsa est undecima persecutio antichristi, **90** postquam totum orbem peragravit evangelium Christi. spiritualis quidem in ecclesia est persecutio ista falsa, atque deceptiosa, ut tamen porro docti intellegant eam, nec intellegent omnes impii, quia tali subtilitate se diabolus in cultu mutat religionis, et quo facilius possit decipere sub nomine Christianitatis, vera miscet falsis, ut magis opinando quam credendo suos suscitet praedicatores. **91** sicut enim in primordiis ecclesiae catholicae, postquam Christus ascendit ad caelos, apostoli* cuius haec dicta sunt paene adhuc ipso cum eis, antequam ascen-

---

**2.** **84** $a^1$: an, S Antonino: antonio, $G^1C$; antoniano, $G^2M$
**86** hunc: hanc, TC Apocalipsin: apocalipsis, $YSU^1A^1G$
**87** dicebat: *pr* et, UT mortem: morte, $A^1G$ ,
**88** ipsi: ipse, V quos: *om* $G^2$ dextrui: destrui, C
**90** intellegent: intellegant, VTC se: *om* $U^1$ cultu: cultum, $Y^2SVA^2T$ quo: quod, VAGC miscet: misset, A suscitet: scitet, $U^1$
**91** primordiis: primordio, AGHEFQ postquam: quam, V; + autem, M cuius: quibus, $Y^3VP^3$ antequam: quam, GT ascenderet: ascenderat, UMF

2. deret, iam incohavit ecclesia pati et post discessum crevit passio et multae tribulationes sunt ecclesiae irrogatae, ita ut publice proprium funderet sanguinem pro Christi nomine, quem Iudaei vetabant nominare; ita futurum esse cognovimus, dum advenerit antichristus, **92** licet et nunc multa per loca varia vel regiones ab hereticis et gentilibus saepe sustineat, sed *diebus*, inquit, *decem tribulationem* 2.10 *habebitis*. **93** decem dies, quos dicit, totum tempus istius saeculi posuit, quia decem pro eloquendi modo dicimus, sicut centum, sicut mille, id est perfectum numerum istius saeculi completum, ac si diceret: tribulationem habebitis quasi solum diebus decem, quae finem habent. **94** si ad perennitatem futurae beatitudinis praesentia quae toleratis mala pensetis, tam parva sine dubio reputabitis, tam velociter transeuntia tamquam decem dies. **95** unde et apostolus dicit: *existimo quod non sint condignae passiones huius* Rom. *temporis ad futuram gloriam, quae revelabitur in nobis*. confortat 8.18 itaque suos et dicit: *esto fidelis usque ad mortem et dabo tibi coronam* 2.10 *vitae;* **96** et in evangelio Dominus loquitur: *qui perseveraverit* Mt.24.13 *usque in finem, ipse salvus erit*. potest enim fieri, ut qui male vixerit et in finem vitae suae ad veram penitentiam redierit, recte Deum crediderit, et ecclesiam matrem cognoverit, licet ipsa hora haec fecerit qua mori poterit, a peccato solutus erit. **97** potest iterum et qui bene vixerit, si in finem vitae suae a iustitia excesserit, non potest solutus esse, si sic obierit, quia usque in finem non perseveraverit. **98** unusquisque in finem aut iustificabitur aut damna-

---

2. incohavit: inquoabiit, GF ecclesia: ecclesiam, $P^1Q$ passio: pars, AC; passiones, T nomine: nomen, $SVA^1GN^1$ advenerit: venerit, V
92 gentilibus: gentibus, ACEQ
93 dies: diebus, $A^2PE$ quos: quo, $A^2$ eloquendi: eloquendo, $M^1$ completum: complementum, M quae: qui, $CN^1PEFQ$
94 beatitudinis: beatitunis, A praesentia: praesentiam, G toleratis: tolerantis, G
95 et$^1$: *om* G sint: sunt, UAGTCNF passiones: passionis, $A^1GE$ revelabitur: revelatur, G mortem: morte, M
96 ipse: hic, CP veram: *om* $N^1P$ redierit: redigerit, V et$^3$: *om* G qua: quam, $YSVUMA^1GN$ poterit: potest, G
97 et: *om* P; ea, V qui: *om* MAGTH; que, V iustitia: iustitiam, V perseveraverit: perseverabit, $NE^2$
98 damnabitur: salvabitur, $N^1$; condempnabitur, P

2. bitur; talem iudicat Dominus, qualem in finem invenerit. damnat aut coronat, sicut scriptum est; *ipse iudicabit extrema terrae,* et Ps. 9.9
*qui in hoc mundo non parcit animae suae* usque ad mortem, vel mor- Jo. 12.25
tem pro fide susceperit, aut usque ad mortem in fide Christi perduraverit, ipse salvus erit, et ipsi sine dubio corona vitae praestabitur. **99** admonet frequenter ut qui interioris hominis fidelem praestat auditum, exhibeat aures ad audiendum adtonitus, ut cognoscat, quid per spiritum ecclesiis indicatur, quibus dicitur: *qui vicerit non laedetur a morte secunda.* **100** qui aut in passionem 2.11
tolerantiam gesserit aut indubitatam fidem usque ad consummationem servaverit, mortis secundae liberatur exitio. **101** post haec loquitur et indicat eundem Dominum et rumpheam, hoc est, gladium ex utraque parte acutum, quod verbum Dei esse docetur, ex ore eius egredi manifestat, et significat ecclesiam habitare in saeculo isto, ubi sedes est Satanae.

## STORIA ECCLESIAE TERTIAE

**T. 2.** **12** Angelo Pergami ecclesiae scribe: haec dicit qui habet gladium ex utraque parte acutum; **13** scio ubi habitas, ubi thronus est Satanae; et tenes nomen meum, et non negasti fidem meam; et in diebus Antiphas testis mei fidelis, qui occisus est apud vos,

---

*post* sicut, § 98, *deficit* G

---

**2.** iudicabit: iudicat, U usque ad mortem: *om* P usque: ante, $N^1$ vel mortem: *om* M ipsi: ipse, $SN^1F$; ipsis, $A^1$ corona vitae: *tr* NPHEFQ
**99** quid: qui, $Y^1SU^1MAE$ per spiritum: spiritus, MATC indicatur: indicat, $UTCP^2$ laedetur: leditur, V
**100** qui: quis, V aut$^1$: autem, V passionem: passione, TPFQ gesserit: eserit, H mortis: morti, $VUMN^2$ liberatur: liberator, V; liberatus, A
**101** haec: *om* M loquitur et: eloquia, NPHEFQ rumpheam: rompheam, TCHF parte: partem, V sedes: sedis, VUANE
**T. 2.** **12** ex: *om* SMT
**13** thronus: tronum, H et$^2$: *om* $U^1APHEFQ$ Antiphas: antipas, $SVNE^1$ mei: mihi, YP; meus, TH,

**T. 2.** ubi Satanas habitat. 14 sed habeo adversus te pauca; quia habes ibi tenentes doctrinam Balaam, qui docebat Balac mittere scandalum coram filiis Israel, ut manducarent idolis immolata et fornicarentur; 15 sic habes et tu tenentes doctrinam Nicolaitarum. 17 qui habet aures, audiat quid spiritus dicat ecclesiis; vincenti, dabo manducare de manna abscondito et dabo ei calculum candidum, et super calculum nomen meum novum scriptum, quod nemo scit, nisi qui accipit.

## EXPLANATIO TERTIAE ECCLESIAE

**3.** 1 *Angelo Pergami ecclesiae scribe : haec dicit, qui habet gladium* 2.12
*ex utraque parte acutum. scio ubi habitas, ubi sedes est Satanae;* 2.13
omni ecclesiae dicit, quia ubique Satanas habitat. Thronus autem Satanae homines mali sunt. 2 revertitur ad speciem, quia, licet ista sola dicat, *ubi thronus est Satanae*, tamen in ista septem figuratae sunt. totius septiformis ecclesiae gesta sunt specialiter, quae increpat aut laudat dicens: *et tenes nomen meum et non negasti* 2.13
*fidem meam; in diebus Antiphas testis mei fidelis, qui occisus est apud vos, ubi Satanas habitat; sed habeo adversus te pauca;* 3 utique adversus alia membra, non ea quibus dicit, *et non negasti fidem meam;* sed ad ea membra dicit se habere, quae diximus thronum esse Satanae, ubi tenent doctrinam Balaam, quibus dicit: *quia* 2.14
*habes ibi tenentes doctrinam Balaam, qui docebat Balaac mittere*

---

*post* mali, § 1, *deficit* A *post* Satanae, § 2, *incipit* G

---

**T. 2.** 14 adversus: adversum, SU quia: qui, $Y^1$MV$A^1$HE Balac: balaac, VUMNHF
15 sic: sed, M et: *om* $M^1$
17 quid: qui, U de: *om* P manna: manam, V abscondito: absconditum, N et super calculum: *om* $U^1$ super: supra, NPF meum: *om* VHE accipit: accepit, $N^1$

**3.** 1 parte: partem, V habitas ubi: *om* $N^1$ sedes: sedis, SVU$A^1$E ubique: ubi, UTC
2 ista sola: isti soli, YMTH tenes: tenentes, VU Antiphas: antipas, $SE^1$ adversus: adversum, VU
3 ad: *om* V ea: eam, U; a, BGC quae: quem, YSUMHEQ Satanae: sataneae, M tenent: tenet, EQ quia: qui, GE Balaac: balac, $Y^2$STPHEQ ut: *om* G

**3.** *scandalum coram filiis Israel, ut manducarent idolis immolata et fornicarentur.* **4** postquam dixit *ibi habitas, ubi thronus est Satanae,* id est, ubi temptatio non deficit et perditio multos efficit reos, laudat ecclesiam, quod teneat confessionem nominis Christi, et non neget fidem suam etiam, et cum fide martyrum honore decoretur, et ab ipsis hoc patiatur, a quibus Christus passus est, qui unus Antiphas testis fidelissimus nuncupatur, qui occisus est in saeculo isto, ubi Satanas, qui Latine vocatur adversarius, dicitur habitare. **5** sed tamen habet adversus ecclesiam Dominus aliquid eo quod sint tenentes doctrinam Balaam. Balaam enim interpretatur Latine vanus populus, sive sine populo, eo quod et ille vanus fuit, et populum vanum genuit, vel absque substantia. **6** Balaam enim tipus est adversarii, qui non congregavit populum ad salutem, nec in multitudine salvandae plebis gaudet, sed dum omnes perdiderit, et sine populo vel absque substantia remanserit, tunc exultat. **7** ipse est qui docuit Balaac mittere scandalum coram filiis Israel. Balaac enim Latine dicitur praecipitans sive devorans. ipse praecipitavit Israel ut consecraretur idolo Fogor, et devoravit eos morsibus voluptatis et luxuriae. **8** ad huius similitudinem dicit etiam ecclesiam habere, qui teneant doctrinam Balaam, qui sunt in ecclesia hypocritae, et hoc habent principale opus edere et fornicari, id est comedere scripturas et fornicationem facere spiritualem, ut de foris pareant hominibus iusti et intus sint mali. **9** sicut Dominus dicit: *intus autem pleni sunt rapina et incontinentia;* sed et omne

Num. 25.18

Mt.23.25

---

**3.** **4** ibi: ubi, M habitas: tas, U[1] ubi[1]: *om* H[1] ubi[2]: *om* VUMGTCE deficit: defecit, V ecclesiam: ecclesia, Y[1]SVUM quod: quo, Y confessionem: confessionis, U neget: negat, CPQ fide: fidem, V et[2]: *om* MH a: ex, NPHEQ Antiphas: antipas, SE[1] vocatur: *om* NPHFQ
**5** et[1]: *om* YU vanus: unus, G[1]
**6** multitudine: multitudinem, YSVUMGP substantia: substantiae, SVU exultat: exultant, MG
**7** Balaac[1]: balac, SP; balaam, M Balaac[2]: balac, SPE enim, *om* SVTP idolo: idola, G Fogor: fegor, VUTPF; fugor, M devoravit: deveravit, P
**8** huius: cuius, CF etiam: ecclesiam, M ecclesiam: *om* H[1] teneant: tenet, GN[1]P et fornicari..... comedere: *om* BG[1]C est: *om* N[1] et[4]: *om* BG[1]C sint: sunt, VMN[1]
**9** rapina: rapinam, YSVUMG incontinentia: incontinentiam, YSVUMG et[2]: *om* BCN[1]Q omne: omni, VTN[2]HFQ; omnem, U

3. opus malum. idolatria vero est fornicatio spiritualis. qui se putat recte vivere, sed per hypocritarum exempla non miscitur in ecclesia, sed cum sinagogae operibus fornicatur. 10 Balaam quoque opera prophetiae spiritu elevatus erat, sed adsumptus non erat, quia et veraciter potuit longe post futura prospicere, sed tamen a terrenis desideriis mentem noluit separare.

11 Sed hac in re subtili inquisitione necesse est, ut semet ipsum animus investiget, ne fortasse vel laudis gloriam quaerat, et animarum lucra se quaerere sua cogitatione simulet. 12 saepe enim sui nominis laude animus pascitur, et quasi sub obtentu lucrorum spiritualium, cum de se bona dici cognoverit, laetatur. 13 et saepe suae gloriae defensione contra detrahentes irascitur et fingit sibimet quod hoc ex eorum zelo faciat, quorum corda a bono itinere detrahentis sermo perturbat. 14 sancti vero aliquando virtutes suas praedicant, ut exemplo suo alios ad vitam trahant; unde Paulus qui tanta pro veritate sustinuit, quotiens *lapidatus, naufragium passus,* quod in paradiso ductus sit, Corinthiis narrat, ut eorum sensum a falsis praedicatoribus avertat. 15 quod perfecti, cum virtutes proprias loquuntur, in hoc quoque omnipotentis Dei imitatores sunt, qui laudes suas hominibus loquitur, ut ab hominibus cognoscatur. nam cum per scripturam suam praecipiat dicens: *laudent te alieni et non os tuum;* quo modo facit ipse quod prohibet? 16 sed si virtutes suas omnipotens Dominus taceret, si eum nullus agnosceret, nullus amaret. si nullus amaret, nullus ad vitam rediret.

Greg., in Ez.1.9.18

II Cor. 11.25

Prov. 27.2

---

3. opus: opere, TNQ malum: malo, TNH$^2$ vero: enim, YSV per: *om* H$^1$EQ miscitur: miscetur, TCNH$^2$F in ecclesia: *om* V

10 opera: *om* TE; opere, BGP$^2$ et: *om* MG futura: futuram, YSVUM

11 animus: *om* G$^1$ animarum: animorum, NP se quaerere: sequi, H$^2$ sua: nostra, G$^2$HEFQ; nostram, NP cogitatione: cogitationem, NP

12 laude: laudem, PH$^1$ dici: dei, P

13 fingit: finit, G faciat: faciet, P

14 sancti: sic, SMTCH; scio, VB ut..... trahant: *om* BG$^1$C alios: *om* N$^1$P qui: quae, NP paradiso: paradisum, VUBC ductus: deductus, V sensum: sensu, EQ

15 Dei: *om* G$^1$ hominibus$^1$: omnibus, N$^1$P loquitur: loquuntur, G$^2$CF hominibus$^2$: omnibus, YNPHEQ cognoscatur: cognoscantur, GNH$^2$F cum$^2$: *om* YM prohibet: prohibetur, B

16 si: sic, N$^2$H; *om* YTFQ eum: enim, SVUMBG$^1$C; *om* YT nullus$^1$: *om* B; + eum, G$^2$T nullus amaret$^1$: *om* G$^1$

**3.** unde per psalmistam dicitur: *virtutem operum suorum adnuntiabit* Ps. 110.6
*populo suo.* **17** iusti atque perfecti, non solum cum vituperationis suae verba reprehendunt, sed etiam cum virtutes, quas habent, infirmis loquuntur, reprehensibiles non sunt, quia per suam vitam, quam fecerunt, aliorum animas ad vitam quaerunt, et numquam bona sua detegunt, nisi eos, ut dixi, aut proximorum utilitas, aut certe nimia necessitas cogat. **18** hinc ad Ezeciel dicitur: *increduli* Ez. 2.6
*et subversores sunt tecum et cum scorpionibus habitas.* increduli scilicet Deo, subversores vero infirmantibus proximis; scorpiones autem etiam fortibus ac robustis, quibus et in faciem contradicere non possunt, ex occulto tamen vulnus inrogationis infigunt. **19** nam aliquando aliquis per tumorem elationis loquitur, et loqui se per auctoritatem libertatis existimat, et aliquando alius per stultum timorem tacet et tacere se per humilitatem putat. **20** ille locum sui regiminis adtendens non metitur sensum tumoris. iste locum suae subiectionis considerans timet dicere bona quae sentit, et ignorat quantum caritati reus efficitur tacendo. **21** sic vero sub auctoritate superbia et humanus timor sub humilitate se palliat, ut saepe nec ille valeat considerare, quid Deo, nec iste quid debeat proximo. **22** nam et ille eos, qui sibi subiecti sunt, conspicit, et ei cui omnes subiacent, non intendit. in elatione adtollitur et

---

## §§ 17 - 75 *non collatus G*

---

**3.** **17** cum$^{1}$: *om* EQ vituperationis: + ut (*om* C) exemplo suo alios ad vitam trahant sed (*om* B), BC reprehendunt..... loquuntur: *om* M infirmis: infirmi, BC suam: summam, H quam: quae, NP fecerunt: fecerant, P animas: + trahere, HE detegunt: delegunt, MT; abscondunt, NPH; produnt, EQ; abscondit, F nimia: anima, U
**18** Ezeciel: Iezechielem, TC; ezeziel, V scorpionibus: scorpionis, N$^{1}$ scilicet: videlicet, N$^{3}$HF; licet, N$^{1}$; dicet, P ac robustis quibus: *om* U$^{1}$ in *om*: U$^{1}$ infigunt: infingunt, M
**19** tumorem: timorem, YUTPH auctoritatem: auctoritate, Y$^{1}$SVUM aliquando alius: *tr* CF timorem: tumorem, Y$^{1}$
**20** metitur: mentitur, Y$^{1}$VUBNPE$^{1}$ tumoris: timoris, SBTCNQ subiectionis: dilectionis, M; dilectionem, N$^{1}$H$^{1}$ caritati: caritatis, UNP$^{2}$F
**21** sic: si, BC; *om* P palliat: polluat, YTF; palpat, P ille valeat: illa valet, P$^{1}$ quid$^{2}$: qui, V
**22** et$^{1}$: *om* NPHEQ ei cui: *tr* M ei: eum, B$^{2}$N$^{3}$HEFQ; *om* B$^{1}$ intendit: attendit, HEQ elatione sua: elationem suam, N$^{1}$E

3. de elatione sua velut de auctoritate gloriatur. 23 iste vero, dum timet ne maioris gratiam amittat, atque per hoc aliquid temporalis damni sustineat, recte quae intellegit occultat, atque apud se tacitus ipsum timorem, quod constringitur, humilitatem nominat, sed eum, cui nihil vult dicere, tacendo in cogitatione diiudicat. 24 fitque, ut unde se esse humilem extimat, inde gravius sit superbus. discernenda ergo semper sunt libertas et superbia, humilitas et timor, ne aut timor humilitatem aut superbia libertatem fingat. 25 Ezeciel itaque qui non solum populo, sed etiam senioribus loqui mittebatur, ne incautum timorem habeat, admonetur, dum dicitur: *ne timeas eos;* ac ne forte derogationis eorum verba pertimesceret, adiungitur *neque sermones eorum metuas.* 26 cur autem linguas Ez. 2.6 derogantium timere non debeat, etiam causa subiungitur, cum protinus subinfertur: *quoniam increduli et subversores sunt tecum, et cum scorpionibus habitas.* 27 timendi enim essent hi quibus loqui mittebatur, si in fide et opere omnipotenti Deo placuissent, qui autem increduli et subversores sunt, in suis sermonibus derogantes, timendi non sunt. 28 quia stultum valde est, si illis placere quaerimus, quos non placere Domino scimus. debent autem habere in metu et reverentia iudicia iustorum, quia membra omnipotentis Dei sunt; et hoc ipsi in terra reprehendunt, quod Dominus redarguet de caelo. 29 nam perversorum detractio vitae nostrae adprobatio est; quia iam ostenditur nos aliquid iusti habere ante

---

*post* constringitur, § 23, *incipit* A

---

3. 23 dum: nonnumquam, HEFQ; *pr* nonnumquam, NP amittat: admittat, MTCHEQ; amittit, N damni: damnis, V recte: recta, YSBCF; res, NP quod: quo, $U^1$BTC$N^2$PHEFQ cui: qui, SVUT
24 ut: *om* MHQ esse: *om* NPHEQ extimat: existimat, UBTCPQ discernenda: discernendo, C$P^2$F ne aut: nec ut, $U^1$; nec aut, $U^2$ aut$^2$: + se, UGTNPHEQ
25 Ezeciel: ezeziel, H mittebatur: nitebatur, SNPHEF habeat: non debeat, NPH ac: hanc, $P^1$ metuas: timeas, CP
26 autem: tamen, EQ
27 mittebatur: nitebatur, S$N^2P^2$F; nitebantur, $N^1P^1$ Deo: *om* AC non: *om* AC
28 quos: quo, V metu: metum, $N^1P^1$ reverentia: referentia, S$N^1$E iudicia: *om* $U^1A^1$ omnipotentis Dei: *tr* P redarguet: redarguit, THQ de: in, HF
29 iusti: iustitiae, S$A^2$HEQ; iustum, NP

**3.** Deum, si illis incipimus displicere, qui non placent Deo. **30** nemo etenim potest in una eademque re omnipotenti Domino atque eius hostibus gratus existere. nam Deo se amicum negat, qui eius placet inimico. et inimicis veritatis adversabitur, qui eidem veritati in mente subiugatur. **31** unde sancti viri in vocis liberae increpatione succensi ad sua odia excitare non metuunt, quos Deum non diligere cognoscunt. quod propheta ardenter exhibens, creatori omnium quasi in munere obtulit dicens; *nonne qui te oderunt Deus,* Ps. *oderam illos, et inimici facti sunt mihi,* ac si aperte dicat, pensa quan- 138.21 tum te diligo, qui tuorum hostium excitare contra me inimicitias non pertimesco. **32** hinc iterum dicit: *qui retribuebant mihi mala* Ps. 37.21 *pro bonis, detrahebant mihi, quoniam subsecutus sum iustitiam.* bonum valde est quod iustus tribuit, quando male agentibus libera voce contradicit. sed hic perversi mala pro bonis retribuunt, cum iustis derogant, quia contra eos iustitiae defensionem servant. **33** non enim iusti humana iudicia sed aeterni iudicis examen aspiciunt, atque ideo detrahentium verba contemnunt. **34** de quibus adhuc subditur: *tu autem fili hominis audi quaecumque loquor ad te et noli esse* Ez. 2.8 *exasperans, sicut domus Israel exasperatrix est;* id est mala, quae fieri conspicis, ipse non facias, ne hoc, quod prohibere mitteris, ipse committas. **35** omnis enim praedicator intenta semper debet mente pensare, ne qui missus est lapsos erigere, ipse in pravitate operis cum lapsis cadat, et Pauli apostoli sententia feriatur dicentis,

---

**3.** illis: *om* $P^1$ incipimus displicere: incipere displicimus, YSVUMA$^1$N$^1$H$^1$E
**30** una: unam, VU eademque: eandemque, YSVU$^2$MA$^1$HE re: *om* UT gratus: *om* YSVUMAC; fidelis, T existere: + amicus, $A^2$ inimicis: inimicus, P subiugatur: subiugabitur, NP
**31** vocis: vobis, M increpatione: increpationem, A excitare: exitare, $A^1$ metuunt: metunt, H ardenter: ardentes, VCF te oderunt: *tr* PHE; oderant, P illos: + et super inimicos tuos tabescebam perfecto odio oderam illos, N$^2$HEFQ aperte: *om* H$^1$F pensa: pensat, $M^1$ quantum: quanto, N$^1$P$^1$
**32** mala pro$^1$..... mihi: *om* A$^2$T quoniam: quia, EQ sum: sunt, P iustitiam: iusticia, PE pro$^2$: *om* VMATH
**34** quaecumque: quae, H Israel: *om* NPHEF id est: ac si, H; ac si diceret, EF$^2$Q mala: male, N$^1$P$^1$ mitteris: niteris, CNP$^2$EFQ; niteres, $P^1$
**35** enim: etenim, HQ debet mente: *tr* HEFQ; *om* mente, V ne qui missus est: nequissimum, N$^1$P$^1$ lapsos: lapso, $M^1$ pravitate: pravitatem, TH cadat: dicat, H et: ex, YSVCNE; + ne, $P^2$ Pauli: + hunc, SNPHEFQ

**3.** *in quo alterum iudicas, te ipsum condemnas.* **36** unde Balaam Dei spiritu repletus ad loquendum, sed tamen in carnalem vitam suo spiritu retentus de semet ipso loquitur, dicens: *dixit auditor sermonem Dei, qui novit doctrinam altissimi et visiones omnipotentis videt, qui cadens apertos habet oculos.* **37** cadens apertos oculos habuit, quia rectum quod diceret vidit. sed recte vivere contempsit. cadet videlicet in perverso opere et apertos habens oculos in sancta praedicatione. **38** est tamen aliud quod possit intellegi. cur beatus Ezeciel, qui ad praedicationem mittitur, esse exasperans prohibetur? nisi ad loquendum verba cum mittebatur, obediret, omnipotentem Dominum sicut populus de perverso opere, sic propheta de suo silentio exasperasset. **39** nam sicut mali Deum exasperant, qui loquuntur vel faciunt mala, ita et aliquando boni exasperant Deum, qui tacent bona. illis itaque culpa est perversa agere, istis vero culpa est recta tacere. **40** in hoc enim cum malis etiam boni simul Deum exasperant, qui cum perversa non increpant eis, sed per suum silentium proficiendi licentiam praestant, haec est in ecclesia idolatria et fornicatio spiritualis, quae exordium ducit ex doctrina Balaam. Rom. 2.1 Num. 24.16

**41** *Sic habes et tu tenentes doctrinam Nicolaitarum;* id est, hereticorum dogma sectantes suadet etiam ipsos ut convertantur ad Dominum et agant penitentiam, ne in gladio oris sui bellare cum eis incipiat, dum ad iudicium veniens interrogaverit unumquemque de operibus suis. frequenter admonens dicit: *penitentiam age. quod si nolueris, venio tibi cito et debellabo eos gladio oris mei.* 2.15 2.16

---

**3.** condemnas: contemnas, Y

**36** carnalem: carnali, $A^2$TCQ; carnale, YVUMA$^1$ vitam: vita, $A^2$TCQ visiones: visionis, N habet: habens, SUNP; hans, M

**37** cadet: cadens, TFQ habens: habet, MEF

**38** possit: possi, $A^1$ ad: a, VU praedicationem: praedicatione, V esse: *om* $P^1$ nisi: + enim, HEFQ loquendum: loquenda, MEF cum: qui, V cum mittebatur: committebatur, P exasperasset: exasperat, TCF

**39** Deum$^1$: dominum, YSMHEQ; *om* $U^1$ vel: et, Y

**40** qui: quia, UT sed: *om* MTPFQ suum: *om* $U^1$ et: *om* AC ducit: dicit, NPH doctrina: doctrinam, ME

**41** dogma: doctrinam, CQ sectantes: secantes, TH; sectentur, YSVUA$^1$; sectantur, $MA^2$ ipsos: ipsis, VTNP et$^2$: ut, A incipiat: incipiant, V unumquemque: unum quemquam, N nolueris: non volueris, H gladio: *tr post* mei, NP

**3.** **42** ad ipsam partem dicit debellandam, quem semper increpat. *qui habet aures, audiat, quid spiritus dicat ecclesiis. vincenti dabo* 2.17 *manducare de manna abscondito;* id est de pane qui de caelo descendit, de quo pane cotidiana prece dicimus: *panem nostrum cotidianum da nobis hodie.* Luc.11.3 **43** nostrum dicimus, sed cum illo est, et nisi petierimus, non accipimus. huius panis figura fuit manna in eremo, sed non est omnibus notum. nam multi manducantes mortui sunt, sicut Dominus dicit: *manducaverunt manna in eremo et* Jo. 6.49 *mortui sunt.* ex eodem manna alii manducaverunt et mortui non sunt, sicut Moyses et ceteri. **44** non enim illum panem improbavit, sed absconditum ostendit. idem namque fuit ille panis, qui nunc est in ecclesia, sicut scriptum est; *eundem cibum spiritualem* I Cor. 10.3 *manducaverunt,* etiam modo manducatur panis spiritualis, et non est omnibus panis vitae; *qui enim manducaverit indigne iudicium* I Cor. 11.29 *sibi manducat.* **45** pro hoc legimus scripturas, ut Christum cognoscamus et per Christum trinitatem, quae unus Deus est, recte credamus. **46** haec est solidus cibus, haec est manna absconditum, sicut scriptum est: *panem caeli dedit eis, panem angelorum mandu-* Ps. 77.24 *cavit homo,* quia qui cum patre et spiritu sancto semper aequalis creditur in principio et angeli de divinitatis eius fruentur intuitu, nunc *verbum caro factum est et habitavit in nobis.* **47** *hic est panis,* Jo. 1.14 *qui de caelo descendit. si quis ex ipso manducaverit, non morietur,* Jo. 6.50 *sed habebit vitam aeternam.* hic est panis absconditus, qui non datur nisi legitime certantibus, et in amore Dei et proximi per-

---

**3.** **42** quem: quam, $A^2TCFQ$; que, $A^1$ aures: aurem, H abscondito: abscondita, $SVMG^1TNP^1H^1$ de pane: panem, FQ qui: quae, $P^1$ quo: qua, $NP^1$ pane$^2$: + in, VCNPEFQ cotidianum: cotidinum, H

**43** accipimus: accipiemus, TQ fuit: *om* NPH eremo$^1$: ore meo, NP eodem: eadem, SF non: *om* H

**44** et non: sed non, NPHE; + et non, V est: *om* $V^1$ manducat: mandat, U; + id est qui legit scripturas panem manducat sed si quod legit non (*om* N) facit iudicium sibi manducat, NPHEFQ

**45** pro: per, PQ recte: rectam, Q

**46** est$^1$: *om* $ME^1$ quia: *om* EQ qui: *om* $M^1NH$ aequalis: aequales, V de: *om* $TNP^2HF$ fruentur: fruuntur, $Y^2UA^2TCPQ$ habitavit: habitat, N

**47** qui$^1$: que, $P^1H^1$; quem, N

**3.** severantibus. **48** hic est manna, quem nemo accipit, nisi qui petit. quem nemo petit, nisi quem Deus gratuita miseratione inluminaverit et ad penitentiam traxerit. quia secundum apostolum, *cui vult miseretur, et quem vult, obdurat.* **49** miseretur magna bonitate, obdurat nulla iniquitate, quia iniquitas in Deo non est. sed unusquisque funibus peccatorum suorum adstringitur, ut puta lutum et cera; lutum stringitur et cera mollitur, cum aequalis fervor aut calor solis habetur. **50** cui imputandum est? soli aut luto? absit ut soli, qui aequalem claritatem non mutavit. ita nec Deo imputandum est. sol quippe in fulgore, et uniuscuiusque est opus in manifestatione, sicut scriptum est: *luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona et glorificent patrem vestrum, qui in caelis est.* **51** de cera autem non vacat tropum inquirere, cuius naturam cognoscitis ex virginitate procedere, lutum vero peccata est, ut scriptum est: *canis reversus ad vomitum suum et sus lota ad volutabrum luti.* **52** porci sunt, qui necdum evangelio credunt et in luto crudelitatis vitiisque versantur. non est ergo Deo imputandum, *qui vult omnem hominem salvum fieri, et ad agnitionem veritatis venire.* **53** istis ergo data est manna, qui evangelio credunt, et quae in eo scripta sunt, intenta mente faciunt. **54** hunc panem, qui de Aegypto exierunt, omnes manducaverunt, sed non omnes terram repromissionis intraverunt. hunc enim panem nunc de Aegypto saeculi, quae Latine dicitur tribulatio, exeuntes omnes manducant, sed non omnes paradisum intrant, quod quidam igno-

Rom. 9.18

Mt. 5.16

II Pet. 2.22

I Tim. 2.4

---

**3.** **48** quem[1]: quod, ACP[2]F quem[2]: quod, A[2]C ad: a, A[1]
**49** nulla: *om* AC puta: per, P cera: ceram, P stringitur: instringitur, NP; adstringitur, A[2]F
**50** soli: solis, UNP luto: lutum, SVU aequalem: aequali, SVMA[1] fulgore: + est, YT opus: *om* U[1]
**51** cera: cetera, V vacat: vocat, Y[1]H naturam: natura, NP ex: de, P peccata: peccatum, U[1]ATCP[2]HEFQ vomitum: + suum, STP sus: suus, Y[1]S[1]VA[1]; suis, M volutabrum: volutabro, NP[1]
**52** porci sunt: *om* NPHEFQ qui: quia, NPHFQ evangelio: evangelium, UF crudelitatis: incredulitatis, SHEQ Deo: deum, N omnem hominem: *tr* M
**53** data: datum, A[2]HFQ
**54** hunc panem..... intraverunt: *om* YVUMATC hunc[1]: + enim, S quae: qui, EF exeuntes: exuntes, V; exeunte, P

**3.** rantes viam quasi per eremum istius saeculi spirituale fame cotidie pereunt. **55** quod si in via intrassent, id est in Christo, qui dixit, *ego sum via*, et si hunc panem manducassent, nequaquam in eremo, Jo. 14.6 id est, in ignorantia litterarum morerentur. sed plano vestigio cum Iesu duce repromissionis paradisi terram ovantes ingrederentur; quia ut apostolus ait: *in Christo Iesu neque circumcisio aliquid valet* Gal. 5.6 *neque praeputium, sed nova creatura.* **56** non enim magni est meriti, si quid foris erga nos agatur in corpore, sed pensandum est quid agatur in mente. **57** nam praesentem mundum despicere, transitoria non amare, mentem medullitus in humilitate Deo et proximo sternere, contra inlatas contumelias patientiam servare, et custodita patientia dolorem malitiae a corde repellere, egenis propria tribuere, aliena non concupiscere, amicum in Deo diligere, propter Deum et eos qui inimici sunt amare, de afflictione proximi lugere, de morte eius qui inimicus est non exultare; **58** haec est nova creatura, quam idem magister gentium apud alios quoque discipulos vigilanti oculo requirit, dicens: *si qua igitur in Christo nova* II Cor. *creatura, vetera transierunt, ecce facta sunt nova.* **59** istis ergo 5.17 sine dubio datur manna absconditum, istis lignum vitae, quod est in paradiso Dei, id est crucem Christi in ecclesia, mandatur adtingere. istis dictum est: *qui credit in me flumina de ventre eius* Jo. 7.38 *fluent.* **60** isti sunt apostolorum membra, qui cum Christo capite, id est Iesu duce repromissionis, ingrediuntur caelestia regna. **61** ad veterem quippe hominem pertinet, praesentem mundum quaerere, transitoria ex concupiscentia amare, mentem in superbiam erigere, patientiam non habere ex dolore malitiae, de proximi laesione co-

---

**3.** istius: stius, Y spirituale: spirituali, MTCP²HFQ
**55** si¹: sic, NP via¹: viam, A² eremo: heremum, H in⁴: *om* MATPHEQ duce: ducere, H
**56** si quid: sed qui, N
**57** despicere: dispicere, N humilitate: humilitatem, V custodita: custodia, V dolorem: dolore, A¹CP⁵Q repellere: expellere, P tribuere: tribue, H in Deo: ideo, V inimici: inimicis, YM
**58** est: + enim, V; *om* A¹T¹C; *tr post* creatura, A² ecce: *pr* et, YUTP
**59** lignum: ligni, SV est¹: *om* H fluent: + aquae vivae, Y²T
**61** ad¹: a, SV concupiscentia: concupiscentiam, A¹ superbiam: superbia, NP

**3.** gitare, sua indigentibus non dare, ad multiplicandum aliena quaerere, nullum pure diligere, inimicitias inimicitiis reddere, de afflictione proximi gaudere; **62** cuncta haec vetusta sunt hominis, quae videlicet de radice trahitur corruptionis. istis namque non datur de manna absconditum, quia via non invenerunt Christum. suae vero ecclesiae dicit: *manifestabo me ei.* Jo. 14.21

**63** *Et dabo ei calculum candidum,* id est corpus baptismi candidatum. calculus enim lapis est candidus, de quo apostolus ait: *ut sitis lapides vivi, coaedificati in templo Dei.* lapides quoque pretiosi, confessores, apostoli, sacerdotes, omnesque iusti intelleguntur. **64** hi lapides per Moysen in templum Dei offerri praecipiuntur, ut nullus desperet salutem; offerebant, alius aurum, sensum spiritualem, quod est in ecclesia mystica intellegentia; alius argentum, eloquium, id est tropologicam sive moralem intellegentiam; alius aeris vocem, id est storicam intellegentiam. **65** scriptura enim sacra triplici sentienda est; primo ut storice, secundo ut tropologice, tertio ut mystice intellegatur; storice namque iuxta litteram, tropologice iuxta moralem scientiam, mystice iuxta spiritualem intellegentiam. **66** ergo sic oportet in ecclesia catholica fidem tenere, ut scripturas storialiter debeamus legere, moraliter interpretare, et spiritualiter intellegere. **67** bene ergo dicitur: *dabo ei calculum* 2.17 I Pet. 2.5 2.17

---

**3.** indigentibus: indientibus, H ad²: a, VP¹ pure: + propter deum, NPHEFQ inimicitiis: *tr ante* inimicitias, AC; inimicis, SACNPFQ; + suis, P

**62** vetusta: vetusti, UTCPQ trahitur: trahuntur, TCP²Q absconditum: abscondito, YA²TCH²FQ via: viam, YA²TPH²EFQ suae: si, N

**63** baptismi: baptismo, P¹ candidatum: candidum, UMTPF calculus: calculum, M candidus: candidum, NP¹E quo: qua, YSVMNP¹ coaedificati: quod aedificati, SV confessores: + et, HEQ

**64** templum: templo, NPEQ praecipiuntur: praecipiunt, N desperet: disperet, YNP¹E; despiret, V offerebant: offerebat, ATCF intellegentia: intellegentiam, V alius²..... intellegentiam: *om* H alius²: aliis, N tropologicam: tropologiam, FQ moralem: mortalem, M aeris vocem: *tr* U; eramentum, TH

**65** scriptura: scripturarum, V triplici: + modo, MT; tripliciter, CP² sentienda: intellegenda, AC est: + modo, EFQ storice²: storica, NP¹ secundo ut tropologice: *om* Y¹ iuxta¹ ²: iusta, UCF; ad, AT litteram tropologice: *om* AC mystice..... intellegentiam: *om* AC iuxta³: iusta, VF

**66** ecclesia catholica: ecclesiam catholicam, NPHEF debeamus: debemus, V interpretare: interpretari, TCFQ

**3.** *candidum*, id est, faciam illum sedere cum potentibus populi mei, quod sunt apostoli, et thronum gloriae hereditabo illi. **68** *et super calculum nomen novum scriptum*, id est mysterium filii hominis, ac si diceret, manifestabo ei me ipsum. **69** *quod nemo scit nisi qui accipit*. hypocritis enim licet habere videantur, non est datum illis intellegere, sicut scriptum est; *vobis datum est intellegere mysterium* Mt.13.11 *regni* et mea secreta cognoscere, quos video in meo amore laborare. **70** quae secreta propheta referebat, cum diceret, *occulta sapientiae* Ps. 50.8 *tuae manifestasti mihi*. illis vero non est datum, quia sua verba non mea praedicant, et me persequuntur, cum vos habent in despectum. **71** de quo etiam et ad Ezeciel dicitur: *fili hominis vade ad* Ez. 2.7 *domum Israel, et loqueris verba mea ad eos*. in eo quod Dominus dicit, *loqueris verba mea*, quid aliud quam eius ori frenum moderaminis imponit, ne quod prius intus non audierit, foris dicere praesumat? **72** nam prophetae falsi, quod sunt hypocritae et heretici, sua et non Domini verba loquuntur, sicut et eo tempore non Dei sed sua verba loquebantur, de quibus scriptum est: *nolite* Jer.23.16 *audire verba prophetarum, qui prophetant vobis et decipiunt vos. visione cordis sui loquuntur, non ore Domini;* et rursum: *non loquebar* Jer.23.21 *ad eos et ipsi prophetabant*. **73** qua ex re quoque colligendum est, quia et quisquis expositor in explanatione sacri eloquii, ut fortasse auditoribus placeat, aliquid mentiendo componit, sua et non Domini verba loquitur, si tamen placendi vel seducendi studio mentia-

---

**3.** **67** quod: qui, STCHQ illi: illum, NHEFQ
**68** nomen: + meum, SUM filii: fili, N
**69** hypocritis: ipocritas, UAT; ippocrite, $P^2Q$(CE)
**70** quae: quem, SV$U^1$MNE sapientiae tuae: sapientia tua, NPHE illis: illi, HQ quia: qui, UTNPHF mea: ea, V cum$^2$: dum, EFQ despectum: despectu, NPHEF
**71** et$^1$: *om* $P^2Q$ ad Ezeciel: ad ezecielem, CEQ; iezechieli, AT; *om* ad, $UP^1F$ dicitur: *om* S; dicens, M ad eos: *om* MA in eo..... mea: *om* MA; + ad eos, H audierit: audierat, VATCF; auderit, U
**72** prophetae: propheteae, U quod: qui, MTCQ sunt: *om* P verba$^1$..... sua: *om* AC et$^2$: *om* $U^1$ Dei: domini, NPHFQ loquebantur: loquebatur, H et$^3$: *om* NP vos: vobis, N visione: visionem, $A^2$NPHEQ prophetabant: prophetabunt, HE
**73** qua: quia, YV sacri eloquii: *tr* HEFQ eloquii: eloquiis, $H^2$ placendi: placendum, N; placendo, P seducendi: saducendi, N

3. tur. 74 nam si in verbis dominicis virtutem requirens, ipse aliter quam prolata sunt, senserit, etiam si sub intellectu alio aedificationem caritatis requirat, Domini sunt verba quae narrat, quia scriptum est: *scientia inflat, caritas autem aedificat.* 75 hinc Iohannes ait: *quoniam qui novit Deum et mandata eius non servat, mendax est, et in eo veritas non est;* et iterum: *qui dicit se in luce esse et fratrem suum odit, in tenebris est usque adhuc.* si enim hypocritae mysterium Dei cognovissent, numquam Deum in familia eius occidissent. I Cor. 8.1 I Jo. 2.4 I Jo. 2.9

## STORIA ECCLESIAE QUARTAE

T. 2. 18 Angelo Thiatirae ecclesiae scribe: haec dicit filius Dei, qui habet oculos sicut flammam ignis, et pedes eius similes oricalco Libani; 19 scio opera tua, et dilectionem et fidem, et ministerium et patientiam tuam et universas operationes tuas etiam in novissimis abundantiores prioribus. 20 habeo adversus te multa, quia permittis mulierem Zezabel, quae se dicit prophetissam esse, et seducet multos servos meos, et facit fornicare et manducare idolis inmolata. 21 et dedi ei tempus ut paenitentiam ageret, et non vult paeniteri de fornicatione sua et docet et seducit servos meos fornicari. 22 ecce mitto illam in lectum; et eos qui cum

---

T. 2. 18 *incipit collatio* MS G

---

3. 74 virtutem: virtute, $A^{1}C$ quam: quem, YSVUM; + his per quem (quam, $NP^{1}$), NPHEFQ prolata: praelata, HE; probata, NP si²: *om* $U^{1}$ etiam si: et quasi, P intellectu: intellecto, $YSVMP^{1}$ requirat: requiram, N scriptum est: scripta sunt, M 75 ait: + qui dicit, NPHEFQ qui¹: *om* NEF novit: cognovi, NPHEFQ mysterium: ministerium, YU

T. 2. 18 flammam: flamma, $SMGA^{1}NHEQ$ eius: *om* EFQ oricalco: auricalco, NPFQ 19 ministerium: misterium, P tuam: *om* EFQ 20 adversus: adversum, NP permittis: sinis, NPHEFQ Zezabel: iezabel, CP; gezabel, FQ quae: qui, GN prophetissam: prophetissimam, VMAGTCQ; prophetissa, N seducet: seducit, $SA^{2}TCPHFQ$ fornicare: fornicari, $Y^{2}VTCP^{2}EFQ$ 21 dedi: dedit, VMAGTH ei: illi, AG paeniteri: paenitere, $A^{2}GCQ$ et seducit: *om* G seducit: seducet, SUNPE meos: *om* S fornicari: fornicare, UCE 22 illam: eam, UTP

**T. 2.** ipsa fornicantur in tribulatione magna, si non paenituerint operum eius; **23** et filios eius occidam in morte. denique et scient omnes ecclesiae, quia ego sum scrutator corda et renes; et dabo vobis singulis secundum opera vestra; **24** vobis autem dico reliquis qui estis Thiatirae; non mitto super vos aliud pondus; **25** verum tamen quod habetis, tenete donec veniam. **26** et qui vincit et qui servat opera mea usque ad finem, dabo ei potestatem super gentes, **27** et pascet eas in virga ferrea, et ut vas figuli comminuuntur, **28** sicut et ego accepi a patre meo; et dabo ei stellam matutinam. **29** qui habet aures, audiat quid spiritus dicat ecclesiis.

## EXPLANATIO ECCLESIAE QUARTAE

**4.** **1** *Angelo Thiatirae ecclesiae scribe: haec dicit filius Dei, qui* 2.18
*habet oculos sicut flamma ignis, et pedes similes oricalco Libani;* 2.19
*scio opera tua, et dilectionem et fidem et ministerium et patientiam tuam, et universas operationes tuas, etiam in novissimis abundantiores prioribus;* **2** oculos sicut flamma ignis et pedes eius similes oricalco, cuius intuitus universa discernit, cuius caro inmaculata rutilat, velut oricalcum in igne claritate resplendet. **3** scire autem ope-

*post* T. 2. 27 *deficit* A *post* T. 2. 29 *deficit* N

**T. 2.** operum: opera, $P^2H$ eius: *tr ante* operum, VTF
**23** in: *om* GF morte: mortem, U et²: *om* P ego sum: *om* N scrutator: scrutor, $Y^2VT$; scruto, $Y^1SUMAG$; *pr* qui, SMAGT corda et renes: renis et cordis, NPEQ secundum: *om* M
**24** Thiatirae: tiathira, NE
**25** tenete: *tr ante* quod, EFQ
**26** vincit: vicit, EQ ad: in, P
**27** ut: *om* $U^1$ comminuuntur: comminuentur, $YTCP^2Q$; comminuntur, AGN
**28** et¹: *om* YVUM stellam matutinam: stella matutina, SMGE
**4.** **1** sicut: ut, P flamma: flammam, BTCQ pedes: + eius, YVU similes: similis, V oricalco: ericalco, B; auricalco, CPEF patientiam tuam: patientia tua, SMGH; *om* tuam, PEQ
**2** flamma: flammam, VBTCFQ eius: ei, SMBTF; illius, P; *om* HEQ oricalcum: oricalco, $VP^1E^2$; auricalcum, $CE^1$ claritate: claritatem, G resplendet: resplendens, HEFQ

**4.** rationem et caritatem et fidem, servitium et patientiam ecclesiae testatur et novissima opera plura ait prioribus; significat maiorem sanctorum numerum in finem temporum esse futurum, quando adveniente homine peccati, filio perditionis, innumera sanctorum milia proprio erunt cruore sacranda. **4** sed causatur adhuc adversus eam dicens: *quia permittis mulierem Zezabel, quae se dicit* 2.20 *prophetissam, et docet et seducet servos meos fornicari et manducare idolis inmolata.* **5** quid sibi vult in fornicariae illius Zezabel tipo, nisi quaedam doctrinam, quae immolata idolis doceat manducari, et tempus paenitentiae acceperint atque dispexerint et paenitentiam agere noluerint. **6** sed aegrotatio huic doctrinae idolorum languorque promittitur et infirmitas lecti, id est istius saeculi delectatio, et qui adulterantur per doctrinam eius, tribulationem maximam eis futuram in diem iudicii repromittit. **7** nam Zezabel interpretatur sterquilinium vel sanguinis fluxus. quid aliud in sterquilinio nisi sordes? quid in sanguine reputabitur, nisi scelus atque peccatum, quod per crimen admittitur? **8** recte eis condemnatio futura praedicitur, nisi forte penitentiam agant ab operibus suis. sermo itaque designat in uno homine, quod est ecclesia, cum dicit: *scio opera tua* maiora prioribus, generaliter omnium sanctorum 2.19 persona est, **9** cum autem dicit, *permittis mulierem Zezabel*, prae- 2.20 positos, id est episcopos, qui habent permittendi abstinendique

---

**4.** **3** caritatem: caritate, U ecclesiae: + suae, $G^2$PHEFQ ait: *om* G finem: fine, MTCPH adveniente: advenienti, P homine: hominem, G innumera: in numero, PF

**4** causatur: accusatur, M dicens: dicentes, YTQ Zezabel: iezabel, $AT^2$P quae: qui, VGPQ prophetissam: + esse, GC seducet: seducit, CQ immolata: immolate, $P^1$

**5** in: *om* P quaedam: quandam, $TCP^2Q$ manducari: manducare, BCG acceperint: acceperunt, CF dispexerint: dispexerunt, $V^1C$ noluerint: noluerunt, $SV^1$ UGTCHE

**6** languorque: langorque, SVCEQ; largitorque, P istius: stius, $YSVU^1$; *om* MT delectatio: dilectio, P qui: quia, U per: *om* PH

**7** interpretatur: interpretantur, V sterquilinio: exterquilinio, YSM; exterquilinium, UP; exterquilio, G scelus: zelus, $YVUSMBG^1TC$

**8** agant: agunt, VMTH sermo: sermonem, SVTQ uno homine: hunc hominem, P quod: qui, PHEFQ persona est: *tr* BGC

**4.** potestatem. **10** sicut ergo in hac speciali ecclesia et officia et qualitates non nisi sermonis ratio discernit, ita et transitum ab specie ad totam ecclesiam. constituit namque episcopum reum, si quidem permittendo particeps est eorum qui haec faciunt.

**11** *Et dedi ei tempus ut paenitentiam ageret, et noluit penitentiam agere de fornicatione sua.* cur non dixit, dedi vobis tempus, ut paenitentiam agatis, sed ei? **12** quia in ecclesia diximus, duae partes sunt in uno homine, quia ecclesia unum hominem dicit. una pars est, quae paenitentiam agit, et altera est saecularium, quae sub nomine Christianitatis omne, quicquid malum est, facit. **13** et sunt ibi praedicatores inter utrasque partes, qui sunt leves, quasi sub nomine religionis dant eis inlicitas paces, et promittent eis securitatem et novas prophetias adtendendas ostendunt. **14** et habet in ipsa parte, quam diximus, sacerdotes et levitas, sceleratos et fornicarios et istos, quos diximus, qui inlicitas paces faciunt, qui religiosi quasi esse videntur. cum ambas partes amicitiam vult tenere. **15** ista est Zezabel quae seducit homines simplices, ut non agant paenitentiam. *omnis* enim *qui fornicariae consentit, unum corpus efficitur cum ea.* haec fornicatio spiritualis est intra ecclesia. **16** de hanc fornicationem apostolus dixerat: *fornicationem, inmunditiam, et*

2.21

I Cor. 6.16

Col. 3.5

---

*post* istos, § 14, *incipit* N

---

**4.** **10** speciali: specie, EQ et[1]: *om* PHEFQ sermonis: sermones, VUF ab specie: ad speciem, P episcopum: episcopus, GTF si: sic, P est: *om* P
**11** dedi: dedit, P ut: ad, B tempus[2]: *om* P agatis: aguatis, H ei: dei, V
**12** quia: *om* P; + quae, GTQ diximus: *pr* ut, G[2]PHEFQ duae: duas, YUBGCPHEF homine: hominem, B[1]; + dicit, BGC quia..... dicit: *om* BG[1]TC et: *om* UBGC est[2]: + quae, V quae[2]: qui, PF quicquid: quidquid, YS; quod, P
**13** utrasque: utrosque, P[1] leves: + et, MBTCHQ[2] promittent: promittunt, Y[1]TCP[2]-HEFQ ostendunt: ostendit, P[1]HE
**14** habet: habent, P in: *om* G ipsa: ipsam, VF parte: partem, VHF quam: qua, YSMGHE istos: eos, HEQ qui[1]: quos, NP faciunt: fiunt, N videntur: videtur, H; + et, VTP ambas: ambis, T; ambabus, CF partes: partibus, TCF vult: volunt, P[3]EFQ
**15** ista: ipsa, SMBNEF quae: qui, VNHEQ seducit: seducet, YSV haec: *pr* et, PHEFQ intra: in, EQ ecclesia: ecclesiam, BGTCPF
**16** hanc: hac, Y[2]BGTCPEFQ fornicationem: fornicatione, Y[2]U[2]BGTCPEFQ; + spiritualis, U[1]; + spirituali, U[2] dixerat: dixit, N

**4.** *avaritiam, concupiscentiam malam, quod est idolorum servitus.* idolatria enim idoli servitus dicitur. latria Latine servitus dicitur. **17** proinde increpat ecclesiam Dominus, qui recte vivit et dicit, se adversus eam partem habere multa, pro ipsa muliere Zezabel, quae seducit servos Domini et dicit se prophetissam, id est Christianam, quae sub nomine Christianitatis multa inlicita facit, et est adversaria veritatis. **18** et inde dicit Dominus, se adversus eam habere, quia totum, ut diximus, unus angelus nominatur, id est una ecclesia dicitur. **19** sed qui sancti sacerdotes sunt et ipsi parti non increpant, ut a malis resipiscant, particeps eius sunt in opera. **20** de ipsis per prophetam dicit: *furem videbas, simul cum eo currebas,* Ps. 49.18 *et cum adulteris portionem tuam ponebas. sedens adversus fratrem tuum detrahebas et adversus filium matris tuae ponebas scandalum.* **21** frater ipse est qui dixit: *ite, dicite fratribus meis,* id est Christus, Mt.28.10 qui propter adsumptionem carnis ecclesiae suae se fratrem voluit nuncupari. mater ecclesia est; filius matris est quilibet homo Christianus. **22** adversus filium matris sacerdos ponet scandalum, quando eis licentiam peccandi per suum silentium praestat. **23** aut si certe eis dicit, et cum caritate et humilitate hoc non dicit, aut qui graviter peccant non suadendo, ut eum lucri faciat, sed superbe eum increpando exasperat, et ad disperationem adducit, filio matris grandem scandalum facit.

---

**4.** avaritiam: avaritia, SVUG concupiscentiam: concupiscentia, YSVUMG malam: mala, YSVUMG idoli: idolis, GN; idolorum, EFQ latria: idolatria, SVU
**17** qui: quae, SUTCQ eam: ea, YSM multa: multam, SCHE ipsa muliere: ipsam mulier, G quae[1]: qui, VNF Domini: dei, CF prophetissam: prophetissa, SVMGNP Christianam: christiana, SVMGNP quae[2]: quia, NPHEQ est[2]: *om* V
**18** quia: qui, NP totum: totam, B
**19** parti: partem, VQ increpant: increpat, HE ut: aut, N resipiscant: resipiscat, SVN HEQ particeps: partices, YMGTPHF; participes, B[2]CE; participe, U[2] opera: opere, VUMTCE
**20** per prophetam: propheta, NP · adversus: adversum, N
**21** adsumptionem: adsumptione, N ecclesiae suae: *tr* VT mater ecclesia est: *om* G[1] filius: + autem, EFQ
**22** filium: filius, G ponet: ponit, V[1]BTCP[2]FQ eis licentiam: *tr* P peccandi: peccantium, G
**23** eis: ei, YSTNE peccant: peccat, MBTP[2]Q suadendo: suadendum, V eum[1]: ei, P faciat: faciant, YVMBC ad: a, N filio..... facit: *om* V filio: filium, SP[1] grandem: grande, VBTCPFQ

**4.** **24** Inde ei dicitur: *habeo adversus te multa, quia permittis mulierem Zezabel.* vide quia in supradictas ecclesias se habere dicitur pauca, et hic dicitur multa se habere adversus eam, quia consensu particeps est, quod si particeps non esset, eos inimicos habuisset. **25** et generaliter omnes unam ecclesiam facit. et voluit ecclesiam personam sanctorum ostendere, id est praedicatorum, quod est pars Domini; fornicantis vero non suae partis sed alienae; hi duae partes in praedicatione unus homo dicitur, quia et in uno homine possumus duo latera nuncupare, id est dextrum et sinistrum; sunt in eo multa membra, sed unum corpus. **26** habet ibi membra sana, habet et infirma. sana membra sancti sunt, infirma vero peccatores. dextera eius sancti sunt, sinistra autem peccatores; sicut sunt in homine membra infirma, ita et ut sana doleant et tunc relevatur homo ab aegritudine cum vulnus foras exierit, et ita homines mali, quod sinistra pars est, sic sunt in membra ecclesiae sana, quod est dextra pars, sicut humores mali. **27** sicut hunc hominem specialiter intellegis, ita generaliter intellegas unam ecclesiam esse de quo dicit *angelo ecclesiae scribe.* ita et angelus bipertita sunt ut non nisi dicti rationem videri possit. **28** ut qui praedicat per rationem et patientiam et humilitatem et caritatem 2.20

---

**4.** **24** adversus: adversum, VU quia: qui, G supradictas: supradictis, BTQ ecclesias: ecclesiis, BTQ dicitur[1]: dicit, TCNE; *om* BG[1] dicitur[2]: dicit, TCNE eam: ea, H consensu..... quod: *om* BGTC si: *om* BG; + consensu, BGTC esset: est, Y[1]VUM; + est quod si particeps, G[2] inimicos: inimicus, V
**25** facit..... ecclesiam: *om* U[1] et[2]: *om* N[2] hi: hae, BT; hee, CP[2] in: *om* V[1] dicitur: dicuntur, BT; dicit, E et[3]: *om* V possumus: possimus, N[1] duo: duos, GNP[1]EF latera: altera, TBC; latos, GNPHEF dextrum: dextram, TNP[1] sinistrum: sinixtrum, Y; sinistram, TN; sinixtram, P[1] sunt: est, YSBGNP[1]; *pr* et, NPEFQ
**26** ibi: bi, NP et[1]: *om* V dextera..... peccatores: *om* NP sinistra autem peccatores: *om* G sinistra: sinixtra, SU sicut: sic, PEF et ut: *tr* BTF; *om* et, VP[2]E homo: *om* P cum: *pr* et, Y; *pr* ut, VUMBGC vulnus: vulneribus, G et ita: *tr* BGTCNP; + et, Y[1]; *om* et, HEFQ est[1]: *om* YVUMBG[1]T[1]C sic sunt: sicut, N dextra: dextera, YSMHE humores: humoris, V
**27** specialiter: per speciem, G[2]NPEFQ unam: una, N quo: qua, BTCEFQ angelo: + thiatire, C angelus: angeli, BTC bipertita: bipartiti, BTC; bipertiti, N; bipertitus, G dicti: districti, S rationem: ratione, BTF possit: posset, NP
**28** ut: et, N qui: quod, TCF; quid, YVUBG praedicat: praedicant, V humilitatem: humiliationem, M et caritatem: *om* V

**4.** unicuique dicat. consideret ergo quid dicit, cui dicit, quo modo dicit, et quando dicit, conveniat, consideret. **29** sic Dominus in evangelio disputat: *super cathedra Moysi sederunt scribae et* Mt. 23.2 *Pharisaei. omnia ergo quaecumque dixerint vobis servate et facite; quae autem faciunt, facere nolite*; in specie genus abscondit, quia tunc discipuli erant quibus haec dicebat, et nunc discipuli sunt quibus haec dicit. **30** et tunc Pharisaei, id est divisi, erant, qui diligenter legem praedicabant et Christum non cognoscebant et nunc Pharisei, id est sacerdotes divisi, Christum praedicant et Christum non cognoscent. **31** illi non crediderunt *nec cognoverunt* I Cor.2.8 sed crucifixerunt, *quia si cognovissent*, utique nec tradidissent. nunc in ecclesia sunt, qui Christum, id est membra eius cotidie crucifigent, si in specie genus abscondit. **32** certum si hoc speciale est et neque in ecclesia futurum ostendit servo suo Dominus, foris remanere voluit, qui, scribis et Phariseis exceptis opera quae faciebant, ad quod dicerent adhaerere mandavit. **33** at nunc quid ergo praecepta in biduum tantum dedit, quia post non amplius supervixit? ipso dicente scio, *quia post biduum pascha fiet et filius* Mt. 26.2 *hominis tradetur*. **34** et secundum Iohannem sex diebus ante Jo. 2.1 passionem super asinam sedit ingrediens Ierusalem. et post hoc ingressum mandata haec tradidit, sicut in Mattheo invenimus. **35** quod si et in initio suae praedicationis ista tradidisset, annus est.

---

**4.** consideret[1]: considerat, P quando: quomodo, M dicit[3]: dici, NE

**29** sic..... disputat: *om* G[1] cathedra: cathedram, BTCPHEFQ omnia: *pr* cum, G[2]NPHE dixerint: dixerant, H facere nolite: *tr* BGCF haec[1]: *om* U[1] dicebat: dicebant, BNP[1]

**30** divisi: diversi, V legem: lege, N non: *om* P cognoscebant: cognoscent, M cognoscent: cognoscunt, YBTCPHQ

**31** illi: illic, NP[1] quia: qua, H membra: membris, YMTHE crucifigent: crucifigunt, Y[2]BTCP[2]Q; crucifient, V si: sed, BTQ; se, G; sic, CNPEF abscondit: abscondunt, MT

**32** hoc: hec, V servo suo: servum suum, TF opera: operibus, BGTC ad: et, YUMBGCPHEFQ

**33** at: ad, YC tantum: tanta, BT; *pr* in, NPHEFQ scio: scitis, TQ

**34** passionem: passione, NH asinam: asinum, YMTCNPHQ sedit: sedet, VUTC hoc: *om* V[1]; hunc, CE

**35** in[1]: *om* SVUNP[1] suae: *om* V[1] ista: ita, P tradidisset: tradidisse, NP[1] est: esset, SG[2]P[2]HEF; essent, NP[1]

**4.** in quo anno quid opus erat id docere, si usque ad passionem tantum valeret? **36** sed, ut diximus, hoc quod dixit per similitudinem dixit, quod nobis in ecclesia hodie futurum esse, et exinde exempla et auctoritas in posterum fieret malis, id est cathedrae Moysi sedentibus, hoc est sacerdotibus, qui in ecclesia primas cathedras requirunt et primos discubitos, ut ea, quae dicunt, facerent et custodirent, et opera quae illi faciunt, non facerent. **37** solent enim qui in hac cathedra docent cum eos qui docent et faciunt adhaerere. inde ait: *habeo adversus te multa, quia permittis* 2.20
*mulierem Zezabel.* **38** isti vero sub nomine Christianitatis fornicationem et idolatriam spiritualem docent, et nobiscum uno videntur deservire altario, sed de imitatione fidei, non religionis obtentu. habent enim similitudinem Phariseorum, qui *decimabant* Mt.23.23
omne olus et Dei iudicia praetermittebant. **39** habent et isti similitudinem, id est imitationem sanctitatis, per quod diabolo ministrant, et populis sacramenta distribuunt, id est baptisma, communionem, et in populis benedictionem psalterii et evangelii adnuntiationem. **40** haec est doctrina cathedrae Moysi. hi sunt proseliti eorum, ut sint filii gehennae magis quam ipsi proficientes in peius. **41** proseliti dicuntur advenae, qui de alia terra peregrini veniebant et cum populo Iudaeorum in fide et circumcisione se miscebant. **42** et putabant se sacerdotes Phariseorum, pro qua re eos circumcidebant, ut inde essent sancti, et ipsud faciebant

---

**4.** quid: qui, NHE id: id est, SVU docere: doceret, EQ si usque: quous, $H^1$; quousque, $NPH^2EFQ$
**36** dixit²: + hoc est speciem, $G^2NPHEFQ$ esse: esset, SBTCFQ in posterum: *om* S fieret: fierent, MTCH discubitos: discubitus, $BTCP^2Q$ ut ea: ita ea, S; *om* ea, CP et⁴: e, N facerent: faceret, Y
**37** in: *om* S docent: docens, M cum eos: cum eis, CPEFQ adversus: adversum, UNP
**38** nomine: nomen, N uno: unum, V altario: altari, $U^1T$ obtentu: obtentum, SV similitudinem: similiter, NPHEQ praetermittebant: permittebant, M; termittebant, $N^1$
**39** quod: quo, YBG populis: populi, $NP^1$ distribuunt: distribuant, SBCNHE
**40** doctrina: doctrinae, SVMG; *tr post* cathedrae, YM hi: hic, V proficientes: proficientis, MTCPF; proficienter, N
**41** proseliti: prosiliti, VMGE advenae: advenas, $NP^1HE$ alia: aliena, BC
**42** ut..... faciebant: *om* V ut: un, U ipsud: ipsum, $VMTCP^1FQ$

**4.** in opera, quod et ipsi Pharisei, qui eos docebant; et erant utrique filii gehennae. **43** ita et isti in ecclesia sacerdotes mali putant se, pro qua re evangelium adnuntiant et baptizant, inde habere vitam aeternam. **44** et quia per se mali sunt, ita et malos filios per suum exemplum generant, et sunt filii gehennae, quia in opere eos imitant, a quibus Christiani facti sunt.

**45** Et inde dicit: *docet et seducet servos meos fornicari et manducare idolis immolata.* utique sicut diximus sub nomine Christi fornicationem et idolatriam spiritualem docebat. **46** nam quo modo aperte idolorum culturam doceret, quae in ecclesia prophetam se dicebat? **47** non dicimus quod idola adorant aut alterum Deum credant aut praedicant, nisi patrem et filium et spiritum sanctum, unum Deum, sed similitudinem Christianitatis contegentes, corporalem et spiritualem adulterium faciunt. **48** spirituale vero adulterium idolatria est, cum quisquis hoc facit, quod scripturae sanctae non convenit, non solum maiora sed etiam minima, quod pro nihilo extimatur, idolatria dicitur, sicut spiritus definivit per apostolum, qui cum de falsis fratribus disputaret, ita conclusit dicens: *filioli abstinete vos ab idolis*; et iterum: *quid templo Dei cum idolis?* **49** non ergo omnes sacerdotes sacerdotes sunt, non omnes diacones diacones sunt. adtendis Petrum, sed et Iudam considera. Stephanum suspicis, sed et Nicolaum respice. **50** numquid

2.21

II Cor. 6.16
I Cor. 10.14

---

**4.** opera: opere, SUGTEQ in opera..... docebant: *om* H et[3]: *om* NF et[4]: *om* MTC utrique: utique, V filii: *om* YVUMBG[1]TC
**44** quia[2]: qui, S eos: eius, V; *pr* et, U imitant: imitantur, YBTCFQ
**45** seducet: seducit, MBGTCHQ sicut: + ut, H idolatriam: idolatriae, SVU
**46** aperte: ab te, NP culturam: cultura, YMNPHE doceret: docet, V quae: qui, P ecclesia: ecclesiam, GNPF prophetam: prophetas, V; propheta, U se: + esse, S
**47** adorant: adorabat, NPHEFQ credant: credunt. MBT; credebat NPHEFQ praedicant: praedicabat, NPHEFQ similitudinem: similitudo, BGC contegentes: contegens, NPHEFQ corporalem: corporale, BTCQ et[3]: *om* NPHQ spiritualem: spirituale, BTCPE[2] faciunt: faciebat, P[2]HEFQ; faciebant, NP[1]
**48** spirituale: spiritualem, VU; spiritualis, NHEF adulterium: adulterius, NHE cum: ut, NPHEF minima: anima, N quod: *om* TFQ pro: per, YSTP extimatur: existimatur, YNQ sicut: *pr* si, H definivit: definiunt, BTQ de: *om* S quid..... idolis: *om* VT quid: + de, N templo: templum, P[2]EQ
**49** non[1]: nunc, G; nonne, EFQ ergo: ego, V non[2]: nonne, FQ diacones[2]: *om* MT Iudam: iuda, V suspicis: suscipis, NPEF et[2]: *om* GNP

**4.** soli illi in primordio ecclesiae fuerunt? sed et hodie sunt. sic in specie ostendit genus, et genus revocat ad speciem. habet Petrus imitatores discipulos, habet et Iudas. habet Stephanus imitatores diacones, habet et Nicolaus. **51** praedicat Petrus evangelium Christi, praedicat et Iudas. baptizat Petrus in nomine trinitatis, baptizat et Iudas. habet Petrus potestatem in ecclesia ligandi et solvendi peccata, habet et Iudas seducendo servos Domini fornicari et manducare idolis immolata. **52** ecce in una domo duo altaria ! ecce communis lectus et divisus Christus ! sic et veritas in evangelio protestatur dicens: *vos estis sal terrae. quod si sal evanuerit, ad nihil utile erit,* Mt. 5.13
*nisi ut proiciatur foris in exterquilinio.* **53** et inde Zezabel suo 4 Reg.
nomine exterquilinium nuncupatur, quae foris civitatem de muro 9.33
praecipitata in sterquilinium cecidit examussim canibus edenda.
**54** hoc ideo dicitur, ut qui minime credit futura, Zezabel legat storia, et quod in ea corporaliter gestum est, eius causa praevideat in ecclesia. **55** quod si futura non essent opera eius, nequaquam moneretur per spiritum Thiatira ecclesia, nec eam opus erat memorare, quae olim fuerat mortua ante tanta annorum curricula.

**56** Ait enim: *docet et seducet servos meos fornicari et manducare* 2.20
*idolis immolata: et dedi ei tempus ut paenitentiam ageret, et non vult* 2.21

---

**4.** **50** soli: solo, G et[1]: *om* U[1]GNP[1] sic: *om* HEFQ in specie: similitudinem, NPHEFQ ostendit: *om* U; + in, NPHEFQ speciem: similitudinem, NPHEFQ Petrus: petrum, U[1] imitatores[1 2]: emitatores, N diacones: diaconos, CE
**51** baptizat[1 2]: baptizabat, V et solvendi: solvendique, HEF; que solvendi, NP seducendo: seducendos, NPHF; *pr* seducendas, SVU servos: servus, V manducare: manducari, V
**52** una: uno, VGNH duo: dua, Y[1]SVE evanuerit: + et, VU nihil: nihilum, MG utile: utilutile, H ut: *om* N foris: foras, MTPH exterquilinio: sterquilinio, VBCPHEFQ; exterquilinium, U
**53** inde: in, HE exterquilinium: sterquilinium, BTCP[1]EFQ; sterquilinio, P[2]F quae: qui, YSVMP[1]HEF foris: foras, UMBTH sterquilinium: sterquilinio, VCPHE; exterquilinio, MUGN examussim: examussem, YVU canibus: canis, VU
**54** hoc: haec, YSMNPHEF ideo: *om* NPEQ credit: credidit, M storia: istoriam, BTCPFQ ea: a, G[2]NPHEFQ causa: causam, BTNPHQ praevideat: videat, N[1]
**55** moneretur: moveretur, NPH Thiatira: thiathirae, TNPFQ; thitira, V ecclesia: ecclesiae, NPHFQ eam: ea, U quae: quem, SV; qui, N olim: *om* NPHEFQ
**56** seducet: seducit, BTCQ fornicari: fornicare, G dedi: dedit, H

**4.** *paenitere de fornicatione sua. ecce mitto illam in lectum, et eos qui* 2.22
*cum ea fornicati sunt in tribulatione magna, si non paenituerint operum eius. et filios eius occidam in morte;* **57** hoc est discipulos eius, quem per suam doctrinam generant. hos secundum * se damnaturum morte commemorat. quia sicut sancti apostoli filii dicuntur Dei, et doctores filii dicuntur apostolorum, et ceteri sancti filii dicuntur doctorum, ita et omnes in ecclesia filii dicuntur sacerdotum, sive bonorum sive malorum. **58** et quis quem in ecclesia in opere imitatus fuerit, filius eius esse dicitur, sicut Dominus in evangelio ait: *vos de diabolo patre estis, et desideria patris vestri facere vultis.* Jo. 8.44 **59** numquid diabolus filios carnaliter habuit? et alibi dicuntur *filii gehennae.* numquid gehenna filios generat, nisi opera diaboli Mt.23.15 dicitur gehennae incendio praeparata? **60** ita et istius mulieris filii dicuntur. et quid aliud? *filios eius occidam in morte,* id est mortem spiritualem. per peccatum enim *mors introivit in orbem terrarum,* Rom. 5.12 quia, dum unusquisque peccaverit, licet in corpore vivere videatur, in anima tamen mortuus est, quia non perspicua morte aut tam aperta, quae esset carnaliter facta, sed spiritus dixit, occidam. **61** et sicut specialiter ultio manifesta fiebat in matre, id est in tales sacerdotes, qui in ecclesia dicuntur, ita manifestum esset,

---

**4.** paenitere: paeniteri, BTNPHEF ea: illa, NP paenituerint: paenituerit, SUT; + illos, BTQ operum: operam, VP² in³: *om* GP²F
**57** discipulos: discipulus, V¹ quem: quos, P²HE generant: generat, SP²Q hos: hoc, NPE damnaturum: damnaturos, SP²; + in, NPQ commemorat: commemorant, GNP¹
**58** quis quem: quis quidem, M; quemquem, P² ecclesia: ecclesiam, YSVUMG imitatus: emitatus, N filius eius: *tr* EF diabolo: diabulo, Y patre: patri, V facere vultis: *tr* V
**59** diabolus: diabulus, S filios carnaliter: *tr* NPEFQ alibi: ulli, V gehenna: geennae, SV; gehennam, G filios²: filius, VUM dicitur: dicuntur, CP²
**60** istius: stius, V; isteius, N; iste eius, GP¹; isti, P²HFQ; + huius, P²FQ mulieris: mulieri, V filii: filius, G aliud: ait, NPHEFQ in¹: *om* VUP²F morte: mortem, VU mortem: morte, PQ spiritualem: spirituali, TPQ introivit: intrabit, G orbem: orbe, YMBGCF quia: qui, NP¹H dum: cum, SVU anima: ama, N tamen: autem, N perspicua: prespicua, YSGE; prespicue, V aperta: apertam, YSVUMT; speratam, G esset: esse, H spiritus: spirituali morte, NPHEFQ dixit: dixi, G
**61** matre: matrem, P in³: *om* NPHFQ ecclesia: ecclesiae, NP esset: est, UTGC

**4.** ut talis ultio descenderet in filiis et per omnes ecclesias eiusdem mulieris filios, id est eodem spiritu genitos, spirituali morte damnatos, etiam si in hoc saeculo non manifestarentur, tamen in aeternum iam teneret obnoxios.

**62** *Et scient*, inquit, *omnes ecclesiae, quia ego sum scrutans corda* 2.23
*et renes*. quum reddidero unicuique secundum opera sua et statuero secreta uniuscuiusque ante faciem suam. **63** nam et ceteris qui sunt in ecclesia et non sequuntur doctrinam hanc pessimam, nec profundam Satanae malitiam cognoverunt, dixit ad illos: *non mittam* 2.24
*super vos aliud pondus*, ac si aperte dicat, non iudico bis in id ipsum. qui semet ipsum iudicat, ab alio non iudicatur. **64** qui in hoc mundo tribulationem pro me patitur, in futuro necesse est ut a me coronetur. quia non ut* sicut in hoc mundo patitur, ut ego ei aliud pondus imponam; absit, ut in futuro tribulationem patiatur. **65** *vobis autem dico reliquis qui estis Thiatirae*; dum dicit, *vobis dico* 2.24
*reliquis*, ostendit quid sit angelus, id est ecclesia, pars, quem supra diximus, cui haec dicit; quicumque non habetis doctrinam hanc, nec cognovistis altitudinem Satanae, id est eis non consensistis; sicut Dominus dicit de iniquis operariis: *numquam novi vos, discedite* Mt. 7.23
*a me*. **66** sicut enim qui operantur iniquitatem, non cognoscunt Deum, licet ipsum praedicent, ita Deus, licet omnes noverit, non cognoscit operarios iniquitatis. hoc modo iusti non cognoscunt doctrinam Satanae, licet audiant atque eius importunitatem sentiant.

---

**4.** omnes: + in, NP$^1$ filios: filius, N spirituali: spirituale, V damnatos: damnatus, VU manifestarentur: manifestentur, H; manifestetur, EQ teneret: tenet, YSVUMBGTCF
**62** ecclesiae: ecclesia, VF reddidero: reddero, HE
**63** ecclesia: ecclesiam, YSU profundam: profunda, YSVNE Satanae: sataneae, G ad illos: *om* TP dicat: diceret, YVUCPEFQ bis: vobis, G$^2$ in$^2$: *om* U$^1$ id: *om* YVSM
**64** qui: quia, N tribulationem: tribulatione, V non: *om* TF$^2$ ut$^2$: *om* TCPHEFQ sicut: si, TF$^2$ ut$^4$: *om* YUMBGNP$^1$ patiatur: patitur, UMBHEF
**65** autem dico: *tr* G Thiatirae: thiathira, G quid: qui, U ecclesia: ecclesiae, P$^2$HEQ quem: que, V; quam, BTCPF haec: et, NP doctrinam: doctria, H$^1$; altitudinem, G$^1$ Satanae: sataneae, YSM eis: ei, TEF discedite: discite, N
**66** iniquitatem: iniquitate, H cognoscit: cognoscitur, H; cognoscet, GNP operarios: operarius, N cognoscunt: cognoscent, G Satanae: sataneae, M

**4.** **67** unde enim fieri potest ut iusti mala non audiant ab his quibus abstineant et eorum opera non faciant? sed oportet ut intra ecclesia cum ipsis unanimiter sint, et ab ipsis crucientur, ut semper probentur, sicut aurum in fornace, qui per carbonem inluminatur. **68** carbo semet ipsum ustulat, sed aurum purgat. ita oportet intra ecclesia hereticos, hypocritas, et scismaticos esse; semet ipsos ustulant, sed ecclesiam ut aurum purgant; sicut scriptum est: *oportet* I Cor.
*ergo hereses esse intra ecclesia, ut probati manifesti fiant.* **69** et 11.19
iterum: *cum dixerint vobis, ecce in cubiculis est Christus,* id est in Mt.24.26
hereticorum doctrina, quia cubiculum dicitur pro eo, quod in ecclesia scripturarum doctrina proferunt; aut si dixerint: *ecce in deserto est Christus,* id est in gentiles, quia desertum dicitur gentilitas, eo quod scripturarum ibi non docetur praedicamenta. **70** et ita per universum mundum in ecclesia, ut qui futuri sunt ad vitam beatam, per istos probentur in humilitate et patientia. **71** et malis hominibus inde tanta mala futura Dominus pronuntiat, ut ipsi heretici in hoc saeculo penam gehennae praedicent. **72** et inde iusti laudabiliores sunt supportando, et usque in finem vitae suae in caritate persistendo et humiliter patiendo, ut impii exardescant in persequendo, et sordidescant in perseverando, et usque in finem vitae suae perdurent trucidando, ut aperte habeant unde damnentur in infernum. **73** iusti vero qui iam probati sunt, dicatur eis: *non* 2.24
*mitto super vos aliud pondus*; id est, supra id quod potestis sustinere.

---

**4.** **67** sed: ita, $U^2$ ecclesia: ecclesiam, TFQ cum ipsis..... intra ecclesia: *om* $U^1$ ipsis$^1$: ipsi, H ab ipsis: absis, H qui: quae, NEQ per: *om* P carbonem: carbones, Y; carbone, SVGNH$^1$ carbonem inluminatur: *om* M
**68** ecclesia$^1$: ecclesiam, CTPFQ scismaticos esse: *om* $G^1$; scismatibus et, $G^2$ ecclesiam: ecclesia, YSUM esse: *om* UMBCPHQ ecclesia$^2$: ecclesiam, TCNPFQ
**69** cum: cui, YMC dixerint$^1$: dixerim, MGC in$^1$: *om* SVUBGT doctrina$^2$: doctrinam, SVTPF dixerint$^2$: dixerit, M docetur: docentur, TCEFQ
**70** et$^1$: + haec, PHQ ita: + que, NP ut: et, V vitam beatam: vita beata, SVMGN; *tr*, $U^1$
**71** hominibus: omnibus, N pronuntiat: pronuntiet, $Y^2$SVUMBGT penam: pena, BNPH; penas, EFQ
**72** persistendo: penitendo, B ut: et, PF et$^4$: *om* $P^1$ sordidescant: sordescant, SVUC; exsordescant, N perdurent: perdurant, YSVUM infernum: inferno, NPEFQ

**4.** ac si diceret, non alteram doctrinam quam accepistis, et quantum vires vobis dedi ut fortes essetis, tantum vobis impono tribulationis et angustiae pondus in hoc mundo, quantum portare potestis.

74 *Verum tamen quod habetis, tenete donec veniam, et qui vincit,* 2.25
*et qui servat opera mea usque in finem, dabo ei potestatem super gentes,* 2.26
*et reget eas in virga ferrea, et ut vas figuli comminuentur; sicut ego* 2.27
*accepi a patre meo.* 75 iam supra dixerat: *non mitto super vos aliud pondus.* hic dicit: *tenete, donec veniam. et qui servaverit usque in finem;* ac si diceret, non erit super vos tribulatio, supra quam quod in praesenti saeculo toleratis; futuram tribulationem vobis non adiciam. 76 et hortatur magis ut teneat quod habet, id est doctrinam apostolicam, et tamdiu suscepta custodiat, donec veniat Dominus. 77 quod qui impleverit, daturum se illi potestatem super gentes promittit et regna, ut regat illas in virga ferrea, et tamquam vas figuli confringantur. apostatas angelos significat, qui dimiserunt principatum suum, 78 quod a sanctis in diem iudicii iudicandi damnentur, et in sempiternum proiciantur in interitum, sicut apostolus dicit: *nescitis quoniam angelos iudicabimus?* I Cor.6.3
et sic ait: *dabo ei potestatem, sicut ego accepi a patre meo.* 79 inde arbitror dixisse Iohannem in epistula sua, quia, *quum apparuerit,* I Jo. 3.2
*similes illi erimus. et dabo illi stella matutina,* id est, Dominum Iesum 2.28
Christum, quem numquam suscepit vesper, sed lux sempiterna

---

**4.** **73** non alteram..... accepistis et: *om* NPHEFQ essetis: estis, H tantum: tanto, NP; tantam, SMBTCFQ tribulationis: tribulationes, SUP$^1$; *pr* in, NP$^1$ mundo: mundum, YUMPH
**74** tenete: tenet, Y$^1$ vincit: vicit, MBTEQ in$^1$: ad, EF eas: eos, P$^1$; eis, P$^2$ ut: quasi, EQ comminuentur: comminuuntur, NP$^1$HE sicut: + et, GE patre: patrem, U
**75** quod: *om* NPQ toleratis: tolerastis, N futuram: futura, G; futurum, N
**76** id est doctrinam apostolicam: *om* NPHEFQ tamdiu: totam diu, N veniat dominus: *tr* NP
**77** et regna: *om* M; *tr ante* promittit, BGC illas: illos, HEFQ confringantur: confringuntur, N apostatas: apostatos, S; apostaticos, NPEQ
**78** diem: die, GC interitum: interitu, HEF ei: eis, BGF sicut: + et, HEQ patre: patrem, U
**79** arbitror: arbitrator, N; arbitrantur, P similes: similis, V illi$^2$: ei, BGTCF stella matutina: stellam matutinam, MBGTCPHFQ suscepit: suscipit, YSVGTCE$^2$

**4.** est, et ipse semper in luce est, et indicat adhuc loqui eum ecclesiis, *qui habet septiformem Dei spiritum*, id est in Dominum Iesum Chri- 3.1
stum, in quo sanctus unius eiusdemque substantiae requiescit spiritus, et in cuius manu septem stellae sunt, de quibus iam supra diximus. **80** et de multorum meglegentiam in ecclesiae congregatione redarguens dicit, in hac ecclesia esse mulierem Iezabel, mulierem pro ea causa dicit, pro qua re effeminatam et muliebrem operam vidit. **81** omnis enim qui molliter vivit et carnis curam facit, non vir sed mulier in scripturis sanctis nuncupatur.

## STORIA ECCLESIAE QUINTAE

**T. 3.** **1** Angelo Sardis ecclesiae scribe: haec dicit qui habet septem spiritus Dei et septem stellas. novi opera tua, quia nomen habes, quod vivis, et mortuus es. **2** esto vigilans, et confirma cetera quae moritura erant. non enim inveni opera tua plena coram Deo meo. **3** in mente ergo habe quo modo audisti et accepisti et custodisti, et paenitentiam age. quod si non vigilaveris, veniam ad te sicut fur, et non scis, qua hora veniam super te. **4** sed habes pauca nomina in Sardis, quae non inquinaverunt vestimenta sua; sed ambulabunt mecum in albis, quia digni sunt. **5** qui vincit, sic vestietur candida veste, et non delebo nomen ipsius de libro vitae, et confitebo nomen eius coram patre meo, et coram angelis eius. **6** qui habet aures, audiat quid spiritus dicat ecclesiis.

---

**4.** est$^{2}$: erit, NP indicat: dicat, P septiformem: septem formem, VG et$^{4}$: *om* NP manu: manus, V
**80** neglegentiam: neglegentia, BTCPEF ecclesiae: ecclesia, NH congregatione: congregationem, G ecclesia: ecclesiam, P esse: essem, U mulierem$^{2}$: *om* YSVUMBGTC causa: causam, V dicit: + mulierem, PF effeminatam: effeminata, YSUMG

**T. 3.** **2** inveni: invenio, YSVBGTH plena: *om* YUMH
**3** quo modo: quod modo, U audisti et accepisti: *tr* U$^{1}$F custodisti: custodi, Y$^{2}$U$^{1}$ MNPHE ad: super, HE$^{2}$ hora: horam, N
**4** sed$^{2}$: et, UMN ambulabunt: ambulaverunt, Y$^{1}$SVP
**5** vincit: vicit, G$^{2}$EQ ipsius: eius, BCEQ vitae: + de libro vitae, VU confitebor: confirmabor, N; confirmabo, P

## EXPLANATIO ECCLESIAE QUINTAE

**5.** 1 *Angelo Sardis ecclesiae scribe: haec dicit qui habet septem spiritus* 3.1
*Dei et septem stellas. novi opera tua, quia nomen habes, quod vivis,*
*et mortuus es. esto vigilans et confirma cetera, quae moritura erant.*
*non enim inveni opera tua plena coram Deo meo. in mente ergo habe,* 3.2
*quo modo accepisti et audisti, et custodi et penitentiam age.* 2 corripit 3.3
pigros sacerdotes, quos supra nominavimus, qui nec ipsi vigilant nec populum sollicitant; qui non in Deum tota mente confidunt, nec fidem rectam in veritate custodiunt; 3 nomine tantum praeferuntur Christiani vel in vitam Christianam venisse dicuntur, sed mortui sunt et propterea increpantur, ut vigilent, et cetera, in quibus peccare poterant, corroborent; unde admonet: *in mente* 3.3
*ergo habe qualiter acceperis, audieris, et docueris, et paenitetiam age.*
4 vult ad memoriam eius apostolicam reducere doctrinam; et hoc, quod in baptismo fidei repromisit, praecipit custodire, ut a veteribus malis agere paenitentiam. 5 *nomen*, inquit, *habes, quod vivis, et* 3.1
*mortuus es.* non enim moritur, nisi qui mortalem crimen admiserit. non enim dicit, *confirma, quae moritura erant*, nisi ei dicit qui sa- 3.2
cerdotio est et in officio constitutus, et dum haec agit, peccat et per peccatum mors. 6 non enim confirmare potest, qui officium doctrinae amiserit. multi enim legunt et ab ipsa lectione ieiuni sunt. multi vocem praedicationis audiunt, et post vocem vacui

---

**5.** 1 nomen: nomine, G erant: sunt, V inveni: invenio, SG accepisti et audisti: audisti et accepisti, MF; *om* audisti et, P custodi: custodisti, BTQ[1]
2 corripit: corripe, V quos: qui, V qui[1]: *om* NP populum: populo, H rectam: recta, P
3 nomine: nomen, B praeferuntur: praeferunt, BC; proferunt, G; perfruuntur, N; perstruuntur, P poterant: poterunt, M; potuerant, EQ paenitentiam age: *tr* P
4 baptismo: baptismum, V praecipit: praecepit, VUQ; praecepi, N custodire: custodiri, BGC ut: et, BGC agere: agerent, BCPHE; ageret, YFQ[1]
5 et[1]: sed, SBTCHEF mortalem: mortale, BTCPHEFQ admiserit: adiserit, G enim[2]: *om* NPHEQ dicit[2]: dicent, V; dicitur, PHE confirma: *om* G sacerdotio: *pr* in, SPFQ agit: ait, V peccat: peccata, SVU
6 doctrinae: doctrinis, NPHEFQ amiserit: amiserat, BG multi[2]: + enim, U vocem: voci, V; voce, P

**5.** recedunt. **7** quorum etsi venter comedat, viscera non replentur. quia etsi mente intellectum sacri verbi praecipiunt, obliviscendo et non observando quae audierint, haec in cordis visceribus non reponunt. **8** hinc est enim quod per prophetam quosdam Dominus increpat dicens: *ponite corda vestra super vias vestras; seminastis* Hag. 1.5 *multum et intulistis parum. comedistis et non estis satiati, bibistis et non estis inebriati.* **9** multum cordi suo seminat, sed parum infert, qui de mandatis caelestibus vel legendo vel etiam audiendo multa cognoscit, sed neglegenter operando pauca fructificat. **10** comedet et non satiatur, qui verba Dei audiens lucra vel gloriam saeculi concupiscit. bene autem non satiari dicitur, qui aliud comedet et aliud esurit. bibit et non inebriatur, qui ad vocem praedicationis aurem inclinat, sed mentem non mutat. **11** solet enim per ebrietatem bibentium sensus mutari, qui ergo ad cognoscendum Dei verbum devotus est, sed ea, quae sunt huius saeculi, adipisci desiderat, bibit, sed ebriatus non est. si enim ebriatus esset, mentem sine dubio mutasset; unde et dicit: *non enim invenio opera tua recta* 3.2 *coram Deo.* **12** quod si recta essent, caelestia quaererent, terrena nequaquam adpeterent; iam vana transitoria, quae amaverat, non amaret. **13** de electis namque per psalmistam dicitur: *inebriabuntur* Ps. 35.9

---

*a* pauca, § 10, *ad* dicitur, § 13, *deficit* N

---

**5.** **7** comedat: commendat, VM replentur: repletur, G praecipiunt: procipiunt, S; percipiunt, MBNH observando: servando, P audierint: audierunt, BGTCHEFQ haec: *pr* in, SVU cordis: cordibus, $P^1$; cordi, $P^2E^1$

**8** est enim: *tr* M seminastis: seminatis, B parum: parvum, MNE satiati: saturati, SUF bibistis: bibitis, V

**9** parum: parvum, BCPHEFQ

**10** $qui^1$: quia, VUHEF verba: verbum, BTCP audiens: odiens, $S^2V^2U$ gloriam: gloria, YSMG dicitur: dicuntur, $P^1$ $qui^2$: quia, GC esurit: esuriit, $H^1$ inebriatur: inebriantur, $P^1$ qui ad: quia, V praedicationis: praedicationi, G sed ..... enim: *om* $BG^1TC$

**11** solet: solent, VU ebrietatem: inebrietatem, SMTCFQ; ebrietate, G Dei verbum: *tr* EFQ sunt: + in, V huius: *om* P ebriatus: inebriatus, UC mentem: mente, G invenio: inveni, PEF

**12** quaererent: quaereret, YSVUG terrena: terrenam, VF adpeterent: adpeteret, SVUGTH vana: + et, EFQ amaverat: amaverant, CFQ amaret: amarent, CFQ

**5.** *ab uberibus domus tuae*; qui a tanto Dei omnipotentis amore repleti sunt, ut mutata mente sibimet ipsi extranei esse videantur, inplentes quod scriptum est: *qui vult post me venire, abneget semet ipsum.* Mt.16.24 **14** semet ipsum abnegat, qui mutatur ad meliora, et incipit esse quod non erat, et desinit esse quod erat. **15** saepe autem quosdam videmus ad vocem praedicationis quasi ex conversione compunctos habitum, non animum, mutasse, ita ut religiosam vestem sumerent, sed anteacta vitia non calcarent, irae stimulis inmaniter agitari, malitiae dolorem in proximi laesione fervescere, de ostensis quibusdam bonis ante humanos oculos superbire, praesentis mundi lucra inaniter quaerere, et de solo exterius habitu, quae sumpserunt, sanctitatis fiduciam habere.

**16** Bene ergo dicitur: *non enim invenio opera tua plena coram* 3.2 *Deo meo.* qui mortuus est iam a Deo iudicatus est. non solum opera plena non habet, sed omnino nihil habet. **17** certe mortuus est, unde manifestum est a malo episcopo vel sacerdote in eius omnem partem redisse, cui dictum est: *esto vigilans et confirma cetera, quae* 3.2 *moritura erant. non enim invenio opera tua plena coram Deo meo. in mente ergo habe, quo modo accepisti; custodi et age penitentiam.* **18** hoc et de toto semine ecclesiae dicit, cui ille praeessse videtur, cui adhuc comminatur et dicit: *quod si non vigilaveris, veniam ad* 3.3 *te quasi fur, et nescis qua hora veniam super te.* **19** revertitur ad speciem de servo malo, *qui dixit in corde suo, moram facit Dominus* Mt.24.48 *meus venire, et veniet Dominus eius hora qua nescit. tunc dividet eum partemque eius ponet cum hypocritis.* **20** saepe iam diximus in

---

**5.** **13** uberibus: ubtibus, U ipsi: ipsis, BTCNPHFQ extranei: extraneis, NP videantur: vocantur, V semet: se, SMBGCQ
**14** et desinit esse quod erat: *om* M
**15** quosdam: *om* P conversione: conversionem, $P^1$ religiosam: reliosam, H sumerent: summueret, $U^1$; sumeret, VM vitia: vita, YVHF dolorem: dolore, TNHE; odorem, M inaniter: inianter, NE exterius: exterioris, CHEFQ quae: quem, CF sanctitatis: *tr post* habere, C
**16** invenio: inveni, EF qui mortuus est: *om* $U^1$
**17** a malo: *om* V; *om* a, EQ moritura: mortua, YSVUMBG$^1$CF invenio: inveni, EFQ
**18** et de: *om* $U^1$; est de, $N^1$; de, $N^2$ quasi: sicut, SNPHEFQ super: ad, $CH^2EQ$
**19** Dominus eius: *tr* C; *om* eius, NP nescit: nescis, G

**5.** hoc servo omnium episcoporum corpus esse et per ipsos episcopos omnia membra ecclesiae, quod sunt populi, unum corpus nominari. **21** et dicitur in ecclesia, ut iam dictum est, unus homo, et huius capitis oculi est episcopus, et huius corporis manus est presbyter, et huius corporis pes est diaconus. **22** et quid facit iste homo, nisi omnes sensus in capite portet, ita ut oculis videat, id est praeterita recordare, praesentia ordinare, et semper futura praevideat, et oculos testamentorum Dei, legis et evangelii, medullitus investiget? **23** auribus audiat et, quod audierit, manibus faciat; naribus odoret, ut sciat quod odoris amplectet, aut quid fetoris respuat; ore loquatur, quod per hos tres sensos sub trium testium * esse cognoverit; corde credat, quod locutus fuerit, manibus operetur, quod crediderit, pedibus discurrat, quod per manibus facere studuerit. **24** et quum haec fecerit, totus homo cum multa membra videtur perferre, fastigium tamen, si inter omnia membra caput sanum habuerit, facit quod voluerit. nam si fuerit caput infirmum, et oculus sine pupilla, et auricula sine auditu, et nasus sine odoratu, et lingua sine sermone, et cor sine intellectu, et manus sine operatione, et pes sine gressu, quid facit talis homo, qui nec sibi nec aliis facit profectum? **25** si fuerit episcopus neglegens, oculus est sine pupilla huius capitis. si habuerit clerum neglegentem, id est cellae suae ministros, auricula est sine auditu. si neglegentias populorum sub se positorum non emendaverit, nasus est sine odoratu. **26** si legem et evangelium non adnuntiaverit vel fecerit, lingua est sine

---

**5.** **20** esse et..... corpus: *om* G membra: *om* $U^1$
**21** oculi: oculus, $U^2BGN^2PHFQ$ corporis: corpus, EQ manus: manu, S est$^3$: *om* $P^1$ pes: pedes, $H^1E$
**22** quid: qui, G omnes: omne, G sensus: sensos, $N^1P^1HE$ portet: potest, YSMF; portat, $P^2F$; oportet te portet, B ut: et, NP id est: + in, $N^1$ recordare: recordet, $NPHE^1FQ$ ordinare: ordinet, CNPHEFQ evangelii: evangelium, NP
**23** et: ut, H quod: quid, $SVGCE^2$ odoris: odoribus, YSVUM; audoris, G amplectet: amplectat, $NP^2HQ$; amplectatur, TC quid: *om* $G^1$ fetoris: fetoribus, V; *om* G sensos: senos, U; sensus, CF operetur: operentur, V per: pro, B; *om* $E^2FQ$ manibus: manus, $CNPH^2F$
**24** multa membra: multis membris, $TN^3FQ$ fastigium: fatigium, V caput sanum: *tr* N oculus: oculis, $MP^1$ auricula: aures, EQ nasus: manus, $U^1$ pes: pedes, H quid: quod, $P^1$

**5.** sermone. si quod in scripturas intellegendum est, aliter quam intellegere opus erat, intellexerit, cor est sine intellectu. **27** si sacerdotes indoctos vel minus instructos aut neofitos ordinaverit, manus est sine operatione. si diacones neglegentes ordinaverit, pes est sine discursione. quid de cetera membra profectus poterit esse, in his membris intellege. **28** aut si forte dicit: episcope, ego sanctus sum, religiosus sum, nullum crimen capitalem conmisi, utinam me potuissem salvare, quid mihi cura de aliis? **29** respondeo ad haec: nonne cum rege vis convivare? nonne ad cenam nuptiarum agni invitatus es? si manus sordidas habueris, non poteris cum rege in una mensa manducare, id est, si sacerdotes sordidos habueris, non poteris cum rege uno convivio epulare. **30** aut forte dicis; episcope, ego religiosam vitam facio, de diaconis, quales sint, non est meum iudicare. respondeo ad haec: nonne, ut diximus, ad cenam invitatus es? **31** non poteris cum rege uno lecto quiescere, si pedes sordidos habueris, id est, si diacones diocesis tui vel presbyteros neglegentes et sordidos habueris, licet tu sanctus in opere videaris esse; quia non pro te tantum sed pro commisso grege damna patieris. **32** damus et aliud exemplum; quid facit iste homo, quem diximus, si hiemis tempore a glaciali frigore et nivis inundatione comprimatur in medio itinere? **33** solet industria rusticana excussorium habere, quem vulgo focilem

---

**5.** **26** in: *om* SVUMBGC; per, NP scripturas: scripturis, TQ aliter: alias, M erat: est, TF
**27** minus: minos, N diacones: diaconos, CE discursione: discussione, VQ; discretione, $G^1$ quid: quidquid, $GCH^1EFQ$; qui, V de cetera: de ceteris, $U^2CFQ$; dextera, $MH^1$; dexteris, $H^2$ membra: membris, $U^2TCH^2FQ$ intellege: intellegere, M
**28** dicit: dicis, BGTCPHEQ episcope: episcopus, U capitalem: capitale, TCPFQ conmisi: admisi, HEQ
**29** epulare: epulari, $TCH^2F$
**30** diaconis: diacones, SVGF; diaconibus, TCE sint: sunt, VHEF
**31** $si^2$: *om* $SVU^1$ diacones: diaconos, $CE^2$ diocesis: diocensis, $S^1VU^1MGHF$ tui: tue, HE et: vel, P licet: + et, VH sanctus: + sis, U videaris esse: *tr* PHFQ; *om* esse, NE esse..... pro te: *om* M grege: rege, MF
**32** facit: faciet, B glaciali: glaciale, V nivis: nimbis, P comprimatur: compremat, $YSUGH^1E$
**33** excussorium: excussorum, M focilem: focile, VF; folicem, H

5. nuncupant; habet et silicem, quem percutit ipso ferro. habet escam, in quo scintillis micantibus ipse ignis accenditur. 34 concidit ligna, facit instruem, et subponitur ipse ignis et, quum ardere coeperit, e diversis partibus unus post alium catervatim veniunt, qui se calefacere cupiunt, et omnes ab ipso igne titiones accipiunt, et suos sibi focos facere disponunt, etiam si inmanissimus sit exercitus; et vivunt in nive cum igne, qui accenditur, qui sine igne mori potuerant.

35 Ecce sic est scriptura divina. in lege ignis spiritus latet, sicut in petra silice. et ne forte aliquis calumniosus dicat: petram silicem legi comparas? 36 audi per Ezecielem prophetam Iudaeam a Domino increpantem: *fili hominis mitto te ad gentem apostatricem,* Ez. 2.3
*quae recesserunt a me, quorum dedi duram faciem velut silicem et velut* Ez. 3.9
*adamantem.* 37 quid in facie nisi cognitio? quid duram faciem, nisi legem, ubi spiritus sanctus latebat, in quo se cognoscere potuerant? quid in ferro excussorii, nisi evangelium possumus accipere? 38 de qua Dominus per hunc Iohannem sequentibus se et vincentibus dicit: *qui servaverit opera mea usque ad finem, dabo* 2.26
*ei potestatem super gentes, et reget eas in virga ferrea et ut vas figuli comminuuntur, sicut ego accepi a patre meo.* 39 quid facit silicis

---

5. quem: a quo, $Y^2$NPHEFQ; a quam, M percutit: percutitur, NPHEFQ ipso ferro: ipsut ferrum, $H^2$F; ipse ferrus, N; ipse ferreus, PEQ habet: + et, NEQ quo: qua, TQ scintillis: scintillas, V micantibus: miscantibus, VMTFQ
34 concidit: concidet, GCNPHE ligna: lignam, VE facit: faciet, GC instruem: istruem, N; struem, THEFQ ipse ignis: *tr* G e: et, UH unus: unum, MNP calefacere: calere, $G^2$ titiones: tictiones, $NP^1$EQ; tintiones, G si: *om* YVUMB qui$^2$: quia, $VNP^1$ potuerant: poterant, MPHFQ; potuerunt, G
35 spiritus: + sancti, VNPHEFQ silicem: si licet, G legi: legem, V comparas: comparans, U
36 Ezecielem: ezecielum, YUN; ezezielum, VGE a Domino: dominum, $P^2$HEFQ; dominus, $NP^1$ increpantem: increpatam, $B^2$ duram: dura, V faciem: facie, V
37 facie: faciem, SUBNPHEF quid$^2$: + silicem, S duram: dura, TQ faciem: silicem, $SE^3$ potuerant: poterant, BHEFQ; potuerunt, G quid$^3$: qui, $U^1$ excussorii: excussoriis, PF
38 qua: quo, TCNP se: me, YVUMB opera mea: operam meam, $U^1$ et ut: aut, V; et, $U^1$; et sicut, EQ comminuuntur: comminuntur, SVUBGH$^1$; comminuentur, $TCP^2H^2$FQ sicut: + et, G
39 silicis: silex, $BTCP^2$HQ; scilicis, M

**5.** sine excussorio? quid facit lex sine evangelio? nonne frigidum? nonne gelum? de quo gelo Dominus ait: *quia abundavit iniquitas,* Mt.24.12 *refrigescit caritas multorum.* **40** esca vero, in quo ipse ignis spiritus sancti ab his duabus excutitur et ab hac esca incenditur, homo est, ubi ignis spiritus sancti per manus ecclesiae, quod sacerdotes nuncupamus, per legem et evangelium hunc ignem ardere faciunt, de quo igne Dominus dicit: *ignem veni mittere in terram et quem* Luc. *volo ut ardeat.* **41** ecce Dominus vult eum ardere, sed oculus 12.49 sine pupilla non vult per silicem legis et per ferrum evangelii et esca corporis in manu copulare et manus turgida non potest utrisque comprehendere et ignem latentem litterae scintillarum praedicationis nullo sono percutere, neque ignem spiritus sancti accendere, neque falce praedicationis ligna vel spinas peccatorum incidere aut cremare; et moriuntur cuncti sine hanc ignem tempore hiemi istius saeculi, qui cum hoc igne vivere potuerant perpetui. **42** iste est homo, quem in hoc libro dicit et replicat, inculcat et reiterat. iste est servus nequam, *qui sciens voluntatem Domini sui et non facit.* Luc. 12.47 iste est qui acceptum *talentum,* id est, verbum praedicationis *ab-* Mt.25.25 *scondit in terra,* id est, in terrena lucra. **43** iste est servus, qui dicit in corde suo *moram facit Dominus meus venire.* subito venit Mt.24.48

---

**5.** excussorio: iscussorio, YVM; excussorium, G; ecussorio, P; scussorio, UN evangelio: evangelium, YSU$^{1}$MBGN$^{2}$ frigidum: frigum, YSVUBGP$^{1}$; frigus, TCP$^{2}$ gelum: gelu, BTCP$^{2}$Q; glum,H quo: qua, N$^{1}$HE gelo: gelu, TCN$^{2}$PEQ; gelum, G ait: dicit, N$^{1}$ quia: qui, VN refrigescit: requiescat, V; refrigescet, P

**40** quo: qua, TEFQ ignis: + accenditur homo est, S sancti: sanctus, S duabus: duobus, TNHE hac: hanc, YVMN$^{1}$ esca: *om* G incenditur: + ut diximus, S est: + id est tota ecclesia, S quod: quas, CQ Dominus: *om* U$^{1}$ ignem: igne, N quem: *om* NPHEFQ; quid, BT volo: + nisi, SUC

**41** eum: *om* N$^{2}$ oculus: oculis, S per: pro, V; *om* U$^{1}$CNPEFQ esca: escam, UBTCPHEFQ manu: unum, CNPHEFQ potest: *om* M utrisque: utrique, NPHE; utrumque, TQ nullo..... praedicationis: *om* V sono: *om* M ignem: focum, VNPHEFQ ligna: lingua, V peccatorum: pectorum, H incidere: incendere, G cuncti: cunctis, GH hanc: hunc, YVU$^{1}$GE$^{1}$; hoc, U$^{2}$TCFQ ignem: igne, U$^{2}$TG CNPE$^{2}$FQ hiemi: hyemis, TCPHEF istius: stius, YSM potuerant: potuerunt, VMGH

**42** reiterat: reintrat, G$^{2}$ servus: + qui, V nequam..... voluntatem: *om* M nequam: nequa, GHE sciens: scivit, B facit: fugit, M qui: quia, V terra: terram, TNPF

**43** servus: servum, N meus: *om* U

**5.** Dominus hora qua nescit. *tunc dividet eum, partemque eius ponet cum hypocritis*, non quod per partes eum desecet, sed integrum segreget a sanctis. **44** quid de eo iterum dicat? audi et time et quid dicat ministris pave. sic ait: *ligate illi manus et pedes*, id est, Mt.22.13
cum suos presbyteros, diaconos, vel populo, qui eum imitati sunt, *mittite in tenebras exteriores. ibi erit fletus, et stridor dentium*; de quas tenebras per sanctum Iob dicitur: *terra miseriae et tenebrarum.* Job. 10.22
**45** miseria ad dolorem pertinet; tenebrae ad caecitatem. ea ergo, quae a conspectu districti iudicis expulsos tenet, miseriae et tenebrarum terra perhibetur, quia foris dolor cruciat, quos divisos a vero lumine intus caecitas obscurat, **46** quamvis miseriae et tenebrarum terra intellegi et aliter potest. nam haec quoque terra, in qua nascimur, est quidem miseriae sed tenebrarum non est, quia multa hic corruptionis nostrae mala patimur, sed tamen adhuc per studium conversionis ad lucem redimus veritate suadente, quae ait: *ambulate dum lucem habetis*, ne tenebrae vos comprehendant. Jo. 12.35
**47** illa vero simul miseriae et tenebrarum terra est, quia quisquis ad toleranda eius mala descenderit, nequaquam ulterius ad lucem rediit, in cuius adhuc discriptione subiungitur, *ubi umbra mortis* Job.
*et nullus ordo.* **48** sicut mors exterior ab anima dividit carnem, 10.22
ita mors interior a Deo separat animam. umbra ergo mortis est obscuritas divisionis, quia damnatus quisquis cum aeterno igne

§§ 44 - 46 *deficit* N

**5.** partemque: et partem, UC; *om* que, MGN quod: quo, S per: *om* NP partes: porta, $N^1$ desecet: dissecet, G
**44** sic: sicut, P illi: illum, P suos presbyteros: suis presbiteris, $U^2$TCEQ diaconos: diacones, $U^1$MP; diaconibus, $U^2$TCE populo: populum, BG quas tenebras: quibus tenebris, $U^2$TCE$^3$Q sanctum: spiritum, H et$^4$: *om* H
**45** ad: a, V iudicis: iudices, V quia: qua, GTC vero: veri, BG lumine: luminis, G caecitas: cecitis, $V^1$; cecitatis, $V^2P^1$ obscurat: obscuret, $M^1$
**46** studium: *om* $Y^1$BGTC conversionis: conversionem, YMBGTC; conversationem, $SVU^1$; + penitentiae, NP
**47** toleranda: tolerandam, PE rediit: redit, BCHEFQ; redivit, $V^1$ cuius: cus, V discriptione: discriptionem, $U^1$; descriptionem, $U^2$
**48** carnem: *om* YVUM interior: *om* YVUM mortis: mors, V; morti, U obscuritas: obscuritatis, M quisquis: quisque, CNPHEQ igne: ignis, H; igni, NP

**5.** succenditur, ab interno lumine tenebratur. **49** natura ergo vere ignis est, ut ex se ipso et lucem exhibeat et concremationem, sed transactorum illa ultrix flamma vitiorum concremationem habet et lumen non habet. **50** hinc est enim quod reprobis veritas dicit: *discedite a me maledicti in ignem aeternum, qui praeparatus est diabolo* Mt.25.41 *et angelis eius.* quo rursus omnium corpus in unam personam significans dicit: *ligate ei manus et pedes et mitte eum in tenebras exteriores.* Mt.22.13 **51** si itaque ignis, qui reprobos cruciat, lumen habere potuisset, is, qui repellitur, nequaquam mitti in tenebras diceretur, quia quos gehennae flamma devorat, a visione veri luminis caecat, ut et foras eos dolor combustionis cruciet et intus pena caecitatis obscuret, **52** quatenus qui auctori suo corpore et corde deliquerunt, simul corpore et corde puniantur, et utrubique penas sentiant, qui, dum hic viverent, pravis suis delectationibus ex utraque serviebant, unde recte per Paulum dicitur: *neque exhibeatis membra* Rom. *vestra arma iniquitatis peccato.* **53** cum armis ergo ad infernum 6.13 descendere est cum ipsis membris, quibus desideria voluptatis expleverunt, aeterni iudicii tormenta tolerare, ut tunc eos undique dolor obsorbeat, qui nunc suis delectationibus subditi undique contra iustitiam iuste iudicantis pugnant.

**54** Revertitur ad eum, quem saepe nunc increpans ait: *in mente* 3.3 *ergo habe, quo modo accepisti et audisti, custodi et age penitentiam et vigila. quod si non vigilaveris, veniam ad te tamquam fur, et nescis*

---

**5.** **49** ergo vere: vero, NHEFQ; ergo veri, BTC se: *om*, H ipso: ipsum, V et$^{1}$: *om* P
**50** maledicti: + ite, BGTC qui: quia, VU$^{1}$ quo: quod, BTF rursus: sursum, TC; rursum, P; sursus, G ei: eum, P mitte: mittite, SVTCNPQ
**51** qui$^{2}$: que, VUF tenebras: tenebris, VBNPHEFQ diceretur: dicitur, G quos: + illuc, NP$^{1}$HEFQ devorat: deforat, YMN et: ex, MNH foras: foris, YVP$^{2}$HEFQ eos: *om* NP dolor: calor, SVU
**52** qui: quia, YSVUM deliquerunt: dereliquerunt, YMBGCE; deliquerant, P utrubique: ubique, BGTCFQ; utrique, NP sentiant: sentiunt, Y ex utraque: extraque, G unde: + et, EFQ dicitur: dicit, M exhibeatis: exhibetis, N
**53** descendere: descenderent, N$^{1}$P; descendent, N$^{2}$ est: *om* NP quibus: *pr* in, NP voluptatis: voluptatum, YHEFQ; voluptatibus, SVUM tolerare: liberare, H obsorbeat: absorbeat, BNHE; obserbeat, U undique$^{1\,2}$: undeque, M iuste: *om* P
**54** ait: *om* U tamquam: sicut, BGTCNPHEFQ nescis: nescies, U

**5.** *qua hora veniam ad te.* **55** subito Dei iudicium et secretam advenientis horam sententiae nullus intellegit, nec in totum miseros pietas punit, sed contrario consolatur dicens: *habes pauca nomina* 3.4
*in Sardis, qui non inquinaverunt vestimenta sua, et ambulabunt mecum in albis, quia digni sunt.* **56** omnis ergo, qui non inquinatur sorde peccati, cum Domino ambulat in albis et dignus efficitur, ut agni vestigia prosequatur, nec deletur *nomen eius de libro vitae*, sed con- 3.5
fitebitur ipse eum *coram patre* suo, qui est in caelis, *et coram angelis eius.* **57** magna laus paucorum inter multos inquinatos in virtute militantium. neque enim valde laudabile est bonum esse cum bonis, sed bonum esse cum malis. sicut enim gravioris culpae est inter bonos bonum non esse, ita magnae virtutis est bonum etiam inter malos extitisse. **58** hinc est quod beatus Iob dixit: *frater fui draconum et socius structionum.* hinc ad Ezeciel dictum Job. 30.29
est: *increduli et subversores sunt tecum, et cum scorpionibus habitas.* Ez. 2.6
**59** nobis consolationis medicamentum profertur, quod saepe taedet vivere, dum nolumus cum malis habitare. quaerimus enim cur non omnes boni sunt, qui nobiscum vivunt. **60** mala proximorum ferre nolumus. omnes sanctos iam debere esse decernimus, dum esse nolumus quod ex proximis portemus. sed hac in re luce clarius patet, dum malos portare non novimus, quia multum adhuc ipsi de bono minus habemus. **61** nemo est bonus, nisi qui novit tolerare malos. nam, sicut supra diximus, Iob dicebat: *frater fui dracoJob.*
*num et socius structionum.* quid draconum nomine nisi malorum 30.29

---

**5.** **55** subito: subitum, NPE²FQ secretam: secretum, GC pietas punit: *tr* N contrario: *pr* e, SF et²: *om* CNP ambulabunt: ambulabum, M in albis: *om* YVUM
**56** patre.....+ coram: *om* G¹ in²: de, HF
**57** laus: + est, B virtute: virtutem, N bonum²: bonus, U gravioris: gravior, N²; gravis, P² culpae: culpa, NP bonum non: malum, EQ non esse..... bonum: *om* G¹ magnae: magna, N virtutis: virtus, T
**58** hinc¹: hic, N draconum: draconem, M structionum: strutionum, CP hinc²: + et, YVMTC Ezeciel: ezeziel, M; ezechielem, FQ et cum: *om* G¹ scorpionibus: scurpionibus, H
**59** quod: quos, VUBGTCE³Q nolumus: noluimus, M malis: aliis, NP²F habitare: evitare, P¹ vivunt: vivant, BG
**60** iam: *om* P non: *om* G² quia: qui, H adhuc: ad hac, V
**61** structionum: strutionum, P quid: + per, YSMBGTCN²; qui, U¹ nomine: nomen, BTC

**5.** hominum vita signatur, de quibus per prophetam dicitur: *traxe-* Jer. 14.6
*runt ventum quasi dracones,* **62** perversi etenim quique ventum quasi dracones malitiosa superbia trahunt, quum malitiosae superbiae inflantur. quid autem structionum appellatione intellegi, nisi simulatores, solent? **63** structio enim pennas habet et volatum non habet; quia simulatores quoque speciem sanctitatis habent, sed virtutem sanctitatis non habent. visio quippe eos bonae actionis decorat, sed a terra minime penna virtutis elevat. **64** hinc Paulus apostolus discipulis dicit: *in medio nationis pravae et perversae,* Philip.
*inter quos lucetis sicut luminaria in mundo, verbum vitae continentes.* 2.15
hinc Petrus beatum Loth glorificat, dicens: *et iustum Loth oppressum* II Pet. 2.7
*a nefandorum iniuria, conversationem ereptum fuisse.* **65** aspectu enim et auditu iustus erat habitans apud eos, qui de die in diem animam iusti iniquis operibus cruciabant. hinc per Iohannem hunc angelus Pergami ecclesiae adtestatur dicens: *scio ubi habitas, ubi sedis est* 2.13
*Satanae, et tenes nomen meum et non negasti fidem meam.*

**66** Saepe vero quum de vita proximorum conquestu aut querellam habemus, mutare locum volumus et secretum vitae remotioris eligere conamur habitaculum, **67** videlicet ignorantes quia, si non fuerit ibi spiritus sanctus, non adiuvat locus. isdem enim Loth, de quo loquimur, in Sodomis sanctus extitit, in monte pec-

---

§§ 66 - 68 *deficit* E

---

**5.** ventum: vento, V
**62** perversi..... dracones: *om* $G^1$ perversi: perversis, $G^2$ perversi..... superbia: *om* YUMBC quique: quisque, $P^1$ malitiosa superbia: *om* SVGTNPEQ malitiosae: malitiosa, NEQ superbiae: superbia, CNEQ appellatione: appellationem, H
**63** structio: instructio, YVUM pennas: pinnas, YS quoque: quique, $SBGTNP^2$; quisque, $P^1$ eos: *om* $N^1$ bonae: boni, VBTCNPHF actionis: acti, BGT penna: pinna, YS; pinnas, G; pennas, T
**64** discipulis: discipulus, G dicit: dixit, P nationis: actionis, NPH lucetis: lucet eis, V; lucet, M iniuria: iniuriam, V conversationem: conversatione, STF
**65** diem: die, NH sedis: sedes, CQ
**66** conquestu: conquestum, $U^2TCPE^2$ querellam: querella, $SBHE^1F$ remotioris: remotionis, YVMG; remotis nisi, B conamur: conamus, YSUTN
**67** quia si: quasi, MBNPHE isdem: idem, BTQ loquimur: loquitur, HQ extitit: existit, H

**5.** cavit. **68** qui autem loca requirunt et mentem non custodiunt, ipsum humani generis primum parentem intellegant, et ipsum testem habeant, qui in paradiso cecidit. sed hi minus * sunt omnia quae loquimur de terra. nam si locus salvare potuisset, Satan de caelo non caderet. unde psalmista ubique temptationes in hoc mundo esse conspiciens quaesivit locum, quo fugiret, sed sine Deo non potuit munitum locum invenire. **69** ex qua re et ipsum sibi locum petit, propter quem locum quaesivit dicens: *esto mihi in* Ps. 30.3
*Deum protectorem et in locum munitum ut salvum me facias.* **70** tolerandi ergo ubique sunt proximi, quia Abel fieri non valet, ut eum ne quantulumcumque possit emitari, quem Cain malitia non exercet. **71** unum vero est pro quo vitari malorum societas debeat, ne, si fortasse corrigi non valent, ad emitationem trahant, et quum ipsi sua malitia non mutantur, eos qui sibi coniuncti fuerint subvertant; **72** unde Paulus ait: *corrumpunt mores bonos conloquia* I Cor. 15.33
*mala.* sed sicut per Salomonem dicitur: *noli esse amicus homini* Prov.
*iracundo nec ambules cum viro furioso, ne forte discas semitas eius* 22.24
*et sumas scandalum animae tuae.* **73** sicut ergo perfecti viri perversos proximos non debent fugire, quia et eos proximos, quos debent, saepe ad rectitudinem trahunt, et ipsi ad perversitatem numquam trahuntur, ita infirmi quique societatem debent declinare malorum, ne mala, quae frequenter aspiciunt et corrigere non valent, delectentur imitari. **74** sic enim verba proximorum audiendo

---

**5.** **68** autem: enim, THEFQ loca: locum, YSVUM hi: *pr* et, NP de: ex, PHQ psalmista: psalmistam, V in hoc mundo: *tr ante* temptationes, NPHF; *tr ante* ubique, EQ esse: *om* YHFQ conspiciens: aspiciens, UHEFQ locum: locus, N; + in NP fugiret: fugeret, VUTGCE$^2$FQ potuit: petiit, HEQ
**69** et$^1$: *om* N petit: petivit, NP propter: per, NP
**70** tolerandi: tolerando, G$^2$NP$^1$H$^1$ ne: nec, HQ emitari: imitari, BGCTPHEFQ malitia: malitiam, V
**71** quo: qua, U debeat: debetat, YM ne si: nisi, VMTNE ne si..... valent: *om* N$^1$ emitationem: imitationem, TCPE ipsi: ipsis, YSVMGC subvertant: subvertunt, HEQ
**72** sed: *om* GQ Salomonem: salomon, YV discas: dicas, H sumas: sumes, N
**73** perversos: pervorsos, VMNPFQ non debent..... proximos: *om* NP fugire..... debent: *om* U$^1$BG$^1$TC fugire: fugere, U$^3$FQ trahunt: transeunt, N ita: + et, S quique: quoque, V ne: + ea, NPHQ

**5.** cotidie sumimus in mente, sicut flando atque respirando aerem trahimus corpore, et sicut malus aer assidue flatu tractus inficit corpus, ita perversa locutio assidue audita infirmantium inficit animum, ut tabescat dilectioni pravi operis assidui iniquitate sermonis. **75** notandum vero est quia, ut Dominus ait: *multi sunt* Mt.20.16
*vocati, sed pauci electi*; et *pusillus est grex*, compromisit dare heredi- Luc. 12.32
tatem. **76** proinde ergo dicit: *habes pauca nomina in Sardis, qui* 3.4
*non inquinaverunt vestimenta sua, sed ambulaverunt mecum in albis,*
*quia digni sunt.* ad quorum habitum et alios provocat dicens: *qui* 3.5
*vincit, sic vestietur candida veste.* **77** an nesciebant pauci sancti esse sui, habere in medio inquinatorum multitudinem, et propterea ipsi inmaculati esse potuerunt? **78** sancti enim esse non possunt, nisi gementes et maerentes propter iniquitates, quae fiunt in medio ipsorum, spiritualem nequitiam in caelestibus; ad quantum malum vident, tantum maiorem afflictionem penitentiae habent. et qui haec non habent, non sunt sancti. **79** possunt et mali fratres non videre iustos propter similitudinem professionis, quae quasi unanimiter tenent, et aequalem virtutem, meritum afflictionis penitentiae, non habent, et quum eos vident in uno religionis habitu, suos similes arbitrantur, quod nullius verae iustitiae insignibus praefulgeant, et sine testimonio vivere, dum iustum neminem putant; et ubi est, quod ipsi dicunt; **80** *gravius est nobis etiam* Sap.2.15
*ad videndum. et non delebo nomen eius de libro vitae, et confitebor* 3.5
*nomen eius coram patre meo et coram angelis eius. qui habet aures,* 3.6
*audiat, quid spiritus dicat ecclesiis.*

---

**5.** **74** sicut[1]: + et, NP atque: et ,N[1] flatu: flatum, HE[1]Q iniquitate: iniquitatem, YSVUMBF sermonis: sermonum, G
**75** notandum: non tantum, H sed: *om* BG[1]C compromisit: cui promisit, MBEF
**76** ambulaverunt: ambulabunt, GCNP ad: a, SVUM habitum: habitu, SVUHE alios: alius, N vincit: vicerit, MCH[1]FQ; vicit, G[2]
**77** multitudinem: multitudine, N
**78** sancti: sic, NP possunt: potuerunt, H maerentes: + et, EQ iniquitates: iniquitatis, V ipsorum: + et, PHQ ad: et, YVMBG penitentiae: peniteniae, S haec: *om* M sancti: *tr ante* non, NPHEQ
**79** iustos: iustus, V; iusti, TE[3] propter: praeter, U quae: quem, NHE[1]; quam, CE[2]Q uno: unono, V ipsi: ipse, B
**80** gravius: gravis, YSCHE[2]Q; grave, U[3] et[3]: *om* U

## STORIA ECCLESIAE SEXTAE

**T. 3.** 7 Angelo Filadelfiae ecclesiae scribe: haec dicit sanctus et verus, qui habet clavem David; qui aperit et nemo claudit, et claudit et nemo aperit. 8 ecce dedi ante te ostium apertum. scio quia modicam habes virtutem et servasti verbum meum, et non negasti nomen meum. 9 ecce do de sinagoga Satanae, qui se dicunt Iudaeos esse et non sunt, sed mentiuntur; ecce faciam illos, ut veniant et adorent ante pedes tuos; et cognoscent, quia ego dilexi te; 10 quoniam servasti verbum patientiae meae, et ego te servabo ab hora temptationis, quae ventura est in universum orbem temptare habitantes in terra. 11 ego veniam cito; tu tene quod habes, ne alius accipiat coronam tuam. 12 qui vincit, faciam illum columnam in templo Dei mei, et foras amplius non exiet; et scribam super illum nomen Dei mei, et nomen civitatis novae Ierusalem descendentis de caelo a Deo meo. 13 qui habet aures, audiat, quid spiritus dicat ecclesiis.

## EXPLANATIO ECCLESIAE SEXTAE

**6.** 1 *Angelo Filadelfiae ecclesiae scribe: haec dicit sanctus et verus,* 3.7
*qui habet clavem David, qui aperit et nemo claudit, et claudit et nemo aperit.* 2 David Latino eloquio fortis manu interpretatur; utique quia fortissimus in proeliis fuit. ipse et desiderabilis in stirpe scilicet

---

**T. 3.** 7 clavem: *om* M claudit²: *pr* qui, H
8 te: *om* P¹E¹
9 qui: quis, V se: *om* S Iudaeos esse: *tr* B
10 te servabo: *tr* SVU hora: opera, N terra: terram, NP
12 vincit: vicit, P civitatis: *om* SVUBG¹C
**6.** 1 claudit²: *pr* qui, VMBGHEF
2 fortis: forti, H² et: est, PQ stirpe: *om* V scilicet sua: *tr* V; *tr* sua *ante* stirpe, U

**6.** sua; **3** de qua praedixerat propheta: *veniet desideratus cunctis gentibus*, id est, Christus incarnatus, qui habet clavem David, cuncta legis et prophetarum mysteria, quae signata et clausa latebat sub litteram occidentem, aperuit et intellegere fecit ecclesiae suae spiritu vivificantem quia, nisi Christus veniret, nemo erat, qui clausa aperiret. **4** *et habet clavem David*, id est regiam potestatem, quem habet super ecclesiam suam. manifestum est, quod suis pulsantibus aperiat et hypocritis, id est simulatoribus, vitae ianuam claudat, pulsantibus et dicentibus: *Domine aperi nobis*, quibus dicit: *nescio vos unde estis; discedite a me operarii iniquitatis.* **5** suis vero sanctis dicit: *petite et dabitur vobis; quaerite et invenietis; pulsate et aperietur vobis.* quid est petere, nisi intenta mente, ex toto corde, et ex tota anima, ex tota fortitudine, intenta devotione Deum diligere et sine intermissione orare? hoc est Deum petere. **6** et quid est quaerere, nisi omni hora bonum cogitare et cogitationes noxias radicitus a suo corde evellere? hoc est Deum quaerere. et quid est pulsare, nisi semper manibus bona operare, et proximum sicut se ipsum diligere, et inimicum propter Deum amare, et omnes iniurias patienter ferre? **7** et si quis tibi aliquid tulerit, ut eum lucri facias, supra quam *tulit tunicam*, non dubites *addere* ei et *palleam*. hinc Dominus in evangelio ait: *si ipsos diligitis, qui vos diligunt, qualem mercedem inde habetis? nonne et gentiles hoc faciunt?* **8** sed si ipsum diligis, qui te odio habet, haec est vere merces apud

Hag. 2.8 — 3.7 — Luc. 13.27 — Mt. 7.7 — Mt. 5.40 — Mt. 5.46

---

**6.** **3** qua: quo, VMBT Christus[1]: *pr* iesus, YVUMBT David: + et, GNEFQ legis: legem, G et[1]: *om* N latebat: latebant, TE[2]Q litteram occidentem: littera occidente, CF et[3]: *om* U spiritu: spiritum, VUC; *pr* in, GNPHEFQ vivificantem: vivificante, TE[2] Christus[2]: christum, G aperiret: aperiat, G[2]; *om* G[1]
**4** super: *om* V ecclesiam: ecclesia, H et[2]: *om* EF Domine: + domine, H
**5** petite: petire, N ex toto corde: *om* HE anima: + et, CEQ intenta devotione: *om* GNP devotione: devotionem, V Deum[1]: *om* U[1]F est[2]: *om* G
**6** est[1]: *om* U[1]G noxias: noscias, G hoc: haec, SVUNP quid: quod, V operare: operari, CE[5] et[5]: *om* SVU et omnes: *om* U[1]
**7** quis: aliquis, G tulerit: tulit, G quam: que, P[1] addere: addare, P[1] palleam: palleum, V; pallium, TCNPHQ qualem: quidem, SUMHF habetis: habebitis, NH; habeatis, B
**8** odio: odium, Y[1]GNP vere: vera, BGTPHQ merces: mercis, SVMGN

**6.** Deum, ut propheta ait: *cum his qui oderant pacem, eram pacificus;* Ps. 119.7
haec est proprie animam ponere pro fratre. hinc per Salomonem
dicitur: *fortis est dilectio sicut mors.* **9** et non solum diligamus, Cant. 8.6
sed etiam de lucro nostro atque compendio aliquid eis offeramus,
qualiter cum eis federante amicitia verbum exhortationis habeamus,
qualiter eum in membris Domini, id est ecclesiae, coniungere
valeamus. **10** hinc Iacobus ait: *fratres mei, si quis ex vobis erra-* Jac. 5.19
*verit a veritate et converterit aliquis eum, scire debet, quoniam qui
converti fecerit peccatorem ab errore viae suae, salvat animam eius
a morte et suorum cooperit multitudinem peccatorum.* **11** et super
haec apostolico more pulsare est manibus nostris propriis operare,
et nullum gravare, egenis propria tribuere, et aliena non quaerere;
**12** quia quamvis omnem censum nostrum in pauperes distribuamus,
nihil apud Deum erit pretiosius, nihilque tam carius nisi quod
manibus nostris laboraverimus, confecerimus, praeparaverimus,
et edendum adposuerimus, sicut apostolus dicit: *qui non vult laborare,* II Thes.
*non manducet.* **13** haec est proprie pulsare quae Deus repromisit 3.10
aperire. laborantibus enim Dominus refectionem promisit, quem
non in hoc saeculo, sed in futuro sine dubio dabit; sicut ait: *venite* Mt. 11.28
*ad me omnes qui laboratis, et onerati estis, et ego vos reficiam.* **14** o-
tiosis vero et pigris dicendum est: *recepistis mercedem vestram, quia* [1]Mt. 6.5; 25,42
*esurivi et non dedistis mihi manducare,* et cetera. propterea *discedite* Luc. 13.27
*a me, operarii iniquitatis.* sanctis vero suis dicit: *ecce dedi ante te* 3.8
*ostium apertum.*

---

**6.** oderant: oderam, V haec: hoc, TCHEQ fratre: fratrem, VU est[3]: *om* MBGTC
**9** lucro: lucru, Y eis: ei, M federante: ferante, H habeamus: habemus, U[1]
eum: eos, SHEFQ ecclesiae: ecclesia, GQ; *om* VU
**10** Iacobus: iacob, P et[1]: *om* VU aliquis: quis, Y[1]BTHEFQ eum: *om* BC qui: *om* N converti: verti, U[1] viae: vitae, SMPF animam: anima, VG eius: sua, G suorum cooperit: operit suorum, YVUMT; *om* suorum, BC
**11** apostolico: apostolorum, G operare: operari, CE[3]
**12** quamvis: quam vir, H laboraverimus: + et, G confecerimus: quod (quo, HE) fecerimus, NPHEF; cum fecerimus, BGC praeparaverimus: *om* BC edendum: edenda, MBGPF
**13** est: *om* SVUMB[1]G[1]C; + enim, G[2]NP promisit: repromisit, YSMBTC quem: quam, U[2]TE[3] ad: a, U[1] laboratis: laborastis, NP vos reficiam: *tr* V
**14** manducare: *om* YVUMBG[1]TC

**6.** **15** Ante praedixit, *qui aperit et nemo claudit*, tamquam si diceret: ostium quem ego aperio ecclesiae, nemo extimet in toto mundo aliquem vel minimum sanctorum, vel in parte aliquam a me excludere. et ostium quem semel aperui, aliquis hereticorum possit ei claudere? tamen si petierit et quaesierit et pulsaverit, faciam quod repromisi. **16** et quia sine Deo non possumus esse, nec vivere, nec laborare, tamen praecepit Dominus servo laboranti spinas divitiarum incidere, et radices vitiorum eradicare, et pecca- Mt. 13
torum stercus foras domum in agro spargere, et semen boni operis in agro cultu seminare, et sepe fidei claudere. **17** et solet sator post haec fecerit dormire et illud semen germinare, radices et folias mittere, et die et nocte a pluvia et sole indesinenter crescere. solet etiam diversa herbarum semina, id est zizania, quem malus homo dormienti satori seminat. **18** sed quum dixerit sator: *exurge, quare* Ps. 43.23
*obdormis Domine?* ingressus in agro corporis aliud evellet quod magnum est, quod vero minimum non tangit, quia messem opprimere non prospicit. ita est ecclesia. **19** laborat et Dominus, pluviam praeceptorum suorum tribuet, et a locustis demoniorum excludit, et aerias potestates transvolare facit, et tempestates procellosas malorum hominum sedare facit, et aprum de silva principem terrenum malignum effugare facit, et messem suam, quem cum laboratore dicit se habere communem, tuetur cotidie et defendet. **20** ista ecclesia est quae tenet rusticanos homines et sanctos, qui

---

**6.** **15** quem[1]: quod, TCE[3]Q parte: partem, GTC aliquam: aliqua, U[1]NPEF quem[2]: quod, CE[3]Q possit: posset, YVUBTP quod: quem, SMHEF repromisi: repromisit, U[1]
**16** non: nec, GQ cultu: culto, BGTCNPHEQ sepe: sepem, NP[1]H[2]; septem, H[1]E[1]
**17** post: postquam, TE[3]Q haec: + dum hoc, P illud: illum, U folias: folia, THE[2]Q a: *om* HQ; ad, U pluvia: pluviam, U[2] sole: solem, U[2] crescere: cresere, Y[1]; creare, GTC zizania: zezania, GN quem: quae, STFQ dormienti: dormientis, H
**18** messem: menssem, G opprimere: oppropriumere, V prospicit: praespicit, V
**19** pluviam: *om* U[1]C a: *om* SVU[1] aerias: aereas, H transvolare..... tempestates: *om* G[1] procellosas: procellosa, YVM sedare: sed aere, V terrenum: terrenorum, G effugare: effugere, MHF quem: quam, TCE[3]Q laboratore: laboratorem, YSVU[1]MG se: *om* M defendet: defendit, TCQ
**20** ecclesia est: *tr* S; *om* est, U[1] qui: quia, MH

**6.** humiles in saeculo sunt, et scripturas ignorant, sed tamen fidem immobiliter tenent, nec omnino ullo casu timefacti retrahuntur a fide. **21** ideo ait ad illos: *ecce dedi in te ostium apertum*, et ait: 3.8
*quoniam servasti verbum patientiae meae in tam parvis viribus*, 3.10
*et ego te servabo ab hora temptationis*. istius modi sciant hi tales in ecclesia gloriam suam. **22** et quia simplices et humiles sunt et neminem malitiose temptando lacescunt, inde Dominus nec parum quidem in temptatione eos tradi permittit. ista est ecclesia, quem sibi Dominus gratuita miseratione sine alicuius doctrina vel philosophia eligere facit.

**23** Et quia supradictas ecclesias singillatim pro sacerdotes increpat, hanc vero ecclesiam ipse pastor caelestis gubernat; **24** in prima ecclesia Ephesi falsos apostolos, et deserta caritas imputatur. in angelo Zmirnae ecclesiae falsos fratres, qui se dicunt religiosi esse et non sunt, sed in antichristi membris iam corporaliter inveniuntur, increpat. **25** in angelo Pergami ecclesiae falsos religiosos et idolorum genus et Nicolaytarum doctrina reprehenditur. iterum apud angelum Thiatirinorum Zezabel prophetissa et simulacrum esse, id est, similitidinem ecclesiae, increpatur. **26** in angelo Sardis ecclesiae episcopos increpat, qui nomen habent tantum, sed mortui sunt. ipsis quasi uno corpori commemorans dicit: *in mente habe, quo modo audisti et accepisti*. **27** in angelo Filadelfiae, 3.3

---

**6.** scripturas: scripturis, M ullo: ullu, NH casu: causu, V timefacti: tremefacti, TP¹

**21** ideo: id haec, NP ostium: osteum, VUME¹ et¹: *om* BGTC verbum: *om* NP parvis: pravis, Y¹B te: *om* U modi: mundi, NP sciant: scient, HEQ ecclesia: ecclesiam, GCN gloriam: *om* U¹

**22** neminem: nemine, VM lacescunt: lascescunt, VT temptatione: temptationem, VU eos..... miseratione: *om* V quem: quam, U²TCE³FQ doctrina: doctrinam, V philosophia: philosophiam, YSVUMGE¹

**23** singillatim: singulatim, M pro: per, BCF; *om* P sacerdotes: sacerdotibus, TEQ; sacerdote, N; sacerdotem, P

**24** deserta: desertas, N Zmirnae: izmirne, H falsos fratres: falsorum fratrum, NP religiosi: religiosos, CNPE³F

**25** et¹: od, G genus: esus, NPHEFQ doctrina: doctrinam, U²N apud: *om* U¹ simulacrum: simulacrorum, NEQ increpatur: *om* MP¹

**26** in angelo Sardis ecclesiae: *om* P¹ audisti: vidisti, Y² accepisti: audisti, Y

**6.** quod Latino eloquio interpretatur salvans, haerentem Domino, eo quod simplicitate rustica et fide recta inviolabili se devotionis observatione custodit, et quia sine Deo etiam viribus nulla virtus est; ipse est qui pugnat pro nobis et vincit pro nobis. **28** et quamquam ille hoc facit, facta tamen suae ecclesiae adscribit, et inbecillitatem praespiciens dicit: *scio quia modicam habes virtutem, et* 3.8 *servasti verbum meum, et non negasti nomen meum.* **29** supra dixerat, *ecce dedi coram te ostium apertum*, evangelicam fidem et apostolicos sermones, quod nemo potest claudere. **30** *quia modicam habes virtutem.* sciens humanam fragilitatem miseratus Dominus dicit: sic tibi ianuam scientiae et fidei arcana patefeci, ut propter exiguitatem virium tuarum nullus claudere, quae tibi aperta sunt, convalescat. **31** *et servasti verbum meum et non negasti nomen meum.* 3.8 et quia iam supra beneficii sui asseruerat potestatem, Dominus etiam gratiam, quam dedit, ipsius operi adsignat, eo quod per conlatum sibi a Domino munus, servus fidem servaverit, nec nomen negaverit sempiternum.

**32** *Modicam*, inquit, *habes virtutem.* laus est protegentis Dei 3.8 et tamen devotionis ecclesiae, quod Deus modicae virtuti aperiat ostium vincendi, et quod modica virtus fidei roboretur. **33** non enim virtus requirenda est, sed fides. neque enim una mulier Iudit Olofernem per virtutem occisit, sed per fidem. nec credendum erat, ut infirmus sexus arripere manu propria gladium trucidare

---

**6.** **27** haerentem: erenti, M eo: et, TC simplicitate: simplicitatem, YSVM inviolabili: inviolabile, M devotionis: devotione, BF quia: qui, VUGTC nulla: nullam, V

**28** ille: illi, NP¹ inbecillitatem: inbecillitate, NP praespiciens: respiciens, VU; prospiciens, CPQ; perspiciens, B

**29** coram: cora, H apostolicos: apostolicum, BGTCP²; apostolice, NP¹ sermones: sermonem, BGTCNP

**30** patefeci: patefaciat, G virium..... claudere: *om* YVUM

**31** asseruerat: adseverat, P potestatem: potestate, H gratiam: gratia, GTN operi: operis, NEF a Domino: domini, TNHEFQ; dominus, P munus: mulus, G²; manus, P nomen²: + meum, B

**32** modicam: modicum, N laus: + es, N devotionis: devorationis, UM ostium..... modica: *om* BGTC vincendi: vincenti, P fidei: fide, NPHEQ

**33** una: *om* SMBTHF mulier: + una, B Olofernem: olofornem, YVUG occisit: occidit, UMBCHE²Q per: *om* V¹ sexus: secus, M arripere: arriperet, CFQ

**6.** persecutorem ecclesiae et hostium cuneos expugnare * non fuit hoc temeritatis audacia, sed constantiae virilitatis fiducia. **34** filii quoque Israel, cui tot mirabilia virtutum patuerunt, de Dei fiducia dubitantes diversis cladibus oppressi perierunt in eremo. manna manducando a serpentibus interempti sunt, etiam igne et gladio. murmurando et diffidendo non solum terram repromissionis non intraverunt, sed caelestia regna perpetim perdiderunt. **35** multi enim de Aegypto istius saeculi exeunt, et in eremi angusto calle ingrediuntur, et manna caelestis gratiae, scripturarum secreta, penetrantur, sed viam caelestis repromissionis minime inveniunt, sed solum simplices et rustici et recti corde. **36** etiam si fuerint litterati, non possunt reperire viam, nisi apostolos rusticos fuerint imitati. non vocavit Deus grammaticos, philosofos, aut oratores primitus in apostolatu, sed simplices, pauperes, et piscatores. **37** numquam potuit ullus philosoforum dicere: *tu es Christus filius* Mt.16.16 *Dei vivi*. numquam potuit Demosthenes, Cicero, aut Cato filosofus dicere: *in principio erat verbum, et verbum erat apud Deum.* Jo. 1.1

**38** Ecce probamus Petrum, Iohannem, non philosophos sed rusticos, idiotas, apostolos. Petrus callosa manu simpliciter filium Dei praedicando venit in Roma, ipsum adnuntians imperatorem et Romani populi conditorem, quem virgo peperit, non Romulum, quem lupa nutrivit. **39** ecce non philosophi verbum implevit

---

*post* persecutorem, § 33, *incipit* A

---

**6.** persecutorem: percussorem, EQ cuneos: cum eos, YG temeritatis: temeritas, P audacia: audaciae, P fiducia: fiduciam, V
**34** cui: *om* U¹ patuerant: potuerant, SAGQ² a: ad, U igne: ignem, SV gladio: gladium: P¹ murmurando: murmuran, H intraverunt: introierunt, EQ sed: + et, NEF
**35** eremi: heremo, VGFQ manna: magna, G penetrantur: penetrant, VCEFQ minime: mime, U rustici..... etiamsi: *om* AG¹C et recti: *om* U¹; et rectum, V
**36** reperire: repperiri, YVMNP rusticos: rustici, G; rusticus, N non vocavit..... Dei vivi: *tr in* § 42, *et hic add* § 42, S grammaticos: + aut, SUAGCPF apostolatu: apostolatum, GCPEFQ pauperes: paures, H
**37** ullus: nullus, SVE¹ Cicero: siccero, N
**38** Petrum: + et, STCNFQ philosophos: philosophus, Y manu: manum, V filium..... Roma: *om* U¹ Roma: romam, U¹ATCPEQ ipsum: ipsud, U¹

**6.** mundum, sed Petri rustici, qui confitetur hominem Dei filium. illius quippe gloriosissimum corpus Romana urbe requiescit in tumulo, sed lingua toto claret in mundo. **40** etsi loculo teneatur in corpore, beneficiis tamen patet ubique. ad eius sepulcrum adorandum ex devotione venit imperator, pedes osculans rustici coronam deponit de capite. **41** cuius virtus est haec, nisi eius quem credidit plena fide et praedicavit plena devotione? ecce patet, quia Dominus *infirma mundi elegit, ut confunderet fortia. stulta mundi elegit ut confunderet mundi sapientes.* paupertatem et rusticitatem mundi elegit ut confunderet superbos divites. **42** neque enim Dominus humiles saeculi sapientes, aut humiles saeculi fortes, aut divites saeculi reprobat et potentes, cum et ipse sit sapiens et fortis et potens, sed solum, ut diximus, superbos et Deum ignorantes, et in suis divitibus spem habentes. **43** ecce quod multi iusti cum divitiis Deo placuerunt, Abraham testatur, dicens: *loquar ad Dominum meum, cum sim pulvis et cinis.* non impediunt divitias neque sapientia, ubi abundat humilitas. **44** aliter peccat iustus, aliter peccator aut iniquus. aliter cadit iustus, et aliter iniquus. scriptum est enim, *septies cadit iustus et resurgit*, sed non talem admittit peccatum, ut iustus esse desinat, **45** sed subtilem risum aut sine contumelia iocum aut certe cogitatum, quem non convenit cogitare. iste talis et peccare dicitur et tamen iustus veraciter appellatur. **46** non enim sic cadit, ut iustus non sit, quia scriptum est: *dum ceciderit iustus, non conturbabitur, quoniam Dominus confirmat manus*

I Cor. 1.27

Gen. 18.27

Prov. 24.16

Ps. 36.24

---

**6.** **39** Romana: rumana, G; romanam, P urbe: urbem, P toto: tota, V; totum, UF
**40** osculans: osculat, NP²; osculatur, P¹ coronam: chorona, N
**41** praedicavit: predicabi, N stulta: stultitia, YVUA¹; stultitiam, MA²GTC; stultra, H mundi sapientes... confunderet: *om* AG¹TC mundi²: *om* V elegit: eligit, U
**42** cum et..... potens: *om* G¹ et³: *om* EF divitibus: divitiis, U¹GNPHF
**43** ecce: + quod, A²; + et, PHEQ Deo: deum, V divitias: divitiae, U²TCE³F abundat: est, NP
**44** peccator: peccat, NP aliter cadit..... iniquis: *om* Y¹ cadit: credet, N iustus³: iustum, SV resurgit: surgit, H non: + deo, G²; + domino, NP talem: tale, MA²CP²HEFQ
**45** contumelia: contumelio, YVGN iocum: locum, CP quem: quod, YSV veraciter: *om* V
**46** manus: manu, VUMAH

6. *eius.* 47 adest ergo Dominus etiam cadenti iusto, quia non sic peccat, ut Dominus ab eo discedat. habet enim concupiscentiam ex infirmitate carnis, sed concupiscentiae non consentit firmatus virtute gratiae spiritualis. 48 ipsa concupiscentia est lex peccati etiam in membris constituta sanctorum, a qua tamen iustos suos liberat gratia Dei per Iesum Christum Dominum nostrum, quia propterea peccata nostra pertulit in corpore suo super lignum, ut a peccatis nostris separati cum iustitia vivamus. quum ergo cadit iustus, debita contrahit. 49 sed alia sunt debita iusti, quae possint in cotidiana oratione dimitti, quando veraciter dicit: *dimitte* Mt. 6.12 *nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.* 50 peccata enim sanctorum sunt ex necessitate infirmitatis. peccata iniquorum sunt ex intentione pessimae voluntatis. 51 in illis sic peccati reperitur exortus, ut non subsequatur effectus, quia, etsi per infirmitatem vitium nascitur, per Dei gratiam superatur. 52 illo autem gratiae privatos auxilio praecipitat male voluptas, quos duxerit mala cupiditas. ideo culpae sanctorum peccata dicuntur esse, non crimina. pro quibus sic corripiuntur a patre, ut non condemnentur a iudice. 53 quae tamen correptio pertinet ad iudicium, sed paternum, quod Deus filios suos misericorditer et iudicat et flagellat, ut eos a supplicio sempiternae damnationis eripiat.

54 Hoc beatus apostolus ait: *si nosmet ipsos iudicaremus, non* I Cor. *utique iudicaremur. dum iudicaremur autem, a Domino corripimur,* 11.31 *ut non cum hoc mundo damnemur.* peccata ergo iniquorum tribus modis fiunt aut sacrilegiis aut flagitiis aut facinoribus. 55 sacri-

---

6. 47 concupiscentiae: concupiscentia, NP virtute:virtutem, V spiritualis: spirituali, YSUG
48 a: ad, P nostra: nostrum, CE iustus: iustos, V
49 possint: possunt, NP nostra: *om* G
50 pessimae: pexime, V voluntatis: voluptatis, VUMAGTCE
51 in: *om* P sic: si, $A^1$GC effectus: affectus, P infirmitatem: infirmitate, $A^1$GHQ
52 illo: illos, ATNPHEFQ privatos: privatur, N male: mala, SUCNEQ voluptas: voluntas, P quos: quo, SMAGHE mala: prava, SUTN condemnentur: condemnetur, MACH; demnentur, $E^1$ iudice: iudicem, N
53 quod: quo, $TE^2$; quos, $E^1$F et iudicat..... supplicio: *om* V a: *om* $U^1$
54 hoc: *pr* ob, NPEQ utique: + a domino, FQ iudicaremur²: iudicamur, TEQ; iudicamus, N ut non..... damnemur: *om* $G^1$C sacrilegiis: sacrilegis, P

**6.** legia admittit, qui de Deo recte non sentit et a vera fide sive timore temporalium lucrorum sola cordis cecitate ac perversitate discedunt. in flagitiis vero peccat qui inmoderate et turpiter vivit. **56** in facinoribus peccat, qui alium aut damnis aut quibuslibet oppressionibus crudeliter laedit. dum autem peccant sancti, sic in quolibet peccato humana infirmitate cadunt, ut nec de vera fide pertinaciter contradicant, nec se ipsum in tale peccatum polluet, nec proximum laedit, sequens apostolum dicentem: *iuste, sobrie, et* Tit. 2.12
*pie vivamus in hoc saeculo.*

**57** Et alio loco dicit: *nec plus sapere quam oportet sapere, sed* Rom.
*sapere ad sobrietatem.* verumtamen in hac triplici divisione *iuste,* 12.3
*sobrie, pie vivamus,* videtur mihi, quia ille sobrie vivit, qui non sequitur delectamenta luxuriae; **58** iuste vivit, qui proximum nullatenus laedit, sed ei beneficia, in quantum valet, impendit; **59** pie vivit, qui a societate ecclesiasticae unitatis nulla ratione descedit, et intra ecclesiam positus ea quae certissime novit ad scientiam verae fidei pertinere indubitanter tenet. **60** illa vero quae ignorat aut de quibus dubitat et intellegere in scriptura non valet, humiliter ac patienter tratinando et relegendo perquirat, donec, si quid aliter sapit, Deo sibi revelante cognoscat. **61** haec autem sobrietas, iustitia, et pietas, quae cunctis debent inesse fidelibus, ita sibi coniunctae sunt, ut, si una earum non fuerit, alia quae videtur esse nullatenus prosit. **62** neque enim salvat sobrie-

---

**6.** **55** recte: recta, V non sentit: consentit, G a: *om* $N^1P$ discedunt: discedit, $TCEF^2Q$ inmoderate: moderate, G
**56** peccant: peccat, $A^2HQ$ sancti: sanctus, $A^2HQ$ sic: si, $VUM^1A^1TF$ peccato: peccatum, V infirmitate: fragilitate, $S^1$ cadunt: cadit, $A^2HQ$ contradicant: contradicat, $A^2NQ$ ipsum: ipsos, TF in tale: in tali, EF; i tale, U peccatum: peccato, NPHEF polluet: polluant, EF; laedit: laedant, EF sequens: sequentes, TE iuste: + et, VE
**57** nec: non, VUTPFQ iuste: + et, VUMTPHEF delectamenta luxuriae: luxuriam, ACH
**58** valet: prevalet, HEFQ impendit: ostendit, EFQ
**59** ecclesiam: ecclesia, YSVG ea: et, YVUAN verae: veram, VU
**60** de: *om* $U^1$ in: *om* EQ scriptura: scripturam, EQ tratinando: trutinando, STE $et^2$: *om* SVU quid: *om* H
**61** debent: habent, M earum: eorum, $E^1FQ$

**6.** tas, quia quisque a flagitiis, id est peccatis, in se ipso abstinet, nisi pia et iusta fuerint, id est, ut et in Deum recte credat, et quod caritas poscit proximo libenter impendat. **63** nec fructuosa iustitia est, quia unusquisque hoc impendit proximo, quod sibi delectatur impendi aut fieri, si sobria et pia non fuerint. **64** pietas quoque mortua est, qua recte in Deum vel in unitate ecclesiae creditur, si castitas vel proximi caritas non tenetur. tunc igitur animae vera salus adquiritur, si et pietas in fide, et iustitia in caritate, et sobrietas in castitate ac humanitate teneatur. **65** et ut breviter intra ecclesiam quid observetur edoceam, ut aliquid in ipso usu adtendamus conversationis humanae, unde facilius sumamus exemplum, aperte intellegite; sic accipiamus baptizatorum omnium hominum animas, sicut mulieres coniugio copulatas.

**66** Nam et ipsis *coniugii magnum sacramentum in Christo* et Eph. 5.32
in ecclesia conmendat apostolus. sic est ergo quaelibet anima fideliter coniuncta Christo, sicut uxor vivens fideliter cum marito, quae in ipsa coniugii castitate animum quidem viri sui aliquotiens contristat, sed lectuli fidem pura castitate conservat, et mariti substantiam prudenter temperanterque dispensat, ac per hoc et peccat marito et vivit tamen caste ac fideliter cum marito. **67** et quam facit humana infirmitas aliquando apud maritum delinquere, coniugalis castitas facit marito dulciter iungere. illa vero mulier quae sive de domo mariti egressa, sive in eodem mariti habitaculo constituta, adultero mixta fuerit, substantiam viri disperserit, non venia iudicatur digna, sed mortifero reatu tenetur criminosa. **68** sic

---

**6.** **62** enim: *om* NP quia: qua, YSQ quisque: quisquis, PF fuerint: fuerit, SNHEFQ et$^2$: *om* VCPEQ quod: quo, P$^1$F
**63** nec: neque, P quia: qua, YSUNE$^2$Q delectatur: delectatum, MAGC fuerint: fuerit, SCNPHEF
**64** qua: quia, N vel: et, P unitate: unitatem, A$^2$PH ecclesiae: + minime, NP
**65** intellegite: intellegere, P omnium hominum: *tr* NPHF; *om* omnium, EQ hominum animas: *tr* CQ coniugio: coniungio, YVA$^1$G
**66** ipsis: ipsius, SVGCNEFQ coniugii$^1$: coniungii, YV in$^2$: *om* EFQ vivens: *om* AC pura: puram, GNP castitate: castitatem, GP vivit: + et, U
**67** delinquere: derelinquere, G coniugalis: iungalis, V adultero: adulterio, VG$^2$NPEQ substantiam: substantia, N venia: veniae, NPHEFQ

**6.** est anima, quae diabolo consentiens aut infidelitate subvertitur, ut Deum recte non credat, aut criminibus implicatur, si delectamenta luxuriae sectatur, aut iniustitiam facit, si proximum laedit, aut avaritiam tenet, si egenti bene non facit, aut impie vivit, et ab unitate ecclesiae discedit, aut cuilibet superbiam facit. **69** de talibus dicit apostolus: quia *neque fornicarii, neque idolis servientes,* I Cor.6.9 *neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque avari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnum Dei possidebunt.* **70** haec omnia et crimina dicuntur et peccata. iustorum vero delicta peccata dicuntur, non crimina. peccatum in opere perpetratur, quum dicimus aut subtilem risum, aut sine contumelia iocum, aut pro disciplina * cura rei familiarum, sine qua non potest homo vivere et vel unius diei spatio sine peccato esse, Iohanne apostolo adtestante: *si dixerimus, quia peccatum non* I Jo. 1.8 *habemus, nos ipsos seducimus.* **71** delictum vero est solum in prava cogitatione, quod foras nec verbo nec facto expletur in opere; unde et apostolus ait: *si iustus quidem vix salvus fiet, peccator et* I Pet. *impius ubi parebit ?* 4.18

**72** Deinde sequitur pro inimicos ecclesiae devincendos et dicit: *ecce dabo de sinagoga Satanae, qui se dicunt Iudaeos esse et non sunt,* 3.9 *sed mentiuntur. ecce faciam illos ut veniant et adorant ante pedes tuos, et cognoscant, quia ego dilexi te.* **73** omnes igitur inimicos ecclesiae catholicae vel hostes a catholica iudicandos narrat ecclesia; sicut apostolus dicit: *in regeneratione quum venerit filius hominis,* Mt.19.28 *tunc et vos sedebitis super duodecim thronos iudicantes duodecim tribus*

---

**6.** **68** diabolo: diabulo, S Deum recte: *tr* AGTC; dominum recte, P iniustitiam: iniustitia, YSVUMGQ avaritiam: avaritia, SVUQ egenti: egentibus, GT
**69** fornicarii: fornicari, U masculorum: masulorum, MA maledici: malefici, YSUM
**70** et[1]: *om* AGTC dicimus: diximus, SNPEFQ subtilem: subtile, MA[2]TCP[2]HF risum: crimen, MA[2]G[1]; crimenum, YUA[1]C; criminium, V contumelia: contumelio, YSVUC disciplina: disciplinam, V cura rei: curare ei, V; curam rei, P familiarum: familiaris, NPQ non[2]: *om* H[1]
**71** et[1]: *om* MAGTCHF quidem: *om* P
**72** inimicos: inimicus, V; inimicis, CE[2]FQ devincendos: devincendis, TCE[2]FQ de: *om* V mentiuntur: mentiatur, A[2] adorant: adorent, SUGE
**73** a: *om* FQ dicit: ait, H venerit: venenerit, H; sederit, EQ · duodecim[1]: *om* HEFQ

**6.** *Israel.* **74** tunc venient profecto qui se dicunt Iudaeos, id est, religiosos esse et non sunt; *et adorabunt ante pedes* ecclesiae et cognoscent, quoniam Dominus dilexit eam. hoc omni ecclesiae tunc in futurum promisit, quando eam ex omni natione in unum congregavit; quia non Filadelfiae ecclesiae tantum crediderunt et sinagoga, sed et ceterae ecclesiae.

**75** Secundo Smirnae ecclesiae angelo ait: *blasfemaris ab his,* 2.9
*qui se dicunt Iudaeos esse et non sunt.* non tamen promisit venturos ex eis et adoraturos ante pedes ecclesiae, id est, ante pedes corporis Christi. **76** quod haec * in futuro factum credimus esse, quamvis et in hoc saeculo omnes ad paenitentiam ante pedes ecclesiae simplices veniant, tamen futurum intellegendum est. **77** sexto vero angelo, qui est ante septimum, promisit quod ceteris supradictis angelis, id est, ecclesiis sine promissione concedebat, quia non solum unam ecclesiam expectat Dominus ad penitentiam, sed totas septem, cum sit per universum mundum una ecclesia. **78** si quid enim provenerit uni membro, omne corpus consentit. et adiecit: *quoniam servasti verbum patientiae meae, et ego te servabo ab* 3.10
*hora temptationis, quae ventura est in universum orbem temptare habitantes in terra.* ecce manifestissime declaravit non se tantum praesentibus sed etiam futuris saeculis loqui. **79** in novissimo tempore suam se promittit ecclesiam servaturum, quando venerit antichristus, humani generis inimicus, temptare habitantes super terram, ne turbentur in temptatione qui futuri sunt. **80** sicut tunc non Filadelfia sola servata est, licet soli promiserit, ita et nunc; nam si sola Filadelfia aut nunc Africa verbum patientiae

---

**6.** **74** venient: veniunt, YSVG omni: omnis, MAHQ promisit: misit, A; premisit, G natione: nationem, V congregavit: congregaverit, YSVU crediderunt: crediderit, GNEFQ; *tr post* ecclesiae[4], H et[4]: ex, PEQ sinagoga: sinagogae, MAPH
**75** Smirnae: zmirnae, YSUPE ecclesiae..... pedes: *om* M angelo: *om* YSVUGTCQ
**76** haec: hoc, CQ; et, NP simplices: supplices, VTC veniant: veniunt, AGTCH futurum: in futuro, EF[2]Q
**77** promissione: promissionem, U una: unam, G
**78** quid enim: quidem, EQ omne: omni, U orbem: + terrarum, P[1] terra: terram, A[2]N saeculis: saeculi, G
**79** in[1]: *pr* et, YSVTCPEF se promittit: repromittit, SQ
**80** Filadelfia[1]: filadelfiae, P sola[1]..... Filadelfia: *om* U[1] servata: reservata, P

**6.** Dei servavit, quod postea in totum orbem promittit temptationem venturam? aperte dicimus, quia non est in toto orbe, qui temptetur praeter ecclesiam. **81** et hoc quod Filadelfiae dicit, omni ecclesiae dicit, et qui sua ecclesia est, tutelam protectionis cotidie promittit, dicens: *servabo te ab hora temptationis quae ventura est in universum mundum.* **82** sicut enim in Africa factum est, ita fieri oportet in toto mundo revelari antichristum, sicut et nobis ex parte revelatum est, et hoc esse novissimae persecutionis genus eo tempore quando venerit antichristus; nihilque aliud fieri nisi pressura, qualis non fuit ab initio, ex quo gentes esse coeperunt, et eodem modo ab ecclesia ubique antichristus superari, quod etiam et ab ea in parte superatus est, ad ostendendum novissimi certaminis modum.

**83** Nam modo semper antichristus ab ecclesia superatur. non enim, ut aliqui putant, antichristum uno in loco esse ecclesiam persecuturum, cum dicat, quia ubique antichristi sunt. **84** antichristus rex erit novissimus in toto mundo regnaturus, qui se dicet Deum, id est Christum. modo vero occultus antichristus est in ecclesia, quia adhuc aperte non habet potestatem datam. tunc vero quum venerit, omnem mundum suae potestati sociabit, **85** sicut de eo per Iob dicitur: *et post se omnem hominem trahit et ante se innumerabiles.* hoc loco hominem humanum sapiens dicit. sed quum plus sint omnes quam innumerabiles, quaerendum nobis est, cur ante

Job 21.33

---

**6.** quod: quid, SAGT; cur, NPEF postea: post eam, V toto orbe: totum orbem, P qui: quem, YSVU ecclesiam: ecclesia, YSUA$^{1}$GEQ
**81** hoc: *om* EFQ qui: quia, SCNP sua: suam, V mundum: orbem, NEFQ
**82** revelari: revelare, V antichristum: antichristo, NP pressura: pressuram, MA$^{2}$H ex.... coeperunt: *om* YVUAG$^{1}$C antichristus$^{2}$: antichristum, EFQ superari: seperari, N et$^{4}$: *om* SUCNPQ novissimi: novissimis, YSVUA$^{1}$GT modum: mundum, EQ
**83** nam..... superatur: *om* G$^{1}$ semper antichristus: *tr* Y aliqui putant: aliquis putat, P$^{1}$ uno: unum, V ecclesiam: ecclesia, NP; *tr ante* uno, EFQ dicat: dicunt, NPEQ; + scriptura, S
**84** novissimus: novissimis, V dicet: dicebit, YSVUPE$^{1}$; dicent, A$^{1}$ quia: qui, EF datam: data, N suae: suo, G potestati: potestate, AG sociabit: subiciet, TF$^{1}$
**85** et$^{2}$: *om* N$^{1}$ hominem: omnem, MA$^{2}$BH; *om* SNPEFQ humanum: humana, NPHEFQ; + hominem, MA$^{2}$ sapiens: sapientes, N$^{3}$HEFQ omnes: homines, YVU quaerendum nobis est: *om* YVUAG$^{1}$C

6. se innumerabiles et post se omnes trahere dicatur; **86** nisi quod antiquus hostis reprobum tunc hominem ingressus, id est, antichristum, cunctos, quos carnales invenerit, sub iugum suae dicionis rapit. qui et modo, priusquam appareat, innumerabiles quidem sed non tamen omnes carnales trahit, quia Deo miserante cotidie carnali opere ad vitam multi revocantur, atque ad statum iustitiae alii per brevem, alii vero per longam paenitentiam redeunt. **87** et modo non omnes rapit, sed innumerabiles, quia adhuc falsitatis suae stupenda miraculorum omnibus signa non exhibet. quum vero eo tempore coram carnalibus oculis, sicut magi, miranda eis signa fecerit, post se tunc innumerabiles et omnes trahit. **88** quia, qui in hoc saeculo bonis praesentibus delectantur divitiis, potestati illius se absque aliqua reluctatione subiciunt. sed sicut supra diximus, quia plus est omnem hominem trahere quam innumerabiles, quare prius dicitur, quia omnem hominem trahit et post addidit, dicitur innumerabiles? **89** ordo vero erat, ut prius diceret quod minus est, id est, innumerabiles, et post in augmento, quod maius est, diceret omnes. sed sciendum est, quia in hoc loco plus fuit innumerabiles dixisse quam omnes. et post se omnem hominem trahit, quia in tribus annis et dimidio omnes, quos in studiis vitae carnalis invenerit, iugo suae dominationis adstringit. **90** ante se vero innumerabiles traxit, quia per quinque milia et adhuc amplius annorum curricula, quamvis carnales omnes trahere non potuit, multo tamen plures sunt in tam longo tempore, quam quos adhuc

---

*post* annorum, § 90, *deficit* A

---

6. **86** tunc rapit. P   sed: *om* NPFQ   carnali: ex a. SCNPFQ; carnis. HEFQ   statum: histantum. XTP   alii²: ali. G   vero: *om* YCP
**87** quia ... [illegible]   magi: magicus. [illegible]   signa: ~ oculis. SVUAGTPQ   post se tunc: *tr* AGTC   trahit: trahet. CQ
**88** quia: *om* SF   potestati: potestate. SVUE; potestates. N   se: esse. SAGCPF; *om* [illegible]   aliqua: alia. CQ   dicitur¹: dicit. HEFQ   addidit: addit. AGC   dicitur²: *om* CSFQ
**89** ordo ... innumerabiles: *om* M   in¹: *om* VC   diceret: dicere. YSM; dicitur. [illegible]   est¹: *om* [illegible]   loco: ~ quod. NPF   se: *om* G   quos: qui. P   suae: suo. SN   dominationis: damnationis. PF   adstringit: adstringet. YMTHQ
**90** vero: *om* MAC   traxit: trahit. MBCH   amplius: *om* A

**6.** rapiendos invenerit. **91** bene ergo dicitur, *post se omnem hominem trahit et ante se innumerabiles*, quia et tunc minus tollit, quum in fine omnes tulerit, et modo amplius rapit, quum corda omnium non invadit, quia necdum e medio ecclesiae verus Christus discessit, qui dicit: *ego veniam cito, tu tamen tene quod habes, ne alius accipiat coronam tuam.* **92** velocem suum praedixit adventum et interitum Satanae citius esse futurum. nec longam temptationem futuram esse pronuntiat, et ideo admonet, ne hostis rapiat coronam eius. sicut et Salomon dicit: *ne des alienis honorem tuum et annos tuos crudelibus.* **93** magna nobis fiducia asserendi ubique ecclesiae perseverantia inquisitione conlata est. habemus quid respondere calumniantibus, qui dicunt ecclesiam deficere et ad numerum domus Noae multis coronam perdentibus posse deduci, quod dixerit Dominus: *tene quod habes, ne alius accipiat coronam tuam*, minus considerantes invenisse atque proferre. si enim corona alteri traditur, perdita non est. vacuus locus eius qui quod tenebat perdidit. **94** quid est autem quod dicit, *ne alius accipiat coronam tuam*? non enim propterea debemus tenere quod habemus, ne alius accipiat et non etiam ipsi perdamus, nisi quia Deus et promissionum suarum firmitatem voluit ostendere, et vanae spei locum non promittere? **95** ne forte aliquis sibi de Dei promissione fiducialiter blandiretur et piger et tepidus remaneret, et quibusquumque modis sub religione vivendo Abrahae se filium putaret, eo quod Abrahae *Dominus promisit* iureiurando *in semine eius hereditare omnes gentes.* propter hoc ostendit fortiter tenere, et, ne alius acci-

Job 21.33 — 3.11 — Prov. 5.9 — 3.11 — Gen. 11.3

---

**6.** **91** innumerabiles: invenerabiles, V et²: *om* GT tollit: tulit, P fine: finem, SUNPQ rapit: rupit, B omnium: hominum, CE dicit: dicitur, G tamen: *om* SVUMG¹TC

**92** interitum: interitu, SVU esse futurum: *tr* U¹ et¹: *om* HEFQ

**93** domus: domos, UMBGTC coronam: coronas, EF deduci: + per, SVUBGTC invenisse: invenire, B corona: coronam, YSVUMG

**94** est¹: es, V dicit: *om* BC propterea: praeterea, P non: nos, BGTC ipsi: *om* H¹

**95** promissione: promissionem, SV remaneret: remaret, U vivendo: *om* N¹P se: *om* VUBGTC se..... Abrahae: *om* M promisit: *om* P¹ hereditare: hereditaret, P¹ propter: proptere, Y et⁴: ea, MGEFQ; *om* H

**6.** peret, habere mandavit, et coronam non perseverantibus posse auferri, et qui videtur non deficere sed usque in finem perseverare, coronam suam semper habere.

**96** Haec est enim potentia, haec est enim firmitas promissionum Dei, ut quibusdam Abrahae filiis repudiatis multo plures *e lapidibus* Mt. 3.9 *suscitet filios Abrahae*; ne aut mali se Abrahae filios glorientur aut Abraham suos filios Deo debitore et nutritore perdiderit. **97** sic sanctorum numerum inpossibile est zizaniorum crescentium perfidia breviari. inpossibile est, ut diximus, ut messis inter zizaniam disturbetur. si disturbatur, non est messis sed zizania. sic quidem ambobus crescere usque ad maturitatem Deo iudice permissum est. **98** perseverantibus vero dicit: *qui vincit, faciam illum columnam* 3.12 *in templo Dei mei, et foras amplius non exiet.* columna pretiosum et multis utilem membrum dixit in suo corpore coniungendum, ut et ornatum praestet, et fortitudinem, sicut et Paulus apostolus dicit: *Iacobus et Iohannes, qui videbantur columnae esse, dexteras* Gal. 2.9 *dederunt mihi et Barnabae societatis.* **99** *in templo Dei mei,* id est, 3.12 in multitudine beatorum. *et foras,* inquit, *non egredietur amplius;* a sanctorum scilicet consortio, re vera a merito et gloria electorum numquam exire. a Deo enim exierunt gentiles, sicut scriptum est per David: *commemorabuntur et convertentur ad Dominum omnes* Ps. 21.28 *patriae gentium.* **100** convenit autem et in eos, quos de sinagoga Satanae promisit venturos. de domo enim Dei scisma foras exierat, magis in eos convenit, dum enim dicit amplius non exiturum, ostendit novissimum certamen in fine. **101** futura est enim post

---

**6.** qui: quia, N; quid, $P^1$

**96** haec est enim potentia: *om* $U^1$ est$^1$: *om* VUMH$^1$EF enim$^2$: *om* SQ filiis . . . Abrahae$^2$: *om* P filiis: filius, V; filii, HE e: et, HE; ex, $F^2$Q abrahae$^2$: israel, $H^1$EFQ debitore: devictore, B

**97** numerum: numero, NP est$^1$: esse, M breviari: breviare, GTC ut$^2$: *om* YVUMBGTCN$^1$P zizaniam: zizania, USVUMEQ sic: si, YSVUMBCNPQ

**98** vincit: vicerit, CF columna: columnam, SB$^2$TCH$^2$EFQ multis: multum, P utilem: utile, BTCHEFQ membrum: *om* Y; membrorum, M et$^4$: *om* GTN$^1$PQ dexteras: dextras, BE societatis: societas, GC

**99** amplius: *om* BG$^1$TC exire: exierant, EQ per David: *om* $G^1$

**100** in eos$^1$: iudeos, M quos: qui, GC venturos: venturo, G Dei: *om* P eos$^2$: eo, NHEQ enim$^2$: *om* U fine: finem, SVNPQ

**6.** unitatem altera separatio novissimo certamine, quo si quis liberandus est, foras non exiet. antea vero propterea Deus aliquos, qui post modum liberandi essent, exire passus est, quod superesset tempus redeundi. hos novissime amplius exire non permittatur, quoniam quisquis tunc foras exierit, tempus redeundi non habebit;

**102** *Et scribam super illum nomen Dei mei, et nomen civitatis* 3.12
*Dei mei, novae Ierusalem, quae descendit de caelo a Deo meo*: ut et divino nomine praesignetur et inmortalitatis gloria decoretur, et nomen divinae civitatis, novae Ierusalem, quae est visio pacis, accipiat, et sic quietus perpetuae et securitatis otio perfruatur. ipsa est civitas, quae descendit de caelo a Deo meo, ut inhabitent in ea et requiescant sancti. **103** *et nomen meum novum*; nihil in Deo 3.12
vetus est, quia non veterescit aetate, sed nomen Dei semper novum, semper rectum est. et si qui isto nomine titulantur, in aeterna potestate translati perpetuam obtinent vitam. nomen ecclesiae in hoc mundo cotidie descendit a Deo de caelo, id est, ecclesia de ecclesia per Deum semper nascitur. **104** novae autem dixit propter novitatem filii hominis Iesu Christi, qui est Ierusalem, et nomen meum novum, quod est Christi nomen novum, quum ante adventum eius et Christi et sacerdotes et dii dicebantur hominis dignitatem; sed non erat novum, quia multi erant, et nullus ex eis mundum salvare poterat, nisi Dominus Iesus Christus, id est, rex salvator. **105** solus ille rex est salvator. haec est nomen novum, *quod est* Phil. 2.9
*super omne nomen*. hic est rex regum, qui est super omnes reges,

---

**6.** **101** altera: alia HEF quo: quos, SVUGTCP$^{1}$; *pr* a, P$^{2}$HEF foras: *om* M propterea: propter eam, GC quod: quo, BGT permittatur: permittitur, TN quisquis: quisque, YMBCF
**102** Dei mei$^{2}$: *om* MQ gloria: gloriae, SVUM et$^{5}$: *om* BGC quietus: quietis, NP et$^{7}$: *om* VTN$^{2}$EFQ otio: otia, YVMBG$^{1}$PE; ostia, G$^{2}$TF perfruatur: perfluatur, SMHF meo$^{2}$: *om* NPHEFQ
**103** in$^{1}$: *om* YUMBGTC vetus est: veterescit, HF quia: qui, TC qui: quis, YSVUMGT$^{1}$N$^{1}$P$^{1}$E$^{1}$F isto nomine: istud nomen: P$^{1}$ titulantur: titulatur, NP$^{1}$ a Deo de caelo: *tr* GTF
**104** est$^{1}$: + in, P Ierusalem: iesum, M Christi nomen: nomen Christianorum, NPHFQ(G$^{3}$T) novum$^{2}$: *om* NPFQ et$^{3}$: *om* VMBGCFQ sacerdotes: sacerdos, YUMGCQ dignitatem: dignitate, B$^{2}$T quia: qua, N poterat: poterant, M
**105** solus..... salvator: *om* P est salvator..... rex: *om* G$^{1}$ est$^{1}$: et, YSVMB; *om* U$^{1}$E$^{2}$ omne: omnem, V hic: haec, S; hoc, CPHFQ

**6.** sed non, quod novum sit istud filio Dei, ut tunc haberet initium, absit; sed solum in carne dicimus novum, qui in principio, antequam mundus fieret, aequalem cum patre habet claritatem. **106** sed hoc est novum filio Dei, quod voluntarie fuit mortuus et resurrexit, quia potuit et sedet ad dexteram Dei. filius hominis est, qui dicit nomen meum novum. **107** ipse est quem in principio huius libri inter septem candelabra aurea viderat. hic est filius hominis, Iesus, *in cuius nomine curvat omne genu caelestium, terrestrium, et infernorum.* Phil. 2.10
*qui habet aures, audiat, quid spiritus dicat ecclesiis.* **108** quotiens 3.13
spiritus ea dicit, quae aliter quam sonant intellegenda sunt, ita concludit dicens: *qui habet aures, audiat, quid spiritus dicat ecclesiis.*

## STORIA ECCLESIAE SEPTIMAE

**T. 3.** **14** Angelo Laudociae ecclesiae scribe: haec dicit testis fidelis et verus, qui est principium creaturae Dei. **15** novi opera tua, quia neque frigidus neque calidus es; utinam frigidus esses aut calidus; **16** sed quoniam tepidus es, et non calidus neque frigidus, incipiam te evomere ex ore meo. **17** quoniam dicis: dives sum et locupletatus, et nihil egeo; et nescis quia tu es miser et miserabilis et caecus et pauper et nudus; **18** consilium do tibi ut emas a me aurum igne probatum, ut dives sis et locupleteris, et vestimenta mea alba induaris, ne appareat turpitudo nuditatis tuae, et collirio inungue oculos tuos, ut videas. **19** ego quos amo, arguo et castigo; aemulare ergo, et age paenitentiam. **20** ecce sto ad ostium et

T. 3. 14 *incipit* A

**6.** **106** filio: filii, P ad: a, G Dei²: *om* BC; de, G¹ novum: *om* N¹
**107** viderat: videat, NP nomine: nomen, GTQ curvat: curvatur, VUTCH²FQ
**108** sonant: sonat, PE
**T. 3.** **14** Laudociae: laodociae, TQ
**17** quoniam: *pr* sed, S locupletatus: + sum, NPQ egeo: ego, V
**18** consilium: + autem, EQ aurum: *om* H¹ mea: *om* G¹ appareat: apparea, A¹G¹ inungue: inunge, CPQ

T. 3. pulso; si quis audierit vocem meam et aperuerit ostium, introibo ad illum, et cenabo cum illo, et ille mecum. 21 qui vincit, dabo illi sedere mecum in sede mea, sicut et ego vici, et sedeo cum patre meo in sede eius. 22 qui habet aures audiendi, audiat, quid spiritus dicat ecclesiis.

## EXPLANATIO ECCLESIAE SEPTIMAE

7. 1 *Angelo Laudociae ecclesiae scribe: haec dicit testis fidelis et* 3.14
*verus, qui est principium creaturae Dei. novi opera tua, quia neque* 3.15
*frigidus es neque fervens; utinam frigidus esses aut fervens; sed quo-* 3.16
*niam tepidus es, et non fervens neque frigidus, incipiam te evomere ex ore meo.* 2 adhuc ipsum fidelem et verum Dominum nostrum Iesum Christum, qui est principium creaturae Dei, non qui susceperit principium, sed qui dederit ad ecclesiam loqui describo; de tempore quorundam arguere vel mollitiem increpare significat, cui dicit: 3 *evomam te ex ore meo.* quosdam aliqua fatuitate deceptos reprehendit; multo frigore iniquitatis argueri nec bonis invehit operibus incubare, sed tepidos in utrumque persistere, unde et nequaquam bonorum operum escam Christo, quibus bonis actibus satiantur, adponunt. sed in suis deliciis persistentes fideles esse asserunt, sed evomandos esse a corde suo et proiciendos protinus

---

*ab*, evomam, § 3, *ad* credentes, § 4, *defecit* A

---

T. 3. 20 ostium$^{1\,2}$: osteum, YA$^{1}$E illo: eo, YUPEQ
21 vincit: vicit, P$^{1}$; vincet, P$^{2}$; vicerit, T sede mea: sedem meam, S sede$^{2}$: sedem, S
22 audiendi: *om* PEQ

7. 1 qui est: *om* V utinam..... fervens$^{2}$: *om* UMAG$^{1}$TCPH sed quoniam..... fervens$^{3}$: *om* U$^{1}$ et non..... ore meo: *om* AG$^{1}$
2 creaturae: creatura, V principium..... susceperit: *bis scr* TQ describo: discribo, YS; describe, NP; discribeo, V; describeo, UG mollitiem: mollitiam, NPF
3 evomam: evom, V argueri: arguerit, P invehit: invenit, FQ; si (nisi N) invenerit, NG$^{2}$TP tepidos: tepidus, M utrumque: utroque, CQ et$^{1}$: *om* UNPF escam: + escam, V quibus: qui, UNPHEQ satiantur: satiatur, EFQ sed: se, G$^{2}$P esse$^{1}$: se, NPHEFQ; *pr* se, T evomandos: evomendos, UBTNPQ esse$^{2}$: eos, VUBNPHQ

7. comminatur et dicit: *neque frigidus neque calidus, sed quia tepidus* 3.16
es, *evomam te ex ore meo*, id est, non sis in visceribus meis, quia tepidus es. 4 tepidos enim dicit homines divites, credentes, et in dignitatibus conlocatos, ut, quum sint credentes et divites, in suis cubilibus de scripturis tractant et disputant, utrum foris sint ab ecclesia, tamen fideles animae intelleguntur, scilicet glorificantes se et dicentes omnia scripturarum praecepta cognoscere et Deum credere. 5 praedicti fiducialiter acturos se aliquid in ecclesia proloquuntur, opere autem vagantes, et ideo ait ad illos: *neque frigidos neque fervientes esse*, id est, neque paganos esse neque fideles.

6 Et inde dicit: *utinam fervens esses*, id est, religiosus, fidelis, 3.15
et sanctus: aut *utinam frigidus esses*, id est, infidelis et incredulus et foras esses de ecclesia: quocumque modo aut in bono aut in malo perfectus esses et aptus. 7 sed quia *neque frigidus neque calidus es, sed tepidus*, non eris in cibo meo comestus, neque in visceribus meis coniunctus. sed *quia neque frigidus* est iste *neque calidus*, omnibus enim omnia est, et cum incredulis et cum fidelibus utrumque aptus est. *evomam te*, ait, *ex ore meo*, quia nausiam mihi facis. 8 nausiam quantum odibilis sit neminem latet, sicut et huius modi homines a Christo et ecclesia evomuntur, quum in diem iudicii foras proiciuntur; et quia sunt divites et tepidi et adhuc super cupiditia avari, sed tamen, ut diximus, fideles sunt

---

*a* comestus. § 7, *ad* tepidi, § 8, *deficit* A

---

7. frigidus: + es, $G^3$PEFQ quia: *om* BC
4 homines: omnes, NP dignitatibus: dignatibus, SVUGTCF ut: et, VU; sed, $G^3$PHE et divites: *im* NP cubilibus: cubiculis, VBGTNPEQ omnia: omnium, YVUMEQ; *pr* se, $G^3$PEQ
5 praedicti: praedicta, SV proloquuntur: praeloquuntur, CPE opere: opera, P vagantes: vacantes, NP ad: *om* $T^1$T id est: *om* P esse[2]: *om* PEQ
6 fervens: ferventes, G fidelis: *om* V aut[1]: *om* YVG$^1$TBC et[3]: aut, P quocumque: quaecumque, YSVUAG
7 est[1]: *om* YSUMG nausiam: nauseam, B$^1$C; nausia, PEQ mihi: *om* SVU facis: tacit. M
8 nausiam: nausea, CE sit: est, MQ neminem: nemini, P sicut: sic, SPEQ et: *om* N$^1$ evomuntur: evomantur, SMGNPQ proiciuntur: proiciantur, P cupiditia: cupiditiam, PE; cupiditate, CK; cupidE, TQ

**7.** et Christiani. **9** quia pauper non potest esse, qui divitias habet, dives non est, quia ex divitibus non operatur. sequitur enim ipse dives litteratus et fidelis et dicit: *dives sum et locupletatus, et nihil* 3.17 *egeo.* **10** spiritus enim dicit, *et nescis, quia tu es miser et miserabilis et caecus et pauper et nudus. consilium tibi do, ut emas tibi a me* 3.18 *aurum igne probatum.* **11** confundit eos, qui gloriantur in operibus suis et exultant in rebus propriis. si forte unum nummum pauperi dederint aut forte aliquid boni egerint, gloriantur; vel in scientia aut fide quam tepide susceperunt, confitentes nihil se indigere profitentur. **12** sed e contrario reprehendit eos nec misericordia dignos sed egenos et mendicos a bonorum operum paupertate defessos, vel qui non aspicient nuditatem suam, nec considerant, quia nudi et vacui a bonis redduntur operibus. bonitate solita et ipsos provocat ad salutem.

**13** *Suadeo tibi emere a me aurum igne probatum,* id est, de mea 3.18 passione sumas exemplum et mittas te in conflatorio tribulationis, ut ab omnibus probatus appareas, quemadmodum et ego probatus sum a vobis, et sequaris me qui mortuus fui pro te. effundas sanguinem pro me, quemadmodum fudi pro te. **14** *ut dives sis et* 3.18 *locupleteris, et vestimenta mea alba induaris, ne appareat turpitudo nuditatis tuae.* utique elemosinis et actu bono aurum ignitum igni ipse sis, aurum pressurarum flammis incoctum, elemosinis et iustis

---

*post* miserabilis, § 10, *deficit* N

---

**7.** **9** quia$^{1}$: qui, YVTCHE qui$^{1}$: quia, YVUTCF quia$^{2}$: qui, H divitibus: divitiis, EFQ
**10** tibi do: *tr* AGTCHFQ tibi$^{2}$: *om* PE
**11** in operibus..... propriis: *om* H in rebus propriis: *om* PEQ nummum: minum, NFQ; manum, V pauperi: paupero, YSVUM dederint: dederunt, VG gloriantur: gratulantur, HEFQ scientia: scientiae, YSVU$^{1}$; + sua, EQ quam: qua, P susceperunt: susceperint, P confitentes: confidentes, GFQ; profitentes, P
**12** e: *om* EQ reprehendit eos: *om* YSVUMAG$^{1}$C nec$^{1}$: sed, P$^{1}$ a: hac, PHQ paupertate: paupertatem, M aspicient: aspicent, YU$^{2}$A$^{1}$G; aspiciunt, TCFQ considerant; considerent, PH
**13** ab: *om* TF probatus$^{2}$: probatur, TC effundas: et fundas, P sanguinem: sanguine, V fudi: fundi, YSUA$^{1}$G
**14** et vestimenta: *bis scr* V mea$^{1}$: *om* Y$^{1}$ incoctum: incoctu, YSVUMA$^{1}$P

7. operibus purgatum, ut sis dives in hoc quod feceris, et vestimenta mea alba vestiaris, et non appareat confusio nuditatis tuae. **15** putabat se enim divitem et cultu candidum, nihilque turpitudinis operum suorum apparere. *et collirio inungue oculos tuos, ut videas.* 3.18 haec est aurum quod promittitur ecclesiae per prophetam: *pro aere afferam aurum, et pro ferro afferam argentum, pro lignis aes,* Is. 60.17 *et pro lapidibus ferrum.* **16** eloquium scilicet Domini et evangelicam apostolicamque doctrinam aurum esse pronuntiat. qui locupletatus extiterit, spirituales sine dubio divitias promeretur. et vestimentis albis, id est, nitore bonorum operum decoratur, nec nudatus bonis operibus turpitudo parebit. **17** collirium autem quo ungueri oculos mandat, cordis est conpunctio et lacrimae paenitentis et revertentum sanabilis dolor. nec iratum se vel odientem loqui testatur, sed diligere potius clamat dicens: *collirio inungue oculos tuos, ut* 3.18 *videas,* ac si aperte diceret: o dives tu, qui legis, intellege, quid dicis. **18** quod si legis et non intellegis, collirio oculis tuis non unguis. oculi aliquando in scriptura sancta duo testamenta, id est lex et evangelium, intelleguntur, quae credentibus lumen veritatis infundunt, sicut scriptum est: *praeceptum Domini lucidum* Ps. 18. *inluminans oculos.* et iterum: *lucerna pedibus meis verbum tuum Do-* Ps. 118.105 *mine;* **19** si per verbum Domini inluminantur oculi, inluminent ergo et divites caeci. cognosce Christum, qui caecum inluminavit; expuit in terra, et collirium fecit digito suo, et posuit in oculos

---

7. sis.... et: *om* G¹ mea²: *om* Y¹ vestiaris: induaris, EF
15 se enim: *tr* PHEFQ cultu: cultum, VF candidum: candidu, A¹ et collirio: *om* H; et collirium, P¹ inungue: inunge, MA²CHQ; unge, PF haec: hoc, TCQ ecclesiae: *om* AG¹CQ; ecclesia, G² lignis: ignis, P¹; igni, P²
16 apostolicamque: et apostolicam, MF aurum: *om* P qui: *pr* quo, P²HEQ; *pr* quod, P¹ extiterit: stiterit, V spirituales: spiritualiter, G nitore: nitorem, YSGE nudatus: nuditatis, V
17 quo: quod, YU¹A¹P¹E ungueri: ungueari, VP¹; ungi, CP²Q oculos: oculus, V revertentum: revertentium, SC; revertenti, P odientem: odiente, V sed: se, G inungue: inunge, CE²FQ; unge, P ut videas: *om* MAH diceret: dicere, VUQ legis: intellegis, M quid: qui, VH; quae, EFQ
18 oculis tuis non unguis: oculos tuos non unguis, PEFQ; ungue oculos tuos, AGCH evangelium: evangelia, H quae: qui, P inluminans: inluminas, UCPFQ
19 inluminantur: inluminentur, TQ inluminent: inluminet, V divites: divitis, VI terra: terram, A²TF digito: *pr* in, V oculos: oculis, YSVUT

**7.** caeci nati. et dixit ei: *vade ad natatoria Siloe, lava et videbis.* Jo. 9.6
**20** antequam saliva iactaretur in terra, erat quidem terra, sed lumen caeco non praebebat. iuncta est saliva cum terra et digito conmixta, et sic linuit oculos caeci. **21** *abiit et lavit et vidit.* saliva evangelium est, terra lex. quid facit ergo lex sine evangelio? qui non dat lumen caeco sed iuxta via dimittit stantem, quia nec viam facit gradientem. descendat ergo Christi saliva in terra et colligat terram et misceatur digito spiritus sancti, et unguat oculos divitis caeci et vadat ad natatoria Siloe, qui dicitur, missus ad eum, qui dixit: *non sum missus, nisi ad oves quae perditae domus Israel.* **22** o dives, Mt.15.24
si legis et credis, quia Iesus missus est ad te, quaere prophetiam, quare venerit ad te. lege evangelium et cognosce quanta passus est pro te. carum te habuit, quia de caro pretio sanguinis sui redemit te. **23** quid retribues ei, quem de servo liberum fecit? audi quid tibi petat, *aurum igne probatum.* haec est vera retributio, 3.18
quum sanguis sanguine compensatur. hoc ergo collirio inungue oculos tuos, ut videas, ut quod libenter per scripturas cognoscis, huius et opus facere coneris. **24** et quoniam huius modi homines de grandi peccato ad grandem redeunt paenitentiam, non solum sibi sunt utiles sed multis prodesse possunt. non parvam sed grandem mercedem eis promisit, *sedere in solio iudicii sui. ego quos amo,* 3.19
*arguo et castigo. aemulare ergo et age paenitentiam.* **25** suscitat ad

---

**7.** et dixit ei: *om* $G^1$ vade: vad, $A^1$ natatoria: natatoriam, PHE
**20** terra$^1$: terram, $A^2$ praebebat: praebat, $A^1$; praebebit, $P^1$ et$^1$: *om* P linuit: linivit, TCP$E^2$F
**21** via: viam, $A^2$TCPEFQ viam: via, M$A^1$PQ; *pr* in, PEF terra: terram, $A^2$THFQ et colligat terram: *om* H unguat: ungeat, G; ungat, CPFQ; *pr* ut, M natatoria: natatoriam, EF Siloe: siloa, YSVUE quae: *om* PHEFQ perditae: perditas, YS VUTPEFQ; perditus, $A^1$; perierunt, G; + erant, AC
**22** quia$^1$: qua, U missus est: *tr* SU$G^2$PHEF; *om* est, $G^1$T ad: a, $A^1$ quaere: qua re, V qua re: quam se, $M^2$ caro: carum, $P^1$ pretio: pretium, $A^1$G$P^1$
**23** quem: qui, $A^2P^2$ sanguine: sanguini, YVUGTPEF compensatur: compensantur, VE collirio: collirium, P inungue: inunge, $P^2$FQ ut$^2$: et, V quod: qui, P
**24** quoniam: *pr* si, $G^3$H; si quando, FQ; si cum, P grandi: grande, YSU$A^1P^1E^1$; grandem, G peccato: peccatum, $P^1$ sunt utiles: *tr* P utiles: humiles, M parvam: parum, EF eis: ei, EF solio: solium, V

**7.** paenitentiam peccati gravissimo opere depressos et ad imitationes sanctorum invitat. ostendit quia in ecclesia haberent, quos emitare et sequi deberent, ac si aperte diceret: emitare eos quos cruciare vides pro nomine meo. **26** omne enim corpus divitum in uno homine comprehendit, sicut et in omne corpus episcoporum unum angelum ecclesiarum. *ecce sto ad ostium et pulso, si quis audierit* 3.20
*vocem meam, et aperuerit ianuam, introibo ad illum, et cenabo cum illo, et ipse mecum.* **27** stat salus nostra Dominus Iesus Christus et januam nostri cordis impellit, et qui resipiscens a peccatis suis, et pressuram malitiae et praefocationem cordis abiecerit, intrabit sine dubio et manducabit cum eo, et deliciis eum iustitiae satiabit, ac si aperte diceret: domus mea erit et ego eius habitator, sicut ipse dicit: *qui diligit me, diligetur a patre meo, et ego diligam eum,* Jo. 14.21
*et manifestabo ei me ipsum. et ego et pater ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus.*

**28** Et post hanc correptionem, quid bonis actibus promittat, dicit: *qui vicerit, dabo illi sedere mecum in sedem meam, sicut et ego* 3.21
*vici et sedeo cum patre meo in throno ipsius.* **29** consessorem, quem dicit, participem potestati promittit. nam cum dicat in sede patris sedisse, quo modo cum illo sedebit, qui vicerit, cum ipse unigenitus in sede patris potestate sedeat, sicut ipse ait: *caelum et terram ego* Jer.23.24

---

*post* § 26 *deficit* Q sine dubio, § 27, *incipit* N
*post* caelum, § 29, *deficit* P

---

**7.** **25** depressos: depresso, YVUA$^{1}$G$^{2}$C; depressi, MA$^{2}$H imitationes: imitatores, M; imitationem, PHE emitare$^{1}$: imitare, TCP$^{2}$E$^{2}$Q; imitari, MA$^{2}$HF emitare$^{2}$: emita, SVUAGP$^{1}$; emitam, H cruciare: cruciari, MA$^{2}$TH
**26** homine: omne, A$^{1}$G in$^{2}$: *om* GT ostium: osteum, YSVUME introibo: intrabo, YUMPHE
**27** nostri cordis: *tr* VGCE resipiscens: respiciens, NH pressuram: pressura, SVU; pessulum, NHEF malitiae: malitiam, N$^{2}$ praefocationem: prae (per M) fornicationem, YVUM abiecerit: obiecerit, V eum: eam, A habitator: habitaculum, M diligetur: diligitur, A$^{1}$E veniemus: venimus, N$^{1}$
**28** quid: quod, N sedem meam: sede mea, MA$^{2}$TNPEF sedeo: sedere, V
**29** consessorem: conssorem, V; consensorem, G quem: quae, V potestati: *om* MAH; potestatem, G dicat: dicit, MANPEF illo: illos, G et: *om* U terram: terra, V

7. *impleo ?* 30 quid est ergo in throno Dei sedere, nisi quiescere et gloriari cum Deo et eius beatis adsistere tribunalibus, atque inconcussa praesentia illius felicitate gaudere ? *qui habet aures au-* 3.22
*diendi, audiat, quid spiritus dicat ecclesiis.*

## ARCA NOAE

8. 1 Expositio septem ecclesiarum, qualiter ex septem nominantur, specialiter per arcam Noae declaratur. et dixit Dominus ad Noe: *tempus omnium hominum iam venit ante me, quia repleta est* Gen.6.13
*terra malitia eorum, et ecce disperdo eos et terram omnem. fac itaque tibi arcam de lignis quadratis, nidos et nidos facies et bituminabis eam.* 2 si arcae istius fabricam per quam iustus homo Noe naufragium mundi meruit evadere, diligenti cura et sollicita animadversione velimus inspicere, procul dubio magnum sacramentum spiritualis gratiae in ipsis mensuris et coniunctionibus invenimus esse dispositum. 3 sic enim ait: *facies arcam trecentorum cubitorum longi-* Gen.6.15
*tudine, et quinquaginta cubitorum latitudine, et triginta cubitorum altitudine. collectam facies arcam et in cubito consummabis eam desuper. et ostium facies de latus, et bicameratam et tricameratam facies eam* et reliqua. 4 haec itaque arcae fabrica ecclesiae nostrae tipum praespicue indicabat. Noe vero Christi figuram habuisse nulla est dubitatio, quippe qui ex Hebraeo in Latino sermone Noe requies

---

7. 30 est[1]: *om* V quiescere et: quiesceret, H praesentia: praesentiae, MAF audiendi: *om* U[1]NHEF

8. 1 expositio: interpretatio, YSVMTE septem ecclesiarum: *om* SVMT ex..... specialiter: una ecclesia sit cum duodecim dicantur apertissime, YSVMTE arcam: arca, G omnium: *om* AGTC et[2]: *om* G terram: terra, V
2 iustus: intus, N diligenti: diligendi, NE sollicita: sollicitam, G animadversione: animadversionem, V dubio: dubium, V spiritualis: spirituali, U gratiae: gratia, YSVUGN coniunctionibus: conparationibus, H
3 longitudine: longitudinem, YSVUA[1]GC latitudine: latitudinem, YSVUA[2]GCEF; latitudo, N et triginta..... altitudine: *om* YVUAG[1]C altitudine: altitudinem, SG[2]F latus: latere, T bicameratam: bicamerata, G
4 itaque: ita, H fabrica: fabricam, YSVU[1]G praespicue: praespicuum, M indicabat: indicabit, YEF

**8.** appellatur, sicut et pater ipsius Lamec, quum nomen ei inponeret, prophetavit. **5** hic ait: *faciet nos requiescere ab operibus nostris* Gen.5.29 *et maeroribus manuum nostrarum a terra, quam execratus est Dominus.* **6** ut ergo Noe in omni terra solus iustus inventus est, et cunctis in cataclismo aquae pereuntibus ipse solus cum domo sua salvatus est, quia solus Deum sibi bene vivendo fecerat pium, quem e contrario actu mundus iratum; sic et quum venerit Dominus iudicare saeculum in flamma ignis, tunc malis omnibus ac refugarum angelorum cunctisque mundi sceleribus daturus est finem. sanctis vero solis requiem in regno futuri aevi praebiturus. **7** nam arca haec, quae de lignis inputribilibus constructa est, venerandae, ut dixi, ecclesiae fabricam indicabat, quae semper est cum Christo mansura. septem animae, quae Noae sancto et iusto donantur, septem ecclesiarum tipum habuisse noscuntur, quae per Christum excidium iudicialis incendii sunt evasurae, et in nova terra cum Christo sunt regnaturae. **8** sed fortassis aliquem moveat, cur septem dicantur ecclesiae, cum una sit in universo orbe diffusa. septem itaque ecclesiae propter septenarium spiritum, cum sit una, pluraliter nominantur. sicut enim corpus unum est, et septem sunt membra, vel septem membrorum officia, id est, caput, manus, pedes, visus, auditus, gustus, odoratus, ita et unum est corpus ecclesiae, sed septiformis carismatum gratia, **9** sed septem oculi Domini, et septem stellae in dextera sedentis in throno, et septem candelabra aurea, et septem lucernae in tabernaculo Domini, et

---

et septem, § 8, *incipit* P

---

**8.** quum: iudaicum, $G^2N^1$; *pr* cum, $N^2$ nomen ei: *tr* HEF
**5** hic: sic, CF manuum: manum, $YSA^1NE$ execratus: exacratus, YM
**6** solus: solum, H et cunctis: *om* G quem: quum, $SMAG^1CQ$; que, N e: *om* NF iratum: iratu, U flamma: flammam, $A^1$ omnibus: hominibus, EF
**7** ecclesiae fabricam: *tr* AGC quae$^2$: qui, $U^1G$ mansura: mansuram, $U^1$ septem: septime, N et$^2$: *om* N nova terra: novam terram, N regnaturae: regnaturi, M
**8** septem: septima, N itaque ecclesiae: *tr* H nominantur: moninatur, $N^2E$ sunt ..... septem: *om* $U^1$ manus pedes: *tr* NP unum: unus, $P^1$ est$^2$: *om* SVAGCF sed: + et, HF; *om* N
**9** oculi: *om* M

**8.** septem angeli, et septem tubae, et septem fialae, et septem mulieres adprehendentes hominem unum, id est, virtutes ecclesiae Christum tenentes, et septem columnae apud Salomonem, quibus domus ecclesiae fulcitur atque erigitur; **10** sed et Iohannes beatus apostolus ad septem ecclesias scribit, et Paulus aeque venerabilis apostolus ad septem similiter ecclesias epistulas dedit. ad reliquas autem nominatim scripsit, ne numerum septem ecclesiarum excederet. nam et septem panes in evangelio et septem sportae plenae fragmentorum superantes septiformis ecclesiae imaginem indicabant. **11** et ideo ait scriptura divina: *introivit*, ait, *Noe in arcam et septem* Gen.7.13
*animae cum eo*. septem istae animae septem, ut dixi, ecclesias indicabant; in unaquaque ecclesia septem ecclesias esse breviter adprobabo. **12** septem enim sunt carismatum dona, ut per Esayam vatem inclitum Dominus manifestare dignatus est. *et requiescet*, Is. 11.2
ait, *super eum spiritus sapientiae, spiritus intellegentiae, consilii, virtutis, agnitionis, pietatis, spiritus timoris Dei*. **13** quae omnia omnes habere non possumus, sed singuli singula habemus. omnia vero solus Christus Dominus habet, qui corpus est integrum. in nobis vero singula, qui deputamus in membris, quicumque igitur ex numero fratrum in una et in eadem ecclesia consistentium habuerint spiritum sapientiae, hi omnes habentes unum carisma, unam ecclesiam faciunt. **14** ecclesia etenim congregatio sanctorum interpretatur. denique beatus Paulus, cum ad ecclesiam scriberet quid

---

**8.** et septem tubae: *om* G$^{1}$ et$^{8}$: *om* M
**10** Iohannes: iohannis, YS ecclesias: ecclesiis, SMACNPH epistulas: *om* M ne: *om* PEF septiformis: septiformi, SVU
**11** ait: *om* VCNPEF arcam: arca, YSA$^{1}$CNPHE et$^{2}$: *om* N$^{1}$P unaquaque: unaquaeque, YSVACNP$^{1}$E$^{1}$ ecclesia..... breviter: *om* AGC ecclesia: ecclesias, Y
**12** vatem: virtutem, G$^{3}$PHE; virtute, N inclitum: inclinatum, V est: es, M requiescet: requiescit, SVG$^{2}$NPE$^{1}$ ait: *om* AG$^{1}$TCEF super eum: *om* V consilii: consilium, V virtutis: virtus, A$^{1}$ agnitionis: agnitio, S Dei: domini, MCHEF
**13** omnia: *om* U singula: singuli, SUGTC deputamus: deputamur, YSMAGTNHE in$^{3}$: *om* G$^{2}$NPE, una: unam, G et$^{1}$: *om* G$^{2}$NHE eadem: eandem, YA$^{1}$MEF habentes: habentur, YSU carisma: crisma, YVATF; carismatum, G ecclesiam: ecclesia, U
**14** ecclesia: ecclesiam, U etenim: enim, VUAGC ecclesiam: ecclesia, N scriberet quid esset ecclesia: *om* G$^{1}$

**8.** esset ecclesia, addidit, dicens: *sanctis et fidelibus*, ac per hoc qui- Eph. 1.1
cumque sancti fratres et fideles habuerint spiritum intellegentiae, alteram ecclesiam quasi alteram classem faciunt. **15** simili quoque ratione quicumque habuerint spiritum consilii, tertiam classem quasi tertiam ecclesiam faciunt. et quos spiritus virtutis suppleverit, hi in quarta ecclesia numerantur. **16** pari modo et quos spiritus agnitionis inundaverat, in quinta ecclesia deputantur. sic et quos spiritus pietatis adunaverit, sextae ecclesiae numerum ostendunt. et quos spiritus timoris Dei coniunxerit, hi ad septimam ecclesiam referuntur. quum separati sumus singuli, singula carismata habemus. quum autem in unum convenimus, omnes unam et integram et perfectam septiformem ecclesiam, quae Christi corpus est, facimus. **17** haec sunt septem animae, quae Noae, qui Christi imaginem praetendebat, in excidio aquae donatae sunt. per aquam enim ut iusti salvantur, ita peccatores et impii puniuntur, sicut septem istae ecclesiae in fine saeculi pereuntis cunctis nationibus per Christum sunt ab ignis, ut iam dixi, cataclismo liberandae, et caelestis regni gloriam percepturae. **18** quia sicut nullus cataclismum aquae potuit evadere, nisi qui in arca est reservatus, sic et nemo in die divini iudicii poterit effugere, nisi quem ecclesiae catholicae arca tutaverit.

**19** Quod autem bicamerata et tricamerata arca fuisse refertur, mansionum loca et habitationum qualitates, quae sanctis in regno Dei sunt praeparatae, evidenter ostendit; in una etenim camera

---

**8.** esset: *om* MAGH sanctis et fidelibus: sancti et fideles; $N^3$
**15** simili: simile, N ratione: rationem, SV quicumque: quecumque, $N^1P^1$ habuerint: habuerit, H virtutis..... spiritus: *om* NP
**16** inundaverat: inundaverit, YGPE numerum: numerorum, U spiritus: + pietatis, $VUA^1GTC$ quum$^1$: + enim, SNPHEF singuli: singulis, V septiformem: septemformem, V
**17** haec: he, A praetendebat: portendebat, NPHE excidio: exidio, $VA^1$ ut: *om* YAGC sicut: sicuti, NPH fine: finem, VUMTHF pereuntis: pereuntibus, NP dixi: diximus, NP cataclismo: cataclismum, V caelestis: caelesti, YMTH gloriam: gloriae, $YSVU^1M$
**18** sicut: sicuti, H cataclismum: cataclismo, U die: diem, YSVPE divini: *tr ante* diem, V effugere: effugare, M
**19** mansionum: mansionem, $NP^1$

**8.** paradisi figura est, in alteram terrae novae, ubi Ierusalem caelestis est discensura, ut fiat in ea, sicut scriptum est, habitatio Dei cum hominibus. **20** de qua terra beatus Iohannes ait: *et vidi*, ait, *caelum* 21.1
*novum et terram novam et civitatem Ierusalem caelestem descendentem de caelo in terram novam.* et Esayas: *sicut caelum novum et terram* Is. 66.22
*novam, quam ego facio perseverare in conspectu meo, sic perseverabit semen vestrum et nomen vestrum, dicit Dominus omnipotens.* **21** in tertia camera caelorum regnum. inde est, quod et salvator noster ac Dominus in evangelio dicebat: *multae sunt habitationes apud* Jo. 14.2
*patrem meum, qui est in caelo.* sic autem de caelorum regno scriptum est: *beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quia ipsorum* Mt. 5.10
*est regnum caelorum.* **22** de paradisi autem mansione ipse itaque Dominus probat, quum dicit: *vincenti*, ait, *dabo de ligno vitae,* 2.7
*quod est in paradiso Dei mei.* terrae autem novae mansionem similiter manifestat, quum dicit: *beati mansueti, quia ipsi possidebunt terram.* Mt. 5.4
**23** sed et Salomon, *sancti*, ait, *relinquentur super terram, impii autem* Prov.
*expelluntur ab ea.* harum itaque trium mansionum qualitates rursus 2.21
idem beatus Esayas meminit dicens: *sustinentes Dominum mutabunt* Is. 40.31
*virtutem, pinnigerabunt tamquam aquilae, current et non fatigabuntur, ambulabunt et non esuriunt.* **24** volabunt itaque in caelum, sicut aquilae pinnigerantes current in paradiso et non fatigabuntur. ambulabunt in terram novam et non esurient, quia escam illic a Deo praeparatam accipient. hanc itaque tripertitam rationem man-

---

**8.** figura: figurata, G alteram: altera, TCEF ubi: *om* H est²: *om* PH discensura: descensura, YUTCE
**20** Iohannes: iohannis, V ait: dixit, VU¹; *om* U²NHEF novam: *om* Y¹ caelestem: *om* P Esayas: Isayas, A² sicut: *om* U² facio: *om* P¹ et nomen vestrum: *om* NP
**21** caelorum regnum: *tr* M et¹: *om* UNP evangelio: evange, V caelo: caelis, NP regno: regnum, VT quia: quoniam, MT
**22** mansione: mansionem, SV
**23** sed..... terram: *om* NP sancti: sic, H ait: *tr ante* sancti, CF relinquentur: reliquentur, YV expelluntur: expellantur, YVTP; expellentur, A²TCF qualitates: qualites (vel qualiter), YSVUMAGTC Dominum: deum, NP virtutem: fortitudinem, HEF pinnigerabunt: pennigerabunt, A²F current: currant, A¹ esuriunt: esurient, MA²TCN²P²HF
**24** pinnigerantes: pennigerantes, A² illic: illuc, V rationem: rationum, YM

8. sionum sanctorum etiam et apostolis suis in evangelio Dominus per parabolam manifestasse dignatus est dicens: *semen quod cecidit* Mt. 13.8 *in terram bonam, faciet*, ait, *fructum centesimum*. 25 centesimum itaque fructum facient, qui in caelum habitationes accipiunt; sexagesimum, qui in paradiso habitare merentur; tricesimum, qui in terram novam futuri sunt, unde iam nobis planum esse debet, arcam istam tricameratam ecclesiae, ut saepe dixi, catholicae imaginem praespicue indicasse. 26 cuius tripertita habitacula, id est, caeli, paradisi, et terrae novae, retro aliam Domino monstrabatur. 27 verum quod dicit, sic arcae ipsius fabricam fuisse dispositam, ut latior fuerit in primo, unde sumpsit exordium, in medio angustior, et tertio per quattuor angulos collecta usque *ad unum cubitum* Gen.6.16 coartatae mensurae *sit consummata unam habens fenestram de latus*, 28 hoc utique significabat, quod in prima parte fabricae, id est, in prima vagatione sanctorum latior licentia et remissior disciplina omnium patrum et patriarcharum propter generandam subolem filiorum esset indulta. et quod permittendum esset eis plura licite facere et liberius gerere, quae vellent, ideo maior et spatiosior pars arcae fabricatur in primis. 29 media vero in angustiori mensura redditur, quia mediis temporibus per legem Moysi et prophetas in angustiori et breviori spatio praeceptis constringentibus populis redigendus erat. tertia vero camera per angulos collecta et in unum

---

8. mansionum: mansionem, NP¹ per: *om* H parabolam: parabola, V dignatus est dicens: dicitur ubi ait, HEF cecidit: dicit, YS¹VUAG bonam: novam, N ait: ei, V

25 caelum: caelis, NP habitationes: habitationem, N accipiunt: accipunt, A paradiso, paradisum, G nobis: vobis, P planum: plenum, U arcam: arca, HEF istam: ista, EF tricameratam: tricamerata, YSUMA¹GHEF ut saepe: *tr* P dixi: dixit, H praespicue: perspicue, CP

26 habitacula: abitacura, H et: *om* H aliam: alia, MA²NP Domino: *pr* a, P

27 sic: si, VHEF dispositam: depositam, P mensurae: mansura, N unam: una: M de latus: in latus, TC; de latere, HE³F²

28 vagatione: vacatione, NP; fagatione, Y; fatigatione, SVUM licentia: licentiam, N disciplina: disciplinam, N generandam: generandum, V indulta: indultam, N¹ esset²: esse, EF gerere: agerent, G²NP spatiosior: patiosior, YVMAGH; patior, N¹; spatior, N²P

29 prophetas: prophetis, P et breviori: *om* G populis: populi, V; populus, SUTNP camera: camara, SA¹ unum: uno, V

**8.** cubitum consummata, hoc significabat, quod per quattuor angulos, id est, quattuor evangelia omnis esset ecclesiae fabrica coartanda. **30** quia *arta*, ait, *et angusta via est, quae ducit ad vitam*, et usque Mt. 7.14 ad unum cubitum, id est, usque ad mensuram suscepti hominis, quem induit Dominus, omnis esset compago ecclesiae redigenda. **31** denique nemo ad fastigium perfectae virtutis et gloriae pervenire potest, nisi per angustias tribulationum et persecutionum pressuras, quas et in passione sua pertulit Dominus sicut scriptum est: *oportet nos per multas tribulationes introire in regnum Dei.* Act. 14.21

**32** Sed quod dicit, in cubito consummabis eam, cubitum hoc unum imago est, ut dixi, corporis Christi, qui cubitus ad unitatem perfecti viri, cuius nos membra sumus, non ad mensuram status hominis pertinere videtur. omnes enim unum sumus in Christo Iesu; ideo in unum cubitum arcae fabrica consummatur, quia in uno Christi corpore et in gratia passionum eius, omnis plenitudo erat ecclesiae colligenda. **33** nam quod corvum dicit de arca emissum non fuisse ultra reversum, hoc ostendebat, impuras voluptates hominum de ecclesia expellendas et non esse ulterius reversuras. corvus enim subdoli et impurae animae significat voluptates et nigri coloris infamia peccatorum iniusta vitia demonstrabat. **34** columba vero quae emissa est, quum requiem non invenisset in saeculo, rursus in arca reversa est, sancti spiritus imaginem indicabat. qui quum fuisset in toto orbe diffusus, et prae iniquitate saeculi requiem apud omnes homines non potuisset repperire,

---

**8.** cubitum: *om* YSUMAG$^{1}$TC angulos..... quattuor: *om* G omnis: hominis, YVUM ecclesiae: ecclesia, V fabrica: *om* N coartanda: coartantur, G
**30** quia: qui, U via est: *tr* NP usque: *om* U quem: quae, YSMA$^{1}$ omnis: hominis, VUMAGT esset: esse, NP
**31** ad: a, U et gloriae: ecclesiae, PE$^{2}$ et$^{2}$: *om* P nos: vos, NP
**32** cubito..... eam: *om* G$^{1}$ cubito: cubitum, G$^{2}$; cubitu, P cubitum hoc unum: cubitus hic unus, MA$^{2}$TCNP$^{2}$F; *om* cubitus, G hominis: omnis, NP in$^{3}$: *om* N uno: *om* H
**33** reversum: reversurum, GNP hoc: *om* G voluptates: voluntates, PF expellendas: explendas, V reversuras: reversas, MAHEF; reversurus, SG subdoli: subdole, A$^{2}$TNEF; subdolus, P nigri: nigro, SVU vitia: vita, P$^{1}$
**34** quae: quem, YSVA$^{1}$G emissa: missa, P$^{1}$H arca: arcam, SA$^{2}$GTE fuisset: + a domino, NP prae: pro, H iniquitate: iniquitatem, YSVUA$^{1}$GH$^{1}$F omnes: *om* NPEF potuisset: potuit, S repperire: *tr ante* non, NP; + et, N

**8.** rursus esset in arcam ecclesiae revocandus, sicut ipse Dominus in evangelio apostolos suos instruit dicens: **35** *ad quemcumque* Mt.10.11 *domum vel civitatem veneritis, dicite pax huic domui. si fuerit,* ait, *illic filius pacis, veniet pax vestra super eum. si autem non fuerit illic filius pacis, pax vestra revertetur ad vos.* **36** proinde spiritus sanctus, cum adhuc super gentes requiem non invenisset, quia necdum in Christo crediderant, reversus est in arca ecclesiae apostolorum, donec sublatis iniquitatibus peccatorum cresceret in cunctis nationibus fidei disciplina, quemadmodum sanctum spiritum accipere merentur. **37** denique subiunxit scriptura: *est iterum dimisit colum-* Gen.8.10 *bam de arca et reversa est columba ad eum sub vesperam habens ramum oleae in ore suo.* quod ergo ramum oleae adtulit, testimonium pacis et resurrectionis praecipue indicabat; et quod lignum passionis ore suo, praedicans ac praeferens pinguem gratiam carismatis tribuere haberet; **38** sub vespera autem quod in fine saeculi advenire haberet. mensura vero arcae trecentorum cubitorum longitudo figuram dominicae crucis evidenter ostendit. trecenti etenim apud Graecos tau littera signantur, quae litterarum unam apicem quasi arborem erectam facit, alteram vero ut antemnam in capite extensam crucis utique habitu demonstrabat, quo mysterio et longitudo vitae credentibus datur, et latitudo terrae novae tribuitur, et altitudo caelestis regni praeparatur. **39** quinquaginta autem

---

**8.** **35** quemcumque: quaecumque, $A^1G$; quamcumque, $TP^2F$ veniet: veniat, HE eum: eam, $P^1$ si: sin, U revertetur: revertatur, HE
**36** crediderant: crediderunt, YSVUTE arca: arcam, $A^2TE$ disciplina: disciplinam, V sanctum spiritum: *tr* VM merentur: mererentur, TNPF
**37** subiunxit: subiuncxit, $A^1$ dimisit: emisit, VF columbam: columba, $SVUMA^1GH$ vesperam: vespera, $CE^2F$ oleae$^1$: olivae, $G^2CNPF$ oleae$^2$: olivae, MAHF praecipue: praespicue, SN ac praeferens pinguam: *om* $G^1$ haberet: haberat, UG
**38** fine: finem, SVUGNPE haberet: habet, M mensura: mensuram, U dominicae: dominici, V evidenter: evidentur, G signantur: signatur, MGHEF litterarum: littera, $G^2T^2NPHEF$ unam: unum, TCF erectam: erectum, YS; rectam, EF capite: capitem, U extensam: extensa, TNE crucis utique: *tr* N; *om* utique, P habitu: habitum, CN; ambitu, YHE vitae..... latitudo: *om* $AG^1C$ vitae: vita, YUNP altitudo: latitudo, $SVMG^2HEF$; *om* $AG^1C$ caelestis: caelesti, MAGTCH regni: *om* $G^1$
**39** quinquaginta autem: quoniam, $YVUMAG^1F$

**8.** cubita latitudinis eiusdem arcae hoc significabant, quod pentecosten, id est, quinquagesima die post passionem dominicae crucis spiritus sanctus descensurus esset, per quem et spem salutis et caelestis regni gloria consequi et obtinere possumus. **40** triginta vero cubitis arcae altitudo tricenariam aetatem Domini manifestat, quia hominem, quem induit, per officium Iohannes in Iordane baptizavit. triginta etenim annorum erat, ut evangelista testatur, cum per aquam baptismatis susceptum, ut dixi, hominem donis caelestibus inlustraret. **41** est ergo altitudo in mensura aetatis corporis Christi, sicut beatus apostolus Paulus ait: *donec curramus omnes* Eph.4.13 *in unitatem fidei et agnitionem filii Dei, in virum perfectum, in mensura aetatis plenitudinis Christi; ut iam non simus parvuli.* **42** longitudo autem in passionem dominicae crucis * trecenti signantur. latitudo in die *pentecosten, quod spiritus super credentes advenit.* videtis ergo, Act. 2.1 dilectissimi fratres, omnem arcae istius fabricam in sacramento venerandae ecclesiae fuisse praemissam, et non posse aliter hominem nisi per ecclesiam de excidio totius orbis evadere; sicut et in cataclismo mundi nemo remansit, nisi quos arca incluserat. **43** et proinde laborrandum nobis est, ut Deum et Dominum nostrum toto corde rogemus, ut in ecclesia Dei catholica fideles in Domino permanere mereamur. tunc enim subsequentur praemia, si cum omni pacis et concordiae foedere evangelicae fuerint a nobis institutionis iura servata, ut vere felices ante conspectum Dei patris omnipotentis esse possimus.

---

**8.** cubita: cubiti, CN$^{3}$E$^{1}$ latitudinis: altitudinis, H arcae hoc: *tr* G significabant: significabat, YSUA$^{1}$CPHEF pentecosten: pentecoste, ANH; *pr* in, S die: dies, P passionem: passione, U gloria: gloriam, CE$^{2}$ et$^{3}$: *om* H
**40** cubitis: cubitu, T$^{2}$E$^{2}$ arcae altitudo: *tr* NPEF tricenariam: tricinnarium, V manifestat: manifestant, TE$^{2}$ quia: qui, H Iohannes: Iohannis, YUNE annorum erat: *tr* M testatur: testantur, H cum: cur, S aquam: aqua, U dixi: dici, MAH
**41** corporis: corpus, NP sicut: sicuti, YUT apostolus Paulus: *tr* CNPH curramus: occurramus, STPEF omnes: *om* UAG$^{1}$TCF unitatem: unitate, U mensura: mensuram, A$^{2}$T
**42** passionem: passione, TNPF trecenti: trigenti, UA$^{1}$HE$^{1}$F; trecentis, NP; quadringenti, A$^{2}$E$^{2}$; *pr* qua, YSA$^{1}$E$^{1}$; *pr* quum, GNP die: diem, SV pentecosten: pentecostes, A$^{2}$F; pentecoste, A$^{1}$E quod: quo, T$^{2}$C spiritus: *pr* sanctus, SVMGTEF ergo: autem, NP omnem: omne, U praemissam: praemissa, A$^{1}$H et$^{2}$: *om* SUE in$^{4}$: *om* VAF
**43** et$^{1}$: *om* V ecclesia: ecclesiam, SV catholica: catholicam, S iura: iure, NP conspectum: conspectu, A$^{1}$G possimus: possumus, VGTH

# LIBER TERTIUS

## RECAPITULATA
## CHRISTI NATIVITATE EADEM ALITER DICTURUS.

1. 1 Post completum septimanarum ecclesiae, quam per hebdomadam huius mundi singillatim divisis spiritualiter nominibus partivit, iterum quod vidit edisserit: *post haec*, inquit, *vidi et ecce* 4.1
*ostium apertum in caelo*. 2 post tantae manifestationis claritatem, quam fideli mente praespexerat, ipsa caelorum illi secreta aperiuntur et demonstrantur divini absconsa mysteriis. intro inspicit mente et secreta Dei fidei deliberatione considerat. apertum sibi ostium recognoscit, quod ad tantae maiestatis notitiam avida mente perveniat. 3 sic totum tempus ecclesiae diversis figuris repetit dicens: *vidi ostium apertum in caelo*. ostium apertum Christum 4.1
dicit natum et passum, qui est ianua. 4 caelum ecclesiam dicit,

---

§ 1 *deficit* A

---

1. 1 recapitulata: recapitulatio, V nativitate: nativitatem, V eadem: *om* V septimanarum: septimanarium, VTP; septimarum, U; + numerum, NPHE per: praeter, V hebdomadam: ebdomada, YSUMA$^1$G nominibus: *om* G vidit: audit, UMTH inquit vidi: *tr* H ostium: osteum, YVUE
2 tantae: tanta, YSVM; tantam, U claritatem: claritate, YMG quam: quum, VUMB fideli: fidele, V illi: illa, MCF divini: divinis, P mysteriis: misterii, UTCHEF; mysterius, G ostium: osteum, YSUMGE tantae: traentem, H maiestatis: magestatis, YSVUMG avida: avidam, G perveniat: percipiat, G$^2$NP
3 ostium: osteum, YGE$^1$ ianua: inununa, V

1. quo procedente scriptura nosmet ipsos videmus. merito autem ecclesia caelum nomen accepit, quod sit habitaculum Dei, ubi caelestia gerentur; hoc est, quod in caelo voluntatem Dei fieri postulamus. 5 aliquando autem caelum et terram ecclesiam dicit propter terrenam carnem, quae caelo consentit; aliquando autem caelum et terram, ecclesiam et gentes. terra enim et bona est et mala; sicut apostolus de Christo ait: *pacificavit omnia per sanguinem crucis* Col. 1.20 *suae sive quae in caelis sive quae in terris.* 6 in caelo non erat scandalum, sed inter caelum et terram discordia erat. sed tamen in Iudaea semper ecclesia mixta fuit cum Deo, sed mente non tamen in corpore innovato. in terra tamen inter Iudaicum et gentilem populum discordia erat. 7 idem namque apostolus dicit utrosque innovatos et Deo reconciliatos. et quia gentilitas sine Deo erat in mundo, iam est cum Christo. et *qui aliquando fuerant longe, per* Eph. 2.13 *sanguinem Christi facti sunt prope.* 8 et ipse est pax nostra, qui fecit utramque unum et medium parietem saepius solvit, inimicitiam in carne sua, quoniam per illum habemus accersum ambo in uno spiritu ad patrem; sicut Lucas ait: *gloria in excelsis Deo et* Luc. 2.14 *in terra pax hominibus bonae voluntatis; quia vocabit caelos sursum* Ps. 49.4 *et terra discernere populum suum.* 9 multa in aliquibus caelum et terra probatur ecclesia, quae brevitatis causa relinquimus, quia caelum probamus animam hominis esse et terram terrenam carnem, et anima et caro mixta utroque spiritualiter consentiens. ideo dicimus et caelum ecclesia et terra ecclesia.

---

1. 4 quo procedente: pro quo cedente, $VU^2G^2C$; quo precedente, EF; qui procedente, N; procedente, P; cedente, $G^1$ ecclesia: ecclesiae, NP gerentur: geruntur, MGTCF; agerentur, H
5 caelum..... autem: *om* $Y^1$ dicit: *om* $H^1$ caelo: *pr* in, $Y^1TF$ autem: *om* PHEF caelis sive quae: *om* G terris: + sunt, SNPE
6 caelo: caelum, H terram: terra, YSUM Iudaea: iudeam, N ecclesia: ecclesiam, $P^1$ $in^3$: *om* YTPHF gentilem populum: populum et gentilem, V
7 qui: quia, V
8 utramque: utrumque, MGPF; utraque, $VTCN^2E^2$ unum: unam, MBGF medium: mediam, MF saepius: saepis, SNPHEF; septus, C accersum: accessum, SGT; ascensum, C quia vocabit: qui advocabit, SC terra$^2$: terram, GTP discernere: discerneret, N
9 in: *om* V ecclesia$^1$: ecclesiam, SVUH relinquimus: reliquimus, YSUTN anima: animam, MP mixta: mixtam, P dicimus: dicamus, V ecclesia$^2$: ecclesiam, MTCEF terra: terram, MTCF; terrena, H ecclesia$^3$: ecclesiam, TCF

## STORIA OSTEI

**T. 4.** 1 Et vox prima, quam audivi, tamquam tubam loquentem mecum dicens: ascende huc, et ostendam tibi quae oportet fieri post ea. 2 et fui in spiritu; et ecce thronus positus erat in caelo, et supra thronum sedens. 3 et qui sedebat similis erat aspectui lapidi iaspidi et sardino; et iris in circuitu sedis, similis aspectui zmaragdino. 4 et in circuitu throni vidi sedes viginti quattuor; et supra sedes viginti quattuor seniores sedentes in veste alba et in capitibus eorum coronas aureas. 5 et de sede procedunt fulgura, et voces, et tonitrua; et septem lampades ignis ardentis, qui sunt septem spiritus Dei. 6 et in conspectu throni sicut mare vitreum similem cristallo.

## EXPLANATIO OSTEI

**2.** 1 *Et vox prima, quam audivi, tamquam tubae loquentem mecum* 4.1
*dicens*; significat non aliud audisse, sed post superni apertionem ingressus eam vocem audisse, quam audierat. sed adhuc illi Dominus quasi nescio quid secretum suum inciperet revelare, dum consternatus potentiae contemplatione ad pedes caderet maiestatis.

---

§ 1 *deficiunt* NPHF *et incipit* A

---

**T. 4.** 1 tubam: tuba, $U^2MGP^2HE$; tubae, $P^1$ mecum: *om* P dicens: et dicentem, $G^2NP$
3 lapidi: lapis, N; lapidis, TPE iaspidi: iaspidis, TP sardino: sardini, $TCP^2F$ similis: simile, V; simili, M aspectui: aspectu, GNPE; sardino, V zmaragdino: yzmaragdino, YM; izmaracdino, SU; smaragdino, BGTF
4 et supra sedes viginti quattuor: *om* $SU^1$
5 de: *om* $H^1$ lampades: lampadas, MT ardentis: ardentes, SV qui: quae, SUBGTHF
6 similem: simile, VTCHF

**2.** 1 tubae: tubam, BGC; tuba, E dicens: diciens, V audisse: audiesse, V; audisset, G post: *om* MC apertionem: apertione, SUMG contemplatione: contemplationem, U caderet: cadere, G maiestatis: magestatis, YSVG

**2.** 2 denique ut non carnalem ostium sentiamus, vocem primam quam audit tubae consimilem facit, in qua vox facta collecta intrinsecus flato, dum exclamat, sonum facit extrinsecus. sicut is qui a Domino susceperat verbum, mente percipit inspirando sine sono, quod exterius proloquatur. 3 tamen et illi ut intellegendum est apertum ostium, id est, declaratum evangelium, vocem primam, quam dicit, legis et prophetarum eloquia, ut concordant nova veteribus, fiatque illud, quod psalmografus ait: *semel locutus est Deus, duo* Ps. 61.62
*haec audivi*, id est, in his, quae per scripturam sacram ad patres nostros protulit, nos erudiendo curavit. 4 hoc intellegi subtilius potest, quod pater unigenitum aequalem sibi filium genuit. loqui enim Dei est verbum genuisse. semel autem loqui est verbum aliud praeter unigenitum non habere. etenim post inspirationem animorum, post mysterii revelationem ait: *ascende huc et ostendam* 4.1
*tibi, quae oportet fieri post haec.* 5 ascensum quem dixit despecto mundo venire ad ecclesiam, sicut scriptum est: *venite, ascendamus* Is. 2.3
*in montem Domini Sion.* hoc ad credentes dicebat, sicut scriptum est: *ambulabunt de virtute in virtutem, et videbitur Deus deorum* Ps. 83.8
*in Sion.* 6 ingrediens sancta sanctorum, ubi praecursor intravit Dominus noster Iesus Christus in sanguinem passionis suae factus pontifex in aeternum, invitatur hic sanctus ipsam Domini potiri iam * sentiat cognovisse veritatem, sed ea quae oportet fieri in

---

*post* revelationem, § 4, *incipit* P

---

**2.** 2 carnalem: carnale, $MA^2GTC$ ostium: osteum, $YSUA^1G^2E^1$ audit: audivit, ST vox: nox, M
3 illi ut: illut, YVE; illi, U ostium: osteum, $YSUA^1GE^1$ id est declaratum: *bis scr* M concordant: concordent, AGTCE fiatque: fiantque, Y psalmografus: psalmogravus, U audivi: + quia potestas dei est, G quae per: *tr* SVU nos: non, M
4 intellegi: subtiligi, G loqui: loquitur, G habere: haberet, G revelationem: revelatio, $A^1G$
5 quem: quod, P dixit: dicit, SUGTE despecto: despectu, P virtutem: virtute, $YSVA^1GE$
6 noster Iesus: *tr* P Christus: *om* YPE sanguinem: sanguine, TPE sanctus: sanctis, P ipsam..... iam: ut ipsam domini potiri iam praesentiam mereatur et non tantum praeteritum, Apringius

2. futurum intellegat, statimque dicit: *fui in spiritu.* 7 quis non sentiat nihil carnale locutum, qui in spiritu ingressus se fuisse describit? nihil sanctus Iohannes probatissimus de Deo suo corporale, nihil terrenum excepit. sed fuit in spiritu, ut aspiceret Dominum maiestatis. qui in spiritu adtendit, non in carne conspexit. 8 denique dicit: *ecce sedes posita erat in caelo et supra sedem sedens.* sedis posita regnum est, supra regnum, hoc est potentia, residet fortitudo, et veritas deitatis in ecclesia. 4.2 4.2

*Et qui sedebat,* inquit, *similis erat aspectui lapidis iaspidis et sardini. et iris erat in circuitu sedis simile sardine izmaragdine.* 9 lapis enim iaspis viridi et acutissimo fulgore radiatur, ut intellegas carnem adsumpti hominis Christi absque peccati contagione susceptam perpetuae sinceritatis vigore clarescere, et divinae virtutis in habitatione praefulgida. sardonix autem lapis est rubicundus, sed quadam obscuritate sublucens, ut intellegas * integritatem intemeratae carnis ex verecunda et humili adsumptam virginem recognoscas. 10 sive ut aliter per hos duos lapides, quae recognoscas, audi. iaspis aquae color est, sardis ignis; haec duo iudicia posita esse usque ad consummationem orbis super tribunal Dei. exinde manifestatur duorum iudiciorum ordo unum; iam consummatum est in diluvio per aquam, aliud consummabitur per ignem. istae comparationes in ecclesia conveniunt, quam Dominus indutus est. 4.3

aspiceret, § 7, *incipit* N § 8 *incipit* H

2. 7 qui: quis, V spiritu: spiritum, GC ingressus: ingressum, MA²GTCE describit: discribit, YA maiestatis: magestatis, YSG adtendit: intendit, G²NPE
8 dicit: + et, P sedes: sedis, YSVA¹GHE sedem: sedes, UC sedis: sedes, TP hoc: haec, V potentia: potentiam, A²G¹TC; penitentiam, G²P iaspidis: iaspidi, H¹E sardini: sardino, AG simile: similis, A²NP sardine: sardini, A²C; sardino, A¹G; aspectui, HE; visionis, T izmaragdine: zmaragdine, A¹GCN²PF smaragdine, H¹T; smaragdino, H²
9 iaspis: iaspidis, V viridi: viride, SV adsumpti: adsumptio, NP¹ clarescere: claresceret, P praefulgida: praefulgidam, A²TC sardonix: sardonis, NH obscuritate: obscuritatem, YSVAG humili: humile, NP¹ virginem: virgine, MA²TPH
10 aquae color: *tr* V duo: + significant, N² ordo: duo, P

**2.** **11** *Et iris in circuitu sedis.* irin autem circum solidum eosdem colores habet. iris et arcus dicitur, de quo Dominus locutus est ad Noe et ad filios eius, ne timerent in generatione Dei; *statuam,* inquit, *arcum meum in nubibus,* nec iam aquam timeatis, sed ignem. **12** in arcum vero color aquae et ignis simul ostenditur, quia ex parte est niger, et ex parte rubicundus, ut in amba iudicia testis sit, unius videlicet faciendi per ignem, alius iam facti per aquam. **13** aliter quippe arcus per ignem et aquam spiritum sanctum significat et baptismum, quia post Christi adventum et virtus sancti spiritus humano generi claruit, quod electos Dei et aqua baptismatis lavit et igne divini amoris accendit. sicut veritas ait: *nisi quis renatus fuerit ex aqua et spiritu sancto non potest videre regnum Dei;* **14** qui arcus in nube est in die pluviae. nubs caro Christi est; pluvia eius verba praedicationis. quia in dominica incarnatione infusionem praedicationis ostenditur, ut ad veniam corda credentium Domino parcente revocentur. **15** de hac nube scriptum est: *qui ponit nubem ascensum suum.* nubem quippe Dominus ascensum suum posuit, quia qui per divinitatem ubique est, per carnem ad caelestia ascendit. quem Ezeciel antea in *speciem eletri,* et velut aspectum arcus, quum fuerit in nube in die pluviae, ita vidit. **16** in

4.4 Gen. 9.13 Jo. 3.5 Ps. 103.3 Ex. 1.4

---

et arcus, § 11, *incipit* Q nisi, § 13, *incipit* F

---

**2.** **11** irin: yris, CP$^{5}$ solidum: solium, C eosdem: eodem, P$^{1}$ locutus est: dicit, NP ad$^{2}$: *om* VNHE filios: filiis, NP arcum: arcu, HQ; arco, P$^{1}$ nec: ne, TQ timeatis: timebitis, M
**12** arcum: arco, N quia: qui, EQ amba: ambobus, SVCP$^{2}$; amborum, T iudicia: iudiciis, YCP$^{2}$; iudiciorum, T sit: + ut, P unius: *pr* et, G$^{2}$ facti: factum, P alius..... ignem: *bis scr* G
**13** spiritum sanctum: spiritus sanctus, YSVUM significat: significabat, V et$^{3}$: eo, STNPE virtus: virtutis, G sancti spiritus: *tr* U humano: humani, G generi: genere, VH$^{1}$; generis, G quod: quo, U$^{2}$T; qui, C igne: igni, M; ignis, P$^{2}$; ignem, EQ ait: dicit, M quis: qui, SVAGTCHFQ
**14** qui: quia, SVUP nubs: nubis, SA$^{2}$E$^{2}$; nubes, TQ est: *om* P verba: *om* U$^{1}$ infusionem: infusio, MA$^{2}$GTCP$^{2}$EF ad: *om* NF Domino: dominum, V parcente: precedente, NP revocentur: revocetur, G
**15** nubem: nube, V per divinitatem: pro divinitate, P ubique: ubi, NP antea: ante eam, V speciem: specie, HEFQ eletri: electri, MGTCPHQ; + et (*om* NHEQ) velut aspectum (aspectus, G$^{2}$NE) ignis, G$^{2}$NPHEQ (*add post* arcus, F) quum: quem, N

**2.** eletro aurum argentumque miscetur, ut res una ex metallis duobus fiat. in qua et per argentum auri claritas temperatur et per auri claritatem species clarescit argenti. **17** in redemptore nostro ambae naturae divinitatis et humanitatis indivise atque inseparabiliter sibimet sunt unitae, ut per humanitatem divinitatis eius claritas nostris ut potuisset oculis temperari, et per divinitatem humanam in eo naturae claresceret. **18** possumus et praedicatores sanctos nubes appellare, quia verbis pluunt, miraculis coruscant. qui volare quoque ut nubes dicuntur, qui et in terra viventes extra terram fuit omne, quod egerunt; quia in carne ambulantes non carne sed spiritu militarunt.

**19** *Et in circuitu throni, vidi sedes viginti quattuor, et supra* 4.4
*sedes viginti quattuor seniores sedentes in veste alba, et in capitibus eorum coronas aureas.* ecce apertissime manifestavit patriarcharum et apostolorum chorum, qui sanctae catedram supersedere doctrinam. **20** quos seniores etiam, id est, patres appellat. circumamictos albis, id est, iustificationibus et puritate vestitos; portantes in capitibus coronas aureas, praesentium effecti victores. trucidato malignitatis hoste diabolo coronas a Domino receperunt. **21** de quas coronas vas electionis edisserit: *cursum consummavi, fidem* II Tim.
*servavi. de cetero reposita est mihi corona iustitiae, quam reddet mihi* 4.7
*Dominus in illa die iustus iudex, non solum mihi, sed et omnibus, qui diligunt adventum eius.* **22** inde ergo ecclesia per duodecim tribus

---

**2.** **16** eletro : electro, GTCPFQ auri : aurum, YSV claritas : claritatem, U; clarita, $P^1$
**17** redemptore: redemptorem, G et humanitatis..... divinitatis: *om* YSVUMAG$^1$TC ut$^1$: et, NP ut$^2$: *om* NEQ temperari: temperare, VP et$^2$: *om* NP humanam: humana, TP$^2$HEFQ eo: deo, G naturae: natura, GTP$^2$EFQ; naturam, CNP$^1$
**18** ut: et, SVAGTPHF extra: ex, NP terram: terra, PE$^1$ omne: omnem, GCQ egerunt: gerunt, P; *pr* quod, G
**19** chorum: *om* H catedram: catedrae, NP supersedere: supersederem, U doctrinam: doctrinae, TQ
**20** quos: quod, HEF$^1$Q id est: *om* P appellat: appellant, VMNP trucidato: trucidatos, G; trucidati sunt, T
**21** quas coronas: quibus coronis, U$^2$A$^2$TCP$^2$E$^2$FQ edisserit: edixerit, NP
**22** ecclesia: ecclesiam, VNP$^1$

**2.** Israel in duodenario numero est constituta, quod est unus dies. et quia dies viginti quattuor horarum in die et nocte spatiis terminatur, et unus dies nuncupatur, ita lex ante adventum solum in patriarchis et prophetis fulgebat; in ceteris vero nox erat. **23** novum vero testamentum, quod Christus in carne ostendit, eius manifestatio lux et dies est appellata. sol dictus est propheta testante: *ecce vobis, qui timetis Dominum, orietur sol iustitiae*; quia quasi horas Mal. 4.2
diei duodecim apostolos elegit, de quibus ipse ait: *vos estis lux* Mat.5.14
*mundi*. **24** et in hos duodecim apostolos omne corpus episcoporum solidavit. et in omne corpore episcoporum coniunxit omnem populum Christianum, quia sexta die Deus Adam fecit et mulierem adiutorium subdere praecepit. quae mulier omnem populum Christianum significavit. **25** Adam vero omnes sacerdotes significavit. sic sunt ergo Christiani spirituales subditi sacerdotibus sanctis, sicut mulier viro. de illis tamen, qui minus perfecti sunt, ipsis sacerdotibus laborandum est, qualiter per lac praedicationis ad solidum cibum pervenientes cognoscant patrem et filium et spiritum sanctum. **26** de haec quae diximus, apostolus ait: *caput mulieris* Eph.5.23
*vir, caput viri Christus, caput Christi Deus est*. vide membra non separata, quae per sacerdotes omnis ecclesia Christo manet copulata. et in hos duodecim ostendit apostolos, id est, omne corpus sanctorum episcoporum. **27** sic invenimus in descriptione civitatis Ierusalem de caelo descendentis, de Deo in homine Christo, de Christo in apostolos, de apostolis in episcopos, de episcopos

---

**2.** est$^{1}$: *om* P horarum: + spatio, G spatiis: *om* G ceteris: ceteri, N
**23** quia: qui, NP apostolos elegit: *tr* HEFQ
**24** in$^{1}$: *om* NP corpus: *om* U$^{1}$; corpos, U$^{2}$ solidavit..... episcoporum, *om* U$^{1}$N in$^{2}$: *om* P omne: omnem, G corpore: corpus, TEQ mulierem: + in, EQ quae: quem, SV significavit: signavit, H
**25** significavit: praefiguravit, HEFQ; *om* T lac: lacte, YSUA$^{1}$GNP$^{1}$E$^{1}$
**26** haec: his, MA$^{2}$GCTH$^{2}$E$^{2}$F; hoc, Q ait: dicit, NPHEQ vir: viri, YS Christi: viri, M omnis: omnes, VF hos: has, N ostendit apostolos: *tr* HEF; *om* ostendit, N apostolos: apostolus, VU id est: *om* HEFQ
**27** descriptione: discriptione, YSA$^{1}$E; discretione, NP descendentis: descendisse, G homine: *om* NPHEFQ Christo$^{1}$: christum, T apostolis: apostolos, SVMA$^{1}$NP$^{1}$H episcopos$^{2}$ ℨ: episcopis, SUA$^{2}$GTCP$^{2}$FQ

**2.** in presbyteros, de episcopos et presbyteros in ceteros populos. **28** per hos grados civitas Ierusalem descendit ad terra; per ipsos cotidie ascendit ad caelos. isti viginti quattuor throni excepta officiorum separationem duodecim sunt, quia et praepositi ex duodecim tribus Israel promoventur. et duodecim throni excepto spirituali numero unus thronus est, id est, ecclesia. **29** solus enim Dominus Iesus Christus in eum ad iudicandum sessurus est. sedebit autem et sedet ecclesia iudicans duodecim tribus Israel, id est, ecclesia in duodenario numero, sed in Christo, in quo est tota, sedebunt et iudicabunt universa membra, sed in uno et per unum caput, id est, Christum. **30** nam quo modo poterant sancti in iudicio sedere stantes ad dextram iudicis?

*Et de sede procedunt fulgura et voces et tonitrua et septem lampades ignis ardentis, qui sunt septem spiritus Dei.* intellegi voluit omnem praedicationem veterum apostolorum, etiam caelestem sanctamque doctrinam Dei iudicio et Dei inspiratione procedere. **31** fulgura ergo universorum verba sanctorum, et tonitrua similiter praedicatorum voces accipimus. omnia haec ex uno auctore Deo procedere confitemur; de quibus fulgoribus et tonitruis dicitur: *vox tonitrui tui in rota.* rota scriptura dicitur, ubi et ait: *inluxerunt* Ps. 76.19
*fulgura tua orbi terrae.* **32** cuncta haec non proprium initium Ps. 96.4
sumunt, sed ex trono Dei, quod est ecclesia, et ex voluntate scilicet et potestate creatoris, vel imperio, procedentia demonstrantur. septem ardentes lampades ante thronum, virtus septiformis spiritus 4.5

---

**2.** et: *om* GNPQ presbyteros$^{2}$: presbyteris, UA$^{2}$TCFQ
**28** hos: hoc, YS grados: gradus, A$^{2}$TCP$^{2}$E$^{2}$FQ ad$^{1}$: a, GHF terra: terram, UA$^{2}$TCPE$^{2}$Q ascendit: ascendet, A$^{1}$NP separationem: separatione, TCEQ
**29** eum: eam, YCNPEFQ; ea, SVUT ecclesia$^{1}$: ecclesiam, NP$^{1}$ id est: de, P ecclesia$^{2}$: ecclesiam, N sedebunt: *tr ante* in quo, HEQ uno: unum, A$^{1}$P
**30** poterant: poterunt, TCQ in: *om* G stantes: *om* FQ de: *om* HE
**31** ergo: *om* G$^{1}$ verba sanctorum: *om* A et tonitrua..... praedicatorum: *om* YSVUAG$^{1}$C accipimus: aspicimus, HE dicitur: dicit, UCP tua: *om* NP orbi: orbis, GE$^{1}$F
**32** imperio: imperia, NP virtus: + est, G$^{3}$NPEFQ

**2.** sancti, de qua virtute supra iam diximus, manifestissime designatur. **33** ante thronum ideo quia, quibus istae virtutes per gratiam dispensantur, Deo dicentur adsistere; sicut alibi dicitur: *et qui adpropinquant pedibus eius* accipient de doctrina illius. item Ezeciel de hoc igne et de has lampadas apertissime declaravit dicens: *aspectus animalium quasi carbones ignis ardentis, et quasi aspectus lampadarum.* **34** aspectus earum carbonibus ignis ardentibus atque faculis comparantur. quisquis enim carbonem tangit, incenditur, quia quisquis sancto viro adhaeret, ex eius assiduitate visionis huius locutionis exemplo operis accipit, ut accendatur in amore veritatis, ut peccatorum suorum tenebras fugiat, desiderio lucis ardescat, et iam per verum amorem ardeat, qui prius in iniquitatem, tantum mortuus quantum frigidus, iacebat. **35** lampades vero lucem suam longius spargunt, et cum in alio loco sint, in alio resplendent. qui enim spiritu prophetiae, verbo doctrinae, miraculorum pollet gratia, huius opinio longe lateque ut lampas lucet. **36** et qui bona eius audiunt, quia per haec ad amorem caelestium surgunt, in eo quod se per bona opera exibent, quasi ex lampadis lumen resplendent. quia ergo sancti viri quosdam iuxta se positos quasi tangendo ad amorem patriae caelestis accendunt, carbones sunt. **37** quia vero quibusdam et longe positis lucent, eorum itineri, ne in pec-

Deut. 33.3

Ez. 1.13

Greg. in Ez. 1. 5.6-7

---

**2.** supra iam diximus: iam supra diximus, AGCF; supra diximus iam, M; *om* iam, H designatur: designantur, V; designatam, HEFQ

**33** dicentur: dicuntur, TCHEQ qui: quia, N accipient: accipiant, V has lampadas: his lampadibus, YU$^{2}$A$^{2}$TCP$^{2}$E$^{2}$FQ carbones: carbo, YMN$^{1}$PHEQ

**34** earum: eorum, TC ardentibus: ardentis, TP comparantur: comparatur, NPE$^{2}$FQ quisquis: quis, SV tangit: tanget, P ex: et, YS exemplo: exemplum, TE in: + in, V; *om* NP iniquitatem: iniquitate, TNPEFQ

**35** lampades: lampadas, NP$^{1}$H alio$^{2}$: + loco, G$^{3}$P qui: quae, N spiritu: spiritum, N prophetiae: profeziae, Y verbo: verbum, V ut: in, NP lampas: lampadas, MNP$^{1}$HEF

**36** qui: *pr* quae, NHE se per: semper, V opera: *om* M exhibent: exigunt, P; exerciunt, N lampadis: lampades, VNP$^{1}$ lumen: lumine, U$^{2}$MA$^{2}$TC$^{1}$HEQ resplendent: resplendunt, NP sancti: *om* AG$^{1}$TC iuxta: iusta, YMGC; iuste, V quasi tangendo: *om* AGTC ad amorem: adam mortem, M

**2.** cati sui tenebras corruant, lampades fiunt. hoc vero inter carbones et lampades distat, quod carbones ardent quidem, sed eius loci, in quo iacuerint, tenebras non expellunt. **38** lampades autem, quia magno flammarum lumine resplendent diffusas circumquaque tenebras expellunt.

Qua ex re notandum est, quia sunt plerique sanctorum ita simplices et occulti, seseque in locis minoribus sub magno silentio contegentes, ut vix eorum vita ab aliis possit agnosci. **39** quid itaque isti nisi carbones sunt? qui etsi per fervorem spiritus ardorem habent, tamen exempli flammam non habent, nec in alienis cordibus tenebras peccatorum vincunt, quia vitam suam omnino scire refugiunt. in semet ipsis quidem accensi sunt, sed aliis in exemplo luminis non sunt. **40** hi autem qui exempla virtutum prorogant et lumen boni operis per vitam et verbum iterantibus demonstrant, iure lampades appellantur, quia et per ardorem desiderii et per flammam verbi a peccatorum sordibus erroris tenebras repellunt. qui igitur in occulto bene vivit, sed alieno profectui minime proficit, carbo est. **41** qui vero imitationem sanctitatis positus, lumen et se rectitudinis multis demonstrat, lampas est, quia et sibi ardet et aliis lucet. item, *ante sedem tamquam mare* 4.6
*vitreum similem cristallo*; mare vitreum, id est, perlucidum donum baptismi dicit. aquam mundam stabilem, non vento agitatam,

---

**2.** **37** peccati sui: peccatis suis, $G^{5}NF$ tenebras: tenebris, STC corruant: corruunt, GE lampades: lampadas, $P^{1}$ loci: locis, NP expellunt: expellent, $NP^{1}$
**38** lampades: lampadas, NH quia: quae, $A^{2}PH$; qui, $A^{1}G$ resplendent: resplendunt, V diffusas: diffusa, N circumquaque: circumque, YQ qua: quia, NF occulti seseque: occultis esse que, $NP^{1}$ ab aliis: abivis, H agnosci: cognosci, P
**39** per: *om* H ardorem: arderem, A flammam: flamma, V cordibus: cordis, V quia: qui, S in$^{2}$: *om* NPEQ
**40** prorogant: praerogant, YSGTNPEQ lumen: + per, YM iterantibus: intrantibus, CF a: *om* EQ sordibus erroris: sordes et errorum, HEFQ; erroribus, G repellunt: expellunt, CFQ; repellant, N occulto: occulti, A sed: + in, M; et, PEFQ profectui: profectu, NP
**41** imitationem: imitatione, THEFQ; *pr* in, TPEQ et$^{1}$: ex, YVUGTCQ; *om* HF et se: esse, NP quia: qui, NP aliis: allii, V item: iterum, P ante: *om* V sedem: sede, H similem: simile, $Y^{2}MA^{2}TCPFQ$ perlucidum: lucidum, M

**2.** non in proclivo defluentem, sed tamquam dono Dei immobilem, traditum ostendit. **42** sed cum dicit in conspectu throni lampades, quae sunt spiritus, et mare vitreum in conspectu throni, ostendit spiritum in eo loco esse, quo et fontem baptismi. mare enim aqua est, sed non dulcis, sed amara. **43** quid est hoc mare, nisi baptismum et penitentia? sic enim ait: *ante sedem tamquam mare vitreum, similem cristallo.* vitrum enim cito frangitur, ita et baptismum in nobis cito frangitur et pereclitatur. **44** lubrica est enim via saeculi huius, glaciali iniquitate constricta; quam quum modicae concupiscentiae calore resolverit, facilis est ad lapsum ruinaeque miserorum. Iheremias in profundum putei sub iniqui regis potestate dimergitur, id est, iustitia in peccatorum caeno, quum a diabolo fuerit separata, dimergitur. **45** sed nunc Ethiopus fidelis peccator ad paenitentiam conversus, adsumptis triginta viris, id est, sive beatae auxilio trinitatis, sive cum labore animae, spiritus, et corporis de profundo putei, missis ad eum pannis veteribus, hoc est, reductis in memoriam eius veterum patrum, qui per peccatum lapsi postmodum de profundis malorum per penitentiam ad superna revelati sunt, antiquis exemplis absconditis et funibus, id est, testimoniis scripturarum, a caeno eximet et luci restituet. **46** comple et tu legem Moysi. *cecidit asinus fratris tui sub pondere,* Deut. 22.4 id est, caro victa a peccato est. *inclina te et humilia et subleva de ruina.* non erubescas homini peccatori subiungi.

4.6

---

iniqui, § 44, *deficit* E viris, § 45, *deficit* G malorum, § 45, *deficit* V

---

**2.** non: nec, Y; + est, $G^2Q$ immobilem: immobile, V
**42** spiritum: spiritu, N sed non: et non, H; + est, NPHF
**43** quid: qui, $U^1$ baptismum: baptismus, CQ penitentia: penitentiam, YSVUGN sedem: sede, YSMH similem: simile, $MA^2TCPQ$ vitrum: vitreum, GTCNFQ
**44** quam: quae, Q quum$^1$: *om* P calore: calor, TE ruinaeque: ruinamque, $A^2TP^2$ profundum: profundo, V putei: puteum, A potestate: potestatem, V dimergitur$^1$: mergatur, N; mergitur, P diabolo: diabulo, S dimergitur$^2$: versatur, HFQ
**45** Ethiopus: aeziopus, YSTN peccator: peccatorum, $GNP^1F$ viris: viri, U id est$^1$: *om* $U^1AT$ auxilio: auxilium, $YVA^1CNPHQ$ missis: missi, H veterum patrum: *tr* N revelati: relebati, YH id est$^2$: *om* $NP^1Q$
**46** et$^1$: *om* H legem: lege, UNQ inclina: adclina, NPH et$^3$: *om* N homini: hominem, M; omni, N

## STORIA QUATTUOR ANIMALIUM

**T. 4.** 6 Et vidi in medio throni et in circuitu throni quattuor animalia plena oculis ante et retro. 7 animal primum similem leoni, et secundum animal similem vituli, et tertium animal habens faciem hominis, et quartum animal similem aquilae volantis. 8 haec quattuor animalia singula eorum habebant alas senas; et in circuitu et intus plena sunt oculis; et requiem non habent die et nocte dicentes: sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus omnipotens, qui erat, et qui est, et qui venturus est. 9 et cum darent illa animalia gloriam et honorem et benedictionem sedenti super thronum, 10 adorabunt viventem in saecula saeculorum, mittentes coronas suas ante thronum dicentes: 11 dignus es, Domine Deus noster, accipere gloriam et honorem et virtutem; quia tu creasti omnia, et propter nomen tuum erant et creata sunt.

**T. 5.** 1 Et vidi in dextera sedentis supra thronum librum scriptum intus et foris, signatum sigillis septem. 2 et audivi angelum fortem praedicantem voce magna: quis est dignus accipere librum et solvere signa eius? 3 et nemo poterat, neque in caelo, neque in terra, neque subtus terram, aperire librum, neque respicere

---

T. 4. 6 *incipit* V gloriam, T. 4. 9, *deficit* U

---

**T. 4.** 6 throni: sedis, V animalia: animal, V
7 similem[1]: simile, TCPH similem[2]: simile, MA[1]TCPFQ vituli: vitulo, VMA[2]TCQ faciem: + similem, NPQ similem[3]: simile, MTCPFQ volantis: volanti, MGTCQ; volant, A[2]
8 habent: habebant, Y[1]MTCQ dicentes: dicentia, A[2]CQ Dominus: domine, A[1]C et qui est: *om* U[1] venturus est: + omnipotens, N
9 illa: + quattuor, Q benedictionem: benedictioni, S super: supra, SMANH thronum: + et MA[2]CNH
10 adorabunt: adorabant, TCPQ
11 nomen tuum: voluntatem tuam, NPHQ

**T. 5.** 1 dextera: dexteram, YSANPH
2 audivi: vidi, VNPH voce: vocem, SN magna: magnam, N signa: signacula, P
3 terram: terra, SN respicere: + in, YS illum: illud, H

**T. 5.** illum. 4 et ego, inquit, flebam multum, quod nemo dignus esset aperire librum et videre illum. 5 et unus de senioribus dicit mihi: ne fleveris Iohannes; ecce vicit leo de tribu Iuda, radix David, aperire librum et sigilla eius. 6 et vidi in medio throni quattuor animalium, et in medio seniorum, agnum stantem quasi occisum, habentem cornua septem et oculos septem; qui sunt septem spiritus Dei missi in omnem terram. 7 et venit et accepit de dextera sedentis supra thronum librum. 8 et cum accepisset librum, illa quattuor animalia et viginti quattuor seniores ceciderunt ante agnum; et habebant singuli citharas, et fialas aureas plenas odoramentorum, quae sunt orationes sanctorum. 9 et cantabant canticum novum, dicentes: dignus es, Domine, accipere librum, et aperire signa eius, quoniam occisus es et redemisti nos Deo in sanguine tuo ex omni tribu et populo et lingua et natione; 10 et fecisti nos Deo regnum et sacerdotes; et regnabimus in terra. 11 et vidi et audivi vocem angelorum multorum circa thronum et circa quattuor animalia et circa seniores. et erat numerus milies milia et milium, 12 dicentium voce magna: dignus est agnus, qui occisus est, accipere potestatem et divitias et sapientiam et fortitudinem et honorem et gloriam et benedictionem. 13 et omnem creaturam, quae in caelo et in terra et subtus terra et in mari, et quae sunt in eis, omnes audivi dicentes: sedenti in throno benedictio et honor et claritas et potentia in saecula saeculorum. 14 et quattuor animalia dicebant amen. et seniores ceciderunt et adoraverunt.

---

T. 5. 5 *deficit* A

---

**T. 5.** 4 esset: est, NQ; *pr* inventus, NPHQ et$^2$: nec, NPHQ
5 dicit: dixit, AC
6 vidi: + et ecce, B$^2$Q
7 dextera: dexteram, SMH librum: *om* GTC
8 agnum: + et, TCQ quae: qui, MNP$^1$H
9 et populo: *om* MH natione: nationes, NP
11 numerus: + eorum, B$^2$NP$^1$HQ milies: miriades, NP$^1$HQ; milia, B; *om* P$^2$Q milia: miriadum, YSMCNPHQ et$^3$: + milia, NPHQ; *om* et, P$^2$
12 voce magna: vocem magnam, N sapientiam: sapientia, N et gloriam: *om* YSBTCH
13 quae$^1$: *om* N et$^2$: *om* H$^1$; + quae, P et subtus terra: *om* YBTCH subtus: in, S terra$^2$: terram, P

## EXPLANATIO QUATTUOR ANIMALIUM

**3.** 1 *Et vidi in medio throni et in circuitu sedis quattuor animalia* 4.6
*plena oculis ante et retro.* quattuor animalia quattuor evangelistarum est forma. quod plena ante et retro oculis introducuntur, praeterita vel futura Dei continere mysteria, vel utriusque legis secreta sonare dicuntur. 2 et per contemplationem rerum spiritualium omnem sanctae divinitatis enuntiare fidem et mysterium secretorum caelestium patefacere demonstrantur. deinde uniuscuiusque forma 4.7
disponitur, primus leoni, secundus vitulo, tertius hominis, quartus aquilae. 3 si quidem in evangelio Mattheus in ordine primus ponitur, quare primus scripsit; sed in mysterio maiores nostri primum Marcum posuerunt, eo quod praecursor Iohannes viam praeparans Christi; quia Marcus plenus sancto spiritu scripsit evangelium Christi eloquio Graeco in Italia secutus Petrum, ut discipulus. 4 is initium ab spiritu prophetali fecit dicens: *vox* Marc.1.3
*clamantis in deserto; parate viam Domino*; ut ostenderet Christum post adsumptionem carnis evangelium praedicasse. in mundo enim ipse Christus propheta dictus est, sicut scriptum est; *prophetam* Jer. 1.5
*in gentibus posui te.* 5 bene ergo maiores nostri personam leonis Marci evangelistae significare discribunt. et re vera apertissime et vere disseritur, quia et liber eius sic incipit: *initium evangelii Iesu* Mc. 1.1
*Christi filii Dei, sicut scriptum est in Esaya propheta: ecce mitto* Mal. 1.3

---

§ 1 *incipiunt* U A E

---

**3.** 1 plena: *om* M evangelistarum: evangeliarum, U; *om* $M^1$; evangeliorum, TNPF utriusque: utrisque, YSUMA$^1$E
2 mysterium: misteriorum, M leoni: leonis, TF secundus: secundum, EQ tertius: tertium, EQ hominis: homini, MA$^2$THQ quartus: quartum, EQ
3 mysterio: ministerio, UEQ eo: et, UATCPFQ Christi$^1$: christo, SVUTCPQ quia: qui, P sancto spiritu: *tr* SVUATCFQ secutus: sequitur, P
4 Christus: + et, P propheta..... scriptum est: *om* N$^1$P dictus: dicturus, SVU sicut scriptum est: *om* AT
5 ergo: *om* S evangelistae: evangelista, YSVU$^1$M; evangelistam, U$^2$

**3.** *angelum meum, qui praespiciet ante faciem tuam.* **6** sed non est mirum, quod hic Esayas pro Malachia est positus. nam hoc testimonium certissime in Malachiam legi dinoscitur. si quidem Esayas interpretatur salus Domini, Malachias angelus; et ideo in exordio evangelii pro angelo, id est, Malachias salutem Domini, quod est Esayas, voluit nuntiare, ut per fidem evangelii vitae praesentis et futurae stabilem perpetuitatis induceret. **7** deinde etiam quid nuntius diceret, quod est angelus, Esayae verba adsumpsit et dicit: *parate viam Domino, rectas facite semitas Dei nostri,* ut promissa Is. 40.3
et pollicita salute nuntium veritatis ostenderet, et corda hominum ad percipiendam gratiam repararet. **8** in hoc autem forma leonis est, qui Iohannem in deserto praedicantem et deserta amantem ostendit, sicut dicit: *fuit Iohannes in deserto baptizans et praedicans* Mc. 1.4
*baptismum penitentiae in remissionem peccatorum.*

**9** *Secundum animal similem vitulo* Lucam dicit, qui inter omnes 4.7
evangelistas Graeci sermonis, etiam et medicus, in Graeciam evangelium scripsit Teufilo episcopo, initians a sacerdotali spiritu, dicens: *fuit in diebus Herodis regis Iudaeae sacerdos Zacharias,* ut Luc. 1.1
manifestaret Christum post nativitatem carnis et praedicationem evangelii hostiam fuisse effectum pro salute mundi. **10** ipse est enim sacerdos, de quo dictum est in Psalmis: *tu es sacerdos in aeter-* Ps. 109.4
*num secundum ordinem Melcisedech.* ubi enim Christus advenit sacerdotium Iudaeorum obmutuit, lex et propheta cessavit. **11** bene

---

secundum, § 9, *incipit* G

---

**3.** **6** Malachiam: malachia, TCP²E; malachiae, AF legi: lege, AT Malachias: malachia, UTEF; malachiam, NPQ salutem: salute, ACH Domini²: domino, V et²: *om* N¹P perpetuitatis: perpetuitatem, AH
**7** quid: quod, N adsumpsit: adsumit, NP Domino: domini, TNF
**8** hoc: hac, A qui: quia, CPFQ fuit: fui, N¹ remissionem: remissione, UMANPE
**9** similem: simile, TCE¹Q vitulo: vitulum, V; vituli, P Lucam: lucan, SA Graeci: grecis, VMF et¹: ut, MPE Graeciam: grecia, TC Teufilo: theofilo, TCFQ initians a: initia nostra, YSUMAC; initia nostri, V sacerdotali: sacerdotales, G sacerdos: *om* N¹ effectum: effectam, P salute: salutem, GN
**10** de quo..... sacerdos: *om* G¹ ordinem: ordine, V Christus: christum, G propheta: prophetia, NE cessavit: testavit, PE

3. ergo Lucam similem vitulo dicit. vitulus enim in persona ponitur sacerdotum, sicut dicitur in Esaya: *beati qui seminatis super omnes aquas*; semen verbum dicit, aquas populum; *inmittentes pedem bovis et asini*, id est, Iudaici et gentilis populi. et hic initium suum de Zachariae sacerdotio adsumpsit et dicit: *fuit in diebus Herodis regis Iudaeae sacerdos nomine Zacharias.* Is. 32.20 Luc. 1.1

12 *Et tertium animal habens faciem similem hominis* Mattheum dicit, qui primus evangelium conscripsit litteris Hebraicis et sermonibus in Iudaea, initians evangelizare ab humana Christi nativitate dicens: *liber generationis Iesu Christi, filii David, filii Abraham,* significans descendisse corporaliter ex semine patriarcharum Christum, sicut promissum erat in prophetis per spiritum; quia genealogia Domini secundum carnem voluit in sui libri Mattheus principio nuntiare. 4.7 Mt. 1.1

13 *Et quartum animal aquilae volantis* Iohannem dicit, qui in Asia evangelium ultimus scripsit, incipiens a verbo, ut ostenderet eundem salvatorem, qui pro nobis dignatus est et nasci et pati, ipsum ante saecula Dei verbum esse; ipsum e caelo venisse et post mortem ad caelum iterum remeasse. 14 hi sunt quattuor evangelistae, quos per Ezeciel spiritus sanctus significavit in quattuor animalibus. propterea autem in quattuor mundi partes fides Christianae religionis eorum praedicatione disseminata est. animalia autem dicta sunt, quoniam propter animam hominis praedicatur evangelium Christi. nam et *oculis plena erant intus et foris,* quoniam 4.7 4.6

beati, § 11, *deficit* N

3. 11 Lucam: lucan, YSV dicitur: dicit, SMNPHF in$^2$: *om* N$^2$H inmittentes: inmittentis, MAGQ gentilis: gentiles, VH sacerdotio: sacerdotium, VU$^1$ Iudaeae: iuda, H

12 hominis: homini, SA$^2$TCHF Christi nativitate: christianitate, N$^1$ nativitate: nativitatem, V spiritum: + sanctum, CHEFQ genealogia: genealogiam, MA$^2$TCHQ principio: *om* AG

13 animal: + simile, TP$^2$FQ volantis: volanti, MA$^2$TCHFQ Iohannem: iohannes, A$^1$G et$^2$: *om* VMAGTCP$^2$F ad caelum iterum: *tr* CP

14 per: *om* P Ezeciel: ezeziel, VE; ezechieli, P in$^1$: *om* H in$^2$: per, PFQ; *om* E partes: partibus, MA$^2$G$^1$TCPH praedicatione: praedicationem, SVUA$^1$ animalia: animal, G oculis: oculos, A$^1$ plena..... quoniam: *om* G; (plena, G$^2$)

3. praevident evangelia, quae dicta sunt a prophetis et quae promiserit in priori. **15** crura autem eorum recta, quia nihil pravum in evangeliis est, et alas senas tegentes crura et facies suas; velata sunt enim, quae tegebantur in adventu Christi. evangelium autem Graece, quod in Latino interpretatur bona adnuntiatio; Graece enim eu bonum dicitur, angelium adnuntiatio, unde et angelus nuntius interpretatur. **16** bene ergo Iohannes aquila volans scribitur, quia neque de humanitate Domini, neque de sacerdotio, neque de Iohanne in eremo conversante, sed deserens omnia humilia, ad ipsam altitudinem caeli contendit, et quasi more aquilae volantis de ipso proprie loquitur dicens: *in principio erat verbum, et verbum* Jo.1.1 *erat apud Deum, et Deus erat verbum. hoc erat in principio apud Deum.*

**17** Sed quaestio oritur, quo modo haec quattuor animalia et in medio throni, et in circuitu throni, plena oculis ante et retro, scribuntur, nisi pro locis spiritualiter intellegantur. quod si localiter secundum litteram intellecta fuerint, errorem faciunt. **18** iam enim supra dixerat in medio throni sedentem Christum et per circuitum throni seniores; nunc autem dicit in medio throni animalia et per circuitum throni eadem animalia. sed si aurem cordis adponitis, haec omnia cognoscitis esse spiritualia, quia solum de caput dixit et membra. **19** thronus enim Graece dicitur, Latine sella interpretatur, quem hic aliquando sedem, aliquando thronum dicit, ubi Christus sedeat. hic thronus ecclesia est, supra quam

---

3. erant..... praevident: *bis scr* G et$^{3}$: e, G quae: *om* P promiserit: promissa sunt, P$^{3}$E$^{3}$
**15** autem$^{1}$: *om* M Graece: + interpretatur, P(Q) interpretatur: dicitur, PQ angelium: angelum, SVTHE$^{1}$F angelium adnuntiatio: *om* P
**16** aquila: aquilae, YSVMP volans: volantis, G scribitur: discribitur, EQ quia: qui, P Iohanne: iohannem, A$^{1}$; iohannes, G sed: se, G omnia humilia: *tr* S$^{1}$ contendit: conscendit, TE$^{2}$ et$^{1}$: *om* P more: *om* P
**17** animalia: animalium, P$^{1}$ oculis: oculos, A$^{1}$ intellegantur: intelleguntur, V; intellegatur, EF litteram: littera, YSGH
**18** circuitum$^{1}$: circuitu, YSVUMT throni$^{2}$: *om* MA$^{1}$G$^{1}$CH throni$^{3}$: + in circuitu (17)..... Christum, P circuitum$^{2}$: circuitu, YSVMG cognoscitis: cognoscatis, P$^{1}$ de: *om* H caput: capite, UAGTCP$^{2}$E$^{2}$FQ membra: membris, MA$^{2}$TCE$^{2}$FQ
**19** quem: cum, P sedem aliquando: *om* G$^{1}$ Christus$^{1}$: episcopus, P sedeat: sedet, S supra: super, P

**3.** Christus sedere dicitur, et hanc animalia quam dicit in medio throni, et in circuitu throni eadem esse animalia, id est, in medio ecclesiae evangelia, et per circuitum ostendit mixta esse et unum omnia. **20** quia et evangelia in senioribus, et seniores sine evangeliis esse non possunt. quo modo enim erant animalia in circuitu sedis, ubi iam supra dixerat viginti quattuor seniores occupasse locum, nisi ut intellegas seniores et animalia unum esse? **21** in medio throni quod dicit, in Christi corpore ecclesia coniuncta cognosce, ita ut caput et membra unum hominem intellegas fieri. plena oculis quod dicit ante et retro, legem et evangelium intellege sive et spiritum sanctum per praecepta divina fidelibus inspirare, et ante et retro omnia circumspicientia et praeterita et futura conspicientia.

**22** *Animal primum simile leoni;* fortitudo ecclesiae ostenditur 4.7
in leone, sicut dicit: *ecce vicit leo de tribu Iuda.* sed quo modo sit 5.5
fortis ecclesia in secundo ostendit; simile, ait, vitulo, id est victimae. haec est enim fortitudo ecclesiae victimari. et quid sit leo et vitulus, in tertio declarat; *habens,* inquit, *faciem sicut homo.* 4.7
**23** humilitatem dixit ecclesiae, quae cum habeat adoptionem filiorum Dei, videtur ut homo nihil praeter humanitatem possidere, sicut de Domino dictum est: *quum esset in forma Dei, non rapinam* Phil.
*arbitratus est, esse se aequalem Deo; sed semet ipsum exinanivit, for-* 2.6-8
*mam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo; humiliavit* se obediens factus usque ad mortem.

---

exinanivit, § 23, *incipit* N

---

**3.** hanc: haec, $U^2TCP^2E^3FQ$ quam: quae, $SA^2TCP^2FQ$; quem, $U^2E^3$ et per..... evangelia: *om* $H^1$ mixta: mixtra, M; mixtam, $P^1$
**20** sine evangeliis: in evangeliis, TPHEFQ; + sine se, PHEFQ erant: erunt, VUPQ locum: loca, $P^1$
**21** ecclesia: ecclesiam, $A^2TPE^2Q$ coniuncta: coniunctam, $A^2TCPHEFQ$ fieri: esse, PE legem et evangelium: lege et evangelio, P et$^4$: *om* P circumspicientia: circum inspicientia, YSVMEQ
**22** leoni: leonis, PFQ est$^2$: *om* P ecclesiae: ecclesia, M; ecclesiam, TC declarat: declaratur, P
**23** quae: quem, $U^2$ habeat: habet, V rapinam: rapina, P sed: *om* VU similitudinem: similitudine, $MA^2CNPHEF$ habitu: habitus, G mortem: morte, N

**3.** **24** et quid sint animalia tria, in quarto conclusit dicens: *similem,* 4.7
ait, *aquilae volantis.* hic in aquila nihil de terrena nominavit, nisi ut qui fortis fuerit in passione, sit in leone; et qui semet ipsum semel obtulerit in holocausto, sit in vitulo; et qui rationalis fuerit, id est, praeterita recordet, praesentia ordinet, futura praevideat, ut eum a quo factus est patrem cognoscat, et in opere emitet, sit in homine. **25** et nihil ei proderit, si more aquilae in contemplationis pinna semper in caelo oculos fixos non habuerit. haec fecit semper patriarcharum et prophetarum ecclesia, antequam incarnata esset divinitas. quum et adhuc sol iustitiae in corpore non fulserat, ut dies manifestaretur, tamen illi in istius saeculi noctem in caelo, id est, in ecclesia fulgebant, sicut stellas. **26** postquam vero sol veritatis emicuit, et divinitatis suae lumen per carnem manifestavit, et subditus legi ministrum se ostendit, et apostolos duodecim, ut diem faceret, elegit, in haec quattuor animalia omnem ecclesiam congregavit. **27** et dum illa tria aliquis complesset, more aquilae in quarto caelo, ubi cadaver suum ire conspexerat, semper contemplationis oculos figeret, ut semper liber a terra suspensus duorum testamentorum gubernaculis elevaretur. haec faciunt membra, quae cum caput cupit esse unita.

**28** *Haec quattuor animalia singula eorum habebant alas senas* 4.8
*per circuitum.* in haec quattuor animalia ostendit viginti quattuor seniores; nam senae alae quattuor animalibus viginti quattuor

---

**3.** **24** quid: quae, $A^2GC$; qui, $A^1F$ in$^1$: *om* M similem: simile, $SMA^2TCQ$ volantis: volanti, $MA^2CQ$ hic: quid, $NP^1$; qui, $P^2$ terrena: terreno, $A^1G^2CNE^1$; terra, $E^2$ ut: *om* MAGCNPH qui: *tr post* fortis, N factus: factum, $P^1$ emitet: imitetur, $MAGTHE^2FQ$ homine: hominem, SVU
**25** ei: *om* $VAGCNPE^2$ proderit: prode ei erit, $NE^1$ pinna: penna, $A^2CP$; pinnas, G fecit: facit, $P^1$ et$^2$: *om* $H^1$ antequam: tamquam, AC et$^3$: *om* SMAPHEF in$^4$: *om* P istius: stius, G noctem: nocte, $MA^2TNFQ$ stellas: stellae, $MA^2TCP^2HE^2FQ$
**26** vero: enim, NP ministrum: ministerium, H apostolos: *pr* in, $G^2$ haec: hac, N
**27** in: *om* EQ caelo: *pr* in, YSVUMEQ; *om* H a terra: *om* $U^1$; terra, $U^2$ faciunt: facit, $P^1E$ membra: membrum, $P^1$ quae: qui, $YSVUA^1P^1$ cum: *om* $U^1$ caput: capite, $MA^2TCP^2HE^2FQ$; capute, $A^1$ cupit: cupiunt, $MA^2GTCP^2HFQ$
**28** singula: singuli, G eorum: earum, SVTQ circuitum: circuitu, $YSUMA^1GN$ haec: hac, YSVGN; his, C; hoc, Q animalia ostendit viginti quattuor: *om* $U^1G^1$

3. alae sunt. et in circuitu throni vidit animalia, ubi se dixerat seniores vidisse. 29 nam quo modo animal sex alis simile potest esse aquilae, cum aquila duas habebat alas? aut quo modo illa tria animalia, id est, leo, vitulus, et homo, alas habere dicuntur, quum eorum per speciem habere non videmus? sed hoc in mysterio non ut sonat esse credamus. 30 senas autem alas habere describuntur, quia in his sex diebus hebdomadae praesentis, quo mundus constat sui vaticinii verba diffundunt. quod quater autem senas alas habere dicuntur, quod duodecim bis viginti quattuor fiunt, id est bis duodenas, patriarcharum et apostolorum sancta doctrina est, qui sui mundum vaticinii praeconio docuerunt. 31 in hac eademque doctrina laus trinitatis exponitur, et sine requie sanctus tertio repetitum nomen adseritur. quae laus ad unum omnipotentem perlata, Deum unius substantiae manifestat. hunc ante omnia et per omnia et post omnia saecula memoratorum vatum doctrina praedocuit, eundemque venturum ad iudicium summa ex omnibus perfectorum adserunt voces. 32 et quia aquilam ecclesiam diximus, dignum est, ut duas alas eius interpretando duo testamenta esse dicamus, per quibus ecclesia ad caelum volare dinoscitur. sic enim in hac aquila conclusit omnia, et a tribus animalibus aquilam posuit ultimam, et quia illa tria non volant, sed ista sola aperte cognoscas, quae in contemplationis mente defigitur, ipsud nuncupari ecclesiam. 33 in Ezecielo vero per sanctum prophetiae spiritum haec pinnata

---

3. alae$^{2}$: ales, VNPE circuitu: circuitum, N ubi..... animalia: *om* V dixerat: diserat. N

29 simile: similis. YUA$^{2}$GNHEF esse: *om* V$^{1}$ aquila: aquilae, P$^{1}$ habebat: habet. S; habent. TCP illa: *om* P id est: ideo, V eorum: horum, SHEF per: *om* NP mysterio: ministerio, U$^{1}$CNQ

30 describuntur: discribuntur, P$^{2}$E quo: quibus, P sui: si, G bis$^{2}$: *om* U$^{1}$ docuerunt: docuent. P$^{1}$

31 doctrina: doctrinam, N repetitum: repetitu, U Deum: + trinitatem, NP$^{1}$HEFQ et per omnia: *om* P praedocuit: perdocuit, GT summa: summae, MA$^{2}$; *om* C

32 aquilam$^{1}$: aquila, YSUMG interpretando: interpretandum, V per: pro, CQ quibus: quas. TE$^{3}$ sic: si, A$^{1}$ a: *om* U$^{1}$ aquilam$^{2}$: aquila, YSVUMA$^{1}$GP ultimam: ultima, YSVUMA$^{1}$GPF ipsud: ipsam, A$^{2}$TPQ; ipsum, CE$^{2}$F ecclesiam: ecclesia, YSVUMA$^{1}$GC

33 pinnata: pennata, A$^{2}$PE

**3.** animalia subtiliter scribuntur, ut haec evangelistarum significaret personas, ipsa nobis subtilitas descriptionis aperiat, nihilque sermo Dei nostro intellectui dubietatis relinquat. **34** ecce enim dicitur: *similitudo autem vultus eorum facies hominis, et facies leonis a dexteris* Ez. 1.10 *ipsorum quattuor; faciem bovis a sinistris ipsorum quattuor; et facies aquilae desuper ipsorum quattuor.* quod enim quattuor haec pinnata Greg. in Ez. animalia sanctos quattuor evangelistas * ipsa uniuscuiusque libri 1.4. 1-10 evangelici initia testantur. **35** nam quia ab humana generatione coepit, iure per hominem Mattheus, quia per clamorem in deserto, recte per leonem Marcus, quia a sacrificio exorsus est, bene per vitulum Lucas, quia vero a divinitate verbi coepit, digne per aquilam significatur Iohannes dicens: *in principio erat verbum et verbum* Jo. 1.1 *erat apud Deum et Deus erat verbum.* **36** dum ipsam divinitatis substantiam intendit, quasi more aquilae oculos in caelo fixit. sed quia electi omnes membra sunt redemptoris nostri, ipse autem redemptor noster caput est omnium electorum, per hoc quod membra eius figurata sunt, nil obstat, si etiam in his nominibus animalium et ipse signetur. **37** ipse enim unigenitus Dei filius veraciter factus est homo. ipse in sacrificio nostrae redemptionis dignatus est mori ut vitulus. ipse per virtutem suae fortitudinis surrexit ut leo. leo vero apertis oculis dormire perhibetur, quia in ipsa morte in qua ex humanitate redemptor noster dormire potuit, ex divinitate sua inmortalis permanendo vigilavit. **38** ipse

---

**3.** haec$^2$: has, H$^2$ ipsa: ipsas, SAGCP descriptionis: discriptionis, YSE dubietatis: dubitatis, V relinquat: relinquant, N$^1$P$^1$

**34** et$^1$: *om* U$^1$TP dexteris: dextris, YE; destris, S faciem: facies, NHEQ; + autem, NPHEFQ bovis: vobis, H sinistris: sinixtris, YSV a sinistris ipsorum: *bis scr* M quattuor$^2$: *om* MT$^2$CF et facies$^2$..... ipsorum: *om* AT$^1$G$^1$C pinnata: pennata, A$^2$EQ

**35** ab: *om* A generatione: *om* U$^1$ Mattheus: + exprimitur, C a$^1$: *om* NP a$^2$: ad, VN$^1$P$^1$; *om* U$^2$ divinitate: divinitatem, YSVUMA$^1$GN$^1$

**36** ipsam: ipsa, YSVUA$^1$GPE substantiam: substantia, PE omnes: homines, NPE nil: nihil, PE si: *om* U nominibus: hominibus, P$^1$E; omnibus, P$^3$Q; membris, VTNF animalium: animalibus, P$^3$Q

**37** in$^1$: *om* V est$^2$: *om* G$^1$ surrexit: resurrexit, MAGCHQ in$^2$: *om* UAGH inmortalis: inmortalitatis, V

**3.** etiam post resurrectionem suam ascendens ad caelos in superioribus elevatur ut aquila. totum ergo simul nobis est, et nascendo homo, et moriendo vitulus, et resurgendo leo, et ad caelos ascendendo aquila factus est.

**39** Sed quia per haec animalia evangelistas quattuor, et sub eorum specie simul perfectos homines iam superius significari diximus, restat, ut, quo modo unusquisque electorum in istis animalibus visionibus exprimitur, ostendamus. **40** omnis enim electus, atque in via Domini perfectus, et homo et vitulus et leo simul et aquila est. homo enim rationale est animal; vitulus autem in sacrificio mactari solet; leo vero fortis est bestia, sicut scriptum est: *leo vero fortissimus bestiarum ad nullius pavebit occursum.* Prov. 30.30 **41** aquila ad sublimia evolat et inreverberatis oculis solis radiis intendit. omnis itaque, qui in ratione perfectus est, homo est; et quoniam semet ipsum ab huius mundi voluntate mortificat, vitulus est; quia vero ipsa sua voluntaria mortificatione contra diversa omnia fortitudinem securitatis habet, leo est; unde scriptum est: *iustus autem quasi leo confidens absque terrore erit.* Prov. 28.1 **42** certissime iste talis leo est. qui vero subtiliter contemplatur ea quae caelestia atque terrena sunt, aquila est. igitur quoniam iustus quisque ad rationem homo, per sacrificium mortificationis suae vitulus, per fortitudinem securitatis leo, per contemplationem vero efficitur aquila, recte per haec sancta animalia signari unusquisque perfectus potest. **43** quod idcirco dicimus, ut ea, quae de quattuor animalibus dicta sunt, pertinere quoque etiam ad perfectorum singulos demonstremus. sed grandis nobis de iisdem evangelistis et sanctis praedica-

---

**3.** **38** suam: *om* $Y^1$ elevatur: elevatus, P est: *om* $M^1$ et ad caelos: *om* $G^1C$ $et^4$: *om* A ad caelos ascendendo: *tr* N; + ad caelos, M
**39** animalibus: animalium, $E^2$
**40** enim: etenim, SUNPHEFQ mactari: mactare, AG vero$^2$: *om* TCNPHQ ad: a, $M^2N$; *om* P; per, T nullius: nullus, $A^1G$ occursum: occursu, $YA^1MNP$
**41** inreverberatis: inreferveratis, YSV; inreveravetis, $N^1$ solis: *om* $N^1PF$ ratione: rationale, $NE^1$ ab: ad, V voluntate: voluntatem, $YSVU^1A^1GQ$; voluptate, $U^2$ diversa: adversa, $PH^2EF$ erit: *om* $NHE^1Q$; quiescet, P
**42** iste: isti, V qui: quia, $P^1E^1$ quae: + ad, N terrena: terrestria, $AG^1TCHE$; *pr* terrestria, VU(+ et, $U^2$) iustus: iuxtus, M signari: signare, YSV
**43** ad: a, $U^1$ grandis: gradis, G iisdem: isdem, YSA; eisdem, TCNP; hisdem, U

**3.** toribus quaestio oritur, cur homo et leo a dexteris ipsorum quattuor perhibetur, neque enim sine admiratione est, cur duo illae a dexteris et unum hoc esse a sinistris dicitur. **44** et rursum quaerendum, cur aquila non a dexteris vel sinistris sed super ipsorum quattuor esse memoratur. duas itaque nobis quaestiones obiecimus, quas oportet ut aperiente Domino dissolvamus. **45** homo igitur et leo a dexteris, vitulus vero a sinistris esse perhibetur; a dexteris etenim laetitiam, a sinistris vero tristitiam habemus; unde et sinistrum nobis esse dicimus hoc, quod adversum esse deputamus. et, sicut praefati sumus, per hominem incarnatio, per vitulum passio, per leonem vero auctoris nostri resurrectio designatur. **46** de incarnatione autem unigeniti filii, qua redempti sumus, omnes electi laetati sunt. de morte vero illius ipsi electorum primi, sancti apostoli, contristati sunt, qui iterum de eius resurrectione gavisi sunt. **47** quia eius ergo et nativitas et resurrectio laetitiam discipulis praebuit, quos eius passio contristavit, homo et leo a dexteris, vitulus vero a sinistris eis fuisse describitur. ipsi namque evangelistae sancti de eius humanitate gavisi sunt, de eius resurrectione confirmati, qui de eius passione fuerant contristati. **48** homo ergo et leo a dextris est, quia redemptoris nostri eos incarnatio vivificavit, resurrectio confirmavit. sed vitulus a sinistris, quia mors illius eos ad momentum temporis in infidelitate prostravit. **49** iure

---

**3.** dexteris$^{1\ 2}$: dextris, YSVUTE illae: illa, YA$^{2}$THE$^{2}$F sinistris: sinixtris, YSVUN
**44** esse: *om* UMAGCH nobis: *om* M obiecimus: abiecimus, UCN ut: aut, U$^{1}$G; *om* F dissolvamus: dissolvamur, P
**45** et$^{1}$: ut, SGTN a$^{2}$: ad, VUG laetitiam: laetitia, YSVA$^{1}$GNFQ a$^{4}$: ad, VF vero: *om* U$^{1}$ sinistrum: sinixtrum, YSU esse: se, U hoc..... deputamus: *om* N$^{1}$P praefati sumus: perfecti sumus, U; perfectissimus, V auctoris nostri: auctori nostro, P$^{1}$ designatur: designantur, N$^{1}$
**46** incarnatione: incarnationem, A$^{1}$G unigeniti: unigeniti, A$^{1}$G qua: *om* V de morte..... sunt: *om* Y$^{1}$C ipsi: ipse, N$^{1}$P$^{1}$ sunt$^{2}$: *om* PHE eius: *om* V$^{1}$ resurrectione: resurrectionem, U$^{1}$; *tr ante* eius, EF
**47** eius ergo: *tr* P et$^{1}$: *om* VP$^{2}$Q laetitiam: laetitia, G discipulis: *om* A$^{1}$ a$^{2}$: ad, V eis: eius, TCNPQ describitur: discribitur, YSVA$^{1}$; adscribitur, EQ; om M ipsi: ipsis, A$^{1}$ evangelistae: evangelistas, SVU$^{1}$MA$^{1}$GHE$^{1}$; evangelista, YA$^{2}$H$^{2}$ qui de: quid, H$^{1}$; quid de, H$^{2}$ fuerant: fuerunt, G
**48** leo$^{1}$: + ei, NHEF resurrectio: resurrec, G a: ad, VU in: *om* VH

**3.** autem locus aquilae non iuxta, sed desuper esse describitur, quia per hoc quod eius ascensionem signat, seu quia verbum patris Domini apud patrem esse denuntiat, super evangelistas ceteros Iohannes virtute contemplationis excrevit, cum quibus et simul de eius deitate loquitur. hac tamen omnibus subtilius contemplatur. **50** sed si aquila cum tribus animalibus adiuncta quattuor animalia esse memorantur, mirum quo modo desuper ipsorum quattuor esse describitur, nisi quia Iohannes per hoc, quod in principio verbum vidit, etiam super semet ipsum transiit. **51** nam si non transisset, verbum in principio non vidisset. qui ergo et semet ipsum transgressus est, non iam solum modo super tria, sed adiuncto et se super quattuor fuit.

**52** Sequitur; *et facies eorum et pinnae eorum extentae desuper;* Ez. 1.11
facies et pinnae extentae desuper scribuntur, quia omnis intentio omnisque contemplatio sanctorum super se tendit, ut illud possit adipisci, quod in caelestibus aperit. sive enim bono operi, seu vero invigilet contemplationi, tunc veraciter hoc quod agit, bonum est, quando ei placere concupiscit, a quo est. **53** nam qui bona agere videtur, et per haec non Deo sed hominibus placere desiderat, intentionis suae faciem deorsum ponit, et quod in sacro eloquio ea, quae divinitatis sunt, contemplatur, ut per hoc quod intellegit occupari ad quaestiones possit, quia non dulcedine beatitudinis satiari appetit, sed doctus videri, iste sine dubio intellectus sui pinnas desuper non extendit. **54** quoniam sensus sui vigilantia in

---

**3.** **49** describitur: discribitur, YSVUA$^{1}$ ascensionem: ascensio, H$^{1}$; ascensione, P; + eius, H$^{2}$ Domini: deum, NPHEF evangelistas: evangelista, G virtute: virtutem, N$^{1}$P$^{1}$ excrevit: eccrevit, SMAGPH hac: hanc, A$^{2}$TF subtilius: subtilibus, NP$^{1}$ **50** mirum: mire, H ipsorum: ipsos, MA$^{2}$T describitur: discribitur, YSVA$^{1}$E **51** si non: et si, N$^{1}$P$^{1}$; et si non, N$^{2}$P$^{2}$Q et$^{1}$: *om* NP et se: esse, NP$^{1}$; ex se, V fuit: fiunt, NPHE$^{1}$

**52** facies..... desuper: *om* U$^{1}$F et$^{3}$: *om* V facies et pinnae extentae: *bis scr* S pinnae$^{1\,2}$: pennae, A$^{2}$E omnisque: omnis, P aperit: appetit, E$^{2}$Q bono: boni, N$^{1}$ operi: operis, YVUMGN$^{1}$P$^{1}$ contemplationi: contemplationis, G agit: ait, VN$^{1}$PE **53** hominibus: omnibus, G ponit: premit, NPHEFQ quod$^{1}$: quid, G non$^{2}$: + de, NPH$^{2}$ dulcedine: dulcedinis, SVU satiari: satiare, AG pinnas: pennas, A$^{2}$EF

**54** quoniam: *pr* sed, NPHEQ vigilantia: vigilantiam, NPQ in: *om* NP

**3.** terreno appetitu occupat, pinnas quas sublevare in altum, et quibus sublevari ipse potuit, multum deponit. qua in re pensandum est, ut omne bonum, quod agitur, per intentionem semper ad caelestia levetur. **55** qui enim per bona, quae facit, terrenam gloriam concupiscit, pinnas suas et faciem deorsum reprimit. hinc enim per prophetam de quibusdam dicitur: *victimas in profundo deferebant.* Hos. 5.2 **56** quid enim sunt aliud lacrimae, orationes, nisi victimae orationis nostrae, sicut scriptum est: *sacrificium Deo spiritus contribulatus?* Ps.50.19 et sunt nonnulli qui propterea se in prece lamentis afficiunt, ut aut terrena lucra adquirant aut hominibus sancti esse videantur. **57** quid isti nisi victimas in profundo deferunt? qui per hoc, quod quae in terreno amore sunt requirunt, orationis suae sacrificium deorsum ponunt. electi autem quia et in bono opere omnipotenti Deo placere appetunt, et per contemplationis gratiam aeternam iam beatitudinem degustare concupiscunt, *facies et pinnas desuper extendunt.*

**58** Sequitur; *duae pennae singulorum iungebantur, et duae tegebant* Ez. 1.11 *corpora eorum.* dictum fuerat: *facies et pennae eorum extentae desuper,* atque mox subiunctum est hoc, quod diximus, quia *duae pennae singulorum iungebantur;* ubi aperte intellegitur, quia extendebantur desuper et iungebantur, duae vero tegebant corpora eorum. **59** quid autem pinnas animalium nisi alae nominantur? qua in re nobis diligenti perscrutatione quaerendum est, quae sunt quattuor pinnae sanctorum, ex quibus duae extentae iunguntur, duae

---

**3.** appetitu: appetito, A pinnas: pennas, $A^2$ sublevare: sublevari, AG et: ex, $V^2MA^2GQ$; *om* $V^1$ qua: quae, A est: *om* H
**55** bona: bonam, SV pinnas: pennas, $A^2$ reprimit: deprimit, NPHEFQ hinc: hic, $A^1$ quibusdam: + iam, S deferebant: deferebat, $HE^1$
**56** orationes: rationes, SVU; *om* $TE^2$ aut$^2$: + ab, P esse: *om* YSVUMAGTC videantur: videatur, G
**57** quod: quo, U quae: *om* TCNPEF amore: amores, M sunt: + quae, NPHEF Deo: dei, N per: *om* U gratiam: gratia, P pinnas: pennas, AE
**58** duae$^1$: duo, $NH^1$ duae$^2$: duo, $N^1$ tegebant: tegebantur, $YVUMGH^1E$ pennae$^{1\ 2}$: pinnae, $YSU^1A^1C$ extentae..... pinnae: *om* V diximus: dictum est, P ubi..... iungebantur: *om* S et$^3$: *om* VU duae vero: et duae, S dictum..... corpora eorum: *bis scr* S
**59** pinnas: pennas, $V^2MA^2GTCFQ$; pinnis, NPE perscrutatione: praescrutatione, $SA^1E$ pinnae: pennae, $A^2N$ iunguntur: iungitur, V

**3.** vero eorum corpora tegunt. si enim vigilanter aspicimus, quattuor esse virtutes invenimus, quae a terrenis actibus omnem pinnatum animal levant, in futuris videlicet amor et spes, de praeteritis autem timor et penitentia. **60** pennae ergo sibimet iunctae superius extenduntur, quia sanctorum mentes amor et spes ad superna elevant. quae apte quoque coniunctae nominantur, quia electi sine dubio amant caelestia, quae sperant, et sperant, quae amant. **61** duae vero corpora tegunt, quia timor et penitentia ab omnipotentis Dei oculis eorum mala praeterita abscondunt. duae itaque, ut dictum est, pinnae iunguntur sursum, quando amor et spes electorum corda ad superiora elevant, et ad caelestia suspendunt. duae autem pinnae tegunt corpora, quando eorum mala praeterita a conspectu aeterni iudicis timor et penitentia abscondunt. **62** in eo enim quod se peccasse meminerunt, quia pertimescunt et deflent, quid aliud quam corpus cooperiunt, qui facta carnalia per superducta bona opera adstricto examine abscondunt? scriptum quippe est: *beati quorum remissae sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata.* Ps. 31.1 **63** peccata enim tegimus, quum bona facta malis actibus superponimus. omne enim quod operitur, inferius ponitur, et hoc, unde operitur, desuper dicitur. quando enim abnegamus mala, quae fecimus et elegimus bona, quae faciamus, quasi cooperimentum ei rei superducimus, quam erubescimus videri. **64** quamlibet enim sancti viri in hac vita sunt, habent tamen quod ante Dei

---

**3.** quae$^2$: qui, YSVU$^1$A$^1$GE$^1$ omnem: hominem, NPH; omne, TF pinnatum: pennatum, A$^2$GTCNP; pennarum, FQ futuris: futurum, U
**60** pennae: pinnae, YSA$^1$ mentes: mentem, NPEF dubio: + et, H et sperant..... tegunt: *om* U$^1$ amant: *pr* et, NPEFQ
**61** vero: itaque, N Dei: *om* P duae$^2$: duo, SVU$^1$ pinnae: pennae, A$^2$E$^2$ sursum: *om* YVUMAGTCE$^2$ et$^2$: *om* M aeterni iudicis: *tr* AGCE$^1$; + eterni, P
**62** deflent: defluunt, MH; defleunt, YSVUA$^1$; deflunt, GE; flent, Q cooperiunt: cooperunt, V qui: quia, M opera: *om* M adstricto: a districto, SP$^1$Q remissae: remissa, VN$^1$
**63** bona facta: *tr post* actibus, AGTC enim: *om* TF operitur: aperitur, VU; operatur, P$^1$; operiatur, P$^2$ dicitur: ducitur, Y$^2$CNEQ abnegamus: alienamus, NPHEF elegimus: eligimus, NPEQ faciamus: facimus, VNE
**64** hac: + adhuc, NPHEFQ

**3.** oculos operire debeant. quod omnino est impossibile, ut aut in opera aut in locutione numquam delinquant. inde et beatus Iob, qui perfecta quidem omnium dixerat, Dei tamen vocem audiens seque ipsum de ipsa sua perfecta locutione reprehendens dicebat: *manum meam ponam super os meum.* **65** in manu quippe operatio, Job 39.34
in ore locutio est. manum ergo super os ponere est peccata locutionis per virtutem boni operis tegere. libet, fratres carissimi, ad huius rei testimonium magistrum gentium Paulum vocare, qualiter sanctum illud animal alis quattuor innitatur adspicere, ex quibus duabus ad superiora pervolat. duabus vero pinnis corpus contegit, quia praeterita, quae egerat, abscondit. **66** videamus igitur, quantus hunc amor ad caelestia elevet, quum dicit: *mihi vivere Christus* Phil.1.21
*est, et mori lucrum.* cognoscamus quanta spe ad superiora adtollitur, quum dicit; *nostra conversatio in caelis est. unde etiam salvatorem* Phil.3.20
*expectamus Dominum nostrum Iesum Christum.* videamus si et in tantis virtutibus positus adhuc timet; *castigo corpus meum et servi-* I Cor.
*tuti subicio, ne forte, quum aliis praedicaverim, ipse reprobus efficiar.* 9.27
**67** cognoscamus, si hunc mala fecisse paenitet, cum dicit: *ego sum* I Cor.
*minimus apostolorum, qui non sum dignus vocari apostolus, quia per-* 15.9
*secutus sum ecclesiam Dei.* in quibus verbis quid aliud quam duritiam nostrae mentis accusatur? quia ipse plangit, quod ante baptismum conmiserat; nos vero et post baptisma multa mala conmisimus, et tamen flere recusamus. **68** quattuor itaque pinnis sancta animalia utuntur, quia et per amorem et spem ad caelestia evolant, et per timorem et paenitentiam facta in se inlicita deplo-

---

**3.** operire: aperire, MAN; operiri, CP opera: opere, TC inde: unde, VMT et: *om* G perfecta[1]: perfectam, U omnium: hominum, SNP; + locutione, S
**65** manum: manuum, M Paulum: paululum, U[1] illud: illum, YSVUMG alis: *om* G[1] innitatur: imitatur, AGCFQ pervolat: evolat, NPHFQ pinnis: pinnas, MAH; pennis, TCNPEQ corpus: *om* ATQ contegit: contigit, G
**66** hunc: hic, U[1] elevet: elevat, CP est[1]: *om* A[1]MGF quum: quando, HEFQ est[2]: *om* U[1] salvatorem: *om* YSVUM castigo: + indicit, A[2]; + inquit, G servituti: servitutis, A[1]G reprobus: probus, G
**67** cum dicit: + que, N[1]; *om* YSVA[1]TCN[2]PEFQ minimus: + omnium, VAGC vocari: vocare, V duritiam: duritia, ATCPFQ et[2]: *om* P[1]
**68** pinnis: pennis, A[2]; pennas, P[1] quia: qua, A[1] ad: a, U[1]

**3.** rant. **69** sed quia dictum est, *duae pinnae singulorum iungebantur*, Ez. 1.11
hoc fortasse intellegitur, quod non pinnas proprias evolantes iungant, sed unius ad alterum pinna coniuncta sit, ut pinnae videlicet elevatae vicissim sibi in coniunctione concordent. **70** qua in re quaestio oritur, qua si duae pinnae, quae levantur, amorem et spem, duae vero quae corpora tegunt, timorem et penitentiam designant, cur duae, quae extensae sunt, dicantur esse coniunctae, et duae, quae corpus tegunt, non dicuntur. **71** sed hac in re facilis Deo largiente ratio occurrit, quod sanctorum pinnae coniunctae sunt amor et spes, duae vero pinnae, quae corpora tegunt, sibimet ipsis sub alterum coniunctae non sunt, timor et penitentia. **72** David enim pro lapsu carnis timendo et penitendo et affligendo penituit. Petrus casum perfidiae flevit amare. Paulus in se crudelitatem praeteritae persecutionis plangit. omnes tamen unam patriam appetunt, ad unum auctorem omnium pervenire festinant. Duae ergo singulorum pinnae coniunctae sunt et duae non sunt, quia per amorem et spem unum est, quod desiderant, sed per timorem et penitentiam diversum est, quod deplorant.

**73** Sequitur; *et unum quoque eorum coram faciem suam ambulat.* Ez. 1.12
dictum superius fuerat *unum quoque eorum ante faciem suam gradiebatur*, nunc autem dicitur *coram facie sua ambulabat*. ipsa itaque repetita videtur esse sententia. sed quia coram in praesenti dicimus, possumus subtilius inquirendo discernere, quod sit ante faciem ambulare atque aliud in praesenti. **74** ante faciem quippe

---

**3.** **69** pinnae$^{1\ 2}$: pennae, $A^2E$ pinnas: pennas, $A^2E$ pinna: penna, $A^2E$ elevatae: elevare, H coniunctione: coniunctionem, MAGP
**70** qua si: qua re, MAH; si, T; quia, Q duae$^{1\ 2}$: duo, $YSA^1G$ levantur: elevantur, MN extensae: extentae, SUAGTCQ quae$^3$: *om* VUMAGTC dicantur: dicuntur, ST
**71** hac in: *tr* NPFQ facilis: facilius, $Y^2$ occurrit: occurrat, G corpora: corpore, V sub: ad, SGCNE coniunctae: coniuncta, NEF
**72** pro lapsu: pro lapsum, $YVU^1MAGTF$; post lapsum, S carnis: criminis, AGCP et$^1$: *om* NH omnium: dominum, AGC
**73** quoque$^{1\ 2}$: quodque, $A^2TCQ$ coram$^1$: *om* MF faciem suam$^1$: facie sua, $Y^2$ $MA^2TCP^2FQ$ ambulat: ambulabat, $STPE^2FQ$ facie sua: faciem suam, $Y^1SVUA^1GNE$ quod: + aliud, NPHEQ faciem$^3$: facie, N

3. ambulare est anteriora petere, in praesenti vero ambulare est sibimet ipsi absentem non esse. omnis etenim iustus, qui vitam suam sollicitus aspicit, et diligenter considerat quantum cotidie in bonis crescat, aut fortasse quantum a bonis decrescat, iste quia se ante se ponit, coram se ambulat; quippe qui vigilanter videt, utrum surgat an defluat. **75** quisquis ergo vitae suae custodiam neglegit, discutere, quae agit, quae loquitur, quae cogitat, aut despicit, aut nescit, coram se iste non ambulat, quia qualis sit in suis moribus vel actibus ignorat. nec sibimet ipsi praesens est, qui semet ipsum cotidie exquirere atque cognoscere sollicitus non est. **76** ille autem se veraciter ante se ponit, sibique in praesenti est, qui se in suis actibus tamquam alium adtendit. nam sunt multa peccata, quae committimus, sed idcirco nobis gravia non videntur, quia privato nos amore diligentes clausis nobis oculis in nostra deceptione blandimur. **77** unde fit plerumque, ut et nostra gravia mala leviter et proximorum mala levia graviter iudicemus. scriptum quippe est: *erunt homines se ipsos amantes.* et scimus, quia vehementer claudit oculum cordis amor privatus. **78** ex quo fit, ut hoc, quod nos agimus, et grave esse non extimamus, plerumque agatur a proximo et nimis nobis detestabile esse videatur. sed quare hoc quod in nobis vile videtur, et nobis grave videtur in proximo, nisi quia nec nos sicut proximum nec proximum conspicimus sicut nos. **79** si enim nos sicut proximum aspiceremus, nostra reprehen- II Tim. 3.2

---

plerumque, § 78, *deficit* N

---

3. **74** anteriora..... ambulare est: *om* YSVUMAGTCQ absentem: abscentem, SV; abscente, U suam: sua, P aut..... decrescat: *om* $U^1$
**75** quisquis: quis, $Y^1$VUMAGCF; qui, $Y^2$T agit: ait, YUM; aget, N se: me, NP iste: isti, V atque: aut, N
**76** se veraciter: *tr* TCFQ; + se, $SUMA^1GHE^1$ praesenti: presentie, H $se^3$: *om* $U^1$ multa peccata: *tr* $U^1$ quae: quam, YSVMG; quem, $A^1E^1$ videntur: videtur, M diligentes: diligenter, SP clausis: clausus, V
**77** gravia mala: *tr* NP levia: *om* YSVUMAGTC iudicemus: iudicemur, S
**78** quo: quod, VU ut: et, $AG^1TC$ extimamus: extimemus, YSVUG; estimemus, MAT; existemus, C a: ad, S $in^1$: *om* PQ $nobis^1$: nos, EQ nec proximum: *om* V sicut: + et, V

**3.** sibilia districte videremus. et rursum, si proximum aspiceremus ut nos, numquam nobis eius actio appareret intolerabilis, qui saepe fortasse talia egimus et nihil in nobis proximo intolerabile fecisse putamus. **80** hoc male divisum mentis nostrae iudicium corrigere per legis praeceptum Moyses studuit, quum dixit: *ut iustus deberet esse modius aequusque sextarius.* hinc Salomon ait: *pondus et pondus, mensura et mensura; utrumque abominabile est apud Deum.* **81** scimus quia in negotiatorum duplici pondere, aliud maius, aliud minus est. nam aliud pondus habent a quo adpensant sibi, aliud pondus a quo adpensant proximo. ad donandum pondera leviora, ad accipiendum vero gravia praeparant. omnis itaque homo, qui aliter pensat ea quae proximo, et aliter quae sua sunt, pondus et pondus habet. utrumque ergo abominabile est apud Deum, quia, si sic proximum ut se diligeret, hunc in bonis sicut se amaret. **82** et si sic se sicut proximum aspiceret, sc in malis sicut proximum iudicaret. debemus ergo nosmet ipsos sollicite videre, nosque ipsos, ut dictum est, ante nos ponere, ut pinnata animalia incessanter imitantes sciamus, quid agimus, coram facie nostra semper ambulemus. perversi autem, sicut paulo ante iam diximus, coram faciem suam non ambulant, quia ea, quae agunt, numquam considerant. **83** ad interitum tendunt, pravis actibus exultant, de quibus scriptum est: *qui laetantur, cum malefecerint, et exultant in rebus pessimis.* saepe vero iustus, qui eos conspicit, deflet; sed ipsi freneticorum more plangunt et rident. alii indigentibus de rebus propriis multa

Lev. 19.36

Prov. 20.10

Prov. 2.14

---

**3.** **79** rursum: rursim, $A^2$ qui: quia, G talia: alia, PH et nihil... putamus: *om* AGC
**80** deberet: debet, U esse: esset, M sextarius: sestarius, MAGH mensura$^2$: mensuram, $A^2$
**81** negotiatorum: negotiatiorum, A $a^1$: ad, VPHQ sibi..... adpensant$^2$: *om* AGTC quo$^{1\ 2}$: quod, PE $a^2$: ad, PEQ adpensant$^2$: ad, V; pensant, EQ donandum: dandum, PHEF; donando, V pondera: pondere, $A^2GCP^1H$ accipiendum: accipiendo, V gravia: graviora, MF qui aliter: qualiter, $Y^1VE$ aliter$^2$: + ea, TPEFQ sua sunt: *tr* $U^1$ si sic: sic sei, G $se^1$: si, S
**82** se sicut proximum: proximum sicut se, AC nosmet..... videre: *om* $U^1$ videre: vibere, VUAGH quid: quod, $VUE^1$ facie nostra: faciem nostram, $SVP^1HE$ perversi autem: perversitatem, M faciem suam: facie sua, $U^2MA^2TCP^2HFQ$
**83** tendunt: attendunt, P iustus: iustos, V ipsi: ipse, AF plangunt: plangit, $A^2F$ rident: ridet, $A^2F$

3. largiuntur, sed quum occasionis tempus venerit, indigentes opprimunt eosque quibus valuerint rapinis devastant. 84 ponunt ante cogitationis suae oculos bona, quae faciunt, et non ponunt pessima, quae committunt. hi videlicet coram facie sua non ambulant, quia si sibimet ipsis praesentes essent, cuncta subtiliter, quae agunt, viderent, et qualiter bona opera malis actibus perdant, agnoscerent, sicut scriptum est: *et qui mercedes congregavit, misit eas in sacculo pertunso.* Hag. 1.6 85 de pertunso quippe sacculo aliunde exit, quod aliunde mittitur, quia indiscretae mentes mercedes, quae ex bono opere adquiruntur, non aspiciunt, quo modo ex malo opere perdantur. alius castitatem corporis servat, seque vigilanter circumspicit, ne quid foris reprehensibiliter admittat, suis contentus est, aliena non diripit, sed tamen in corde odium fortasse contra proximum servat. 86 et quum scriptum sit, *qui odit fratrem suum, homicida est,* I Jo.3.15 considerat, quam sit mundus in opere, et non perpendit, quam sit crudelis in mente. quid iste, nisi sibimet ipsi sapiens est, quia in cordis sui tenebras ambulat et ignorat? 87 alius iam aliena non diripit, iam corpus ab immunditia custodit, iam mente pura proximum diligit, et malorum praeteritorum conscius lamentis se in precibus afficit, sed finitam precem, de quibus in hoc mundo gaudeat, requirit, et temporalibus gaudiis neglegentem animum dimittit, nec curat nec in eo lacrimarum mensuram immoderata gaudia transeunt; fitque ut bonum nimis ridendo perdat, quod plangendo

3. largiuntur: lariguntur, V; largiantur, G venerit: invenerunt, S; invenerint, PHEQ eosque: eos, G

84 cogitationis: cogitationes, $P^1$ quae: *om* G facie sua: faciem suam, $Y^1SVA^1G$ quia si: quasi, V si: *om* H actibus: atibus, $A^1$ sacculo: sacculum, TPFQ pertunso: pertuso, $U^2$; pertusum, PH; pertunsum, TEFQ

85 pertunso: pertuso, $U^2P$ exit: exiit, $YSA^1MCP^1$; exigit, V aliunde mittitur: alium demittitur, M indiscretae: indistrictae, S mercedes: merces, HEQ quae: *om* $A^1$ adquiruntur: adquirantur, VM vigilanter: vilanter, G circumspicit: circuminspicit, YSMPF; circumspiciunt, G admittat: amittat, MAGTPF contentus: contemtus, $YA^1$ diripit: deripit, VP

86 odit: odi, $S^2$ non: *om* H quam$^2$: cum, G sibimet: met, M sapiens: absens, YQ quia: qui, M tenebras: tenebris, TQ

87 lamentis: lamentissime, UAGCH afficit: afficiat, H finitam precem: finita prece, $MA^2TCP^2FQ$ nec$^2$: ne, T transeunt: transeant, YSTCPQ ut: *om* $U^1$

**3.** lucratus est. **88** hic itaque coram facie sua non ambulat, quia damna quae patitur conspicere recusat. scriptum quippe est: *cor sapientium, ubi tristitia est, et cor stultorum, ubi laetitia.* in cunctis ergo, quae agimus, diligenter nosmet ipsos conspicere interius et exterius debemus, ut pinnata animalia sequentes nobismet ipsis praesentes simus, et coram facie nostra semper ambulemus. Eccles.7.5

**89** Quid est ergo, quod post se propheta vocem audit commotionis magnae nisi quod post sermonem praedicationis, qui fit a corde peccantium, lamenta pententium sequuntur? **90** perversi etenim qui, dum prave agunt, a iustis recta non audiunt, nesciunt quam sint gravia, quae committunt, atque ex sua ignorantia in suo stupore securi sunt, et iacentes in culpis quasi molliter quiescunt. sicut de quodam peccatore et securo populo dicitur: *requievit in faecibus suis,* quia securus iacuit in peccatis. Jer.48.11 **91** quum vero audire perversi verbum praedicationis coeperint, quae sint supplicia aeterna cognoscere, qui terror iudicii, quam subtilis examinatio de singulis quibusque peccatis, ilico contremescunt, inplentur gemitibus, et non se capientibus suspiriis afficiuntur, atque magno pavore concussi in luctu et fletibus erumpunt. **92** prophetam vox magnae commotionis sequitur, quia post verbum praedicationis conversorum atque penitentium luctus audiuntur. qui enim prius quieti iacebant in vulnere, tacti postmodum manu medicinae cum dolore redeunt ad salutem. **93** de hac commotione penitentium per prophetam alium dicitur: *pedes eius steterunt, et mota est terra.* Zac. 14.4

committunt, § 90, *incipit* N

**3.** **88** facie sua: faciem suam, YVA$^{1}$P$^{1}$H tristitia: tristia, H$^{1}$ stultorum: stultum, V quae..... conspicere: *om* G$^{1}$ quae agimus: *tr* A$^{2}$G; + nos, P$^{1}$H; *om* quae, A$^{1}$ facie nostra: faciem nostram, V
**89** post$^{2}$: *om* MAG$^{1}$CQ peccantium: peccatum, UA$^{1}$TC penitentium: penitentia, V
**90** qui dum: quiddam, P agunt: + et, PHEF quodam: quosdam, A$^{1}$H peccatore: peccatorem, VM securus: securo, AGC
**91** vero: ergo, N praedicationis: praedicitionis, Y examinatio: examinationis, G quibusque: quibus, A$^{1}$G afficiuntur: efficiuntur, YVUM fletibus: fletu, N
**92** prophetam: propheta, NE penitentium: paenitentia, V manu: manum, N
**93** hac: hanc, U$^{1}$ commotione: commotionem, YSU$^{1}$MN penitentium: penitentiam, V eius: eos, SM mota: commota, M

**3.** quia cum veritatis vestigia in mente audientium figuntur, ipsa mens in sui consideratione turbata commovetur. hinc psalmista pro peccatoribus exorans dicit: *qui sedes cherubin, moveatur terra.* Ps. 98.1 hinc pro affectibus et penitentibus deprecans ait: *commovisti terram,* Ps. 59.4 *et conturbasti eam; sana contritiones eius, quia mota est.* **94** terra quippe commota et turbata est peccator de cognitione reatus sui anxius, et ad penitentiae lamenta perductus. peccanti enim homini dictum est: *terra es et in terram ibis.* exoret ergo, ut sanetur contritio terrae, quae mota est, quatenus peccator, qui de culpis suis affligitur, de caelestis misericordiae gaudio consoletur. **95** haec est itaque vox commotionis magnae, quando unusquisque sua acta diiudicans in afflictione penitentiae turbatur. sed quid vox ipsa dicat, audiamus: *benedicta gloria Domini de loco suo.* locus enim Ez. 3.12 maligni spiritus fuerant corda peccantium; sed cum sibimet ipsis irati per penitentiam redeunt ad vitam, gloriae Domini locus fiunt. iam enim se contra se erigunt, iam paenitentiae lacrimis insequuntur mala, quae commiserunt. **96** inde ergo auditur benedictio gloriae in laude Dei, unde prius sonabat creatoris iniuria de amore praesentis saeculi. et corda paenitentium fiunt Domino locus suus, quae prius in peccatis posita fuerat locus alienus. **97** ipsi autem, qui a peccatis suis ad Dominum convertuntur, non solum delent lacrimis perversa, quae fecerunt, sed etiam miris operibus ad alta proficiunt, velut sancta animalia Dei omnipotentis fiunt, ut signis

Gen. 3.19

---

**3.** veritatis: veritas, $P^1$ sui: suis, G cherubin: ceruphin, V affectibus: afflictis, TCQ terram: terra, N eam: ea, N contritiones: contrictiones, SUNH; contristiones, $A^1$ quia: quoniam, VAGC; + quia, $H^1$
**94** turbata: conturbata, CEF cognitione: cogitatione, N penitentiae: paenitentia, YV terram: terra, NH exoret: exortet, PEF contritio: contrictio, $SUA^1H$ quae: qui, $YVA^1M$; quia, SPHEQ quatenus: *om* $U^1$ de culpis: decipulis, M; culpis, G gaudio: gaudiis, H consoletur: consolatur, TQ
**95** diiudicans: deiudicans, V turbatur: perturbatur, NPHEFQ sed..... audiamus: *om* $G^1$ maligni: malignis, S fuerant: fuerunt, SUC; fuerat, M cum: quem, H gloriae: gloria, N commiserunt: commiserant, CPE
**96** auditur: adicitur, NP; additur, EQ laude: laudem, HQ sonabat: sonabant, NPH iniuria: iniuriam, H praesentis: praesenti, G fiunt: + iam, PHEFQ fuerat: fuerant, VATCQ
**97** convertuntur: convertentur, M alta: altum, V signis: signibus, $YVUA^1GP^1EF^1$

**3.** et virtutibus ad alta evolent, ut terram funditus deserant, et accepto dono se ad caelestia per desiderium suspendant. de quibus adhuc subditur: *et vocem alarum animalium percutientium alter ad alterum.* Ez. 3.13

**98** Audit post se propheta vocem commotionis magnae, quia, sicut dictum est, verbum praedicantium luctum penitentium sequitur. audit post se vocem animalium alarum, quia ex ipso luctu penitentium oriuntur virtutes sanctorum, ut tanto magis in sancta oratione proficiant, quanto se ante cogitationem vitae nequiter egisse meminerunt. **99** sed est in his verbis magna dubitatio, quia non aperte per prophetam dicitur, ut horum unum quoque animal alas suas inter semet ipsis percutiant. haec, non certe haec eadem animalia alis suis se vicissem feriant, ut ala huius alterum, et ala alterius istud animal tangat? **100** sed quia plerumque in sacro eloquio ideo aliquid obscure dicitur, ut dispensante Deo mirabiliter multipliciter exponatur, nos caritati vestrae utraque exponere largiente Domino debemus. saepe iam alas animalium virtutes diximus esse sanctorum. **101** quo modo ergo unum quoque animal alas suas excutientes alteram ad alteram percutit, nisi quod aperte datur intellegi, quia si sancta animalia efficimur, virtus in nobis virtutem excitat, dum unam alteram ad perfectionem pulsat? ecce etenim quis habet verbi Dei scientiam atque per eandem scientiam didicit, ut viscera etiam misericordiae, habeat, **102** per

---

**3.** evolent: evolant, G caelestia: caelestiam, V percutientium: persequentium, VMAG TC alter: alteram, TQ alterum: alteram, SUTFQ

**98** propheta: prophetam, H vocem: voce, H praedicantium: praedicationis, M quia: quae, NP¹H luctu: luctum, VU¹; luctus, TC cogitationem: cognitionem, SVC¹NEQ

**99** per: *om* H horum: aurum, V quoque: quodque, A²TC² alas: *om* NP inter: in, YSNPEFQ ipsis: ipsos, ATC percutiant: percutiat, CQ haec non: an, HEFQ; nec non, TC; hanc non, N alterum: alteram, P et ala alterius: *om* G istud: istum, YSVUMG; est ut, NP; ut, H

**100** dispensante: dispensantem, NPHE Deo: *om* NPHE multipliciter: + que, MA¹TF; *pr* et, C nos: mox, NP caritati: caritatis, N esse: *om* V¹

**101** quoque: quodque, A²TCQ excutientes: excutiens, V alteram¹: alterum, VGT ad alteram: *om* YVUMAGF excitat: excitet, MGPHF unam: una, A²TCPHQ; unum, G ad²: *om* N etenim: enim, V verbi: verbis, NHE eandem: eadem, VU didicit: dicit, Y¹NPHEF

**3.** scientiam quippe verbi Dei dicit: *date elemosinam, et ecce omnia munda sunt vobis*, quum iam esse misericors in elemosinis coeperit, verba sanctae auctoritatis legit; et quicquid in eis de misericordia dicitur, uberius per experimentum intellegit. ibi enim scriptum est: *pater eram pauperum.* **103** quid est ergo, quod haec pinnata animalia vicissim alter ad alterum feriuntur, nisi quod omnes sancti se invicem suis virtutibus tangunt, et sese ad profectum excitant ex consideratione virtutis alienae? non enim uni dantur omnia, ne in superbia elatus cadat. **104** sed huic datur, quod tibi non datur; et tibi datur, quod illi negatur; ut dum iste considerat bonum, quod habes et ipse non habet, te sibi in cogitatione praeferat; et rursum, dum habere illum conspicis, quod ipse non habes, te illi in tua cogitatione postponas, ut fiat quod scriptum est: *superiores sibi invicem arbitrantes.* **105** ut enim pauca ex multis loquar, isti mirae abstinentiae virtus tribuitur, et tamen verbum scientiae non habet; illi datur verbum scientiae, et tamen virtutem perfectae abstinentiae adprehendere conatur, et non valet. huic libertas vocis tribuitur ut oppressis quibusque protectionis solacium inpendens ad defensionem iustitiae libere loquatur; sed tamen adhuc multa in hoc mundo possidens relinquere omnia volet et non valet. **106** illi vero iam datum est omnia terrena relinquere, ut nihil in hoc mundo cupiat habere, sed tamen auctoritatem vocis contra peccantes quosque non praesumit exercere. et qui ideo plus loqui libere debuit, quia iam non habet, unde in hoc mundo teneatur, loqui contra alios libere recusat, ne ipsa vitae suae quietem perdat.

Luc. 11.41

Job. 29.16

Phil. 2.3

---

**3.** **102** scientiam: scientia, HEQ verbi: verbum, AGCN quum: + que, SNPHE et quicquid..... intellegit: *om* $Y^1$ quicquid: quidquid, N; quid, M per: *om* M
**103** alter: altera, P; alteram, Q alterum: alteram, YSPEQ consideratione: considerationi, V dantur: datur, $SVMA^1GNHE^1$ superbia: superbiam, $UA^2H^2Q$
**104** quod: quo, H illi: *om* $M^1$ habes: habet, P rursum: rursus, V dum: + tu, PHEF; + te, Q habere: haberet, G ipse non: *tr* P postponas: praeponas, S ut: et, YSNEF
**105** isti: iste, $E^2F^1$ non habet..... scientiae: *om* H illi: ille, UGTF oppressis: pressis, H volet: vult, T
**106** cupiat: capiat, VGTF praesumit: praesumat, M in$^2$ *om* AGTC ipsa: ipsam, VUTEQ

3. **107** isti virtus prophetiae data est, multa iam, quae ventura sunt, praevidet, sed tamen praesentis proximi aegritudinem conspiciens atque conpatiens non valet curare. illi data est curationis gratia, atque a corpore proximi molestiam, quae in praesentis est orationibus, repellit, sed tamen quid se ipsum paulo post sequatur, ignorat.

**108** Mira itaque dispensatione omnipotens Deus sic in electis suis sua dona dispensat, ut et isti det, quod illi negat, et alterius maius * quod alteri minus tribuit, quatenus dum vel iste habere illum conspicit, quod ipse non habet, vel ille hunc maius accepisse considerat, quod sibi minus adesse pensat, dona Dei alter in altero, id est, vicissim, homines admirentur, atque ex hac ipsa admiratione humilietur alter alteri, et, quem videt habere, quod non habet, eum divino iudicio sibi praelatum putet. **109** alis ergo suis vicissim se animalia feriunt, cum sanctae mentes alternis se virtutibus tangunt et tangendo excitant, atque excitatae ad profectum volant. alis ergo se tangunt, quia inde se vicissim ad profectum excitant, unde volant. haec itaque omnipotens Deus agit in cordibus hominum, quod facit in regionibus terrarum. **110** poterat namque unicuilibet regioni fructus tribuere. sed si unaquaelibet regio alterius regioni fructibus non indigeret, communionem cum altera non habuisset. unde fit ut huic vini, alii vero olei abundantiam tribuat; hanc multitudine pecudum, illa vero ubertate abundare faciat frugum, ut quum illa deferat, quod ista non habet, et ista reddit, quod illa non detulit, per communionem gratiae sibi simul etiam divisae terrae coniunctae sint. **111** sicut enim regiones terrarum, ita sunt

---

3. **107** isti: istis, C multa: multis, MAGC aegritudinem: aegritudine, NHE conspiciens atque: *bis scr* N a: *om* U$^{1}$ praesentis$^{2}$: praesenti, MA$^{2}$TPE$^{2}$FQ est$^{2}$: *om* YUMAGC quid: qui, UM; quod, NP
**108** et$^{1}$: *om* PE alterius: alteri, VA$^{2}$HFQ; alteris, Y tribuit: tribuat, SVGTCEF vel: vult, G vicissim: vicissimi, G
**109** cum: dum, N se$^{1}$: *om* AGCNPHEFQ mentes: + se, P se virtutibus: servitutibus, NP excitant: exitant, G excitatae: exitate, A$^{1}$G haec: hoc, PEF
**110** poterat: poterant, SV namque: *om* SVU regio: *om* U$^{1}$ regioni$^{2}$: regionis, U$^{2}$TP; *om* AGC fructibus: *om* AGC altera: altero, H abundantiam: abundantia, NE multitudine: multitudinem, YA$^{1}$PH pecudum: pecodum, YSGP$^{1}$E; pecorum, CQ illa$^{1}$: illam, UA$^{2}$TCPFQ faciat: facit, YSVUMAGTC illa$^{2}$: + illud, A reddit: reddidit, V illa$^{3}$: ista, G

**3.** mentes sanctorum, quae dum vicissim sibi conferunt, quasi fructus suos regiones regionibus inpendunt, ut in una omnes caritate iungantur. sed inter haec sciendum est, quia sicut electi quique hoc semper in aliis attendunt, quod a Deo melius acceperunt, cum ipsi, ut eos sibi in cogitatione praeferant, se illis in humilitate substernunt, ita reproborum mens numquam considerat, quid alter boni amplius quam alter habeat. neque enim pensant, quod bona spiritualiter acceperint et ipsis desint, sed quae bona ipsi et quae mala adsint alteri. **112** et quum omnipotens Deus ad hoc virtutes singulis dividat, ut alterum alteri in cogitatione humiliet, ad hoc reprobi pertrahunt bonum, quod acceperunt, ut ex eo in elatione perdantur, dum semper considerant bona, quae ipsi habent et alii non habent, et numquam perpendere studeant, quanta bona alii habeant, ipsi non habeant. **113** quod ergo divina pietas in augmento disponit humilitatis, hoc mentes reprobae in argumentum vertunt elationis. et ex diversitate munerum ab eo deficiunt, unde crescere in humilitatis bona debuerunt. **114** propter hoc ergo necesse est, fratres carissimi, ut in vobis hoc semper debeatis aspicere, quid minus habetis; in proximis vero hoc, quod vobis amplius acceperunt; quatenus, dum super vosmet ipsos eos pro bono, quod ipsi habent, et vos non habetis, aspicitis, ad hoc quoque obtinendum etiam vos ex humilitate crescatis. si enim et vos in illis accepta bona perpenditis, et illi in vobis considerant dona, quae habetis, vicissim vos alis tangitis, ut excitati semper ad caelestia evoletis.

---

**3.** **111** conferunt: conferant, $P^1$ fructus: fructos, YVGNE in$^1$: *om* NP hoc: + se, NPHEF in$^2$: per, H; *om* PE acceperunt: acceperint, TF ut: *om* $G^1$ praeferant: praeferunt, TC illis: illi, EQ substernunt: substernant, SCNPEFQ quod..... acceperint: *om* $H^1$ quod$^2$: qui, $H^2E$; quae, T; quid, N acceperint: acceperunt, $CE^1$ desint: desinit, VG ipsi$^2$: ipsis, $MA^2HFQ$

**112** Deus: *om* NPHEQ ad hoc$^1$: adhuc, NPHE virtutes: virtutis, V ut$^1$: *om* $G^1$ humiliet: humiliat, $P^1$: + et, H ad hoc$^2$: adhuc, NPHE in$^2$: hii, P perdantur: perducantur, S et alii non habent: *om* M

**113** quod: quid, NP mentes: mentis, $V^1TF$ argumentum: argumento, SUNPHF; argumenta, $A^1M$ diversitate: diversitatem, V humilitatis: humilitis, G bona: bono, NPHEQ debuerunt: *om* VUM

**114** hoc semper: *tr* A debeatis: habeatis, M quid$^1$: quod, NHEQ quatenus: quatinus, $A^2Q$ dum: *om* CE illis: illi, G bona: bono, H caelestia: caelesti, G

3. **115** *Et intus plena sunt oculis*; intus dixit, quod malis occultum 4.8
sit lumen evangelii, quod non nisi a sanctis fidei oculis aspicitur, et quod ipsi sancti humilitate connecti futurae claritatis reservantur. corpora itaque animalium idcirco plena oculis describuntur, quia sanctorum actio ab omni parte circumspecta est, bona desiderabiliter providens, mala sollerter cavens. **116** et hoc est laboriosior, ubi sanctorum mens vehementer invigilat, ne inhaereant eorum oculos, et mala sub bonorum specie abscondant. circumspecta est ergo vita sanctorum, ne sic sit libera, ut superba sit, quia saepe superbia excedet in verbis, et videri appetit libertas puritatis. **117** ne sic sit humilis ut formidolosa, quia aliquando timor restringit animum, ut loqui, quae recta sunt, non praesumat, sed tantum in ipsa timida cogitatione humilitatem esse simulat, nec sic sit parca, ut tenax sit, quia plerumque tenacia parsimoniam appetit aestimari, ut iuste ac necessarie videatur tenere, quicquid egenti proximo non vult impendere. * quia nonnumquam effusio esse misericordiam putat. **118** aliud est enim pietatis studio necessaria proximis dare, aliud ea, quae possidentur, sine mercedis intentione dispergere. quicquid ergo agitur in radice intentionis pensandum est, quo merito apud iudicium creatoris habeatur, sicut salvator ait: *si oculus tuus simplex* Mt. 6.22
*fuerit, totum corpus tuum lucidum erit*; **119** oculum videlicet intentionem, corpus vero actionem nominans. quia si nostra intentio apud Deum simplex fuerit, in eius iudicio nostra actio tenebrosa non erit. corpora ergo animalium plena sunt oculis, cum se hinc

---

3. **115** dixit quod: dicit quod, P; de quod, $V^2$UAG; de quo, $YV^1$T a: ad, G claritatis: claritati, CNPHQ describuntur: discribuntur, YSU$A^1$GPE
**116** laboriosior: laboriosius, $A^2$TQ oculos: oculis, TC et mala: *tr* NP; *om* et, E specie: speciem, H circumspecta: circuminspecta, N vita: vota, $Y^1VA^1$C $ne^2$: nec, EF $sit^1$: sic, $A^1$G excedet: excedit, $MA^2TCP^2$HFQ
**117** ne: nec, GNP humilitatem: humilitate, NP nec: ne, $U^2$H parsimoniam: parsimonia, $A^2$GCNEFQ aestimari: extimari, YS$A^1$TGPEFQ quicquid: quidquid, N quia: *pr* ne sic sit misericors, ut effusa sit, Gregor. $esse^2$: sese, SMAGH
**118** necessaria: necessariae, N mercedis: mercede, PFQ; mercedes, YS; mercedem, NHE; mercis, U intentione: intentionis, YSVU$A^1$GNPEFQ dispergere: dispergere, V quicquid: quidquid, N radice: radicem, N habeatur: habentur, MAH
**119** intentionem: + quia, G corpus..... nominans: *om* V nominans: communicans, M quia si: quasi, V actio: actione, M

**3.** inde caute circumspiciunt. **120** haec ergo praedicationes quamvis Victorin.
quattuor sint, una est tamen, quia de uno ore procedunt, sicut flu- 4.6-10
vius in paradiso, cum sit unus, in quattuor partes divisus est.
**121** oculos autem intus et foris habere animalia, id est, praedicationem novi testamenti; providentiam spiritualem ostendit, qui et secreta cordis inspicit et supervenientia videt, qui sunt intus et foris. *alas senas* testimonia sunt veteri testamenti librorum. **122** 4.8
ideoque viginti quattuor faciunt tot numeros, quot et seniores super tribunalia, sed sicut animal volare non potest, nisi pinnas habeat, sic praedicatio novi testamenti fidem non habet, nisi habeat veteris testamenti praenuntiata testimonia, per quae tollitur a terra et volat. **123** semper enim, quod ante dictum est, et postea factum invenitur, illud fidem facit indubitabilem. rursum tamen et alae si non erant animalibus, vitam unde trahant, non habeant. nisi enim quae praedixerunt prophetae, in Christo non fuissent completa, inanis enim esset praedicatio illorum. hoc tenet ecclesia catholica et ante per prophetas praedicta et postea in Christo consummata. **124** volat et merito tollitur a terra vivum animal. heretici autem, qui testimonio prophetico non utuntur, adsunt eis animalia, sed non volant, quia sunt terrena. Iudaei autem, qui non accipiunt novi testamenti praedicationem, adsunt eis alae, sed non vivunt, id est, inanem praedicationem hominibus afferunt, facta dictis non conferentes. **125** sunt autem libri veteris testamenti, qui excipiuntur, viginti quattuor, quod est in epitomis

---

**3.** circumspiciunt: circuminspiciunt, NP
**120** haec: he, $A^2T$; hee, CQ praedicationes: praedicationis, GF sint: sunt, YVM
**121** oculos: oculus, M praedicationem: praedicationum, NP; praedicatiom, G providentiam: providentia, YSMAGCF supervenientia: supervenientiam, $YSVUMA^1GHQ$ qui: quid, N veteri: veteris, $UA^1CPQ$
**122** quot: quod, $YA^1PE$ et[1]: de, NP animal: animalia, NP habeat[1]: habet, A; habeant, NP sic..... habeat[2]: *om* YVUMAGTC veteris: veteri, G quae: quem, $YSVMA^1GP^1H$ et volat: evolat, U
**123** illud: illum, G vitam: vita, U quae: qui, G prophetae: prophetiae, SMATH enim[3]: *om* PFQ Victorinus esset: erat, PEFQ tenet: tenent, N ecclesia catholica: ecclesiam catholicam, $NP^1$ per: *om* VEQ praedicta: praedicata, YMTHE
**124** merito: *om* S heretici.... terrena: *om* P adsunt[1]: + sunt, H qui[2]: *om* $U^1$
**125** quod..... quattuor: *om* YVUMAGTC est: *om* $N^2F$

**3.** Teudori, invenies, sed ut viginti quattuor, ut diximus, patres apostolos iudicare populum suum oportet. interrogantibus enim apostolis et dicentibus, *nos omnibus nostris relictis secuti sumus te, quid* Mt.19.27 *erit nobis,* **126** respondit Dominus noster: *quum sederit filius hominis supra solium ecclesiae suae, sedebitis et vos super duodecim tribunalia iudicantes duodecim tribus Israel.* sed et patribus, qui adiudicaturi sunt, ait Iacob patriarcha: *Dan iudicabit et ipse populum* Gen. *suum inter fratres suos, sicut una tribus Israel.* 49.16

**127** *Et a sede procedebant fulgura et voces et tonitrua et septem* 4.5 *faculae ignis ardentis.* significat praedicationes et repromissiones a Deo et minas. nam fulgura adventum Domini significant, voces autem novi testamenti praedicationes. tonitrua autem, quod caelestia sunt verba praedicatorum, indicat turba. **128** faculae ignis ardentis donum spiritus sancti, quod in lignum passionis est redditum, et cum haec fierent, *cecidisse,* dicit, *universos maiores natu et ado-* 5.14 *rasse Dominum, cum darent animalia illa gloriam et honorem,* id est, 4.9 evangelica actio scilicet Domini, et doctrina, cum adimplesset ante per illos praenuntiatum verbum. **129** digno meritoque exultant scientes secreta et verbum Domini ministrasse. denique et quia venerat, qui mortem disiungeret et coronam immortalitatis solus dignus sumeret, omnes habebant pro gloria aliquas actus sui optimi coronas.

*Et proiecerunt coronas sub pedibus eius,* id est propter eminentem 4.10 victoriam Christi, omnes victorias sub pedibus eius. **130** hoc et

---

**3.** Teudori: theodori, P patres: + et, SN interrogantibus: interrogentibus, M relictis: reliquimus, G

**126** ecclesiae: gloriae, CNP super: supra, $Y^1$ duodecim..... iudicantes: *om* H qui: quia, VGC adiudicaturi: iudicaturi, VG; abiudicaturi, NP

**127** et voces: *om* NP praedicationes: praedicationis, G repromissiones: repromissio, $U^1$; repromissionis, G significant: significat, S indicat: indicant, $N^2$ turba: turbam, APHQ

**128** lignum: ligno, V haec: hoc, YSVUMAG universos: universo, VMAGFQ natu: natum, SVU Dominum: deum, M cum[3]: *om* V adimplesset: adimplesse, N verbum: verbuum, G

**129** digno: dignum, V ministrasse: ministrasset, P quia: qui, HF coronas[2]: + suas, CNEFQ eius[1]: + hoc et in evangelio, $G^1$ id est.... eius: *om* $VE^1$ eminentem: eminenter, H

**3.** in evangelio supplevit spiritu sancto ostendendo, quando exierunt obviam ei, alii vestimenta sua prosternebant, alii palmas et ramos Mt. 21.8 de arboribus, duos scilicet populos ostendens unum patriarcharum et alium prophetarum magnorum virorum, quia quascumque habebant palmas victoriarum suarum contra peccatum, victori hominum Christo eas sub pedibus iactabant. **131** palma autem et corona idem significat, quoniam non datur, nisi victori. sic illi mittentes coronas suas clamabant dicentes: *dignus es, Domine Deus noster,* 4.11 *accipere gloriam et honorem et virtutem, quia tu creasti omnia, et propter nomen tuum erant et creata sunt.* **132** *erant,* inquit, *et creata sunt,* et erant secundum Deum a quo cuncta, priusquam fierent, possessa sunt. creata sunt autem et ut a nobis viderentur, sicut Moyses dicit: *nonne ipse est pater tuus, qui possedit, fecit, et* Deut. *creavit te?* possedit in praesentia, fecit in Adam, creavit ex Adam. 32.6

**4.** **1** *Et vidi super dexteram sedentis in throno librum scriptum intus* 5.1 *et foris, signatum sigillis septem.* liber hic qui interius exteriusque narratur scriptus, praesentis mundi omnis est creatura, cuius interiora praescit Dominus et exteriora cognoscit, vel excedet exterius mundum virtute potentiae circumscriptum, vel scrutatur interius evidentia maiestatis. **2** *septem sigillis signatum* dicitur, ut prae- 5.1 sentis hebdomadis definitio, qua mundus constat, appareat, sive liber scriptus duo sunt testamenta, vetus et novum. quod autem dicit *intus et foris,* lex est ante adventum, quod videtur in lectione; intus cum non intellegitur, quia et in lege evangelium latet, sicut

---

**3.** **130** ei: et, P ramos: rama, YSVUA$^1$PHE quia: qui, NE quascumque: quicumque, T; quiscumque, G palmas: palmis, G hominum: omnium, MA$^2$THF
**131** mittentes: mittens, N$^1$ gloriam: gloria, V et$^5$: *om* U$^1$G$^1$TPQ
**132** et$^1$: *om* EQ et erant: ereant, H possessa sunt: possesunt, YMG; possessae sunt, SVU; possessunt, A$^2$ viderentur: videntur, M praesentia: praescientia, S in$^2$: *om* P$^1$ creavit ex Adam: *om* V

**4.** **1** throno: tronum, V interius: + et, YVUA$^1$GTC est: *om* P interiora: exteriora, Y$^2$MAGC praescit: praespicit, YSG; perspicit, VUMATC exteriora: interiora, YSVUMAGTC excedet: excedit, CF virtute: virtutem, VN scrutatur: scrutantur, G evidentia: evidentius, P
**2** signatum: signatus, MA$^2$TCFQ qua$^1$: quia, Y$^1$; quam, SVPHEQ quod$^2$: *tr ante* ante, G$^2$T; *om* G$^1$ et$^5$: *om* G$^1$ lege: + et, G

**4.** Ezeciel dicit: *rota in rota*, id est, evangelium intra legem, sed occultum iacebat, sicut psalmografus ait: *tenebrosa aqua in nubibus aeris*, quia obscura est scientia in prophetis. **3** sed Salomonis voce adtestante didicimus: *gloria regum est celare verbum, et gloria Dei est investigare sermonem.* quia et honor est hominum eorum, id est, regnorum, secreta abscondere et gloria Dei est mysteria sermonis eius praedicare et aperire. ipsa autem per se veritas dicit: *quae dico vobis in obscuro, dicite in lumine*; id est, aperte exponite, quae in allegoriarum obscuritatibus auditis. **4** magnae vero utilitatis est ipsa obscuritas eloquiorum Dei, quia excedet verbum ut fatigatione dilatetur, ut ostensus capiat, quod capere non possit otiosus. habet quoque maius aliud, quia scripturae sacrae intellegentia, quae si in cunctis esset aperta vilesceret, in quibusdam locis obscurioribus tanto maiori dulcedine inventa reficit, quanto maiori labore fatigat animum quaesita. **5** ecce enim sancti Ezecielis nunc voce dicitur, *quumque aspicerem animalia, apparuit rota una super terram.* quid autem rota nisi sanctam scripturam significat, qui ex omni parte ad auditorum mentes volvitur, et nullo erroris angulo a praedicationis suae via retinetur? ex omni autem parte volvitur, quia inter adversa et prospera et recte et humiliter incedit. **6** circulus quippe praeceptorum illius modo sursum, modo deorsum est, quia ipsa, quae perfectioribus spiritualiter dicuntur, infirmi iuxta litteram intellegunt, docti viri per spiritualem intellegentiam in altum ducunt. quis namque parvulorum in facto Esau et Iacob,

Ez.10.10 Ps.17.12 Greg. in Ez. 1.6 Prov. 25.2 Mt.10.27 Ez. 1.15 Gen. 27

---

**4.** in$^{2}$: intra, NPHEQ rota$^{2}$: rotam, A$^{2}$NPFQ id est: unde, G$^{1}$; undest, G$^{2}$ sed: et, P

**3** didicimus: dicimus, MH regum: regnum, A$^{1}$GN$^{1}$P$^{1}$E; regni, CN$^{2}$; hominum: omnium, NPHE ipsa..... dicit: *om* AGC obscuro: + vos, A$^{1}$C; + obscuro, G dicite: dicit, G quae: quia, AGFQ

**4** eloquiorum: quiorum, H excedet: excedit, MA$^{2}$T; exercet, NPHEFQ ut$^{1}$: *om* YVUMAGTC fatigatione: fatigationem, VP dilatetur: dilatetum, MA$^{2}$ ut$^{2}$: et, P habet: habete, NPHEF quae: *om* A$^{2}$F dulcedine..... maiori: *om* V reficit: refecit, U

**5** sancti: *om* YSVUMAGTCP rota$^{1}$: rotam, CH terram: terra, YVUMA$^{1}$G rota$^{2}$: rotam, H qui: que, CPE parte: partem, V ad: *om* YVM erroris: errore, G a: ad, V via: angulo, ATC; angulos, G et$^{4}$: *om* NHE incedit: incedet, SVA$^{1}$GN$^{1}$E

**6** sursum: rursum, MAH infirmi: infirmis, NHF ducunt: dicunt, Y$^{1}$SVUMAGT

**4.** quod alter ad venatum mittitur, ut benedicatur, alter vero per suppositionem matris a patre benedicitur, nisi iuxta sacrae lectionis istoriam pascitur? **7** in qua videlicet istoria, si ad intellectum paulo subtilius adstringatur, videt, quia Iacob primogeniti benedictionem subripuit, sed ut sibi debitam accepit, quam ut concedente patre de talentis mercede emerat. **8** at vero si quis altius sentiens utrorumque facta velit per allegoriae secreta discutere, protinus ab istoria in mysterium surgit. quid est enim quod Isaac de maioris filii sui venatione comedere concupiscit, nisi quod omnipotens Deus Iudaico populo bonam operationem desideravit? **9** sed illo tardante minorem Rebecca subposuit, quia dum Iudaicus populus bona opera foras quaerit, gentilem populum mater gratiae introduxit, ut omnipotenti patri cibum boni operis afferret, et benedictionem maioris fratris acciperet. **10** qui eosdem cibos ex domesticis animalibus praebuit, quia gentilis populus placere Deo de exterioribus sacrificiis non quaerens per vocem prophetae dicit: *in me sunt, Deus, vota, quae reddam, laudationis tibi.* **11** quid est Ps. 55.12
quod isdem Iacob manus ac brachia et collum hedinis pellibus texit, nisi quod haedus pro peccato offerri consuevit? et gentilis populus carnis quidem in se peccata mactavit, sed coopertum se peccatis carnalibus non erubuit confiteri. **12** quid est quod vestimentis fratris maioris induitur, nisi quod sacrae scripturae prae-

---

**4.** venatum: venandum, M iuxta: iusta, N istoriam: storiam, YSUA$^1$G; storia, N$^1$
**7** istoria: storia, YSUA$^1$G adstringatur: adstringantur, NP$^1$ videt: videlicet, YSV UMAGTCH; videtur, P benedictionem: + non per fraudem, Y$^2$FQ ut$^1$: ubi, AGC debitam: debita, HE ut$^2$: *om* NPHEFQ concedente: concedentem, G patre: fratre: Y$^1$T$^2$; *pr* ex, Y$^2$ de talentis: data lentis, Y$^2$U$^2$; datae lentis, F; data lentae, Q; data lenti, H; de lentis, T; *vid* Gregor. mercede: mercedem, UCNP$^1$
**8** allegoriae: allegoriam, NP istoria: storia, YSUA$^1$G mysterium: ministerium, MAG PHEQ surgit: surgat, VMATH quid: quod, V venatione: venationem, SVU$^1$ Iudaico populo: iudaici populi, CF; iudaicos populos, P$^1$ bonam: bona, SHEFQ; + bona, G operationem: operatione, YSHEFQ; + pasci, FQ
**9** gratiae: gratiam, A$^2$; gratia, E$^2$F
**10** gentilis: gentiles, V populus: populos, V; populis, A$^1$ sacrificiis: *om* S per: propter, G$^2$NP vota: votam, YUGE$^1$; + tua, TQ laudationis: laudationes, MA$^2$CPE$^2$Q
**11** haedus: eius, Y$^1$VUMAG$^1$ coopertum: quod opertum, N se: *om* NP
**12** vestimentis: vestis, YSVUMAGTC maioris: maioribus, NE

**4.** ceptis, quae maiori populo data fuerant, in bona operatione vestitus est? et eis minor in domo utitur, quae maior foris exiens intus reliquit, quia illa gentilis populus praecepta tenet in mente, quae Iudaicus populus habere non potuit, dum solam in eis litteram adtendit.

**13** Et quid est quod Isaac eundem filium nescit, quem benedicit, nisi hoc quod de gentili populo Dominus per psalmistam dixit: *populus, quem non cognovi, servivit mihi; ob auditu auris obaudivit mihi*? **14** quid est ergo quod praesentem non videt, et tamen, quae ei in futuro veniant, videt, nisi quod omnipotens Deus, cum per prophetas suos praedicaret gentilitati gratiam praerogandam, eam in praesenti per gratiam non vidit, quae tunc in errore derelinquit, et tamen quia hoc quandoque collecturus erat, per benedictionis gratiam praevidit? **15** unde eidem Iacob gentilis populi figuram tenenti in benedictionem dicitur: *ecce odor filii mei, sicut odor agri pleni, cui benedixit Dominus Deus.* sicut enim in evangelio veritas dicit: *ager est hic mundus*, et quia gentilis populus ad fidem perductus per electos suos in universo mundo virtutibus redolet, *odor filii, odor agri pleni.* **16** aliter namque olet flos uvae, quia magna est virtus et opinio praedicatorum, quid ebriant mentes audientium; aliter flos olivae, quia suave est opus misericordiae, quod more olei refovet et lucet; aliter flos rosae, quia mira est fraglantia, quae rutilat et redolet ex odore martyrum; **17** aliter flos lilii, quia candida carnis est de incorruptione virginitatis; aliter

Ps. 17.45

Gen. 27.27

Mt. 13.38

---

**4.** fuerant: fuerunt, VUMGTC quae²: quem, YVUMG illa: ille, U²P²

**13** benedicit: benedixit, G de: *om* GP populo: populum, SN; populus, P² psalmistam: salmistam, G dixit: dicit, H populus: populum, A¹ obaudivit: obedivit, CQ

**14** ergo: *om* NPEFQ veniant: veniat, P Deus: *om* G per: *om* YUM suos: suas, M quae²: quia, GNPFQ errore: errorem, NP quia: qui, NP hoc: *om* M praevidit: praevidet, N

**15** eidem: idem, YSVUMA¹GCP¹E; *pr* et, NPF populi: populus, SU figuram: *pr* per, N tenenti: tenendi, V benedictionem: benedictione, ATCFQ Deus: *om* YSVUMAGTC dicit: dixit, GC populus: populis, G

**16** quid: qui, NPQ more: morte, M fraglantia: flagrantia, VF; flagantia, P odore: odorem, V

**17** lilii: lii, S carnis: virtus, T; caro, C; *pr* vita, Q; *pr* castitas, N³ virgini-

**4.** flos violae, quia magna est virtus humilium, quia ex desiderio loca ultima tenentes se per humilitatem in altum licet non sublevent, tamen caelestis regni purpuram in mentem servant. **18** aliter redolet spica, cum ad maturitatem perducitur, quia et bonorum operum perfectio ad societatem eorum, qui iustitiam esuriunt, praeparatur. quia ergo gentilis populus in electis suis ubique per mundum sparsus est, et ex eis virtutibus, quas agit omnipotens, qui intellegunt odore bonae opinionis replet, dicatur recte: *ecce odor filii mei sicut odor agri pleni.* sed quia easdem virtutes ex semet ipso non habet, adiungat, *cui benedixit Dominus.* **19** et quoniam isdem electorum populus per quosdam etiam in contemplatione surgit, per quosdam vero in activae vitae solummodo opera pinguescit, recte illic additur: *det tibi Dominus de rore caeli et pinguedine terrae.* ros enim desuper et subtiliter cadit et quotiens de rore caeli accipimus, totiens per ineffusionem contemplationis intimae de supernis aliquid tenuiter videmus. quum vero bona opera etiam per corpus agimus, et terrae pinguedine ditamur. **20** quid est autem quod Esau ad patrem tardius redit, nisi quod Iudaicus populus ad placendum Domino sero revertitur? cui et hoc in benedictione dicitur: *tempusque erit cum solvatur iugum de collo tuo,* quia a servitute peccati Iudaicus populus in fine liberabitur, sicut scriptum est: *donec plenitudo gentium introiret, et sic omnis Israel salvus fieret.*

Gen. 27.28

Gen. 27.40

Rom. 11.25

---

**4.** tatis: virginitas, SV²MA²PF quia²: qui, TNHEFQ tenentes: tenente, S se per: semper, VNP¹E humilitatem: humilitate, NPHE; + servat, G sublevent: sublevet, YVUMA¹GC²P¹HE regni: regio, YSVUMAG; regis, TQ purpuram: purpura, V servant: servat, YVUMA¹GP¹H

**18** mundum: + ad, G²NP¹ et²: *om* SVU omnipotens: omnes, PEQ; omnis, T qui²: *pr* omnes, H odore: odorem, YSVUMA¹GP¹E filii: fili, SE easdem: eadem, YVU²MA¹E ipso: ipsa, YSUGTNE

**19** isdem: idem, TQ etiam..... quosdam: *om* V contemplatione: contemplationem, GTN illic: illi, NF additur: adicitur, NP et²: + de, VTCPF totiens: quotiens, NFQ ineffusionem: effusionem, NP; infusionem, GEFQ tenuiter: tenuitur, M et⁵: ex, S

**20** hoc: haec, M benedictione: benedictionem, P que erit: querit, Y¹VUE; *om* G¹ iugum: iugo, S quia: + et, Y a: *om* YSVUAG servitute: servituti, V Israel: + sic, M

**4.** 21 Quem non parvulorum ipsa evangelica istoria in miraculi operatione reficiat, quod hydrias vacuas Dominus aqua impleri Jo. 2.7 praecepit, eandemque aquam statim in vino vertit? sed cum evigilantiores ingenio audiunt, et sacra storia credendo venerantur, quid interius innuat, requirunt. qui enim mutare aquam in vino potuit, etiam vacuas hydrias valuit vino statim replere. 22 sed impleri hydrias aqua iubet, quia ipsius et sacrae lectionis storia corda nostra replenda sunt. et aquam nobis in vino vertit, quando ipsa storia per allegoriae mysterium in spiritualem nobis intellegentiam conmutatur. rota ergo quasi per terram trahitur, quia parvulis humili sermone concordat, 23 et tamen magnis spiritualia infundens quasi circulum in altum levat; et inde rursum erigitur, unde terram tangere paulo ante videbatur. quia vero undique aedificat, quasi per circulum rota currit; unde et in lege scriptum est: *facies candelabrum ductilem de auro mundissimo hastile eius et cala-* Ex.25.31 *mos, scifos, et sferulas ac lilia ex ipso procedentia.* 24 quis in candelabro nisi redemptor humani generis designatur? qui in natura humanitatis infusit lumen divinitatis, ut mundi candelabrum fieret, quatenus in eius lumine omnis peccator, in quibus iaceret tenebris, videretur. qui pro eo quod naturam nostram sine culpa suscepit, candelabrum tabernaculi ex auro purissimo fieri iubetur. 25 ductile autem feriendo producitur, quia et redemptor noster, qui ex conceptione et nativitate perfectus Deus et homo extitit, passionem

---

**4.** 21 istoria: storia, YSA$^1$ eandemque: eademque, P$^1$ vino$^1$: vinum, TF vertit: convertit, NQ ingenio: inienio, YSVU; ieiunio, ME sacra storia: sacram istoriam, A$^2$TCHFQ innuat: insinuat, G$^2$NP aquam: aqua, U valuit: voluit, P vino$^2$: vinum, TF

22 ipsius: prius, Y$^2$FQ (Gregorius); *pr* in, G et$^1$: + per, YF lectionis: lection, Y$^2$; lectiones, A$^1$CE storia$^1$: istoria, TCN$^2$EFQ; istoriam, MA$^2$ replenda: repleta, G vino: vinum, TFQ storia$^2$: istoriam, YSVMA$^2$GTCFQ parvulis: parvulus: N$^1$P

23 rursum: sursum, PF videbatur: videatur, VMA$^1$GFQ ductilem: ductile, VA$^2$-TCPFQ mundissimo: mundisim, G hastile: adstile, G calamos: calamus, NP procedentia: procidentia, GN; producentia, P

24 infusit: infudit, A$^2$T; infulsit, Y$^2$MFQ; infusi, N; infusum, P$^1$ ut: et, U mundi: mundum, M quatenus: quatinus, A$^2$Q lumine: lumen, NP$^1$ videretur: videtur, MG candelabrum tabernaculi: tabernaculum, Y$^1$SVUMAGTC; + candelabro, Y$^2$

25 et$^1$: *om* NPH et$^3$: *om* NPHEQ extitit: stetit, V passionem: passiones, V; passionum, FQ; *om* U$^1$

**4.** et dolores pertulit, et sic ad resurrectionis gloriam pervenit. ex auro ergo mundissimo ductile candelabrum fuit, quia et peccatum non habuit et tamen eius corpus per passionis contumelias ad inmortalitatem profecit. **26** nam iuxta virtutes animae, quo percussionibus potuisset proficere, omnino non habuit. in membris autem suis, quae nos sumus, cotidie percussionibus proficit, quia dum nos tundimur et efficimur, ut eius esse mereamur, ipse proficit. de cuius corpore scriptum est: *ex quo totum corpus per nexus* Col. 2.19
*et coniunctiones subministratum et constructum crescit in augmentum Dei.* **27** corpus quippe illius nos omnes sumus. per nexus vero et coniunctiones corpus ligatur, quia dum capiti pectus, dum pectori brachia, dum brachiis manus, digiti manibus sunt coniuncti, ac membra cetera membris inhaerent, corpus omne efficitur, **28** sicut sancti apostoli, quia redemptori nostro propinqui extiterunt, quasi pectus capiti inhaesit. quos quia martyres sunt secuti, quasi coniuncta brachia pectori fuerunt. quibus dum pastores et doctores subiuncti sunt per bona opera, manus brachiis inhaerent. **29** hoc vero omne corpus redemptoris nostri cotidie per nexus et coniunctiones subministratur in caelo, quia cum ad eum illuc electi ducuntur, ei sua membra conligantur; de quo bene dicitur: *submini-* Col. 2.19
*stratum et constructum crescit ad augmentum Dei,* quia Deus omnipotens redemptor noster, qui in se quod proficiat non habet, adhuc per membra sua cotidie augmentum habet. **30** unde rursus scriptum est: *donec occurramus omnes ei, in virum perfectum, in mensuram* Eph. 4.13
*aetatis plenitudinis Christi.* hastile vero eiusdem candelabri ipsa ecclesia debet intellegi, qui corpus eius est, quia in tanta adversa

---

**4.** resurrectionis: resurrectionem, $A^1G$ ergo: quippe, AGCH; *om* MNP mundissimo: purissimo, P inmortalitatem: mortalitatem, PE profecit: proficit, G
**26** virtutes: virtutem, G quo$^1$: quod, SNE quae: + et, N quo$^2$: quod, H nexus: nescius, G coniunctiones: coniuctiones, G; coniunctione, P
**27** nexus: nescius, G vero: enim, YSUM
**28** quasi: quia, V inhaesit: inhaerit, MA; inhaeserunt, $CP^2$ fuerunt: fuerint, SVU
**29** redemptoris: redemtori, H cotidie: + quae, MHF coniunctiones: + corpus ligatur, YVUACQ; + opus ligatur, M; + ligatur, STC ducuntur: dicuntur, $Y^1UE^1$; docuntur, $P^1$ qui: quia, G quod: *om* H proficiat: proficit, UMHFQ
**30** omnes: *om* NP ei: *om* CF mensuram: mensura, $U^2HF$ hastile: astilem, $SVUMA^1CH$; ad stilem, G qui: quae, TNPFQ

**4.** libera adstat. **31** calami autem, qui de hastile prodeunt, praedicatores sunt, qui dulcem sonum in mundo ediderunt, videlicet canticum novum. scifi autem vino repleri solent. quid ergo mentes auditorum, nisi scifi sunt, quae sanctis praedicantibus vino scientiae replentur? **32** sferula autem quid est aliud, nisi volubilitas praedicationis? sfera enim ex omni parte volvitur; et praedicatio, quae nec adversitate retineri potest nec prosperitatibus elevatur, sfera est, quia et inter adversa fortis et inter prospera humilis, nec timoris habet angulum nec elationis. in cursu ergo suo figi non valet, quia per cuncta se volubiliter trahit.

**33** Ut autem hoc, quod exempli causa protulimus, exequamur, bene post calamos, scifos, et sferulas in candelabro lilia describuntur, quia post eam, quam diximus, praedicationis gratiam atque volubilitatem illa virens patria sequitur, quae animabus sanctis, id est, floribus vernat aeternis. **34** sferulae enim ad laborem pertinent, lilia ad retributionem. itaque sicut apud Moysen sferula doctrina praedicationis accipitur, ita hic per rota ipsa sacra scriptura signatur. propheta igitur, dum sancta animalia videret, adiunxit, *cumque aspicerem animalia, apparuit rota una super terram.* **35** qua in re quaerendum est, cum interius rotae scribuntur, cur una rota prius apparuisse dicitur, nisi antiquo populo vetus solummodo testamentum datum est, quod ad erudiendam mentem illius quasi rota volveretur. bene autem rota eadem super terram apparuisse dicitur; peccanti enim homini dictum est: *terra es, et in terram ibis.* **36** rota ergo Ez. 1.15 Gen. 3.19

---

**4.** **31** hastile: adstile, G videlicet: unde licet, A scifi$^{1\ 2}$: scibi, Y$^{1}$MH
**32** sferula: sperula, PFQ sfera: spera, PFQ et$^{1}$: *om* VU retineri: retinere, NHE
**33** exempli: exempla, A$^{1}$G scifos: scibos, Y$^{1}$ME sferulas: sferula, UG; spherulas, NE; sperulas, A$^{2}$PFQ describuntur: discribuntur, YSUA$^{1}$E post: *om* G eam: ea, PH praedicationis: preditionis, U gratiam: gratia, P volubilitatem: volubilitate, P patria: patriam, NP
**34** sferulae: sferula, VME; sperulae, P sferula: ferulae, A$^{1}$G doctrina: doctrinae, G per: *om* N rota$^{1}$: rotam, A$^{2}$TCQ ipsa: ipsam, A$^{2}$ signatur: designatur, M una: *om* V
**35** quaerendum: quirendum, G scribuntur: scribantur, SCE una rota: unam rotam, P nisi: + quod, A$^{2}$F; + quia, A$^{1}$TQ datum..... erudiendam: *om* G$^{1}$ terram: terra, YMA$^{1}$GH
**36** rota$^{1}$: rotae, P$^{1}$

**4.** super terram apparuit, quia omnipotens Deus legem super peccantium corda dedit. sed quia haec pinnata animalia sanctos, ut diximus, evangelistas designant, quo modo prius animalia et postmodum rota una aspicitur, dum ante testamentum vetus fuerit, et postmodum sancti evangelistae secuti sunt? **37** sed intellegere in his possumus, quod illi prius a propheta visi sunt, qui merito transcendunt. nam quanto sanctum evangelium testamentum vetus praecellit, tanto et praedicatores eius in descriptione prophetica praeferri debuerunt, **38** quamvis sit adhuc aliud, quod in hac discretione considerari debeat, quia prophetiae spiritus sic intra semet ipsum anteriora et posteriora simul colligit, ut haec simul prophetae lingua proferre non possit; sed ampla quae videt dispertitis sermonibus emanat, et nunc ultima post prima, prima post ultima loquitur. **39** unde Ezeciel propheta sub figura sanctae universalis ecclesiae et evangelistarum gloriam per quattuor animalium similitudinem vidit et tamen repente illa subiungit, quae anterioribus temporibus gesta sunt, ut patenter indicet simul se vidisse, quod carnalis lingua non sufficeret simul dicere. **40** quia vero quattuor animalia etiam perfectos omnes significari diximus, considerandum quoque est quosdam sanctorum et ante legem fuisse, qui naturali lege districte viverent, et omnipotenti Domino placerent. post animalia ergo rota describitur, quia electorum multi apud omnipotentem Dominum perfecti et ante legem fuerunt. **41** sin vero animalia solos, ut diximus, evangelistas debemus accipere, est adhuc aliud quod

---

**4.** peccantium corda: *tr* NPHEFQ haec: et, NP
**37** praecellit: procellit, G descriptione: discriptione, YSVA$^{1}$E; discretione, GP praeferri: perferri. SU
**38** discretione: descriptione MA$^{2}$CHFQ; discribtione Y$^{2}$V considerari: considerare VG debeat: debeant SVU$^{2}$A$^{1}$GTN$^{1}$P$^{1}$E; debant, U$^{1}$ colligit: collit H haec: et, NP proferre: proferri, V emanat: emanant, H ultima$^{1}$: ultimae, N prima$^{1}$: primam, A$^{2}$CH
**39** unde: + et, NPEQ et$^{1}$: *om* CHEQ patenter: patentes, SAGFQ dicere: diceret, Y$^{1}$VUMA$^{1}$GE
**40** vero: + per, Y$^{2}$ omnes: homines, SNPHEQ significari: significare, VQ diximus: dicimus, NP legem: lege, SVUMA$^{1}$GHE fuisse: fugisse, MAP naturali: naturale, V describitur: discribitur, YSUA$^{1}$GE et$^{3}$: *om* H legem$^{2}$: lege, YSV UMA$^{1}$GNH; *tr post* fuerunt, N$^{1}$
**41** solos: solus, V

**4.** considerare debeamus. videbat enim sanctus propheta, quia haec ipsa verba, quae obscuritatibus obvoluta proferebat, non Iudaico populo, sed gentibus panderentur. nobis igitur loquens prius animalia et post rotam describere debuit, quia nos ad fidem Domino largiente venientes, non per legem evangelium, sed per sanctum evangelium legem didicimus.

**42** Ubi vero vel qualis rota apparuerit adiungit, cum dicit: *iuxta animalia habens quattuor facies*, ubi et adhuc subditur: *et* Ez. 1.15
*aspectus rotarum et opus earum quasi visio maris; et una similitudo ipsarum quattuor; et aspectus earum et opera, quasi sit rota in medio rotae*; **43** quid est hoc, quod cum una rota diceretur, paulo post adiungitur, *quasi sit rota in medio rotae*, nisi quod in testamenti veteris littera testamentum novum latuit per allegoriam? unde et rota eadem, quae iuxta animalia apparuit quattuor facies habere describitur, quia scriptura sacra per utraque testamenta in quattuor partibus est distincta; **44** vetus etenim testamentum in lege et prophetis; novum vero in evangeliis atque apostolorum actibus et dictis. scitur autem quia ubi faciem intendimus, ibi quod necesse est videmus. rota ergo quattuor habet facies, quia prius resecanda mala in populis vidit per legem, postmodum vidit per prophetas, **45** subtilius vero per evangelium, ad extremum autem per apostolos ea quae in culpis hominum resecarentur, aspexit. potest quoque intellegi, quod quattuor facies rota habeat, propter hoc quod scriptura sacra per gratiam praedicationis ostensa in quattuor mundi partes innotuit. **46** unde et bene eadem rota una prius iuxta animalia apparuisse et postmodum quattuor facies habuisse describitur, quia nisi lex evangelio concordaret, in quattuor mundi partes non innotesceret.

---

**4.** debeamus: debemus, VC videbat: videbant, V post: + ea, M rotam: rota, YSVUMA$^{1}$GF describere: discribere, YSUMA$^{1}$G; scribere, P venientes: venimtes, Y$^{1}$ legem$^{1}$: lege, H

**42** et$^{1}$: *om* UMPEF aspectus: aspectu, VN quasi$^{2}$: + si, PH$^{2}$Q sit: *om* P

**43** rota$^{2}$: rotae, VUM rotae: rota, Y; terrae, M testamenti: testamentum, G veteris: veteri, YVMGN$^{1}$EQ allegoriam: allegoria, N$^{1}$ describitur: discribitur, YMA$^{1}$E

**44** atque: + in, YMAGTCFQ faciem: facie, SVUMAG videmus: videamus, V; + que, A$^{2}$ postmodum: + vero, H

**45** ea: et, P quod: quia, U gratiam: gratia, YSVU$^{1}$A$^{1}$G; gratias, MA$^{2}$H

**46** describitur: discribitur, YSA$^{1}$E evangelio: evangelium, UP$^{1}$HE

**4.** **47** Sequitur; *et aspectus rotarum et opus earum quasi visio maris;* Ez. 1.16
recte sacra eloquia visioni maris similia narrantur, quia in eis magna sunt volumina sententiarum, cumuli sensuum. nec inmerito mari similis scriptura sacra dicitur, quia firmantur in ea sententiae locutionis sacramento baptismatis. **48** vel certe considerandum est, quia navibus in mari navigamus, cum ad desideratas terras tendimus. nobis autem quid est in desiderio, nisi illa terra de qua scriptum est: *portio mea in terra viventium*? ligno autem, ut dixi, evehi- Ps.141.6
tur, cum mare transit. **49** et scimus, quia scriptura sacra lignum
crucis per legem nobis praenuntiat, cum dicit, *maledictus omnis* Deut. 21.23
*qui pendet in ligno.* quod redemptori nostro Paulus adtestatur dicens: *factus pro nobis maledictus.* **50** per prophetam quoque lignum Gal.3.13
adnuntiat, cum dicit: *Dominus regnat a ligno.* et rursum: *mittamus* Ps.95.10
*lignum in pane eius.* per evangelium vero lignum crucis aperte osten- Jer.11.19
ditur, ubi ipsa Domini passio per prophetam declaratur. **51** per
apostolos autem haec eadem crux etiam in verbis et operibus tenetur, cum Paulus dicit: *mihi mundus crucifixus est, et ego mundo.* Gal.6.14
et rursus: *mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi.* **52** nobis ergo qui ad aeternam patriam tendimus scriptura sacra per quattuor suas facies mare est, quae crucem adnuntiat, qui nos ad terram viventium ligno portat. nisi autem maris scripturam sacram similem cerneret, propheta minime dixisset: *repleta* Is. 11.9
*est gloria terra, scientia Domini, sicut aqua maris operientis.*

---

**4.** **47** visio: visioni, MH visioni: visionis, VG$^2$; visio, G$^1$ similia narrantur: simili enarrantur, P cumuli: cumulis, NP$^1$; cumulum, Q sensuum: sensum, U; sensium, A mari: maris, GNP
**48** est$^1$: *om* G$^1$ mari: maris, G; mare, NP nobis: nova, P mare: matre, M
**49** omnis: hominis, SH; homo, CQ qui: quod, G pendet: pependit, GTCNPE(Q) quod: quo, SV; quos, Q Paulus: paulos, G$^2$ adtestatur: adtestante qui ait, G maledictus: maledictum, A$^2$
**50** regnat: regnavit, SUA$^1$GTNE pane: panem, V prophetam: propheta, N$^1$; prophetas, SHE; quae prophetata, Y$^2$Q declaratur: est declaratus, YVUMA$^1$G; est declarata, A$^2$CHF
**51** haec: et, NP mundo: mundum, V et$^3$: *om* AG$^1$TC rursus: rursum, SMHQ; *om* AG$^1$TC nostri: mei, VQ
**52** qui: quia, VUGCPEFQ ad: *om* V est: *om* U$^1$ qui$^2$: quia, YSU ad terram: a terra, V ligno: lignum: GN$^3$ cerneret: cernet, G$^1$ propheta: prophetam, V gloria terra: *tr* SVCQ; *om* gloria, MNPE; + et, CQ; + domini, G scientia: scientiae, SUT Domini: *om* G aqua: aquam, V

**4.** **53** Sequitur; *et una similitudo ipsarum quattuor et aspectus earum* Ez. 1.16
*et opera, quasi sit rota in medio rotae.* una similitudo ipsarum est quattuor, quia quod praedicat lex, hoc etiam prophetae; quod denuntiant prophetae, hoc exhibet evangelium; quod exhibuit evangelium, hoc praedicaverunt apostoli per mundum. **54** una ergo est similitudo ipsarum quattuor, quia divina eloquia, etsi temporibus distincta, sunt tamen sensibus unita. *et aspectus earum et opera quasi rota in medio rotae.* rota in rota est testamentum novum, sicut diximus, intra testamentum vetus, * hoc et testamentum novum exhibuit. **55** ut enim pauca de multis loquar, quid est, quod Adam dormiente Eva producitur, nisi quod moriente Christo ecclesia formatur? **56** quid est, quod Isaac ad inmolandum ducitur et ligna portat, arae superinponitur et vivit, nisi quod redemptor noster, cum ad passionem ducitur, lignum sibi crucis ipse portavit? et sic in sacrificio pro nobis ex humanitate est mortuus, ut tamen inmortalis maneret ex divinitate. **57** quid est, quod Num. 35.25
homicida post *mortem summi pontificis absolutus* ad terram propriam Jos. 20.6
redit, nisi quod humanum genus quod peccando sibimet ipsi mortem intulit, post mortem veri sacerdotis, videlicet redemptoris nostri, peccatorum suorum vinculis solvitur, et in paradiso reparatur? **58** quid est, quod in tabernaculo propitiatorium fieri iubetur, super quod *duo cerubin, unum ad summitatem unam et alterum* Ex.25.19
*ad summitatem alia,* ex auro mundissimo ponuntur expandentes alas et operientes oraculum, qui se mutuo respiciunt versis vultibus

---

**4.** **53** quasi: + si, NPFQ ipsarum: *om* H denuntiant: denuntiat, MA quod$^{3}$.... evangelium: *om* NP
**54** ergoest: *tr* YSVUMHE quasi: + sit, Y$^{2}$ rota$^{1}$: rotae, H rota$^{3}$: rotam, EQ hoc: + est, G$^{2}$ et$^{3}$: est, NP
**55** quod$^{1}$: *om* U$^{1}$ quod$^{1}$..... producitur: *om* H$^{1}$
**56** ducitur$^{1}$: dicitur, N$^{1}$ ligna: lina, H$^{2}$ superinponitur: superimponuntur, H cum: *om* NPHEFQ ducitur$^{2}$: ductus, NPHF sacrificio: sacrificium, SVU
**57** absolutus: adsolutus, YSVUA$^{2}$GP redit: rediit, TH veri: + te, G$^{2}$; veteris, NP in paradiso: paradisi possessione, NPHEFQ reparatur: reperatur, V
**58** cerubin: cerubim, A ad$^{1}$: a, E$^{2}$F summitatem$^{1}$: summitate, E$^{2}$F unam: una, YSUA$^{1}$HE$^{2}$F alterum: alteram, UMGH summitatem$^{2}$: summitate, YVUA$^{1}$GHF alia: aliam, A$^{2}$TCN$^{2}$PE$^{1}$Q mundissimo: purissimo, PQ operientes: operantes, V

**4.** in propitiatorium, nisi quod utraque testamenta ita sibi in mediatorem Dei et hominum congruunt, ut quod unum signat, hoc alterum exhibeat. **59** quid enim propitiatorium, nisi ipse redemptor humani generis designatur? de quo per Paulum dicitur, *quem proposuit Deus propitiationem per fidem in sanguine ipsius.* **60** quid vero per duo cerubin, quae plenitudo scientiae dicuntur, nisi utraque testamenta signata sunt? ex quibus unum ad summitate una propitiatorii, aliud ad summitate altera adstat, quia, quod testamentum vetus de incarnatione nostri redemptoris coepit prophetando promittere, hoc testamentum novum perfecte narrat expletum. **61** duo autem cherubin ex auro mundissimo facta sunt, quia in utraque testamenta pura ac simplici veritate describuntur. expandunt vero alas et oraculum operiunt, quia nos, qui omnipotentis Dei oraculum sumus, a culpis inminentibus scripturae sacrae aedificatione tegimur; cuius dum sententias sollicite aspicimus, ab errore ignorantiae eius alis velamur. **62** duo cerubin se mutuo respiciunt versis vultibus in propitiatorium, quia utraque testamenta in nullo a se discrepant. et quasi ad semet ipsa vicissim facies tenent, quia quod unum promittit, hoc aliud exhibet; et dum inter se positum mediatorem Dei et hominum vident, facies quippe a semet ipsis cerubin averterent, si, quod unum testamentum promitteret, aliud negaret. **63** sed dum concorditer de mediatore Dei et hominum loquuntur, ut vicissim se respiciant, in propitiatorio intendunt. rota ergo in

Rom. 3,25

---

**4.** quod$^{3}$: quo, U in$^{3}$: *om* G exhibeat: exhibet, YATH
**59** enim: + per, NPE proposuit: praeposuit, H per: *om* V sanguine: sanguinem, NP$^{1}$Q
**60** unum: unus, V ad$^{1\ 2}$: a, E$^{2}$F summitate una$^{1\ 2}$: summitatem unam, A$^{2}$TCN$^{3}$PQ aliud: + vero, YGTPE altera: alteram, A$^{2}$TCN$^{3}$PQ; alteri, YSVUM nostri: *om* V expletum: exemplum, G
**61** cherubin: cherubim, A veritate: veritatem, V describuntur: discribuntur, YSA$^{1}$E; distribuuntur, P qui: *om* UGC inminentibus: inminentes, YSVU$^{1}$MA$^{1}$T; inminentis, NP$^{1}$HE sententias: sententiae, P eius: eis, V
**62** cerubin$^{1\ 2}$: cerubim, A ad: a, N$^{1}$P$^{1}$HE$^{1}$ ipsa: ipsam, VT tenent: tent, V exhibet: eximet, H positum: *om* YSVUMAGTC Dei et hominum: pie se dominum, YSMA; pium sed dominum, T; pie sed dominum, VU; *om* se, GC averterent: averteret: NE$^{1}$ si quod..... promitteret: *om* H promitteret: promitterent, Y$^{1}$VU$^{1}$ A$^{1}$G aliud: alium, Y
**63** loquuntur: loquitur, V propitiatorio: propitiatorium, GFQ

**4.** medio rotae est, quia inest testamento veteri et testamentum novum, et sicut saepe iam diximus, quod testamentum vetus promisit, hoc novum exhibuit, et quod illud occulte adnuntiat, hoc istud exhibitum aperte clamat. prophetia ergo testamenti novi testamentum vetus est, et expositio testamenti veteris testamentum novum.

**64** Sequitur; *per quattuor partes earum ibant et non revertebantur.* quo alibi divina eloquia nisi ad corda hominum vadunt? sed per quattuor partes euntes ibant, quia scriptura sacra per legem ad corda hominum vadit signando mysterium; per prophetas vadit paulo apertius prophetando Dominum; per evangelium vadit exhibendo, quem prophetavit; per apostolos vadit praedicando eum, quem pater in nostram redemptionem misit. **65** habent ergo rotae facies et vias, quia ostendunt sacra eloquia notitiam praeceptorum cum exhibitione operum. et per quattuor partes vadunt, quia distinctis, ut praediximus, temporibus loquuntur, vel certe quia in cunctis mundi regionibus incarnatum Dominum praedicant. de quibus aperte mox subditur: *et non revertebantur, quum ambularent.* **66** haec superius de animalibus dicta sunt, sed non eadem intellegi de rotis, quae de animalibus possunt. rotas quippe signare testamenta diximus. et testamentum vetus ambulavit quidem, cum per praedicationem ad mentes hominum venit, sed post semet ipsum reversum est, quia iuxta litteram in praeceptis suis et sacrificiis usque ad finem servari non potuit. **67** non enim sine inmutatione permansit, cum in eo spiritualis intellegentia defuit. sed cum redemptor noster in mundum venit, hoc spiritualiter fecit intellegi, quod carnaliter invenit teneri. itaque dum spiritualiter

Ez. 1.17

Ez. 1.17

**4.** rotae: rota, YSVUM inest: est in, M et$^{3}$: *om* TNQ saepe: ipse, MNP quod$^{1}$: quo, M et$^{5}$: *om* VU

**64** partes: partis, A$^{1}$ quo: quod, NP ad: a, VU; *om* P vadunt..... hominum: *om* V legem: lege, N$^{1}$H prophetas: prophetias, P exhibendo: exhibendum, U nostram: nostra, P redemptionem: redemptione, P

**65** rotae: rota, V notitiam: notitia, N$^{1}$PQ praediximus: diximus, G Dominum: *om*, P

**66** haec: et, NP eadem: eandem, U de$^{2}$: *om* YVUMA$^{1}$C quae: qui, P per: *om* VUMNP praedicationem: praedicatione, NP semet: met, P et$^{8}$: *om* G sacrificiis: *pr* in, U servari: servare, V

**67** intellegi: + quod carnaliter fecit intellegi, V

**4.** littera eius intellegitur, omnis in eo illa carnis exhibitio vivificatur. testamentum vero novum etiam per testamenti veteris paginas testamentum aeterni appellatum est, quia intellectus illius numquam mutatur. **68** bene ergo dicitur, quod *rotae euntes ibant* Ez. 1.17
*et non revertebantur, cum ambularent*, quia dum novum testamentum non rescinditur, dum vetus iam spiritualiter intellectu tenetur, post se non redeunt, quae usque ad finem mundi inmutabilia persistunt. ambulant ergo, sed non revertuntur, quia sic spiritualiter ad cor nostrum veniunt, ut eorum praecepta vel studia ulterius non mutentur.

**69** Sequitur; *statura quoque erat rotis et alitudo et horribilis* Ez. 1.18
*aspectus*. quid est quod scripturae sacrae eloquiis tria haec in se narrantur, ut in statura altitudinem et horribilis aspectus, id est, terribilem habere memorentur? quaerendum nobis magnopere est, quae divinae scripturae, quae altitudo, qui horribilis aspectus dicitur. **70** sciendum ergo est, quia scriptura ad vitam congruit bene operantis. unde per Paulum dicitur: *qui stat, videat ne cadat.* 1 Cor. 10,12
qui etiam discipulis dicit: *sic state in Domino, carissimi*. et propheta, Phil. 4.1
qui se vita vel moribus ante Dominum videbat, ait: *vivit Dominus,* 3 Reg.
*in cuius conspectu sto.* **71** altitudo vero caelestis regni promissio, 17.1
ad quem tunc pergitur, quando iam mortalis vitae omnis corruptio subiugatur. horribilis vero aspectus est terror gehennae, quae sine fine reprobos cruciat, et semper in cruciatu conservat. statura ergo in rectitudine promissionis est, altitudo in celsitudine supernae

**4.** littera: *pr* in, NP[1] carnis: carnalis, Y[2]F; carnix, V testamenti: testamentum, P aeterni: aeternum, PE[2]FQ intellectus: intellectum, H numquam: *om* U[1]
**68** quia: quum, SU dum[1]: *om* SVU intellectu: intellectum, VUNHEQ; *pr* in, TC mutentur: mutetur, YVUA[1]GE[1]
**69** in[2]: *om* NPHE; + haec, G altitudinem: altitudo, N[3] horribilis aspectus: horribilem aspectum, TFQ aspectus id est terribilem: *om* G[2] nobis: enim, NP qui: quis, MA[2]FQ; quae, YN; quo, G[1]; quid, P[2]
**70** scriptura: scripturae, SUMA[1]GTNE; statura, Y[2]; + statura, Q vitam: vita, MAH operantis: operantes, HE; operantium, N[2] discipulis: discipulus, VU[1]C Domino: domo, YSMAGFQ se: + stare, S
**71** quem: quod, ATCQ; quam, P[2]F pergitur: pertingitur, Y[2]F omnis: hominis, NP cruciat et semper in: *om* YSVUMAG[1]TC cruciatu: cruciato, V promissionis[1]: receptionis, Y[2]; praeceptionis, FQ altitudo: altitudine, SVU[1]

**4.** promissionis, horribilis vero aspectus in minis atque terroribus supplicii sequentis. **72** scriptura igitur sacra staturam habet, quia mores ad standum dirigit, ut auditorum mentes ad terrenam concupiscentiam non curventur. altitudinem habet, quia in caelesti patria aeternae vitae gaudia promittit. horribilem quoque aspectum habet, quia omnibus reprobis gehennae supplicia minatur. **73** ostendit igitur staturam suam in aedificatione morum, ostendit altitudinem in promissione premiorum, ostendit horribilem aspectum in terroribus suppliciorum. recta est enim in praeceptis, alta in promissionibus, horribilis in minis. **74** habet staturam, quum per prophetam dicit: *quiescite agere perverse, discite bene facere, quaerite iudicium,* Is. 1.17 *subvenite oppresso, iudicate pupillo, defendite viduam.* et rursum: *frange esurienti panem tuum, et egenos vagosque induc in domum* Is. 58.7 *tuam. quum videris nudum, operi eum, et carnem tuam ne despexeris.* **75** habet altitudinem, cum per eundem prophetam dicit: *non erit* Is. 60.19 *tibi amplius sol ad lucendum per diem nec splendor lunae inluminabit te, sed erit tibi Dominus in lucem sempiternam et Deus tuus in gloriam tuam.* **76** habet horribilem aspectum, quum infernum describens dicit: *dies ultionis Dominus, annus retributionum iudicii Sion. et* Is. 34.8 *convertentur torrentes eius in pice, et humus eius in sulfur; et erit terra eius in picem ardentem. et nocte et die et non extinguetur in sempiternum.* quam beatus Iob describit dicens: *terra tenebrosa et* Job 10.21

---

**4.** minis: minimis, YVU[1]MAGT; mimis, S terroribus: terribilis, G
**72** staturam: statura, VM mores: mors, U; maiores, M; + et, H dirigit: dirigitur, NP ut: *om* N[1]P[1] ad: a, G altitudinem: altitudo namque, H caelesti: caelestis, YSVUMGP[1]HE patria: patriae, SVUH
**73** igitur: + in, G[2] aedificatione: edificationem, SVH[1]E morum: suam, H[1] promissione: promissionem, V ostendit[2]: + igitur, S aspectum: aspectu, A[1]; aspectus, G promissionibus: repromissionibus, G
**74** staturam: statura, N[1]P[1]EQ; *pr* in, YSVMA[1]GP[1] per: *om* V dicit: dicitur, P quiescite agere perverse: *om* G[1] carnem tuam: domesticos tuos, NPHE; domesticos seminis tui, FQ despexeris: dispexeris, YSA[1]E
**75** per[1]: *om* S tibi[2]: *om* P in[1]: *om* N[1] lucem sempiternam: luce sempiterna, NP gloriam tuam: gloria tua, NP
**76** describens: discríbens, YSA[1]; describet, H dicit: dicens, H Dominus: domini, TN[3]FQ retributionum: retributionis, G[1]E pice: picem, A[2]TPFQ et[4]: *om* NHEF nocte: noctem, V et[8]: *om* NHEFQ quam: quem, M; quum, NP describit: discribit, YSA[1]E; *om* P terra tenebrosa: terram tenebrosam, A[2]CF

**4.** *operta mortis caligine. terram miseriae et tenebrarum, ubi umbra mortis et nullus ordo et sempiternus horror inhabitans.* **77** habet staturam, cum per eam Dominus propitius pollicetur dicens: *sicut caeli novi* Is. 66.22 *et terra nova, quae ego stare facio coram me, dicit Dominus, sic stabit semen vestrum et nomen vestrum.* illi enim veracitur coram Domino stant, qui vitam suam in pravitate non dissipant. **78** habet altitudinem, cum statim subdit: *erit mensis ex mense, et sabbatum ex* Is. 66.23 *sabbato, et veniet omnis caro ut adoret coram faciem meam, dicit Dominus.* quid est mensis, nisi perfectio dierum? et quid est sabbatum, nisi requies, in quo fieri opus servile non liceat? mensis ergo ex mense est, quia qui hic perfecte vivunt, illuc ad perfectionem gloriae perducuntur.

**79** Sabbatum vero ex sabbato est, quia qui hic cessant a perverso opere, illuc quiescunt in caelesti retributione. habet etiam horribilem aspectum, cum protinus adiungit: *egredientur et videbunt* Is. 66.24 *cadavera virorum, qui praevaricati sunt in me. vermis eorum non morietur et ignis eorum non extinguetur.* quid enim horribilius dici, quid cogitari potest, quam damnationis vulnera suscipere et dolores vulnerum numquam finire? **80** de hoc horribili aspectu rotarum bene per Soffoniam dicitur, quum supervenire duris mentibus dies iudicii designatur: *iuxta est dies Domini magnus, iuxta et velox* Zeph. *nimis. vox diei Domini amara, tribulabitur ibi fortis. dies irae dies* 1.14 *illa, dies tribulationis et angustiae, dies calamitatis et miseriae, dies tenebrarum et caliginis, dies nebulae et turbidinis, dies tubae et clan-*

---

**4.** operta: opertam, $A^2CF$; + et, V terram: terra, UMTNPHQ

**77** staturam: statura, H cum: quam, V; dum, H eam: eum, H stare: statura, NPH et nomen vestrum: *om* G veraciter: *tr post* Domino, NP qui vitam suam: *om* P in: *om* G

**78** subdit: subdidit, V ex: sex, G sabbato: sabbatum, G adoret: adorent, G faciem meam: facie mea, $A^2TCP^2EFQ$ ad: *om* M; per, P perfectionem: perfectione, NP

**79** qui$^1$: *om* AG perverso: perversorum, P retributione: retributionem, V; repromissione, NP egredientur: egredient, $A^2$; egrediebunt, $SVUA^1GN^1P$; egrediebuntur, $Y^1E$ morietur: morientur, $P^1$ quid$^1$: quod, G horribilius dici: horribilis dicit, P quid$^2$: quod, G; + quid, HEQ cogitari: cogitare, HE

**80** supervenire: superveniret, $NP^2E$ mentibus: men, H dies nebulae et turbidinis: *om* M turbidinis: turbinis, UHEFQ

**4.** *goris.* **81** et quia exterioris rotae dicta posuimus, restat nunc, ut interioris quoque staturam, altitudinem, et horribilem aspectum offerre debeamus. habet quippe rota interior staturam suam, cum per sanctum evangelium ad terrena desideria incurvari nos prohibet, redemptoris nostri vocibus dicens: *adtendite et non graventur corda* Luc. *vestra in crapula et in ebrietate aut in curis huius vitae.* **82** habet 21.34 altitudinem, cum de eodem redemptore promittit dicens: *quotquot* Jo. 1.12 *autem crediderunt in cum, dedit eis potestatem filios Dei fieri.* quid enim hac potestate altius, quid hac altitudine sublimius dici potest, in qua creatus quisque efficitur filius creatoris? habet horribilem aspectum, cum de reprobis loquitur dicens: *ibunt in supplicium* Mt.25.46 *aeternum.* **83** habet staturam, cum veritas discipulos admonet dicens: *vendite, quae possidetis et date elemosinam; facite vobis sac-* Luc. *culos non veterascentes.* habet promissionis altitudinem, cum dicit: 12.33 *venient ab oriente et occidente et recumbent cum Abraham, Isaac,* Mt. 8.11 *et Iacob in regno caelorum.* habet horribilem aspectum, cum subdit: *filii autem regni eicientur in tenebras exteriores. ibi erit fletus et stridor* Mt. 8.12 *dentium.* quibus rursum veritatis voce dicitur: *vos in peccatis vestris* Jo. 8.24 *moriemini.* **84** habet staturam, cum primi pastoris vocibus dicitur: *ministrate in fide vestra virtutem, in virtute scientiam, in scientia* IIPet.1.5 *autem pietatem, in pietate autem amorem fraternitatis, in amore autem fraternitatis caritatem.* habet altitudinem, cum paulo post dicit: *sic enim abundanter ministrabitur vobis introitus in aeternum regnum* II Pet. 1.11

---

**4.** **81** et[1]: sed, P exterioris: exteriores, G restat: restant, NP[1] ut: *om* YSVUMAGTC offerre: auferre, SHE quippe rota: *tr* YSVUMAGTC per: *om* SVU ad: a, V incurvari: incurva, G[1] redemptoris: redemptor, MAGC; redemptori, V; *pr* sed, SVU nostri: noster, GC et non: ut non, PF; ne, T corda..... et in: *om* P in[2]: *om* NHEFQ

**82** redemptore: redemptorem, V quotquot: quodquod, YSE[2] quid[2]: + enim, NP hac[2]: hoc, SVMA[1]N[1]P[1]H qua: quo, NP efficitur: efficiatur, NPH horribilem aspectum: *tr* H ibunt..... dicens: *om* Y[1]SVUM ibunt: + hii, Y[2]

**83** staturam: statura, N[1] discipulos: + suos, Y[2] vendite: venite, H veterascentes: veterescentes, SUA[1]GPEQ venient: veniet, A[1] cum subdit: *om* NP subdit: dicit, U regni: + huius, CQ veritatis voce: *tr* SE

**84** virtute: virtutem, PHE[1] scientiam: scientia, G; scientiae, P pietate: pietatem, SH autem[2]: *om* E[2]Q amore: amorem, S paulo post: populo, HE; apostolus, NP

**4.** *Domini et salvatoris Domini nostri Iesu Christi.* qui rursus bonis pastoribus pollicetur dicens: *quum apparuerit princeps pastorum, percipietis inmarcessibilem gloriae coronam.* **85** habet horribilem aspectum, cum dicit: *adveniet autem dies Domini ut fur, in qua caeli magno impetu transibunt, elementa vero calore solventur. quum haec igitur omnia dissolvenda sint, quales oportet nos esse in sanctis conversationibus et pietatibus, expectantes et properantes in adventum diei Dei, per quam caeli ardentes solventur, elementa vero ignis ardore tabescent?* **86** habet staturam per Paulum, qui nos a terrenis desideriis erigit dicens: *mortificate membra vestra, quae sunt super terram: fornicationem, inmunditiam, libidinem, concupiscentiam malam, et avaritiam, quae est idolorum servitus.* habet altitudinem, cum promittit dicens: *vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. cum Christus apparuerit, vita vestra, tunc et vos apparebitis cum illo in gloria.* **87** habet horribilem aspectum, cum minatur dicens: *in revelatione Domini nostri Iesu Christi de caelo cum angelis virtutis, eius in flamma ignis, dantes vindictam his, qui non noverunt Deum, et qui non obediunt evangelio Domini nostri Iesu Christi, qui penas dabunt in interitu aeternas a facie Domini, et a gloria virtutis eius.* habet staturam, cum nos admonet dicens: *videte ne quis alicui malum pro malo reddat, sed semper quod bonum est sectamini in invicem et in omnes.* **88** habet altitudinem, cum promittit dicens: *si conmorimur et convivemus, si sustinemus et conregnabimus.* et rursum: *non sunt condignae passiones huius temporis ad futuram gloriam, quae revelabitur in nobis.* habet horribilem aspectum, cum minatur di-

I Pet. 5.4
II Pet. 3.10
Col. 3.5
Col. 3.3
II Thes. 1.7
I Thes. 5.15
II Tim. 2.11
Rom. 8.18

---

**4.** Domini[2]: *om* TFQ qui: + et, V bonis: boni, $Y^2M$ pastoribus: toribus, $Y^1$ gloriae: *om* NP

**85** aspectum: aspectu, H impetu: impetum, G omnia: *om* AGTCF sint: sunt, P Dei: domini, M

**86** staturam: statura, H per Paulum: *pr* cum, YFQ qui: *om* Y desideriis: *om* YSVUMAC mortificate: + nunc. VU concupiscentiam malam: concupiscentia mala, $N^1H$ avaritiam: avaritia, $N^1H$ illo: ipso, NPHEQ

**87** dantes: dantis, PQ evangelio: evangelium, YSUMP a[2]: *om* SVUM staturam: statura, V alicui: *om* G sectamini: sectemini, G in[4]: *om* EFQ

**88** conmorimur: conmoriemur, M convivemus: convivimus, VQ sustinemus: sustinebimus, VP conregnabimus: conregnabimur, $A^1PHE$; regnabimur, M

**4.** cens: *terribilis quaedam expectatio iudicii et ignis aemulatio, quae consumptura est adversarios.* qui rursus ait: *horrendum est incidere in manus Dei viventis.* **89** quae omnia brevi quoque sententia stringit dicens: *ut possitis conprehendere cum omnibus sanctis, quae sit latitudo et longitudo, sublimitas et profundum.* lata quippe est caritas, quia et inimicorum dilectionem capit, et per eam caritatem, qua nos omnipotens apte diligit, etiam longanimiter portat. **90** hoc ergo nos debemus exhibere proximis, quod indignis nobis a creatore nostro conspicimus exhiberi. latitudo itaque et longitudo ad staturam pertinet, quia per amorem mores dilatat, ut fraterna mala caritas longanimiter portet. sublimitas autem est aeternorum illa remuneratio premiorum, de cuius inmensitate dicitur: *quod nec oculus vidit nec auris audivit nec in cor hominis ascendit, quae praeparaverit Deus diligentibus se.* **91** habet ergo in sublimitate altitudinem, quia aeterna sanctorum gaudia nulla nunc praevalent cogitatione penetrari. profundum quoque est illa inaestimabilis damnatio suppliciorum, quae eos, quos susceperit, in imis dimergit. in quibus sacra eloquia horribilem aspectum habent, quia inaestimabilem terrorem audientibus incutiunt, cum supplicia inferi loquuntur. **92** bene ergo dicitur: *statura quoque erat rotis et altitudo et horribilis aspectus,* quia scriptura sacra in utroque testamento et admonendo recta est, et promittendo alta, et minando terribilis. cetera vero tam interiora quam exteriora occulta fuerunt, quod involuta se invicem tergerent et utraque, si per Christum non fuissent revelata, nequaquam per legem poterant intellegi, sicut dicit *signatum sigillis septem,* id est, omni mysteriorum plenitudine obscuratum.

Heb. 10.27 Heb. 1.10; 31 Eph.3.18 I Cor.2.9 Ez. 1.18

---

**4.** quaedam: quidem, YSVTCP; quidam, $A^1GE$

**89** stringit: instringit, P caritatem: caritate, V apte: late, SNPHEFQ longanimiter: longanimitas, N; longanimitatis, G

**90** creatore: creatori, V conspicimus: conspeximus, G dilatat: dilatant, M caritas: caritatis, S inmensitate: inmensitatem, YVM$A^1$GH auris: aures, $A^1$GNP cor: corde, $H^1E$

**91** praevalent: praevalet, M inaestimabilis: inextimabilis, YSVTEFQ dimergit: demergit, VCF; dimergere, G inaestimabilem: inextimabilem, YSVTEQ inferi: *om* $AG^1TC$; in inferis, $G^2$

**92** et$^2$: *om* V tam: *om* N mysteriorum: ministeriorum, G plenitudine: plenitudinem, SV

**4.** **93** *Et vidi angelum fortem praedicantem voce magna, quis est* 5.2
*dignus accipere librum et solvere signa eius.* angelus iste fortis, qui dicit inclamasse, inquirendo, quis esset dignus, qui aperiret librum vel signa dissolveret, omnium scripturarum vel sanctorum patrum chorus habendus est, qui in divina admiratione conversi praesentium dispositionem temporum vel cunctarum ordinem rerum, quae universa Deo magistrante signata sunt, fidei oculis intuentes operatorem eorum Dominum maiestatis intellegunt et praeconantur et dicunt; **94** quis dignus est intellegere haec omnia et aperire secreta Domini, quae in hac hebdomada mundi istius mirabili confirmatione disposuit, ordinatione fundavit, consilio statuit, virtute construxit? praespicue tamen Christus hunc librum tunc aperuit, cum corpus paternae voluntatis adgressus, natus, et passus est. **95** ecce librum apertum. solvit autem nunc utriusque libri praedicta, quae de patriarchis et prophetis de eo fuerant vaticinata, omnia in se compleret, et sic crucem ascenderet perficiens prophetiam usque ad finem. sequitur denique et ostendit septem ipsa signa, ut Christus, qui caput est, quod ipse fecit suae membrum ecclesiae, facienda demonstraret. **96** et ipsa septem signa, quae in Christo soluta sunt, id est, per omnem mundum manifestata, haec sunt: primum corporatio, secundum nativitas, tertium passio, quartum mors, quintum resurrectio, sextum gloria, septimum regnum. **97** hos septem sigillos ecclesia habet solutos, et haec signa est actus ecclesiae a passione usque in adventum Domini, sicut promiserat dicens: *veni, ostendam tibi, quae oportet fieri post haec.* 4.1

**4.** **93** praedicantem: praedicante, H voce magna: vocem magnam, $N^1P$ quis$^1$: qui, $Y^2VMA^1$ accipere: aperire, NPF qui$^2$: *om* $Y^1$ aperiret: aperiet, U vel: + vel, $Y^1$ conversi: conversus, G dispositionem: dispositione, NP magistrante: inspirante, H oculis: oculos, $YSUA^1GN^1PE$ eorum: horum, EF; morum, Q maiestatis: magestatis, YSVUMAG praeconantur: praeconatur, VG
**94** hac: haec, $YSUA^1NPHE$; *om* F ordinatione: + sua, $H^2$
**95** solvit: solvi, UNPEQ fuerant: fuerunt, EF in se: ipsa, G ad: in, MN membrum: membra, GE; membre, $NP^1H$
**96** septem: septe, $YA^1$ sunt$^1$: est, $N^1P^1E^1$ omnem: omne, $N^1P^1E^1$ manifestata: manifesta, M; + est, G nativitas: natifitas, Y
**97** hos: hoc, $A^1H^1$; haec, TCF sigillos: sigilla, $A^2TCF^1$ solutos: soluta, $A^2TCF^1$ est: sunt, TCQ veni: + et, HF

**4.** *et nemo poterat neque in caelo, neque in terra, neque subtus terram aperire librum, neque respicere illum*; **98** ex omnibus ergo creaturis, quae sunt in caelis, in terra, et in abissis, id est, neque iustus, neque anima vivens, neque sepultus, aperire librum neque videre illum, id est,contemplari splendorem gratiae testamenti novi, quod est evangelium; sicut filii Israel velatam faciem Moysi, id est, legis veteris testamenti, testamentum novum intus continentem aspicere non potuerunt. 5.3

**99** *Et ego*, inquit, *flebam multum, quod nemo dignus inventus est aperire librum, nec videre illum*. fragilitatis et humanitatis conscius flebat hic sanctus, quod in ecclesia praevidebat neminem esse tam dignum, qui aperte haec omnia intellegeret, vel consideratione conspiceret. nunc tamen ecclesia plangit onerata et gravata implorat sui redemptionem. 5.4 **100** *et unus de senioribus dicit mihi : ne fleveris ; ecce vicit leo de tribu Iuda, radix David, aperire librum et sigilla eius*. unus ex senioribus corpus totum prophetarum dixit. prophetae consolabantur ecclesiam, per scripturas nuntiantes Christum de tribu Iuda, radicem David, qui impleret Dei voluntatem et ecclesiam redimeret. non enim obstat, quod Iohanni, qui est omnis ecclesiae figura, haec post Christi passionem ostensa sunt, quae ante passionem facta sunt. 5.5 **101** omnis enim qui recte credit Christum, videt etiam praeterita iam facta, quae adhuc nova ventura sunt, quae ante Deum iam vetusta sunt. et sic cognoscis per scripturas novissima prima et prima novissima. haec omnia in Christo erat reservata, quia nos non potueramus salvi esse nisi per Chri-

---

quia nos, § 101, *deficit* N

---

**4.** terra: terram, VN$^{2}$ terram: terra, VQ illum: illud, YSVUMA$^{1}$G **98** caelis: + et, GQ anima: *om* YSVUMAGTC testamentum: *om* NPHEFQ **99** inquit flebam: *tr* U aperire . . . illum: *om* U intellegeret: intelligere, NP ecclesia: ecclesiae, NP gravata: grata, N$^{1}$; gravatam, N$^{2}$ redemptionem: redemptione, N$^{1}$ **100** de$^{1}$: ex, H dicit: dixit, CFQ; dici, A$^{1}$ ne fleveris: *om* YSVUMAGTC dixit: dei, M consolabantur: consolabuntur, VMAG Christum: christo, V impleret: implet, M ecclesiam: ecclesia, YSU enim: *om* U$^{1}$ Iohanni: iohannem, SVU qui: quod, YSVUMAGC ecclesiae: ecclesia, YSVU figura: figuram, V passionem: ante passione, V **101** credit: credet, YSVUA$^{1}$N$^{1}$P Christum: *om* G$^{1}$Q et sic: et si, M scripturas: scriptura, NP prima$^{1}$: *om* M reservata: reservatum, YSVU; reservatam, G potueramus: poteramus, CQ

**4.** stum, sicut scriptum est: *quum adhuc essemus peccatores, Christus pro nobis mortuus est. multo magis ergo iustificati in sanguine eius salvi erimus per illum ab ira.* **102** sequitur et describit, quo modo et ubi vicerit vel vincat leo de tribu Iuda. propterea enim praeterita refert, cum futura promiserit, quia subtiliter spiritus in specie genus abscondit, et praeteritis futura demonstrat, sicut Iacob filiis suis, quicquid eis futurum erat, praesentibus in benedictione demonstravit. Rom.5.8

**103** *Et vidi in medio throni, et quattuor animalium, et in medio seniorum agnum stantem, quasi occisum, habentem cornua septem, et oculos septem, qui sunt septem spiritus Dei missi in omnem terram.* ecce apertissime demonstravit Dominum nostrum Iesum Christum, quem non mortuum sed quasi occisum propter passionem et transactam dixerit mortem. et in medio throni se vidisse hoc dicit, id est, in potestate et magnitudine deitatis. **104** *et quattuor animalium,* quod intellegitur in quadrifario evangeliorum ordine. *et in medio seniorum,* hoc est, legis et prophetarum vel apostolorum choros adsignat. ibi hunc agnum, non occisum sed tamquam occisum, id est, qui et mortem vicerit et calcaverit passionem, se vidisse testatur. **105** sed quia patriarchas, prophetas, et apostolos ecclesiam diximus, et hanc ecclesiam corpus esse summi capitis Christi, haec membra cum capite aliquando in scripturis unus agnus nuncupatur; aliquando specialiter Christus, aliquando generaliter omnis ecclesia. **106** et quod olim caput passus est, nunc in ecclesiam patitur per membra, quia suam ecclesiam induit, quae in illo veluti occisa est, et cotidie occiditur ecclesia pro Christo, 5.6

---

**4.** per: *om* G¹
**102** modo: + ergo, H promiserit: promiserat, Y¹ futura: futurum, V
**103** omnem terram: orbem terrarum, MF quem: que, YSVUMAGT transactam: transacta, YSVMA¹G magnitudine: magnitudinem, V
**104** in¹: *om* SVUH quadrifario: quadrifido, Y¹SVMTHEQ; quadrifa, A¹; quadrifindo, Y²; quadrifluo, GF; quadrunio, P hoc: haec, V choros: corus, V non: *om* A¹; *tr post* occisum, Q et⁴: eo, P¹; eum, P² et⁵: *om* P testatur: *om* M
**105** aliquando..... ecclesia: *om* H
**106** passus: passum, TCP² ecclesiam: ecclesia, P²HF; ecclesiae, P¹ patitur: patimur, HQ per: *om* PE² quia: qui, M ecclesia: *pr* in, YSVMA¹GHEFQ

**4.** ut cum eo vivat in aeternum. nemo autem putet suos apostolos aut martyres esse mortuos pro Christo, et iam cessare martyrium, et persecutores in ecclesia non esse. **107** et eo tempore martyres fuerunt et persecutores, et nunc martyres sunt et persecutores. duo quippe sunt genera martyrii; unum aperte per gladium, aliud in occulto per penitentiam; et hi sunt filii apostolorum, quia eodem spiritu generati sunt. **108** persecutores vero horum filii sunt eorum, qui illos occiderunt, quia eodem spiritu generati sunt, et Christum in familia eius occidunt, et agnus semper stans in medio seniorum per caput et usque in finem saeculi in membris occiditur. de talibus enim apostolus dicit: *apud illos Christum specialiter crucifigi.* **109** Heb. 6.6
quamquam hoc aperte non esset, manifestat dicens: *o stulti Ga-* Gal. 3.1
*latae, qui vos fascinavit, ante quorum oculos Christus crucifixus est?*
hoc itaque a talibus patitur ecclesia usque in finem, quod passa est ab initio. necesse est enim semper *filium hominis* in Ierusalem ire et *multa pati a senioribus et principibus sacerdotum et scribis, et* Mc. 8.31
*occidi et post tres dies resurgere.* **110** principes vero, quod dicit, potestates huius saeculi vel sacerdotes, qui recte in ecclesia vivere nolunt. de his scriptum est, *maior serviet minori,* et stultus serviat Gen. 25.23
prudenti. quia cum suffert sanctus contumeliam, princeps minori servire dicitur. **111** hic agnus semper dicitur et per passionem se manifestari testatur.

*Habentem,* inquit, *cornua septem et oculos septem.* in cornibus 5.6
potestas et virtus Christi est. in septenario numero mundi narrat statum, quem potenter regit, et cui potentissime dominatur.

---

**4.** eo: aeterno, PE suos: solos, GCF cessare: cessasse, YMT in..... esse: *om* $G^1$ ecclesia: ecclesiam, P
**107** et$^1$: *om* H eo: pro, AGC et nunc.... persecutores: *om* $G^1E^1$ genera: + sunt, SUM; genere, $A^1$ aliud: alium, P occulto: occultum, V
**108** horum: eorum, P eorum: *om* P eodem: eorum, P semper: *om* P dicit: ait, H illos: *om* $P^1$ specialiter: spiritualiter, PHF
**109** qui: quis, SG fascinavit: + veritati (veritate, S) non obedire (obeditis, F), SEFQ sacerdotum: potestatum, H
**110** quod: quos, STC sacerdotes: + sunt, HC serviet: serviat, AGCEF serviat: serviet, MTCP contumeliam: contumelia, YSV$U^1$M$A^1$G; contumelias, $U^3$P
**111** semper: + occidi, SHE dicitur: occiditur, PFQ per: *om* H potenter: potentes, UPF; potent, T dominatur: dominator, G

**4.** **112** oculos septem septem dicit spiritus, id est, sanctum spiritum septem virtutibus graduum gloriosum manere in Domino nostro Iesu Christo significat. sicut scriptum est: *Iesus plenus spiritu sancto;* Luc. 4.1 de hoc spiritu dona ecclesiae suae distribuit per gratiarum donationes. non est enim in omni terra, qui possit habere spiritum Dei, praeter ecclesiam. **113** *et venit et accepit de dextera sedentis supra* 5.7 *thronum librum.* sed quis accepisse dicitur, diligentissime considerandum est atque dicendum. re vera agnus, id est, homo adsumptus quia pro nostra salute se morti tradi voluntate dignatus est; hic accipit librum, id est, potestatem operum Dei; *de dextera sedentis in throno*, a Deo patre cuncta suscipit, sicut ipse dicit: *omnia quae* Jo. 16.15 *habet pater, mea sunt.* **114** tunc accepit hunc librum, quando resurgens a mortuis mysterium a sanctis absconditum trinitatis ostendit, et patefecit in mundo, et dedit potestatem ecclesiae dicens: *sicut misit me pater, et ego mitto vos.* et quod ipse in illis per- Jo. 20.21 ficiat, quod donat, sic dicit: *ecce ego vobiscum sum omnibus diebus* Mt. *usque ad consummationem saeculi.* 28.20

**115** *Et quum accepisset librum, illa quattuor animalia, et viginti* 5.8 *quattuor seniores ceciderunt ante agnum*, id est, ante Iesum Christum, qui cum ipso agno sedet ad dexteram Dei. thronus et animalia et seniores, hoc totum, agnus sunt. isti cadunt ante agnum, id est, Christum incarnatum, qui mortuus est et resurrexit. **116** sequentes vestigia eius humiliari, in penitentia cadere dicuntur. *habentes singulas citharas*, id est, corda laudantium. *et fialas aureas*; haec sunt vasa in domo magna; vasa animae sanctae sunt. *plenas odorum,* 5.8 *quae sunt orationes sanctorum; et cantabant canticum novum.* **117** con-

---

absconditum, § 114, *deficit* E

---

**4.** **112** sanctum: *om* $P^1$ septem$^2$: *om* VUMAG$^1$TCF nostro: *om* S ecclesiam: ecclesia, YSVUMA$^1$G

**113** quis: qui, YMA$^1$TH; quia, UCFQ; quid, PE; qua, G dicitur: diligitur, M; *om* Q morti: morte, P tradi: tradidi, P accipit: accepit, PFQ id: hoc, PEF suscipit: suscepit, P

**114** in$^1$: *om* TP$^2$ illis: illo, P quod: quo, $U^1$

**116** singulas: singuli, HF animae sanctae: animas sanctas, YSVUMA$^1$GP$^1$ plenas: plenus, A odorum: odoramentorum, $U^2G^2$TCQ; odor, $G^1$

**4.** iuncta veteris testamenti praedicatio cum novo populo Christiano Victorin.
ostendit cantantem canticum novum, id est, confessionem suam 5.8
publice conferentium. novum est Dei filium hominem fieri; novum
est enim cum corpore ad caelos ascendere; novum est remissionem
peccatorum omnibus dare; novum est spiritu sancto signare ho-
mines; **118** novum est sacerdotium accipere sacrae observationis,
et regnum expectare inmensae promissionis. cithara enim, chorda
in ligno extensa, significat carnem Christi passionis ligno coniunc-
tam, sive et fidelium sanctorum corda laudantium; **119** fialas
vero confessionem et novi sacerdotii propaginem; angelorum autem
multorum immo omnibus * salus et testimonium universae crea-
tionis Domino nostro referentium gratulationem liberationis omnium
de clade mortis. **120** haec fialas ipsa sunt vasa in domo magna,
quae cantant canticum novum dicentes: *dignus es Domine accipere* 5.9
*librum et aperire signa eius, quoniam occisus es, et redemisti nos Deo*
*in sanguine tuo ex omni tribu et populo et lingua et natione; et fecisti* 5.10
*nos Deo regnum et sacerdotes et regnabimus in terra.* **121** ostendit
animalia et seniores ecclesiam esse, dum dicunt *redemisti nos in*
*sanguine tuo*; ostendit in quo caelo sint ista animalia et seniores,
dum dicit *fecisti nos Deo nostro regnum et sacerdotes et regnabimus* 5.10
*super terram.* ostendit praeterea ecclesiam accipere librum in Chri-
sto, dum, redempti ex omni populo et tribu et gente et lingua,
non dicunt, dignus es et accepisti, sed *dignus es accipere.* **122**
quae enim accepit in Christo omnem potestatem in caelo et in
terra, cum resurgeret, ipsa accipit usque in finem per baptisma

---

et dominus, § 122, *deficit* A

**4.** **117** veteris: veteri, SVU populo Christiano: populum christianum, $A^2$ conferen-
tium: confitentem, $P^2FQ$ Dei filium: *tr* PHQ enim: *om* P omnibus: hominibus, P novum..... homines: *om* $U^2$
**118** sacerdotium: sacerdotio, M chorda: *om* YVUMAG$^1$TC ligno$^2$: *pr* in, $G^2P^1$
**119** vero: *om* V; + confessio, MAGH omnibus: hominibus, G liberationis: revelationis, V; revelationem, P
**120** haec: he, $A^2GTCQ$ fialas: fialae, $A^2TCP^2H^2Q$ ipsa: ipsas, YM quae: qui, $P^1$ et$^1$: *om* $A^1$ aperire: *om* A terra: terram, $YA^2GCF$
**121** ecclesiam: haec gloriam, P nos: *om* $P^1$ sint: sunt, P redempti: redemisti, $MA^2$ es$^1$: *om* $U^1$ et$^3$: *om* U sed: et, $U^1$
**122** accipit: concepit, H; accepit, GC

**4.** resurgens, et Christo semper adhaerens. et Dominus in ea perfecit, quod incohavit; et ipse coronatur in ea, quam coronat. nihil est enim quod fecerit aut habeat sine suo corpore.

**123** *Et vidi et audivi voces angelorum multorum circa thronum,* 5.11
*et circa quattuor animalia, et circa seniores.* quod sit thronus, animalia, seniores, in quorum medio vocem audivit, ostendit. hi angeli sancti intelleguntur; si enim filii Dei dicuntur, quare non dicantur et angeli? *et erat numerus eorum miriades miriadum et* 5.11
*milia milium.* **124** miriades Graece dicuntur, quod est milia milium, utique innumerabilium. *dicentium voce magna, dignus est agnus,* 5.12
*qui occisus est accipere potestatem et divitias et sapientiam et fortitudinem et honorem et gloriam et benedictionem; et omnem creaturam,* 5.13
*quae in caelo, et quae in terra, et sub terra, et in mari, et quae sunt in eis.* **125** numquid de Domino dixerunt: *dignus est agnus, qui occisus est, accipere divitias et sapientiam,* cum ipse sit thesaurus omnium et sapientia Dei? sed hanc potestatem de suo corpore, id est pro ecclesia, dicit. sed quia ecclesiam membra est, transit in caput dicens: *et omnem creaturam, quae est in caelo et in terra.* **126** quamvis nec hoc durum sit accepisse; ecclesia accepit certe Primas.
cum ea quae resurrexit. si durum est habere membra, quod habet caput, nec illud iactatum potest videri, quod dicit ecclesia, dignum se omni creaturae, quia etsi unumquodque membrum religiosa humilitate in hoc mundo se indignum iudicat. totum tamen corpus participem esse dicimus capitis sui, sicut scriptum est, *cum illo* Rom.
*omnia nobis donabit.* 8.32

---

**4.** resurgens: resurgentis, $G^2P$ coronatur: conatur, $Y^1SVU^1MC$ fecerit: fecerat, P
**123** voces: vocem, $Y^1BTCHQ$ circa: circum, PH quod: quid, SCQ sit: sint, G animalia: + et, H miriades: *om* $BG^1T^1C$
**124** est$^2$ ⁊: es, $H^2F$ sapientiam: + et regnum, G omnem: *om* $G^1$ creaturam: creatura, V et sub terra: *om* H sub: subtus, PF et$^{10}$: *om* B
**125** sapientiam: sapientia, V sapientia: sapientiam, G sed$^1$..... dicit: *om* YVUM quia: qui, P ecclesiam: ecclesia, VBGT; ecclesiae, P membra: membrum, TCQ; *om* B
**126** durum$^1$: duorum, G ecclesia: ecclesiam, GTPQ membra: *om* $G^1$ dignum: dignam, UPFQ; digna, $G^2T$ unumquodque: unum quoque, $VU^1MB^1GTCPHF$ membrum: membrorum, BGC indignum: indignam, SVUB participem: participes, B; particeps, TCQ capitis: capiti, GH

**4.** 127 *Omnes*, inquit, *audivi dicentes sedenti in throno*, id est, 5.13
patri et filio et agno, id est, ecclesiae, *benedictio et honor et claritas et potentia in saecula saeculorum; et quattuor animalia dicebant amen,* 5.14
*et seniores ceciderunt et adoraverunt.* 128 ecclesia utique dicit amen. eadem animalia sunt seniores, qui, postquam perhibuerunt testimonium dicentes amen, adorant discriptam ecclesiam, et eius officiis discribet et actus ab initio usque in finem, resignatio sigillorum, ut diximus.

---

omnes, § 127 *incipit* E

---

**4.** **127** inquit audivi: *tr* G ecclesiae: + sacrae, U
**128** perhibuerunt: perhibuerint, HQ discriptam: descriptam, B officiis: officia, $CP^2$ discribet: discribunt, $CP^2$ actus: actibus, T

# LIBER QUARTUS
# DE SEPTEM SIGILLIS

## STORIA

**T. 6.** 1 Et vidi, cum aperuisset agnus unum ex septem sigillis, audivi unum ex quattuor animalibus, dicens sicut vocem tonitrui: veni et vide. 2 et ecce equus albus, et qui sedebat super eum habens arcum, et data est ei corona, et exiit vincens ut vinceret. 3 et cum aperuisset sigillum secundum, audivi secundum animal dicens: veni et vide. 4 et exiit alius equus roseus; et sedenti super eum datum est tollere pacem de terra, et ut invicem se occiderent, et datus est ei gladius magnus. 5 et cum aperuisset tertium sigillum, audivi tertium animal dicens: veni et vide. et ecce equus niger; et qui sedebat super eum, habebat in manu sua stateram. 6 et audivi vocem de medio quattuor animalium dicentium: bilibris tritici denario, et tres bilibres hordei denario; vinum et oleum ne laeseris. 7 et cum aperuisset quartum sigillum, audivi quartum animal dicens: veni et vide. 8 et ecce equus pallidus; et qui sede-

T. 6. 1 *deficit* Y habens, T. 6. 2 *deficit* H

**T. 6.** 1 unum[1]: unus, SVM; *om* U veni et vide: *om* P
2 data: datum, VU[1] ei: *om* U corona: coronam, G ut: et, V
3 sigillum: *om* V
4 et[1]: *om* U sedenti: sedente, V ut: *om* SVUMB[1]GPE datus: datum, SVU[1]M
5 stateram: statera, P[1]
6 bilibris: biilibris, S denario[1]: denarii, P
7 dicens: dicentem, G

**T. 6.** bat super eum, nomen erat illi mors, et infernus sequebatur eum. et data est ei potestas super quartam partem terrae, interficere gladio, fame, morte, et bestias terrae.

## EXPLANATIO DE QUATTUOR EQUORUM

Victorin.

**1.** 1 Aperto primo sigillo quum dicat se vidisse equum album 6.1
et equitem et coronam, et habentem in manu arcum; hoc enim primum factum est, postquam enim ascendit in caelum Dominus et aperuit universa, misit spiritum sanctum, cuius verbo praedicatores tamquam sagittae ad cor humanum pergentes evincerent incredulitatem. 2 corona autem super caput praedicatoribus est repromissa per spiritum sanctum. ideoque ait: unum de animalibus dixisse, quia omnia quattuor unum sunt. *veni et vide; veni* dicitur 6.1
invitato ad fidem. *vide* dicitur ei qui non videbat. ergo equus albus verbum est praedicationis cum spiritu sancto in orbem missum. 3 ait enim Dominus: *praedicabitur hoc evangelium per totum orbem* Mt.24.14
*terrarum in testimonium omnibus gentibus, et tunc veniet finis.*

*Et quum aperuisset sigillum secundum, audivi secundum animal* 6.3
*dicens : veni et vide. et exiit alius equus roseus, et sedenti super eum* 6.4
*datum est tollere pacem de terra, ut invicem se occiderent, et datus est ei gladius magnus.* 4 equus roseus et qui sedebat super eum habens gladium, bella sunt significata futura, sicut in evangelio Luc.
legimus: *surget enim gens contra gentem et regnum adversus regnum,* 21.10

---

1. 1 *incipiunt* YAH, *deficit* Q

---

**T. 6.** 8 gladio: gladium, V morte: *om* P bestias: bestia, U

**1.** 1 de quattuor equorum: de equo albo, BGTCH et[3]: *om* MAGTC manu: manum, U; + sua, AGTC primum: primo, YVMHEF ascendit in caelum: *tr* AGTC caelum: caelo, SUM; caelos, V ad: a, U

2 corona: coronam, YSVU repromissa: repromissam, YVU quattuor: + sunt, U ergo: ego, H

3 hoc: *om* H sigillum: sigillo, G secundum[2]: *om* V sedenti: sedentem, V ut: et, P est[2]: *om* VE ei: *om* P magnus: *om* Y[1]VUM

4 futura: ventura, Y[1]

1. *et erunt terrae motus magni.* 5 gens quod dicit contra gentem, id est, populus surgit contra populum; regnum vero adversus regnum, id est, ecclesiam adversus ecclesiam, quia illi, qui sub nomine religionis ecclesiam se simulant, semper contra ecclesiam pugnant. 6 hi in equo roseo sedent; contra victricem in equo albo vincentemque ecclesiam exeunt et pugnant contra eam, quia cum eis scribuntur, qui aperte sanguinem innocentem fundunt. sic generaliter in equo roseo in specie absconduntur, quae in uno membro equus roseus nuncupantur. 7 hic equus populus sinister dicitur et sessore suo diabolo sanguinolento, quamvis et prophetam Zachariam *equum* Domini *roseum* dicat. sequitur, et describit species, Zach.1.8
omne corpus martyrum. sed ille suo sanguine est rubeus. iste vero alieno, cui datus est gladius magnus tollere pacem de terra. re vera suam pacem tollit, quia spem suam in terra habet; 8 ecclesia vero aeternam pacem, quam ei Christus reliquit, cum dicit: *pacem* Jo. 14.27
*meam do vobis, pacem meam relinquo vobis. non quo modo mundus dat pacem, do vobis.* gladium autem generaliter in omnes dicit, non solum aperte in occisione, sed etiam spiritualiter unus alterum per exemplum mortis occidit. 9 *per peccatum enim mors,* sive in Rom. 5.12
eos quos in morte, sive quos in vita, interficit. et terram diaboli, id est, corpus eius invicem multiformiter occidit, dum ad mortalia

pacem meam, § 8, *incipit* N

1. 5 dicit: dicitur, T regnum$^{2}$: regno, U$^{2}$ ecclesiam$^{1}$: ecclesia, VA$^{2}$CP$^{2}$EF quia: qua, U; qui, M ecclesiam$^{3}$: *tr post* simulant, SVUM; ecclesia, M; *tr post* se, HF se: *om* PE simulant: + ecclesia, Y pugnant: pugnat, YM
6 sedent: + et, PEF victricem: vicem, VUMAGTCP$^{1}$H pugnant: pugnat, M nuncupantur: nuncupatur, MA$^{1}$GCPEF; nucupantur, V
7 diabolo: diabulo, S sanguinolento: sanguinulento, S; sanguinolentus, G$^{2}$PHE prophetam: *pr* aput, Y$^{2}$PHEF; prophetarum, M; propheta, T Zachariam: zacaria, VT sequitur et describit species: id est, PHEF; *pr* id est, G rubeus: robeus, G iste: isti, V terra$^{1}$: terram, SV tollit: tollet, YSVUA$^{1}$GEF; tollere, P terra$^{2}$: terram, SVPF
8 ecclesia: ecclesiam, V reliquit; relinquit, SVU; + accepit, Y$^{2}$SG$^{2}$PHEF meam$^{2}$: *om* CF non..... vobis: *om* V non: *om* H quo: quod, G pacem$^{4}$: ego, YVA; + ego, MH occisione: occisionem, V
9 per: *om* P vita: vitam, NP terram: terra, NP dum: cum, MAGPH

1. alter alterum provocat. sequitur et describit species ipsius gladii intus ac foris.

10 *Et quum aperuisset tertium sigillum, audivi tertium animal* 6.5
*dicens : veni et vide. et ecce equus niger, et qui sedebat super eum ha-*
*bebat in manu sua stateram. et audivi vocem de medio quattuor ani-* 6.6
*malium dicentium : bilibris tritici denario, et tres bilibres hordei denario ;*
*vinum et oleum ne laeseris.* 11 equus niger famem significat intra ecclesiam spiritualem, eo quod per malos praepositos verbum praedicationis parvulis minime praebeatur; sicut scriptum est: *parvuli petierunt panem et non erat, qui frangerent eis.* 12 et quia Thren. 4.4
Dominus suam ecclesiam per mundum habet diffusam, ut eam semper ostenderet, ait: *erunt fames per loca.* proprie autem exten- Mc. 13.8
ditur verbum usque ad antichristi tempore, quando grandis famis est futura, quando et omnes laedentur. 13 statera autem in manu libra est examinis, in qua singulorum merita ostendet, id est, iustitiae simulatione, cum foras ostendit, quod intus non habet. ait enim: *vinum et oleum ne laeseris.* 14 dum autem in medio ani- 6.6
malium dicitur, *ne laeseris,* ostenditur illic intra ecclesiam esse simulationem sanctitatis, qui ecclesiam spiritualiter laedit, quia infirmas mentes ad suam sectam perducit; quum enim dicit, *ne laeseris,* ac si dicat, hominem spiritualem ne plagis percusseris. 15 describit enim mysterium facinoris *et spiritualia nequitia in* Eph.6.12

---

autem, § 12, *incipit* Q

---

1. alterum: altero, YVUM sequitur... species: *om* YVUMAG$^{1}$TC ipsius... foris: *om* G$^{1}$C
10 animalium: animal, AG bilibris: bilibri, V et tres..... denario: *om* AG$^{1}$C laeseris: lesis, G
11 famem: famis, H ecclesiam: ecclesia, U parvulis: parvulus, V panem: pane, N
12 erunt: erit, A$^{2}$T; erat, PF antichristi: antichristum, ME tempore: tempora, VA$^{2}$PF; tempus, TCQ famis: fames, A$^{2}$TCNHF
13 est$^{1}$: *om* P merita: meritum, NP ostendet: ostendit, TCQ simulatione: simulationem, TCFQ
14 dum..... laeseris: *om* Y$^{1}$ ecclesiam$^{1}$: ecclesia, VUMNHE simulationem: simulatione, VU qui: quae, UA$^{2}$TCFQ infirmas: infirmitas, GN suam sectam: sua secta, SUMA$^{1}$GNH
15 describit: discribet, Y$^{1}$SVUA$^{1}$E; describet, PF spiritualia nequitia: spirituales nequitias, A$^{2}$C

1. *caelestibus*, quibus non permittunt neque in se propter alios neque in aliis observantibus virtutem sacramentorum posse violare. oleum vero et vinum unctionem et sanguinem Domini dicit, in quem fuerit, laedi minime potest. 16 in tritico autem et hordeo ecclesiam dixit, sive in magnis sive in minimis, id est, sive in episcopis et populis. non est autem minus una bilibris a tribus. bilibra enim unus modius est et tres bilibras tres modii sunt, quia et in unione perfectio est, et in trinitate similiter. 17 sic Dominus in *farinae* Mt.13.33 *mensurae satis tribus*, id est, tribus semodiis *fermentum* dicit *absconditum*. quod si hoc in mysterio non esset, non debuerat dicere absconditum, nec per alium evangelistam farinae mensuram nominaret. 18 ostendit fermentum, id est, doctrinam ex modico omnem populum sacri numeri, quod est trinitas, implere. sed et pretium docet unum esse triticum et hordeum. si enim pusilli sunt et magni, quod merito in sanctitate unus praecellat alterum, utrique uno denario, id est, perfecto pretio redempti sunt. 19 quod si gratia per spiritum donationis discernuntur, pretium tamen aequat et meritum. sive magnos et minimos, id est, episcopos et populos unum corpus ostendit. 20 apostoli etiam in hordeo figurati sunt, cum *reliquiae* operum Christi fuissent *duodecim cophini*, qui sunt Mt.14.20 corpus praepositorum, id est, apostolorum et omnium episcoporum, qui in apostolorum numero nuncupati sunt, et post praepositos septem sportae, quae sunt corpus septiformis ecclesiae. 21 uterque enim numerus sanctus est et utrumque perfectum numerum dixit. nam et cophini et sportae plenae reliquiarum ostendit operationis

---

1. permittunt: permittitur, $G^2$NPHEQ in se: *om* $U^1$G in quem: in quo, $T^1$E
16 hordeo: oleo, $Y^1$SVUM populis: *pr* in, GN autem: *om* G una: *om* S bilibra: bilibris, TF bilibras: bilibre, $P^2$Q; libre, $A^2$TCFQ; libras, $A^1$G; bilibris, $MP^1$ quia: qui, NPHE
17 id est tribus: *om* $G^1$ mysterio: ministerio, MAGTCFQ esset: est, YVUMAGTC
18 doctrinam: doctrina, V est trinitas: *tr* M; est trinitatis, NPH implere: impleret, G esse: esset, VE et$^2$: atque, $G^2$NEF praecellat: praecellet, NP; praecedat, G perfecto: perfectio, G
19 gratia: gratiae, $MA^2$H unum: uno, V
20 figurati: figurate, V fuissent: fuisset, H numero: numerum, V praepositos: praepositus, V
21 enim: *om* H dixit: dicit, AGC ostendit: ostendunt, TQ; + et, SAGCQ

1. Christi reliquias, id est, novissimi temporis ecclesiam; ut sive in episcopis sive in populis nullo modo possit minorari, sic secundum Iohannem iussit ex ipsis reliquiis *nihil omnino deperire.* 22 quod si aliquis calumniator contra haec dicit: quid enim si secundum virtutem non de hordeaceo sed de tritico sufficiebat pro reliquiis septem superasse sportas? 23 nobis tamen magis proficit aliena curiositas, utramque materiam nunc esse completam in ecclesia, ut sicut in hordeo ostendit duodecim apostolos, ita et in tritico septiformes populos; ubique enim septenarius numerus plenitudo est eius rei, de qua agitur. sicut in figura ecclesiae sub Israelita persecutore dictum est: *reliqui mihi septem milia virorum, quia non curvaverunt genua Baal.* Jo. 6.12 3 Reg. 19.18

24 In quarto equo describit simulationem et hypocrisin manifestatam; *et quum aperuisset quartum sigillum, audivi quartum animal dicens: veni et vide. et ecce equus pallidus, et qui sedebat super eum, nomen ei erat mors, et infernus sequebatur eum. et data est ei potestas super quartam partem terrae interficere gladio, fame, morte, et bestiis terrae.* 25 duae partes sunt in mundo, populus Dei et populus diaboli. nam diaboli populus in duas divisus est partes, id est, in Christianis et paganis. duae itaque hae partes contra unam pugnant, id est ecclesiam. 26 propterea ecclesia vocata est tertia pars, et falsi fratres intra ecclesiam est altera tertia, et gentilitas 6.7 6.8

---

partes, § 25, *deficit* N

---

1. temporis: *om* Y$^{1}$ ecclesiam: ecclesia, NP possit: possim, N sic: sicut, YSVUGPE omnino deperire: omni mode perire, YSVU$^{1}$MAG$^{1}$H; omni modo deperire, U$^{2}$TC
22 si: sis, U hordeaceo: hordaceo, UE$^{1}$; ordeacio, HQ; ordeaceos, M; ordeo, A$^{2}$T de$^{2}$: *om* UF septem: + septem, H
23 utramque: utraque, NQ ecclesia: ecclesiam, NPF septiformes: septiformis, G ubique: utique, S persecutore: persecutorem, S quia: qui, VGTFQ Baal: *p*r ante, SA$^{2}$THFQ
24 equo: ego, MA describit: discribit, YSA$^{1}$E manifestatam: manifestata, NP quartum$^{1\ 2}$: quattuor, A$^{1}$ nomen: nomine, YUA ei$^{1}$: *tr post* erat, VMQ; *om* YSUAGH fame: + et, HF et$^{3}$: *om* A$^{2}$
25 partes: pares, M Christianis et paganis: christianos et paganos, TQ duae: duo, P$^{1}$ hae: haec, VUA$^{1}$PHEF unam: una, V
26 ecclesia$^{1}$: *om* AG$^{1}$TC ecclesiam: ecclesia, YSVUMA$^{1}$GH

**1.** foras ecclesia est, quae dicitur tertia, quos in sequenti loco apertius manifestabimus; **27** quia antequam ubique homo peccati reveletur et publice manifestetur filius perditionis, antichristus in has tres partes iam in ecclesia ex parte revelatus est, et ubi tres partes videbantur, iam quarta pars in ecclesia manifestata est, id est, ecclesia, gentilitas, scisma, et falsi fratres. **28** non enim omne malum vomet ecclesia, sed aliquos aperte malos ad ostendendum orbi genus novissimae persecutionis. ceteros vero hypocritas et scismaticos unanimiter tolerat; licet spiritualiter foris sint, tamen intus laborare videntur. **29** *oportet* enim tales intra ecclesiam esse, *ut probati* I Cor. *manifesti fiant.* in illis ergo locis, in quibus duae partes videntur, 11.19 id est, ecclesia et gentilitas, apud aliquos tres partes sunt, apud nos autem quattuor sunt. de quibus ut quaestionis nodum solvamus, aurem cordis apponite. **30** nempe etenim duo videntur esse in mundo, id est, baptizati et pagani, quae utraque partes aperte inter se in fide dissentiunt; et una foras, alia intus esse videntur. quamobrem haec pars, quae intus esse videtur, generalis ecclesia nominatur. **31** de hac generali ecclesia, quae universa videtur, tres partes maiores nostri esse dixerunt extra eam, quae iam foras proiecimus. de has tres partes, quae intus videntur esse, una est Dei, duae vero diaboli. scisma est et falsi fratres; et ecclesia est, quae est pars Dei. **32** hae duae partes intro videntur esse, sed foras sunt. et si est scisma in aliquibus provinciis, sed aut in

---

**1.** ecclesia$^2$: ecclesiam, $A^2TCF$ quos: quod, CP
**27** antequam: ante, P revelatus: revelatum, SVUH et$^2$: *om* U iam: *om* $H^1$ manifestata: manifesta, U
**28** omne: omnem, HQ novissimae: novissimo, P ceteros: cetero, V vero: *om* V foris: foras, PHEFQ
**29** ecclesiam: ecclesia, SVMH et: *om* $YSV^1UT$ autem: etiam, M quaestionis: quaestiones, U
**30** duo: + populi, $G^2PHEFQ$ utraque: utraeque, TC; utrasque, $E^1Q$ inter se: in terre, AG foras: foris, T videntur: + et, V; videtur, MTCPHEFQ quamobrem..... videtur: *om* M videtur: videntur, $GP^1$
**31** generali: generale, $Y^1SVUA^1GPE$ ecclesia: ecclesiae, P universa: una esse, PHEFQ videtur: *pr* esse, YVUMT extra eam: ex utra, H eam: ea, $SVUMA^1G$ quae$^1$: quam, $A^2CF$ has tres partes: his tribus partibus, $A^2TCP^2Q$ quae$^2$: *om* M et$^2$: *om* $G^2P$
**32** hae: has, $YSVUA^1GPHE$ foras: foris, $MA^2TH$

**1.** unam civitatem, aut non multo plus. non de his dicimus, quae per universa provincia loca sancta occupaverunt et polluerunt, quae aperte patitur ecclesia. **33** neque ceteras hereses ecclesiae partes aut diverso stultitiae genere exiguas hereses et numerosas non computamus, sed solum scisma et falsos fratres. iam supra diximus scisma ab scissura animorum vocata. ita credit et ita vivit, sicut ceteri sancti, sed suo consilio vivit, et ab ecclesiae semper delectatur separari consilio. **34** falsi tamen fratres hypocritae nominantur, sed neque ipsa aperte ecclesiam devastat, sed sancti videntur esse et sancti non sunt. non ideo autem hypocrisis diaboli pars non erit, pro qua re ecclesiam non aperte devastat, quum apostolus dicat: *tota virtus diaboli contra sanctos spiritualis est,* et Eph.6.12
in spiritualia nequitia consistere. **35** et Dominus in evangelio pro eadem causa aperte nos admonet: *exurgent,* inquit, *pseudochristi* Mt.24.24
*et pseudoprophetae, et dabunt signa magna et prodigia, ita ut errent, si fieri potest, etiam electi. vos autem cavete; ecce praedixi vobis.*

**36** In hanc ergo quartam partem *data potestas est* diabolo sedenti super equum pallidum, qui est populus mortuus, *inter-* 6.8
*ficere gladio, et fame, et morte, et besteis terrae. gladio* aperte dixit occisione; *fame* autem *et morte* spirituales esse intra ecclesiam, quod aliquos illic sine recordatione defunctos mortem ex ipsa

---

**1.** non de: nonne, SV his: hos, YVUGPE; has, $A^1H$ quae$^1$: qui, $P^2F$ universa provincia: universam provinciam, $A^2TF$ occupaverunt: occupaverint, PHEQ polluerunt: polluerint, SVPEQ patitur: patitu, G
**33** hereses: tres, YU diverso: diversos, AGCHEFQ exiguas: exiguus, Y et$^1$: *om* U vocata: voca, H; vocatam, $A^2$
**34** ipsa: ipsam, $UA^2CH$; ipsi, $P^2FQ$; ipse, V devastat$^1$: devastant, $Y^2A^2TCP^2HEFQ$ diaboli$^1$: *tr post* erit, AGC ecclesiam$^2$: ecclesia, P devastat$^2$: devastant, $Y^3HEQ$ apostolus: apostolis, V dicat: dicit, P sanctos: sanctis, G spiritualis: spirituales, PQ; apostolis, GCF in: *om* $U^1$ spiritualia: spirituali, $MA^2F$ consistere: consistit, $CP^2$
**35** causa: causam, SV et$^3$: *om* SUM
**36** hanc: hac, YSVMAGT quartam partem: quarta parte, $A^2T$ est$^1$: *om* YM; *tr ante* potestas, CQ diabolo: diabulo, S sedenti: sedentem, VU; sedente, S; sedentis, H mortuus: mortuum, S et$^3$: *om* SAGQ besteis: bestias, $A^1$ occisione: occisionem, PQ fame: famem, $A^2C$ morte: mortem, AGC mortem: morte, $A^2PF$

1. quarta deiecerit. 37 ceteri vero de ecclesia, qui inter eos captivos se ingemescunt, plenam vitae spe gerunt purgationem per Danielem promissam, aut quasi aurum in igne probentur. *bestiis* autem omnibus malis hominibus dixit. 38 iam et ista quarta est intra ecclesiam, et has bestias ceteros sub nomine Christianitatis, quae saeculares esse dicuntur, omnes omnino accipimus, quia non tantum potestatibus solis, quae a Deo ordinatae sunt, sed omnibus omnino malisque crassantibus traditi sumus, sicut propheta orabat: *ne tradas bestiis animas confitentium tibi.* 39 hae quattuor partes in Ps.73.19
tres equos sunt, unde et has bestias in omnibus malis subiectas formulas picturarum demonstrant. isti autem tres equi unum sunt, qui exierunt, unde albus exiit. et contra album pugnant et unum sessorem habent diabolum, qui est mors, sicut et Dominus vita dictus est. 40 ut hic generaliter dixerat datum gladium magnum, cuius equitis vel gladii speciem descripsit in duobus, id est, in nigro, qui libram tenet et laedit per subtilem simulationem, quae est opera tenebrarum; in altero vero revelatam hypocrisin, id est simulationem, quae est abominatio vastationis occidente gladio, fame, et bestias terrae. 41 et si in Africa, ubi haec fieri ex quarta intellegimus, non eo fit, quod hypocritae revelentur, qui iam, dum

---

ista, § 38, *deficit* Q tenebrarum, § 40 *deficit* A

---

1. deiecerit: dicerit, YSVA$^{1}$CPE
37 qui: quae, H se: esse, G; *om* P ingemescunt: ingemiscunt, PCQ vitae: *tr post* spe, PHEFQ spe: spem, SPHEFQ gerunt: egerunt, VUAGTC Danielem: danielum, VUA$^{1}$GEF aut: ut, UG$^{2}$PQ; et, M bestiis: besteis, SA$^{1}$ omnibus: omnes, CQ malis: mala, H; malos, CQ; + et, P hominibus: omnibus, H; homines, CQ
38 ecclesiam: ecclesia, YSMA$^{1}$GHE has: hos, YSVPHE bestias: bestia, P quae$^{1}$: qui, YSVPHE Deo: domino, P ordinatae: ordinata, YSVGTP$^{1}$E sed: + in, GP$^{1}$ orabat: oravit, P tradas: + domine, PHE$^{2}$ bestiis: besteis, SA$^{1}$
39 hae: haec, YSVUMPE equos: equorum, P sunt$^{1}$: *om* P omnibus: hominibus, PE subiectas: subiectus, U formulas: formulae, P$^{2}$E qui exierunt: *om* P et$^{3}$: sed, G$^{2}$P est$^{1}$: + ut, S et$^{4}$: *om* G$^{1}$ dictus: dictum, V
40 ut: ubi, V; u, U; *om* HF hic: huic, ST$^{2}$HF duobus: duos, G altero: alterum, YUMH; altera, BGTC; alteram, V revelatam: revelata, CP et$^{2}$: ac, U bestias: bestiis, U$^{3}$TC
41 quarta: quattuor, BGC quod: *om* H

**1.** cum ecclesia appellarentur, revelati sunt, sed quod in Africa geritur, exemplum est per orbem futurae revelationis antichristi, qui nunc sub libra, id est, sub religione, manu prolata opera iniquitatis exercet. hypocrisis enim subtilis est et vix a sapientibus deprehenditur. **42** hypocrisis autem non potest dici ex quo foras exierit. hos ergo sequitur infernus, qui eos expectat post huius operis consummationem. hos autem equites diabolos esse et suos sexto sigillo manifestat, dum praelio ultimo equos dicit congredi. **43** et Ioel propheta de eodem populo ait: *sicut visus equorum facies* Joel 2,4 *eorum, sicut equi ita persequentur et sicut vox curruum super vertices.* equum istum dominicum, qui est ecclesia, Abbacuc propheta multos esse declarat, et per eos esse in mundo dicit iram Dei et salutem et ipsos aquas multas Domino sessore turbari, sicut dicit: **44** *num-* Hab. 3,8 *quid in fluminibus irasceris, Domine, aut in fluminibus indignatio tua, aut in mari impetus tuus, quoniam conscendes equos tuos et equitatio tua salus. intendes arcum super sceptra et pones in mari equos tuos turbantes aquas multas.* **45** haec eadem quoque in equo pallido inter ceteras clades permiserat Dominus, venturas pestes magnas, et mortalitates spirituales. quum enim dicit *et infernus* 6,8 *sequebatur illum*, id est, expectat devorationem animarum multarum impiarum, hic est equus pallidus. **46** quarto autem sigillo inducit animas, tam in quarta parte, quam in toto mundo, occiso-

---

qui nunc, § 41, *incipit* N

---

**1.** exercet: exercit, NP[1] hypocrisis: ypocrisin, BT et[2]: *om* NP vix: vis, N a: *om* V sapientibus: sapientia, G
**42** autem: ergo, NP expectat: expectant, V consummationem: consumatione, H diabolos: diabolus, NP[1]H suos: ex suo, BCF; suo, T; + et, N dicit: dici, SMACF
**43** propheta: prophetam, N curruum: currum, V equum: et cum, BGCNP istum: isti, BGC multos: multus, G eos: *om* V iram: *om* B Dei: *om* SVMG[1]TC ipsos: *pr* per, G[2] sessore: sessorem, SV
**44** in[1]: *om* H irasceris: iratus es, P conscendes: conscendens, NPE sceptra: sceptram, N tuos: + et equitatio tua salus, B
**45** illum: illam, MGF; eum, Y[1]SVU multarum: *om* VMAQ
**46** quarto: quinto, THE sigillo: signo, SGTCNPEF inducit: indicit, YSVUE; indicat, MF tam: tamquam, H quarta parte: quartam partem, V

1. rum secundum Deum postulare vindictam. et hoc modo ostendit novissimo idem tempore postulare, dum dicunt: *quousque non* 6.10
*iudicas?* **47** et modicum superesse, *dum modico adhuc tempore expectare iubent.* nam post quintum inducit novissimum certamen in sexto.

## STORIA SIGILLI QUINTI DE ANIMAS OCCISORUM

T. 6. **9** Et cum aperuisset quintum sigillum, vidi sub ara Dei animas interfectorum propter verbum Dei et propter testimonium Iesu, quod habebant; **10** et clamabant voce magna dicentes: quousque, Domine, sanctus et verus, non iudicas et vindicas sanguinem nostrum de his, qui habitant in terra? **11** et datae sunt illis singulae stolae albae; et dictum est illis, ut requiescant adhuc brevi tempore, quousque compleatur numerus conservorum eorum et fratrum eorum, qui occidentur sicut et ipsi.

## EXPLANATIO

2. **1** *Et quum aperuisset,* inquit, *quintum sigillum, vidi sub ara Dei* 6.9
*animas occisorum propter verbum Dei et testimonium Iesu, quod habebant.* **2** animas occisorum vidisse * sub ara, id est, sub terra. ara enim Victorin.
et caelum et terra dicitur, sicut lex ait, imaginaria veritatis facie meditante, quia duas aras aureas intrinsecus et extrinsecus fecerunt.

---

2. 1 *incipit* A

---

1. vindictam: vindictum, U; vindicta, NP postulare: *om* M
**47** inducit: indicit, VNP de animas occisorum: *om* UMBGH
T. 6. **9** interfectorum: occisorum, MG propter$^{2}$: *om* YU$^{1}$BGTCF Iesu: in, G; + christi, VM
**10** et clamabant: *om* V voce magna: vocem magnam, V sanctus et verus: *om* P
terra: terram, N
**11** illis: *om* B$^{1}$TC ut requiescant: requiescite, U ut: *om* Y sicut: *om* Y$^{1}$SVUB
2. **1** habebant: + et clamabant etc., A$^{2}$GTC
**2** ara: + dei, YUM sicut: sic, V ait: dicit, GT quia: qui, YVMNE aureas:
*om* VMAG$^{1}$TC; areas, A$^{1}$G$^{1}$ fecerunt: fecerat, NPHEF

**2.** 3 nos autem intellegimus aram ita dici Domino nostro nobis testimonium perhibente; ait enim: *quum offeres munus tuum ad* Mt. 5.23 *aram*; et utique munera nostra orationes sunt, quae offerimus; *et ibi recordatus fueris habere aliquid cum fratre tuo adversus te, relinque ibi munus tuum ante aram*; utique ad caelum ascendunt orationes. 4 si ergo caelum intellegitur ara aurea, quae erat interior; nam et sacerdotes semel in anno introibant, qui habebant crismam, ad aram auream, significante spiritu sancto Christum hoc semel facturum; sicut ara aurea caelum agnoscitur, sic et ara aerea terra intellegitur, sub qua est infernus, remota a penis et ignibus regio et requies sanctorum, in quo quidem ab impiis videntur, et audiuntur iusti, et neque illic transvectare possunt. 5 vox ergo tantum, id est, animus occisorum expectare vindictam sanguinis sui, id est, corporis sui de habitantibus super terram voluit nos cognoscere, quia omnia videt. 6 sed quia in novissimo tempore et sanctorum remunerationem perpetuam et impiorum ventura est damnatio, dictum est eis expectare, et pro corporis sui solacio, *et datae* 6.11 *sunt illis stolae albae, et dictum est illis, ut requiescant adhuc brevi tempore, quousque compleatur numerus conservorum eorum et fratrum eorum, qui occidentur, sicut et ipsi.*

7 Hoc ergo nobis sollerter intuendum est, quid sit, quod Deus Greg. ad animas loquatur, aut animae sanctorum ad Deum, aut angeli Mor. 2.7 ad Deum loquantur, aut Deus ad angelos, aut ad diabolum Deus loquatur, cum dicit: unde venis? aut diabolus ad Deum respon-

---

munus, § 3, *deficit* E

---

**2.** 3 aram[1]: ara, VUMA[1]GNPHE dici: dicit, GN testimonium: testimonio, SUMA[1]GNP[1]HE offeres: offers, YVMPHEF aram[2]: altare, NP habere: *om* G; *tr post* tuo, T aliquid: quid, GT
4 si: sic, U[2] introibant: introibunt, UA[1]G habebant: habebat, SUMNH crismam: crisma, YA[2]GTCE aram: ara, U significante: significantes, NP ignibus: ignis, VU requies: reques, V illic: illi, NP[1] transvectare: vectare, M
5 animus: animas, UTCNPF corporis: corpori, V nos: *om* P
6 remunerationem: remuneratio, A[2]TC perpetuam: perpetua, SA[2]TF[2] illis[1]: illi, VA[1]GN stolae: *pr* singulae, SGTCNPHF requiescant: requiescerent, P eorum[1]: *om* TF et[6]: *om* H eorum[2]: suorum, P qui: quae, G
7 est[1]: et, P animas: animae, S aut[1]: ut, N Deus[3]: *om* M ad Deum[3]: *om* U[1]

2. deat, cum dicat: *circuivi terram.* 8 discutienda quippe est, quae Job, 1.7
namque sit ista locutio. neque enim vel a Domino, in quo summus atque incircumscriptus est spiritus, vel a Satan, qui nulla est carnea natura vestitus, humano modo aeris flatus folle ventris adtrahitur, ut per organum gutturis vocis expressionis reddatur. 9 sed dum naturae invisibili natura inconprehensibilis loquitur, dignum est ut mens nostra qualitatem corporeae locutionis excedens ad sublimes atque incognitos modos locutionis intimae suspendatur. nos namque et ea quae sentimus extrinsecus exprimamus et haec per organum gutturis, per sonum vocis eicimus. 10 alienis quippe oculis intra secretum mentis, quasi post parietem corporis, stamus; sed cum manifestare nosmet ipsos cupimus, quasi per linguae ianuam egredimur, ut, quales sumus, extrinsecus ostendamus. spiritualis autem natura non ita est, quae ex mente et corpore composita dupliciter non est. 11 sed rursum sciendum est, quia ipsa etiam natura incorporea cum loquitur, eius locutio nequaquam una atque eadem qualitate formatur. aliter enim loquitur Deus ad angelos, aliter angeli ad Dominum; aliter Deus ad sanctorum animas, aliter sanctorum animae ad Deum; aliter Deus ad diabolum, aliter diabolus ad Deum. 12 nam quia spirituali naturae ex corporea oppositione nihil obstet, loquitur Deus ad angelos sanctos

§ 10 *incipit* E

2. dicat: dicit, SMTCF circuivi: circumii, MAF
8 discutienda: discutiendam, V quae namque: quaenam, VA²CP²F; quid namque, P¹H ista: *om* Y¹ a¹: ad, NP¹ in: *om* NP incircumscriptus: circumscriptus, M spiritus: + sanctus, GT a²: ad, VUCNP carnea: carnis a, A¹T gutturis vocis: gutturi sui cis, V; gutturi suo, UM expressionis: expressionibus, SVU; expressione, TF
9 invisibili: invisibilis, G dignum: dignus, H corporeae: corpore, AGHF excedens: + corda vestra in crapula et, P incognitos: incognitis, A¹G¹TPF modos: nodis, A¹G¹PF et¹: ut, UCP et²: *om* H haec: *om* NP per organum gutturis: *om* M sonum: organum, YSVUMAG¹C eicimus: eiciamus, TP; egiciamus, G
10 ut: et, NP spiritualis: spirituales, Y¹VM
11 est¹: *om* G quia: qui, PH nequaquam: nequamquam, YSVUMN; nequam, AGTP una: unam, V Dominum: deum, EF aliter⁵..... Deum: *om* Y¹C
12 spirituali: spiritualiter, G

**2.** ipso, quo horum cordibus occulta sua invisibilia ostendat; ut quicquid agere debeant, in ipsa contemplatione veritatis legant, **13** et velut quaedam praecepta vocis sint ipsa gaudia contemplationis. quasi enim audientibus dicitur, quod videntibus inspiratur. unde, cum eorum cordibus Deus contra humanam superbiam animadversionem ultionis infunderet, dicit: *venite, descendamus, et confundamus ibi linguas eorum.* **14** dicitur eis, qui adhaerent, *venite;* quia nimirum hoc ipsum numquam divina contemplatione descescere, in divina contemplatione semper adcrescere est. et numquam corde recedere, quasi quodam subtili motu est semper venire. quibus et dicit: *descendamus et confundamus linguas eorum.* **15** ascendunt angeli in eo, quod creatorem conspiciunt. descendunt angeli in eo, quod creaturam sese inlicitis erigentem examine districtionis premunt. dicere ergo est; *descendamus et confundamus* Gen.11.7 *linguas eorum,* in semet ipso eis hoc, quod recte agantur, ostendere, et per vim internae visionis, eorum mentibus exhibenda iudicia occultis motibus inspirare. **16** aliter loquuntur angeli ad Deum, sicut per hunc Iohannis Apocalipsin dicunt: *dignus est agnus, qui* 5.12 *occisus est, accipere virtutem et sapientiam et divinitatem.* vox namque angelorum est in laude conditoris, ipsa admiratio intimae contemplationis. **17** virtutis divinae miracula obstupuisse, dixisse est, Gen.11.7

---

**2.** ipso: ipsa, MATC; ipsos, P quo: que, NP; *pr* eo, SF; quoque, YVUMAGTC horum: eorum, STNPHE quicquid: quidquid, N contemplatione: contemplationis, N legant: letant, AGNHE; latent, P; sciant, T; videant, C

**13** vocis: voces, V sint: sunt, H gaudia: + et, U dicitur quod videntibus: *om* NP Deus: *om* P animadversionem: adimadversione, HE infunderet: infundere, GP dicit: dicens, YSVUMAGTC; dicitur, $N^1$

**14** adhaerent: aderant, AGTC divina: *pr* a, $YMP^2$; *pr* ad, $VUGNP^1$ decrescere..... contemplatione: *om* MF decrescere: decresceret, P semper: *om* $G^1$ adcrescere: decrescere, $G^2H$ corde: *pr* ad, V quodam: quoddam, YP subtili: *om* H motu: motum, VU $et^2$: *om* V

**15** creatorem..... quod: *om* M sese: esse, G est: set, SATCP; se, G confundamus: fundamus, H agantur: agatur, $A^2F$ ostendere: ostenderet, NP occultis: occulatis, VMA; occultatis, NP motibus: mentibus, EF

**16** hunc: hanc, $A^2TH$ Iohannis: iohannem, PHEF; + in, P dicunt: dicitur, CE; *pr* qui, G sapientiam et divinitatem: *tr* NPHEF

**17** miracula: oracula, AGT obstupuisse: obstipuisse, $YSUA^1GTE$ dixisse est: dixisset, V

**2.** quia excitatus cum reverentia motus cordis magnus est ad aures incircumscriptus spiritus clamor vocis. quae vox se quasi per distincta verba explicat, dum sese per innumeros modos admirationis format. **18** Deus ergo angelis loquitur, cum eis voluntas eius intima videndo manifestatur. angeli autem loquuntur Domino, cum per hoc, quod super semet ipsos respiciunt, in motum admirationis surgunt. **19** aliter Deus ad sanctorum animas, aliter sanctorum animae loquuntur ad Deum. unde in Iohannis rursus Apocalipsis dicitur: *vidi subter altare animas interfectorum propter verbum Dei* 6.9
*et propter testimonium Iesu, quod habebant; et clamabant voce magna* 6.10
*dicentes: usquequo, Domine, sanctus et verus, non iudicas et vindicas sanguinem nostrum de his, qui habitant in terra?* **20** ubi ilico adiungitur: *datae sunt illis singulae stolae albae, et dictum est illis, ut re-* 6.11
*quiescerent tempus adhuc modicum, donec impleatur numerus servorum et fratrum eorum.* **21** quid est enim animas vindictae petitionem dicere, nisi diem extremi iudicii et resurrectionem extinctorum corporum desiderare? magnus quippe eorum clamor, magnum est desiderium. tanto enim quisque minus clamat, quanto minus desiderat; **22** et tanto maiorem vocem in aures incircumscripti spiritus exprimit, quanto se in eius desiderium plenius fundit. animarum igitur verba ipsa sunt desideria. nam si desideria sermones non essent, propheta non diceret: *desiderium cordis eorum* Ps. 9.17
*exaudivit auris tua.* **23** sed cum aliter moveri soleat mens, quae petit, aliter quae petitur, et sanctorum animae ita interni secreti

---

**2.** motus: motis, YSVUM cordis: cordi, H incircumscriptus: —ta, YA$^{2}$SF; —tis, VUM se: *om* MG sese: se semper, H; esse, G per: in, YSVMA$^{2}$TCF; *om* UA$^{1}$G$^{1}$H innumeros: innumero, H format: firmat, G$^{2}$NP
**18** Domino: *pr* a, M
**19** in$^{1}$: *om* VNP Apocalipsis: apocalipsi, ATC; —sin, M subter: sub, GH$^{1}$ propter$^{2}$: *om* VUAGTP clamabant: clamabunt, A
**20** est: *om* H illis$^{2}$: *om* M impleatur: impletur, V servorum: conservorum, PEF
**21** nisi, si, U$^{1}$ corporum: corpore, AG desiderare: deservire, G magnum: magnus, A$^{1}$G quisque: + enim, M quanto: quantum, M
**22** plenius: plenus, NP$^{1}$ desideria: desiderium, NPE sermones: sermo, NPE essent: esset, NPE
**23** cum: dum, G soleat: solet, SVGE et sanctorum: *om* A ita: + in, HE interni: + et, MHEF

2. sinu Deo inhaereant, ut inhaerendo quiescant; quo modo dicuntur petere, quas ab interna voluntate constat nullatenus discrepare? quo modo dicuntur petere, quas et voluntate Dei certum est et ea, quae futura sunt, non ignorare? 24 sed in ipso positae, ab ipso aliquid petere dicuntur, non quod quicquam desiderent, quod ab eius, quem cernunt, voluntate discordat; sed quo mente ardentius inhaerent, eo etiam ab ipso accipiunt, ut ab ipso petant, quod eum facere velle noverunt. 25 de ipso ergo bibunt, quod ab ipso sitiunt; et modo nobis adhuc inconprehensibili in hoc, quod petendo esuriunt, praesciendo satiantur. discordarent ergo voluntate conditoris, si quae eum viderent non velle expeterent; eique minus inhaererent, si volentem dare desiderio pigriori pulsarent. 26 quibus responsum divinum dicitur: *requiescite tempus adhuc modicum,* 6.11
*donec compleatur numerus sanctorum et fratrum vestrorum.* desiderantibus animabus, *requiescite adhuc modicum,* dicere, est inhianter ardorem desiderii ex ipsa praescientia solatium consolationis accipere, ut et animarum vox sit hoc, quod amanter desiderant; et respondentis Dei sermo hoc, quod eas retributionis certitudine inter desideria confirmat.

27 Respondere eius est, ut collectionem fratrum expectare debeant, eorum mentibus libenter expectandi moras infundere; ut cum carnis resurrectionem appetunt, etiam ex colligendorum fratrum augmento gratulentur. aliter Deus loquitur ad diabolum, aliter diabolus ad Deum. 28 loqui enim Dei est ad diabolum, vias eius ac negotia animadversione occultae districtionis increpare,

---

2. inhaereant: inaerant, V ab..... quas: *om* M constat: constant, G voluntate$^2$: voluntatem, YT Dei certum: dicere eum, SVU$^1$M; *pr* constat, M
24 in$^1$: *om* U quicquam: quidam, Y$^1$SVUM; quidquam, N voluntate: voluntatem, A$^1$C discordat: discordant, SMCNP sed: se, U$^1$ quo: quod, U$^2$G ab$^1$: de, NP eum: eo, P
25 sitiunt: sentiunt, V quod petendo: conpetendo, H voluntate: *pr* a, YSGTCPEF expeterent: expectarent, YSAG; expecterent, E pigriori: pigriore, NP
26 divinum: divinitus, NP inhianter: inhiantes, A$^2$C; inhiant, TP; inaniter, UGF ardorem: ardore, VGCHF et$^2$: *om* MH amanter: amantes, A$^2$VGTF certitudine: certitudinem, SVU
27 mentibus: merito, H resurrectionem: resurrectionis, NP$^1$ augmento: augmenti, V
28 animadversione: animadversionem, VU; animadversus, H

**2.** sicut illi dicitur, *unde venis*? diaboli autem ei respondere, est omnipotenti maiestati eius nihil posse celari. unde hic ait: *circuivi terram* Job, 1.7
*et perambulavi eam.* **29** quasi enim dicere eius est, quid egerit, scire quod actus suos illius oculos occultare non posse. sciendum vero est, quia sicut hoc diximus loco quattuor modis loquitur Deus ad diabolum, tribus diabolus ad Deum. **30** quattuor modis loquitur Deus ad diabolum; quia et iniustitias eius arguit, et electorum suorum contra illum iustitiam proponit, sicut ait: *considerasti servum meum* Job, 1.8
*Iob, quod non sit ei similis super terram*? temptandam eorum innocentiam concedendo permittit, sicut dicit: *ecce universa quae habet in manu tua sunt.* **31** rursumque eum a temptatione prohibet, cum dicit: *tantum ne extendas in eum manum tuam.* tribus autem modis loquitur diabolus ad Deum, cum vel vias suas insinuat, vel electorum innocentiam factis criminibus accusat, vel temptandam eandem innocentiam postulat. **32** vias quippe suas insinuat, qui ait: *circuivi terram et perambulavi eam.* electorum inno- Job, 1.7
centiam accusat, cum dicit: *numquid frustra Iob timet Deum? nonne* Iob, 1.9
*tu vallasti eum, et domum eius, universamque substantiam per circuitum?* temptandam eandem innocentiam postulat, cum dicit: *ex-* Job, 1.11
*tende manum tuam et tange cuncta quae possidet, nisi in faciem benedixerit tibi.* **33** sed dicere Dei est, *unde venis*, sicut et supra insinuavimus, vi suae iustitiae itinera malitiae eius increpat. dicere

---

unde hic, § 28, *deficit* E

**2.** diaboli: diabolum, N ei: *om* NP celari: celare, CNP
**29** quasi: quia si, VM actus: actos, VN illius: illi, P oculos: oculus, V posse: posset, N diximus: discimus, NH; *tr ante* hoc, H loco: *tr ante* diximus, NPF diabolum: diabulo, NP¹ tribus..... ad diabolum: *om* AG¹
**30** quattuor..... diabolum: *om* Y¹GT iniustitias: iustitias, Y¹T¹; iustitia, SV; iniustitia, U eorum: ergo, N concedendo: condecendo, CN; condocendo, G
**31** a: *om* P temptatione: temtationem, VC ne extendas: *tr post* eum, NPHF ne: non, NP modis loquitur: *tr* NP diabolus: diabolum, N; *om* P factis: falsis, Y²F; fictis, S temptandam: temptandum, N eandem: eadem, SVU; eundem, NP
**32** suas: *om* G circuivi: circui, T innocentiam: innocentia, V et²: ac, NP substantiam: substantia, V; + eius, YVMCH circuitum: circuitu, SVU²MH temptandam: temptanda, N eandem: eadem, N
**33** vi: vim, S; ut, UTF malitiae: malitia, NP increpat: increpare, YSUNP

**2.** Dei est: *considerasti servum meum Iob, quod non sit similis ei in terra ?* Job, 1.8 tales electos suos iustificando facere, qualibus nimirum apostata angelus possit invidere. **34** dicere Dei est: *ecce universa, quae* Job, 1.12 *habet, in manu tua sunt,* ad probationem fidelium contra eos occulta vi incursum illum suae malitiae relaxare. dicere Dei est: *tantum in eum ne extendas manum tuam,* ab inmoderatae temptationis impetu eum etiam permittendo restringere. **35** dicere autem diaboli est: *circuivi terram et perambulavi eam,* velocitatem suae malitiae invisibilibus eius oculis occultare non posse. dicere diaboli est: *numquid sine causa Iob timet Deum ?* contra bonos in cogitationum suarum latibula conqueri; eorumque profectibus invidere, atque invidendo reprobationis rimas exquirere. **36** dicere diaboli est: *extende paululum manum tuam et tange cuncta, quae possidet;* ad Job, 1.11 afflictionem bonorum malitiae aestibus anhelare. quo enim eorum temptationem invidens appetit, eo illorum quasi probationem deprecans petit. quia igitur internarum locutionum modos succincte diximus ad intermissum paululum disputationis ordinem revertamus.

## STORIA SIGILLI SEXTI

**T. 6.** **12** Et vidi, cum aperuisset sextum sigillum, terrae motus factus est magnus, et sol factus est niger ut saccus cilicinus, et

possit, § 33, *deficit,* C terram, § 35, *deficit* U

**2.** est²: *om* AG¹TC
**34** sunt: est, NP¹; + una, NP probationem: probatione, NP suae: sine, NP ab: ad, NP impetu: impetum, SVMGNPH
**35** invisibilibus: invisibilis, G posse: posset, NP diaboli²: diabolo, A sine: ne, AG¹F bonos: bonus, V in: intra, NPHF; + contra, MAGTC latibula: latibola, M conqueri: conquiri, P invidendo: invido, H rimas: ruinas, P
**36** paululum: *tr post* tuam, NP tange: tangere, NP ad¹: *om* YSV temptationem: temtatione, AP; temtione, G; temptantem, S eo: et, AGTF internarum: interrenarum, NP locutionum: locutionem, S modos: modo, SVAG disputationis: expositionis, NP ordinem: ordine, N revertamus: revertamur, P
**T. 6.** **12** cilicinus: cilicinius, YSM

**T. 6.** luna tota sanguis facta est, **13** et stellae ceciderunt in terra, sicut ficus magno vento agitata amittit grossos suos. **14** et caelum recessit ut liber involutus, et omnis mons et insula de locis suis mota sunt, **15** et reges terrae et magistratus et tribuni et fortes et omnis servus et liber absconderunt se in speluncas et in petras montium. **16** et dicunt petris et montibus, cadete super nos et abscondite nos a facie sedentis supra thronum et ab ira magna, **17** quoniam venit dies magnus irae eorum et quis poterit stare?

## EXPLANATIO

**3.** **1** *Et vidi, cum aperuisset sextum sigillum, terrae motus factus est magnus, et factus est sol niger tamquam cilicium.* in hoc sigillo persecutio est novissima. *et sol factus est niger ut cilicinus, et luna tota facta est sanguis, et stellae caderunt in terra.* **2** sol, luna, et stellae ecclesia est, quae lumen veritatis ministrat, quia sicut tenebras ignorantiam dicimus, ita et lumen scientiam nuncupamus, et has duas causas, lumen et tenebras, in una ecclesia esse videmus. per lumen sapientes, qui recte intellegunt, recte credunt, et recte operantur, per tenebras ignorantes intellegimus, id est, hereticos, 6.12

---

ficus, T. 6. 13, *deficit* A omnis, T. 6. 15 *deficit* H
3. 1, *incipiunt* UC *sed deficit* N

---

**T. 6.** sanguis: sanguinis, YS; *pr* ut, GTPF; *tr post* facta est, AGTF facta: factus, G
**13** terra: terram, $A^2$TF agitata: peragitata, NP
**14** insula: insulae, V$B^2$T mota: motae, VTP
**15** speluncas: speluncis, YSVMP petras: petris, $G^2$P
**16** petris: petribus, G cadete: cadite, $Y^2$BTPHF et abscondite nos: *om* N magna: agni, $B^2$T
**17** venit: veniet, NP poterit: potest, P
**3.** **1** et$^1$: *om* U sol$^1$: *tr ante* factus, S factus est$^2$: *om* VU; *om* est, G cilicinus: cilicinius, VU; cilicius, P sanguis: *tr ante* facta, PF caderunt: ceciderunt, $G^2$TCF terra: terram, TF
**2** quia: quasi, MBTC ecclesia esse: *tr* VF intellegunt: intellegerunt, S ignorantes: ignorantiae, P id est: *om* P

**3.** hypocritas, et scismaticos. **3** et ipsi videntur esse quasi stellae, eo quod sanctitatem simulant, et non habent. et in has duas ordines, id est, luminis et tenebrae, est dies et nox. dies est ecclesia et nox ignorantia. quod dicit factum solem tamquam cilicinium, id est, incredulis obscurabitur splendor doctrinae. quod est sol, hoc et luna, hoc stellae, id est, ecclesia. sed a toto pars intellegitur. **4** totum autem dicitur, quia in toto orbe erit novissimus terrae motus, dum venerit antichristus. ante adventum vero eius non in toto mundo, sed per loca, sicut scriptum est, *per loca, in quo terrae motus; sol nigrescet, luna sanguinea fiet, stellae caeli cadent in terra.* Mt. 24.7; 29 **5** hoc totum simulatio est sanctitatis, eo quod a sanctis in sua simulatione deprehenduntur et, cum ab eis separantur, obscurare et cadere dicuntur. similitudo plane sanctitatis solis et lunae et stellarum, id est hypocrisis et religio falsa. haec autem omnia Iohannes sanctus in caelo nostro positus, id est, in ecclesia vidit. **6** in superiore enim caelo, quo initio vocatus putatur, stellas videre non potuit, quae sub caelo sunt. haec in ecclesia modo agitur. in novissimo vero antichristi adventu luna quod dicit facta est sanguis, et ecclesia sanctorum ostenditur pro Christo sanguinem fundere. **7** stellas quem dicit cadere, id est fideles perturbari.

*Sicut ficus magno vento agitata amittit grossos suos.* arborem 6.13 fici ecclesiae comparavit, quae in asperitate penitentiae vivit. quia sicut arbor ficus multos habet pomos, bonos et malos, ita et ec-

---

et luna, § 3, *incipit* E § 7 *incipit* H

---

**3.** 3 sanctitatem: sanctitate, G has: hos, $B^2CP^3$ duas: duos, $CP^3$ est$^2$: et, MTPF est ecclesia: *tr ante* dies, $G^2P$ cilicinium: cilicium, BGTCPF
4 totum: tota, P in quo: in quibus, $B^2P^2$; inquit, T nigrescet: nigresceret, M sanguinea: sanguis, PF terra: terram, YT
5 a: *om* P cum: dum, P
6 quo: quod, TCPE vocatus: vocatur, YSVUMTC; *pr* putatur, $Y^1$UMT; *pr* putatus, SV; *pr* putatis, BG putatur: *om* TC agitur: aguntur, P adventu: adventum, SVGP et: *om* BTPEF ecclesia$^2$: ecclesiam, P sanguinem: sanguine, MGC
7 quem: quas, $BTCP^3F$ grossos: grussos, MBCH comparavit: compavit, M; comparat, P pomos bonos et malos: poma bona et mala, $B^2TC$ ita..... malos: *om* YVUMB$G^1$T et$^2$: in, $G^2P$

3. clesia bonos habet et malos. 8 solet enim ficus primitus grandis videri inter alios et multos ab aura turbatos videmus, qui foris boni videntur, sed de intus mali sunt. mox ut tacti fuerint a valido vento, protinus in terram cadunt. 9 pro ipsos dicit quemadmodum ficus agitata iactat grossos suos, id est, ficos vanos, qui boni videbantur et non erant. hoc totum qua re diximus? quia tales sunt hypocritae et simulatores intra ecclesiam. 10 qui in tempore pacis uni esse videntur cum ecclesia sed mox persecutionis tempus advenerit, excutiuntur ab ecclesia, sicut ficus vento agitata amittit grossos suos. *et caelum recessit ut liber involutus.* 11 caelum semper 6.14
ecclesiam intellegimus, quem terrae motu facto recedere, id est, de medio fieri, et intra sese sancti sola nota contineri, sicut liber involutus. liber enim involutus quid intus lateat a nemine scitur, nisi extensus legatur. cum vero plicatur, impossibile est eum legere quempiam vel intellegere. 12 et si quis eum non cognoverit, licet pedibus conculcetur aut ferro incidatur, nihil ei obest, quia pro nihilo aestimatur. ita erit ecclesia in adventu antichristi. caelum erit involutum ut liber, quia omnis scripturarum praedicamenta cessabit. 13 et sancti, qui eo tempore fuerint, conculcabuntur et ferro trucidabuntur, quasi liber involutus et arbitrent se

---

videmus, § 8, *incipit* N ab ecclesia, § 10, *incipit* A
a nemine, § 11, *incipit* Q

---

3. 8 enim: etenim, P primitus: primitibus, HEF; primitiva, BTP grandis: gradis, H mali: vani, NP ut tacti: in tacti, H valido vento: valitudo venti, NP terram cadunt: terra cadent, NP
9 ipsos: ipsis, TCE$^{3}$ ficos: ficus, P vanos: vanas, B$^{2}$TC boni: bona, MTPH; *tr post* videbantur, N ecclesiam: ecclesia, GN
10 qui: quia, SV; quae, P uni esse: universe, V amittit: mittit, H
11 caelum: etiam, MAGH ecclesiam: ecclesia, N quem: quam, M$^{2}$A$^{2}$P$^{2}$HF motu: motum, U; moto, NP id est: *om* U et$^{1}$: *om* VU sese: se, YU$^{1}$G$^{2}$E contineri: + se, NP enim: etenim, P quid intus: *om* V impossibile: inpossibili, VN eum: *om* H
12 aestimatur: extimatur, YSVUCEFQ adventu: adventum, NP omnis: omnia, A$^{2}$CP$^{2}$ cessabit: cessabunt, A$^{2}$CP$^{2}$
13 et sancti..... trucidabuntur: *om* G conculcabuntur: conculcabitur, VU conculcabuntur.... trucidabuntur: *om* M et$^{3}$: sed, S arbitrent: arbitrentur, A$^{2}$GTCEFQ

3. obsequium praestare Deo, non cognoscentes quod in libro intus, id est, in sanctos sit.

*Et omnis mons et insulae de locis suis motae sunt.* **14** caelum 6.14
et montes et insulae, hoc totum unam ecclesiam dixit, facta novissima persecutione antichristi omnem de loco suo recessisse. sed potest in utramque partem convenire, id est, in bonos et malos. **15** quia bona pars movetur de loco suo fugiens, et mala pars movebitur de loco suo, id est, perdet gratiam, aut si carismata videbatur habere, quia publice penitentiam noluit agere, sicut supra dictum est; *movebo candelabrum tuum de loco suo, si non egeris penitentiam.* 2.5
et iterum: *transferentur montes in corde maris.* **16** montes Ps. 45.3
apostolos dicit, mare saeculum. ostendit in ea persecutione confugere ad montes, ad eos qui de locis suis recesserunt, id est, ad sanctos, qui in fide perstiterunt.

**17** *Et reges terrae et magistratus et tribuni et fortes et omnis* 6.15
*servus et liber*; hos reges et omnes, quos dicit, sancti sunt a minimo usque ad maximo, qui eo tempore fortes steterunt in persecutione antichristi. non inmerito reges et potentes nuncupantur, qui inpiissimo colla non submittunt. **18** ceterum qui tunc reges erunt in mundo praeter unum persecutorem antichristum, qui ante eum fugiendo locum tuitionis et occultationis quaerebunt, sicut dicit: *absconderunt se in speluncas et in petras montium*; **19** hos montes 6.15
non tantum perspicue istos, quos videmus, dicent, sed Christum

---

3. obsequium: obsequio, NP quod: quid, P sanctos: sancto, UF insulae: insula, NP
**14** unam ecclesiam: *tr* $Y^1$VUMT ecclesiam: ecclesia, H dixit: dicit, MF novissima: novissimam, $A^1G^1$ persecutione: persecutionem, $A^1$GTN omnem: omne, U recessisse: recessisset, NP potest: post, $VE^1$ utramque: utrumque, VA $in^2$: *om* VEQ
**15** movetur: movebitur, $V^2G^2$NPHEFQ et mala..... gratiam: *om* M perdet: perderet, G id est perdet gratiam: fugiens, $Y^1$SVU dictum: scriptum, M $est^2$: *om* N
**16** persecutione: + qui, N $ad^1$: a, U $ad^2$: *om* $G^1$Q sanctos: sanctis, V perstiterunt: persteterunt, YSVU$A^1$GEF
**17** omnes: omnis, G maximo: maximum, $Y^2A^2$GTC$P^2$EFQ steterunt: steterint, YVATN non: *om* P
**18** erunt: erant, NP fugiendo: fugiendum, $U^1$ quaerebunt: quaerebant, EF; quaerent, $MA^2$CH dicit: dicunt, G speluncas: speluncis, M petras: petris, P
**19** montes: tantes, VUMAG$^1$C perspicue: praespicue, YSV$TE^1$F

**3.** et sanctos patres inplorant et suffragium ab eis accipere postulant. sicut scriptum est: *habitabit in spelunca petrae fortis.* **20** spelunca et petra unum est; *et dicunt petris et montibus, cadete super nos et abscondite nos a facie sedentis supra thronum et ab ira agni, quoniam venit dies magnus irae eorum; et quis poterit stare?* **21** cadere super nos, verbum est totum misericordiae affectum postulantis et quodam modo totum illum, qui rogatur in misericordiae viscera transisse deplorantis, sicut scriptum est. *cecidit super collum eius et flevit.* et iterum: *cadat misericordia tua super me,* id est, satis tua misericordia me adpraehendat, atque contegat. **22** *abscondite* autem dixerunt, ut homo vetus et peccator a Dei oculis abscondatur. quia in homine peccatore nunc latent peccata, et Deus miserator semper ad penitentiam expectat. **23** nos per singulos dies peccamus, et ille per singulos dies non irascitur. et ira Dei peccata nostra eiusdem Dei miseratione contecta, sicut scriptum est: *beati quorum tecta sunt peccata.* peccata enim tegimus, cum bona facta malis actibus superponimus. **24** et iterum: *caritas tegit multitudinem peccatorum.* huius modi namque refugium Deus manifestat, cum ab ira sua abscondi peccatores hortatur, dicens: *et nunc intrate petram et abscondite vos in terram a facie timoris Domini et a claritate fortitudinis eius;* **25** hanc terram quam dicit sanctam, id est corpus Christi. nam quo modo in alteram terram, nisi in ipsa dicit confringere terram? et iterum: *omnia manufacta abscondent inferentes in speluncas et in cavernas petrarum et in scissuras terrae*

Is. 2.19
6.16
Gen. 46.29
Ps. 31.2
I Pet. 4.8
Is. 2.10
Is. 2.20 f.

---

**3.** **20** petra: petrae, NP est: sunt, NP cadete: cadite, CE$^2$Q agni: igni, M venit: veniet, NP irae: in ore, V poterit: potest, NP
**21** cadere: cadete, PE$^1$; cadite, E$^2$Q totum: + est, V quodam modo: quod a minando, MH misericordiae: misericordia, V; miseri, NPE transisse: transire, SUTNPEQ cadat: cadet, NP me: mea, AGC
**22** a Dei: a deis, A$^1$; ad dei, NP oculis: oculos, SVUNP latent: lateant, G; latet, NP peccata: peccator, NP expectat: expectant, G
**23** ira: iram, H miseratione: miserationem, V contecta: contecti, SVMA$^1$TCNP$^1$ HE$^1$F; *om* Y$^1$
**24** abscondi: abscondit, P$^2$Q petram: *pr* in, PHFQ terram: terra, NP
**25** quam: + christus, G in$^2$: *om* YVMNH ipsa: ipsam, A$^2$CFQ confringere: confugere, C terram$^3$: terra, N abscondent: abscondunt, G in$^3$: *om* H scissuras: cissuras, SVUTPQ

**3.** *a facie timoris Domini, quum surrexit confringere terram.* **26** non idola dixit abscondere, sed ipsos homines, qui in cordibus suis idola portant, et hoc modo idola sepelire, id est, veterem hominem abscondere et novum inducere et in Christo petra se abscondere. **27** hic quasi recapitulat et ante persecutionem admonet et omnes ad penitentiam provocat. sequitur enim et exponit idola expellere, ut ipsi intrent in portam dicens: *in illo enim die expellet homo abominationes suas argenteas et aureas, quas fecerant adorare vanas et nocivas, ut intrent in cavernas solidae petrae et in scissuras petrarum.* Is. 2.20 **28** expelluntur enim idola visibilia et intratur in petra, id est, publice convertuntur et veniunt ad Christum, ut illic idola invisibilia, quae corda possiderant, obruant, abscondantur, et perdeleantur, id est, dum hominem veterem Christo configimus, ut in illo novi inveniri possimus. **29** qui vero secundum veterem hominem, id est, exteriorem carnalem terram Domini, id est, carnem Christi ingreditur, neque in eo idola spiritualia in abolitione sepelivit; ipse idolum est et non est absconditus a facie timoris Domini. **30** hos per Esayam Dominus increpat dicens: *ululate sculptilia in Ierusalem.* at vero Iacob *abscondit et perdit idola sua terebincto* Gen.35.4 usque in hodiernum diem. terebinctus enim corpus est Domini ipso dicente: *sicut terebintus extendit ramos, et filii matris meae pugnaverunt contra me, sicut terebinctus, quae amisit folia.* Sir. 24.22 **31** et iterum: *in illa,* inquit, *die expellet homo idola.* diem totum tempus, Is. 2.20 ex quo Dominus passus est, dixit. exinde homines absconduntur

---

**3.** surrexit: surrexerit, YSAGEFQ

**26** portant: portabant, NP$^{1}$HEQ Christo petra: *tr* NPHEFQ

**27** expellet: expellit, V fecerant: fecerunt, NPFQ in$^{5}$: *om* H

**28** et$^{1}$: *om* VU petra: petram, S; perat, AM idola$^{2}$: ideo, M possiderant: possiderent, G dum: *om* G$^{1}$ hominem veterem: *tr* C configimus: confugimus, NE in$^{2}$: *om* U$^{1}$ possimus: possumus, CP$^{1}$

**29** qui: quia, G$^{2}$NP carnalem: carnale, A$^{1}$G terram: terra, N eo: ea, NP spiritualia: + et, U sepelivit: repellibit, NP$^{1}$

**30** hos: hoc, CH Dominus increpat dicens: increpans Dominus dicit, NPHEQ sculptilia: scluptilia, MN; subtilia, AGT perdit: perdidit, SVUNPF sua: sub, SNPHE est Domini: *tr* M extendit: expandit, NP; expandi, FQ meae: me, N amisit: admisit, U folia: foliam, H

**31** inquit die: *tr* G est$^{1}$: *om* NP

**3.** in terram novam, cum qua resurrexit confringere terram, id est, eo die qua Dominus ad passionem venit, mortem gustavit, et resurrexit, in hac petra se Christo homines sancti abscondunt, quum eis exemplum relinquens, ut eius vestigia sequantur, propterea dixit abscondi in terram, quum exsurrexerit confringere terram.

**32** Nota, quia in hoc sexto sigillo et recapitulavit ab origine de Christo ab eo loco, ubi dicit, quod *reges et potentes absconderunt* 6.15 *se in speluncas.* legimus et in David, ubi ait: *abscondit me in taber-* Ps. 26.5 *naculo suo in die malorum,* in petra exaltavit me. **33** omnem autem dicit se abscondisse, sed non omnes absconduntur, sed sola pars, quae Christum cognoscit, de qua loquitur dicens: *luna tota facta* 6.12 *est sanguis,* id est, in martyrio perseverat. *et omnis mons et insula* 6.14 *de locis suis mota sunt, et omnis liber et servus* absconderunt se in montes. **34** si autem pro istos montes visibiles dicit de locis suis recessisse, quo modo se in illos absconderunt? aut quo modo se omnis servus abscondet, cum constet etiam ex servis esse, qui rapiuntur in nubibus? **35** unde manifestum est, quos omnes dicat; in obtunsos enim neque visibiliter convenit, sed spiritualiter factum esse credamus. primum quia non omnis locus habet montes, ut possit se omnis homo abscondere. **36** deinde cum apparuerit Dominus ut corruscatio, non remorabitur in itineris longitudine, nec habebunt spatium petendi homines montes etiam in ipsis montibus habitantes. quid de campestribus dicam, quos ab hac stultitia penitentia non revocat, ut locorum situs eos possit in montibus

---

**3.** terram novam: terra nova, NP resurrexit[1]: resurrexerit, YSF terram[2]: terra, N eo: ea, YMA[2]G[1]PH; *pr* de, G[2]NP die: + de, HEF ad: a, V petra: petram, V homines: omnes, HEFQ abscondunt: *om* P terram[3]: terra, YSVUNP exsurrexerit: surrexerit, SVUC terram[4]: terra, N

**32** et[1]: *om* SVQ quod: quo, U et[3]: *om* M die: diem, YAGC

**33** quae: qui, NP luna: *tr post* facta est, M insula: insulae, A[2]GP[2]HF mota: motae, A[2]GPHF liber et servus: *tr* NPHEFQ

**34** pro: per, A[2]; *om* T[2]Q istos montes visibiles: istis montibus visibilibus, CE[2] visibiles: visibilis, N illos: illis, CQ; illo, NP absconderunt: *tr ante* in, N qui: quae, P

**35** omnes: omnis, N

**36** in[1]: *om* P longitudine: longitudinem, P quid: qui, U stultitia: stultitiam, V penitentia: penitentiam, V eos: *om* YAGH

**3.** abscondere? **37** non enim in novissimo tantum terrae motu multis e caelo labentibus confugient, alii ad montes, id est, ad apostolorum doctrinam Domini misericordiam inplorantes; hoc semper factum est a passione Domini usque nunc; sed tunc magis fiet, quum ad diem iudicii instare diem Domini signum discensionis ostenderit. **38** ceterum hoc semper promissum et factum est. sic enim habet consuetudinem sancta prophetia, sic narrat futura quasi iam facta, sic praeterita quasi adhuc facienda. nam sic Deus futurum *promiserat destructa altaria*, quas Ieroboam fecerat *in Samaria*, sicut per Ose prophetam dicit: *auferentur Abreon peccata Israel. spinae et tribuli ascendent super altaria eorum et dicent montibus: tegite nos, et collibus: cadite super nos.* **39** destructa sunt haec altaria per Iosiam regem Iuda sicut in Regnorum libro legimus. non tamen aliquis dixit montibus: *tegite nos*, nisi illi qui destructis idolis in terram se Domini recondebant. **40** sed haec in figura facta sunt per Iosiam. verumtamen conpleta sunt et complentur semper in Domino, qui omnem idolatriam depredatus super verticem montium sua castra constituit, id est, in speculatione contemplationis; in corpore suo suam ecclesiam construxit, qui et ultimo tempore Iudae periculum in his montibus fugerent.

Hos. 8.5
Hos. 10.8
4 Reg. 23.19

**41** Sic Dominus in speciali Ierusalem generalis illius inveteratae describit excidium dicens: *filiae Ierusalem, nolite me plorare, sed vos plorate et filios vestros, quoniam venient dies in quibus dicent, beatae steriles et ventres quae non genuerunt, et ubera quae non nutrierunt. tunc incipient montibus dicere, cadite super nos, et collibus,*

Luc. 23.28

---

**3.** **37** motu: motum, SU e caelo: e saeculo, NP ad$^{2}$: *om* UNP$^{1}$F doctrinam: doctrina, YSVUMA$^{1}$GTNHF fiet: fieri, MAH discensionis: discesionis, G$^{2}$EQ; dissessionis, SH; descensionis, CP
**38** enim habet: *tr* M quas: quos, U Ose: osee, CE$^{2}$Q Abreon: avreon, YSUCQ; aaron, PF; *lege* arae On cadite: cadete, SUA$^{1}$NE$^{1}$
**39** Iuda: iudam, VQ libro: *om* YSVUAGTNP illi: illis, N terram: terra, NP recondebant: recondabant, U; recordebant, V
**40** Iosiam: iosua, N; iosuae, P et$^{1}$: *om* H complentur: completur, NP$^{1}$ idolatriam: idolatria, N depredatus: depredatur, TC in$^{3}$: *om* P Iudae: iudeae, STP fugerent: fugirent, SVA$^{1}$GNPE$^{1}$
**41** Dominus: *om* NP excidium: excidum, S; *pr* eis, NP me: mi, V venient: veniet, N dicere: dicent, G cadite: cadete, Y$^{1}$SA$^{1}$NE$^{1}$

3. *cooperite nos. quoniam si in humido ligno haec facient*, id est, tempore inmaturo ita persequuntur; novissimo et opportuno quo modo persequentur? 42 quum ergo intellexerint novissimum esse excidium Ierusalem, confugient ad montes, rogantes abscondi se ab eis, et beatos dicentes eos, qui nullis condicionis humanae vinculis peccati captique retenti sunt. advertendum propterea est et ante oculos cordis habendum narrationis genus, quod spiritus sanctus in isto libro in omni periculo servavit; usque ad sextum enim numerum ordinem custodivit. 43 et praetermisso septimo recapitulat et duas narrationes quasi ordinem secutus in septimo concludit; sed ipsa recapitulatio pro locis intellegenda est. aliquando enim ab origine passionis, aliquando medio tempore, aliquando de sola ipsa novissima pressura, aut non multo ante dicturus recapitulat. 44 tamen fixum servat ut a sexto recapitulet. nunc ergo discripto sexto ad originem redit et capitulat eadem breviter atque aliter dicturus.

## STORIA QUATTUOR ANGELORUM

T. 7. 1 Et post haec vidi quattuor angelos stantes in quattuor angulos terrae, tenentes quattuor ventos terrae, ne flarent in terra, neque in mare, neque in ullam arborem. 2 et vidi alium angelum ascendentem ab ortu solis, habentem signum Dei viventis, et clamavit

---

novissimum, § 42, *deficit* N custodivit, § 42, *deficit* E

---

3. cooperite: cooperuite, $A^1H$ humido: mundo, N facient: faciunt, $HE^3$ persequentur: persequerentur, MAGCPF
42 confugient: confugiunt, MH; fugient, G abscondi se: abscondisse, $Y^1SVUGCE$ eos: *om* $VUMAG^1C$ nullis: nullus, G retenti: retempti, YSF periculo: pericula, YSVC; periocha, GHEQ; imperio, $G^2P$ ordinem: *om* $AG^1CQ$
43 septimo: *om* VU pro locis: prologis, AGT medio: *pr* a, PQ ante: *om* YVUMAGT
44 ut: et, P ad: ab, $YSVUA^1GP$ redit: redigit, V capitulat: recapitulat, SPQ eadem: eandem, $YSA^2C$ aliter: *om* M
T. 7. 1 flarent: flerent, G terra: terram, $U^3A^2TP$ ullam: nullam, P

**T. 7.** voce magna quattuor angelis, quibus data est potestas laedere terram et mare; 3 dicens: ne laeseritis terram neque mare neque arbores, donec signemus servos Dei nostri in frontibus eorum.

## EXPLANATIO

**4.** 1 *Et post haec*, inquit, *vidi quattuor angelos, stantes in quattuor angulos terrae, tenentes quattuor ventos terrae.* quattuor angeli et quattuor venti unum sunt, ac si aperte diceret: vidi quattuor angelos tenentes quattuor ventos. in initio diximus, qua de causa unam rem dividat. 2 isti autem angeli vel venti et boni sunt et mali. quattuor enim sunt soli sed bipertiti sunt, sicut in consequentibus melius explanabimus. hi venti et partem bonam tenere et partem suam malam; 3 nam secundum Ezecielum quattuor ventos terrae bonos invenimus, qui ad primam resurrectionem faciendam inspirant ossa arida et carnes mortuas. quattuor enim ventos homines dicit, id est, flatum et mentem, quam habet ecclesia, in quattuor angulos terrae et eadem in iisdem locis inspirat prophetando et suscitando mortuos. 4 iste flatus, id est, quattuor venti per Danielum prophetam adversus dicitur inruisse in populos; *ecce*, inquit, *quattuor venti caeli inruerunt in mare magnum et de mare ascenderunt quattuor bestiae;* quas angelus quattuor regna mundi esse dixit. 5 septem ergo angeli, ut iam dictum est, ecclesia est, quorum septem si unum nominat, omnes sunt, prout enim causa exigit et numerum dicit. sicut nunc quattuor angelos dixit, ut in

7.1

Ez. 37.9

Dan. 7.2

---

§ 1 *deficiunt* AQ, *incipit* N

---

**T. 7.** 2 voce: vocem, SP magna: magnam, P data: datum, P terram: terra, MV
3 servos: servus, G

**4.** 1 terrae²: *om* NP quattuor³: + angelos aut quattuor, NPHF; + ventos tenentes quattuor, NP unam: una, N
2 bipertiti: biperti, VH sicut: + hoc, G
3 secundum: ecclesiam, M Ezecielum: ezecielem, YBTC; ezechiel, P inspirat: spirat, P prophetando..... mortuos: *om* NP
4 Danielum: danielem, BTC in¹: *om* Y¹ populos: populo, NP quas: *pr* in, U; quibus, U²
5 ecclesia est: *om* Y¹SVUMBG¹TC si unum nominat: sint uno nomine, P exigit: exiit, NPHF angelos: angulos, U; angulis, NP

**4.** quattuor angulos terrae ostenderet ecclesiam tenere, et partem suam, ne decipiat consignandos, accepit. **6** at ubi omnis Israel in finem mundi salvus factus fuerit, fiet de medio eius quam detinet. et tunc pars quarta angelorum soluta in suo tempore aperitur, id est, praedicatur, sicut apostolus dicit: *et nunc qui deteneant scitis,* 2 Thes. *et in suo tempore denudetur; mysterium enim facinoris iam operatur.* 2.6 *tantum qui detinens detineat modo quoadusque de medio fiat;* **7** *et tunc revelabitur ille impius* antichristus, et quia diximus quattuor angelos bipertitos esse et invicem mixtos, id est, ecclesiam et regna mundi, curabimus opportune commemmorare mundi regna vel maxime praesens regnum in medio esse ecclesiae per orbem in falsis fratribus, id est, hypocritas in ministerio facinoris. **8** non sit enim regnum, cui deputentur falsi fratres, quia saeculi omnes mali reges dicuntur, qui a suis voluptatibus praecipitantur. de tales principes apostolus dixit, *quam nemo ex principibus huius sae-* I Cor. 2.8 *culi cognovit. si enim cognovissent, numquam Dominum gloriae crucifixissent;* **9** qui autem Dominum crucifixerunt, evangelii scriptura denuntiat. Pilatus enim unus princeps Dominum non crucifixit, sed calumniantibus dimisit. et apostolus Petrus eo, quod Israel Christum crucifixisset, sic ad eos loquitur dicens: *certum ergo scias,* Act. 2.36 *domus Israel, quia et Dominum illum et Christum Deus fecit hunc Iesum, quem vos crucifixistis.* **10** et Dominum saeculum esse in falsis fratribus dixit: *vos de saeculo estis et de hoc mundo. ego autem* Jo. 8.23

---

**4.** ostenderet: ostendet, V ecclesiam: ecclesia, N decipiat: decipiant, G
**6** at: aut, G angelorum: angulorum, N tempore: tem, H praedicatur: precatur, H dicit: ait, NP qui: quid, VN deteneant: detineant, $U^2C$; deteneam, G; deteneat, P; detineat, STN $et^5$: ut, N operatur: operiatur, $NP^1$ qui detinens: qui detinet, $B^2TC$; quidem mens, V; quidem detinens, U detineat: detinet, NPHF
**7** antichristus: antichristi, SMG $et^2$: *om* NP invicem: in vice, MBGHEF ecclesiam: ecclesia, VN ministerio: mysterio, CN
**8** sit: est, SVUBGTF deputentur: deputetur, MHE falsi fratres: falsis fratribus, ME quia: quam, NPH voluptatibus: voluntatibus, P tales principes: talibus principibus, $U^5B^2CF$ quam: quia, GTC
**9** unus: + ex, GNP crucifixisset: crucifixissent, MHE eos: eo, V; eum, CF ergo: *om* U illum: *om* MTE
**10** esse: *om* YVUMBG$^1$TC ego..... mundo: *om* NP

**4.** *non sum de hoc mundo.* et iterum discipulis ait: *si vos mundus odit,* Jo.15.18
*me primum odit.*

**11** *Tenentes,* inquit, *quattuor ventos terrae, ne flent in terra,* 7.1
*neque in mare, neque in ullam arborem.* terram et mare et arbores hominem dicit; *ne flent,* id est, ne spiritum suum tradant et sui similes efficiantur. **12** *et vidi alium angelum ascendentem ab ortu* 7.2
*solis, habentem signum Dei viventis.* alium angelum eandem ecclesiam dicit; *ab ortu solis* quod dicit, id est, a passione Domini clamantem in quattuor angulis terrae. sol Christus est. non enim sicut ordo revelationis est post quattuor angelos, ut vidisset alium angelum. non; sed utrumque ab initio libri unum Dei angelum vidit. unum est enim atque idem. ecclesia praedicat ecclesiae. **13** *et* 7.2
*clamavit voce magna quattuor angelis, quibus data est potestas laedere terram et mare.* primum dixit ventos teneri ab angelis, *ne flent in terram et mare;* nunc angelus dicit: *ne laeseritis terram et mare.* 7.3
ostendit unum esse; **14** nam et in alia recapitulatione novissimo certamine angelos dixit solvi quattuor trans flumen Euphrate. isti et illi unum sunt, quos hic ventos dixit teneri. ex quo autem passus est Dominus, ligatus est diabolus, sicut Dominus dicit: *quo modo* Mt.12.29
*potest quis intrare in domum fortis, nisi prius alliget fortem?* **15** manifestum est, diabolus esse alligatus et pedibus ecclesiae subiectus, sicut scriptum est: *dixit Dominus Domino meo, sede a dexteris meis,* Ps.109.1

---

terram, § 11, *deficit* T terrae, § 12, *deficit* V
scriptum, § 15, *deficit* N

---

**4.** discipulis: discipulus, V mundus: mundum, YVUM
**11** flent[1]: flarent, BCPHF ullam: nullam, UCHF terram: terra, NP mare[2]: marem, H hominem: homines, G[2]CPF flent[2]: flarent, BCF tradant: tradent, NPH sui: suis, GH
**12** eandem: eadem, Y[1]SVUMG ab..... dicit: *om* V a: *om* V angulis: angulos, M sed: se, SU Dei: *om* NP atque: *om* H ecclesia: ecclesiam, UF ecclesiae: ecclesia, SNP[1]H
**13** voce magna: vocem magnam, NP[1] teneri: tenere, NP terram[1]: terra, UNP[1]F flent: flarent, BCF terram[2 3]: terra, NP angelus: angelis, P
**14** angelos: angelis, NP Euphrate: eufraten, BG[1]NP teneri: tenere, N[1]
**15** diabolus: diabolum, BF alligatus: ligatus, SNP[1]; alligatum, BCF subiectus: subiectum, B[2]CF dexteris: dextris, YS

**4.** *donec ponam inimicos tuos sub pedibus tuis.* **16** ligatus est diabolus in corpore suo, id est, in homines malos, ne seducat nationes credentes in quattuor angulis terrae, id est, ecclesiam, quae corpus est Christi, de quo corpore dicit: *ne laeseritis terram neque mare* 7.3 *neque arbores, donec signemus servos Dei nostri in frontibus eorum.* **17** imperium Domini est quod angelus, id est, corpus eius, quod est ecclesia, adnuntiat et dicit; sinistris laedentibus, id est, hypocritae dicit, *ne laeseris,* quia spiritualiter ecclesiam laedit. **18** haec est vox, quae in medio quattuor animalium dicit laedenti: *vinum et* 6.6 *oleum ne laeseritis.* praecepit Dominus terram suam, id est, ecclesiam suam spiritualiter non laedi, quoadusque omnis servus Dei signetur.

## STORIA CENTUM QUADRAGINTA QUATTUOR MILIA

**T. 7.** **4** Et audivi numerum signatorum, centum quadraginta quattuor milia signati, ex omni tribu filiorum Israel; **5** ex tribu Iuda duodecim milia signati; ex tribu Ruben duodecim milia signati; ex tribu Gad duodecim milia signati; **6** ex tribu Aser duodecim milia signati; ex tribu Neptalin duodecim milia signati; ex tribu Manasse duodecim milia signati; **7** ex tribu Simeon duodecim milia signati; ex tribu Isacar duodecim milia signati; **8** ex tribu Zabulon duodecim milia signati; ex tribu Ioseph duodecim milia signati: ex tribu Beniamin duodecim milia signati; **9** post haec

T. 7. 4 *incipit* T

**4.** sub: scabellum, G
**16** diabolus: *pr* itaque, $G^2PHF$ angulis: angulos, BCF ecclesiam: ecclesia, PH Dei: domini, P
**17** quod est: *om* $BG^1C$ ecclesia[1]: ecclesiam, SVGF sinistris: sinixtris, YM; sinistri, PH laedentibus: laedendi, PH ecclesiam: ecclesia, BGHF
**18** laedi: ledere, P quoadusque: quousque, P omnis: omnes, PF servus: servi, PF signetur: signentur, PF

**T. 7.** **4** signati: signata, UH
**6** signati[1]: + ex tribu Dan duodecim milia signati, C Neptalin: neptalim, YUBP
**7** signati[2]: + ex tribu Levi duodecim milia signati, $Y^2SBH$
**8** signati[3]: + ex tribu Levi duodecim milia signati, $G^2P$

**T. 7.** vidi et ecce turba multa, quam denumerare nullus poterat, ex omni gente, et tribu, et populis, et linguis, stantes in conspectu sedis et agni, amicti stolas albas, et palmae in manibus eorum. **10** et clamabant voce magna dicentes: salus Deo nostro sedenti supra sedem et agno. **11** et omnes angeli stabant in circuitu sedis et seniorum et quattuor animalium; et prociderunt in conspectu sedis super facies suas, et adoraverunt Dominum. **12** dicentes amen. benedictio et gloria, et sapientia et gratiarum actio, et honor et potestas, et virtus Deo nostro in saecula saeculorum. amen.

## EXPLANATIO

**5.** **1** *Et audivi numerum signatorum, centum quadraginta quattuor milia signata ex omni tribu filiorum Israel.* centum quadraginta quattuor milia omnis omnino ecclesia est, quod exemplis facile est probare, qualiter sit per rationem, ut si per partes quaeratur, duodenarius numerus simul ductus plenitudinem suam excedit, ut puta habet enim partes quinque; duodecimam, quod est unum; sexta, quod duo; quarta, quod tria; tertia, quod quattuor; dimidia, quod sex; unum enim et duo et tria et quattuor et sex simul ducta sedecim faciunt, et longe a duodenario numero excedunt. **2** sed tamen mysterium faciunt. unus in numeris dividi non potest; ab 7.4

---

§ 1 *incipiunt* V N

---

**T. 7.** **9** denumerare: dinumerare, SCPH gente et tribu: *tr* M
**11** Dominum: *om* P
**12** amen: *om* UM¹

**5.** **1** signata: signati, BCPH¹ est¹: + quae ab uno crescit ad senarium numerum. senarius vero duplicatus in duodenario consummatur, quae est ecclesia in duodenario numero posita. duodenarius vero dum duplicatus fuerit, viginti quattuor fiunt, S sit: fit, YMTC rationem: ratione, YSVU¹CNP¹ per: *om* VMB quaeratur: quaratur, S duodecimam: duodecima, BF; duodecim, NP duo et: *om* H sedecim: quindecim, G²NP a: ad, S numero: numerum, U
**2** faciunt: + hii sunt XXIIII seniores novi et veteris testamenti. hic duodenarius numerus, quae est ecclesia per duodecies duodecim, dum conputatus fuerit sub uno numero centum quadraginta quattuor facit. non enim sine ratione iste numerus dice-

**5.** ipso enim surgit omnis numerus. Deum significat, a quo surgit omnis origo, qui dividi et scindi non potest. duo duo testamenta intelleguntur, tria trinitatem, quae est Deus, quae quamvis tres sint personae, in una creduntur unitate naturae. quattuor, quid aliud nisi quattuor evangelistas? **3** senarius igitur numerus perfectus est, quia partibus suis conpletur; habet enim tres partes, sextam, tertiam, et dimidiam. sexta eius unum est, tertia duo, dimidia tres. haec in partes in summum ductae, id est, unum et duo et tria simul eundem numerum consummant perficiuntque senarium. ideoque per huius numeri perfectionem sex diebus operatus est Deus omnem creaturam. **4** tres haec partes senarii numeri demonstrant nobis trinitatem, Deum in trinitate numeri, mensurae, et ponderis fecisse omnem creaturam. cognosce ergo plurimum valere senarii numeri perfectionem; **5** in scripturis sanctis frequenter invenimus praesertim in mortem Domini simplam et in resurrectionem Domini simplam. mors itaque Domini nostri Iesu Christi non fuit in anima, sed in carne sola; mors vero nostra non solum in carne, sed etiam in anima propter peccatum; in carne vero propter pena peccati. **6** ille vero, quia peccatum non habuit in anima, non est mortuus, nisi tantum in carne, et hoc propter *similitudinem carnis peccati*, quam de Adam traxit. igitur simpla Rom. 8.3
eius mors profuit duplae nostrae, et simpla eius resurrectio profuit duplae nostrae. **7** mors carnis Christi et resurrectio eius duas sunt.

---

**5.** retur, si magnum ibi misterium non fuisset. non enim sola ista CXLIIII milia erunt sancti. cum alio loco profeta dicat. super harena multiplicabuntur. sed scilicet diximus in misterio sunt et ab uno incipiunt et in senario perfecto numero consummantur. sex diebus fecit deus omnia, S scindi: sciendi, MHF duo: + vero, S quae: quem, U sint: sunt, GCNPH evangelistas: + quinque autem quinque libros moysi, S

**3** dimidiam: dimidium, BC sexta..... dimidia: *om* P dimidia: *pr* dimidio, G in[1]: enim, T ductae: docte, G perfectionem: perfectione, VM

**4** haec: hae, B[2]C plurimum: plurimam, P perfectionem: perfectione, N

**5** mortem: morte, NP resurrectionem: resurrectione, NP simplam[2]: simplum, M; simplicam, BC anima[1]: animam, UMH pena: paenam, TCF

**6** profuit: profluit, M

**7** Christi: nostrae, N eius: nostrae, N; *om* P mors[2]..... duas sunt: *om* M

**5.** mors animae nostrae et resurrectio animae nostrae duas sunt; duas mortes nostras et duas resurrectiones nostras. duas et duas quattuor sunt. unam mortem Domini et unam resurrectionem eius, adde quattuor nostras sex faciunt. **8** igitur simplum Domini et duplum nostrum tres sunt; et quia senarius numerus tres partes habet, secundum quod supra diximus, unum et duo et tres sex faciunt. nam et triginta sex horae, quibus fuit Dominus in inferno, simplam Domini et duplam nostram complevit. **9** duodecim igitur horae fuerunt diurnae et viginti quattuor nocturnae. istae viginti quattuor ad duplam mortem nostram congruunt, et illae duodecim horae diei ad mortem Domini simplam; reducti in unum senarium numerum faciunt. re vera enim et nativitas Domini senarium numerum habet. **10** *quadraginta sex annis aedificatum est templum hoc*, dicebant Iudaei in evangelio, quod intelligitur de corpore Domini. quadraginta sex anni positi sunt pro diebus quadraginta sex, et quia quadraginta sex diebus dicunt infantem formari in utero et subinde usque ad diem parturitionis cresci; computa ergo ad sex vices quadraginta sex et invenies dies CCLXXVI, qui faciunt menses novem et dies sex. **11** computa ergo ab octavo kalendas Apriles, quando passus est Dominus, tunc etiam creditur fuisse conceptus, et usque in diem octavo kalendas Ianuarias, et invenies dies CCLXXVI, qui constant per senarium numerum. Jo. 2.20

---

intelligitur, § 10, *incipit* Q

---

**5.** mors$^{2}$: + carnis nostrae et mors, S animae$^{1}$: enim, G$^{2}$N; carnis, P nostrae$^{1}$: + duae sunt resurrectio carnis nostrae, S animae$^{2}$: *om* P duas $^{1\ 3\ 4\ 6}$: duae, B$^{2}$TPF; duo, C sunt$^{2}$: + mors enim nostra et resurrectio animae nostrae duae sunt, P nostras$^{1\ 2}$: nostre, CF duas$^{6}$: duae, SB$^{2}$TF; duo, C quattuor: + quattuor, N nostras$^{5}$: nostris, B$^{2}$C faciunt: fiunt, NP

**8** diximus: dimus, M fuit Dominus: *tr* VMBGF simplam: simpla, H; simplum, NP duplam nostram: duplum nostrum, NP

**9** duplam: duplem, NP$^{1}$ mortem nostram: *tr* BGT reducti: reducte, TCF faciunt..... numerum: *om* BG$^{1}$TC enim: etenim, MGT habet: habent, TC

**10** templum: *om* M evangelio: evangeli, G quod: *om* V quia: qui, MG$^{1}$HF diebus: *om* H cresci: crescere, B$^{2}$Q; crescit, N sex$^{5}$: *om* M CCLXXVI: CCXLVI, P faciunt: fuerunt, VUMGT

**11** ab: *om* MBG$^{1}$C Dominus: *om* U$^{1}$; *pr* christus, G$^{2}$NP in diem: *om* G constant: constat, MT

5. 12 Quid de illa muliere in evangelio, quam decem et octo annos curvaverat Satanas, quam sanavit Dominus, qui tot annos curva iacebat? quia et ipsi senarium numerum habent. ter igitur seni decem et octo fiunt. illa itaque mulier intellegitur genus hominum, quem sexta aetate saeculi a captivitate diaboli Dominus liberabit, quia sex dies, in quibus operatus est Dominus, hebdomada est; et sex milium annorum figuram ostendunt, quae una hebdomada nuncupatur.

13 Prima aetas ab Adam usque ad Noe, et fiunt anni MMCCXLII; Isidor. secunda a Noe usque ad Abraham, et fiunt anni DCCCCXLII; Chron. tertia ab Abraham usque ad Moysen, sunt anni DV; quarta ab exitu filiorum Israel ab Egypto usque ad introitum eorum in terram repromissionis per annos XL; 14 et ab introitu terrae repromissionis usque ad Saul primum regem Israelis fuere iudices per annos CCCLV; Saul regnavit annos XL; a David usque ad initio aedificationis templum anni XLIII. 15 quinta aetas a prima aedificatione templi usque ad transmigrationem in Babilone, fuere reges per annos CCCCXLVI. fuit autem captivitas populi ac desolatio templi annis LXX; et restauratur a Zorobabel annis quattuor. post restaurationem templi usque ad incarnationem Christi anni DXL. 16 colligitur omne tempus ab Adam usque ad Christum

---

5. 12 quam[1]: quem, YSVUMG[1]P annos[1]: annis, ST annos[2]: annis, TCNP et[2]: + in, PH hominum: humanum, BGC quem: + in, S; quam, BT; quod, CQ liberabit: liberavit, H; + et, S quibus: quid, BT est[1]: *om* V; *tr post* Dominus, G
13 *om* §§ 13-16 F fiunt[1]: sunt, NPH MMCCLXXII: *pr* in, BC; 2242 (1242), YSVU MBGH; 1212, Q; 242, C a[1]: ad, U et fiunt[2]..... Abraham: *om* H DCCCCXLII: 842, SMTH; 820, Q ab[2]: ad, P[1] Moysen: + et, TC Moysen..... anni XLIII (§ 14): quod constant anni DCCCCXL, NP[1] ab[4]: ex, BC introitum: introitu, U
14 CCCLV: 350, YB[1]; 260, M a: ad, SU[1]M initio: initium, U[2]BCQ templum: templi, YVGTCH anni: *om* M
15 quinta: quarta, NP aetas a prima..... anni DXL: a david usque ad transmigrationem babiloniae, NP; + quod fluxerunt, N[1]P; + anni CCCCLXXIII, N (anni, P) aedificatione: edificationem, SV ad[1]: a, V transmigrationem: transmigratione, YM in: *om* YVUM Babilone: babiloniae, SVUC CCCCXLVI: 443, YSVUBGTC; 343, M; 410, Q fuit: fuerat, Y[1] ac: ad, BG restauratur: restauratu, H templi[2]: *pr* vero, BGTCHQ DXL: 510, Q; 511, C
16 colligitur..... V milia CCXXVII: *om* NP omne: omni, V ad[1]: *om* VG

**5.** anni V milia CCXXVII; et ab adventu Domini nostri Iesu Christi usque in praesentem eram, DCCCXXIV, sunt anni DCCLXXXVI. computa ergo a primo homine Adam usque in praesentem eram DCCCXXIV, et invenies annos sub uno V milia DCCCCLXXXVI. supersunt ergo anni de sexto miliario XIIII. finiebit quoque sexta aetas in era DCCCXXXVIII.

**17** Residuum saeculi tempus humanae investigationis incertum est. omnem enim de hac re quaestionem Dominus noster Iesus Christus abstulit dicens: *non est vestrum scire tempora vel momenta,* Act. 1.7
*quae pater posuit in sua potestate.* **18** et alibi: *de die autem illa et* Mc.
*hora nemo scit, neque angeli caelorum, neque filius, nisi pater solus.* 13.32
et quia diem dixit et horam, aliquando pro tempora dicuntur, aliquando vero simpliciter intelleguntur. ut sciatis, in veritate sexto millesimo anno finiendus erit mundus, utrum impleantur, an minuentur, soli Deo cognitum est. **19** ceterum ut suspicemus, de septimo non possumus, quia nec scriptum invenimus. sex diebus operatus est Deus, quos invenimus a mane usque ad vesperam esse finitos; de septimo non legimus, nisi requievisse; et ut per sex dies sex milium annorum figuram ostenderet, quibus saeculi istius aetas deducitur, indicaret in septimo resurrectionem omnium sanctorum. **20** et quia sexto die hominem fecit, et de costa eius, quod

---

intelleguntur, § 18, *incipit* E

---

**5.** V milia CCXXVII: 5727, B; 5226, Q; 527, C adventu: adventum, SVG eram$^{1}$: + id est, VBTCNPHQ DCCCXXIV$^{1}$: 814, N$^{2}$P; *om* N$^{1}$; 823, Q; 822, H DCCLXXXVI: 776, NP; 784, H; 785, Q; 876, G; 787, T; 5786, Y$^{3}$ computa: *pr* et a primo homine Adam usque ad christum fuerunt anni V milia CLXLVIIII, NP homine: hominem, SU DCCCXXIV$^{2}$: 814, NP; 822, SVMH; 823, Q V milia DCCCCLXXXVI: 5976, NP; 5984, H ergo$^{2}$: *om* NP XIIII: XXV, NP; XVI, H; XV, Q finiebit: finibit, M; finiet, C DCCCXXXVIII: 837, H; 827, Q; 338, C
**17** investigationis: investigationi, CQ quaestionem: questione, NH
**18** neque filius: *om* BGTCNPHFQ quia: qui, P diem: *om* H; dies, Q horam: hora, NHQ tempora: temporibus, B$^{2}$F; tempore, P$^{2}$Q impleantur: impleatur, UNPE minuentur: minuetur, U$^{2}$NP; minuantur, B$^{2}$CFQ
**19** ceterum: certum, V suspicemus: suspicemur, CQ Deus: *om* P vesperam: vespera, NHE ut$^{2}$: *om* MBPHE$^{2}$ istius: stius, YM
**20** die: diei, VMBP

**5.** est latus, facta est femina, et ex his duobus crevit et repleta est terra, ita intellegas sexta aetate saeculi, quasi sexta die primum hominem Adam de nova terra, sic secundum Adam sexta aetate de nova virgine Christum nasci. **21** et quia diximus virgine nova, talis non fuit inventa de semine Adam neque alter talis filius de semine eius qualis Christus. et sicut Adam dormienti de latere facta est femina et repleta est terra, ita et secundus Adam Christus somno passionis dormiens; de latere eius facta est ecclesia, ut repleretur caelestis paradisi terra. de qua David orabat: *credo videre bona* Ps. 26.13 *Domini in terra viventium.* **22** et sicut sexto die finito nihil legimus Dominum operatum nisi cessare ab operibus et requievisse, ita credimus sexto miliario, utrum finito an non, diem resurrectionis esse; qua die aut hora, ut ait ipse Dominus, *nemo scit, neque angeli* Mt. 24.36 *caelorum, nisi pater solus.* **23** et in alio evangelista addidit: quod *neque filius* scierit. nos vero haec non secundum litteram sed secundum sensum intellegere debemus. ne forte sicut sonat, heretici, quos Ignoitas et Tritoitas * qui a Teudosianis exorti dicuntur. quod absit cum ipsis sentiamus. **24** hi adserunt quod Christi divinitas ignoret futura, quae sunt scripta de die et hora novissima, non recordantes Christi personam in Esayam loquentis: *dies iudicii* Is. 63.4 *ex corde meo*; unde manifestum est, quod filius scivit, sed discipulis indicare noluit, ut semper de morte suspecti et incerti spem in saeculo non haberent. **25** nam de die legimus, quia sicut Dominus noster Iesus Christus die dominico resurrexit a mortuis, ita

Mc. 13.32

Isidor. Ety. 8.5.68

---

**5.** terra: terrae, N sexta[3]: sexto, NPF; *pr* quasi, P aetate[2]: aetatem, U; die, NPF Christum nasci: *tr* NP

**21** quia: qui, H filius: *om* MBG dormienti: dormiente, B; dormientis, TCQ terra[1]: terrae, YM Christus[2]: *om* M dormiens: dormiente, NP[1]E repleretur: repleatur, N

**22** operibus: + suis, S requievisse: requievisset, N miliario: millenario, NP qua: quia, MBG[2]NPF aut: et, NH

**23** addidit: abdidit, VUMTF haec: *om* NP litteram: littera, NH sonat: sonant, TC quos Ignoitas et Tritoitas: quod signo ita set trito itas, B[2]GQ quos: qui, VU Ignoitas: signo itas, VUH Tritoitas: trioytas, NP Teudosianis: theodosianis, HEFQ

**24** adserunt: adeserunt, U ignoret: ignorare, NP non: ne, YVUM Esayam: esaya, UMBTCFQ; ecclesiam, H scivit: scribit, H sed: et, U spem in saeculo: *tr* NP

**5.** et nos resurrecturos in novissimo saeculo die dominico speramus. sed quia revolvente hunc diem in calculo multi dominici dies efficiuntur, quo tempore, quo anno, qua hora, qua die, qua era, resurrectio sit? nescimus, utrum minuet de istos quattuordecim annos. solus Deus scit. **26** sed tamen etiam de promissione dominica legimus mutasse sententiam. denique et in Genesi legimus centum viginti annos penitentiae constitutos ante diluvium. quicquid tanto tempore, id est, centum annis, noluerunt agere penitentiam, nequaquam expectat Dominus, ut et viginti alii compleantur. sed inferre ante quod postea fuerat comminatus. **27** sic et cum per Esayam Ezechiam regem dixerat moriturum; *quindecim anni* leguntur Is. 38.5
addidisse; et Ninivitarum *adhuc tres dies et Ninive subvertetur.* Jon. 3.4
**28** et tamen ad preces Ezechiae et Ninive Dei sententia commutata est. non novitate iudicii ut Deus novos consilios habeat, qui nunquam per varietatem temporum mutatur; et scriptum est: *semel* Ps. 61.12
*locutus est Deus, duo haec audivi,* quia semel decrevit ante saecula qualiter in saecula disponuntur. sed eorum conversione mutat sententiam, qui meruerint indulgentiam. **29** neque enim Deus hominibus sed vitiis irascitur, quae cum in homine non fuerint, nequaquam punit. alioquin et Iheremiae loquitur Deus se mala

---

ante, § 26, *incipit* A

---

**5.** **25** et[1]: *om* NPHEFQ speramus: speremus, M quia: qua, Y[1] revolvente: revolventem, P diem: die, YMBGTQ dies: *om* S sit: scit, V utrum: verum, MTCPQ istos: istis, TCFQ; isto, U quattuordecim: 25, NPE; 20, G[2]; 15, H; *om* Q annos: annis, TC
**26** de: re, NPHEQ dominica: domini, YM sententiam: sententia, GNH in: *om* NP Genesi: genesis, GNP[1] centum viginti: 121, BG constitutos: constitutus, YUM quicquid: quidquid, YVN noluerunt: noluerint, P et[2]: *om* VP viginti: 21, MBGCH inferre: infert, G[2]NPEQ; inferet, H
**27** et[1]: *om* NP per: *om* N Ezechiam: ezeziam, V; ezeciem, H addidisse: additi esse, A[2] subvertetur: subvertitur, N
**28** Ezechiae: ezezie, VE Dei: deus, G novos consilios: nova consilia, ACFQ varietatem: varietate, YSVMA[1]GNH haec audivi: *om* AGTCPHEFQ in: per, NPHEQ saecula[2]: ecclesia, U disponuntur: disponantur, SVUGTCEQ conversione mutat sententiam: conversionem ut ad sententia, NHEQ meruerint: meruerunt, AGTCFQ
**29** Deus[1]: dominus, N quae: qui, P non: *om* G et[1]: + in, NP Iheremiae: iheremia, V Deus[2]: *om* NP

5. minari super gentem, et si bonum fecerit, minas clementia commutare. 30 rursum bonum genti se asserit promitti, et si mala fecerit, dicit se mutare sententiam. unde eidem Iheremiae dicitur, cum orasset pro populo, ob duritiam cordis populi Iudaeorum: Jer. 7.16
*ne ores pro populo hoc, quia non exaudiam te.* et ad Samuel: *usque* 1 Reg.
*quo luges super Saul et ego abieci eum?* 31 in cinere igitur et sacco 16.1
postulat impleri quod promiserat Deus. non quo esset incredulus futurorum, sed ne securitas neglegentiam, et neglegentia pareret offensam. ita ut supra dictum est, intellegere debet, expectare, et timere omnis catholicus, et hos quattuordecim annos tamquam unam horam putare; et die noctuque in cinere et cilicio tam se quam mundi ruinam plangere, et de supputatione annorum supra non quaerere. et diem extremi saeculi vel tempus supra non queat investigare, quem nemo scit, nisi Deus solus. 32 unusquisque ergo de suo cogitet transitu, sicut sacra scriptura ait: *in omnibus* Sir. 7.40
*operibus tuis memorare novissima tua et in aeternum non peccabis.* quando enim quisque de saeculo migrat, tunc illi consummatio saeculi est.

33 Sed quia de senario numero usque ad finem mundi excessimus, dignum est, ut ad senarium numerum recurramus. qualiter non solum mundum sed etiam totam ecclesiam per eum numerum Deo praesule disputemus. 34 unde et a sapientibus et viris catholicis vel religiosis ratio numerorum contemnenda non est. in multis enim sanctarum scripturarum locis quantum mysterium

---

5. 30 promitti: promittit, GP¹; promittere, CQ mutare: mutari, NP sententiam: sententia, NH exaudiam te: *tr* M luges: *pr* luges super quo, AGTC
31 postulat: postula, G quo: quod, T²CQ neglegentiam: neglegentia, N et²: *om* HQ neglegentia: neglegentiam, YSVUMC; *om* HQ offensam: offensa, NP debet: + et, H quattuordecim: 16, HFQ; 25, G²NPE annos: anno, G unam: una, U horam: ora, VU noctuque: noctumque, V se: + in, NP supputatione: suppotatione, Y queat: queant, H; querat: CQ quem: quae, TP; quod, Q Deus solus: *tr* VMQ
33 numero: numerum, V excessimus: excescimus, H dignum: dignus, A¹G totam: totum, S; tota, NP ecclesiam: ecclesia, NP eum: unum, NP praesule: presole, SUAHQ; presolvere, G
34 unde et a: *om* N; *om* et a, P ratio: rationem, VU; ratione, M; rationum, NP¹F numerorum: merorum, Y¹VU; eorum, NPF

**5.** habent, elucet. non enim sine causa in laudibus Dei dictum est: *omnia in mensura et numero et pondere fecisti.* **35** senarius namque, qui partibus suis perfectus est, perfectionem istius mundi quandam numeri sui significatione declarat. similiter et quadraginta dies, quibus Moyses et Elias et ipse Dominus ieiunaverunt, sine numerorum cognitione non intelleguntur. **36** sic et alii in scripturis sanctis numeri existunt, quorum figuras non nisi noti huius artis scientiae solvere possunt. datum etiam nobis ex magna parte sub numerorum consistere disciplinam, quando horas per eam dicimus, quando mensuum curricula supputamus, quando spatium anni redeuntis agnoscimus, quando milia annorum ab exordio mundi usque in finem invenimus. **37** sic quidem Dominus in quarto diei opere ait: *fiant luminaria in firmamento caeli, ut luceant super terram ad incohationem diei et noctis, et ut dividant inter diem et noctem, et sint in signa et tempora et dies et annos, ut sint in splendore in firmamento caeli, et luceant super terram.* **38** quibus ita perfectis manifestum est luminibus ipsis antecedere lucem tribus diebus, unde mihi videntur Egyptii ceteraeque gentes hoc sequentes decretum quattuor annis impletis diem integrum superfluum adicere, quod etiam bissextum solent nominare. **39** nam cum tres dies istos computare, qui sint, atque recogitare voluerimus, unius anni centesimam vicesimam partem esse cognoscimus. centesima autem et vicesima dies invicem computata ista tertia pars esse anni dinoscitur. **40** tertia igitur addita parte anuali quadriennio dies

Sap. 11.21

Gen.1.14

---

**5.** Dei: *om* YSVUMAGTC mensura: mensuram, SVU et²: *om* NP¹
**35** qui: *om* Y¹P istius: stius, Y quandam: quadam, CTHF; quidam, NP significatione: significationem, NPE
**36** possunt: possit, N datum: tantum, NP disciplinam: disciplina, NPE per eam: eram, N; horam, P mensuum: mensium, THE²Q supputamus: suppotamus, MAGF redeuntis: redeuntibus, M
**37** opere: opera, P ad: ab, P et²: *om* YVAGTCEF in signa: insignia, MAGF ut³: et, NPHEQ et⁸: *om* G
**38** ita: *om* VMAHEF perfectis: perfectum, NP manifestum: *om* NP antecedere: antecederet, N videntur: videtur, NP impletis: impetus, A¹G¹
**39** dies: *om* N qui: quid, P sint: sunt, H unius: *om* P centesimam: centesima, N vicesimam: *om* P; + que, NPHEFQ esse anni: *tr* Y¹; *om* anni, AGC
**40** quadriennio: quadrigeno, NP¹

5. integer completur. atque ad partium partes menses atque anni superflui computantur. quos Hebraei quidem imbolismos vocare solent, id est, superadiectiones, qui de pascha usque in alia pascha dies CCCLXXX et IIII faciunt, unde et paschas errare solent, qui calculi nesciunt rationem. **41** Egyptii vero hos exaltationes siderum dicunt atque stabilitates; immo bissextum appellant propter rememorationem lucis atque dierum et noctium, quae luminibus antecesserunt. celebratur ideo quod tres dies sine auctore sole praecesserunt. **42** certum est enim per sanctarum scripturarum traditionem per numerum deducere omnem ecclesiae ordinem. per numerum si quidem, ne confundamur, instruimur. tolle saeculo computum et cuncta ignorantia caeca complectitur. nec differri potest a ceteris animalibus, qui numeri nesciunt rationem.

**43** Et quia supra iam per senarium numerum diximus de muliere curva, quae omne omnino genus praefiguravit humanum, nunc restat, ut hebdomada istius saeculi per distinctiones dierum et noctium disserendo deducamus usque ad Christum. **44** et quia, diximus, sex diebus consummavit Deus opera sua et septimo requievit, quia hic mundus in sex aetates constare dicitur, et in septima erit requies sanctorum cum Domino; quia prima aetas ab Adam usque ad Noe, qui habuit mane ipsam condicionem hominis in paradiso; **45** habuit vespera diluvium, hinc quasi primus dies in creatione rationalis creaturae, angeli et homines, quod est lux, qui dicuntur filii Dei. post expulsionem a paradiso homo duos

---

5. ad: *om* M imbolismos: embolismos, $Y^1AG^1TCFQ$ alia: aliud, TCQ CCCLXXX et IIII: 365, AC et$^2$: *om* NPHEQ paschas: pascha, YHFQ solent: *om* M qui: quia, UMG
**41** dicunt: *om* P bissextum: bus sextum, G
**42** per: propter, P traditionem: tradictionem, Y deducere: deduceret, N ne: nec, UHQ saeculo: saeculum, V
**43** supra: *tr post* senarium, YSV numerum diximus: *tr* U omne: omnem, NE restat: resta, H istius: stius, Y per distinctiones: perditiones, $YVUMAG^1TC$; per distinctionem, NP disserendo: deserendo, V
**44** opera sua: operam suam, HE sex aetates: sexta aetate, VEQ cum domino: *om* $V^1$ quia: quarum, NPHEFQ ad: *om* V qui: quae, $T^2C$ mane: manem, $YSVUMA^2G$ ipsam: ipsa, H
**45** vespera: vesperam, YSVUM hinc: hic, MNP rationalis: rationabilis, SV angeli: angelis, G quod est lux: *om* NP

**5.** habuit filios, simplicem et impium. impius occisit pium et pro eo natus est Seth, qui dictus est filius Dei, et facti sunt duo populi, id est, agnus et bestia. **46** et quia contra voluntatem conditoris de duos populos, agno et bestia, communes et liberos et coniuges miscerunt, factum est diluvium. **47** secunda aetas est a Noe usque ad Abraham. habuit mane arca, quae prima vocatur specialis ecclesia, quae tricamerata tres partes salvavit, id est, homines, bestias, et aves, quae secunda dies firmamentum nuncupata est, et tres filii a Noe quasi tria animalia, id est, aries, vitulus, et capra. ab his tribus omnis terra est divisa. habuit vesperam, confusionem linguarum, et ruinam turris Nebroth gigantis. **48** tertia aetas est ab Abraham usque ad David; habuit mane separationem Abrahae, quasi tertia die separata aquas ab aquis, id est, patriarchae a gentibus, ubi Moyses et lex est data. dixit autem Deus ad Abraham: *ego sum Deus, qui eduxi te de terra Caldaeorum, ut darem tibi terram* Gen.15.7 *istam hereditare*, et dixit Abraham: *quo modo sciam, quia hereditabo eam?* **49** et dixit illi Deus: *accipe tibi vaccam trimam, capram trimam, arietem trimum, turturem et columbam.* haec tria animalia filii sunt Noe, aries Sem, de quo natus est agnus; vacca Cam, de qua natus est vitulus; capra Iafeth, de qua natus est hyrcus. **50** haec tria animalia divisit Abraham per medium, fecit sex partes de toto mundo per senarium numerum, tres partes dextras et tres sinistras, id est, ecclesiam et sinagogam. **51** aves vero non divisit, id est,

---

**5.** occisit: occidit, EQ facti sunt: factus est, $V^1$ id est: *om* P
**46** contra: *om* P voluntatem: voluntate, VNP de duos: duo, $G^2$NP duos populos: duobus populis, TCF populos: populo, N; populi, P $et^2$: *om* NP $et^3$: *om* NEF miscerunt: miscuerunt, $G^2$HE
**47** $est^1$: *om* AGC mane: manem, YSVM arca: arcam, MGTCQ ecclesia: ecclesiam, SV nuncupata: nuncupatum, P filii: filiis, M $a^2$: *om* $Y^2$GCHEF aries: + et, P vesperam: vespera, HE; vera, NP confusionem: confusione, NP ruinam turris: *tr* YSVUM
**48** aetas: *om* $Y^1$ATG$^1$ $ad^1$: a, VG mane: manem, YSVMA$^1$ separationem: separatione, NP Abrahae: + a gentibus, $SG^3$NPE; + qui habuit mane ipsum Abraham, $G^3$NP aquas: aqua, H $ad^2$: ab, $Y^1$MC Deus$^2$: dominus, NPF eduxi: eduxit, VGE$^1$ hereditare: hereditarem, G
**49** capram: crapram, S $qua^1$: quo, NPF $est^3$: *om* A
**50** Abraham: *om* P fecit: + que, TQ ecclesiam: ecclesia, N sinagogam: sinagoga, N

**5.** omnis caro sanctitatis cum spiritu Dei coniuncta iam non divisi sed uniti ad caelos volantes ascendunt. nam illa divisa animalia gentilem populum significavit credentium Christo et incredulorum. hic dies habuit vesperam impiissimum regem Saul. **52** quarta aetas est a David usque ad transmigrationis populi Iudaeorum in Babilonia. habuit mane ipsum David, a quo coepit splendor regni et prophetia quasi quarto die luminaria. habuit vesperam peccatum regum et sacerdotum, pro quibus gens illa meruit captivari in Babilonia. **53** et quia quattuor peccata conmiserat homo Iuda, id est, furta, adulteria, homicidia, et idolatria, pro qua Iheremias quadruplici planxit alfabeto, erravit de semita prophetiae per qua veniebat ad viam, quae dicitur Christus, iactatus est in deserto, incidit in leaena, quae rapuit eum. **54** surrexit ursus, tulit leaenae Dan. 7 praedam. surrexit pardus, tulit urso praedam. surrexit bestia terribilis dentes ferreos habens, capita septem, et cornua decem. tulit pardo praedam et possidebat eam. **55** quinta aetas est de transmigratione Babiloniae usque ad adventum Domini nostri Iesu Christi. habuit mane Iheremiam vel Danielum, quasi quinto die primam benedictionem piscis in aquam et avis in passione. habuit vesperam peccatum populi Iudaeorum, quando excaecati sunt, ut etiam Dominum nostrum Iesum Christum non possint agnoscere. **56** venit agnus inmaculatus, tulit bestiae terribili, qui septem capita

---

**5.** **51** cum: eum, N spiritu: spiritum, SP¹ iam non: *tr* SPHF ad: a, V Christo: christum, SVUMGN vesperam: vespera, NPEF regem Saul: *tr* YSVM
**52** transmigrationis: transmigrationem, T²CHEQ mane: manem, YSVUMA¹G splendor: splendore, U prophetia: prophetiae, V vesperam: vespera, HEF regum: regnum, MN
**53** quia: *om* M peccata: in Babilonia, M conmiserat: commiserant, YSVUGTE homicidia: homicida, N qua: quam, TCPEFQ ad viam: ad via, N deserto: desertum, SVU leaena: leaenam, VT; leaenae, HF; lena, N
**54** leaenae: leaena, YSVUM possidebat: possedit, P
**55** aetas: *om* Y¹AG est¹: *om* CF de: a, CF transmigratione: transmigrationem, H mane: manem, SVM Danielum: danielem, U²TCQ primam..... passione: ex una stirpe proditi quae est israel velut pisces in aquam et avis in passionem quae dispersi et vagi per mare istius saeculi cum populo tamquam pisces et aves per mare vagantes, S aquam: aqua, CNP passione: passionem, VQ vesperam: vespera, SUNP¹HE Iesum: *om* A Christum: *om* YS possint: possunt, GP
**56** terribili: terribilis, U¹AGPF; terribile, M

**5.** habebat et decem cornua, superavit eam et excussit eius praedam, id est, quem supra diximus hominem Iuda. homo cumque se cognosceret a tantis periculis ab agno liberatum, invidia ductus occisit agnum. **57** haec nimirum bestia partivit hominem, quia et multa electorum corda tenuit. sed hanc praedam a Iuda moriens agnus excussit. hic est agnus, quem ad vesperam Iudaei succincti per lumbos vestimenta, baculo in manu, comesare se credunt. et David ait: *ad vesperum demorabitur fletus; et ad matutinum laetitia.* Ps. 29.6 **58** nam cum istis baculis, cum quibus inmaculati agni carnes appetunt, Iuda Scariotha vixillarium, suppositionis ultimum tempus, ad occupandum salvatorem nocte tumultuositas plebeia convenit. **59** quibus ita agni acerba vox intonuit: *quasi ad latronem cum gladiis* Mt.26.55 *et fustibus advenistis*; gladiis scilicet principes sacerdotum et seniores populi, de quibus agnus occiditur; fustibus plebs minuta, quibus blasphemantium popularitas perarmatur. **60** nam quod sub vesperam, imago Dei, agnus iste decipitur, noctem Iudaeis lenocinio adulteratae legis, populum Israel * admissum peccatum per inportunitate caece blasphemantes, fovendo quod fixerat, separatus a luce tenebram includebat, ut noxam criminis caecus tenebrarum sequeretur adsensus.

**61** Passio Christi inter lucem et tenebras magno sacrificio litabatur lucis, cuius Christus nomen adsumserat; temporalio lapsus videbatur occasu, ut post tenebras cruentae cenae, qua agnus fuerat immolatus, Christus iterum in alia die vivus ex inferis, damnato trinae mortis terrore, cum sua luce fulgeret. merito sub hac Domini

---

**5.** Iuda: iudam, YQ se cognosceret: *tr* YSVM agno: agnum, V liberatum: superatum, AG$^{1}$TCF

**57** bestia: bestiam, V partivit hominem: hic agnus superabit, S quia: qui, NP multa: multorum, G agnus excussit: *tr* N vesperam: vespera, S baculo: baculos, YSVU$^{2}$MNF manu: manum, VNP$^{1}$ ad$^{2}$: a, G laetitia: laetitiam, SVUAGTF

**58** Scariotha: scariothes, V; scarioth, CFQ plebeia: plebela, V$^{1}$FQ; plebeiam, CN

**59** gladiis$^{1}$: gladii, NP$^{1}$ et$^{1}$..... gladiis: *om* Y$^{1}$AG$^{1}$C scilicet: + id est, S; *om* Y$^{1}$ perarmatur: perarmata, NP; perarmat, H

**60** vesperam: vespera, NHFQ noctem: nocte, NP lenocinio: lenocio, Y$^{1}$VUA$^{1}$GN inportunitate: inportunitatem, A$^{2}$TCPEFQ caece: caeci, YUTE$^{3}$ tenebram: tenebras, TQ; tenebrarum, CP$^{1}$ noxam: noxa, SVNPHEFQ

**61** temporalio: temporali, A$^{2}$TPFQ qua: quia, MAGCFQ vivus: tribus, P cum: cur, M

**5.** passione ipsi etiam agni inmaculati atque perfecti vellera omnes Christiani intra ecclesiam neunt et texunt. **62** et quasi sub trinitatis nomine, id est, staminis, licii, et tramae unius substantiae lanae, unum Deum in trinitate esse adserunt. sed tamen haec lana quid cui melius esse videtur, diversis coloribus heresum diversae tincturae colore fuscantur. alii vermiculo, alii viridis, alii croceo, alii coccino, alii alio vario rubeo vel nigro colore subrideant. **63** perfecti tamen castalis imbuantur; agni vellera candidata texere conantur. nam quod ex agni vellere candidato diversi coloris tinctura fuscatur, istae sunt hereses, quae ex nivali lana veste plus quam innocua mutando per colores et variando se amaritudine tincturae semper inficiunt. **64** sed ex una Christi lana, cui splendescere profecto debuerant, insipientiae sectam mutantur, ut ex uno agni vellere agniculi perfecto candore translatis vestibus sectae multae et hereses oriuntur, quibus sint damnabiles officinae. **65** et quanto se obumbrandam per florecs colores heresis profanata confecerit medicaminibus herbis, pictura levaverit matricem lanae post illud velleris fronde, vestis in ipso discordiae suae curriculo Christum Dominum, quem figmentis simulationibus fallit, confiteri penitus non audebit. **66** de talibus in evangelio ait: *multi dicent mihi* Mt. 7.22 *in illa die, Domine, Domine, in tuo nomine manducavimus et bibimus, et in tuo nomine demonia eicimus. magnalia fecimus.* tunc respondens dicit eis: *discedite a me operarii iniquitatis, non novi vos in domo patris mei*, id est, in ecclesia. **67** neque enim proderit cuiquam

---

**5.** neunt: nent, $A^2TCQ$ texunt: texeunt, $MN^1G$
**62** esse: se, P coloribus: + esse videtur diversis coloribus, H diversae: diversum, U colore: coloribus, M viridis: viridi, ATCQ alii coccino: *om* $V^1$ vel: *om* $AG^1CPFQ$
**63** candidata: candita, V conantur: conatur, $NP^1$ coloris: colores, V fuscatur: fuscantur, GFQ quae: qui, NP
**64** ex: *om* $YVUMAG^1TC$ splendescere: splendore, NP debuerant: debuerat, H; debuerunt, GQ sectam: secta, $UP^1$ mutantur: mundantur, U; imitantur, CF vellere: bella re, NP agniculi: anniculi, YSVNP
**65** floreos: flores eos, AGC vestis: vestionibus, N curriculo: curriculum, V
**66** eicimus: eiecimus, CPQ respondens: respondes, G; respondet, N dicit: dicens, H; dicet, PQ eis: illis, G; *om* H discedite: disedite, $Y^1$ ecclesia: ecclesiam, U
**67** proderit: prode erit, $N^1E$

**5.** dicere sed facere. hic est agnus, qui natus est de illo ariete Sem filio Noe. cum hoc agno leo et ursus et pardus, vitulus, ovis et capra morantur simul. solum bestia terribilis cum decem cornua et septem capita cum eo est in conflictu. iste agnus est, qui in montem Syon, id est, in speculatione ecclesiae virtutum herbas decerpet, a quo bestia cotidie superatur et capta tenetur.

**68** Iam sextum saeculum fit, quae nunc ab adventu Domini agitur, usque quo mundus finiatur, et veniat ad iudicium. habet mane lumen verum Christum, qui semper oritur in corda credentium, qui dies perpetuus nuncupatur. habet vespere sinagogam vel ignorantiam stultorum, scismarum, hypocritarum, et heresum, sive in fine perpetuam noctem ipsum antichristum. **69** hic est dies primus Christus in operatione et novissimus in perfectione. in hac aetate facit finem et recapitulat a principio. sic enim dictum est: *in principio fecit Deus caelum et terram. terra autem erat inanis et vacua.* Gen. 1.1 iste est principium, in quo fecit Deus caelum et terram. **70** in caelo intellegimus spiritum, in terra intellegimus carnem. non aliud primum fecit in principio nisi hunc hominem Christum Salomone adtestante: *Dominus creavit me in principio viarum suarum.* Prov. 8.22 in principio creatum dicit, id est, praedestinatum. ab huius similitudine dictum est: *faciamus hominem ad imaginem et similitudinem* Gen. 1.26 *nostram*, ad cuius imaginem factus est Adam. **71** similitudo tamen in isto reservabatur, sed quia terra erat inanis et vacua, id est,

---

**5.** et[1]: *om* G vitulus: + et, P morantur simul: *tr* HEFQ cornua: cornibus, A[2]CFQ capita: capitibus, A[2]CFQ conflictu: conflictum, NP montem: monte, UT
**68** quae: quod, CE[3] ab: *om* NP[1] adventu: adventum, SVGN mane: manem, YSVMA[1]GH qui: quis, G corda: corde, NP[1] vespere: vesperem, SVUMAGTC; vesperam, YT[2] sinagogam: sinagoga, NHE ignorantiam: ignorantia, NHE fine: finem, VU perpetuam: perpetua, YSNHEFQ noctem: nocte, SVNHEFQ
**69** hac: hanc, N aetate: aetatem, NP principium: principio, V
**70** caelo: caelum, P spiritum: christum, MAGCHFQ non aliud primum fecit: praedestinavit, NP nisi: *om* P creatum: creaturam, UMAGTC praedestinatum: + totius trinitatis, NP ab huius similitudine: unitate, NP similitudine: similitudinem, SV nostram: nostra, U; + non ad solum filium pertinet sed ad totam trinitatem quod vero dixit et fecit Deus hominem ad imaginem suam, S
**71** isto: christo, SG[2]NP; storiae, H reservabatur: servabatur, H; reservatur, G[2]NP EFQ; + ad huius similitudine dictum est faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram, S erat: est, NP

**5.** invisibilis et incomposita, quod nec palpari potest, ecce iam visibilis est, ecce iam palpari potest, sicut ipse dicit: *palpate et videte quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere, et nolite esse increduli sed fideles.* **72** ecce iam terram compositam, in quo principio creavit Deus caelum et terram, id est, spiritum et carnem, et in hoc caelo et terra continentur omnia, id est, visibilia et invisibilia. omnis namque creatura, antequam tempore suo fieret in ipso Dei verbo, id est, in filio, quod est principium, prius erat ab angelis cognoscenda, et sic suo tempore facienda. **73** quapropter ipsa creaturae cognitio in semet ipsis vespera erat, in Deo autem mane, quia plus videtur ipsa creatura in Deo, quam in semet ipsa videtur a creatura. plus scilicet videtur in arte, quae facta est, quam ipsa in se ipsa, quae facta est; propterea enim ait evangelista Iohannes: *quod factum est in ipso, vita est.* **74** omnia igitur, quae facta sunt et vitam non habent, in ipso verbo Dei vita sunt, in se ipsa non sunt vita. caelum, terra, lapis vitam non habent, et tamen in Deo vita sunt. vivunt igitur in Deo sine initio atque inmutabiliter omnis creatura ac per hoc plus videtur ab angelis sanctis in verbo Dei, ubi sunt vita quam in se ipsa. **75** et ne forte aliquem moveat, ut dicat aliquis: omnia filius fecit et pater et spiritus sanctus non fecit? absit hoc a catholica fide et omnia, quae facta sunt, sive in caelo sive in terra, sancta trinitas fecit, id est, pater et filius et spiritus sanctus. in personis trinus, sed in natura, unus est Deus **76** communis operatio trinitatis, una potestas et una maiestas. intellege quae dicit: *in principio creavit Deus caelum et terram. terra* Luc. 24.39 Jo. 20.27 Jo. 1.3 Gen. 1.1

---

**5.** nec: *om* H sicut ipse dicit: *om* V ossa: ossam, $A^1G$

**72** terram compositam: terra composita, NPHEQ spiritum et carnem: *tr* M continentur: continetur, $SA^1MP^1$ id est$^2$: *om* YM Dei: diei, U verbo: verbum, SVU in filio: filio, $Y^1$

**73** creaturae: creatura, G in$^1$: *om* U mane: manet, P creatura$^1$: creaturae, S in$^4$: *om* N; a, P a: *om* $G^2T$ plus..... facta est$^1$: *om* $AG^1TC$ quae$^1$: qua, NP quam$^2$..... facta est$^2$: *om* $Y^1$VUMATCNP propterea..... Iohannes: *om* $AG^1TC$ vita est..... habent: *bis scr* YSMTQ

**74** igitur: itur, A vitam: vita, U habent: habebunt, U inmutabiliter: inconmutabiliter, SNPEQ videtur: videbatur, YM (-bantur, SVU) Dei: deo, ATF in: *om* V

**75** forte: fortem, V absit..... fide et: *om* NP et$^4$: *om* SHEQ et$^5$: *om* EF

**76** quae: quid, HEFQ; quod, NP creavit Deus: *om* M

**5.** *autem erat inanis et vacua, et spiritus Domini ferebatur super aquas,* id est, super omnem creaturam. in Deo patrem dicit, in principio filium, in spiritu sancto spiritum sanctum. **77** ecce communem operam trinitatis. nam cum dixit Deus *fiat lux*, angelos dixit, quia non in tenebris erat Deus, sed quia se primitus ab angelica creatura cognosci voluit, quod perscitus in carne esset, ideo dixit *lux*. iste est dies incohatione creaturae, qui non primus sed unus est nominatus, quia primus dierum omnium Christus est. **78** primus ergo dicitur dies angelorum, sed in creatione mundi, quia de omni creatura ipse primus cognovit factorem suum. ergo in cognitionem sui primus dies; in cognitionem firmamenti secundus; in cognitionem divisionis aquarum tertius; in cognitionem solis ac lunae et stellarum quartus; in cognitionem volatilium et reptilium quintus; in cognitionem iumentorum et ferarum vel ipsius hominis sextus. **79** vides hominem sexto die factum. iam in anima et carne praescitus erat Christus et praedestinatus et ab angelica creatura cognitus, quando iste Adam factus est primus. cum pater ad filium personaliter diceret: *faciamus hominem ad imaginem et similitudinem*, uni- Gen.1.26
tatem substantiae demonstravit. nostram vero personaliter dixit et fecit, Deus substantialiter dixit. **80** voluit se videri Deus, qualis esset in forma, cum hominem suam sacra digessit in linea. vultus Domini praefertur in homine, ut bestiis, avibus, pecoribus non homo sed imago potius imperaret: cognosce quantum distat inter hominem et pecus, cui homo praeponitur et imperare mandatur.

**81** Ita crede secundum Adam Christum, qui homo perfectus est dictus. et alter homo apud ipsum pecus est dictus. sed quia

---

**5.** in Deo: ideo, HFQ Deo: deum, V patrem: patre, UAGCP
**77** operam: opera, N se: *om* U creatura: *om* $Y^1$SVUMAG$^1$T; natura, C; creata, F esset: est, NP lux: *pr* fiat, P quia: + qui regnat in aeternum creavit omnia simul, S dierum: deorum, V
**78** dicitur: *tr post* angelorum, P dies$^1$: deus, ACFQ creatione: creationem, NHQ omni: omne, YSVUA$^1$G sui: *om* AG$^1$TCQ in cognitionem firmamenti secundus: *om* MAQ cognitionem$^{1, 2, 3, 4, 5, 6}$: cognitione, $A^2$GC$E^1$F et$^2$: ac, PE hominis: luminis:, THF
**79** praescitus: praesciturus, M
**80** forma: formam, M suam: suum, YSN$P^1$E digessit: digescit, VA homine: hominem, SVUP bestiis: besteis, YA$^1$ cui: qui, P mandatur: mandatis, P
**81** est dictus: dicitur, NP; *pr* esse, P

**5.** angeli et homines filii Dei dicti sunt et sicut angeli eum primitus inter omnem creaturam cognoverunt in divinitate, ita et homines angeli dicti sunt, qui eum plene cognoverunt et cognoscunt in humanitate. ergo ille qui est primus dies, ipse est et novissimus. **82** primum cognitus ab spirituale creatura in divinitate, et nunc non a carnale sed ab spirituale creatura, id est, interiorem hominem cognoscitur in humanitate. illuc dictum est: *fiat lux* et cognoscant angeli Christum. hic dictum est: *ego sum lux mundi*, ut cognoscant Jo. 8.12 angeli homines Christum. **83** illuc secunda die dictum est: *fiat* Gen. 1.6 *firmamentum in medio aquarum; et dividant aquas ab aquis.* hic dictum est: *super hanc petram, quam cognovisti, Petre, firmabo ecclesiam* Mt. 16.18 *meam*, et dividam sinagogam ab ea. **84** illuc tertia die dictum est: *congregentur aquae in congregationem unam; et appareat arida.* Gen. 1.9 hic dictum est, quum ad lavacrum venisset: *ecce, agnus Dei; ecce* Jo. 1.29 *qui tollit peccatum mundi.* **85** congregatae sunt aquae, aliae supra caelos, aliae in abysso, aliae in maria. tres partes factae sunt, una caelestis et duae terrestres, id est, iusti et peccatores. apparuit terra, de qua terra dictum est: *terra nostra dabit fructum suum.* Ps. 84.13 **86** hic terra cotidie nobis uberes germinat fructus. illuc dictum est in quarta die, *fiant luminaria*; hic dictum est: *ego sum lux mundi* Jo. 8.12 Jo. 11.9 *et qui ambulat in die non offendet, quia me huius mundi lucem videt;* **87** illuc dictum est in quinta die: *producant aquae pisces et volatilia;* Gen. 1.20 hic dictum est: *nisi qui renatus fuerit ex aqua et spiritu sancto, non* Jo. 3.5 *potest videre regnum Dei.* et sicut me pater misit ad passionem et ego mitto vos. **88** illuc dictum est: *crescite et multiplicamini et* Gen. 1.28

---

**5.** homines: omnes, V cognoverunt$^{2}$: + in divinitate, P dies: *om* NP novissimus: *pr* ipse, YVHQ; *pr* iste, UNPEF

**82** primum: primus, AGTCFQ spirituale$^{1\ 2}$: spirituali, UMA$^{2}$TCFQ creatura: creaturae, V a: *om* NQ carnale: carnali, UMA$^{2}$TCP$^{2}$FQ interiorem hominem: interiore homine, UA$^{2}$TCFQ illuc: illic, TQ *et passim* Christum$^{1}$: deum, NP angeli$^{2}$: angelici, TNHE Christum$^{2}$: + hominem deum, G$^{3}$NPQ

**83** secunda: secula, S; secundam, NP$^{1}$ die: diem, NP$^{1}$ fiat: *pr* hic, NP$^{2}$ dividant: dividam, NH sinagogam: sinagoga, VNH

**84** die: *om* G peccatum: peccata, CP$^{1}$F

**85** abysso: abissos, N duae: duas, YSVA$^{1}$GNHE$^{2}$ terra$^{1}$: *om* MF

**86** hic: haec, T$^{2}$Q fructus: fructos, YSNE offendet: offendit, A$^{2}$GTCP$^{2}$

**87** quinta: quinto, YSTCE

**5.** *replete terram.* hic dictum est: *vae praegnantibus et nutrientibus et beatae steriles, quae non genuerunt.* in illa crescere et generare mandavit; in ista continentiam suasit. illuc circumcisio carnis; hic lavacrum in ablutione cordis et corporis. **89** illuc in filiorum prole benedictio credebatur; hic in virginitate benedictio et gratia dupliciter datur. nos tamen sicut coniugia non vetamus, ita nec praedicamus. scriptum est: *qui habent uxores tamquam non habentes sint.* **90** nuptiae quantum per se bona sunt, tantum cura rerum quae circa illa sunt mala sunt. *qui non habet uxorem, sollicitus est, quo modo placeat Deo,* et qui habet uxorem, *sollicitus est, quae sunt mundi, quo modo placeat uxori, et divisus est.* sed tamen apostolus ait: *qui se non potest continere, nubat*; melius est bis et ter cum benedictione quam cum una corpus suum maculet in fornicatione. **91** sed hoc de illo dicimus, qui se non promisit in religionis habitu Deo servire. nam si vel leviter promisit et aliter fecerit, habet damnationem secundum apostolum, quia *primam fidem irritam fecit.* nam quantum distat inter virginitatem et coniugium, tantum distat inter primas nuptias et secundas. **92** scriptum est enim: *boves prata depaverunt, porci etiam nonnulla suffoderunt, pars cetera quae manebat inlesa;* in prato depasto a bovibus coniugia intellexerunt esse maiores; et si nullam florum retinet dignitatem, tamen non amittit viriditatem. **93** in porcos, qui suffoderunt campum, hi sunt fornicatores, qui terram corporis sui in luto crudelitatis vitiisque versantur. pars tertia campi, quae illesa dicitur, virginitas est, quae florum liliis comparatur.

**94** Et quantum distat inter praefectum et mulionem, vilem mancipium, tantum distat inter virginitatem et coniugium, quae

Mt.24.19 Luc. 23.29 — 1 Cor. 7.29 — 1 Cor. 7.32 — 1 Cor.7.9 — 1 Tim. 5.12

---

**5.** **88** terram: terra, HF steriles: sterilis, N continentiam: continentia, MNE in$^{3}$: *om* V ablutione: ablutionem, VQ
**89** credebatur..... benedictio: *om* M
**90** bona: bonae, T$^{2}$CP$^{2}$EQ cura: curae, CQ; curam, NP illa: illas, UA$^{2}$CFQ mala: male, UA$^{2}$CFQ uxorem: + inquit apostolus, S quam: *pr* nubere, NP
**91** promisit: promittit, G et: *om* G$^{1}$
**92** coniugia: coniungia, Y nullam: nulla, MHE amittit: admittit, U
**93** suffoderunt: suffoderant, AT terram: terra, NP corporis sui: corpori suo, NP
**94** praefectum: perfectum, A$^{1}$GCE vilem: vile, ACP$^{2}$Q coniugium: coniungium, Y

5. virginitas in praedicatione non imperatur, sed suadetur, et laus eius et gloria praedicatur. **95** in una tamen quasi in uno pallio ista duorum officia militant. sed virgines animo et corpore habent dignitatem similem praefectorum. virgines vero tantum animo habent dignitatem similem mulionum. imperatoris ordinatione subsistentes duae dignitates, id est, praefectorum et mulionum, uno regi militant, uno simul utuntur carrucae vehiculo mularum, quae uno trahuntur iugo. **96** uno simul praecedentium utuntur officio. sed alia est pretiositas praefecti et alia vilitas mulionis. perseverate, o sanctae virgines, quia talem gloriam habetis apud aeternum regem in caelis, qualem habent praefecti apud imperatorem in terris. quum de virginitate itum fuerit ad coniugium, sic itur quo modo a praefecturae pretiositate ad vilissimam militiam mulionis. **97** et licet eos unum contineat palatium, uniusque reficiat imperatoris annona, una etiam sedeant uterque carruca; tamen tanta nota, tanta confusionis abiectio opprimet eum, quia ex praefecto fit mulio, ut, ne sit ultra mulio, sed se optet occidi. **98** hic talem consolationem dabunt deceptores eius, qualem solent dare virginum deceptores. dicunt namque deceptis virginibus: quid tristamini, quia uxores esse coepistis? alterum Deum habuistis, dum virgines essetis, et modo mulieres alterum. **99** ipsius fuisti ancilla virgo, cuius et mulier. ipsius ecclesiam ingredieris, ipsius consecraris mysteriis, ipso signo censeris. depone tristitiam animi, quia non

---

5. praedicatione: praedicationem, G
**95** una: uno, NP in uno: ununo, V pallio: palatio, $G^2$NPHEFQ praefectorum..... similem: *om* S praefectorum$^{1\ 2}$: perfectorum, $A^1$GCN tantum: tanto, NP ordinatione: ordinationem, SQ; ordinationes, NP subsistentes: subsistens, U iugo..... utuntur: *om* H
**96** gloriam: gloria, Y habetis: habebitis, MHEFQ itum: istum, G coniugium: coniungium, V sic itur: scitur, V; sic igitur, GN vilissimam militiam: vilissima militia, YSVU
**97** licet: liceat, Y uniusque: unusque, G annona: annonam, NPE una etiam: *tr* AGCQ; unam etiam, SVU tanta$^2$: tantam, G opprimet: opprimit, YUMA$^2$G$^2$ quia: qui, YSUMTP$^1$Q
**98** hic: hinc, $A^2$: huic, TEF$^2$; uhic, N; ut hic, P dabunt: dabant, N deceptores$^2$: deceptorem, NP$^2$ quid: qui, UH
**99** fuisti: fuistis, P ancilla: ancillae, GNP et$^1$: esset, SVE$^1$; *pr* es, TCE$^2$FQ mulier: mulieres, P ingredieris: ingrederis, CNEQ tristitiam: tristitia, H

**5.** gehennae manciparis incendio inter adulterantes fornicantes personas, sed inter coniugii dignitates militiae tuae gloriam non amittis, si hoc ipsum, quod coniunx esse ex virgine voluisti, inculpabiliter conservaveris. **100** sicut utique ex praefecto mulionem factum sui consolabuntur: quid tristis efficeris? ipsius militas mulio, cui militasti praefectus. age gratias, quia non plumbo tunderis, non animadverteris gladio, non carceri manciparis, si tamen hoc ipsum, quod effectus es mulio, inculpabiliter ministraveris. **101** ecce quantum distat inter virginitatem et primas nuptias, quia Christus in hoc mundo, veniens salvare quod perierat, semel fuit ad nuptias, semel praecepit esse nubendum. quia etsi non pecasset Adam, ad hoc facta est ei femina, ut filios haberet et nuptiae essent in paradiso. **102** sed nunc quales nuptiae essent explicare non possumus, quia conparationem in terra, unde demus, non habemus. sed quid melius quam de Christo exemplum sumamus? Christus virgo, mater eius virgo, Ioseph iustus, qui secundum carnem pater eius dicebatur, virgo. **103** haec exemplum virginitatis, haec exemplum humilitatis et caritatis. ecce exemplum paupertatis et nuditatis. hos debeant imitare, qui virginitatem animae et corporis desiderant habere. hi erunt ecclesia. hi sunt, de quos dictum est: *sequuntur* 14.4 *agnum, ubicumque vadit.*

---

**5.** gehennae: gehenna, N fornicantes: + que, SP¹; *tr post* homines, P tuae gloriam: suae gloria, NP amittis: admittis, GNP si: sed, UGE coniunx: coniux, YSGE¹FQ
**100** sicut: sic, HEF factum: facti, G; facto, N plumbo: perlumbo, NP¹ animadverteris: advertis, YVMA¹GT; avertis, U carceri: carcere, YSUAGTC
**101** hoc mundo: hunc mundum, PQ est: *om* P ei: *om* HF filios: filius, V essent: *om* M
**102** quia: qui, HF habemus: + absit ut suspicemus tales futuras fuisse nuptias in paradiso quales nunc videmus hestu libidinis membra genetalia mobere. sed sicut pes ad ambulandum, manus ad operandum, lingua ad loquendum, sine ulla verecundia fit, sic et nuptiae in paradiso sine ulla verecundia et ardore carnis fierent, si peccato non fuisset deonestata natura; sed neque virginitas ad concipiendos fetus vi (sui E) turpitudinis vitiaretur ardoris sed obsequeretur imperio tranquillissimae karitatis et eo modo non esset dolor cruoris virginis concubentis, quomodo non esset etiam matris gemitus parientis, SE quid: quod, G
**103** haec¹: *om* VF; hoc, CQ; ecce, NPE haec².....caritatis: *om* N; haec²: ecce, PE debeant: debant, V; tendebant, G; debent, NFQ imitare: imitari, A²TP²FQ hi¹: hic, N erunt: erant, GTCPFQ quos: quibus, A²TEFQ; quo, A¹MGC

5. **104** Et quia multa membra sunt ecclesiae et unum corpus, ideo per numerum centum quadraginta quattuor milia esse dicuntur. multa sunt genera virginum et multa coniugatorum, multa etiam penitentium. una vita sanctorum omnium, sed secundum laborem diversa merita premiorum, quae in hoc sexto diei curriculo non iam divisi, sed unum cum patre Adam ingrediuntur paradisum. **105** non iam absconduntur nudati sub arbore sed in stolis albis in una figuntur cruce. in hac sexta aetate saeculi reformatur genus humanum ad imaginem et similitudinem Dei. **106** et quia duo homines sunt interior et exterior, id est, anima et corpus, unus est de limo terrae factus, alter est secundum Deum creatus, ut in omni mysterio interioris hominis secundum imaginem creatoris bonitate, sanctitate, et caritate perfecti esse possimus, ut apostolus ait: *et si exterior homo noster corrumpitur, sed interior renovatur.* 2 Cor. 4.16 **107** ecce habes interiorem hominem secundum Deum creatum; habes et exteriorem hominem de limo terrae plasmatum. habes interiorem, in quo Christus inhabitat; habes exteriorem, qui corrumpitur et dissolvitur. hic mortalis, ille inmortalis, incorporeus, rationabilis, subtilis, aeternus, et ideo imago Dei. **108** habes interiorem hominem congaudentem legi Dei. habes exteriorem, qui operam carnis exercet. et quia aliud est imago, aliud similitudo, diximus enim imaginem in persona esse, similitudinem vero in factis, ut apostolus ait: *imitatores mei estote, sicut et ego Christi.* 1 Cor. 11.1 **109** et alibi ex voce Dei: *estote sancti, sicut et ego sanctus sum.* videtis ergo similitudinem in sanctitate, in bonitate deputari. denique quum dixisset Deus, *faciamus hominem ad imaginem et similitudinem* Lev. 11.44 Gen. 1.26

---

5. **104** multa[1]: + multa, Y ecclesiae: ecclesia, NF una: unam: NHEF vita: vitam, NHEF hoc: hac, GNPHE sexto: sexti, NHEF; sexta, GP unum: *pr* in, NPEFQ
**105** nudati: nuditati, VQ reformatur: reformatus est, NP genus: agnus, N
**106** est[3]: *om* G omni: omnem, SVU; omne, CNPF et caritate: *om* GNP esse: *om* ACP; + me, T possimus: possumus, GT interior: interius, N
**107** secundum..... hominem: *om* G Deum: *om* U[1] et[1]: *om* N inhabitat: habitat, SE mortalis: mortali, H
**108** congaudentem: congaudente, N exteriorem: interiorem, G operam: opera, NPHEFQ in[1]: *om* AGCHQ persona: personam, YSVUMAGTC similitudinem: *pr* in, VUM et[2]: *om* U
**109** et[2]: *om* U bonitate: bonitatem, SVU deputari: putari, N[1]

5. *nostram*, postea ait: *et fecit Deus hominem ad imaginem Dei.* **110** non dixit ad similitudinem. imaginem fecerat in animalem Adam de invisibilitate, de inmortalitate animae. similitudinem autem reservavit in Christo, per quem, quia ad imaginem Dei factus fuerat, iterum ad similitudinem Dei reformaretur in ipso. et apostolus ait: *primus Adam in animam viventem, secundus Adam in spiritu vivificante.* **111** ergo qui in animam viventem factus fuerat, similitudinem necdum acceperat. qui autem in spiritu vivificante factus est, in hunc similitudo Dei est reformata. imago enim in vultu est, ut supra diximus, similitudo vero in factis. in hac ergo similitudine, quae est melior et proxima Deo, facile apparet quod est in ea Deo simile, id est, divinum, pulchrum, sincerum, non ut varium, non infirmum, non mutabile. **112** splendor est enim interni luminis Christi, quem in eo habitare dicit apostolus. sed quae est ista talis anima, quam nomino, aut quae similitudo, nisi vita caelestis spiritualis, quem nulla faedat libido, nec vitium nec luxuria nec simulata colorum figmenta corrumpunt? non avaritia. **113** haec ergo similitudo cupiditate saeculi non inflatur. non carnis vitio exardescit, non saevitia aut iracundia fervescit, nec inmani crudelitate extridet, quae, priusquam torqueat, ipsa torquetur. sed habet haec similitudo pium vultum, misericordes oculos, linguam defendentem, beneficam voluntatem. **114** haec ergo optanda nobis est similitudo, quae tantam habet gratiam et felicitatem, ut quid est paene incredibile, non iam homo, sed mutata lege et condicione

1 Cor, 15.45

---

5. **110** animalem: animale, NP quia: qui, $P^2HF$ ad$^1$: *om* $NP^1$ similitudinem$^2$: similitudine, $A^1G$ Dei: *om* YMNPHE et: ut, SUMP in$^4$: *om* N animam viventem: anima vivente, $T^2NP$ spiritu: spiritum, $UA^2CF$ vivificante: vivificantem, $YSVUMA^2CQ$
**111** spiritu: spiritum, $SUMA^2F$ vivificante: vivificantem, $SVUA^2PF$ hunc: hac, N reformata: formata, H vultu: vultus, S ergo: *om* P ut: *om* PHEFQ
**112** est enim: *tr* YSVUM interni: in aeterni, N quam$^1$: quem, $YSA^1NE$ quae$^2$: quem, V quem$^2$: quam, $MA^2CEFQ$; quae, $NP^1$ nulla: nullam, U libido: laudo, M luxuria: luxuriam, V
**113** ergo: ego, U cupiditate: cupiditates, H inmani: inmane, NP quae: qui, $SVA^1E$ priusquam: prius con, $NP^1$ torqueat: torpeat, G ipsa: ipse, HF torquetur: torquentur, G similitudo: similitudinem, $NP^1$ beneficam: beneficiam, $P^1H$
**114** quid: quod, YSVUMQ; qui, C incredibile: incredibiles, UAGCHF

**5.** inmortalis Deus appelletur. et pro qua re dixit Deus, sed factus non natus, id est, beneficio Deus non natura. hic ergo caelo sideribusque coniunctus aeternitatem potietur vitae caelestis. sed ne dubitetis, quod dixi extra homine Deus. ipse enim Deus deorum hoc promittit, hoc donavit. **115** labora vincere ut merearis Deus dici, quia *ego*, ait, *dixi, dii estis et filii excelsi omnis.* quod dicitur Ps. 81.6
simile est, tale est, quale pro hoc totidem veritatis, quia nec recognosci potest simile nisi habeat expressa signa per imaginem personalem. et quia similem Deo diximus, ut per opera intellegatur, quia et alibi dicitur, *nullus ei similis.* in scriptura enim sacra ali- Ps. 34.10
quando Deus nuncupative, aliquando vero essentialiter dicitur. **116** nuncupative dicitur, ut ait: *ecce dedi te Dominum Pharaonis.* Ex. 7.1
essentialiter autem Deus dicitur, sicut ad Moysen ipse dicit: *ego* Gen.
*sum Deus patris tui, Deus Abraham, Deus Isaac, et Deus Iacob.* 28.13
**117** qui enim nuncupative dicitur Deus, inter omnia est. qui vero essentialiter dicitur Deus, super omnia est et unus est. dii vero multi sunt, nulli alii dicuntur dii, nisi angeli et homines, et hi angeli mittuntur ad homines. sed ita sunt circa nos angeli Dei sicut iudices terreni et parentes optimi, qui, quando iusta opera nos agere vident, laudem circa nos exhibent et favorem. **118** quando autem nos iniusta opera facere considerant, non permittunt nos sine flagello et pena transire. sed terreni iudices solent muneribus redimi. illi autem nullo censu, nullis muneribus, redimi possunt, nisi nostris fletibus. ille pro sua pietate eorum a nobis iustam indignationem avertat et illatam in nos pro qualitate facti sententiam suam iubeat, indulgentia inaniri.

---

**5.** inmortalis: inmortalitatis, G²NP appelletur: appellatur, VUTNE Deus²: *om* U non natus: nominatus, MAGCQ aeternitatem: aeternitate, A²TCNPFQ homine: hominem, VA²GTCPEFQ ipse: + est, YU
**115** quia: qui, SVUMC ego ait: *tr* YSVUMC ego: ergo, NP omnis: omnia, GCE; homines, NP quod: quo, MA¹T tale: quale, Y quale pro: *tr* YM hoc: *om* NPHEFQ quia: qua, P habeat: *pr* qui, HEFQ expressa signa: *om* NP intellegatur: intellegamur, G et⁵: *om* G ei: eis, G similis: + est, VMAC enim: *om* H aliquando¹: aliquam, NP nuncupative: nuncupatione, N
**116** Dominum: deum, U²CEFQ ad Moysen ipse: *tr* NPHEFQ
**117** dicitur Deus²: *tr* G; *om* Deus, P qui: quia, PH nos: *om* YVFQ
**118** permittunt: permittuntur, NPE flagello: flagella, YVN; flagellis, FQ nullis: nulli, M; nullus, G illatam: latam, NPQ nos: nobis, P indulgentia: indulgentiam, NHE

5. **119** Quod autem dicimus iratum Deum, considerandum est, quod usus nos doceat verbi causa. iratum diximus Deum Pharaoni, sed ipsa ira per decem plagas extitit, et omnes invaserunt eum, et penituit etiam, et indulsit Dominus, et recesserunt. quum ergo iratum Deum dicimus, non ipsum irascentem ostendere possumus, sed velut aerem morbidum saevientem pro hoc, quod videbat contemni Dominum creatoremque suum, aut ardorem solis, aut pluviarum inundationes, aut motum terrarum, aut barbarorum furores. **120** haec omnia, ut dixi, ministerio angelorum Dei fiunt. cuius bona data, dum a nobis contemnuntur, Deum nobis faciunt sentire iratum de sua ira, cum ad honorem Domini in suis sensibus excitant, sicut iusti iudices facere solent circa eos quos arguunt. si aliquid contra voluntatem regiam cognoverint perpetrasse, iram suam integerrimam servant. et tunc irati non fiunt, cum reus per supplicationem, sive suam sive amicorum regis, potuerit ad eius indulgentiam pervenire. **121** Deus ergo penitus iram non habet. iram habere possunt, qui patiuntur, quod nolunt. Deus autem nihil potest pati, quid non vult. et sicut dixi, omnia simul caelestia, et terrestria, et ea quae sunt in mari, et in abissis, subiecta sunt angelis Dei, sicut praefectis et comitibus et tribunis sunt subiecta officia, quae ad nutum iudicum suorum alios ad laetitiam invitant, ut gaudeant pro suorum operum qualitate, alios vero trahunt ad supplicia, alios ad verbera, alios ad custodiam, alios ad interitum, et ad gladium, et ad ignes ire praecipiunt. **122** ita sunt angeli super nos. ante adventum redemptoris nostri inter angelos et ho-

---

solis, § 119, *deficit* N

---

5. **119** quod: + ipse, YGNPHEFQ dicimus: dicimur, S; dicitur, V diximus Deum: *tr* NPHEFQ Pharaoni: pharaonis, $T^2NP$ penituit: paenitevit, $SMA^1TNP^1EF$ $et^3$: *om* G videbat: videat, NPHEFQ creatoremque: *om* que, M ardorem: ardore, M
**120** a: *om* AGT cum: quam, P honorem: hodorem, G quos: quo, Y arguunt: argunt, H aliquid: aliquis, PF cognoverint: cognoverunt, CQ integerrimam: integerrima, SVU irati non: *tr* G indulgentiam: indulgentia, H
**121** quid: quod, $YUG^2Q$ Dei: *om* MH tribunis: tribuni, SU qualitate: qualitatem, SV custodiam: custodia, $A^1G$ $et^6$: *om* EQ ad gladium: gladium, VP
**122** ita: ista, G ante: adtende, M

5. mines discordia erat. at ubi venit *pax nostra Christus, fecit utramque* Eph.2.14
*unum* et sedet super thronum, id est, ecclesiam suam, quam sanguine suo comparavit, et disponit iudicia sua per angelos et episcopos vel ceteros sanctos, usque dum veniat ad iudicium *et ponat* Mt.25.19
*rationem cum eis.* et cui quantum talenti dedit, requirat; et pro qualitate laborum aut premia aut damna retribuat. iustis donat aeternum gaudium, impiis vero aeternae penae supplicium.

6. 1 Haec paucis per excessum diximus, qualiter sancti in hoc mundo cognoscerentur, monstraremus. ipsud loquimur Deo nos illustrante, quod per testamenta firmare possumus; quia quid ante mundum factum fuit, quid etiam post mundum factum sit, nescimus. media tantum, quae dicimus, per auctoritatem firmare possumus. 2 scriptum est enim in Esaya: *anno quo mortuus est rex* Is. 6.1-9
*Ozias, vidi Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum, et ea quae sub eo erant, implebant templum. serafin quoque stabat super illud, sex alae uni et sex alae alteri. duabus velabant faciem eius et duabus velabant pedes eius, et duabus volabant, et clamabant alter ad alterum et dicebant: sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus exercituum, plena est omnis terra gloria eius.* 3 *et commota sunt superliminaria cardinum, et domus impleta est fumo. et dixi: vae mihi, quia tacui, quia vir pollutus labiis ego sum, et in medio populi polluta labia habentis ego habito, et regem Dominum exercituum vidi oculis meis. et volavit ad me unus de serafin, et in manu eius calculus, quem forcipe tulerat de altari. et tetigit os meum, et dixit: ecce tetigi hoc labia tua, et auferetur iniquitas tua, et peccatum tuum mundabitur.* et dixit: *quem mittam? et quis ibit nobis ad populum istum? et dixi:*

---

5. fecit..... sedet: *om* M utramque: utraque, H; utrumque, CQ unum: unam, P suam: *om* P quam: quem, $P^1$ disponit: disponet, $YSUA^1GPE$ sua per: super, GC talenti: talentum, VQ dedit: dedi, G qualitate: qualitatem, SV donat: donans, HEFQ

6. 1 diximus: + ut, $T^2CQ$ monstraremus: monstraremur, YSAM ipsud: ipsum, $A^2CFQ$ nos: nostro, AGC factum fuit: *tr* TF quid²: quod, $YSA^1TC$ dicimus: diximus, P
2 enim: *om* FQ quo: quod, M serafin¹ ²: seraphim TP stabat: stabant, TPFQ
3 superliminaria: liminaria, PH impleta: impletus, $A^1T$ labiis: *om* M sum: + ego sum, M Dominum: deum, P manu: manum, U forcipe: forcipem, V; focipe, H auferetur: aufertur, H ad populum istum: istum, GC; istuc, A

**6.** *ecce ego, mitte me. et ait : vade, dic populo huic : aure audietis et non intellegetis.* **4** haec omnia ex voce ecclesiae locutus est sanctus propheta. haec omnia potest ecclesia dicere vel facere, quae tam pretioso pretio est comparata. praemissa istoria spiritualis sequitur intellectus, cuius causa ipsa istoria replicata est. nos vero in commune Dominum deprecemur, ut mihi quoque de altari carbo mittatur et omni peccatorum sorde detersa primum possim Dei sacramenta conspicere et postea, quae videro, enarrari. **5** Esayas vero vivente leproso rege, quamdiu ille regnum tenuit, oculos non levavit ad caelum, nec aperta sunt caelestia mysteria, nec Dominus apparuit, nec in ministerio fidei trinitatis ter sanctum nomen auditum est. postquam vero mortuus est malus rex, et quantum in re est sacerdotium, dissipante aperto sese lumine caelestia prodiderunt. **6** sic populus Israel, dum Pharao vixit, ex luti et lateris et palearum opere non suspiravit ad Dominum. dum ille regnavit, nemo quaesivit Deum patrem Abraham, Isaac, et Iacob. quando vero ille mortuus est, suspiraverunt filii Israel, et ascendit clamor eorum ad Dominum, cum tunc magis gaudere debuerint, et ante suspirare, cum viveret. **7** si ergo intellegas Oziam et Pharaonem et ceteros istius modi, contrarias fortitudines, videbis, quo modo illis viventibus nullus nostrum videat Deum, aut suspiret et in penitentiam corruat. *non regnet*, ait apostolus, *peccatum in vestro mortali corpore*, quando voluptatibus saeculi servimus, et plus pro corpore, quod de terra est, quam pro anima, quae ad imaginem

Rom. 6.12

---

**6.** vade: + et, PQ

**4** ecclesia: ecclesiae, SV; *tr post* dicere, S istoria[1 2]: storia, YSA[1] deprecemur: deprecamur, M Dei: de, SVUMA[1]GC sacramenta: sacramento, U[2]C videro: video, P enarrari: enarrare, CPFQ

**5** ministerio: misterio, VUTPHEF vero: enim, YVUM malus rex: *tr* PQ dissipante: dissipantem, V aperto sese: apertos a se, AG[1]; aperte se, G[2]P[1]; apertos esse, CE lumine: lumina, TF

**6** luti: luto, YSVU ille: *om* YSVUMAG[1]TC regnavit: regnaret, P debuerint: debuerant, TP viveret: viverent, MA[1]GP[2]

**7** Oziam: ozia, AGTPHEFQ; *pr* in, G[2]PEFQ Pharaonem: pharaone, ATCPHEFQ ceteros: ceteris, AGTCPHEFQ istius: stius, V contrarias..... modo: *om* YSVUG[1]TC penitentiam: penitentia, PF vestro mortali: *tr* YMPHEQ voluptatibus: voluntatis, P quod: quae, YSVMA[1]GP[1]HE anima: animam, YSVUM

**6.** Dei facta est, laboramus, hos reges in nos regnantes habemus, et inde Dominum videre non possumus. **8** regnante nostro peccato in corpore Egyptiis extruimus civitates, in cinere versamur et sordibus, pro frumento paleas, pro solida petra luti opera sectamur. *vidi Dominum sedentem supra thronum excelsum et elevatum.* Is. 6.1 vidit et Daniel sedentem Dominum, sed non supra thronum excelsum et elevatum. vide duos prophetas, unus in excelso vidit, et unus in valle. **9** ipse videt eum in excelso, qui in hoc saeculo videt hos reges sibi mortuos, et suspirat in penitentia. ipse videt eum in valle, qui Oziam et Pharaonem super se regem habet. sicut vox divina dixit: *veniam et sedebo et iudicabo populum in valle Io-* Joel. 3.2 *saphat*, quod interpretatur Domini iudicium. **10** qui peccator est et mei similis, videt Dominum sedentem in valle Iosaphat, non in monte, non in colle, sed in valle et in valle iudicii. qui vero iustus est et Esayae similis videt illum sedentem super thronum excelsum et elevatum. **11** ut autem et aliud inferam, quando eum mente pertracto regnare thronis, dominationibus, angelis, ceterisque virtutibus, video excelsum thronum eius; quando autem considero, quo modo genus dispensat humanum, et pro nostra salute semper descendere dicatur ad terras, video humilem et terrae proximum thronum eius. **12** *serafin quoque stabat super illud, sex alae uni* Is. 6.2 *et sex alae alteri.* haec duodecim alae sunt, quod est ecclesia in duodenario constituta. seraphin quoque ardentes vel incendentes

---

§ 8 *incipit* N

---

**6.** in nos regnantes: *tr* $Y^{1}SVU$
**8** in corpore: *om* M extruimus: extruimur, YS sectamur: sectamus, $YSVUTP^{1}F$ supra$^{1}$: super, SUP vidit et..... elevatum: *om* VPH sed: sol, AH non: + sedentem, $G^{2}N$ vide: videt, P vidit: *om* M unus$^{1\ 2}$: unum, P
**9** penitentia: penitentiam, $YAG^{1}TF$ habet: + Pharao est ventus ozias sacerdotium simulavit sacerdotem significat qui suo ventri servit et sacerdos vult esse, $G^{3}TNPQ$ dixit: dicit, NP quod..... Iosaphat: *bis scr* $Y^{2}$ Domini iudicium: *tr* P
**10** videt$^{1}$: vidit, NP valle$^{1}$: vallem, YVMAGF monte: montem, $A^{1}GCHQ$ colle: collem, GC vero: *om* G et$^{3}$: id est, YVUM Esayae: esayam, G
**11** autem et: *om* H aliud: *pr* in, N ceterisque: ceteribusque, $Y^{1}VUA^{1}Q$ ad: a, U
**12** stabat: stabant, CQ ecclesia: *pr* in, U duodenario: + numero, FQ

**6.** dicuntur, de qua igne salvator ait: *ignem veni mittere in terra, et quid volo ut ardeat.* Luc. 12.49 **13** duabus velabant faciem eius et duabus velabant pedes eius et duabus volabant et ter sanctus alter ad alterum clamabant. de has alas et per Ezecielum et per Apocalipsin supra in tertio libro plenissime explanatum invenies.

**14** Nunc vero quod coepimus, proferamus; quorum quid verum sit, Deus viderit; quid verisimile sequentibus exponemus. et duabus quidem velabant faciem et duabus velabant pedes et duabus volabant. **15** *velabant faciem,* non suam sed Dei. quis Is. 6.2 enim potest scire principium? quid antequam istum conderet mundum? iterum fuerit in aeternitate? quando thronos, dominationes, potestates, angelos, totumque ministerium caeleste condiderit? **16** *et duabus velabant pedes,* non suos sed Dei. pedes extrema pars corporis est. extrema quippe eius scire quis potest? quid post consummationem saeculi sit futurum? quid sit postquam genus hominum fuerit iudicatum? quae sequatur vita? an rursum alia futura sit terra? et post transitionem, alia iterum elementa? vel alius mundus solque condendus sit? **17** *priora adnuntiate mihi et* Is. 41.22 *novissima, quae futura sunt. et dicam, quia dii estis,* ait Esayas, significans neminem posse quid ante mundum fuerit et quid post mundum futurum sit enarrare. *et duabus volabant et clamabant* Is. 6.2 *alter ad alterum, et dicebant ter sanctus.* **18** duo qui clamabant lex est et evangelium. per hos ergo media tantum cognoscimus, quae scripturarum nobis lectione panduntur, quando mundus fac-

---

**6.** qua: quo, $A^2CFQ$ igne: ignem, N terra: terram, $UA^2TF$ quid: quam, YSVUM $A^1GNP^1$; quod, H volo: nolo, V; *pr* nisi, P; + nisi, C
**13** duabus$^{1\ 2\ 3}$: duobus, NP velabant$^2$: velabat, $UP^1$ has alas: his alis, $U^2MA^2$ $TCE^2FQ$ Ezecielum: ezecielem, $A^2CPQ$
**14** quid$^1$: quod, N Deus: dominus, N verisimile: viris simile, NP duabus$^{1\ 2\ 3}$: duobus, NP et duabus$^2$..... faciem: *om* YSVUM
**15** faciem: + eius, H suam: sua, SV quid: qui, SUPQ istum: istud, VPH conderet: crederet, G caeleste: caelestem, $YSVMA^1GT$
**16** pedes: + eius, $G^2P$ eius: *om* P potest: poterit, EF quid: qui, U consummationem: —atione, V hominum: humanum, G condendus: condensum, H
**17** et$^1$: *om* NP quid: qui, $U^1E$ quid$^2$: quod, V duabus: duobus, NP clamabant: -bunt, V
**18** lex: + et, G lectione: lectio, H; lectionem, G

6. tus est, quando plasmatus homo, quando diluvium, quando lex data sit, ut ex uno homine universa terrarum spatia conpleta sint et in extremo tempore Dei filius pro nostra salute sumpserit carnem. cetera vero, quae diximus, iuxta duo serafin in facie pedibusque texerunt. 19 *et clamabant alter ad alterum.* pulcre positum est, Is. 6.3
alter ad alterum; quidquid enim in veteri legimus testamento, hoc idem in evangelio repperimus; et quod in evangelio fuerit lectitatum, hoc in veteri testamenti auctoritate deducitur. nihil in eis dissonum, nihil diversum est. 20 et dicebant: *sanctus, sanctus,* Is. 6.3
*sanctus, Dominus Deus Sabaoth;* in ambobus testamentis trinitas praedicatur. quod autem Sabaoth et salvator noster esse dicatur, accipe exemplum in vicessimo tertio psalmo. 21 virtutes, quae Domino ministrabant, ad caelestes alias fortitudines proclamabant, ut pandant Domino ianuam revertenti. *tollite portas, principes,* Ps. 23.7
*vestras et introibit rex gloriae.* rursum illae fortitudines, quia indutum carne Christum conspiciunt, novo mysterio stupefactae interrogant: *quis est iste rex gloriae?* accipiuntque responsum: *Dominus* Ps. 23.8
*virtutum, ipse est rex gloriae.*

22 *Plena est universa terra gloria eius.* hoc adhuc ad seraphin Is. 6.2
dicitur de adventu Domini salvatoris, quo modo in omnem terram praedicatio illius porrigatur, et apostolorum sonus mundi limites penetret. 23 *et elevatum est superliminare a voce, qua clamabant.* Is. 6.4
legimus in veteri testamento, quod semper Dominus Moysi et Aaron ad ostium tabernaculi sit locutus, quum ante evangelium

---

6. plasmatus: + est, U; + sit, P; *tr post* homo, NP filius: filium, G salute: salutem, V carnem: carne, GN iuxta: ista, NPHEFQ
19 pulcre..... alterum: *om* $Y^1M$ quidquid: quicquid, STE testamento: testamentum, G evangelio: evangelium, V lectitatum: lectitum, $Y^1SUA^1GT$; latitatum, NP veteri: veteris, $YSA^2CF$ testamenti: testamento, MQ nihil: *om* H
20 Deus: *om* YSV in ambobus..... Sabaoth: *om* V exemplum: exemplo, $NP^1$
21 Domino$^1$: dominum, N alias: alas, N proclamabant: proclamant, NPF Domino ianuam: *tr* NPHEFQ Domino$^2$: dominum, VUP ianuam: ianua, UN vestras: vestri, P rursum: rursus, H fortitudines: fortitudinis, P carne: carnem, GF mysterio: misterium, V stupefactae: stupefacti, VC; stupefacta, G quis: quid, YVM est$^2$: *om* G
22 hoc: non, M ad: a, N; *om* CE adventu: adventum, SVG sonus: solus, V penetret: penetrent, H; periberet, P
23 Aaron: aron, M

**6.** eos necdum in sancta sanctorum induxerit, sicut ecclesia postea introducta est dicens: *introduxit me rex in cubiculum suum.* **24** quando ergo Dominus noster descendit ad terras, superliminare illud elevatum est. in Graeco sublatum dicitur, id est, quasi quoddam obstaculum intrare cupientibus sublatum est. **25** *et universus hic mundus impletus est fumo,* id est, gloria Domini. et *Deus ignis est consumens*; hic cum in Sina monte descendisset ad Moysen, ad adventum eius videbantur lampades discurrentes, et plenus omnis mons fumo. **26** unde in psalmo dicitur: *qui tangis montes et fumigabunt.* ex igne ergo, quoniam totam substantiam capere non possumus, levior quaedam in universum mundum et, ut ita dicam, rarior fuminatura dispargitur, quam nos capientes dicamus; *ex parte cognoscimus, et ex parte prophetamus. et nunc videmus in speculo et in aenigmate.* **27** ergo quaerimus ubi sit hoc incendium salutare. nulli dubium, quin in sacris voluminibus, ex quorum lectione universa omnium vitia purgantur. et haec ecclesia, quod est domus Dei, per scripturas inpleta est fumo. *et dixi: vae mihi, quia tacui.* **28** vides quia Esayas tantum in sermone peccaverat et inde labia habebat inmunda; et, quantum ego arbitror, quia Oziam regem in templum ruentem non corripuerit; quia, postquam obierat Zaccarias sacerdos, volens per se offerre donaria sacerdotali ordine, non tam pie quam audacter, invasit. et reclamantibus levitis et sacerdotibus: *nonne tu es Ozias rex et non sacerdos?* audire noluit. **29** statimque lepra in fronte perfusus est. hic intellegitur, cum alii clamassent, Esayas tacuit, et inde post eius mortem polluta

Cant. 1.3 — Deut. 4.24 — Ps. 103.32 — 1 Cor. 13.9; 12 — 2 Par 26.18

---

**6.** cubiculum: tabernaculum, G
**24** ad: a, SV superliminare: superluminare, VMA²GPQ illud: + et, A sublatum: + est, M quoddam: quadam, YSVG; quodam, A¹HE; *om* M
**25** fumo: mundo, P est²: *om* N consumens: consummans, SU hic: hinc, UA²GTC cum: qui, P monte: montem, VUA²TCEQ ad: a, VU
**26** tangis: tangit, SEF montes: *om* G in²: *om* N¹ et²: *om* UP dispargitur: dispergitur, VUMA²CP capientes: cupientes, VGT in³: *om* P et³: *om* V
**27** quaerimus: primus, N¹P quin: quod, A²TCP; quia, N; qui, UA¹GHEF¹ vitia: vita, YSAGTC purgantur: purgatur, A²C haec: *om* NP
**28** vides: vide, P tantum: totum, NP quia²: qui, VUNP Oziam: ozia, VATF non tam: notam, H; notum, V quam: + quam, P Ozias: ezecias, U
**29** mortem: morte, PQ

**6.** labia conspexit, dicens: *vae mihi, quia tacui.* **30** Esayas ut iustus tantum in sermone peccaverat; ideo sola labia habebat inmunda. ego ut loqui * et oculis video ad concupiscendum, et si animo scandalizor, et pede et omnium membrorum parte delinquo, inmunda habeo omnia. **31** et quia simul spiritu baptizatus tunicam pollui, secundi baptismatis purgatione, id est, ignis indigeo. non sunt, ut quidam putant, in scripturis verba simplicia. plurimum in his absconditum est. aliud littera, aliud mysticus sermo significat. Is. 6.5

**32** Ecce Dominus in evangelio cingitur linteo, pelvem ad lavandos pedes discipulorum praeparat, servi fungitur ministerio, et hoc ut doceat humilitatem, ut nobis invicem ministremus. non abnuo, non recuso. quid est, quod Petro recusanti dicit: *nisi lavero pedes tuos, non habebis partem mecum.* et ille respondit: *non solum pedes, sed et manus et caput.* **33** ascensurus Dominus ad caelum, quia apostoli, ut homines terrae insistentes, adhuc habebant peccatorum sordibus pollutos pedes, vult eos a delictis penitus liberare, ut eis possit prophetalis sermo congruere; *quam speciosi pedes evangelizantium pacem*; et imitari valeat ecclesiae verba dicentis: *lavi pedes meos, quomodo inquinabo illos?* **34** ut etiam si quis post resurrectionem postea his adhaerit pulvis, impia eum excutiant civitate in testimonium laboris, quod eo usque pro omnium salute contenderint, facti Iudaeis ut Iudaei, gentilibus ut gentiles, ut etiam priora vestigia aliqua ex parte polluerint. **35** igitur ut ad praepositum revertamus, sicuti apostoli purgationem indigebant pedum, ita Esayas purgationem labii dignus efficitur. populus vero non solum Jo. 13.8 Rom. 10.15 Cant. 5.3

---

**6.** **30** omnia: inmunda, M
**31** spiritu: spiritum, NP$^{3}$ ut: *om* N$^{1}$; sicut, P plurimum: primum, P in$^{2}$: *om* M littera: litteram, VG
**32** pelvem: pelvim, P humilitatem: humilitate, A$^{1}$GNHE abnuo: ab uno, VT quid est: + hoc, H et$^{3}$: *om* N$^{2}$
**33** quia: qui, V eis: ei, P possit: posset, YVUMN$^{2}$HE; possent, N$^{1}$ prophetalis: prophetali, P imitari: imitare, NP valeat: valeant, TQ lavi pedes: lapides, N
**34** post: *om* H adhaerit: adhaeserit, Y$^{2}$T$^{2}$CN$^{2}$; aderet, V impia: impiam, NF eum: eam, N civitate: civitatem, UNEF; *pr* in, T$^{2}$C testimonium: testimonio, G salute: *om* U
**35** revertamus: revertamur, PF purgationem$^{1\ 2}$: purgatione, A$^{2}$TN$^{2}$P$^{2}$F

**6.** non agens penitentiam, sed nesciens quidem, quia Esayas labia habebat inmunda, purgationis remedium non meretur. **36** propheta vero qui se in labia deliquisse cognovit, angelum cum carbone ad suam purgandam labiam sensit. nos vero quia primam sententiam sequimur, evangelicum testamentum adserimus missum a propheta, quod habens in se utraque mandata et suae et veteris testamenti, ignitum sermonem Dei duplici praeceptorum acie conprehendit, et tactis labiis, quicquid fuerat ignorantiae, purgavit. **37** hoc, si quidem nos labia interpretamur inmunda, purgationis suae pepulit veritate. hac forcipe Iacob in scala conspicit. hic est gladius bis acutus. haec duo minuta, quae mulier vidua mittit in dona Dei. hic stater duos denarios habens, qui in ore piscis reppertus pro Domino et Petro redditur. hac duplici unione retinetur virtute. **38** carbo conprehensus mittitur ad prophetam, quem in centesimo nono decimo psalmo, cum propheta Deum rogaret dicens: *Domine, libera animam meam a labiis iniquis, et a lingua dolosa,* Ps. et post interrogationem spiritus sancti, *quid detur tibi, aut quid* 119.2-4 *apponatur tibi ad linguam dolosam?* dictum est, *sagittae acutae potentis cum carbonibus desolatoriis.* **39** scimus prophetae esse concessum; vere quippe desolator carbo, qui linguam puram faciat a peccato, sermo divinus est, de quo dicitur, *habes carbones ignis, sedebis super eos.* hi erunt tibi in adiutorium. ecce qualiter habet

---

**6.** non$^{2}$: *om* M penitentiam: paenitentiae, U nesciens: nec sciens, SVTEQ
**36** cum: *om* NP suam purgandam labiam: sua purganda labia, U$^{2}$A$^{2}$TCNPFQ a: *om* GNP propheta: prophetam, UP$^{1}$ utraque: utramque, YSVUMA$^{1}$GN$^{1}$H et suae et: *om* N; ex, P quicquid: quidquid, N fuerat: fuerit, YM ignorantiae: ignorante, M
**37** interpretamur: interpretamus, SVGCNF pepulit: expulit, S$^{2}$ hac forcipe: hanc forcipem, A$^{2}$F in scala: in se ala, YVMNPHQ qui: quae, P hac: a, N$^{2}$P duplici: + que, NPHQ virtute: virtutem, N
**38** nono decimo: XVIIII, MAG$^{1}$TH; XVIII, G$^{2}$C Deum: dominum, MN spiritus: spiritu, V quid..... dolosam: *om* M ad: a, SEF linguam: lingua, YSVUHEF dolosam: dolosa, YSVUEF acutae potentis: *tr* CQ potentis: potentibus, V desolatoriis: desolatoris, UQ
**39** desolator: desolatur, YSVUMA$^{2}$ puram: purat, A$^{1}$G faciat: facit, H quo: qua, S; quod, U super: *om* N$^{1}$

**6.** labia purgata, qui mortuo rege Ozia vel Faraone suspirat in penitentia. ipse est ecclesia, ipse et CXLIIII milia.

Et quia calculando per numerum Deo praecedente explanavimus omnem mundum, nunc recurramus ad ipsum numerum, quem sanctus apostolus audisse testatur dicens: *audivi numerum* 7.4 *signatorum, CXLIIII milia signata ex omni tribu filiorum Israel.* **40** iam supra diximus, CXLIIII milia omnem esse ecclesiam. sed quanti sint, numerati dicuntur, et quales sint, ad imaginem et similitudinem Dei requiruntur. qui non quemlibet sanctorum imitando, sed ipsam veritatem contemplabiliter intuendo operantem iustitiam, ut ipsa intellegat et sequatur, ad cuius imaginem et similitudinem factus est veritate, et quales cognoscere debeat, iam supra diximus. **41** ceterum de numero signatorum in finem mundi, cum Iudaea ad finem venerit, per duodena milia CXLIIII milia virginum de Israel esse creduntur. et si virginum tanta fuerint, putas non virginum quantum erit? verum quia per numerum diximus et per senarii numeri perfectionem esse explanavimus, nunc de senario duplicato duodecim fiunt. haec est ecclesia in duodenario numero constituta, id est, apostoli; et duodecies duodecim CXLIIII sunt. **42** quia omnis ecclesia, ut supra dictum est, CXLIIII milia sunt, et CXLIIII milia de duodenario numero proficit; bis duodecim viginti quattuor fiunt. hi sunt viginti quattuor seniores. duodecies duodecim fiunt CXX. hinc CXX animae sunt, super quas spiritus sanctus descendit igneis linguis in Pentecosten. haec est prima ecclesia, quae fundata primum est supra

---

**6.** suspirat: suspirant, $Y^1$SVUM penitentia: paenitentiam, $A^2$FQ est$^2$: *om* H et$^1$: est, SM recurramus: curramus, N signatorum: *om* N CXLIIII: CIIII, MF signata: signati, CNPFQ

**40** esse$^1$: *om* Q numerati: numeratim, $A^2$GT qui: quem, M ipsa: ipsam, CNP cuius: *om* AGTC

**41** finem$^1$: fine, MCPF finem$^2$: fidem, MEF venerit: pervenerit, V fuerint: fuerit, SVUNEQ quantum: quanta, $A^2$PF senario: + numero, U duplicato: duplicatum, V duodecim: duciti, A; dudici, GH

**42** de: *om* VMPEQ duodecim$^1$: dudici, G; ducti, C duodecim$^2$: duodeni, YSUPEQ; duciti, A; dudici, G; ducti, C (lege decem) hinc: hic, $YMA^1$GCN; hii, PHE quas: qua, $A^1P^3$ igneis: ignis, M supra: primum per, $VUMA^1$

**6.** Christum petram, super *quam fundamentum aliud nemo potest ponere praeter id, quod positum est, quod est Christus Iesus.* 1 Cor. 3.11 **43** haec est fundamentum etiam totius ecclesiae, membrorum exemplum. quicquid in hoc exemplo non est, in fundamento non est, nec templum non est. hos mensurat cum arundine; hos non excludet foras, quia ipsa est templum caelestis Ierusalem. ad hoc CXX adde XXIIII seniores fiunt CXLIIII. et ut perficias CXLIIII milia per singulos XII pone duodena milia, id est, pro uno duodecim milia, et pro altero sic, quousque compleas duodecim, et invenies per summam CXX milia. adde et XXIIII seniores, fiunt CXLIIII milia. **44** et haec est omnis omnino ecclesia, quae in tot numero membrorum creditur esse fundata, quod est Christus supra firmissimam petram. nam sanctorum numerus innumerabilis esse perhibetur, propheta adtestante David: *mihi autem nimis honorificati sunt amici tui, Deus; valde confortatus est principatus eorum. dinumerabo eos, et super arena multiplicabuntur.* Ps. 138.17 **45** Christo, cui nihil latet, numerati sunt, qui ad imaginem et similitudinem requiruntur. nobis tamen innumerabiles sunt, quia super arenam multiplicati sunt, sicut dicit: *post haec vidi, et ecce turba multa, quam dinumerare nullus poterat ex omni gente, et tribu, et populo, et linguis.* 7.9 **46** non dixit, post haec vidi alium populum, aut aliam turbam, sed vidi populum, id est, eundem, quem vidit in mysterio, CXLIIII milia; hunc vidit modo innumerabilem; et quem vidit ex omni tribu filiorum Israel, ipse est turba multa ex omni tribu, et populo, et gente, et

---

**6.** petram: petra, YSVMA$^1$GPHEF quam: qua, GHEF
**43** membrorum: membrum, H quicquid..... exemplo: *om* V quicquid: quidquid, N; quisquis, P exemplo: exemplum, U non$^1$: *om* TCF fundamento: fundamentum, VQ non est$^2$: *om* YSVUM arundine: arundinem, U excludet: excludit, VMA$^2$HF ipsa: ipse, SCH ad hoc: ad hos, YSVCPQ pone: + pone, SU altero: alio, AGTCQ summam: summa, PEQ
**44** est$^1$: *om* NP in: *om* U membrorum: membrum, U creditur: reditur, H esse: *om* P supra: super, SUM firmissimam: firmissima, YSVUMA$^1$G petram: petra, YSVUMA$^1$GH David: *om* NP tui: tu, A$^1$ confortatus est: confortati sunt, M arena: arenam, A$^2$TCPFQ
**45** cui$^1$: quem, TP$^2$Q sunt$^1$: + quia super arena multiplicati sunt, V qui: quia, YEF; cui, V$^1$UQ similitudinem: + numerati sunt, G$^2$NP arenam: arena, SVMA$^1$GPF gente et tribu: *tr* NP tribu: tribus, S
**46** vidit$^1$: vidi, P mysterio: ministerio, MAGCQ

**6.** lingua. **47** quid est CXLIIII milia, exposuit dicens: *innumerabilem;* et quid sit *ex omni tribu filiorum Israel*, exposuit dicens: *ex omni gente, tribu, et populo, et lingua*, omnis enim natio, gentes, tribus, populus, lingua, qui ad fidem veniunt, in hac radice inseruntur; et fit ipse, qui venit, duodecim tribus Israel. **48** Dominus enim in evangelio manifestat totam ecclesiam, sive ex Iudaeis sive ex gentibus, duodecim tribus Israel esse, dicens: *vos qui secuti estis* Mt.19.28 *me, sedebitis supra thronos iudicantes duodecim tribus Israel*; quum manifestum sit, omnem ecclesiam iudicaturi, quae est ex omni gente, non ex sola circumcisione. apostolus denique introitum gentium Israel dixit implere; *donec plenitudo gentium intret et sic* Rom. *omnis Israel salvus fiet.* **49** ut autem ostenderet CXLIIII milia 11.25 ipsa esse sine numero, et duodecim tribus Israel, ipsa esse omnes gentes, tacuit CXLIIII milia, et populum innumerabilem solum dixit, stolatum, et abstersum lacrimis, remuneratum; non, ut quidam putant, isti sunt infantes, quos Herodes occisit, quod ineptum esse non est laboris ostendere. illi enim tantum ex tribu Iuda fuerunt; isti autem ex omni tribu et gente et lingua. **50** *stantes*, inquit, 7.9 *in conspectu throni et in conspectu agni, amicti stolas albas, et palmae in manibus eorum, et clamabant voce magna, dicentes: salus Deo* 7.10 *nostro sedenti in throno et agno. et omnes angeli stabant in circuitu* 7.11 *throni et seniorum et quattuor animalium.* et quid esset ipsa turba, exposuit dicens: *et omnes angeli stabant.* nihil est enim quod praeter ecclesia describat.

---

**6.** lingua: linguae, $A^1G$

**47** quid est: quia, V exposuit: exposui, V omni: *om* U gente: + et, YSTPF omnis..... lingua: *om* $Y^1VE$ populus: + et, S; populis, M fidem: finem, M

**48** supra: super, P; + supra, Y quae: qui, P circumcisione: *pr* ex, UM fiet: fieret, NP; fiat, Q

**49** autem: + dixit, VU tacuit: taciit, V abstersum: abstercum, $Y^1A^1$ remuneratum: remuneraturum, MAGTC putant: putat, $A^1$ quos: quas, H occisit: occidit, CQ ineptum: ineptus, VU; inpletum, $G^2P$; in egyptum, CH ostendere: ostenderet, G fuerunt: fuerint, N tribu et gente: *tr* SVU lingua: linguam, G

**50** amicti: amictis, SUG stolas albas: stolis albis, $TCE^3Q$ omnes$^1$: omnis, $A^1G$ animalium: animalia, P esset: esse, $Y^1V$ exposuit: *om* M ecclesia: ecclesiam, TPQ

**6.** **51** Quod autem ait: *palmae in manibus eorum*; nec inmerito iustorum vita palmae comparatur, quia scilicet palma inferius tactu aspera est, et quasi aridis corticibus obvoluta, superius vero et visu et fructibus pulcra. inferius corticum suarum involutionibus angustatur, sed superius amplitudine pulcrae viriditatis expanditur. **52** sic quippe est electorum vita, despecta inferius, superius pulcra. iuxta terra ista, id est, in ima quasi multis corticibus obvolvitur, dum innumeris tribulationibus angustatur, in summa vero illa aeternitate quasi pulcrae viriditatis foliis amplitudine retributionis expanditur. habet quidem aliud palma, quod omnium arborum generibus differt. **53** omnis namque arbor in suo robore iuxta terra vasta substitit, sed crescendo superius angustatur, et quantum paulisper sublimior tantum in altum subtilior redditur. palma vero minoris amplitudinis iuxta terra incohat, et iuxta ramos ac fructus ampliori robore exurgit. et quae tenuis ab imis proficit, vastior ab summa succrescit. **54** quibus itaque alia arbusta nisi terrenis mentibus et terrena lucra desiderantibus inveniuntur esse similia? in hac vita vasta, in illa angusta. quia sine dubio omnes huius saeculi amatores in terrenis rebus fortes sunt, in caelestibus debiles. nam pro temporali gloria usque ad mortem desudare appetunt, et pro spe perpetua ne parum quidem in labore subsistunt. **55** pro terrenis lucris quaslibet iniurias tolerant, et pro caelesti mercede vel tenuissimi verbi ferre contumelias recusant. terreno iudicio tota etiam die adsistere fortes sunt, in oratione vero coram Domino

Gregor. Mor. 19.49

---

§ 53 *deficit* A redditur, § 53, *deficit* G

---

**6.** **51** palma: palmae, YSNP$^{1}$ tactu: tactum, U corticibus: cortibus, SUA$^{1}$G$^{1}$T$^{1}$CP visu: visum, U

**52** despecta: dispecta, YVA$^{1}$PE$^{1}$; dispectat, G terra: terram, UA$^{2}$TCEFQ ista: istam, TC; stat, FQ; sata, U ima: *om* A viriditatis: viritatis, H amplitudine: amplitudines, G; —nem, P differt: differet, G

**53** arbor: arborum, G$^{2}$ terra$^{1}$: terram, CEQ in altum: *om* U$^{1}$H terra$^{2}$: terram, CQ fructus: fructos, U imis: hymnis, AM succrescit: successit, MP

**54** inveniuntur: inveniantur, BTCH illa: + vita, NPEFQ debiles: + sunt, MH temporali: temporalia, U ne: nec, B$^{2}$TQ

**55** quaslibet: quamlibet, MP caelesti: caeleste, UMPE

**6.** vel unius horae momentum lassantur. **56** saepe nuditatem, deiectionem, famem pro adquirendis divitiis atque honoribus tolerant, escarum rerum se abstinentia cruciant atque adipiscenda lucra festinant. superna autem laboriose quaerere tanto magis dissimulant, quanto ea retribui tardius putant. hi itaque quasi arborum more deorsum vasti sunt, sursum vero angusti, quia fortes in inferiora subsistunt, sed ad superiora deficiunt. **57** at contra ex qualitate palmarum designatur proficiens vita iustorum, qui nequaquam sunt in terrenis studiis fortes neque in caelestibus debiles; sed longius atque distantius studiosos se Deo exhibent quam saeculo fuisse meminerunt. **58** nam quibusdam per praedicatorem nostrum dicitur: *humanum dico, propter infirmitatem carnis vestrae; sicut* Rom. *exhibuistis membra vestra servire inmunditiae et iniquitati ad iniqui-* 6.19 *tatem, ita nunc exhibete membra vestra servire iustitiae in sanctificatione.* **59** eorum sine dubio infirmitati condescenditur ac si eis apertius diceretur: si nequaquam amplius potestis, saltim tales estote in fructu bonorum operum, quales fuistis antea in actione vitiorum. **60** ne debiliores vos habeat sancta libertas aeris, quos in carne validos habuit usus terrenae voluptatis. sunt vero nonnulli, qui cum caelestia appetunt, atque huius mundi noxia facta derelinquunt, ab iniqua cogitatione sua cotidie inconstantiae pusillanimitate deficiunt. **61** quibus hos nisi arbustis rebus similes dixerim, quae nequaquam tales superius surgunt, quales inferius oriuntur? hi quippe in conversatione venientes non tales, quales coeperint, perseverant, et quasi more aliorum in incohatione vasti sunt, sed

**6.** momentum: momento, $B^2$TCNPQ
**56** nuditatem: nuditantem, MH deiectionem: delectionem, MHEF rerum: *om* NP se: seu, $BT^1C$ atque: + ad, $T^2CQ$ laboriose: laboriosa, NPQ quanto: quantum, V ea: eam, SV retribui: retributa, H tardius: redius, H more: *om* P deorsum: de ore, V; dorsum, P angusti: angustum, MH
**57** ex qualitate: squalitate, HE; *om* ex, F terrenis: terris, M debiles: *om* NP exhibent: exhibeant, HE
**58** sicut: + enim, NP
**59** condescenditur: conscenditur, VUMPF eis: ei, MTCP antea: ante ea, V
**60** aeris: haeiris, V; *om* NP mundi: modi, P noxia facta: *tr* N
**61** arbustis rebus: arboribus, NP quae: qui, P inferius: inferiuntur, P hi: hic, YSMCP quasi: quale, UM aliorum: arborum, NPF in: *om* $U^1CNP^1E$

**6.** tenues crescunt, quia paulisper per argumenta temporum patiuntur detrimenta virtutum. **62** molliter quippe in eis desideria superna languescunt, et qui robusta ac fortia proposuerant, debilia atque infirma consummant; dumque aetatis augmento proficiunt, quasi flexibiles crescunt. palma vero, sicut dictum est, vastior in summitate est, quam esse coeperit qualitatis ex radice, **63** quia saepe electorum conversio plus finiendo peragit, quam proponit incohando. et si tepidius prima incohat, ferventius extrema consummat, videlicet semper incohare se aestimat et propterea infatigabilis in novitate perdurat. **64** hanc scilicet iustorum constantiam propheta intuens ait: *qui confidunt in Domino, mutabunt fortitudinem, et ad-* Is. 40.31
*sumunt pinnas ut aquilae; current et non laborabunt; ambulabunt et non deficient.* mutant quippe fortitudinem, quia fortes student esse in spirituali opere, qui ante fuerant fortes in carne. **65** *adsumunt* autem *pinnas ut aquilae*, quia contemplando volant. *currunt et non laborabunt*, quia velocius magna celeritate praedicant. *ambulabunt et non deficient*, quia intellectus sui velocitatem retinent, ut tardioribus condescendant. in cunctis vero bona, quae accipiunt, quanto aliis libenter adcommodant, tanto ipsi inconmutabiles in novitate perdurant. et qui tenues a radice incohationis exeunt, fortes in culminis perfectione convalescunt.

**66** Sicut dicit: *et ceciderunt in conspectu throni et in conspectu* 7.11
*agni in facies suas. et adoraverunt Deum dicentes amen. benedictio* 7.12

---

detrimenta, § 61, *incipit* A

---

**6.** per: *om* $N^1P$ detrimenta: detrimentum, U
**62** proposuerant: proposuerunt, YVUQ infirma: infima, MATCPFQ dumque aetatis: dum quietis, YSVUMATC vastior: vastioris, ATNP
**63** finiendo: fiendo, YSUMAT; fidendo, V; faciendo, C incohando: inquando, U tepidius: trepidius, SAT; trepidus, YVUMC; tepidus, H incohat: inquat, U
**64** constantiam: constantia, $A^1HE$ et[1]: *om* S deficient: deficent, U spirituali: spirituale, V
**65** autem: *om* P pinnas: pennas, $A^1E$ velocius: velocibus, YSVUMPHF ambulabunt: ambulant, NPEFQ deficient: deficiunt, $MAT^1FQ$ quia: + in, P intellectus: intellectu, V condescendant: conscendant, NP incohationis: inquationis, M perfectione: perfectionem, $A^2$; persecutione, H convalescunt: convalescant, P
**66** Deum: eum, NP et[7]: *om* CE

6. *et claritas et sapientia et gratiarum actio et honor et virtus et fortitudo Deo nostro in saecula saeculorum, amen.* **67** ut ostenderet turbam innumerabilem, quam vidit stantem in conspectu throni ipsos esse angelos, qui ceciderunt in faciem et adoraverunt, neque ipsam turbam neque animalia neque seniores hoc loco dixit adorasse sed solos angelos. **68** ipsi angeli, ipsi sunt turba, ipsi seniores et animalia, ipsi prociderunt et adoraverunt Deum. *et respondit* 7.13
*unus ex senioribus dicens mihi: isti qui amicti sunt stolas albas, qui sunt aut unde venerunt? et dixi illi: tu scis, Domine.* **69** unus ex 7.14
senioribus ecclesia est. unus unum perdocet, id est, ecclesia ecclesiam. unus alteri adnuntiat, quae sit remuneratio laboris sanctorum dicens: *hi sunt qui veniunt ex magna tribulatione et laverunt stolas* 7.14
*suas et candidas eas fecerunt in sanguine agni.* **70** non, ut aliqui putant, martyres soli sunt, sed omnis ecclesia. non enim in sanguine suo lavisse dixit stolas, sed in sanguine agni, id est, in gratia Dei per Christum, sicut scriptum est: *et sanguis filii eius mundat* 1 Jo. 1.7
*nos. propterea sunt in conspectu throni Dei. et serviunt illi die ac nocte* 7.15
*in throno eius,* id est, in lege Dei meditant die ac nocte in throno eius, id est, in ecclesia. *et qui sedet in throno habitavit super eos.* **71** et ipsi enim thronus sunt, super quos habitavit Deus. et in ecclesia *non esurient amplius neque sitient.* sic Dominus dicit: *ego* 7.16
*sum panis vitae; qui venit ad me, non esuriet; et qui credit in me,* Jo. 6.51
*non sitiet unquam.* et iterum: *qui biberit ex aqua, quam ego dabo* Jo. 4.13
*ei, non sitiet in aeternum; sed erit in illo fons aquae salientis in vitam aeternam.*

---

6. **67** in faciem: *om* V
**68** stolas albas: stolis albis, TCQ aut: et, HQ unde: de, U dixi: dixit, CH illi: ille, H; illis, T
**69** unus unum: *tr* M id est: *tr post* ecclesia, SVU ecclesia: *om* $Y^1F$; ecclesiam, NP ecclesiam: ecclesia, VMNP quae: quid, P laboris: *om* V veniunt: venerunt, TCFQ et²: *om* N
**70** in²: *om* M mundat: emundat, PHEQ Dei²: domini, NP meditant: meditantur, $A^2$TCPF sedet: sedit, N
**71** enim: *om* UATC thronus: troni, PQ habitavit: habitat, P et²: ac nunc, SM: et nunc et semper, NP; ac nunc et, TVUHEQ ecclesia: saecula, YSUPHQ sic: + ut, SQ

**6.** **72** *Neque cadet super eòs sol neque omnis aestus.* sic per Esayam dicit Deus de ecclesia: *erit in umbra ab aestu, in tecto et in abscondito a duritia et imbre.* et iterum: *per diem sol non uret te neque luna per noctem.* sol Christus est; qui in Christo offendet, sol ustulat eum per diem. luna ecclesia est; qui in ecclesia offendet, luna uret eum per noctem. virtutem sacramentorum dicit in suis vigere, nec aliqua solis et lunae adversitate deceptione restringi. **73** *quoniam agnus qui sedet in medio throno pascet eos.* agnus Christus est. agnum dixerat accepisse a sedente in throno. nunc agnum in medio throni, re vera Christus est in medio ecclesiae. ipsa est thronus eius, cum qua resurrexit in throno. *et deducet eos ad vitae fontes aquarum,* sicut ipsa ecclesia dicit. *Dominus regit me, et nihil mihi deerit. et in loco viridi ibi me conlocavit. super aquam refectionis et nutrivit me.* **74** item per Esayam: *in omnibus viis pascentur, et in omnibus semitis pascua illorum. non esurient neque sitient, et non percutiet eos aestus et sol; quia miserator eorum teget eos, et ad fontes aquarum potabit illos. et ponam omnes montes meos in via, et omnem semitam in pascua illis.*

7.16 Is. 4.6 Ps. 120.6 7.17 21.6 Ps. 22.1 Is. 49.9

**75** *Et delebit Deus omnem lacrimam ab oculis eorum.* omnia haec spiritualiter veniunt ecclesiae. quum dimissis peccatis resurgimus, et veterem hominem prioris expoliamus, Christum induimus et gaudio spiritus implemur. **76** huius modi namque vitam sic Dominus promittit ecclesiae. *ecce ego facio Ierusalem in hilaritatem, et plebem meam in iucunditatem*; etiam *non audietur in illa vox ploralionis, neque vox clamoris, et non erit illic iam maturus, et senior, qui non implebit tempus suum, quoniam puer centum annorum morietur,*

7.17 Is. 65.19

---

**6.** **72** aestus: *om* $Y^1$ATCH; + terra, $Y^2$SVUMATCH et in abscondito: *om* H a duritia: ad untia, V te: *om* NH noctem$^{1\,2}$: nocte, YSVMH offendet$^1$: offendit, PQ adversitate: adverse, $N^1P^1$HF; adversa, $N^2P^2$ restringi: restingui, SNHEFQ; restringit, V; restringui, U; restringuit, P

**73** nunc: nam, HE; hunc, NP agnum$^2$: agno, V et$^3$: *om* NPEQ viridi: viride, YSVUA$^1$N$^1$PEF super..... me: *om* YSVUMATC refectionis: reflectionis, HQ et nutrivit: enutrivit, PE

**74** ad: *om* N potabit: portabit, $V^1$ montes: *om* P pascua illis: pascualis, H

**75** omnem..... eorum: *om* H prioris: priorem, TCQ gaudio: gaudium, $NP^1$ implemur: implemus, TNP

**76** vitam: vita, P

6. *et peccator centum annorum maledictus erit. aedificabunt domos, et ipsi habitabunt, et plantabunt vineas, et ipsi bibent vinum earum.* **77** ista omnia spiritualia sunt in ecclesia, quia non mundi culturas * cuius labores frequenter exinaniuntur in cursibus. *quoniam puer centum annorum morietur*; omnis enim qui ignorantia caecitatis ambulat, et, quid ei futura eveniant, non considerat, licet ad centum annos moriatur, puer est. *et peccator centum annorum maledictus erit.* **78** omnis enim qui, quod rectum est, intellegit et operari pigrescit, maledictus erit. omnis enim sexus et aetas in aetatem Christi baptidiatur, sicut apostolus dicit: *in virum perfectum, in* Eph.4.13 *mensuram aetatis plenitudinis Christi.* qui moritur autem peccator, licet baptizatus et sapiens videatur, maledictus erit, ne quis putaret, quod omnis multum vivens benedictus sit secundum primam promissionem; *ut bene tibi sit et sis longi temporis super terram.* **79** con- Eph. 6.3 cludit utramque narrationem septimo sigillo, quod praeterierat, ut recapitulet; quia supra in sexto sigillo fecerat finem et recapitulaverat. nunc vero incohat septimum sigillum.

## EXPLANATIO SIGILLI SEPTIMI

7. **1** *Et quum aperuisset sigillum septimum, facta est silentium in* 8.1 *caelo.* silentium et partem silentii vidit, quia eadem visionem vidit. adhuc plus plenius visurus erat, quod in hoc septimo sigillo non

---

licet, § 77, *deficit* A tibi sit, § 78, *deficit* N 7. 1 *deficit* H

---

6. **77** culturas: cultura, TQ exinaniuntur: exaniantur, P ignorantia: *pr* in, YSC; ignorantiae, YSVUM caecitatis: caecitate, $N^2P$ ei: in, N eveniant: eveniat, MFQ ad: *om* N
**78** qui quod..... enim: *om* SF qui quod: quicquid, V operari: operare, P baptidiatur: baptizatur, $B^2TCPFQ$ promissionem: confessionem, BT longi: longe, V
**79** concludit: conclusit, H utramque: utraque, HF quod: quo, $P^1$ praeterierat: retierat, H
7. **1** et quum..... caelo: *tr post* 7. 2, U facta: factum, YTEQ silentium et: sed, SP *om* silentium, CTVUEFQ partem: parentem, BC quia: qui, VUE eadem: eandem, $U^2C$ sigillo: signo, YSVUBTCEFQ

7. vidit, tantum quantum adhuc futurus erat videre. et ut ei apertius multa ostenderentur interruptum est silentium. quod si esset iugis locutio, non esset finis verbi. 2 hic videndum est narrandi finem facere. nunc vero recapitulat a Christi passione eadem aliter dicturus.

---

7. vidit: *om* PFQ adhuc: hoc, $Y^1$BTC; huc, $Y^2$VU quod: quo, B verbi: verus, BTC; servi, P
2 nunc vero: numero, V aliter: alter, V

# LIBER QUINTUS

## STORIA SEPTEM ANGELORUM

**T. 8.** 2 Et vidi septem angelos, qui stabant in conspectu Dei, qui acceperunt septem tubas. 3 at alius angelus venit et stetit super aram habens turibulum aureum. et data sunt illi odoramenta multa de orationibus sanctorum omnium super aram auream, quae est in conspectu Dei. 4 et ascendit fumus odoramentorum de orationibus sanctorum et de manu angeli in conspectu Dei, 5 et accepit angelus turibulum et implevit illud ex igne arae, et misit eum in terra, et factae sunt voces, tonitrua, et fulgura, et terrae motus.

## EXPLANATIO

**1.** 1 In hoc libro recapitulat ab origine dicens: *et vidi septem angelos qui stant in conspectu Dei.* septem angelos septem ecclesias dicit, qui suprascriptae sunt, sed adhuc alias visiones, quae visurus erat per hos septem angelos, *qui acceperunt septem tubas,* id est, perfectam praedicationem, sicut scriptum est: *quasi tuba exalta vocem* 8.2 8.2 Is. 58.1

---

§ 1 *deficiunt* U E, *incipiunt* G H

---

**T. 8.** 2 stabant: stant, PEQ
3 turibulum: turabulum, Y[1]SVUMPE[1] data: datae, YSVUME
5 turibulum: turabulum, Y[1]VUM igne: igni, SQ arae: aerae, V terra: terram, SVU voces: + et, CP

**1.** 1 origine: originem, SVG quae: quas, CP erat: eras, GT perfectam: perfectum, AG[1]

1. *tuam.* 2 *et alius angelus venit et stetit super aram.* hoc quoque 8.3
narrationis genus, quem dicit, spiritualiter intellegendum est. frequenter enim spiritualiter quam proponit in parvo sermone comprehendit et breviter enarrat. et finito eo quod ad obscurandum interposuerat, ad propositum redit. 3 primum enim praeposuit septem angelos accepisse tubas, nunc vero dicit: *alius angelus venit* 8.3
*et stetit super aram.* iste angelus Christus est, qui stat super ecclesiam suam spiritu septiformi plena, ut intellegas post septem angelos venisse. 4 Iohannes vero uno tempore hoc vidit et angelo veniente illi septem tubas acceperunt, id est, per omnem mundum Christum adnuntiaverunt. quidem et ante adventum Christi praedicabat ecclesia, sed tantum in Iudaea. super aram enim iussit Deus per Moysen neminem ascendere, nisi Christus venisset.

5 *Habens turabulum aureum.* turabulum enim incensare dicimus, 8.3
quod est corpus Christi. ipse enim Dominus factus est turabulum, ex quo Deus odorem suavitatis accepit, et propitius factus est mundo; *reliquit semel exemplum ut sequamur vestigia eius. et tunc* I Pet.2.21
*bonus odor Christi sumus.* 6 *et data sunt illi odoramenta multa de* II Cor. 2.15
*orationibus sanctorum omnium super aram auream, quae est in con-* 8.3
*spectu Dei.* ex orationibus sanctorum obtulit odoramenta. ipse enim legavit ecclesiae suae preces, quibus Deus propitiatus est, sicut dicit: *et ascendit fumus odoramentorum de orationibus sanctorum et* 8.4-5
*de manu angeli in conspectu Dei. et accepit angelus turabulum et implevit illud ex igne arae.* 7 iam turabulum corpus Christi diximus, aram vero ecclesiam. accepit Dominus corpus, id est, ecclesiam, quia in corpore Christi fideles imitando Christum coniungitur in

---

1. 2 narrationis: narrationes, M quem: quod, $B^2T^2CFQ$ intellegendum..... spiritualiter: *om* V quam: quod, $B^2T^2$ proponit: praeponit, YSM ad$^1$: *om* BGCP
3 aram: araam, V septiformi: septiformis, GP plena: plenam, $CF^2Q$
4 acceperunt: acceperint, $Y^2SMP$ adnuntiaverunt: adnuntiaverint, $Y^1VMBP$ Christus: christum, G
5 turabulum$^1$: turribulum, B; turibulum, $G^2TCFQ$ turabulum$^2$: turibulum, $B^2G^2$ TCFQ incensare: incesare, H turabulum$^3$: turibulum, $Y^2G^2TCFQ$
6 data: datae, H aram auream: aream, G ex..... Dei: *om* V igne: igni, $YMBGH^2$
7 accepit..... ecclesiam: *om* V

1. membrum et perficiendo patris voluntatem implebit illam ex igne arae, id est, ex potestate, cum dicit: *sicut me misit pater ad passionem, et ego mitto vos* ad passionem, quae consistit in sacrificiis et propitiatione Dei. 8 in his enim accepit ecclesia omnem potestatem in caelo et in terra, dum Dei sacrificium perficit offerente Domino. *et misit eum in terra*; quoniam ecclesia venit in mundo ira, sicut per Zachariam dicit: *ponam tribunos Iuda, sicut torrem ignis in lignis. et sicut faciem ignis in stipula, et comedent a dexteris et sinistris omnes populos in circuitu*; quia qui ecclesiam non obaudit, sine dubio iram Dei incurrit. 9 *et factae sunt voces et tonitrua et fulgura et terrae motus.* voces et tonitrua et fulgura ecclesiae sunt praedicamenta; terrae motus autem persecutiones sunt generaliter, quae patitur ecclesia, quia semper tribulationem patitur, ubi praedicat. haec dixit facta in tempore et in omnes directae potestatis usque in finem. deinceps vero repetit, quae promisit, et septem angelos quos praeposuerat singillatim per partes expositurus.

Jo. 20.21 8.5 Zach. 12.6 8.5

## STORIA TUBAE PRIMAE

T. 8. 6 *Et septem angeli, qui habebant septem tubas, praeparaverunt se ut canerent.* id est, septem ecclesiae praeparaverunt se ad praedicandum. 7 *et primus angelus tuba cecinit, et factus est grando et ignis mixtus in sanguine.* facta est ira Dei, quae haberet in se

---

§ 8 *incipit* N haec, § 9, *incipit* E T. 8. 7 *incipit* U

---

1. membrum: membrorum, H patris: patri, V implebit: implebis, GH ex[1]: *om* N igne: igni, SBGTHFQ et ego..... passionem: *om* V ad passionem[2]: *om* H
8 ecclesia[1]: ecclesiam, G terra: terram, TH perficit: perfecit, SF ecclesia[2]: *pr* ex, S torrem: torrentem, SNP lignis..... ignis: *om* NP faciem: *sic MSS, lege* facem a: ad, V dexteris: dextris, YSB omnes: omnis, N; omni, P populos: populus, N; populo, P iram: *pr* in, S Dei: domini, YGCQ
9 et fulgura: *om* H et terrae.... fulgura: *om* V ecclesiae: ecclesia, V quae[1]: quas, CF ecclesia..... patitur[2]: *om* Y[1]SVMBG[1]TC et[7]: *om* H potestatis: potestate, NP quae[2]: quod, VF promisit: repromisit, MGNFQ quos: quae os, VMBGC praeposuerat: proposuerat, NE expositurus: exposituros, GP

T. 8. 6 STORIA TUBAE PRIMAE: *om* MSS qui: quae, SF

**T. 8.** multorum necem. *et missa est in terra et tertia pars terrae conbusta est, et tertia pars arborum conbusta et omne faenum viride conbustum est.*

## EXPLANATIO

**2.** 1 *Terra, arbores, faenum,* haec omne unum est. tres partes dixit, 8.7
quia tres ordines sunt, id est, ecclesia et falsi fratres, qui Christiani dicuntur; tertia est de infideles. contra has duas partes, geminum malum, pugnat ecclesia. et haec duae partes contra ecclesiam pugnant. 2 sic Deus per Zachariam promittit percutere pastores, et Zach.
adherentes sibi in toto orbe, et eruere oves; et ex tribus partibus 13.7
unam liberare; duas vero interire, id est, gentiles et Christianos malos, qui solum nomine Christiani sunt, opere vero gentiles sunt; et istae partes duae sunt. 3 et duobus modis a Deo recedit homo, aut fide aut opere. nam sicut qui fidem non habet, a Deo alienus est, ita qui opere recedit, ab omnipotente Deo alienus dicitur, etiam si in ecclesia fidem tenere videatur; has tres partes esse in omnem terram, unam ex his liberandam, quae sunt oves, quod est ecclesia. 4 *gladium,* dixit, *exurgere super pastores et super virum civem eius,* Zach.
*dicit Dominus omnipotens: percutite pastores, et eruite oves, et indu-* 13.7
*cam manum meam super pastores, et erit in omni terra, dicit Dominus. duae partes exterminabuntur, et deficient, et tertia pars relinquetur*

---

§ 1 *incipit* A

---

**T. 8.** 7 multorum: multarum, YMC conbusta$^{2}$: conbustae, YSVP omne: omnem, SVH conbustum: conbustus, G

**2.** 1 haec: hoc, MA$^{2}$GTHFQ omne: omnem, S; omnia, U$^{3}$CE ecclesia$^{1}$: *pr* in, N falsi: falsis, V infideles: infidelibus, U$^{2}$A$^{2}$TCPEF has: hos, A$^{1}$PE geminum: gemitu, N pugnat: pugnant, VU haec: he, A$^{2}$TCPF ecclesiam: ecclesia, M 2 promittit: mittit, M et$^{2}$: *om* VU et$^{3}$: *om* N interire: interiori, G vero: + ex, V partes duae: *tr* GC 3 recedit$^{1}$: receditur, YVUMGPE omnipotente: omnipotenti, V ecclesia: ecclesiam, N fidem$^{2}$: fide, SV videatur: videbatur, P unam: una, VU; unum, G oves: ob haec, N 4 percutite..... Dominus$^{2}$: *om* AG$^{1}$C percutite..... inducam: *om* M percutite: percute, P omni terra: omnem terram, TP pars: *om* SVACH

**2.** *in ea.* re vera inter omnia, *et deducam tertiam partem per ignem, et uram eos, sicut uritur argentum, et probabo illos quemadmodum probatur aurum. ipse invocabit nomen meum, et ego exaudiam eum et dicam: populus meus es; et ipse dicit: Dominus Deus meus es tu.* **5** ante enim quam separatio sit in diem iudicii, omnes qui videntur, populus Dei putatur, aut ab his qui se solos putant populus Satanae per orbem; in quo cum discessio facta fuerit, id est, persecutio, parebit tertia Dei et ipsi dicit Deus, quos pro suo nomine pati videt, *populus meus es tu.* et ille dicit: *Deus meus es tu.* **6** faenum autem viride carnem dixit saginatam et luxuriosam; *omnis caro faenum.* haec tres partes inter se dissentiunt, sed solum una est Dei, quae sive in hoc mundo, sive in iudicio salvatur, sicut per Iob dicitur: *sed non salvat impios et iudicium pauperibus tribuit.* **7** scriptura sacra plerumque pauperes humiles vocare consuevit, unde in evangelio cum adiectione spiritus nominatur, dum dicitur: *beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum caelorum.* quia enim divitiae visibiliter potentes ostendunt, apud semet ipsos pauperes sunt, qui elati in suis conscientiis non sunt. **8** eos vero impios vocat, qui aut a fidei pietate disiuncti sunt, aut in hoc, quod fideliter credunt, pravis sibi moribus contradicunt. quia ergo omnipotens Deus malitiae superbiam damnat, non potentiae celsitudinem, sicut dictum est, *Deus potentes non abicit,* cum et ipse sit potens, *sed non salvat impios, et iudicium pauperibus tribuet*; id est, elatos

Lev. 26.12 — Is. 40.6 — Job, 36.6 — Mt. 5.3 — Job, 36.6

---

nomen, § 4, *deficit* A

---

**2.** inter: in terra, NP; intra, HE deducam: ducam, P eum: eam, SVUMG et dicam: dicam, N dicit: dicet, P Dominus: *om* MHF Deus: *om* YSVUQ
**5** putatur: putantur, NFQ se: *om* NP solos: solus, N putant: *om* $B^2G^1TC$ populus: populos, BPQ discessio: dissessio, NP Dei: die, TC; diei, P ipsi: ipse, UGH; ipsis, $BTN^2P^2FQ$
**6** saginatam: signatam, VU caro: *om* M dissentiunt: disscentiunt, H Dei: *om* H; ei, E
**7** pauperes: *om* M adiectione: adlectione, G; adiectionem, UT spiritus: *om* N divitiae: divitio, G potentes: potens, BGTHE qui: quia, YSVUMQ elati: electi, V
**8** qui aut: quia ut, P a: *om* EF in hoc: *tr post* quod, YSVUMBGT malitiae superbiam: malitiam superbiae, MQ celsitudinem: celsitudine, SVMGT dictum: scriptum, S ipse: ipsi, V

2. destruet, humiles vero per iudicium liberos reddet. **9** vel certe iudicium pauperibus tribuet, quia hi qui in hoc saeculo nequiter obprimuntur, ipsi tunc in diem iudicii super oppressores suos iudices veniunt. duae quippe sunt partes in iudicio, electorum scilicet atque reproborum. sed bini ordines eisdem singulis partibus continentur. **10** alii namque iudicantur et pereunt; alii non iudicantur et pereunt; alii iudicantur et regnant; alii non iudicantur et regnant. iudicantur et pereunt, quibus dominica inclamatione docetur: *esurivi et non dedistis mihi manducare; sitivi, et non dedistis mihi bibere; hospes eram et non collegistis me; nudus et non operuistis me; infirmus et in carcerem et non visitastis me.* **11** quibus praemittitur: *discedite a me maledicti in ignem aeternum, qui praeparatus est diabolo et angelis eius.* alii vero in extremo iudicio non iudicantur et pereunt, de quibus propheta ait: *non resurgunt impii in iudicio;* et de quibus Dominus dicit: *qui autem non credit, iam iudicatus est;* et de quibus Paulus ait: *qui sine lege peccaverunt, sine lege peribunt.* **12** resurgunt etiam omnes infideles, sed ad tormentum, non ad iudicium. non enim eorum tunc causa discutitur, qui ad conspectum districti iudicis iam cum damnatione suae infidelitatis accedunt. professionem vero fidei retinentes, sed professionis opera non habentes redarguuntur, ut pereant. **13** qui vero nec fidei sacramenta tenuerunt, increpationem iudicis in extrema examinatione non audiunt, quia praeiudicati infidelitatis suae tenebris, eius

Mt. 25.42 — Ps. 1.5 — Jo. 3.18 — Rom. 2.12

non, § 12, *incipit* A

2. vero: *om* G liberos: *om* H reddet: reddit, NP¹Q
**9** in¹: *om* H oppressores: oppressos, V duae: dues, N partes: patres, EQ; *om* MH bini: boni, EF
**10** alii namque iudicantur: *om* V et pereunt alii iudicantur: *om* VHE alii⁴: *om* P docetur: dicetur, BGPEFQ dedistis²: dedisti, U mihi²: *om* P bibere: potum, YSVUNP carcerem: carcere, VTEFQ visitastis: venistis ad, G me: *om* H
**11** praemittitur: permittitur, G maledicti: + ite, G diabolo: diabulo, S de: *om* N¹ resurgunt: + non resurgunt, G credit: credidit, HE
**12** resurgunt: + vero, NHEFQ conspectum: conspectu, YSVUMA¹GHEF redarguuntur: redarguitur, G
**13** increpationem: increpatione, U extrema examinatione: extremam examinationem, NP praeiudicati: praedicati, H; praecati, C

**2.** quem despexerant invectione redargui non merentur. illi saltim verba iudicis audiunt, qui eius fidei saltim verbo tenuerunt. isti damnatione sua aeterni iudicis verba percipiunt, quia eius reverentiam nec verbotenus servare maluerunt. **14** illi legaliter pereunt, quia sub lege positi peccaverunt. istis in perditione sua de lege nihil dicitur, quia nil legis habere conati sunt. princeps namque terrenam rem publicam gerens aliter punit civem interius delinquentem atque aliter hostem exterius rebellantem. in illo iura sua consulit eumque sub verbis dignae invectionis addicit; contra hostem vero bellum movet, instrumenta perditionis exercet, dignaque eius malitiae tormenta retribuit. de malo vero eius quid lex habeat, non requirit. **15** neque enim lege necesse est perimi, qui lege numquam potuit teneri. ita ergo in extremo iudicio et legalis illum invectio percutit, qui ab eo, quod professione tenuit, actione declinavit. et iste sine iudicii invectione perimitur, qui lege fidei non tenetur. ex electorum vero parte alii iudicantur et regnant, qui vitae maculas lacrimis tergent. qui mala praecedentia factis sequentibus redimentes quicquid inlicitum aliquando fecerunt, ab oculis iudicis elemosinarum superductione cooperiunt. **16** quibus iudex veniens in dextera consistentibus dicit: *esurivi et dedistis mihi manducare; sitivi et dedistis mihi bibere; hospes eram et collegistis me; nudus et operuistis me; infirmus et visitastis me; in carcere eram,* Mt. 25.35

ergo, § 15, *deficit* A

**2.** despexerant: dexperant, M; despexerunt, G invectione: inventionem, P illi saltim: *om* V saltim$^{1\ 2}$: saltem, $A^{2}$E fidei: fidem, YVUMC verbo: verba, MNP aeterni: *pr* nec, $Y^{2}$ iudicis: + nec, PEF percipiunt: praecipiunt, G reverentiam: reverentia, $A^{1}$GT; referentia, NPH(E)

**14** perditione: perdictione, U dicitur: dicuntur, M nil: nihil, YSVUNPEQ legis: lege, M rebellantem: revelantem, PE illo: illa, HE consulit: consuit, H sub verbis: superbis, EF invectionis: inventionis, GCP perditionis: perdictionis, YS vero: *om* N quid: quod, V

**15** lege: legem, YSVUMGT qui: quia, NQ et$^{1}$: haec, NP ab eo: habeo, YM actione: quctione, M iudicii: iudicio, $H^{1}$ ex: *om* H tergent: tergerent, M; tergunt, BTCQ redimentes: redimentis, G quicquid: quidquid, NH inlicitum: inlicite, H fecerunt: fecerint, NP

**16** dextera: dexteram, NPF bibere: potum, YM carcere: carcerem, BN

2. *et venistis ad me.* quibus promittit dicens: *venite, benedicti patris* Mt. *mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi.* 17 alii 25.34 autem non iudicantur et regnant, qui etiam praecepta legis perfectionis virtute transcendunt, quia nequaquam hoc solum, quod cunctis divina lex praecepit, implere contenti sunt, sed praestantiore desiderio plus exhibere appetunt, quam praeceptis generalibus au- Mt. dire potuerunt. 18 quibus dominica voce dicitur: *vos qui reli-* 19.28 *quistis omnia vestra et secuti estis me, cum sederit filius hominis in sedem maiestatis suae, sedebitis et vos super duodecim thronos iudicantes duodecim tribus Israel;* et de quibus propheta ait: *Dominus* Is. 3.14 *ad iudicium veniet cum senioribus populi sui*; et de quibus Salomon, quum de sanctae ecclesiae sponso loqueretur, intulit dicens: *nobilis* Prov. *in portis vir eius, quando sederit cum senatoribus terrae.* 19 hi itaque 31.23 extremo iudicio non iudicantur et regnant, quia cum auctore suo etiam iudices veniunt, relinquentes quippe omnia plus prompta devotione haec secuti sunt, quam iuberi generaliter audierunt. speciali namque iussione paucis perfectioribus et non generaliter omnibus dicitur hoc, quod adulescens dives audivit: *vade, vende* Mt. *quae habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in caelo, et veni* 19.21 *sequere me.* 20 si enim sub hoc praecepto cunctos iussio generalis adstringeret, culpa profecto esset aliquid nos de hoc mundo possidere. sed aliud est quod per scripturam sacram generaliter omnibus praecipitur, aliud quod specialiter perfectioribus imperatur. hi ergo recte sub generali iudicio non tenentur, quia praecepta generalia vivendo vicerunt. 21 sicut enim non iudicantur et pereunt, quia suadente perfidia lege teneri contemnunt, ita non iudicantur et

---

2. venistis: venisti, U ad: a, G; *om* Y¹ promittit: premittit, N possidete: possedete, V; possite, GE¹ a: ad, V; *om* G constitutione: constitutionem, YVUBG
17 iudicantur: iudicant, P contenti: contempti, MC praestantiore: praestantiori, NP
18 reliquistis: relinquistis, MGT sedem: sede, PQ sanctae ecclesiae: sancta ecclesia, GTPEF sponso: spirituso, E
19 iudicio: iudicii, M haec secuti: exsecuti, FQ audierunt: audit, G; audirent, NP vende: + omne, P quae: quod, EQ
20 si: sic, G esset: esse, G sacram: *om* V aliud: + se, VUGE; + est, BF quia: + et, P praecepta: percepta, M
21 quia¹: qui, T²EQ

2. regnant, quia suadente pietate etiam ultra generalia divinae legis praecepta proficiunt. 22 hinc est quod Paulus etiam spiritualia praecepta transcendens plus opere exhibuit, quam institutione permissionis accepit. quum enim accepisset, ut evangelium praedicans de evangelio viveret, et evangelium audientibus contulit et tamen evangelii sumptibus sustentari recusavit. 23 cur ergo iste iudicetur et regnet, qui minus quod servaret accepit, sed maius quod viveret invenit? dicatur igitur recte: *iudicium pauperibus tribuit*, quia quanto huic mundo magna humilitate despecti sunt, tanto tunc in iudicio acceptis sedibus maiori culmine potestatis excrescunt. Act. 20.33 Ps. 71.3

## STORIA DE SECUNDO ANGELO

T. 8. 8 Et secundus angelus tuba cecinit, et velut mons magnus ignis ardens missus est in mare; 9 et facta est tertia pars maris sanguis, et mortua est tertia pars creaturae in mari habentia animas, et tertiam partem navium corruperunt.

## EXPLANATIO

3. 1 *Et secundus angelus tuba cecinit, et velut mons magnus ignis ardens missus est in mare.* mons ardens diabolus est missus in populos. *et facta est tertia pars maris sanguis.* mare saeculum istud 8.8 8.9

3. 1 *incipit* A

2. quia$^2$: qui, YT$^2$Q proficiunt..... praecepta: *om* S
22 permissionis: promissionis, SVUE ut: *om* BGC praedicans..... evangelium: *om* M
23 et$^1$: ut, GCEQ maius: magis, NP tribuit: tribuet, NPF huic: hic, P iudicio: iudici, Y acceptis: acceptibus, G maiori: maiora, M
T. 8. 8 ardens: *om* Y$^1$ ignis: *om* H; igne, B$^2$F mare: mari, NP
9 maris..... pars: *om* M mortua est tertia: *om* NP mari: mare, VUBGH tertiam: tertia, VUH partem: parte, SVU
3. 1 et$^2$: *om* G mons$^2$: + magnus, NPFQ est$^2$: *om* SM populos: populum, NP facta: factus, VG maris: mari, U istud: istum, YSUMGPH

3. dicit. quod est tertia pars terrae vel arborum, quem supra exposuimus, ipsa est tertia maris. tertiam dixit, quia in toto mundo tres partes exponit. 2 quod autem dixit: *facta est tertia pars maris sanguis*; ipsa est in ecclesia sub nomine Christianitatis. sic in Egypto aquae primum vertuntur in sanguine. mare et Egyptus iste mundus est. licet in Egypto corporaliter gesta sint, spiritualiter tamen nunc geruntur in nobis. 3 aquae versae in sanguinem, id est, doctrina philosophorum in saeculo carnaliter intellecta. multa de scripturis proferunt, sed carnaliter sentiunt; unde et mare, id est, populus eos imitando in sanguine vertuntur, quos crux Christi, id est, penitentia ab ecclesia expellit. 4 *et mortua est tertia pars creaturae* 8.9
*in mari, habentia animas.* quod est creatura, hoc est et mare; unam rem dividit in duas partes; sicut terram et arbores habentia animas dixit, ut ostenderet vivos et mortuos dixisse. 5 *et tertiam partem* 8.9
*navium corruperunt.* iam supra diximus, quia philosophorum et hypocritarum dogma terram corrumpit tertiam succedentem sibi. corrumpent terram, id est, terrenos, qui ad caelestia non adsurgunt. quod est mare, hoc creatura in mari, hoc sunt et naves.

## STORIA TERTIAE TUBAE

**T. 8.** 10 Et tertius angelus tuba cecinit, et cecidit de caelo stella magna ardens velut facula, et cecidit super tertiam partem flu-

---

corde, 4, 2, *deficit* A

---

3. tertia pars: *tr* M terrae vel: *om* NP quem: quod, $A^2CP^2F$; quae, TQ; quam, $N^1$ exponit: exposuimus, YSVUM
2 in$^1$: *om* VMGCP$^2$F Egypto$^1$: egiptum, P sanguine: sanguinem, $A^2$TCQ Egyptus: egyptum, YSUA$^1$GTPEQ sint: sunt, YSVU
3 sanguinem: sanguine, CNPEF in saeculo: *om* S multa: multum, NP carnaliter: + intellecta, V populus eos: populos os, P sanguine: sanguinem, $A^2$TCFQ
4 mortua: mortuus, VA$^1$B$^1$G habentia: habentium, VA$^2$FQ et$^2$: *om* SVP
5 corruperunt: corruptae sunt, M terram: terra, YSVMGH tertiam: tertia, H succedentem: succedente, V corrumpent: corrumpunt, TC; corrumpit, EQ terrenos: *om* NP qui: quia, NP

**T. 8.** 10 ardens: *om* BGC et cecidit super: *om* A

T. 8. minum, et super fontes aquarum; 11 et nomen huius stellae dicitur absintium; et facta est tertia pars aquarum absintium.

## EXPLANATIO

4. 1 *Et tertius angelus tuba cecinit, et cecidit de caelo stella magna ardens velut facula.* de ecclesia dicit cecidisse homines. magnam stellam dixit, quia maiores personae sunt, qui in ecclesia videntur stare, sed in membris antichristi sunt. caelum ecclesiam dicit; quum ab ecclesia separantur et contra ecclesiam surgunt, de caelo cecidisse dicuntur. 2 stella dicitur, quia, licet non mundo corde, inter ignaros fulgere videtur. in evangelio veritas dicit: *ego sum lux mundi,* sicut autem isdem redemptor mundi una persona est cum congregatione bonorum, ipse namque caput est corporis et nos huius capitis corpus, ita antiquus hostis una persona est cum cuncta collectione reproborum, 3 quia ipse eis ad iniquitatem quasi caput praeminet. illi autem regularis est actio aut capitis vocem apte membrorum aut, quod dicitur, pro membris referre ad caput. 4 sicut de Christo et de suo corpore, sic etiam de diabolo et membra eius intellege. illi autem dum ad persuasa deserviunt, velut subiectum capiti corpus inhaerent, de quibus per Paulum dicitur: *confitentur se nosse Deum, factis autem negant.* 5 hi nimirum, aut prava sunt quae faciunt, aut recta opera non recto corde sectantur. non enim de suis operibus retributiones perpetuas sed transitorios favores quaerunt. 6 et tamen quia quasi

8.10 Jo. 8.12 Tit. 1.16

opera, § 5, *incipit* A

4. 1 facula: faculae, H cecidisse: occidisse, H ecclesiam²: ecclesia, VH
2 inter: iter, H ignaros: ignarus, V; igno, G videtur: videntur, CP isdem: idem, $B^2T^2Q$ nos: non, PH capitis: capiti, H antiquus: a cunctis, M
3 iniquitatem: iniquitate, V vocem: voce, PF apte (abte): habente, $N^1P$; habere, $N^2$ membrorum: membra, $N^2$ quod: quo, V
4 de²: *om* NP sic etiam: scientiam, H diabolo: diabulo, S membra: membris, $B^2CE^3Q$ dum: *om* N ad: a, $MH^1$; *om* $NPH^2$ persuasa; persuasum, N; per sua va [..], P
5 prava: parva, $B^1CPF$ retributiones: retributionis, G

**4.** sanctos laudari se audiunt, esse se veraciter sanctos arbitrantur, et quanto se multorum aestimatione inreprehensibiles putant, tanto diem districti iudicis securius expectant. 7 *et cecidit super tertiam* 8.10 *partem fluminum et super fontes aquarum*; utique tertiae partis, quem sibi sociat in praedicationis amaritudine, sicut dicit. *et nomen huius* 8.11 *stellae dicitur absintium, et tertia pars hominum facta est similis stellae, quae super illam cecidit, et facta est tertia pars aquarum absintium, et multi hominum mortui sunt ab aquis, quoniam amaricaverunt aquae.* 8 aquae populi sunt. aquae amarae efficiuntur cum praedicationis pravam doctrinam hauriunt. sic Dominus in cruce aceto et felle potatur, quod est prava doctrina hereticorum, unde bibere noluit. homines ergo mortui sunt a mortiferis doctrinis percussi.

## STORIA QUARTAE TUBAE

**T. 8.** 12 Et quartus angelus tuba cecinit; et percussa est tertia pars solis, et tertia pars stellarum, et tertia pars lunae, ut obscuraretur tertia pars eorum, et diei tertia pareret et noctis. 13 et vidi et audivi unam aquilam volantem in medio caeli, dicentem voce magna: vae, vae, vae, habitantibus terram de reliquis vocibus tubae trium angelorum, qui tuba canituri sunt.

---

sicut, § 6 *deficit* A  T. 8. 12 *incipit* A

---

**4.** 6 sanctos[1]: *om* S  laudari: laudare, H  se[2]: *om* NP  aestimatione: extimationem, SVU  inreprehensibiles: inreprehensibilis, V  diem: die, P  districti: districtis, YVUMGTH  iudicis: iudiciis, G
7 tertiae partis: tertiam partem, VA[2]NHF; tertia pars, CP; tertia parte, A[1]  quem: quam, TC  sociat: societ, G  sicut: sic, V  absintium[2]: absintii, NPHEQ
8 aquae[2]: adque, V  praedicationis: predicatione, N; predicationem, P  pravam: prava, YSVBGP[1]EQ  doctrinam: doctrina, YSVBGP[1]EQ  hauriunt: hauriant, MBF; audiant, S

**T. 8.** 13 voce magna: vocem magnam, U[1]PE  terram: terrae, SU

## EXPLANATIO

**5.** 1 *Et quartus angelus tuba cecinit; et percussa est tertia pars* 8.12
*solis, et tertia pars stellarum, et tertia pars lunae, ut obscuraretur tertia pars eorum, et diei tertia pareret et noctis.* 2 similiter sol, luna, et stellae ecclesia est, cuius tertia pars percussa est. tertia tantum nomen est in divisione, non in quantitate. iam supra diximus in toto mundo tres esse partes. 3 de gentilitate una, quae est foras ecclesia, et in ecclesia duas, unam bonam et alteram sub Christianitatis nomine malam, et ob hoc dicuntur tertiae. 4 haec duae partes in ecclesia dies nuncupatur et nox. et dicta est tertia diei et tertia noctis, cui dicit: *nocti adsimilavi matrem vestram.* quia sicut dies scientia est, ita et nox ignorantia. ignorantia enim mater errorum est. ad hoc ergo percussa est, ut pareret tertia diei et tertia noctis, quae esset tertia Christi et quae diaboli. 5 non enim dixit, percussa est et obscurata est, sed obscuraretur et pareret. et quid est eius percussio, nisi voluptas propria? quia non ut percussa est, paruit, sed ad hoc percussa est, id est, suis voluptatibus tradita. 6 omnis enim qui propriis voluptatibus ducitur, quamquam recte agere videatur sine dubio ignorantiae tenebra nuncupatur. ecclesia enim propriam voluntatem non facit, quae praecepta magistri praecedentis cognovit, qui ait: *non veni voluntatem meam facere,* Jo. 5.30; *sed voluntatem eius, qui misit me, patris.* 7 sol, luna, et stellae, 6.38

---

§ 3-4 *deficit* N

---

**5.** 1 stellarum..... lunae: *tr* M tertia$^{5}$: *om* AT
3 una: unam, MA$^{1}$P$^{2}$FQ ecclesia$^{1}$: ecclesiae, YSUP; ecclesiam, A$^{2}$TCQ in$^{1}$: *om* H ob: *om* G
4 haec: he, MA$^{2}$TC nuncupatur: nuncupantur, U$^{3}$CF dicta: dictum, VAGTC dicit: dicitur, P nocti: nocte, V vestram: suam, V mater: + es omnium, P errorum: eorum, AG est$^{3}$: *om* VP pareret: pateret, H quae$^{2}$: tertia, CP
5 enim dixit: *tr* M sed: + id, NPF eius: *om* MH percussio nisi: percussionis, NP voluptas: voluntas, Y$^{2}$UQ non: *om* VAGC paruit: *pr* et, NP voluptatibus: voluntatibus, PH
6 tenebra: tenebrae, VGTP ecclesia: ecclesiam, M quae: qui, YM misit me: *tr* YVH
7 luna: lunae, N et$^{1}$: *om* M

**5.** tertia pars eorum obscurata est, quia, qui Christum et ecclesiam et sanctos praecedentes patres non imitatur, percussa terrenis commodis quasi in die obscurata manifestatur. sol quippe in fulgore est, et opus bonum in manifestatione. **8** scriptum namque est: *luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent patrem vestrum, qui in caelis est.* et iterum: *sint lumbi vestri praecincti, et lucernae ardentes;* quod enim hoc loco sole, id est, in evangelio lucernis ardentibus designatur. **9** bonum quippe opus, quum in medio perfidorum lucet, lucerna sedet in nocte; quum vero in ecclesia resplendet, fulget in die. bonum opus si adhuc tale est, quod soli mali mirantur, re vera lucerna in nocte est. **10** si autem ita proficit, ut mirari a bonis ac perfectioribus possit, nimirum sol est in die. bonum opus cum per activam vitam corporis lucet, quasi lucernae more lumen ex testa resplendet. **11** quum vero per solam virtutem mentis in contemplatione adtollitur, quasi more solis de caelo veniens iuxta videntur. sunt vero nonnulli, qui, quum bona aliqua faciunt, iniquitatum suarum statim obliviscuntur, et cordis oculum in consideratione bonorum operum, quae exhibent, figunt. atque eo se iam sanctos aestimant, quod inter bona quae agunt, malorum suorum, in quibus et fortasse adhuc implicati sunt, memoria declinant. **12** qui scilicet si districtionem iudicii vigilanter adtenderent, plus de malis suis metuerent, quam de imperfectis bonis exultarent, plus inspicerent, quod de his, quae adhuc eis agenda sunt, debitores tenentur, quam quod operantes quaedam debiti partem solvunt. **13** neque enim absolutus est debitor, qui multa reddit, sed qui omnia. sunt enim

Greg. Mor. 22.11 — Mt. 5.16 — Luc. 12.35

---

**5.** est[1]: *om* NP imitatur: emitatur, YSVM; imitantur, FQ die: diem, P manifestatur: manifestantur, G manifestatione: manifestationem, NE
**8** glorificent: glorificant, M et iterum..... ardentes: *om* AGTC sole: sol, YSUM; *om* V id est: idem, TQ in[2]: *om* NP
**9** bonum: bonus, V sedet: sed, GH- nocte[1]: noctem, P fulget: fulgit, YSUA[1] GHE die: diem, NP est[1]: *om* N nocte[2]: noctem, P est[2]: *om* P
**10** perfectioribus: perfectoribus, V sol est: solet, P die: diem, NP
**11** contemplatione: contemplationem, NP videntur: videtur, SA[2]PFQ oculum: oculos, NP eo se: eos, AGTC; + et, NPE quod: quae, NP
**12** exultarent: exaltarent, AGTCPFQ quae: quod, YSVUMGCHE eis: *om* NP
**13** qui[2]: quia, V

5. nonnulli, qui in elatione corruunt, quod per subtilem intellegentiam, vel quae non faciunt, bona cognoscunt. **14** hi nimirum super multis divitiis laetantur, cum quaelibet summa intellegenda reperiunt, atque in elatione ipsis inventibus corrumpuntur. sunt vero nonnulli, quos intellegentia quidem non elevat, sed exhibita operatio exaltat. qui dum actiones suas respiciunt, apud mentem suam sibi ceteros dedignando postponunt. **15** hi videlicet, etsi in *multis divitiis non gaudent, solem tamen fulgentem vident.* et sunt nonnulli, quos nec operatio propria extollit, sed cum laudari ab hominibus pro hac eadem bona operatione coeperint, ipsis hominum favoribus devicti, magnos se quosdam in sua cogitatione conspiciunt; atque a cordis custodia dissolvuntur. **16** hi profecto etsi fulgentem solem videre noluerunt, lunam tamen clarere indesinenter respiciunt, quia inter huius vitae tenebras, dum in opinionis suae claritate animum defigunt, humilitatis gratiam quasi ex nocturno lumine amittunt; et intuentes lunam se non vident, quia semet ipsos nescire incipiunt, dum mentis oculos in trasitorium favorem defigunt. **17** quarto enim signo dicit percussam ut reveletur, quinto vero dicturus modum ipsius revelationis in parte terrae, ut exinde cognoscatur, qualis in toto orbe futura sit revelatio. Job, 31.25

**18** *Et vidi et audivi unam aquilam volantem in medio caeli dicentem vocem magnam: vae, vae, vae, habitantibus terram de reliquis vocibus tubae trium angelorum, qui tuba canituri sunt.* aquilam dicit ecclesiam; volantem in medio caelo, id est, in medio sui discurrentem, et plagas novissimi temporis magna voce praedicantem. 8.13

---

5. elatione: elationem, $A^2E^2$
**14** elatione: elationem, $A^2GP$ exaltat: exultat, TCFQ
**15** hominibus: omnibus, H bona: bonam, SVUP operatione: operationem, UP sua cogitatione: suam cogitationem, NP a: ad, H custodia: custodiam, G
**16** in: *om* G opinionis: opinis, $A^1G$ claritate: claritatem, NPEQ gratiam: gratia, A; gratiae, VU lunam: luminam, G mentis: mentes, V trasitorium: transitorium, SUGE favorem: favore, HE
**17** reveletur: revelaretur, NPEQ in parte: inparet, P orbe: orbem, NE
**18** caeli: caelo, NP vocem magnam: voce magna, ANHF; *om* C habitantibus: habitatoribus, H terram: *pr* in, P tuba: tubam, A sunt: + de reliquis, M caelo: caeli, NP novissimi temporis: novissimis temporibus, P

## STORIA QUINTAE TUBAE

**T. 9.** 1 Et quintus angelus tuba cecinit, et vidi stellam de caelo cecidisse in terram, et data est ei clavis putei abyssi. 2 et ascendit fumus de puteo quasi fumus magnae fornacis; et obscuratus est sol, et aer de fumo putei. 3 et de fumo putei exierunt locustae in terra, et data est eis potestas, sicut habent potestatem scorpii terrae. 4 et dictum est eis, ne laederent faenum terrae, neque omne viride, neque omnem arborem, nisi homines, qui non habent signum Dei in fronte sua. 5 et datum est eis, ne occiderent eos, sed ut cruciarentur in mensibus quinque, et cruciatus eorum sicut cruciatus scorpii, cum percutit hominem. 6 et quaerent homines mortem, et non invenient eam, et concupiscent mori, et mors fugiet ab eis.

## EXPLANATIO

**6.** 1 *Et quintus angelus tuba cecinit, et vidi stellam de caelo cecidisse in terra.* una stella corpus est multarum cadentium per peccata, sicut per Iob dicitur: *obscurentur stellae caligine eius.* stellae quippe huius noctis caligine tenebrantur, quando et hi, qui magnis iam virtutibus splendent, adhuc de obscuritate culpae aliquid retinentes sustinent. 2 sunt namque nonnulli, qui ante humanos oculos 9.1 Iob, 3.9

---

6. 1 *deficiunt* U A P *ab* Explanatio *ad* cadentium, § 1, *deficit* Y

---

**T. 9.** 1 angelus: *om* G et²: *om* AT de caelo: *om* NP terram: terra, YSA¹GNHEQ data: datus, NP¹ ei: *om* AG
2 sol: + et luna, NP de fumo putei: *om* V
3 de: ex, NPHEQ terra: terram, A²P est: *om* VU¹ potestatem: *om* NP
4 est: *om* VQ
5 est: *om* ATH eis: *om* M ut cruciarentur: cruciantibus, G in: *om* UP
6 invenient: inveniunt, VNE eam: ea, GE concupiscent: concupiscunt, G fugiet: + mors, C

**6.** 1 stellam de caelo: *tr* MAF; *om* de caelo, GCQ; stella de caelo, H terra: terram, TCN una: unam, BG multarum: multorum, G peccata: peccatum, N
2 sunt: sint, G

**6.** velut magnis operibus lucent; sed quia haec ipsa opera a mundo corde non prodeunt, captivi in occultis cogitationibus noctis huius tenebris obscurantur. **3** quia saepe ea quae mundo corde non faciunt, etiam opera amittunt, quae bona intentione non faciunt, et per hoc magis caecantur opere per quo inluminari potuerunt. **4** quia ergo nox praevalere permittitur, quando et inter bona opera cordis intentio minime mundatur, dicatur recte: *obscurentur stellae* Job, 3.9 *caligine eius*, id est, contra eos qui ante humanos oculos quasi bonis operibus splendent, malitia antiqui hostis obscura praevaleat. **5** et hoc quod ante humana iudicia suberant lumen laudis deponant. caligine quippe noctis obscurantur, cum eorum vita aperto errore confunditur, ut nimirum tales etiam foras in actione appareant, quales apud semet ipsos intus divino parere iudicio non formidant.

**6** *Et data est ei clavis putei abyssi.* stella, abyssus, puteus, hi, 9.1 quos supra diximus, unum sunt. abyssum dicimus esse secretam altitudinem cordis humani, ut quid intus lateat minime cognoscitur, nisi per ianuam linguae manifestetur. **7** sic David cum, ab inimicis ne comprimeretur, oravit, *ne contineat*, inquit, *super* Ps. 68.16 *me puteus os suum.* ergo stella cecidit de caelo in terra. *et accepit* 9.1 *clavem putei abyssi*, id est, potestatem cordis sui, ut aperiat cor suum, in quo diabolus deligatus compescitur, et faciet voluntatem suam et diaboli. **8** *et aperuit puteum abyssi*, id est, manifestavit 9.2 cor suum sine ulla verecundia vel timore peccandi. *et ascendit* 9.2 *fumus de puteo quasi fumus magnae fornacis*, id est, de populo ascendit, quia iam aperte contra ecclesiam in superbia surgit, ut praedi-

---

**6.** obscurantur: obscurant, G
**3** quae[1]: *om* G amittunt: mittunt, MGF; admittunt, NP opere: opus, $N^2$ quo: quod, BTCQ potuerunt: potuerant, SBTC
**4** praevalere: praevaleat, M permittitur: praemittitur, VE mundatur: mutatur, G; mandatur, N
**5** suberant: subierant, YSVT tales: talis, V
**6** quos: qui, N diximus: dicti sunt, N unum: *om* BGTCNHE sunt: *om* N humani: humane, $B^1$GHE quid: quod, V
**7** puteus: *om* G terra: terram, BTC diabolus: *om* N faciet: faciat, SCN; facit, BQ voluntatem: voluptatem, Y
**8** de: *om* G quia: qui, H aperte: ante, $BGT^2C$; *pr* ante, V ecclesiam: ecclesia, VG superbia: superbiam, BCN ut: ct, N praedicationem: praedicatione, ME

6. cationem eius contemnat et obscuret, ita ut dicatur non esse, sicut dicit. *et obscuratus est sol et aer de fumo putei.* **9** peccata enim multa, 9.2
quae per orbem committuntur, obscurant praedicationem ecclesiae, per quo sol oritur in corde credentium, et faciunt quibusdam caecitatem. *sicut fumus,* inquit, *magnae fornacis.* fumus enim ignem 9.2
praeiit; et quid ignis, nisi homo peccati, filius perditionis, antichristus? et quid fumus, nisi suos esse ministros? **10** quia antequam ignis appareat, fumus tenebrarum eius oculos superborum caecat. iste enim fumus ignem praeiit fornacis, id est, novissimae probationis. **11** ex ista generalitate transit ad partem terrae, ubi ad ostendendum futurae revelationis modum ex ipso fumo aliquid iam foras exiit, dicens: *et ex fumo putei exierunt locustae in terram,* 9.3
*et data est eis potestas, sicut habent potestatem scorpii terrae.* **12** locustae pro mobilitate levitatis accipiendae sunt, tamquam vagae et salientes animae in saeculi voluptates. scorpio enim palpando incedit, sed cauda ferit, nec mordet a facie, sed a posterioribus. **13** scorpiones ergo sunt homines blandi et malitiosi, qui bonis quidem in faciem non resistunt, sed mox ut recesserint, detrahent alios et ut valuerint inflammant. quaeque possunt noxia inmittunt, mortifera inferre occulte non cessant. **14** scorpiones ergo sunt, qui blandi et sine nocibilitate in faciem quasi videntur, sed post dorsum portant, unde venenum fundant. qui enim in occulto feriunt quasi mortem absconse trahunt. **15** unde etiam per psalmistam dicitur:

§ 10 *incipit* P § 13 *incipit* A

6. eius: *om* BGC non: + est, N
9 obscurant: obscurat, YM quo: quos, SVE; quod, BTN; quam, CFQ praeiit: preit, BTCN²EQ ignis: igni, G suos: vos, V
10 quia: qui, YSVMG ignis: in his, V ignem: igem, M; *om* G praeiit: praehit, BT²C²; parit, N²
11 generalitate: generalitatem, SVEQ transit: transiit, EQ ad: a, NP futurae: facturae, MTHQ ipso fumo: ipsorum, BGC foras: foris, N et¹: *om* V ex: de, P terrae: terra, N
12 a²: ad, V
13 ergo: enim, YSVMT; *om* NP detrahent: detrahunt, T²CQ alios: aliis, N²Q et²: *om* AGH; *tr ante* alios, TC quaeque: quae, V
14 fundant: fundunt, AGTCF qui²: quid, G occulto: occulte, NE

6. *circumdederunt me sicut apes favum, et exarserunt in me, sicut ignis in spinis.* apes enim in ore mel habent, in aculeo autem vulnus. **16** et omnes qui lingua blandiuntur sed absconse ex malitia feriunt, apes sunt; quia loquendo dulcedinem mellis ponunt, sed occulte feriendo vulnus inferunt. **17** ista vero facientes exardescunt, sicut ignis in spinis. quia per flammas detrahentium, non iustorum vita comburitur, sed, si quid in eis peccatorum vel vitiorum fuerit, ut spinae concremantur. Ps. 117.12

**18** *Et dictum est eis, ne laedant faenum terrae, neque omne viride.* ostendit locustas homines esse. *et datum est eis, ne occiderent eos.* unum est quidem hominibus vocabulum non habentibus signum Dei in fronte, sed duplex persona. **19** duae partes, ut diximus, sunt in ecclesia, una pars diaboli, quae more locustarum saltibus evolat, quae se inanis gloriae seu vanis praesumptionibus exaltat; altera pars est Christi, quae est ecclesia, in humiliatione tradita ad cognitionem iustitiae Dei et commemorationem penitentiae, sicut scriptum est: *bonum mihi est, quod humiliasti me, Domine, ut discam iustificationes tuas.* **20** sic in omnibus scripturis generale invenitur esse vocabulum et sententiae qualitatem speciem designare, sicut Dominus ait: *non veni vocare iustos, sed peccatores.* **21** et propter peccatores mysteriis eloquitur, nec conversi curentur. iterum scriptum est: *ego dixi, dii estis et filii excelsi omnis. vos autem ut homines moriemini.* nonne subaudivimus veluti omnes? sed absit ut omnes quidem dicantur dii. **22** sed non omnes dixit morituros. 9.4 9.5 Ps. 118.71 Mt. 9.13 Ps. 81.6

---

6. **15** in me: *om* AGTCHE habent: + sed, N aculeo: eculeo, $A^2$GTC
**16** omnes: omnis, P qui lingua: *tr* NP blandiuntur: blanditur, P
**17** ista: ita, V detrahentium: detrantium, G fuerit: fuerint, NP
**18** ostendit: obtendit, S hominibus: omnibus, PHEQ persona: personae, P
**19** duae: duo, P more: mors, G quae²: qui, SP gloriae: gloria, $MA^2$CHQ seu: suae, NP exaltat: exultat, V cognitionem: cogitationem, V commemorationem: commemoratione, YSVM$A^1$GEF
**20** scripturis: scriptum est, NP speciem: specie, AGTC Dominus: + in evangelio, G non: + enim, VMAGF veni: *om* $A^1$GF
**21** mysteriis: misterii, $NP^1$ nec: ne, $SCP^1$HQ omnis: omnes, GCE autem: enim, NP subaudivimus: subaudimus, PHEFQ omnes¹: homines, NP omnes²: + qui, P

**6.** sic et hoc loco *qui non habent signum Dei in frontibus suis*, generaliter omnibus dictum est. *et datum est eis, ne occiderent eos.* **23** hoc specialiter dictum est, id est, recordantium pars quae ad penitentiam redit et non interficitur a malis neque laeditur spiritualiter, sed tantum in carne dolore lapsus et captivitatis excruciatur. **24** *datum est eis ne occiderent eos, sed cruciarentur mensibus quinque.* menses annos dixit et aliquando pro eloquendi modo quinque sensus corporis accipimus, quae omnes in his periculis cruciantur, cum inde caute circumspiciuntur. **25** *et cruciatus eorum sicut cruciatus scorpii, cum percutit hominem*, id est, in vitiis venena propinare. *et quaerent homines mortem, et non invenient eam.* re vera mori concupiscunt, ut vivant Deo, sicut morimur saeculo, ut vivamus Deo. hanc quaerent mortem, sed differendo in crastinum non inveniunt eam. **26** *et concupiscent mori, et mors fugiet ab eis.* ostendit iteratum tempus huius calamitatis. quod est enim *quaerent*, hoc et *concupiscent*. quaerent querendo et minime inveniendo. 9.4 9.5 9.5 9.5 9.6 9.6

## STORIA DE EIUSDEM LOCUSTIS

**T. 9.** **7** Et similitudinem locustarum, similes equorum paratorum ad bellum. et super capita earum coronae similes auro, et facies earum

---

itaque, § 25, *deficit* N

---

**6.** **22** hoc: *pr* in, M
**23** redit: rediit, N excruciatur: excruciatus, MP
**24** occiderent: occideret, V eos: *om* M sed: + ut, NPEFQ dixit: quinque, P in: *om* G inde: *pr* hunc, $N^1$; *pr* hinc, $N^2$P circumspiciuntur: circuminspiciuntur, P
**25** hominem: homines, M; omine, H; *om* $A^2$ vitiis: vitis, NPHQ quaerent: querunt, P invenient: invenit, V eam: *om* V; + haec omne generale est. quaerent mortem id est requiem querent penitere et non possunt penitentiam reperire querent itaque mortem sed mala sua ut ipsi requiescant dum in ea mala moriuntur et concupiscunt mori, NPE (N *lac.*, itaque - mori; E *om* et concupiscunt mori) crastinum: crastina, V inveniunt: invenient, VGQ
**26** fugiet: fuiet, V iteratum: iratum, EQ tempus: *om* H quod: quid, $A^2$GCF hoc et concupiscent quaerent: *om* P

**T. 9.** **7** super: supra, P earum$^1$: eorum, YSP

**T. 9.** sicut facies hominum. **8** et habebant capillos sicut capillos mulierum. et dentes earum sicut leonum erant. **9** et habebant pectora sicut loricas ferreas. et vox pinnarum illarum sicut vox curruum equorum multorum currentium in bellum; **10** et habebant caudas similes scorpiis, et aculeos in caudis earum. potestas earum laedendi homines mensibus quinque. **11** et habent super se regem angelum abyssi; nomen habet Hebraice Abadaon, Graece Apolion, Latine perdens. **12** vae unum abiit; ecce veniunt duo, vae post ea.

## EXPLANATIO

**7.** **1** *Et similitudinem locustarum, similes equorum paratorum ad bellum;* id est, similes novissimorum persecutorum. in novissimo enim bello, quod descripturus est in sexta tuba, equos dicit pugnare; ipsis equis dixit similes has locustas. **2** ceterum quid simile in equis paratis ad bellum? quis umquam tales equos in bello paratos esse dixerit? nisi spiritualia sunt haec, quae in ecclesia geruntur, et nisi a catholicis ab imperitis non videntur. **3** in his locustis ostendit quales adhuc futuri sunt equi, qui pugnabunt solutis quattuor angelis in quattuor angulis terrae, sicut in sexto angelo inveniemus. **4** *super capita,* inquit, *earum coronae similes auro.* quid in has coronas aureas intellegere debemus, nisi simulatio est Christianitatis? **5** legimus seniores viginti quattuor, qui sunt 9.7 9.7

7. 1 *deficit* A, *incipit* U

**T. 9.** **8** leonum: + num, AG
**9** ferreas: ferreos, A pinnarum: pennarum, $VA^2T^2EFQ$ curruum: currum, SV; + et, $A^2$
**10** similes: similis, V aculeos: aculeis, AG caudis: caudibus, $A^1G$
**11** Abadaon: abadon, TQ; abaddon, P Apolion: apollion, P
**7.** **1** persecutorum: + paratorum ad bellum, PQ enim: *om* A equos: et quos, G; *pr* et, C has locustas: *tr* U
**2** quid: quod, VMGQ simile: similem, P in bello: *om* M ab: ad, M
**3** sunt: sint, P angulis: angulos, VP inveniemus: invenimus, MBGEQ
**4** coronae:. coronas, PE simulatio est: simulationem, $CF^2Q$

7. ecclesia, coronas habere aureas. istas autem dicit similes auro. similes dicit, quia non aureas. imitationem ecclesiae ostendunt, sed ecclesia non sunt. **6** *et facies earum sicut facies hominum.* in 9.7
facie cognitio intellegitur. facies hominum simulant, quia quasi uno ore nobiscum Christum laudant. **7** nam homines dicuntur ratione capaces. tales enim homines non sunt, in hos si requiras, equi sunt, id est, ad discurrendum malum parati. si vis, locustae sunt, id est, in elevatione huius saeculi et vanae gloriae levitatis elevati. **8** si quaeris, homines sunt, quia ore profitentur se nosse Deum, factis autem negant. si pensas, mulieres sunt, quia fluxam et effeminatam fortitudinem ostendunt. si consideras, leones sunt, quia ad devorandum innocentes fortes sunt. **9** si post tergum requiras, scorpiones sunt, quia in facie quasi homines blandiuntur, post tergum vero per suos pseudoprophetas ecclesiae vulnus infigunt. **10** et hoc ex se non faciunt, quia diabolum caput habent, a quo reguntur. quia sicut Christus caput est bonorum, ita diabolum caput habent, a quo reguntur. quia sicut Christus caput est bonorum, ita diabolus caput est omnium iniquorum.

**11** *Et habebant capillos sicut capillos mulierum.* in capillis mu- 9.8
lierum non solum fluxos et effeminatos sed etiam utrumque sexum voluit ostendere. **12** *et dentes earum sicut leonum erant;* id est, 9.8
ad devorandum fortes. *et habebant corpora sicut loricas ferreas;* 9.9
id est, pectora velut fortia et munita. et ad serpentem, qui diabolus dicitur, dictum est: *super pectus et ventrem tuum gradieris.* in pectore Gen.3.14
superbia, in ventre luxuria vel voracitatis ingluvia. **13** *et vox* 9.9

---

7. **5** ecclesia: ecclesiae, P aureas: has, BGT similes[1 2]: similis, V imitationem: imitatione, P ecclesia: ecclesiae, U
**6** cognitio: cogitatio, V
**7** in hos: hoc, H; in hoc, P requiras: quaeras, SPHEFQ equi: equis, H; quid, P ad: a, G parati: paratis, V si vis: sivi, YU[1]P; sive, U[2]GF in[2]: *om* VU vanae gloriae: vana gloria, P levitatis: levitate, CFQ
**8** Deum: dominum, U quia: qui, PE ad: om G devorandum: deforandum, YM
**9** blandiuntur: blandientur, G; blandiantur, P infigunt: infingunt, G
**10** ex se: esse, P reguntur: teguntur, YSVUM; requitur, G ita diabolum..... bonorum: *om* YSVT ita[1]: + et, G omnium: *om* YSUMBGTC
**11** mulierum: mulieres, G capillis: capillos, P fluxos: fluxus, P
**12** devorandum: deforandum, YSUM corpora: pectora, FQ diabolus: diabulus, S ventre: ventrem, SVU voracitatis: voracitas, BCFQ ingluvia: ingluviae, BGT[2]CFQ

**7.** *pinnarum illarum sicut vox curruum multorum currentium in bellum;* id est, strepitus discursionum illarum, sicut currentium in bellum, quod est discurrendum ad malum. **14** *et habebant caudas similes* 9.10 *scorpiis, et aculeos in caudis earum. potestas earum laedendi homines mensibus quinque.* caudas praepositos malos dicit, id est episcopos. **15** sic enim Deus per Esayam definiri dignatus est dicens: *senior* Is. 9.15 *et qui admirantur personas, hoc est caput; et propheta docens iniqua, hic est cauda.* sed illic intestinos dixit, quos discribit, id est, intra ecclesia, sed iam in ipsa parte est, quae foris est. **16** potestas enim locustarum in pseudoprophetis est, externis apud nos, id est, foras a nobis, et intra ecclesiam per malos, qui regali amicitia sanctitatem simulant intra ecclesiam, et a malis Christianis freti sine verecundia securitatem eis procurant. **17** *et habebant super se* 9.11 *regem angelum abyssi,* id est, diabolum vel regem huius saeculi. abyssus enim populus est, in quo diabolus in occulto cordis eorum ligatus tenetur. et rex huius saeculi perspicue principatur. **18** *no-* 9.11 *men habet Hebraice Abadaon, Graece Apolion, Latine perdens. vae* 9.12 *unum abiit; ecce veniunt adhuc duo, vae post ea.*

## STORIA SEXTAE TUBAE

**T. 9.** **13** Et sextus angelus tuba cecinit, et audivi unum ex quattuor cornibus angelorum arae aureae, quae est in conspectu Dei, **14** di-

---

7. 18 *incipit* A T. 9. 13-16 *deficit* A

---

**7.** **13** curruum: + equorum, YSVUMT$^2$ discurrendum: discurrentium, VMF
**14** similes: similis, V earum$^1$: *om* BGTC
**15** definiri: definire, BT$^2$CQ; defini, G qui: quid, V docens: dicens, YSVUM discribit: describit, PFQ ecclesia: ecclesiam, TCPEF est$^4$: *om* VMGH
**16** pseudoprophetis: pseudoprophetas, M externis: exterius, CQ ecclesiam$^1$: ecclesia, V per..... ecclesiam: *om* G sanctitatem: sanctitate, SVU intra$^2$: in, Y et$^2$: *om* V freti: fertis, G
**17** diabolus: + est, E$^1$F tenetur: tenentur, H et rex..... principatur: *om* PE$^1$ perspicue: praespicue, YSGT principatur: principiatur, G
**18** Abadaon: abaddon, P; abbadon, EFQ Apolion: apollion, YSVUP duo: *om* H
**T. 9.** **13** angelorum: angelum, YUTPE aureae: *om* H

**T. 9.** centem sexto angelo: qui habes tubam, solve quattuor angelos ligatos in flumine Eufrate. **15** et soluti sunt quattuor angeli (incohata persecutio est) parati in horam et diem et mensem et annum; ut occiderent tertiam partem hominum. **16** et numerus, inquit, exercituum bis miriades miriadum. audivi numerum eorum.

## EXPLANATIO

**8.** **1** *Et sextus angelus tuba cecinit.* dehinc incipit novissima prae- 9.13
dicatio tempore antichristi. *et audivi unum ex quattuor cornibus*
*angelorum arae aureae, quae est in conspectu Dei, dicentem sexto* 9.14
*angelo: qui habes tubam, solve quattuor angelos ligatos in flumine*
*magno Eufrate.* **2** Eufrates enim fluvius est Babilonis. Babilon autem confusio interpretatur. ergo Babilon iste mundus dicitur, et fluvius Babilonis populus istius mundi est, in quo diabolus ligatus tenetur. **3** quod autem dixit, *solve quattuor angelos ligatos* trans flumen magnum Eufraten, ac si diceret, praedica in quattuor angulos terrae. supra enim dixerat quattuor ventos, nunc dicit quattuor angelos. **4** hic quoque ostendit ventos et angelos unum esse. dixerat enim, ventos teneri ab angelis. nunc vero dicit, angelos solvi ab angelo. hoc totum una ecclesia est. **5** sed angelus, unius cornu ecclesiae, quae est ara Dei aurea in conspectu Dei in quattuor ventis terrae, quos imperio Dei iam solvi oportere. ex Africa enim manifestabitur omnem ecclesiam. **6** iste angelus quid passus sit, et quid hominem pati oporteat, edocuerit, cum quo sit genus novissimae persecutionis. **7** nec aliud ab orbe spe-

---

**T. 9.** **14** habes: habet, YUBCPQ tubam: tuba, V
**15** persecutio est: *tr* SVUMQ occiderent: occideret, BGTC
**16** exercituum: exercitum, P
**8.** **1** cecinit: canet, UAGTCH novissima: *om* M angelorum: angelum, VUMGTPH habes: habet, UPFQ tubam: tuba, V
**2** diabolus: diabulus, S tenetur: tenebatur, PHQ
**3** magnum: magno, V; magna, G Eufraten: eufrate, PHEF dicit: dixit, P
**4** hic: hinc, P una: unam, U
**5** aurea in conspectu Dei: *om* AGC ventis: ventos, P enim: *om* M
**6** quid[1]: quod, V; qui, CP[1] edocuerit: *om* P quo: quod, HQ

randum, quam quod ipse Christus in exemplum passus est. Deo prosperante manifestaverit et docebitur ecclesia inminentis aut iam praesentis antichristi regis superbia iussa contemnere et ab obtemperantibus discedere.

**8** *Qui habes*, inquit, *tubam*, id est, qui nunc praedicas, *solve* 9.14 *quattuor angelos ligatos in flumine magno Eufrate*, quos dixerat in quattuor angulis terrae, ut ostenderet Eufraten in omni terra esse. **9** flumen magnum Eufraten populum dixit persecutorem, in quo Satanas et propria voluptas ligata est, ne faciat modo ecclesiae, quod magnopere desiderat. quia antichristi tempore iam solutus diabolus per omnem mundum malum facere permittetur. **10** sicut per Iheremiam Deus de isto Eufraten dicit: *dies ille Domino Deo* Jer.46.10 *nostro dies ultionis, ut ulciscatur inimicos suos; et devorabit gladius, et implebitur sanguine eorum, quoniam sacrificium Domino Sabaoth in terra aquilonis in flumine Eufrate.* **11** sacrificium dicit, sed occisionis et iugulationis, sicut de iisdem fratribus dicit per Esayam: *gladius Domini impletus est sanguine, incrassavit ab adipe hircorum* Is. 34.6 *et arietum; quia sacrificium Domini in Bosor et iugulatio magna in Idumea.* **12** Bosor et Idumea Esau civitates sunt. de aquilone autem iam diximus. *et soluti sunt quattuor angeli.* hic iam incohata 9.15 persecutio est. *parati in horam et diem et mensem et annum, ut occiderent tertiam partem hominum.* **13** haec sunt quattuor tempora, id est, triennium et menses sex. *parati* autem dixit, quia ex qua percussa est tertia pars solis et lunae et stellarum ad manifestan-

---

manifestandum, § 13, *deficit* Y

---

**8.** **7** ecclesia: ecclesiam, SVUP$^{3}$ superbia: superba, SVHFQ
**8** habes: habet, P$^{1}$ tubam: tuba, A$^{1}$ nunc: unum, VU$^{2}$ angulis: angulos, VC ostenderet: + et ostenderet, A$^{1}$GT
**9** magnum: enim, PHEF dixit: + populum dixit, M voluptas: voluntas, CF faciat: faciet, VM ecclesiae: ecclesia, PF quod: quo, VU quia: qui, SHE permittetur: permittitur, P
**10** Eufraten: eufrate, A$^{2}$TCPQ ut: *om* AGTC sanguine: sanguinem, V
**11** incrassavit: in crassa, G ab: *om* P iugulatio: iulatio, H
**12** persecutio est: persecutione, P et diem: *om* G
**13** id est: *pr* id est triennium et menses, AG(C) qua: quo, CP$^{1}$ percussa: *pr* per, A et$^{4}$: *om* P

8. dum, quae esset tertia diei et tertia noctis, id est, diem ecclesiam et noctem sinagogam, quae cum malis in tenebris ambulat. **14** sed tres partes dicuntur, una Christi, et duae antichristi, quae inter se ad bellum praeparantur. propterea dixerat de locustis, similes esse equis paratis ad bellum. nam cum dicat angelos solutos, equos se dicit vidisse, id est, homines et sessores eorum demones. **15** *et* 9.16
*numerus*, inquit, *exercituum bis miriades miriadum. audivi numerum eorum.* miriades miriadum numerum Graecum est, quod in Latino dicitur milia milium. sed non dixit quot miriadum. **16** *ut occi-* 9.15
*derent tertiam partem hominum.* hic est tertia, de qua separatur ecclesia, ut manifestentur tres partes in omni terra, una foras ecclesia, id est, gentilitas, et duas intra ecclesiam sanctos homines et Christianos malos; et ex duabus mixtis, quae sit diei, et quae noctis; occidunt autem qui sibi consentiunt.

## STORIA EQUORUM

**T. 9.** **17** Et vidi equos in visione; et sedentes super eos habebant loricas igneas et iacintinas et sulphureas, et capita equorum erant sicut leonum, et ex ore eorum exiit ignis et fumus et sulphur. **18** ab his tribus plagis occisa est tertia pars hominum, ex igni, fumo, et sulfure, quod exiit ex ore eorum. **19** potestas enim equorum in ore et in caudis eorum. caudae enim eorum similes ser-

---

partes, § 14, *deficit* V  bellum, § 14 *deficit* U

---

8. ambulat: ambulant, $MP^1$
**14** duae: duas, $SUMA^1P^1HE$  similes esse: similibus, $A^2$; *om* esse, CEF; similes se, H  equis paratis: quis paratur, G  nam: nunc, P  cum: *om* H; autem, P
**15** numerum Graecum: numerus graecus, $A^2CP^2$  in: *om* PQ  Latino: latine, STPQ  quot: + quod, EQ
**16** hic: haec, SGP  una: unam, $A^2C$  ecclesia: ecclesiam, $A^2TC$; ecclesiae, $MP^2$  duabus: duobus, P  qui: quae, S
**T. 9.** **17** habebant: habentes, P  iacintinas: iacentinas, GHE; iacinctinas, CP; iacintineas, M  sulphureas: sulforeas, SMAHE  exiit: exit, HE
**18** sulfure: sulfore, SAT  ex: et, H; e, EQ
**19** eorum$^2$: earum, S; *om* H

**T. 9.** pentibus, habentes capita, et in his nocent. **20** et reliqui hominum, qui non sunt occisi in his plagis, non egerunt penitentiam ex prioribus manuum suarum, ne adorent demonia, et idola argentea et aurea et aerea et lapidea et lignea, quae neque videre possunt, neque audire, neque ambulare. **21** et non paenituerunt ab homicidiis suis, neque ex veneficiis suis, neque ex fornicatione sua, neque ex furtibus suis.

## EXPLANATIO

**9.** **1** *Et sic vidi equos in visione; et sedentes super eos.* equi homines 9.17
sunt; et sessores spiritus demoniorum. *habebant loricas igneas, et iacintinas, et sulfureas*; id est, armati igne, fumo, et sulfore, praeparati ad incendium futurae gehennae. **2** *et capita equorum erant* 9.17
*sicut leonum.* supra dixerat locustas similes equorum paratorum ad bellum, et facies hominum, et caudas scorpionum. nunc vero dicit equos se vidisse, et sedentes super eos, et capita ut leonum, et caudas serpentium, paratos ad incendium; haec totum unum est, et unam rem dissimiliter describit. **3** non enim in equos armatos umquam tale vidimus, ut cognoscas homines esse innumera mala facientes. **4** *et ex ore eorum exiit ignis et fumus et sulfur.* ostend- 9.17
dit, quia pro fumo iacintum dixerat. nec perspicue ista exeunt ex ore eorum, sed verba ipsorum sunt hominum. pro hoc dixit *ignis, fumus, et sulfur*, sicut illis alio loco promittitur: qui adorat 14.9-10
bestiam, punietur. et ignis, fumus, et sulfur de tormentis eorum

---

9. 1 *incipiunt* Y V U N, *deficit* A

---

**T. 9.** **20** ex: e, H; et, A; a, P; pro, N manuum: manum, SMAT$^{1}$HE$^{1}$ adorent: adorarent, GT$^{2}$P neque audire: *om* AG

**9.** **1** sic: *om* BGTCF eos: + et, BQ iacintinas: iacinctinas, STCP; iacentinas, G sulfureas: sulforeas, YSVU$^{2}$ME sulfore: sulfure, GP

**2** ut: *om* UPF leonum: + erant, G haec: hoc, FQ describit: discribit, YSE; descripsit, P; discripsit, N

**3** in equos: *om* M tale: talem, UE; le, BG; *om* C

**4** et$^{2}$: *om* NP iacintum: iacinctum, YSVMTPE perspicue: praespicue, YSVGE adorat: adorant, SMGC punietur: punientur, YSVUMBGTC

**9.** in saecula saeculorum ascendet. **5** *ab his tribus plagis occisa est* 9.18
*tertia pars hominum, ex igni, fumo, et sulfore, quod exiit ex ore eorum.*
verbis ergo capitum, id est, principum eorum has plagas in aeternum incurrerunt. **6** *potestas equorum in ore et in caudis eorum;* 9.19
id est, in sermone et opera et officio. caudas enim praepositos, id est, episcopos diximus, qui sunt pseudoprophetae.

**7** *Caudae enim eorum similes serpentibus, habentes capita.* in 9.19
capita principes mundi esse dicimus. *et in his nocent.* sine his enim 9.19
praepositi mali intra ecclesiam nocere non possunt. dicit et tertiam gentilium. **8** nemo putet, ut gentiles, illo timore sanctos a suis legitimis transferri. et omne hominum genus, non diversis supprestitionibus sed intra ecclesiam, dicitur sub Christianitatis nomine contra ecclesiam diabolo deservire. **9** *et reliqui hominum, qui non* 9.20
*sunt occisi in his plagis;* sed quid profuit non esse occisos in his plagis, cum dicat: *et non egerunt penitentiam e prioribus manuum suarum, ne adorent demonia, et idola aurea et argentea et aerea et ferrea et lignea atque lapidea, qui neque videre possunt, neque audire, neque ambulare. et non penituerunt ab homicidiis suis, neque ex vene-* 9.21
*ficiis suis, neque ex fornicatione sua, neque ex furtis suis?* **10** haec totum intra ecclesia est et sub nomine Christianitatis spiritualis idolatria est. sic enim in Danielo legimus in vasis aureis Domini bibisse, et hos deos supradictos laudasse. quanta stultitia in aureis

---

**9.** **5** igni: igne, CPF; + et, EF sulfore: sulfure, VUP exiit: exit, YHE incurrerunt: incurrunt, SVUP
**6** potestas: + enim, NPHE$^2$FQ et$^2$: *om* P opera: opere, VUTCPFQ qui: quia, V pseudoprophetae: pseudopropheta, H
**7** caudae: caudas, NP$^1$ serpentibus: serpentium, SV dicimus: diximus, VUMGC et in his nocent: *tr ante* in capita, H his$^2$: eis, P possunt: possint, V et$^2$: *om* BGC tertiam: tertia, H; etia, G
**8** ut gentiles: *om* YVUMBGTCQ timore: tempore, SE a: ad, YSVBGPEQ suis: suos, BGP$^1$ et omne: omnem et, V hominum genus: genus humanum, G supprestitionibus: superstitionibus, TPFQ sed: + hoc, NHE diabolo: diabulo, S
**9** reliqui: + inquit, NPHEFQ et$^2$: *om* TC e: pro, NP prioribus: operibus, NPC manuum: manum, YSVGE adorent: adorarent, GT$^2$C qui: quae, CNEF neque$^2$: nec, NP homicidiis: omidis, G neque ex veneficiis suis: *om* CQ veneficiis: beneficis, Y furtis: furtibus, SVP
**10** haec: hoc, T$^2$FQ ecclesia: ecclesiam, PQ et$^1$: *om* NP idolatria: idolatra, H Danielo: daniele, A$^2$BCQ

**9.** vasis bibentes *deos ligneos et lapideos laudabant.* **11** quamdiu vasa Dan. 5.4
fuerunt in idola Babilonis, et non bibebant in eis, non est iratus Dominus. videbantur enim rem Dei, secundum pravam quidem opinionem, tamen divino cultui consecrasse. postquam autem humanis usibus Domini vasa contaminant, statim penam post sacrilegium incurrunt. **12** laudant autem deos suos, insultantes Deo Iudaeorum, quod illis victoriam tribuentibus bibebant in vasis eius. quid est hoc nisi intra ecclesiam? Babilonia est mundus iste. vasa Domini sunt sacramenta ecclesiae, id est, baptisma, sacratio, lex et evangelium, simbolum et oratio dominica, amen et alleluia. **13** iuxta tropologiam hoc dicendum est, quod omnes heretici et doctrina contraria veritati, quae adsumet verba prophetarum, et testimoniis divinae scripturae abutitur ad sensum suum et dat bibere his, quos decipit, et cum quibus fornicatus est tollat vasa templi Dei, et inebrietur in eis, et non Deum, cuius vasa sunt, sed deos laudet aureos, argenteos, aereos, ferreos, ligneos, et lapideos. **14** aurei mihi videntur dii, qui saeculari ratione conpositi sunt. argentei sunt, qui habent eloquii venustatem, et rhetorica arte constructi sunt. qui autem inferunt fabulas poetarum, ut vetustis utuntur traditionibus, habentes inter se multam vel elegantiam vel stultitiae differentiam, isti vocantur aerei et ferrei. **15** qui autem penitus inepta proponunt, lignei appellantur vel lapidei. Deut.
quos omnes in duas partes Deuteronomium dividit scribens: *male-* 27.15

---

§ 11 *incipit* A

---

**9.** **11** bibebant: bibant, P[1] pravam quidem: *tr* YSVUM penam: paena, P
**12** bibebant: bibant, VQ hoc: *om* V ecclesiam: ecclesia, A[1]GTH sunt: est, M oratio: oratione, SVU[1] et[3]: *om* M
**13** quod: quoniam, M omnes: homines, P doctrina: doctrinam, G; doctrinae, P adsumet: assumit, TCF[2]; adsument, PQ decipit: decepit, CNEQ fornicatus: fornicata, S tollat: tolla, AGTHF; tollit, N[2] inebrietur: inebriatur, P vasa: vas, M laudet: laudat, SVMF aureos: + et, AGTCF
**14** aurei: auri, G ratione: rationi, YSVUM; oratione, NP conpositi: conpositis, G venustatem: venustate, V constructi: constricti, VNP ut: et, SUQ utuntur: utantur, A[2]CQ multam: multa, P stultitiae: stultitiam, NPQ
**15** lignei: lignea, M[1] Deuteronomium: deutero nominum, P

**9.** *dictus omnis, qui facit sculptile et conflatile opus manuum artificis, et ponit illud in absconditum.* **16** abscondunt enim omnes heretici, et operiunt mendaciorum suorum dogmata, ut sagittent in obscuro rectos corde. neque enim in illa persecutione cogentur gentiles supradictis consentire, sed in sua incredulitate morientur.

**17** Descripto novissimo certamine et gentium morte, continuo praetermisit solito more septimum angelum, in quo est novissimum certamen et Domini manifestus adventus. et recapitulat a tempore tantummodo futurae pacis usque ad finem. **18** et statim dicit finem ordinis, quem praetermiserat, et velut duos fines videbitur fecisse. meminerimus itaque, cum recapitulationem ad finem usque perduxerit, deberi finem ordini conciso. **19** in hac enim recapitulatione praeter solitum fecit ambas narrationes non uno fine claudendo. describit enim praedicationem futurae pacis, qualiter sit aperta vel fortis, quam terra marique praespicua, id est, clara.

## STORIA ANGELI FORTIS

**T. 10.** **1** Et vidi alium angelum fortem, descendentem de caelo, nube amictum, et iris super caput eius, et facies eius sicut sol, et pedes eius sicut columnae ignis; **2** et habebat in manu sua librum apertum; et posuit pedem suum dextrum super mare, sinistrum autem super terram; **3** et clamavit voce magna, sicut leo fremuit. et

---

consentire, § 16 *deficit* Y § 19 *deficit* N

---

**9.** conflatile: conflatilem, G manuum: manum, YSUMA$^1$ absconditum: abscondito, A$^2$CPQ

**16** dogmata: dogma, M incredulitate: credulitate, N

**17** morte: mortem, P septimum: septimo, H adventus: *om* V tantummodo: tantimodo, P

**18** quem: quae, M velut: veluti, MNPHFQ videbitur: videtur, M recapitulationem: recapitulatione, VUP conciso: concludem, P$^1$; concludi, P$^2$

**19** hac: hanc, GP recapitulatione: recapitulationem, P fine: fide, UM claudendo: concludendo, G terra: terrae, SM praespicua: perspicua, CPQ

**T. 10.** **2** mare: + et, H

T. 10. cum clamasset, locuta sunt septem tonitrua voces suas. 4 et quae locuta sunt septem tonitrua, eram scripturus. et audivi vocem de caelo dicentem: signa quae locuta sunt septem tonitrua, et ne ea scripseris. 5 et angelum quem vidi stantem super mare et super terram, sustulit manum suam dextram in caelum, 6 et iuravit per viventem in saecula saeculorum, amen; qui creavit caelum et quae in eo, et terram et quae in ea, et mare et quae in eo, quoniam tempus iam non erit, 7 sed in diebus vocis septimi angeli, cum coeperit tuba canere. et consummatum est mysterium Dei, ut evangelizavit per suos prophetas. 8 et vocem audivi e caelo iterum loquentem mecum, et dicentem: vade, accipe librum apertum, qui est in manu angeli stantis supra mare et supra terram. 9 et abii ad angelum dicens, ut daret mihi librum. et dicit mihi: accipe et comede illum; et amaritudinem ventri tuo faciet, et in ore tuo erit dulce sicut mel. 10 et accepi librum de manu angeli, et comedi illum. et fuit in ore meo sicut mel dulce. et cum comedissem eum, repletus est venter meus amaritudine. 11 et dicit mihi: oportet te iterum praedicare in populis et linguis et gentibus et regibus
T. 11. multis. 1 et data est mihi arundo similis virgae, et stabat angelus dicens mihi: surge et metire templum Dei, et altare, et adorantes in eo. 2 et atrium quod est foris templum, exclude foras, et ne eum mensus fueris; quoniam datum est, inquit, gentibus civitatem sanctam, et calcarunt mensibus quadraginta duobus.

---

T. 10. 4 ea: *om* GT; eam, V
5 angelum: angelus, CQ
6 viventem: + in sempiternum et, SVUM et terram..... in eo: *om* UTE[1] quoniam: *pr* sunt, CP
7 per: + servos, M
8 e: de, CPQ qui: quae, S supra[2]: super, SVE
9 abii: abiit, MG dicit: dixit, CQ
11 dicit: dixit, CQ

T. 11. 2 mensus: messus, S gentibus: *pr* calcari, VATF; + calcari, CQ calcarunt: calcabant, TH; calcabunt, CQ

# EXPLANATIO

**10.** 1 *Et vidi*, inquit, *alium angelum fortem, descendentem de caelo,* 10.1
*nube amictum.* Dominus est amictus ecclesia, semper a Deo de ecclesia nascens. diversis autem modis discribitur indutus ecclesiam, nunc sicut in initio huius libri legimus, nunc *abolla candida*, sicut Dan.1.13
per Danielum, nunc nube; legimus enim sanctos *nubes volant*, sicut per Esayam: *qui sunt isti, qui ut nubes volant?* 2 indutus Is.60.8
itaque nube spirituali et sancto corpore. *et iris super caput eius.* 10.1
iris promissio perseverantiae est, ecclesiam enim describit in Domino. 3 *et facies eius sicut sol, et pedes eius sicut columnae ignis.* 10.1
magna hic ratio et admirabilis quaestio. in initio libri dixit, prius pedes ignitos, et postea faciem lucere, ut ostenderet in hoc mundo ignitos in passione et fulgere in resurrectione. nunc autem primum dicit, faciem lucere, et pedes ut columnae ignis, ut ostenderet quanta claritas sit ecclesiae per passionem. 4 *et habebat in manu sua librum* 10.2
*apertum.* merito facies eius sicut sol, quoniam apertum iam librum, quid futurum est, agnoscet. per librum enim scripturae sacrae paginae designantur. liber autem involutus est, scripturae sacrae eloquium obscurum, qui profunditate sententiarum involvitur, ut non facile sensum omnium penetretur. 5 qui antea involutus erat, expanditur, quia coram praedicatoribus sacri eloquii obscuritas aperitur, unde scriptum est: *extendens caelum sicut pellem* Ps.103.2
*qui tegit in aquis superiora eius.* 6 quid enim caeli nomine nisi

---

10. 1 *incipiunt* Y N, *deficit* A

---

**10.** 1 vidi: audivi, M alium angelum: *tr* VU fortem..... caelo: *om* H discribitur: describitur, TF indutus: amictus, $N^2$; intus, P ecclesiam: ecclesia, YS VUMT in: *om* VM huius libri: *tr* N nunc abolla: nube, NP Danielum: danielem, BTCPQ nube: nubes, N; nubem, P enim: autem, P volant: *om* BGTCNPE
2 indutus: induti, N iris: + erat, H
3 nunc..... ignis: *om* H $ut^1$: et, V columnae: columna, VN
4 eius: *om* $N^1$ agnoscet: agnosceret, VF scripturae..... autem: *om* M obscurum: *om* M profunditate: profunditatem, PFQ involvitur: est involutus, YC sensum: sensu, SCN omnium: hominum, NP

**10.** sacra scriptura signatur? de qua nobis et sol sapientiae et luna scientiae et ex antiquis patribus stellae exemplorum atque virtutum lucent. quod sicut pellis extenditur, quia per scriptores suos carnis lingua formatur, quum ante oculos nostros per verba doctorum exponendo desplicatur. **7** quid vero aquarum nomine nisi sancti angeli? de quibus scriptum est: *aquae, quae super caelos sunt, laudent nomen Dei.* Ps. 148.4 **8** huius ergo caeli superiora Dominus in aquis tegit, quia alta sacri eloqui, id est, ea, quae de natura divinitatis vel aeternis gaudiis narrat, nobis adhuc nescientibus, solis angelis in secreto sunt cognita. **9** caelum ergo hoc et coram nobis extenditur et tamen in aquis superiora illius conteguntur, quia et quaedam sacri eloquii iam nobis per apertionem spiritus patent, et quaedam quae solis angelis possunt esse manifesta, nobis adhuc servantur occulta.

**10** *Et posuit pedem suum dextrum super mare, sinistrum autem* 10.2
*super terram,* id est ad praedicandum. dextrum ergo in mari posuit, id est, fortia membra in maioribus periculis, sinistra vero in competentibus. **11** *et clamavit voce magna, sicut leo fremuit,* id est, 10.3
fortiter praedicavit. *et cum clamasset, locuta sunt septem tonitrua voces suas.* septem tonitrua septem ecclesiae sunt, quod est una. quid enim amplius loqueretur ecclesia, quam voces suas? angelo locuto audita sunt septem tonitrua, quae sunt septem tubae. **12** *et* 10.4
*quae locuta sunt septem tonitrua, eram scripturus. et audivi vocem de caelo dicentem: signa, quae locuta sunt septem tonitrua, et ne ea*

---

in mari, § 10, *incipit* A

---

**10.** **6** qua: quo, G luna scientiae et: *om* M et³: *om* G pellis: puellis, MBGP
**7** aquarum: + multarum, MT sancti: *om* BNP caelos: caelo, U nomen: nomine, G Dei: domini, VUBPHEF
**8** aquis: aquas, V quia alta: qui alta, VUMEQ; quia ita, BGTCF eloqui: eloquii, VTEQ natura: *om* S
**9** eloquii: eloqui, MBGTCP per: *om* VMP patent: pateat, M quae: *om* NP
**10** super¹: supra, P mare: + et, H autem: *om* SMHFQ ergo: autem, NP mari: mare, NP sinistra: sinistram, A²; sinistrum, NP
**11** est²: *om* H
**12** dicentem: + mihi, NPQ tonitrua²: *om* A¹GT¹ et³: *om* A¹ ea: eas, U

**10.** *scripseris.* **13** ea enim verba quae audit, dictum est illi, ne sicut audivit scriberet, sed aliter per allegoriam, id est, per similitudinem, ne sine sigillo scripta omnibus intellegerentur. itaque dixit: *signa et ne ea scripseris.* quo modo dixit *signa*, si non erat quod signaret? sufficiebat enim dicere, *noli scribere.* **14** sed iussit ne, sicut volebat, sine sigillo scriberet propter brutos et insensatos. alio denique loco propter iustos *ne signaveris* dixit *verba prophetiae* 22.10
*huius; quia tempus in proximo est.* **15** hic ostendit de duos, id est, bonos et malos, quibus signari iusserat et quibus non. *qui perse-* 22.11
*veraverit*, inquit, *nocere, noceat, et qui in sordibus est, sordescat adhuc.* **16** hoc est propterea in allegoria, id est, in similitudinem loquor illis, ut iustus perseveret in patientia usque in finem, ut habeat, unde coronetur, et iniquus perseveret in malitia usque in finem, ut habeat, unde damnetur. **17** *et qui iustus est, iustificetur adhuc* 22.11
*similiter, et sanctus sanctior fiat adhuc.* hoc est, vestri autem felices oculi, quoniam vident et aures quoniam audient. hic aures et oculos cordis dicit, non corporis. **18** et Daniel hanc fecit futurae pacis inter fratres sensus divisionem. *claude*, inquit, *sermonem, et signa* Dan.12.4
*librum consummationis ad tempus*, sed quibus obsignatus sit, ita dicit: delinquant iniusti, ne recogitent omnes iniqui et peccatores, et intellectores intellegant, et intellegentes fulgebunt quasi splendor firmamenti, et de iustis plurimi quasi stellae in perpetuum et ultra. **19** solent nonnulli quaerere, utrum doctus sanctus et simplex sanctus eandem mercedem habeant, et unam in caelestibus mansionem? **20** unde nunc iuxta Theodotionem dicitur, quod docti similitudinem

---

**10.** **13** audit: audivit, MFQ; audiit, HE est[1]: *om* M scripta..... sigillo (14): *om* AGTC
**14** volebat: + ne, NP ne: nec, V
**15** duos: duobus, VTCP[2]HFQ bonos et malos: bonis et malis, TCQ sordescat: sordidescat, YSVUA[1]T[1]E[1]Q; sordidescant, M
**16** propterea: praeterea, G in[1]: *om* M allegoria: allegoriam, NP similitudinem: similitudine, MA[2]TQ patientia: sapientia, MAGCH
**17** adhuc[1]: + et, NP[1] autem: *om* M audient: audiunt, CQ oculos: oculus, H
**18** divisionem: divisione, YSVUMA[1]HE claude: clude, YVUA[1]GN[1]P ad: et, P delinquant: derelinquant, ATC ne: nec, VPF et[5]: *om* VP
**19** solent: solunt, M eandem: eadem, YSMA[1]HQ
**20** iuxta: iusta, G Theodotionem: teudotionem, MAGTC; et eo dicionem, V; theodozionem, FQ

**10.** caeli obtinebunt, et iusti absque doctrina stellarum gloriae comparentur. tantumque sit inter eruditam sanctitatem et sanctam rusticitatem, quantum caelum distat stellae. **21** quod autem dixit, clude sermonem et signa librum, praecepit, ut involvat sermones, et signet librum, et legant plurimi et quaerant istoriae veritatem, et propter obscuritatis magnitudinem diversa suspicentur. **22** librum autem istum potest solvere, qui scripturarum sacramenta cognovit, et intellegit et verba tenebrosa propter mysteriorum magnitudinem, et interpretatur parabolas, et occidentem litteram transferat ad spiritum vivificantem.

**23** *Et angelum quem vidi stantem super mare et super terram,* 10.5
*sustulit manum suam dextram in caelum, et iuravit per viventem in* 10.6
*saecula saeculorum, amen, qui creavit caelum, et quae in eo, et terram*
*et quae in ea, et mare et quae in eo, quoniam tempus iam non erit, sed* 10.7
*in diebus vocis septimi angeli, quum coeperit tuba canere.* **24** septima tuba finis est persecutionis et adventus Domini. propterea dixit apostolus: *in novissima tuba fieri resurrectionem.* I Cor. 15.52
tempore ergo futurae pacis adfirmabit ecclesiam; et iam non esset tempus ecclesiae, nisi purgationis, quam purgabit novissima persecutio antichristi usque ad septimam tubam. **25** *et consummatum est mysterium Dei* 10.7
*sicut evangelizavit per suos prophetas. et vocem audivi e caelo iterum*
*loquentem mecum et dicentem: vade, accipe librum apertum, qui est* 10.8
*in manu angeli, stantis supra mare et supra terram.* **26** vox e caelo imperium Dei est, qui ecclesiae cor tangit et iubebit percipere quae

---

**10.** stellarum: stellae, VAGTCH gloriae: gloria, $P^1Q$
**21** clude: claude, $UA^2TCN^2EFQ$ praecepit: praecipit, Y istoriae: storiae, $YSA^1E$; storiam, M
**22** occidentem: occidente, $A^1G$
**23** vidi: vidisti, YM super[1]: supra, P dextram: dexteram, S iuravit: periuravit, $A^1$ saecula saeculorum amen: sempiternum, YSVUM terram[2]: terra, H quoniam: quia, S
**24** fieri: *om* V et[2]: *om* NP ecclesiae: ecclesiam, VU persecutio: persecutione, NP
**25** evangelizavit: + ut, UMAGPFQ per: + servos, EQ e: de, NPEFQ supra[1 2]: super, EQ
**26** e: in, V; de, N

**10.** ecclesia futura pace aperto libro praedicabit. **27** *et abii ad angelum* 10.9
*dicens, ut daret mihi librum.* admonet ecclesia quem desiderat perdoceri. *et dicit mihi : accipe et comede illum,* id est, insere tuis visce- 10.9
ribus et describe in latitudine cordis tui. **28** hunc librum accipimus, quum recta opera facere desideramus. aperimus os nostrum et librum comedimus, cum recta loquimur, mandimus et traicimus, quae a Deo accepimus, quia et tribuitur et augetur in nostris sensibus cibus vitae spiritualis, cum praedicare coeperimus. **29** inde
propheta alius dicit: *os meum aperui et adtraxi spiritum.* non enim Ps. 118.131
spiritum adtraheret, nisi os aperiret. quia nisi ad praedicandum proximis se impenderet, spiritualis doctrinae in eo gratia non crevisset.

**30** *Et amaritudinem ventri tuo faciet, sed in ore tuo erit dulce* 10.9
*sicut mel.* quia ipsi de omnipotente Domino sciunt suaviter loqui, qui hunc Deum didicerint in cordis sui visceribus veraciter amare. **31** in eius quippe ore scriptura sacra dulcis est, cuius vitae viscera comedentis illius replentur; quia ei suavis est ad loquendum, qui interius inpressa ad videndum fuerit. **32** nam sermo dulcedinem non habet, quem vita reproba intra conscientia mordet. unde necesse est, ut qui verbum Dei loquitur, prius studeat, qualiter vivat et ex vita colligat, quae et qualiter dicat. ad praedicandum namque plus conscientia sancti amoris aedificat quam ostensio sermonis. **33** quia amando caelestia intra semet ipsum praedicator legit, quo

---

**10.** ecclesia: ecclesiae, $GP^2$; ecclesiam, $N^1P^1$ futura pace: futuram pacem, NPF
**27** abii: abiit, GP admonet: admonit, $A^1H$; admonuit, NPF ecclesia: ecclesiam, $U^2PF$ desiderat: dixerat, M dicit: dixit, MFQ latitudine: latitudinem, N
**28** accipimus: accepimus, SVUMA quum: + iam, NPEFQ nostrum: meum, TCQ loquimur: loquimus, Y augetur: augitur, $YSVMA^1GE$ cibus: *om* M vitae: meus, M
**29** inde: unde, P dicit: dicitur, G gratia: gratiam, $A^1G$
**30** amaritudinem: amaritudine, GE dulce: dulcis, N sicut: ut, NP ipsi: ipse, M; spiritus, NP de: deo, VF; ideo, NP omnipotente: omnipotentem, SV; omnipotenti, NPF qui hunc: cum, $YSVUM^1$; hunc, $A^1GC$; hunc qui, $M^2A^2$ Deum: deo: VU didicerint: didicerunt, CQ cordis: cordibus, M
**31** ei suavis: eius suabis, YSVUM loquendum: loquendo, V qui: cui, PEQ inpressa: impersa, V videndum: vivendum, NP
**32** conscientia: conscientiam, MAGC
**33** quia: qui, MP

**10.** modo persuadeat, ut displici debeat terrena. **34** qui enim vitam suam interius pensat, exemplo suo foris admonendo alios aedificat, quasi in corde linguae calamum intinguit, in eo quod manu verbi proximis exterius scribit. hic liber amaritudinem ventri tuo faciet, cum praedicare et operare coeperis, quod intellexeris. **35** *et accepi librum de manu angeli et comedi eum, et fuit in ore meo sicut mel dulce.* 10.10 *et cum comedissem eum, repletus est venter meus amaritudine. et dicit mihi, oportet te iterum praedicare.* **36** aperte ostendit angelum corpus esse, dum de uno *dicit*: inquit *mihi, oportet te iterum praedi-* 10.11 *care.* numquid ecclesia aliquando cessavit a praedicatione, ut *iterum oportet te praedicare* audiret? **37** sed quia tempus describit, quod post Africanas persecutiones futurum est, ut ostenderet eius modi esse novissimam praedicationem et reparationem certaminis, proinde dixit *iterum*. **38** et quia postea non in Africa tantum eodem genere sed in omne mundo praedicabit ecclesia, propterea adiecit: *in* 10.11 *populis et linguis et gentibus et regibus multis*. una est ecclesia in toto orbe, quae praedicat in Africa; ipsa ubique similiter praedicabit, propterea velut Africanae dixit: *oportet te iterum praedicare.*

**39** *Et data est mihi arundo similis virgae, et stabat angelus dicens* 11.1 *mihi: surge et metire templum Dei et altare et adorantes in eo. surge* quod dicit, excitatio est ecclesiae, ut in contemplatione persistat. non enim haec Iohannes sedebundus audiebat. **40** mensura autem fili Dei mandatum Domini nostri patrem confiteri omnipotentem dicimus, et huius Christum ante originem saeculi spiritualem,

---

scribit, § 34, *deficit* A

---

**10.** persuadeat: persuadat, YSVAG displici: despici, TCA$^2$E$^2$ debeat: debeant, UA$^2$TE$^2$
**34** pensat: + et, SVUM alios: alius, SVU quasi: quia si, UAGT intinguit: intingit, PE$^2$ manu: manum, N scribit: excribit, V operare: operari, CPE$^2$FQ
**35** eum: illum, SMHQ dicit: dixit, MCEQ
**37** et reparationem: reparatione, U$^2$H
**38** omne: omni, T$^2$NPFQ mundo: mundum, G ecclesia: ecclesiam, YSVUMCP adiecit: dicit, GC et gentibus: *om* H Africa: afri, H velut: veluti, PH te: *om* B$^1$T
**39** metire: metere, G excitatio: esitatio, H
**40** confiteri..... patrem: *om* M ante: hunc, BGC originem: origine, SV spiritualem: spirituale, YSVUE

**10.** apud patrem genitum, hominem factum, et morte devicta in caelis, in corpore a patre receptum, effudisse spiritum sanctum donum et pignus inmortalitatis; hunc per prophetas praedicatum, hunc per legem conscriptum, hunc esse manum Dei et verbum patris et conditorem orbis. **41** haec est arundo, mensura fidei, et nemo adorat aram sanctam, nisi qui hanc fidem confitetur, quia non omnes, qui videntur in eo, adorant, sicut dicit: *et atrium quod est* 11.2
*foris templum, exclude foras, et ne eum mensus fueris.* **42** atrium enim quod est ad ianuam templi, et videtur ad templum pertinere, templum tamen non est, quoniam ad sancta sanctorum non pertinet; ipsi sunt qui ecclesiae esse videntur et foris sunt. aula atrius dicitur. vacua inter parietes erat. **43** hos tales non necessarios eici iussit de ecclesia. *quoniam datum est,* inquit, *gentibus calcari* 11.2
*civitatem sanctam, et calcabunt mensibus quadraginta duobus.* qui excludentur et quibus dabuntur, utrique calcabunt ecclesiam, id est, homines huius mundi mali.

## STORIA ELIAE, SIVE LEGIS ET EVANGELII

**T. 11.** **3** Et dabo duobus testibus meis, et prophetabunt dies mille ducentos nonaginta, amicti ciliciis. **4** hi sunt duae olivae, et duo candelabra, qui in conspectu Domini terrae stant; **5** et si quis eos vult laedere, ignis exiet ex ore eorum, et devorabit inimicos eorum. et si quis voluerit laedere, sic eum oportet occidi. **6** hi habent potestatem claudere caelum, ne imbrem pluat in diebus prophetiae eorum; et habent potestatem in aquas, vertere eas in

mensura, 10. 41, *deficit* E

**10.** morte: more, SMHFQ in[1]: e, V legem: ignem, BG conditorem: conditor, H
**41** qui: quia, HF; *om* G templum: templi, PH
**42** esse: sancte, YMHF atrius: atrium, CPQ parietes: pariter, V
**43** eici iussit: ei cuius sit, V gentibus: + et, VU calcari: calcare, CPQ qui: quia, G excludentur: excluduntur, NP
**T. 11.** **4** duo: duae, YSMH candelabra: candebra, U qui: quae, NP
**6** pluat: pluant, GH prophetiae eorum: *tr* VBGTFQ; prophetae eorum, Y eas: *om* G

**T. 11.** sanguinem, et percutere terram in omni plaga, quotienscumque voluerint. testimonium sunt. et vincet eos et occidet eos, et corpus eorum in plateis civitatis magnae proicientur.

## EXPLANATIO

**11.** 1 *Et dabo duobus testibus meis, et prophetabunt dies mille ducentos nonaginta.* hi dies mille ducenti nonaginta anni sunt tres et menses sex. hoc erit praedicatio Eliae, et regnum antichristi alterum tantum, quod fiunt sub uno septem anni. 2 ceterum vero spiritualiter in ecclesia duo testes duo sunt testamenta, id est, lex et evangelium. a Domini enim passione usque ad antichristum annos tres ponimus et menses sex. isti sunt quadraginta duo menses, id est, tres anni et dimidius, vel trecenti quinquaginta. unus enim mensis centum menses sunt per denarium numerum. 3 quadragies bis centum quattuor milia ducenti menses sunt; qui sunt centum viginti sex milia dies, anni trecenti quinquaginta; et in uno die centum dies; nam centies mille ducenti nonaginta centum viginti sex milia dies sunt, qui sunt similiter trecenti quinquaginta anni. 4 haec omne tempus est a passione Domini usque ad antichristum. et nunc spiritualiter in tipo Eliae, et qui cum eo venerit, duo testes, id est, lex et evangelium, ab eis occiditur, a quibus non observabatur; hoc sunt duo testes, id est, ecclesia duobus testamentis prophetans. 5 qui sunt enim testes Domini nisi Christiani? qui Graece dicuntur martyres, hoc Latine testes, quia 11.3

---

**T. 11.** sanguinem: sanguine, YSUMGC voluerint: voluerit, YSVUGH testimonium sunt: *om* $B^2CQ$ corpus: corpora, B proicientur: proicitur, Y; proicietur, $MN^2$; proiciuntur, T; + eliam et enoc amicti ciliciis ignis exiit ex ore eorum, id est, predicatio pro enoc iheremias, BGT

**11.** 1 ducenti: docenti, A
2 a: ad, M tres ponimus: *tr* N sunt$^2$: *om* $Y^2M$
3 centum..... ducenti: *om* NP centum$^1$: centeni, HFQ ducenti$^1$: docenti, AH ducenti$^2$: docenti, H nonaginta: *sic MSS*
4 haec: hoc, CQ a: *om* $A^1G$ ad: *om* G venerit: venerat, P occiditur: occidetur, MBGC observabatur: observatur, MNPFQ
5 qui$^2$: quis, YSVUMGTH; quod, $NP^1$ hoc: *om* TCF; + est, $VMA^2GTH$

**11.** in passione testimonium Christo reddent. non dixit, faciam mihi testes, quasi modo non sint, sed dabo duobus testibus meis. hic praesentibus dixit, legi et evangelio. **6** novissima etiam persecutione antichristi totidem dies habet. et qui nunc spiritualiter ecclesiam laedit, iam tunc aperte devastabit. et Eliam et qui cum eo venturus est, praespicuo occidet, quod nunc duos testes spiritualiter occidit. **7** *amicti*, inquit, *ciliciis*; quod est in exomologesin, 11.3
id est, in confessione penitentiae constituti; quia quibus praedicantur, qui eos audire volunt, confestim ad penitentiam convertuntur.

**8** *Hi sunt duae olivae et duo candelabra, qui in conspectu Domini* 11.4
*terrae stant.* hi sunt, inquit, qui stant, quod nunc est in praedicatione. duo candelabra ecclesia est. **9** sed quia per legem et evangelium stat, proinde dixit duo, sicut quattuor angelos et quattuor ventos unam dixit ecclesiam, quod sunt septem ecclesiae, quod est una. ita et septem candelabris in unum vel amplius pro locis nomen est. haec totum una ecclesia est. **10** nam Zacharias propheta *unum candelabrum* vidit *septiformem et duas olivas*, id est, Zach. 4.2
duo testamenta infundere oleum candelabro, haec est ecclesia cum oleo suo indeficiente, quod eam facit in lumine orbis ardere. **11** sic ergo dicit Zacharias: *excitavit me, quemadmodum excitatur homo ex* Zach.
*somno suo; et ait mihi: quid tu vides? et dixi: vidi, et ecce can-* 4.1-3
*delabrum aureum totum lampadum super eum. et septem lucernae super eum, et septem infusoria lucernis, quae sunt super eum. et duae olivae super eum, una a dextris lampadibus, et una a sinistris.* **12** et in-

---

**11.** Christo: christi, N reddent: redderent, G; reddunt, CNP testibus: *om* G dixit: dixi, AG evangelio: evangelium, UP
**6** novissima: novissimam, $A^2$ persecutione: persecutionem, AG; persecutio, $T^2F$ habet: habent, $A^2$ Eliam: elia, V occidet: occidebit, YSVUMTPH; occidit, G duos: duo, SVUC
**7** quod: qui, M in²: *om* G praedicantur: praedicant, $T^2$
**8** duo¹: duae, YSVUM terrae: *om* CF qui: *om* SU duo²: duae, YSVU; *pr* quod, NP
**9** sicut: + a, P quattuor²: *pr* a, P quod sunt: quum sint, YSVUMPFQ quod²: quae, $N^5$ nomen: a nomen, G haec: hoc, CFQ
**10** septiformem: septiforme, MATCPF; *om* N oleum: oleo, M candelabro: candelabrum, VQ ecclesia: ecclesiam, N
**11** dixi: dixit, GF lucernae..... septem: *om* MAGC una¹: unam, V; an, G $a^1$: ad, S; *om* $A^1$ $a^2$: ad, YSUMA¹GPH

**11.** terroganti quidnam esset, respondit angelus dicens: *septem hi oculi* Zach. 4.10
*Domini sunt, qui inspiciunt super omnem terram.* oculos septiformis gratiae spiritus legimus, qui sunt in ecclesia inspicientes totam corporis hominis terram. **13** et de olivis, quod sunt duo testa- Zach. 4.14
menta, interroganti sic ait: *hi duo filii pinguedinis adsunt Domino totius terrae. et si quis eos vult laedere, ignis exiet ex ore eorum, et* 11.5
*devorabit inimicos eorum. et si quis voluerit laedere, sic eum oportet occidi.* **14** ignis verbum praedicationis est. si quis enim ecclesiam laedit aut laedet, precibus oris eius divino igne consumetur.

**15** *Hi habent potestatem claudere caelum, ne imbrem pluant in* 11.6
*diebus prophetiae eorum.* caelum ecclesia est, pluvia vero verba praedicationis. habet potestatem claudere caelum, id est, ligandi ut, qui ecclesiam persequitur, facit ut benedictio ecclesiae super eum non descendat. **16** *et habent potestatem aquas vertere eas in* 11.6
*sanguine, et percutere terram in omni plaga, quotienscumque voluerint.* aquae populi sunt. aquae vertunt in sanguine, id est, dogmata philosophorum carnaliter intellegentes, ubi eos ecclesia conspexerit, correptionibus arguit. **17** haec omnia quae Dei ecclesia causa facit ecclesiae virtutibus adscribit, data omni potestate in caelo et in terra filio hominis, quem indutus est Dominus, cuius caput est Deus. **18** et hanc potestatem, quam habet, dedit suae ecclesiae, ut spiritualiter claudat caelum, ne imbrem pluat, id est, ne in homine maligno intret sapientia. **19** sicut de parte vineae suae dicit: *nubibus mandabo ne pluant super eam*; et non solum aquas Is. 5.6

---

§ 14 *deficit* H aquae, § 16, *incipit* E

---

**11.** **12** in ecclesia: *om* M ecclesia: ecclesiam, SVU hominis: omnis, NP
**14** enim ecclesiam: *tr* AGCP
**15** claudere[1]: cludere, UA[1] imbrem: imbrent, AP; imbre, V pluant: pluat, NPFQ habet: habent, NP claudere[2]: cludere, YSU
**16** aquas: aquae, SMAGCFQ sanguine[1]: sanguinem, VA[2]TC percutere: percurre, VA[2]GT voluerint: voluerit, Y[1]AGTCQ populi: populis, V aquae[2]: aquas, YSVUTP vertunt: vertuntur, NP sanguine[2]: sanguinem, YUBGTQ dogmata: documenta, N
**17** Dei: deus, PF ecclesia: ecclesiae, NFQ
**18** pluat: pluant, NP[1] id est: *om* M in: *om* G
**19** eam: ea, CP et[1]: set, G

**11.** suspendunt, sed etiam quae descenderant, inutiles faciunt. facit ergo Christus et episcopus et ecclesia, quod vult, cum operetur omnia in omnibus unus atque idem Deus. **20** *haec est testimonium,* 11.7 quod perhibet ecclesia usque ad revelationes bestiae, ut aperte totidem diebus, quibus retro, occidant testes bestiam; ut sicut spiritualiter occidit duo testamenta, ita carnaliter, cum solutus fuerit diabolus, ut in antichristo regnet, occidit duos testes, id est, Eliam et qui cum eo venturus est. **21** multi putant cum Elia esse Elisseum aut Moysen, sed utrique mortui sunt. Iheremiae mors non invenitur, per quem omnia veteres nostri tradiderunt esse illum Iheremiam. **22** nam et ipsum verbum, quod factum est, ad eum testificatur dicens ei: *priusquam te formarem in utero, novi te, et* Jer. 1.5 *antequam exires de vulva, sanctificavi te, et prophetam in gentibus posui te.* **23** Iheremias in gentibus propheta non fuit, sed solum in Israel. ideo verbum Dei verax necesse habet, quod promisit exhibere, ut in gentibus sit propheta. **24** hi sunt duo candelabra et duae olivae in conspectu Domini terrae stantes, id est, sunt in paradiso. ideo admonuit, ut si in alio legens non intellexisti, hic intellegas. hos vero oportet interfici ab antichristo. sed quia haec tipice diximus, nunc verba eadem caritati vestrae, ut coepimus, spiritualiter disseramus.

## STORIA DE EODEM TESTAMENTO

**T. 11.** Et vincet eos et occidet eos, **8** et corpus eorum in platea civitatis magnae proicientur, quae vocatur spiritualiter Sodoma et

---

**11.** suspendunt: suspendant, V descenderant: descenderat, VUMA$^{1}$GF facit: faciunt, G episcopus: episcopos, NP
**20** revelationes: revelationem, SCNPEF occidant: occidat, T$^{2}$FQ; occidet, NPE bestiam: bestia, YSVU$^{1}$MTEFQ; bestiae, P occidit$^{2}$: occidat, T$^{2}$NPF Eliam: elia, V
**21** omnia: omnes, CP$^{3}$ veteres: veteris, VUAGTF nostri: vestri, Y esse illum: *tr* TF Iheremiam: iheremia, VC
**22** et$^{1}$: *om* EFQ de: *om* YMA vulva: volva, UMATC prophetam: propheta, SVUGE gentibus: gente, AGCQ posui: dedi, AGCN$^{2}$EQ
**23** propheta: prophetam, A quod promisit exhibere: *om* NP
**24** duae: duo, SV est: *om* V; + ii, MGF caritati: caritatem, G
**T. 11.** **8** corpus: corpora, BC proicientur: proicietur, T$^{2}$MQ

**T. 11.** Egyptus, ubi et Dominus eorum crucifixus est. **9** et vident ex populis et tribus et linguis et gentibus corpus eorum diebus tribus et dimidium; et corpora eorum non permittunt poni in monumentis; **10** et habitantes terram gaudebunt super eos, et epulantur, et munera invicem mittent, quoniam hi duo prophetae cruciaverunt habitantes terram.

## EXPLANATIO

**12.** **1** *Et vincet et occidet eos.* vincet antichristus eos, quos seduxerit, 11.7
ut ei credant. occidet autem sanctos, qui confessi Deum fuerint. spiritualiter vero nunc in ecclesia vincet, qui evangelio et legi non credunt. **2** occidet autem eos, qui Christo credunt et in penitentia vivunt, sicut Dominus in evangelio ait: *tradent vos in pres-* Mt. 24.9
*sura, et occident vos.* omnis enim qui ecclesiae non consentit, duo testamenta occidit. **3** *et corpora eorum in platea civitatis magnae* 11.8
*proicientur.* duorum dixit unum corpus, aliquando corpora, ut legis et evangelii numerum servaret et ecclesiae unum corpus ostenderet. **4** corpus non solum de occisis, sed et de vivis dixit. quod autem dixit *proicietur*, id est, spernetur, sicut scriptum est: *tu vero odisti* Ps. 49.17
*disciplinam, et proiecisti sermones meos post te.* **5** *in plateis civitatis* 11.8
*magnae proicientur*, id est, in medio ecclesiae, *quae vocatur spiritualiter Sodoma et Egyptus, ubi et eorum Dominus crucifixus est;* utique in ecclesia, quia Ierusalem restaurari non potest Domino dicente: Luc.
*erit Ierusalem conculcata, usque dum compleantur tempora gentium.* 21.24

---

12. 1 *incipiunt* A H

---

**T. 11.** **9** tribus[1]: tribubus, CQ corpus: corpora, B dimidium: dimidio, B[2]Q
**10** gaudebunt: gaudent, NPEQ epulantur: epulabunt, BGF; epula, VT terram: terra, N; *pr* in, N

**12.** **1** occidet[2]: occidit, V legi: lege, G non: *om* UAGTC
**2** pressura: pressuram, VA[2] enim: *om* V
**3** corpora: corpus, YSUTP[1]FQ civitatis magnae: *tr* FQ proicientur: proicietur, TQ aliquando: + autem, NPEFQ et[2]: *om* G
**4** dixit: dicit, N proicietur: proicientur, PHEFQ spernetur: spernentur, PEF
**5** quae: quo, A[1] compleantur: compleatur, VP[1]

**12.** **6** *Et vident ex populis et tribubus et linguis et gentibus corpus* 11.9
*eorum diebus tribus et dimidium*; id est, tribus annis et sex mensibus, quod sunt anni trecenti quinquaginta, quos supra diximus a passione Domini usque ad antichristum. **7** haec, ut diximus, spirituale est in ecclesia. miscet enim tempus nunc praesens, nunc futurum. *vident* enim, dixit, quia non videbunt. sic Dominus in evangelio, *veniet*, inquit, *hora, ut omnis qui interficit vos, arbitretur se obsequium* Jo. 16.2
*facere Deo.* **8** et nunc est quod dicit *veniet*. denique cum dicat *veniet*, sic hoc dixit *faciunt, quia non cognoverunt patrem neque me.* Jo. 16.3
non dixit facient, quia non cognoscent. **9** numquam enim separat praesens tempus a novissimo, quo revelabitur antichristus. nunc vero spiritualis nequitia haec facit in ecclesia. **10** *et corpora eorum* 11.9
*non permittunt poni in monumentis.* votum eorum dixit qui ad penitentiam confugiunt; desiderant, ut corpore sepeliantur; et qui de parte diaboli sunt, eos devote servire Domino permittunt. **11** persequitur enim vir uxorem et uxor virum, parentes filios, et filii parentes, dominus servum, et servi dominos, et plus quam peius pseudoprophetae omnes; et servi Dei non valent eorum ferre inpugnationem, ut Dominus ait: *vae vobis, qui clauditis regnum* Mt.
*caelorum, nec vos intratis, nec alios permittitis intrare,* quum etiam 23.13
semper intrent illis impugnantibus. **12** isto modo non permittunt corpora eorum poni in monumentis. facient autem et aperte de vivorum occisorumque corporibus, quia nec vivos permittent sacra

12. 9 *deficit* E

**12.** **6** tribubus: tribus, YSVUGPHE dimidium: dimidia, UA$^{2}$G; dimidio, VA$^{1}$Q quos: quod, V passione: passionem, A$^{1}$
**7** haec: hoc, MATCQ nunc$^{2}$: nec, S evangelio: + ait, NPHFQ inquit: inqui, H facere: praestare, G
**8** et nunc..... veniet: *om* G sic: si, GTPE$^{1}$FQ; s(et), MAH
**9** quo: quod, YSVMGP$^{1}$ spiritualis: spirituali, M
**10** confugiunt: confugi, SNPHFQ ut: *om* NP qui: quia, VUAG$^{1}$C Domino: + non, TCFQ
**11** filii: filiis, M dominos: domino, S; dominum, M eorum ferre: *tr* NPHQ inpugnationem: inpugnatione, V vos: + nec vos, V permittitis: permittis, UA$^{1}$ intrare: introire, NP illis: *pr* in, M
**12** corporibus: corporis, H

**12.** celebrando in memoriam colligi, nec occisos in memoria recitari. nec eorum corpora in memoriam testium Dei desepeliri.

**13** *Et habitantes terram gaudent super eos, et epulantur, et munera* 11.10
*invicem mittent.* hoc semper factum est, et nunc munera invicem mittent, et in postmodum gaudebunt, et epulabuntur. quotiens enim iusti adfliguntur, et exultant iniusti et epulantur. **14** *munera* 11.10
*invicem mittent,* id est, unus ab altero gaudendo denuntiant, sicut scriptum est: *in me psallebant, qui bibeban tvinum. quoniam hi duo* Ps. 68.13
*prophetae cruciaverunt habitantes terram.* **15** duo prophetae duo 11.10
sunt testamenta. cruciare dicuntur terram, quia mundum relinquere praecipiunt; et iniusti persequuntur, qui Deo servire cupiunt; et praeter plagas, quibus propter testamenta Dei humanum genus urgetur, etiam visus ipse gravat iniustos, sicut ipsi dicunt. *gravis* Sap.2.15
*est nobis etiam ad videndum.* **16** et non solum gravat sed et tabescere facit, ut scriptum est: *peccator videt et irascetur, dentes suos* Ps.
*stridet et tabescet.* gaudebunt ergo ubique veluti iam nihil habue- 111.10
rint, quod inpatienter ferant disturbatis occisisque iustis et eorum hereditate possessa.

## STORIA DE EISDEM TESTIBUS

**T. 11.** **11** Et post tres dies et dimidium spiritus vitae a Deo intravit in illos; et steterunt super pedes suos, et timor magnus cecidit super videntes eos. **12** et audivi vocem magnam de caelo: ascende huc. et ascenderunt in caelum in nube; et videbunt eos inimici

---

**12.** memoriam[1]: memoria, NPQ colligi: collegi, YSVUMT; colli, AGC memoria: memoriam, $A^2Q$ memoriam[2]: memoria, UNP testium: tantium, NP desepeliri: sepeliri, SCNPHQ; sepeliris, G
**13** terram: terra, H et[2]: *om* PH mittent: tenent, H et[3]: *om* N exultant iniusti: *tr* NP et[3]: *om* S
**14** ab altero: alteri, NPHFQ denuntiant: denuntiat, CQ
**15** duo[2]: duos, V quia: qui, H persequuntur: + eos, NPQ quibus: qui, YSVUMAG visus: visos, NP
**16** sed: + etiam, S et[2]: *om* G videt: videbit, CQ ubique: *pr* cum, NPHQ
**T. 11.** **11** in: *om* N magnus: magna, H
**12** caelo: + dicentem, $A^2CQ$ ascende: ascendite, $A^2P$

**T. 11.** eorum. **13** et in illa hora factus est terrae motus magnus, et decima pars civitatis cecidit; et occisa sunt in terrae motu nomina virorum septem milia; et ceteri timuerunt, et dederunt claritatem Deo caeli. **14** vae secundum abiit, quod sequitur tertium vae; ecce, vae tertium venit cito.

## EXPLANATIO

**13.** **1** *Et post tres dies et dimidium spiritus vitae a Deo intravit in illos.* iam supra dictum est de diebus; huc usque angelus futurum narravit, et inducit factum, quod futurum audivit. **2** *et steterunt super pedes suos, et timor magnus cecidit super videntes eos. et audivi vocem magnam de caelo: ascende huc. et ascenderunt in caelum in nube.* hoc de resurrectione intellegendum est, quod apostolus dixit: *rapiemur in nubibus obviam Christo;* **3** ante adventum autem Domini nulli hoc posse contingere. scriptum est enim: *initium Christus. deinde qui sunt Christi* perfecti servi rapiuntur in adventum eius in nubibus. **4** unde excluditur omnis suspicio quorundam, qui putant hos duos testes duos viros esse, hoc est, Eliam et qui cum eo venturus est; et ante adventum Christi caelum in nubibus ascendere. **5** hoc neminem posse fieri antea nisi in adventum Domini in resurrectione, omne omnino ecclesia, et eos ascendere obviam Christo in aera, qui perfecte vixerunt per duo testamenta. **6** quod si de hos duos viros diceretur, quo modo poterant habitantes ter-

11.11 11.11 11.12 1 Thes. 4.16 1 Cor. 15.23

13. 1 *deficit* A

**T. 11.** **13** in[1]: *om* G
**14** tertium[2]: tertia, N

**13.** **1** a deo: *om* H[2] in: *om* N illos: illo, M de diebus: *om* NP huc: hac, P
**2** super[1]: *om* H caelo: + dicentem, B[2]CQ ascende: ascendite, P rapiemur: rapiemus, N
**3** posse: possent, N[1]P; posset, N[2] est: *om* UMGTH rapiuntur: rapientur, NPF
**4** viros esse: *tr* HFQ Eliam: elias, P
**5** neminem: nemine, V; enim non, M; nemini, P omne: omnis, T[2]P; *om* C ecclesia: ecclesiam, NF vixerunt: dixerunt, P
**6** hos duos viros: his duobus viris, TCF

13. ram de duorum morte gaudere, si in una civitate morerentur? 7 aut quo modo munera per omnem terram invicem mitterent, si tres dies sunt, qui, antequam gaudeant de morte, contristabuntur de resurrectione? 8 quum etiam ad aliquos in tanta terrae latitudine non ante mortis nuntius quam resurrectionis veniat. aut quales epulae et voluptas potest esse, si in plateis epulantium cadavera humana epulis morbos triduano fetore miscuerint? 9 quod manifestum est. qui sint testes et qui dies, nisi quod supra diximus, a passione Domini usque ad secundum eius adventum? 10 quod vero *timor magnus cecidit super videntes eos*, de omnibus vivis dixit 11.11
in adventum Domini, quia et iustos, quos viventes invenerit Christus, pertimescent in resurrectione dormientium, quum in tali velocitate fuerit resurrectio mortuorum. et si iusti tunc pertimescent, quid de peccatoribus erit? 11 *et videbunt eos inimici eorum.* 11.12
hic separavit iustos a peccatoribus, quos in commune dixerat timuisse. 12 *et in illa hora factus est terrae motus magnus*; id est, 11.13
persecutio. recapitulatio est enim, sicut iam diximus, in adventum Mt.
Domini. in illa hora *qui in tecto est, non descendat tollere quicquam* 24.17
*de domo.* 13 hora est enim omne tempus.

*Et decima pars civitatis cecidit, et occisa sunt in terrae motu* 11.13
*nomina virorum septem milia.* 14 denarius enim numerus et septenarius perfectus est. quod si et non esset perfectus, aperte totum intellegendum erat. dicit enim omnem civitatem cum omnibus aedificatoribus suis cecidisse in persecutione. duo enim sunt aedificia in ecclesia; unum supra petram, quod est Christum, alterum super

---

adventum, 13. 10, *incipit* E

---

13. morerentur: morientur, N; morirentur, P
7 mitterent: mittere, NHQ; mitteret, $P^1$ sunt: sint, BGF
8 potest esse: *tr* NPHFQ
9 quod[1]: quo, SVHFQ qui[1 2]: quid, NP quod[2]: quos, VMGCF; quo, Y
10 vero: + dicit, NPFQ omnibus: hominibus, YSVUM et[1]: *om* H dormientium..... resurrectio: *om* V resurrectio: resurrectione, YSVUM erit: ait, G
12 quicquam: quidquam, YVH
13 decima: decimam, SVUM sunt: est, G
14 septenarius: septedenarius, NP et[2]: *om* EQ aperte: a parte, YVUQ enim: *om* H petram: petra, V

**13.** arenam, quod est fiducia mundi huius. hoc dicit corruisse. **15** *et ceteri timuerunt et dederunt claritatem Deo caeli;* isti sunt supra petram, quod sunt sancti, qui in adventu Domini, peccatoribus terrae motu morientibus, ipsi iusti pertimescentes confessione et animarum suarum neglectu Deum clarificant, sicut scriptum est de iusto: *lavabit manus suas in sanguine peccatorum.* **16** videns enim iustus peccatoris interitum plus accenditur in observatione praeceptorum, quod lautior atque purior fiat, sicut scriptum est: videns impium puniri *astutior fit.* **17** finita recapitulatione, quam praetermisso septimo angelo inierat, repetit ordinem dicens: *vae secundum abiit.* dixerat enim confecto locustarum praelio, *vae unum abisse,* et vae alterum venire; quod scripto in equis non dixit, *vae secundum abiit,* ne statim tertium describeret, quoniam recapitulandum erat. **18** nunc finita ipsa recapitulatione, *vae,* inquit, *secundum abiit,* non recapitulationis sed equorum; quibus descriptis, vae non reddiderat. **19** *quod sequitur tertium vae,* et septimus angelus, in quo finis erat. hic videtur duos fines fecisse insequentes, unum recapitulationis, et alterum ordinis. **20** dixit enim finem in resurrectione tertium, quos praeter ordinem subicerat, et inducit alterum vae, quem pugnae equorum debebat dicens: *vae secundum abiit, et ecce vae tertium venit cito.* iste tertius vae separatio est iustorum et peccatorum in resurrectione.

11.13 Ps. 57.11 Prov. 15.5 11.14 11.14 11.14

---

**13.** fiducia: fiduciam, V; edificia, NP mundi huius: *tr* HEFQ
**15** adventu: adventum, VUGTH terrae motu: terrae motum, MBC iusti: iustis, G confessione: confessionem, SVU et$^{3}$: *om* SUMTHF neglectu: neclectum, SVUE est: *om* N$^{1}$ de iusto: *om* BGC peccatorum: peccatoris, NPHFQ
**16** interitum: interitu, BH lautior: latior, YSUMBGTC sicut: *om* VQ videns..... fit: *om* H
**17** praetermisso: praetermissos, VUM inierat: ingerat, NPHE praelio: proelium, V scripto: scriptum, VUBCN$^{2}$; + est, N describeret: discriberet, S recapitulandum: recapitulandus, V
**18** nunc.... recapitulatione: *om* G recapitulatione: recapitulationem, YUM
**19** erat: est, PHEFQ
**20** tertium: testium, GTPQ subicerat: subicierat, M quem: quod, TCF equorum: quorum, BG debebat: debeat, VUMG et$^{2}$: *om* PHE iste: istud, TQ tertius: tertium, TCHEQ et peccatorum: *om* BGC

## STORIA SEPTIMAE TUBAE, QUOD EST RESURRECTIO OMNIS CARNIS

**T. 11.** 15 Et septimus angelus tuba cecinit, et factae sunt voces magnae in caelo dicentes: factum est regnum Dei nostri et Christi eius, et regnabit in saecula saeculorum, amen. 16 et viginti quattuor seniores, qui in conspectu Dei sedent in thronis suis, ceciderunt in facies suas, et adoraverunt, 17 dicentes: gratias tibi agimus, Domine Deus omnipotens, qui es, et qui venis, quoniam accepisti virtutem tuam magnam, et regnasti. 18 et gentes iratae sunt, et venit ira tua et tempus, quo de mortuis iudicetur.

## EXPLANATIO

**14.** 1 Initium dixit et finem. *regnasti, et gentes iratae sunt.* primus 11.17
adventus est. *venit autem ira tua, quo de mortuis iudicetur.* secundus 11.18
adventus est. *et dare mercedem servis tuis prophetis, et timentibus nomen tuum, pusillis et magnis, et corrumpere corrumpentes terram.* 2 *ecce,* inquit, *vae tertium venit* in voce septimi angeli. et cum cecinisset, non alios, nisi solum ecclesiam, dixit laudantem Deum et gratias agentem. 3 unde intellegimus bonorum remunerationem non esse sine vae malorum, sicut ipsa ecclesia dixit. *venit ira tua* 11.18
*et tempus, quo de mortuis iudicetur, et dare servis tuis mercedem et corrumpere corrumpentes terram.* 4 hoc est vae novissimum, quod est separatio iustorum et peccatorum. hic facit finem et recapitulat a nativitate Domini nostri Iesu Christi eadem altera clarius dicturus. 11.13

---

**T. 11.** 15 Dei: domini, $E^2Q$ amen: *om* YSVUCE
16 adoraverunt: + deum, $B^2PQ$; + dominum, NE
17 magnam: *om* YSVUM$B^1$GTC
18 quo de: quod, H; quod de, P

**14.** 1 autem: *om* YSVMBGTC quo: quod, VP pusillis et magnis: pusilli et magni, NP
2 vae: *om* H solum; solam, YSVUM ecclesiam: ecclesia, H agentem: agentes, N
3 ipsa ecclesia dixit: scriptum est, G ipsa ecclesia: ipsam ecclesiam, SV mortuis: mortuos, YBG
4 altera: alteram, SVU

# LIBER SEXTUS DECEM CAPITULARUM

Scire autem opus est, omnem hanc periocham decem capitulis esse distinctam. quae capitula non a se actus ecclesiastici, quae per tempora sequuntur, ordinata sunt, sed unum quoque capitulum totius est temporis. sunt capitula haec.

## STORIA

**T. 11.** 19 Et apertum est templum Dei in caelo; et visa est arca testamenti in templo eius; et facta sunt fulgura, et voces, et tonitrua, et terrae motus, et grando magna. et vidi, inquit, bestiam ascendentem de abysso.

## EXPLANATIO

**1.** 1 *Et apertum est templum Dei in caelo.* usque nato Domino manifestatum est templum Dei in caelo, id est, in ecclesia; unde ostenditur ecclesia in caelo, non in manufactis esse. templum apertum manifestatio est Domini nostri. templum enim Dei filius est, 11.19

VI quae[1]: quem, N quae[2]: *om* NPHEQ capitulum: capitolum, YS STORIA: *om* MSS
**T. 11.** 19 testamenti: testamenta, U; + eius, $B^2Q$ voces et tonitrua: *tr* M inquit: *om* YMCH ascendentem: *tr post* de abysso, NP; *tr ante* bestiam, T; *om* G
**1.** 1 manifestatum: manifestum, GTC unde: ut, G non: *om* YMB apertum: + est, $NP^1$ nostri: + iesu christi, SF filius: + dei, S

1. sicut ipse ait: *solvite templum hoc et in tribus diebus suscitabo illud.* Jo. 2.19
2 et dicentibus Iudaeis: *quadraginta sex annis aedificatum est templum hoc*; ille autem *de templo corporis sui dicebat. et visa est arca* 11.19
*testamenti in templo eius.* evangelii praedicatio est, et indulgentia delictorum, et omnia dona, cum Christus advenit, dicit apparuisse.
3 *et facta sunt fulgura, et voces, et tonitrua, et terrae motus, et grando* 11.19
*magna.* haec omnia virtutes sunt coruscationis et praedicationis et bellorum ecclesiae. haec dixerat facta et in descriptione praedicationis septem angelorum ab adventu Domini, cum stetisset super aram, sed generaliter a nativitate Christi usque in finem mundi. 4 deinde discripsit per partes, quemadmodum facta sunt intra ecclesiam spiritualiter, et in antichristo completum sit specialiter, ut templum in caelo apertum sit, et pugnae secutae, sicut dixit.

5 *Et vidi,* inquit, *ascendentem bestiam de abysso.* post multas 11.19
plagas saeculo infixas ascendisse bestiam de abysso, id est, antichristum de populo. de abysso autem ascensurum multis testi- Victorin.
moniis comprobandum. ait enim Ezeciel: *ecce Assur, cipressus in* Ez. 31.3
*monte Libano. Assur deprimens cipressus, excelsus ramos,* id est,
populus multus in monte Libano. 6 *regnum regnorum,* id est, Ez. 31.4
Romanorum. *formosus in gentibus,* id est, fortis in exercitibus. *aqua,*
inquit, *enutriet illum,* id est multa milia hominum, quae subiecta
erant illi. 7 *et abyssus auxit illum,* id est, truncavit eum. iam et Ez. 31.4
Esayam paene hisdem verbis loquitur. fuisse autem eum iam in
regno Romanorum. et fuit inter Caesares. et Paulus contestatur;
ait enim ad Thessalonicenses: *qui nunc tenet, teneat, donec de medio* II Thes.
*sit; et tunc apparebit iniquus ille, cuius adventum secundum perfec-* 2.7-9

---

1. 3 et bellorum..... praedicationis: *om* GTC descriptione: discriptione, SEQ adventu: adventum, G stetisset: *pr* hi, H sed: sol, YMGH
4 per: pater, M; *om* PHQ sunt: sint, SPH antichristo: antichristi, H dixit: dicit, HEQ
5 Assur[1]..... Libano[1]: *om* CF Assur[1]: assurus, V monte[1]: montem, H Libano[1]: libani, NP ramos: ramosus, NP[1]HEQ populus: populos, V multus: multum, G monte[2]: montem, H Libano[2]: libani, NP
6 formosus: formonsus, YU aqua: aquas, G inquit enutriet: inqui et nutriet, H; inquid nutriet, EF erant: erunt, NQ
7 eum[2]: *om* H fuit: fuisse, NPHEFQ ad: a, V iniquus: inimicus, U[2]

1. *tionem Satanae signis et portentis mendacibus.* 8 et sciren illum venturum, qui tunc erat princeps, adiecit: *arcanum,* inquit, *malitiae iam molitur,* id est, malitia, quam facturus est, arcanae molitur. sed non sua virtute, nec patris sui diaboli suscitatur, sed Dei iussu. 9 Quare ergo Paulus idem dicit: *idcirco non perceperunt amorem Dei, inmittit eis Deus spiritum erroris, ut omnes persuadantur mendacio, qui non sunt persuasi veritate.* 10 et Esayas ait: *sustinentibus illis lucem tenebrae ortae sunt.* Eliam vero, et qui cum eo venturus est, ab eodem interfici manifestat Apocalipsin, et non tertia die sicut Christus, sed quarta die resurgere, ne quis aequalis Domino inveniatur.

II Thes. 2.7
II Thes. 2.10
Is. 59.9

## STORIA MULIERIS ET DRACONIS

T. 12. 1 Et signum magnum visum est in caelo; mulier amicta sole, et luna sub pedibus eius et in capite eius corona stellarum duodecim; 2 et in utero habet. clamat parturiens cruciabunda parere. 3 et visum est aliud signum in caelo; ecce draco roseus magnus, habens capita septem et cornua decem; et super capita eorum septem diademata; 4 et cauda eius trahit tertiam partem stellarum caeli, et misit eas in terram; et draco stetit in conspectu mulieris futurae parere, ut cum peperit natum eius comedat. 5 et genuit mulier filium masculum, qui pasturus est omnes gentes in virga ferrea; et raptus est filius eius ad Deum, et ad thronum eius. 6 et mulier fugit in eremum, ubi habet locum paratum a Deo, ut ibi eam pascant dies mille ducentos nonaginta. 7 et factum est bellum

---

1. 8 et$^1$: + ut, SNP malitiae: militiae, BG malitia: militia, BG
9 veritate: veritatem, HEF
10 Apocalipsin: apocalipsis, B$^2$Q quis: qui, H

T. 12. 1 eius$^2$: *om* U corona: coronas, HE; coronam, P
2 habet: habebat, H parere: parare, V
3 et super... diademata: *om* V super: supra, NPH diademata: diademate, YUM
4 terram: terra, HEQ ut: et, P cum: quem, Y peperit: pepererit, SVQ
5 pasturus: partus, G; recturus, PQ eius$^1$: *om* M Deum: dominum, H
6 fugit: fugiit, T$^2$N; fuit, V ibi: ubi, SVU pascant: pascat, BGTCPEFQ; + ibi, VU

**T. 12.** in caelo, Michael et angeli eius pugnant cum dracone; et draco pugnavit et angeli eius; **8** et non valuerunt, neque locus eorum inventus est amplius in caelo. **9** et expulsus est draco magnus, anguis antiquus, qui dicitur diabolus et Satanas, seducens totum orbem. expulsus est in terram, et angeli eius cum eo expulsi sunt. **10** et audivi vocem magnam in caelo dicentem: modo facta est salus et virtus, et regnum Dei nostri, quoniam exclusus est accusator fratrum nostrorum, qui accusat eos in conspectu Dei die ac nocte. **11** et ipsi vicerunt eum in sanguine agni, et propter verbum testimonii eorum, et non dilexerunt animas suas usque ad mortem, **12** ut adhuc esset in caelo. vae tibi terra et mare, quia descendit ad vos diabolus, habens iram magnam, sciens quoniam breve tempus habet. **13** et quum vidisset draco, qui exclusus est in terra, persecutus est mulierem, quae peperit masculum; **14** et datae sunt mulieri duae alae aquilae illius magnae, ut volaret in eremum in locum suum, ubi nutritur illic tempus et tempora et dimidium tempus a facie serpentis. **15** et misit serpens ex ore suo post mulierem aquam velut flumen, ut eam a flumine auferret. **16** et adiuvit terra mulierem, et aperuit terra os suum, et absorbuit flumen, quod misit draco ex ore suo. **17** et iratus est draco in mulierem, et abiit facere bellum cum reliquis seminis eius, qui servant mandata Dei, et habent testimonium Iesu Christi. **18** et stetit super arenam maris.

---

**T. 12.** **7** pugnant..... eius: *om* YSVUMGTH pugnant: pugnabant, CN$^2$P; proeliabantur, BQ pugnavit: pugnabat, BP
**10** Dei: deo, NP nostri: nostro, NP; *om* VMGTH accusat: accusabat, G ac: et, MT
**11** mortem: morte, H
**13** qui: quia, NP
**14** tempus$^2$: temporis, CNPQ
**15** aquam: aqua, S flumen: a flumine, E$^2$
**16** terra$^1$: terram, P$^1$E absorbuit: obsorbuit, M
**17** est: *om* GH$^1$ seminis: seminibus, G servant: seminant, M et$^3$: *om* H
**18** arenam: arena, SVUMGH

# EXPLANATIO

**2.** 1 *Et signum magnum visum est in caelo.* caelum ecclesia est. 12.1
signum magnum Deum et hominem fieri. *mulier,* inquit, *amicta sole et luna sub pedibus eius.* frequenter dictum est genus in multas dividi species, quae omnia unum sunt. 2 nam quod est caelum, hoc templum in caelo; hoc mulier amicta sole; hoc luna sub pedibus eius, tamquam si diceret: mulier amicta sole et mulier sub pedibus eius, aut luna amicta sole et luna sub pedibus eius. 3 omnia enim bipertita sunt. ecclesiam dicit partem suam sub pedibus habere. ista pars, quae sub pedibus est, ad ecclesiam videtur pertinere, sed ecclesia non est, quia congregatio maligna est, quae de superiore stella cum dracone, diabolo et suo pseudopropheta ad hanc ecclesiam pertrahit, ut semper sibi socios requirat, cum quos praecipitetur in gehenna. 4 semper enim haec mulier etiam ante Victorin.
adventum Domini parturiebat in doloribus suis, quae est antiqua ecclesia patrum et prophetarum et sanctorum et apostolorum, quae gemitus et tormenta desiderii sui habuit, usquequo fructum ex plebe sua secundum carnem olim promissum sibi videret Christum ex ipsa gente corpus sumpsisse. 5 *sole autem amicta,* id est, 12.1
in bono opere manifestata, per quem spem resurrectionis in ipso lumine claritatis expectat et gloriam repromissionis. luna vero in nocte lucere solet. ecclesia est, quae in tenebris istius saeculi a malis videri non potest, quia casus sanctorum corporum ex debito

---

§ 1 *deficit* N desiderii, § 4, *deficit,* H

---

**2.** 1 et$^{1}$: ex, SBG magnum$^{2}$: + id est, PHEFQ hominem: homine, BF
2 caelo: caelum, G amicta..... pedibus eius$^{2}$: *om* V tamquam..... eius$^{2}$: *tr post* habere (§ 3), M diceret: dicere, SVUGF mulier$^{3}$: luna, YVMTCH aut... eius: *om* YSVUMBGTC
3 habere..... pedibus: *om* G superiore stella: superiores stellas, YSVUB$^{1}$GTC; superioribus stellis, B$^{2}$P$^{3}$EQ ut: *om* YVUMBGTC quos: quibus, CP$^{3}$EFQ
4 quae: qui, G sanctorum: + martirum, Y$^{2}$ et$^{3}$: *om* PE gemitus: gemitibus, VM Christum: + et, YMP ex$^{2}$: *om* Y$^{1}$
5 bono: bonae, VU quem: quam, YGHF lucere: lucescere, V$^{2}$T istius: stius, SU casus: causus, G

2. mortis, quod deficere numquam potest. **6** nam quem ad modum minuitur, ita et augetur, nec in totum extincta est spes dormientium, ut quidam putant, sed habent in tenebris lucem sicut lunam inter ipsas tenebras, quos sub pedibus mulieris esse diximus. **7** corona autem stellarum sancti sunt.

*Et in capite eius corona stellarum duodecim*; id est, in Christo 12.1
duodecim tribus Israel. in duodenario numero ecclesia constructa, quae prima ante adventum Domini quasi ante solis ortum in nocte saeculi relucebat. **8** et quia signum visum est in caelo, caelum ecclesia est. signum magnum Christus est; stellarum quoque relucentium milia, hoc est patriarcharum, prophetarum, apostolorum, martyrum, sacerdotum, et confessorum, virtutum suarum luminibus radiantes. **9** *et visum est aliud signum in caelo, ecce draco roseus* 12.3
*magnus*; id est, diabolus. aliud autem signum dixit de contrarietate. supra dixit, *signum magnum*, et hic *aliud signum*, nam professio una est ecclesia et mysterio facinoris et eo nomine et carismate, quod ecclesia facit signa et prodigia, quaerens ecclesiae natum devorare. **10** in caelo enim visus est draco, id est, in ecclesia congregatio maligna cum diabolo, qui ecclesiae filium, id est, in penitentia fortem virum, invidia ductus devorare conatur. **11** sic denique Herodes, intestinus hostis, in oriente viso signo, consentiens simulat se Christum adoraturum, quem spiritus sancti gubernatione subtractum totis viribus quaerebat occidere. Herodes diabolus est. signum in oriente Christus est in ecclesia, qui nos orire facit ad lucem.

---

§ 8 *incipit* H nam, § 9, *incipit* N filium, § 10, *incipit* A

---

2. **6** nam quem: numquam, YUMGF lunam: luna, CP quos: quas, UMB; quem, P
**7** corona²: coronam, VP; coronas, BG Christo: christum, V ortum: ortu, V
**8** signum¹: + magnum, PHFQ apostolorum: *om* M
**9** aliud¹: alium, VB autem: *om* VMB et hic: *tr* MGC et²: *om* S aliud³: alium, YVUGH ecclesia¹: ecclesiae, NHFQ ecclesia²: est ecclesiae, NP devorare: devoraret, SVUM
**10** enim: *om* NP visus: visum, S penitentia: penitentiam, SVUNP invidia: in via, ABGT conatur: conatus, GTC
**11** quem: quae, YVMA¹ spiritus sancti: spiritum sanctum, M; spiritus sanctus, G quaerebat: quaeret, HEQ in ecclesia: *om* NP orire: oriri, CPE

2. 12 *Habentem*, inquit, *capita septem et cornua decem et super* 12.3
*capita eorum septem diademata*. capita reges sunt et cornua regna, sicut in isto libro expositurus est. sed quot sunt, tot idem cornua; idem enim numerus. 13 in septem ergo capitibus omnes reges et in decem cornibus omnia regna dicit. decem enim regna esse non possunt, quia in toto mundo quattuor regna sunt, id est, caput aureum, et pectus et brachia de argento, et venter et femora ex aere; tibiae autem fereae. 14 et in hoc regno quarto ferreo, id est, Romanorum, in quo res geritur, quia omnia quattuor sunt, et in quattuordecim dilatantur, 15 ergo dicamus, quod omnes scriptores ecclesiastici tradiderunt, in consummationem mundi, quando regnum destruendum est Romanorum decem futuros reges, qui orbem Romanorum inter se dividant, et undecimum surrecturum esse parvulum regem, id est, antichristum, qui de parvula gente Iudaeorum, id est, de tribu Dan, qui inter ceteros fratres suos hereditatem in terra repromissionis non est sortitus, sed ad aquilone est castra metatus. 16 re vera illum est imitatus, qui dixerat, *ponam sedem meam ab aquilone*. proinde dicitur par- Is. 14.13
vulus, eo quod non debebatur ei honor regius. ipse est antichristus, qui tres reges de decem regibus superaturus est, id est, Egyptiorum regem et Africae et Eziopiae, quibus interfectis etiam septem alii reges antichristo colla submittent.

17 *Et cauda eius trahit tertiam partem stellarum caeli et misit* 12.4
*eas in terra*. hoc duobus modis intellegendum est, sive de angelis, qui de caelo proiecti sunt, sive de hominibus, qui de ecclesia proiciuntur. cauda draconis prophetae iniqui et praedicatores mendaces

---

2. 12 habentem: habens, NPFQ super: supra, N sunt: + capita, SNEQ idem[1]: + et, N cornua idem: *om* H
13 et[1]: *om* U regna: regnam, V
14 ferreo: ferreae, S res: rex, YVPQ quattuordecim: quattuordecem, EFQ
15 consummationem: consummatione, NF Romanorum[2]: romanum, VTCN[2]P est[2]: *om* N suos: suo, G terra: terram, G ad: et, NP aquilone: aquilonem, YSUA[2]TCFQ
16 est[1]: *om* MAG ab aquilone: ad aquilonem, CPQ debebatur: debeatur, EQ qui tres: *om* V de: *om* U superaturus: superatus, SV Eziopiae: Ethiopiae, CPQ(T)
17 terra[1]: terram, A[2]TP hoc: haec, YSVTE[1] proiciuntur: *pr* foris, Y[3]VHFQ; *pr* foras NPE

2. sunt, qui stellas caeli adhaerentes sibi deiciunt in terra. 18 in scriptura sacra stellarum nomine aliquando sanctorum iustitia, quae in huius vitae tenebris lucet, aliquando vero hypocritarum simulatio demonstratur, qui bona, quae faciunt, ad percipiendas laudes ab hominibus ostentant. 19 si enim recte viventes stellae non essent, nequaquam Paulus discipulis diceret: *in medio nationis* Phil.2.15 *pravae et perversae inter quos lucetis sicut luminaria in mundo.* 20 rursum si inter eos, qui recte agere videntur, idem de opera sua retributionem laudis humanae non quaererent; nequaquam stellas Iohannes trahere a caelestibus videret dicens: *misit draco* 12.4 *caudam et traxit tertiam partem stellarum.* 21 draconis enim cauda stellarum pars trahitur, quia extrema persuasione antichristi quidam, qui videntur lucere, rapientur. stellas namque in terra trahere est eos, qui videntur studio vitae caelestis inhaerere, ex amore terreno iniquitate aperti erroris involvere. 22 cauda ergo, ut diximus, praedicatores iniqui sunt, qui has stellas imitantur; ipsi sunt sub pedibus mulieris. tertiam autem stellarum caeli dixit, ne quis putaret, quod illam tertiam, quae foris est, id est, paganos, sed alteram duarum, quae in caelo sunt, id est, Christiani intra ecclesiam. 23 duo signa dicit in uno loco, mulierem, quae est ecclesia, et in una ecclesia duas esse partes, una Dei et una diaboli, et diabolum cum regibus suis et regno. 24 non est enim alius rex aut aliud regnum, cuius sint falsi fratres, quam mundi, et Christum se dicunt credi et diabolo deservire, et regali amicitia freti esse,

---

2. terra$^{2}$: terram, $A^{2}TQ$
18 lucet: lucent, AGC qui: quae, S ab: *om* NPEFQ ostentant: ostendant, U; ostendunt, NPF
19 discipulis: discipulus, $Y^{1}U^{1}P^{1}$ perversae: perversi, V lucetis: lucetos, Y luminaria: lumina, H
20 idem: quidem, HEF; quidam, NPQ opera sua: opere suo, $TCP^{3}Q$ trahere: traherem, Y
21 inhaerere: intrare, G
22 ergo: enim, G iniqui sunt: *tr* N tertiam$^{2}$: tertia, N caelo: caelos, M ecclesiam: ecclesia, V
23 signa dicit: signabit, M . est ecclesia: *om* G et in una ecclesia: *om* AGTC una$^{2}$: unam, $A^{2}CQ$
24 aliud: alium, $YSVUA^{1}GE$ freti: ferti, G

2. et ipsis confitentibus, Christo recusato et veluti lege damnato, ore confiteantur, et operibus dicant: *nos non habemus regem, nisi* Jo. 19.15 *Caesarem.*

25 *Et draco stetit in conspectu mulieris futurae parere, ut, cum* 12.4 *peperit, natum eius comedat.* quotiens spiritus futura promittit, et praeterita narrat, et id futurum in ecclesia, quod factum est, praemonet. 26 semper enim cruciatibus parit ecclesia Christum per membra, unde et semper filii hominis adventum promisit, eo quod sanctis adveniat in claritate similium passionum, sicut et ipse Dominus passus est. 27 semper enim et draco in caelo per caelestia, id est, per spiritualem nequitiam, quaerit devorare nascentem. qui puer masculus, id est, fortis in penitentiae contemplatione, ad thronum Dei rapitur. 28 omnis itaque filius hominis patitur, quod patitur, et a quibus passus, post tertium diem resurrecturus. in Herode rege omne intestinorum corpus ostensum. sic enim dictum est in evangelio: *mortui sunt, qui quaerebant animam pueri.* Mt. 2.20 *revertere,* inquit ad Ioseph, *in terram tuam.* 29 quid est Herodes nisi diabolus, qui in vitiis regnat? quid est terra pueri, nisi caelestis Ierusalem? nemo potest ad terram propriam reverti, nisi diabolo mortuo, id est, excluso. sic in Herode ostensum est Christum iugiter nasci atque ab eo semper requiri. 30 quum enim iam natum cognosceret, non dixit: *ubi Christus natus est,* sed *ubi nasceretur.* Mt. 2.4 compulsus est verum dicere, sicut Cayfas, qui a se locutus non est, sed, cum esset pontifex, prophetavit, cum diceret: *expedit unum* Jo. 11.50 *hominem mori pro populo.*

---

2. et veluti..... damnato: *om* V
25 conspectu: conspectum, H peperit: pepererit, YSVT$^{2}$CQ spiritus: episcopus, V futura: futurae, H id: + est, U
26 filii: fili, YA$^{1}$ sanctis adveniat: sancti adveniant, NP
27 caelo per: *om* NP caelestia: caelestiam, V spiritualem: spirituale, YMA$^{1}$GHE; spirituales, UA$^{2}$ nequitiam: nequitia, YSVU$^{1}$MA$^{1}$GHEF; nequitias, A$^{2}$ puer: per, N$^{2}$P penitentiae: penitentia, GNP
28 quod patitur: *om* GE quod: quo, YMA$^{1}$TC; qui, S resurrecturus: resurrecturos, V intestinorum: in testimonium, MN$^{1}$P
29 vitiis: vintiis, M
30 Christus: christi, V est$^{1}$: *tr ante* Christus, H

2. 31 *Et genuit mulier filium masculum*, id est, fortem ad pugnan- 12.5
dum, qui non quemlibet sanctorum imitando, sed ipsam veritatem contemplabiliter intuendo, operantem iustitiam, ut ipsa intellegat et sequatur, id est, Christum, ad cuius imaginem et similitudinem factus est veritate. 32 *qui pasturus est omnes gentes in virga ferrea.* 12.5
utique et corpus eius enascens, id est, ecclesia potestatem habet regere in virga ferrea, quia spiritualis quisque effectus et Deo I Cor.
similis factus secundum apostolum, *iudicat omnia, ipse autem a* 2.15
*nemine iudicatur.* 33 sicut idem Dominus dicit: *qui vicit et servat* 2.26
*usque in finem opera mea, dabo ei potestatem super gentes; et pascet eas in virga ferrea, et sicut vasa fictilia confringentur, sicut et ego accepi a patre meo.*

34 *Et raptus est filius eius ad Deum, et ad thronum eius.* omnis 12.5
qui toto mentis ardore ad Deum convertet, quasi mortuus per penitentiam resurgit. et cum resurrexerit ab activa vita, trahitur in contemplativa, et inreverberatis oculos cordis, ut radios solis aquila, iam non reflectitur ad caelestia, tunc filius masculus ad thronum Dei dicitur raptus. 35 *et mulier fugit in eremum, ubi habet locum* 12.6
*paratum a Deo, ubi eam pascant dies mille ducentos nonaginta.* mulierem ecclesiam dixit. eremum desertum esse non dubitamus. 36 et quid desertum nisi derelictum, ubi nullus laborator habet accersum? in eremo enim serpentes et bestiae solent habitare, non homines. in hoc ergo eremo fugire dicitur mulier, id est homines iniquos, ubi via non reperitur, quod est Christus. 37 in

---

2. 31 pugnandum: + et vincendum, NPEQ; + ad vincendum, HF sanctorum: + virorum, NHEFQ ipsa: ipse, N; *om* G veritate: veritatem, $A^2$N
32 pasturus: recturus, PQ enascens: nascens, PQ ecclesia: ecclesiam, EQ a: *om* V
33 eas: eos, YSV
34 ad$^2$: a, V convertet: convertetur, $A^2$; convertitur, TCQ resurrexerit: surrexerit, UMAGCP contemplativa: contemplativam, $U^2A^2$TCFQ oculos: oculis, $A^2$T ut: + ad, $A^2$GCF iam: *om* SUMTNH ad$^4$: a, YV$A^1$TPHEQ caelestia: caelestibus, TP
35 fugit: fugiit, ST; fuit, V ubi: ut ibi, CNHEF eam: eum, VUMAGTHQ dixit: diximus, NPHEFQ esse: *om* AGTC
36 accersum: accessum, UCPFQ eremo$^1$: hermo, V hoc: hunc, $A^2$C eremo$^2$: eremum, SV$U^1A^2$ fugire: fugere, M$A^2$GTCFQ mulier: muliere, V

2. eremum itaque dicit inter scorpios et viperas et omnem virtutem Satanae, quam calcandam a Deo accepit ecclesia. similitudinem namque totius ecclesiae in eremo inter huius modi serpentes pastus et gubernatus est Israel, serpente cruce perempto. omnia enim figurae nostrae fuerunt. 38 David denique iunxit figuram, quae in eremo praecesserat, proprietatis, quae in toto mundo geritur. sic enim ait: *dicant qui redempti sunt a Domino, quos redemit de* Ps. 106.2
*manu inimicorum. de regionibus congregavit eos, a solis ortu usque ad occasum, ab aquilone et mari. erraverunt in deserto, in siccitate viam.* 39 et descripsit totam ecclesiam in eremo, id est, Israel, quod sunt videntes Deum. Iheremias vero dicit: eremum esse homines iniquos. *maledictus*, ait, *homo, qui spem habet in homine,* Jer. 17.5
*et firmat carnem brachii sui, et a Domino discedet cor eius; et erit sicut tamaris in deserto, et non videbit, cum venerit bona, et habitabit inter iniquos in terra deserta et in terra salsa, quae non habitabitur.* 40 vides, quia iniqui terra deserta est, in qua Deus non habitare dicitur. in hac terra mulier, id est, ecclesia habitat, et ibi pascitur caelesti doctrina, donec finiantur dies mille ducenti nonaginta, id est, a primo adventu Domini usque ad secundum eius adventum, donec ab iniquis liberetur. 41 *et factum est bellum in caelo*, id 12.7
est, in ecclesia, ubi draco supradictus pugnat cum sanctos. *Michael et angeli eius pugnare cum dracone.* Michaelem Christum dicit et angelos eius sanctos homines. 42 nemo est praeter Dominum, qui habet angelos, nisi Dominus Iesus Christus, sicut Daniel ait: *tunc ad id tempus advenit Michael, archangelus ille maior, qui filiis* Dan. 12.1

---

2. **37** omnem: omne, YS accepit: accipit, SV eremo: eremum, $H^1$ pastus: pascet, YSVUMAGTC figurae: fugire, G
**38** iunxit: iuncxit, $A^1PF$ proprietatis: proprietati, CNPF aquilone: aquiloni, V mari: mare, $A^1GTN^1PEF$
**39** descripsit: describit, NP vero: *om* AG spem: + sum, G habet: *om* GF discedet: discedit, $MA^2TCHF$; descendet, V venerit: venerint, $MA^2TCF$; viderit, VG bona: bono, G
**40** qua: quam, $YSVUA^1GTEFQ$ finiantur: finiatur, VU a: ad, U
**41** sanctos[1]: sanctis, $UA^2TCP^2HEFQ$ angeli: angelis, $GP^1$ pugnare: pugnabant, TC dicit: *om* N
**42** est: potest, M habet: habeat, $P^2F$ angelos: angelo, V Iesus; *om* YSVMTPHQ ad id: ait, EFQ filiis: filius, VAGH

2. *populi sui praeest; et eo tempore erit pressura populi tui, qualis numquam fuit, ex quo gentes esse coeperunt usque ad illud horae.*

**43** *Et draco pugnavit et angeli eius.* absit enim, ut credamus 12.7
diabolum cum angelis suis in caelo ausum esse pugnare, qui in terris unum hominem Iob a Domino postulavit, ut laederet. potestatem namque pugnandi cum semine mulieris, id est, cum sanctis, non cum filio Dei aut angelis eius accepit. pugnant in caelo cum Christo, sed in ecclesia homine induto. **44** *et non valuerunt,* 12.8
*neque locus eorum inventus est amplius in caelo.* in omnibus sanctis dixit, qui credentes Christo semel expulsum diabolum amplius non recipiunt. **45** *sed expulsus est draco magnus, anguis antiquus,* 12.9
*qui dicitur diabolus et Satanas, seducens totum orbem, expulsus est in terram, et angeli eius cum eo expulsi sunt.* **46** draco princeps diabolus est et angeli eius homines sunt mali et spiritus inmundi. omnes cum suo principe expulsi sunt in terra. terra carnales homines dicit, qui terrena diligunt, cui dictum est, *terra es et in terram ibis.* **47** iusto vero dictum est: *caelum es et in caelum ibis.* ab ipsis Gen.3.19
iustis excluduntur, qui in terra expulsi sunt, conculcandi pedibus sanctorum, sicut scriptum est: *super aspidem et basiliscum ambulabis,* Ps. 90.13
*et conculcabis leonem et draconem.* **48** non quod sancti pedibus eos conculcent, cum malum pro malo non reddent, sed cum illi amant terrena, sancti ad caelestia anhelant, et nihil terrenum desiderant, et tribulationem et paupertatem aequanimiter tolerant, super ipsos mente, non corpore, ambulare dicuntur. **49** quia Christus, qui semel exemplum se sequentibus reliquit, talem *potestatem dedit* Luc.
*suis calcare serpentes et scorpiones et omnem virtutem Satanae.* 10.19

---

2. sui: *om* M eo: eodem, N ex: *pr* et, YSVUMAGTC
**43** angeli: angelis, G esse: *om* HE Domino: non, G sanctis: sanctos, YSVMA$^1$ GNP$^1$ sed: + non, H
**44** qui: quia, G
**45** sed: et, SUPEFQ totum: *om* YSVUMAGTC terram: terra, PF
**46** terra$^1$: terram, A$^2$THEQ terra$^2$: terram, YA$^2$TP cui: cum, VU terra$^3$: terram, Y terram: terra, SVM
**47** iusto: iustis, NP iusto..... ibis: *om* YSVUMAGTC terra: terram, MA$^2$
**48** quod: + et, H eos: eius, V malum: malo, UE illi: illis, S sancti: *pr* et, PEFQ et$^5$: *om* N
**49** Christus: christi, SVU qui semel: *om* YSVUMAGTC se: *om* VMNPEQ

2. 50 *Et audivi vocem magnam in caelo dicentem: modo facta* 12.10
*est salus et virtus et regnum Dei nostri et potestas Christi eius.* vox magna in caelo victoria est Christi et salus, quam dedit ecclesiae suae, cum in carne apparuit. omnia regna mundi serviunt ei, id est, sancti, et idola destruxit, qui nihil videbantur esse. 51 ante eius adventum a patriarchis et prophetis sperabatur, sed non videbatur. postquam venit discipulis dixit: *multi iusti et prophetae* Mt.13.16
*concupierunt videre, quae videtis,* id est, me in carne. *beati oculi, qui vident, quae vos videtis, et felices aures, quae audiunt, quae vos auditis.* 52 tunc illi dixerunt: *modo facta est salus Dei nostri, quia* 12.10
*proiectus est accusator fratrum nostrorum, qui accusat illos ante conspectum Dei nostri die ac nocte. et ipsi vicerunt eum in sanguine agni,* 12.11
*et propter verbum testimonii eorum non dilexerunt animas suas usque ad mortem.* 53 sicut quidam putant, angelorum vox ista, ut de superiore dicerent caelo. nequaquam debuerant dicere *accusator fratrum nostrorum,* sed accusator noster; nec accusat, sed accusabat. 54 quod si iustos in terris positos angeli appellaverunt fratres suos, non erat gaudendum missum esse in terra diabolum, cum diabolus et homines in terra habitarent. si ita est intellegendum, gaudium erat homines habitare cum demones. 55 sed, ut supra diximus, apostolorum credimus vocem esse, cum diabolum cognoverunt ligatum teneri, et Dei filium incarnatum in sanctis suis regnare, cum dicerent: *modo facta est salus et regnum Dei nostri, quia con-* 12.10
*fusus est accusator fratrum nostrorum, qui accusat eos die ac nocte,*

---

2. **50** facta: factum, M quam: quem, SUMA$^{1}$GP$^{1}$E suae: *om* NP ei: *om* UAGC et$^{6}$: *om* H
**51** a: et, V discipulis: *om* SU concupierunt: cupierunt, MAGE quae: + vos, M et$^{3}$: *om* YVUMGTC vos$^{2}$: *om* Y$^{1}$
**52** tunc illi dixerunt: *om* V$^{1}$ accusat: accusabat, GTEFQ conspectum: conspectu, SVU Dei: domini, VG testimonii eorum: testimoniorum, NP; + et, PFQ usque: *om* G
**53** vox: *om* H ut: *om* YSVUMAGTC debuerant dicere: dicerent, YSVUM fratrum..... accusator: *om* AGC
**54** missum: *om* P terra$^{1}$: terram, A$^{2}$TC cum diabolus: *om* YVUMAGTC habitarent: habitare, YVUMAGTC gaudium: *pr* nullum, H; *pr* est, AGTC si ita..... habitare: *om* NP demones: demonibus, U$^{2}$A$^{2}$TCFQ
**55** cum: quam, V sanctis suis: *tr* NP dicerent: diceret, AGC accusat: accusabat, TF

2. quod nunc in ecclesia videtur esse. **56** scriptura enim sacra saepe diem pro prosperis, noctem vero pro adversis ponere consuevit. in die ergo et nocte accusare non cessat, quia modo nos prosperis, modo in adversis accusat. in die accusat, cum in prosperis mala nobis verbo aut facto aut cogitato insinuat. in nocte accusat, cum in adversis nos non habere penitentiam demonstrat. **57** *ut adhuc* 12.12
*esset in caelo.* si enim in terra maledicunt dicentes: *vae tibi terra et mare,* id est, qui in caelo non estis, quod est ecclesia, terra et mare homines mali sunt. *quia descendit ad vos diabolus, habens iram* 12.12
*magnam, sciens quoniam breve tempus habet.* **58** descendere diaboli est in terra et mare, id est, in hominibus malis habitare. de caelo deicitur, cum a sanctis expellitur, ubi deiectus a sanctis descendit in suos. mali enim non possunt caeli fieri, nisi diabolo excluso; et cum exclusus fuerit ab eis, tunc dicitur ultra diaboli locus inventus non esse in caelo. **59** *et quum vidisset draco, qui exclusus* 12.13
*est in terra, persecutus est mulierem, quae peperit masculum.* quanto enim diabolus deicitur, tanto magis persequitur.

**60** *Et datae sunt mulieri duae alae aquilae illius magnae, ut* 12.14
*volaret in eremum in locum suum, ubi nutritur illic tempus, et tempora, et dimidium tempus a facie serpentis.* **61** duas alas duo testamenta dicimus esse, quae accepit, quo serpentem fugeret in eremo. *in locum suum,* qui illi datus est, id est, homines malos, sicut dicit: *ecce mitto vos sicut oves in medio luporum.* **62** *tempus, et tempora,* Mt. 10.16
*et dimidium tempus,* a passione Domini dicit usque in finem saeculi, sicut iam supra diximus. *et misit serpens ex ore suo post mulierem* 12.15

---

2. in: *om* VUAGTCQ
**56** pro: *om* AGCF noctem..... prosperis²: *om* N prosperis²: *pr* in, TPF cogitato: cogitatu, UA²CQ² insinuat: insinuet, YVUA¹ cum: quoniam, H penitentiam: patientiam, SF
**57** si: sic, SEFQ quia: qui, VMAGCQ
**58** mare: mari, A²CQ deicitur: eicitur, HEQ cum: quod, NP a¹: *om* VME caeli: caelum, NP diabolo: diabolus, M excluso: *om* AGTC locus: + ultra, YSVUMAGTC esse: est, NP
**59** terra: terram, YA²TQ quae: quem, V; qui, M
**60** illius: mulieris, V eremum: eremo, V et²: *om* VUAGT
**61** duo: dua, YUE fugeret: fugiret, NP eremo: heremum, VA²
**62** ex ore suo: *tr post* mulierem, NP

2. *aquam velut flumen.* **63** iam supra diximus serpentem diabolum esse. aqua vero velut flumen populus est persecutor ecclesiae. cum sanctos spiritualiter decipere non potest, populum incitat contra ecclesiam, ut eos aliquo modo vel in verbo decipiat, ut eos semper, unde accuset, habeat, sicut dicit: *ut eam a flumine auferret. et adiu-* 12.15
*vit terra mulierem, et aperuit terra os suum, et absorbuit flumen, quod misit draco ex ore suo.* **64** terra hoc loco Christus filius Dei est incarnatus, sicut scriptum est: *terra nostra dedit fructum suum,* Ps. 84.13
id est, sanctos suos, qui in ea germinant. **65** nam Dominus noster Christus, qui interpellat pro nobis, et istas persecutiones a nobis removet, cum ipsa terra sedet ad dexteram virtutis. quotiens enim persecutiones ecclesiae inrogantur, sanctae terrae precibus admovetur. quum enim mali persequuntur ecclesiam, tunc boni, passionem Domini ad mentem reductam inter flagella laetantes, cuncta aequanimiter portant adversa.

**66** *et iratus est draco in mulierem, et abiit facere bellum cum* 12.17
*reliquis seminis eius, qui servant mandata Dei et habent testimonium Iesu Christi.* **67** non quod diabolus iam sic est proiectus, sicut legimus eum de caelo proiectum, cum in illo suo vase antichristo habitaturus erit in finem, qui adhuc modo ligatus tenetur, quum adhuc aperte ecclesiam non devastat; quum et multos videmus alios per longam, alios per brevem penitentiam redire; postquam vero in illo suo vase ingressus fuerit, tunc nemo convertitur, quia omnes, quos in studio vitae carnales invenerit, sub iugum suae dicionis rapiet. **68** sed tamen ante oportet Eliam praedicare, et pacis tempora esse, et postea consummato triennio et sex mensibus praedicatio Eliae iactaturi eum de caelo, ubi habuit potestatem

---

ante, § 68, *deficit* N

---

2. **63** aqua: aquam, SEQ sanctos: sanctis, PE terra$^2$: terram, MG suum: sum, V
**64** ea: eam, NP
**65** noster: + iesus, AGC Christus: *om* NP admovetur: admoventur, A$^2$TNP passionem..... reductam: passione..... reducta, A$^2$TC
**66** mulierem: muliere, HE qui: cum, YSVUMAGT$^1$
**67** iam: *om* SVU qui: quia, HQ multos: multorum, G videmus: *om* NP per$^2$: prae, V carnales: carnalis, YSVGPE rapiet: rapit, NP$^1$E
**68** praedicatio: praedicationis, PE iactaturi: iacturi, EF

**2.** ascendendi usque ad illud tempus, et angelos refugas universos. **69** sic et antichristum de inferno suscitare Paulus apostolus ait: *nisi prius venerit discessio et apparuerit homo peccati, filius perditionis, et adversarius, qui se elevabit super omne, quod nominatur Deus, aut quod colitur.* II Thes. 2.3 **70** sed quia Enoc et Elia praedicante multi ex his, qui tunc ex Iudaeis ad cognitionem veritatis redeunt, et in extremis cum Iudaea crediderit, gravissimas persecutiones antichristi tempore sentit, ita ut praedicationes eius ministri iniquitatis non recipiant, sed resistentes eos vinculis dolorum premant. **71** et in medio eorum praedicator non egredietur, quia ad corda pravorum praedicatio non pervenit, dum lingua bonorum ligata tribulationibus tacet. erunt enim tunc multi ex Iudaeis infidelibus, qui eosdem ipsos, qui ex Iudaeis crediderint, persequuntur. **72** nunc vero spiritualiter est, quod tunc specialiter factum erit. dicit enim iratum draconem in mulierem; *abiit facere bellum cum reliquis seminis eius,* 12.17 id est, cum sanctos non posse continuari in persecutione, quod sanctae terrae in coniunctione magis ac magis se armavit mysterio facinoris insistere, quo posset semper insidiari, sicut dicit: *et stetit super arena maris,* 12.18 id est, super multitudinem populi sui, ubi et rex esse dinoscitur.

## STORIA BESTIAE ET EIUSDEM DRACONIS

**T. 13.** **1** Et vidi ascendentem de mari, habentem cornua decem et capita septem, et super cornua eius decem diademata, et super

---

quo, § 72, *deficit* A T. 13. 1 *deficit* P

---

**2.** ascendendi: ascendi, YSVUTE; ascendit, G
**69** suscitare: suscitari, HEF discessio: discensio, $A^2$ qui se: quis, H omne: omnem, YSVUMA$^1$GHE; + nomen, M quod$^2$: *om* S
**70** Elia: eliae, YS qui..... Iudaeis: *om* M
**71** egredietur: egreditur, Y$^1$PEFQ quia: qui, U tribulationibus: tribulationis, HEF tacet: taceat, G enim: etenim, PFQ persequuntur: persequantur, CP$^1$
**72** seminis: seminibus, G sanctos: sanctis, UT$^2$P$^5$Q terrae: + eret, EFQ se: *om* GPE quo: quae, SVU; quod, P arena: arenam, T$^2$P$^5$Q
**T. 13.** **1** cornua$^2$: capita, M diademata: diadematae, YS

**T. 13.** capita eius nomen blasphemiae. **2** et bestia, quam vidi, similis erat pardo, et pedes eius sicut ursi; os eius ut leonis. et dedit ei draco virtutem suam. **3** et vidi unum ex capitibus eius, quasi occisum in morte; et plaga mortis eius curata est. et mirata est omnis terra secuta bestiam. et adoraverunt draconem, quoniam dedit potestatem bestiae; **4** et adoraverunt bestiam dicentes: quis similis bestiae? aut quis poterit cum ea pugnare? **5** et datum est ei os loqui magna blasphemia; et data est ei potestas facere menses quadraginta duos. **6** denique aperuit os suum in blasphemiam ad Deum, blasphemare nomen eius et tabernaculum eius, et eos qui in caelo habitant. **7** et datum est ei facere bellum cum sanctis, et vincere eos; et data est ei potestas super omnem tribum, et populum, et linguam, et gentem; **8** et adoraverunt eum omnes habitantes terram, quorum non est scriptum nomen in libro vitae agni occisi ab origine mundi. **9** qui habet aures, audiat. **10** si quis in captivitatem vadit; si quis eum in gladio occiderit, utique captivum, in gladio occidetur. hic est patientia et virtus sanctorum.

## EXPLANATIO

**3.** **1** *Et vidi ascendentem bestiam de mari.* supra dixit ascendentem bestiam de abysso; nunc dicit de mari. haec duae bestiae una est. mare et abyssus unum est, de qua dixerat ascendere istam bestiam. 13.1

---

3. 1 *deficiunt* Y C, *incipiunt* A P

---

**T. 13.** **2** bestia: bestiae, U; bestiam, VE et pedes..... leonis: *om* M
**3** eius[1]: *om* SVUGC bestiam: bestia, YSVUMGEQ
**4** quis[1]: qui, VG cum ea pugnare: *tr* HEQ
**5** et datum..... blasphemia; *om* VGTP
**6** aperuit: apparuit, M habitant: inhabitant, VTCH[2]EQ
**7** omnem: omne, YVUTHEQ tribum: tribu, HEQ
**8** origine: originem, SMH
**10** captivitatem: captivitate, G captivum: captivus, TC gladio[2]: gladium, YVMBG occidetur: occidatur, G est: *om* GE[1]

**3.** **1** ascendentem[1]: descendentem, MAGTF mari[1].... bestiam de: *om* H supra: + enim, EFQ mari[2]: mare, SMP[1]H haec..... est[1]: *om* AGT

3. quod est mare, hoc abyssus, hoc bestia. ergo populum vidit de populo ascendente, id est, nascentem, sicut flos de radice descendit. 2 sicut herba venenosa, cum hieme moritur, verno tempore ex ipso semine renascitur, sic homines, mali cum sint, suo tempore moriuntur, et ex ipsis alteri aliqui eos imitando nascuntur. 3 sic enim Iohannes baptista dixit Iudaeis: *progenies viperarum*: quia Mt. 3.7 sic de viperas nascuntur viperae, sic etiam de homines malos homines mali. qui eos in opera imitentur, licet carne non sint filii, imitando filii dicuntur. 4 sic enim dicimus filios diaboli imitando diabolum, sicut filios sanctorum et semen sanctorum imitando sanctos; et dicimus filios Dei imitando Deum. 5 ita intellegendum est bestiam ascendere de abysso, ascendere de mari, ascendere de terra. hoc totum una bestia est. 6 solum diabolus, qui proiectus est de caelo, id est, serpens antiquissimus, numquam de hoc mundo, ut homo, pertransit, sed in officio et opera unus cum bestia est. et haec bestia non in uno loco requiratur, quia in omni omnino mundo est. 7 sed quia per reges haec bestia regitur, proinde regno Romanorum, qui paene omnem mundum suae dicioni subiugavit; pro hoc in finem mundi per decem cornua et septem capita cum antichristo in toto orbe regnare dicitur. 8 haec est bestia terribilis, quae in Danielo *mirabilis et fortissima* scribitur. Dan. 7.7

---

unus, § 6, *incipit* N

---

3. ascendente: ascendentem, SGPEFQ descendit: ascendit, P
2 hieme: yme, V et: *om* SVUM aliqui: mali qui, PHEQ imitando: emitent, HEQ imitentur, P
3 sic[1]: si, VUAGTFQ progenies: progenie, G sic[2]: sicut, SVUGPEF viperas: viperis, VU[2]A[2]GP[2]F homines malos: hominibus malis, U[2]A[2]TP[2]FQ opera: opere, P[2]F imitentur: imitent, SVUGEQ sint: sunt, A[1]GHEF • filii[2]: fili, H
4 filios[1]: filius, SVUM sanctorum[2]: eorum, M et dicimus..... Deum: *om* AG
5 de abysso..... ascendere[2]: *om* SVU de abysso..... ascendere[3]: *om* MAGT de terra: in terram, M hoc: haec, SVGTHF
6 pertransit: transit, SVU opera: opere, TP[1] haec: *om* NP omni: omne, SUA[1]NE; homine, V mundo est: *tr* V
7 regno: *pr* de, NPH qui: quod, A[2]GTN[2]FQ omnem: omne, V dicioni: dicionis, U; dicioni, A[1]TE pro: post, G hoc: *om* V finem: fine, MATEFQ
8 Danielo: daniele, A[2]TQ fortissima: fortis nimis, HEQ scribitur: discribitur, NHE; describitur, PFQ

3. *dentes ferreos habebat magnos, comedens atque comminuens et reliqua pedibus suis conculcans.* **9** quartum, quod nunc orbem tenet, imperium Romanum est, de quo in statua dicitur: *tibiae eius ferreae;* Dan.2.33
*pedum quaedam pars ferrea, quaedam fictilis.* et tamen ipsius ferri Hier. in
ex parte hunc meminit, dentes eius ferreos et manus esse contentas. Dan. 7.7
**10** satisque miror, quod tres bestias, leaenam, ursum, et pardum, id est, in leaena caput aureum, quod est regnum Babilonum, in urso pectus et brachia de argento, quod est regnum Persarum et Medorum, in pardo venter et femora ex aere, quod est regnum Macedonum; Romanorum regnum nulli bestiae compararet, sed terribile solum modo dixit. **11** nisi forte ut timidam et metuendam faceret bestiam, vocabulum tacuit, ut quicquid ferocius cogitaverimus in bestiis, hoc Romanos intellegamus, dum uno imperio Romanorum, omnia simul regna cognoscimus, quae prius fuerant separata. **12** illud autem quod sequitur, *comedens atque commi-* Dan. 7.7
*nuens et reliqua pedibus suis conculcans,* significat omnes gentes, vel interfectas ab eis, vel tributo subiugatas.

**13** *Et habebat cornua decem.* reges enumerat, qui fuerunt saevissimi, ipsosque reges non unius ponet regni verbi gratia Macedoniae, Syriae, Asiae, et Egypti, sed diversis in toto mundo regnis unum efficit regnum. **14** sive haec decem cornua decem reges dicimus, per quos facta sunt in eorum persecutione cuncta martyrum caterva. ita credimus typice decem reges esse futuros in finem mundi, inter quos antichristus tribus occisis cum septem 13.1

---

quod, § 10, *incipit* Y reges, § 14, *incipit* C

---

3. reliqua: + sub, M
9 Romanum: romanorum, U quo: qua, SV contentas: contemptas, SVUMA$^1$T; contemptans, NP
10 quod$^1$: quo, VU Babilonum: babilonium, VU pardo: pardum, N Macedonum: macedonium, N compararet: comparavit, N$^2$ terribile: terribilem, UA$^2$TF
11 faceret: facere, VUE quicquid: quidquid, VNE
12 tributo: tributos, VUM; *pr* sub, M subiugatas: subiugas, HQ
13 decem: + decem, SNPEQ ponet: ponit, VUA$^2$P verbi: *om* N$^1$ et$^2$: *om* HEQ unum: uno, V
14 haec: hanc, YSUMP$^1$HEF reges: regibus, YM cuncta: cunctae, A$^2$TH caterva: catervae, A$^2$TH credimus: credamus, NP typice: tipicem, V

3. erit regnaturus, quod nunc septem capita nominat. **15** et bestia terribilis et ceteris bestiis dicitur dissimilis. sed agnus adveniens, adversus eam in certamine surgens, moriens praedam excussit. et hic agnus et bestia nunc contrarii esse videntur in ecclesia. bestia autem generale nomen est contrarium agno. **16** sed in narratione pro locis intellegendum est, qualem partem bestiae dicat, cum et ipsa bestia unum corpus est, sed distincte multa membra habeat. aliquando enim diabolum dicit bestiam, aliquando corpus eius, quod sunt infideles, id est, sine baptismo, aliquando unum ex capitibus ipsius bestiae, quod quasi occisum resurrexit, quod est imitatio verae fidei, id est, Christianos intra ecclesiam malos, aliquando praepositos solos dicit bestiam, id est, episcopos vel sacerdotes, qui carnaliter vivunt intra ecclesiam. tota haec membra unum corpus est. **17** nunc ergo bestiam ascendentem de mari corpus diaboli dicit, *habentem cornua decem, et capita septem, et* 13.1
*super cornua eius decem diademata, et super capita eius nomen blasphemiae.* **18** cum his cornibus et capitibus suis visus est draco in caelo, id est, in ecclesia. quod autem dicit *super caput eius nomen blasphemiae*, hoc intellegendum est, quod homines mali et amatores mundi reges suos deos appellant, et non Deum, qui fecit omnia, et cuius sunt omnia, sed reges suos, tam vivos quam etiam mortuos, laudant et veluti in caelum atque inter sanctos translatos esse existimant. **19** alio namque loco nomen blasphemiae dicitur, cum se intra ecclesiam dicunt et ecclesiam persequuntur.

*Et bestiam, quam vidi, similis erat pardo, et pedes eius sicut ursi,* 13.2
*os eius sicut leonis.* **20** pardo propter varietatem gentium similavit,

---

3. **15** et$^1$: haec, NPHEQ eam: eum, YSVUGC contrarium: contrium, S; contrario, G agno: agni, N
**16** bestia: *om* M distincte: distincta, NPF bestiam: bestia, U sunt: *om* VUMAGT vivunt: *tr post* ecclesiam, NPEFQ ecclesiam$^2$: + vivunt, H haec membra: *tr* UAGC
**17** eius$^2$: eiusdem, VUMT
**18** capitibus: capitis, A$^1$G caput: capite, P$^1$HQ; capita, N$^5$P$^2$F; capitum, N$^1$ hoc: *pr* in, V homines: omnes, N amatores: martyres, V et cuius sunt omnia; *om* G vivos quam: quos, VUMAGC; vivos, T existimant: extimant, VE
**19** alio namque loco: aliquando namque, G et ecclesiam: *om* NP bestiam: bestia, CNPQ eius$^2$: *om* S
**20** similavit: similuit, V; simulavit, PQ

3. urso propter malitiam et vesaniam, leoni propter virtutem corporis et linguae superbiam. *et dedit ei draco virtutem suam et sedem suam.* 13.2 draco potestatem dedit bestiae, quia intra ecclesiam habet falsos fratres, qui ecclesia videntur esse, et ecclesia non sunt. **21** et per eos diabolus opera sua exercet, quos in ecclesia vult decipere; propterea dixit ecclesiae: *scio ubi habitas, ubi sedis est Satanae.* 2.13 **22** ipsi decipiunt simplices in omni virtute et signis et prodigiis mendaciis, qui pereunt, sicut dicit: *et vidi unum ex capitibus eius,* 13.3 *quasi occisum in morte, et plaga mortis eius curata est.* iam supra in bestia septem capita diximus, iste vero octavus est. ipse est, quem diximus, qui sub nomine sanctitatis ecclesia videtur esse, sed in ecclesia non est, quia hanc simulacrum sibi diabolus adinvenit, ut sub nomine religionis religiosos decipiat. **23** hunc caput dicit *quasi occisum in morte, et plaga mortis eius curata,* id est, quasi 13.2 Christum crucifixum sequantur. crucifixi non sunt, quia non pro Deo, sed pro saeculi honores portant crucis Christi laborem. **24** ostendit, *quia octava est,* sed veritate tamen ex septem est ipsum figmentum nec separatur ab ipsis capitibus, licet ipsa bestia cum ceteros sanctos una credat, et illud dicat se habere caput Christum, quod *habet plagam de gladio et vixit,* id est, qui mortuus est et 13.14 resurrexit veritatem, tamen ex septem octavus est.

**25** *Et mirata est omnis terra secuta bestia.* tales habet diabolus 13.3 intra ecclesiam, qui deforis in vestitu ovium appareant iusti, et deintus sint lupi rapaces. **26** proinde cum aliis hominibus, qui

---

prodigiis, § 22, *deficit* A

---

3. malitiam: malitia, V ecclesia²: ecclesiae, YVN
**21** sedis: sedes, T²CQ
**22** videtur: videntur, UMG quia: qui, BGCPE hanc: hoc, BC; hunc, TQ nomine: nomen, G religiosos: religiosus, V
**23** hunc: hoc, CQ crucifixi: *pr* et, SEQ non¹: *om* BGCF; nunc, VU honores: honore, CFQ²
**24** veritate: veritatem, HEF ceteros sanctos: ceteris sanctis, U³CEFQ habere: haberet, N plagam: plaga, YSVUMBGT et²: *om* H veritatem: veritate, N² septem: + tamen, V
**25** terra: terram, VU tales: talem, G ecclesiam: ecclesia, SVU vestitu: vestitum, V iusti: iusta, V deintus: intus, H
**26** aliis: malis, NP

3. aperte mali sunt, non deprehenduntur, sed sancti extimantur, quia cum eis una conexione et una actione coniunguntur. et hos habet diabolus intra ecclesiam et populum sub nomine sanctitatis mediatorem. **27** proinde fecit translationem nominum, ne diceret *mirata bestia secuta bestia*; ac si diceret, *si aperte mali fuissent, bestia videretur esse*. sed quia sanctitatem simulat, eo quod quasi benedictionem in populis ministrat, proinde dicit: *mirata est omnis* 13.3
*terra secuta bestia*. **28** terra hoc loco carnalem populum dicimus, quia caelum ecclesiam diximus. miratus est ergo omnis populus suus per sacerdotes suos sibi similes secutos bestiam, id est, diabolum vel ipsum simulacrum, quod illis diabolus invenit, ut sub nomine capitis vere occisi et viventis, id est Christi, suos socios faciat. **29** spiritus dicit bestiam, verum illi non factis sed lingua Christum se dicunt sequi. *et adoraverunt draconem, quoniam dedit* 13.4
*potestatem bestiae*. **30** illi in lingua dicunt adorare se Deum, qui dedit potestatem Christo, id est, Christum cognoscunt in carne venisse. bestia enim deinceps caput illud, quod velut occisum in mortem, dicit. **31** et nota quia non occisum dicit, sed quasi occisum, quia Christum non sequuntur in passione, sed solum nomine sancti volunt esse. proinde dicit caput quasi occisum. **32** tunc translationem fecit nominis a toto corpore ad caput, cum bestiae terrae nomen dedit dicens: *et mirata est omnis terra secuta bestiam.* 13.3
**33** ipsud caput, qui sunt sacerdotes, quem inter septem octavum diximus, ipsum mirantur et sequuntur populi, ut aperte intellegas,

## § 31 *deficit* E

3. aperte: aperti, G ecclesiam: ecclesia, YSVUMBG mediatorem: mediatores, NP$^1$HEF
**27** bestia$^1$: bestiam, N$^2$ bestia$^2$: *om* YVUMGTC videretur: videatur, SMGP; viderentur, TEQ simulat: simulant, S
**28** miratus est: miratur, N; *om* est, PF per: super, SNP nomine: nomen, G occisi: occisum, YSVUMBG Christi: christum, V
**29** spiritus: christus, BTC
**30** in$^1$: *om* P$^2$E$^1$ lingua: linguam, NP$^1$ Deum: dominum, NPE$^1$FQ mortem: morte, TNPF
**31** sed: se, VU Christum: christiani, V
**32** cum: *om* U$^1$ dedit: dedi, G bestiam: bestia, SGP$^1$H
**33** ipsud$^{1\ 2}$: ipsum, TCQ quem: quod, BCFQ

3. quod ipsud caput dicat bestiam, et ipsam bestiam terram; et, ut iam dictum est, pro loco intellegendum est; 34 *et adoraverunt* 13.4 *bestiam dicentes: quis similis bestiae? aut quis potest pugnare cum ea?* illi dicunt: quis similis Christo? aut quis illum potest vincere? lingua profitentur, sed factis bestiam sequuntur. 35 *et datum est* 13.5 *ei os loqui magna blasphemia.* hoc omnibus generaliter dicit, hoc est, toto corpore dixit; datum est illis scripturarum eloquentiae lingua et os magnificandi, et iactandi se, vel caelestia loquendi. 36 blasphemiam vero dixit datam, cum non aperte surgant contra ecclesiam. cum quasi uni se dicunt esse et, quum se Dei filios dicunt, Dei filios insidiantur.

37 *Et data est ei potestas facere menses quadraginta duobus.* 13.6 hic de solis quadraginta duobus mensibus dixit, quod sunt anni tres et menses sex de antichristi regno, et nunc in pace sub religione contra ecclesiam meditant, quod tunc in pugna aperto ore dicant. 38 *denique aperuit os suum in blasphemia ad Deum.* ante 13.6 enim per tres annos et dimidium maiores, quod supra diximus, a passione Domini usque ad antichristum non aperto ore blasphemant. quia semper ecclesia a malis omnibus videbatur esse, non aperto ore blasphemabant ecclesiam, sed sub nomine sanctitatis in mysterio facinoris. 39 hac tamen dum tempus venerit antichristi, cum facta fuerit discessio, id est, aperte superata fuerit ecclesia, et revelatus fuerit in toto mundo homo peccati, tunc nudabitur, et aperitur, et intellegitur, et cognoscitur illud, quod ante

---

3. et ipsam bestiam: *om* M et$^3$: *om* SV pro loco: prologo, N
34 potest: potens est, U; poterit, NPHQ; potuit, F illi: illic, Y$^1$MBGT quis$^3$: qui, S bestiam: bestiae, NP$^1$
35 magna blasphemia: magnam blasphemiam, T$^2$CF; magna blasphemiae, N datum$^2$: dictum, GC illis: illi, BGNP lingua: linguae, SVU iactandi: iactandis, V caelestia: caelesti, S
36 surgant: surgunt, BNPHQ cum: + qua, YP$^2$HFQ uni se: universe, G esse... dicunt$^2$: *om* G filios: filio, SU; filium, V dicunt$^2$: dicant, GFQ
37 facere: *om* MGF duobus: duos, BQ antichristi: antichristo, YSVUMBGT ecclesiam: ecclesia, S meditant: meditantur, BTCFQ
38 quod: quos, CNPF blasphemant..... ore: *om* YVUMBGT blasphemant: blasphemabant, SC mysterio: ministerio, NP
39 hac: as, M; ac, YQ; haec, C et$^2$: at, UMC aperitur: aperietur, VBGCP$^2$FQ intellegitur et cognoscitur: intellegetur et cognoscetur, CQ

**3.** sub religione occulto ore ad Deum loquebatur blasphemias. nam modo quasi catholica loquetur. **40** sic enim loqui Deus dicit malos ad Deum, ut seducant: *stultus stulta loquitur, et cor eius vana* Is. 32.6
*intelleget, ut perficiat scelesta, et loquatur ad Deum seductionem, ut dispargat animas esurientes et animas sitientes inanes faciat.* **41** quis loquitur ad Deum seductionem, nisi qui ad hoc simulat se Deo servire, ut decipiat? ad Deum enim loquuntur, qui sancta verba catholica loquuntur, sed ad hoc loquuntur, ut possint simplices et incautos per haec verba seducere, mandatorum Christi inmemores, qui facta habent Pharisaeorum, et per haec verba cathedra Moysi adplicantur, et *primas cathedras et primos honores concu-* Mt. 23.6
*piscunt*, ut ab hominibus magistri nuncupentur. **42** sic et cum foras exierint, aperte blasphemabunt, sed eos, quos solebant occulte blasphemare, sicut dixit: *aperuit os suum in blasphemiam ad* 13.6
*Deum, blasphemare nomen eius et tabernaculum eius et eos, qui in caelo inhabitant.* **43** tabernaculum in itinere est, domus vero in habitatione. ergo tabernaculum servi Dei sunt, qui ad caelestia festinando in hoc mundo nihil cupiunt habere. caelum ecclesia est. **44** quid sit tabernaculum Dei, exposuit dicens: *eos qui in caelo inhabitant*; et in his subauditur, *aperuit os suum*; semper blasphemabit eos, qui in caelo inhabitant; id est, eos quos pure Christum sequi considerant, sed non, ut dictum est; aperto ore non dicunt. **45** isti non sunt sancti, quos videmus, sed ipsi sunt sancti, solum perfecti, qui in cubiculis inclusi tenentur aut in eremo in solitudine morantur. nam istos meliores a nobis esse non pro-

---

**3.** ore: *om* V loquetur: loquitur, $T^2$CNPFQ
**40** scelesta: caelestia, $VCN^2Q$; scelestia, $N^1PF$ seductionem: seductione, PFQ dispargat: dispergat, NQ
**41** quis: quibus, BG seductionem: seductione, PQ qui ad hoc: quia hoc, NP; qui adhuc, M loquuntur$^1$: loquitur, YSVUMGTC catholica: *om* M loquuntur$^2$: loquitur, MC; *tr ante* catholica, YSVUBTC; *om* G habent: *om* YSVUMGC cathedra: cathedrae, CFQ ut: *om* V
**42** exierint: exierunt, UMT blasphemiam: blasphemia, SQ
**43** tabernaculum$^1$: tabernaculorum, G qui ad: quia de, V; quia ad, H
**44** quid: quod, G et in..... inhabitant: *om* YSVUMBGTC suum: + quia, NPHQ considerant: desiderant, N
**45** non$^1$: nam, SNHFQ eremo: + aut, NP

3. spicimus. **46** haec, ut diximus, ad deceptionem loquuntur, qualiter simplices et ignaros decipiant, qui fortasse aliquando boni esse debuerant, sicut dicit: *et datum est ei facere bellum cum sanctis et* 13.7
*vincere eos*; hos, quos supra diximus simplices, quos decipiunt. **47** qui adhuc boni credebantur, iam victi sunt a tota parte, quod vinci potest. et quia in ignorantia caecitati sunt, lucem et tenebras iam unum esse pronuntiant, id est, ecclesiam et sinagogam unam habere vitam existimant, quia iam aperte decepti et cum bestia corporati in tenebris ambulant.

**48** *Et data est ei potestas super omnem tribum et populum et* 13.7
*linguam et gentem; et adoraverunt eum omnes habitantes terram.* omnes dixit, sed habitantes in terram; ipsam terram, quam supra diximus, id est, carnales. **49** nam caelum ecclesia est, et diabolum et bestiam non adorant, sed solum habitantes in terra, sicut dicit: *quorum non est scriptum nomen eius in libro vitae, agni occisi ab ori-* 13.8
*gine mundi*. **50** unum corpus pro multis membris intellegimus. supra dixit: *adorabunt eum omnes habitantes terram*. hanc terram diabolus habet corpus, quia nomen diaboli non est scriptum in libro vitae agni, sic et de toto eius corpore cum eo signati ab origine mundi, **51** quoniam, priusquam esset agnus, id est, ecclesia, signatus est in vita praescientia Dei. de agno ait et bestia, quae ab origine mundi non est scripta in libro vitae cum agno: *qui habet aures, audiat*. **52** quotiens spiritus ea dicit, quae aliter quam dicuntur intellegenda sunt, ita concludit, *qui habet aures, audiat*, 13.9
id est, qui aures cordis habet, intellegat, et si iam cum Christo

---

3. **46** deceptionem: deceptione, YSVGP debuerant: debuerunt, VUMT ei: + potestas, FQ quos[1]: quo, V
**47** a: ad, H; *om* BGC tota: toto, YSVUNH vinci: mihi, B[2]GC in[1]: *om* VBGC NPHF caecitati: caecitatis, YSUTCHFQ ecclesiam: ecclesia, YSVUMBG; *pr* in, BCQ sinagogam: sinagoga, YSVUMBG aperte: aperti, VH
**48** sed: et, NP in: *om* CQ quam: quem, P[1]H
**49** nam..... est: *om* G et bestiam: *om* BGTC; *om* et, NP adorant: adorat, CP[1]F; adoret, N terra: terram, GP eius: *om* CQ origine: originem, GH
**50** est: *om* H eius corpore: *tr* NP signati: signari, UMB[1]HQ
**51** agnus: *om* SVU id est: in, SVU praescientia: presentia, N[1]P[1] ait: agit, BTNPHQ origine: originem, SH
**52** aures: auris, V

3. resurrexit, nihil requirat in terra, sed quae sursum est quaerat, ne, dum terrena sectatur, captivus a caelo in infernum mergatur, sicut dicit: *si quis in captivitatem vadit, si quis eum gladio occiderit,* 13.10 *utique captivum, in gladio occidetur. haec est patientia et virtus sanctorum.* 53 qui sunt captivi, nisi hi qui a dracone et bestia sunt decepti? omnis enim qui captivum ducit, si eum occiderit, non bellatorem sed captivum occidit. 54 haec est seductio, quem supra diximus, qui fit in ecclesia per sacerdotes nequissimos, qui se simulant Deo servire, ut simplices decipiant, ut sibi sequaces adquirant, qui nec ipsi unum sunt cum bestia. 55 descripta generaliter bestia in hypocrisin, id est, in simulatione sanctitatis, deinceps vero alteram bestiam descripturus est aperto ore blasphemiae in solis praepositis, id est, de episcopis, similiter hypocrisin non occulta, sicut supra diximus in bestia, quam discripsimus, sed aperto ore revelato.

## STORIA TERTIAE BESTIAE

T. 13. 11 Et vidi aliam bestiam ascendentem de terra; habebat cornua duo agni similia et loquebatur quasi draco. 12 et omnem potestatem prioris bestiae faciebat in conspectu eius; et facit terram et eos qui in ea habitant adorare bestiam illam priorem, cuius curata est plaga mortis eius. 13 et facit signa magna, ut et ignem faciat de caelo descendere in terram in conspectu hominum. 14 et

---

aperto, § 55, *incipit* E

---

3. ne: nec, SUGNPFQ sectatur: sectantur, G captivus: captus, MBT in$^2$: *om* VU$^1$MGCQ captivitatem: captivitate, YVUMBGT$^1$ eum: cum, BGTC occiderit..... gladio: *om* YVUMBGTC

53 a: ad, S omnis: omnes, VUMHF

54 quem: quam, TCQ; quae, GF qui$^2$: quae, CFQ ut$^1$: et, S qui nec: cum et, NPHFQ ipsi: ipsum, S sunt: sint, HFQ

55 bestia: bestiam, MN$^1$; bestiae, N$^2$ solis praepositis: *tr* N de: in, NP; *om* BGT episcopis: episcopos, HE similiter: + et, BGTC discripsimus: descripsimus, SUE

T. 13. 12 prioris: *om* U$^1$ ea: eo, Y

13 faciat: *tr post* descendere, YSVUMBGTC; faciet, GQ; facit, M$^1$ hominum: omnium, H

**T. 13.** seducit eos, qui in terra inhabitant, per haec signa quae data sunt ei facere simulacrum bestiae, sicut habet plagam gladii, et vixit. **15** et datum est ei dare spiritum simulacro bestiae; et faciet ut quicumque non adoraverint simulacrum bestiae, occidantur. **16** et facit omnes, minimos et magnos, et divites et pauperes, et liberos et servos, ut dent eis notam super manum eorum dextram, aut super frontes eorum. **17** et ut ne quis possit vendere aut emere, nisi qui habuerit notam aut nomen bestiae aut numerum nominis eius.

## EXPLANATIO

**4.** **1** *Et vidi aliam bestiam ascendentem de terra.* iam supra exposuimus mare et terram homines esse, id est, corpus diaboli. *aliam bestiam ascendentem de terra*; de terra quippe ascendere est de terrena gloria superbire. quod est mare, hoc terra. **2** *aliam* dixit de officio, sed una est. sed aliud agit mare, aliud terra. mare fluctuat, terra quieta est. mare est populus aperte malus, terra est episcopi, sacerdotes, et religio falsa, qui sub nomine sanctitatis non videntur in saeculo fluctuare, sed quasi quiete se agere, et ecclesiam simulare, sed ecclesia non sunt; qui eam iam in hac bestia aperto ore blasphemant, quem in supra dicta bestia occulto ore blasphemabant. **3** et illa, quae habet capita septem, et ista una est, sed de istis septem capitibus est, quem supra diximus 13.11

---

§ 1 *incipit* A

---

**T. 13.** **14** inhabitant: habitant, GC
**15** adoraverint: adoraverit, ME
**16** facit: faciet, S eis: ei, NP
**17** et: *om* ME ne: *om* H

**4.** **1** terra[1]: terram, YSV terram: terra, SVUMA[1]GTHQ ascendentem[2]: ascendere, NPEFQ; *pr* dixit, NPE terra[2]: terram, SV gloria: gloriae, YSVU; *pr* vanae, SVU mare: *pr* hoc, YSVUMAGTC hoc: + et, NP
**2** aliam..... est[1]: *om* V[1] agit: ait, YUMP quieta: quietus, A[1]G videntur: videtur, H ecclesiam: gloriam, AGTC ecclesia: ecclesiae, SVUP[1] qui: quia, PHE iam: *om* CF in hac bestia: bestiam, MAGTCQ; hoc bestia, VU quem: quam, TC
**3** quae: *om* NP istis: ipsis, NPEFQ quem: quae, VA[2]TP; quod N

**4.** octavum caput, quasi occisum, id est, quasi sub Christum crucifixum. sed quia in bestia octavum caput esse videbatur, eo quod occulte ecclesiam blasphemabat, iam in hac bestia aperte blasphemat, quos occulte solebat blasphemare. **4** et quia supra de mare et dracone exposuimus et bestia, et unum esse diximus, adhuc restat, ut aliquid disseramus, qualiter istam, quem exponimus, demonstremus. quid vero appellatione maris nisi corda carnalium timidis cogitationibus fluctuosa? **5** quid autem draconis nomine nisi antiquus hostis exprimitur? qui, dum mentes saecularium possidendo penetrat, quasi in eorum lubricas cogitationes natat. **6** bene ergo dicitur: *vidi ascendentem bestiam de mari.* et istam 13.11
dicit *ascendere de terra,* quae, cum ipsa est una, et inter agnum et bestiam priorem stat media, ut decipiat et agnum simulat, ut agnum invadat. **7** saepe enim dominari melioribus concupiscit, sed tamen ei divino iudicio cuncta mirabiliter disponente subtrahitur. pro explendis voluptatibus carnis longivitate vitae praesentis cupit, sed tamen ab ea sub celeritate rapitur. **8** de qua per psalmistam dicitur: *statuit aquas quasi in utre*; aquae quippe Ps. 77.13
in utre sunt cum lubrica eius desideria, qua nocere agno desiderat, operis effectum non invenit; sub carnali corde deprimitur. **9** haec bestia de terra praepositi mali sunt in ecclesia, qui suis voluptatibus traditi falsa de corde suo prophetant. **10** haec est bestia, quae factura est signa et portenta et mendacia ante illum in conspectu hominum, id est, antequam veniat antichristus.

---

**4.** sub: + nomine, T Christum: christo, NPF eo: et, V bestia: bestiam, VH quos: quod, NP
**4** de: *om* G mare: mari, MA$^{2}$TCF dracone: draconem, G bestia: bestiam, SV adhuc: et huc, M ut: *om* MAGT$^{1}$Q istam: ista, A$^{2}$TP quem: quae, A$^{2}$TPF
**6** et bestiam..... et agnum: *om* M bestiam$^{2}$: bestia, VP$^{1}$HQ priorem: priore, YA$^{1}$GP$^{1}$HQ stat..... agnum$^{2}$: *bis scr* M
**7** disponente: disponentes, YSVUMAGT carnis: carnalibus, N longivitate: longevitate, YSVUCPQ; *pr* a, YSVUMAGC vitae: *om* M
**8** de: da, M psalmistam: salmistam, A$^{1}$G aquas: *om* AGTCH; aquam, N utre$^{1}$: utrem, S; utere, V qua: quae, YGQ; quibus, A$^{2}$TC carnali: carnale, NP
**9** haec: et, NP
**10** est$^{1}$: *om* NPF quae: qui, YSVMA$^{1}$GP$^{1}$EQ factura: facturus, YSMA$^{1}$GTEQ id est: *om* NP

4. 11 *Et habebat cornua duo agni similia*, id est, duo testamenta, 13.11
legem et evangelium, per quae prophetare simulat, et inter suos
agnum se praeferebat, *et simulabat speciem iusti hominis.* 12 *et* 13.11
*loquebatur quasi draco.* loquitur autem diaboli malitia plenus; hic
facturus est signa in conspectu hominum, ut et mortui videantur
surgere, id est, per eius praedicationem quasi multi videntur con-
vertere, sed in conspectu hominum. 13 haec est illa seductio;
ad Dominum agnum praefert, quo draconis venena latenter in-
serat. agni enim similis non esset, si aperte ut draco loqueretur.
nunc agnum fingit, quo agnum securum devoret. ad Deum loqui-
tur, quod Deum quaerentes a via veritatis avertat. 14 propterea
Dominus admonens ecclesiam suam, sic ait: *cavete a pseudopro-* Mt. 7.15
*phetis qui veniunt ad vos in vestitu ovium, intrinsecus autem sunt*
*lupi rapaces.* 15 lupi quid significare videantur, debemus adver-
tere. bestiae namque sunt, qui insidiantur ovibus; circa pastorales
versantur caulas; habitacula domorum intrare non audent. somnum
canum, absentiam aut pigritiam pastoris explorant. ovium in gut-
tur invadunt, ut cito strangulent. 16 feri, rapaces, idemque na-
tura corporis rigidiori sunt; se facile non possunt inflectere. impetu
quodam suo feriuntur, et ideo semper laeduntur. tunc praeterea
si quem priores hominem viderint, vocem eius quadam naturae
vi feruntur eripere. si autem homo prius eos viderit, exagitare
memoratur. 17 et ideo cavendum mihi est, nisi in hodierno trac-
tatu spiritualium mysteriorum gratia non potuerit refulgere, lupi

---

4. 11 duo$^{1\ 2}$: dua, YSVUHE; duas, $A^1$ quae: quem, YSVUMA$^1$GE simulat: simulant, M; *pr* se, NPQ praeferebat: praeferat, NPHEQ
12 videntur: videantur, PHE$^1$Q convertere: converti, $A^2$TC
13 praefert: profert, AGT; proferet, HEFQ; proferat, NP quo$^1$: quod, SV; qua, C quo$^2$: quod, $M^2A^2C$ agnum$^1$: agni, V devoret: deveret, V Deum$^1$: dominum, GP
14 vestitu: vestimentis, H; vestis, $N^1$P
15 qui: quae, CQ ovibus: ovilibus, PHE caulas: caudas, G intrare: *pr* gloria pastorum, VU$^1$ in: *om* ATNPEFQ strangulent: stranguilent, YVAGE
16 feri: fieri, MAGTCP rigidiori: rigidiores, CNP$^2$; rigidioris, P$^1$HFQ sunt: ut, NPHFQ possunt: possint, NP quodam suo: *tr* G feriuntur: feruntur, CNPEQ semper: sepe, $N^2$ praeterea: propterea, SV si quem: sic quem, HEQ; si quum, YSVUMAGTC
17 tractatu: tractu, S; tractatum, VU lupi: lupae, VATHF

**4.** me prius vidisse credantur, et sollemne vocis extorsisse auxilium. **18** nonne lupis istis isti, qui aperte contra ecclesiam surgunt iam heretici, comparandi sunt, qui insidiantur ovibus Christi? fremunt circa caulas nocturno magis tempore quam diurno. nocturno quia inter ignorantes praedicant, quod per diem facere non possunt, quia a sapientibus deprehenduntur. **19** nox ignorantia est et dies sapientia. semper enim perfidis nox est, qui lucem Christi scaevae nebulis interpretationis obducere et, quantum in ipsis est, fuscare conantur. versantur ergo circa caulas, id est, circa septem ecclesias. stabula tamen Christi intrare non audent, id est, in ecclesia, quae lux est, intrare non praesumunt. **20** et ideo non sanantur, quia in stabulum suum non vult Christus eos inducere, in quo curatus est ille, *qui de Ierusalem descendens incidit in latrones. quem vulneribus allevatis infuso oleo et vino imponens in iumentum suum Samaritanus ille*, id est, Christus, in corpore suo duxit in stabulum, et sanandum stabulario, id est, episcopis sanctis dereliquit. **21** non accipiunt ergo medicinam, qui medicum non requirunt. si enim requirerent, non aperte detraherent. explorant pastoris absentiam, et ideo pastores ecclesiarum vel occidere vel in exilium mittere contendunt, quia praesentibus pastoribus oves Christi devorare non possunt. **22** spoliare ergo gregem Domini rapto pastore conantur, qui corporea atque carnea * quanti spiritualia mentis intentione, sed duri ac rigidi nequaquam solent a suo errore deflectere. **23** et ideo apostolus ait: *hereticum hominem post unam correptionem de-* Luc. 10.30 Tit. 3.10

§ 17-18 *deficit* E

**4.** vocis: voces, V extorsisse: extorsi se, S
**18** lupis: lupus, G isti: *om* GNP ovibus: ovilibus, NP caulas: aulas, $A^1G$ a: *om* G
**19** scaevae: saevae, $MA^2T^1CN^2PF$; suae, $T^2Q$ ergo: enim, YSVM; *om* EF ecclesia: ecclesiam, $SA^2TPQ$ praesumunt: praesumant, HEF
**20** sanantur: sonantur, $YVMA^1G$; conantur, $UA^2TQ$ Christus eos: *tr* SEF quo: qua, M duxit: dixit, $Y^1U^1$ episcopis sanctis: episcopo sancto, SEFQ; episcopi spiritu sancto, $NP^1$; episcopo spiritu sancto, $P^2H$
**21** absentiam: abscentiam, U in: *om* $V^1U^1$
**22** spoliare: expoliare, V qui: quia, NPF quanti: quia non, SNPEFQ
**23** correptionem: correctionem, TEQ

**4.** *vita, sciens quia subversus est, qui eius modi est.* hos scripturarum verus interpres Christi inludit, ut inanes suos in vanum effundant impetus, et nocere non possint. **24** qui si quempiam versuta disputationis suae circumscriptione praevenerint, faciunt obmutescere. mutus est enim, qui verbum Dei non eadem, qua est, gloria confitetur. **25** cave ergo ne tibi vocem tollat hereticus, si prior eum non ipse deprehenderis. serpit enim, dum latet, eius perfidia. si autem fraudem impietatis eius agnoveris, iacturam impiae vocis timere non poteris. **26** cave igitur versutae disputationis venena. animum petunt, guttur invadunt, vitalibus vulnus infigunt, graves sunt morsus hereticorum, qui, ipsis graviores et rapaciores bestiis, nullum avaritiae finem impietatisque noverunt. **27** nec vos moveant, quod formam praetendere videntur humanam. et si foris homo videtur, intus bestia fremit; bene ergo Dominus dixit: *ve-* Mt. 7.15
*niunt ad vos in vestitu ovium; intus sunt lupi rapaces; ex fructibus eorum cognoscetis eos.*

**28** Si quis ergo specie movetur, fructum interroget. audis aliquem sacerdotem dici; rapinas eius agnoscas; vestitum habet ovis, facta praedonis. foris ovis, intus lupus est, qui modum non habet rapinarum. **29** tamquam in nocte Scythico membra duratus gelu cruentus ora circumvolat, quaerens quem devoret. non vobis videtur lupus, qui, humanae mortis insaturabilis crudelitate, fidelium morte populorum rabiem suam desideravit explere? **30** ululat iste, non tractat, qui negat vocis auctorem. iste est, qui cum discipulis cupiebat esse, et non simpliciter, sed fraudulenter, Do-

---

**4.** subversus: subversor, YSVT; subversurus, PHEQ; subversos, $A^1G$ est$^1$: *om* M qui: quae, $V^1$ verus: versos, EQ interpres: interpreses, V possint: possunt, $YVU^2MA^1GTCF$
**24** qui$^1$: quis, U si: *om* $U^1$ versuta: versutus, N; versuti, P est: *om* $N^1P^1$
**25** prior: priore, H dum: cum, N impiae: piae, NPHEF
**26** animum: animam, NP ipsis: ipsi, CFQ noverunt: moverunt, PE
**27** vos: mos, M si: *om* $N^1$ vestitu: vestitum, U; vestis, G
**28** foris: + autem, NP lupus: lapsus, M non: *om* $N^1P$ habet: *om* U
**29** gelu: gelum, YSM vobis: nobis, YM videtur: videntur, G mortis: *om* G insaturabilis: instaurabilis, $V^1U$; instaturabilis, $A^1GT$ morte: more, HE
**30** tractat: mactat, $SA^2T$ negat: necat, $Y^2FQ$ discipulis: disciplinis, V; discipulus, NE

**4.** mino ait: *magister, sequar te, quocumque ieris*; ad quem Dominus Mt. 8.19
dixit: *vulpes foveas habent, et volucres caeli nidos, ubi requiescant; nam filius hominis non habet, ubi caput suum reclinet.* **31** videbat mentem eius more vulpium tortuosam; et volucres, id est, demones, in eo demorantur. sed Dominus non obsequiorum speciem, sed puritatem quaerit affectus. **32** denique sic ait: *quicumque receperit* Mt. 18.5
*puerum istum in nomine meo.* quo loco Dominus simplicitatem sine superbia docet, caritatem sine invidia, devotionem sine iracundia esse debere. nam pueri mens profectionis affectu recipienda suadetur, **33** quia, dum puer nihil sibi vindicat, formam virtutis exsequitur, et si rationem facere nescit, culpam ignorat. tamen quia in multis non virtus sed infirmitas videtur sine ratione simplicitas, ut tu veram recipias, admoneris. **34** et ideo ait: *quicumque* Mt. 18.5;
*receperit puerum istum in nomine meo, me recipit, et qui me recipit,* 10.40
*recipit eum, qui me misit.* qui enim imitatorem Christi recipit, Christum recipit. et qui imaginem Dei recipit, recipit Deum. **35** caput Christi Deus est, id est divinitas, quae in tortuosa mente non habitat. proinde, quantum potest, homo sinceram exhibeat fidem, et observantiam mandatorum religiosa mente custodiat, ne dicatur ei, *vulpes foveas habent.* **36** vulpicula enim fallax est animal, et Mt. 8.20
insidiis semper intenta rapinam fraudis exercet. nihil tutum, nihil otiosum, nihil patitur esse securum, quod inter ipsa hominum hospitia praedam requirat. hereticis autem vulpes comparat. denique cum gentes vocat, hereticos excludit. **37** duo discipuli vene-

---

**4.** ubi[1]..... nam: *om* NP
**31** tortuosam: tortuorum, V; tortuosorum, G eo demorantur: eodem orantur, YSV; eodem morantur, NP; eodem morantes, EFQ; eodem demorantur, U
**32** superbia: superbiam, UMGE devotionem: devotione, H profectionis: profectioris, NPQ; provestiori, EF; provectionis, Y[1]M
**33** nihil: *tr post* vindicat, NP formam: forma, U exsequitur: exquiritur, GH rationem: ratione, U culpam: culpa, U simplicitas: simplicitatis, EQ
**34** recipit[1]: recepit, G enim: *om* NP
**35** quae: qui, YSA[1]TH tortuosa: tortuosam, U[2]NH mente: mentem, VUNH habitat: habitant, G
**36** vulpicula: vulpecula, A[2]TQ intenta: intentum, NHEF tutum: totum, G hominum hospitia: *tr* NPHEFQ hereticis: hereticos, YSVA[1]TCPEQ vulpes: vulpibus, TCQ
**37** venerant: venerunt, GC

**4.** rant, unus dixit, *sequar te*, alter dixit, *dimitte me primum ire et* Mt. 8.21
*sepelire patrem meum.* et Dominus ait: *mortui sepeliant mortuos* Luc. 9.60
*suos, tu me sequere; et vade, adnuntia regnum Dei.* alteri dixit: *vulpes* Mt. 8.20
*foveas habent.* et ideo *filius hominis*, quia abundavit iniquitas, *non habet, ubi caput suum reclinet.* **38** itaque ut intellegas Dominum non cultus vestium expellere, sed fraudem, qui repudiaverat fraudulentum, elegit innocentem dicens: *sequere me.* **39** sed hoc dicit ei, cuius patrem iam sciebat mortuum, id est, diabolum, de quo dictum est; *obliviscere domum patris tui.* hoc illi non dixit, in quo Ps. 44.11
vulpes habitare conspexit. vulpes enim plerumque fraudis est animal, animarum foveam parans, et in fovea semper latere desiderans. **40** ita sunt heretici, qui domum sibi parare non sciunt, sed circumscriptionibus suis alios decipere conantur. simplex semper domum habitat. **41** hereticus vero in fovea est, tamquam fraudulenta vulpes gallinae illi evangelicae dolum semper intendens, de qua scriptum est, *quoties volui congregare filios tuos, sicut gallina* Mt.
*pullos suos, et noluisti? ecce relinquetur domus vestra deserta.* **42** me- 23.37
rito foveas habent, quia domum, quam habuerant, perdiderunt. hoc animal neque mansuescit aliquando, neque ulli usui est, aut cibo utile. **43** unde apostolus ait: *hereticum post unam correptionem* Tit. 3.10
*devita.* non enim de eo dicit Christus: *meus cibus est, ut faciam* Jo. 4.34
*voluntatem patris mei, qui in caelis est.* **44** quin etiam Dominus eas a fructibus suis ligare mandat dicens: *capite nobis vulpes parvulas* Cant. 2.15
*exterminantes vineas.* hoc est quod minorem vineam non maiorem

§ 42 *deficit* V

**4.** alter: aliter, V quia: qui, $N^1E$
**38** Dominum: deum, YVMEFQ cultus: cultis, $Y^1SA^1$ expellere: spellere, $Y^1SVUA^1GF^1$; pellere, $MA^2H$; repellere, CQ repudiaverat: repudiaverit, $S^1VP$ elegit: eligit, $YSA^1$
**39** est$^2$: *om* V non: *om* $Y^1$ vulpes$^2$: vulpis, YSP fraudis: fraudulentem, PE animarum: *om* PHE
**40** circumscriptionibus: circumscriptionis, V
**41** vulpes: vulpis, $A^1GCP$ evangelicae: *om* AGC qua: quia, V gallina: gallinae, S vestra: vestras, U
**42** habuerant: habuerunt, SUC ulli usui: ullius viae, VAGT
**43** dicit: dicitur, G Christus: dominus, NP caelis: caelo, TNPEQ

**4.** exterminent. **45** et ideo Samson ad caudas earum ligavit ardentes faculas, et dimisit in messem alienigenarum; hoc significavit, quod heretici fructus incendere conentur alienos. **46** bene ergo bestiae comparantur, cum alios devastare non desinunt, sicut dicit: *loquebatur ut draco et omnem potestatem prioris bestiae faciebat in conspectu eius.* **47** prioris dixit supradictae, quam viderat ascendentem de mari, cui dederat diabolus potestatem suam magnam. hanc potestatem dixit facere bestiam in conspectu bestiae, hoc est, episcopos vel sacerdotes malos, quos describit. omnis potestas populi est, sicut supra diximus, locustarum et equorum in caudis. **48** in conspectu autem bestiae dixit, quia adstante populo faciunt episcopi vel presbiteri sacramenta distribuendo, quod diaboli voluntate proficiet sub velamento carismatis ecclesiae. Jud. 15.4 13.12

**49** *Et facit terram et eos qui in ea habitant adorare bestiam illam priorem, cuius curata est plaga mortis eius.* fecit iterum translationem nominum. bestiam illam cum capitibus vocavit terram, et caput eius bestiam. dixerat enim capitis curata plaga de illa superiore. de ista vero bestia dicit *cuius curata est plaga.* quia illud octavum caput de illa, ipse caput est ista bestia. **50** ostendit, quia omnes partes bestiae bestiam vocat, quia in omni operatione suorum diabolus est, qui est bestia. ista ergo bestia, quam describimus cum duobus cornibus, quam et partem illius bestiae diximus, facit ista bestia ut, quos seduxerit, adorent illam bestiam, id est, faciant 13.12

---

**4.** **45** earum: eorum, HEQ; arum, NP ardentes: *om* S dimisit: dimissis, YSUMAGTC messem: messes, NPEQ alienigenarum: aligenienarum, Y fructus: fructos, YSUG NP¹E

**46** bestiae: bestia, SUME ut: quasi, G omnem: omne, YA¹

**47** bestiam: bestia, A¹GHE describit: describet, YSUA¹GTNP¹ et: *om* H

**48** conspectu: conspectum, U quia: qua, YSMA¹TC episcopi: episcopis, U distribuendo: distribuenda, G proficiet: proficiat, NP

**49** in ea habitant: inhabitant, YAGTC bestiam: bestia, U iterum: id est, YUMAGTC cum: quam, MAGTCEFQ terram: *om* MAG bestia¹: *om* G curata: curatam, NPE plaga²: plagam, NPEQ plaga³: *om* G illa²: + superiore, S ipse: ipsum, SUA²CFQ

**50** bestiam: bestia, U omni: omne, YSUA¹G quam: quem, YUA¹P²HEFQ describimus: discribimus, YSA¹ quam: quem, UA¹GTP²HE illius: ille eius, YGTNP¹FQ; ille ius, UAMH bestiae²: bestiam, YSUMAGT quos: quot, VUA²; quod, A¹MT faciant: faciunt, U

**4.** eius praecepta. **51** quia bestiam dixit terram, ut in caput veluti occisum, id est, quasi in passione sequuntur Christum in officio et opere, bestiae nomen transferret, ne, si aperte mali fuissent, diceret, facit bestiam adorare bestiam, quia in solo nomine Christianitatis est, non in opere. **52** nam si aliud est bestia, aliud terra, cum bestia populus sit, terra quid erit? terram autem et eos, qui inhabitant eam, non sine magna ratione dixit, nam si ratio non esset, debuerat sufficere, ut diceret terram et eos qui inhabitant terram, sed violentiam seductionis ostendit, et animam et corpus ibi tradidisse. **53** qui enim tradit non seductus, solo corpore captivus est. qui autem seducitur et corpore et anima, quae habitat in ipso corpore, possidetur. propterea dixit, *facit terram et eos qui* 13.12
*inhabitant eam adorare bestiam, cuius curata est plaga mortis eius.* **54** intentius perspiciamus: Dominus noster Iesus Christus habet plagam de gladio et vixit. hic autem dixit: *bestiam quae habet plagam* 13.14
*de gladio et vixit.* **55** dicit adoratum draconem, adoratam et bestiam, cum solus draco adoraretur in suis. non enim sicut ecclesia habet mediatorem corporaliter Christum inter Deum et se, non ita habet diabolus inter se et suos, sed solo nomine de imitatione Christi. **56** bestia itaque, quam dicit cum duobus cornibus, quae est corpus omnibus malis sacerdotibus, inter diabolum et suos personam non habet, quia in solo est vocabulo, quod dicunt se adorare Christum, qui mortuus est et resurrexit, in quo vocabulo diabolum adorant, qui hoc simulacrum suis adinvenit, ut sub nomine sacerdotum malorum multa milia hominum ab ecclesia exclu-

---

**4.** **51** transferret: transferrent, $A^2$ ne si: nisi, NPQ facit: fecit, SUQ bestiam: bestia, $A^1$GT

**52** terra$^1$: terram, U populus sit: populi sunt, NP terram$^1$: terra, UM$A^1$GTCNEQ magna: *om* SH sufficere: sufficeret, Y ut diceret: *om* YUMAGTC terram$^3$: eam, SQ violentiam: violentia, NPF animam: anima, UN tradidisse: tradidit, $UP^2$

**53** non: *om* H et corpore: *om* S dixit: dixi, MC terram: terra, YSUM$A^1$GT

**54** perspiciamus: praespiciamus, S$A^1$GEF Iesus: *om* YMTHEF hic..... vixit: *om* YSUAGTC quae: qui, P

**55** solus: solum, G adoraretur: adoretur, STPQ; adoratur, G et se: esse, YU MAGTPE

**56** quam: quem, $N^1P^1$ dicit: dixit, NP duobus: duabus, M quod: quo, H

**4.** dat, et inferorum tartaro tradat. **57** *ipse enim Satanas transfigurat* II Cor.
*se velut angelum lucis*, ut sui sacerdotes prosperitatem habeant 11.14
mundi, et a populo obtineant testimonium laudis, et illi populo promittent quietem securitatis. **58** ipse enim diabolus et suum mediatoris locum implet, quia mediatorem non habet, nisi simulacrum Christi. ipsam simulationem dicit bestiam habere plagam gladii et vivere. **59** bestia enim quae hoc nomine inter se suosque versatur, propterea si quando dicit adorari bestiam, quae habet plagam de gladio et vixit, diabolum ostendit, qui se transfigurat in angelum lucis, qui vere habet plagam de gladio et vivit, id est, Christum. **60** nos adoramus agnum, qui habet plagam de gladio et vivit, illi bestiam, quae se aptat in huius modi similitudinem. tres itaque diabolus, bestia veluti occisa, et populos duo sunt, mediante imagine; et si quando mediam bestiam dicit adorare, in diabolum res cadit, qui suum et huius medii hominis implet locum. **61** medium hominem dicit ipsos sacerdotes, qui sub nomine religionis Deo servire se simulant, et per vocabulum Dei diabolum adorant. nobiscum Christum, qui mortuus est et resurrexit, solo nomine communem habent et adorant. **62** et cum eius, quem resurrexisse dicunt, id est Christum, solum nomen adorant verbis, factis autem negant, diabolum adorant, qui habet plagam de gladio et vivit. sed de imitatione et de furto nominis, quo se adorari providit titulo fallendi, quo possent et sui ministri se in apostolos Christi transfigurari, sola causa, quo nos in servitute redigant et pro Deo ventrem colant; alioquin adhuc sub idolorum nomine

---

**4.** **57** angelum lucis: *tr* $U^1$; *pr* in, FQ sui sacerdotes: suis sacerdotibus, M mundi: mundum, GF a: *om* SU
**58** suum: + et, HEFQ mediatoris: mediatorem, U ipsam: ipsa, NP simulationem: simulatio, U; simulatione, NP
**59** bestia: bestiae, YUM quando: aliquando, M adorari: adorare, NPE vere: vivere, M id est: in, S
**60** quae: qui, $P^1$ duo sunt: duos ut, YUMAGT; *om* sunt, CQ mediante: mediantem, U imagine: imaginem, SUE adorare: adorari, PHEFQ
**61** se: *om* SP
**62** cum eius: cuius, SU; cum eis, N nomen: nomine, UG imitatione: imitationem, $SMP^1H$ possent: possint, M servitute: servitutem, $A^2C$ ventrem: venerem, P

4. diabolo servirent. 63 sed dicet aliquis, *bestiam* dixit, *quae habet plagam*, non illam, quae se simulat habere. scire ergo debet huius modi ex sensu eius, quem loquitur scriptura,sicut de Iudaeis dixit: ipsi autem *non intraverunt in praetorium, ne contaminarentur, sed ut* Jo. 18.28 *ederent pascha.* 64 non enim adfirmavit scriptura potuisse inquinatissimos inquinare, si praetorium non intrassent, aut Iudaei vere inquinari timuerunt tantorum scelerum conscii, quasi qui scirent Christum esse, quem negaverant; sed, qui simulassent, quasi adfirmans retulit. 65 sic et nunc *bestia quae habet plagam* 13.14 *de gladio et vixit*, ex sensu eorum locutus est. ex suo enim sensu superius spiritus iam dixerat non occisum, sed velut occisum.

66 *Et facit terram, et eos qui inhabitant, ut adorent bestiam prio-* 13.12 *rem, cuius curata est plaga mortis eius. et facit signa magna, ut et* 13.13 *ignem faciat de caelo descendere in terram in conspectu hominum*, id est, de ecclesia descendere spiritum in homines. in terra enim bona dixit, ut sicut magi in oculis hominum signa faciunt, ita et isti in conspectu hominum, et signa vera ostendunt, sed in conspectu hominum. adstante enim populo datur spiritus baptizandi, sive sacerdotes ordinandi, sive reconciliandi, sive baselicas sacrandi. 67 *et seducit eos, qui in terra inhabitant.* utique per haec signa vera 13.14 ecclesiastica seducit eos, non ut in caelestibus, sed in terrenis habitent, suis factis adhaerere in cubiculis et eremo, id est, in occulto et in deserto. 68 *et seducit eos, qui habitant in terram*, id 13.14

---

ita, § 66, *incipit* V

---

4. 63 quae$^{2}$: qui, EFQ se: *om* U$^{1}$NPE sensu: sensum, SUG ne: nec, UM
64 inquinare: inquinari, MA$^{2}$GCFQ qui: quia, Y$^{2}$; quid, Q; *om* H negaverant: negabant, NP qui$^{2}$: quid, NPE
65 ex: et, S superius: *om* VPHE velut: quasi, NP
66 terram: terra, U inhabitant: + eam, CNPFQ plaga: plagam, SU et$^{4}$ : *om* NPF faciat: facit, S terram$^{2}$: terra, NHQ conspectu: conspectum, U bona: bonam, NHEQ et$^{5}$: *om* H isti: *om* NP et signa..... hominum: *om* NP baptizandi: baptidiandi, YSVUM; baptidiantis, NP$^{1}$ ordinandi: ordinandis, PHEQ; ordinantis, N reconciliandi: reconciliandis, YNPHEQ sacrandi: sacrandis, NP$^{3}$H
67 in terra inhabitant: habitant in terram, V signa: *om* U$^{1}$ vera: *om* HF; veram, P ut: *om* NP$^{1}$ habitent: habitant, H; inhabitent, U cubiculis: cubilibus, V eremo: eremum, YSVUMAGTC
68 terram: terra, NPEQ

**4.** est, carnales seducit, quem bestia probavimus; seducit eos *per haec signa* sacerdotalia.

**69** *Quae data sunt ei facere simulacrum bestiae, sicut habet* 13.14
*plagam gladii et vixit*; id est, quasi sic faciant, quasi Christus, qui mortuus est et resurrexit. per haec carismata seducit terrenos se ipsos facere simulacrum bestiae. **70** *et datum est ei dare spiritum* 13.15
*simulacro bestiae;* id est, ipsi populo ut, qui hanc falsitatem impleverit et observaverit, bestiae se constituendo simulacrum ostendit utrumque dare spiritum, unum de carismate sanctum, id est, caelestem, alterum spiritum proprium discipulum catedrae Moysi. **71** *ignem facit descendere de caelo.* ignis de caelo spiritus sanctus 13.13
est, qui descendit super apostolos, sicut in Actibus apostolorum legimus. et nota quia duos spiritus dant, unum de caelo et unum de terra. in utroque spiritu baptizantur et ex hoc baptismo sancti in sancto spiritu proficiunt; prosiliti vero ipsorum, quo decipiunt, spiritum bestiae, ut sint filii gehennae magis quam ipsi, proficientes in peius. **72** inducit revelationem ipsius bestiae dicens: *et faciet* 13.15
*ut, quicumque non adoraverit simulacrum bestiae, occidantur.* simulacrum autem bestiae pro loco intellegimus, sicut bestiam. **73** aliquando enim ipsum populum dicit simulacrum, id est, quasi nomine Christianum, quod signis seducunt fieri pseudoprophetae, id est, ipsi sacerdotes; aliquando ipsam similitudinem nominis Christi dixit simulacrum bestiae, quia bestia, id est, diabolus invenit hanc similitudinem, in qua ipse adoratur. **74** pseudo ergo prophetae, qui sunt sacerdotes mali, certissime ipsi seducunt ter-

---

**4.** bestia: bestiam, $A^2CF$ sacerdotalia: sacerdotali, $YSUA^1E$
**69** ei: *om* $U^1Q$ habet: *om* U faciant: faciunt, $U^1NPEF$ quasi: *om* S Christus: christum, G
**70** simulacro: simulacrum, YSVUMAGP populo: *om* AGT; *pr* in, N falsitatem: *om* YVUMAGTC se: *om* N utrumque: utrum, M dare: daret, HEFQ carismate: carismata, $YVUMA^1GHEF$ sanctum: sancto, CP
**71** spiritus: spiritos, Y dant: dicant, H prosiliti: proseliti, $MA^2TH$ ipsorum: + id est, SNPHEFQ, quo: quos, SNP; quod, UHEF spiritum: spiritu, CNPF
**72** faciet: facit, NP adoraverit: adoraverint, $VA^2GTC$ occidantur: occidatur, UNP
**73** quod: quos, NP seducunt: se dicunt, $Y^3$ ipsam: ipsum, YV bestiae: *om* SU
**74** ergo: autem, $V^1$ ipsi: ipse, $N^1$

4. renos bestiae simulacrum fieri, et faciunt occidi, si quis non adoraverit simulacrum bestiae. non illud simulacrum, quod se dicunt fieri, sed illud simulacrum, qui similem populum faciunt, sicut in evangelio dictum est: *qui fecerit mandata patris caelestis, erunt* Mt. 7.21
*similes patris sui, qui in caelis est.* 75 ita et qui voluntatem diaboli faciunt, similes illi sunt; et sub uno Christi nomine eius, qui habet plagam de gladio et vixit, qui est Dominus Iesus Christus, in sanctis suis unum corpus est. hypocritis vero bestia, qui hanc Christi inventionem mentitur, similiter unum corpus est. 76 caput est Christus in suis, et diabolus in suis. haec bestia cum duobus cornibus facit, ut superioris bestiae simulacrum adoret, id est, ut populus adoret diaboli adinventionem, hoc est sacerdotes suos, quos caput quasi occisum in morte diximus.

77 *Et facit omnes minimos et magnos, et divites et pauperes, et* 13.16
*liberos et servos, ut dent eis notam super manum eorum dextram, aut super frontes eorum.* 78 hoc enim ad mysterium pertinet, id est, sacramentum describit facinoris. supra dixit, faciet quicumque non adoraverint, et hic dicit, facit omnes minimos; haec facit et faciet; et futurum dicit, quod tempore antichristi aperte factum erit, et nunc spiritualiter factum est. 79 sic denique miscuit tempus utrumque dicendo *facit* et *faciet*. sancti enim, qui sunt in ecclesia, Christum accipiunt in manu et in fronte. in manu operatio intellegitur sanctorum; in fronte cognitio est operis Christi, quem sequuntur; et qui credunt, et quid operantur in ecclesia, manifestantur. 80 hypocritae autem e contrario notam in manu et in fronte habent sub Christi nomine, simulacrum bestiae in opere

---

4. adoraverit: adoraverint, H se dicunt: se ducunt, GNPEQ populum: populus, HE faciunt: facient, NPE; faciens, YSVGF fecerit: fecerint, $A^2$CQ
75 hypocritis: ypocrita, $A^2$CH; ypocritas, $A^1$G inventionem: invectionem, MAGTCF
76 haec: + est, M; + haec, V duobus: duabus, $N^1P^1$ diaboli: diabolum, $CNP^1$ est$^3$: *om* H quos: quo, $N^1P^1$
78 mysterium: ministerium, NPF describit: discribit, $YSUA^1E$ facit$^2$: faciet, VU AGCNP faciet$^2$: facit, NP futurum: + et praesentem, S quod: quo, SUM erit: est, V factum: facturum, U
79 utrumque: utrum, M manu$^1$: manum, $NP^1E$ et in fronte in manu: *om* M fronte$^1$: frontem, NE et qui: et quod, CEF; et quid, N quid: qui, SVGPH
80 bestiae: + et, NP

**4.** et cognitione. ostendit praeterea unam bestiam bicornem multos esse. **81** dum dicit *facit*, unam ostendit, et dum dicit, *ut dent* 13.16 *eis notam*, multos insinuat, sed una est. magnum malum et non minimum damnum, quando unus pseudopropheta seducat in omni gente, cum Dominus dicat: *multi pseudoprophetae exurgent et se-* Mt. *ducent multos*. haec spiritualiter in ecclesia geritur, quod antichristi 24.11 tempore apertissime factum erit.

**82** Et quia bestiae septem capita nuncupavimus, et octavum caput pseudosacerdotes diximus, nunc dignum est, ut per ipsos reges, qui antichristum significaverunt, per eorum gesta cognoscendo antichristum describamus. **83** *capita septem huius bestiae* 17.9-10 *septem montes sunt, in quibus mulier sedet*, id est, civitas Romana, et sicut septem montes sunt, *et septem reges sunt. quinque ceciderunt, unus est. alius nondum venit, et dum venerit, modico tempore oportet eum perseverare, et bestia, quae erat et non est, et ipsa octava est.* **84** intellegi oportet tempus, quando scriptura Apocalipsis edita est. tunc et in haec visum est, quia tunc erat Caesar Domitianus; ante illum autem fuerat Titus frater illius, qui habuerunt patrem Vespasianum. Vitellius et Galba, isti sunt quinque, qui ceciderant, quando haec vidit Iohannes. **85** unus extat sub quo scribitur Apocalipsis, id est, Domitianus. *alius nondum venit*, Nervam dicit, 17.10 *et cum venerit, brevi tempore erit.* biennium non implevit, et bestiam, quam vidisti, inquit, de septem est. quoniam ante istos reges Nero regnavit, *et octava est*, et ipsa octava antichristum praefiguravit, et ventura est. **86** octava est et ventura erit. aut modo

---

**4.** cognitione: *pr* in, P
**81** unus: unius, V pseudopropheta: pseudoprophetae, V; seudopropheta, N seducat: seducet, CQ in: *om* NP omni: omne, $N^1$ cum: quoniam, EQ haec: + est, G
**82** qui: quia, $SA^1GTC$ antichristum: antichristi, V
**83** sunt$^1$: *om* G sedet: sed, G et septem: *pr* ita, $Y^3E$
**84** Apocalipsis: apocalipsin, $YVUA^1$ in: *om* SNPHEFQ haec: hoc, CQ; *om* NPF erat: *om* YSVUMAGTC fuerat: fuerunt, G habuerunt: habuerat, H Titus: totus, $N^1$ Vitellius: viteillius, SVMACHE (*hic addend* Otho) quinque: *om* YSVUMAGTC ceciderant: ceciderunt, G
**85** scribitur: scriptura, YSVUMAGTC Apocalipsis: apocalipsin, $MA^1GTHEF$ erit: *om* YSVUMAGTC bestiam: bestia, CP quoniam: cum, NP
**86** octava: *pr* et, V

**4.** cum illa advenerit, computas loco octavo. et quoniam in illo est consummatio, proinde dicit: *et in interitum vadit*; **87** nam decem 17.11
reges, quos supra descripsimus, quos in regno Romano invenerit, hos reges accepisse regalem potestatem, cum antichristus moverit ab oriente, aut mittetur ab urbe Romana cum exercitibus suis. haec cornua decem diademata Daniel ostendit, et tria eradicari Dan.7.18
de prioribus; hoc est tres duces primarios ab antichristo interfici, ceteros septem dare illis et honorem et consilium et potestatem, de quibus hi meretricem odio habebunt, urbem scilicet Romanam, et carnes eius comedent, et ipsam exurent igni.

**88** Tanta signa et prodigia et miranda ostendebit antichristus coram carnalium oculis, ita ut ignem de caelo descendere faciat, sed in conspectu hominum et non vera signa sed falsa; sicut hodie magi per angelos refugas faciunt. et simulabit castitatem et munditiam, cum impurissimus sit, et domum Domini in Ierusalem restaurabit, et facit, ut imago aurea antichristi in templo Ierosolimis ponatur, et intret angelus refuga, et inde voces reddat. **89** facit hinc etiam et antichristus, *ut accipiant servi et liberi notam in fron-* 13.17
*tibus aut in manibus dexteris*, numerum nominis eius, DCLXVI. seducet populum, qui ad similitudinem Christi dicet: *ego sum* α *et* ω, id est, primus et novissimus. **90** faciamus ergo numerum, quem dixi, ut in numero inveniamus nomen vel notam. *numerum*, inquit, eius Acxy, quod sunt in numero DCLXVI, quem faciemus secundum Graecos Acxime, quia primitus ut eum recipiant ad Asiam scribit. **91** ac ergo xy fiunt DCLXVI. quae notae solutae

---

**4.** advenerit: venerit, NP et in... vadit: *om* G in²: *om* VU¹ interitum: interitu, YVUMQ
**87** descripsimus: discripsimus, YSA¹E in: *om* S¹ cum: quam, NP et²: *om* NP igni: igne, N²P; ignem, N¹
**88** ostendebit: ostendit, SVAGTF; ostendet, CE²Q carnalium: carnalibus, G sicut: + et, HEFQ facit: faciet, CQ ut: *om* SAG et⁸: ut, MNP intret angelus refuga: inter angelos refugas, A²C
**89** hinc etiam: *tr* NPHEFQ et¹: ipse, NPHEFQ dexteris: dextris, YS DCLXVI: 367, V seducet: seducebit, YSVUA¹GP¹E¹ dicet: dicebit, SVUA¹GTP¹E¹F
**90** numerum¹: numerus, M dixi: dixit, HQ nomen: nomine, G numerum²: numerus, VPEFQ Acxy: acxi, S; *pr* est, NHQ quem: quae, U faciemus: facimus, NP Acxime: acxyme, YUTQ; acsyme, NP Asiam: esayam, VU¹AGTC
**91** xy: xi, S; + sic, NPHEFQ solutae: *om* SVU; solutus, NF

**4.** numerus est; redactae autem in monogramma et notam faciunt et nomen et numerum hoc signo ☧. in haec monogramma complet numerum nominis sui, quem faciet in fronte et in manu dextra, quod sunt sub uno MCCCXXXV. **92** tolle XLV et remanet dies MCCLXL, quos regnaturus erit, et, supra diximus, in uno gramma ☧, id est, littera facere, quod est Latine mono, id est, unum; gramma, id est, littera, eo quod in uno caractere compleat, admonet numerum suum, quem facit in fronte aut in manu dextra. Christus ergo anti, id est, contrarius Christo; anti enim contra dicitur, quia in Christo se simulabit esse ostensum. **93** ostensa similitudine, quam colit, et cui se similem facit, adversitas ita faciebit hoc signum in fronte aut in manu, ut *nemo possit emere aut vendere, nisi qui* 13.17
*hoc signum habuerit* in manu aut in fronte. **94** aspernationem autem Dei et exacerbationem Daniel ante praedixerat, sicut dicit: Dan. 11.45
*statuit templum suum inter maria super montem inclitum et sanctum,* id est, Ierusalem. ibi ponet imaginem auream, sicut fecerat Nabuquodonosor, ut, sicut diximus, nemo possit emere aut vendere, nisi post caracterem hanc imaginem adoraverit.

**95** *Et faciet, ut qui non adoraverit, occidatur*; et ab emptione 13.15
videatur, quem liceat occidere. sic ergo faciat, ut nemo possit mercari, *nisi qui habuerit notam aut nomen bestiae aut numerum nominis* 13.17
*eius*, id est, nisi communicaverit. nota aut nomen bestiae aut numerum nominis eius unum est. **96** supra denique notam solam dixit,

---

**4.** faciet: faciebit, YSVUA$^{1}$GN$^{1}$E$^{1}$ dextra: dextram, S quod: quo, H MCCCXXXV: 1435, A$^{1}$GC
**92** XLV: XV, PFQ dies: *om* MAGTFQ MCCLXL: 1260, PQ supra: *pr* quia, SNPHEF uno$^{1}$: mono, PHEFQ id est$^{1}$: + una, HEFQ gramma$^{2}$: germma, AGC uno$^{2}$: unum, S compleat: complere, YSVUMATC; compleret, G admonet: nomen et, N$^{1}$PEFQ quem: quae, U facit: fecit, GQ simulabit: simulat, MAGTCQ ostensum: ostensa, SE; *om* U
**93** ostensa: ostensam, A$^{1}$GTP similitudine: similitudinem, YVUMA$^{1}$GTPH faciebit: faciet, MA$^{2}$TCN$^{3}$FQ hoc$^{1}$: haec, YSVUA$^{1}$GP$^{1}$ hoc$^{2}$: hunc, YSVUA$^{1}$GTP
**94** et$^{1}$: *om* U exacerbationem: exacerbatione, U auream: aurea, A$^{2}$ fecerat: fecit, YVU; *om* S
**95** et$^{1}$..... adoraverit: *om* H occidatur: puniatur, M emptione: emptionem, SVUMH liceat: licet, YUMNP sic: si, SGTCP$^{1}$F nemo: non, NP mercari: + id est, U id est..... eius: *om* MFQ id est: *om* U
**96** notam$^{1}$: nota, EF

**4.** ut det eis in manum aut in frontem; postea per sinonima ostendit et notam dici et nomen et numerum nominis eius. **97** hoc recolens Dominus admonens ecclesias de novissimis temporibus et periculis ait: *quum autem videritis adspernationem, quae dicta est per Danielum prophetam, stantem in loco sancto, qui legit, intellegat.* Mt. 24.15 **98** aspernatio dicitur, quando exasperatur Deus, quod idola pro eo colantur, vel dogma hereticorum in ecclesiis introducitur. **99** eversio autem est, quod instabiles et carnales homines signis falsis et portentis seducti a vera avertuntur salute. **100** unum autem ex capitibus bestiae, quam supra diximus, in pseudoprophetas esse, tamquam iugulatum ad mortem. et plaga mortis eius sanata est. Neronem dicit, qui antichristum praefiguravit, et quia octava, ipse antichristus est. qui nunc ecclesiam, pseudosacerdotes, subtiliter regnat, tunc aperte ecclesiam devastabit, quia Iudaei Christum crucifixerunt, et pro Christo Neronem antichristum expectant. **101** hunc ergo suscitatum Deus mittere * regem dignum dignis et Christum, qualem meruerunt Iudaei; et quia non habebit nomen Nero antichristus, sed aliud nomen affecturus est, aliam etiam vitam instituras, quod sic eum tamquam Christum excipiant Iudaei, qui eis castitatem et munditiam simulet.

---

§ 101 *deficiunt* T P

---

**4.** det: dent, NP manum: manu, SMAGFQ frontem: fronte, SA²F postea: post eam, V sinonima: sinomina, N dici: dicit, U; dicens, C et³: *om* V
**97** hoc: haec, S ecclesias: + suas, SNPE Danielum: danielo, YSVUMA¹GH; danielem, FQ prophetam: propheta, YSVUMA¹GTH intellegat: legit, M
**98** aspernatio: aspernationem, SGE quando: quasi Deo (quasido), VMAGTC eo: deo, S
**99** et carnales: *om* G avertuntur: avertantur, YFQ
**100** quam: quem, YSA¹P¹EF supra diximus: *tr* NP pseudoprophetas: pseudopropheta, NPHF plaga: plagam, HE qui¹: quia, G quia: qui, M octava: octavus, S; + est, SHEFQ; + bestia est, C; *om* VUM ipse: *om* VUM est²: *om* YSVUMAGTCQ nunc: + in, Y³CEFQ ecclesiam¹: ecclesia, UCQ; + per, CQ devastabit: devastabat, VU; devastat, G expectant: expectat, M
**101** quia: qui, AGTCP Nero: vero, H antichristus: antichristum, S affecturus: aperturus, S; afferturus, N instituras: instituturus, YN munditiam: munditias, U

**4.** **102** Deinde ait Daniel: *desideria mulierum non cognoscet*, cum prius fuerit impurissimus, *et nullum Deum patrum suorum cognoscet*. non enim seducere poterit populum circumcisionis, id est, Iudaeorum, nisi legis sit vindicator. **103** denique et sanctos non ad idola colenda revocaturus, sed ad circumcisionem colendam. sic ergo quos potuerit seducere, ita post modum seductis faciet cognitos sibi, ut Christus ab eis appelletur, et multa munera sanctis deceptis largietur. **104** et terram suo exercitui dividet, et quos per terrorem non potuerit subiugare, blandiendo subiugabit per munera. de inferno autem illum surgere, quem in prima bestia de abysso diximus, suscitatus verbo irae: *aqua nutriet illum et abyssus auxit illum*. **105** qui tamen licet et nomine inmutato et actu inmutato veniat, ait spiritus; numerus enim nominis est et numerus eius. **106** sic ait ex litteris Graecis in compluribus inveniuntur numeri, DCLXVI. qui per septem capita, hoc est septem regna, sibi subdita, septem nominibus nuncupabitur et octavum nomen habebit, quod supra diximus Acxyme, in quo nomine notam in manu et in fronte facturus est. **107** et haec septem nomina caritati vestrae explanemus, id est, Euantas, quod Latine dicitur serpens, eo quod Evam primus deceperit. **108** secundum nomen habet Damnatus, eo quod magnum damnum intulerit mundo. tertium nomen habet Antemus, id est, abstemius a temeto, id est, vino, quasi abstinens a vino. **109** quartum nomen habet Gotica lingua Gensericus. quintum nomen habet omnium linguarum Antichristus. sextum

Dan. 11.37

Ez. 31.4

---

**4.** **102** deinde: proinde, HEQ cognoscet$^{2}$: cognosceret, V
**103** ad$^{1}$: *om* V seductis: seductos, CQ appelletur: appellatur, V largietur: larigetur, V; largitur, N
**104** terram: terra, UE exercitui: exercitu, SGTQ terrorem: terrore, YSVUMA$^{1}$GH suscitatus: suscitatur, VUAGCQ
**105** et$^{1}$: *om* N nomine: nomen, AG et actu inmutato: *om* V actu: acto, YSU TCEQ veniat: veniet, N
**106** inveniuntur: inconveniuntur, MAG qui: quia, N regna: regnam, U quod: quem, YVUA$^{1}$GQ Acxyme: axime, SN notam: nota, U
**107** haec: hanc, YSUMA$^{1}$GH caritati: caritatis, G vestrae: *om* H primus: prius, UN; *tr ante* Evam, N
**108** Damnatus: + id est, G magnum: *om* H intulerit: intulit, MAGTCP abstemius: abstemus, SF a: an, G
**109** omnium: *om* YVUMAGC linguarum: *om* M

**4.** nomen habet Graece Teitan. **110** septimum nomen habet Latine Diclux, quo nomine per antifrasin expressum intellegimus antichristum, qui cum a luce superna privatus sit atque abscissus, transfigurat tamen se in angelum lucis, praesumens se dicere lucem. **111** de eadem nomina,

| | |
|---|---|
| I Euantas DCLXVI | V Antichristus DCLXVI |
| II Damnatus DCLXVI | VI Teitan DCLXVI |
| III Antemus DCLXVI | VII Diclux DCLXVI |
| IV Gensericus DCLXVI | VIII Acxyme DCLXVI |

**112** Hic est sapientia, qui habet intellectum, computet numerum 13.18
bestiae. numerus enim hominis est, id est, Christi, cuius nomen sibi facit bestia. quantum enim adtinet per singulas litteras, hunc numerum nomenque explevit, interpretatumque sic DCLXVI.

## MAGISTER LATERCULI HUIUS ET RATIO LITTERARUM

**5.** **1** Si scire vis numerum, si Latinus es, per litteras Latinas ingredere primum, et collige rationem, quantas vel quales litteras Latinas facit in numerum, qui per Latinam supputationem in cuncto volvuntur calculo, et in ipsas reperies nomina antichristi.

---

§ 110 *deficit* Y 5. 1 *incipiunt* Y T P, *deficit* Q

---

**4.** Teitan: teytan, MAGCH; taitan, U

**110** Diclux: diclus, VUAGC quo: quod, G nomine: nomen, UG expressum: expressu, HE antichristum: antichristus, SU tamen se: *pr* SUMF; *om* tamen, E angelum: angelium, V lucem: lumen, U

**111** eadem: eisdem, CQ; adem, A; eodem, NF nomina: nominibus, CQ; nomine, NF; + DCLXVI, G Teitan: teytan, MAGTCH Diclux: diclus, VUAGC Acxyme: axyme, NQ; acxime, SVUCF

**112** hominis: homini, H interpretatumque: interpretaturque, MAH *hic tabula I,* SVUAGCNPEQ; *deficit* YT; *sequitur tabula II,* AGTC

**5.** **1** si[1]: *om* U vis: + retrofolii scriptum in arcis, AGTC Latinas[2]: latinus, YSVUTF numerum[2]: numero, NPHEF qui per: per quia, U Latinam: latinas, U supputationem: suppotationem, Y volvuntur: volluntur, A ipsas: ipsis, SV[2]MGHEF nomina: nomen, YSA[1]GPHE antichristi: antichristo, SVUA[1]P

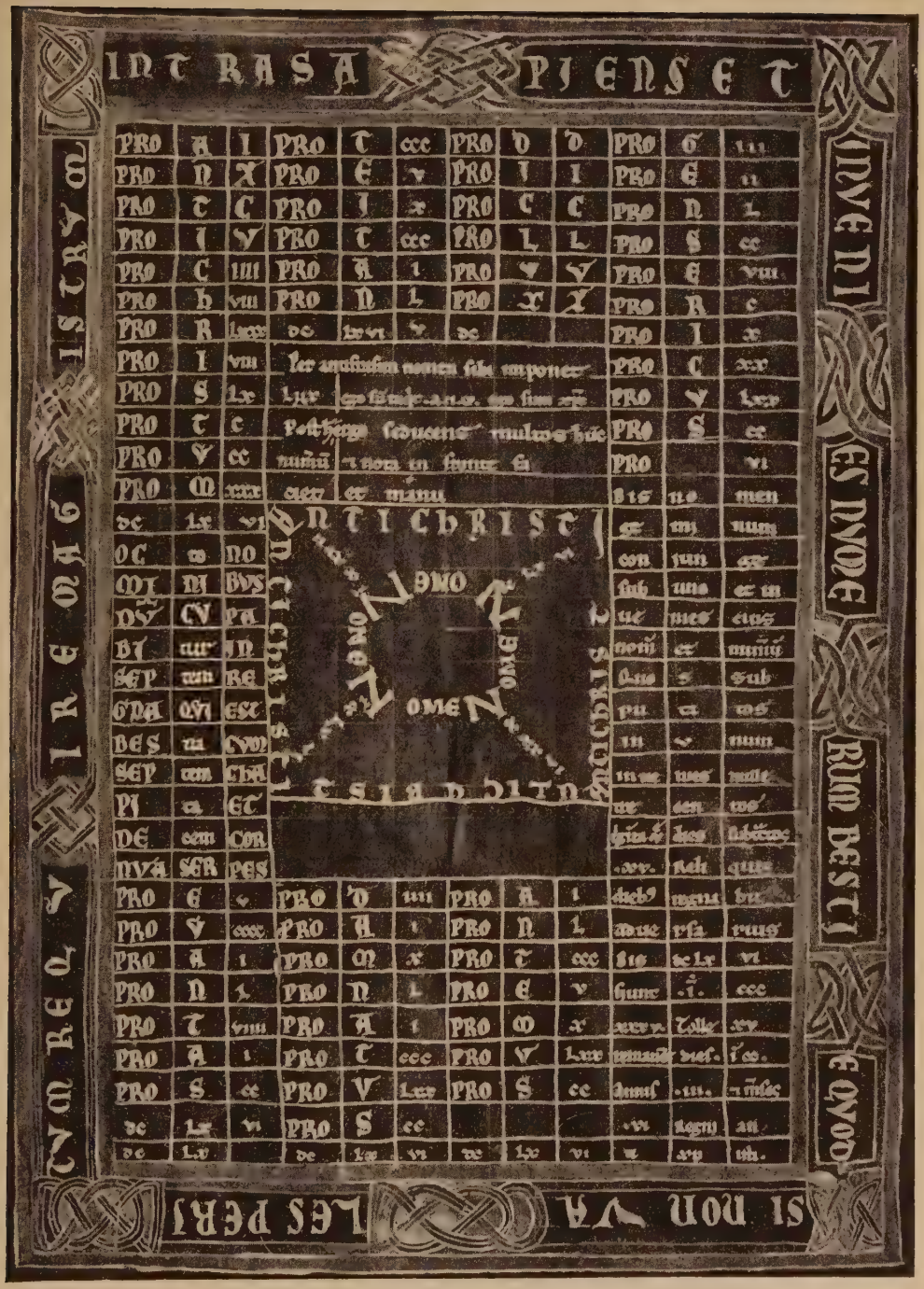


TABULA I: Paris, B. N. Nouv. acg. Lat. 1366, f. 114 v.

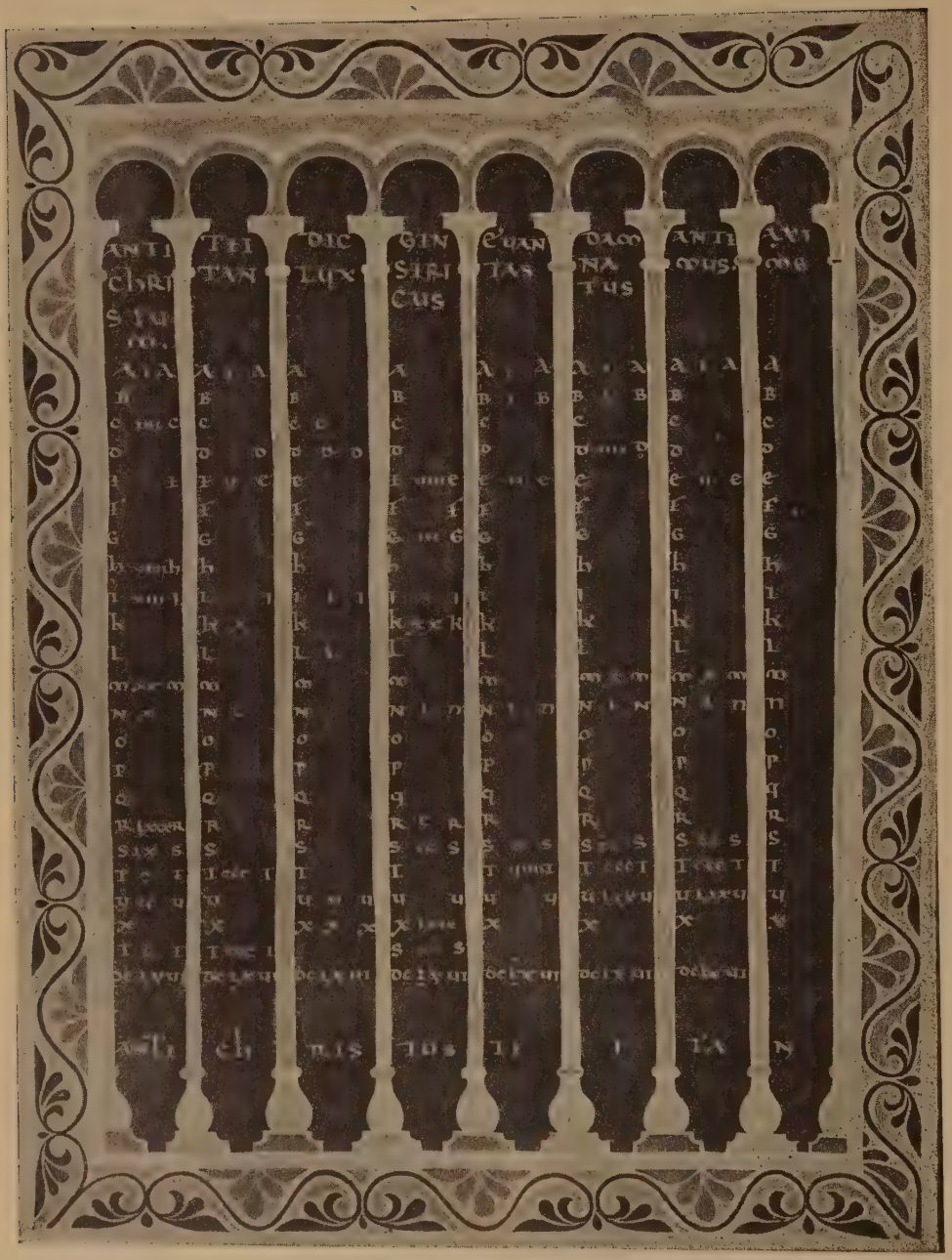

TABULA II: Paris, B. N. Lat. 8878, f. 172 r.

**5.** **2** quod sunt numero sex, id est, Diclux, quod derivato vocabulo dicitur Diclux, quia per septem regna septem nuncupabitur nomina, et suum nomen interpretantur sancti per numerum litterarum, unusquisque per suam linguam, ut sicut Latinus per Latinas, Graecus per Graecas, ita cuncti per singulas, et dum tu Latinus numerum per Latinas cognoveris, sic per singulas recognoscas et in cuncta nomina in alfabeto sedecim reperies litteras, id est, A C D E G H I K L M N R S T U X, quia et sexto decimo anno legimus decepisse in paradiso Evam. **3** reliquas septem litteras in sua non invenimus nomina, id est, B F O P Q Y Z, quia et privatum eum cognoscimus esse a septiforme gratia, quas litteras, ut promisimus, caritati vestrae explanemus, et has abecedarias litteras in septem partibus faciemus esse distinctas. **4** in quas partes septem nomina bestiae recognoscas, excepto Acxime in quo facturus est notam et scripturas ad Asiam, et ubi in has abecedarias era, quam duplices reppereris litteras, ibi nomen et numerum esse intellegas, quae nomina singillatim ita denuntiamus.

## QUALITER COGNOSCATUR ANTICHRISTUS IN TOTO MUNDO, DUM REGNARE COEPERIT

**6.** **1** *Et datum est illi facere bellum cum sanctis, et vincere eos, et occidere* 13.7

---

**5.** **2** Diclux[1 2]: diclus, VUG interpretantur: interpretatur, NP suam linguam: sua lingua, YSUMA[1]GTPH numerum: numerus, U sedecim: si decem, H litteras: *om* N in paradiso: *om* PF Evam: eva, YSVUMGHE
**3** et[1]: *om* G gratia: gratiae, YSVUM; gratiam, G abecedarias: abcidarias, YSVM; abcedarias, A[1]NP (*id. quoque in* § 4)
**4** partes: *om* N excepto: *om* H Acxime: axyme, VCN[1]E; acsime, UP in quo: *om* U Asiam: asia, UA[1] quam: cum, SNPF reppereris: repperires, M; repperies, GTEF litteras: litteris, GT et[3]: *om* SVU *hic sequitur tabula II*, YSVUMNPHEQ

**6.** **1** dum: quum, AGTCF; *tr ante* in, HE regnare coeperit: receperit, V coeperit: cepit, H; + sic enim ait, N illi: *om* N vincere: vincet, GC occidere: occidet, T[2]C et occidere..... noluerint: *om* NP; + si enim pro sanctis ita dictum est. quid ergo de peccatoribus factum erit cum omnem potestatem acceperit. sciendum preterea est quia omnes quos in studio vite carnalis invenerit sub iugum (iugo *man* 2)

**6.** *eos.* vincet eos, quos sibi consentientes invenerit; occidet eos, qui ei consentire noluerint. **2** *accepit autem potestatem in omnem tribum et linguam et gentem, et adoraverunt eum omnes inhabitantes super terram, quorum nomina non sunt scripta in libro vitae agni, qui occisus est ante constitutionem mundi.* **3** *si quis habet aures audiendi, audiat,* quoniam *qui in captivitatem ducit, in captivitatem vadit; qui gladio interficit, gladio interficietur.* **4** instituet enim *terram et eos qui inhabitant in illa, ut adorent bestiam primam, cuius* 13.8 13.9 13.10 13.12

---

**6.** sue potestatis rapit; nunc vero sollicite previdendum est quid debeant facere qui eius amici nolunt esse; hinc iacobus ayt; qui voluerit amicus esse saeculi huius inimicus dei constituitur. aut putatis quia inaniter scriptura dicat ad invidiam concupiscit spiritus, qui habitat in vobis. maiorem autem dat gratiam; propter quod dicit; deus superbis resistit humilibus autem dat gratiam. subditi igitur estote deo. resistite autem diabolo et fugiet a vobis. adpropinquate deo et adpropinquabit vobis; emundate manus peccatores et purificate corda duplici animo. miseri estote lugete et plorate; risus vester in luctu (luctum, P) convertatur et gaudium in merore; humiliamini in conspectu domini (Dei, P) et exaltabit vos; nolite detrahere de alterutrum fratres qui detrayt fratrem suum aut qui iudicat fratrem, detrait lege et diiudicat legem. si autem iudicas legem, non es factor legis, sed iudex. unus enim legislator et iudex qui potest perdere et liberare; tu autem quis es qui iudices (iudicas P) proximum tuum; ecce nunc quid dicis. odie aut crastinum ibimus in illam civitatem et faciemus (faciebimus *man* 1) quidem ibi annum et mercabimus et lucrum facie.. mus qui ignorabitis (ignoratis P) quid sit in crastino (crastinum P) quae enim est vita vestra; vapor est ad modicum parens deinceps exterminabitur pro ea (eo P) ut dicatis; si dominus voluerit aut si vixerimus faciemus hoc aut illut. nunc autem exultatis in superbiis vestris; omnis exultatio talis vana est; scienti igitur bonum facere et non facienti peccatum est illi. agite nunc divites plorate ululantes in miseriis que adveniunt vobis. divitiae vestrae putrefacte sunt et vestimenta vestra a tineis comesta sunt; aurum et argentum vestrum eruginavit et erugo eorum in testimonium vobis erit. et manducabit carnes vestras sicut ignis; tesaurizatis in novissimis diebus. ecce merces operariorum, qui mensuerunt regiones vestras qui fraudatus est a vobis clamat. et clamo reorum in aures Domini Sabaoth introivit. epulati estis super terram et in luxuriis enutristis corda vestra (Jacob. 4.4-5.5). hos tales absque ulla retractione sibi subiugabit, dum regnare caeperit antichristus; dicat ergo Apocalipsis, NP vincet: vincere, HF occidet: occidere, H

2 potestatem: potestate, Y tribum: tribuum, U adoraverunt: adorabunt, NPHE$^2$F eum: *om* NP non sunt: *tr* NP occisus est: occisi sunt, VA$^2$GT constitutionem: constitutione, A$^1$T

3 captivitatem$^1$: captivitate, NP gladio$^2$: *pr* in, GT

4 instituet: instituit, NP inhabitant: habitant, YSUE cuius: + mortis, NP

**6.** *curata est plaga mortis eius.* **5** *et faciet signa magna, ut etiam ignem* 13.13
*de caelo faciet descendere in terra coram hominibus; et seducet inha-* 13.14
*bitantes terram propter signa, quae permissa sunt ei facere in conspectu bestiae.* **6** *et praecipiet habitantibus terram, ut faciant imaginem bestiae,* sicut fecit Nabuquodonosor, et adorent eam omnes tribus et lingua. **7** et datum est illi, ut det spiritum imaginibus bestiae, ut tamquam homo loquatur imago; et faciet ut quicumque non adoraverit ipsam imaginem occidatur; **8** et tunc faciet omnes parvulos et magnos et servos et dominos, pauperes et divites, ut accipiant caracteres in manu dextera aut in frontibus, quia nemo poterit emere aut vendere, nisi qui habuerit notam aut nomen bestiae. **9** hic est sapientia; qui habet intellectum, computet nu- 13.18
merum bestiae. numerus enim bestiae numerus nominis eius est, et numerus eius fiunt DCLXVI. **10** proinde Dominus noster Iesus Christus admonens ecclesiam suam ait: *orate ne fiat fuga* Mt.
*vestra hieme vel sabbato;* cum tempus antichristi venerit et ecclesia 24.20
persecuta ab eo fuerit, sancti solitudines et deserta sectantur. (8ª et tunc fiet tam omnes principes terrae quam etiam pusillos,

§ 6 *deficit* P § 8 *deficit* A

**6.** mortis eius: *om* NP
**5** faciet²: faciat, A²TC descendere: *tr ante* de, N terra: terram, A²TEF seducet: seducere, YSVUMH inhabitantes: habitantes, GTE signa: *om* NP permissa: praemissa, YVME¹; praemissae, G
**6** terram: *pr* in, YMNHE
**7** est: + enim, N illi: illic, M imaginibus: imagini, HE; imaginis, N ut²: *om* N
**8** §§ 8-10 *om* Y¹H(E)(F)O magnos: maiores, N servos: dominantes, N et⁴: ac, UGC dominos: principes, N pauperes: et liberos, N et⁵: ac, SUBGN divites: servos, N ut accipiant: precipiet, N dextera: dexteram, U; + ℞, SN vendere: vindere, V bestiae: + vel numerum nominis eius, N
**9** hic..... bestiae: *om* GT nominis: hominis, C
**10** proinde..... ait: pro hac enim persecutione novissimi certaminis admonens dominus servos suos ayt, N fiat: fugat, V cum tempus: tempore autem, N venerit et: que fuerit, N ecclesia: + id est sanctorum populorum, N persecuta..... sectantur: in solitudinem hierico congregabitur et tunc arabie montes et silvas petunt, et non solum ibi sed etiam per omnem mundum loca silvosa et montuosa inaccersibilia omnes sancti sectabuntur, N fuerit: *om* GT solitudines: solitudinis, V
8ª §§ 8ª-10ª *om* MN fiet: faciet, T²E; fient, C pusillos: pupillos, T

**6.** dominos et servos, divites et pauperes, accipere caracteres in manu dextera aut in frontibus, quia nemo poterit emere aut vendere, nisi qui habuerit hanc caracterem ☧ et numerum nominis eius, id est, DCLXVI. **10**[a] proinde Dominus ait: *orate ne fiat fuga* Mt. *vestra hieme vel sabbato.* tempore autem antichristi ecclesia fugitura 24.20 est in solitudine Gerico et Arabiae, qui fuerint tempore Eliae firmati).

**11** Antichristus enim, quum venerit, legem priscam et circumcisionem adnuntiabit. cogendum est omne genus hominum Iudaicae legis observationem adtendere. electi vero et sancti spirituales, qui antichristo non sunt crediturі, fugient hanc persecutionem, et in solitudine morabuntur, sicut in hoc libro plenissime disputandum est. ideo monet salvator orandum nobis, ut in iugo persecutionis nostrae non sit hieme vel sabbato ipsa fuga. **12** si enim hieme fuerit inquisitio nostra, ut comprehendamur a persecutoribus, humana fragilitas corpus frigore sustinere non poterit. ubicumque enim ad homines accedere volueris frigoris iniuriam declinans, continuo occupandus eris. **13** talem enim erit decretum antichristi per universam terram, ut, qui non habuerit hunc caracterem ☧ in fronte et in manu dextra, comprehendatur et ipsi praesentetur. sancti vero, qui tunc solitudines montium et silvarum occulta sectabuntur, ad nullum hominem accessuri erunt, ne occupentur, et ideo dicit orandum nobis, ne fuga nostra hieme fiat,

---

**6.** manu: manum, V ☧: *om* V[1]H et[4]: aut, F id est: *om* YSVUBTC DCLXVI: bestiae, E; + § 9, EF

**10**[a] proinde..... sabbato: proinde..... sabbato, *ex* § 10, E fiat: fugat, V fugitura: figuratura, VGT; figurata, F; fugitiva, C Gerico: yerico, TH; iherico, CF fuerint: fugerint, H; fuerant, C

**11** antichristus: antichristi, H adnuntiabit: + et sabbatum iudaico more colere suadebit et omnia legis precepta per moysen data adnuntiabit et, N adtendere: tenere, N qui: + prius fuerint in regione firmati, N libro: + apocalipsis, N disputandum: declaratur, N nobis: + est, GT in[3]: *om* M ipsa: in, U fuga; *om* N

**12** si: sic, YVUTF a persecutoribus: *om* Y[1]NHF humana: humane, HEF frigore: frigoris, T[2]C volueris: voluerit, S declinans: declinas, VBT occupandus: occupandos, U eris: erit, SN

**13** talem: tale, TCN erit: *om* N qui non: nisi qui, N hunc caracterem: signum, N ☧: *om* TCH fronte: frontem: U dicit: *om* H

**6.** et venti asperitatem frigoris ad homines temporis illius comprehensi et occupati antichristo praesentemur. **14** sabbatum autem observatio legis erit, quia non erat licitum in lege via ambulare, aut aliquid opus facere servile. si quis autem tempore antichristi ambulantem aut aliquid opus facientem invenerit in sabbato, velut legis praevaricatorem et transgressorem praeceptorum offert antichristo. **15** diximus enim antichristum iussurum esse, ut Iudaica lex a cunctis hominibus observetur, et teneretur in tantum, ut usque ad mortem vindicetur. **16** unde in Psalmis praevidens futura propheta David orabat dicens: *ut destruas inimicum et de-* Ps. 8.2
*fensorem.* **17** ipse enim antichristus, cum impurissimus sit, castitatem et sobrietatem praedicaturus est, quia neque potator vini erit neque ullum genus mulierum ad eum accessum amoris causa habebit. et per hoc populum seducit, et adversarius religionis et vindicator legis erit. et ita inimicus ecclesiae et defensor Iudaicae legis apparebit. **18** verum si ad spiritualem intellectum referas, *orate ne fiat fuga vestra hieme vel sabbato. hieme* quod dicit, id est, Mt. 24.20
ne fides tua refrigescat, ut ad gentilitatem revertaris. **19** sicut et salvator dicit, quod in illis diebus *abundante iniquitate refrigescere* Mt.
habet *fides multorum. sabbato* autem quod dicit, id est, ne frige- 24.12
scente fide in Iudaismo consentias, et ex praecepto antichristi sab-

---

**6.** frigoris: et frigore, $Y^2$UMBT ad homines: ab hominibus, $Y^2U^2BT^2C$
**14** autem[1]: *om* G; + quod dicit, NE quia..... servile: *om* N via: viam, VUBGTCF si: *pr* et, N quis: aliquis, G autem[2]..... facientem: te sabbatum ambulantem, N ambulantem: deambulantem, HE aut[2]; *om*, H opus facientem: *tr* BGTC in sabbato: *om* N offert: offeret, NE
**15** ut: + in, YSVUMGT[1] Iudaica: iudica, U; *om* N lex: lege, $Y^1$PF; *om* N et teneretur..... vindicetur: *om* N teneretur: veneretur, SVBT mortem: morte, V
**16** Psalmis: psalmista, N praevidens: *om* N futura: *om* N orabat: orat, N dicens: *om* N
**17** antichristus cum: + inimicus sit ut defensorem se legis esse dicturus est et, N et sobrietatem..... apparebit: simulabit et desiderium mulierum non cognoscet et hoc facit per quod sanctos seducere possit, N quia: quasi, GT ullum: ullus, YVMC ad eum: *om* U accessum: accessurum, BG causa: causam, SVUT Iudaicae: iudaica, H
**18** intellectum: intellegentiam, N orate: + ait, N
**19** in: *om* BTC abundante: abundantem, S iniquitate: iniquitatem, SVUG dicit: + ne fiat fuga vestra, N in[2]: *om* H antichristi: antichristo, G

6. batum colas. 20 haec praecepta antichristi nullus evadere poterit, nisi qui sanctam trinitatem unum Deum crediderit, et in unum catholicam atque apostolicam ecclesiam inventus fuerit, et paupertatem apostolicam contentus, nihil in hoc mundo praeter Christum amaverit, et plus de tribulatione huius saeculi quam de prosperitate gavisus fuerit, et tam principes huius saeculi quam etiam amatores mundi tota mentis intentione evitaverit, et die noctuque in lege Domini meditaverit, et vita contemplativa et solitudinem delectaverit. 21 ceteros vero quos carnales et amatores huius saeculi invenerit, absque ulla reluctatione sub iugum suae dicionis rapit.

## DE ANTICHRISTO

7. 1 Qualiter imperatorem tollat Romanum et ipse sumat imperium. beatus enim Augustinus in libro civitatis Dei sententiam exponens Pauli apostoli, ubi Thessalonicenses recorrigit, quia putabant quod tempore Pauli apostoli esset dies iudicii, scripserat enim eis in prima epistula, dicens de adventu Domini: 2 *nos qui vivimus, qui residui sumus, in adventu Domini non praeveniemus eos, qui antea dormierunt;* 3 et paulo post: *deinde nos qui vivimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in nubibus;* 4 quam ob I Thes. 4.14

---

§§ 20-21 *om.* N

*add. hoc capitulum ad fin. praef. lib. sec.* A G T C D R, *quos MSS hic citavi* a g t c d r

---

6. 20 crediderit: crediderat, U et in..... apostolicam[1]: *om* H ecclesiam: ecclesia, H contentus: contemtus, YSMTF et[2]: *om* H de prosperitate..... quam: *om* BGT prosperitate: prosperitatem, YSVH et die..... meditaverit: *om* HE vita contemplativa: vitam contemplativam, UTEF
21 ceteros: ceteris, U ulla: illa, M; *om* BT

7. 1 *om cap. 7.1-32* NHEFO(APQ *in lac*) et ipse sumat imperium: *om* V sumat: summat, Ma; sumet, dr Augustinus: agustinus, YSVGa[1]
2 adventu: adventum, Tg praeveniemus: pervenimus, GTt; + ante, S[2] antea: ante ea, V
3 qui[2]: *om* UG relinquimur: reliquimur, YSVUMGa[1]

**7.** rem secundam scribens epistulam, quam beatus Augustinus ita exponens ait: 5 multas evangelicas apostolicasque sententias de divino isto iudicio novissimo video mihi esse praetereundas, ne hoc volumen in nimiam longitudinem provolvatur; 6 sed nullo modo est praetereundus apostolus Paulus, qui scribens ad Thessalonicenses; 7 *rogamus*, inquit, *vos, fratres, per adventum Domini nostri Iesu Christi, et nostrae congregationis in ipsum; ut non cito moveamini mente, neque perterreamini, neque per spiritum, neque per verbum, neque per epistulam, tamquam per nos,* 8 *quasi instet dies Domini. ne quis vos seducat ullo modo;* 9 *quoniam nisi venerit refuga primum, et revelatus fuerit homo peccati, filius interitus, qui adversatur, et superextollitur supra omne, quod dicitur Deus, aut quod colitur, ita ut in templo Dei sedeat, ostentans se tamquam sit Deus.* 10 *non retinetis in memoriam, quum adhuc essem apud vos, haec dicebantur vobis?* 11 *et nunc quid detineat scitis, ut reveletur in suo tempore.* 12 *iam enim mysterium iniquitatis operatur. tantum qui modo tenet, teneat, donec de medio fiat;* 13 *et tunc revelabitur iniquus, quem Dominus Iesus Christus interficiet spiritu oris sui, et evacuabit inluminatione praesentiae suae;* 14 *eum, cuius est praesentia secundum operationem Satanae, in omni virtute, et signis, et prodigiis mendacii, et omni seductione iniquitatis his, qui pereunt; pro eo, quod dilectionem veritatis non receperunt, ut salvi fierent.* 15 *et ideo mittet illis Deus operationem erroris, ut credant mendacio; et iudicentur omnes, qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati.* 16 nulli dubium est eum de antichristo ista dixisse, diemque iudicii

De civ. Dei, 20.19

II Thes. 2.1-12

---

**7.** 4 Augustinus: agustinus, YGTa$^1$g
5 video: *tr post* esse, GTCr
6 sed: + in, Mag$^1$
7 et: ut, gcd in: + id, T$^2$Ctc per$^1$: *om* Y$^1$Sa$^1$r nos: + nullam, U$^2$a$^2$; + missam, GTtd$^2$r$^2$
9 qui: que, YSVgr; *pr* que, cr in: *om* SU$^1$ ostentans: ostentas, VT
10 memoriam: memoria, TCtr vobis: nobis, Ma
11 scitis: scitatis, S$^1$; sanctitatis, UG ut: *om* YUMa
14 praesentia: praesentie, YSGr omni: omnis, SV; omnes, U pereunt: preerunt, UMadr
15 mittet: mittit, V illis: illos, MC sed consenserunt iniquitati: *om* M
16 ista: ita, M eum: *om* S diemque: dieque, Ta$^1$; denique, Gr iudicii: + praenotasse, cdr

7. (hunc enim appellat diem Domini) non esse venturum, nisi ille prior venerit, quem refugam vocat, utique Domino Deo. 17 quod si de omnibus impiis merito dici potest, quanto magis de isto! 18 sed in quo templo Dei sit sessurus, incertum est; utrum in illa ruina templi, quod a Salomone rege constructum est, an vero in ecclesia. 19 non enim templum alicuius idoli aut demonis templum Dei apostolus diceret. unde nonnulli non ipsum principem, sed universum quodam modo corpus eius, id est, ad eum pertinentem omnium multitudinem, simul cum ipso suo principe hoc loco intellegi antichristum volunt; 20 rectiusque putant etiam Latine dici, sicut in Graeco est, non in templo Dei * sedeat, tamquam ipse sit templum Dei, quod est ecclesia; sicut dicimus: 21 sedet in amico, id est velut amicus, vel si quid aliud de isto locutionis genere dici solet. 22 quod autem ait: *et nunc quid detineat, scitis*, id est, quid sit in mora, quae causa sit dilectionis eius, *ut reveletur in suo tempore*, scitis; 23 quoniam scire illos dixit aperte hoc dicere noluit. 24 et ideo nos, qui nescimus quod illi sciebant, pervenire cum labore ad id, quod sensit apostolus, cupimus nec valemus; 25 praesertim, et illa, quae addidit, hunc sensum faciunt obscuriorem. 26 nam quid est; *iam enim mysterium iniquitatis operatur; tantum qui modo tenet, teneat, donec de medio fiat; et tunc revelabitur inimicus*? 27 ego prorsus quid dixerit me fateor ignorare. suspiciones tamen hominum, quas vel audire vel legere potui, non tacebo. 28 quidam putant hoc de imperio

II Thes. 2.7

§ 22 *deficit* U

7. prior venerit: prevenerit, Ma
17 omnibus: hominibus, S
18 in quo: iniquo, G a: *om* Sad[1]; ad, GT
19 alicuius..... Dei: *om* U demonis: demones, V apostolus: apostolos, V quodam modo: quem ad modum, V ad: *om* Sad eum pertinentem: *tr* cdr principe: principem, SVU
20 rectiusque: rectius quem, Cr dici: dicit, YM templum Dei: *om* M
22 dilectionis: dilationis, T[2]tcd[2]r scitis: sanctitatis, SUG
23 hoc: + quod, crd
24 ad id: *om* SVGC; aut id, cr
25 addidit: addit, VTCr
26 qui: quid, S tenet: *om* V tunc: *om* Gr
27 potui: *pr* non, SVGTr

7. dictum fuisse Romano et propterea Paulum apostolum non id aperte scribere voluisse, ne calumniam videlicet incurreret, quod Romano imperio male optaverit, quum speraretur aeternum; 29 et hoc quod dixit: *iam enim mysterium iniquitatis operatur*, Neronem voluerit intellegi, cuius iam facta velut antichristi videbantur. 30 unde nonnulli ipsum resurrecturum et futurum antichristum suspicantur; alii vero nec occisum putant, sed subtractum potius, ut putaretur occisus, et vivum occultari in vigore ipsius aetatis, in qua fuit, quum crederetur extinctus, donec suo tempore reveletur et constituatur in regnum. 31 sed multum mihi mira est haec opinantium tanta praesumptio. illud tamen, quod ait apostolus: *tantum qui modo tenet, teneat, donec de medio fiat*, non absurde ipso Romano imperio creditur dictum, tamquam dictum sit; 32 tantum quo modo imperat, imperet, donec de medio fiat, id est de medio tollatur. et tunc revelabitur iniquus. quem significari antichristum nullus ambigit.

## STORIA DECIMI SIGNI

T. 14. 1 Et vidi, et ecce agnus stans in montem Sion, et cum eo centum quadraginta quattuor milia, habentes nomen eius, et nomen patris eius scriptum in frontibus eorum. 2 et audivi vocem de caelo, sicut vocem aquarum multarum, et sicut tonitrui magni. et vocem quam audivi, sicut citharedorum citharizantium in citharis suis; 3 et cantant sicut canticum novum in conspectu throni, et in conspectu animalium, et in conspectu seniorum; et nemo poterat discere canticum, nisi centum quadraginta quattuor milia,

---

7. 28 id: + eo, TCr ne: nec, YMa[1]
29 et hoc: ex hoc, dr antichristi: antichristum, Gg
30 reveletur: relevetur, a; relevaretur, GT
31 qui: quo, Y ipso: *pr* de, MGTr
32 significari: significare, dr

T. 14. 1 patris: patri, H
2 tonitrui: tonitruum, SNE magni: magnum, N et[3]: *om* SVU quam: quem, SGT citharedorum: citharidorum, BGTC citharizantium: citharantium, N
3 discere: dicere, SCH

**T. 14.** qui empti sunt a terra. 4 hi sunt qui cum mulieribus inquinati non sunt. virgines enim sunt. hi sequuntur agnum, quocumque ierit. hi empti sunt ab initio Deo et agno, 5 et in ore eorum non est inventum mendacium. immaculati sunt.

## EXPLANATIO

**8.** 1 *Et vidi, et ecce agnus stans super montem Sion, et cum eo* 14.1
*centum quadraginta quattuor milia, habentes nomen eius, et nomen patris eius scriptum in frontibus eorum.* aperuit quae sit imitatio notae in fronte, dum Deum et hominem Christum dicit scriptum in frontibus ecclesiae. 2 *et audivi vocem de caelo, sicut vocem aqua-* 14.2
*rum multarum*; id est, centum quadraginta quattuor milium. aquae hoc loco sancti sunt. 3 *et sicut tonitrui magni: et vocem quam audivi,*
*sicut citharedorum citharizantium in citharis suis; et cantant sicut* 14.3
*canticum novum in conspectu throni, et in conspectu animalium, et in conspectu seniorum; et nemo poterat discere canticum, nisi centum quadraginta quattuor milia.* 4 non dixit, nemo posset audire aut dicere, sed discere. multi enim discunt semper discentes, numquam tamen ad scientiam veritatis pervenientes, nisi solum illa centum quadraginta quattuor milia, sicut dicit: *qui empti sunt a terra;* 14.4
*hi sunt qui cum mulieribus inquinati non sunt*, id est, mulieribus inlicitis iuncti non sunt. 5 qui enim licite mulieribus iunguntur, non inquinantur. masculos autem solos dixit, id est, fortes contra diabolum. isti habent citharas in manu, id est, corda laudantium.

---

T. 14. 4 *deficit* N 8. 1 *incipiunt* U P Q

---

**T. 14.** 4 virgines enim sunt: *om* V
5 et: *om* V est: sunt, $H^1$
**8.** 1 Christum: christi, V
2 aquae: adque, S
3 tonitrui: tonitruum, SVUBPE magni: agni, VUBE et²: *om* VU cantant: cantabant, $BT^2CQ$ discere: dicere, $SVUCP^1HQ$
4 audire: audico, M discunt: dicunt, PH solum: soli, V cum: *om* MGCP
5 isti: + non, BC manu: manum, U id est: isti, M

**8.** **6** cithara enim corda extensa in ligno est. per lignum crux intellegitur. per corda caro in cruce adflicta, id est, in penitentia paene mortua, ut apostolus ait: *Christo confixus sum cruci. vivo autem* Gal. 2.19 *iam non ego, vivit vero in me Christus.* **7** masculos diximus, sed in masculo significatur et femina, quae inlicito viro mixta non fuerit, et quia omnes in masculum generantur. **8** *virgines enim* 14.4 *sunt*, virgines omnes penitentes dicit, id est, castos et pudicos, sicut apostolus omni ecclesiae scribit. *spondidi sponsare vos uni* II Cor. *viro virginem sanctam.* 11.2

**9** *Hi sequuntur agnum quocumque ierit.* numquid illi, pueri qui putantur aut virgines, Christum tantum sequuntur in quocumque duxerit? sed omnes, quos ad penitentiam vocaverit; *sed* 14.4 *hi empti sunt ab omnibus ab initio Deo et agno.* **10** ab Adam, ex quo iusti de flammis saeculi redimuntur, etiam antequam Christus veniret, redempti sunt, et multi ante adventum Domini misericordia liberati sunt, sicut *tres pueros* legimus *de fornace ignis ardentis li-* Dan.3.49 *beratos*, et nunc sanguine suo mundum redemptum; multi per eius liberantur exemplum; plerique lapsi per culpam redintegrantur per penitentiae fructum, de quibus dicit: *et in ore eorum non est* 14.5 *inventum mendacium. immaculati sunt.* **11** non dixit non fuit in ore eorum mendacium, sed *non est inventum*, sicut apostolus dicit: *et haec quidem fuistis aliquando, sed lavati estis.* **12** et iniquitas I Cor. 6.11 iusti non nocebit ei; qua die conversus fuerit ab iniquitate sua, et poterit esse virgo, et dolus in ore eius non inveniri. qualem Dominus enim invenerit, cum vocat, talem pariter et iudicat. quo

---

ligno, § 6, *incipit* N *a* quia, § 7, *ad* non dixit, § 11, *deficit* N

---

**8.** **6** caro: *pr* vero, BGC mortua: mortuo, M
**7** masculos: masculus, G omnes: *om* U¹ masculum: masculo, Y
**8** penitentes: penites, H omni: omnis, U spondidi: spondi, HF; despondi, BC sponsare: desponsare, PF vos: *om* H
**9** quocumque: quodcumque, U Christum: christi, P; *tr post* tantum, EFQ duxerit: dixerit, V penitentiam: penitentia, G sed²: *om* PHEF
**10** sunt..... Domini: *om* G exemplum: exemplo, S immaculati: maculati non, G; + enim, M
**12** inveniri: invenietur, CQ Dominus: *tr post* invenerit, NPHEFQ quo: quae, N¹; quem, N²

**8.** novissimo die invenerit, damnat aut coronat. **13** apertius Deus promittit non solum infantibus, sed omnibus recte credentibus, et recte in caritate et patientia viventibus, et digne penitentibus, non inveniri linguam mendacem, sicut dicit: *et timebunt a facie* Zeph.
*Domini reliquiae Israel, et non facient iniquitatem, nec loquentur* 3.13
*mendacium, et non invenietur in ore eorum lingua dolosa.* **14** sicut de Domino scriptum est: *peccatum non fecit, neque dolus inventus* I Pet.2.22
*est in ore eius.* peccatum non fecit, quia sine peccato vixit. dolus in eo non est inventus, quia neque ecclesia dolum habuit, quem induit; quia, si ecclesia sine dolo est, Christi vestimentum est. **15** quod si dolum habet in lingua, ecclesia non est, quia in mendacio est. ecclesia vero sine mendacio est, quia in caritate est, et in lumine manet, et Deus in illa manet. **16** sic apostolus *Christum* II Cor.
dicit *peccatum non fecisse. propter nos peccatum fecisse,* id est, nostra 5.21
peccata habuisse; ipsa in eo inventa non sunt ! **17** nam sine ista separatione superfluum est, ut credamus Christum peccatum fecisse. peccatum non fecit. dolus in eo non est inventus; quod est peccatum, hoc dolus. **18** hic est agnus mansuetus et sine dolo, *stans super montem Sion.* stare super montem, id est, ecclesia dici- 14.1
tur, quia surgere nos et excitare ad penitentiam cohortatur. **19** stare enim pugnantis est, et bene stare dicitur, qui cum bestia in pugna certare perhibetur. pro peregrinatione autem praesentis saeculi ecclesia Sion dicitur, eo quod ab huius peregrinationis longitudine posita promissionem rerum caelestium speculetur. **20** et propterea Sion speculatio nomen accepit, quia corporaliter terrena

---

**8.** **13** promittit: promittitur, SU reliquiae: reliquies, $P^1H$; reliqui, $BT^2$; reliquiis, GC nec: neque, HQ
**14** sicut: sic et, PHEFQ de: *om* $H^1$ ecclesia$^1$: ecclesiam, SUMGT quem: quam, TC si: *om* $SMN^2H$ ecclesia$^2$: + est, NPHFQ dolo: dolum, V Christi: *pr* et, NPHEQ
**15** ecclesia$^2$: ecclesiam, VU
**16** propter nos peccatum fecisse: *om* BGTC id est: *tr ante* propter, MF; *om* VU
**17** sine: si in, NP in eo: *tr post* est, NP; *om* G
**18** montem$^2$: + syon, NP ecclesia: ecclesiam, M
**19** in pugna: pugnare, G in: *om* VUMB peregrinationis: peregrinationes, V longitudine: longitudinis, G promissionem: promissione, YSVUMBGT
**20** Sion: + id est, NP

8. deserens, spiritu et mente in contemplatione perseverans, semper ad superiora tendit. 21 hic vero Sion dicitur, et in futuro Ierusalem caelestis nuncupatur, quamvis et in hoc saeculo ecclesia Ierusalem dicatur. sed ista Ierusalem servit cum filiis suis; et *illa* autem, *quae sursum est, libera est, quae est mater omnium nostrorum.* Gal. 4.26 22 de ista Ierusalem dictum est: *Ierusalem, quae occidis prophetas, et lapidas eos, qui ad te missi sunt.* Mt. 23.27 de illa Ierusalem dictum est: *laetare sterilis, quae non paris, quia multi filii desertae magis quam eius, qui habet virum.* Is. 54.1 23 Ierusalem vero Latine visio pacis interpretatur. ergo ecclesia hic pacem habere non potest, quia in certamine persecutionis est. in ista Ierusalem cum bestia commoratur, et pseudopropheta. hic habet pacem, quia pro futura non laborat. 24 ista Ierusalem est sub pedibus mulieris, quae lapidat prophetas et occidit eos, qui ad illa mittuntur. in ista Ierusalem per membra crucifigitur, et agnus cotidie immolatur, 25 quia pacem in hoc mundo habere non potest, qui cotidie patitur. pro futura vero pace Ierusalem hic ecclesia, quae est mons Sion, cum agno speculatur, ut quandoque consummato labore in illa cum ceteris victoribus copuletur. 26 ibi enim absorta, id est, devorata omni adversitate pacem, quae est Christus, praesenti possidebit obtutu. hic facit finem, et recapitulat a tempore persecutionum in Africa gestarum.

§ 23 *deficit* P

8. semper: *om* S superiora: superioram, V
21 caelestis: caelesti, YSVUMT; *tr ante* Ierusalem, CN$^2$ ecclesia: + in, UMTQ et$^3$: *om* NPH sursum: rursum, MP
22 Ierusalem dictum est: *om* YVUMBGT Ierusalem$^2$: + ierusalem, NP quae: quem, G ad: a, M sterilis: sterelis, SV qui$^2$: quae, GPQ
23 pacis: pace, G ecclesia: ecclesiam, SV commoratur: commorantur, G pseudopropheta: pseudoprophetae, S hic: hinc, G
24 ad: in, YSVUM illa: illam, GTCN$^2$E$^2$F
25 agno: magno, V speculatur: speculator, V; copulatur, EQ consummato: consummatio, VUMBG copuletur: coronetur, EF
26 omni: omnia, VUMB$^1$GT obtutu: obtutum, SVU

# LIBER SEPTIMUS

## STORIA EVANGELII AETERNI

**T. 14.** 6 Et vidi alium angelum volantem in medio caelo, habentem evangelium aeternum, ut evangelizaret habitantibus in terram, et in omni gente, et tribu, et lingua, et populo, 7 dicens: timete Dominum, et date ei claritatem, quoniam venit dies iudicii eius; et adorate eum, qui fecit caelum et terram, mare et fontes aquarum. 8 et angelus secundus secutus eum est dicens: cecidit, cecidit Babilon magna; quia de vino fornicationis eius biberunt omnes gentes. 9 et angelus tertius secutus est eos dicens in voce magna: si quis adorat bestiam, et simulacrum eius, et acceperit notam in fronte sua, aut in dextera sua, 10 et ipse bibet ex vino irae Dei mixti meri in poculo eius, et cruciabitur igni et sulfure in conspectu angelorum sanctorum, et in conspectu agni; 11 et fumus de tormentis eorum in saecula saeculorum ascendet. et non habent requiem die ac nocte, qui adorant bestiam et simulacrum eius, et si quis accipit notam nominis eius. 12 hic sustinentia sanctorum est, qui servant mandata Dei, et fidem Iesu. 13 et audivi vocem de caelo dicentem: scribe: beati mortui, qui in Christo moriuntur.

---

**T. 14.** 6 habitantibus: habitantes, N terram: terra, UC
7 dicens: dicentem, $B^2Q$ venit: veniet, SG et$^2$: *om* N
8 et angelus..... dicens: *om* G eum est: *tr* SVUM; *om* eum, BCNHQ magna: *pr* illa, NHEQ eius: *om* N
9 est: *om* MNE adorat: adoraverit, N et$^3$: *om* G notam: nota, YSVMHE
10 igni: igne, CN angelorum..... conspectu: *om* SVU sanctorum: suorum, G
11 de: et, SU; *om* V
12 servant: servat, GT

## EXPLANATIO

**1.** 1 *Et vidi*, inquit, *alium angelum volantem in medio caelo.* angelus nuntius dicitur; caelum ecclesia. *angelum volantem in medio caelo*, id est, praedicationem ecclesiae per omnem mundum discurrentem. 2 *habentem evangelium aeternum, ut evangelizaret habitantibus in terram, et omni gente, et tribu, et lingua, et populo, dicens: timete Dominum.* non dixit habentem evangelium et praedicantem in omni gente dicentem, sed ut praedicaret dicens. ad hoc enim uno in loco in Africa fit. ut notum sit, quid in omni gente fiat ecclesiae, quae in parte praedicat in Africa, ea ratione in omni gente sic praedicet, cum e medio istius saeculi Babilonis exierit, praedicavit et dixit: 3 *timete Dominum et date ei claritatem, quoniam venit dies iudicii eius; et adorate eum, qui fecit caelum et terram, mare et fontes aquarum. et angelus secundus secutus est dicens.* angelus secundus futura praedicatio est, cum aperuerit prophetia os suum in futura pace ad praedicandum. 4 *cecidit, cecidit Babilon illa magna.* Babilonem civitatem diaboli dicit; civitas diaboli populus eius est, et omnis corruptela et opera nequitiae, quem in persecutionem sui et humani generis exquirit. 5 nam sicut civitas Dei ecclesia est, ita e contrario civitas diaboli ista Ierusalem est, quem supra diximus, et Babilon, eo quod in hoc mundo in pace confusionis versetur; 6 sicut Dominus dicit: *ecce pono Ierusalem lapidem conculcabilem in omnibus gentibus.* et quum per Esayam de ruina Babilonis loqueretur, ita dicit: *haec est cogitatio, quam cogitavit*

14.6 14.6 14.7 14.8 14.8 Zach. 12.3 Is. 14.26

---

1. 1 *incipit* P

---

**1.** 1 ecclesia: + est, BGC
2 habitantibus: habitantes, G terram: terra, NP omni: *pr* in, SUTF praedicantem: praedicante, VE gente²: + et, NHEFQ; gentem, G dicentem: dicente, G praedicaret: praedicarent, BG uno: *tr post* loco, MBG; unum, V quid: quod, NP fiat: fiet, NP; + et, NP¹ ecclesiae: ecclesia, PF dixit: dicit, NP¹
3 venit: veniet, MTQ; veni, B secundus²: *om* G prophetia: propheta, VGP²FQ
4 Babilonem: babilon, CFQ eius: *om* H persecutionem: persecutione, MGPQ
5 est¹: *om* NPQ
6 Dominus: *om* U dicit¹: dixit NP est: *om* NP

1. *Dominus super totum orbem terrae.* 7 et quum Zacharias totius mundi iniustitiam videret, dictum est illi; quod in *Babilonem* ha- Zach. 2.7
beret sedem, id est, in populo diaboli, cuius interitum instare videns nostra ecclesia clamat: *cecidit, cecidit Babilon illa magna.* 8 duobus 14.8
modis repetit, quia duobus modis cadit, cum a Christo et ecclesia discedit. pro perfecto dicit, quod adhuc futurum est; sicut ante- quam Christum crucifigerent, dictum est: *diviserunt sibi vestimenta* Ps. 21.19
*mea*, quasi iam factum dicebat, quod adhuc futurum in Christo erat, quod nunc completum videmus. 9 ita intellegendum est nunc de Babilonia, quod est mundus iste; iam in conspectu Dei damnata est, quod praespicue in futuro damnata erit. 10 sed in initia ruinae Babilonis praespicue videmus, pace futura deiecto scismate, et discessionem per orbem celebratam.

11 *De vino fornicationis eius biberunt omnes gentes.* quum haec 14.8
civitas, quae putatur, ipsa biberit ex vino fornicationis omnium gentium, sic enim condita est, iam corruptae fuerunt omnes gentes fornicatione et omni inmunditia, et usque modo sint multae gentes, quae non sunt ipsius Babiloniae potestatis. 12 haec unam rem duobus modis dividit obscurandae rei causa. unde manifestum est omnes gentes sint ipsa civitas. qui bibit ex vino fornicationis, id est, omni opere inmunditiae, iniquitatis. 13 *et angelus tertius* 14.9
*secutus est eos dicens in voce magna : si quis adorat bestiam et simulacrum eius.* haec est novissimae persecutionis praedicationis, id est,

---

id est, § 13, *deficit* U

---

1. 7 Zacharias: zaccariae, NP illi: *om* M Babilonem: babilone, TQ interitum: interitu, HEF
8 repetit: reperit, H cadit: cecidit, G perfecto: fecto, $Y^1B$; + et facto, $SNP^1EFQ$ Christum: christus, V
9 praespicue: perspicuo, $CP^1Q$
10 in: *om* VUMNP initia: initio, TCF ruinae Babilonis: *tr* $Y^1$ praespicue: perspicue, CPQ pace: pacem, CNPF futura: futuram, $CP^3$ discessionem: dissessionem, NP celebratam: celebratum, YVQ; celebrata, G
11 ipsa: lapsa, M fornicationis: + eius, YSVUM fuerunt: fuerant, BGNPHE sunt: sint, $HE^2Q$ Babiloniae: babilonis, MTQ
12 unam: una, S
13 angelus tertius: angelum tertium, $SVU^1$ eius: *om* YSVUMBGTC praedicationis: praedicatio, N

**1.** tempore antichristi, brevitate temporis secuta. **14** *bestiam et simulacrum eius adorat*; id est, diabolum et populum eius et caput velut occisum, id est, sacerdotes sub Christi nomine intra ecclesia diabolo deservire. **15** *et acceperunt notam in fronte sua, et in dextera sua.* 14.9
*et ipse bibet ex vino irae Dei mixti meri in poculo irae eius.* dum dicit 14.10
*et ipse bibet*, ostendit esse alium, qui biberit; et quia duos populos diximus diaboli, unum foras ecclesiam, quod sunt infideles et gentiles, alterum intra ecclesia, qui solo nomine sunt Christiani, in opere vero non dissentiunt a gentilibus; pro hoc dicit *et ipse bibet ex vino irae Dei.* **16** dixerat enim ex vino fornicationis bibisse omnes gentes, et ne separaret eum, qui, licet gentibus visibiliter non miscetur, eandem tamen bestiam sub Christi nomine adorat, *et ipse*, inquit, *bibit* iram Dei.

**17** *Et cruciabitur igne et sulfure in conspectu angelorum sanc-* 14.10
*torum, et in conspectu agni, et fumus de tormentis eorum in saecula* 14.11
*saeculorum ascendet. et non habent requiem die ac nocte, qui adorant bestiam et simulacrum eius, et si quis accepit notam nominis eius.* **18** hic ostendit omnes omnino dixisse, tam vivos quam mortuos. cum autem dicit, *qui adorant bestiam, cruciabitur igne et sulfure*, vivos dicit. cum vero dicit *salire fumum de tormentis eorum, et non habere requiem die ac nocte*, mortuos insinuat. **19** *hic patientia sanc-* 14.12
*torum est, qui servant mandata Dei et fidem Iesu.* patientiam dixit sanctorum, id est, non accipere notam simulacri bestiae, sed notam ipsius veritatis agni; et neque adoret simulacrum, sed verum Christum. **20** erit enim tunc tempore antichristi pressura

---

**1.** brevitate: brevitatem. V
**14** adorat: *tr ante* et[1], NP et[2]: *om* YSVMBGTCE populum: populus, S[2]V ecclesia: ecclesiam, TE
**15** acceperunt: acceperit, S et[2]: *om* NP[1] et in dextera sua: *om* BG sua[2]: *om* FQ Dei: *om* MF mixti: mixtu, V ostendit: ostendet, NP[1] esse alium: *tr* NP diximus: dicimus, NP ecclesiam: ecclesia, NPHQ sunt infideles: sine fideles, V ecclesia: ecclesiam, SVTCF pro: post, NP et[7]: *om* NP
**16** separaret: separet, S et ipse..... Dei: *om* YSVMBGTC
**17** requiem: requie, V accepit: accipit, PQ
**18** adorant: adorat, NP cruciabitur: cruciabuntur, T[2]F sulfure: sulfore, G
**19** § 19-20: *om* H patientia: sapientia, G servant: servat, G dixit: dicit, MBGC simulacrum: + bestiae, VMTF

1. magna, qualis numquam fuit ab initio mundi; in qua pressura patientia et fides opus est servantibus praecepta Dei et fidem Christi. 21 *et audivi vocem de caelo dicentem: scribe: beati mortui, qui in* 14.13
*Christo moriuntur.* in hoc loco omnes sanctos dicit, tam viventes quam etiam sepultos. cum enim dicit *beati mortui*, sepultos dicit, quum vero dicit *qui in Christo moriuntur*, viventes ostendit, qui in cinere et cilicio versantur. 22 omne tempus inclusit dicens: qui mortui sunt et moriuntur plene in Christo. *a modo etiam dicit spiritus, ut* 14.13
*requiescant a laboribus suis. opera enim eorum sancta sequuntur cum eis.* 23 a modo ex quo dormierint vel resurrexerint, quia de fine ipsius persecutionis antichristi locutus est. hic facit finem et recapitulat a tempore pacis futurae.

## STORIA DE NUBE ALBA ET FILIO HOMINIS

T. 14. 14 Et vidi et ecce nubam albam; et super nubem similem filium hominis, habens in capite suo coronam auream; et in manu sua habebat falcem acutam. 15 et angelus exiit de templo, clamans voce magna sedenti super nubem: mitte falcem tuam et mete, quoniam venit hora metendi, quoniam matura facta est messis terrae. 16 et misit sedens super nubem falcem suam in terram, et messa est terra. 17 et alius angelus exivit de templo, quod est in caelo, et ipse habens falcem acutam. 18 et alius angelus de ara, habens potestatem super ignem; et clamavit voce magna habenti falcem acutam, dicens: mitte falcem tuam acutam, et vindemia botros vineae terrae, quoniam maturae sunt uvae eius. 19 et misit

---

T. 14. 14-20 *deficit* P

---

1. 20 pressura: + est, SV  Dei: *om* G
22 omne: omnem, YSVGE[1]  inclusit: + in Christo, UH
23 dormierint: dormierunt, GCHEFQ  resurrexerint: resurrexerunt, GCHEFQ

T. 14. 14 albam: alba, G  filium: filio, CH[2]  habens: habentem, GC
16 terra: terram, HE
17 alius: *om* G  exivit: exiit, M
18 terrae: tuae, HEQ

**T. 14.** angelus falcem suam in terram, et vindemiavit vineam terrae, et misit in torcular irae Dei illum magnum; **20** et calcatum est torcular extra civitatem, et exiit sanguis de torculari usque ad frenos equorum per stadia mille sexcenta.

## EXPLANATIO

**2.** **1** *Et vidi et ecce nubem albam; et super nubem similem filium* 14.14 *hominis.* nubem albam ecclesiam dicit in claritate patientiae suae fulgentem. filium hominis Christum dicit, qui suae ecclesiae possessor est. **2** haec nubs alba modo clarescet in passione, sed praecipue post persecutionum flammas in resurrectione albescit, cum coniuncta cum capite fuerit. *habens in capite suo coronam auream.* 14.14 **3** ipsi sunt viginti quattuor seniores cum coronis aureis. *et in manu* 14.14 *sua habebat falcem acutam*; id est, in opere suo potestatem maledictionis. **4** ipsa est enim falcis, de qua dicit angelus Zachariae: *haec maledictio, quae exiit in faciem totius terrae; propter quod omnis* Zach. 5.3 *fur ex hac usque ad mortem penas luet; et omnis periurus ex hac usque ad mortem penas luet.* **5** non enim fur et periurus gravius omnibus peccant, ut solos damnari diceret, sed fur et periurus hypocritae sunt, id est, illi sacerdotes quos in bestia caput velut occisum diximus. **6** sicut Dominus dicit: *qui non intrat per ianuam,* quod Jo. 10.1 est Christus, *sed ascendit per aliam partem, fur est et latro.* et iterum: *qui se dicunt Iudaeos esse, et non sunt,* sed mentiuntur. **7** et de 2.9

---

2. 1 *deficit* C, *incipit* U

---

**T. 14.** 19 terram: terra, EQ
20 calcatum: calcata, HQ civitatem: civitate, $N^1Q$ sexcenta: sescenta, Y
**2.** 1 claritate: claritatem, SU patientiae: patientiem, G
2 nubs: nubes, $UTCH^2F$ coniuncta: iuncta, PHEQ
3 sua: *om* VU habebat: *tr post* acutam, YVU falcem: + suam, VU
4 enim: *om* UM haec: + est, $NPHE^2FQ$ et omnis..... luet: *om* M periurus: peiurus, YSVG mortem: morte, V
5 periurus$^{1\ 2}$: peiurus, YSVMG, id est: *om* SM
6 dicit: ait, G ascendit: ascendet, V; + aliunde id est, S sed: se, H

**2.** sanctis hic dictum est: *iurabunt in Deum verum; omnis,* inquit, Is. 65.16
*fur et omnis periurus,* ut ostenderet non unum genus esse furti neque Zach. 5.3
periurii. **8** *et alius angelus exiit de templo, clamans in voce magna* 14.15
*sedenti super nubem: mitte falcem tuam, et mete, quia venit hora metendi, quoniam matura facta est messis terrae*; id est, consummata sunt peccata. angelus de templo clamans tamquam fili hominis modo est in ecclesia imperium Domini. **9** angelus nuntius est praedicationis. templum ecclesia est. filius hominis Christus est, qui non praespicua voce clamat, sed suggestione spiritus sancti, qui operatur in suo corpore, id est, in ecclesia dicens, iam tempus esse malorum anathemandorum, id est, discessionis faciendae et inimicorum persecutione tolerandae penitus auferendorum; id est, desiderat ecclesia diem iudicii esse et a malis omnibus separari.

**10** *Et misit sedens super nubem falcem suam in terram, et messa* 14.16
*est terra.* utique spiritualiter dicit, quia cum ecclesia a malis persequitur et patienter iniurias suffert, tunc illi superantur, tunc et inimicos premere dicitur, quoniam cum ecclesia traditur inimicis emendanda, ipsi inimici torquentur. **11** *et alius angelus exiit de* 14.17
*medio templo, quod est in caelo.* et quia angelum nuntium diximus, et caelum et templum ecclesia, alium angelum, quem dixit, exire de templo, alia est praedicatio de ecclesia. prima enim discessionis est et incohatio persecutionis; alia vero persequentis. **12** *et ipse* 14.17
*habens falcem acutam,* id est, eandem potestatem. hi duo angeli unum est et una potestas. *et alius angelus exiit de ara.* eadem 14.18
iussio Domini est de ecclesia. **13** *habens potestatem super ignem;*

§ 13 *incipit* C

**2.** **7** hic: *om* NPHEFQ
**8** exiit: exii, V fili: filium, SVU; filio, PHF
**9** angelus: angelum, SV est praedicationis: *tr* G suggestione: suggessione, YMN anathemandorum: anathemalizandorum, PH et[1]: *om* SV tolerandae: tolerando, G desiderat: desidera, N ecclesia: ecclesiam, YMHE omnibus: hominibus, H
**10** terram: terra, YF terra: terram, SVE et[4]: *om* U[1]H[1] emendanda: emendandi, UM
**11** medio: *om* BGNPHEFQ alium: *om* NP dixit: dicit, NP discessionis: dissesionis, SVP incohatio: in quo actionis, M alia[2]: *pr* est, U vero: + aperte, SNPHEQ; + a, VMBGT persequentis: sequentis, NPHEQ
**12** ipse: *om* G

2. quem ignem diversis modis significat. ipse est iste ignis, quem supra diximus, ex ore testium exisse, id est, verbum praedicationis. ipse est enim falcis, ipse gladius, ipse sermo, qui exiit ex ore ecclesiae.

**14** *Et clamavit voce magna habenti falcem acutam dicens: mitte* 14.18
*falcem tuam acutam et vindemia botros vineae terrae, quoniam ma-*
*turae sunt uvae eius. et misit angelus falcem suam in terram, et vin-* 14.19
*demiavit vineam terrae.* frequenter diximus angelum nuntium esse, id est, ecclesiae praedicationem, cui dedit Christus potestatem praesentia et futura ordinare et praevidere. **15** in *messe* et *vindemia* populum dicimus, qui modo non torquuntur per penitentiam. illuc vero sine dubio torquentur in gehenna. **16** qui habet falcem messoriam, ipse habet et vindemiatoriam, et qui dixit messori, *mete*, ipse et vindemiatori, *vindemia*. unum est enim et uno tempore fiet, id est, tempore antichristi, quando gravis pressura erit et incauta pressura non relaxabit, quousque finiatur in morte. **17** in messe et vindemia initium et finem ostendit unius pressurae. si autem sic est putandum, quod aperte et specialiter Christus visus est in nube alba, ut supra diximus; messor ergo qui est, aut post eum qui est vindemiator? nullus alius nisi ipse Christus. **18** et non specialiter, sed in suo corpore, quod est ecclesia, cui dedit hanc potestatem ligandi et solvendi, ut faciat per Christum quod voluerit. quod et Daniel vidit in hac vita *nubem* a Christi credulitate deferri, et *accipere regiam potestatem et omnem gentem terrae* se- Dan. 7.13 f.
cundum quamque nationem. **19** *et misit in torcular illum magnum* 14.19
*irae Dei.* quid est magnum dici, nisi superbum? nullus peccatus

---

2. **13** id est verbum praedicationis: *bis scr* G
**14** maturae: maturatae, YSVUBGTCE sunt: *om* M terram: terra NP
**15** messe: mense, GP dicimus: diximus, H qui: quo, GE$^1$ torquuntur: torquentur, P; torquitur, GC penitentiam: penitentia, GNQ illuc: illic, GC torquentur: torquetur, BC; *om* H$^1$
**16** qui habet: quam libet, H ipse: *om* N; *pr* et, GF habet: *om* G fiet: fiat, YVUM non: erit, M finiatur: finiantur, H
**17** qui$^{1\ 2}$: quis, NPQ
**18** a: ad, T$^2$P$^2$ credulitate: credulitatem, YSVUM; crudelitatem, GTCP$^2$E
**19** quid: quod, V superbum: superbiam, M; super unum, UP nullus peccatus: nullum peccatum, BTCPH$^2$

2. est maior quam superbia. non torcular magnum, sed illum magnum misit in torcular, id est, unumquemque superbum. 20 quod aperte hoc dictum est secundum sermonem Graecum, quem torcular feminini generis nuncupavit, et magnum masculini dixit. hoc torcular est retributio cuiusque peccati, quod unusquisque in corpore gessit.

21 *Et calcatum est torcular extra civitate.* haec civitas ecclesia 14.20
est. quum enim facta fuerit separatio inter malos et bonos, et reddiderit Christus unicuique secundum opera sua, tunc et torcular calcatur extra civitatem, id est, extra ecclesiam. facta discessione foris erit omnis homo peccati. 22 calcatio autem torcularis retributio est peccatorum, sicut dicit Iheremias: *excisa Ierusalem lacum* Thren.
*calcabit Dominus virginis filiae Sion.* 23 per Ioel vero ad hanc 1.15
novissimam vindemiam torcularis et calcationem peccatorumque plenitudinem sic suos pugnatores Deus hortatur, dicens: *clamate* Joel,
*haec in gentibus, sanctificate bellum, excitate pugnatores, concidite* 3.9 ff.
*aratra vestra in gladios, et falces vestras in lanceas.* 24 *qui inpotens est, dicat, quoniam valeo ego. congregamini et intrate omnes gentes in circuitu, et collegimini illic. qui mansuetus est, sit pugnator. exsurgant et ascendant omnes gentes in valle Iosaphat,* id est, in ecclesia; *propter quod ibi sedebo iudicare omnes gentes in circuitu.* 25 *mittite falces, quoniam adest vindemia. intrate, calcate, quoniam plenum est torcular. superfundunt lacus, quoniam repleta sunt omnia mala eorum. soni sonuerunt in valle iudicii, quoniam prope est dies Domini.* 26 *sol et luna contenebrescunt et astra occident fulgorem suum. Deus autem*

---

2. maior: maius, BTCP$^2$H$^2$F superbia: superbiam, TH$^2$ non: + in, EF torcular$^2$: + irae, G
20 quem: quod, CH$^3$ feminini: femini, MF masculini: masculum, VGC hoc: haec, YSVMCP$^1$H$^1$EQ quod: quem, YSVMP$^1$H$^1$EQ
21 calcatum: calcatus, YVUMH$^1$; calcata, GCQ civitate: civitatem, SBGCE malos et bonos: *tr* CNPF reddiderit: reddent, V Christus: spiritus, VU et$^4$: haec, NP civitatem: civitate, YVUMQ ecclesiam: ecclesia, YSVUMEQ discessione: dissessione, S
22 est: *om* S$^1$VU
23 hortatur: creator, YVMBGTC concidite: concite, G
24 impotens: potens, N dicat: dicit, YVMBGTQ
25 superfundunt: superfundant, NP

2. *ex Sion exclamabit, et de Ierusalem dabit vocem suam, et tremescet caelum et terra. Deus autem parcet populo suo, et confortabit Dominus filios Israel, et cognoscetis quoniam ego sum Dominus Deus vester, habitans in Sion in monte sancto meo.* 27 haec omnia et hodie spiritualiter in ecclesia geruntur, quae adhuc praespicue in diem iudicii facta creduntur. et qui in torcular irae furoris Domini mitti creduntur, iam hic in opere praeparantur; omnes qui saeculo servire cupiunt, et carnis suae curam facere delectantur, uxores ducunt, et alias ducere persuadent. 28 et non Deum diligunt quem diligere debuerant, sed pro terrena lucra desudant. quid aliud nisi bellatores et pugnatores excitant? qui haec faciunt, aratra et falces concidunt, et gladios ad bellandum componunt. et qui haec in hoc mundo adsimulant, quid faciunt, nisi bella denuntiant, et Christum et ecclesiam sibi ad pugnam excitant? 29 sancti vero haec praevidentes, nuptias incontinentibus cum benedictione praedicant; viduis et continentibus munditiam castitatis exhortant et admonent, ut in melius crescendo proficiant; virginibus suadendo ne nuptiis iungantur, elaborant. 30 quid isti aliud denuntiant, nisi pacem, cum gladio concidunt, et aratra vel falces faciunt? cum gladius frangitur, et vomer et falcis facitur, non pugna sed pax esse sentitur. 31 et cum vomer et falcis frangitur, et gladius facitur, non pax sed pugna futura speratur. et non cum eo adveniet, *qui cum viginti milibus venturus est, sed cum decem milibus inermis esse creditur.* et a sanctis in futuro se dupliciter calcari in torcular irae furoris non dubitetur; 32 sicut scriptum est de his per Babilonia

Luc. 14.31

---

parcet, § 26, *deficit* Q creduntur, § 27, *deficit* V

---

2. 26 tremescet: tremescent, N filios: filiorum, S Israel: *om* G Sion: syona, G
27 praespicue: perspicue, CF qui[2]: + in, MGT ducunt: ducuntur, H alias: alios, NPEF ducere: docere, NP persuadent: persuadunt, YSUMGN[1]P[1]H[1]E
28 debuerant: debuerunt, UMGQ terrena lucra: terrenis lucris, H[3]F gladios: gladio, H haec: hoc, NP adsimulant: adcumulant, BGTCPEF
29 incontinentibus: incontinentes, G exhortant: exortante, NP[1] et[2]: *om* NP
30 gladio: gladios, NP[1] vel: velut, N gladius: gladiis, UMPQ falcis: falces, PE; falx, C facitur: factus, BG
31 pax sed: *om* G venturus: *om* G inermis: in heremis, NP[1] se: sed, YSUMT
32 Babilonia: babiloniam, TCNP[1]E

**2.** in hoc libro: *reddite illi, sicut et ipsa vobis reddidit, et duplate dupla secundum opera eius.* recipiunt a nobis in futuro dupla, cum nos hic disponunt per mortem occidere simplam; conculcantur autem a nobis, cum ipsi nos inculcant. **33** sed nobis sanguinem fundentibus ipsi moriuntur. sic enim scriptum est: *illum pati, qui facit.* *ponam,* inquit, *Ierusalem in omnibus gentibus lapidem conculcabilem.* *omnis qui inconculcaverit eam, inludens inludetur.* 18.6 Sap. 14.10 Zach.12.3

**34** *Et exiit sanguis de torculari usque ad frenos equorum.* et quid hoc loco equi nisi principes et rectores mundi sunt, quia per eos diabolus operum suorum nequitia velociori cursu exercendo discurrit? **35** bene ergo dicitur: *exiit sanguis de torculari usque ad frenos equorum;* id est, exiet damnationis ultio usque ad rectores populorum, usque enim ad diabolum et eius angelos, id est, homines malos. **36** in novissimo vero certamine in diem iudicii exiit ultio sanguinis effusi, sicut ante praedictum est in sanguine peccati: *et sanguis te persequitur.* **37** *per stadia mille sescenta,* id est, per quattuor mundi partes. quaternitas est enim cum quaternata sicut in quattuor faciebus quadriformibus et rotis. quater enim quadringenti fiunt mille sexcenti. 14.20 14.20 14.20

## STORIA SEPTEM ANGELORUM

**T. 15.** **1** Et vidi aliud signum in caelo, magnum et mirabile, angelos septem (septem angeli septem ecclesiae sunt, quae est una), habentes plagas septem novissimas, quoniam in ipsis finita est ira

---

**2.** ipsa: illa, BT reddidit: reddit, M duplate: dupplicate, CNP dupla[1]: dupplicia, S; duplas, M secundum..... dupla: *om* BGTC recipiunt: recipiant, PEF futuro: futura, YUM conculcantur: conculcatur, MTQ
**33** sanguinem: sanguine, G lapidem: *om* N[1] conculcabilem: inculcave, G inconculcaverit: inculcaverit, S; conculcaverit, N
**34** ad: *om* HF cursu: cursum, U
**35** homines: omnes, N
**36** effusi: effusio, PF te: iste, EF
**37** sescenta: sexcenta, YSG; sescentos, N quater: qualiter, G sexcenti: + facit finem et recapitulat, NP

**T. 15.** **1** mirabile: admirabile, M est una: *tr* TPF; *om* est, E

**T. 15.** Dei. 2 et vidi sicut mare vitreum permixtum igne, et victorem bestiae et simulacri eius et numeri nominis eius, stantes super mare vitreum, et habentes citharas Dei; 3 et cantantes canticum Moysi servi Dei, et canticum agni, dicentes: magna et mirabilia opera tua, Domine Deus omnipotens; iustae et verae sunt viae tuae, rex gentium. 4 quis non timeat et clarificet nomen tuum, qui solus es sanctus? quoniam omnes gentes venient et adorabunt in conspectu tuo, quoniam iustificationes tuae manifestae sunt.

## EXPLANATIO

**3.** 1 *Et vidi aliud signum in caelo, magnum et mirabile, angelos septem.* septem angeli septem ecclesiae sunt, quod est una ecclesia. semper enim ecclesia in penitentia est et plagas populo contumaci praedicare non cessat. 2 *habentes plagas septem novissimas, quoniam in ipsis finita est ira Dei.* novissimas plagas dixit, quia semper ira Dei percutit populum contumacem. septem plagas, quas dicit, perfectum numerum ostendit. scriptura enim sacra aliquando septem pro perfecto numero ponere consuevit. 3 sicut idem Deus in Levitico frequenter repetit, dicit: *percutiam vos septem plagis;* quae novissimae futurae sunt, cum ecclesia de medio eius exierit. septem autem spiritualiter proposuit de septem angelis. 4 et quia septem angelos septem ecclesias diximus, quae unam esse credimus, has septem plagas spirituales esse cognoscimus, per quas septem vitia impugnare genus humanum non dubitamus. et ut frequenter

15.1 15.1 Lev. 26.28

---

3. 1 *incipiunt* V Q

---

**T. 15.** 2 permixtum: mixtum, N igne: sanguine, H; *pr* in, N simulacri: simulacrum, GNP numeri: numerum, NP
3 agni: magni, GT omnipotens: + deus, BGC
4 quis: qui, N timeat: timet, G manifestae: manifestatae, $SE^2$

**3.** 1 aliud: alium, V cessat: cessant, SP
2 plagas[1]: *om* $U^1E^1$; *tr post* septem, CQ pro perfecto: profecto, $GE^1$; perfecto, NP
3 dicit: dicens. SBPEF
4 quae: quam, $T^2F$ unam: una, $UMT^1PEQ$ credimus..... esse: *om* $U^1$ quas: quos, $YSVUBGP^1$

3. facit, aliud subicit, et plagas, quas dixerat, repetit. has tamen plagas explicitas ad praepositum redit. 5 *et vidi sicut mare vitreum;* id 15.2 est, fontem baptismi perlucidum. *permixtum igne*; id est, spiritu vel temptatione. ignis enim aliquando spiritus sanctus intellegitur, aliquando temptatio tribulationis. spiritus sanctus intellegitur, sicut Luc. dicit: *ignem veni mittere in terra.* 6 ignis temptatio dicitur, ut 12.49 apostolus ait: *vasa figuli probat fornax, et homines iustos temptatio* Sir. 27.6 *tribulationis.* et psalmista ait: *exarserunt in me sicut ignis in spinis.* Ps.117.12 7 quia per flammas detrahentium non iustorum vita conburitur; sed si quid eis inesse poterant peccatorum spinae, concremantur. bene ergo dicitur *mare vitreum permixtum igne*, id est, baptismum permixtum Christi passione. 8 quia non solum in aqua sed et in morte ipsius baptizari praecipimur, per cuius mortem et sanguinem diabolum superare possimus. 9 sicut dicit de hoc permixto igne. *et victorem bestiae et simulacri eius, et numerum nominis* 15.2 *eius, stantes super mare vitreum.* 10 mare vitreum dicit et repetit; vitreum enim perlucidum est, sed cito frangitur, ita et homo, cum in Christo baptizatur, ab omni sorde peccati lavatur, et tamquam vitrum perlucidum, ita a sanctis angelis conspicitur, sed cum per tempus vita prolongatur, dicto, facto, vel cogitato semper faedatur, et tunc non Christi, cuius baptisma suscepit, sed bestiae membrum esse dinoscitur, et notam nominis eius habere non dubitatur. 11 quum vero gratuita miseratione afflatus fuerit spiritus sancti gratia, et reversus ad penitentiam coeperit deplorare praeterita, tunc creditur effugisse bestia et copulatus esse in Christi corporis membra,

---

3. facit: faciat, S has[2]: his, BCQ plagas[3]: plagis, B[2]CQ explicitas: explicitur, YVGT; explicitis, BCQ
5 perlucidum: per iudicium, NPHE[1]Q permixtum..... temptatione: *om* YSVUMBGTC terra: terram, SNPF
7 quid: quae, CP[1]Q poterant: poterat, NP permixtum[2]: *om* YVUMBGCF
8 et[1]: *om* SVUP mortem: morte, YSVE sanguinem: sanguine, YSVGE possimus: possumus, GT
9 sicut: + scriptum, G simulacri: simulacrum, VGNP
10 lavatur: labitur, V a: *om* NP[1]E per: *om* U[1]MBG prolongatur: perlongatur. YSMBG; praelongatur, H facto: facere, M cogitato: cogitatu, CPQ; cogitam, M faedatur: perfedatur, Y baptisma: beatissima, V esse: *om* M
11 sancti: sanctus, VU penitentiam: penitentia, YVGP[2]E; penitentiae, NP[1] effugisse: effuisse, V bestia: bestiam, TP[2]; *om* C Christi corporis: *tr* Y

**3.** et tunc demum reconquirere, quem primum perdiderat sanctitatis baptisma, et non in peccato iacens dicitur, sed stans super mare vitreum, sicut dicit.

**12** *Habentes citharas Dei.* in cithara chorda est extorta et in ligno extensa. in ligno crucem, in chorda carnem extensam in penitentiam; illa enim chorda dulcem sonum excutit, quae in ligno crucis extensa omnes in caritate coniungit. **13** *et cantantes canticum Moysi servi Dei et canticum agni.* post transitum rubri maris cantat canticum populus Deo, Egyptiis et Pharaone submerso. non aliter et fideles, postquam de lavacro exeunt, extinctis peccatis hymnum in voce gratulationis erumpunt dicentes: *cantemus Domino, gloriose enim honorificatus est. equum et ascensorem proiecit in mare.* **14** quod tamen melius et dignius ille dicit, qui habuerit *timphanum in manu sua*, sicut *Maria*, id est, carnem suam crucifixerit cum vitiis et concupiscentiis, et mortificaverit membra sua, quae sunt super terram. iam dehinc dicitur, post maris transitum populus per desertum, baptizati scilicet et omnes per mundum, non fruentes promissam patriam, sed quod non vident sperando, per patientiam expectando, tamquam in deserto sunt, et illic laboriosae et periculosae temptationis, ne revertantur corde in Egypto, nec ibi tandem Christus deserit; **15** nam ibi illa columna non recedit, unde et iugiter clamant dicentes: *magna et mirabilia opera tua, Domine Deus omnipotens; iustae et verae sunt viae tuae, rex gentium. quis non timeat et clarificet nomen tuum, qui solus es rex sanctus? quoniam omnes gentes venient et adorabunt in conspectu tuo, quoniam iustifi-*

15.3 Ex.15.21 15.3 15.4

---

illa, § 12, *deficit* N

---

**3.** reconquirere: requirere, CE¹ quem: quod, TC sanctitatis: sanctitatem, NP sicut: sic, V

**12** citharas: citharas, MGC extorta: *om* N² penitentiam: penitentia, GHEFQ illa: illam, S extensa: extenta, BC

**13** cantat: cantant, MGT Pharaone: pharao, U submerso: submersis, P²F² exeunt: + et, U

**14** desertum: deserti, YSVM baptizati: baptizatis, S; baptizari, B et⁴: *om* PHE promissam: permissam, YVMB; permissa, TF patriam: patria, TCF vident: videt, H

**15** dicentes: *om* V Domine: *om* BGTC rex¹: + omnium, M es: *om* H

3. *cationes tuae manifestatae sunt.* 16 haec enim sunt in utroque testamento, quod cantant supradicti, qui super mare vitreum et in ignem istum sunt positi. repetit quod proposuerat dicens.

## STORIA TEMPLI APERTI

**T. 15.** 5 Post haec vidi, et apertum est templum tabernaculi testimonii in caelo; 6 et exierunt septem angeli, qui habent septem plagas de templo, induti linum mundum splendidum, et cincti super pectora sua zonas aureas. 7 et unus ex quattuor animalibus dedit septem angelis septem fialas aureas plenas ira Dei viventis in saecula saeculorum. 8 et impletum est templum Dei fumo claritatis Dei, et virtute eius; et nemo poterat intrare in templum, quousque finiantur septem plagae septem angelorum.

## EXPLANATIO

4. 1 *Post haec vidi, et apertum est templum tabernaculi testimonii* 15.5
*in caelo*; iam supra manifestatum est, qui sunt templum tabernaculi testimonii in caelo. 2 *et exierunt septem angeli, qui habent septem* 15.6
*plagas de templo.* illi enim, de quibus dicit exituros, non habent discessiones. 3 describit ergo et aperitur, qui sint templum caeleste. exitus iste iussio est et praedicatio evangelii et manifestatio intra ecclesiam, qui sunt boni et qui mali. 4 apertum est templum et exierunt angeli habentes plagas de templo. templum apertum

---

3. manifestatae: manifeste, VPHE$^1$
16 super: supra, S in: *om* GCHE$^1$ istum: isti, UMT; mixtum, PHF repetit: reperit, H

**T. 15.** 6 angeli: angelorum, S; + qui habent testimonium in caelo exierunt septem angeli, U mundum: *om* S
8 finiantur: finiatur, MQ

4. 1 sunt: sint, BH
2 exituros: exiturus, V discessiones: discessione, H; discesciones, S
3 describit: discribit, YSMHE sint: sunt, SMCH caeleste: caelestem, SV est: *om* U qui$^1$: quae, V; quid, P$^1$ sunt: sint, SVBGTPHEQ qui$^2$: *om* V

**4.** et tabernaculum et caelum, hoc totum una ecclesia et una iussio est. **5** et septem angeli ipsud est, quod templum. templum exiit de templo, quoniam manifestatum est, quod sit verum templum. exitus iste septem angelorum non perspicue est, sed solo nomine intellegendus est. **6** exitum autem pro locis intellegimus. supra enim diximus angelum exisse de templo, et clamasse sedenti super nubem: *mitte falcem et vindemia.* hic dicit, *exierunt septem angeli* 14.18
*de templo.* **7** hoc totum unum est et praedicatio ecclesiae est; et 15.6
imperium Domini et iussio illius iste exitus est; sicut evangelista dicit: *exiit edictum a Caesare Augusto censeri omnem Iudaeam.* ali- Luc. 2.1
quando enim exitus nativitas est, sicut scriptum est: *exiet virga* Is. 11.1
*de radice Gesse.* et iterum: *ex te exiet dux, qui regat populum meum* Mic. 5.2
*Israel.* **8** et aliquando exitus praespicuus est, ut illud: *exiet Lot* Gen.
*a Sodomis*; quod et nunc describit in exitu angelorum. *induti linum* 19.14
*mundum splendidum et cincti super pectora sua zonas aureas.* **9** ma- 15.6
nifestius ostendit in septem angelis septem ecclesias esse. sic namque in initio libri in Christo descripsimus habentem zonam auream super ubera, ut credas hoc unum esse. zona aurea est chorus sanctorum, ut aurum igne probatum, in quo est conflata conscientia, et purus spiritualis sensus. **10** haec zona tradita est ecclesiis, eo quod hinc inde testamenta uterque complectit.

---

§ 8 *incipit* N

---

**4.** 4 ecclesia: + est, $NP^1HEFQ$
5 ipsud: ipsum, $BT^2CP^1FQ$ manifestatum est: manifestum est, BGTC; manifestata sunt, S quod: quid, SQ perspicue: prespicue, SUGHE intellegendus: intellegendum, G
6 exitum: excitus, Y; exitus, VMBGTC angelum: angelorum, V falcem: + tuam, G hic: haec, $SVU^1$; hoc, P
7 ecclesiae: ecclesia, UP exiit: exit, P; exiet, HE Augusto: agusto, SE enim: *om* H nativitas: nativitatis, PFQ Gesse: iesse, BTCPF
8 praespicuus: perspicuus, BCQ; perspicuum, P exiet: exiit, CPHE a: de, BC $et^5$: ut, U cincti: cuncti, SVM
9 manifestius: manifestus, MGPF descripsimus: discripsimus, YE $ut^2$: et, VMGT conscientia: conscientiae, V; scientia, NP; *tr ante* conflata, H spiritualis: spirituali, H
10 uterque: utraque, CQ

**4.** 11 *Et unus ex quattuor animalibus dedit septem angelis septem* 15.7
*fialas aureas plenas ira Dei viventis in saecula saeculorum.* 12 istae sunt fialae, quas supradiximus cum odoribus portare seniores. septem fialae et septem angeli et septem tubae et quattuor animalia, hoc totum unum est et una ecclesia est. 13 et verbum praedicationis et ira Dei et ignis, qui exiit ex ore testium, hoc totum unum est et una iussio est et una praedicatio est. et quod sunt odoramenta, hoc est ira Dei. 14 orationes enim sanctorum, quae est ignis exiens ex ore testium, ira sunt mundo, per legem et evangelium praedicati. unus ex animalibus dedit ecclesiae fialas, id est, evangelium. quod sunt quattuor animalia, hoc et unum, et quod est unum, hoc et quattuor. 15 evangelium autem voluntas est Dei, qua completa voluntate dat ecclesiae hanc potestatem. *et impletum* 15.8
*est templum Dei fumo claritatis Dei et virtute eius.* utique illud templum, quod supra diximus exisse de templo. 16 fumus enim claritatis Dei orationes sunt sanctorum, ex quo odor suavitatis Dei ascendet et virtutum opera in ecclesia clarescet. 17 *et nemo* 15.8
*poterat intrare in templum, quousque finiantur septem plagae septem angelorum.* nemo, quis est alius nisi hypocritae et heretici et pseudosacerdotes et scismatici? 18 nemo ex his poterit intrare templum, id est, ecclesiam Domini, quia erit pressura magna tempore antichristi, qualis non fuit, ex quo gentes esse coeperunt. 19 quia non liberaretur omnis caro, nisi Deus propter electos suos breviasset dies illos. hic facit finem et recapitulat easdem plagas plenius dicturus.

---

**4.** 12 quas: qua, S seniores: senioribus, YSVUM et septem angeli: *om* S una: unum, U et una ecclesia..... unum est: *bis scr* H
13 exiit: exit, BGT et una..... praedicatio est: *om* NP
14 praedicati: praedicata, SNP$^{1}$ et$^{2}$: est, N et quod est unum: *om* YVUMBGTC est$^{3}$: et, N et$^{4}$: est, YVUBGT; *om* M
15 est Dei: *tr* UE$^{2}$; *om* est, E$^{1}$; *om* Dei, F qua: quia, BGC
16 quo: quibus, E$^{2}$FQ Dei$^{2}$: *om* NPHF ascendet: ascendit, GP
17 finiantur: finiatur, VT et$^{2}$: *om* BGCF heretici: *om* BGC
18 poterit: poterat, NP qualis: quae, H
19 liberaretur: liberarentur, S$^{1}$ dicturus: dictis, NP

# LIBER OCTAVUS

## STORIA

**T. 16.** 1 Et audivi vocem magnam dicentem septem angelis: ite, effundite fialas Dei in terra. 2 et abiit primus angelus et effudit fialam suam in terram; et factus est ulcus malum et saevum super homines habentes nomen bestiae, et adorantes simulacrum eius.

## EXPLANATIO

**1.** 1 *Et audivi vocem de caelo magnam dicentem septem angelis:* 16.1
*ite, effundite fialas Dei in terra.* data potestas est ecclesiae, ut ira perfundat terra de qua exiit. 2 iam supra diximus septem angelos septem ecclesias esse, quod est una. septem fialas praedicatio est evangelii, quem Dominus praedicatores suos sive gloriam sive supplicia mundo denuntiat. 3 istae sunt fialae, quae angeli ferunt, quas supra diximus plenas odoramentorum. istae fialae ipsa est illa rota intra rota, id est, evangelium intra legem, quem in quattuor animalia supra in tertio libro exposuimus. 4 quem habet

---

**T. 16.** 2 et$^{2}$: *om* YSVM terram: terra, YMGTCNPHQ homines: omnes, MNP

**1.** 1 ite: iste, V terra$^{2}$: terram, U$^{2}$TCNP; *pr* in, E$^{2}$F
2 fialas: fialae, BEQ praedicatio est: *tr* NP; *pr* quod, NP quem: quam, CE$^{2}$ Dominus: + deus, G; + per CPQ gloriam: gloria, UN
3 quae: quem, YSVU$^{1}$G; quas, U$^{2}$BTCN$^{2}$E$^{2}$ quas: quos, YSGT; quo, VU illa: ista, NP rota$^{2}$: rotam, UBTCN$^{2}$HFQ quem: quam, BTCP$^{1}$ animalia: evangelia, YVUMBGTC
4 quem: quae, SCPEQ; qui, VGF

1. in se statura, id est, ut quiescant a perverso opere; habet horribilem aspectum, quae est terror gehennae, quae sine fine reprobos cruciat. habet altitudinem, id est, gloriam repromissionis aeternae. est ergo haec rota in praeceptis, alta in promissionibus, horribilis in minis. 5 est ergo haec rota *tenebrosa aqua in nubibus aeris*, quia obscura Ps. 17.12
est scientia in prophetis. per hanc rotam nubes transeunt et pluviam in terram sterilem effundunt, id est, praedicatores sancti in ecclesia fialas effundunt. qui plus intellegunt, fialas effundunt. et qui minus intellegunt, cyathos effundunt. 6 ibi gloriam et iram Dei denuntiant. et haec spiritualis plaga est, quam porro docti considerant et non aperte, sed spiritualiter haec plaga ecclesiam devastat. non praespicue, ut famis corporalis sit, sed spiritualis famis est, cum haec scriptura ab omnibus legi et audiri potest, sed porro a doctis intellegi potest. 7 clausa sunt verba et in allegoriarum obscuritate tenebrosa, sicut in hoc libro scriptum est: *signa quae locuta sunt,* 10.4
*septem tonitrua, et ne ea scripseris.* et Danielo dictum est: *claude* Dan. 12.4
*sermonem et signa librum.* 8 quum haec ita est, a multis legitur et auditur, sed a porro doctis et paucis spiritu sancto revelante intellegitur, et non carnalibus sed spiritualibus contemplativis revelatur. 9 *in malivola* enim *anima non ingreditur sapientia.* tanta Sap. 1.4
obscuritas est mysteriorum, ut nisi tegmen litterae relinquas, non II Cor.
intellegis. 10 *littera enim occidit, sensus vivificat.* ut beatus Iheron- 3.6
nimus ait: alii litteras aucupentur et sillabas, tu quaere sententias. sententias a sentiendo in bono semper nomen acceperunt. 11 heretici vero et hypocritae et scismatici et suprestitiosi et carnales sacerdotes

---

1. statura: staturam, $U^2$BCHFQ quae$^{1\ 2}$: qui, CNPQ gloriam: ecclesiam, G; + tenebrosam, S repromissionis: repromissionibus, SV aeternae: + horribilis, V haec: et, YVUMGC rota: + recta, $NPE^2$ alta: *om* G horribilis: *om* V minis: nimis, V
5 nubes: nubem, H pluviam: pluvia, YSVM terram sterilem: *tr* NP id est..... effundunt$^2$: *om* $CNPE^1$ cyathos: ciathas, MBGTCF
6 quam: quem, $YSVUPE^1$ haec$^2$: et, NP ecclesiam devastat: *tr* VU famis$^{1\ 2}$: fames, TC spiritualis: spiritualiter, NP
7 obscuritate: obscuritatem, U libro: librum, V Danielo: danieli, BTCQ claude: clude, $YVP^1E$
8 a$^1$: et, N; *pr* et, P paucis: *pr* a, NP carnalibus: carnaliter, G
9 malivola: malivolam, UBTP anima: animam, UBTP
10 vivificat: vivicat, G sententias$^2$: sententiae, CQ

**1.** non sententias quaerunt, sed magis litteram sequuntur. de ipsis dictum est: *sequentes occidentem litteram, et non spiritum vivificantem.* **12** hinc Dominus per Iob ait ad Eliu: *quis est iste involvens sententias sermonibus imperitis?* **13** carnales enim superbi, ut sapientes esse videantur, sine ratione semper sententias involvunt, dum captando laudem ab hominibus habere quaerunt; et quum hoc librum non intellegunt, adrogantes contra ecclesiam surgunt; et diversi diversa intellegendo in heresem prolabuntur; et diversa sentientes ignaras mentes in confusionem trahunt. **14** et quum sint carnales, populum carnalem inludunt, et haec sibi vindicando ecclesiam premunt. bene ergo dictum est Danielo: *clude sermonem, et signa librum usque ad tempus statutum; pertransibunt plurimi, et multiplex erit scientia.* **15** qui Danieli multiplicem revelaverat veritatem, ipse occulta signans, quae locutus est, praecepit, ut involvat sermones et signet librum, et legant plurimi et quaerant storiae veritatem, et propter obscuritatis magnitudinem diversa suspicentur. **16** quod enim ait, *pertransibunt plurimi*, id est percurrent plurimi legendo libros. solemus enim dicere: percurri librum, et totum legi, et transivi storiam; tamquam caecus si diceret: iter ambulavi, sed nec caelum nec terram vidi. **17** quid enim prodest multa scire et nulla intellegere? sapientia Salomonis cotidie in ecclesia legitur, sed per malam mulierem in inferno mittitur. signatus est liber iste et involutis sermonibus obscurus. **18** quod quidem et Esayas de obscuritate sui voluminis loquitur dicens: *et erunt sermones libri istius*

II Cor. 3.6 — Job, 38.2 — Dan. 12.4 — Is. 29.11

---

**1.** **11** litteram[1]: litteras, NPF spiritum: spiritu, PE vivificantem: vivificantur, G
**12** ait: *tr post* Eliu, NP quis: qui, V sermonibus: *om* YVUMGE[1]
**13** hominibus: omnibus, NPHF hoc: hunc, BGTC; haec, P librum: libro, HEFQ; *pr* in, H ecclesiam: ecclesia, V confusionem: confusione, GF
**14** inludunt: induunt, G vindicando: vendicando, CQ Danielo: danieli, BT[2]CQ clude: claude, BCQ sermonem: sermone, H ad: christum ducem, NP
**15** qui: quae, MTCF; cui, N[2] veritatem: + veritatem, SVUMBGTC occulta: occultas, B[1]T signans: esse significans, Y[2] quaerant: legant, NP
**16** percurrent: percurrunt, SUM storiam: storia, YSVMGE
**17** prodest: prode est, YSE legitur: dicitur, N per: super, GC malam: mala, YE; *tr post* mulierem, M inferno: infernum, H involutis: involutus, GCPFQ obscurus: obscuris, BTCP
**18** et[1]: per, VU obscuritate: obscuritatem, N istius: stius, YVUM; *tr ante* libri, SVUMGTC

1. *quasi verba voluminis signati, quod si dederint librum homini nescienti litteras dicentes ei, lege, respondebit, nescio litteras. alioquin si dederint scienti litteras dicentes ei, lege librum, respondebit, non possum legere, quia signatus est.*

19 Et in hoc libro Apocalipsin videtur a Iohanne signatus sigillis septem, intus et foris, cumque nullus possit signacula eius solvere, ait Iohannes: *et ego flebam nimis, et venit vox dicens: ne plores; ecce vicit leo de tribu Iuda, radix David, aperire librum et solvere signacula eius.* 20 librum autem istum potest solvere, qui scripturarum sacramenta cognoscit, et intellegit anitamata et verba tenebrosa propter mysteriorum magnitudinem, et interpretatur parabolas, et occidentem litteram transferat ad spiritum vivificantem. 21 hic est liber, quae rota dicitur. quid autem rota, nisi sacram scripturam dicit, quae ex omni parte ad auditorum mentes volvitur, et nullo erroris angulo praedicationis suae via retinetur? ex omni autem parte volvitur, quia inter adversa et prospera et recte et humiliter incedet. 22 circulus quippe praeceptorum illius modo sursum, modo deorsum est. sursum vero est, quia ipsa scriptura servis Dei perfectis spiritualiter dicuntur. deorsum rota est, quia a carnalibus et ab infirmis mentibus, non spiritualiter, sed per storiam iuxta litteram intelleguntur. 23 hoc totum una rota est, et una scriptura est, et una iussio est, et una ecclesia est, et unus Dominus est, et una fides est, et unum baptismum est, sed una

5.4-5

---

1. quasi: quia si, V; quase, M homini: homines, ME nescienti: scienti, SME dicentes: dicens, SV quia: quasi, H

19 possit: posset, CQ; poterat, NP eius: ipsius, N nimis: multum, G venit: + ad me, $Y^2$

20 istum: *om* SVU cognoscit: cognovit, N anitamata: aenigmata, $Y^3C$; anigtamata, MF; anathemata, NP; animata, $E^1$; agnitamuta, U et$^2$: id est, S tenebrosa: *om* G mysteriorum: misterium, V magnitudinem: magnitudine, YSVGF parabolas: parabulas, YSE

21 quae$^1$: qui, CNPFQ autem: *om* H rota$^2$: rotam, SVBNP sacram: sacra, V scripturam: scripturarum, BQ parte$^1$: partem, V angulo: + a, NP via: viae, NP retinetur: *om* M incedet: incedit, $TCP^2$

22 servis: servi, YSVUMBGP$E^1$Q; *om* C rota: vero, NP a: *om* YSVUMGTCN et: *om* GQ per: propter, V

23 hoc: haec, SUMGTE fides: fide, VE baptismum: baptisma, H

1. vita non est, et una praedicatio non est, quia diversi diversa sentiendo diversis coloribus quasi tinctura diversa fuscantur. 24 et unde occidit, nisi quia per hanc rotam ambulant, sed non vident eam, quia caeci sunt et in tenebris ambulant? et cum hoc faciunt, deorsum rotam ducunt. 25 docti vero et spirituales viri per spiritualem intellegentiam praedicando rotam in altum ducunt. fialae sunt plagae spirituales, quae prosperando per minas potentium consentiuntur; 26 quia scriptura carnalibus mentibus, nisi mundum relinquant, minas et terrores promittit. tunc et fulgura et tonitrua sunt, et grando et carbones ignis cum pluvia mixta et fulgura, quae a throno Dei, id est, ab ecclesia, per praedicatores procedit. 27 sicut dicit: *et abiit primus angelus, et effudit fialam suam in terram,* 16.2 *et factus est ulcus malum et saevum super homines habentes notam bestiae, et adorantes simulacrum bestiae.* 28 omnes istae plagae spirituales sunt, nam ipso tempore antichristi inlaesus erit omnis populus impius ab omni plaga corporis, quasi qui acceperit totam mali faciendi potestatem contra ecclesiam. 29 nec corporis impossibile erit tunc in adimpletione peccatorum, quia in peccato pleni sunt et irae consummatione; et neminem malorum eo tempore aliqua flagella in corpore sentiri, non famis, non sitis, non aegritudines, sed neque a furore malorum conpesci. 30 *factum* 16.2

---

1. et una$^{5}$..... est: *om*, NPF diversi: *om* H
24 occidit: hoc accidit NE$^{2}$; accidit P sed: et, NP non: *om* M eam: ea, V; eum, U hoc faciunt: ambulant, N$^{2}$P; ambulant faciunt, N$^{1}$ deorsum: dorsum, Y$^{1}$VUMBGT; deorum, C rotam: rota, VBGP$^{1}$
25 praedicando: praedicantur, G fialae: fiales, ME fialae..... consentiuntur: et cum haec faciunt fialas in terram fundunt, NP
26 scriptura: *om* NP relinquant: derelinquant, NP promittit: promittunt, NP fulgura: fulguram, G a: ad, YBGTE throno: tronum, YSMBGTE$^{2}$
27 et abiit.... in terram: *bis scr* YBGTNPE$^{1}$ terram: terra, CHQ notam: nota, H bestiae$^{2}$: eius, NPHEFQ
28 totam: tota, SV mali faciendi: saeviendi, NP
29 nec: nam, NP corporis: corpus, GNPE impossibile: impossibili, V; *om* NP adimpletione: adimpletionem, TF; adimplectione, SP; amplectatione, N in$^{2}$: iam, NPH et$^{1}$: *om* YSVUMBGTC consummatione: consummatio, S neminem: nemine, SV sentiri: sentire, ME aegritudines: aegritudinis, YVGCNP$^{1}$EQ conpesci: conspexi, U$^{1}$; conpexi,U$^{2}$; conpescit, N
30 factum: facta, VG; factus, NP$^{1}$

1. *est ulcus malum*, id est, vulnus saevum et putredo in eo, sed spiritualiter, eo quod voluptatibus suis sit traditus, et faciat, quidquid voluerit, voluntaria et mortalia peccata.

## STORIA

T. 16. 3 Et abiit secundus angelus, et effudit fialam suam in mare, et factus est sanguis sicut mortui, et omnis anima vivens mortua est in mari.

## EXPLANATIO

2. 1 Quid enim appellatione maris, nisi tempestas persecutionum, et corda malorum tumidis et superbis cogitationibus fluctuosa, quae tempore antichristi, quia viventorum, id est, spiritualium nequitiorum graviter in huius saeculi tempestate ecclesiae quassabitur navicula? quae hinc inde fluctibus quatiebitur, et peregrinationis molestia sustinebit.

## STORIA TERTII ANGELI

T. 16. 4 Et tertius angelus effudit fialam suam in flumina, et fontes aquarum, et factus est sanguis. 5 et audivi angelum aquarum dicentem: iustus es, qui fuisti et futurus es sanctus, quia haec iudicasti; 6 et quia sanguinem sanctorum et prophetarum effuderunt, sanguinem eis dedisti bibere; digni sunt; 7 et audivi aram Dei dicentem: etiam Domine Deus omnipotens verae et iustae sunt iudicationes eius.

## EXPLANATIO

3. 1 *Et tertius angelus effudit fialam suam in flumina, et fontes* 16.4
*aquarum, et factus est sanguis. et audivi angelum aquarum dicentem:* 16.5

---

1. in eo: *om* NP eo: eum, SF voluptatibus: voluntatibus, NPH quidquid: quicquid, YSVTP; quid, N voluntaria: voluptaria, UE
T. 16. 3 mari: mare, S
2. 1 EXPLANATIO: *om* MSS viventorum: vim ventorum, S quatiebitur: quatiebatur, TPF; quatietur, GCQ molestia: molestias, SHEFQ; molestiam, TC; molestiis, P
3. 1 aquarum: *om* U

**3.** *iustus es, qui fuisti et futurus es, sanctus, quia haec iudicasti; et quia* 16.6
*sanguinem sanctorum et prophetarum effuderunt, sanguinem dedisti eis bibere; digni sunt.* **2** in hoc enim libro octavo septem angelos dicit septem fialas effundentes, unus super terram, alius super mare, tertius super flumina et fontes aquarum, quartus super solem, quintus super thronum bestiae, sextus super fluvium Eufraten, septimus super aerem. **3** terra, mare, flumina, fontes aquarum, sol, thronus bestiae, fluvius Eufrates, aer, super omnia haec, quae angeli effuderunt fialas, terra est, id est, homines, quod probare facile est. **4** omnibus enim angelis in terram fundere mandatum est, hoc est, in populis praedicari, quos aliud fecisse credendum non est. omnes autem plagae a contrario intellegendae sunt. **5** plaga est enim insanabilis, et ira magna, accipere potestatem peccandi, maxime in sanctos, nec corripi. adhuc maior ira Dei et terrorum fomenta subministrari propter recordationem, ut sibi placeat, et unusquisque sanctus, quod facit, hoc sibi sanctitatem putet, et dicat in corde suo *iustitiam facio.* **6** multae *viae* putantur homi- Prov.
nibus *iustae*, sed *novissima eius veniet in profundum inferni.* haec 14.12
est plaga irae Dei, haec vulnera insanabilia transpungi, in hoc mundo gaudere, unumquemque sanctorum et gaudere et placere sibi, et quicquid fuerit sibi purum et blandum videri, et quum haec facit, maxime de die in diem in peccatis crescit, quum et multis vicibus et detrahit, et fratribus irascit. et putat se Deo sacrificare, cum fratribus ministrat, et suis voluptatibus agitur, et de die in diem in malitia crassatur. **7** putat se Deo sacrificare

---

**3.** fuisti: fecisti, U et[7]: *om* U dedisti eis: *tr* MGPF
**2** enim: *om* NPF libro: librum, V dicit: dicimus, NP super: sub, G flumina: flumine, Y
**3** terra: *om* G omnia haec: *tr* NPE quae: *om* NP
**4** terram: terra, NP praedicari: praedicare, CNPQ
**5** ira: *pr* in, N maxime..... adhuc: *bis scr* U terrorum: terrorem, UMBTFQ sibi: si, G sanctus: sanctos, V facit: faciat, G dicat: dicit, VMTC
**6** sed: *om* N veniet: venient, CHEQ; veniunt, NP irae: ira, V haec[2]: + sunt, N[2]; + est, N[1]E transpungi: transfungi, N[1]; transfugi, N[2] unumquemque..... gaudere: *om* BGTC gaudere[2]: plaudere, S placere sibi: *tr* G placere: plangere, H quicquid: quidquid, N fuerit: egerit, NH; fieret, G sacrificare: sacrificari, G fratribus: + suis, NPQ diem: die, YSVNHE

3. fratris caede perfusum, cum in eo non simplicitas sed malitia videtur. *simplices et recti adhaeserunt mihi*, dicit Dominus. 8 proinde Ps. 24.21
spiritus sanctus in simplice animal, id est, in columba apparuit, qui etiam corporaliter felle caret, et alteri aliti iniuriam facere nescit. 9 solum ergo in eos habitat spiritus sanctus, in quos fuerit simplex et mansuetus dilectionis affectus. alio in loco spiritus sanctus in igne apparuit. consuetudo ignis est frigidos calefacere. 10 hanc enim habet naturam ignis accensus, ut, quanti ad eum accesserint, calefaciantur. et quanti ad crinem purpurae splendoris eius aspexerint, tantis visum suae lucis impertiant; tantis ministerium per aliquid cognitionis substantiae sui muneris tribuat, et ipse inde nihil minuat, sed nihilominus in sui integritate permaneat. 11 ad instar ergo istius ignis spiritus sanctus inde nomine ignis appellatur, propterquod in apostolorum Actibus per divisionem linguarum ut ignis apparuit, qui et insedit super unumquemque eorum. propterea enim diversarum linguarum gratiam apostolis dedit, ut idonei efficerentur fidelium eruditione populorum.

12 Quod supra singulos sedisse memoratur, id causa est, ut intellegatur per plures non fuisse divisus, sed mansisse in singulis totus. multi erant eo tempore, qui Christum corporaliter videbantur, et, cum mirabilia eum facientem videbant, credebant, et nullam persecutionem ei faciebant. 13 sed de tanta multitudine solum super centum viginti animas legimus spiritum sanctum descendisse,

---

simplicitas, § 7, *deficit* N

---

3. 7 fratris: fratribus, U; *pr* cum, G simplices: simplicitas, SN adhaeserunt: adhererunt, SME
8 simplice: simplici, CQ animal: animali, TCP²HQ qui: quae, TP iniuriam facere: *tr* HF; iniuriari, B; *om* facere, YVUMGTC
9 in²: *om* YVMBGTCEQ
10 accesserint: accesserunt, HE¹ purpurae: purpùrei, SCEFQ suae: vel, G impertiant: impertiatur, T; impertiet, SPE; impertinet, H aliquid: aliud, M cognitionis: coctionis, YSU²BGTCE substantiae: substantia, U ipse inde: *tr* V nihilominus: nihil hominis, UMBCP
11 ignis: + ut ignis, U apostolis: apostolus, VMPF eruditione: erudictione, YSE
12 quod: quo, H; + vero, SPEQ sed: se, U Christum: christo, V ei: eum, Y¹
13 de: *om* G solum: *om* H

3. et hoc ipsud non per plures domos, sed in una domo congregatos. ubi ergo incohavit ecclesia, nisi ubi venit de caelo spiritus sanctus, et implevit uno loco sedentes centum viginti? duodenarius ille numerus decuplicatus erat. **14** si per singulos duodecim denos ponas, qui perfectus numerus est, centum viginti fiunt. haec est una domus caritatis ecclesia. haec est cor unum et anima. haec est una simplicitatis columba. **15** hic est unus spiritus sanctus, qui proprie caritas nuncupatur, quia naturaliter a patre et filio, quibus procedit, coniungit, et se unum cum eis esse ostendit vel quia in nobis id agit, ut in Deo maneamus, et ipse in nobis, unde et in donis Dei nihil maius est caritate, unde et ecclesiam non possumus plus in aliis virtutibus cognoscere, quam in simplicitate et caritate. **16** et nullum est magis donum Dei quam spiritus sanctus. ipse est et gratia, quae, quia non meritis nostris sed voluntate divina gratis datur; unde et gratia nuncupatur. sicut autem unicum Dei filium proprie vocamus sapientiam, cum sit universaliter et spiritus sanctus et pater ipse sapientia, ita spiritus sanctus proprie nuncupatur vocabulo caritatis, cum sit et pater et filius universaliter caritas. **17** et quia quasi duos ligat, patrem et filium, et inde proprie dicitur caritas, ita et duos ligat in ecclesia, Deum et proximum; et omnis, qui proximum diligit, Deum diligit. et proprie caritas non in se, sed in alterum ostenditur, et ibi advenisse spiritus sanctus certissime creditur. **18** et eos quos spiritus sanctus repleverit, nullus inter eis egens invenitur, sicut ad istum ignem, quem diximus, qui accesserit ad calefaciendum, nullus frigidus remanebitur.

Strues enim lignorum, cum non ardet, frigidus est, et Graeco vocabulo rogus dicitur. quum vero ardet, Graece pira dicitur et

---

3. ipsud: ipsum, BTCFQ domo: domos, V decuplicatus: duplicatus, GTCE
**14** numerus est: *tr* BC caritatis: caritati, G; + et, P ecclesia: ecclesiae, V anima: + una, CE est[4]: *om* YUMGTQ
**15** caritas: caritatis, VE[2]Q procedit: praecedit, V id: id est, UF agit: ayt, VP et[3]: *om* U
**16** magis: maius, BC quae: quam, H Dei[2]: deum, G sapientiam: sapientia, EF
**17** advenisse: advenire, M certissime..... sanctus: *om* U[1]E[1]
**18** eis: eos, UBTP[3]E[2]FQ egens: gens, G; egentes, Q nullus: nullis, S remanebitur: remanebit, TP[2] strues: istrues, SHE pira: papira, YSVUGTCHE[1]Q

3. Latine ignis. 19 omnis enim qui ad calefaciendum ad ignem accesserit, certissime et ipse calefactus erit. et si accesserit et calefactus non fuerit, certissime scias illum ignum non ardere. aut si ardet et non calefiet, certum scias, quia qui calefaciatur non esse. ita credas spiritum sanctum ut ignem. 20 hoc totum quare diximus? quia multos in ecclesia sanctos videmus et avaritia involutos, et cum alios egere conspiciunt, nulla pietatis viscera egenti proximo miserentur; et die noctuque in squalore penitentiae versantur. 21 non est ibi ignis spiritus sancti, qui utrosque non calefacit. ignis dicitur, sed frigida. sed de hac igne veritas in evangelio dicit: *quia abundavit iniquitas, refrigescet caritas multorum.* Mt. 24.12 22 haec est fiala fusa in flumina. haec est maxime in sanctis spiritualis plaga. haec est ulcera in servis Dei, etiam cum peccatoribus et sceleratis mixta, sicut scriptum est: *qui amat animam suam, perdet eam, et qui perdiderit animam suam, inveniet eam.* Jo. 12.25 23 non amat animam suam, qui melius sibi quaerit quam fratri? omnis enim qui fratri egenti non miseretur, et in una compassione cum eo non compatitur, plus de prosperitate mundi quam de tribulatione laetatur. 24 hic est angelus aquarum, in quo renovabit Deus habitum aquarum illarum, id est, ostendit Deus, quid illis fuerit ille habitus. in angelo autem aquarum omnes angelos populorum dixit, id est, interiores homines dicit, qui sunt animae. non enim unus angelus Deo gratias agit super iusto iudicio eius, quod iniquis et peccatoribus omnia sua bona in malum converterit, et homicidas morte portaverit. 25 haec spiritualis plaga, sicut in malis aperte, ita in bonis crassatur occulte. et hos tempore antichristi demonum

---

3. **19** calefaciendum: calemfuciendum, V et ipse..... fuerit: *om* M certissime$^2$: *om* SMB illum: illud, YSVUBGP$^1$ non$^2$: *om* U aut si: an si, V quia: *om* H qui$^2$: *om* SVCE calefaciatur: calefacitur, V
**20** totum: tum, H pietatis: pietate, MG$^1$CPF egenti: agenti, G; *om* U$^1$
**21** sancti: sanctus, BGC utrosque: utroque, PH$^1$ frigida: frigidus, BTP$^2$F sed$^2$: *om* PHEQ de: *om* V hac: hanc, SV; hoc, BTCP$^2$ refrigescet: refrigescit, V
**22** flumina: fluminae, PF est$^2$: *om* S$^1$MT servis: servi, V est$^4$: *om* M suam$^2$: + propter me, M
**23** fratri: + suo, YSVUM
**24** agit: egit, S bona: *om* SVU portaverit: potaverit, T$^2$C; prostraverit, P
**25** bonis: nobis, M hos: haec, U

3. caterva invadit, quod antea in vitiis tenuerit. sicut scriptum est: *adiciendo facinus super facinus eorum.* 26 et tunc parebit aperte quod nunc in utero gestat occulte. et de peccatis propriis unusquisque sibi ignem accendit et retribuetur ei secundum merita sua, cum viderint eos iusti puniri, tunc *lavabunt manus suas in* Ps. 57.11
*sanguine peccatorum, quum viderint vindictam* impiorum. 27 nam altera qualis ultio poterit esse, si prophetarum interfectores pro aqua sanguinem biberint? aut quo modo dicent pax et securitas, manducantes et bibentes, si ulceribus fossi et saucii sanguine rigentur? 28 *et audivi aram Dei dicentem etiam Domine Deus omni-* 16.7
*potens, verae et iustae sunt iudicationes eius.* quod sunt angeli, hoc est et ara, id est, ecclesia una, quae die noctuque Deo gratias agere non cessat.

## STORIA QUARTI ANGELI

**T. 16.** 8 Et quartus angelus effudit fialam suam super solem, et datum est ei urere homines igni; et usti sunt homines ustione magna, et blasphemaverunt nomen Dei habentes potestatem in his plagis, neque egerunt penitentiam, ut darent ei claritatem.

## EXPLANATIO

4. 1 *Et quartus angelus effudit fialam suam super solem, et datum* 16.8
*est ei urere igni.* non soli tantum est, sed ei, qui solem perfudit. *et usti sunt homines ustione magna.* 2 futuro itaque igne, ubi peccatores mittentur, sicut prima descriptione in libro quinto de equos,

---

et blasphemaverunt, T. 16. 8, *incipit* N

---

3. 26 in utero: *om* S ei: eis, MBGTC viderint: viderunt, $Y^1$ iusti: iuste, $T^2P$ puniri: punituri, MGCF in sanguine peccatorum: *om* M vindictam: vindicta, V
27 sanguinem: sanguine, ME biberint: biberunt, V fossi: forsi, MB et$^3$: *om* H saucii: sauci, YVUME
28 Domine: dominus, GH angeli: apostoli, GC et$^3$: *om* H; *tr post* ara, B ecclesia una: *tr* SHEFQ
4. 1 est$^1$: *om* S urere: + omnes, Y; + homines, N sed ei: se dei, G
2 itaque: utique, HEF igne: igni, M descriptione: discribtione, YE equos: equis, $TCE^2F$

**4.** quod viderat in visione, quorum capita erant ut leonum, et ex ore eorum exire ignem, fumum, et sulfurem, id est, praeparati ad incendium gehennae, et ex has tres plagas occidisse spiritualiter homines, hoc est verba ipsorum hominum, qui se dicunt terrenos. **3** quod est ignis, sulfur, et fumus, id est, verba unde seducuntur terreni, hoc est et ustio solis, per quo praeparantur ad ignem incendii, qui eis consentientes fuerint. **4** in praesentiarum vero istius temporis, quantum permittitur, clarificat dominos suos; quam claritatem et laetitiam spiritus sanctus plagas definivit et dolores, quia non possunt sancti fieri, nisi prius fuerint in patientia probati per malorum persecutiones. **5** *et blasphemaverunt nomen Dei habentes potestatem in his plagis, neque egerunt penitentiam, ut darent ei claritatem.* nomen Dei blasphemant, cum in hoc saeculo in peccatis luxuriantur, et filios Dei se vocant. nam non aperte nomen Dei blasphemant, sed cum hanc, quae diximus, opera agunt, nomen Dei blasphemare dicuntur, quum Christiani se ore confitentur, et opere Christiani non sunt. **6** pro hoc dicit *blasphemaverunt nomen Dei habentes potestatem in his plagis, neque egerunt penitentiam, ut darent ei claritatem.* non ad ipsorum duritiam retulit, sed ad iustam indignationem Domini, qui tale genus plagae dedit, in quo non recordentur. **7** nam si corporaliter fuissent afflicti, debuerant sanari per manum Dei, a quo fuissent tacti. nam in hoc mundo divino iudicio in voluptates redacti sunt, ut faciant, quod voluerint, unde damnentur. **8** nam iusti in hoc saeculo per tri-

16.9

16.9

---

**4.** quod: quos, PE$^1$ erant: erat, M sulfurem: sulfur, B$^2$C has: eas, N occidisse: occisisse, YVUGH; occisse, SN$^1$P$^1$E; occisi, N$^3$P$^3$Q; + sunt, Q dicunt: ducunt, HF

**3** ignis: + et, N seducuntur: se dicunt, NP, terreni: terrenos, NP et$^2$: *om* SU quo: quos, U; quem, BF eis: ei, VF

**4** praesentiarum: praesentia eorum, NP dominos: dominus, ST$^2$CH quam: quum, MBT; qua, S; quia, V definivit: devinivit, Y$^1$ fuerint: fuerit, V

**5** blasphemant: *om* GTC cum: *pr* et, NP in$^1$: *om* NP Dei$^2$: *om* G hanc: haec, T$^2$CP$^2$ Christiani$^1$: christianos, U

**6** pro: per, N in$^1$: *om* YMF retulit: revelavit, G iustam: iniustam, N$^1$ genus: *om* U

**7** debuerant: debuerunt, YSVUM manum: manu, YSMBE in hoc mundo: *om* U redacti: reducti, NP; seducti, Q faciant: facient, H

4. bulationes in pugnam mittuntur, ut, cum probati fuerint, habeant unde coronentur, sicut scriptum est: *flagellat Dominus et castigat* Prov.3.12
*et corripit omnem filium, quem recipit.*

## STORIA QUINTI ANGELI

T. 16. 10 Et quintus angelus effudit fialam suam super thronum bestiae; et factum est regnum eius contenebricatum; et comedebant linguas suas a doloribus suis, 11 blasphemantes ex ira Dei, et penitentiam non egerunt.

## EXPLANATIO

5. 1 *Et quintus angelus effudit fialam suam super thronum bestiae:* 16.10
*et factum est regnum eius contenebricatum*; id est, de has plagas, quas supra diximus, obscuratum et lucis alienum. thronus enim bestiae ecclesia eius est. ipsa est sub pedibus mulieris. 2 *et co-* 16.10
*medebant linguas suas a doloribus suis*; id est, invicem sibi nocebant, quia, cum sint mali, et unum corpus diaboli sint, inter se invicem pacem non habent. 3 sicut veritas dicit: *occidet autem frater fra-* Mt.
*trem in mortem, et pater filium, et exsurgent filii in parentes, et morte* 10.21
*eos afficient.* 4 *blasphemantes ex ira Dei*; quia hoc breve tempus 16.11
gaudia extimant; et quod oculis vident, hoc pro Deo habere se putant, ita ut pro Deo ventrem colant. 5 *et penitentiam non egerunt.* 16.11
utique obdurati sunt prae laetitia et mundi amicitia; nam non aperte Deum blasphemant. nam, cum sint amatores mundi et

---

4. 8 cum: *om* M quem: quae, VMBTF
T. 16. 11 non: *om* H
5. 1 eius[1]: *om* H contenebricatum: contenebratum, MBGN[2] has plagas: his plagis, TCE[2]F quas: qua, H obscuratum: obscuritatum, MBG eius[2]: *om* E[1]F
2 comedebant: comedebunt, YSVUGT[1] a: *om* NP nocebant: nocebunt, YSVUMBTCE[1] cum: *om* H sint: sunt, SUGP
3 sicut: + ex hoc, NP autem: *om* NP frater: *om* M exsurgent: insurgent, YSUMG morte: morti, NPE
4 extimant: extimat, SVU; existimant, NP vident: viderit, U Deo[2]: *om* G ventrem: ventre, V
5 non[2]: *om* VMB

**5.** praedicatores nequissimi, super pace et abundantia sua gratias Deo referunt. **6** sicut in evangelio dictum est de ovibus Dei; vendentes eas dicebant: *benedictus Dominus, quia et nos benedicti sumus.*

## STORIA SEXTI ANGELI

**T. 16.** **12** Et sextus angelus effudit fialam suam super flumen illud magnum Eufraten, et siccata est aqua eius, ut praeparetur via regum eorum, qui sunt ab ortu solis.

## EXPLANATIO

**6.** **1** *Et sextus angelus effudit fialam suam super flumen illud magnum Eufraten*; id est, super omnem populum malum ad ignem incendii praeparatum, sicut dicit: *et siccata est aqua eius*; id est, perfecta ad combustionem, in quo nihil remansisset vivum, nihil viride, quod non esset igni aptum. **2** hoc est quod supra dixi. *aruit messis terrae*; et hoc in libro septimo require; *ut praeparetur viae regum eorum, qui sunt ab ortu solis.* **3** sol Christus est, reges sancti sunt, qui sunt ab ortu solis, id est, a Christo. his enim perfectis, iusti rapiuntur obviam Christo in aera. haec est via regum eorum ab ortu solis. praetermisso sexto angelo recapitulat ab origine brevius. 16.12 16.12 14.15 16.12

## STORIA DE SUPRADICTAS RANAS

**T. 16.** **13** Et vidi ex ore draconis, et ex ore bestiae, et ex ore pseudoprophetae, spiritus tres immundos quasi ranae; **14** sunt enim

---

6. 1 *deficit* C  6. 2 *deficit* Y

---

**5.** pace et abundantia sua: pacem et abundantiam suam, TP
6 vendentes: videntes, GC  et: *om* G

**T. 16.** 12 flumen: flumena, G  praeparetur: praeparentur, SV; praepararetur, P  regum: regnum, NP¹

**6.** 1 super flumen: in flumine, NP  flumen: *om* G  illud: *om* NPE¹  populum: + illum, NPHE¹FQ  perfecta: perfectam, VP  aptum: habitum, VUM
2 dixi: dixit, SNPH  messis: messes, V  hoc in: *tr* BG  septimo: octavo, VUMF  regum: regnum, N
3 via: viam, U

**T. 16.** 13 et²: *om* SUE

**T. 16.** spiritus demoniorum facientes signa ranae, qui exeunt ad reges totius orbis congregare eos in bellum diei magni Domini omnipotentis. ecce venit ut fur. **15** beatus qui vigilat et servat vestimenta sua, ne nudus ambulet, et videant turpitudinem eius. **16** et congregavit illos in locum, qui dicitur Hebraice Armageton.

## EXPLANATIO

**7.** **1** *Et vidi ex ore draconis, et ex ore bestiae, et ex ore pseudo-* 16.13
*prophetae, spiritus tres immundos.* iam supra draconem diabolum diximus, bestiam vero omnem populum malum, hoc est corpus eius. pseudo tamen propheta ipsi pseudosacerdotes sunt, quem bestiam cum duobus cornibus supra exposuimus. **2** hi tres unum sunt. tres spiritus se vidisse testatur, sed unum spiritum habent; quia et unum caput habent diabolum, cuius membra esse creduntur. **3** hi spiritus verba ipsorum sunt, quia, quod diabolus eis inspirat, hoc loquitur populus, qui bestia dicitur; hoc et pseudopropheta, qui eorum sacerdotes esse dicuntur. unum spiritum vidit, sed pro numero partium unius corporis draco, id est, diabolus. **4** nam et bestia corpus diaboli et pseudoprophetae, id est, praepositi corporis diaboli unus spiritus est, *quasi ranae; sunt enim* 16.14
*spiritus demoniorum facientes signa ranae.* **5** rana est enim loquacissima vanitas. nihil enim ad aliud animal ipsud utile est, nisi quod sonum vocis improbis et importunis clamoribus reddet. namque propter errorem proprium loco inmundae sunt, et in collec-

---

7. 1 *incipiunt* Y A C

---

**T. 16.** 14 totius orbis: *tr* NPHEQ diei: dei, G venit: veniet, SVUMGNP
16 Armageton: armagedon, MP

**7.** 1 tres: *om* SUAGC omnem: omni, V; *om* G quem: quos, $MA^2CP^2$ bestiam: bestia, $VUMA^1TPEF$
3 loquitur: loquuntur, NPF pseudopropheta: pseudoprophetae, CE esse: se, NP dicuntur: dicunt, NP partium: partim, NP
4 bestia: bestiam, V unus: unius, SV demoniorum: demonum, UMFQ
5 animal: anima, G ipsud: ipsum, VATCFQ reddet: reddit, $MA^2CP^2FQ$ propter: praeter, NPE loco: locum, V collectiones: collectionibus, $A^2TH$

7. tiones aquarum, et caeno, et lacunas nutrire consuescunt. 6 et indignae et fetidae videntur; non solum aquarum refugae et siccitatis patientes sunt, sed etiam in ipsis aquis sordibus et caeno volutantur. 7 sic hypocritae et pseudoprophetae non in aqua limpidissima, quod in fontibus aut in fluminibus est, degunt, quod est doctrina apostolorum aut doctorum, sed in ipso populo, qui membra diaboli esse creduntur, in eorum mentibus indignis clamoribus, quasi ranas e caeno, voces emittunt, qui inani quadam et inflata modulatione, vel ranarum sonis et cantibus, modo hic deceptionis fabulas inferunt. 8 sic Pharao qui, quo populum perduceret in baptisma, post eum intrare ausus ibidem mortuus est. sicut certissime et isti spiritum ranae habent immundae, id est, spiritum demoniorum, qui in hoc caeno voluptatis occultantur.

9 *Facientes signa, quae exeunt ad reges orbis totius congregare* 16.14
*eos in bellum diei magni Domini omnipotentis.* reges dicit omnes homines regni diaboli, sicut sancti, qui corpora sua fortiter regunt, reges dicuntur, ita e contrario homines mali, qui voluntates corporis faciunt, reges esse dicuntur. 10 *facientes*, inquit, *signa*. signa dicit, sed non vera, quia sub nomine Christianitatis et sanctitatis, qualiter decipiantur, signa facere dicuntur. 11 *qui exeunt ad reges* 16,14
*totius orbis*; non dixit *facient* aut *exient*, ut solum de futuro esse dicatur, sed facientes dixit et a passione Christi usque ad antichristum omne tempus, quid pseudosacerdotes in ecclesia facerent, in unum conprehendunt. 12 recapitulatio est enim totius tempo-

---

7. lacunas: lacunis, VGCF; *pr* in, C nutrire: nutriri, CQ
6 fetidae: fede, U; infetide, C volutantur: volitantur, V
7 in$^{3}$: *om* NPHE est$^{1}$: *om* H ranas: ranae, A$^{2}$CP emittunt: mittunt, AGCH qui: quia, P vel: velut, Y$^{3}$SNPEFQ; velad, U modo: mundo, A$^{2}$CHQ hic: huic, MA$^{2}$PHFQ deceptionis: deceptionibus, YVUGF
8 quo: quum, SC; quod, PF sicut: + rana, S; + ranae, NP ranae habent: *tr* S
9 quae: qui, NQ; *pr* ranae, N diei: dei, VG homines$^{2}$: omnes, NPF voluntates: voluptates, VFQ
10 decipiantur: decipiant, YUBGCPFQ
11 exeunt: exiunt, G facient..... dixit: *om* V facient: faciunt, H$^{1}$ ad: *om* V omne: omnem, SV; omnino, HEFQ; omnem omnino, N quid: quod, VC comprehendunt: comprehendit, NPHEFQ
12 totius: *om* U

7. ris, in quo hypocritae faciunt signa, caelestia gerendo, id est baptisma, in populo et quasi benedictionem ostendendo.

**13** *Congregare*, inquit, *eos ad bellum diei magni*, non quod de 16.14
toto orbe ad unum locum colligat, sed unamquamque gentem suo in loco. quia in omne mundo sicut ecclesia catholica dilatatur, ita in toto mundo diabolus sub nomine Christianitatis suos habere creditur, qui ecclesiam persequantur. **14** sicut ipsi ecclesiae dicit: *scio ubi habitas, ubi sedes est Satanae.* diem namque Domini magnum 2.13
totum tempus dicit a Domini passione, sed pro locis accipiendus est. aliquando enim diem iudicii dicit diem Domini, aliquando novissimam persecutionem antichristi, aliquando totum tempus dicit; id est, a passione Domini usque ad antichristum, quae non tempus sed unum diem nominat. **15** sicut per Amos prophetam dicitur: *vae*, inquit, *eis, qui concupiscunt diem Domini. ut quid iste* Amos, *vobis? dies Domini et ipsae tenebrae et non lux. quem ad modum si* 5.18 *fugiat homo a facie leonis, et occurrat illi ursus, et currat in domum suam, et incumbat manibus parieti, et mordeat eum serpens. nonne tenebrae dies Domini, et non lux et nebula non habens lumen?* **16** numquid istae comparationes conveniant in diem iudicii, ubi iam non vacat de periculo ad periculum fugere, quia iam ibi ignis aeternus dicitur? aut in diem iudicii tenebrae et non lux aut nebula non habens lumen, cum scriptum sit, *quem ad modum fulgur exiit* Mt. *ab oriente, et paret usque in occidente, ita adventus Domini.* **17** ergo 24.27
haec, quae diximus, si tunc non erit, in hac vita sunt, quibus dies Domini tenebrae sunt, id est, quia hunc mundum in deliciis pera-

---

7. **13** in$^{1}$: *om* H omne: omni, MA$^{2}$CFQ mundo$^{1}$: mundum, SU persequantur: persequatur, V
**14** ipsi: ipse, VA$^{1}$F; ipsa, NP$^{1}$ ecclesiae dicit: ecclesia dicitur, NP sedes: sedis, YSVA$^{1}$NE novissimam: novissima, MAP$^{1}$ persecutionem: persecutionis, NP$^{1}$ aliquando: aliquandum, V quae: quem, VPH; quod, A$^{2}$C
**15** prophetam: propheta, S ut: at, YVMAGCF quid: quod, V incumbat: incubat, V manibus: manus, V mordeat: mordat, H
**16** conveniant: conveniunt, U; conveniat, G vacat: vagat, Y$^{1}$UT fugere: fugire, YSVUMA$^{1}$E et non lux: *om* YVUMA$^{1}$GTCE$^{2}$ exiit: exit, UMA$^{2}$CPH paret: apparet, VE occidente: occidentem, A$^{2}$TP ita: + erit, SNPF
**17** ergo haec: *tr* NP quibus: *pr* de, NP tenebrae sunt: tenebrescunt, SNP quia: qui, SGN

**7.** gere concupiscunt. **18** *vae*, inquit, *eis, qui concupiscunt diem Domini*, id est, qui in eo delectantur, quibus suavis est, qui in eo bona percipiunt, qui aestimant lucrum esse religionem, quibus dicit: *vae* Luc. 6.25
*vobis saturatis, vae vobis, qui ridetis, quia plangebitis.* **19** non illi, de quibus dicit: *beati plangentes et lugentes*; quibus iste dies, id est, mundus non concupiscitur, quibus dies iste caminus humiliationis, paupertatis, et tribulationis est; sed diviti dicitur, qui Christo indigente et esuriente, ille *induitur purpura et epulatur* Luc. 16.19
*splendide.* **20** quid enim profuit ei filium se Abrahae nuncupari, qui opera Abrahae non fecerat? quid enim prodest Christianum dici et non esse imitatorem Christi? quid enim profuit illi diviti cognovisse diem Domini et concupisse, gratulans in hoc mundo dignitatis genere et divitiarum affluentia? **21** nonne illi Domini dies, quem concupivit, in hoc mundo famis et nuditas in postmodum fuit, atque omnis caligo confusa tenebrarum, et caecitatis nox extitit perpetua? qui fratrum neglegentiam non in vita corripere et in hoc mundo oculos aperire non potuit, sed de inferno eos corripere quaesivit. **22** sequitur denique et dicit, quem ad modum iste dies concupiscentibus eum contrarius sit. *odii dies festos vestros,* Amos, 5.21
dicit Dominus, *et non odorabor in sollemnibus vestris, quoniam etsi offeratis olocaustomata et sacrificia vestra, non accipiam, et salutis signum super limina vestra non respiciam. nam et strepitum viarum tuarum et psalmum organorum tuorum non audiam.* **23** non dixit, si offeratis olocaustomata mea, non accipiam, sed vestra. Dominus enim sua esse vult, id est, divina, non eorum humana. sicut offe-

---

**7.** **18** aestimant: extimant, YSPEQ religionem: legionem, V plangebitis: plangetis, $E^2Q$
**19** non illi: nulli, G illi: illis, UQ; ille, C plangentes et lugentes: *tr* CF concupiscitur: concupiscitis, N diviti: divite, G ille: *om* $Y^1$
**20** quid enim$^1$..... Christi: *om* M profuit$^1$: + enim, V ei: *om* V se: *om* $GE^1$ prodest: prode est, YE illi diviti: *tr* NPHEFQ concupisse: concupisce, YVUM$A^1$G; concupiscere, C gratulans: gratulantur, G
**21** nonne: non, N Domini dies: *tr* NQ famis: fames, M$A^2$GTCQ nuditas: nuditatis, $HE^1$ neglegentiam: neglegentia, HEFQ; neglegentias, NP in vita: invitat, G
**22** sollemnibus: sollemnitatibus, G et salutis..... respiciam: *om* $Y^1$AGTC respiciam: recipiam, $Y^2$SU et$^5$: *om* VU strepitum: strepitu, $A^1$F; strepidum, N
**23** dixit: dixi, G mea: tua, M

7. runt et veluti propter salutem super limina sua agni sanguine consignant, quae non respicit Deus, id est, signum crucis in fronte gestant, et fiduciam baptismi habere se putant et Christianitatis indicium; et hoc putant se illis sufficere, absque iusto opere per hoc signum Christi particeps esse. 24 signum est enim bestiae, non Christi sanguis. pro hoc dicit *facientes signa.* 16.14

Adiecit adhuc et ostendit illos diem Domini concupiscere, qui dum falso legitimis eius utuntur, et anniversaria, solemnitatum festivitates, ab eis legitime suscipiuntur et celebrantur, sua et non Domini est, quod faciunt, et eorum iucunditatem veluti perpetim permanentem et non fugientem putant in nullo fratribus conpatientes. 25 vae, inquit, qui optant hanc diem, et vacui ad illum diem adpropinquant, et adtingunt, et observant sabbata falsa, id est, requiescunt in sollemnitatibus festis, qui dormiunt in lectulis eburneis, et luxuriantur in stragulis eorum, et manducant haedos de gregibus et vitulos de medio armentorum lactantes, qui plaudunt ad vocem organi, veluti permanentia et numquam transeuntia existimaverunt et fugitiva. 26 qui bibunt colatum vinum, et prima unguenta unguentur, et non conpatiebantur tribulantibus. iterum tertio modo diem Domini in communem dixit totum tempus et novissimum certamen, quod futurum speratur; qui hunc diem saeculi in deliciis peragunt, qui de hoc die deliciarum ad diem supplicii pertrahuntur. 27 quem diem propheta intuens dixit: *prope est dies Domini magnus, prope et velox nimis. vox diei Domini* Zeph. *amara constituta est. tribulabitur ibi in eo die omnis fortis et potens.* 1.14 *dies irae, dies illa, dies pressurae et necessitatis. dies tribulationis et*

---

*a* dixit, § 26, *ad* qui dicitur, § 30, *deficit* P sabbata, § 25, *deficit* N

---

7. propter: pro, N sanguine: sanguinem, N consignant: consignat, EF baptismi: baptisma, G indicium: iudicium, V opere: + et, S
24 sanguis: sanguinis, MEQ pro: propter, SUM dicit: dixit, NHQ ostendit: ostedit, V concupiscere: *pr* ad, V festivitates: festivitatem, V incunditatem: incunditate, NF non fugientem: confugientem, MAGTC; fugientem, SU
25 vacui: tacui, H sollemnitatibus: sollemnitatum, SPHEFQ festis: festas, YSA$^1$GTPHEQ lectulis: lectis, PEQ organi: organorum, P$^1$EFQ permanentia: permanentiam, V
26 tribulantibus: tribulatis, PQ communem: commune, PF die: diem, U
27 propheta: prophetam, G dies$^4$: *om* MAPHQ

**7.** *angustiae et exterminii, dies tenebrarum et nimbi, dies nubis et nebulae.* **28** *dies tubae et clamoris super civitates illas munitas et super angulos illos altos. et exprimam homines et ambulabunt quasi caeci, quoniam Domino peccaverunt et effundam sanguinem eorum quasi linum et carnes eorum quasi fimum. sed et argentum eorum et aurum eorum non poterit liberare eos in die irae Domini.* **29** manifestum est itaque totum tempus, et praesens et futurum, dixisse congregare eos in bellum diei magni Domini.

**30** *Ecce venit ut fur beatus qui vigilat et servat vestimenta sua,* 16.15
*ne nudus ambulet, et videant turpitudines eius. et congregabit illos* 16.16
*in locum, qui dicitur Hebraice Armageton.* **31** beatus est, qui nunc vigilat et vestimentis operum suorum, id est, baptismi et penitentiae, candidatus ambulat, et elemosinis et iustis operationibus non praesentem sed futuram gloriam et requiem desiderat, ita ut undique circumseptus bonis operibus ne dicto, facto, vel cogitatu dilabetur, ne in diem iudicii videant sancti turpitudinem eius. **32** quod autem dixit, *congregavit illos in locum, qui dicitur Hebraice Armageton,* 16.16 hoc ad novissimam persecutionem antichristi pertinet, tamquam si diceret, congregabit illos in pugnam. **33** hoc ad sanctos pertinet, qui in eo tempore in certamine erunt. in alia recapitulatione interpretat hunc locum dicens: *congregabit eos in bellum,* 20.8 *quorum est numerus sicut arena maris.* **34** *et ascenderunt in altitu-* 20.9 *dinem terrae, et circumdederunt castra sanctorum et civitatem dilec-*

---

§ 32 - T. 16. 18 *deficit* P

---

**7.** nubis et nebulae: *tr* SVU
**28** clamoris: clangoris, GF illos: *om* HE$^1$ exprimam: + omnes, S quoniam: quia, U effundam: effundetur, G linum: limum, NHE fimum: fumum, VU MAGTCPFQ et$^7$: *om* GE$^1$F
**29** praesens: praesentem, SVUA$^1$GE$^1$Q diei: dei, G
**30** turpitudines: turpitudinem, VTEQ qui: quae, V Armageton: armagedon, P
**31** est$^1$: *om* VE$^1$ et$^1$: *om* H et$^2$: *om* G elemosinis: elemosini, A$^1$G et iustis: seductis, MAGC; iustis, S operationibus: operationis, G gloriam et: *om* PHEFQ ne$^1$: nec, MATH cogitatu: cogitato, YSVTE$^1$
**32** Hebraice: *om* G pugnam: pugna, HEQ
**33** eo: eodem, M interpretat: interpretatur, TQ
**34** altitudinem: latitudinem, HFQ castra: contra, V

7. *tam*, id est, ecclesiam. repetit ordinem apertius in septima fiala et persecutione novissima, qualis numquam in mundo fuerat facta.

## STORIA SEPTIMI ANGELI

T. 16. 17 Et septimus angelus effudit fialam suam in aerem, et exiit vox magna de templo et a throno dicens: factum est. 18 et facta sunt fulgura, et voces, et tonitrua, et terrae motus factus est magnus. 19 et facta est civitas illa magna in tres partes; et civitates gentium ceciderunt; et Babilon illa magna in mente Deo venit, dare ei poculum vini irae suae. 20 et omnis insula fugit, et montes non sunt inventi. 21 et grando magna quasi talentum, quae descendit de caelo super omnes; et blasphemaverunt homines contra Deum ex plaga grandinis, quoniam magna est plaga eius nimis.

## EXPLANATIO

8. 1 *Et septimus angelus effudit fialam suam in aerem, et exiit vox* 16.17
*magna de templo et a throno dicens: factum est.* iam supra diximus terra, mare, flumina, et fontes aquarum, sol, thronus bestiae, fluvius Eufrates, et aer, hoc septem unum esse. quod autem dixit *vox magna exiit de templo a throno dicens: factum est*, id est, vox exiit ab ecclesia, quae dicit, finitum est. 2 deinde repetit et recapitulat ab eadem persecutione. *et facta sunt fulgura, et voces,* 16.18
*et tonitrua, et terrae motus factus est magnus, qualis non est factus ex quo homines facti sunt super terram tantus terrae motus et tam magnus*; id est, pressura tempore antichristi, qualis numquam fuit ab initio mundi. 3 *et facta est civitas illa magna in tres partes.* 16.19

---

7. fuerat facta: *tr* SE

T. 16. 18 magnus: + qualis non est factus ex quo homines fuerunt facti super terram tantus terrae motus et tam magnus, SHE$^{1}$Q
19 in tres..... magna: *om* AGC dare: dar, V
21 super: supre, SH ex: haec, YVUMAGT plaga$^{2}$: plagas, U

8. 1 et$^{2}$: *om* H terra: terrena, A$^{1}$G dixit: dicit, H exiit$^{2}$: exigiit, V; exit, G dicit: ducit, A$^{1}$
2 et$^{5}$: *om* U facti sunt: fuerunt facti, S qualis$^{2}$: quales, S mundi: *om* M
3 facta: fac, V

**8.** frequenter in hoc libro diximus et iterum reiteramus tres partes populi esse in toto mundo et duas esse diaboli, et una Dei; una esse foras ecclesiam, id est gentiles et infideles, et duas intra ecclesiam, unam, quae est simulacrum antichristi, et tertiam, quae est ecclesia. 4 ergo civitas magna omnis omnino populus est, quisquis est sub caelo, qui fiet in tres partes, cum ecclesia separata fuerit, ut sit gentilitas una pars, et abominatio vastationis altera, et ecclesia, quae exiit de medio ipsius, tertia.

5 Sequitur enim et ostendit, quae sint tres partes dicens: *et civitates gentium ceciderunt, et Babilon illa magna in mente Deo* 16.19
*venit, dare ei poculum vini irae suae. et omnis insula fugit, et montes* 16.20
*non sunt inventi.* civitates gentium gentes sunt, quas supra diximus paganas. Babilon confusio et abominatio est vastationis, quae est intra ecclesiam sub nomine Christianitatis. 6 quod autem dixit *civitates gentium ceciderunt*, omnem fortitudinem et spem gentium, quae in hoc mundo possidebat, dicit cecidisse. montes et insulae ecclesia est, in his civitatibus constituta et cruciata. 7 non enim separatas habent civitates Christianis, ut ipsae specialiter ceciderint, sed cum alii ecclesiam conculcant, tunc cecidere, et cadere et spem suam perdere dicuntur. 8 aut si in diem iudicii putandum est, cur postea Babilon in mente Deo venit? sed has civitates dixit David: *non est ruina maceriae, neque transitus, neque clamor in* Ps.143.14
*plateis eorum*, quum communes habeant plateas et boni et mali. istae sunt ergo tres partes, id est, gentilitas et Babilon, de qua exire iubetur populus Dei; et insulae et montes, qui fugerunt,

---

§ 4-7 *deficit* P abominatio, § 4, *incipit* N

---

**8.** reiteramus: iteramus, UE$^{2}$ et$^{3}$: *om* V una$^{1\,2}$: unam, A$^{2}$TCNE$^{2}$Q ecclesiam$^{1}$: ecclesia, HF; ecclesiae, PE ecclesiam$^{2}$: ecclesia, HE$^{1}$ unam$^{3}$: una, YSVUA$^{1}$G tertiam: tertia, YSVUA$^{1}$GPF
4 ecclesia$^{1}$: *pr* cetera, H ecclesia$^{2}$: *pr* ab, YSU
5 sequitur..... dicens: *om* M sint: sunt, N mente: mentem, NHE fugit: fuit, V civitates: civitas, GF quas: qua, V ecclesiam: ecclesia, YSVUNE$^{1}$
6 ceciderunt: + et, N quae: quam, MA$^{2}$TP; quod, H dicit: dici, G
7 Christianis: christiani, Y$^{1}$MACPF; *pr* a, E$^{2}$Q alii: mali, SNEFQ cecidere: *om* T$^{2}$CE$^{2}$ cadere: audire, V; gaudere, N
8 mente: mentem, NP has civitates: his civitatibus, FQ neque clamor: *om* H et$^{1}$: *om* VUAGTCF id est: *om* H fugerunt: fugierunt, YSUNPE; fuerunt, G

8. ipsa est ecclesia. 9 fugire dicitur et non esse inventa, id est, non esse a malis separata. Babilon autem generale malum est adversus Ierusalem, sive in gentibus sive in falsis fratribus, sed pro locis accipiendum est, sicut veritate scimus. 10 tunc autem Babilon cadit, aut iram Dei bibit, cum potestatem accipit, ut ecclesiam persequatur, praecipue in novissima persecutione antichristi. propterea ipsam dicit cecidisse terrae motu, quem facit ecclesiae. 11 insulas enim septem ecclesias dicit esse, sicut Esayas dicit: *a claritate Domini turbabitur aqua maris*; propterea insulis erit claritas Domini, et *insulis maris nomen Domini clarum erit.* 12 has insulas dicit fugisse et inventas non esse, id est, non esse separatas, quia illi, qui malis consentiuntur, separati esse dicuntur. Is. 19.5 Is. 24.15

13 *Et grando magna quasi talentum, quae descendit de caelo supra omnes.* haec grando, quae descendit de caelo, ira Dei est, quae descendet super peccatores. sicut scriptum est: *ira Domini sicut grando descendens.* 14 ab hac grandine Dominus tutelam suae ecclesiae promittit, dicens: *grando autem, si descenderit, non veniet super vos.* 15 hanc grandinem eidem populo in hoc terrae motu conminatur Deus dicens: *quum venerit Gog in terram Israel, in die illa erit terrae motus grandis in terra Israel.* et adiecit: *iudicabo eum morte et sanguine, et imbrem, inundantem lapidibus quadrinis, et ignem et sulfurem pluam super eum.* 16 haec plaga grandinis et sulfuris et ignis spirituales sunt intra ecclesiam sic in Egypto legimus decem plagas, quas omnes in hoc libro spirituales esse cognoscas. et omnes plagae Egypti figurae fuerunt plagarum spiri- 16.21 Ez. 13.13 Ez. 38.19

*a* cum, § 10, *ad* promittit, § 14 *deficit* P

8. 9 fugire: fugere, MA²GTCE²FQ inventa: inventae, S¹ separata: operata, H; superata, PF accipiendum: accipiendus, UMAGT veritate: veritas, G; veritatem, NPF
10 cecidisse: cecidis, G terrae motu: terrae motus, G; terrae motum, NP
11 sicut: sic, SMTPH a claritate..... maris: *tr ante* sicut, S insulis¹ ²: *pr* in, NF
12 malis: mali, NP consentiuntur: consentiunt, VQ
14 hac: hanc, N Dominus: *om* G veniet: veniat, NP
15 eidem: egidem, V motu: motum, N Deus: *om* SVU terram: terra, VN in die..... Israel: *om* YVUMAGTC grandis: magnus, S imbrem: imbre, A²PF inundantem: inundante, VA²PF quadrinis: grandinis, SP ignem et sulfurem: *tr* N
16 ecclesiam: ecclesia, YVUA¹NHQ

8. tualium. 17 *et blasphemaverunt homines Deum ex plaga grandinis,* 16.21
*quoniam magna est plaga eius nimis.* non ut aperte blasphement Deum, sed cum in peccatis luxuriantur, et filios Dei se dicunt, a plaga grandinis, id est ab ira Dei, spiritualiter devastantur. 18 quum quiete se et longo tempore in hoc mundo vivere credunt, repente ab hac luce subtrahuntur, et ignorant, ad qua pena vel supplicia ducantur. haec sunt septem fialae, id est spirituales plagae, quae in hoc mundo intra ecclesiam geruntur. hic facit finem et recapitulat ab origine, id est, a Christi passione.

---

8. 17 plaga: plagaga, U blasphement: blasphemaverunt, SVU devastantur quum quiete: *om* SVUC
18 et[1]: *om* YSVU vivere: venire, V repente..... subtrahuntur: *om* AG ad: a, HE[1] qua pena: quam penam, A[2]TCE[2] ducantur: ducuntur, NP quae: qui, NP[1] ecclesiam: ecclesia, SVUA[1]NQ geruntur: reguntur, NP origine: originem, YSVUGE[1] passione: passionem, G

# LIBER NONUS

## STORIA DE MULIERE MERETRICE ET BESTIA

**T. 17.** 1 Et venit unus ex septem angelis, habentibus fialas, et locutus est mecum dicens: veni, ostendam tibi damnationem meretricis magnae, sedentis super aquas multas, 2 cum qua fornicati sunt reges terrae, et inebriati sunt, qui inhabitant terram de vino fornicationis eius. 3 et pertulit me in eremum in spiritu.

## EXPLANATIO

**1.** 1 *Et venit unus ex septem angelis, habentibus fialas, et locutus* 17.1
*est mecum dicens : veni, ostendam tibi damnationem meretricis magnae,*
*sedenti super aquas multas, cum qua fornicati sunt reges terrae, et* 17.2
*inebriati sunt, qui inhabitant terram de vino fornicationis eius.* 2 hanc mulierem supra in prologo ecclesiarum aperte et plenius exposuimus, quae esset. haec mulier iniquitatis est opera, quem in populo exercet, quae dicitur bestia super quam et sedere cognoscitur, cum qua et reges terrae fornicare creduntur. reges terrae sunt, qui corpora sua non regunt, sed in voluptatibus suis ambulare

---

1. 1 *deficit* A §§ 2-4 *deficit* P

---

**T. 17.** 1 sedentis: sedenti, YSVUNPQ
2 reges..... sunt: *om* V inebriati: inebriti, U inhabitant: habitant, SNPEQ
3 pertulit: protulit, GT spiritu: spiritum, SNHEQ

**1.** 1 sedenti: sedentis, AH inhabitant: habitant, SNPEQ
2 prologo: pro loco, YVMGH quem: quam, BE$^2$; quae, TF bestia: bestiam, V
fornicare: fornicari, BCE$^5$ sua: *om* S suis: *om* H

1. delectantur. 3 et haec mulier non solum malos sed etiam bonos pertrahendo propinat. poculum aureum habet in manu, quia falsitatis sanctitatem simulat. in manu operatio dicitur. aliquando enim in auro sapientia intellegitur. 4 super aquas multas sedere dicitur, quia per totius mundi populum iniquitatis suae opera dilatata tenetur. aquae enim multae populi sunt, sicut scriptum est: *aquae* 17.15
*enim multae, quae vidisti, super quas meretrix illa sedet, populi sunt et nationes. et pertulit me in eremum in spiritu.* 5 eremum dicimus 17.3
desertum, ubi a nullo cultore laboratur. in eremum dicit se mulierem vidisse, eo quod in populo mortuo et a Deo deserto sedeat haec mulier, id est, corruptela et opera mala. 6 quod autem dicit, *pertulit me in spiritu*, hoc est, quia non nisi ab spiritualibus et catholicis haec opera deprehenditur. spiritualis enim carnalem reprehendit, quia non carnalis carnalem, cum et membra sibi non possunt esse contraria. 7 sed quia haec plaga spiritualis est, cum dicat mulierem pretiose ornatam; id est, simulatione Christianitatis cooperta, deintus inmunditiae iniquitatis plena, aperte cognoscitur ab spiritualibus reprehendi, cum in spiritu se memoret transtulisse.

## STORIA DE EADEM MULIERE ET BESTIA

**T. 17.** Et vidi mulierem sedentem super bestiam coccineam, plenam nomen blasphemiae, habentem capita septem et cornua decem. 4 et mulier erat circumdata purpura et cocco, et adornata auro

---

1. 3 propinat: propinant, G aliquando..... intellegitur: *om* V
4 quia per totius: qui apertius, YSVUMBGTC opera: opere, BTCHEFQ populi..... multae: *om* BGT enim²: inquit, EFQ; + inquit, S quas: quae, UMTHF spiritu: spiritum, SVU
5 eremum²: eremo, PHE
6 ab: ad, U carnalem¹ ²: carnem, M non: *om* BGTC et²: ex, M
7 dicat: dicit, YSMGH ornatam: ornata, SNHEQ id est: *om* VU simulatione: simulationem, VCQ cooperta: coopertam, TC inmunditiae: munditiae, G plena: plenam, BP spiritualibus: spiritualis, V reprehendi: deprehendi, NHQ in: *om* U memoret: memorat, YVBQ transtulisse: transtulisset, N

**T. 17.** 3 nomen: nomine, CQ; nominis, T; *om* U
4 et³: *om* VU

**T.17.** et lapide pretioso et margaritis, et habebat poculum aureum in manu sua, plenum abominationum et immunditiarum fornicationis eius; **5** et in fronte eius nomen scriptum; mysterium, Babilon magna mater fornicationum et execrationum terrae. **6** et vidi mulierem ebriam de sanguine sanctorum, et sanguine martyrum Iesu. et miratus sum videns eam admiratione magna. **7** et dixit mihi angelus: quid miratus es? ego tibi dicam mysterium mulieris, et bestiae portantis eam, habentis capita septem et cornua decem. **8** et bestia, quam vidisti, fuit et non est; futura est ascendere de abysso et in perditionem ire. et mirabantur, qui habitant in terra, quorum non est scriptum nomen in libro vitae a constitutione mundi, videntes bestiam, quoniam fuit, et non est, et ventura erit. **9** hic est sensus, qui habet sapientiam. septem capita septem montes sunt, ubi mulier sedet super eos, et reges septem sunt. **10** quinque ceciderunt, unus est, alius nondum venit; et cum venerit, modicum eum oportet manere. **11** et bestia, quae fuit, et non est, et ipsa octava est; et ex septem est, et in perditionem vadit. **12** et decem cornua, quae vidisti, decem reges sunt, qui regnum nondum acceperunt, sed potestatem quasi reges una hora accipiunt post bestiam. **13** hi unam sententiam habent, et virtutem et potestatem suam bestiae dant.

---

*a* memorat, § 7, *ad* eam, T. 17,7, *deficit* P T. 17.3-13 *deficit* N

T. 17.13 *deficit* Y

---

**T. 17.** lapide: lapidem, M abominationum: abominationem, H
**5** scriptum: + nomen, SVU fornicationum: fornicationis eius, G
**6** ebriam: ebria, V sum: + et, VU
**7** eam: ea, YMGHEQ habentis: habentes, S; habens, P
**8** bestia: bestiam, AGTEF perditionem: perdictionem, YS; perditione, P mirabantur: mirabuntur, G¹PHEQ terra: terram, SE a: et ad, U constitutione: constitutionem, YSVUMGHE
**11** bestia: bestiam, VATCFQ
**12** reges: regis, BGE bestiam: bestia, YSVHE
**13** hi: *om* H et¹: *om* G

## EXPLANATIO

**2.** **1** *Et vidi mulierem sedentem super bestiam.* hic ostenditur bestia 17.3
populus esse. promisit enim ostendere sedentem super aquas multas. bestia et aquas unum sunt, id est, populus. corruptelam dicit sedere super populos in eremo. **2** meretrix, bestia, et eremus unum sunt. bestia autem dictum est corpus; est adversarius agno, id est, corpus diaboli, qui sunt homines mali. **3** in quo corpore nunc diabolus, nunc caput velut occisum, id est, sacerdotes mali, in quos diabolus se transfigurat in angelum lucis, et nuncupatur alio nomine diabolus. nunc populus accipiendus est, quod haec totum una civitas Babilon est. **4** *et vidi mulierem sedentem super* 17.3
*bestiam coccineam,* id est, peccatricem, cruentam, *plenam omnium* *blasphemia.* ostendit multa nomina esse in bestia. **5** *habentem* 17.3
*capita septem et cornua decem,* id est, habentem reges mundi et regnum, cum quibus visus est diabolus in caelo, id est in ecclesia. **6** *et mulier erat circumdata purpura, et cocco, et adornata auro, et* 17.4
*lapide pretioso, et margaritis,* id est, omnibus inlecebris, et simulatae veritatis ornata ostenditur, quia de foris Christianitatis videtur. **7** quid sit denique intra hanc pulcritudinem mulieris, sic exponit dicens: *et habebat calicem aureum in manu sua, plenum abominationum et inmunditiarum fornicationis eius.* aurum plenum inmunditiarum hypocrisis est, id est, simulatio sanctitatis, quia foris quidem parent hominibus iusti, intus autem pleni sunt omni inmunditia.

---

**2.** **1** populus[1]: populum, NE[1]; populos, P bestia[2]: bestiam, P[1]F aquas[2]: aquae, TC
**2** bestia[1]: bestiam, V eremus: eremum, N est[2]: *om* G agno: + id est sacerdotes mali, MHFQ homines: omnes, N
**3** mali: *om* UMPF haec: hoc, UCP[2]: ex, HF
**4** omnium: omni, P[2]F blasphemia: blasphemiam, SVMBG; blasphemiae, NP[1]Q bestia: bestiam, SVPH; blasphemia, M
**5** habentem[2]: habentes, SVF
**6** erat circumdata: *tr* BGTC et[3]: *om* SUP ornata: ornatam, N Christianitatis: Christianitas, T[2]NPEFQ
**7** quid: quod, N sit: si, N manu sua: manum suam, N fornicationis: fornicationum, NP est[1]: *om* V

**2.** **8** *Et in fronte eius nomen scriptum, mysterium, Babilon magna* 17.5
*mater fornicationum et execrationum terrae.* nulla est supprestitio, id est, superflua falsitatis religio, quae in fronte det signum, nisi supprestitionis hypocrisis, id est, simulatio sanctitatis. spiritus autem retulit, quid sit scriptum in fronte mulieris. habebat, inquit, scriptum Babilon magna, id est, confusio grandis. **9** haec mysterium dixit, id est, sacramentum, ut aperte cognoscas in ecclesia magnum malum esse factum. nam quis talem titulum aperte in fronte imponat? mysterium enim dixit esse quod spiritualiter interpretatum est. **10** *et vidi mulierem ebriam de sanguine sanctorum, et sanguine martyrum Iesu.* duo populi sunt adversarii ecclesiae, qui videntur membra diaboli esse, uni sunt foras ecclesia, infideles, alii, intra ecclesiam, quasi fideles. unum est enim corpus adversum intus ac foris. **11** quod licet videantur loco et habitu separatum, in communi tamen spiritu operantur. inpossibile est enim ut iustum alter occidat, nisi qui se Christianum simulat. **12** *impossibile est enim prophetam perire praeter Ierusalem,* Luc. *interficientem prophetas et lapidantem missos ad se.* Ierusalem est inter- 13.33
pretatum visio pacis. ergo Ierusalem est congregatio maligna, quae est Christianitas falsa, quae hic pacem habet, quia futuram non sperat. **13** ipsa est Ierusalem, quae occidit prophetas, id est, praedicatores qui illis futura denuntiant. sic pronepotes pravorum sensu Zachariam lapidasse accusantur, cum ipsi non fecerint. sed haec lapidatio dicta est, quae nunc in ecclesia geritur.

---

§ 13 *incipit* A prophetas, § 13 *deficit* E

---

**2.** **8** supprestitio..... nisi: *om* SVUMBGTC supprestitio: superstitio, PF²Q fronte²: frontem, N supprestitionis: *om* NPHEFQ autem: *om* H fronte³: frontibus, V; frontem, NP inquit: autem, V scriptum: *om* NP grandis: grandinis, H
**9** haec: hoc, CE²; + est, NP magnum malum: *tr* VUMBGTC; magnus malum, U talem: tale, MGBE imponat: ponat, V; importat, M
**10** duo: duae, V ecclesia: ecclesiae, FQ ecclesiam: ecclesia, NH enim: *om* GC adversum: adversus, N
**11** communi: commune, NPQ operantur: separantur, H occidat: occidit, U
**12** prophetam: propheta, HE interficientem..... Ierusalem²: *om* NP est³: *om* H Christianitas: christianitatis, SVMBC futuram: futura, TP¹FQ
**13** futura: futuram, SA¹GTCQ; futurum, VU sensu: sensum, GN Zachariam: zaccaria, V; zaccariae, NP¹ quae²: qui, S geritur: geruntur, M; ieritur, N

**2.** **14** *Et miratus sum videns eam admiratione magna. et dixit mihi* 17.6
*angelus: quid miratus es? ego tibi dicam mysterium mulieris et bestiae* 17.7
*portantis eam, habentis capita septem et cornua decem. et bestia quam* 17.8
*vidisti, fuit et non est, et futura est ascendere de abysso, et in perditionem ire.* **15** *bestia,* inquit, *quam vidisti;* dicendo et quam vidisti fuit et non est, ostendit esse alteram, quae fuit et non est, id est, caput velut occisum, qui sanctitatem simulat. **16** *fuit et non est,* quia aliquando hypocritae et simulatores fuerunt cum malo populo uni, quae est caput velut occisum in bestia; et mortui sunt. et modo ipsi sunt quia de malis mali nati sunt imitando malos. **17** haec est bestia, quae fuit et non est, quia iam mortui sunt et non sunt. et bestia quam vidisti, ipsi mali sunt, qui modo sunt. et isti morientur, et alii venturi sunt, et de abysso resurrecturi sunt, id est, de occulto populo, qui adhuc non videntur, quales futuri sunt. **18** haec est bestia, quae fuit, et non est, et ventura est. duas bestias dixit, unam cum duobus cornibus, quae est simulatio sanctitatis, quem caput velut occisum dicit, alteram cum septem capita, quae est omnis omnino populus. **19** de ista ergo sic dicit, *bestia fuit,* 17.8
*et non est, et futura est ascendere de abysso, et in perditionem ire.* id est, nasci et mori et ex populo malo nasci ut posset dicere bestia ex bestia. **20** iam supra diximus, sancti nasci ex sanctos imitando sanctos, et mali nasci ex malos imitando malos, non carne nascendo,

---

angelus, § 14 *incipit* Y

---

**2.** **14** quid: quod, V portantis: portantes, SVA$^{1}$ eam: ea, YSMA$^{1}$NP$^{1}$Q et$^{5}$: haec, A perditionem: perdictionem, S; perditione, NP
**15** bestia: bestiae, N ostendit..... non est$^{2}$: *om* CNP quae: quem, V qui: quae, YVUNQ; quod, C
**16** quia: qui, YVUA$^{1}$GTNP$^{1}$Q quae: qui, YMA$^{2}$C; *pr* qui G est$^{2}$: esset, SVU in: *om* NP
**17** quia$^{1}$: qui, NPQ et$^{5}$: quia, NP bestia$^{2}$: bestiam, V qui modo sunt: *om* NP morientur: moriuntur, MNP resurrecturi: surrecturi, NPH
**18** unam: una, YSUMA$^{1}$G duobus: duabus, YP$^{1}$Q quae$^{2}$: qui, S quem: quam, TC; quae, A$^{2}$Q velut: quasi, VMTF alteram: altera, YVUMA$^{1}$NFQ capita: capitibus, VU$^{2}$A$^{2}$TCF populus: populo, A$^{1}$G
**19** ista: isto, AGCHFQ perditionem: perditione, V
**20** sancti: sanctos, A$^{2}$GTCP$^{2}$FQ sanctos$^{1}$: sanctis, U$^{2}$A$^{2}$TCP$^{2}$F mali: malos, A$^{2}$TCP$^{2}$F malos$^{1}$: malis, U$^{2}$A$^{2}$TCP$^{2}$FQ

2. sed per opera imitando. cum et carnaliter bonos filios videmus nasci de malos, etiam martyres; et malos filios videmus nasci de bonos, etiam interfectores martyrum, 21 nascitur ergo bestia ex bestia imitando bestiam, aut abyssus ex abysso; iugem adventum et interitum dixit bestiae, ex bestia nascentis, et in perditionem euntis. sicut et pars sua unde nata est, quae iam non est, sic fit, ut non sit, et ascendat ex superstite, et in perditionem vadat, sicut patres sui, de quibus ascendit, et iam non sunt.

22 *Et mirabuntur qui habitant in terram, quorum non est scriptum nomen in libro vitae a constitutione mundi, videntes bestiam, quoniam fuit, et non est, et aderit.* mirabuntur, inquit, habitantes terram, id est, terreni, quia non caelestes habitantes in caelo, id est in ecclesia. 23 iusto dictum est: *caelum es et in caelum ibis.* peccatori vero dictum est: *terra es et in terram ibis.* de hoc dictum est, *mirabuntur habitantes terram* cum ipsa bestia, quae fuit, et non est, et ascendit de abysso, et in perditionem vadit, sicut habitantes in terra et ipsa bestia miretur alteram bestiam, quae fuit, et non est, et ventura est. sed sinonima dividit intellectum. 24 nam supra dixit mulierem super bestiam, et hic dicit *bestia quam vidisti, fuit, et non est, et ventura est;* haec sinonima, ut diximus, confundit intellectum. sinonima est, cum una res dissimilibus verbis dicitur. 25 nam bestia super quam mulier sedet, et abyssus, et habitantes terram unum est. et ipsa est haec bestia, quae fuit, et non est, et ventura et nascitura est ex bestia, et in perditionem itura.

17.8 Gen.3.19 17.8

---

2. malos$^{3}$: malis, U$^{2}$A$^{2}$GCP$^{2}$ bonos$^{2}$: bonis, U$^{2}$A$^{2}$TCP$^{2}$FQ interfectores: interfectos, N
21 ex$^{2}$: et, YSVUMAGTC bestia$^{2}$: bestiae, A$^{2}$C perditionem: perdictionem, YS sua: *om* NP ut: + et, SGCNP ascendat: ascendit, SV superstite: supprestite, YSUG sunt: est, MATF
22 mirabuntur: mirabantur, T$^{2}$C terram$^{1}$: terra, PHQ non$^{1}$: *om* S constitutione: constitutionem, YSVMG terram$^{2}$: terra, A$^{1}$N caelestes: caeleste, SVU ecclesia: ecclesiam, AG
23 iusto: sanctorum, NP peccatori..... ibis: *om* CP vero: autem, UF de hoc: de eos, NP$^{1}$ ipsa$^{1}$: *om* SV in$^{4}$: *om* YSUMF terra$^{2}$: terram, UGF sinonima: si nomina, MAGTCF; sinonimmam, NP; si cognomina, Y$^{2}$
24 et hic dicit bestia: *om* U$^{1}$NPF bestia$^{1}$: bestiam, SVU$^{2}$H sinonima: si nomina, MAGTF; si non minimam, P
25 et abyssus: *om* NP bestia$^{1}$: *om* NP ventura: + est, YUTP bestia$^{3}$: bestiae, N et$^{7}$: *om* N perditionem: perditione, V itura: ituram, N

**2.** **26** ac si aperte diceret, mortui sunt, qui iam mali sunt, et in inferno missi sunt, et ex ipsis alii nascuntur, qui moriuntur, et in perditionem vadunt, id est, in infernum mittuntur. infernus enim perditio animarum est. **27** et mirabitur ipsa bestia videns alteram bestiam, *quoniam fuit, et non est, et ventura est*, ac si diceret, quales illi Christiani fuerunt, qui mortui sunt, tales et isti, qui vivent, qui sub nomine Christianitatis Christum nobiscum adoraverunt, et Christum in membris suis occiderunt, et isti Christum nobiscum adorant, et Christum in membris suis occidere non formidant. **28** illi cum Christum nominant, Christum adorare se aestimant, sed in vocabulo Christi bestiam adorant, id est, patres suos, quos in opere emitant, quos in exemplo caput habent, in cuius corpore et isti coniuncti sunt. corpus ergo miratur caput, id est, bestia, quae fuit, et non est, et nascitur, miratur videns, quoniam fuit, bestia, et non est, et ventura est. **29** in illa enim operatione erroris insensati, quae faciunt, voce publica mirantur nobiscum Dominum nostrum Iesum Christum, videntes quoniam fuit, et occisus est, et venturus est. **30** sed spiritus relatione vident bestiam, quae se in ordine catholico mediatorem Christum in ore suorum resonant. re vera sciunt Dominum fuisse et occisum esse, et venturum sperant, et gloriantur in eius nomine, et sciunt Christum facere signa et prodigia et virtutes magnas. **31** sed neque ipsi Christum cognoscunt, neque Christus illos, ipso Domino dicente virtutes magnas in nomine eius allegantibus, *numquam vos agnovi, qui operamini iniquitatem.* **32** quo manifestum est, omnes pseudosacerdotes et hypocritas non Christum videre, sed bestiam, quae illis hanc invenit deceptionem. et sub nomine Christi, carismatum, Mt. 7.23

---

**2.** **26** iam: *om* NPF
**27** fuit: fit, SUGT vivent: vivunt, NP
**28** cum: autem, G; *pr* qui, NP aestimant: extimant, YSH emitant: imitantur, CPFQ et[1]: *om* AGTC nascitur: + et, VU videns: *om* N
**29** in: *om* A enim: autem, NP nostrum: *om* NPHFQ
**30** relatione: revelatione, SU[2] in[1]: *om* PQ ordine: *pr* hoc, NPFQ suorum: suo, CQ
**31** ipsi: ipsum, V; illi, N cognoscunt: cognoscent, NP neque: *om* SVU agnovi: cognovi, NPFQ
**32** videre: viderent, NP illis: illi, SVU et[2]: ut, PH

2. id est, sacerdotii ordinem et virtutum spe seducti, secure peccent et delinquant, nullo modo sine amore Dei tantas virtutes potius se facere arbitrantes cum dicant; 33 quis baptizavit illum et illum? quis sacravit illam et illam virginem? quis sanctificavit illum et illum templum? quis illum et illum sacerdotem ordinavit, nisi nos? 34 non potuerat ita esse sanctum, nisi a nobis fuisset sanctificatum. et ideo inter se quicquid in cubiculis faciunt, Christum esse virtutum signorumque adserunt testimonio. 35 duae sunt ergo bestiae, de quibus dixit, *fuit et non est.* abyssus, qui est populus vel habitantes terram, miratur videns bestiam, quoniam fuit, et non est, et ventura est. una est, quae nascitur ex abysso, altera, quae speratur nasci.

36 *Hic est sensus, qui habet sapientiam. septem capita septem* 17.9
*montes sunt, ubi mulier sedet super eos, et reges septem sunt.* descripta bestia, quam praesens miratur et sperat, describit et ipsam, quae miratur. 37 et quia duas sunt, una quae mirat, et altera quae miratur, id est, una quae fuit, et transivit, et non est, et altera quae est, et miratur, ipsaque transibit, id est, vivet in ipso opere, quae illa vixit. *septem,* inquit, *capita septem montes sunt, ubi mulier* 17.9
*sedet super eos et reges septem sunt.* 38 isti septem montes quid aliud sunt nisi septem vitia, id est, fornicatio, filargiria, ira, tristia, acidia, vana gloria, et superbia? *et reges septem sunt,* quia ubi haec vitia principatum tenent, reges et ipsi dicuntur, quos possident. 39 septem enim perfectum numerum dicimus, quos et in ebdomadis septenario numero esse videmus. super hos septem montes

---

2. ordinem: ordine, MAHF virtutum: virtutem, V; virtus, N delinquant: delinquunt, NP potius se: potuisse, PHQ
33 quis²: qui, MACPF sanctificavit: sacravit, V illum³ ⁴: illud, A²TCPFQ et illum⁶: *om* CF
34 ita: *om* Y¹V quicquid: quidquid, N adserunt: *om* S
35 de quibus: denique, AGC qui: quid, U miratur: mirantur, S quoniam: quae, P²F
36 sapientiam: + intellegat, S ipsam: ipsa, GNPF quae: quam, SC; *om* V
37 duas: duae, U²A²TCPF; dua, N quae¹: qui, N quae²: qui, UN quae³: qui, N ipsa: ipsam, MAGTCPF ipso: *om* S quae⁵: quo, C
38 aliud: alium, N ira: *om* M quia: qui, AGTCF quos possident: *om* YSVU MAGTC
39 dicimus: + dies, S et¹: *om* H ebdomadis: ebdomadum, S

**2.** sedet mulier illa, id est, iniquitatis opere, quae, cum omnes iniquitates ad unum malum confluunt, una mulier esse dicatur, ut, quasi multa membra unum corpus efficiunt, ita omnium operum malorum inmunditia et effeminata conscientia una mulier esse dicatur. **40** denique et in sexto libro de hos septem montes et septem reges iam diximus, sed de hac muliere tacuimus, cum et in istoria tractando eam minime invenimus. in eo libro tres bestias diximus ascendentes, unam de abysso, alteram de mari, tertiam de terra. **41** in hoc libro diximus: *et vidi mulierem sedentem super* 17.3
*bestiam, quae fuit, et non est, et ventura est.* apertissime ostenditur, 17.8
quia illas tres bestias et ista quarta non sunt quattuor, sed ipsa una est. et quattuor sunt, sed in officio et in opere, nam corpus unum est. **42** et mulier, quem diximus, in illas tres est, quia ipsa iniquitas est, sed pro locis in ista sola declaratur. in illo sexto libro diximus specialiter septem montes, in quibus mulier meretrix sedet, id est, civitas Romana.

*Et reges septem sunt; quinque ceciderunt, unus est, alius nondum* 17.10
*venit.* **43** *et dum venerit, modico tempore oportet eum perseverare.* in quo libro nomen et notam antichristi expressimus. in hoc libro mulierem corruptelam dicimus, quam in illo libro civitatem Romanam nominavimus. illuc specialiter septem montes, hic vero septem vitia; **44** illuc specialiter septem reges, hic vero speciales reges cum ipsis vitiis disseremus, ut spiritualiter et carnaliter miscendo tempus praeteritum, praesens, et futurum aperte declaremus, **45** frequenter diximus in unaquaeque specie genus ostendere. nam quod est omnis bestia, hoc septem capita. denique septem capita et septem montes dixit esse et septem reges, id est,

---

**2.** sedet: sed, V iniquitatis: iniquitas, V operum malorum: *tr* SQ
**40** hos: his, $U^2A^2TCP^2FQ$ montes: montibus, $U^2A^2TCP^2FQ$ reges: regibus, $A^2TF$ sed: se, V istoria: storia, $YSA^1$; storiae, N eo: hoc, N tertiam: tertia, $A^1N$
**41** $et^1$: ut, V illas tres bestias: illae tres bestiae, $A^2TCP^2$ sunt: *om* YVUMAGTC $in^3$: *om* YSVMHQ
**42** quem: quam, $A^2TCP^2HFQ$ illas tres: illis tribus, $UA^2TCFQ$ sexto libro: *tr* NP
**43** nomen: nomina, $A^2GHF$ quam: quem, $YA^1GP$; quae, SV specialiter: speciales, UH septem montes..... specialiter: *om* YSVUMATC
**44** speciales: *pr* hos, PHF ipsis: + a, YSVUMAGT spiritualiter: specialiter, CQ
**45** unaquaeque: unaquaque, $A^2GTCF$ $est^1$: *om* N denique septem capita: *om* SVUF

**2.** omnem omnino populum. et omnes reges, id est, omnes superbi et montes, idem ipsi superbi, omnia haec populi sunt, id est, ipsa bestia, hoc argumento manifestum credas esse quod diximus. **46** dixerat enim mulierem super bestiam sedere, nunc dicit septem montes, ubi mulier sedet. illa ergo capita omnis populus est, et omnes reges. ipsa est bestia, super quam sedet cuncta inmunditia. **47** sicut autem in septem ecclesiis specialiter nominatis totam ecclesiam breviavit, ita in septem regibus, quos specialiter ostendit, omnes omnino reges in hos septem comprehendit; et non solum regibus, qui populis praelati regnant, sed omnes omnino in his dicit, in quibus vitia regnant; quos reges, qui caput esse dicuntur, membra recognoscant, in quorum corpore copulantur, sicut dicit: *quinque*, inquit, *ceciderunt, unus est, alius nondum venit, et cum ve-* 17.10
*nerit modicum eum oportet manere.* **48** usque in tempus, quo haec Iohanni revelata sunt, quinque reges ceciderunt, sextus fuit Nero, sub quo haec vidit in exsilio. nam computamus a primo rege, qui in regno Romanorum sumpsit diadema, id est, primus imposuit in regno Romano in capite coronam. **49** testantur enim scripturae Maccabeorum nullum Romanorum primitus accepisse purpuram vel diadema, etiam cum iam Gallia potirentur; qua possessa accepit Gaius Iulius Caesar. primus apud Romanos singulare obtinuit imperium, a quo Caesares Romanorum principes appellati sunt. **50** secundus Caesar fuit filius sororis Iulii Octavianus nomine, qui etiam Augustus nominatus est. sub quo natus est Dominus noster Iesus Christus anno regni sui quadragesimo primo. ab his duobus Iulio et Augusto Iulius et Augustus menses nomina

---

**2.** omnem..... id est$^{2}$: *om* MN$^{1}$ ipsi: ipsius, PQ ipsa: *om* G argumento: argumentum, SVUNPQ esse: sed, YA$^{1}$M; *om* G
**46** quam: quem, YSVA$^{1}$G
**47** regibus: reges, VUQ omnes..... comprehendit: *om* YVUMAGTC hos: hoc, NP populis: populus, N sed omnes..... regnant: *om* AGC his: hoc, Y; hos, SVNP copulantur: copulatur, H sicut dicit: *om* V eum: *om* YSVMNP
**48** imposuit: *pr* sumpsit id est, S Romano: romanorum, VU coronam: corona, YSVA$^{1}$GNHF
**49** enim: *om* V scripturae: scriptura, N primitus: primus, NP qua: quia, AGCP possessa: possessam, A$^{2}$C Iulius: *om* SV quo: quod, VQ Caesares: caesare, S
**50** Iulii: iuli, Y noster: *om* NP primo: *om* YSVMAGTC Augusto: agusto, Y Augustus: agustus, YV menses: *pr* a, S nomina: nomine, H; non, N

2. acceperunt, qui antea unus Quintilis, alter Sextilis dicebantur. 51 tertius Tiberius, sub quo passus est Dominus. anno imperii eius quinto decimo * in quo anno etiam ad baptismum venit; anno vero primo post baptismum discipulos divinis imbuens sacramentis, 52 in quo anno exordium suae praedicationis adsumens, usque ad tricesimum quartum annum praedicasse probatur. secundo anno post baptismum mirabilia, quae in evangelio sunt, facit. 53 tertio vero explicito in quarto anno incipiente pro nostra salute se subdidit passioni. quartus Claudius, sub quo famis in Actibus apostolorum describitur. 54 quintus Galba, qui regnavit annos tres et menses sex. sextus Nero, septimus Otho, de quo dixit nondum venit, et cum venerit modicum eum oportet manere, qui est figura revelationis antichristi. nam regnavit menses tres et dies sex, qui sunt anni tres et menses sex. 55 nam primus de Romanorum reges Nero fecit martyria post passionem Domini in Petro et Paulo apostolis; qui etiam Nero antichristum praefiguravit, pro eo quod, cum a senatu quaereretur ad penam, e Palatio fugiens ad quartum urbis miliarium in suburbano liberti sui inter Salariam et Nomentanam viam semet ipsum interfecit anno aetatis suae tricesimo secundo, atque in eo omnis Augusti familia consumpta est. 56 in quo Nerone sive in annorum subputatione aetatis suae, sive in principatu Augustorum consumpto, sive et sibimet ipso facere interfectionem, in tota eius actione antichristum facere recognosce. 57 post Neronem vero Galba in Iberia, Otho in Roma

---

§ 53 *incipit* E

---

2. dicebantur: dicebatur, SVU
51 anno[1]: anni, NP primo: primum, S; primus, VU discipulos: discipulis, N
52 anno: *om* YSVUMAGTC facit: feci, CNFQ
53 tertio: tertium, AGP subdidit: suspendit, NP famis: fames, A[2]TCFQ Actibus: actis, YSVMA[1]GHE describitur: discribitur, YSA[1]; scribitur, NPHEFQ
54 qui[1]: *om* UMAC qui sunt..... sex: *om* YSVUMAGTCQ
55 reges: regibus, SU[2]A[2]TCP[2]Q eo: *om* S a: *om* SV senatu: senatum, GHE; senato, N penam: pena, NE Nomentanam: nomentaneam, UGQ viam: *om* H
56 Nerone: nero, G subputatione: subpotatione, Y principatu: principato, YE; principatum, SV ipso: ipsi, CNPEQ recognosce: cognosce, S
57 vero: *om* SVU

**2.** imperium arripuerunt. Galba septimo mense imperii sui in medio Romanae urbis foro capite truncatur. Otho tertio regni sui mense apud Vetriacum propria manu occubuit, sicut et Nero. **58** Vitellius a Vespasianis ducibus occisus in Tiberim flumine proicitur. hos duos Galbam et Vitellium in sexto libro nominavimus, ubi et septem reges diximus. ita in hoc libro septem iterum reges, quos descripsimus, quos non sine ratione, quia in eorum vita et fine antichristum praefigurasse cognoscimus. **59** et hos septem reges septem capita bestiae nominavimus, quem bestiam cum decem cornua esse diximus, quia antichristus suo tempore inter decem reges Romanorum, qui non unus post unum, sed uno tempore regnantes, inter hos decem undecimus apparebit. **60** et de decem tribus occisis super reliquos septem in omne mundo octavus principatum tenebit. et haec est bestia, *quae fuit, et non est, et ventura est*. miscet nunc Apocalipsis praesens, praeteritum, et futurum, in quo tempore una esse bestia et unum requiras corpus. **61** quae bestia cum septem dicitur capitibus. descriptis vero capitibus dicit in solidum: *et bestia quae fuit, et non est, et ipsa octava est*, id est, 17.11
sicut et caput. **62** genus, quod est generale, huius modi mysteriis non servantur. propterea dixit *bestia octavus*, sicut deceptae Evae ad serpentem dicitur; *inimicitias ponam inter te et mulierem, et* Gen.3.15
*semen tuum et semen eius. ipsa conteret caput tuum, et tu insidiaberis*

---

iterum: § 58, *deficit* A

---

**2.** arripuerunt: arripuit, MAGTC Vetriacum: vetria, YSVUMA$^{1}$GTC; veteria, P; vetriam, A$^{2}$ **58** a Vespasianis: a baspasianis, VA$^{1}$G; abspasianis, U; ab vaspas(ia)nis, NP Tiberim: tiberi, MA$^{2}$ descripsimus: discripsimus, YSH; describimus, BGTC quia: qua, YVUMAT fine: + et, V
**59** capita: capitam, VU nominavimus: nominamus, NPEF quem: quam, BTCP bestiam: bestia, FQ cornua: cornibus, UTCQ quia: qui, SV inter: *om* BTC non unus: nonus, BG
**60** omne: omni, TCPQ tenebit: tenuit, SVUM est$^{1}$: *om* NP bestia$^{1}$. *om* VU quae fuit et non est: *om* SVU et$^{4}$: *om* EQ una: unam, BT bestia$^{2}$: bestiam, BT et unum..... bestia: *om* U$^{1}$P requiras: require, V
**61** et$^{4}$: *om* N
**62** quod: quae, V est: *om* VE$^{1}$ bestia: bestiam, TP$^{2}$ octavus: octava, NP$^{1}$E ad serpentem: a serpente, CQ eius: illius, MNP

**2.** *calcaneo eius.* **63** in una muliere totum semen eius comprehendit, sic in bestia totum semen ab initio usque in finem. in uno enim totum ostendit corpus, sicut revelatur homo peccati, filius perditionis, antichristus. **64** subtiliter autem ostendit, quae sit altera bestia, quae fuit, et non est, dum de ista dicit: *et ipsa octavus est;* **65** id est, sicut ille, qui post septem visus est, veluti occisus, et ipse octavus est et ex septem est, id est, sicut et ille qui, licet post septem visus sit, et velut occisus resurrexit, tamen ex septem, id est, ex mundi regibus est, ita et bestia qui, licet alterius sit professionis, quod Christo se atque ei commortuum dicat, id est, in penitentiam mactet, tamen octavus est et ex septem corpus illius octavi, qui inter septem visus est, quasi occisus et vivus. **66** omnes unius corporis esse dixit sub diversa professione.

*Et ipse octavus est, et ex septem est, et in perditionem vadit.* id 17.11
est, et ipse ex septem supradictis est, sicut caput, in cuius corpus et aedificationem nascens in perditionem vadit. **67** *fuit,* inquit, 17.11
*et non est, et ipse octavus est, et in perditionem vadit.* mirarem, cum dicat, *fuit et non est, et octavus est.* si illo tempore non fuisset, dicendum erat, octavus erit, et ex septem erit, et in perditionem ibit. **68** si non fuisset in illo tempore haec bestia, ita dicendum erat, sed quia haec bestia semper moritur, et semper nascitur, et semper ventura est, et semper in perditionem itura, proinde dictum est: *fuit, et non est, et ventura est, et in perditionem vadit.* **69** octavum vero dixit non solum ordinem, quod post septem visus est, sed iste octavus, qui in bestia dictus est, semper in mysteriis spiritualiter intellegendus est. **70** quia in pseudoprophetis et sacer-

---

**2.** calcaneo: calcaneum, VUMNP
**63** muliere: mulierem, VF sic: sicut, $E^2Q$ finem: + esse credatur, MF
**64** octavus: octava, N
**65** id est..... octavus est: *om* CF est$^3$: *om* G et$^3$: *om* NP licet: *tr post* septem, N sit: est, VN resurrexit: resurrexerit, YSVCE Christo: christus, M penitentiam: penitentia, YVMBGQ
**66** omnes: omnis, S et$^4$: *om* NP supradictis: supradictus, UTH
**67** mirarem: miram rem, VUBTPEFQ; mira res, C dicat: + inquit, NP erit$^1$: erat, M
**68** in$^1$: *om* YSMGTEQ perditionem: perditione, N
**69** ordinem: ordine, BGCE

2. dotibus, hypocritis, subtiliter in religione sub Christi nomine nuncupatus est, et ex septenario numero primus ipse est et post septimum ipse dicitur esse octavus, ut sicut dies dominicus dicitur primus et post septimum, ipse primus reperitur octavus, ita et iste primus dicitur et octavus. **71** primus, quia primam cathedram sacerdotalem invadit; octavus, quia ex septem capitibus est, id est, ex septem mundi principibus in septenario numero perfectionis est. sed tamen unum est, ut puta una ebdomada est, quae per septem dies est; sicut septem candelabra ex uno robore in tabernaculo testimonii, id est, in uno Christo septem ecclesias; **72** hoc totum unum est. in septem namque demoniis post primam persecutionem diaboli ostendit. non enim in septem est perfecta nequitia, cum unus habuerit legionem. octavum itaque veluti occisum et curatum diabolum dicit et corpus eius; mentientes Dominum nostrum Iesum Christum et corpus eius. **73** in quo numero omne corpus et persecutionem adversitatis ostendit. corpus quoque Domini in hac perfectione septiformis gratiae devorat inimicos suos intestinos, et in finibus terrae, quique in terram eius et montes inrepunt. **74** sicut per Miceam praedictum est: *pascet*, inquit, *in virtute gregem suum Dominus, et in gloriam nominis* Mic. 5.4
*Domini Dei eorum abundabunt. propter quod nunc magnificabitur usque ad fines terrae, et erit iste pax, Assirius quum venerit in terram vestram, et cum ascenderit in montes vestros; et exsurgent super eum septem pastores, et octo morsus hominum, et pascent Assirium in gladium.* **75** *septem pastores et octo morsus hominum* Deus est cum corpore suo septiformi, id est, septem ecclesiarum. totum autem unum est et filius hominis est. **76** propterea dixit *octo morsus*

---

2. **70** religione: regione, MBGTC dicitur[2]: *om* YSVUMBGC septimum: septimus, GP ita et..... octavus: *om* YSVUM primus dicitur: *tr* BGTC
**71** ex[1]: *om* SU perfectionis: perfectio, NP
**72** unum est: *tr* BGC demoniis: demonis, NP persecutionem: perfectionem, SUTCE perfecta nequitia: perfectam nequitiam, YSVUBGT legionem: legione, HEQ
**73** persecutionem: perfectionem, BGTC perfectione: perfectionem, SN quique: quicque, U
**74** Miceam: miceum, M praedictum: praedicatum, N in virtute: virtutem, N gloriam: gloria, NP abundabunt: abundabuntur, SVU ascenderit: ascenderet, YVM
**75** corpore: corpori, V

2. *hominum*, istud corpus accepit hereditatem gentium et possessionem, terminos terrae, in quibus pascit Assyrium in virga ferrea, et ut vas figuli comminuet eos.

77 *Et decem cornua, quae vidisti, decem reges sunt.* non dixit 17.12
decem cornua, sed et decem cornua, quae vidisti; dicendo *et decem cornua decem regna sunt*, ostendit et capita et cornua unum esse. 78 capita enim et cornua et reges sunt et regna, quia neutrum sine se esse potest. angelus denique Danielo in hoc numero nunc reges nunc regna manifestat dicens: *decem vero cornua decem regna in-* Dan.7.24
*surgent.* 79 post quae regna rex alius orietur, ipse quoque superegredietur ceteros pristinos malis. ostendit in decem regnis et decem reges dixisse, id est, omnes. sic nunc *et decem cornua, quae vidisti,* 17.12
*decem regna sunt. qui regnum nondum acceperunt.* quod etiam ex genere decadum ostendit unum esse dicendo regna, *qui regnum nondum acceperunt. sed potestatem quasi reges una hora accipiunt* 17.12
*post bestia.* 80 hoc loco istos decem reges spiritualiter intellege. decem enim reges omnes omnino homines dicit a Christi passione usque in finem, in quorum cordibus vitia dominantur. 81 necdum, inquit, regnum acceperunt, quia necdum consummata sunt. hoc enim agitur; qui *accipiunt*, dixit, quia non dixit, accipiant. post bestiam vero quod dixit, id est, post caput illum quod occisum dixit, id est, post imitationem Christianitatis. tempus enim describit a Christi passione et infra, quod horam appellavit. 82 hora enim aliquando omne tempus est, sicut alio loco dicit: *novissima hora est. quasi reges* autem dixit, quasi aliquando somnium renuntiantis est. 83 quasi videbam in hac nocte, illud et illud, quia veluti in somnis regnant, qui Christi regno adversantur. sicut per Esayam

---

2. 76 istud: istum, NP¹ accepit: *om* N vas: vasa, MG eos: *om* U
77 et²: *om* SV esse: sunt, G
78 se: *om* N Danielo: danieli, T²CEQ
79 quae: quam, SVMBTCPF superegredietur: supergredietur, NPHEQ; superegreditur, VF malis: malos, CP¹E omnes: homines, YSVUMBGTC sic: + et, MBP bestia: bestiam, BCP
80 istos: isto, SVU enim: etenim, NP dominantur: dominatur, S
81 accipiant: accipient, SNPE²; accipiunt, VU illum: illud, BGCF dixit⁵: vixit, NP
82 omne: omnem, SVU somnium: omnium, BGC
83 in²: *om* VU somnis: somniis, S²VU regnant: regnat, U Christi: christo, MGCE

2 dicitur: *et erunt*, inquit, *sicut somniantes in somno divitiae omnium* Is.27.7 f.
*gentium, quodquod exercitum duxerunt super Ierusalem, et presserunt illam. et erunt sicut qui in somnis manducant, et expertis eis supervacuum est somnium; et quasi qui somniat, qui sitit, et quasi bibat, et expergefactus adhuc sitit, anima eius inane speravit; ita erunt divitiae omnium gentium, quodquod exercitum duxerunt super Ierusalem et super montem Sion.* 84 si semper regnum gentium velut in somnis fuit, multo magis postquam, lapide Christo de monte sine manibus absciso, percussum in pedibus ferreis, et in pulvere tritum, subiectumque pedibus fili hominis, atque in servitute traditum est. 85 *hi unam sententiam habent.* certe quia hos decem reges spiri- 17.13
tualiter hoc loco disserimus, et decem profecto ponimus, et hos decem reges omnes omnino superbos et malos esse diximus; et hi omnes unam sententiam habent. 86 *habent*, dixit, non habebunt. si hoc loco de praeterito diceret, aut de futuro, dicendum erat, habuerunt aut habebunt; sed quia cotidie in ecclesia geritur, proinde dixit: *unam sententiam habent.* et quemadmodum sunt unius consilii exposuit dicens: *et virtutem et potestatem suam bestiae* 17.13
*dant*, id est, diabolo, cuius ministri sunt, et cuius virtus et regnum in eis principatur. 87 et quia de praesenti dictum est, propterea dixit, *dant*, quia non dabunt. hoc regnum diaboli inde dicitur, quia agno semper adversatur, quia simplicibus et rectis corde, quod ille non habet, aliis invidetur. sed cotidie ab agno superatur, quia ab eius patientia confunditur.

---

*a* dixit, § 87, *ad* qui, 3.2, *deficit* C

---

**2.** et$^2$: *om* NF$^1$F somniantes: somnia, NPEFQ divitiae: + in, NP$^1$ quodquod: quod, BGC exercitum: exercituum, BC illam: illa, N somnis$^2$: somniis, SVF quasi$^2$: + qui, N bibat: bibit, NP inane: inanes, VNP$^1$Q; *pr* in, TP$^1$Q duxerunt: duxerint, V
**84** somnis: somniis, U fuit: fugit, BC lapide: lapidem, SVU; + de, MH fili: filii, CP est: *om* G
**85** hi: *om* NP unam sententiam: una sententia, VC profecto: pro perfecto, NPE$^2$ omnes$^1$: *om* N
**86** geritur: *om* VU habent$^2$: + habent, dixit, non habebunt, SCF sunt: sint, NPFQ principatur: principantur, PF
**87** agno: agnus, NP quia: qui, P$^1$E patientia: patientiae, N

## STORIA DE AGNO ET BESTIA SUPERATA

**T. 17.** **14** Hi decem reges cum agno pugnant, et agnus vincet eos; quoniam Dominus dominorum est et rex regum, et qui cum eo vocati et electi et fideles. **15** et dicit mihi: haec quod vides, ubi mulier sedet, populi et turbae sunt, et gentes et linguae. **16** et decem cornua quae vidisti, hi odio habent meretricem, et desertam eam et nudam, et carnem eius comedent, et ipsam comburent igni. **17** Deus enim dedit in corde eorum facere sententiam eius, et dare regnum suum bestiae, usque dum finiantur dicta Dei. **18** et mulier, quam vidisti, et civitas magna, quae habet regnum super reges terrae.

## EXPLANATIO

**3.** **1** *Hi decem reges cum agno pugnant.* et quia supra in decem regibus omnes omnino malos comprehendimus, hi cum agno pugnabunt, quod est Christus et ecclesia, unum corpus. pugnabunt usque in finem; donec regnum omnem percipiant, semper ecclesiae adversabuntur. **2** *et agnus vincet eos, quoniam Dominus dominorum est et rex regum, et qui eo vocati et electi et fideles.* vocati ad fidem multi sunt, sed electi, qui ecclesiam faciunt, pauci reperiuntur. propterea dixit vocati et electi, quia non omnes vocati electi sunt. **3** sicut Dominus dicit: *multi vocati, pauci vero electi. et dicit mihi: haec bestia, quam vides, ubi mulier sedet, populi et turbae* 17.14 17.14 Mt. 20.16 17.15

T. 17. 14 *deficit* N 3. 2 *incipit* A

**T. 17.** **14** pugnant: pugnabunt, PE$^2$ eos: *om* VU$^1$
**15** quod: quae, UBF; *om* PHEQ
**16** eam: + facient, PE$^2$Q et$^3$: *om* SV
**17** finiantur: finiatur, MBGTP$^1$FQ
**18** et$^2$: est, PH
**3.** **1** pugnant: pugnabunt, PE$^2$ omnem: omne, TPFQ
**2** qui eo: *om* SVU eo: *pr* cum, GCQ
**3** multi: + sunt, CQ bestia: bestiam, YSVM

**3.** *sunt, et gentes et linguae. et decem cornua, quae vidisti, hi odio habent* 17.16
*meretricem,* id est, semet ipsos invicem odent, dum unus alium ad scandala provocat. **4** sed invicem odent, dum nullus nulli bonus est. et alio modo unusquisque se odit, sicut dictum est: *qui amat animam suam, perdet illam, et qui amat iniquitatem, odit* Jo. 12.25
*animam suam;* sicut dicit, *et desertam eam facient et nudam.* **5** de- 17.16
serta anima dicitur, cum a Deo per opera mala deseritur, et cum deseruntur homines a Deo, ipsi per iram Dei desertum faciunt mundum, dum dediti sunt, et iniuste utuntur. **6** *et carnes eius* 17.16
*comedent et ipsam comburent igni.* quod est, unusquisque se invicem devorant, et ut canes alterutrum se lacerant, et cum omni opere bono evacuati fuerint, gehennae ignibus comburendi traduntur. **7** et adiecit causam dicens: *Deus enim dedit in corda eorum facere* 17.17
*sententiam eius,* id est, excitavit facere ea, quae mundo iure merito inrogare decrevit, et facere sententiam unam, id est, perditionem reddere unicuique secundum opera sua, quae meritis suis unusquisque operatur, quod diaboli voluntate proficiat, quem regem sibi esse demonstrat. **8** sicut dicit: *et dabo regnum suum bestiae,* 17.17
*usque dum finiantur dicta Dei;* id est, diabolo parere, donec impleantur scripturae; in quarto regno ferreo, quod est Romanorum, terram consummare, sicut in Danielo legimus; **9** *quartum erit* Dan.2.40
*regnum super terram quod istis omnibus regnis praevalebit, et universam terram devorabit, et evertet eam et delebit.*

*Et mulier quam vidisti est civitas magna, quae habet regnum* 17.18
*super reges terrae.* **10** quod est mulier, hoc civitas, hoc reges terrae. omnia haec unum corpus est. sic etiam de ecclesia dictum est: *veni, ostendam tibi mulierem agni.* **11** haec mulier ecclesia est. 21.9

---

**3.** odent: odient, AGTC alium: alio, V provocat: provocant, $P^1Q$
**4** sed: se, MTP odent: odient, $A^2T^2$; odiunt, CQ eam: *om* UP facient: faciet, $YSVA^1GCH$
**5** dediti: + malo, C
**6** ipsam: ipsa, SVU ut: *om* S
**7** perditionem: praedicationem, U voluntate: voluntatem, SBF demonstrat: demonstrant, HE
**8** dabo: dare, SUTCE finiantur: finiatur, $YA^1M$ Danielo: daniele, $A^2T^2CQ$
**9** terram: *om* YSVUMAGTC evertet: everteret, HE quae: quem, YS
**10** ecclesia: ecclesiam, V

3. *et ostendit mihi civitatem descendentem de caelo*; quam cum descri- 21.10
beret, dixit *et reges terrae ferunt gloriam suam in eo.* 12 mulier 21.24
agni et civitas et reges terrae una ecclesia est, et unum corpus est. ecce duas civitates, unam Dei et unam diaboli. 13 et illa mulier dicitur, et illa mulier, et in utrasque reges terrae ministrant. et agnus ecclesiae suae dat potestatem, qui est Christus, et virtutem suam et gloriam suam ei dat; et draco, qui est diabolus, virtutem suam et potestatem suam ecclesiae suae, id est, congregationi malignae dat. et est bestia agno semper contraria. 14 agnus habet septem oculos et septem cornua, et ille octavus dicitur quasi occisus, quia solum in carne, non in anima et divinitate, est mortuus. et dicitur in septem cornua, id est septem ecclesias, quasi occisus, et resurrexit. 15 ita e contrario bestia invidens agno septem sibi optavit capita, et ipsa est octava, quae imitatur agnum, qui dicitur quasi occisus, et surrexit. hoc caput octavum intra ecclesiam tenet primatum, cum per pseudosacerdotes et hypocritas sub simulatione sanctitatis agnum praefert de foris quasi occisum, et intus occultat rapacem lupum. 16 sed cum motionis occasione contra ecclesiam insultatur, agnina pellis exuitur, per quam agnum simulabatur. haec quae diximus, perspicue patet duae civitates esse et duo regna et duo reges, Christus et diabolus, et ambo super utrasque civitates regnant. 17 omnis enim, quisquis in regno diaboli est, iugo voluptatis suae premitur, dum unusquisque libidine dominandi cor-

*haec quae*, § 16, *incipit* N

3. **11** cum: *om* V ferunt: fuderunt, S; erunt, P
**12** unam$^{1\ 2}$: una, S
**13** utrasque: utraque, MP gloriam: ecclesiam, VU suam$^{2}$: *om* YVU$^{1}$AGTC
**14** id est: + in, SP
**15** e: et, SC invidens: invidet, VMBH; *pr* semper, Y$^{1}$PHEQ optavit; abtavit, YSTPQ; habitavit, EF$^{1}$ imitatur: emitat, Y$^{2}$VUA$^{1}$GTQ; emittat, SE surrexit: resurrexit, STCPEQ hoc: haec, YSVP$^{1}$HE ecclesiam: ecclesia, SUA$^{1}$G cum: + quae, YSUM
**16** cum motionis: commotionis, YSA$^{1}$GCFQ; cum commotionis, PE ecclesiam: ecclesia, SA$^{1}$G insultatur: + continuo, SPF quam: qua, YSVUMH perspicue: praespicue, YSA$^{1}$NE duae: duo, S; duas, CQ duo$^{2}$: duos, CNP
**17** libidine: libidinem, NP$^{2}$ dominandi: dimicandi, MAGC

**3.** ruptus gradu suo inferiorem tyrannidem grassatur, sicut in evangelio Dominus dicit: **18** *scitis quoniam qui putant principari gentium dominantur earum; et maiores earum dominium exercent in eas. non ita est in vobis. sed qui maior vestrum voluerit esse, sit vester minister; sicut filius hominis non venit ministrari sed ministrare.* **19** haec duae civitates una mundo, et una desiderat servire Christo; una in hoc mundo regnum cupit tenere, et una ab hoc mundo fugire; una tristatur, altera laetatur; una flagellat, altera flagellatur; una occidit, altera occiditur; una ut iustificetur adhuc, altera ut impie agat adhuc. **20** haec utrique ita laborant in unum, una ut habeat unde coronetur, altera ut habeat unde damnetur. hic facit finem et recapitulat a tempore futurae pacis clarissimae praedicationis, cum magna potestate homines inluminantur. ita adiecit dicens quae postea vidit.

Mt. 20.25

---

**3.** suo: + in, YVUM
**19** haec: hae, MA²TCP²FQ desiderat servire: *tr* NPHFQ et una²..... fugire: *om* U¹E¹ fugire: fugere, U¹A²TCE²FQ una⁷..... occiditur: *om* SVUAGC
**20** haec: hae, TC utrique: utrisque, AG; utraeque, TCE²Q unde coronetur altera ut habeat: *om* AG potestate: potestatem, VA¹G

# LIBER DECIMUS

## STORIA DE DIABOLI CIVITATE

**T. 18.** 1 Postea vidi alium angelum descendentem de caelo, habentem potestatem magnam; et terra illuminata est a claritate eius. 2 et clamavit in fortitudine dicens: cecidit, cecidit Babilon illa magna; et facta est habitaculum demoniorum, et custodia omnis avis immundae, et spiritus inquinatae; 3 quoniam ex vino fornicationis eius biberunt omnes gentes; et reges terrae cum ea fornicati sunt; et mercatores terrae ex virtute gloriae eius divites facti sunt. 4 et audivi, inquit, aliam vocem dicentem: exite, inquit, de ea, populus meus; ne communicetis peccatis eius, et plagis eius ne laedamini; 5 quoniam ascenderunt peccata eius usque ad caelum, et recordatus est Deus iniquitates eius. 6 reddite illi sicut et ipsa reddidit vobis; et duplate dupla secundum opera eius; in poculo quo miscuit, miscete illi duplum. 7 quantum se clarificavit, et indeliciavit, tantum date ei cruciatum et luctum. quoniam in corde suo dicit: sedeo regina, et vidua non sum, et luctum non videbo; 8 propterea in uno die veniunt plagae eius, mors et luctus et famis, et igni concremabitur; quia fortis Dominus Deus qui iudicabit

---

T. 18, 7-20 *deficit* P

---

**T. 18.** 2 cecidit²: *om* NP magna: + cecidit, N inquinatae: inquinati, $A^2TCP^2$
3 gloriae: gloria, N
4 audivi: audivit, PE inquit²: *om* TNPHQ ne: nec, YUATH
5 iniquitates: iniquitatum, $P^2Q$
6 duplate: duplicate, PQ miscuit: miscui, $UA^1G$ miscete: miscite, $SUA^1T^1CN$
7 indeliciavit: deliciavit, MH videbo: video, PQ
8 propterea: propter, $A^1G$ famis: fames, $UA^2TCQ$ igni: igne, Q; ignis, $SMA^1TC$

**T. 18.** eam. **9** et flebunt et plangent super eam reges terrae, qui cum ea fornicati sunt, cum viderint fumum incendii eius. **10** a longe stantes propter metum penae eius, dicentes: vae, vae, civitas magna Babilon, civitas fortis; quoniam una hora venit damnatio tua. **11** et mercatores terrae flent et lugent super eam, quoniam merces eorum nemo emit iam; **12** merces auri et argenti, et lapidis pretiosi et margaritis, et bissi et purpurae, et serici et coccini; et omne lignum cedrinum, et vas eburneum, et omne vas ex ligno pretiosissimo, et aeris, et ferri, et marmoris; **13** et cinnamum et amomum et odoramenta, et unguentum et thus, et vinum et oleum, et similam et frumentum, et iumentum et pecora, et equorum et redarum, et canum et animarum hominum. **14** et poma concupiscentiae animae tuae abierunt a te, et omnia pinguia et splendida perierunt a te, et amplius eam non invenies. **15** mercatores horum, qui ditati sunt ab ea, a longe stabunt, et flentes, et lugentes, **16** et dicentes: vae, vae, civitas magna, induta byssinum et purpura et coccinum, et ornata auro et lapide pretioso et margaritis; **17** quoniam una hora desertae sunt tantae divitiae, et omnis gubernator, et omnis qui in navibus navigat, et nautae, et quotquot mare operantur, a longe steterunt, **18** et clamaverunt, videntes fumum incendii eius, dicentes: quis similis civitati illi magnae? **19** et miserunt pulverem in capita sua, et clamaverunt, flentes et

---

T. 18, 9 *deficit* A

---

**T. 18.** eam: ea, N
**9** eam: ea, N
**10** penae: *om* SUBGC civitas$^{2}$: + illa, M
**12** lapidis: lapides BGTNEQ margaritis: margaritae CQ serici: sirici, SUC omne$^{1}$: omnem, SVG ex: et, N
**13** odoramenta: adoramenta, U unguentum: unguentium, U; *pr* omnis, VMGH similam: milam, B$^{1}$G
**14** splendida: splendidae, YSVMG eam: ea, CNHE
**15** ditati: dati, SMG
**16** et dicentes: *om* U purpura: purpuram, CQ
**17** una: *pr* in, N et omnis$^{2}$: *om* YSVUMBGTC navigat: navigant, UNEQ quotquot: quodquod, SMHE; quod. N mare: male, SVMT operantur: operatur, VU
**18** videntes..... clamaverunt: *om* YSVUMBGTC quis: quae, NE$^{2}$Q

**T. 18.** lugentes: vae, vae, civitas illa magna, in qua ditati sunt omnes qui habent naves in mari ex caritate eius; quoniam una hora deserta est. 20 exultate, caelum, super ea, et sancti apostoli et prophetae, quoniam iudicavit Deus iudicium de illa.

## EXPLANATIO

**1.** 1 *Postea vidi alium angelum descendentem de caelo, habentem* 18.1
*potestatem magnam; et terra inluminata est a claritate eius. et cla-* 18.2
*mavit in fortitudine dicens: cecidit, cecidit Babilon illa magna; et facta est habitaculum demoniorum, et custodia avis inmundae et spiritus inquinatae.* 2 angelum quem dicit descendentem de caelo, Dominum nostrum Iesum Christum dicit carne adsumptum et corpori ecclesiae coniunctum. civitatem Babilon ipsa est, quam supra diximus mulierem et bestiam et reges terrae, id est civitas diaboli, quae facta est habitaculum demoniorum et omnis avis inmundae. 3 numquid, si omnis mundus non esset haec civitas diaboli, potuerat perspicue in una civitate omnes demones et omnes aves in unius civitatis ruinam congregari? sed haec civitas totus mundus est. 4 nulla est itaque civitas, quae omnem animam inmundam capiat, nisi civitas diaboli, in qua omnis inmunditia per orbem commoratur. sicut dicit: *quoniam ex vino fornicationis eius* 18.3
*biberunt omnes gentes; et reges terrae cum ea fornicati sunt*; id est, unus alterum in malo imitando, quia non est alius, cum quo mali peccent. 5 *et mercatores terrae ex virtute gloriae eius divites facti* 18.3

---

T. 18. 20 *deficit* E

---

**T. 18.** 19 vae²: *om* B¹GC ditati: dati, N habent: habebant, G in mari: maris, BGC
20 exultate: *pr* et, GC caelum: caeli, SQ de illa: in die illa, N

**1.** 1 avis: *om* N inquinatae: inquinati, CP²
2 quem: quae, N carne: carnem, VGCP²H corpori: corporis, N ecclesiae: + suae, NPQ quam: quae, YSVU¹MTF bestiam: bestia, MTC
3 perspicue: praespicue, YSGN
4 quae: quem, SV fornicationis: fornicatione, SMCF; fornicationi, V unus: *om* BGC malo: malum, NP quo: *om* BGC
5 gloriae: gloria, N

1. *sunt.* hoc loco divites non rebus sed peccatis dixit, nam nimietas luxuriae pauperes potius quam divites facit. quia et opera iustorum divitiae dicuntur, ita et opera impiorum rerum divitiae sunt.

6 *Et audivi,* inquit, *aliam vocem de caelo dicentem, exite de* 18.4
*ea, populus meus; ne communicetis peccatis eius, et plagis eius ne laedamini.* 7 plenius hic ostendit Babilonem in duas divisam esse partes, id est, populus Dei et populus diaboli, externam et intestinam, ex qua munitus Dei etiam praespicue descendet populus sanctus, qui semper ex ea spiritualiter et animo descendet, et exiit custodiendo observationem praeceptorum Dei, sicut per Esayam dictum est: *exite de medio eius et separamini qui fertis vasa Domini,* Is. 52.11
*et inmundum nolite tangere.* 8 vasa Domini ferunt, qui animas suas ab omni inquinamento iniquitatis custodiunt; et cum nihil male dicto, facto, vel cogitato penetrantur, inmundum tangere non dicuntur, et tunc a Babilonia exire creduntur. 9 *in domo autem magna non* II Tim.
*sunt tantum vasa aurea et argentea, sed et ligna et fictilia. et quaedam* 2.20-21
*sunt in honore, quaedam in contumelia. si ergo quis mundaverit se ab his malis, erit vas in honorem sanctificatum, utile Domino ad omne opus bonum paratum.* 10 quod autem dixit, *ne communicetis peccatis* 18.4
*eius, et plagis eius ne laedamini,* id est, non faciatis quod illi faciunt, quia scriptum est: *iustus quacunque morte praeoccupatus fuerit, anima* Sap. 4.7
*eius in refrigerio erit.* 11 quomodo ergo particeps peccati esse potest iustus, quae cum impiis civitatis casu abstulerit, nisi civitatis diaboli aperte discessione celebrata notam bestiae portaturus insidiat? 12 tunc enim notam bestiae unusquisque portat, et cum malis communicat, cum una cum eis malitiae exercet opera. ut

---

1. 6 ne: nec, VB
7 et$^2$: *om* VUGNP praespicue: perspicue, CPQ descendet$^2$: discedet, NP$^1$H$^2$; discedit, P$^2$Q; descendit, T$^2$C exiit: exit, UMB$^2$GF qui: quae, N
8 nihil: nil, YSNH male dicto: mali dicto, PQ cogitato: cogitatu, B$^2$CP$^1$Q Babilonia: babilone, P$^2$Q
9 ligna: lignea, YSG
10 ne: nec, VUB non: ne, VCP
11 quae: quem, CQ impiis: impius, YSUMBGF civitatis: civitas, BF casu: causa, BGCF abstulerit: abtulerit, SMCFQ; astulerit, BGTP notam: nota, N insidiat: insidat, YP$^1$H; insidiatur, T$^2$CP$^2$
12 notam: nota, U una: unam, SVMBCF; eadem, Q

1. ergo frequenter dictum est, Babilonem pro locis, et a toto partem, et a parte totum accipiemus, quia aliquando pars pro toto intellegitur et totum pro parte, **13** sicut tres dies, quibus Dominus in inferno fuit, cum non sint tres dies pleni, sed hos aperte plenos intellegimus. ita et nunc Babilonem illam partem dicit de qua populus exit; **14** nunc ipsam partem totum mundum, quia intra ecclesia duos populos diximus; unam Dei partem, et unam diaboli, quae Babilon vocatur. et quia ab ecclesia separatur, cum gentibus per omnem mundum communicare dicitur. **15** etsi aliqua ita dicta sunt, non tamen arbitror, ut videantur etiam in speciem posse convenire, ut aperte visum sit, quia haec spiritualiter dicimus. oportet enim improvisum venire diem Domini, quia aliter his, quorum e medio ecclesia exiit, gaudentibus improvisus esse non poterit, nisi signum decem regum, et eversae Babilonis civitatis, et adventus Eliae, aperte futurum putent. **16** qui autem in speciem convenire non possunt, ipsa in hac periocha commemoravimus, quia haec spiritualiter diximus, quia et decem reges et eversa Babilonia hodie intellegendi sunt, id est, de praesenti tempore; sed illi qui in hoc mundo spem habent, signum decem regum et adventum Eliae futurum esse denuntiant, cum et de praesenti eversa sua considerant Babilonia, de quorum e medio dicit:

**17** *Exite de ea, populus meus, ne commisceatis peccatis eius, et* 18.4
*plagis eius ne laedamini. quoniam ascenderunt peccata eius ad caelum,* 18.5
*et recordatus est Deus iniquitates eius. reddite illi, sicut et ipsa reddidit,* 18.6
*et duplate duplum secundum opera eius. in poculo quo miscuit, miscite*
*illi duplum. quantum se clarificavit, et indeliciavit, tantum date ei* 18.7

---

1. toto: totam, NH parte[1]: partem, GN totum: totam, VUNH accipiemus: accipimus, NPQ quia: qui, BG parte[2]: partem, G
**13** pleni: *tr ante* tres, PHFQ; *om* N exit: exiit, UBGTC
**14** quia[1]: qui, BG ecclesia: ecclesiam, CPQ quae: quem, N
**15** ita: *om* YSVUMC aperte: a parte, ST; parte, V improvisum: improvisu, SUM quia aliter: qualiter, SMTCP exiit: exit, SVUMT
**16** periocha: perloca, FQ; prioribus, C et[1]: *om* SUMF . eversa: eversam, UT Babilonia: babiloniam, UT et[4]: *om* BGC
**17** ne[1]: nec, VB ad: *pr* usque, YSVBT reddidit: + vobis, NPQ duplum[1]: dupla, NPHQ quo miscuit: commiscuit, VUB miscite: miscete, CQ et indeliciavit: *om* BGC

1. *cruciatum et luctum.* **18** populo suo dicit Dominus: *reddite ei sicut et ipsa reddidit.* cum enim mali aperte contra ecclesiam surgunt, dupliciter moriuntur; unum, quod hic pro bono mala reddunt; alterum, quod in iudicio ab ecclesia separabuntur, et dupliciter pro facto tribulabuntur et conterebuntur. **19** de ecclesia enim exeunt in mundum plagae visibiles et invisibiles. *quoniam in corde suo* 18.7
*dicit, sedeo regina, et vidua non sum, et luctum non videbo. propterea* 18,8
*in uno die venient plagae eius, et mors et luctus et famis, et igni concremabitur.* **20** si uno die morietur et concremabitur, quis erit vivus, qui lugebit mortuum? aut fames quanta esse potest unius diei? sed diem dixit breve tempus, quod et spiritualiter et carnaliter affliguntur. regina se dicit sedere, quia in deliciis multum se extimat vivere. ecclesia vero in hoc mundo vidua dicitur, quia quasi vir suus Christus absens esse perhibetur, qui ad iudicium eam vindicabitur. **21** *quia fortis Dominus Deus, qui iudicabit eam.*
*et flebunt et plagent super eam reges terrae, qui cum ea fornicati sunt.* 18.9
qui sunt illi reges, qui eam plagent eversam, nisi ipsi qui evertuntur? quod enim est civitas, hoc reges, quia, cum caro moritur, anima in infernum mancipatur. tunc civitas eversa dicitur, quia iam plangunt, non luxuriae, quae secum peccant, sed ipsius victus defectione. **22** *quum viderint fumum incendii eius,* id est, docu- 18.9
mentum perditionis. quia, cum mala faciunt, quamvis carne vivant, in anima mortui esse creduntur. et non adhuc ignis futurus, sed fumus ipsius ignis in opere ostenditur. fumus enim ignem praeiit. quid enim aliud est crassatio ista mundi et attritio nisi fumus instantis gehennae? **23** *a longe stantes propter metum penae eius.* 18.10

---

tribulabuntur, § 18, *deficit* N id est, § 22, *incipit* A

---

1. **18** Dominus: deus, VUCNQ et[1]: *om* BC reddidit: + vobis, NP tribulabuntur: tribuuntur, BG et conterebuntur: *om* U[1]BGC
**19** et famis: *om* SVUBGC; et fames, TPQ igni: igne, TP
**20** unius: unus, YVMG quod: quo, P[2]HFQ et[2]: *om* SVUBG quasi: si, GC qui[2]: quia, SMTCPFQ
**21** qui[5]: *om* BC defectione: defectionem, CP
**22** viderint: viderit, VMQ faciunt: + quia, VUMBT praeiit: praeit, MA[2]CFQ
**23** a: *om* SMA[2]F propter..... stantes: *om* U[1]C

1. longe stantes non corpore sed anima, dum unusquisque sibi timet, quod alterum per calumnias eum* potentias pati videt. 24 *dicentes: vae, vae, civitas magna Babilon, civitas fortis, quoniam una* 18.10
*hora veniet damnatio tua.* spiritus dicit nomen civitatis, verum illi mundum plagunt, parvo admodum tempore paene interceptum, omnemque industriam labefactam cessare.

25 *Et mercatores terrae flent et lugent super eam.* ipsi sunt mer- 18.11
catores, qui est civitas. lugent super eam, id est, se ipsam plangit. *quoniam merces eorum nemo emit iam, merces auri et argenti et ferri* 18.12
*et cinnami, et omnes unguenti et frumentum et iumentum et pecora* 18.13
*abierunt a te, et amplius ea non invenies.* 26 *perierunt,* inquit, *a* 18.14
*te, nec amplius ea invenies.* duplici genere dixit, quid deficient ista mundo moriente; si quidem et discessionem futuram dicit, vel quod in fine sui istis utantur, tamen etsi superfluant. eversa enim civitate non diceret, abierunt a te, sed abierunt ab illa. 27 nemo enim loquitur, nisi cum vivo. unde manifestum est viventes esse in hoc mundo, dicere *abierunt a te* non eversae civitati. *mercatores* 18.15
*horum, qui ditati sunt ab ea, longe stabunt flentes et lugentes, et dicentes: vae, vae, civitas magna.* 28 ipsi sunt mercatores, ipsi civitas magna. cum enim mala faciunt, mercatum facere dicuntur, quia quantum plus peccant, tantum plus delictorum divitias congregant. 29 quia haec civitas quo modo in futuro erit arsura, iam nunc se in hoc mundo ad incendium praeparat, et haec modo spiritualiter in anima ardere dicitur, qualiter in postmodum corporaliter ab ipso cumulo peccati crucietur.

---

vel, § 26 *incipit* E

---

1. eum: et, SPQ
24 veniet: venit, GPQ; *om* C cessare: cessasse, YSCP
25 qui: quae, CP$^{2}$ ipsam: ipsa, H emit: emet, PQ omnes: omnis, SA$^{1}$P unguenti: ungenti, MP
26 quid: quod, CPQ discessionem: discessione, MAGT futuram: futurum, SMATQ fine: finem, SP istis: istius, AGC utantur: utuntur, SCP tamen: tam, PH civitate: civitatem, SV diceret: dicerent, VMAGC
27 horum: eorum, SP ditati: dati, SMF longe: *pr* a, VFQ
28 ipsi$^{1}$..... magna: *om* U$^{1}$PF
29 erit: est, MAGTC modo: mundo, UF

1. 30 *Induta bissinum et purpuram et coccinum, et ornata auro* 18.16
*et lapide pretioso et margaritis.* haec homines induuntur, non civitas. ipsi se itaque plangunt, dum moriuntur, et a sua bona expoliantur. 31 *quoniam una hora desertae sunt tantae divitiae, et omnis guber-* 18.17
*nator, et omnes, qui in navibus navigant, et nautae et quotquot mare operantur, a longe steterunt, et clamaverunt videntes fumum incendii* 18.18
*eius.* 32 numquid omnis gubernator, et nautae, et quotquot mare operantur, in una hora praesentes esse poterunt, ut videant incendium civitatis? istos omnes, quos nominavit, saeculi amatores dixit, et cultores, et operarios istius mundi, cum in malo labore versantur. malum inde sperant, quo ipsos dicit timere sibi videntes spei suae ruinam. 33 quod autem dicit *in navibus navigans*, non perspicue naves dicit, sed spiritualiter naves dicit, quaecumque adquirendi genera in saeculo. *dicentes: quae similes civitati illi ma-* 18.18
*gnae*, id est, non posse mundo integrum restitui. 34 *et miserunt pulverem in capita sua.* capita sua principes illorum sunt, per quos se divites gloriantur, quibus praesentibus ista fiunt, principum merita iactantes. 35 *et clamaverunt flentes et lugentes: vae, vae,* 18.19
*civitas illa magna, in qua ditati sunt omnes, qui habent naves in mari ex caritate eius, quoniam una hora deserta est. exultat caelum super* 18.20
*eam, et sancti apostoli et prophetae, quoniam iudicavit Deus iudicium de illa.* 36 saepe diximus mare istum mundum dici; naves in mari ex caritate eius omnes amatores mundi sunt; quae haec civitas una hora deserta est, quia quandoque finem istius mundi habebit. hora enim finem dicimus, quam omne tempus istius saeculi esse non dubitamus, sicut scriptum est. *novissima hora est.* 37 num- I Jo.2.18

---

1. 30 bissinum: bissum, $A^2P^1Q$ purpuram: purpura, $SMA^1GTPHE$ sua bona: suis bonis, $A^2TCF$
31 divitiae: + tuae, UE et$^2$: *om* VAGT omnes: omnis, SMATCP; omnibus, $E^2FQ$ quotquot: quod, VUAG mare: male, VUMATCE operantur: operatur, $A^1G$
32 quotquot: quod et quod, M; quodquod, $YSA^1E$ mare: male, MATCF operantur: operatur, $YSMA^1GHE$ inde: deinde, AGC
33 perspicue: praespicue, $YSA^1E$ dicit: + omnis, PF; + omnibus, EQ saeculo: saecula, VMATC similes: similis, TQ civitati: civitate, MQ mundo: mundum, SP
34 divites: + esse, CFQ principum: principium, SVUMG
35 caritate: claritate, CF eam: ea, $SVMA^1GHEQ$
36 quam: quem, YTEQ; quae, $SVA^1P$; qui, G

1. quid super unam civitatem exultat caelum, et sancti apostoli et prophetae? aut sola civitas in omni mundo persequitur aut persecuta est servos Dei, ut ipsa extincta universis vindicetur? 38 sed haec civitas omnis omnino mundus est, et qui in praevaricatione maligni positi sunt. ipsa est haec civitas, quae et diaboli dicitur.

## STORIA DE EADEM CIVITATE DIABOLI

T. 18. 21 Et tulit unus angelus fortis lapidem quasi molarem magnum, et misit in mare, et dixit: hoc impetum mittetur Babilon illa magna civitas, et ultra iam non erit. 22 et vox citharedorum et musicorum, et tibia canentium, et tuba non audietur in te amplius; et omnis artifex et omnis ars non invenietur amplius; et vox molae non audietur in te amplius; 23 et vox sponsi et sponsae non audietur in te; quoniam mercatores tui erunt principes terrae, quoniam in veneficiis tuis erraverunt omnes gentes. 24 et in illa sanguis prophetarum et sanctorum inventus est, et omnium occisorum super terram.

## EXPLANATIO

2. 1 *Et tulit unus angelus fortis lapidem quasi molarem magnum,* 18.21
*et misit in mare et dixit: hoc impetum mittetur Babilon illa magna civitas, et ultra iam non erit.* ecce instar perditionis eius in emissione lapidis et impetu figuratur. 2 *et vox citharedorum et musicorum,* 18.22

---

2. 1 *deficit* A

---

1. 37 ut: et, SMAGTCF

T. 18. 21 impetum: impetu, $A^2$PHQ
22 citharedorum: citharidorum, MACFQ et omnis artifex..... amplius: *om* SVUMAGC et$^6$: *om* PHE ars: artis, PHE
23 mercatores: cantores, M in$^2$: *om* ABG
24 inventus: inventum, $UA^1$; inventu, V; *om* G

2. 1 impetum: impetu, $T^2$PQ illa: *om* BG perditionis: perdictionis, YSPFQ; praedicationis, MGTC impetu: impetum, SUG
2 citharedorum: citharidorum, VUMTF

2. *et tibia canentium, et tuba non audietur in te amplius.* iucunditatem dicit transire impiorum, et iam non inveniri, et adiecit causam dicens: 3 *quoniam mercatores tui erunt principes terrae,* id est, 18.23
quoniam in vita tua percepisti bona. *quoniam in veneficiis tuis erra-*
*verunt omnes gentes. et in illa sanguis prophetarum et sanctorum* 18.24
*inventus est, et omnium occisorum super terram.* 4 numquid eadem civitas occidit apostolos, quae et prophetas, aut omnes? sed haec est civitas, quem Cain fratris sui sanguine *fundavit, et vocavit no-* Gen.4.17
*men filii sui Enoc,* id est, omnis posteritatis suae. sed quid est quod Cain sacrificium ex terrae fructibus reprobatur? 5 Abel autem sacrificium ex ovibus et earum adipe suscipitur? avertit Deus oculos a sacrificio Cain, quia non fuit caritas in Cain, et nisi esset caritas in Abel, non acciperet Deus sacrificium eius. 6 nemo putet, quod Deus fructum terrae neglexerit, et fetus ovium dilexerit. non intendit Deus ad munus, sed in corda vidit, et quem vidit cum caritate offerre, ipsius sacrificium respexit. quem vero vidit cum invidia offerre, ab ipsius sacrificio oculos avertit. 7 quum utrique offerrent descenditque ignis super sacrificium Abel, et non descendit in munera Cain, haec sunt duae civitates, una Dei et una diaboli. nam septem generationes descriptae sunt Cain. 8 in Gen.4.17
eius civitatis aedificium funditur omnis sanguis iustus *a sanguine* Mt.
*Abel iusti usque ad sanguinem Zachariae,* id est, populi et sacerdotes; 23.35
*in medio templi et altaris,* id est, inter populos et sacerdotes. 9 alia enim non fuit causa, ut haec diceremus, nisi ut duas civitates os-

duae, § 7, *deficit* C

2. iucunditatem: iocunditatem, BCPQ
3 mercatores: mercatori, SMGHF erunt: erant, MTFQ percepisti: praecepisti, UMGTE$^2$
4 est$^1$: *om* VUBGC quem: quam, TE$^2$Q fratris: fratri, VMF sanguine: sanguinem, SVCPEQ fundavit: fudit, CPE$^1$ posteritatis: potestatis, SMT
5 oculos: + suos, VUBGC a: ad, FQ quia..... Cain: *om* BGCQ acciperet: accepisset, BGC
6 neglexerit: neglexit, VMF munus: manus, YQ vero: enim, SMCP sacrificio: sacrificium, GF oculos: *om* MGCF
7 sunt$^2$: *om* YUMBGT
8 sacerdotes$^1$: sacerdotis, YUTHQ
9 ut$^2$: *om* BG

**2.** tenderemus. ecce duo filii in una domo patris et matris, unus simplex oves simplices pascit, et in campos scripturarum discurrit, et alius civitatem facit, quia ibi habet spem in terra, ubi oculum corporis figit. **10** haec est civitas, quae interficit prophetas, et lapidat missos ad se. haec est civitas, quae sanguine construitur, sicut scriptum est: *vae, qui aedificant civitatem in sanguinibus, et* Mic.3.10 *parant civitatem in iniustiis. nonne haec sunt apud Deum?* **11** et quae sit ista civitas, idem Dominus probat, dicens: *audite itaque* Mic.3.10 *haec, doctores Iacob, et reliqui domus Israel, qui aspernamini iudicium, et omnia recta pervertitis: qui aedificatis Sion in sanguinibus, et Ierusalem in iniustiis, qui principes estis eius.* **12** in hac civitate singulorum officia singillatim supra disseruit, vel non audienda haec in ea ultra disposuit. propter quam causam sic iudicetur, interserit: *in ea*, dixit, *sanguis prophetarum et sanctorum inventus* 18.24 *est, et omnium qui in te interfecti sunt super terram.*

## STORIA DE CIVITATE DEI

**T. 19.** **1** Post haec audivi quasi vocem magnarum turbarum in caelo dicentium: alleluia; salus, et gloria, et virtus Deo nostro; **2** quia vera et iusta iudicia sunt eius, quoniam iudicavit de meretrice magna, quae corrupit terram in fornicatione sua, et vindicavit sanguinem servorum suorum de manu eius. **3** et iterum dixerunt: alleluia; et fumus eius ascendit in saecula saeculorum. **4** et ceciderunt viginti et quattuor seniores, et quattuor animalia, et adoraverunt Deum sedentem in throno, dicentes: amen et alleluia. **5** et vox de throno exiit dicens: laudem dicite Deo nostro, omnes servi

---

**2.** campos: campis, V; campo, PH oculum: habitaculum, BG
**10** est[1]: *om* SUBG interficit: interfecit, PF
**11** aspernamini: aspernimini, PFQ pervertitis: pervertistis, BF qui: quia, YSB in[2]: *om* MTP[1]
**12** non: ad, H interserit: intererit, YM in te: *om* SUBGEF
**T. 19.** **1** quasi: *om* VUBG vocem: voce, UMG
**2** quoniam: quia, HEQ
**5** exiit: exivit, PHQ omnes: *om* BG

**T. 19.** eius, et qui timetis eum, pusilli et magni. **6** et audivi quasi vocem tubae, et sicut vocem aquarum multarum, et sicut voces tonitruorum magnorum dicentium: alleluia; quoniam regnavit Dominus Deus noster omnipotens. **7** gaudeamus et exultemus, et glorificemus nomen eius; quoniam venerunt nuptiae agni, et uxor eius praeparavit se. **8** et datum est illi ut cooperiatur bissinum splendens, candidum. **9** et dicit mihi: scribe: beati qui ad caenam nuptiarum agni vocati sunt, **10** et cecidi ad pedes eius, ut adorarem eum. et dicit mihi: vide ne feceris; conservus tuus sum, et fratrum tuorum habentium testimonium Iesu. Deum adora.

## EXPLANATIO

**3.** **1** *Post haec audivi quasi vocem magnarum turbarum in caelo* 19.1
*dicentium: alleluia; salus, et gloria, et virtus Deo nostro; quia vera* 19.2
*et iusta iudicia sunt eius, quoniam iudicavit de meretrice magna, qui corrupit terram in fornicatione sua, et vindicavit sanguinem servorum suorum de manu eius. et iterum dixerunt: alleluia; et fumus ascendit* 19.3
*in saecula saeculorum.* **2** haec ecclesia dicit, cum separatio facta fuerit in diem iudicii, et cum apertius vindicata; exultare sanctos super perditionem praevaricatricis civitatis advertimus, et laudare Dominum in iubilo laudis adtendimus. quid hoc aliud nisi malorum retributio et bonorum remuneratio esse describitur? **3** hoc est illud, quod Daniel dicit, quod alii resurgent *ad vitam aeternam,* Dan.12.2
*alii in opprobrium sempiternum, ut videant semper.* inde est illud, quod dicitur: *fumus eius ascendet in saecula saeculorum.* denique ut sanctorum laetitiam apertius declaret, adiecit: *et ceciderunt vi-* 19.4

---

3. 1 *incipit* C alii, § 3, *deficit* B

---

**T. 19.** 6 tubae: + magnae, SPH tonitruorum: tonitrorum, G; tonitruum, T
9 dicit: dixit, P sunt: + et dixit mihi haec verba vera Dei sunt, $B^2Q$
10 dicit: dixit, BQ Iesu: iesum, YVMGH$^3$
**3.** 1 magnarum: magnam, GC qui: quae, $U^2CQ$ fumus: + eius, SCEQ
2 exultare: ex altare, MT perditionem: dictionem, BG describitur: discribitur, YS
3 inde: id, SUC declaret: declararet, MBT; + et HEQ

3. *ginti quattuor seniores et quattuor animalia, et adoraverunt Deum sedentem in throno, dicentes: alleluia.* 4 in affectu boni amoris sanctorum corda conversa sunt, et pro exultatione et iucunditate praeceptarum promissionum adoraverunt Deum in laude dicentes: 5 *et vox de throno exiit dicens: laudem dicite Deo nostro omnes* 19.5 *servi eius, et qui timetis eum, pusilli et magni.* non ergo ulla potest creatura laudare Dominum, nisi de throno Dei munus laudationis acceperit, et vocem sanctae inspirationis audierit.

6 *Et audivi quasi vocem tubae magnae, et sicut vocem aquarum* 19.6 *multarum, et sicut voces tonitruorum magnorum dicentium: alleluia; quoniam regnavit Dominus Deus noster omnipotens. gaudeamus et* 19.7 *exultemus, quoniam venerunt nuptiae agni, et uxor eius praeparavit se. et datum est illi, ut cooperiretur bissinum splendens, candidum.* 19.8 7 uxor agni ecclesia est. bissinum enim iustificationes sunt sanctorum. post conlatam gratiam, post auditam adorationis vocem, in magnitudine proclamatum est, et quasi vox tonitruorum audita est dicentium laudes Deo, et exultantium, eo quod nuptiae agni venerunt. 8 hoc factum erit in diem iudicii, quando post consummationem mundi *evacuaverit principatus et potestates, et tradiderit* I Cor. *regnum Deo patri, ut sit Deus omnia in omnibus;* quando uxor eius, 15.24;28 hoc est ecclesia catholica, fidei illi puritate coniungitur, de qua beatus dicit apostolus: *spondi enim vos uni viro virginem castam* II Cor. *exhiberi Christo.* 9 denique bissum, quod induitur, non pro ve- 11.2 stium pulcritudine ponitur, sed pro iustificationes sanctorum. *et*

omnibus, § 8, *deficit* P

3. seniores et quattuor: *om* VUGCF dicentes: + amen et, SQ
4 affectu: affectum, PHE iucunditate: iocunditate, TCP adoraverunt: adorabunt, SC dicentes: + alleluia, CQ
5 et vox..... dicentium (§ 6): *om* Y exiit: exivit, TP¹HEQ nostro: *om* MBGF omnes: *om* VUGC pusilli et magni: *om* GC
6 vocem²: voce, PE
7 sanctorum: *om* GE¹ adorationis: orationis, CP est³: *om* VUC exultantium: exultatio, GC
8 dicit apostolus: *tr* GC vos: *om* YUMGTC exhiberi: exhibere, ST
9 bissum: bissinum, GTCE pulcritudine: pulcritudinem, YSVGE¹ iustificationes: iustificationibus, GC; iustificatione, TE

**3.** *dicit mihi : scribe : beati qui ad caenam nuptiarum agni vocati sunt.* 19.9
*et cecidi ad pedes eius, ut adorarem eum, et dicit mihi : vide ne feceris,* 19.10
*conservus tuus sum, et fratrum tuorum habentium testimonium Iesu ;*
*Deum adora.* **10** in initio libri dixerat: *ego sum primus et novissimus,* 1,17
*qui fui mortuus.* nunc autem dicit: *conservus tuus sum et fratrum tuorum.* ostendit angelum missum esse in figuram Domini et ecclesiae. nam in finem istius libri dicit: *ego Iohannes misi angelum* 22.16
*meum testare vobis in ecclesiis haec.*

**11** *Testimonium Iesu est spiritus prophetiae.* quaerendum nobis 19.10
est, qui sunt ad cenam agni vocati, nisi quibus dicitur: *non bibam* Mt.26.29
*de hoc genimine vitis huius, donec novum illud bibam vobiscum in regno patris mei, qui in caelis est?* **12** haec pro Iudaeos dicebat, *non bibam de hoc genimine vitis huius, donec novum illud vobiscum bibam in regno patris mei.* haec calicem passionis promittebat apostolis, id est, primae ecclesiae, quem et ipse primitus bibiturus erat novum in regno patris mei, id est, in ecclesia. **13** et iterum: *multi ab oriente et occidente venient, et recumbent cum Abraham et* Mt. 8.11
*Isaac et Iacob in regno caelorum,* hoc est, in ecclesia. **14** regnum caelorum praesens ecclesia est, in quo per baptismum et passionem salvantur. hoc est novum calicem bibere, nova resurgentium corpora praeparare iustitiam. hi beati sunt, qui ad caenam et ad hoc convivium praeparantur. **15** unde *et dicit verba ista vera esse omni-* 22 6
*potentis Dei.* alii enim verba Dei dicunt, sed verba non sunt, quoniam ad Deum quidem seductionem loquuntur. et auditis imperiis

---

beati, § 9, *deficit* Q § 11 *deficiunt* VU

---

**3.** scribe: *om* MHF
**10** in initio: initium, VU¹C et³: *om* YSVUMGTC Iohannes: iesus, SCE in ecclesiis haec: *tr* HE
**11** Iesu: iesum, G bibam: bibamus, H qui..... patris mei: *om* GCF
**12** Iudaeos: iudeis, TE² haec: hunc, TCE² apostolis: apostolus, G mei²: *om* YSGCHEF
**13** et⁴: *om* HF
**14** passionem: passione, Y nova: + resurrectione, M ad²: *om* H hoc: hanc, YMGH
**15** omnipotentis: omnipotenti, G quidem: *om* YSMGTC

**3.** regalibus et Dei praeceptis cecidit ut adoret eum, qui loquebatur ei. sed ille, ut et officii promeret qualitatem, et Deum esse super omnia demonstret, prohibuit dicens: *ne faceret, quoniam conservus* 19.10 *tuus sum et fratrum tuorum habentium testimonium Iesu.* **16** testimonium Iesu catholicae confessionis est mira professio. *testimonium* 19.10 *enim Iesu spiritus est prophetiae* per legem et prophetas, evangelio et apostolis. spiritus enim prophetiae veritas, iudicium, et iustitia est, quae in catholica fidei plenitudine continetur.

---

**3.** adoret: adoraret, $SE^2F$ et$^4$: *om* YSMGTC promeret: promereret, M; promerere, HF demonstret: demonstrat, $EF^1$
**16** catholicae: *om* H enim Iesu: *tr* YSGTC; *om* enim, M est$^2$: *om* SG; *tr ante* spiritus, C prophetas: prophetis, SMTHE quae: quem, S in: *om* G

# LIBER UNDECIMUS

## STORIA DE EQUO ALBO

**T. 19.** **11** Et vidi caelum apertum, et ecce equus albus, et qui sedebat super eum vocatur fidelis et verax, ut iustitiam iudicat et pugnat. **12** oculi autem eius sicut flamma ignis, et in capite eius diademata multa, habens nomen scriptum, quod nemo novit nisi ipse. **13** et vestitus erat vestem aspersam sanguine; et vocabatur nomen eius verbum Dei. **14** et exercitus, qui sunt in caelo, sequebantur eum in equis albis, induti bissinum album, mundum. **15** et ex ore eius procedit gladius acutus, ut in eo percutiat gentes; et ipse pascit eos in virga ferrea; et ipse calcat torcular vini indignationis irae Dei omnipotentis. **16** et habet vestimentum et super femur suum nomen scriptum; rex regum, et dominus dominorum.

## EXPLANATIO

**1.** 1 *Et vidi caelum apertum, et ecce equus albus, et qui sedebat* 19.11
*super eum vocabatur fidelis et verax, et iustitiam iudicat et pugnat.*
*oculi autem eius sicut flamma ignis, et in capite eius diademata multa,* 19.12

---

1. 1 *deficiunt* Y H et *incipiunt* VUBP

---

**T. 19.** **11** vocatur: vocabatur, S  ut: et, YS
**12** eius[1]: *om* VT  capite: capita, YG  multa: + eius, GC
**13** aspersam: adsparsam, YME; asparsam, H; adspersam, S  sanguine: sanguinem, HE
**16** et[2]: *om* MGC
**1.** **1** et[5]: ut, MGTPF  multa: *om* BG

1. *habens nomen scriptum, quod nemo novit nisi ipse. et vestitus erat* 19.13
*veste adsparsa sanguine; et vocabatur nomen eius verbum Dei.* 2 equus albus corpus Christi adsumptum est, et qui sedebat super eum, Dominus maiestatis est, verbum patris altissimi est; unigenitus ingeniti patris est; id est, divinitas incarnata. iste equus, quem in quarto libro scripsimus, qui contra roseum, nigrum, et pallidum pugnat, quia pro nobis pugnat et vincit; unde et proprietas nominis eius exprimitur, quod fidelis et verax vocatur; I Cor.
de Deo enim dicimus. *Deus fidelis, in quo non est iniquitas.* 3 *et* 10.13
*iustitiam iudicat et pugnat.* de ipso enim scriptum est: *Deus iudex* Rom.9.14
*iustus, fortis, et patiens.* pugnat enim liberando nos ab adversitate Ps. 7.12
peccati; patiens sustinendo quae deliquimus. dum fortis dicitur, ab adversa repellendo monstratur. 4 *oculi autem eius sicut flamma* 19.12
*ignis.* ut enim incendium penetrat corpus omne, quod continet, nec exceptam aliquam deseret portionem, unde dicitur *caput viri* I Cor.
*Christus est.* 11.3

*Et exercitus, qui sunt in caelo, sequebantur eum in equis albis,* 19.14
*induti bissinum album, mundum.* 5 equi albi sancti sunt, quod est ecclesia; in corporibus candidis imitantur eum, et sequuntur vestigia eius, sicut supra dictum est: *hi sunt qui sequuntur agnum* 14.4
*quocumque ierit.* 6 *induti bissinum mundum,* id est, unusquisque 19.14
induitur orationibus, et operum bonorum facta suorum. 7 *et ex* 19.15
*ore eius procedit gladius acutus, ut in eo percutiat gentes; et ipse pascit eos in virga ferrea; et ipse calcat torcular vini indignationis irae Dei omnipotentis.* 8 gladius, qui ex ore eius procedit, verbum est praedicationis. ipse est gladius, quem in primo libro de ore eius processisse descripsimus. de eo gladio armat fideles, et punit infideles.

---

verbum § 2, *incipit* Q § 8 *deficit* P

---

1. adsparsa: adspersa, TC; aspersam, P
2 eum: *om* BGC patris[2]: *om* SVUGTC equus: + est, SC; *pr* est, EQ proprietas: prosperitas, UBGC dicimus: dicitur, SUBGPEFQ
3 patiens[1]: + est, MF enim: + ad, MP[2] liberando: liberandos, MPF; liberandum, S patiens[2]: + est, SPEFQ
4 quod: quo, MTFQ
7 pascit: pascet, GCPQ
8 est[1]: *om* UBGTE[1]F descripsimus: discribsimus, S et punit infideles: *om* SVUBGC

**1.** 9 *et ipse calcat torcular indignationis vini.* ipse est torcular, quem 19.15
in septimo libro descripsimus. calcat enim modo, quia ipse pugnat pro ecclesia, donec in futuro extra civitatem ecclesia calcet, et quia caput ecclesiae est. pater est, quia in ipso per baptismum regenerantur universae nationes terrae. 10 *et habet vestimentum et super* 19.16
*femur suum nomen scriptum: rex regum, et dominus dominorum.* femur illius, in quo scriptum est nomen eius, credentium populi sunt, quos Dei filios, id est, Christi filios, per adoptionem fidei voluit nominare. vestis eius corpus est, quem adsumpsit. 11 et quia geminae substantiae una persona est, ideo in veste nomen scriptum legimus, id est, in sacramento dominici corporis divinitatem cognoscimus. in quo vestimento corporis scriptum legitur nomen eius; *rex regum, et dominus dominantium.* et vestimentum et super femur suum; 12 in femore stirpis generationum intellegitur. in vestimento corpus Christi diximus. et ideo in femore, quia omnes qui per fidem, ut diximus, filii Dei nuncupantur, hunc regem regum et dominum dominantium indefessa confessione testantur. apertissime cognoscitur hunc nomen in femore nemo superborum cognoscere, nisi hos supra, quos diximus.

## STORIA ANGELI STANTIS IN SOLE

**T. 19.** 17 Et vidi angelum stantem in sole; et clamavit voce magna, dicens omnibus avibus, quae volant in medio caeli; venite, congregamini ad cenam Dei; 18 ut manducetis carnes regum, et carnes tribunorum, et carnes fortium, et carnes equorum et sedentium super eos, et carnes omnium liberorum et servorum, et pusillorum et magnorum.

---

descripsimus, § 9, *incipit* Y regenerantur, § 9, *incipit* H
super, § 11, *incipit* P

---

**1.** 9 quem: quod, $T^2F$ descripsimus: discripsimus, $SE^2$ ecclesiae: ecclesia, SVUGC
10 femur$^2$: femor, SMCHF; femus, V quem: quod, $T^2CE^3$
11 dominici: domini, SH et$^3$: + habet, SQ et$^4$. erat, C femur: femus, V
12 stirpis: stirps, C in$^3$: *om* GC supra quos: *tr* SPE
**T. 19.** 17 quae: qui, SG cenam: + magnam, VPQ
18 carnes equorum et sedentium: *om* $Y^1$VUGTC et$^7$: *om* BPH

## EXPLANATIO

**2.** 1 *Et vidi angelum stantem in sole; et clamavit voce magna,* 19.17
*dicens omnibus avibus, qui volant in medio caeli.* sol enim praedicatio est ecclesiae, et confessionis fides. aves vel bestias pro loco accipimus bonas et malas. hoc ergo in loco aves volantes in medio caeli unam ecclesiam dicit, quasi unum corpus redigens. ipsae sunt istae aves, qui est illa aquila, quem in libro quinto, vae clamantem, descripsimus, quos et hic aves volantes in medio caeli. 2 *venite, congregamini ad caenam magnam Dei, ut manducetis carnes* 19.17
*regum, et carnes tribunorum, et carnes fortium, et carnes equorum* 19.18
*et sedentium super eos, et carnes omnium liberorum, et servorum, et pusillorum, et magnorum.* omnes hos, quos dixit, spiritualiter comedit ecclesia, dum comeditur. 3 supra enim dixit: *vidi caelum* 19.11
*apertum, et ecce equus albus, et qui sedebat super eum vocatur fidelis.* hic vero dicit: *vidi unum angelum stantem in sole.* 4 et nota quia illuc sedet, et hic stat. stare enim pugnantis est; hoc ad novissimam persecutionem antichristi pertinet. iterum quodam apostrofam facit, et praetermissa iudicii qualitate rursus ad finem temporum saltum quodam propheticae dictionis adducitur; angelum enim quem vidit stantem supra solem * 5 sol enim ut diximus ecclesiae catholicae fides est, in qua hic angelus stare describitur. iste est angelus, quem supra in sexto libro Michaelem cum dracone pugnare descripsimus. 6 de quo etiam et Daniel ita dicit: *in tempore autem illo* Dan.12.1
*consurget Michael princeps magnus, qui stat pro filios populi tui.* sicut enim tunc pro filiis prioris populi in conspectu Dei iste sanctus stabat archangelus, ita nunc pro totius ecclesiae catholicae populos

---

**2.** 1 qui[1]: quae, CEQ est[1]: *om* VP redigens: rediens, MBGC quem: quam, CQ vae: vel, MGQ descripsimus: discripsimus, Y et[6]: *om* VBGC
2 et[4]: *om* BGC dixit: diximus, $H^1E^1$
4 quodam[1]: quoddam, S; quadam, C; quandam, B; quaedam, E iudicii: iudici, ME qualitate: qualitatem, HEQ saltum: saltu, BC propheticae: prophetiae, FQ stantem..... enim ut: *om* SVUBGC
5 describitur: discribitur, YS dracone: draconem, VHE descripsimus: discripsimus, YS
6 filios: filiis, $YU^2MBTCP^2E^2FQ$ populos: populis, $UBGCP^2E^2Q$

2. indesinenter intervenit. 7 *et veniet*, inquit, *tempus quale numquam* Dan.12.1
*fuit ab eo, quo gentes esse coeperunt*, usque ad tempus illud; in quo tempore dicit sanctus Iohannes in hac sententia Apocalipsin, quo congregentur aves terrae ad impiorum corpora consumenda. 8 sicut per Esayam Dominus dicit: *accedite gentes, audite principes,* Is. 34.
*audiat terra, et qui habitat in illa; quia indignatio Domini super* 1-10
*omnes gentes, et adveniet ira super numerum ipsorum, ad perdendum illos tradere in iugulatione.* 9 *vulnerati autem ipsorum proicientur mortui, et ascendet odor eorum, et conplebuntur montes sanguine ipsorum. et involvetur caelum sicut liber, et omnes stellae cadent sicut folia a vite. quia sacrificium Domini in Bosor; et iugulatio magna in Idumaea; et concident ipsi robusti cum illis, et arietes et tauri; et inebriabitur terra sanguine illorum, et adipe illorum implebitur.* 10 *dies enim iudicii Domini, et annus retributionis iudicii Sion. et convertentur rupes eius in picem et sulfur, et erit terra eius ardens sicut pix nocte et die. non conlocabitur in sempiternum tempus, et ascendet fumum eius sursum in saecula.* 11 ostendit quae sit Idumaea et Bosor, dicens: *dies enim iudicii Domini et annus retributionis* Is. 34.10
*iudicii Sion.* sed ille Sion, qui aedificatur in sanguinibus. ostendit praeterea in omnibus gentibus esse Idumaea et Bosor. 12 dixit enim supra: *accedite gentes, et audite principes; audiat terra et qui* Is. 34.1
*habitant in illa, quia indignatio Domini super omnes gentes.* postea vero dicit in unam gentem descendere gladium Domini, in iugulationem in Idumaea et Bosor. 13 *dies enim iudicii Domini et annus retributionis iudicii Sion.* ecce unam regionem dixit et duas civitates. Idumaea regio est Esau, qui dictus est Edom, id est, san-

---

2. intervenit: venit, MBE[1]
7 numquam: non, CPHEFQ quo[1]: quod, SVMF hac sententia: hanc sententiam, SBHQ Apocalipsin: apocalipsis, BC quo[2]: qui, SBG; quod, CE
8 Dominus: *om* BGC gentes[1]: + et, BGTCEFQ iugulatione: iugulationem, TC
9 ipsorum: *om* CE[1]P a vite: vitae, YSVUMBGT; vitis, C in[1]: *om* YSVUMBGTC et adipe illorum: *om* HF
10 nocte et die: *tr* SVUBGC fumum: fumus, HE sursum: rursum, YUC
11 sit: + in, BCP[1] qui: quia, UB ostendit..... omnibus: *om* BGC esse: + in, VBG
12 iugulationem: iugulatione, S[2]VUGPF; iubilatione, BC; + id est, SP in[4]: *om* PQ
13 Idumaea: *pr* in, MPQ

**2.** guineus. **14** Bosor vero civitas est Esau in ipsa regione. Sion vero civitas est David, qui fuit de stirpe Iacob. ecce Esau et Iacob, duae civitates sint, una Dei, et una diaboli. supra enim in decimo libro diximus de has duas civitates, quae in duos filios Adam exposuimus. **15** nunc vero ita in duos filios Isaac ipsas duas civitates reteximus, id est, Dei et diaboli; et haec sunt duae civitates, Sion et Bosor. Sion Latino eloquio speculatio contemplationis dicitur, id est, in montem, quod puto, et ipsa civitas in monte esse perhibetur, propheta attestante: *super montem excelsum ascende tu,* Is. 40.9 *qui evangelizas Sion.* **16** et haec est ecclesia catholica, qui non in uno loco, ut hereticorum conventicula, sed per universum orbem terrarum tenetur dilatata. **17** Bosor vero, quae est civitas persecutoris fratris, et Idumaea, quae est terra sanguinis, omnis omnino mundus est; et ipsa est civitas diaboli, quae usque in finem saeculi civitatem Christi persequitur; et in una nascitur Christus, et in alia antichristus. **18** propterea dicit gladium Domini in iugulatione in Idumaea et Bosor, id est, in malos fratres, qui se Sion mentiuntur; sicut scriptum est: *populum Dei hostium sanguinem bibere.*

## STORIA DE BESTIA ET REGES TERRAE

**T. 19.** **19** Et vidi bestiam, et reges terrae, et exercitus eorum congregatos facere bellum cum sedente super equum, et cum exercitu eius. **20** et adprehensa est bestia, et cum illo pseudoprophetae, qui fecerunt signa in conspectu eius, in quibus seduxit accipientes notam bestiae, et adorantes simulacrum eius. viventes missi sunt

---

**2.** **14** vero: autem, VUGCPHQ est²: *om* VUMF has duas civitates: his duabus civitatibus, U²TCFQ quae: quas, TC
**15** reteximus..... civitates: *om* VM montem: monte, BGCF
**16** qui: quae, U²MCPFQ
**17** alia: una, BGC
**18** iugulatione: iugulationem, HEQ Idumaea: idumeam, YHQ se: *om* GPF
**T. 19.** **19** sedente: sedentem, SVG
**20** est¹: *om* GC pseudoprophetae: pseudoprophetes, YSVUMGE fecerunt: fecerant, PH viventes: venientes, U²BG

**T. 19.** ipsi duo in stagnum ignis ardentis in sulfure. **21** reliqui vero occisi sunt gladio sedentis super equum, exeunte de ore eius; et omnes aves saturatae sunt de carnibus eorum.

## EXPLANATIO

**3.** **1** *Et vidi*, inquit, *bestiam, et reges terrae, et exercitus eorum congregatos ad faciendum proelium cum illo, et qui sedebat in equo albo, et cum exercitu eius.* iam supra diximus bestiam et reges terrae unum esse, id est, diabolum et populum eius, super quos regnat, quos etiam in unum congregat, quos in suo corpore ligat; bellum facit, qui contra Christum et ecclesiam pugnat. **2** sed haec dicta de novissimo certamine antichristi geritur, in quo finis suae damnationis ad supplicium rapietur. si et hic conferas sancti Danielis eloquia, unum atque idem invenies, quia unum cum sancto Iohanne concordat. *veniet autem*, ait, *in multitudine magna, ut conterat et interficiat plurimos.* **3** in Apocalipsin autem dicitur, quod cum regibus terrae et eorum exercitibus congregatis faciat bellum cum illo, qui sedebat in equo albo, hoc est, Domino Iesu Christo et cum exercitu eius, id est, sanctis omnibus, qui sequuntur eum. **4** *et adprehensa est bestia*, id est, diabolus et corpus eius, quem populum sibi subditum diximus. et Daniel dicit: *nemo auxiliabitur ei.* Domino pugnante contra eum, nullus ei poterit facere praesidium. **5** *et cum illo*, inquit, *pseudoprophetae*, id est, praepositi, quod sunt pseudoepiscopi et sacerdotes eorum similes mali, quos supra in illa bestia caput velut occisum diximus. ipsi sunt in ecclesia spiritus inmundus, qui falsa prodigia ad fallendos hominum

19.19 Dan. 11.44 19.20 Dan. 11.45 19.20

---

**T. 19.** ipsi duo: *om* SVUBGC
21 sedentis: sedenti, YSMBG

**3.** **1** albo: *om* VP bestiam²: bestia, YSVGTQ etiam: + et, PHE²FQ qui²: quia, SPHF pugnat: pugnant, HEFQ
**2** quo: + certamine, P²EF damnationis: damnatione, UBTP¹E et hic: et haec, E¹Q
**3** quod: qui, BC
**4** auxiliabitur: ausiliabitur, V facere: ferre, PH¹
**5** et¹: etenim, U pseudoprophetae: pseudoprophetes, YSVUMGE²Q quos: qui, GP¹ velut: vel, MTCPFQ

**3.** facit aspectus ante eum, *qui seduxit eos qui acceperunt caracterem* 19.20
*bestiae.* **6** in his portentis mendacibus seducendi sunt omnes qui
crediderunt antichristo, ut accipiant caracterem inimici. *et ado-* 19.20
*rantes simulacrum eius,* id est, illud caput velut occisum, quem
sub nomine Christi sacerdotes se esse simulant. si aperte bestia
esset, agnus eam non timeret. **7** nunc agnum simulat, cum vestem
sacerdotalis imponit. de foris quidem agnus est, intus bestia fremit.
**8** *Hi duo viventes missi sunt in stagnum ignis ardentis in sulfure.* 19.20
unum corpus divisit in partes, id est, bestia, quod est populus,
et ipsi pseudosacerdotes. nam duo viventes certissime populus
est et ipsi praepositi, quos Dominus in diem iudicii vivos invenerit.
**9** *reliqui vero occisi sunt gladio sedenti super equum, exeunte de ore* 19.21
*eius; et omnes aves saturatae sunt de carnibus eorum.* supra enim
dixit in angelo super solem avibus, *venite, congregamini ad caenam* 19.17
*magnam Dei, ut manducetis carnes.* **10** hic vero dicit: *omnes aves* 19.21
*saturatae sunt de carnibus eorum.* duobus modis hoc accipiendum
est, nunc et in futuro. cum dicit *manducate,* modo est; et cum dicit,
*saturatae sunt de carnibus eorum,* futurum est in iudicio Domini
nostri Iesu Christi. **11** spiritu oris eius interficientur universi,
id est, bestia et pseudopropheta, qui in membris inventi fuerint
antichristi, qui acceperunt caracter, et crediderunt illi, et expo-
nentur carnes eorum volatilibus caeli, et bestiis terrae. **12** modo
vero omni tempore comedet ecclesia carnes inimicorum suorum,
cum ab eis male patitur, et malum pro malo non reddit. saginatur
autem in resurrectione de eorum carnali opere vindicta, sicut
scriptum est: *vermis eorum non morietur, et ignis eorum non extin-* Is. 66.24
*guetur; eruntque ad visionem omni carni.* **13** post adventum

---

**3.** **6** portentis: potentis, SMTPFQ crediderunt: crediderint, YSVBP caracterem: caracter, EQ
**7** vestem: veste, SVUBG sacerdotalis: sacerdotalem, CPF
**8** viventes[1]: habentes, V quos: quod, SVUGH
**9** sedenti: sedentis, U[2]T[2]CQ equum: + et, MHF saturatae: saturati, SVUMB[1] magnam: *om* YSVUMTQ
**10** saturatae: saturati, V hoc: *om* YMTP
**11** caracter: caracterem, BTCP[2]F
**12** comedet: comedent, G reddit: reddidit, VUMP[1] resurrectione: resurrectionem, YSVUGHQ vindicta: vindicata, FQ visionem: divisionem, VUMBGC

3. autem Domini et bestiae damnationem, quis occidetur gladio manifestus avibus comedendus, cum corpora tunc resurgant, ut omnes integri iudicantur?

## STORIA DE ALIO ANGELO ET CLAVEM ABYSSI

T. 20. 1 Et vidi alium angelum descendentem de caelo, habentem clavem abyssi, et catenam magnam in manu sua. 2 et tenuit draconem, et anguem antiquum, qui est diabolus et Satanas, et ligavit eum annis mille; 3 et misit eum in abyssum, et clusit, et signavit super eum, ne seducat amplius gentes, usque dum finiantur mille anni. post haec oportet eum solvi modico tempore.

## EXPLANATIO

4. 1 *Et vidi alium angelum descendentem de caelo;* Dominum 20.1
Iesum dicit primo adventu. *habentem clavem abyssi et catenam magnam in manu sua. et tenuit draconem, anguem antiquum, qui est* 20.2
*diabolus et Satanas, et ligavit eum annis mille. et misit eum in abys-* 20.3
*sum, et clusit et signavit super eum, ne seducat amplius gentes, usque dum finiantur mille anni.* 2 intentius hic nobis invocandus est Dominus, ne in mille annorum numero multorum simus consentientes errori, neque per excessum proprium ipsi nutriamus errore; sed custodiat fidem nostram ipse qui fidelis vocatur et verax. 3 ipse Dominus dicit in principio libri huius, *quia ego sum primus* 1.18
*et novissimus, et vivus, et fui et mortuus, et habeo claves mortis inferni,*

---

3. 13 autem: *om* TE[1] gladio: gladius, ME manifestus: manifestis, SPHEFQ resurgant: resurgunt, BGC omnes: homines, SP

T. 20. 1 alium angelum: *tr* GC
2 et[2]: *om* PEQ
3 et[2]: ex, CEQ clusit: clausit, U[2]P seducat: seducet, CF; seduceret, Q

4. 1 alium angelum: *tr* Y[1]SVUC; *om* alium, G Iesum: + christum, PF; christum, EQ et[7]: *om* BGC clusit: clausit, VUCPQ
2 numero: numerum, VP errore: errorem, U[2]C fidelis: videlis, Y
3 et[2]: *om* PHE[1]Q et[4]: *om* CF mortis: + et, ST[2]Q

**4.** ut intellegas ipsam esse istam clavem, qui est illa, quem in principio libri descripsimus. **4** *clavem* vero hanc ministri deferre nunc dicit officium, ut aperiret puteum abyssi. *catena magna* indissolubile divinae ordinationis est vinculum, quam in manu sua, id est, opere et abiectione gestabat. in manu enim operam dicit. **5** *et adprehendit draconem*, hostem humani generis, *qui vocatur* 20.2 *diabolus et Satanas, et ligavit eum annis mille*. primo itaque in adventu suo Dominus adprehendit diabolum, cuius hic mundus domus erat, qui in corda infidelium habitabat, de qua Dominus dicit: *quis potest intrare in domum fortis, et vasa eius diripere, nisi* Mt.12.29 *prius alligat fortem*? **6** quem comprehendit et *misit in abyssum*, id est, in populum exclusum de cordibus credentium. mille enim in Graecis apicibus alfa est titulatum. in alfa initium, quod est Christus, in titulo crux intellegitur, quae est nostra victoria, et deprehensio malignitatis adversae. **7** ergo in cruce Christi et in crucis auctoritate conligavit inimicum mundi, qui temptabat habitantes super terram. nam aeternitati illi nullum tempus occurrit, et ipsius temporis aeternitas nullo fine claudenda est, nec annorum numero erit finienda. et ita ex imperio Domini per virtutem in abysso eum religavit.

**8** *Et signavit super illum*, id est, pessulum crucis apposuit, 20.3 ut non convalescat ultra, nec *seducat amplius gentes*, quas utique 20.3 restituet resurrectione meliores. interdixit eum ne seducat gentes, sed eos quae in vitam destinatae sunt, quas antea seducebat, ne Deo reconciliarentur. **9** post adventum Christi iam non seducet,

---

claves, § 3, *deficit* G

---

**4.** ipsam: ipsum, MBCFQ qui: quae, $T^2$FQ quem: quam, $T^2$C descripsimus: discripsimus, YSE

**4** quam: quod, TC operam: opera, TQ

**5** itaque: utique, PHQ in[1]: *om* PFQ habitabat: habitat, YVMTC

**6** exclusum: exclusit, YSVUMBC Graecis apicibus: greco accipimus, BC deprehensio: depressio, PEQ

**7** temptabat: temptabit, VBCP temporis: tempus, YSVUM numero: numerum, YSVUM erit: *om* PF; *tr ante* numero, THQ

**8** convalescat: valescat, VBC nec: ne, CP resurrectione: resurrectio, PHF eos: eas, C quae: qui, ST reconciliarentur: conciliarentur, BC

**4.** qui ad vitam aeternam iam destinati sunt. quod autem dixit, *signavit super eum*, quia occultum est, qui pertineant ad partem diaboli, et qui ad Christum. **10** nam et qui videntur stare, nescimus, si casurus est. et qui iacet, si resurgat, incertum est. ne seducat, *donec finiantur mille anni*, id est, quod remanet de sexto die, qui 20.3
constat ex mille annis; quia sexto die Deus hominem fecit, et in sexta aetate saeculi homo natus est Christus, quem hunc diem nominat. **11** mille annos dixit partem de sexto milario, in quo natus est Dominus et passus. mille autem pro eloquendi modo dicit, sicut est illud intellegendum, *quod mandavit in mille genera-* Ps. 104.8
*tiones*, cum non sint mille, sed aperte totum intellegitur aliquando. **12** ergo audiendi non sunt, qui dicunt, quod de Christi nativitate usque ad secundum adventum Domini, quod mille anni sint, qui cum Cyrinto heretico unam sentiunt. **13** sed neque illi audiendi sunt, qui dicunt omnes baptizati et absque penitentia defuncti, nullum imputari peccatum aut crimen, quia in fide manserunt; et si in infernum mergantur, post mille annorum curriculo liberaturi sunt; non intellegentes Dominum dicturum peccatoribus esse, *ite in ignem aeternum*, cum aeternum finem non habeat. **14** isti cum Eunomio et Origine hereticis unam sentiunt. est tamen huic expositioni contrarium, quod sequitur, *donec consumerentur mille* 20.3
*anni*, ut diabolus solvatur, sicut dicit: *post haec oportet eum solvere modico tempore*. **15** sed sicut potest intellegi, quousque voluntatem Domini nostri Iesu Christi, et imperio eius, et in virtute praecipientis in nihilum solvatur; in modico tempore, hoc est, in puncto horae, id est, in finem mundi solvatur totis viribus et in

---

natus, § 10, *deficit* Q  crimen, § 13, *deficit* E

---

**4.** **9** signavit: significavit, VT  Christum: christi, TPHE
**10** quem: quae, M  hunc: nunc, YBCP
**11** aperte: a parte, YC
**12** nativitate: nativitatem, V  sint: sunt, UBCPH$^{1}$F  unam: unum, U; una, C
**13** baptizati: baptizatos, U$^{2}$C  penitentia: penitentiam, YSVU$^{1}$MP$^{1}$  defuncti: defunctos, U$^{2}$C  dicturum: *om* BC  habeat: habet, VP
**14** unam: unum, BT; una, C  eum: illum, P
**15** sicut: sic, YSBTP

**4.** illo suae vasae intret antichristo, ut cum eo simul deficiat. **16** solvitur ut faciat iuxta voluntatem suam. antea dixit: *ero similis altissimo*; nunc vero quum ingressus fuerit in *filio perditionis* superior se Deo facturus est *et elevabitur se super omnia, quod dicitur Deus aut colitur.* **17** nam non solvitur ut liberetur, sed ad hoc solvitur, ut cum omne membra sua ipse, qui auctor tenebrarum est, solvatur in nihilum et deficiat et simul cum eis in perditionem aeternam vadat. **18** sua enim solutio in homine peccati antichristo erit ingressio, in quo tantam potestatem persequendi habebit in mundo, qualem numquam habuit ab initio. II Thes. 2.4

## STORIA THRONI ET ANIMAS OCCISORUM

**T. 20.** **4** Et vidi thronos, et sedentes super eos, et iudicium datum est eis; et vidi animas occisorum propter testimonium Iesu, et propter verbum Dei; et quicumque non adoraverunt bestiam, neque imaginem eius, et non acceperunt notam super frontem suam aut super manum suam, vixerunt et regnaverunt cum Christo mille annos. **6** beatus et sanctus qui habet partem in resurrectione prima; in eis secunda mors non habebit potestatem; sed erunt sacerdotes Dei et Christi eius, et regnabunt cum eo mille annos.

## EXPLANATIO

**5.** **1** *Et vidi thronos, et sedentes super eos, et iudicium datum est eis.* hi throni modo sunt in ecclesia, quae ecclesia in duodenario numero est constituta, qui sedet in Christo super duodecim thronos 20.4

---

**4.** suae: suo, CPF
**16** iuxta: iusta, V aut: + quod, P
**17** omne: omnem, V; omnibus, BTCF membra sua: membris suis, BTCF perditionem: perditione, YVM aeternam: aeterna, YMF
**18** homine: omni, H tantam: tantum, MBTFQ
**T. 20.** **4** testimonium..... propter: *om* GT adoraverunt: adoraverint, U
**5.** **1** et²: *om* VU²MT¹F numero est: *tr* YSVUMBT qui: quae, TCP

**5.** ad iudicandum; et iam sedet iudicans ligato diabolo, sicut scriptum est: *iam sancti mundum iudicant.* **2** et Dominus, quum hanc potestatem suis promitteret, sic ait: *vos qui secuti estis me, in iterata* Mt.19.28
*generatione, quum sederit filius hominis in throno claritatis suae, sedebitis et vos super duodecim thronos iudicantes duodecim tribus Israel.* **3** filius autem hominis iam sedet in throno claritatis suae, ex quo clarificatus est in Domino. thronus claritatis suae incarnatio est; in cuius corpus adicitur omnis sanctorum iterata generatio, et sedet ad dextram virtutis per caput iudicans per sacerdotes suos et omnes servos suos. nunc in ecclesia iudicat, quia unusquisque semet ipsum distringit in penitentiam, et unus alterum ad caritatis amorem I Cor.
excitat. **4** sic enim apostolus ait: *si nosmet ipsos iudicaremus, a* 11.31
*Domino non iudicaremur.* et alibi: *si sciero omnia sacramenta, ita* I Cor.
*ut montes transferam et tradidero corpus meum ut ardeam, si caritatem* 13.2
*non habuero, nihil mihi prodest.* **5** ecce quo modo sancti mundum iudicant. de praesenti hoc loco, non de futuro, Dominus dixit. non enim dixit, sedebitis et iudicabitis, quasi de futuris, sed sedebitis iudicantes. **6** dicit et de sanctis sepultis: *et vidi animas occi-* 20.4
*sorum propter testimonium Iesu, et propter verbum Dei.* verbum dixit carnem; ambobus enim perhibet ecclesia testimonium Iesu, qui est filius hominis et Dei verbum, quod mixtum est filio hominis. animas occisorum dicit, qui nunc per passionem et penitentiam cum Christo moriuntur.

**7** *Et quicumque non adoraverunt bestiam, neque imaginem eius,* 20.4
*et non acceperunt notam super frontem suam aut super manum suam.* si autem in novissimo iudicio vidisset thronos, et sedentes super eos, non dixisset occisorum animas. tunc enim cum corporibus

---

5.1 *incipit* G generatione, § 2 *incipit* Q et omnes, § 3, *incipit* A

---

**5.** 2 filius: filium, U
3 hominis: *om* SVUBGC iam: *om* YMHF thronus: tunc, BC adicitur: dicitur, VF
dextram: dexteram, SP penitentiam: penitentia, YTPHFQ
4 omnia: mea, SVAC et²: + si, GP prodest: prode est, YG
5 et iudicabitis: iudicantes, Y¹TQ
6 dixit: + et, PH verbum³: verbo, YSVMGTP¹HQ mixtum: mistum, YMH est²: *om* AG
7 vidisset: vidisse, YSUA¹T

5. suis erunt animae. 8 certe si cum Christo aliqui sedebunt ad iudicandum, eis magis convenit sedere et iudicare, qui propter testimonium eius occisi sunt. 9 nunc vero dicit se vidisse *sedentes super thronos*: dixit et *animas occisorum*, ut ostenderet et vivos et mortuos regnasse *cum Christo mille annos*, id est, a passione Domini usque ad secundum eius adventum; et a primo adventu Domini usque ad secundum adventum esse hoc mysterium facinoris de nota bestiae; quia semper et ecclesia fuit et bestia; et omnis malus notam in fronte et in manu habuit per cognitionis opera. 10 dum et ipsos, qui non acceperunt scriptionem, vel non adoraverunt eius imaginem, mille annos dicit hos omnes regnasse. imaginem dicit et similitudinem. sic enim Deus dicit in primordio: *faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram.* 11 imago Gen.1.26
est in anima et similitudo in opera. anima hominis imago est Dei, et corpus hominis imago est corporis Christi. omnis qui Christum sequitur in corpore suo, imaginem Christi habet, et imaginem et anima similitudinem Dei. de hos omnes dicit: *vixerunt et regna-* 20.6
*verunt cum Christo mille annos.* 12 recte dixit omnes, quia et sanctos viventes et animas occisorum sanctorum regnant cum Domino et hic et in futuro. sed quia regnaverunt dixit; hoc profecto intellege, quod quasi iam factum, quod futurum erit, quia ante Deum nihil novum est. sic enim antequam Christus veniret in mundo dictum est; *diviserunt vestimenta mea.* 13 nam quod dicit, regnabunt, et Ps. 21.19
hic quasi factum possumus intellegere; ac si diceret iam baptizati sunt; iam penitentes sunt; iam non in lacte sed in solido cibo

---

imaginem, § 10, *incipit* E

---

5. 8 aliqui: aliquis, $P^1H$
9 mille: + mille, $A^1G$ eius adventum: *tr* PHQ a primo: ad primum, VH adventu: adventum, $SVUA^1G$ notam: nota, UHQ
10 $dicit^{1\ 2}$: dixit, PF
11 $et^1$: *om* SVP $imaginem^2$: imagine, $MA^2HF$ $et^4$: in, SP hos omnes: his omnibus, $A^2TCP^2F$ dicit: dixit, YSVPHEQ
12 $quia^1$: qui, $SVUA^1GCEQ$ animas: animae, $UA^2PHE$ sanctorum: *om* $HE^1$ profecto: pro perfecto, $E^2Q$ factum: + est, $PE^2$ veniret: *tr post* mundum, PHEFQ diviserunt: + sibi, SPEQ
13 iam penitentes sunt: *om* AGTC $in^2$: hi, $A^2GT$

**5.** Christum sequuntur in passione. **14** nam dicturus est, regnabunt, ut ostenderet, qui sunt isti mille anni: *haec est*, inquit, *resurrectio prima*, utique quia resurgimus per baptismum, et, ut penitentiam ostenderet post baptismum, sicut apostolus ait: *surrexistis cum* Col. 3.1 *Christo, quae sursum sunt quaerite.* **15** et iterum: *tamquam ex mortuis viventes.* peccatum enim mors est, sicut idem dicit apostolus: *cum essetis mortui delictis et peccatis vestris.* Eph. 2.1

*Beatus et sanctus, qui habet partem in resurrectione prima*; id 20.6 est, qui servaverit baptismum in quo renatus est. **16** sicut enim prima mors in hac est vita per peccata, ita et prima resurrectio in hac est vita per remissionem peccatorum. **17** *in eis secunda* 20.6 *mors non habebit potestatem*; id est, non habebit aeterna tormenta. *sed erunt sacerdotes Dei et Christi eius, et regnabunt cum eo mille annos.* **18** hos mille annos de hoc mundo dixit, non de perpetuo saeculo, ubi sine fine cum Christo regnaturi erant. mille enim perfectus numerus est, sed quamquam perfectus numerus dicatur, sed finem habere creditur. **19** retulit spiritus, cum haec scriberet, regnaturam ecclesiam mille annos, id est, usque ad finem istius mundi.

## STORIA DE SOLUTIONE DIABOLI ET DE CUSTODIA SUA

**T. 20.** **7** Et cum finiti fuerint mille anni, solvetur Satanas de custodia sua, **8** et exiet seducere gentes, quae sunt in quattuor angulos terrae, Gog et Magog, quorum est numerus, sicut harena maris.

---

Satanas, T. 20. 7, *deficit* P

---

**5.** Christum: *om* MAGTC
**14** haec: hoc, UAGTF penitentiam: *pr* per, GT post: per, FQ ait: + si, EQ sunt: est, SMA$^{1}$CF
**15** sicut..... apostolus: *om* GT delictis: *pr* in, FQ id est: *om* AGTC
**16** enim: ergo, HEFQ per peccata: perfecta, ME remissionem: remissione, HQ
**17** habebit$^{2}$: habit, A cum eo: *om* H
**19** scriberet: creditur scribere, GT regnaturam: regnatura, U ad: in, PHF
**T. 20.** **8** et$^{1}$: *om* VT quorum: + non, GTCF

**T. 20.** 9 et ascenderunt in altitudinem terrae et circumdederunt castra sanctorum, et dilectam civitatem. et descendit ignis a Deo de caelo, et comedit inimicos suos.

## EXPLANATIO

**6.** 1 *Et cum finiti fuerint mille anni, solvetur Satanas de custodia* 20.7 *sua.* finitos dixit, a toto partem; nam non specialiter annos dixerit per numerum mille finitos; nam sic solvetur Satanas totis viribus cum in illo suae vasae antichristo intraverit, ut supersint anni tres et menses sex novissimi certaminis. 2 sed praeter hunc tropum recte et certissime dicitur finitum tempus; non enim computatae sunt tam parvae reliquiae sanctorum, qui in scripturis sanctis trecenti nuncupantur, quae in Graeca tau littera continentur. 3 quia solum ipsi sunt, quos antichristus superare non poterit, qui recte trinitatem sanctam, unum Deum, crediderint, et novissimo tempore filium Dei, de gloriosissima semper virgine natum, puro corde coram hominibus confessus fuerit, et crucem eius, per quem tau littera significari diximus, recto intentionis oculo imitaverit. 4 sic enim Gedeon cum trecentis viris Madianitas, quae nunc demones nuncupantur, superavit. trecenti enim crucem significant. et nota quantum parvi sint sancti in tempore antichristi, cum Deus voluerit eos anni hora appellare. 5 annus habet menses duodecim, tempora quattuor, id est, ver, aestas, autumnus, et hiems, dies CCCLXV et quartam; horas habet IIII milia CCCLXXXIII. vide quid dicit de tantis horis anni una hora solum appellati sunt

---

6. 1 *deficiunt* A T Q

---

**T. 20.** 9 altitudinem: latitudinem, EQ

**6.** 1 partem: parte, MF

2 compu atae: computandae, HEF Graeca: + T, EH

4 hora : horam, BC

5 hiems: yemps, MBGCF; yemis, YV quartam: quaram, YV$^2$; quarum, G; quatuor, C IIII milia CCCLXXXIII: 4384, VMH; 4483, YS; 4484, UGC; 4083, F; 1384, B tantis horis: tantas horas, YSVGE

**6.** sancti, et remanent horas, quae peccatores nuncupantur IIII milia CCCLXXXII. **6** cognosce quantum distat inter hoc et illud numerum. *dies habet horas duodecim.* et duodecim horas diei una hora ap- Jo. 11.9
pellati sunt sancti, et remanent de toto anni circulo dies CCCLXIIII et horas diei undecim, quae in parte peccatorum scribuntur. **7** iam intellegas per hunc tropum quantum parva sit illa *grex, cui compro-* Luc.
*misit Dominus dare hereditatem in regno caelorum.* **8** et per hunc 12.32
annum et unam hora anni sic cognosce esse peccatores et iustos omne tempus, id est, ab initio mundi usque in finem, quo haec gesta erunt, quando totis viribus diabolus solutus erit, et aperte contra ecclesiam dimicaturus; **9** et quis qualis antea in ecclesia fuit in pace, in illa manifestabitur pugna, et eos tunc sibi socios facit per nota, quos antea per vitiis tenuit in vita, sicut dicit: *et* 20.8
*exiet seducere nationes, quae sunt in quattuor angulos terrae, Gog et Magog.* **10** seducere hic dixit, quod est dissipare, et secum in perditiónem adtrahere, id est, omnes impios, quos inter angulos terrae seduxit, in una secum perditione collectos aeternis fecit mancipare suppliciis. **11** Gog enim interpretatur tectum, Magog de dogmate sive de tecto. omnes, quos extulit, in superbiae suae lapsum adduxit, vel elationis tecto sublevavit, sive qui cogniti fuerint de eodem dogmate et fastigio elationis eius exisse, hos una simul perditio et aeternus ignis accipiet. **12** quod vero dicit *congregabit eos in praelium,* futurum pro praeterito describit, quia congregabit quasi praeteritum sonat, quia praelium quodam modo est, quando hi, qui moribus bonis vivunt, mali eis obviant, et in-

---

§ 10 *incipit* P § 12 *incipit* A, *deficit* G

---

**6.** IIII milia CCCLXXXII: 4082, MH; 4483, Y; 1083, VBGC; 382, E
6 hoc et illud: hunc et illum, CE sunt: *om* YVM diei: *om* VM
7 iam: ita, YSCEF
8 unam: una, YSVUH hora: horam, CE omne: omnem, SVU
9 nota: notam, CE vitiis: vitia, $CE^2F$ exiet: exiit, MBGC nationes: gentes, SMGC
10 perditionem: perditione, YE inter: in, PH perditione: praedicationem, VUB; perditionem, C fecit: facit, YVPF; faciet, C
11 interpretatur: interpretatum, M
12 eos: illos, S describit..... praeteritum: *om* AC describit: discribit, YSE quodam: quodad, VU moribus: moris, $PE^1$ obviant: obviam, $SA^2C$

6. sidiantur. 13 et quia multa malorum est numerositas quae numerari prae multitudine non potest, adiecit, *quorum est numerus* 20.8
*sicut harena maris. et ascenderunt super altitudinem terrae, et cir-* 20.9
*cumdederunt castra sanctorum, et dilectam civitatem.* 14 elevati in superbia impii in altitudinem ascenderunt, sed terrena eos altitudo retentat; nihil caeleste sapiunt. nullam caelestis altitudinis potentiam mentiuntur.

15 *Circumeunt castra sanctorum,* quia communes volunt sanctis 20.9
existere. sed de ipsis impletur vaticinium prophetae dicentis: *con-* Ps. 58.7
*vertantur ad vesperam, et famem patiantur, ut canes, et circumibunt civitatem,* id est, ecclesiam, quam hic dilectam vocant. congregati dicuntur, sed in ipsis quattuor angulis terrae erunt dilatati. 16 pro qua re dicuntur congregati, id est, in superbia tota mentis intentione adversus ecclesiam, eo quod unaquaeque gens congregabitur in obsidione sanctae civitatis ecclesiae, quando antichristus de decem cornibus bestiae tria eradicaverit; id est, tria regna contriverit, hoc est, regem Egypti, et regem Eziopiae, et Libiae, id est, Africae. 17 ceteros septem reges suae potestati subiugabit, et cum eos omnem mundum exterminaturus est. 18 ut sicut post passionem Domini nostri Iesu Christi cognoscimus omnia martyria esse facta per decem reges, id est, Nerone, Domitiano, Traiano, Severo, Maximo, Decio, Valeriano, Aureliano, Diocletiano et Maximiano, quae sunt decem cornua bestiae, et ex his decem illos maiores septem, quos supra septem capita nominavimus, ita credamus antichristum inter decem reges, quales illi fuerunt in regno

§ 14 *incipit* Q § 15 *incipit* T

6. 13 multitudine: multitudinem, YVUMA$^1$HE et ascenderunt: *om* VM
14 elevati: elevatis, SAC impii: *om* AC altitudinem: latitudinem, PHE; multitudinem, AC caeleste: caelestem, VU potentiam: potentia, SVUHEQ mentiuntur: metiuntur, A$^2$BC
15 sanctis: *om* H$^1$E$^1$ convertantur: convertuntur, MA; convertentur, P famem: fame, YSVUA$^1$HE patiantur: patientur, PFQ quam: *om* YSATC vocant: invocant, VU$^2$ angulis: angulos, MAGPF
16 superbia: superbiam, A$^2$GF tota: toto, SVMA$^1$PHEQ Eziopiae: etziopie, HE; ethiopiae, TCP et$^2$: *om* VA$^1$TE$^1$ Libiae: *pr* regem, SP
17 eos: eis, MA$^2$CP$^2$E$^2$F
18 omnia: omne, VUMP$^1$HE quales: + et, PHEF

**6.** Romano; **19** ita in finem in regno Romano inter decem antichristus erit undecimus, et tribus, quos diximus, occisis in toto orbe terrarum cum septem erit regnaturus; et ipse erit octavus, quem supra in bestia in septem capita octavum diximus, quasi occisum, quem semper in ecclesia per suos pseudoprophetas sub nomine Christi caput habuit occultum. **20** per quo capite in palam simulavit se asserere Christum, pro cuius nomine sanctos sibi faciet socios; et tanta erit indignatio, ut porro pauci sancti eum cognoscant esse antichristum. **21** sed tamen non in aliud eum cognoscent quam in facienda circumcisione. quia primitus sanctos non ad idola colenda provocabit, sed per legem Mosaycam ad observandam circumcisionem; et tantum sanctitatem simulabit, ut non sit potator vini, non amator mulierum, non divitias saeculi huius habebit. **22** sed omnia deceptis dabit, sicut in evangelio ex voce ipsius antichristi dicitur: *mea sunt omnia, et cui voluero,* Luc.4.6; *do illa.* tunc *quinque in domo una dividuntur,* id est, pater, mater, 12.52 filius, filia, et nurus. **23** quinque sunt quos persecutio dividet, dum alii in Christo credunt, alii negatores existunt, quia, cum antichristus venerit, vetus legem, duas tabulas testamenti praedicabit; Christus autem trinitatem patris et filii et spiritus sancti. **24** alii autem credituri sunt antichristo, alii Christo, et sic dividuntur duo a tribus, et tres a duobus. *et inimici hominis domestici* Mt.10.36 *eius.* persecuturi sunt, ut antichristo credant, dum dicit pater filio aut filius patri; rogo te miserere tibi, ne moriaris; consenti illi, adora eum, praesertim ut scias, quae sunt in mundo ipsius esse, et cui voluerit det illa. **25** ad hoc ergo unusquisque affectibus suis adquiescit. inimicum eum patitur, dum persuasionibus suis a Christo separatur, ut consentiant antichristo. **26** tunc complebitur quod Dominus dixit, *qui in Iudaea sunt, fugient in montibus,* id est, Mt.24.16

---

vetus, § 23, *incipit* G

---

**6.** **19** ita in..... Romano: *om* YSVUMATCE
**20** quo: quod, ATCP capite: caput, ATCP palam: pala, YSVUMA$^{1}$HEQ pro: per, YSVUC faciet: faciat, YSUQ esse: *om* YSVUMAT
**23** vetus: veterem, A$^{2}$F; veteris, C legem: legis, CP$^{2}$
**24** alii Christo: *om* VMTQ persecuturi: persecuti, TP adora: adorare, SVUAG

**6.** quotquot in Iudaea fuerint, collecti erunt ad illum locum, quem paratum habent, et nutriantur ibi triennium et menses sex a facie diaboli.

**27** Ecclesiam illam dicit catholicam, ex qua in novissimo tempore creditura sunt centum quadraginta quattuor milia per praedicationem Eliae. **28** sed ceterum populum vivum inveniri in adventum Domini; sancti vero pauci, excepto Arabia de manu eius salvabitur, ubi est Edom et Moab et principium filiorum Ammon, id est, Idumei, Moabitas, et Ammanitas. **29** eo quod loca sint ibi inaccessibilia, ibi sancti confugient et ibi latitabunt, quos Christus in carne vivos invenerit. **30** et non solum in Arabia, quia et alibi ad instar istorum sanctorum ubique loca inaccessibilia sint, et ubique sancti; et non solum mente fugituri erunt a malis, sed etiam corpore inaccessibilibus rupibus migraturi. **31** sicut enim tempore martyrum multos patres ab hanc tutationem credimus esse salvatos, ita creduntur tempore antichristi per loca inaccessibilia multi esse salvati. haec in beato Danielo Antiochum, qui praefiguravit antichristum, paene cuncta fecisse legimus, quod antichristus facturus est, sicut dicit in Danielo, quod sancti eo tempore *sublevabuntur auxilio parvulo*. **32** parvum auxilium nostri intellegi volunt, quia congregati sancti resistent ei, et utuntur auxilio parvulo, et postea *de eruditis corruent plurimi*, et hoc fiet, ut quasi in fornace conflentur, et eligantur, et dealbentur, *donec veniat tempus definitum*; quia vera victoria in adventu Christo erit. **33** item in Danielo: *tempus, tempora*, et *dimidium temporis*, tres semis anni sunt de antichristi regno. item *septem tempora mutabuntur super te*, id est, septem anni; **34** item *a tempore cum ablatum fuerit* Dan. 11.34 Dan.12.7 Dan.4.22

§ 28 *deficit* E

**6.** **26** quotquot: quodquod, YSA$^{1}$E et$^{1}$: ut, CQ
**28** sed: + et, SPH pauci: + ecclesiam illam dicit catholicam ex qua in novissimo, PQ principium: principum, UQ
**29** ibi$^{2}$: *om* GP
**30** in Arabia..... solum: *om* YSVUMAGT erunt: sunt, MACF a: *om* SAGC
**31** sicut: sic, YSUTP hanc tutationem: hac tutatione, A$^{2}$TCP$^{2}$F beato: *pr* in, YVUTPFQ Danielo$^{1}$: daniele, TP$^{2}$Q; danieli, A$^{2}$CP$^{1}$ Danielo$^{2}$: daniele A$^{2}$TCP$^{2}$FQ
**32** ut: *om* AGCQ conflentur: conflectitur VU$^{1}$AGCF
**33** Danielo: daniele, A$^{2}$P$^{2}$Q

**6.** *iuge sacrificium, et posita fuerit abominatio in desolatione, dies mille ducentos nonaginta.* dies isti mille ducenti nonaginta tres semis anni sunt, quibus erit antichristus regnaturus. **35** item in Danielo: *beatus qui expectat, et pervenit ad dies mille trecentos triginta quinque,* quia hos dies habet in suo nomine deputatos, et ne quod absit, si totos hos dies implesset in regno, nullus sanctorum ei effugere potuerat vivus. **36** sed de istos mille trecentos triginta quinque diebus tultos habebit quadraginta quinque dies, et remanet ei in regno dies mille ducenti nonaginta. **37** qui dies propter electos adbreviabuntur, de quo Dominus in evangelio dixit: *et nisi breviati fuissent dies illi, non fieret salva omnis caro. sed propter electos meos adbreviabuntur dies illi.* isti sunt electi Domini, pro quibus dies adbreviabuntur, quos tunc ante eum fugientes latibolum tenuerit. **38** nam antichristus expletos dies mille ducentos nonaginta occidetur in monte sancto, id est, in monte Oliveti. **39** quod autem dicit: *beatus qui expectat, et pervenit ad dies mille trecentos triginta quinque,* id est, beatus qui interfecto antichristo dies quadraginta quinque super numerum praefinitum expectat, quibus est Dominus atque salvator in sua maiestate venturus, ut in carne Christus eum inveniat vivum. regnum Romanorum in fine destruendum, quae in quarto regno pedes nominavit ut ferrum.

Dan. 12.11

Dan. 12.12

Mt.24.22

Dan. 12.12

## STORIA DE DIABOLI BESTIA ET PSEUDOPROPHETA

**T.20.** **9** Et descendit ignis a Deo de caelo et comedit inimicos suos. **10** et diabolus seducens eos missus est in stagnum ignis et sulfuris, ubi et bestia et pseudopropheta, et punietur die ac nocte in saecula saeculorum.

---

**6.** **34** desolatione: desolationem, $A^2M$ isti: istos, VM mille$^2$: *om* SVUAGT
**35** Danielo: daniele, $P^2Q$ nomine: numero, PH potuerat: poterat, PQ
**36** istos..... trecentos: istis..... trecentis, $A^2TCFQ$ mille: *om* YSVUMAGTC dies: diebus, $A^2TCP^2$
**37** qui: + qui, SVU; quinque, MATCF quo: quos, HQ adbreviabuntur$^2$: breviabuntur, FQ
**38** expletos dies: expletis diebus, $A^2CP^2F$ ducentos: ducentis, $A^2CP^2F$
**39** carne: *pr* hac, HFQ fine: finem, VUAG
**T. 20.** **10** saeculorum: + amen, YUQ

## EXPLANATIO

**7.** 1 *Et descendit ignis a Deo de caelo*: id est, de ecclesia descendit 20.9
ignis, et comedit eos. iste ignis, quem ex ore testium dixit exire, id est, lex et evangelium, de quo Dominus dixit: *numquid ego vos* Jo. 12.48 *iudicabo? sed verbum quod vobis locutus sum, ipsud vos iudicabit.* 2 iste est ignis, quem pluit Dominus de caelo a Domino, exeunte Lot de Sodomis. *et comedit inimicos suos.* nam novissimo die non 20.9 super eos pluet ignem, sed congregatos ante se et iudicatos mittet in ignem aeternum. 3 hic ignis, descendere de caelo quem dicit, tempore erit antichristi, quod persequendo ecclesiam plus iudicio damnentur de ipsa mala, quae ecclesiae inrogant.

4 *Et diabolus seducens eos missus est in stagnum ignis et sulfuris,* 20.10 *ubi et bestia et pseudopropheta.* subtiliter turbavit intellectum, quo putetur diabolus post bestiam et pseudoprophetam, quos supra solos dixerat damnatos mitti in stagnum ignis, re vera post mille annos damnationis bestiae et pseudoprophetae. 5 sed omnes bestiae et integrae dixit post mille annos, quia non post damnationem partis; quia, quando Christus venerit ad iudicium, hanc bestiam inveniet vivam. ex quo enim passus est Dominus, moritur bestia et pseudopropheta, et in ignem mittitur usque dum finiantur mille anni, usque ad adventum Domini. 6 nota quid dixit, unde subtiliter turbaverat intellectum. certe quia dixerat supra: *diabolus,* 20.10 *qui seducebat eos, missus est in stagnum ignis, ubi bestia et pseudopropheta*; tamquam si diceret primitus bestia et pseudopropheta mitti in gehenna et postea diabolum, qui seducebat eos, inde tur-

---

7.1 *corruptus* A partis, § 5, *deficit* C

---

**7.** 1 comedit: comedet, SGT iste: + est, PHQ exire: *om* SVAG ipsud: ipsum, TFQ
2 Sodomis: domis, AG et$^{2}$: *om* YSVMATC
3 hic: haec, YSVA$^{1}$P$^{1}$ ipsa mala: ipsis malis, MA$^{2}$TCP$^{2}$F ecclesiae: ecclesia, YVU$^{1}$A$^{1}$
4 sulfuris: sulforis, YSM pseudoprophetam: pseudopropheta, YSUA$^{1}$GP$^{1}$FQ quos: quo, GP
5 omnes: omnis, YUTP et$^{1}$: *om* P$^{1}$F finiantur: finiatur, VG
6 nota: *om* VUAG quid: quod, YSVMPFQ gehenna: gehennam, MATC

7. baverat intellectum. 7 haec missio a primo adventu Domini est usque ad secundum adventum, quia primitus bestia et pseudopropheta, quia semper moritur malus populus et mali sacerdotes, qui sunt bestia et pseudopropheta, et diabolus semper seducit; deinde et ipse punietur, ubi et omnes quos praemittit. 8 sed tempus quod est a passione Domini et infra, nunc ipsum describit, quia de quo Christus venit usque hodie missa est bestia in igne. et postquam compleverit diabolus tempus suum, qui seducebat eos, mittetur in stagnum ignis et sulfuris, *ubi est bestia et pseudo-* 20.10
*prophetae, et cruciabuntur die et nocte in saecula saeculorum.* 9 haec est illa solutio, quam supra dixit: *post haec oportet illum solvere* 20.3
*modico tempore.* modico tempore per annos tres et menses sex ut in sua seductione seductor cum seductis intereat.

§ 7 *incipit* E § 8 *deficit* P

7. 7 a: ad, SVUGE; *om* P adventu: adventum, VA$^1$GE primitus: premitur, A$^2$GC malus populus: *tr* ME praemittit: promittit, G
8 describit: discribit, YSA$^1$ igne: ignem, AGTCF ignis: *om* VUA et$^4$: hac (ac), SMQ
9 quam: quem, YSVA$^1$GEQ per: pro, YSVGTEFQ; post, M annos tres et menses: annis tribus et mensibus, TF ut: et, EF in sua: *om* AGCPQ

# LIBER DUODECIMUS

## STORIA DE DIE IUDICII ET CIVITATE IERUSALEM, ID EST, ECCLESIA

**T. 20.** 11 Et vidi thronum magnum et album et candidum, et sedentem super eum, cuius a facie fugit terra et caelum, et locus non est inventus eius. 12 et vidi mortuos magnos et pusillos stantes in conspectu throni, et libri aperti sunt; et alius liber apertus est, qui est vitae; et iudicati sunt mortui ex his quae scripta sunt in libris secundum opera sua. 13 et dedit mare mortuos suos; et mors et infernus dederunt mortuos suos. 14 et mors et infernus missi sunt in stagnum ignis; haec est mors secunda. 15 qui non est inventus in libro vitae scriptus, missus est in stagnum ignis.

## EXPLANATIO

**1.** 1 Et recapitulat idem iudicium dicturus: *et vidi thronum magnum et album et candidum, et sedentem super eum, ante cuius conspectum fugit terra et caelum, et locus non est inventus eius. et vidi mortuos magnos et pusillos stantes in conspectu throni, et libri* 20.11 20.12

---

T. 20.11 *deficiunt* A B G 1.1 *incipiunt* BC

---

**T. 20.** 11 vidi: + in, VG
12 mortui..... sunt: *om* SVUG
13 et mors..... suos: *om* MT; *tr post* ignis (§ 14), $S^1$
**1.** 1 $et^1$..... dicturus: *om* $E^1Q$ $et^3$: *om* YSUCQ conspectum: conspectu, SVEQ

1. *aperti sunt; et alius liber apertus est, qui est vitae.* 2 in throno iudicii figura est; in candore iustitia est; et sedentem super eum iudicem recognosce Dominum Iesum Christum, a cuius conspectu fugit terra et caelum. neque enim tantae potestatis iudicium sustinere praevalent elementa. 3 *et locus non est inventus eis.* nullus enim locus in loco ante Deum sed tamquam nihilum et inania reputata sunt ei. sic ostensa forma iudicii, iudicantis qualitate disposita, iudicium ipsud agitari iam dicit. 4 *vidi mortuos magnos et* 20.12
*pusillos stantes in conspectu throni, et libri aperti sunt.* quis est apud Deum liber, nisi quia iudicantis virtute singulorum opera declarantur? hos libros nunc testamenta Dei dicit, id est, legem et evangelium. secundum enim utrumque iudicabitur ecclesia. 5 heu et vae, qui nunc libros requirere nolunt, et quid in eos gestum erit, in futuro inerte despiciunt; illic per libros acrius requiruntur. sancti vero qui per hanc testamenta in hoc mundo vivere disposuerunt, eos in iudicio necesse non habebunt; quia quum fuerint cum Christo, cessabit scriptura, et illic per scripturam iudicantur, qui eas nunc habuisse requirunt. 6 *et alius liber apertus est, qui* 20.12
*est vitae.* liber vitae et vita Dominus Iesus Christus est. tunc aperietur et ostendetur universae creaturae suae, cum reddiderit unicuique secundum opera sua. 7 *et iudicati sunt mortui ex his quae* 20.12
*scripta sunt in libro secundum opera sua*; id est, per legem et evangelium iudicati sunt, secundum quod ex eis fecerunt, aut non fecerunt. *semel*, inquit, *locutus est Deus; duo haec audivi.* quae duo Ps. 61.12
clarius manifestat dicens: *Domini est regnum, et ipse dominabitur* Ps. 21.29
*gentibus.* 8 audivit David regnum; Iohannes vero librum aspexit. David duo audivit; Iohannes autem duos intuetur libros, et in

---

1. apertus: apertum, VU qui est: *om* UBC
2 iudicem: iudice, UHEQ
3 reputata: reputatae, YSVUM ipsud: ipsum, BT²CQ
4 virtute: virtutem, HE declarantur: declaratur, SVU Dei: *om* SVUBC
5 quid: qui, SC; + quod, C gestum: iestum, G in³: *om* BC scripturam: scriptura, BQ habuisse: abusive, SHEQ
6 Christus: *om* YVUMTCEF reddiderit: reddiderint, VU
7 libro: libris, HEF sua: ipsorum, HEF id est: *om* VUBC eis: his, UC aut non fecerunt: *om* VUBC
8 David¹: de, VUBC aspexit: *om* BC David²: id est, VBC

**1.** duobus quid contineat. David dicit: *potestas Dei, et tibi Domine* Ps. 61.13
*misericordia.* **9** potestas in iudicando est; misericordia vero in
remunerando. Iohannes dicit: *et iudicati sunt mortui ex his, quae* 20.12
*erant scripta in libris secundum opera eorum.* David dicit: *quia tu* Ps. 61.13
*reddes singulis secundum opera eorum.* **10** quanta similitudo dicturus
est, quantum a veritate sanctus iste Iohannes non fugiit, sapientes
unusquisque discutiat et consideret. **11** *et dedit mare mortuos suos.* 20.13
mare spiritualiter mundus iste intellegitur. gentes quas Christus in
hoc mundo ad iudicium invenerit vivos, ipsi sunt mortui maris.
sive et simpliciter secundum littera istum mare possumus hoc
loco intellegere, ut et ipsos in diem iudicii restituat, quos necavit.
**12** *et mors et infernus dederunt mortuos suos.* ipsae sunt gentes se- 20.13
pultae, qui tunc in momento et in ictu oculi in ipsa carne, qua in
hoc mundo vixerunt, et ex ipso pulvere resurrecturi erunt. ne quis
diceret consumptos pelago, et opertos aquis, bestiis devoratos, igni
perditos, non posse resurgere; ideo dedisse mare mortuos suos
dicit. **13** et quia nullus effugiet iudicium Dei, adiecit: *et mors* 20.14
*et infernus missi sunt in stagnum ignis. haec est mors secunda. qui non*
*est inventus in libro vitae scriptus, missus est in stagnum ignis.*

## STORIA DE IERUSALEM CIVITATE IN QUO FINIT LIBER DUODECIMUS

**T. 21.** **1** Et vidi caelum novum et terram novam; primum enim
caelum et prima terra abierunt, et mare iam non est. **2** et civi-
tatem sanctam Ierusalem novam vidi descendentem de caelo a

---

sive, § 11 *incipit* G § 12 *incipiunt* A P

---

**1.** David[3]: id est, VUMBC
**10** dicturus: dicturum, HE fugiit: fugit, BTCF; fuiit, V; fuit, M sapientes: sapienter, SCQ
**11** littera: litteram, BTC istum: istud, $T^2CE^2F$ et[3]: *om* $E^1Q$ necavit: negabit, MBGF
**12** momento: monumento, VCF in[3]: *om* $UCHE^1$ et[4]: *om* EFQ igni perditos: *om* SVUAGC
**T. 21.** **1** et prima terra: *om* YSVUMAGTC abierunt: abiit, YSUMAGTC

**T.21.** Deo, conpositam sicut sponsam adornatam viro suo. **3** et audivi vocem magnam de caelo dicentem: ecce tabernaculum Dei cum hominibus, et habitabit cum ipsis. et ipsi erunt populus eius, et ipse Deus cum eis erit, eorum Deus; **4** et absterget omnem lacrimam ab oculis eorum; et mors non erit amplius, et luctus non erit. iam prima transierunt. **5** et dixit sedens super thronum: ecce nova facio omnia. et dicit: scribe, quoniam sermones isti fideles et veri sunt. **6** et dixit mihi: ego sum alfa et ω, initium et finis. ego sitienti dabo aquam ex fonte vitae gratis. **7** qui vicit, possidebit haec, et ero eius Deus, et erit meus filius. **8** timidis autem, et incredulis, et execrabilibus, et homicidis, et veneficis, et idolorum cultoribus, et omnibus mendacibus, pars erit in stagno ardenti igni et sulfure, quod est mors secunda. **9** et venit unus ex septem angelis habentibus septem phialas plenas septem plagarum novissimarum, et locutus est mecum, dicens: veni, ostendam tibi sponsam, uxorem agni. **10** et abstulit me in spiritu supra montem altum et magnum, et ostendit mihi civitatem sanctam Ierusalem descendentem de caelo a Deo; **11** luminare eius simili lapidi pretiosissimo sicut lapidi in modum cristalli, **12** habentem portas duodecim; et super portas angulos duodecim, et nomina superscripta, quae sunt nomina duodecim tribus Israel. **13** ab oriente portae tres; ab occidente portae tres, ab aquilone portae tres, ab austro portae tres. **14** et murus civitatis habens fundamenta duodecim, et super ea duodecim nomina apostolorum agni. **15** et qui loquebatur mecum, habebat mensuram arundineam auream ut mensuraret civitatem, et portas eius et muros eius. **16** et civitas

---

**T. 21.** **2** adornatam: adornata, $A^1G$
**3** hominibus: omnibus, UH et$^2$: *om* GCP
**5** super: supra, HE
**8** homicidis: homicidiis, $A^1B^1PE^1$ veneficis: veneficiis, $GE^1$
**9** septem$^1$: *om* HE angelis..... septem$^2$: *om* ABGC
**11** simili: simile, CP
**12** duodecim et super portas: *om* $U^1ME^1$ nomina$^2$: *om* $AGCP^1$
**13** ab occidente portae tres: *om* T; *tr post* tres$^4$, CPHEQ ab austro..... tres: *om* AG
**14** murus: muros, VT
**15** arundineam: arundinem, $SUCP^1$; arundine, AG muros: murum, PEQ
**16** civitas: + in, SC

**T. 21.** quadro posita est, et longitudo eius quanta et latitudo; et mensus est civitatem stadiorum duodecim; longitudo et latitudo et altitudo eius aequalia sunt. **17** mensura hominis, quod est angeli. **18** muri et civitas aurum mundum simile vitro mundo. **19** fundamenta civitatis auri, omni lapide pretioso. fundamentum primum iaspis, secundum saffirus, tertium carcedon, quartum zmaragdinum, **20** quintum sardonix, sextum sardinum, septimum crisolitum, octavum berillum, nonum topadion, decimum crisofasinum, undecimum iacinctum, duodecimum ametistum. **21** et duodecim portae duodecim margaritae singillatim; et unaquaeque porta erat ex una margarita, et platea civitatis aurum mundum vitrum perspicuum. **22** et templum non vidi in ea. Dominus enim Deus omnipotens templum eius est et agnus. **23** et civitas non indiget solem neque lunam, ut luceat ei. **24** et ambulabunt gentes per lumen eius usque in finem. et reges terrae afferent gloriam suam in ea. **25** et portae eius non claudentur die; et nox ibi non erit; **26** et inferent gloriam et honorem gentium in ea. **27** et non intrat omnem inmundum in ea, et faciens abominationem et mendacium,

**T. 22.** nisi scripti in libro vitae. **1** et ostendit mihi flumena quae vitae, sicut cristallum, exiens a throno Dei et agni. **2** in medio plateae eius, ex utraque parte fluminis lignum vitae, faciens fructus duodecim, per singulos menses, reddens fructum suum et folia ligni in curationem gentium. **3** et omnis languor non erit adhuc. thronus Dei et agni in ea erit, et servi eius servient ei. **4** et videbunt faciem eius; et nomen eius in frontibus eorum. **5** et nox non

---

**T. 21.** quadro: quadra, $P^1E$ et altitudo: *om* SVUAGC
19 civitatis: civitas, GTH; *tr post* auri, YVMTPHE primum.....ametistum: *om* AGC tertium: tertius, YT quartum: quartus, YUT zmaragdinum: smaragdum, $MPE^1$
20 topadion: topazion, $SP^1$ crisofasinum: crisofasmum, YSVUM iacinctum: iacintum, SVM ametistum: ametitum, $YHE^2$
21 perspicuum: praespicuum, UGE
23 indiget: indigiat, MG solem: sole, $T^2CE^2$ lunam: luna, $T^2CE^2$
24 afferent: asserent, MT ea: eam, UP
27 omnem: omne, SCPH

**T. 22.** 1 vitae: *om* SVUAGC a: *om* AG Dei: *om* SVUC
2 plateae: plate, UHEQ fructus: fructum, UAG
3 languor: langor, YSE; *om* UAGC erit: + ultra in ea, SE

**T. 22.** erit amplius, et non egebunt lumine lucernae et lumine solis, quoniam Dominus Deus inluminat eos, et regnabit super eos in saecula saeculorum, amen.

## EXPLANATIO

**2.** 1 Hanc Ierusalem ecclesiam dicit, quem recapitulat a Christi passione usque in diem, quo resurgat, et cum Christo invicta coronetur in gloria. miscet utrumque tempus, nunc praesens, nunc futurum, et cum quanta gloria suscipiatur a Christo, et separata ab omni malorum incursu, plenius declaratur. 2 recapitulat ab origine dicens: *et vidi caelum novum et terram novam; primum enim* 21.1
*caelum et terra abiit, et mare iam non est.* haec ita ut scribuntur, ut ita sit Esaya teste, cognoscimus, qui ex sermone Domini loquitur, dicens: *ecce ego creo caelum novum et terram novam. et non* Is. 65.17
*erunt in memoria priora, et non ascendunt super cor. sed guadebitis et exultabitis usque in sempiternum in his, quae ego creo.* 3 caelum novum est ecclesia, quia, ex quo Christus carnem adsumpsit, caelum novum et terram novam creavit. in caelo spiritum dicimus et in terra carnem. *primus Adam factus fuerat in animam viventem,* I Cor.
*secundus Adam in spiritu vivificantem.* 4 completo tempore ascendit 15.45
in cruce, et mortuus fuit pro totius mundi salutem; cuius exempla sequens ecclesia renovatur in cognitione veritatis de die in diem, per quam renovationem praesentis saeculi fulgebit in diem iudicii, quum in hac carne, qua patitur, iam non in tempestate istius saeculi,

---

2. 1 *deficit* E

---

**T. 22.** 5 inluminat: inluminabit, UGP$^2$; inlunat, S amen: *om* EQ

**2.** 1 hanc: hac, VUG quem: quam, YUA$^2$TF a: *om* U$^1$G invicta: iuncta, PCQ incursu: incursum, VU$^1$AGT

2 origine: originem VG est: erit, TQ teste: testante, AG et exultabitis: *om* SVUAGC ego: *om* CQ

3 est ecclesia: *tr* SP quia: quum, AGC in$^2$: *om* VUAG factus: *om* AC spiritu: spiritum, U$^5$TCP$^2$

4 cruce: crucem, UMA$^2$TCF salutem: salute, U$^2$A$^2$TCPF quam renovationem: qua renovatione, YSVUMA$^1$GQ praesentis: praesenti, MAGPQ in$^5$: *om* MAGC qua: quam, A$^2$TFQ tempestate: + maris, PHFQ

**2.** sed in gloria renovabitur, sicut dicit: *et civitatem sanctam Ierusalem novam vidi descendentem de caelo a Deo, compositam sicut sponsam ornatam viro suo.* **5** Ierusalem caelestis multitudo sanctorum est, quae cum Domino dicitur esse ventura, sicut Zacharias ait: *ecce Dominus Deus meus veniet, omnesque sancti cum eo.* **6** hi praeparantur Deo habitationem mundam, et qui habitent cum eo; sicut sponsa ornata viro suo, sic ornati sanctitate et iustitia procedent, coniungendi Domino suo, et in aeternum mansuri cum eo. 21.2 Zach. 14.5

**7** *Et audivi vocem magnam de throno dicentem: ecce tabernaculum Dei cum hominibus, et habitabit cum ipsis, et ipsi populus eius erunt, et ipse Deus cum eis erit eorum Deus. et absterget Deus omnem lacrimam ab oculis eorum, et mors ultra non erit, neque luctus, neque dolor erit amplius, neque clamor. quae prima fuerunt, transierunt.* **8** omnia haec spiritualiter intellegenda sunt. iam enim isti hic caeli vita vivitur, nec praesentis saeculi, sed futuri, quia non separantur isti caeli a superioribus, sicut scriptum est: *nostra conversatio in caelis est, unde Dominum Iesum Christum expectamus.* **9** et Dominus testimonium sibi reddet, quod multitudo sanctorum ipsius tabernaculum fiat, et habitet cum eis in aeternum, sitque eorum Dominus, et ipsi sint populus eius. omnem fletum omnemque lacrimam ipse auferet de oculis eorum, quos aeternis remunerat gaudiis, et perpetua beatitudine facit esse perspicuos. **10** *et qui sedebat in throno, ait: ecce nova facio omnia*; sic et apostolus ait: *quae ergo in Christo nova creatura.* sive et de futuro promissio fit sanctis altissimi, ut in omnibus innoventur atque omnis plenitudo refulgeat. **11** inde et apostolus dicit: quod *et mortui resurgent incorrupti*, et sancti mutentur in gloria. 21.3 21.4 Phil. 3.20 20.5 II Cor. 5.17 I Cor. 15.52

---

**2.** **5** quae: qui, $SA^1GF$ omnesque: et omnes, PH
**6** habitationem: habitatione, $A^1G$; habitatio, PHQ mundam: munda, PHQ sponsa ornata: sponsam ornatam, $A^2TC$
**8** vita vivitur: vitabitur, $A^2GC$; habitabitur, VU nec: non, STPHQ praesentis: praesenti, AGTC sed... caeli: *om* YVUMAGTC Dominum: + nostrum, VC Iesum: *om* TPHF
**9** quod: quo, ACF habitet: habitat, SAF sint: sunt, PH populus: populi, VC beatitudine: beatitudinem, $VUA^1G$ perspicuos: praespicuos, $YSA^1G$
**10** ait: dicit, SP facio: facit, SMAGQ nova: non vacua, VUAGC ut: *om* AG in omnibus: *om* VUAGC omnis plenitudo refulgeat: omni splendore fulgeant, SPHFQ
**11** et$^2$: *om* AGC resurgent: resurgant, TPQ

**2.** Et dicit: *scribe, quia haec verba fidelissima sunt et vera. et dixit* 20.5
*mihi: ego sum alfa et ω, initium et finis. ego sitienti dabo aquam ex* 20.6
*fonte vitae gratis*; id est, cupientibus remissionem peccatorum per fontem baptismi. **12** aqua non solum simpliciter nominatur, quae sine spiritu sancto esse non potest, quia et spiritus sanctus nomine aquae appellatur in evangelio, Domino clamante et dicente: *si* Jo. 7.37
*quis sitit, veniat ad me et bibat. qui credit in me, flumina aquae vivae fluent de ventre eius.* **13** evangelista autem exposuit unde diceret; secutus enim ait: *hoc enim dicebat de spiritu, quem accepturi erant* Jo. 7.39
*credentes in eum.* sed aliud est aqua sacramenti visibilis, et aliud spiritus invisibilis. **14** ista abluet corpus, et significat, quod fit in anima. per illum autem spiritum sanctum ipsa anima mundatur et signatur. spiritus sanctus, pro qua re ad nos mittitur, multis nominibus appellatur. **15** spiritus sanctus ideo dicitur, eo quod nobis aliquid sive ad timorem Domini sive ad scripturas interpretandas inspirat. spiritus sanctus ex opere etiam angelus intellegitur, eo quod nobis inspirando quasi adnuntiat. **16** paraclitus dicitur, eo quod nos in tribulatione consolat. paraclisis enim Graece Latine consolatio dicitur. alii paraclitum Latine oratorem vel advocatum interpretantur. **17** spiritus sanctus donum dicitur, quia nobis uniquique per mensuram datur. spiritus sanctus caritas dicitur, quia nos in unum coniungit. spiritus sanctus columba dicitur, quia nos simplices facit. spiritus sanctus ignis dicitur, quia nos in unum calefacit. **18** spiritus sanctus unctio dicitur, quia nos ad praedicandum docet, et ipse est in nobis unctio invisibilis. spiritus sanctus digitus Dei dicitur, quia in tabulis cordis nostri verba suae legis scribit, sive ut eius operatoria virtus cum patre

§ 12 *incipit* E

**2.** verba: *om* AG
**12** quae: qui, SVUA appellatur: appellantur, UH¹ ad me: *om* EQ
**13** spiritus: + sanctus, PQ
**14** abluet: abluit, MA²CP et signatur: *om* VUAGC
**15** sanctus¹: *om* VUAGC ad¹: a, VG
**16** consolat: consolatur, TCP²E² paraclisis: paraclitus, CP advocatum: vocatum, MAGF interpretantur: interpretatur, PF
**17** sanctus²: *om* VUAGC simplices: simpliciter, YVA¹G
**18** Dei: *om* YSVUMAGTC scribit: scripsit: VAG

**2.** et filio significetur. **19** unde et Paulus ait: *haec autem omnia operatur unus atque idem spiritus, dividens singulis prout vult.* proinde septiformis nuncupatur propter ea dona, quae divinitate eius plenitudine particulatim quique, ut digni sunt, consequi promerentur. **20** quia spiritus non est corpus, et tamen esse videtur, restare * ut spiritus sit. sicut autem post baptismum in Christo morimur et renascimur, ita spiritu signamur, quod est digitus Dei et spirituale signaculum. **21** de hos dicit: *qui vicit, possidebit haec, et ero eius Deus, et ipse erit meus filius. timidis autem et incredulis, et execrabilibus, et homicidis, et veneficis, et idolorum cultoribus, et omnibus mendacibus pars erit in stagno ardentem igni et sulfure, quod est mors secunda.* 1 Cor. 12.11 21.7 21.8

**22** *Et venit unus ex septem angelis, habentibus septem fialas plenas septem plagarum novissimarum.* plenas dixit fialas, quas supra in nono libro septem exposuimus effusas, ut, si hic legens non intellexeris, ibi plenissime intellegas. **23** unde manifestum hunc librum duodecimum, sicut supra diximus, recapitulatum a Christi passione. *et locutus est mecum dicens: veni, ostendam tibi sponsam, uxorem agni. et abstulit me in spiritu supra montem magnum et altum.* **24** montem magnum et altum Christum dicit, propheta adtestante: *in illa die erit mons domus Domini praeparatus in vertice montium,* id est, super apostolos, qui et ipsi montes appellantur. **25** *in illa die* quod dicit, id est, a Christi passione usque ad secundum adventum eius, quae una dies dicitur de sexto die, quia sex diebus operatus est mundum, ita et pro sex milia annos sex dies exposuit. 21.9 21.9 21.10 Is. 2.2

---

**2.** **19** ea: *om* HE divinitate: divinitatis, $A^2TC$; *pr* de, TPEFQ plenitudine: plenitudinem, SVAGF quique: quicque, AG promerentur: merentur, SVUAGC
**20** esse: est, PE; *om* CF restare: stare, AGC sicut: si, AGC $et^1$..... signamur: *om* $U^1AGC$
**21** hos: his, TCEF vicit: vincit, YUAGC; vicerit, FQ incredulis: incredibilis, VG homicidis: homicidiis, $VA^1E$ veneficis: veneficiis, GE $et^8$: *om* $VUA^2GE$ ardentem: ardente, $U^2A^2TF$; ardentis, CP igni: ignis, CP
**22** $septem^4$: *om* GEQ
**23** manifestum: + est, VC
**24** vertice: verticem, $YSUMA^1TC$
**25** quia: + sicut, PQ annos: annis, TCF exposuit: posuit, PHEF

**2.** **26** et in ista die sexti miliarii per baptismum et penitentiam dictum est, ut qui vicerit usque in finem, filius Dei appelletur, et malefactoribus ignis aeternus, *quod est mors secunda*, praeparetur. **27** re- 21.8
promittitur malorum ultio factorum suorum. porro ab angelo dicitur: *sustulit me in spiritu in montem altum*, ac si diceret: servus 21.10
Dei, qui nunc est in ecclesia, spiritualis factus sum, et in contemplatione constitutus, Deo me elevante. **28** *et ostendit mihi civitatem* 21.10
*sanctam Ierusalem, descendentem de caelo a Deo.* haec est ecclesia, civitas in monte constituta, sponsa agni, quia non est alia ecclesia et alia civitas, quia una est, quia semper in penitentia de caelo descendet a Deo, quia filium Dei imitando in penitentia descendere dicitur in humilitate. **29** sic enim filius Dei descendit de caelo, *quum in forma Dei esset, formam servi adsumens humiliavit se usque* Phil. 2.8
*ad mortem.* descensio filii Dei incarnatio eius est. haec civitas cotidie a Deo descendit imitando Deum, id est, sequendo vestigia Christi filii Dei; et hanc civitatem sponsam dicit agni. **30** unde manifestum est ipsam esse ecclesiam, quam sic describit dicens: *habentem claritatem Dei, luminare eius simile lapidi pretiosissimo,* 21.11
*sicut lapidi in modum crystalli.* **31** lapis pretiosissimus Christus est. *habentem murum magnum et altum.* sciendum magnopere est. quia tanto unaquaeque anima fit pretiosior ante oculos Dei, quanto prae amore veritatis despectior fuerit ante oculos suos. **32** hinc ad Saul dicitur: *nonne cum parvulus esses in oculis tuis, caput te* 1 Reg.
*constitui in tribus Israel?* ac si aperte diceret, magnus mihi fuisti, 15.17
quando despectus eras tibi. modo vero magnus es tibi, despectus es mihi. unde per prophetam dicitur: *vae qui sapientes estis in oculis ves-* Is. 5.21
*tris, et coram vobismet ipsis prudentes.* **33** tanto ergo fit unusquisque vilior Deo, quantum plus fuerit pretiosior sibi; et tanto erit pre-

---

**2.** **26** penitentiam: penitentia, YSUA$^{1}$E
**27** ultio: ultionem, SPQ; ultione, EF
**28** est$^{1}$: *om* AC quia$^{3}$: quae, STPHEQ
**29** Dei$^{1}$: *om* AGE$^{1}$ adsumens: accipiens, U$^{1}$G descendit$^{2}$: descendet, YSVU$^{2}$A$^{1}$GP$^{1}$E
**30** describit: discribit, YA$^{1}$E simile: simili, SE lapidi: lapide, Y$^{1}$PE
**31** despectior: dispectior, SUAGPE fuerit: *om* ME$^{1}$
**32** esses: es, YVAG es: sis, PHEQ
**33** quantum: quanto, CF sibi$^{1}$..... pretiosior$^{2}$: *om* VAGCQ

**2.** tiosior Deo, quanto propter Deum fuerit vilior sibi. quia *humilia* Ps. 137.6
*respicit, et alta de longe agnoscit.* **34** hic est murus magnus et altus, qui nunc sibi fuerit despectus. luminare Dei est cuncta prospicere, sicut ad Natanael dicit: *sub quadam ficulnea vidi te,* id est, Jo. 1.48
ab umbra legis elegi. vidit ergo lapidem pretiosissimum, quia hu- 1 Cor.
milia elegit. *infirma* enim *mundi elegit Deus, ut confunderet fortia.* 1.27
**35** vidit pretiosissimum lapidem Deus, cum humanam animam, de se abiectam, sapientem gratiae suae inlustratione respexit. de qua videlicet anima per prophetam dicit: *si separaveris pretiosum* Jer. 15.19
*a vili, quasi os meum eris.* **36** vilis quippe est Deo mundus praesens; pretiosa vero est ei anima humana. qui ergo pretiosum a vili separat, quasi os Domini vocatur; quia per eum Dominus verba sua exerit, qui ab amore praesentis saeculi quandoque potest humanam animam evelli, et quia testamenti novi doctores a Deo usque perducti sunt, ut occulta quoque, allegoriarum caligines, in veteri testamento scrutarentur.

**37** Recte subditur: *habentem portas duodecim, et super portas* 21.12
*angulos duodecim, et nomina superscripta, quae sunt nomina duodecim tribus Israel.* supra dixit enim: *luminare eius simile lapide pretio-* 21.11
*sissimo similem cristallo.* **38** hic vero dicit: *habentem portas duodecim;* et in prophetis legimus de eadem civitate, quod *non erit* Is. 60.19
*tibi amplius sol ad lucendum per diem, nec splendor lunae inluminabit te; sed erit tibi Dominus in lucem sempiternam, et Deus tuus in gloriam tuam.* **39** lumen eius simile est lapidi pretioso, sicut lapis iaspidis,

---

**2.** quanto: quantum, EF fuerit$^2$: *om* PE
**34** hic: haec, YSUAP est$^1$: *om* UAGC quadam: quendam, YSA$^1$EQ; quandam, GT ficulnea: ficulneam, SVMHEQ elegi: + te, PE$^2$ mundi: *om* AGC; *tr ante* enim, S
**35** vidit: vidi, VUA$^1$GF humanam: humana, YVUMAGC animam: anima, YVUM; *om* AGC abiectam: abiecta, YVUMAGC
**36** vero: *om* VP Dominus: deus, PQ exerit: exserit, S; exierit, VGQ praesentis: praesenti, VMAF humanam animam: humana anima, A$^2$F evelli: evellit, HEFQ a Deo: ad hoc, SPHEFQ occulta: occultas, A$^2$FQ caligines: caliginis, YSVA$^1$GT in: *om* YSVUMAGTC veteri: veteris, A$^2$C testamento: testamenti, YSVUMAGTC
**37** habentem: *om* YVUMAGT dixit enim: *tr* SPHEQ simile..... pretiosissimo: *om* AGC lapide: lapidi, TP$^2$ similem: simile, A$^1$T
**38** et$^1$: *om* AGCP civitate: civitatem, SVGE
**39** lapidi: lapide, YSVU$^1$A$^1$G lapis: *om* GTP$^2$

**2.** sicut cristallum. sicut enim splendor in eo lapide est, nec extrinsecus radiatur, sed est naturali claritate perlucidum, ita civitas illa describitur nullo siderum fulgore luminari, sed sola Dei invisibiliter luce lustrari. in cristalli autem candore baptismi in ea significat gratia rutilare. **40** *et habebat murum magnum et altum.* et Zacharias dicit: *ego ero*, ait Dominus. *murus ignis in circuitu.* Zach.2.5 quid tam magnum tamque praecelsum quam Dominum maiestatis esse custodiam et praesentiae suae civitatem sanctam circumdare munimine? **41** quod autem dicit: *habens portas duodecim, et in* 21.12 *portis angulos duodecim, et nomina scripta, quae sunt nomina duodecim tribuum filiorum Israel.* in evangelio legitur Dominum de se dicere: *ego sum ostium. si quis per me intrat, et intrabit et pascua inveniet.* Jo. 10.9 **42** ergo ianua Christus est. duodecim vero portae et duodecim tribus Israel, duodecim apostoli sunt et duodecim prophetae, quae est ecclesia in duodenario numero firmata. et haec duodecim portas ad unam portam maiorem veniunt, quae est Christus. **43** ergo ianua Christus est. principes autem fidei nostrae, id est, apostoli non ianua, sed scripti in portis, hoc est, in ianuis releguntur, ut ostendatur Dominus Iesus Christus omnibus sanctis extitisse ianua veritatis, ut in fide Domini nostri Iesu Christi omnem patriarcharum chorum mansisse significet. duodecim anguli portarum, et duodecim portae, et duodecim fundamenta, in quibus nomina apostolorum agni scripta dicuntur, triginta et sex faciunt; **44** quia tot horis Dominum nostrum post passionem suam in sepulcro certum est iacuisse, ut ostenderet et anteriorum prophetarum principium, turbam et subsequentem apostolorum chorum una Domini fuisse fide et passione salvatos, et in uno introitu per fidem Christi,

---

**2.** est$^{3}$: *om* AGCH naturali: naturae, PHEFQ describitur: discribitur, A$^{1}$SE significat: significatur, CP
**40** et$^{4}$: *om* VUAGC
**41** et$^{1}$: *om* AGC angulos: angulis, YSMAGC tribuum: tribum, YVUTE; tribus, P Dominum: dominus, YAF et$^{3}$: *om* AGC
**42** ecclesia: ecclesiam, SG duodenario: duodenariorum, VAGCF haec: hae, A$^{2}$GCF portas: portae, A$^{2}$GCPF
**43** anguli: angeli, Y$^{1}$VE
**44** est$^{1}$: *om* YSVUMAGTC principium: principum, SUFQ salvatos: salvator, SMAGTC fidem: fide, A$^{1}$G

2. qui est ianua, ad agnitionem omnipotentis Domini pervenisse. **45** nam et ipsi apostoli in duodecim fundamentis scripti referuntur, quia Christus est fundamentum, dicente Paulo: *fundamentum enim aliud nemo potest ponere praeter id, quod positum est, quod est Christus Iesus.* 1 Cor. 3.11 **46** et ipse in singulis, et singuli in ipso constant. Dominus enim dicit: *tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam.* Mt.16.18 et scriptum est in verbis beatissimi Pauli, quod *petra erat Christus.* 1 Cor. 10.4 **47** ergo Petrus ille est, cui Dominus loquebatur, *super hanc petram aedificabo ecclesiam meam,* id est, super fidem dominicae incarnationis, passionis, et resurrectionis.

**48** Quod vero *civitas in quadro posita est* in quattuor evange- 21.16
listarum ordine super dominicam incarnationem aedificari notat ecclesiam per quattuor mundi partes, sicut dicit: **49** *ab oriente* 21.13
*portae tres, ab aquilone portae tres, ab austro portae tres, ab occidente portae tres. et murus civitatis habens fundamenta duodecim, et super* 21.14
*eam duodecim nomina apostolorum agni.* **50** et quia quaterni * duodecim fiunt, trinitatis mysterium per quattuor mundi partes suscepisse significant. quod vero ter, duodecim portas, et duodecim angulos, et duodecim nomina suprascripta dixit; **51** triginta sex partes expressit, id est, duodecim patriarchas filiorum Iacob, et duodecim prophetas, et duodecim apostolos, et per omnem mundum scripta patriarcharum, prophetarum, et apostolorum nomina per legis et evangelii fidem confluxisse demonstrat. **52** *et qui loquebatur me-* 21.15
*cum, habebat mensuram arundineam auream, ut mensuraret civitatem et portas eius, et murum. et civitas in quadro posita est.* **53** in arun- 21.16
dine aurea homines et ecclesiam ostendit; fragilis quidem, sed auream. in arundine fragilitatem humanam intellegimus; in auro vero sapientiam in ipsa fragilitate miramur, sicut apostolus dicit:

---

fundamentis, § 45, *deficit* G

---

2. **45** id: + est, UT Christus Iesus: *tr* UAGCP
**47** passionis: *om* AC
**49** et super eam duodecim: *om* ME¹ eam: ea, VCQ
**50** quaterni: quater terni, PQ; *pr* ter, T²H quod: quum, SUAC
**51** expressit: *om* VUAGC scripta: inscripta, HEFQ et⁴: *om* PH
**53** et ecclesiam: in ecclesia, PHEQ auream: aurea, T²P fragilitatem: fragilitate, YA¹T humanam: humana, A¹T miramur: miramus, YSPQ

2. *thesauros in vasis fictilibus habentes.* 54 mensuram namque, quam dicit ecclesiae, spiritualiter hoc in omnibus sanctis intellige. et quia murum ignis in circuitu eius Dominum esse iam diximus, in arundine aurea fidem incarnationis Domini nostri Iesu Christi esse dicamus, qui carnem fragilitatis humanae adsumptus in exemplo salutis nobis est factus. 55 cuius propter puritatem et inpeccantiam omni lucidior metallo extitit corpus. homo est, sed nullus ei similis inter filios extitit hominum. ipsa solus est, per quem mensura fidei, et sanctae civitatis integritas, ac portarum mensura, et altitudo muri cognoscitur. 56 *et civitas in quadrum posita est,* id est, in quadriformi evangelistarum fide persistit. tantae latitudinis, quantae etiam longitudinis esse narratur, ut nihil in fide eius enorme, nihil additum, nihil minutum esse persentias. II Cor. 4.7 21.16

57 *Et longitudo eius quanta et latitudo; et mensus est civitatem stadiorum duodecim. longitudo et latitudo eius aequalia sunt.* duodenarius ille numerus est decuplicatus, id est, centum viginti animas super quas spiritum sanctum igneis linguis legimus in unum congregatas descendisse. 58 cui numero coniuncti viginti quattuor seniores fiunt centum quadraginta quattuor, quem numerum si legere et tractare volueris, in quarto libro plenissime recognoscis. ex hoc arundine, quam corpus Christi esse sentimus, *mensus est,* inquit, *civitatem super stadia duodecim.* 59 fides enim Christi et sancti integritas populi per haec duodecim stadia, id est, per apostolorum doctrinam et patriarcharum et prophetarum fidem agnoscitur et operatur. et ipsi dicuntur ecclesia arundine auri mensurata, 21.16 21.16

---

2. **54** mensuram: mensura, YMPHQ quam: quem. YSA$^{1}$P$^{1}$HEQ omnibus: hominibus, STPQ qui: quia, UPF
**55** puritatem: paritatem, MAGTCF lucidior: lucidius, UATC mensura: mensuram, A$^{1}$PE civitatis integritas: trinitatis, VC; trinitas, A portarum: + eius, SPHEFQ
**56** in$^{1}$: *om* SMATC quadrum: quadro, SF persistit: persitit, VU enorme: inormem, YSVA$^{1}$PEQ; enormem, U additum: auditu, VMA minutum: minuitum, YUE
**57** latitudo$^{1}$: + et altitudo, YMHF latitudo$^{2}$: + et altitudo, YSPE$^{1}$ decuplicatus: duplicatus, VPE spiritum sanctum: spiritus sanctus, SVUACP congregatas: congregatis, YSA$^{1}$EQ
**58** recognoscis: cognoscis, YVUMHQ hoc: hac, A$^{2}$CE$^{2}$ quam: qua, SPHEQ
**59** per$^{2}$: *om* MAGTCQ doctrinam: doctrina, YSA$^{1}$CPQ agnoscitur: cognoscitur, SPHFQ

**2.** qui eos imitantur per fidem et operam, **60** quia nihil valet fides, nisi fuerit et opera adiuncta. qui dicet se in fide manere et non operatur, facta demonum imitatur, et qui operatur et fidem non habet, nisi fidem adiunxerit, in vacuum et sine causa laborat. **61** sicut dicit: *tanta enim erat longitudo, quanta et latitudo eius,* 21.16 aequalia universa. nihil superfluum, nihil extrinsecus veniens reperitur in sanctis; nihil minus invenitur in eis. quod vero dicit *duodecim stadia,* quae finiuntur passibus mille, et quinque stadios, quid in secretis spirituali intellegentia numerus iste contineat, videamus. **62** in Psalmis enim legimus de lege Domini: *verbi quod mandavit* Ps. 104.8 *in mille generationes.* hoc numerum computator recognoscat. in hoc ergo numero totius computi plenitudo finitur, ut ostendat omnem sanctorum plenitudinem septiformis spiritus sancti fide solidari.

**63** Quae forma in virtutibus, non in specie, continetur. dicitur enim *spiritus sapientiae et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis,* Is. 11.2 *spiritus scientiae et pietatis, et spiritus timoris Domini.* **64** quem Greg. in septiformem spiritum propheta de caelestibus descendendo magis Ez. 2.77 quam ascendendo numeravit, et de sapientia ad timorem descendit; et quum scriptum sit, *initium sapientiae timor Domini,* constat sine Ps. 110.10 dubio, quia a timore ad sapientiam ascenditur. non autem a sapientia ad timorem reditur, **65** quia nimirum perfectam habet sapientia caritatem, ut scriptum est, *perfecta caritas foris mittit* I Jo. 4.18 *timorem.* propheta ergo qui a caelestibus ad terrena loquebatur, a sapientia coepit et descendit ad timorem. **66** sed nos qui a terrenis ad caelestia ascendimus, eosdem gradus ascendendo numeremus, ut a timore ad sapientiam pervenire valeamus. in mente ete-

---

scriptum est, § 65, *deficit* E

---

**2.** fidem et operam: fide et opera, SCPHE; fidem et opera, VT
**60** dicet: dicit, UTCPE et[5]: *om* PH
**61** quae: qui, ACP stadios: stadiis, SCP videamus: videamur, VUAT
**62** hoc: hunc, $A^2$CPFQ
**63** et[4]: *om* MATFQ spiritus[4]: spiritum, HQ
**64** $a^1$: *om* VUM$A^1$Q $a^2$: ad, $VU^1$ $ad^3$: a, $YVU^1$ timorem: timore, YSV
**65** ut: et, YSPEQ foris: foras, FQ qui a: quia de, SCP; quia a, TFQ $a^2$: *om* $VU^1$A
**66** ascendimus: adtendimus, HFQ(P) gradus[1]: grados, SQ numeremus: numeramus, $A^2$C; numerus, $Y^1$VUM$A^1$ sapientiam: sapientia, SV

2. nim nostra primus ascensionis gradus est timor Domini, secundus pietas, tertius scientia, quartus fortitudo, quintus consilium, sextus intellectus, septimus sapientia. **67** est enim timor Domini in mente. sed qualis timor Domini est, si cum eo pietas non est? qui enim misereri proximo ignorat, qui compati eius tribulationi dissimulat, huius timor ante omnipotentis Dei oculos nullus est, qui non sublevatur ad pietatem. saepe pietas per inordinatam misericordiam errare solet, et si fortasse parcit pro neglegentia, quae parcenda non sunt. **68** peccata enim quae ferri gehennae ignibus possunt, disciplinae sunt flagello corrigenda. sed inordinata pietas, cum temporaliter parcit, ad aeternum incendium pertrahit. **69** ut ergo vera ordinata sit pietas, ad gradum est alium sublevanda, id est, ad scientiam, ut sciat vel quid ex misericordia flagellet, et corripiat, vel quid ex misericordia dimittat. **70** sed quid si sciat quid agere quisque debeat, virtutem vero faciendi non habeat, dignum est ut scientia nostra crescat ad fortitudinem, ut, cum videt quid faciendum sit, hoc facere per mentis fortitudinem possit, ne timore trepidet, et pavore conlapsa non valeat bona defendere, quae sentit. **71** sed saepe fortitudo, si inprovida fuerit et minus contra vitia circumspecta, ipsa sui praesumptione in periculo ruit. ascendat ergo ad consilium, ut providendo praemuniat omne, quod facere fortiter potest. **72** sed esse consilium non potest, si intellectus ibi non est, quia qui non intellegit malum, quod facientem gravat, quo modo poterit bonum solidare, quod adiuvat? itaque a consilio ascendamus ad intellectum. **73** sed quid si intellectus magno quidem acumine vigilet, et moderari se nesciat per maturi-

---

**2.** primus: *om* VUAC intellectus: intellectum, YUMA$^{1}$T
**67** Domini$^{2}$: *om* YMPFQ tribulationi: tribulatione, Y$^{1}$A$^{1}$; tribulationibus, SPHFQ sublevatur: sublevetur, TP ad pietatem: a pietate, AC saepe: se, V$^{1}$U$^{1}$A inordinatam misericordiam: inordinata misericordia, YSVMA$^{1}$PHQ et: *om* SP
**68** ferri: ferire, Y$^{3}$P; feriri, SFQ
**69** vera: + et, PHF alium: aliud, YS$^{2}$UTCP ad: *om* U$^{1}$Q scientiam: scientia, PHQ misericordia: iustitia, SC
**70** timore: timorem, YVMA$^{1}$
**71** praesumptione: praesumptionem, VUA$^{1}$
**72** a: ad VU$^{1}$A$^{1}$P
**73** si: sit, A$^{2}$TCP

2. tatem? ab intellectu ergo ascendatur ad sapientiam, ut hoc quod acute intellectus invenit, sapientia mature disponat. **74** per hanc septiformem gratiam omnes sancti per duodecim portas ecclesiae, per quattuor partes mundi, intrare dicuntur, id est, ab oriente, ab occidente, aquilone, et meridie. **75** per orientalem vero portam primitus Iudaicus populus ingressus est, de cuius carne ille natus est, qui sol iustitiae vocatur; per aquilonis portam gentilitas figuratur, quae in perfidiae suae frigore torpuit, et in cuius corde ille regnavit, qui adtestante propheta apud semet ipsum dixit: *ponam* Is. 14.13
*sedem meam ab aquilone.* **76** ex Iudaea enim et gentilitate, sicut dictum est, ad sanctitatis culmen excreverunt, quamvis intellegi per orientem et aquilonem etiam iusti et peccatores possint. oriens quippe non inmerito iusti nominantur, qui sicut in luce fidei per baptismum nati sunt, in innocentia perstiterunt. **77** per aquilonem vero recte peccatores accipimus, qui in mentis frigore dilapsi sub peccati sui umbra torpuerunt. sed quia omnipotentis Dei misericordia etiam tales ad penitentiam revocat, conpunctione et lacrimis lavat, virtutibus ditat, et usque ad perfectionis gloriam sublevat; non solum ad orientem perfectionis centenario numero, sed etiam ad aquilonem dicuntur, dum cum iustis etiam peccatores per dona et penitentia ad perfectionem veniunt. **78** ea ergo habere dicitur porta ab aquilone, quae habet portam ab oriente, quia et conversi peccatores sic ditantur virtutibus, sicut illi sunt divites, qui cadere in peccato vitaverunt. unde et psalmistae voce per Dominum dicitur: *cinerem sicut panem manducabam.* **79** in cinere Ps.101.10
peccatores dixit, in pane iustos, quia sic penitentes recipit, sicut iustos. scriptum quidem est de peccatoribus: *si olim in cilicio et* Mt.11.21
*cinere penitentiam egissent.* **80** cinis ergo sicut panis comeditur,

---

2. **74** hanc: + ergo, PHQ ecclesiae: ecclesiam, $A^2CH$ $ab^2$: *om* SPQ
**75** $portam^2$: porta, YSVP ab aquilone: ad aquilonem, CP
**76** per orientem: possentem, VU aquilonem: aquilone, MAC possint: *om* YSVU MATC $in^2$: *om* $U^1A^1$ perstiterunt: persteterunt, $YVA^1T$
**77** orientem: oriente, YSVMPH dicuntur: ducuntur, SPQ penitentia: penitentiam, $VA^2TCF$
**78** ea: *om* VAC oriente: orientem, $VA^1CPQ$ peccato: peccata, $A^2F$
**79** recipit: respicit, SVUA scriptum quidem: sicut scriptum, SUAC

2. quando ad auctoris sui gratiam peccator per penitentiam sicut innocens revocatur. cuncta haec in orientis et aquilonis porta iam dicta sunt; non congruit ut ea exponendo replicemus.

81 Notandum tamen nobis est, quia in spirituali aedificio alter aditus ad oriente, alius ad aquilone, atque alius ad austrum patet. sicut enim aquilonis frigore peccatores, ita per australem viam ferventes spiritu designantur, qui calore sancti spiritus accensi velut in meridiana luce virtutibus excrescunt. 82 pateat porta ad orientem; qui post fidem nulla vitiorum profunditate dimersi sunt, ad gaudia secreta perveniant. 83 pateat porta ad aquilonem, ut hi, qui post incohationem fidei caloris et luminis in peccatorum suorum frigore et obscuritate dilapsi sunt, per conpunctionem penitentiae ad veniam redeant, et quae erit in aeterna retributionis verae laetitia cognoscant. 84 pateat porta ad meridiem, ut hi, qui sanctis desideriis in virtutibus fervent, spirituali intellectu cotidie interni gaudii mysteria penetrent. inter haec autem quaeri potest; quum quattuor huius modi partes sint, cur aedificio haec non quattuor sed tres portae esse memorantur? 85 quod rectum quaerendum fuerat, si non spirituale sed corporale aedificium vidisset. sancta enim ecclesia, id est, spirituale aedificium tres solum modo portas habet, videlicet fidem, spem, atque caritatem. 86 unam ad orientem, aliam ad aquilonem, tertiam ad meridiem. porta quippe in oriente est fides, quia per ipsam lux vera nascitur in mente. porta ad aquilonem est spes, quia unusquisque in peccatis positus, si de venia desperaverit, funditus perit; unde necesse est, ut qui per suam iniquitatem extinctus est, per spem misericordiae revivescat. 87 porta ad meridiem est caritas, quia igne amoris ardet. in meridiana etenim porta sol in altum ducitur, quia per caritatis lumen fidei in Dei et proximi dilectione sublevatur. 88 et

---

2. 81 oriente: orientem, UA$^2$TCF aquilone: aquilonem, UA$^2$TCF qui: quia, SUCP calore: calorem, YSVUMTPQ
82 orientem: oriente, YA$^1$MPQ qui: *pr* ut, A$^2$BH perveniant: perveniunt, MAQ
83 incohationem: incoatione, HQ
84 pateat porta: *tr* Q meridiem: meridie, YSVU$^1$A$^1$PQ interni: in aeterni, PF penetrent: penetret, YUA$^1$ modi: mundi, YSUCPQ
86 ipsam: ipsa, PH vera: *om* CQ desperaverit: disperaverit, YSA$^1$
87 quia: qui, PF

**2.** in his tribus portis per fidèm et spem atque caritatem ad gaudia sempiterna pervenitur. haec igitur dixi, quia per portam significare Dominum, vel praedicatores, vel scripturam sacram, vel fidem exposui; et ubicumque iam in hoc libro porta legitur, signare aliud non credatur. **89** quum enim de una porta diutius loqueretur, recte fides intellecta est, quia una est electorum omnium fides. quum vero aliae portae nominantur, intellegi ora praedicatorum possunt, per quorum lingua vera vita cognoscitur, et per quos accenditur ad sacramentorum spiritualium cognitionem. **90** porro unum stadium, quod centum quadraginta tribus porrigitur passibus, perfectionem sanctorum et dextrae partis fidem in centenario continet numero. in quadragenario autem quadrifidam evangelistarum doctrinam, plenissimam legis decalogum, intellegi volunt contineri; **91** in tribus trinitatis esse mysterium. igitur cum stadia, quae supersunt nobis, ut duodecim compleamus, adseverat rationabilium mentium intellectum ad disciplinam fidei dominicae sub hoc numerorum sacramento, quod diximus posse concurrere, ut in civitatis Dei mensura valeat numerari; **92** similiter quinque stadia, quae septingentis quindecim passibus extenduntur, centies centeni faciunt, ut perfectorum normam in praesenti mundi persistere extendere ebdomade * **93** si quidem sex diebus fecit Deus caelum et terram, et septimo requievit ab operibus suis, et septem diebus mundum constare videmus. **94** quia Dominus in evangelio de die novissimo dicit: *orate ne fiat fuga vestra hieme vel sabbato.* Mt.24.20 qui numerus facit et septies repetit centum, ostendat omnem sanctorum plenitudinem in hac ebdomada, qua mundus constat praedictae fidei sacramento concrescere. **95** ter quini autem, qui supersunt, significant in Domino nostro Iesu Christo plenitudinem

---

fidem, § 90, *deficit* C

---

**2.** **88** his: haec, YSU$^{1}$MA$^{1}$PH portam: porta, YSVUP; portas, H in$^{2}$: *om* VUAC
**89** recte: recta, FQ lingua: linguam, A$^{2}$CF cognitionem: cognitione, PH
**90** doctrinam: doctrina, YVU$^{2}$MH plenissimam: plenissimum, YSVUTQ
**91** cum..... supersunt: *om* VUA adseverat: ad se eruat, UA
**92** extendere: extenderet, P
**94** et: ut, VUPQ repetit: repetiti, YSMPH; repetitum, Q

2. divinitatis, sicut dicit apostolus: *in ipso habitat omnis plenitudo* Col. 2.9
*divinitatis corporaliter.* **96** et ideo quinque in tribus divisis partibus supra humanos sensus, supra omnem intellegentiam adsumptum hominem Dominum nostrum Iesum Christum manere demonstrat, ne quis praesumat exceptionem carnis consimilem nobis in illo sentire, sed ut ipsam carnem supra omnem dignissimorum corpus, supra omnem sanctorum intellegentiam refulsisse cognosceres, quia in ipso plenitudo divinitatis est. **97** sicut ille dicit: *ego in* Jo. 14.10
*patre, et pater in me est*; et in quo tanta virtus est, nihil erit coequale mortalibus. tamen etsi exaequari propter carnis adsumptione dicatur, sic supra omnem carnem esse credendus est, quia dicit apostolus: *et si novimus secundum carnem Christum, sed nunc* II Cor.
*iam non novimus*; ne forte ostenderemus nos quasi communem 5.16
hominem contemplari.

**98** *Muri et civitas aurum mundum simile vitro mundo.* auri 21.17
namque metallum novimus meliorem metallis omnibus claritate Greg. in
fulgere. vitro mundo natura est, ut extrinsecus visum, pura in- Job, 18.77
trinsecus praespicuitate perluceat. in alio metallo quicquid intrinsecus continetur, absconditur. in vitro vero quilibet liquor qualis continetur interius, talis exterius demonstratur, atque, ut ita dixerim, omnis liquor in vitrio vasculo clausus patet. **99** quid ergo aliud in auro vel vitro accipimus, nisi illam supernam patriam, illam beatorum civium societatem, quorum corda sibi invicem et claritate fulgent, et puritate translucent? **100** quam Iohannes in hoc Apocalipsin conspexerat, cum dicebat: *et erat in structura* 21.16
*muri eius iaspide. ipsa vero civitas auro mundo, simile vitro mundo;* quia enim sancti omnes summa in ea beatitudinis claritate fulge-

---

2. **95** divinitatis: *om* PHQ
**96** quinque: quinquem, YS intellegentiam: intellegentia, VU
**97** erit: *om* YSVUMAT etsi: si, SQ adsumptione: adsumptionem, VUA²TFQ sic: sicut, UMAT
**98** et civitas: autem civitatis, AF aurum mundum: auro mundo, PQ meliorem: meliore, YMA²F vitro²: vitri, YPQ mundo²: vero, YTPQ visum: visu, MA²TF praespicuitate: perspicuitate, PQ absconditur: *om* VUA exterius: *om* VUMA vitrio: vitro, SUA¹T; vitreo, A²P
**99** puritate: puritatem, VUA¹
**100** Apocalipsin: apocalipsi, AF in²: *om* A²FQ

2. bunt, instructa auro a Deo dicitur. et quoniam ipsa eorum claritas vicissim sibi in alternis cordibus patet, et cum uniuscuiusque vultus adtenditur simul et conscientia penetratur, hoc ipsum aurum vitro mundo simile esse memorat. **101** ibi quippe uniusquisque mentem ab alterius oculis membrorum corpulentia non abscondit, sed patebit animus corporalibus oculis, ipsa etiam corporis harmonia. sicque unusquisque tunc erit conspicabilis alteri, sicut esse non potest conspicabilis sibi. **102** nunc autem corda nostra, quamdiu in hac vita sumus, quia ab altero in alterum videri non possunt, non intra vitrea sed intra lutea vascula concluduntur, ut propheta ait: *eripe me de luto.* Ps. 68.15 **103** illuc enim sancta ecclesia auro vitroque describitur; in auro clara, in vitro perspicua. sed quamvis in ea sancti omnes tanta claritate fulgeant, tanta perspicuitate perluceant, Christo adaequari non possunt. ad hoc enim omnes ad illa gaudia aeterna perveniunt, ut Deo similis esse possint. **104** sicut scriptum est, *quum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est.* I Jo. 3.2 et tamen scriptum est: *quis similis Deo inter filios Dei?* Ps. 88.7 dicamus ergo: unde erunt sancti similes Christo, et unde non similes, nisi quia huic sapientiae et similes erunt ad imaginem, et tamen non erunt similes ad aequalitatem? **105** aspiciendo quippe aeternitatem Dei fit eis, ut aeterni sint; et dum visionis eius donum percipiunt, ex perceptione beatitudinis imitentur, quod vident. et similes ergo sunt, qui beati fiunt; et tamen creatori similes non sunt, quia creatura sunt. **106** et habent itaque quandam Dei similitudinem, quia non habent finem, et tamen incircumscripti Dei qualitatem non habent, qui habent circumscriptionem. **107** quantalibet sancti claritate et perspicuitate fulgeant, aliud est homines esse sapientes

---

2. instructa: in structura, UMACF auro: vero, VUMATCP a Deo: *om* SVUMA mundo: mundum, SPQ simile: *om* YVUMAT
**101** uniusquisque: uniuscuiusque, PQ corpulentia: corpurulentia, YMTQ ipsa: ipsam, UA$^1$ conspicabilis: conspicabilibus, SVUA$^1$
**102** altero in: *om* VU lutea: luteam, S concluduntur: concludantur, Y$^2$VA$^1$T
**103** describitur: discribitur, YSA$^1$ perspicua: praespicua, ST perspicuitate: praespicuitate, YSTF enim: + sancti, YTPQ
**104** quis: qui, SH
**105** ex perceptione: exceptionem, MAF imitentur: imitantur, PHF qui: quia, YUP
**106** qui: quia, SMQ

2. in Deo, atque aliud est esse hominem sapientiam Dei, quam profecto sapientiam ille veraciter agnovit, qui mediatoris Dei et hominum aliquem comparare sanctorum minime praesumpsit.

**108** *Et mensus est murum eius centum quadraginta quattuor cubitorum, mensura hominis, qui est angeli.* in ipso nunc muro nobis intro inspicienda mensura est. murus enim civitatis huius Dominus noster Iesus Christus est. quod mensus est mensura hominis, id est, Christi, quia ad protectionem sanctorum, ad munimen totius beatitudinis homo proficit adsumptus. **109** ideo *mensura* ipsa *hominis, qui est angeli,* dicitur quia ipse est angelus testamenti, de quo dicitur: *veniet repente in templum suum Dominus, quem vos quaeritis, et angelus testamenti, quem vos vultis.* **110** quod in centum quadraginta quattuor cubitis altitudo eius erigitur, quid sacramenti contineat videamus. centum enim decadibus decem collectum ad patris dexteram transiit. unde omnem plenitudinem sanctorum omnemque iustitiam, quae expletione decalogi et evangelii vaticinio consummatur, in dextera Domini nostri Iesu Christi contineri beatissime demonstratur.

21.17 21.17 Mal. 3.1

## (RECAPITULATIO)

3. *a* Item nunc vero quae prolixe diximus, aperte et breviter declaremus. civitatem vero quam dicit auro et pretiosis resplendere lapidibus, et plateam stratam, et flumen per medium, et *vitae lignum ex utraque parte faciens fructus duodecim per duodecim menses,* et solis lumen ibi non esse, quia agnus est lux eius, et portas eius de singulis margaritis, ternae portae ex quattuor partibus, et claudi non posse.

22.2

---

3. 1 *incipit* G

---

2. **107** est²: *om* PH aliquem: *om* MATF
**108** muro: vero, VUA inspicienda: inspiciendam, YUA quia: qui, SPF
**109** mensura: mensuram, SVH ipsa: *om* SVUAH qui: quae, VUP
3. *a* item: *om* S¹UHF; + it(em), A² resplendere: splendere, UT ternae: aeternae, VUMATPF

3. 1 Interpretatio. civitatem quadratam sanctorum adunata turba ostendit, in quibus nullo modo fides fluctuare potuit, sicut ad Noe percipitur, ut ex quadratis lignis faceret arcam, quae diluvii possit impetus ferre. pretiosos lapides, fortes in persecutione viros ostendit, qui nec potestatem persecutorum moveri, nec impetu pluviae a vera fide dissolvi potuerunt. 2 propterea aurum mundum sociatur, ex quibus regis magni civitas decoretur. platea vero eorum ostenditur corda ab omnibus mundata sordibus, ubi deambulet Dominus. 3 flumen vero vitae spiritualis nativitatis currere gratiam ostendit. lignum vitae ex utraque ripa Christi secundum carnem ostendit adventum; quem venturum et passurum vetus lex praedixit, et evangelium manifestatur. 4 *fructus vero duodecim per singulos* 22.2
*menses* duodecim apostolorum diversa gratia ostenduntur; quem ab uno ligno crucis suscipientes populos fame consumptos verbi Dei praedicatione satientur. 5 et quia dicit in civitatem solem non esse necessarium, evidenter ostendit creatorem luminum inmaculatum fulgere in medio eius, cuius splendorem nullus poterit sensus cogitare nec lingua proloqui. 6 ex quattuor partibus portas quod dicit ternas esse positas et singulis margaritis, ostendunt habitatores esse quattuor virtutes; prudentiam, fortitudinem, iustitiam, et temperantiam, quae invicem sibi haerent, et dum mutuo miscentur duodenarium efficiunt numerum. 7 portae vero duodecim apostolorum esse credimus numerum, quia in quattuor virtutibus et pretiosae margaritae fulgentiae, inter sanctos lumen

---

3. 1 adunata turba: adunatam turbam, AGT sicut ad Noe percipitur: *om* GT percipitur: praecipitur, YPQ arcam: arca, HQ persecutione: persecutionem, $A^1$GT potestatem: potestate, $G^2$T impetu: impetum, SV
2 sociatur: sociabitur, UAGT ex quibus: corda ex omnibus, $G^2$T civitas: civitatis, $G^4$T decoretur: decoratur, YSMPFQ platea: platae, $MAG^1$; plateae, $A^2G^2$T eorum: aurum, $G^2$T ostenditur: extenditur, HQ
3 quem: quae, VUMAGFQ
4 diversa gratia: diversam gratiam, GT populos: populo, SVMAGPFQ satientur: satient, $G^3$T
5 civitatem: civitate, $G^3$T proloqui: praeloqui, AGT
6 ex: et, T partibus: *om* VUAGT ternas: terrenas, $A^1$GTFQ et$^1$: e, $M^2A^2$ quattuor: *tr ante* habitatores, PH duodenarium: duodenario, VG
7 sanctos: sanctis, YSVUQ

3. doctrinae suae manifestantes, ad civitatem sanctorum ingredi faciunt, unde conversatione eorum angelorum laetentur chori. 8 quod vero dicit non posse claudi portae, evidenter ostenditur nulla contradictionum tempestate apostolorum doctrinā separari, etiam si fluctus gentium et hereticorum insana supprestitione, dum a fide vera* fuerint separati, eorum spumae dissolvuntur. 9 quia petra Christus est, a quo et per quem ecclesia fundatur, nullis fluctibus insanientium hominum superatur. ergo ut supra diximus, audiendi non sunt, qui mille annorum regnum terrenum ecclesiam esse confirmant, qui cum Cirinto heretico sentiunt.

10 *Et folia ligni in curationem gentium.* ostendit plenius, ubique sit ista civitas. non enim post mundum aliquae gentes curabuntur. folia ligni vestitus est ex cruce, quod praefigurabatur in primis hominibus, qui de foliis arboris nuditatem suam tegere temptaverunt. 11 *et omnis languor non erit adhuc.* sic et in Numeris praedictum est: *non erit gemitus in Iacob, neque videbitur dolor in Israel. Dominus Deus eius cum eo, praeclara principium in eos; Deus, qui eiecit ex mundi istius Egypto, sicut gloria unius ei, et neque infirmitates erunt in Iacob et Israel.* 12 sequitur et dicit: *non enim est augurium in Iacob neque divinatio in Israel.* utique in ecclesia non erunt idola, quia nox diabolus praecessit, et ignorantia caecitatis abiit, et dies Christus adpropinquavit. 13 *thronus Dei et agni in ea erit.* thronus Dei sedes est, id est, ecclesia, psalmista adtestante, qui ait: *sedes tua Deus in saeculum saeculi,* utique a modo et usque in saeculum. 14 *et servi eius servient ei, et videbunt faciem eius.* similiter a nunc et in aeternum, sicut Dominus dicit: *qui me videt, videt et patrem.*

22.2 22.3 Num. 23.21 Num. 23.23 22.3 Ps. 44.7 22.4 Jo. 14.9

---

3. unde: ut de, YVFQ
8 portae: portas, T doctrina: doctrinam, GT a fide vera: ad fidem veram, YS MAGPFQ separati: superati, HQ
9 est: *om* VMAGTP ecclesia: ecclesiam, $A^1G$ nullis: nullus, UAGPHF; + in, UAGH ecclesiam: ecclesia, PHQ esse: *om* SGT confirmant: non firmantur, MAGT; confirmantur, $Y^3H$; confirmat, P
10 mundum: modum, AT arboris: arbori, SVUAGT; arboribus, MQ
11 languor: langor, YSVP videbitur: videtur, $SA^1THQ$ $Deus^1$: *om* VUMAGT· praeclara: praeclaram, $UA^2T^1PHF$ eiecit: eicit, PFQ
13 $sedes^1$: sedis, $VUMA^1H$ $sedes^2$: sedis, $YSVUMA^1H$ $saeculum^2$: + saeculi, VH
14 $videt^{1\ 2}$: vidit, $YA^1GHF$

**3.** *et felices mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. et nomen eius* Mt. 5.8
*in frontibus eorum. et nox non erit amplius, et non egebunt lumine* 22.5
*lucernae neque lumine solis, quoniam Dominus Deus inluminat eos,*
*et regnabunt cum eo in saecula saeculorum.* **15** omnia haec a Domini passione coeperunt praemiscendo utrumque tempus, praesens et futurum.

## FINIS HUIUS LIBRI

**4.** **1** In hoc fine libri Iohannem dicit cecidisse ad pedes angeli, gratias agens pro qua re tanta ei ostenderet; significans quod, cui Dominus sacramenta scripturarum ostendit, humilis ad pedes angeli, id est, eius scripturae nuntii, in exemplo alterorum primus cadere debet. **2** et utique angelus nuntius dicitur; et scriptura nuntius est, et angelus nuncupatur. sic enim in ecclesia legitur lectio sancti evangelii; eu bonum dicitur; angelum adnuntiationem, quod Latine dicitur sub uno bona adnuntiatio. **3** Iohannes vero, qui ad pedes angeli cecidit, homo erat, et omnes sanctos significavit. iste angelus specialiter angelus erat, in quo Dominus praesidens loquebatur; qui et nunc per sacerdotes loquitur. **4** quia omnes servi Dei reges et sacerdotes dicuntur; sicut scriptum est: *lavit nos* 1.5
*a peccatis nostris, et fecit nostrum regnum, sacerdotes Deo et patri suo;*
*ipsi gloria in saecula saeculorum.* **5** in hoc fine libri hos sacerdotes die noctuque mandat adnuntiare, et penitentiam populo praedicare; et in duobus civitatibus, id est, Dei et diaboli, uni gloriam, alteri supplicia aperte nuntient: *cito advenire*: et *haec verba vera et fide-* 10.4

---

praesidens, § 4.3, *deficit* H

---

**3.** saeculorum: + amen, PQ
**15** omnia..... futurum: *om* VUPH praemiscendo: permiscendo, GTF praesens: presentem, YSA$^1$GQ
**4.** **1** agens: agentem, UA$^2$ ostenderet: ostendit, VMAGTH ostendit: ostendet, YSVUA$^1$P exemplo: exemplum, PH alterorum: alterum, SVAGTH
**2** eu: eum, MAFQ
**4** regnum: + et, T
**5** fine: finem, A$^1$G hos: in hoc, AGTH penitentiam: penitentia, A$^1$G

4. *lissima esse*; et non iam clausa. 6 sicut in prima dixerat parte: *signa quae locuta sunt septem tonitrua*, iam hic in ultimo libro dicit, 10.4
*ne signaveris*; ac si diceret: etsi antea non cognoverunt, in fine 22.10
mundi cognoscant. 7 ecce iam fines mundi est, et Dominus cito
veniet et *unicuique secundum opera sua reddet*, et omnes malos a 22.12
sua civitate expellet, et omnibus qui hunc librum non observaverint, fecerint, vel crediderint, et quae in eo scripta sunt * si, quis intellegens non annuntiaverit, eum de libro vitae cum maledictione expellens et damnans iudicabit, sicut nunc per storiam apertissime declaravit.

## HIC STORIA PRIMA

T. 22. 6 Et dixit mihi sermones hi fideles et veri sunt. 7 et Dominus spiritum prophetarum misit angelum suum ostendere servis suis quae oportet fieri cito. ecce venio cito. beatus qui servat sermones prophetiae libri huius. 8 et cum audissem et vidissem eum, cecidi ut adorarem ante pedes angeli, qui mihi ostendebat haec. 9 et dicit mihi: conservus tuus sum, et unus fratrum tuorum servantium sermones libri huius. Dominum adora. 10 et dixit mihi: ne signaveris verba prophetiae libri huius; tempus enim proximum est. 11 qui iniustus est, iniuste faciat adhuc; et sordidus sordescat adhuc. 12 ecce venio cito, et merces mea mecum, reddere unicuique sicut opus eius erit. 13 ego α et ω, primus et novissimus, initium et finis. 14 beati qui servant mandata mea, ut sit potestas eorum super lignum vitae, et per portas intrent in civitatem sanctam. 15 foris canes et venefici, et forni-

---

4. 6 hic: *om* VMAGTH fine: finem, YSUG
7 fines: finis, SQ Dominus: + iam, GT omnibus: omnes, G qui: + in, VUA²GT damnans: damnas, MAGTF storiam: istoriam, A²Q

T. 22. 6 et¹: *pr* it(em), Y
7 spiritum: spiritu, A²GT ecce venio cito: *om* SVAGT
8 adorarem: + eum, VAGT
10 proximum: primum, ABG; prope, T
11 sordescat: sordidescat, YSMGQ
15 foris: fores, GTH

**T. 22.** carii, et homicidae, et idolorum cultores, et omnis amans et faciens mendacium. **16** ego Iesus misi angelum testificari vobis haec in ecclesiis. ego sum radix et genus David, stella splendida matutina. **17** et spiritus et sponsa dicunt: veni. et qui audit, dicat: veni. et qui sitit, veniat et accipiet aquam vitae gratis. **18** testor ego omnem audientem sermones prophetiae libri huius: si quis adposuerit ad ea, adponet Deus super eum plagas scriptas in libro hoc. **19** et si quis dempserit a sermonibus prophetiae eius, demet Deus partem huius ligni vitae, et ex civitate sancta scriptorum in libro hoc. **20** dicit, qui testificatur hoc; etiam venio cito. veni, Domine Iesu Christe; **21** Deo gratias; gratiam Domini nostri Iesu Christi cum omnes.

## (EXPLANATIO)

**5.** **1** Haec superscripta storia, maxime ut sonat simpliciter et secundum littera intellegenda est, quia iam supra cuncta explanata sunt, et congruum non est, ut ea, quae semel ac secundo exponentes diximus, saepius replicemus. sed aliqua ex ipsis clausa videntur, quae caritati vestrae exponamus prae ceteris finis libri, in quo maledictionem sonasse cognoscimus, **2** ne, quod absit, simplices simpliciter intellegendo erroris patiantur scandalum, aut desperationis lapsum incurrant, ut, quem hic maledicit, si non cognoverint, qui sit, a recto tramite deviantes offendant.

---

22.18 *deficit* A  5.3 *incipiunt* A C H

---

**T. 22.** **16** Iesus: iohannes, VUF  angelum: + meum, SMP  testificari: testificare, VUGTP
**17** accipiet: accipiat, SVMGT  vitae: *om* VGT
**18** ego: ergo, MQ
**19** quis: quisdem, G  dempserit: deserit, TQ; demiserit, P  huius: eius, BGTP  civitate sancta: civitatem sanctam, MG
**21** gratiam: gratia, SMQ  omnes: omnibus, VBGTP
**5.** **1** littera: litteram, MBTPQ  intellegenda: intellegendum, GT  semel: + ut, VUM BGT  exponentes: exponentis, GT  replicemus: explicemus, UMG  aliqua: *om* BGT  videntur: audientur, VUBGT
**2** scandalum: scandala, BGT  desperationis: disperationis, YS; desperationes, P  qui: quae, SVMTPQ  sit: sint, SP

## EXPLANATIO

5. 3 Angelum quem dicit cuncta Iohanni ostendere, cui Iohannes adorans ante pedes cadebat, certissime angelus erat. in initio libri dixerat ipse angelus, cui Iohannes ante pedes eius caderet tamquam mortuus; dicit, imposuisse se manum suam dextram super eum et audivit: *noli timere; ego sum primus et novissimus, et fui mortuus,* 1.17
*et ecce sum vivens in saecula saeculorum.* 4 postea vero ante pedes eius angeli cecidisse memoratur; et hoc in decimo libro plenissime explanavimus. dicit enim: *cum cecidi ante pedes eius, ut adorarem* 19.10
*eum, ait mihi: vide ne feceris. conservus enim tuus sum, et fratrum tuorum habentium testimonium Iesu. Deum adora.* 5 in initio libri dixerat: *ego sum primus et novissimus, et fui mortuus.* in decimo 1.17
vero libro dicit: *conservus tuus sum et fratrum tuorum habentium* 19.10
*testimonium Iesu.* 6 hic autem in fine libri dicit: *cum audissem* 22.8
*eum, cecidi ut adorarem ante pedes angeli, qui mihi ostendebat haec. et dixit mihi: conservus tuus sum, et fratrum tuorum servantium ser-* 22.9
*monem libri huius; Dominum adora.* 7 quod supra dixerat, repetivit. ostendit angelum missum esse in figura Domini et ecclesiae, cum et ibi dicat: *ego sum Iesus; misi angelum meum testificare haec* 19.10
*in ecclesiis.* 8 *nam testimonium Iesu est spiritus prophetiae.* quicquid enim spiritus Dei prophetiae dixit, testimonium est Iesu, quia habet Iesus testimonium a lege et prophetis. 9 sic enim lector ex voce Domini in ecclesia legit. *ego sum Dominus Deus vester.* qui cum haec dicit, non pro se sed pro Domino dicit; et tamen quasi pro se dicit, et veritatis regulam non deserit. ita intellegendum est, dixisse angelus Iohanni.

---

5. 3 cui$^{2}$: cum, YMQ; cuius, C se: *om* VPH
4 eius$^{1}$: huius, SF ut: et, VH adorarem: adorem, VMACF enim tuus: *tr* UAG; *om* enim, MPQ sum: suum, MA$^{1}$
5 et$^{2}$: qui, SPQ Iesu: iesum, A$^{1}$G
6 fine: finem, YUMA$^{1}$PHQ; *tr post* libri, PQ dixit: dicit, PQ Dominum: deum, MPF
7 sum: *om* SFQ
8 quia: qui, UMAGTF
9 Deus: + deus, SMAG dixisse angelus: *tr* SPF

**5.** **10** Quod autem dixit, *ne signaveris verba prophetiae huius*, duobus locis, duobus modis intellegendum est. supra in quinto libro dictum est: *signa, quae locuta sunt septem tonitrua, et ne ea scripseris.* **11** hic vero in fine libri dicit: *ne signaveris verba prophetiae libri huius; tempus enim proximum est. qui iniustus est, in iustefaciat adhuc; et sordidus, sordescat adhuc.* **12** isti sunt, propter quos dixerat; *signa, quae locuta sunt septem tonitrua*, ac si diceret: legant in libros, et non intellegant, quia in sordibus vivunt. **13** de sanctis dicit: *iustus iustitiam faciat adhuc, et sanctus sanctificetur adhuc.* isti sunt, propter quos hic in finem libro dixit: *ne signaveris verba prophetiae huius*; ac si aperte diceret: isti legant libros, et intellegant; et quod intellexerint, faciant, quia iusti sunt, id est, sine malitia sunt, et in caritate sunt, et in sanctitate crescant adhuc. **14** ita e contrario sordidi pro qua re in sordibus vivunt, legentes non intellegant, sed in sordibus crescant, et impietatem suam compleant adhuc in eo quod amant. aliter autem haec intellegenda sunt de initio ecclesiae et finem. **15** in priori parte quod dicit: *signa, quae locuta sunt septem tonitrua*, et in fine libri praecepit dicens: *ne signaveris verba prophetiae libri huius*, significavit quia quicquid in sanctae ecclesiae initiis latuit, finis cotidie ostendit. **16** sicut uniuscuiusque hominis sic ecclesiae aetas describitur. parvula quippe tunc erat, cum a nativitate recens verbum vitae praedicare non poterat. **17** adulescentula vero ecclesia dicitur, sicut scriptum est: *adulescentulae dilexerunt te.* universae quippe ecclesiae, quae unam catholicam faciunt, adulescentulae vocantur, non iam vetustae

22.10 10.4 22.10 22.11 10.4 22.11 22.10 10.4 22.10 Cant. 1.2

---

de initio, § 14, *deficit* C

---

**5.** **10** locis: + dixit, SQ
**11** fine: finem, UG sordidus: sordibus, UC sordescat: sordidescat, YSMGQ
**12** quos: quod, PF in[1]: *om* CPQ
**13** faciat: facit, SVAGF sanctificetur: sanctificatur, SVMAFQ quos: quod, A[1]GP hic: in hoc, VMA[2]F in: *om* YMA finem: fine, SA[2]TCF
**14** intellegant: intellegunt, SMA[2]GTCF finem: fine, SA[2]TCP[2]F
**15** fine: finem, A[1]GP
**16** sic: + sanctae, SPQ describitur: discribitur, YSA[1] a: *om* VQ
**17** iam: ita, VUMAGT

5. per culpam, sed novellae per gratiam. **18** adulta vero ecclesia dicitur, quando Dei verbo copulata, sancto repleta spiritu, per praedicationis mysterium in filiorum conceptione fetatur; quia quos exhortando et praedicando concipit, convertendo parit; quos per praedicationem seducit, tunc concipit, et cum ad penitentiam publice venerint, conversos parit. **19** quod vero servantibus beatis *potestatem super lignum vitae dare, et per portas in civitatem sanctam* 22.14
*intrare promittit*, ipsi sunt, qui per illas portas ingrediuntur, id est, patriarcharum, prophetarum, et apostolorum, et omnium sanctorum; per quorum exempla ad unam portam veniunt, quae est Dominus Iesus Christus; et ipsi sancti sunt portas, et ipsi ecclesia, et ipsi sancta civitas Ierusalem. **20** *per portas has non intrat* 21.27
*mendacium*, nisi solum veritas; quia mendacibus clausae sunt. istis signatus est liber, istis signata sunt septem tonitrua.

**21** De quibus sequitur et dicit: *foris canes, et venefici, et fornicarii, et homicidae, et idolorum cultores, et omnis amans et faciens* 22.15
*mendacium*. **22** isti per has portas non ingrediuntur; et istae portae hodie sunt, quia ora praedicatorum sunt; et per ipsorum praedicationem ad vitam beatam ingredimur. **23** et qui nobis praedicant verbis, et in opere ostendunt exemplis, hoc audiendo et sequendo portas habeamus. ita e contrario mali doctores portas inferni sunt, quia per eorum vita atque doctrina, qui eos obaudiunt atque emitant, non ad civitatem caelestem, sed ad civitatem diaboli trahuntur, et in aeterno supplicio merguntur. **24** et has utrasque portas civitatis Dei et civitatis diaboli apertae stant, et die et nocte non claudentur, id est, die et nocte praedicant. in die praedicant sancti, qui in lumine sunt, id est, in sapientia sunt. **25** de qua die dic-

5. **18** adulta: adultera, $S^2$V(U)AGTF praedicationis: praedicationem, MG concipit: concepit, VUAG$^2$T parit: paritque, AG per: *om* VAGT praedicationem: praedicatione, AGTH
**19** intrare: *om* VUH patriarcharum: + et, SU sancti sunt: *tr* AG
**20** portas has: *tr* SPFQ; *om* has, H istis$^1$: isti, UG
**22** praedicationem: praedicatione, PQ ingredimur: ingrediuntur, VAGH
**23** habeamus: habemus, Y$^2$SPF vita: vitam, A$^2$TF doctrina: doctrinam, A$^2$TF atque$^2$: et, UMF emitant: imitant, PQ
**24** has utrasque portas: hae utraeque portae, A$^2$B non..... nocte: *om* SVUH
**25** die: *om* MP

5. tum est: *hic est dies quem fecit Dominus, exultemus et iucundemur* Ps.117.24
*in eo.* in nocte praedicant hypocritae, heretici, scismatici, et pseudo-
sacerdotes, qui non pro lucro animarum, sed pro sua lucra honores
concupiscunt, et in ignorantia caecitatis ambulant. **26** ipsi portas
apertas in nocte dicuntur, quia sicut sapientiam diximus lumen,
ita et ignorantiam dicimus tenebras. pro ipsos dicit Dominus:
*foris canes.* **27** canes dicuntur, quia quasi gregem dominicum
servare videntur; et merito canes, quia post fidem baptismi gratiam
ad vomitum peccatorum suorum revertuntur; et super haec mala
scripturas interpolant, ut omnes ad suam vitam sordidam quasi
praedicando adducant. **28** et non secundum veritatem praedicant,
sed secundum quod vivunt; quia unusquisque legens, ita intelle-
gendo sensum advertit, ubi vivendo oculum cordis tenuerit; et
ubi cor suum est, ibi et thesaurum cordis sui.

**29** Semper enim *spiritus et sponsa dicunt: veni*; utique spiritus 22.17
et sponsa capiti suo, quia sponsa ecclesia est, qui semper clamat:
*venite filii, audite me. timorem Domini docebo vos.* venire enim credere Ps.33.12
est. **30** *et qui sitit, veniat; et accipiat aquam vitae gratis*; id est, 22.17
qui voluerit, veniat, credat, et baptizetur in nomine patris et filii
et spiritus sancti, et non solum in aqua, sed etiam in morte Christi.
**31** qui audiunt, quamvis non omnes legunt, quibus ita Dominus
dicit: *testor ego omnem audientem sermones prophetiae libri huius;* 22.18
*si quis addiderit ad ea, addat Deus super eum plagas scriptas in libro*

---

intellegendo, § 28, *deficit* F

5. iucundemur: iucundemus, TFQ; laetemur, SP eo: ea, PQ sua lucra: suo lucro, MATF in$^2$: *om* VUGPQ
**26** apertas in nocte: *tr* SPQ sapientiam: sapientia, PQ ignorantiam: ignorantia, PQ ipsos: ipsis, A$^2$TF
**27** merito: inmerito, PQ baptismi: *pr* et, A$^2$G; + et, H mala: malas, TP interpolant: interpolat, VH ut: et, SAGTQ suam vitam sordidam: sua vita sordida, PQ adducant: adducunt, AG
**28** vivunt: + male intellegendo inmutant, PFQ advertit: avertit, SUTP vivendo: mundo, VH est: *om* PQ thesaurum: tesaurus, VA
**29** capiti..... sponsa: *om* SVUH qui: quae, A$^2$GTP filii: fili, YA$^1$
**30** accipiat: accipiet, AP
**31** qui: quia, SPQ; + omnes, SPQ omnes: *om* AG; *tr ante* non, U

5. *hoc. dicit qui testificatur hoc.* **32** civitas sancta ecclesia est; et sive bona sive mala in hoc libro scripta sunt, ibi suppliciorum pena, ibi gaudia sempiterna. testes sunt ipsi librorum scriptores, qui legem et evangelium testificant Domino Iesu Christo, qui est testis fidelis. **33** mendaces vero addent et minuant verba prophetiae huius, quos supra canes et veneficos diximus. pro ipsos haec maledictio est, et haec propter ipsos infalsatores dixit, non pro eos, qui simpliciter, quod sentiunt, dicunt. **34** in nullo prophetia mutilata, sed verba eorum fide et opere sunt plena. ipsis Dominus dicit: *etiam venio cito.* et illi dicunt: *veni, Domine Iesu Christe, Deo* 22.20
*gratias. gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnes, amen.*

**35** Explicit codex Apocalipsin duodenario ecclesiarum numero. ita duodenario ordine librorum incisione distincto, codex multorum librorum est et liber est unius voluminis; et dictus codex per translationem a corticibus arborum seu vitium, quasi caudex, quod ex se multitudinem librorum, quasi ramorum contineat. volumen liber est a volvendo dictus, sicut apud Hebraeos volumen legis, volumina prophetarum. **36** foliae autem librorum appellatae sive ex similitudine foliorum arborum seu quia ex follibus fiunt, id est, ex pellibus, quibus occisis pecoribus detrahi solent, cuius partes paginae dicuntur, eo quod sibi invicem conpinguntur. explicit in nomine Domini nostri Iesu Christi.

5. hoc[1]: + et si quis minuaverit a sermonibus prophetiae huius, minuet Deus partem eius ligni vitae, id est, ligni crucis Christi et ex civitate sancta scriptorum in libro hoc, SB[2]PQ
**32** sunt: *om* VMAH qui: + per, SP
**33** addent: addunt, PQ minuant: minuent, MA; minuunt, H ipsos[1]: ipsis, A[2]T eos: eis, A[2]GT
**34** prophetia: prophetiae, PQ gratias: + amen, SVUH nostri: *om* YVUQ omnes: omnibus, A[2]GT amen: *om* YVUQ
**35** codex[1 2]: codix, YSMAPH distincto: distinctus, YA[2]PH translationem: translationum, VMPH caudex: caudix, YSVQ ex se: esse, U[1]P multitudinem: multitudinis, UP a: ad, PH § 35 *om* G
**36** foliae: folia, UAGC appellatae: appellata, UAGC seu: sive, YSAG quia: *om* AG conpinguntur: conpingantur, SQ; conpaginantur, T

# INDEX LOCORUM

References are to pages. Verses of the Apocalypse are not listed, unless they are cited outside their regular chapters. For abbreviations see p. xxii.


Act. 1.7 . . . . . 368
8 . . . . . 57
2.1 . . . . . 263
36 . . . . . 361
4.27 . . . . . 104
5.29 . . . . . 58
8.14 . . . . . 124
11.28 . . . . . 55
12.10 . . . . . 87
12.11 . . . . . 87
14.21 . . . . . 261
20.33 . . . . . 415
Amos, 5.18 . . . . . 547
21 . . . . . 548
Apoc. 1.4 . . . . . 92
5 . . . . . 638
11 . . . . . 92
17 . . . . . 589, 641
18 . . . . . 599
2.2 . . . . . 97
4 . . . . . 97
5 . . . . . 93, 354
7 . . . . . 259
9 . 98, 110, 242, 519
10 . . . . . 93, 96
12 . . . . . 96
13 . . 227, 476, 547
14 . . . . . 98
15 . . . . . 97
16 . . . . . 94, 98
17 . . . . . 99
Apoc. 2.20 . . . . . 96
25 . . . . . 94, 99
26 . . . . . 99, 222
28 . . . . . 99
3.1 . . . . . 216
2 . . . . . 100
3 . . . . . 94, 97
8 . . . . . 94, 100
10 . . . . . 94, 100
12 . . . . . 100
15 . . . . . 101
16 . . . . . 94, 101
3.18 . . . . . 101
4.1 . . . . . 325
5.4 . . . . . 534
5 . . . . 110, 282, 534
12 . . . . . 346
14 . . . . . 304
6.6 . . . . . 363
10 . . . . . 343
10.4 . 532, 638, 639, 642
11.13 . . . . . 455
12.10 . . . . . 128
13.14 . . . . . 476
18 . . . . . 500
14.4 . . . . . 384, 592
15 . . . . . 544
18 . . . . . 529
17.1 . . . . . 142
9 . . . . . 495
10 . . . . . 495

Apoc. 17.11 . . . . . 496
15 . . . . 142, 556
19.10 . . . . . 641
20.5 . . . . 620, 621
6 . . . . . 621
8 . . . . . 550
9 . . . . . 550
21.1 . . . . . 259
6 . . . . . 404
9 . . . . 37, 573
10 . . . . . 574
24 . . . . . 574
27 . . . . . 643
22.2 . . . . . 173
6 . . . . . 589
10 . . . . . 440
11 . . . . . 440
16 . . . . . 589
Aug. de [illegible]
Civ. Dei 20.19 . . . . . 507
Cant. 1.2 . . . . . 642
3 . . . . . 394
2.15 . . . . . 488
4.5 . . . . . 69
14 . . . . . 146
5.3 . . . . . 395
5 . . . . . 146
6.7 . . . . . 147
8 . . . . 87, 144
7.3 . . . . . 144
7 . . . . . 70
8.6 . . . . . 232
8 . . . . 69, 144
Col. 1.20 . . . . . 265
2.9 . . . . 149, 633
19 . . . . . 311
3.1 . . . . 86, 605
3 . . . . . 323
5 . . . . 205, 323
I Cor. 1.27 . . . . 237, 624
30 . . . . . 148
2.8 . . . . 208, 361
9 . . . . . 324
I Cor. 2.15 . . . . 127, 465
3.11 . . 65, 398, 626
6.2 . . . . . 41
3 . . . . . 215
9 . . . . . 241
11 . . . . . 511
16 . . . . . 205
7.9 . . . . . 382
29 . . . . . 382
32 . . . . . 382
8.1 . . . . 131, 202
9.27 . . . . . 291
10.3 . . . . . 197
4 . . . . 114, 626
12 . . . . . 319
13 . . . . . 592
14 . . . . . 210
11.1 . . . . . 385
3 . . . . . 592
19 . . . . 214, 339
29 . . . . 172, 197
31 . . . . 238, 603
12.11 . . . . . 622
13.2 . . . . . 603
8 . . . . . 85
9 . . . . . 394
12 . . . . . 394
15.9 . . . . 114, 291
20 . . . . . 51
23 . . . . 18, 452
24 . . . . 150, 588
28 . . . . 150, 588
29 . . . . . 85
33 . . . . . 228
41 . . . . . 81
45 . . . . 386, 619
47 . . . . . 170
52 . . . 13, 441, 620
55 . . . . . 70
II Cor. 2.15 . . . . . 408
3.2 . . . . . 62
6 . . . . 532, 533
4.7 . . . . . 626

II Cor. 4.16 . . . . . 385
5.16 . . . . . 633
17 . . . . . 199, 620
21 . . . . . 512
6.16 . . . . . 210
11.2 . . . . . 511, 588
14 . . . . . 491
25 . . . . . 192
12.2 . . . . . 56
Dan. 1.13 . . . . . 438
2.33 . . . . . 474
40 . . . . . 573
3.49 . . . . . 511
4.22 . . . . . 610
5.4 . . . . . 435
7. . . . . 375
2 . . . . . 360
3-5 . . . . . 135
7 . . . . . 474
10 . . . . . 107
13-14 . . . . . 521
18 . . . . . 496
24 . . . . . 570
10.13 . . . . . 108
11.34 . . . . . 610
37 . . . . . 499
44 . . . . . 597
45 . . . . . 497, 597
12.1 . . . 466, 594, 595
2 . . . . . 587
4 . . 440, 532, 533
7 . . . . . 610
11-12 . . . . . 611
Deut. 4.24 . . . . . 72, 394
21.23 . . . . . 315
22.4 . . . . . 275
27.15 . . . . . 435
32.6 . . . . . 305
33.3 . . . . . 273
34.7 . . . . . 59
Ecl. 7.5 . . . . . 296
11.2 . . . . . 156
3 . . . . . 76
Eph. 1.1 . . . . . 258
2.1 . . . . . 605
13 . . . . . 265
14 . . . . . 73, 389
3.18 . . . . . 324
4.9 . . . . . 56
13 . . . 263, 311, 405
16 . . . . . 65
5.10 . . . . . 164
23 . . . . . 271
32 . . . . . 240
6.3 . . . . . 405
12 . . . 75, 336, 340
17 . . . . . 76
Ex. 1.4 . . . . . 269
3.14 . . . . . 48
7.1 . . . . . 387
8.19 . . . . . 181, 182
12.12 . . . . . 184
15.21 . . . . . 527
20.11 . . . . . 47
25.19 . . . . . 316
31 . . . . . 310
38 . . . . . 93
27.20 . . . . . 93
Ez. 1.10 . . . . . 285
11 . . 288, 289, 292
12 . . . . . 292
13 . . . . . 273
15 . . 306, 312, 314
16 . . . . . 315, 316
17 . . . . . 318, 319
18 . . . . . 319, 324
2.3 . . . . . 222
6 . . 193, 194, 226
7 . . . . . 201
8 . . . . . 195
3.9 . . . . . 222
12 . . . . . 297
13 . . . . . 298
10.10 . . . . . 306
13.13 . . . . . 553
22.19-22 . . . . . 74

Ez. 31.3 . . . . . 457
.4 . . . . . 457, 499
37.9 . . . . . 360
38.19 . . . . . 553
Gal. 1.8 . . . . . 130
2.9 . . . . . 246
19 . . . . . 511
3.1 . . . . . 328
13 . . . . . 315
4.26 . . . . . 513
5.6 . . . . . 199
Gen. 1.1 . . . 108, 378, 379
2 . . . . . 154
5 . . . . . 154
6 . . . . . 381
9 . . . . . 381
14 . . . . . 372
20 . . . . . 381
26 . 378, 380, 385, 604
28 . . . . . 381
3.14 . . . . . 133, 428
15 . . . . . 134, 567
19 134, 297, 312, 467, 561
4.11 . . . . . 171
17 . . . . . 585
25 . . . . . 172
5.29 . . . . . 256
6.13 . . . . . 255
15 . . . . . 255
16 . . . . . 260
7.13 . . . . . 257
8.10 . . . . . 262
9.13 . . . . . 269
11.3 . . . . . 245
7 . . . . . 346
12. . . . . 145
15.7 . . . . . 374
17. . . . . 115
5 . . . . . 109
18.26 . . . . . 178
18.27 . . . . . 237
19.14 . . . . . 529
17 . . . . . 179
Gen. 19.20 . . . . . 179
21.12 . . . . . 112
25.23 . . . . . 328
27. . . . . 306
27 . . . . . 308
28 . . . . . 309
40 . . . . . 309
28.13 . . . . . 387
29.35 . . . . . 110
30.6 . . . . . 111
18 . . . . . 111
32.30 . . . . . 110
35.4 . . . . . 356
46.29 . . . . . 355
49.4 . . . . . 168
9 . . . . . 110
16 . . . . 82, 304
18 . . . . . 84
25 . . . . . 69
Greg. in Ez. 1.4 . . . . . 285
1.5 . . . . . 174, 273
1.6 . . . . . 306
1.9 . . . . . 192
2.10 . . . . . 161
2.77 . . . . . 628
Greg. in Job, 18.77 . . . . . 633
Greg. Mor. 2.7 . . . . . 344
19.49 . . . . . 400
22.11 . . . . . 420
Hab. 3.8 . . . . . 342
Hag. 1.5 . . . . . 218
6 . . . . . 295
2.8 . . . . . 231
Heb. 1.10 . . . . . 324
31 . . . . . 324
4.12 . . . . . 77
6.6 . . . . . 328
7.26 . . . . . 69
10.27 . . . . . 324
12.29 . . . . . 72
Hier. in Dan. 7.7 . . . . . 474
Hos. 5.2 . . . . . 289
8.5 . . . . . 358

Hos. 10.8 . . . . . 358
14.10 . . . . . 186
Is. 1.17 . . . . . 320
18 . . . . . 72
2.2 . . . . . 622
3 . . . . . 267
10 . . . . . 355
19 . . . . . 355
20 . . . . . 355, 356
21 . . . . . 355
3.14 . . . . . 414
4.6 . . . . . 404
5.3 . . . . . 67
6 . . . . . 447
7 . . . . . 67
21 . . . . . 623
6.1-9 . . . . . 389
1 . . . . . 391
2 . . . 109, 391, 392, 393
3 . . . . . 393
4 . . . . . 393
5 . . . . . 395
6 . . . . . 93
10 . . . . . 172
9.15 . . . . . 429
11.1 . . . . 65, 150, 529
2 . . . . 50, 257, 628
9 . . . . . 315
14.13 . . . . 83, 462, 630
26 . . . . . 515
19.5 . . . . . 553
22.22 . . . . . 86
24.15 . . . . . 553
27.7-8 . . . . . 571
29.11 . . . . . 533
30.21 . . . . . 61
32.6 . . . . . 479
20 . . . . . 78, 280
34.1-10 . . . . . 595
6 . . . . . 431
8 . . . . . 320
35.9 . . . . . 137
38.5 . . . . . 370
Is. 40.3 . . . . . 279
6 . . . . . 411
9 . . . . . 596
40.12 . . . . . 48
31 . . . . . 259, 402
41.22 . . . . . 392
43.19 . . . . . 90
26 . . . . . 165
49.9 . . . . . 404
50.1 . . . . . 152
52.11 . . . . . 67, 579
53.2 . . . . . 148
3 . . . . . 149
54.1 . . . . . 160, 513
17 . . . . . 161
58.1 . . . . 9, 61, 407
7 . . . . . 320
59.9 . . . . . 458
60.8 . . . . . 438
17 . . . . . 252
19 . . . . . 320, 624
63.4 . . . . . 369
65.16 . . . . . 520
17 . . . . . 619
19 . . . . . 404
66.1 . . . . . 48
22 . . . . . 259, 321
23 . . . . . 321
24 . . . . . 321, 598
Isid. Chron. . . . . 367
Isid.Ety.8.5.68 . . . . . 369
Jac. 1.17 . . . . . 50
5.19 . . . . . 232
Jer. 1.5 . . . . 69, 278, 448
10 . . . . . 112
7.16 . . . . . 371
8.11 . . . . . 168
11.19 . . . . . 315
14.6 . . . . . 227
15.17 . . . . . 185
19 . . . . . 624
17.5 . . . . . 466
23.16 . . . . . 201

Jer. 23.21 . . . . . 201
24 . . . . . 48, 254
31.33-34 . . . . . 62
46.10 . . . . . 431
48.11 . . . . . 296
Jo. 1.1 . . 48, 236, 281, 285
3 . . . . . 379
9 . . . . . 122
12 . . . . . 322
13 . . . . . 149
14 . . . . . 197
29 . . . . . 381
48 . . . . . 624
2.1 . . . . . 208
7 . . . . . 310
19 . . . . . 457
20 . . . . . 366
3.5 . . . . . 269, 381
18 . . . . . 412
4.13 . . . . . 403
34 . . . . . 78, 488
38 . . . . . 113
5.30 . . . . . 419
6.12 . . . . . 338
38 . . . . . 419
49 . . . . . 197
50 . . . . . 197
51 . . . . . 403
54 . . . . . 172
64 . . . . . 169
7.37 . . . . . 621
38 . . . . . 199
39 . . . . . 621
50 . . . . . 185
8.12 . . . . 381, 417
23 . . . . . 361
24 . . . . . 322
44 . 128, 145, 185, 212
9.6 . . . . . 253
10.1 . . . . . 28, 519
9 . . . . . 625
11.9 . . . . . 381, 607
50 . . . . . 464
Jo. 12.25 . . 189, 540, 573
31 . . . . . 138
35 . . . . . 224
47 . . . . . 77
48 . . . . . 77, 612
13.8 . . . . . 395
14.2 . . . . . 259
6 . . . . . 148, 199
9 . . . . . 90, 637
10 . . . . . 633
21 . . . . . 200, 254
26 . . . . . 88
27 . . . . . 335
15.18 . . . . . 362
19 . . . . . 71
16.2 . . . . . 17, 450
3 . . . . . 450
15 . . . . . 329
18.28 . . . . . 492
19.15 . . . . . 464
20.21 . . . . . 329, 409
23 . . . . . 86
27 . . . . . 379
21.15 . . . . . 114
18 . . . . . 71
I Jo. 1.1 . . . . . 46
7 . . . . . 403
8 . . . . . 241
2.4 . . . . . 202
9 . . . . . 202
18 . . . . . 583
19 . . . . . 158
22 . . . . . 176
3.2 . . . . . 215, 634
15 . . . . . 295
4.18 . . . . . 628
Job, 1.7 . . . 345, 349
8 . . . . . 349, 350
9 . . 349, 422, 423
11 . . . . . 349, 350
12 . . . . . 350
10.21 . . . . . 320
22 . . . . . 224

Job, 21.33 . . . . . 243, 245
29.16 . . . . . 299
30.29 . . . . . 226
31.8 . . . . . 78
25 . . . . . 421
36.6 . . . . . 411
37.8 . . . . . 137
38.2 . . . . . 533
15 . . . . . 172
39.34 . . . . . 291
Joel, 1.4 . . . . . 140
2.4 . . . . . 342
3.2 . . . . . 391
9-17. . . . . 522
Jon. 4 . . . . . 370
Jos. 20.6 . . . . . 316
Jud. 15.4 . . . . . 489
Lev. 11.44 . . . . . 385
19.36 . . . . . 294
26.12 . . . . . 411
28 . . . . . 525
Luc. 1.5 . . . . . 279, 280
28 . . . . . 149
32 . . . . . 150
2.1 . . . . . 529
14 . . . . . 265
4.1 . . . . . 329
6 . . . . . 609
6.25 . . . . . 548
7.44 . . . . . 165
8.18 . . . . . 167
9.60 . . . . . 488
62 . . . . . 179
10.19 . . . . 24, 134, 467
24 . . . . . 113
30 . . . . . 485
11.3 . . . . . 197
27 . . . . . 69
41 . . . . . 299
12.4 . . . . . 186
32 . . . . . 229, 607
33 . . . . . 322
35 . . . . . 420
Luc. 12.45 . . . . . 95
47 . . . . . 223
49 . . . 15, 183, 223, 392, 526
52 . . . . . 609
13.27 . . . . . 231, 232
33 . . . . . 559
35 . . . . . 90
14.31 . . . . . 523
16.19 . . . . . 548
17.32 . . . . . 179
21.10 . . . . . 334
24 . . . . . 449
34 . . . . . 322
23.21 . . . . . 138
28 . . . . . 358
29 . . . . . 382
24.25 . . . . . 113
39 . . . . . 379
39 . . . . . 57
Mal. 1.3 . . . . . 278
11 . . . . . 47
3.1 . . . . . 635
4.2 . . . . . 271
Mc. 1.1 . . . . . 278
3 . . . . . 278
4 . . . . . 279
8.31 . . . . . 328
13.8 . . . . . 336
32 . . . . . 368, 369
Mic. 3.10 . . . . . 586
5.2 . . . . . 529
4 . . . . . 569
Mt. 1.1 . . . . . 280
2.4 . . . . . 464
20 . . . . . 464
3.7 . . . . . 473
9 . . . . . 246
5.3 . . . . . 174, 411
4 . . . . . 259
5 . . . . . 160
8 . . . . . 638
10 . . . . . 259
13 . . . . . 211

Mt. 5.14 . . . . . 271
15 . . . . . 92
16 . . 154, 198, 420
17 . . . . . 153
18 . . . . . 152
20 . . . . . 153
23 . . . . . 344
29 . . . . . 95
40 . . . . . 231
41 . . . . . 70
46 . . . . . 231
6.5 . . . . . 232
12 . . . . . 238
16 . . . . . 153
22 . . . . . 302
7.7 . . . . . 231
14 . . . . . 261
15 . . . . . 484, 486
16 . . . . . 161, 177
21 . . . . . 494
22 . . . . . 377
23 . . . . . 213, 562
8.11 . . . . . 322, 589
12 . . . . . 322
19 . . . . . 487
20 . . . . . 487, 488
21 . . . . . 488
9.13 . . . . . 425
10.11 . . . . . 262
16 . . . . . 37, 469
17 . . . . . 153
21 . . . . . 543
27 . . . . . 306
34 . . . . . 77
36 . . . . . 609
40 . . . . . 487
11.21 . . . . . 630
28 . . . . . 232
29 . . 148, 362, 600
12.30 . . . . . 102
34 . . . . . 177
13. . . . . 233
8 . . . . . 260

Mt. 13.11 . . . . . 201
16 . . . . . 468
19 . . . . . 71
28 . . . . . 157
33 . . . . . 337
38 . . . . . 71, 308
43 . . . . . 81
51 . . . . . 77
14.20 . . . . . 337
15.24 . . . . . 253
16.16 . . . . . 114, 236
18 . . 114, 381, 626
24 . . . . . 219
17.26 . . . . . 77
18.5 . . . . . 487
8 . . . . . 95
10 . . . . . 87, 89
19.21 . . . . . 414
27 . . . . . 304
28 . 241, 399, 414, 603
20.16 . . 180, 229, 572
25 . . . . . 575
21.8 . . . . . 305
22.13 . . . . . 224, 225
23.2 . . . . . 208
3 . . . . . 152
6 . . . . . 164, 479
13 . . . . . 17, 450
15 . . . . . 212
23 . . . . . 209
25 . . . . . 191
27 . . . . . 513
35 . . . . . 585
37 . . . . . 177, 488
24.7 . . . . . 352
9 . . . . . 449
11 . . . . . 495
12 . . 223, 505, 540
13 . . . . . 188
14 . . . . . 334
15 . . . . . 498
16 . . . . . 609
17 . . . . . 19, 453

Mt. 24.19 . . . . . 382
20 . 503, 504, 505, 632
22 . . . . . 611
24 . . . . . 340
26 . . . . . 214
27 . . . . 81, 547
29 . . . . . 352
36 . . . . . 369
45 . . . . . 167
48 . . . . 219, 223
25.7 . . . . . 144
19 . . . . . 389
25 . . . . . 223
34 . . . . . 76
35 . . . . 413, 414
40 . . . . . 89
41 . . . . . 225
42 . . . . 232, 412
46 . . . . . 322
26.2 . . . . . 208
29 . . . . . 589
38 . . . . . 90
55 . . . . . 376
28.10 . . . . . 206
20 . . . . . 329
Num. 8.2 . . . . . 15
14.30 . . . . . 180
23.21 . . . . . 637
23 . . . . . 637
24.16 . . . . . 196
25 . . . . . 98
25.18 . . . . . 191
35.25 . . . . . 316
II Par. 26.18 . . . . . 394
I Pet. 2.5 . . . . . 200
21 . . . . . 408
22 . . . . . 512
3.20 . . . . . 156
4.8 . . . . . 166, 355
18 . . . . . 241
5.4 . . . . . 69, 323
II Pet. 1.5 . . . . . 322
11 . . . . . 322
II Pet. 2.7 . . . . . 227
22 . . . . . 198
3.10 . . . . . 323
Phil. 1.21 . . . . . 291
2.3 . . . . . 299
6 . . . . . 51
6-8 . . . . . 282
7 . . . . . 49
8 . . . . . 623
9 . . . . . 247
10 . . . . . 248
15 . . . . 227, 463
3.20 . . . . 291, 620
21 . . . . . 163
4.1 . . . . . 319
Primas. . . . . 331
Prov. 2.14 . . . . . 294
21 . . . . . 259
3.12 . . . . . 543
5.9 . . . . . 245
8.20 . . . . . 66
22 . . . . . 378
9.1 . . . . . 102
14.12 . . . . 158, 537
15.5 . . . . 20, 454
20.10 . . . . . 294
22.24 . . . . . 228
24.16 . . . . . 237
25.2 . . . . . 306
27.2 . . . . . 192
28.1 . . . . . 286
30.30 . . . . . 286
31.23 . . . . . 414
Ps. 1.5 . . . . . 412
2.6 . . . . . 148
7.12 . . . . . 592
8.2 . . . . . 505
9.9 . . . . . 189
17 . . . . . 347
10.5 . . . . . 73
14 . . . . . 68
15.10 . . . . . 83
17.12 . 155, 184, 306, 532

Ps. 17.35 . . . . . 167
37 . . . . . 167
45 . . . . . 308
18.3 . . . . . 151
5 . . . . . 63
6 . . . . . 92, 149
9 . . . . . 72, 252
21.17 . . . . . 185
19 . . . . . 516, 604
28 . . . . . 246
29 . . . . . 615
22.1 . . . . . 404
5 . . . . . 70
7-8 . . . . . 393
24.21 . . . . . 538
26.5 . . . . . 357
13 . . . . . 368
29.6 . . . . . 376
30.3 . . . . . 228
31.1 . . . . . 290
2 . . . . . 355
12 . . . . . 644
34.10 . . . . . 387
35.9 . . . . . 218
36.24 . . . . . 237
37.21 . . . . . 195
43.23 . . . . . 233
44.3 . . . . . 149
7 . . . . . 150, 637
44.8 . . . . . 150
9 . . . . . 146
10 . . . . 145, 146, 147
11 . . . . . 144, 488
13 . . . . . 146
14 . . . . . 175
15 . . . . . 143
16 . . . . . 147
17 . . . . . 148
18 . . . . . 148, 206
45.3 . . . . . 354
49.4 . . . . . 265
17 . . . . . 16, 449
50.8 . . . . . 201

Ps. 50.19 . . . . . 289
55.12 . . . . . 307
57.11 . . . . . 454, 541
58.7 . . . . . 42, 608
59.4 . . . . . 297
61.12 . . . . 77, 370, 615
13 . . . . . 616
62 . . . . . 267
68.13 . . . . . 451
15 . . . . . 634
16 . . . . . 423
71.3 . . . . . 415
73.19 . . . . . 341
76.18 . . . . . 75
19 . . . . . 272
77.13 . . . . . 483
24 . . . . . 197
79.2 . . . . . 108
81.6 . . . . . 387, 425
83.8 . . . . . 267
84.13 . . . . . 381, 470
88.7 . . . . . 634
90.13 . . . . . 134, 467
93.17 . . . . . 167
95.10 . . . . . 315
96.4 . . . . . 272
98.1 . . . . . 297
100.6 . . . . . 162
101.10 . . . . . 630
103.2 . . . . . 438
3 . . . . . 105, 269
20 . . . . . 137, 138
22 . . . . . 139
32 . . . . . 394
104.8 . . . . . 601, 628
19 . . . . . 72
105.17 . . . . . 185
106.2 . . . . . 466
109.1 . . . . . 362
4 . . . . . 279
110.6 . . . . . 193
10 . . . . . 628
111.10 . . . . . 17, 451

Ps. 112.3 . . . . . 47
117.12 . . . . . 425, 526
24 . . . . . 151, 644
118.71 . . . . . 425
105 . . . . . 72, 252
131 . . . . . 442
119.2-4 . . . . . 396
7 . . . . . 232
120.6 . . . . . 404
127.3 . . . . . 144
137.6 . . . . . 624
138.17 . . . . . 398
21 . . . . . 150, 195
141.6 . . . . . 315
143.14 . . . . . 552
148.4 . . . . . 439
1 Reg. 15.17 . . . . . 623
16.1 . . . . . 371
3 Reg. 3.19 . . . . . 78
17.1 . . . . . 319
10 . . . . . 113
19.18 . . . . . 338
4 Reg. 9.33 . . . . . 211
23.19 . . . . . 358
Rom. 1.8 . . . . . 102
2.1 . . . . . 196
12 . . . . . 412
3.25 . . . . . 317
5.8 . . . . . 327
12 . . . . . 212, 335
6.12 . . . . . 390
13 . . . . . 225
19 . . . . . 401
7.12 . . . . . 180
8.3 . . . . . 365
15 . . . . . 123
18 . . . . . 188, 323
26 . . . . . 73
32 . . . . . 331
9.14 . . . . . 592
18 . . . . . 198
22 . . . . . 158
10.15 . . . . . 395
Rom. 11.25 . . . . . 309, 399
33 . . . . . 155
Rom. 12.3 . . . . . 239
13.10 . . . . . 126
14.7 . . . . . 163
Sap. 1.4 . . . . . 532
7 . . . . . 48
2.15 . . . . . 17, 229, 451
3.1 . . . . . 76
4.7 . . . . . 579
11.21 . . . . . 372
14.10 . . . . . 524
Sir. 7.40 . . . . . 371
24.8 . . . . . 48
22 . . . . . 356
27.6 . . . . . 526
50.29 . . . . . 69
I Thes. 4.14 . . . . . 506
16 . . . . . 18, 452
5.15 . . . . . 323
II Thes. 1.7 . . . . . 323
2.1-12 . . . . . 507
3 . . . . . 471
4 . . . . . 602
6 . . . . . 361
7 . . . . . 458, 508
7-9 . . . . . 457
10 . . . . . 458
3.10 . . . . . 232
Thren. 1.15 . . . . . 522
4.4 . . . . . 336
I Tim. 2.4 . . . . . 198
3.15 . . . . . 103
5.12 . . . . . 382
22 . . . . . 169
II Tim. 2.11 . . . . . 323
20-21 . . . . . 579
26 . . . . . 171
3.2 . . . . . 293
8 . . . . . 181
4.7 . . . . . 270
Tit. 1.16 . . . . . 117, 417
2.12 . . . . . 239

Tit. 3.10 . . . . . 485, 488
Victorin. 303, 330, 334, 343, 457, 460
Zach. 1.8 . . . . . 335
2.3 . . . . . 105,
2.5 . . . . . 173, 625
7 . . . . . 516
3.1-3 . . . . . 69
4.1-3 . . . . . 446
2 . . . . . 446
10 . . . . . 447
14 . . . . . 447
Zach. 5.3 . . . . . 519, 520
Zach. 11.12-13 . . . . . 74
12.3 . . . . . 515, 524
6 . . . . . 409
10 . . . . . 53
13.7 . . . . . 410
14.4 . . . . . 296
5 . . . . . 620
Zeph. 1.14 . . . . . 321, 549
3.13 . . . . . 512

# ERRATA

p. 3, l. 20 read novissimus
p. 3, l. 30 read scaturriens
p. 4, l. 35 read GCRHQ
p. 6, l. 16 read omnis
p. 6, l. 17 read videt
p. 16, l. 10 marg. add 11.8
p. 35, l. 11 read quia, ut
p. 40, l. 24 omit *post* § 99 *deficit* A
p. 42, l. 27 famem for famen
p. 47, l. 4 marg. add Ps. 112.3
p. 49, l. 17 add Phil. 2.7
p. 55, l. 28 read *pr* est, P
p. 59, l. 22 read immerito
p. 63, l. 35 read heretico
p. 79, l. 4 read homi-
p. 97, l. 20 omit comma at end
p. 107, l. 30 read principatibus
p. 108, l. 15 read *Persarum restitit mihi*
p. 140, l. 9 change period to comma
p. 144, l. 10 marg. read Cant. 4.5
p. 145, l. 13 read exposuimus
p. 157, l. 21 marg. read Mt. 13.25
p. 164, l. 12 marg. read 2.4
p. 171, l. 3 marg. add II Tim. 2 26
p. 172, l. 13 read Jo. 6.54
p. 193, l. 28 read in: *om* U[1]
p. 252, l. 37 read divitis, VP
p. 279, l. 18 read Luc. 1.5
p. 280 l, 5 read Luc. 1.5
p. 324, l. 13 read praepa-
p. 352, l. 22 read vivit,
p. 366, l. 8 read igitur
p. 372, l. 24 read annuali
p. 451, l. 8 read *bibebant vinum*
p 562, l. 14 dele comma at end
p. 577, l. 4 read Babilon
p. 618, l. 19 read flumen aquae
p. 621, l. 21 read unicuique
p. 641, l. 22 read testimonium
p. 642, l. 5 read iniuste faciat

# PAPERS AND MONOGRAPHS
# OF THE AMERICAN ACADEMY IN ROME

Vol. I, 1919. The Cults of Campania, 403 pp., R. M. Peterson.
Vol. II, 1923. The Local Cults of Etruria, 258 pp., map, Lily R. Taylor.
Vol. III, 1924. Roman Buildings of the Republic, 150 pp., 15 ills., Tenney Frank.
Vol. IV, 1925. Italic Hut Urns and Hut Urn Cemeteries, 204 pp., 10 pls., W. R. Bryan.
Vol. V, 1925. The Faliscans in Prehistoric Times, 162 pp., 13 pls., Louise Adams Holland.
Vol. VI, 1928. Sicconis Polentoni Scriptorum Illustrium Latinae Linguae Libri XVIII, ed. B. L. Ullman, lii-520 pp., 5 pls.
Vol. VII, 1930. Beati in Apocalipsin Libri Duodecim, ed. Henry A. Sanders, xxiv-657 pp., 4 pls.

# MEMOIRS OF THE AMERICAN ACADEMY IN ROME

Vol. I, 1917, 172 pp. and 55 plates.
The Reorganization of the Roman Priesthoods; J. B. Carter.
The Vatican Livy and the Script of Tours; E. K. Rand and G. Howe.
Aqua Trajana and Mills on the Janiculum; A. W. Van Buren, with G. P. Stevens.
Ancient Granulated Jewerlry; C. Densmore Curtis.
Bartolomeo Caporali; Stanley Lothrop.
Capita Desecta and Marble Coiffures; J. R. Crawford.
The Military Indebtedness of Early Rome to Etruria; E. S. McCartney.
Vol. II, 1918, 101 pp. and 70 plates.
Recent Work of the School of Fine Arts; 15 plates.
Terracotta Arulae; E. Douglas Van Buren.
The Gallic Fire and Roman Archives; L. G. Roberts.
Studies in the Archaeology of the Forum at Pompeii; A. W. Van Buren.
Pietro Cavallini; Stanley Lothrop.
Vol. III, 1919, 102 pp. and 91 plates.
The Bernadini Tomb; C. Densmore Curtis.
Praxias; E. Douglas Van Buren.
Work of the School of Fine Arts, 16 plates.
Vol. IV, 1924, 180 pp. and 64 plates.
Stucco Reliefs of the First and Second Centuries; E. L. Wadsworth.
The Casino of the Semicircular Colonnades at Hadrian's Villa; J. H. Chillman Jr.

Roman Entasis; Gorham P. Stevens.

A Restoration of the Temple of Zeus at Olympia; James K. Smith.

The Date of the Arch of Constantine; Alice Walton.

Vol. V, 1925, 130 pp. and 66 plates.

The Barberini Tomb; C. Densmore Curtis.

The Temple of Concord; Homer F. Rebert and Henri Marceau.

First and Second Temples of Castor; T. Frank, drawings by G. P. Stevens.

Further Studies in Pompeian Archaeology; A. W. Van Buren.

The Sacra Via of Nero; E. B. Van Deman, drawings by A. G. Clay.

Vol. VI, 1927, 168 pp. and 58 plates.

Frontispiece: Casino at Hadrians Villa.

The Tomba del Triclinio at Tarquinia; P. Duell.

The Maenads; L. B. Lawler.

The Garrett Manuscript of Marcanova; H. V. M. Dennis 3rd.

The Illustrations of the Garrett and Modena MSS of Marcanova; E. B. Lawrence.

Apollonios Nestoros; R. Carpenter.

The Aqua Alsietina; A. W. Van Buren and G. P. Stevens.

A. Lease from the Estate of Apollonius; W. L. Westermann.

Vol. VII, 1929, 224 pp. and 22 plates.

Early Roman Traditions in the Light of Archaeology; Inez G. Scott.

The Tridimensional Problem in Greek Sculpture; Florence H. Robinson.

Sculptural Evidence of an Army Order Issued by Marcus Aurelius; Lillian M. Wilson.

An Unusual Marriage Scene; Lillian M. Wilson.

De Collectione praecipue Epigraphica Vasculorum Arretinorum apud Academiam Americanam conservata; H. Comfort.

The Capitolium at Ostia; C. Dale Badgeley.

WITHDRAWN

CATHOLIC THEOLOGICAL UNION
BS2825.B37 C001
BEAUTI IN APOCALIPSIN LIBRI DUODECIM [R
3 0311 00025 0261
0250?2
WITHDRAWN

BS
2825
.B37

025392

AUTHOR Beatus, Saint, presbyter of Liebana, d. 798.

TITLE Beati in Apocalipsin libri duodecim.

| DATE [redacted] | BORROWER'S NAME |
| --- | --- |
| 12-7-82 | OCLC#G176M 1/12 |

UIC FEB 18 '90

228 [redacted] S215B
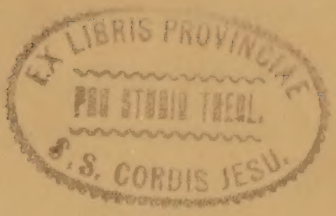
EX LIBRIS PROVINCIAE
PRO STUDIO THEOL.
S.S. CORDIS JESU.